

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΔΗΜ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

ΤΑ ΙΟΒΟΛΑ ΖΩΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΔΗΛΗΤΗΡΙΑ ΦΑΡΜΑΚΑ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΟΜΟΘΕΜΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΩΝΥΜΟΥ [ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ;]

ΤΑ ΙΟΥΒΟΛΑ ΖΩΑ ΚΑΙ ΤΑ ΔΗΛΗΤΗΡΙΑ ΦΑΡΜΑΚΑ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1213

© Ακαδημία Αθηνών και Αιμίλιος Δημ. Μαυρουδής

Παραγωγή – Έκτύπωση:
Άφοι Έμμ. Παπαδάκη – «Στοιχειάγρα» ΕΠΕ

ISBN: 978-960-404-267-8

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΔΗΜ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

ΤΑ ΙΟΒΟΛΑ ΖΩΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΔΗΛΗΤΗΡΙΑ ΦΑΡΜΑΚΑ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΟΜΟΘΕΜΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΩΝΥΜΟΥ [ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ;]

ΑΘΗΝΑΙ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
2013

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ
139944 | 2013

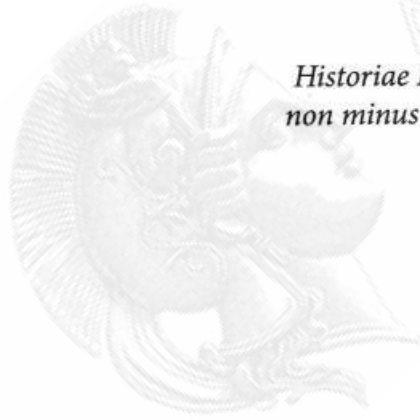
ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Gundolfo Keil,

*Professori egregio
Historiae Medicinae Herbipolensi
non minus linguarum classicarum
peritissimo,*

pio gratoque animo

AKAΔHMIA

ΑΟΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	15
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	19
Α' ΠΗΓΕΣ	19
I. Έλληνες Συγγραφείς	19
II. Λατίνοι Συγγραφείς	34
Β' ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ	35

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ, ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ (ΘΑΝΑΣΙΜΩΝ) ΦΑΡΜΑΚΩΝ	47
--	----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ ΠΕΡΙ ΙΟΒΟΛΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Ο ΓΙΑΤΡΟΣ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ	127
1. Εισαγωγικά	127
2. Βιογραφικά του Φιλουμένου	127
3. Συγγράμματα του Φιλουμένου	137

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΠΕΡΙ ΙΟΒΟΛΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ	145
1. Εισαγωγικά	145
2. Παράδοση, Δομή, Τίτλος, Περιεχόμενο και Πηγές του Έργου	145

3. Αντιβολή τῆς Ἐκδόσεως μετὰ τὸ χφ. <i>Vaticanus Graec.</i> 284 [P]	151
4. Κριτικὲς Παρατηρήσεις	153
5. Φιλούμενος καὶ Πεδάνιος Διοσκουρίδης	212
i) Περὶ ὕλης ἰατρικῆς	212
ii) Περὶ ἀπλῶν φαρμάκων	237

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΝΩΝΥΜΟΥ [ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ;] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΘΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΑΝΩΝΥΜΟΣ [ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ;] ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΘΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ	243
1. Βιογραφικὰ τοῦ Αἰλίου Προμώτου	243
2. Συγγράμματα τοῦ Αἰλίου Προμώτου	245
3. Τὸ ἔργο Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων	247

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΘΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ	261
---	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙ ΙΟΒΟΛΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ Χ. Χ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗ	417
--	-----

ΠΙΝΑΚΕΣ

1. Πίνακας Χωρίων τοῦ Φιλουμένου, τὰ ὅποια Διορθώνονται	427
2. Πίνακας Χωρίων τοῦ Ἄνωνύμου [Αἴλιος Προμώτος;], τὰ ὅποια Διορθώνονται	429
3. Πίνακας Χωρίων Ἀρχαίων Συγγραφέων, τὰ ὅποια παρατίθενται ἢ μνημονεύονται	433
4. Πίνακας Ὀνομάτων Ἀρχαίων Συγγραφέων	465
5. Πίνακας Ὀνομάτων Νεότερων Μελετητῶν	473

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ γραμματεία ἢ σχετικὴ μὲ τὰ ἰοβόλα ζῶα καὶ τὰ δηλητήρια (*θανάσιμα*) φάρμακα ἀπέτελεσε ἓνα ἀρκετὰ προσφιλὲς θέμα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο τῶν γιατρῶν μὲ τὴ στενὴ ἔννοια τοῦ ὄρου· ἔτσι παρόμοιου περιεχομένου αὐτοτελεῖ ἐιδικὰ συγγράμματα ἐντοπίζονται ἀπὸ τὸν τέταρτο προχριστιανικὸ αἰῶνα ἕως τουλάχιστον καὶ τὸν 8ο αἰ. μ.Χ. Πρῶτος γνωστὸς συγγραφέας ἔργου γιὰ τὰ ἰοβόλα εἶναι ὁ Θεόφραστος ὁ Ἐρέσιος (*Περὶ τῶν δακέτων καὶ βλητικῶν*) καὶ τελευταῖος ὁ ψευδο-Διοσκουρίδης, ἀφοῦ τὸ ἔργο *Περὶ ἰοβόλων, ἐν ᾧ καὶ περὶ λυσσῶντος κυνὸς* πού συνδέεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου φαρμακολόγου ἀπὸ τὰ Ἀνάζαρβα τῆς Κιλικίας πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μᾶλλον στὸν 8ο αἰ. μ.Χ. Τὸ ἴδιο περίπου ἰσχύει χρονικὰ καὶ γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ πρώτου γνωστοῦ αὐτοτελοῦς συγγράμματος πού ἀφορᾷ τὰ δηλητήρια (*Περὶ θανασίμων φαρμάκων*), συγγραφέας τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε ὁ γιατρὸς Διοκλῆς ὁ Καρύστιος, ἐνῶ τὸ τελευταῖο σχετικὸ σύγγραμμα *Περὶ δηλητηρίων φαρμάκων καὶ τῆς αὐτῶν προφυλακτικῆς καὶ θεραπείας*, πού ὅπως καὶ τὸ *Περὶ ἰοβόλων, ἐν ᾧ καὶ περὶ λυσσῶντος κυνὸς* προσγράφεται στὸν Διοσκουρίδην, χρονολογεῖται μᾶλλον στὸν 3ο αἰ. μ.Χ., ἐνῶ τὸ ἀμέσως προηγούμενο (γνήσιο;) αὐτοτελὲς ἔργο τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος πού διασώθηκε καὶ ἀφορᾷ καὶ τὰ δύο παραπάνω θέματα εἶναι τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀωνόμου [Αἴλιος Προμῶτος;] (2ος αἰ. μ.Χ.), τὸ ὁποῖο ἴσως συγκροτοῦνταν ἀπὸ δύο μέρη, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀφορᾷ τὰ ἰοβόλα καὶ τὸ δεύτερο τὰ δηλητήρια (*θανάσιμα*). Βέβαια τὰ θέματα αὐτὰ ἀποσχόλησαν καὶ ἀρκετοὺς ἄλλους γιατροὺς, ὅπως π.χ. τὸν Ὀρειβάσιον τὸν Περγαμηνό (4ος αἰ. μ.Χ.), τὸν Ἀέτιον Ἀμιδηνό (6ος αἰ. μ.Χ.) καὶ τὸν Παῦλον Αἰγινήτη (7ος αἰ. μ.Χ.), ἀλλὰ καὶ τὸν ἀκόμη μεταγενέστερο Θεοφάνη Χρυσοβαλάντη [Νόννο] (10ος αἰ. μ.Χ.), ὄχι ὅμως σὲ αὐτοτελεῖς πραγματείες, ἀλλὰ εἴτε σὲ ἐνότητες ἔργων τούς εἴτε μὲ καταγραφὴ σχετικῶν θεραπευτικῶν *βοηθημάτων* διάσπαρτων σὲ ἔργα τούς (γιὰ ὅλα αὐτὰ ὅμως θὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος στὴν Εἰσαγωγή πού ἀκολουθεῖ).

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐξετάζονται στὸ ἀνά χεῖρας βιβλίον, ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ τὰ ἰοβόλα, καὶ συγγραφέας του εἶναι ὁ Φιλούμενος, γιατρὸς γιὰ τὸν ὁποῖον δὲν εἶναι γνωστὸ κανένα βιογραφικὸ στοιχεῖον. Ὑστερα ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοσή του ἀπὸ τὸν Max Wellmann, τὸ 1901, τὸ ἔργο δὲν προσήλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον κανενὸς μελετητῆ. Αφοῦ λοιπὸν ἀσχοληθῶ ἀρχικὰ μὲ διάφορα θέματα πού ἀφοροῦν τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποῖα ἔζησε ὁ Φιλούμενος, τὴν ἰατρικὴ σχολὴ

στην οποία πιθανόν ανήκε, τὸ συγγραφικὸ ἔργο του κτλ., τὸ ἐνδιαφέρον μου ἐπικεντρώνεται στὸ σύγγραμμα *Περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων* καὶ κυρίως στὴ βελτίωση τοῦ κειμένου του τὸ ὁποῖο παρουσιάζει ἀρκετὰ προβλήματα στὴν παράδοσή του, καθὼς καὶ στὴ σχέση τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ μὲ τὰ διοσκουρίδεια *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* καὶ *Περὶ ἀπλῶν φαρμάκων*.

Τὸ δεύτερο ἔργο παραδίδεται χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα του καὶ ἄτιτλο, ἐνῶ ἡ σύνδεσή του μὲ τὸν Ἀλεξανδρέα γιατρὸ Αἴλιο Προμῶτο βασίζεται μόνο σὲ κάποιες ἐνδείξεις. Ὁ πρῶτος πού ἀσχολήθηκε ἀρκετὰ συστηματικὰ μὲ αὐτὸ ἦταν ὁ E. Rohde ὁ ὁποῖος δημοσίευσε τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνάς του τὸ 1902· ὁ Γερμανὸς μελετητῆς ἐξέδωσε ἀποσπασματικὰ διάφορα χωρία τοῦ ἔργου, ὑποστήριξε ὅτι πρόκειται γιὰ πόνημα ἄγνωστου συμπλητῆ καὶ τὸ συνέδεσε ἐσφαλμένως μὲ τὸν γιατρὸ Ἀρχιγένη τὸν Ἀπαμέα (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.), ἐξ αἰτίας τῆς μνείας σ' αὐτὸ τοῦ ἀρχιγένειου συγγράμματος *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων*. Τὴν ἀβάσιμη αὐτὴ ἄποψη τοῦ Rohde τὴν ἀνασκεύασα στὴ διδακτορικὴ διατριβή μου τὸ 1987. Μερικὰ χρόνια ἀργότερα τὸ ἐν λόγω ἔργο ἀπέτελεσε τὸ θέμα τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τῆς S. Ihm (1995). Στὸ δεύτερο μέρος λοιπὸν τοῦ ἀνά χεῖρας βιβλίου ἀσχολοῦμαι πρῶτα μὲ τὴ συστηματικὴ ἐξέταση διαφόρων προβλημάτων πού συνδέονται μὲ τὸ ἀνώνυμο αὐτὸ σύγγραμμα, ὅπως ἡ χειρόγραφη παράδοση, ἡ πιθανότητα ἀποδόσεώς του στὸν Αἴλιο Προμῶτο ἢ ἡ ἀποσύνδεσή του ἀπὸ αὐτόν (ζήτημα πού ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπαντηθεῖ μὲ βεβαιότητα), ἡ χρονολόγησή του κτλ., ἐνῶ στὴ συνέχεια ἐκθέτω διάφορες προτάσεις πού ἀφοροῦν τῇ βελτίωσιν κακῶς παραδομένων χωρίων τοῦ κειμένου του.

Τελειώνοντας τὸν Πρόλογο αὐτόν θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὸν ἀγαπητὸ συνάδελφο K.-D. Fischer, καθηγητῆ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς, τῆς Ἰατρικῆς Θεωρίας καὶ Ἠθικῆς στὸ Institut für Geschichte der Medizin τοῦ Johannes-Gutenberg-Universität (Mainz), καὶ τὴν κ. Π. Σιδερά-Λύτρα (Göttingen), γιὰ τὴ βοήθειά τους στὴν ἀπόκτηση σὲ φωτοτυπίες δυσπρόσιτων σὲ μένα δημοσιευμάτων, ἀπαραίτητων γιὰ τὴ βιβλιογραφικὴ ἀρτιότητα τῆς ἀνά χεῖρας μελέτης. Οἱ συζητήσεις μὲ τὸν συνάδελφο κ. Δ. Ἰ. Ἰακώβ γιὰ διάφορα ζητήματα πού μὲ ἀπασχόλησαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συγγραφῆς μου ἦταν ἰδιαίτερα χρήσιμες· τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ. Εὐχαριστῶ ἀκόμη τὸν κ. Ἀθ. Καμπύλη, πού διάβασε τὸ βιβλίον αὐτὸ πρὶν τυπωθεῖ καὶ μοῦ ἔκανε μερικὲς χρήσιμες ὑποδείξεις, καὶ κυρίως κάποιες πού ἐνίσχυσαν τὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν ὀρθότητα προτεινόμενων ἐπεμβάσεων μου.

Ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ὅμως ὀφείλω στὸν Δάσκαλό μου κ. Νικόλαο Χρ. Κονομη, καὶ στὸν κ. Αντώνιο Β. Ρεγκάκο, Καθηγητὲς Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκοῦς, ὅπως ἐπίσης καὶ στὸν Καθηγητῆ κ. Βασίλειο Χ. Πετράκο, Γενικὸ Γραμ-

ματέα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ διάβασαν τὸ βιβλίο μου αὐτό, εἰσηγήθηκαν ἐκθύμως τὴν ἐκτύπωσίν του στὴ σειρά *Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*. Εὐχαριστῶ ἀκόμη τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Παναγιώτη Βοκοτόπουλο, Γραμματέα ἐπὶ τῶν Δημοσιευμάτων, γιὰ τὴ φροντίδα του ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄρτια καὶ καλαισθητὴ ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου.

Τὸ βιβλίο ἀφιερώνεται στὸν καθηγητὴ Gundolf Keil, ἐπὶ πολλὰ ἔτη Διευθυντὴ τοῦ Institut für Geschichte der Medizin τοῦ Julius-Maximilian-Universität στὸ Würzburg, ὡς ἐλάχιστο ἀντίδωρο γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ φροντίδα ποῦ μοῦ ἔδειξε κατὰ τὴν κατὰ καιροὺς παραμονή μου στὸ Würzburg, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ βοήθεια καὶ τὶς πολλὰς διευκολύνσεις ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἐκεῖ καὶ τὶς μετέπειτα ἔρευνές μου.

Θεσσαλονίκη

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΔΗΜ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ, ΣΕΙΡΩΝ, ΛΕΞΙΚΩΝ ΚΤΛ.

(κατά την ανάπτυξη των συντομογραφιών ακολουθείται πιστά η ὀρθογραφία τῆς σελίδας τίτλου τῶν δημοσιευμάτων πού ἀφοροῦν).

- Ἀθηνᾶ* = —. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας (Ἀθήνα)
Δέλτος = —. Περιοδικὸ ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἱατρικῆς (Ἀθήνα)
Δωδώνη = —. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων (Ἰωάννινα)
ΕΒ = Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ 2003: Κέντρον Ἑρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας (Ἀθήνα)
Ἑλληνικά = —. Φιλολογικόν, ἱστορικόν καὶ λαογραφικόν περιοδικὸν σύγγραμμα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν (Θεσσαλονίκη)
ΘΒΣ = Θεσσαλονικεῖς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς, Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν (Θεσσαλονίκη)
Πραγμ.ΑΑ = Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Γραφεῖον Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (Ἀθήναι)
ΠΒ = Ποικίλα Βυζαντινά. Freie Universität Berlin. Byzantinisch-Neugriechisches Seminar (Bonn)
Πέλεια = —. Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Φιλοσοφικὴ Σχολή [σειρὰ ἐκδόσεως κειμένων]
Πονήματα = —. Συμβολὲς στὴν ἔρευνα τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γραμματείας. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων ἀπὸ τὸ 2003: Κέντρον Ἑρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας (Ἀθήναι)
- AAWG* = *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, Philologisch- historische Klasse (Göttingen)
AC = *Acta Classica*. Classical Association of South Africa (Bloemfontein/South Africa)
AGM = *Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften* (Wiesbaden)
AGMN = *Abhandlungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften* (Berlin)
AKGWG = *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, Philologisch- historische Klasse (Göttingen)
AM = *Ars Medica*. Texte und Untersuchungen zur Quellenkunde der Alten Medizin, II. Abteilung: Griechisch- lateinische Medizin (Berlin)
ANRW = *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung (Berlin – New York)
APAW = *Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Philologisch- historische Klasse (Berlin)
ASAW = *Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften*, Philologisch- historische Klasse (Leipzig)
AWPT = *Archiv für wissenschaftliche und praktische Tierheilkunde* (Berlin)
BAK = *Beiträge zur Altertumskunde* (Berlin – New York)
BFPPhL = *Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège* (Liège – Paris)
BHM = *Bulletin of the History of Medicine* (Baltimore)
BHMS = *Bibliothèque d'Histoire de la Médecine et de la Santé* (Lausanne)

- BKPh* = *Beiträge zur Klassischen Philologie*
- BPEC* = *Bolletino del Comitato per la preparazione della Edizione nazionale dei Classici Greci e Latini* (Roma)
- BPhW* = *Berliner Philologische Wochenschrift* (Leipzig)
- BS* = *Berliner Studien für Classische Philologie und Archaeologie* (Berlin)
- BStA* = *Biblioteca di Studi Antiqui* (Pisa)
- BT* = *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana* (Lipsiae - Stutgardiae)
- Byzantion* = —. *Revue internationale des Études Byzantines*. Publiée par l'association sans but lucratif «Byzantion» (Bruxelles)
- CAG* = *Commentaria in Aristotelem Graeca*, edita consilio et auctoritate Academiae Literarum Regiae Borussicae (Berolini)
- CChr/SG* = *Corpus Christianorum/Series Graeca* (Turnhout)
- CEA* = *Collection d' Études Anciennes* (Paris)
- CFHB/SB* = *Corpus Fontium Historiae Byzantinae/Series Berolinensis* (Berlin)
- CL* = *Collection Latomus* (Bruxelles)
- CMG* = *Corpus Medicorum Graecorum*. Auspiciis Academicarum Associatarum ediderunt Academiae Berolinensis, Hauniensis, Lipsiensis (Lipsiae et Berolini: από το 1947: Berolini)
- CML* = *Corpus Medicorum Latinorum*. Editum consilio et auctoritate Instituti Puschnmanniani Lipsiensis (Lipsiae et Berolini)· από το 1947: Editum consilio et auctoritate Instituti studiis Graecoromanae antiquitatis promovendis destinati (Berolini)
- CPh* = *Classical Philology* (Chicago)
- CR* = *The Classical Review* (Oxford)
- CSG* = *Collana di Studi Greci* (Napoli)
- DKP* = *Der Kleine Pauly*. Lexikon der Antike, hrsg. von K. Ziegler und W. Sontheimer, τ. 1-5, München 1964-1975 (ἀνατύπ.: Deutscher Taschenbuch Verlag München, 1979)
- DNP* = *Der Neue Pauly*. Enzyklopädie der Antike, hrsg. von H. Cancik und H. Schneider (Stuttgart - Weimar)
- DWA* = *Das Wort der Antike* (München)
- FAS* = *Forschungen zur antiken Sklaverei* (Stuttgart)
- FGÄ* = *Fragmentsammlung der griechischen Ärzte* (Berlin)
- FGrH* = *Die Fragmente der griechischen Historiker* (έκδ. F. Jacoby)
- FHG* = *Fragmenta Historicorum Graecorum* (έκδ. C. Müllerus)
- FVS* = *Die Fragmente der Vorsokratiker* (έκδ. H. Diels - W. Kranz)
- GChrS* = *Die griechischen christlichen Schriftsteller* (Berlin)
- GI* = *FRANCO MONTANARI, Vocabolario della Lingua Graeca (greco italiano), con la collaborazione di Ivan Garofalo e Daniela Manetti, Torino 2004*
- Gr.Gr.* = *Grammatici Graeci* (Lipsiae)
- Hellenica* = —. *Testi e strumenti di letteratura greca antica, medievale e umanistica* (Alessandria, Italia)
- Hermes* = —. *Zeitschrift für Klassische Philologie* (Berlin: τόμα: Wiesbaden)
- HBN* = *Hellenica et Byzantina Neapolitana*. Collana di Studi e Testi (Napoli)
- HEMG-R* = *Hautes études du monde gréco-romain*. Centre de recherches d'histoire et de philologie de la IVe Section de l'École pratique des Hautes Études (Genève)
- HO* = *Handbuch der Orientalistik* (Leiden - Köln)
- Isis* = —. *International Review devoted to the History of Sciences and its Cultural Influences* (Washington)

- Janus* = —. Revue internationale de l'histoire des sciences, de la médecine, de la pharmacie et de la technique (Amsterdam)
- JCPH* = *Jahrbücher für Classische Philologie* (Leipzig)
- JKJG* = *Jahresbericht über das Königl. Johachimsthalsche Gymnasium* (Berlin)
- JÖBG* = *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft* (Graz - Köln)
- JS* = *Journal des savants* (Paris)
- Ktèma* = —. *Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques* (Strasbourg)
- Kyklos* = —. *Jahrbuch des Instituts für Geschichte der Medizin an der Universität Leipzig* (Leipzig)
- LCL* = *The Loeb Classical Library* (London - Cambridge Mass.)
- LG* = *Lexicographi Graeci* (Lipsiae)
- LSJ* = *A Greek English Lexicon* by H. G. LIDDEL and R. SCOTT; *Revised and Augmented* [...] by H. S. JONES with a Supplement, Oxford¹¹1997.
- MAAN* = *Memorie della Reale Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti di Napoli* (Napoli)
- MGO* = *Medicorum Graecorum opera quae exstant*. Editionem curavit C. G. Kühn, τ. I-XXVI, Lipsiae 1821-1833 (ἀνατύπ.: Hildesheim - Amsterdam 1964-1965)
- Mnemosyne* = —. *Bibliotheca Philologica Batava* (Lugduni Batavorum)
- PG* = *Patrologia Graeca: Patrologiae cursus completus ... Series graeca ...* accurante J.-P. Migne (Parisiis)
- PhA* = *Philosophia antiqua*. A Series of Monographs on Ancient Philosophy (Leiden)
- PhHist.* = *Pharmacy in History*. American Institute of the History of Pharmacy (Madison, Wis. USA)
- Philologus* = —. *Zeitschrift für das Klassische Altertum und sein Nachleben* (Leipzig)
- PhU* = *Philologische Untersuchungen* (Berlin)
- PhW* = *Philologische Wochenschrift* (Leipzig)
- PWHMM* = *Publications of the Wellcome Historical Medical Museum*, New Serie (London)
- QSGNM* = *Quellen und Studien zur Geschichte der Naturwissenschaften und der Medizin*. Fortsetzung des Archivs für Geschichte der Mathematik, der Naturwissenschaften und der Technik (Berlin)
- RE* = *Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Pauly-Wissowa* (Stuttgart)
- RÉG* = *Revue des Études Grecques* (Paris)
- RPh* = *Revue de Philologie de littérature et d'histoire anciennes* (Paris)
- RhM* = *Rheinisches Museum für Philologie* (Frankfurt am Main)
- RHPh* = *Revue d'Histoire de la Pharmacie*. Société d'Histoire de la Pharmacie (Paris)
- SAM* = *Studies in Ancient Medicine* (Leiden)
- SCBO* = *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis* (Oxonii)
- SChr* = *Sources Chrétiennes* (Paris)
- Scriptorium* = —. *Revue internationale des études relatifs aux manuscrits*. Centre d' étude des manuscrits (Bruxelles)
- SG* = *Serta graeca*. Beiträge zur Erforschung griechischer Texte (Wiesbaden)
- SGLGoth* = *Studia graeca et latina Gothoburgensia* (Göteborg)
- SIFC* = *Studi italiani di filologia classica* (Firenze)
- SL* = *Storia e Letteratura*. Raccolta di Studi e Testi (Roma)
- SPAW* = *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften* (Berlin)
- Speculum* = —. *Contributi di Filologia Classica* (Napoli)
- ST* = *Studi e Testi* (Roma)
- SVF* = *Stoicorum Veterum Fragmenta* (ἐκδ. J. von Arnim)

SWK = *Sammlung wissenschaftlicher Kommentar* (Stuttgartiae)

TK = *Texte und Kommentare*. Eine altertumwissenschaftliche Reihe (Berlin – New York)

ULG = *Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte* (Berlin)

UM/PFLF = *Università di Macerata/Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia* (Macerata)

WMF = *Würzburger medizinhistorische Forschungen* (Pattensen/Han.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΠΗΓΕΣ

Ι. Έλληνες συγγραφείς

ΑΕΤ. = ΑΕΤΙΟΣ Ο ΑΜΙΔΗΝΟΣ, γιατρός (6ος αι. μ.Χ.)

Λόγ. ιατρ. = Λόγος (-οι) ιατρικός (-οί)

1-4: A. Olivieri, *Aetii Amideni Libri medicinales I-IV* [CMG VIII/1], Lipsiae et Berolini 1935·

5-8: A. Olivieri, *Aetii Amideni Libri medicinales V-VIII* [CMG VIII/2], Berolini 1960·

9: Σ. Ζερβός, Αετίου Αμιδηνοῦ Λόγος ἔνατος, *Ἀθηνᾶ* 23 (1911) 265-392 (τὸ κείμενο στίς σ. 273-390) = Σ. Ζερβός, Αετίου Αμιδηνοῦ *Περὶ τῶν κατὰ τὸ στόμα τῆς κοιλίας παθῶν καὶ αὐτῆς τῆς κοιλίας καὶ ἐντέρων, ἦτοι Λόγος ἔνατος, πρῶτον νῦν ἐκ τῶν χειρογράφων ἐκδιδόμενος* [Ἀνέκδοτοι ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἰατροί, Τόμος πέμπτος], Ἐν Ἀθήναις 1912 (πρόκειται γιὰ ἀπλὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶ, ὅπου καὶ παραπέμπω)·

10: Ἀνέκδοτος ἔχουν ἐκδοθεῖ μόνο πέντε κεφφ., παραθέματα τοῦ Αετίου ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχιγένη· βλ. λ. Αρχιγένης ὁ Ἀπαμεύς (Calabrò)·

11: Ch. Daremberg - Ch. É. Ruelle, *Oeuvres de Rufus d'Érphèse*, Paris 1879 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 85-126 καὶ 568-581·

12: Γ. Α. Κωστομοίρης, Αετίου Λόγος δωδέκατος νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθείς, Paris 1892·

13: Σ. Ζερβός, Αετίου Αμιδηνοῦ *Περὶ δακνόντων ζώων καὶ ἰοβόλων, ἦτοι Λόγος δέκατος τρίτος*, *Ἀθηνᾶ* 18 (1906) 241-302 = Σ. Ζερβός, Αετίου Αμιδηνοῦ *Λόγος δέκατος τρίτος, ἦτοι Περὶ δακνόντων ζώων καὶ ἰοβόλων, τὸ πρῶτον νῦν ἐκ τῶν χειρογράφων ἐκδιδόμενος μετ' εἰσαγωγῆς, ἀναλύσεως, σχολίων, παρατηρήσεων* [Ἑλληνικὴ ἔκδοσις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἰατρῶν συγγραφέων — Editio graeca scriptorum medicorum veterum Graecorum], Ἐν Σύρῳ 1902 (ἐκδίδεται μόνο τὸ τμήμα τοῦ λόγου ποῦ ἀφορᾶ τὰ ἰοβόλα ζῶα· ὁ πλήρης τίτλος τοῦ λόγου εἶναι: *Περὶ τῶν δακνόντων ζώων καὶ ἰοβόλων θηρίων καὶ περὶ ἐλεφαντιάσεως καὶ κνησιμῶν, ψώρας, ἀλφῶν, λέπρας, λεύκης καὶ περὶ τῶν πολυχρήστων ἀντιδότηων*. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ἐπίσης, ὅτι ἡ δευτέρη ἐκδοσις τοῦ λόγου αὐτοῦ, ποῦ φέρεται ὡς αὐτοτελής, δὲν εἶναι παρὰ ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶ, ὅπου καὶ παραπέμπω)·

[14: ἀνέκδοτος]·

15: Σ. Ζερβός, Αετίου Αμιδηνοῦ [sic] Λόγος δέκατος πέμπτος, *Ἀθηνᾶ* 21 (1909) 3-144·

16: S. Zervos, *Aetii Sermo sextidecimus et ultimus. Erstens aus Handschriften veröffentlicht* [= Αετίου *Περὶ τῶν ἐν μήτρᾳ παθῶν, ἦτοι Λόγος ἐξκαιδέκατος, τὸ πρῶτον νῦν ἐκ τῶν χειρογράφων ἐκδιδόμενος*], Leipzig 1901.

ΑΘΑΝ. ΑΛΕΞ. = ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας (4ος αι.)

[*Εἰς Ψαλμ.*] = [*Εἰς Ψαλμούς*]: PG 27, 60-545 καὶ 548-589.

ΑΘΗΝ. = ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΝΑΥΚΡΑΤΙΤΗΣ, γραμματικὸς κ.ἄ. (περὶ τὸ 200 μ.Χ.)

Δειπνοσ. = *Δειπνοσοφισταί*: G. Kaibel, *Athenaei Naucratisae Dipnosophistarum libri XV*, τ. 1-2 [BT], Lipsiae 1887-1890 (ἀνατύπ.: 1965-1966).

- Δειπνοσ. (ἐπιτ.) = Δειπνοσοφισταί (ἐπιτομή): S. P. Peppink, *Athenaei Dipnosophistarum epitome*, τ. 2/1 καὶ 2/2, Leiden 1937 καὶ 1939.
- ΑΙΛΙΑΝ. = ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΑΙΛΙΑΝΟΣ, σοφιστής (2ος αἰ. μ.Χ.)
Π. ζῶων ιδιότη. = Περὶ ζῶων ιδιότητος: H. Hercher, *Claudii Aeliani De natura animalium libri XVII, Varia historia, Epistolae, Fragmenta*, τ. 1 [BT], Lipsiae 1864 (ἀνατύπ.: Graz 1971).
- ΑΙΛ. ΑΡΙΣΤ. = ΑΙΛΙΟΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, σοφιστής καὶ ρητοροδιδάσκαλος (2ος αἰ. μ.Χ.)
Τερ. λόγ. α' = Τεροι λόγοι α': W. Dindorf, *Aristides*, τ. 1, Lipsiae, Reimer, 1829 (ἀνατύπ.: Hildesheim 1964), σ. 445-464.
- ΑΙΛ. ΠΡΟΜ. = ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, γιατρός (2ος αἰ. μ.Χ.)
Δυναμ. = Δυναμερόν: D. Crismani, *Elio Promoto Alessandrino, Manuale della salute (= Δυναμερόν). Testo critico, traduzione e note* [Hellenica 9], Alessandria 2002.
Ίατρ. φυσ. καὶ ἀντιπαθ. = Ίατρικὰ φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικά: M. Wellmann, *Aelius Promotus Ίατρικὰ φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικά* [SPAW, Jahrgang 1908, zweiter Halbband. Juli bis Dezember], Berlin 1908, σ. 772-777.
Βλ. καὶ παρακάτω, λ. Ἀνώνυμος [Αἴλιος Προμῶτος;].
- ΑΛΕΞ. ΑΦΡΟΔ. = ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΦΡΟΔΙΣΙΕΥΣ, φιλόσοφος καὶ γιατρός (2ος/3ος αἰ. μ.Χ.)
Ίατρ. ἀπορ. καὶ φυσ. προβλ. = Ίατρικὰ ἀπορήματα καὶ φυσικὰ προβλήματα βιβλία
1-2: I. L. Ideler, *Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιεύς Ίατρικῶν ἀπορημάτων καὶ φυσικῶν προβλημάτων τὰ Α' καὶ Β'*, I. L. Ideler, *Physici et medici Graeci minores*, τ. 1, Berolini 1841 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 3-80.
3-4: H. Usener, *Alexandri Aphrodisiensis quae feruntur problematorum liber iii et iiii*, JKJG, womit zu der am 26. September stattfindenden öffentlichen Prüfung, Berlin 1859, σ. 1-37 (: ὁ Usener ἐκδίδει τὸ κείμενο τῶν δύο τελευταίων βιβλίων τοῦ ἔργου μὲ τὸν τίτλο: [Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιεύς]. Φυσικῶν ἀπορημάτων καὶ ἱατρικῶν προβλημάτων Γ' καὶ Δ').
- ΑΛΕΞ. ΜΥΝΔ. = ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΥΝΔΙΟΣ, ζωολόγος (1ος αἰ. μ.Χ.)
Ἀποσπάσματα: M. Wellmann, Alexander von Myndos, *Hermes* 26 (1891) 481-566.
- ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ. = ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΡΑΛΛΙΑΝΟΣ, γιατρός (6ος αἰ. μ.Χ.)
Θεραπ. = Θεραπευτικά: Th. Puschmann, *Alexander von Tralles. Original-text und Übersetzung nebst einer einleitenden Abhandlung. Ein Beitrag zur Geschichte der Medicin*, τ. I, σ. 440-τ. II, σ. 585, Wien 1878-1879 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963).
Ἐπιστ. π. ἐλμ. = Ἐπιστολή περὶ ἐλμίνθων: Puschmann, *Alexander von Tralles ...*, τ. II, σ. 586-599.
Π. πυρετ. = Περὶ πυρετῶν: Puschmann, *Alexander von Tralles ...*, τ. I, σ. 291-439.
- ΑΝΔΡΟΜΑΧΟΣ Ο ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ, γιατρός (1ος αἰ. μ.Χ.)
Ἐκδοσὴ τῆς δι' ἐχιδνῶν θηριακῆς (Γαλήνη): E. Heitsch, *Die griechischen Dichterfragmente der römischen Kaiserzeit* [AAWG, Philologisch-historische Klasse, Dritte Folge, Nr. 58], τ. 2, Göttingen 1964, σ. 7-15.
- ΑΝΤΙΠΑΤΡ. = ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ, Μεθοδικός (;) γιατρός (1ος αἰ. π.Χ./1ος αἰ. μ.Χ.)
Ἀποσπάσματα: M. Tecusan, *The Fragments of the Methodists. Methodism outside Soranus*, τ. 1: *Text and Translation* [SAM 24/1], Leiden – Boston 2004 (passim).
- ΑΝΤΙΠΑΤΡ. = ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ, στωϊκὸς φιλόσοφος (2ος αἰ. π.Χ.)
J. von Arnim, *SVF*, τ. 3, Lipsiae, Teubner, 1903 (ἀνατύπ.: Stuttgart 1928), σ. 244-258.

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ], ἄλχημιστής

Π. χρυσοχ. = *Περὶ τῆς τιμιωτάτης καὶ πολυφήμου χρυσοχοϊκῆς* (χφ. Paris. B.N. gr. 2327, φ. 280r): M. Berthelot – C. É. Ruelle, *Collection des anciens alchimistes grecs*, τ. 2, Paris 1888 (ἀνατύπ.: 1963), σ. 321-337.

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ], ἄλχημιστής

[Π. μαργαρ.] = [Περὶ τῶν μαργαρίτων]: M. Berthelot – C. É. Ruelle, *Collection des anciens alchimistes grecs*, τ. 2, Paris 1888 (ἀνατύπ.: 1963), σ. 368-371.

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ] (ΑΧΙΛΛΕΥΣ, ὑπομνηματ. Ἀράτου; 2ος/3ος αἰ. μ.Χ.)*

Γέν. Ἀράτ. καὶ βίος = *Γένος Ἀράτου καὶ βίος*: J. Martin, *Scholia in Aratum vetera* [BT], Stuttgartiae 1974, σ. 6-10 (: Vita I).

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ] (ΣΠΟΡΟΣ ἀπὸ τῆ Νίκαια; 1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)

Γέν. Ἀράτ. ποιητ. = *Γένος Ἀράτου τοῦ ποιητοῦ*: Martin, *Scholia in Aratum vetera*, σ. 11-13 (: Vita II).

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ]

Ἀράτ. γέν. = *Ἀράτου γένος*: Martin, *Scholia in Aratum vetera*, σ. 19-21 (: Vita IV).

ΑΝΩΝ. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.;] = ΑΝΩΝΥΜΟΣ [ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ;], γιάτρος (2ος αἰ. μ.Χ.)

Π. ιοβ. καὶ δηλητ. = *Περὶ τῶν ιοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*: S. Ihm, *Der Traktat peri tōn iobōlon thērīōn kai dēlēthērīōn pharmākōn des sog. Aelius Promotus. Erstedition mit textkritischem Kommentar* [SG 4], Wiesbaden 1995.

Βλ. καὶ παραπάνω, λ. Αἴλιος Προμῶτος Ἀλεξανδρεὺς.

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ], γιάτρος (1ος; αἰ. μ.Χ.)

[Διάγν. π. ὀξ. καὶ χρον. νοσημ.] = [Διάγνωσις περὶ τῶν ὀξέων καὶ χρονίων νοσημάτων]: I. Garofalo, *Anonymi medici De morbis acutis et chroniis. Edited with Commentary by —. Translated into English by B. Fuchs* [SAM 12], Leiden – New York 1997.

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ], γιάτρος

Π. τροφ. = *Ἐξ ἰατρικῆς βίβλου πρὸς Κωνσταντίνον βασιλέα τὸν Πωγωνάτον περὶ τροφῶν σύνταγμα*: F. Z. Ermerins, *Anecdota medica graeca e Codicibus mss. expromsit*, Lugduni Batavorum 1840 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 225-275.

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ], γιάτρος

Π. τροφ. δυν. = *Περὶ τροφῶν δυνάμεως*: A. Delatte, *Anecdota Atheniensia et alia*, τ. 2: *Textes grecs relatives a l'histoire des sciences* [BFPPhL 88], Liège – Paris 1939, σ. 467-479.

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ], γιάτρος

Π. χυμ., βρωμ. καὶ πομ. = *Περὶ χυμῶν, βρωμάτων καὶ πομάτων*: I. L. Ideler, *Physici et medici Graeci minores*, τ. 2, Berolini 1841 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 257-281.

[ΑΝΩΝ./PHIL. CHR.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ/PHILOSOPHUS CHRISTIANUS], ἄλχημιστής

Τίς ἢ ἐν ἀποκρύφ. τάξ. = *Τίς ἢ ἐν ἀποκρύφοις τῶν παλαιῶν ἐκδιδομένη τάξις* (χφ. Marcianus

* Διευκρινίζω ἐδῶ ὅτι, ἐνῶ ἀπὸ μελετητῆς τοῦ Ἀράτου ταυτίζονται οἱ συγγραφεῖς τῶν βίων I, II καὶ III, στὴν ἔκδοσιν τῶν ἀρχαίων σχολίων γιὰ τὸν Ἄρατο οἱ βίοι αὐτοὶ ἐκδίδονται ἀνωνύμως, χωρὶς νὰ μνημονεῦεται κατὶ σχετικὸ στὸ κριτ. ὑπόμν. (ἐκτὸς ἀπὸ τὸν βίον III γιὰ τὸν ὅποιον ὡς συγγραφέας σημειώνεται ὁ Θεών ὁ Ἀλεξανδρεὺς, 4ος αἰ. μ.Χ.).

Ven. 299, φ. 124v): M. Berthelot – C. É. Ruelle, *Collection des anciens alchimistes grecs*, τ. 2, Paris 1888 (ἀνατύπ.: 1963), σ. 415-421.

[ΑΝΩΝ.] = [ΑΝΩΝΥΜΟΣ], λεξικογράφος;

Συναγ. λέξ. = Συναγωγή λέξεων χρησίμων ἐκ διαφόρων σοφῶν τε καὶ ρητόρων πολλῶν: L. Bachmann, *Anecdota Graeca e codd. mss. Bibl. Reg. Paris.*, τ. 1, Lipsiae 1828, σ. 3-422 (re-censio aucta e cod. Coislin. 345).

ΑΠΟΛΛΟΔ. = ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ, γιατρός (3ος αἰ. π.Χ.)

Αποσπάσματα: O. Schneider, *Nicandrea, Theriaca et Alexipharmaca recensuit et emendavit, fragmenta collegit, commentationes addidit* —. *Accedunt scholia in Theriaca ex recensione Henrici Keil – Scholia in Alexipharmaca ex recognitione Bussemakeri et R. Bentlei emendationes partim ineditae*, Lipsiae 1856, σ. 181-201.

ΑΠΠΙΑΝ. = ΑΠΠΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, ιστορικός (γενν. περί τὸ 100 μ.Χ.)

Ῥωμ./έμφ. = Ῥωμαϊκά/Ῥωμαϊκῶν ἐμφυλίων Α'-Ε': H. White, *Appian's Roman History*, τ. 3-4 [LCL], London - Cambridge Mass. 1913 (ἀνατύπ.: τ. 3, 2002· τ. 4, 2000).

ΑΡΕΙΟΣ ΔΙΔ. = ΑΡΕΙΟΣ ΔΙΔΥΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, φιλόσοφος (1ος αἰ. μ.Χ.)

Φυσ. = Φυσικά (ἀποσπάσματα): H. Diels, *Doxographi Graeci*, Berlin 1879 (ἀνατύπ.: 1965), σ. 447-472.

ΑΡΕΤ. = ΑΡΕΤΑΙΟΣ Ο ΚΑΠΠΑΔΟΚΗΣ, Πνευματικός γιατρός (1ος αἰ. μ.Χ.)

C. Hude, *Aretaeus* [CMG II], Berolini²1958 (Lipsiae et Berolini¹1923):

Π. αἰτ. καὶ σημ. ὄξ. παθ. = Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων παθῶν βιβλία δύο [CMG II, σ. 3-35].

Π. αἰτ. καὶ σημ. χρον. παθ. = Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων χρονίων παθῶν βιβλία δύο [CMG II, σ. 36-90].

Ὁξ. νοῦσ. θερ. = Ὁξέων νοῦσων θεραπευτικά βιβλία δύο [CMG II, σ. 91-143].

Χρον. νοῦσ. θερ. = Χρονίων νοῦσων θεραπευτικά βιβλία δύο [CMG II, σ. 144-170].

ΑΡΙΣΤΟΤ. = ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Ο ΣΤΑΓΕΙΡΙΤΗΣ, φιλόσοφος (384-322 π.Χ.)

Αποσπάσματα: V. Rose, *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta* [BT], Lipsiae 1886 (ἀνατύπ.: Stuttgartiae 1967).

Μετεωρολ. = Μετεωρολογικά: F. H. Fobes, *Aristotelis Meteorologicorum libri quattuor*, Cambridge Mass. 1919 (ἀνατύπ.: Hildesheim 1967).

Π. ζῶα ἰστ. = Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία: A. L. Peck, *Aristotle, Historia animalium. With an English Translation*, τ. 1-2 [LCL], London 1965 καὶ 1970· D. M. Balme, *Aristotle, History of Animals. Edited and Translated*, τ. 3 [LCL], Cambridge Mass. – London 1991.

ΑΡΧΙΓ. = ΑΡΧΙΓΕΝΗΣ Ο ΑΠΑΜΕΥΣ, Πνευματικός γιατρός (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)

Αποσπάσματα:

C. Brescia, *Frammenti medicinali di Archigene* [CSG 27], Napoli 1955: ἐκδίδονται τέσσερα κεφφ. τοῦ ἔργου τοῦ Παύλου Αἰγινήτη, τὰ ὅποια στὸ χφ. Vaticanus Palat. gr. 199 ἀποδίδονται στὸν Ἀρχιγένη·

G. L. Calabró, *Frammenti inediti di Archigene*, *BPEC N. S.* 9 (1961) 67-72: ἐκδίδονται τέσσερα κεφφ. ἀπὸ τὸν ἀνέκδοτο δέκατο λόγον τοῦ Ἀετίου, παραθέματα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχιγένη (ἐκδίδονται μόνον ὀλόκληρα κεφφ. ἐκ τῶν Ἀρχιγένους)·

A. Olivieri, I. Brani greci sul polso arterioso II. *Frammenti di Archigene*, *MAAN* 6 (1942) 120-122: ἐκδίδονται κείμενα ποὺ παραδίδονται ἀπὸ τὸ χφ. Vaticanus Palat. gr. 199 ἐμβόλιμα σὲ διάφορα σημεία τῶν λόγων τοῦ Ἀετίου· μερικὰ ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ ὁ ἐκδότης τὰ ἀποδίδει ἐσφαλμένα στὸν Ἀρχιγένη·

—, *Medicinalia magica*, *PhW* 59 (1939) 142-143 (πρόκειται για ένα αίμοστάσιον του Ἀρχιγένη, παρατιθέμενο στο χφ. Vaticanus Palat. gr. 199· βλ. και τὸ προηγ. λ.).

ΑΣΚΛΗΠΙΟΔ. = **ΑΣΚΛΗΠΙΟΔΟΤΟΣ ΤΑΚΤΙΚΟΣ** (1ος αἰ. π.Χ.)

Τακτ. = *Τακτικά κεφάλαια*: C. H. Oldfather – W. A. Oldfather, *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander* [LCL], Cambridge Mass. 1923 (ἀνατύπ.: 1948), σ. 244-332.

ΒΩΛ. = **ΒΩΛΟΣ Ο ΜΕΝΔΗΣΙΟΣ** [ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ], φιλόσοφος και γιατρός (3ος αἰ. π.Χ.)

Φυσ. και μυστ. = *Φυσικά και μυστικά (Χειρόμηκτα)*: M. Berthelot – C. É. Ruelle, *Collection des anciens alchimistes grecs*, τ. 2, Paris 1888 (ἀνατύπ.: 1963), σ. 41-53.

ΓΑΛΗΝ. = **ΓΑΛΗΝΟΣ Ο ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΣ, γιατρός** (129-316; μ.Χ.)

C. G. Kühn, *Κλαυδίου Γαληνού Ἀπαντα / Claudii Galeni Opera omnia* [MGO I-XX], Lipsiae 1821-1833 (ἀνατύπ.: Hildesheim 1964-1965).

Θεραπ. μέθ. = *Θεραπευτική μέθοδος* [X 1-1021 K.]

Π. αἰρέσ. τοῖς εἰσαγ. [I 64-105 K. = G. Helmreich, *Claudii Galeni Pergameni scripta minora*, τ. III [BT], Lipsiae 1893 (ἀνατύπ.: Stutgardiae 1967), σ. 1-32]

Π. αἰτ. συμπτ. = *Περὶ αἰτιῶν συμπτωμάτων* [VII 85-272 K.]

Π. ἀνατ. ἐγγ. = *Περὶ ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων* βιβλία 1-9, κεφ. 5 [II 215-731 K.] (τὰ βιβλία 9-15 σώζονται μόνο σὲ ἀραβ. μετάφρ.)

Π. ἀντιδ. = *Περὶ ἀντιδότην* [XIV 1-209 K.]

Π. διαφ. σφυγμ. = *Περὶ διαφορᾶς σφυγμῶν* [VIII 493-765 K.]

Π. εὐχυμ. και κακοχυμ. = *Περὶ εὐχυμίας και κακοχυμίας* [VI 749-815 K. = G. Helmreich, *Galeni De rebus boni malique succi libellus*: CMG V/4/2, Lipsiae 1923 σ. 389-429]

Π. Ἱπποκρ. και Πλάτων. δογμ. = *Περὶ τῶν Ἱπποκράτους και Πλάτωνος δογμάτων* [V 181-805 K. = Ph. de Lacy, *Galeni De placitis Hippocratis et Platonis edidit, in linguam anglicam vertit, commentatus est* [CMG V/4/1/2], τ. 1 (libri I-V), Berolini 2005· τ. 2 (libri VI-IX), Berolini 2005, και τ. 3 (commentarius et indices), Berolini 2005.

Περὶ κράσεων [I 509-694 K. = G. Helmreich, *Galeni De temperamentis libri III* [BT], Lipsiae 1904 (ἀνατύπ.: Stutgardiae 1969)]

Περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων [VI 453-748 K. = G. Helmreich, *Galeni De alimentorum facultatibus libri tres*: CMG V/4/2, Lipsiae et Berolini 1923, σ. 199-386]

Π. κράσ. και δυν. ἀπλ. φαρμ. = *Περὶ κράσεως και δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων* [XI 379-XII 377 K.]

Π. κρίσ. = *Περὶ κρίσεων* [IX 550-768 K. = B. Alexanderson, *Galenos Περὶ κρίσεων. Überlieferung und Text*: SGLGoth 23, Göteborg 1967]

Π. προγν. σφυγμ. = *Περὶ προγνώσεως σφυγμῶν* [IX 205-430 K.]

Πρὸς Γλαύκ. θεραπ. = *Πρὸς Γλαύκωνα θεραπευτικά* [XI 1-146 K.]

Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ. = *Πρὸς Πίσωνα περὶ τῆς θηριακῆς* [XIV 210-294 K.]

Προτρ. = *Προτρεπτικός ἐπ' ἰατρικήν* [I 1-39 K. = A. Barigazzi, *Galeni De optimo docendi genere, Exhortatio ad medicinam (Protrepticus) edidit et in linguam italicam vertit*: CMG V/1/1, Berolini 1991, σ. 114-151]

Π. σπέρμ. = *Περὶ σπέρματος* [IV 512-651 K.]

Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. = *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη* [XIII 362-1058 K.]

Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. = *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους* [XII 378-XIII 361 K.]

Π. συστ. ἰατρ. = *Πρὸς Πατρόφιλον περὶ συστάσεως ἰατρικῆς* [I 224-304 K. = S. Fortuna, *Galeni De constitutione artis medicae ad Patrophilum, edidit et in linguam italicam vertit*: CMG V/1/3], Berolini 1999.

- Π. τοῦ προγιν. = *Περὶ τοῦ προγινώσκειν* [XIV 599-673 K. = V. Nutton, *Galenus De praecognitione edidit, in linguam anglicam vertit, commentatus est*: CMG V/8/1, Berolini 1979]
- Π. τρόμ. καὶ παλμ. καὶ σπασμ. καὶ ρίγ. = *Περὶ τρόμου καὶ παλμοῦ καὶ σπασμοῦ καὶ ρίγους* [VII 584-642 K.]
- Π. τροφ. δυν. = *Περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων* [VI 453-748 K. = G. Helmreich, *Galenus De alimentorum facultatibus libri tres*: CMG V/4/2, Lipsiae et Berolini 1923, σ. 199-386]
- Π. τῶν ἐν σφυγμ. αἰτ. = *Περὶ τῶν ἐν τοῖς σφυγμοῖς αἰτίων* [IX 1-204 K.]
- Π. τῶν πεπονθ. τόπ. = *Περὶ τῶν πεπονθῶτων τόπων* [VIII 1-452 K.]
- Περὶ τῶν συνεκτικῶν αἰτίων* [τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἔχει χαθεῖ· σώζονται μόνο μεταφράσεις: M. Lyons, *Galenus De causis contentivis* [CMG, Suppl. orient. II], Berolini 1969, σ. 50-73 (ἡ ἀραβ. μετάφρ.) καὶ σ. 131-141 (ἡ λατιν. μετάφρ.)
- Περὶ τῶν τῆς ἰατρικῆς μερῶν* [τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἔχει χαθεῖ· σώζονται μόνο μεταφράσεις: M. Lyons, *Galenus De partibus artis medicativae* (ἡ ἀραβ. μετάφρ.): J. Kollesch - D. Nickel - G. Strohmaier, *De partibus artis medicativae* (ἡ λατιν. μετάφρ.): CMG, Suppl. orient. II, Berolini 1969, σ. 25-49 καὶ 119-129]
- Π. φυσ. δυν. = *Περὶ φυσικῶν δυνάμεων* [II 1-214 K. = G. Helmreich, *Claudii Galeni Pergameni scripta minora*, τ. III [BT], Lipsiae 1893 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1967), σ. 101-257]
- Π. χρ. μορ. = *Περὶ χρείας μορίων* [III 1-IV 366 K. = G. Helmreich, *Galenus De usu partium libri XVII*, τ. 1-2 [BT], Lipsiae 1907-1909 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1968)]
- Τέχν. ἰατρ.* = *Τέχνη ἰατρική* [I 305-412 K. = V. Boudon, *Galenus*, τ. 2, Paris 2002, σ. 273-392]
- Ἵγιειν.* = *Ἵγιεινά* [VI 1-452 K. = K. Koch, *Galenus De sanitate tuenda libri sex*: CMG V/4/2, Lipsiae et Berolini 1923, σ. 1-198]
- Ἵπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Ἀφορισμ.* = *Ἴπποκράτους Ἀφορισμοὶ καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτοὺς ὑπομνήματα ἑπτὰ* [XVII/B', σ. 345-XVIII/A', σ. 195 K.]
- Ἵπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Ἐπιδημ. Α'* = *Ἴπποκράτους Ἐπιδημιῶν Α' καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα γ'* [XVII/A', σ. 1-302 K. = E. Wenkebach, *In Hippocratis Epidemiarum libr. I comm.* III, E. Wenkebach - F. Pfaff, *Galenus in Hippocratis Epidemiarum libros I et II*: CMG V/10/1, Lipsiae et Berolini 1934, σ. 1-151]
- Ἵπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ'* = *Ἴπποκράτους Ἐπιδημιῶν ΣΤ' καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα η'* [XVII/A', σ. 793-1009 K. = E. Wenkebach - F. Pfaff, *Galenus in Hippocratis Epidemiarum librum VI commentaria I-VIII*: CMG V/10/2/2, Lipsiae et Berolini 1940, ἀνατύπ.: Berolini 1956]
- Ἵπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Π. ἀγμ.* = *Γαληνοῦ εἰς τὸ Ἴπποκράτους Περὶ ἀγμῶν ὑπομνήματα τρία* [XVIII/B', σ. 318-628 K.]
- Ἵπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Π. ἄρθρ.* = *Ἴπποκράτους τὸ Περὶ ἄρθρων βιβλίον καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα δ'* [XVIII/A', σ. 300-767 K.]
- Ἵπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Π. διαίτ. ὀξ.* = *Ἴπποκράτους Περὶ διαίτης ὀξέων νοσημάτων καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα τέσσαρα* [XV 418-917 K. = G. Helmreich, *Galenus In Hippocratis De victu acutorum comm. IV*: CMG V/9/1, Lipsiae et Berolini 1914, σ. 115-366]
- Ἵπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Π. φύσ. ἀνθρ.* = *Γαληνοῦ εἰς τὸ Περὶ φύσιος ἀνθρώπου βιβλίον Ἴπποκράτους ὑπομνήματα τρία* [XV 1-173 K. = I. Mewaldt, *Galenus In Hippocratis De natura hominis comm. tria*: CMG V/9/1, Lipsiae et Berolini 1914, σ. 1-113]

[ΓΑΛΗΝ.] = [ΓΑΛΗΝΟΣ]

Εἰσαγ. ἢ Ἰατρ. = *Εἰσαγωγή ἢ Ἰατρός* [XIV 674-797 K.]

Λέξ. βοτ. = *Λέξεις βοτανῶν ἐρμηνεῖαι κατὰ ἀλφάβητον τοῦ σοφωτάτου Γαληνοῦ*: Delatte, *Anecdota Atheniensia* [βλ. παραπάνω, λ. [Ἀνώνυμος], Π. τροφ. δυν.], τ. 2, σ. 385-393.

Όρ. ιατρ. = Όροι ιατρικοί [XIX 346-462 K.]

Π. άριστ. αίρέσ. = Περί τής άρίστης αίρέσεως [I 106-223 K.]

Π. έπιδέσμ. = Περί τών έπιδέσμων [XVIII/A', σ. 768-838 K.]

Π. εύπορ. = Περί εύπορίστων [XIV 311-581 K.]

Π. θηρ. πρός Παμφ. = Περί θηριακής πρός Παμφιλιανόν [XIV 295-310 K.]

Π. μέτρ. και σταθμ. = Περί μέτρων και σταθμών διδασκαλία [XIX 748-781 K. = F. Hulstsch, *Metrologicorum scriptorum reliquiae, collegit, recensuit, partim nunc primum edidit*, τ. I [BT], Lipsiae 1864 (άνατύπ.: Stutgardiae 1971), σ. 218-244.

ΓΕΩΠ. = ΓΕΩΠΟΝΙΚΑ (10ος αί.)

H. Beckh, *Geoponica sive Cassiani Bassi scholastici De re rustica eclogae* [BT], Lipsiae 1895 (άνατύπ.: Stutgardiae et Lipsiae 1994).

ΓΡΗΓ. ΝΑΖΙΑΝΖ. = ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, άρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, έκκλησιαστικός συγγραφέας (4ος αί.)

Π. έαυτ. = Περί έαυτού: PG 37, 969-1019 και 1166-1452.

ΔΗΜΟΚΡ. = ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ Ο ΑΒΔΗΡΙΤΗΣ, άτομικός φιλόσοφος (5ος/4ος αί. π.Χ.)

Άποσπάσματα: H. Diels - W. Kranz, *FVS*, τ. 2, Berlin 1952 (1903), άνατύπ.: Zürich 1996, άρ. 68, σ. 81-230.

ΔΗΜΟΣΘ. = ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ, ρήτορας και πολιτικός (4ος αί. π.Χ.)

K. Άριστοκρ. = Κατά Άριστοκράτους: S. H. Butcher, *Demosthenis Orationes*, τ. 2/1 [BSCO], Oxonii 1907 (άνατύπ.: 1966).

ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. = ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ιστορικός τής φιλοσοφίας (3ος αί. μ.Χ.)

Βίοι φιλοσ. = Βίοι φιλοσόφων: M. Markovitch, *Diogenis Laertii Vitae philosophorum*, τ. 1 [BT]: Libri I-X, Berolini et Novi Eboraci 2008, και τ. 2 [BT]: *Excerpta Byzantina et Indices*, Stutgardiae et Lipsiae 1999· τ. 3 [BT]: *Indices confecit H. Gärtner*, Monachii et Lipsiae 2002.

ΔΙΟΔ. ΣΙΚΕΛ. = ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ, ιστορικός (1ος αί. π.Χ.)

Ιστ. Βιβλιοθ. = Ιστορική Βιβλιοθήκη: Fr. Vogel, *Diodori Bibliotheca historica*, τ. 1-3, Lipsiae 1888, 1890 και 1893 (άνατύπ.: Stutgardiae 1964)· C. Th. Fischer, τ. 4-5, Lipsiae 1906 (άνατύπ.: Stutgardiae 1964), και τ. 6, Lipsiae 1867/1868 (άνατύπ.: Stutgardiae 1969).

ΔΙΟΚΛ. = ΔΙΟΚΛΗΣ Ο ΚΑΡΥΣΤΙΟΣ, γιατρός (4ος/3ος αί. π.Χ.)

Άποσπάσματα:

W. Wellmann, *Die Fragmente der sikelischen Ärzte Akron, Philistion und des Diokles von Karystos* [FGÄ 1], Berlin 1901, σ. 117-207.

Ph. J. van der Eijk, *Diocles of Carystus. A collection of the fragments with translation and commentary*, τ. 1 [SAM 22]: *Text and Translation*, Leiden - Boston - Köln 2000· τ. 2 [SAM 23]: *Commentary*, Leiden - Boston - Köln 2001.

ΔΙΟΣΚΟΥΡ. = ΠΕΔΑΝΙΟΣ ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ ΑΝΑΖΑΡΒΕΥΣ, γιατρός (1ος αί. μ.Χ.)

Π. ύλ. ιατρ. = Περί ύλης ιατρικής: M. Wellmann, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei De materia medica libri quinque*, τ. I-III, σ. 135, Berolini 1907-1914 (άνατύπ.: 1958)·

Π. άπλ. φαρμ. = Περί άπλών φαρμάκων: Wellmann, *Pedanii Dioscuridis ...*, τ. III, σ. 149-326.

[ΔΙΟΣΚΟΥΡ.] = [ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ]

Π. δηλητ. = Περί δηλητηρίων φαρμάκων και τής αυτών προφυλακής και θεραπείας: C. Sprengel,

- gel, *Pedanii Dioscoridis Anazarbei tomus secundus — Libri Περι δηλητηρίων, ιοβόλων και εὐπορίστων spurii, edidit, interpretatus est, commentariis in omnes Dioscoridi adscriptos libros indicibusque necessariis auxit*, C. G. Kühn (ἐπιμ.), MGO, τ. 26, Lipsiae 1830, σ. 1-41.
 Π. ιοβ. = *Περὶ ιοβόλων, ἐν ᾧ και περὶ λυσσῶντος κυνός*: Sprengel, *Pedanii Dioscoridis Anazarbei tomus secundus ...*, σ. 42-91.
- ΕΚΑΤΑΙΟΣ Ο ΑΒΔΗΡΙΤΗΣ, ἱστορικός (4ος/3ος αἰ. π.Χ.)
 Αποσπάσματα: F. Jacoby, *FGrH*, τ. 3a, Leiden 1940 (ἀνατύπ.: 1954), σ. 12-64, ἀρ. 264.
- ΕΠΙΦ. = ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, ἐπίσκοπος Κωνσταντίας Κύπρου (4ος αἰ.)
Πανάρ. (Π. αἰρέσ.) = Πανάριον (Περὶ αἰρέσεων): K. Holl, *Eriphanius. Ancoratus und Panarion* [GChrS 25, 31 καὶ 37], Leipzig 1915, 1922 καὶ 1933.
- ΕΡΑΣΙΣΤΡ. = ΕΡΑΣΙΣΤΡΑΤΟΣ Ο ΙΟΥΛΙΗΤΗΣ (ΚΕΙΟΣ), γιαντρός (4ος/3ος αἰ. π.Χ.)
 Αποσπάσματα: I. Garofalo, *Erasistrati fragmenta* [BStA 62], Pisa 1988.
- ΕΡΕΝΝΙΟΣ ΦΙΛΩΝ ΒΥΒΛΙΟΣ, ἱστορικός καὶ γραμματικός (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)
 Αποσπάσματα: F. Jacoby, *FGrH*, τ. 3c, Leiden 1958 (ἀνατύπ.: 1969), σ. 802-824, ἀρ. 790.
- ΕΡΜΟΓ. = ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ Ο ΤΑΡΣΕΥΣ, ρητοροδιδάσκαλος (2ος/3ος αἰ. μ.Χ.)
Π. εὐρέσ. = Περὶ εὐρέσεως: H. Rabe, *Hermogenis Opera* [BT], Lipsiae 1913 (ἀνατύπ.: Stuttgart 1969), σ. 93-112.
- ΕΤΥΜ. GEN. = ΕΤΥΜΟΛΟΓΙCUM GENUINUM
 F. Lasserre – N. Livadaras, *Etymologicum magnum genuinum ...*, τ. 1, Rome 1976: τ. 2, Athens 1992.
- ΕΤΥΜ. MAGN. = ΕΤΥΜΟΛΟΓΙCUM MAGNUM
 T. Gaisford, *Etymologicum magnum*, Oxford 1848 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1967).
- ΕΥΔΗΜ. = ΕΥΔΗΜΟΣ, Μεθοδικός γιαντρός (1ος αἰ. π.Χ./1ος αἰ. μ.Χ.)
 Αποσπάσματα: Tescusan, *The Fragments of the Methodism* [βλ. παραπάνω, λ. Ἀντίπατρος], τ. 1 (passim). Βλ. καὶ H. Lloyd-Jones – P. Parsons, *Supplementum Hellenisticum* [TK 11], Beroolini et Novi Eboraci 1983, σ. 195-196, ἀρ. 412A.
- ΕΥΣΕΒ. = ΕΥΣΕΒΙΟΣ Ο ΠΑΜΦΙΛΟΥ, ἐπίσκοπος Καισαρείας, ἐκκλησιαστικός ἱστορικός (περ. 260-339/340)
Εὐαγγ. προπ. = Εὐαγγελικὴ προπαρασκευή: K. Mraz, *Eusebius Werke*, τ. 8: *Die Praeparatio evangelica* [GChrS 43, 1-2], Berlin 1954-1956.
Εἰς τὸ κ. Λουκ. = Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον: PG 24, 529-605.
- ΕΥΣΤΑΘ. = ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (12ος αἰ.)
 Ἄλωσ. Θεσσαλ. = Ἄλωσις Θεσσαλονίκης: S. Kyriakidis, *Eustazio di Thessalonica, La espugnazione di Thessalonica*, Palermo 1961.
Παρεκβ. εἰς Ὅμ. Ἰλ. = Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὅμηρον Ἰλιάδα: M. van der Valk, *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes ad fidem codicis Laurentiani edidit* —, τ. 1, 3 καὶ 4, Lugduni Batavorum 1971, 1979 καὶ 1987.
- ΕΥΤΕΚΝ. = ΕΥΤΕΚΝΙΟΣ σοφιστής (μεταξὺ 3ου; καὶ 5ου; αἰ. μ.Χ.)
Παράφρ. Νικάνδρ. Θηρ. = Παράφρασις ἐκ τῶν Νικάνδρου Θηριακῶν: M. Παπαθωμόπουλος, *Εὐτεκνίου παραφράσεις εἰς τὰ Νικάνδρου Θηριακὰ καὶ Ἀλεξιφάρμακα* [Πέλεια 2], Ἰωάννινα 1976, σ. 3-52.

Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. = Παράφρασις εἰς τὰ Νικάνδρον Ἀλεξιάφρακα: Παπαθωμόπουλος, Εὐτεκνίου παραφράσεις ..., σ. 55-84.

ΖΩΠ. = ΖΩΠΥΡΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, Ἐμπειρικός γιατρός (2ος/1ος αἰ. π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: K. Deichgräber, *Die griechische Empirikerschule. Sammlung der Fragmente und Darstellung der Lehre*, Berlin 1930 (ἀνατύπ.: Berlin – Zürich 1960), σ. 205-206, ἀπ. 266-274.

ΗΡΑΚΛ. = ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ Ο ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΣ, Ἐμπειρικός γιατρός (2ος/1ος αἰ. π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: A. Guardasole, *Eraclide di Taranto. Frammenti, Testo critico, introduzione, traduzione e commentario* [Speculum], Napoli 1997.

ΗΡΟΦ. = ΗΡΟΦΙΛΟΣ Ο ΧΑΛΚΗΔΟΝΙΟΣ, γιατρός (4ος/3ος αἰ. π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: H. von Staden, *Herophilus, The Art of Medicine in Early Alexandria. Edition, Translation and Essays*, Cambridge 1989 (ἀνατύπ.: 1994).

ΗΡΩΔΙΑΝ. = Αἴλιος ΗΡΩΔΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, γραμματικός (2ος αἰ. μ.Χ.)

Π. καθολ. προσωδ. = *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*: A. Lenz, *Herodiani Technici reliquiae*, τ. 1: *Praefationem et Herodiani Prosodiam Catholicam continens* [Gr.Gr. III 1, 1], Lipsiae 1867 (ἀνατύπ.: Hildesheim 1965), σ. 1-547.

Π. κλίσ. ὄνομ. = *Περὶ κλίσεως ὀνομάτων*: A. Lenz, *Herodiani Technici reliquiae*, τ. 2, 1: *Reliqua scripta prosodiaca pathologiam orthographica continens* [Gr.Gr. III 2, 2, 1], Lipsiae 1868 (ἀνατύπ.: Hildesheim 1965), σ. 634-777.

ΗΣΥΧ. = ΗΣΥΧΙΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, γραμματικός καὶ λεξικογράφος (5ος αἰ. μ.Χ.)

Λέξ. = *Συναγωγή πασῶν λέξεων κατὰ στοιχείον*: K. Latte, *Hesychii Alexandrini*, τ. 1-2 (Α-Ο), Copenhagen 1953 καὶ 1966.

ΘΕΜΙΣΤ. = ΘΕΜΙΣΤΙΟΣ, ρητοροδιδάσκαλος καὶ φιλόσοφος (4ος αἰ. μ.Χ.)

Π. φιλ. = *Περὶ φιλίας*: G. Downey – A. F. Norman – H. Schenkl, *Themistii Orationes quae supersunt*, τ. 2 [BT], Lipsiae 1971, σ. 51-73.

ΘΕΟΦ. ΧΡΥΣΟΒ. = ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΧΡΥΣΟΒΑΛΑΝΤΗΣ [ΝΟΝΝΟΣ], γιατρός (10ος αἰ.)

Σύν. ἐν ἐπιτ. ἱατρ. = *Πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα σύνοψις ἐν ἐπιτομῇ τῆς ἱατρικῆς ἀπάσης τέχνης*: I. S. Bernard, *Theophanis Nonni Epitome de curatione morborum graece ac latine. Opere codicum manuscriptorum recensuit notasque adiecit* —, τ. 1-2, Gothae – Amstelodami 1794 καὶ 1795.

ΘΕΟΦ. = ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΠΡΩΤΟΣΠΑΘΑΡΙΟΣ, γιατρός (7ος αἰ. μ.Χ.)

Π. οὖρ. = *Περὶ οὖρων*: I. L. Ideler, *Physici et medici Graeci minores*, τ. 1, Berolini 1841 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 261-283.

ΘΕΟΦΡ. = ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ Ο ΕΡΕΣΙΟΣ, φιλόσοφος (π. 371/0-287/6 π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: F. Wimmer, *Θεόφραστος. Theophrasti Eresii Opera quae supersunt omnia* ..., Parisiis 1866 (ἀνατύπ.: Frankfurt/M. 1964).

Π. φυτ. ἱστ. = *Περὶ φυτῶν ἱστορία*: A. Hort, *Theophrastus, Inquiry into plants*, τ. 1-2 [LCL], Cambridge, Mass. 1916 (ἀνατύπ.: τ. 1, 1968· τ. 2, 1961).

Χαρακτ. = *Χαρακτῆρες*: P. Steinmetz, *Theophrast, Charaktere* [DWA 7], München 1960.

ΙΕΡΟΦ. = ΙΕΡΟΦΙΛΟΣ, ἱατροφιλόσοφος (10ος αἰ.)

Πῶς ὀφείλ. διαιτ. = *Πῶς ὀφείλει διαίτᾶσθαι ἄνθρωπος ἐφ' ἐκάστῳ μηνί*: Delatte, *Anecdota Atheniensia* [βλ. παραπάνω, λ. [Ἀνώνυμος], Π. τροφ. δυν.], τ. 2, σ. 456-466.

- ΙΟΥΒΑΣ, βασιλιάς τῆς Μαυριτανίας, συγγραφέας (50 π.Χ.-23/24 μ.Χ.)
 Αποσπάσματα: F. Jacoby, *FGrH*, τ. 3a, Leiden 1940 (ἀνατύπ.: 1954), σ. 127-155, ἀρ. 275.
- ΙΟΥΛ. ΑΦΡΙΚ. = ΣΕΣΤΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ, χρονογράφος (3ος αἰ. μ.Χ.)
 Κεστοί (ἀπόσπάσματα): J.-R. Vieillefond, *Les «Cestes» de Julius Africanus*, Florence 1970.
- ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝ. = ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ, βυζαντινὸς αὐτοκράτορας (482-565· βασίλ.: ἀπὸ τὸ 527)
 Νεαρά 17: R. Schöll – W. Kroll, *Corpus iuris civilis*, τ. 3, Berlin 1895 (ἀνατύπ.: 1972), σ. 117-127.
- ΙΠΠΙΑΤΡ. = ΙΠΠΙΑΤΡΙΚΑ
 E. Oder – C. Hoppe, *Corpus Hippiatricorum Graecorum*, τ. I-II [BT], Stutgardiae 1971 (ed. pr. τ. I, 1924, τ. II, 1927)
 ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPI. BER.) [I 1-439 O.-H.]
 ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPI. CLANT.) [II 115-252 O.-H.]
 ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPI. PAR.) [II 1-114 O.-H.]
 ΙΠΠΙΑΤΡ. (ADDIT. LOND.) [II 253-271 O.-H.]
 ΙΠΠΙΑΤΡ. (EXC. LUGD.) [II 272-313 O.-H.]
- ΙΠΠΟΚΡ. = ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ Ο ΚΩΟΣ, γιατρός (460-370 π.Χ.)
 E. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate. Traduction nouvelle avec le texte grec en regard*, τ. I-X, Paris 1839-1861 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1961-1962)
 Ἀφορισμ. = Ἀφορισμοί [IV 458-609 L.]
 Ἐπιδημ. Ε' = Ἐπιδημιῶν Ε' [V 204-259 L.]
 Ἐπιδημ. ΣΤ' = Ἐπιδημιῶν ΣΤ' [V 266-357 L.]
 Π. ἀρχ. ἰητρ. = Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς [I 570-637 L.]
 Π. γυν. = Περὶ γυναικείων [VIII 10-407 L.]
 Π. ἐντ. παθ. = Περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν [VII 166-303 L.]
- ΙΣΟΚΡ. = ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ, ρήτορας (4ος αἰ. π.Χ.)
 Ἀρεοπαγ. = Ἀρεοπαγитικός: G. Mathieu, *Isocrate, Discours. Texte établi et traduit*, τ. 3, Paris, Les Belles Lettres, 1942 (ἀνατύπ.: 1966), σ. 63-84.
- ΙΩ. ΑΚΤΟΥΑΡ. = ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΑΚΤΟΥΑΡΙΟΣ, γιατρός (14ος αἰ.)
 Π. διαγν. παθ. = Περὶ διαγνώσεως παθῶν λόγοι δύο: I. L. Ideler, *Physici et medici Graeci minores*, τ. 2, Berolini 1841 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 353-463.
 Π. ψυχ. πνεύμ. = Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κατ' αὐτὸ διαίτης λόγοι δύο: Ideler, ὀ.π., τ. 1, Berolini 1841 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 312-386.
- ΙΩ. ΓΑΛΗΝΟΣ = ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΑΛΗΝΟΣ, γραμματικός (12ος αἰ.)
 Ἐξήγ. Ἡσιόδ. Θεογ. = Ἐξήγησις τῆς τοῦ Ἡσιόδου Θεογονίας: H. Flach, *Glossen und Scholien zur hesiodischen Theogonie*, Leipzig 1876 (ἀνατύπ.: 1970), σ. 295-365.
- ΙΩ. ΜΑΛΑΛ. = ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΛΑΛΑΣ, βυζαντινὸς χρονογράφος (6ος αἰ.)
 Χρονογρ. = Χρονογραφία: I. Thurn, *Ioannis Malalae Chronographia* [CFHB/SB 35], Berolini et Novi Eboraci 2000.
- ΙΩ. ΣΤΟΒ. = ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, ἀνθολόγος (5ος αἰ. μ.Χ.)
 Ἀνθολ. = Ἀνθολόγιον: C. Wachsmuth – O. Hense, *Ioannis Stobaei Anthologium*, τ. 1-5, Berlin 1884-1912 (ἀνατύπ.: 1958).
- ΙΩ. ΦΙΛΟΠ. = ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΠΟΝΟΣ (ἢ Γραμματικός ἢ Ἀλεξανδρεὺς), φιλόσοφος (5ος/6ος αἰ. μ.Χ.)
 Εἰς Ἀριστοτ. Μετεωρολ. = Εἰς τὸ πρῶτον τῶν Μετεωρολογικῶν Ἀριστοτέλους ἐξηγητικά εἰς

τρία: M. Hayduck, *Ioannis Philoroni in Aristotelis Meteorologicorum librum primum commentarium* [CAG XIV/1], Berlin 1901, σ. 1-131.

Εἰς Ἀριστοτ. Ἀναλυτ. ὕστ. = Εἰς τὰ Ἀριστοτέλους Ἀναλυτικά ὕστερα: M. Wallies, *Ioannis Philoroni in Aristotelis Analytica posteriora commentaria cum Anonymo in librum ii* [CAG XIII/3], Berlin 1909, σ. 1-440.

ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤ. = ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας (4ος αἰ.)

Εἰς ἄγ. Ἰγν. = Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Ἰγνάτιον τὸν θεοφόρον ἀρχιεπίσκοπον γενόμενον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης εἰς Ῥώμην ἀπενεχθέντα, καὶ αὐτόθι μαρτυρήσαντα, κάκειθεν αὐθις εἰς Ἀντιόχειαν κομισθέντα: PG 50, 587-596.

Εἰς Ψαλμ. ρα' = Εἰς Ψαλμὸν ρα': PG 55, 635-641.

Ἰπόμν. εἰς πρὸς Ἐφεσ. ἐπιστ., Ὁμ. ΙΑ' = Ἰπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν, Ὁμιλία ΙΑ': PG 62, 79-94.

ΙΩΣΗΠ. = ΦΛΑΒΙΟΣ ΙΩΣΗΠΟΣ, Ἑβραῖος ἱστορικός (1ος αἰ. μ.Χ.)

Ἰουδ. ἀρχ. = Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία: S. A. Naber, *Flavii Iosephi Opera omnia*, τ. 1-4 [BT], Lipsiae 1888, 1889, 1892 καὶ 1893.

ΚΑΛΛΙΜ. = ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ, ποιητὴς καὶ λόγιος (4ος/3ος αἰ. π.Χ.)

Ἰαμβ. = Ἰαμβοί: R. Pfeiffer, *Callimachus*, τ. 1: *Fragmenta*, Oxford 1949 (ἀνατύπ.: 1965), σ. 226, 229-272 καὶ 274-303.

[ΚΑΛΛΙΣΘ.] = [ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΗΣ Ο ΟΛΥΝΘΙΟΣ], ἱστορικός καὶ γιατρός (4ος αἰ. π.Χ.)

Διήγ. Ἀλεξ. (rec. α) = Διήγησις Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνο... : W. Kroll, *Historia Alexandri Magni (Pseudo-Callisthenes). Recensio a, sive recensio vetusta*, Berlin 1926 (ἀνατύπ.: 1958).

ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞ. = ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας (2ος/3ος αἰ.)

Ἐκλογ. προφ. = Ἐκ τῶν προφητικῶν ἐκλογαί: L. Früchtel – O. Stählin – U. Treu, *Clemens Alexandrinus*, τ. 3 [GChrS 17], Berlin 21970, σ. 137-155.

ΚΟΣΜ. ΙΝΔΙΚΟΠΛ. = ΚΟΣΜΑΣ ΙΝΔΙΚΟΠΛΕΥΣΤΗΣ, γεωγράφος (6ος αἰ. μ.Χ.)

W. Wolska-Conus, *Cosmas Indicopleustès. Topographie chrétienne* [SChr 141, 159 καὶ 197], τ. 1-3, Paris 1968, 1970 καὶ 1973.

ΚΡΑΤ. = ΚΡΑΤΕΥΑΣ Ο ΡΙΖΟΤΟΜΟΣ, γιατρός (1ος αἰ. π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: M. Wellmann, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei De materia medica libri quinque*, τ. III, Berolini 1914 (ἀνατύπ.: 1958), σ. 139-146.

ΚΤΗΣΙΑΣ Ο ΚΝΙΔΙΟΣ, γιατρός καὶ ἱστορικός (5ος/4ος αἰ. π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: F. Jacoby, *FGrH*, τ. 3, Leiden 1958 (ἀνατύπ.: 1967), σ. 416-517, ἀρ. 688, καὶ D. Lefant, *Ctésias de Cnide* [Les Belles Lettres], Paris 2004.

ΚΥΡΑΝ. = ΚΥΡΑΝΙΔΕΣ (2ος αἰ. μ.Χ.)

D. Kaimakis, *Die Kyraniden* [BKPh 76], Meisenheim/Glan 1976.

ΚΥΡΙΑΛ. ΑΛΕΞ. = ΚΥΡΙΛΛΟΣ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας (4ος/5ος αἰ.)

Εἰς Ἡσαΐαν = Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐξήγησις ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν: PG 70, 9-1449.

ΛΕΩΝ = ΛΕΩΝ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΣ (9ος αἰ. μ.Χ.)

Σύν. *ιατρ.* = *Σύνοψις Ιατρικῆς*: F. Z. Ermerins, *Leonis philosophi et medici Conspectus medicinae / Λέοντος φιλοσόφου καὶ ἰατροῦ Σύνοψις ἰατρικῆς*, F. Z. Ermerins, *Anecdota medica graeca* (βλ. παραπάνω, λ. [Ἀνώνυμος], *Περὶ τροφῶν*), σ. 79-221.

ΛΟΥΚΙΑΝ. = ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ΣΑΜΟΣΑΤΕΥΣ, σοφιστῆς καὶ σατιρικός συγγραφέας (2ος αἰ. μ.Χ.)

M. D. Macleod, *Luciani Opera recognovit brevique adnotatione critica instruxit*, τ. 1-4 [SCBO], Oxonii 1972-1987.

Συμπ. = *Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι*: Macleod, *Luciani Opera*, τ. 1, Oxonii 1972, σ. 144-163.

[ΛΟΥΚΙΑΝ.] = ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

Λούκ. = *Λούκιος ἢ Ὅνος* = Macleod, *Luciani Opera*, τ. 2, Oxonii 1974, σ. 276-309.

Χαρίδ. = *Χαρίδημος ἢ Περὶ κάλλους*: Macleod, *Luciani Opera*, τ. 4, Oxonii 1987 (ἀνατύπ.: 1990), σ. 390-404.

ΜΑΓ. ΠΑΠ. = ΜΑΓΙΚΟΙ ΠΑΠΥΡΟΙ

A. Henrichs - K. Preisendanz, *Papyri Graecae Magicae*, τ. 1-2 [BT], Stuttgart ²1973-1974.

ΜΑΞ. ΟΜΟΛΟΓ. = ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, ἐκκλησιαστικός συγγραφέας (6ος/7ος αἰ.)

Π. *διαφ. ἀπόρ.* = *Πρὸς Θαλάσσιον ὀσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον περὶ διαφόρων ἀπόρων τῆς Ἁγίας Γραφῆς*: C. Laga - C. Steel, *Maximi Confessoris Quaestiones ad Thalassium*, τ. 1-2 [CChr/SG 7 καὶ 22], Turnhout 1980 καὶ 1990.

ΜΕΛΕΤ. = ΜΕΛΕΤΙΟΣ, μοναχὸς καὶ γιαντρός (8ος/9ος αἰ.)

Π. *τῆς τοῦ ἀνθρ. κατασκ.* = *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς*: J. A. Cramer, *Anecdota graeca e codd. manuscriptis Bibliothecarum Oxoniensium*, τ. 3, Oxonii 1836 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 1-157.

ΜΙΧ. ΨΕΛΛ. = ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ, ὕπατος τῶν φιλοσόφων κτλ. (11ος αἰ.)

Ἐκ τοῦ «ἐμελλεν ἄρα» = Ἐκ τοῦ «ἐμελλεν ἄρα», εἰς τὸ «καὶ εἰ τὸ πάντα ἐν πᾶσι κείσθαι»: P. Gautier, *Michaelis Pselli Theologica*, τ. 1 [BT], Lipsiae 1989, ἀρ. 61.

ΝΙΚΑΝΔΡ. = ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ Ο ΚΟΛΟΦΩΝΙΟΣ, ποιητῆς καὶ γιαντρός; (2ος; αἰ. π.Χ.)

Ἀλεξ. = *Ἀλεξιφάρμακα*: K. Οἰκονομάκος, *Νικάνδρου Ἀλεξιφάρμακα* [EB], Ἀθῆναι, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων, 2002.

Θηρ. = *Θηριακά*: A. S. F. Gow - A. F. Scholfield, *Nicanor. The Poems and Poetical Fragments, Edited with Introduction, Translation and Notes*, Cambridge 1953, σ. 28-93.

Ὀφιακά (ἀποσπάσματα): Gow - Scholfield, *Nicanor ...*, σ. 142.

ΝΟΥΜ. = ΝΟΥΜΗΝΙΟΣ ΗΡΑΚΛΕΩΤΗΣ, γιαντρός (π. τὸ 300 π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: Lloyd-Jones - Parsons, *Supplementum Hellenisticum* [βλ. παραπάνω, λ. Εὐδημος], σ. 284-285, ἀρ. 589-594.

ΝΥΜΦΙΣ = ΝΥΜΦΙΣ ΗΡΑΚΛΕΩΤΗΣ, ἱστορικός (4ος/3ος αἰ. π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: K. Müller, *FHG*, τ. 3, Parisiis 1849 (ἀνατύπ.: Frankfurt/M. 1975), σ. 13-16.

ΞΕΝΟΦ. = ΞΕΝΟΦΩΝ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ, φιλόσοφος καὶ ἱστορικός (5ος/4ος αἰ. π.Χ.)

Ἀπομν. = *Ἀπομνημονεύματα*: E. C. Marchant, *Xenophontis Opera omnia*, τ. 2 [SCBO], Oxonii ²1921 (ἀνατύπ.: 1971).

ΟΙΚΟΥΜ. = ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΣ, φιλόσοφος καὶ ρήτορας (6ος αἰ. μ.Χ.)

Ἑρμ. ἀποκαλύψ. = Ἑρμηνεία τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ θεσπεσίου καὶ εὐαγγελιστοῦ καὶ θεολόγου Ἰωάννου λόγοι δύο: H. C. Hoskier, *The complete commentary of Oecumenius on the Apocalypse*, Ann Arbor 1928.

ΟΛΥΜΠΙΟΔ. = ΟΛΥΜΠΙΟΔΩΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, νεοπλατωνικός φιλόσοφος (6ος αἰ. μ.Χ.)

Εἰς Ἀριστοτ. Μετεωρολ. = Εἰς τὸ πρῶτον τῶν Ἀριστοτέλους Μετεωρολογικῶν σχόλια: G. Stuve, *Olympiodori in Aristotelis Meteora commentaria* [CAG XII/2], Berlin 1900, σ. 1-338.

[Εἰς Πλάτ. Φαίδ.] = [Εἰς Πλάτωνος Φαίδωνα]: L. G. Westerink, *The Greek Commentaries on Plato's Phaedo*, τ. 1, Amsterdam 1976, σ. 39-181.

ΟΡΕΙΒ. = ΟΡΕΙΒΑΣΙΟΣ ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΣ, γιατρός (4ος αἰ. μ.Χ.)

Ἱατρ. συν. = Ἱατρικαὶ συναγωγαί: J. Raeder, *Oribasii Collectionum medicarum reliquiae* [CMG VI/1/1· 1/2· 2/1 καὶ 2/2, σ. 1-180], Lipsiae et Berolini 1928, 1929, 1931 καὶ 1933 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1964).

Ἱατρ. συν. ἐκλ. = Ἱατρικῶν συναγωγῶν ἐκλογαί: J. Raeder, *Oribasii Collectionum medicarum eclogae medicamentorum* [CMG VI/2/2, σ. 181-307], Lipsiae et Berolini 1933 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1964).

Σύν. πρὸς Εὐστάθ. = Πρὸς Εὐστάθιον τὸν υἱὸν αὐτοῦ σύνοψις: J. Raeder, *Oribasii Synopsis ad Eustathium* [CMG VI/3, σ. 1-313], Lipsiae et Berolini 1926 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1964).

Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. = Βιβλία πρὸς Εὐνάπιον: J. Raeder, *Oribasii Libri ad Eunarium* [CMG VI/3, σ. 315-498], Lipsiae et Berolini 1926 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1964).

Π. μέτρ. καὶ σταθμ. = Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν ἱατρικῶν [leg. -ῶν] Ὀριβασίου σαφές, κατὰ ἐμπειρίαν δόκιμον: Hultsch, *Metrol. script.* (βλ. παραπάνω, λ. [Γαληνός]), τ. I, σ. 244-248.

ΟΣΤΑΝΗΣ, Πέρσης μάγος (5ος αἰ. π.Χ.)

J. Bidez – F. Cumont, *Les mages hellénises. Zoroastres, Ostanes et Hystaspe d'après la tradition grecque*, τ. 2, Paris 1938, σ. 267-356.

ΠΑΛΛΑΔ. = ΠΑΛΛΑΔΙΟΣ, γιατρός (6ος αἰ. μ.Χ.)

Σχόλ. εἰς Ἱπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ' = Σχόλια τῆς ἕκτης Ἐπιδημίας ἀπὸ φωνῆς Παλλαδίου σοφιστοῦ: F. R. Dietz, *Apollonii Citiensis, Stephani, Palladii, Theophili, Meletii, Damascii, Ioannis aliorum Scholia in Hippocratem et Galenum e codicibus mss. Vindobonens. Monacens. Florent. Mediolanens. Escorialens. etc. primum graece edidit* —, τ. II, Regimonti Prussorum 1834 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1966), σ. 1-235.

ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ. = ΠΑΥΛΟΣ Ο ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ, γιατρός (7ος αἰ. μ.Χ.)

Ἐπιτ. ἱατρ. = Ἐπιτομή ἱατρικῆς: I. L. Heiberg, *Paulus Aegineta* [CMG IX/1 καὶ IX/2], Lipsiae et Berolini 1921-1924.

ΠΑΥΛ. ΝΙΚ. = ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΚΑΙΟΣ, γιατρός (μεταξὺ 7ου καὶ 10ου αἰ.)

Π. νοσημ. = <Περὶ> πολλῶν τε καὶ ποικίλων γενομένων νοσημάτων ...: A. M. Ieraci Bio, *Paolo di Nicea, Manuale medico. Testo edito per la prima volta, con introduzione, apparato critico, traduzione e note* [HBN 16], Napoli 1996.

ΠΛΑΤ. = ΠΛΑΤΩΝ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ, φιλόσοφος (427-348/7 π.Χ.)

Τίμ. = Τίμαιος: J. Burnet, *Platonis Opera*, τ. 4 [SCBO], Oxonii 1902 (ἀνατύπ.: 1968) [17a-92c].

[ΠΛΑΤ.] = [ΠΛΑΤΩΝ]

Ἐπιν. = Ἐπινομίς: J. Burnet, *Platonis Opera*, τ. 4 [SCBO], Oxonii 1907 (ἀνατύπ.: 1967) [973a-992e].

- ΠΛΟΥΤΑΡΧ.** = ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Ο ΧΑΙΡΩΝΕΥΣ, βιογράφος καὶ φιλόσοφος (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)
Ἀντών. = Ἀντώνιος: K. Ziegler, *Plutarchi Vitae Parallelae*, τ. III/1 [BT], Lipsiae ²1971 (¹1915)·
 editionem correctionem cum addendis curavit H. Gärtner, Lipsiae 1996, σ. 60-152.
Δημ. = Δημήτριος: Ziegler, *Plutarchi Vitae Parallelae* [βλ. παραπάνω], τ. III/1, σ. 1-60.
Εἰς τὰ Νικάνδρ. Θηρ. = *Εἰς τὰ Νικάνδρου Θηριακά*: F. H. Sandbach, *Plutarchi Moralia*, τ. VII
 [BT], Lipsiae 1967, σ. 72-73, ἀπ. 113-115.
Π. πρώτ. ψυχρ. = *Περὶ τοῦ πρώτως ψυχροῦ*: C. Hubert, *Plutarchi moralia*, τ. V/3 [BT], Lipsiae
²1960, σ. 90-114 (945f-955c).
Πρὸς ἡγεμ. ἀπαίδ. = C. Hubert – M. Pohlenz – H. Drexler, *Plutarchi Moralia*, τ. V/1 [BT],
 Lipsiae 1960, σ. 11-19 (779d-782f).
- ΠΟΛΥΔ.** = ΙΟΥΛΙΟΣ ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ, λεξικογράφος (2ος αἰ. μ.Χ.)
Ὀνομαστ. = Ὀνομαστικόν: E. Bethe, *Pollucis Onomasticon, e codicibus ab ipso collatis denuo
 edidit et adnotavit*, τ. 1-3 [LG 9], Lipsiae 1900, 1931 καὶ 1937 (ἀνατύπ. στὴ σειρά: [SWK]
 Stuttgartiae, Teubner, 1967).
- ΠΟΡΦ.** = ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ Ο ΤΥΡΙΟΣ, φιλόσοφος (3ος αἰ. μ.Χ.)
Ὅμ. ζητήμ. = Ὀμηρικὰ ζητήματα: H. Schrader, *Porphyrri quaestionum Homericarum ad Iliadem
 pertinentium reliquiae*, τ. 1-2 [BT], Lipsiae 1880-1882.
- ΠΡΑΞΑΓ.** = ΠΡΑΞΑΓΟΡΑΣ Ο ΚΩΣ, γιατρός (δεύτερο μισὸ 4ου αἰ. π.Χ.)
Ἀποσπάσματα: F. Steckerl, *The Fragments of Praxagoras of Cos and His School. Collected, Edited
 and Translated* [PhA 8], Leiden 1958.
- ΠΤΟΛΕΜ.** = ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ, μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (2ος αἰ. μ.Χ.)
Ἀποτελ. = Ἀποτελεσματικά: W. Hübner, *Claudii Ptolemaei Opera quae exstant omnia*, τ. III/1
 [BT], Stuttgartiae et Lipsiae 1998.
- ΡΟΥΦ.** = ΡΟΥΦΟΣ Ο ΕΦΕΣΙΟΣ, γιατρός (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)
Π. ὄνομ. ἀνθρ. μορ. = *Περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων*: Ch. Daremberg – C. É. Ruelle,
Oeuvres de Rufus d'Éphèse, Paris 1879 (ἀνατύπ.: Amsterdam 1963), σ. 133-167 = G.
 Kowalski, *Rufi Ephesii De corporis humani partium appellationibus* (Ὀνομασίαι τῶν τοῦ
 ἀνθρώπου μορίων), Göttingen 1960 (Inaug. Diss.).
- [ΡΟΥΦΟΣ]
Ὀνομ. κ. ἀνθρ. = Ὀνομασίαι τῶν κατὰ ἀνθρώπων: Daremberg – Ruelle, *Rufus d'Éphèse* [βλ.
 παραπάνω, λ. Ρούφος ὁ Ἐφέσιος], σ. 233-236.
- ΣΟΥΔΑ** (10ος αἰ. μ.Χ.)
 A. Adler, *Suda Lexicon*, τ. I, 1-5 [LG 1], Lipsiae 1928-1938 (ἀνατύπ.: SWK, Stuttgartiae,
 Teubner, 1989).
- ΣΤΕΦ.** = ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, φιλόσοφος καὶ ἰατρός (6ος/7ος αἰ. μ.Χ.)
Ἐξήγ. εἰς Γαλην. πρὸς Γλαύκ. Θεραπ. = *Στεφάνου τοῦ φιλοσόφου καὶ ἰατροῦ Ἐξήγησις εἰς τὴν
 τοῦ πρὸς Γλαύκωνα Γαληνοῦ Θεραπευτικὴν*: Dietz, *Scholia in Hippocratem et Galenum* ...
 [βλ. παραπάνω, λ. Παλλάδιος], τ. I, σ. 233-344.
[Εἰς Μάγν.] Π. οὔρ. = *[Εἰς τὸ Μάγνου] Περὶ οὔρων*: U. C. Bussemaker, In Magni sophistae
 librum De urinis, *RPh* 1 (1845) 423-438 καὶ 543-560 (τὸ ἔργο παραδίδεται μὲ τὸν τίτλο:
 ΣΤΕΦΑΝΟΥ Περὶ οὔρων).
- ΣΤΕΦ. ΒΥΖ.** = ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ, γεωγράφος καὶ γραμματικὸς (6ος αἰ. μ.Χ.)
Ἔθν. = Ἔθνικά: A. Meineke, *Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt*, Berlin 1849 (ἀνα-
 τύπ.: Graz 1958).

ΣΤΡΑΒ. = ΣΤΡΑΒΩΝ, γεωγράφος (1ος αἰ. π.Χ./1ος αἰ. μ.Χ.)

Γεωγρ. = *Γεωγραφικά*: A. Meineke, *Strabonis Geographica*, τ. I-III [BT], Lipsiae 1852.

ΣΧΟΛ. ΕΙΣ ΑΡΑΤ. ΦΑΙΝΟΜ. = ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΑΡΑΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Martin, *Scholia in Aratum vetera* [βλ. παραπάνω, λ. [Ἀνώνυμος] (Ἀχιλλεύς, ὑπομνηματ. Ἀράτου; 2ος/3ος αἰ. μ.Χ.)], σ. 37-527.

ΣΧΟΛ. ΕΙΣ ΑΡΙΣΤΟΦ. ΝΕΦ. = ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΝΕΦΕΛΑΣ

D. Holwerda, *Jo. Tzetzae commentarii in Aristophanem* [Scholia in Aristophanem 4/2], Groningen 1960, σ. 367-689.

ΣΧΟΛ. ΕΙΣ ΘΕΟΚΡ. ΕΙΔ. = ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ ΕΙΔΥΛΛΙΑ

K. Wendel, *Scholia in Theocritum vetera*, Lipsiae 1914 (ἀνατύπ.: Stuttgartiae 1967), σ. 1-352.

ΣΧΟΛ. ΕΙΣ ΛΟΥΚΙΑΝ. ΝΕΚΡ. ΔΙΑΛ. = ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ ΝΕΚΡΙΚΟΥΣ ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ

H. Rabe, *Scholia in Lucianum* [BT], Lipsiae 1906 (ἀνατύπ.: Stuttgart 1971), σ. 250-264 (: *Χάρων καὶ Ἑρμῆς*).

ΣΧΟΛ. ΕΙΣ ΝΙΚΑΝΔΡ. ΑΛΕΞ. = ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΝΙΚΑΝΔΡΟΥ ΑΛΕΞΙΦΑΡΜΑΚΑ

M. Geymonat, *Scholia in Nicandri Alexipharmaca cum glossis*, Milano 1974, σ. 29-212.

ΣΧΟΛ. ΕΙΣ ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. = ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΝΙΚΑΝΔΡΟΥ ΘΗΡΙΑΚΑ

A. Crugnola, *Scholia in Nicandri Theriaca cum glossis*, Milano - Varese 1971, σ. 34-321.

ΣΧΟΛ. ΕΙΣ ΟΜ. ΙΛ. = ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

H. Erbse, *Scholia Graeca in Homeri Iliadem* (Scholia vetera), τ. 4 (O-T), Berlin 1975.

ΣΧΟΛ. F ΟΡΕΙΒ. ΙΑΤΡ. ΣΥΝ. = ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ F ΟΡΕΙΒΑΣΙΟΥ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΩΝ

Πρόκειται για σχόλια που παραδίδονται από τὸ χφ. Parisinus graec. 2237 [F] (14ος αἰ.) καὶ ἐκδίδονται στὸ ὑπόμνημα τῶν παράλληλων χωρίων τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ὀρειβασίου.

ΣΧΟΛ. R² ΟΡΕΙΒ. ΙΑΤΡ. ΣΥΝ. = ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ R² ΟΡΕΙΒΑΣΙΟΥ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΩΝ

Πρόκειται για σχόλια που παραδίδονται ἀπὸ τὸ χφ. Vaticanus graec. 1885 [R] (14ος αἰ.): γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τους ἰσχύει ὅ,τι καὶ γιὰ τὸν Σχολιαστὴ F (βλ. στὸ ἀμέσως προηγ. λ.).

ΣΩΡ. = ΣΩΡΑΝΟΣ Ο ΕΦΕΣΙΟΣ, Μεθοδικὸς γιατρός (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)

Γυν. = *Γυναικεία*: J. Ilberg, *Soranus* [CMG IV], Lipsiae et Berolini 1927, σ. 3-152.

Π. σημ. καταγμ. = *Περὶ σημείων καταγμάτων*: Ilberg, *Soranus ...*, σ. 155-158.

ΣΩΣΤΡ. = ΣΩΣΤΡΑΤΟΣ, γιατρός (1ος αἰ. π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: M. Wellmann, *Sostratos. Ein Beitrag zur Quellenanalyse des Ailian*, *Hermes* 26 (1891) 321-350.

ΥΠΕΡΕΙΔ. = ΥΠΕΡΕΙΔΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ, ρήτορας (4ος αἰ. π.Χ.)

K. *Ἀρισταγ.* = *Κατὰ Ἀρισταγόρας ἀπροστασίου λόγοι β'* (ἀποσπάσματα): C. Jensen, *Hyperidis Orationes sex* [BT], Lipsiae 1917 (ἀνατύπ.: 1963), σ. 115-154.

ΦΙΛΙΝΟΣ Ο ΚΩΣ, Ἐμπειρικός γιατρός [θηριακός;] (3ος αἰ. π.Χ.)

Ἀποσπάσματα: Deichgräber, *Empirikerschule* [βλ. παραπάνω, λ. Ζώπυρος ὁ Ἀλεξανδρεύς], σ. 163-164 (ἀπ. 134-142).

ΦΙΛΟΣΤΡ. = ΦΛΑΒΙΟΣ ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ, ρητοροδιδάσκαλος (2ος/3ος αἰ. μ.Χ.)

Εἰκόνες: O. Benndorf - K. Schenckl, *Philostrati maioris Imagines* [BT], Lipsiae 1893.

ΦΙΛΟΥΜ. = ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΣ, γιατρός (2ος αἰ. μ.Χ.)

Π. ιοβ. = *Περὶ ιοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*: M. Wellmann, *Philumeni De venenatis animalibus eorumque remediis* [CMG X/1/1], Lipsiae et Berolini 1908.

Ἀποσπάσματα: Th. Puschmann, *Nachträge zu Alexander Trallianus. Fragmente aus Philumenus und Philagrius nebst einer bisher noch ungedruckten Abhandlung über Augenkrankheiten. Nach den Handschriften herausgegeben und ins Deutsche übersetzt* [BS 5/2], Berlin 1886 (ἀνατύπ.: Nendeln/Liechtenstein 1975), σ. 16-73 (: «I. Fragmente aus Philumenus»), καὶ P. Mihaileanu, *Fragmentele latine ale lui Philumenus si Philagrius. Cu un studiu introductiv referitor la autenticitatea textului grec al fragmentelor*, București 1910.

ΦΙΛΩΝ = ΦΙΛΩΝ Ο ΙΟΥΔΑΙΟΣ, φιλόσοφος (π. 25 π.Χ.-50 μ.Χ.)

Π. βίου Μωϋσ. = *Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωϋσέως λόγοι δύο*: L. Cohn, *Philonis Alexandrini Opera quae supersunt*, τ. 4, Berlin 1902 (ἀνατύπ.: 1962), σ. 119-268.

Π. κληρον. = *Περὶ τοῦ τίς ὁ τῶν θείων ἐστὶν κληρονόμος καὶ περὶ τῆς εἰς τὰ ἴσα καὶ ἐναντία τομῆς*: P. Wendland, *Philonis Alexandrini Opera quae supersunt*, τ. 3, Berlin (ἀνατύπ.: 1962), σ. 1-71.

Π. μέρ. διαταγμ. = *Περὶ τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν εἴδει νόμων εἰς δύο κεφάλαια τῶν δέκα λογίων, τὸ τε μὴ νομίζειν ἔξω τοῦ ἐνός θεοῦς ἐτέρους αὐτοκρατεῖς καὶ τὸ μὴ χειρόκμητα θεοπλαστεῖν*: L. Cohn, *Philonis Alexandrini Opera quae supersunt*, τ. 5, Berlin 1906 (ἀνατύπ.: 1962), σ. 1-265.

ΦΩΤ. = ΦΩΤΙΟΣ, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (9ος αἰ.)

Λέξ. = *Λέξεων Συναγωγή*: R. Porson, *Φωτίου τοῦ πατριάρχου Λέξεων Συναγωγή e cod. Galeano descripsit R. Porson* (ed. P. P. Dobree), τ. 1-2, London 1822.

Βιβλιοθ. = *Βιβλιοθήκη*: R. Henry, *Photius, Bibliothèque. Texte établi et traduit*, τ. 1-8, Paris, Les Belles Lettres, 1959-1977.

II. Λατῖνοι συγγραφεῖς

ANON. BAMBERG. = ANONYMUS BAMBERGENSIS

K. Sudhoff, Ein Bamberger historisch-propädeutisches Fragment, *AGM* 8 (1915) 410-413 = U. Stoll, *Das "Lorscher Arzneibuch". Ein medizinisches Kompendium des 8. Jahrhunderts (Codex Bambergensis medicinalis 1), Text, Übersetzung und Fachglossar* [Sudhoffs Archiv Beihefte - Heft 28], Stuttgart 1992, σ. 64-66.

ANON. SANGALL. = ANONYMUS SANGALLENSIS

Laux, *Ars medicinae* [βλ. παρακάτω, λ. *Ars medicinae*], σ. 421 (καὶ τὸ κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 12), καὶ E. Heisckel, *Die Medizingeschichtschreibung von ihren Anfängen bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts* [AGMN 28], Berlin 1938, σ. 22.

ARS MEDICINAE

R. Laux, *Ars medicinae*. Ein frühmittelalterliches Kompendium der Medizin, *Kyklus* 3 (1930) 417-434.

BYZANTIUS (μετὰ τὸ 120 μ.Χ./πρὶν τὸν 4ο αἰ. μ.Χ.), γιατρός

Liber Byzantii: K.-D. Fischer, *Der Liber Byzantii*, ein unveröffentlichtes griechisches therapeutisches Handbuch in lateinischer Übersetzung, C. Deroux (ἐπιμ.), *Maladie et maladies dans les textes latins antiques et médiévaux. Actes du Ve Colloque International «Textes médicaux latins»* (Bruxelles, 4-6 septembre 1995) [CL 242], Bruxelles 1998, σ. 276-294.

CAEL. AUREL. = CAELIUS AURELIANUS, γιατρός (5ος αἰ. μ.Χ.)

G. Bendz, *Caeli Aureliani Celerum passionum libri III. Tardarum passionum libri V* [CML VI/1/1 καὶ 2], Berolini 1990.

Cel. pass. = *Celerum sive acutarum passionum libri III* [CML VI/1/1, σ. 1-423]

Tard. pass. = *Tardarum sive chronicarum passionum libri V* [CMG VI/1/1, σ. 426-VI/1/2, σ. 939]

[INITIA MEDICINAE]

L. Firpo, *Medicina medievale. Testi dell'Alto Medioevo — Miniature del codice di Kassel — Regole salutari salernitane ...*, Torino 1972, σ. 48-52 (ἀπὸ τὸ χφ. Parisinus, Biblioth. Nat., Fons Lat. 7028 [P'] τοῦ 9ου αἰ., φφ. 1r-4r).

IUSTIN. = MARCUS IUNIANUS IUSTINUS, ἱστορικός (3ος αἰ. μ.Χ.)

Epit. Hist. Phil. Pomp. Trogi = *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*: O. Seel, *M. Iuniani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi. Accedunt Prologi in Pompeium Trogum* [BT], Stutgardiae 1972.

PLIN. = C. PLINIUS SECUNDUS, φυσιολογός (1ος αἰ. μ.Χ.)

Nat. hist. = *Naturalis historia*: L. Ian - K. Mayhoff, *C. Plinii Secundi Naturalis Historiae libri XXXVII*, τ. I-VI [BT], Lipsiae 1892-1909 (ἀνατύπ.: Stutgardiae 1967).

SCRIB. LARG. = SCRIBONIUS LARGUS, γιατρός (1ος αἰ. μ.Χ.)

Compos. = *Compositiones*: S. Sconocchia, *Scribonii Largi Compositiones* [BT], Leipzig 1983.

TACIT. = CORNELIUS TACITUS, ἱστορικός (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)

Annal. = *Annales (ab excessu divi Augusti)*: S. Borszak, *Cornelii Taciti libri qui supersunt*, τ. I/1 [BT]: *Ab excessu divi Augusti libri I-IV*, Stutgardiae et Lipsiae 1992.

Β' ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

ΒΟΣΚΟΣ, Α. Ι., *Ἀρχαία κυπριακή γραμματεία*, τ. 4: Ἱατρική, Λευκωσία, Ἴδρυμα Ἀ. Γ. Λεβέντης, 2007.

ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικές παρατηρήσεις = ΑΙΜ. Δ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικές παρατηρήσεις στὸ *Περὶ ἰοβόλων ζώων* τοῦ γιατροῦ Φιλομένου, Ἀρμός. Τιμητικὸς τόμος στὸν καθηγητὴ Ν. Κ. Μουτσόπουλο γιὰ τὰ 25 χρόνια πνευματικῆς του προσφορᾶς στὸ Πανεπιστήμιο, τ. 2, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 1141-1143.

—, *Ἀρχιγένης* = ΑΙΜ. Δ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης Φιλίππου Ἀπαμεύς. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα ἐνὸς Ἑλλήνα γιατροῦ στὴν αὐτοκρατορική Ρώμη* [Πονήματα 3], Ἀθήναι, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων, 2000.

—, Παρατηρήσεις = ΑΙΜ. Δ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις στὴν πρόσφατη ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Αἰλίου Προμῶτου (;) *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*, Ἑλληνικά 57 (2007) 29-67.

—, Δέλτος 29 (2005) 54-57 (βιβλιοκρισία τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἄνωνύμου [Αἴλιος Προμῶτος;]).

—, *Μακεδ. ἱατρ. προσωπογρ.* = ΑΙΜ. Δ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδονική ἱατρική προσωπογραφία. Μακεδόνες γιατροὶ καὶ γιατροὶ στὴν ὑπηρεσία Μακεδόνων κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα. Μαρτυρίες καὶ ἀποσπάσματα: Κείμενο - Μετάφραση - Σχόλια* [Πραγμ.ΑΑ 62], Ἀθήναι, Γραφεῖον Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 2010.

— - Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΟΥ-ΣΠΗΤΡΟΥΔΗ, Ἐνα χειρόγραφο τοῦ γιατροῦ Ἀετίου τοῦ Ἀμιδηνοῦ (Κώδικας Ἀθων. Λαύρ. 630. Ε 168), Ἑλληνικά 38 (1987) 318-341.

- ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ, ΓΩ., *Κύλικες ζωής κατευνάστριαι. Ιστορική και ιατρική προσέγγιση στις δηλητηριάσεις της βυζαντινής περιόδου*, Αθήνα 1994.
- ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΣ, Νικάνδρου *Αλεξιφάρμακα*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Νικάνδρος ο Κολοφώνιος.
- ΠΑΞΙΜΑΔΑΣ, Σ. Α., *Λημνία γή. Τò πρώτο παγκοσμίως πρότυπο φαρμακευτικό προϊόν*, Αθήνα 2002.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΝΟΝΝΑ Δ., *Νοσήματα και άτυχήματα στις αυτοκρατορικές οικογένειες του Βυζαντίου (324-1261) κατά τη βυζαντινή ιστοριογραφία*, Αθήνα 1996.
- ΧΟΥΛΙΑΡΑ-ΡΑΪΟΥ, ΕΛ., *Τοβόλοι σκορπίοι. Μαγικοί πάπυροι και άλλες μαρτυρίες* [Δωδώνη, Παράρτημα άρ. 81], Ίωάννινα 2008.
- ALLBUTT, *Greek Medicine* = T. CLIFFORD ALLBUTT, *Greek Medicine in Rome*, London 1921 (ανάτυπ.: New York 1970).
- AMELING, W., Kleopatra (II 12), *DNP* 6 (1999) 591-593.
- ANDRÉ, J., *Pline l'ancien, Histoire Naturelle livre XXII, Texte établi, traduit et commenté*, Paris, Les Belles Lettres, 1970.
- , *Les noms de plantes* = J. ANDRÉ, *Les noms de plantes dans la Rome antique* [CEA], Paris 1985.
- VON ARNIM, Sextius (10), *RE* II/A/2 (1923) 2040-2041.
- BARDONG, K., Praxagoras (1), *RE* XXII/2 (1954) 1735-1743.
- BECCARIA, *I codici di medicina* = A. BECCARIA, *I codici di medicina del periodo presalernitano (secoli IX, X e XI)* [SL 53], Roma 1956.
- BENEDUM, J., Kriton (7), *RE* Suppl. XIV (1974) 216-220.
- BOUDON-MILLOT, V., La thériaque selon Galien: poison salubre ou remède empoisonné? F. Collard – É. Samama (έπιμ.), *Le corps à l'épreuve: Poisons, remèdes et chirurgie: Aspects des pratiques médicales dans l'Antiquité et au Moyen-Âge* [Hommes et textes en Champagne], Langres 2002, σ. 45-56.
- , Anecdote et antidote: fonction du récit anecdotique dans le discours galénique sur la thériaque, Ch. Brockmann – W. Brunschön – O. Overwien (έπιμ.), *Antike Medizin im Schnittpunkt von Geistes- und Naturwissenschaften*. Internationale Fachtagung aus Anlass des 100-jährigen Bestehens des Akademienvorhabens *Corpus Medicorum Graecorum/Latinorum* (zu Carl Werner Müller gewidmet) [BAK 255], Berlin – New York 2009, σ. 45-61.
- , Aux origines de la thériaque: la recette d'Andromaque, *RHPH* 58/άρ. 367 (2010) 261-270.
- , *Galien de Pergame. Un médecin grec à Rome*, Paris 2012.
- BOWIE, E., (M.?) Servilius Damocrates, *DNP* 3 (1997) 302.
- CALAME, C., Orphik, Orphische Dichtung, *DNP* 9 (2000) 58-69.
- CANAR, P. – V. PERI, *Sussidi bibliografici per i manoscritti greci della Biblioteca Vaticana* [ST 261], Città del Vaticano 1970.
- C. E. R., *JS* (1909) 381 (βιβλιοκρισία της έκδόσεως του Φιλουμένου).
- CHARITONIDES, Miscelanea = CH. CH. F. CHARITONIDES, Miscelanea, *Mnemosyne* N.S. 43 (1915) 205-232 (σ. 229: «Ad Philumenum»).
- COHN, L., Antigonos (23), *RE* I/2 (1894) 2422.
- , Epainetos (9), *RE* V/2 (1905) 2672-2673.
- COSTOMIRIS, Études sur les écrits inédits des anciens médecins Grecs = G.-A. Costomiris, Études sur les écrits inédits des anciens médecins Grecs. Première Série. Hippocrate, Crateuas, Aelius Promotus, *REG* 2 (1889) 343-383 (σ. 363-368: III. Αἴλιος Προμῶτος).
- , Études sur les écrits inédits des anciens médecins Grecs. Deuxième série. L'Anonyme de Daremberg, Métrodora, Aétios, *REG* 3 (1890) 145-179.
- CRISMANI, *Elio Promoto*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Αἴλιος Προμῶτος Αλεξανδρεός.

- , *Appunti = Appunti su alcuni termini del lessico farmacologico*, M. Baldin – M. Cecere – D. Crismani (ἐπιμ.), *Testi medici latini antichi. Le parole della medicina: Lessico e Storia. Atti del VII Convegno Internazionale, Trieste, 11-13 ottobre 2001, Lingue tecniche del greco e del latino — 4, Direzione e coordinamento Sergio Sconocchia e Fabio Cavali*, Bologna 2004, σ. 683-689.
- DAMSCHEIN, G., Theon (4), *DNP* 12/1 (2002) 374.
- DEBRU (ἐπιμ.), *Galen On Pharmacology = A. Debru (ἐπιμ.), Galen On Pharmacology. Philosophy, History and Medicine. Proceedings of the Vth International Galen Colloquium, Lille, 16-18 March 1995 [SAM 16]*, Leiden – New York – Köln 1997.
- DEICHGRÄBER, *Empirikerschule*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Ζώπυρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς.
- , Menelaos (17), *RE* XV/1 (1931) 835.
- , Menippos = K. DEICHGRÄBER, Menippos (12), *RE* XV/1 (1931) 894.
- , Minukianos (4), *RE* XV/2 (1932) 1988.
- , Mnaseas (7), *RE* XV/2 (1932) 2252-2253.
- , Neileus, *RE* XVI/2 (1935) 2184-2185.
- , Nikeratos (3), *RE* XVII/1 (1936) 314.
- , Pelops (5), *RE* XIX/1 (1937) 391-392.
- , Sextius (33a), *RE* Suppl. V (1931) 971-972.
- , Theodoros = K. DEICHGRÄBER, Theodoros (45), *RE* V/A/2 (1934) 1865-1866.
- DENNISTON, J. D., *The Greek Particles*, Oxford ²1954 (¹1934), ἀνατύπ.: 1966.
- DIEHL, E., Heliodoros (10), *RE* VIII/1 (1912) 15.
- DIELS, *Handschriften = H. A. Diels, Die Handschriften der antiken Ärzte [APAW, Philos.- histor. Kl., Jhrg. 1905-1907], Teil I, Berlin 1905 Teil II, Berlin 1906 Nachtrag I, Berlin 1907 (ἀνατύπ.: Leipzig - Amsterdam 1970)*.
- DILG, P., Theriak, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 859-860.
- DILLER, Numenius = H. DILLER, Numenius (7a), *RE* Suppl. VII (1940) 663-664.
- , Paulus (23), *RE* XVIII/2 (1949) 2386-2397.
- , Philinos = H. DILLER, Philinos, *RE* XIX /2 (1938) 2193-2194.
- , Philippos (50), *RE* XIX/2 (1938) 2367-2368.
- , Philumenos = H. DILLER, Philumenos (7), *RE* XX/1 (1941) 209-211.
- , Polyidos (12), *RE* XXI/2 (1952) 1661-1662.
- DNP-GRUPPE KIEL, Orpheus, *DNP* 9 (2000) 54-57.
- DREYER, O., Marcellus (12), *DKP* 3 (1969) 993.
- DURLING, *Medical Terms = R. J. Durling, A Dictionary of Medical Terms in Galen [SAM 5]*, Leiden - New York - Köln 1993.
- EDELSTEIN, L., Methodiker, *RE* Suppl. VI (1935) 358-373 [= Ἀγγλικά: The Methodists, L. Edelstein, *Ancient Medicine. Selected Papers of Ludwig Edelstein, Translations from the German by C. Lilian Temkin, Edited by O. Temkin and C. Lilian Temkin*, Baltimore 1967 (ἀνατύπ.: 1987), σ. 173-191].
- ENSSLIN, Marianus (8), *RE* XIV/2 (1930) 1751.
- FABRICIUS, *Pharmakologen = G. Fabricius, Galens Exzerpte aus älteren Pharmakologen [AM II/2]*, Berlin-New York 1972.
- FANTUZZI, Aratos = M. Fantuzzi, Aratos (4), *DNP* 1 (1996/1999) 957-962.
- , Nikandros (4), *DNP* 8 (2000) 898-900.
- FASBENDER, *Geburtshülfe = H. Fasbender, Geschichte der Geburtshülfe*, Jena 1906.
- FELBER, H., HOFUS, *DNP* 5 (1998) 742-743.
- FICHTNER, G., *Corpus Galenicum. Verzeichnis der galenischen und pseudogalenischen Schriften*, Tübingen 1992.

- FIRPO, *Medicina medievale*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Initia medicinae.
- FISCHER, *Der Liber Byzantii*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Byzantius.
- , The Acharistum in a Manuscript from the Library of Nicholas of Cues, L. Cilliers (ἐπιμ.), *Asklepios. Studies on Ancient Medicine* [AC, Suppl. 2], Bloemfontein 2008, σ. 74-85.
- , Die Antidotus des Zopyros und andere Fundstücke zu Scribonius Largus, D. Langslow – B. Maire (ἐπιμ.), *Body, Disease and Treatment in a Changing World. Latin texts and contexts in ancient and medieval medicine* [BHMS], Lausanne 2010, σ. 147-159.
- , Antidotum cui nomen est acharistum, F. E. Glaze – B. K. Nance (ἐπιμ.), *Between Text and Patient. The Medical Enterprise in Medieval and Early Modern Europe*, Firenze 2011, σ. 173-199.
- FORNATO, Numenius = S. FORNATO, Numenius (1), *DNP* 8 (2000) 1049.
- FORTENBAUGH, W. W. – J. M. VAN OPHUIJSEN, Theophrastos, *DNP* 12/1 (2002) 385-393.
- FROEHNER, Philumenos über die Tollwut = R. FROEHNER, Philumenos über die Tollwut, *AWPT* 54 (1926) 512-518.
- FUCHS, Heilkunde = R. FUCHS, Geschichte der Heilkunde bei den Griechen, *Handbuch der Geschichte der Medizin, begründet von Th. Puschmann; hrsg. von M. Neuburger und J. Pagel*, τ. 1, Jena 1902 (ἀνατύπ.: Hildesheim 1971), σ. 153-402.
- FÜNDLING, J., Iuba (2), *DNP* 5 (1998) 1185-1186.
- GAROFALO, *Erasistrati fragmenta*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Ἐρασίστρατος ὁ Ἰουλίτης (Κεῖος).
- GARZYA (ἐπιμ.), *Tradizione e ecdotica* = A. Garzya (ἐπιμ.), *Tradizione e ecdotica dei testi medici tardoantichi e bizantini. Atti del Convegno Internazionale*, Anacapri 29-31 ottobre 1990, Napoli 1992.
- , Aetios v. Amida, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 19-20.
- GEYER, Mithridates (12), *RE* XV/2 (1932) 2163-2205.
- GOSSEN, H., Herakleides (54), *RE* VIII/1 (1912) 493-496.
- , Heras (4), *RE* VIII/1 (1912) 529.
- , Hermas (3), *RE* VIII/1 (1912) 722.
- , Krates (18), *RE* XI/2 (1922) 1642.
- , Rufus = H. GOSSEN, Rufus (18), *RE* IA/1 (1914) 1207-1212.
- , Simmias (8), *RE* III/A/1 (1927) 158.
- , Sostratos = H. GOSSEN, Sostratos (3), *RE* III/A/1 (1927) 1203-1204.
- – F. E. KIND, Krateros (4), *RE* XI/2 (1922) 1622.
- GOW – SCHOLFIELD, *Nicander*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος.
- GUARDASOLE, *Heraclide di Taranto*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Ἡρακλείδης ὁ Ταραντῖνος.
- , Herakleides v. Tarent, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 401-402.
- HAESER, *Lehrbuch* = H. HAESER, *Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der epidemischen Krankheiten*, τ. 1, Jena 1875 (1845).
- HAHN, J., Antonius Musa, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 62.
- VON HALLER, A., *Bibliotheca botanica. Qua scripta ad rem herbariam facientia a rerum initiis recensentur*, τ. 1: *Tempora ante Tournefortium*, Tiguri 1771 (ἀνατύπ.: Hildesheim – New York 1969).
- HANSON, A. E., – M. H. GREEN, Soranus of Ephesus: *Methodicorum princeps*, *ANRW* II/37/2 (1994) 968-1075.
- HARLES, CH. F., *Analecta historico-critica de Archigene medico et de Apolloniis medicis eorumque scriptis et fragmentis — Accedit Apollonii de scarificatione fragmentum graecum*, Lipsiae 1816.
- HECKER, *Gesch. d. Heilkunde* = J. F. K. HECKER, *Geschichte der Heilkunde*, τ. 1, Berlin 1822.
- HOLSTE, TH., *Der Theriakkrämer. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Arzneimittelwerbung* [WMF 5], Pattensen/Han. 1976.

- HUNGER, H., *Βυζαντινή λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμική γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τ. 3, μετάφρ. Γ. Χ. Μακρῆς κ.ά., Ἀθήνα 1994.
- IERACI BIO, A. M., Un témoignage grec à propos des *Dynamidia*, *Le latin médical. La constitution d'un langage scientifique* [Mémoires de Centre Jean Palerne 10], St. Etienne 1991, σ. 63-73.
- IHM, *Der Traktat*: βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἀνώνυμος [Αἴλιος Προμῶτος;].
- , Giftkapitel = S. IHM, Die Quellen der Giftkapitel von Galens *De antidotis* II, Debru (ἐπιμ.), *Galen On Pharmacology*, σ. 235-253.
- , Aelius Promotus = S. IHM, Aelius Promotus, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 14.
- , Krateuas, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 537-538.
- , Nikandros v. Kolophon, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 650-651.
- , Philumenos = S. IHM, Philumenos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 699.
- , Rufus v. Ephesos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 759-761.
- , Soran, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 822-823.
- ILBERG, J., *Rufus von Ephesos. Ein griechischer Arzt in trajanischer Zeit* [ASAW, philol.-histor. Kl., Bd. 41, Nr. 1], Leipzig 1930.
- JACOBY, F., Iuba (2), *RE* IX/2 (1916) 2384-2395.
- , Kriton (5), *RE* XI/2 (1922) 1934-1935.
- JACQUES, Nicandre de Colophon = J.-M. JACQUES, Nicandre de Colophon poète et médecin, *Ktèma* 4 (1979) 133-149.
- JOHNSTON, S. I., Orphicae Lamellae, *DNP* 9 (2000) 57-58.
- JONES, *Pliny* = W. H. S. JONES, *Pliny, Natural History*, τ. 6 [LCL 392] και 8 [LCL 418], Cambridge Mass. – London 1951 (ἀνατύπ.: 1999) και 1963 (ἀνατύπ.: 2000).
- KAHLE, E., Das Mithridatikum in der arabischen medizinischen Literatur, G. Keil (ἐπιμ.), «*gelérter der arzenie, ouch apoteker*». *Beiträge zur Wissenschaftsgeschichte. Festschrift Willem Daems* [WMF 24], Pattensen/Han. 1982, σ. 371-385.
- KIND, F. E., Zu Philumenos, *Hermes* 44 (1909) 621-625.
- , *BPhW* 30 (1910) 1118-1121 (βιβλιοκρισία στην έκδοση του Φιλουμένου).
- , Kleon (11), *RE* XI/1 (1921) 719-720.
- , Kleopantos (3), *RE* XI/1 (1921) 790-791.
- , Krateuas (2), *RE* XI/2 (1922) 1644-1646.
- , Kratippos (4), *RE* XI/2 (1922) 1659.
- , Kriton (7), *RE* XI/2 (1922) 1935-1938.
- , Lykos (51), *RE* XIII/2 (1927) 2407-2408.
- , Markellos· βλ. παρακάτω, KROLL, Markellos (56).
- , Straton = F. E. KIND, Straton (19), *RE* IV/A/1 (1931) 315-317.
- , Soranus, *RE* III/A/1 (1927) 1113-1130.
- KNAACK, *Analecta* = G. KNAACK, *Analecta*, *Hermes* 18 (1883) 28-33.
- , Zu Arats medicinischen Schriften, *Hermes* 49 (1894) 472-476.
- , Aratos = G. KNAACK, Aratos (6), *RE* II/1 (1895) 391-399.
- KOLLESCH, J., Zoilos (11), *RE* X/A (1972) 714.
- , Zopyros, *RE* X/A (1972) 771-772.
- KROLL, W., Demetrius (100a), *RE* Suppl. VII (1940) 124.
- , Iulius (Africanus), (47), *RE* X/1 (1918) 116-123 (τὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἄρθρου, στ. 123-125, εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν Sickenberger).
- , Magnos (29), *RE* XIV/1 (1928) 494.

- , Markellos (56), *RE* XIV/2 (1930) 1496-1498 (τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ ἄρθρου εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν F. E. Kind).
- , Nikandros = W. KROLL, Nikandros (11), *RE* XVII/1 (1936) 250-265.
- KUDLIEN, F., Xenokrates (8), *RE* IX/A/2 (1967) 1529-1531.
- , Pneumatische Ärzte, *RE* Suppl. XI (1968) 1097-1108.
- , Zenon (13), *RE* X/A (1972) 146.
- , Straton (5), *DKP* 5 (1975) 393.
- , *Die Stellung* = F. KUDLIEN, *Die Stellung des Arztes in der römischen Gesellschaft. Freigeborene Römer, Eingebürgerte, Peregrine, Sklaven, Freigelassene als Ärzte* [FAS 18], Stuttgart 1986.
- LABISCH, A., Methodiker, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 613-614.
- LAUX, Ars medicinae: βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ars medicinae.
- LEVEN, K.-H., Apollodoros v. Alexandria, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 67.
- , Apollonios Mys, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 69-70.
- , Diokles v. Karystos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 225-227.
- , Erasistratos v. Keos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 265-267.
- , Philinos = K.-H. LEVEN, Philinos v. Kos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 694-695.
- LUCIA, R. DE, Oreibasios v. Pergamon, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 660-661.
- LUDWIG, Aratos = W. LUDWIG, Aratos, *RE* Suppl. X (1965) 26-39.
- MACKINNEY, L. C., „Dynamidia“ in Mediaeval Medical Literature, *Isis* 24 (1936) 400-414.
- MALTESE, E. V., Sul testo del Δυναμερόν di „Elio Promoto“, R. M. Piccione – M. Perkams (ἐπιμ.), «*Selecta colligere*». 2, *Beiträge zur Technik des Sammelns und Kompilierens griechischer Texte von Antike bis zum Humanismus* [Hellenica 18], Alessandria 2005, σ. 235-243.
- , Postille critico-testuali al Dynameron di Elio Promoto Alessandrino, F. Crevatin – G. Tedeschi (ἐπιμ.), *Scrivere Leggere Interpretare: Studi di antichità in onore di Sergio Daris*, Trieste 2005, σ. 262-264.
- MARASCO, G., Andreas v. Karystos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 49.
- , Andromachos v. Kreta, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 50-51.
- , Eudemos (2), Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 280.
- , Kleopatra, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 501.
- , Mithridates, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 621-622.
- , Zopyros v. Alexandria, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 938-939.
- MARGANNE, M.-H., *Inventaire analytique des papyrus grecs de médecine* [HEMG-R III/12], Genève 1981.
- MARTINI – BASSI, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae* = A. MARTINI – D. BASSI, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, τ. 2, Mediolani 1906.
- MASULLO, Problemi relativi alle fonti di Aezio = R. MASULLO, Problemi relativi alle fonti di Aezio Amideno nei libri IX-XVI: Filumeno, Areteo e altri medici minori, Garzya (ἐπιμ.), *Tradizione e ecdotica*, σ. 237-256.
- MAZZINI, I., *Dynamidia Hippocratis: Esempio di problematiche ecdotiche tardoantiche*, Garzya (ἐπιμ.), *Tradizione e ecdotica*, σ. 257-270.
- MEHL, A., Antiochos (10), *DNP* 1 (1996/1999) 770.
- , Attalos (6), *DNP* 2 (1997/1999) 230-231.
- MERCATI – DE' CAVALIERI, *Codices Vaticani Graeci* = I. MERCATI – P. F. DE' CAVALIERI, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1: Codices 1-329, Romae 1923.
- MEYER-STEINIG, TH.-K. SUDHOFF, *Geschichte der Medizin im Überblick mit Abbildungen*, Jena 1950 (1920).

- MEYERHOF, *Über echte und unechte Schriften Galens* = M. MEYERHOF, *Über echte und unechte Schriften Galens, nach arabischen Quellen* [SBPAW, philos.-histor. Klasse, 1928], Berlin 1928, σ. 533-548.
- , Autographische Bruchstücke Galens aus arabischen Quellen, *AGM* 22 (1965) 86
- MEWALDT, J., Galenos (2), *RE* VII/1 (1910) 578-591.
- MONTANARI, F., D.(emetrios) Chloros (36), *DNP* 3 (1997) 439.
- MØRLAND, Zu Philumenos = H. MØRLAND, Zu Philumenos, *SO* 32 (1956) 84-85.
- MOREL, Iologica = W. MOREL, Iologica, *Philologus* 83 (1928) 345-389.
- NESTLE, W., Pammenes (4), *RE* XVIII/3 (1949) 303.
- NEUBURGER, M., *Geschichte der Medizin*, τ. 1, Stuttgart 1906.
- NUTTON, Aelius Promotus = V. NUTTON, Aelius Promotus, *DNP* 1 (1996/1999) 174-175.
- , Aetios aus Amida (3), *DNP* 1 (1996/1999) 209-210.
- , Andreas (1), *DNP* 1 (1996/1999) 687.
- , Andromachos (4), *DNP* 1 (1996/1999) 691-692.
- , Andromachos (5), *DNP* 1 (1996/1999) 692.
- , Antonius (II 19), *DNP* 1 (1996/1999) 816.
- , Apollonios Mys, *DNP* 1 (1996/1999) 888-889.
- , Apollophanes (2), *DNP* 1 (1996/1999) 891.
- , Asklepiades Pharmakion (9), *DNP* 2 (1997/1999) 92-93.
- , Diokles von Karystos, *DNP* 3 (1997) 610-613.
- , Epainetos (1), *DNP* 3 (1997) 1060.
- , Erasistratos, *DNP* 4 (1998) 41-43.
- , Eudemos (6), *DNP* 4 (1998) 219-220.
- , Galenos aus Pergamon, *DNP* 4 (1998) 748-756.
- , Herakleides von Tarent (27), *DNP* 5 (1998) 378-379.
- , Mantias (2), *DNP* 7 (1999) 830.
- , Neileus, *DNP* 8 (2000) 788.
- , Pelops (5), *DNP* 9 (2000) 511.
- , Philinos = V. NUTTON, Philinos von Kos, *DNP* 9 (2000) 792.
- , Pneumatiker, *DNP* 9 (2000) 1183-1184.
- , Praxagoras von Kos, *DNP* 10 (2001) 277-278.
- , Rufus von Ephesos, *DNP* 10 (2001) 1156-1158.
- , Straton (4), *DNP* 11 (2001) 1043-1044.
- , Zenon aus Laodikeia (13), *DNP* 12/2 (2002) 754.
- , Zopyros (8), *DNP* 12/2 (2002) 836.
- ODER, *Schriften über Landwirtschaft* = E. ODER, *Schriften über Landwirtschaft und Verwandtes, Their, Steinkunde. Traumbücher. Gastronomische Schriften. Beschreibung eines Schiffes, Sussemihl*, *Alexandrienerzeit*, τ. 1, σ. 829-883.
- OLSHAUSEN, E., Mithridates (6), *DNP* 8 (2000) 278-280.
- OSER-GROTE, C., Archigenes v. Apameia, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 80.
- PORMANN, P. E., Paulos v. Aigina, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 681-682.
- PUSCHMANN, *Nachträge zu Alexander Trallianus*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Φιλούμενος.
- REGENBOGEN, O., Theophrastos (3), *RE* Suppl. VII (1940) 1354-1362.
- REUS, W., Soranos, *DNP* 11 (2001) 739-741.
- RIESS, Antigonos (24), *RE* I/2 (1894) 2422.
- RIST, J., S. Julius Africanus, *DNP* 11 (2001) 494-495.

- ROBBINS, F. E., *CPh* 6 (1911) 248-249 (βιβλιοκρισία στην έκδοση του Φιλουμένου).
- ROEDER, Ὡρος (Horus) (1), *RE* VIII/2 (1913) 2433-2457.
- ROHDE, Aelius Promotus = E. ROHDE, Aelius Promotus, *RhM* 28 (1873) 264-290 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 380-410].
- , Γέγονε in den Biographica des Suidas, *RhM* 33 (1878) 161-200, καὶ 638, καὶ ὀ.π. 34 (1879) 620-622 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 114-184].
- , *Kleine Schriften* = E. ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1: *Beiträge zur Chronologie, Quellenkunde und Geschichte der griechischen Literatur*, Tübingen - Leipzig 1901.
- VON ROHDEN, Aelius Gallus (59), *RE* I/1 (1893) 493 (τὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἄρθρου εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν M. Wellmann).
- RÖHR, *Der okkulte Kraftbegriff* = J. RÖHR, *Der okkulte Kraftbegriff im Altertum* [Philologus, Supplementband XVII, Heft I], Leipzig 1923.
- ROSTAGNO, E. - N. FESTA, Indice dei codici greci Laurenziani non compresi nel catalogo di Bandini, *SIFC* 1 (1893) 129-232, 441 κ.έ. [= A. M. BANDINI, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae*, τ. 3, Florentiae 1770 (ἀνατύπ.: Leipzig 1961: accedunt Supplementa tria ab E. ROSTAGNO et N. FESTA congesta)].
- SALAZAR, C. F., *CR* N.S. 48 (1998) 153-154 (βιβλιοκρισία τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἄωνόμου [Αἴλιος Προμῶτος;]).
- SCARBOROUGH, J., Texts and Sources in Ancient Pharmacy, Pt. 2: Hellenistic Pharmacy, Toxicology and Medical Entomology, *PhHist.* 29 (1987) 133-139.
- SCHLANGE-SCHÖNINGEN, H., *Die römische Gesellschaft bei Galen. Biographie und Sozialgeschichte* [ULG 65], Berlin - New York 2003.
- SCHNEIDER, *Nicandrea* βλ. βιβλιogr. πηγῶν, λ. Ἀπολλόδωρος.
- SCHRÖDER, H. O., Oreibasios, *RE* Suppl. VII (1940) 797-812.
- SCONOCCHIA, Scribonio Largo = S. SCONOCCHIA, I fonti e la fortuna di Scribonio Largo, I. Mazzini - F. Fusco (ἐπιμ.), *I testi di medicina latini antichi. Problemi filologici e storici. Atti del I Convegno Internazionale, Macerata - S. Severino M., 26-28 aprile 1984* [UM/PFLF 28], Macerata 1985, σ. 151-213.
- SÉBASTIEN, Exégèse d'un zoonyme oublié = B. SÉBASTIEN, Exégèse d'un zoonyme oublié: le basilic κινάδης, *RPh* 79 (2005 [= 2007]) 17-34.
- SEZGIN, *Gesch. d. arab. Schrifttums* = F. SEZGIN, *Geschichte des arabischen Schifftums*, τ. 3: *Medizin - Pharmazie - Zoologie - Tierheilkunde bis ca. 430 H.*, Leiden 1970.
- SICKENBERGER, Iulius (Africanus) βλ. παραπάνω, KROLL, Iulius (Africanus) (47), στ. 123-125.
- SIDERAS, Rufus von Ephesos = A. SIDERAS, Rufus von Ephesos und sein Werk im Rahmen der antiken Medizin, *ANRW* II/37/2 (1994) 1077-1253 (καὶ σ. 2036-2062 Indices).
- SIGERIST, H. E., Early Mediaeval Medical Texts in the Manuscripts of Vendôme, *BHM* 14 (1943) 68-113.
- SONDERKAMP, J. A. M., *Untersuchungen zur Überlieferung der Schriften des Theophanes Chrysobalantes (sog. Nonnos)* [PIB 7], Bonn 1987.
- SPOERRI, W., Iuba (2), *DKP* 2 (1967) 1493-1494.
- SPRENGEL, *Arzneikunde* = K. SPRENGEL, *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde*, τ. 2, Halle ²1800 (¹1793).
- VON STADEN, *Herophilus* βλ. βιβλιogr. πηγῶν, λ. Ἡρόφιλος ὁ Χαλκηδόνιος.
- STÄHELIN, Kleopatra (20), *RE* XI/1 (1921) 750-781.
- STAMATU, M., Dioskurides, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 227-229.
- , Xenokrates v. Aphrodisias, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 928-929.

- STEIN, M., La theriaque chez Galien. Sa preparation et son usage therapeutique, Debru (έπιμ.), *Galen on Pharmacology*, σ. 199-209.
- STEINSCHNEIDER, M., *Die arabischen Übersetzungen aus dem Griechischen*, Graz 1960, σ. 107-108 (πρόκειται για άνατύπωση παλαιότερων άρθρων του συγγραφέα).
- STEVENSON, *Codices Palatini Graeci* = H. STEVENSON, *Codices manuscripti Palatini Graeci Bibliothecae Vaticanae*, Romae 1885.
- SUDHOFF, *Gesch. d. Medizin* = K. SUDHOFF, *Kurzes Handbuch der Geschichte der Medizin*, Berlin 1922.
- SUSEMIHL, *Alexandrienerzeit* = F. SUSEMIHL, *Geschichte der griechischen Literatur in der Alexandrienerzeit*, τ. 1-2, Leipzig 1891-1892 (άνατύπ.: Hildesheim 1965).
- TECUSAN, *The Fragments of the Methodists*: βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Άντίπατρος.
- THEODORIDÈS, Aetios d'Amida = J. THEODORIDÈS, Sur le 13e livre du traité d'Aétios d'Amida, médecin byzantin du VIe siècle, *Janus* 47 (1958) 221-237.
- , Iconographie zoologique = J. THEODORIDÈS, Remarques sur l'iconographie zoologique dans certains manuscrits médicaux byzantins et étude des miniatures zoologiques du Codex Vaticanus graecus 284, *JÖBG* 10 (1961) 21-29.
- TIELEMAN, T., Galen, Leven (έπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 315-319.
- , Pneumatiker, Leven (έπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 718-719.
- , Praxagoras von Kos, Leven (έπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 726-727.
- TOMSEN, H. – C. PROBST, Die Medizin des Rufus von Ephesos, *ANRW II/37/2* (1994) 1254-1292.
- TORAL-NIEHOFF, I., Kyraniden, Leven (έπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 549-550.
- TOUWAIDE, L'authenticité = A. TOUWAIDE, L'authenticité et l'origine des deux traités de toxicologie attribués a Dioscoride: I. Historique de la question, II. Apport de l'histoire du texte grec, *Janus* 70 (1983) 1-53.
- , Un recueil grec de pharmacologie de Xe siècle illustré au XIVe siècle, le Vaticanus gr. 284, *Scriptorium* 39 (1985) 13-56
- , Les poisons = A. TOUWAIDE, Les poisons dans le monde antique et byzantin: introduction à une analyse systémique, *RHPH* 79 (1991) 265-281.
- , Galien et la toxicologie = A. TOUWAIDE, Galien et la toxicologie, *ANRW II/37/2* (1994) 1887-1986.
- , Une note sur la thériaque attribuée à Galien. Contribution à l'étude de l'enseinemet à Constantinople aux XIVe et XVe siècles, *Byzantion* 67 (1997) 439-479.
- , Heras, *DNP* 5 (1998) 396-397.
- , Krateuas, *DNP* 6 (1999) 815-816.
- , Lykos von Neapolis (10), *DNP* 7 (1999) 573-574.
- , Methodiker, *DNP* 8 (2000) 94-95.
- , Oreibasios, *DNP* 9 (2000) 15-16.
- , Paulus von Aigina (5), *DNP* 9 (2000) 431-432.
- , Pedanios Dioskurides, *DNP* 9 (2000) 462-465.
- , Philumenos = A. TOUWAIDE, Philumenos, *DNP* 9 (2000) 900-901.
- , Xenokrates aus Aphrodisias (6), *DNP* 12/2 (2002) 624.
- ULLMANN, *Die Medizin im Islam* = M. ULLMANN, *Die Medizin im Islam* [HO I/ VI/1], Leiden – Köln 1970.
- , *Die Natur- und Geheimwissenschaften im Islam* [HO I/VI/2], Leiden 1972.
- , Die arabische Überlieferung der Schriften des Rufus von Ephesos = M. ULLMANN, Die arabische Überlieferung der Schriften des Rufus von Ephesos, *ANRW II/37/2* (1994) 1293-1349.

- VOGT, S., Damokrates, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 207-208.
- VOLK, R., Theophanes Chrysobalantes, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 851-852.
- VOSS, B. R., Iulius (B 3), *DKP 2* (1967) 1547-1548.
- WATSON, *Theriac and Mithridatium* = G. WATSON, *Theriac and Mithridatium. A Study of Therapeutics* [PWHML, N. S. 9], London 1966.
- WEIDLICH, Die Sympathie = TH. WEIDLICH, Die Sympathie in der antiken Literatur, *Programm des Karls-Gymnasiums in Stuttgart zum Schlusse des Schuljahrs 1893-94*, Stuttgart 1894, σ. 1-76.
- WELLMANN, Geschichte, I = M. WELLMANN, Zur Geschichte der Medicin im Alterthume, *Hermes* 23 (1888) 556-566.
- , Geschichte, II = M. WELLMANN, Zur Geschichte der Medicin im Altertum, *JCPH* 38 (1892) 675-678.
- , Geschichte, III = M. WELLMANN, Zur Geschichte der Medicin im Alterthum, *Hermes* 35 (1900) 349-384.
- , Geschichte, IV = M. WELLMANN, Zur Geschichte der Medicin im Altertum, *Hermes* 47 (1912) 1-17.
- , Geschichte, V = M. WELLMANN, Beiträge zur Geschichte der Medicin im Altertum, *Hermes* 65 (1930) 322-331.
- , Sextius Niger. Eine Quellenuntersuchung zu Dioskurides, *Hermes* 24 (1889) 530-569.
- , Medicin = M. WELLMANN, Die Medicin bis in die zweite Hälfte des zweitein Jahrhunderts, Susemihl, *Alexandrinerverzeit*, τ. 1, σ. 777-883.
- , Die späteren Ärzte = M. WELLMANN, Die späteren Ärzte, Susemihl, *Alexandrinerverzeit*, τ. 2, σ. 414-447.
- , Alexander von Myndos· βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος.
- , Sostratos· βλ. βιβλιογρ. πηγών, λ. Σώστρατος.
- , Abascantus (8), *RE I/1* (1893) 20.
- , Aelius Gallus· βλ. παραπάνω, VON ROHDEN, Aelius Gallus (59).
- , Aelius = M. WELLMANN, Aelius Promotus (117), *RE I/1* (1893) 528.
- , Aemilius = M. WELLMANN, Aemilius (86), *RE I/1* (1893) 567.
- , Aetios (8), *RE I/1* (1893) 703-704.
- , Africanus (7), *RE I/1* (1893) 715-716.
- , Andreas (11), *RE I/2* (1894) 2136-2137.
- , Andromachos (17), *RE I/2* (1894) 2153-2154.
- , Andromachos (18), *RE I/2* (1894) 2154.
- , Antigonos (23), *RE I/2* (1894) 2422.
- , Antiochos· βλ. παρακάτω, WILCKEN, Antiochos (31).
- , Antipatros (32), *RE I/2* (1894) 2517.
- , Antoninus (16), *RE I/2* (1894) 2572.
- , Antonius (79), *RE I/2* (1894) 2633-2634.
- , Apelles (11), *RE I/2* (1894) 2688.
- , Aphrodas, *RE I/2* (1894) 2725.
- , Apollodoros = M. WELLMANN, Apollodoros (69), *RE I/2* (1894) 2895-2896.
- , Apollonios (100), *RE II/1* (1895) 149.
- , Apollonios (103), *RE II/1* (1895) 149-150.
- , Apollonios (104), *RE II/1* [1895] 150.
- , Apollonios (105), *RE II/1* (1895) 150.
- , Apolophanes = M. WELLMANN, Apolophanes (15), *RE II/1* (1895) 165-166.

- , Archibios (5), *RE* II/1 (1895) 466.
- , Aristarchos (24), *RE* II/1 (1895) 873.
- , Aristogenes = M. WELLMANN, Aristogenes (5), *RE* II/1 (1895) 932-933.
- , *Die pneumatische Schule* = M. WELLMANN, *Die pneumatische Schule bis auf Archigenes in ihrer Entwicklung* [PhU 14], Berlin 1895.
- , Asklepiades (43), *RE* II/2 (1896) 1633-1634.
- , Chariton (4), *RE* III/2 (1899) 2171.
- , Charmis, *RE* III/2 (1899) 2175.
- , *Krateuas* [AKGWG, Philol.-histor. Kl., N. F. Bd. II/1], Göttingen 1897-1899.
- , Damokrates (8), *RE* IV/2 (1901) 2069-2070.
- , Demetrios (112), *RE* IV/2 (1901) 2848.
- , Diphilos (18), *RE* V/1 (1903) 1155-1156.
- , Diokles (53), *RE* V/1 (1903) 802-812.
- , Dionysius (132), *RE* V/1 (1903) 976.
- , Diophantos (17), *RE* V/1 (1903) 1051.
- , Dioskurides (12), *RE* V/1 (1903) 1131-1142.
- , Dorotheos (19), *RE* V/2 (1905) 1571.
- , Herodots Werk = M. WELLMANN, Aus Herodots Werk *Περὶ τῶν ὀξέων καὶ χρονίων νοσημάτων*, *Hermes* 40 (1905) 580-604.
- , Erasistratos (2), *RE* VI/1 (1907) 333-350.
- , Eudemos (18), *RE* VI/1 (1907) 904-905.
- , Xenokrates aus Aphrodisias, *Hermes* 42 (1907) 614-629.
- , Philumenos = M. WELLMANN, Philumenos, *Hermes* 43 (1908) 373-404.
- , Zu Philumenos c. 4, 14 (9, 2 W.), *Hermes* 49 (1914) 478.
- WENDEL, C., Theon (9), *RE* V/A/2 (1934) 2054-2059.
- WEST, M. L., *Κριτική τῶν κειμένων καὶ τεχνική τῶν ἐκδόσεων, Ὅπως ἐφαρμόζονται στοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς*, μετάφρ. Γ. Μ. Παράσογλου, Ἀθήνα 1989.
- WILCKEN, U., Antiochos (31), *RE* I/2 (1894) 2480-2483 (στὸ τέλος τῆς στ. 2483 ὑπάρχει προσθήκη γραμμένη ἀπὸ τὸν M. Wellmann σχετικὰ μὲ τὴ θηριακὴ τοῦ Ἀντιόχου).
- , Attalos (11), *RE* II/2 (1896) 2175-2177.
- WISSOWA, G., Clodius (61), *RE* IV/1 (1900) 104.
- WÖHRLE, G., Theophrast v. Eresos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 853-855.
- WUNDERLICH, *Gesch. d. Medicin* = C. A. WUNDERLICH, *Geschichte der Medicin. Vorlesungen gehalten zu Leipzig im Sommersemester 1858*, Stuttgart 1859.
- ZERVOS, S., *Détermination des noms des auteurs de deux anciens textes médicaux*, Athenes 1908.
- ZIEGLER, K., Orpheus, *RE* XVIII/1 (1939) 1200-1316.
- , Orphische Dichtung, *RE* XVIII/1 (1939) 1341-1417.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ (ΘΑΝΑΣΙΜΩΝ) ΦΑΡΜΑΚΩΝ

Η ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΑΥΤΟΤΕΛΟΥΣ ΕΡΓΟΥ στο όποιο γινόταν πραγμάτευση τῶν σχετικῶν μὲ τὰ *ιοβόλα* ζῶα, δηλ. γιὰ τὰ ζῶα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μὲ τὸ τσίμπημα ἢ τὸ δάγκωμά τους, ἐναποθέτουν στοῦ τραῦμα τὸ δηλητήριό τους, τὸν *ίον*, πού εἶναι δυνατὸν νὰ προκαλέσει ἀπὸ ἓνα ἀπλὸ ἐρύθημα ἢ οἴδημα ἕως καὶ τὸν θάνατο τοῦ δηχθέντος, ἐντοπίζεται στὸν τέταρτο προχριστιανικὸ αἰῶνα καὶ συνδέεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφράστου τοῦ Ἐρέσιου (π. 371/0-287/6 π.Χ.). Ἀκολουθῶς ἰδιαίτερα συγγράμματα μὲ τὸ ἴδιο θέμα ἔχουν συνταχθεῖ ἀπὸ ἀρκετοὺς γιατροὺς, ἐνῶ ἄλλοι ἔχουν ἐντάξει σχετικὲς ἐνότητες σὲ εὐρύτερου περιεχομένου ἔργα τους, συνήθως φαρμακολογικά· τέλος μὲ τὸ ὄνομα πολλῶν γιατρῶν συνδέεται ἡ σύνθεση φαρμάκων κατὰ *ιοβόλων*, χωρὶς ὅμως νὰ μαρτυρεῖται ἡ συγγραφή ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τοῦ ἔργου, στοῦ ὁποῖο ἦταν ἐνταγμένο τὸ σχετικὸ θεραπευτικὸ *βοήθημα*.

Οἱ γιατροὶ οἱ ὁποῖοι ἐπιδόθηκαν ἰδιαίτερα στὴν καταγραφή τῶν *ιοβόλων* ζῶων, τὴν περιγραφή τους, τὴν ἔκθεση τῶν συμπτωμάτων πού ἐμφανίζονται μετὰ τὸ δῆγμα τους καὶ τὴν θεραπεία (ἢ τὴν ἀνακούφιση) τῶν ἀνθρώπων πού *ἐπλήγησαν* ἀπὸ αὐτά, χαρακτηρίζονταν ὡς *θηριακοί*, ἐνῶ τὰ σχετικὰ εἰδικὰ ἔργα τους, ἀπὸ ὅσο μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε μὲ βάση τὶς σωζόμενες μαρτυρίες, ἔφεραν τοὺς ἀκόλουθους τίτλους: *Περὶ (τῶν) δακέτων καὶ βλητικῶν* ἢ *Περὶ δακετῶν καὶ βλητικῶν*, *Περὶ βλητῶν καὶ δακέτων*, *Περὶ δακέτων*, *Περὶ θηρίων*, *Θηριακά*, *Θηριακόν*, *Περὶ ἰοβόλων ζῶων* (ἢ *θηρίων*)¹· ἀπὸ νεότερους μελετητὲς ὡς τίτλος ἐκλαμβάνεται καὶ ἡ ἔκφραση *Θηριακὸς λόγος*².

Στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν γραμματεία αὐτὴ εἶναι καὶ ἐκείνη πού πραγματεύεται τὰ σχετικὰ μὲ τὰ *θανάσιμα φάρμακα*, δηλ. τὰ δηλητήρια³. Ἡ συγγραφή τοῦ πρώτου γνωστοῦ σχετικοῦ ἔργου συνδέεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ διαπρεποῦς γιατροῦ Διοκλῆ τοῦ Καρύστιου (4ος/3ος αἰ. π.Χ.), εἶναι δηλ. περίπου σύγχρονη μὲ

1. Βλ. καὶ τὴν σχετικὴ παρατήρηση τοῦ Wellmann, *Geschichte*, V, σ. 323, ὑπόσημ. 2.

2. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅμως ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τίτλο βλ. παρακάτω, σ. 57, ὑπόσημ. 49, τὴν σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία (στὴν ἐνότητα γιὰ τὸν Ἀπολλόδωρο).

3. Βλ. Γαλην., *Π. κρᾶσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ.* 9, 1 [XII 175, 5-6 K.]: *εἰ δὲ καὶ πρὸς τὰλλα θανάσιμα φάρμακα, ταῦτα δὴ τὰ δηλητήρια καλούμενα.*

τῆ σύνταξη τοῦ πρώτου ἔργου ποῦ ἀφορᾶ τὰ ἰοβόλα. Σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις γιατροὶ ποῦ ἀσχολήθηκαν μὲ τὰ ἰοβόλα ἔγραψαν καὶ σχετικὰ μὲ τὰ δηλητήρια, ἐνῶ πολλὰ φάρμακα τὰ συνιστοῦσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, εἴτε σ' αὐτοὺς ποῦ εἶχαν δηχθεῖ ἀπὸ ἰοβόλο ζῶο, εἴτε σ' ἐκείνους ποῦ εἶχαν λάβει, καθ' οἰονδήποτε τρόπο, κάποιο δηλητήριο. Τὰ συγγράμματα τὰ σχετικὰ μὲ τὶς δηλητηριώδεις οὐσίες καὶ τὰ ἀντιφάρμακά τους μᾶς εἶναι γνωστὰ μὲ τοὺς ἀκόλουθους τρεῖς τίτλους: *Ἀλεξιφάρμακα, Περί θανασίμων (φαρμάκων)* καὶ *Περί δηλητηρίων φαρμάκων*.

Ἐξ αἰτίας λοιπὸν τῆς στενῆς συνάφειάς τους τὰ δύο ἐν λόγω θέματα, στὴν Εἰσαγωγή αὐτῆ συνεξετάζονται⁴. εἰδικότερα καταγράφονται οἱ ἀρχαῖοι γιατροὶ ποῦ ἔγραψαν ἰδιαίτερα συγγράμματα εἴτε γιὰ τὰ ἰοβόλα εἴτε γιὰ τὰ δηλητήρια ἢ καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτὰ ἐνδιαφέροντα θέματα, ὅπως ἐπίσης οἱ γιατροὶ ποῦ ἀφιέρωσαν στὰ ἐν λόγω θέματα εἴτε ὀλόκληρο βιβλίο εἴτε μέρος βιβλίου ἐκτενέστερου καὶ γενικότερου περιεχομένου συγγράμματός τους· τέλος γίνεται λόγος καὶ γιὰ τοὺς γιατροὺς ἐκείνους, στοὺς ὁποίους ἀποδίδεται ἀπλῶς κάποιο σχετικὸ φάρμακο (ἢ ἀρκετὰ φάρμακα), χωρὶς ὅμως νὰ διασώζεται μαρτυρία γιὰ εἰδικότερη ἐνασχόληση μὲ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια οὔτε καὶ γιὰ συγγραφικὸ ἔργο γενικά (ἂν καὶ κάτι τέτοιο πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθεῖ αὐτονόητο, ἀφοῦ τὰ ἐν λόγω φάρμακά τους ἦταν γνωστὰ σὲ μεταγενέστερους γιατροὺς).

Ὅσον ἀφορᾶ τὴν πραγμάτευση ποῦ ἀκολουθεῖ πρέπει ἐδῶ νὰ διευκρινίσω λεπτομερέστερα ὅτι σὲ ἰδιαίτερα τμήματα τῆς Εἰσαγωγῆς ἐξετάζω κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ⁵ τοὺς

4. Σχετικὰ μὲ τὰ δύο θέματα ποῦ θὰ ἐξετασθοῦν στὴ συνέχεια βλ. καὶ SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 165-181· ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 347-388 (: «Pharmacy and Toxicology»)· J. SCARBOROUGH, *Text and Sources in Ancient Pharmacy*, Pt. 2: Hellenistic Pharmacy, Toxicology and Medical Entomology, *PhHist.* 29 (1987) 133-139· TOWWAIDE, *Les poisons*, σ. 265-281· στὸν ΙΔΙΟ, *Galien et la toxicologie*, σ. 1887-1986, καὶ εἰδικότερα σ. 1895-1896 (: «II. La théorie classique de la toxicologie»), κ.ἄ.· πρβ. ἐπίσης IHM, *Giftkapitel*, σ. 235-253, καὶ SCONOCCHIA, *Scribonio Largo*, σ. 161 κ.έ. (μὲ ἀφορμὴ τὶς πηγὲς τῆς ἐνότητος τοῦ ἔργου τοῦ Σκριβωνίου Λάργου, ἡ ὁποία ἀφορᾶ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια). Συμπληρωματικὰ βλ. MOREL, *Iologica*, σ. 345-389, ἐνῶ εἰδικότερα μόνο γιὰ τὸν *χερσαῖον σκορπίον* βλ. ΕΛ. ΧΟΥΛΙΑΡΑ-ΡΑΪΟΥ, *Ἰοβόλοι σκορπίοι. Μαγικοὶ πάπυροι καὶ ἄλλες μαρτυρίες* [Δωδώνη, Παράρτημα ἀρ. 81], Ἰωάννινα 2008 (μὲ μνείες τόσο εἰδικῆς γραμματείας γιὰ τὰ ἰοβόλα ὅσο καὶ τῆς λοιπῆς, ὅπου ἐντοπίζονται ἀναφορὲς στοὺς *σκορπίους*)· τέλος γιὰ τὰ δηλητήρια καὶ τὶς δηλητηριάσεις κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ βλ. ΙΩ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ, *Κύλικες ζωῆς κατευνάστριαι. Ἱστορικὴ καὶ ἰατρικὴ προσέγγιση στὶς δηλητηριάσεις τῆς βυζαντινῆς περιόδου*, Ἀθήνα 1994, καὶ NONNA Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Νοσήματα καὶ ἀτυχήματα στὶς αὐτοκρατορικὲς οἰκογένειες τοῦ Βυζαντίου (324-1261) κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία*, Ἀθήνα 1996, σ. 186-205 (: «Δηλητηριάσεις», ὅπου καταγράφονται «περιστατικά ἐπιβουλῆς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορα μὲ δηλητήρια, περιστατικά ἰοβόλων δηγμάτων καὶ τραυματισμοὶ ἀπὸ ἰοβόλα βέλη»).

5. Πιστεύω ὅτι κατὰ τὴν πραγμάτευση τῶν ἐν λόγω θεμάτων πρέπει νὰ προκριθεῖ ἡ χρονολογικὴ ἔκθεσή τους, πρώτων ἐπειδὴ ἀρκετοὶ γιατροὶ ἀσχολήθηκαν καὶ μὲ τὰ δηλητήρια καὶ μὲ τὰ ἰο-

γιατρούς εκείνους, οί όποιοί έγραψαν ειδικά συγγράμματα για τὰ ιοβόλα ή τὰ δηλητήρια (ή και για τὰ δύο αυτά θέματα)⁶, εκείνους πού είναι γνωστοί με τόν χαρακτηρισμό *θηριακοί* (άκόμη και αν γι' αυτούς δέν διασώζεται μαρτυρία για κανένα σχετικό σύγγραμμα, αφού ό έν λόγω χαρακτηρισμός ύποδεικνύει ιδιαίτερη ένασχόληση τουλάχιστον με τὰ ιοβόλα), τούς γιατρούς πού αφιέρωσαν κάποιο βιβλίο (ή τμήμα βιβλίου) ευρύτερου συγγράμματός τους, προφανώς φαρμακολογικού, για να καταγράψουν *βοηθήματα* για την αντιμετώπιση τών δηγμάτων τών ιοβόλων και της θανατηφόρου δράσεως τών δηλητηρίων, και επίσης εκείνους για τούς όποιους μαρτυρείται ένασχόληση με αρκετά ιοβόλα ή δηλητήρια (αφού πρέπει να δεχθούμε ότι κάτι τέτοιο δηλώνει όχι περιστασιακό σχετικό ενδιαφέρον): επίσης ιδιαίτερο λόγο κάνω και για γιατρούς (όπως π.χ. ό Ζώπυρος ό Άλεξανδρεύς ή ό Ανδρόμαχος ό πρεσβύτερος), με τó όνομα τών όποιών είναι συνδεδεμένο ένα μόνο σχετικό φάρμακο, πού όμως ύπήρξε διάσημο κατά την Αρχαιότητα. Τέλος επί μέρους παραγράφους αφιερώνω και σε σημαντικούς γιατρούς, όπως ό Κρατεύας ό ριζοτόμος και ό Διοσκουρίδης ό Άναζαρβεύς, οί όποιοί, κάνοντας λόγο για διάφορα *άπλά* φάρμακα (ό πρώτος μόνο για φυτά), μεταξύ τών θεραπευτικών ιδιοτήτων τους καταγράφουν και τή δράση τους είτε κατά τών ιοβόλων είτε κατά τών δηλητηρίων. Πιά τούς γιατρούς εκείνους, τó όνομα τών όποιών συνδέεται με ένα μόνο φάρμακο ή μόνο με τήν παράθεση ή τήν τροποποίηση της συνθέσεως ή τή χρήση κάποιου φαρμάκου, και μάλιστα όταν γι' αυτούς δέν είναι γνωστό κανένα άλλο στοιχείο⁷ (ή είναι γνωστά διάφορα στοιχεία αλλά όχι σχετικά με ένασχόληση με τὰ έδω έξεταζόμενα θέματα)⁸, γι' αυτούς

βόλα (όποτε θα έπρεπε γι' αυτούς να γίνει διπλή αναφορά), δεύτερον επειδή πολλά φάρμακα κατά τών δηλητηρίων ένδεικνυόταν να χρησιμοποιηθούν και κατά τών δηγμάτων τών ιοβόλων (όπως ή περίφημη θηριακή) αλλά και αντίστροφα, και τρίτον και σπουδαιότερο επειδή με τήν εξέταση τών γιατρών κατά χρονολογική σειρά μάς παρέχεται ή δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τήν εξέλιξη της αρχαίας Τοξικολογίας και να διαπιστώσουμε, όπου αυτό είναι δυνατόν, τήν εξάρτηση τών γιατρών μεταξύ τους, τόσο αυτών πού συνέγραψαν ειδικά συγγράμματα όσο και τών λοιπών πού αφιέρωσαν στα δηλητήρια και στα ιοβόλα τμήμα ή τμήματα φαρμακολογικών έργων τους.

6. Ή πού διάφορες ένδείξεις συνηγορούν για τή συγγραφή από αυτούς έργων αφιερωμένων στην πραγμάτευση τών έν λόγω θεμάτων.

7. Όπως είναι π.χ. ό Κράτης, ό Άντίγονος ό Νικαεύς, ό Βάφουλλος, ό Βελχιόνιος, ό Κώδιος Τοῦκος, ό Όρβανός ό Ίνδός, ό Εὐκλείδης ό Παλατιανός, ό Άντωνίνος ό Κῶος, ό Μενέλαος, ό Μένιππος κ.ά.

8. Διευκρινιστικά σημειώνω τὰ ακόλουθα σχετικά παραδείγματα πού άφορούν α') τόν Ζωίλο, τó όνομα τού όποιου συνδέεται με ένα φάρμακο για σκορπιοδήκτους, και ό όποιος φαίνεται ότι άσχολήθηκε μάλλον περιστασιακά με τó θέμα αυτό, αν βέβαια είναι όρθή ή ταύτισή του με τόν Ζωίλο τόν όφθαλμικό, και β') τόν Νείλο Άντιπάτρου (βλ. παρακάτω, σ. 92, ύποσημ. 288), πού τροποποίησε τήν *άντίδοτον τυραννίδα*, ή όποία ένδεικνυται κατά κύριο λόγο για άλλα νοσήματα και μόνον επιπρόσθετα για τὰ δηλητήρια και τὰ ιοβόλα (: *πρός λιθιώντας και τούς πνιγομένους. εκβάλλει και τὰ έγκατεχόμενα δεύτερα και έμβρυα. έπιληπτικοίς, ποδαγρικοίς, άρθρικοίς, ισχιαδικοίς, άγουσα παχέα ούρα πλείστα. πότιζε κυάθου μέγεθος οινόμέλιτι και προς τὰ θανάσιμα, θηριοδήκτοις οίνω, έπιληπτικοίς πυρέσσουσι σὺν ύδρομέλιτι*). Παρόμοιες είναι επίσης οι περιπτώσεις τών γιατρών Νικηράτου και Άβασκάντου.

συνήθως κάνω σχόλιο σὲ ὑποσημείωση, στὸ σημεῖο ὅπου μνημονεύεται τὸ ὄνομά τους (δηλ. σὲ σχέση με τὸν γιατρὸ πὸν τοὺς παραθέτει)⁹.

Πρὶν ὅμως κάνω λόγο γιὰ τὴν ἐξειδικευμένη ἐνασχόληση μετὰ τὰ θέματα αὐτὰ πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι κατὰ τὸν Ἀσκληπιάδην τὸν Φαρμακίωνα (στὸν Γαληνὸ)¹⁰ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ δηλητήρια ἀνάγεται σὲ ἐξαιρετικὰ παλαιὰ ἐποχὴ καὶ μάλιστα συνδέεται μετὰ πρόσωπα πὸν δὲν εἶχαν σχέση τουλάχιστον μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἰατρικὴ. Ἀκριβέστερα ὁ Ἀσκληπιάδης, σύμφωνα μετὰ κείμενό του πὸν παρατίθεται στὸ *Περὶ ἀντιδότων*, ἀφοῦ περατώσει τὴν πραγμάτευση τῶν σχετικῶν μετὰ τὰ ἀπλᾶ δηλητήρια (τῶν μὲν οὖν ἀπλῶν θανασίμων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω), στὴ συνέχεια κάνει λόγο γιὰ τὰ σύνθετα (περὶ δὲ τῶν συνθέτων λεχθήσεται): πρὶν ὅμως ἀρχίσει τὴν πραγμάτευση αὐτὴ σημειώνει ὅτι ἀρκετοὶ μὴ γιατροὶ ἀσχολήθηκαν παλαιότερα σὲ ἐμμέτρως γραμμένα ἔργα τοὺς μετὰ τὰ σύνθετα δηλητήρια, ἐνέργεια πὸν καταδικάζεται ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδην: ἡ προβολὴ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τῶν θανασίμων οὐσιῶν εἶναι σὰν νὰ τίς ὑποδεικνύει κάποιος σὲ ἀνθρώπους πὸν ἔχουν κακοὺς σκοποὺς καὶ στοὺς ὁποίους δίνεται ἔτσι ἢ δυνατότητα νὰ τίς χρησιμοποιήσουν πρὸς βλάβη τῶν συνανθρώπων τοὺς. Μνημονεύοντας λοιπὸν ὁ Ἀσκληπιάδης δειγματοληπτικὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἐν λόγῳ συγγραφεῖς ὡς πρῶτον κατονομάζει τὸν Ὀρφέα, τὸν μυθικὸ τραγουδιστὴ ἀπὸ τὴ Θράκη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν παράδοση ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο¹¹. Στὴ συνέχεια κάνει λόγο γιὰ τὸν Ἰωρο τὸν Μενδήσιο τὸν νεώτερο (; αἰ. π.Χ.)¹², γιὰ τὸν τραγικὸ ποιητὴ Ἡλιόδωρο τὸν Ἀθηναῖο (1ος;

9. Πὰ μιὰ γενικὴ ἐπισκόπηση τῶν παραπάνω μέσῳ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀντιφαρμάκων καὶ εἰδικότερα τῆς *θηριακῆς* ἕως τὰ νεότερα χρόνια (19ος αἰ.) βλ. τὴ σχετικὴ μονογραφία τοῦ WATSON, *Theriac and Mithridatium* (βλ. βιβλιογρ., στίς Μελέτες): βλ. ἀκόμη TH. HOLSTE, *Der Theriakkrämer. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Arzneimittelwerbung* [WMF 5], Pattensen/Han. 1976, καὶ P. DILG, *Theriak, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 859-860.

10. Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 203 (ὅπου σημειώνεται ὅτι τὸ ἐν λόγῳ παράθεμα «stammt höchstwahrscheinlich aus Asklepiades Pharmakion»), καὶ σ. 143 καὶ 198 (ὅπου ἐπίσης ἀποδίδεται στὸν ἴδιο γιατρὸ).

11. Πὰ τὸν Ὀρφέα βλ. K. ZIEGLER, *Orpheus*, *RE XVIII/1* (1939) 1200-1316· στὸν Ἰδιο, *Orphische Dichtung*, *RE XVIII/1* (1939) 1341-1417· DNP-GRUPPE KIEL, *Orpheus*, *DNP 9* (2000) 54-57· S. I. JOHNSTON, *Orphicae Lamellae*, *DNP 9* (2000) 57-58, καὶ C. CALAME, *Orphik, Orphische Dichtung*, *DNP 9* (2000) 58-69.

12. Πὰ τὸν Ἰωρο τὸν Μενδήσιο ὡς γιατρὸ δὲν ἔχω ἐντοπίσει ἄλλο στοιχεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἀκόμη χωρίο, ὅπου ὁ Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηγὸς παραθέτει κάποιον φάρμακο, τὸ ὁποῖο ἀποδίδει στὸν Ἰωρο· βλ. ΑἸΤ., *Λόγ. ἱατρ.* 15, 27 [σ. 124, 5-11 Ζερβ.]: *Ἰωρου Μενδησίου ἐννεαφάρμακον. πνοποσίον, χαλαστικόν ...* [Πάντως δὲν θεωρῶ ἀπίθανο τόσο στὸ χωρίο τοῦ Γαληνοῦ ὅσο καὶ τοῦ Αἰτίου νὰ ἔχει γίνῃ κάποιο σφάλμα στὴν παράδοση τοῦ ὀνόματος, δηλ. ἀντὶ Ἰωρος νὰ πρέπει νὰ διαβάσουμε Βῶλος. Πὰ τὴ διόρθωση αὐτὴ συνηγοροῦν τὸ ἐθνικὸ Μενδήσιος (ἀπὸ τὴν πόλη Μένδη τῆς Αἰγύπτου) καὶ ἡ ἀπόδοση στὸν Βῶλο τῆς συγγραφῆς ἱατρικῶν συγγραμμάτων. Στὴ Σοῦδα ὑπάρχουν δύο λήμματα, τὸ β 481 Adler (*Βῶλος, Δημόκριτος, φιλόσοφος*) καὶ β 482 Adler (*Βῶλος Μενδήσιος Πυθαγόρειος*). Πιθανότατα πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο πὸν ἔζησε τὸν 3ο αἰ. π.Χ.]. Πὰ τὸν Ἰωρο, χαρακτηρι-

αί. π.Χ.)¹³ και τελευταίον κατονομάζει τὸν ἐπίσης ποιητὴ Ἄρατο ἀπὸ τοὺς Σόλους τῆς Κιλικίας (4ος/3ος αἰ. π.Χ.)¹⁴. Οἱ συγγραφεῖς αὐτοί, γὰρ νὰ ἀποφύγουν τὸν ὄνειδισμό ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους (τὴν παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐλαβούμενοι καταδρομὴν), πρὶν ἀρχίσουν τὴ σχετικὴ ἔκθεση, προσπαθοῦν νὰ τοὺς πείσουν ὡς οὐκ ἂν εἴησαν φαῦλοι τὸ ἦθος, οὐδὲ τῶν τοιούτων φθοροποιῶν διδάσκαλοι¹⁵.

Ἐπίσης πρέπει νὰ διευκρινίσω ἐξ ἀρχῆς ὅτι διάφορα συγγράμματα μὲ τίτλο *Περὶ θηρίων* δὲν ἀφοροῦσαν ἀπαραίτητα τὴν ἐξέταση τῶν ἰοβόλων ζώων ἀπὸ ἱατρικὴ σκοπιὰ, ἀλλὰ ἀπλῶς περιέγραφαν εἴτε τὴν ἰδιάζουσα κατασκευὴ τοῦ σώματός τους, ὅπως π.χ. τὰ δικέφαλα φίδια τῆς Αἰγύπτου ἢ τὰ φτερωτὰ φίδια τῆς Ἰνδικῆς, εἴτε κάποιες περιέργες ιδιότητές τους, ὅπως π.χ. τὴ δράση τοῦ οὐρου τῶν φιδίων τῆς Ἰνδικῆς, τὸ ὅποιο, ἂν πέσει πάνω σὲ κάποιο σῶμα, *σῆψιν ἐργάζεται παραχρῆμα*¹⁶. Ὁμοίως καὶ τὸ *Περὶ θηρίων* ποῦ ἀποδίδεται στὸν Ἀριστοτέλη μᾶλλον δὲν ἀφοροῦσε εἰδικὰ τὰ ἰοβόλα ζῶα, ἀλλὰ περιεῖχε περιγραφές ζώων καὶ σχετικὲς μυθικὲς διηγήσεις· αὐτὸ τουλάχιστον προκύπτει ἀπὸ τὴ μοναδική

ζόμενο ὡς «βασιλιὰ τῆς Ἀσσυρίας» καὶ εὑρετὴ ἐνὸς ζωϊκοῦ φαρμάκου κατὰ τῆς μέθης («invenit Orus Assyriorum rex») βλ. PLIN., *Nat. hist.* 30, 145 [IV 473, 3-7 Jan-Mayh.]. ἐπίσης ὁ Πλίνιος, μεταξὺ τῶν μὴ Λατίνων γιαιτρῶν, ποῦ ἀποτελέσαν πηγές τῶν βιβλίων 29 καὶ 30 τῆς *Naturalis historia* καταγράφει καὶ κάποιον Orus, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν χαρακτηρίσει μὲ τὸ ἔθνικόν του, ἐνῶ στὸν κατάλογο τῶν πηγῶν τοῦ βιβλίου 37 γενικὰ μεταξὺ τῶν μὴ Λατίνων συγγραφέων μνημονεύει καὶ τὸν Orus, παραθέτοντας μάλιστα στὸ κυρίως βιβλίον καὶ ἓνα κειμενὸ του σχετικὰ μὲ τὸν λίθο ποῦ ὀνομάζεται *Ἴρις*· πάντως σὲ κανένα χωρίο δὲν τὸν καταγράφει ὡς Μενδήσιο· βλ. καὶ ODER, *Schriften über Landwirtschaft*, σ. 866. Πὰ τὸν Ὀρο ὡς «Αἰγύπτιο θεὸ» («Ägyptischer Gott») βλ. ROEDER, Ὀρος (Horus) (1), *RE VIII/2* (1913) 2433-2457, καὶ H. FELBER, Horus, *DNP* 5 (1998) 742-743.

13. Πὰ τὸν τραγικὸ Ἡλιόδωρο, ποῦ γενικὰ θεωρεῖται ἀπροσδιόριστος ἐποχῆς, βλ. E. DIEHL, *Heliodoros* (10), *RE VIII/1* (1913) 15 (ὅπου μνημονεύεται καὶ ἡ ὑπόθεση τοῦ Meineke ὅτι ὁ Ἡλιόδωρος συνέγραψε, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ *Ἱατρικὰ θαύματα*).

14. Πὰ τὸν Ἄρατο θὰ γίνῃ ιδιαίτερος λόγος παρακάτω (σ. 62-63).

15. Πὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 7 [XIV 144, 12-145, 8 K.]: ἐκτίθεσθαι δὲ τὰς τούτων σκευασίας μοχθηρόν μοι δοκεῖ, καίπερ πολλῶν ἐπιχειρησάντων ταῖς τούτων συγγραφαῖς, ὧν [correcti coll. transl. lat. («inter quos est»): ὡς ed.] ἐστὶν Ὀρφεὺς ὁ ἐπικληθεὶς Θεολόγος καὶ Ὀρος [leg. Βῶλος?] ὁ Μενδήσιος ὁ νεώτερος καὶ Ἡλιόδωρος ὁ Ἀθηναῖος τραγωδιῶν ποιητῆς, καὶ Ἄρατος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν τοιούτων συγγραφεῖς. τούτους μὲν οὐκ ἂν τις θαυμάσειεν ἐμμέτρως ἐπιχειρήσαντας ταῖς περὶ τούτων πραγματείαις· μέμψαιτο δ' ἂν εὐλόγως διὰ τὰ πράγματα. διδάσκειν γὰρ μᾶλλον ἐστὶ καὶ προσάγειν τοὺς βουλομένους ἐπὶ κακῶ, τῶ πλησίον ἐπιχειρεῖν ταῖς τούτων σκευασίαις. οἱ γοῦν τῶν καλῶν τούτων ποιημάτων συγγραφεῖς τὴν παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐλαβούμενοι καταδρομὴν, ἐναρχόμενοι τῆς τούτων παραδόσεως, τοὺς ἐντευξομένους πείθειν ἐπιχειροῦσιν ὡς οὐκ ἂν εἴησαν φαῦλοι τὸ ἦθος, οὐδὲ τῶν τοιούτων φθοροποιῶν διδάσκαλοι. Βλ. ἀκόμη [ΓΑΛΗΝ.], *Π. εὐπορ.* 1, 17 [XIV 387, 14-388, 1 K.] (κυρίως σ. 387, 17-388, 1: παρέχοι γὰρ ἂν ἡ τοιαύτη πραγματεία [sc. περὶ τῶν θανασίμων φαρμάκων] ἀφορμὴν κακίας τοῖς κακουργεῖν βουλομένοις), καὶ ΟΡΕΙΒ., *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 3, 63 [CMG VI/3, σ. 430, 16-20] (κυρίως σ. 430, 19-20: παράχοι γὰρ ἂν ἡ τοιαύτη διδασκαλία [sc. περὶ τῶν δηλητηρίων] τοῖς μοχθηροῖς ἀφορμὴν κακουργίας).

16. Πὰ ὅλα αὐτὰ βλ. Αἰλιαν., *Π. ζῶων ἰδιότη.* 16, 41-42, κ.ά.

σωζόμενη μαρτυρία, βλ. Ἀριστοτ., ἀπ. 343 Rose: ὁ δὲ Ἀπόλλων ἐπιγνοὺς τὰ γενόμενα τῷ μὲν κόρακι ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτίμιον ἔθηκεν ἱκανὸν τοῦτον τὸν χρόνον διψῆν, καθάπερ Ἀριστοτέλης εἶρηκεν ἐν τοῖς *Περὶ θηρίων*¹⁷. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁμως πρέπει νὰ συμπληρώσω ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Σταγειρίτη φιλοσόφου συνδέεται ἀπὸ ἀρχαῖες πηγές καὶ μὲ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ δύο θέματα, γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος ἐδῶ, δηλ. τὰ δηλητήρια, ὄχι ὁμως ὡς συγγραφέα σχετικοῦ συγγράμματος ἀλλὰ ὡς εὐρετῆ τοῦ δηλητηρίου, μὲ τὸ ὁποῖο προκλήθηκε ὁ θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου¹⁸. Παρόμοιοι περιεχομένου ἦταν καὶ τὸ *Περὶ θηρίων* τοῦ ἀστρολόγου Παμμένης¹⁹, ὁ ὁποῖος ἔζησε ἐπὶ Νέρωνα (57-68 μ.Χ.)· ἀπὸ τὸ σύγγραμμα αὐτὸ διασώζεται ἓνα μόνον ἀπόσπασμα ποῦ ἀφορᾷ τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν σκορπιῶν καὶ τῶν ὄφρων τῆς Αἰγύπτου, τὴν ὁποῖαν ὁ Παμμένης ἰσχυρίζεται ὅτι γνώριζε ὡς αὐτόπτης²⁰. Ἐπίσης τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ σύγγραμμα *Περὶ ζῴων* (κατὰ τὸν Rohde²¹ καὶ τὴν Sébastien²²) ἢ *Περὶ συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν* (κατὰ τοὺς Diels – Kranz) ποῦ προσγράφεται στὸν Δημόκριτο, ἀπὸ ὅπου ὁ Ἀνώνυμος [Αἰλ. Προμ.:] ἔχει ἀντλήσει τμῆμα τοῦ κεφ. *περὶ βασιλίσκου*, καὶ συγκεκριμένα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν *βασιλίσκον τὸν κινάδην*, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀβδηρίτης περιγράφει, ὅπως καὶ ὁ Παμμένης τοὺς σκορπιούς καὶ τὰ φίδια τῆς Αἰγύπτου, ὡς *καὶ αὐτόπτης τοῦ ζῴου γεγονώς*²³.

17. Βλ. στὸ ἴδιο ἀπόσπασμα καὶ τὴ λατιν. μετάφρ. αὐτοῦ τοῦ χωρίου: *re cognita Apollo corvo inter homines roenam ad paucum tempus dedit sitim, ut Aristoteles dicit in eo libro qui De bestiis inscribitur*. Τὸ ἀριστοτελικὸ *Περὶ ζῴων* ἢ *Περὶ ἰχθύων* (ἢ *Ζωϊκὸν* ἢ *Περὶ ἰχθύων*) ποῦ μνημονεύει ὁ Ἀθηναῖος, παραθέτοντας καὶ ἀποσπάσματα, εἶναι διαφορετικὸ ἔργο. Πάντως εἶναι πολὺ πιθανὸν στὰ παραπάνω ἔργα του, στὰ ὁποῖα γινόταν πραγμάτευση τῶν σχετικῶν μὲ διάφορα χερσαῖα καὶ ἔνυδρα ζῶα, ὁ Ἀριστοτέλης νὰ ἔκανε, ἔστω περιστασιακά, λόγο καὶ γιὰ τὴν συνέπειαν τῶν δηλητηρίων κάποιων ἀπὸ αὐτὰ στοὺς ἀνθρώπους, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσουμε ἀπὸ τὸ ἀπ. 368 Rose. Τὸ ἀπ. αὐτὸ μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸν Αἰλιαν., *Π. ζῴων ἰδιότ.* 4, 57, καὶ σ' αὐτὸ καταγράφονται τὰ συμπτώματα ποῦ ἐμφανίζονται σ' ἐκεῖνον ποῦ ἔχει δηχθεῖ ἀπὸ ὕδρον, καθὼς καὶ ἡ ἐπισημάνση ὅτι ὁ θάνατός του ἐπέρχεται κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν (*ἀπόλλυσθαι διὰ τρίτης ἡμέρας*)· βλ. ἐπίσης ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ἰοβ.* 24, 3 [CMG X/1/1, σ. 30, 24-25]: ὁ δὲ θάνατος μέχρι διὰ τρίτης, καὶ ΑἸΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 36 [σ. 288, 15-16 Ζερβ.]: ὁ δὲ θάνατος μέχρι τριῶν ἡμερῶν.

18. Σχετικὰ βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἰατρ. προσωπογρ.*, σ. 188.

19. Βλ. ODER, *Schriften über Landwirtschaft*, σ. 856, καὶ W. NESTLE, *Pammenes* (4), *RE* XVIII/3 (1949) 303.

20. Βλ. Αἰλιαν., *Π. ζῴων ἰδιότ.* 16, 42: *Παμμένης ἐν τῷ Περὶ θηρίων σκορπίους λέγει γίνεσθαι πτερωτοὺς καὶ δικέντρους ἐν Αἰγύπτῳ (καὶ οὐ φησὶν ἀκοὴν λέγειν, ἀλλὰ ἑαυτοῦ τήνδε τὴν ἱστορίαν ὁμολογεῖ) καὶ ὄφεις δικεφάλους, καὶ ἔχειν δύο πόδας κατὰ τὸ οὐραῖον τούτους*.

21. Βλ. ROHDE, *Aelius Promotus*, σ. 279 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 398].

22. Βλ. SÉBASTIEN, *Exégèse d'un zoonyme oublié*, σ. 20-21 (τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀφορᾷ εἰδικὰ τὸν *βασιλίσκον κινάδην*).

23. Βλ. ΑΝΩΝ. [Αἰλ. Προμ.:], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 27 [σ. 57, 22-32 Ihm] = ΔΗΜΟΚΡ., ἀπ. 300 (7a)

Τὸ ἀρχαιότερο λοιπὸν γνωστὸ αὐτοτελὲς ἐπιστημονικὸ σύγγραμμα γιὰ τὰ ἰοβόλα ζῶα (θηρία)²⁴, ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, συνδέεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφράστου τοῦ Ἐρέσιου (π. 371/0-287/6 π.Χ.)²⁵ καὶ ἔφερε τὸν τίτλο *Περὶ τῶν δακέτων καὶ βλητικῶν*²⁶ (ἢ *Περὶ δακετῶν καὶ βλητικῶν*²⁷), δηλ.: «Γιὰ τὰ ζῶα ποὺ δαγκώνουν καὶ γιὰ τὰ ζῶα ποὺ τσιμποῦν»²⁸ καὶ ἦταν μονόβιβλο· ἀπὸ αὐτὸ εἶναι γνωστὸ μὲ βεβαιότητα ἓνα μόνον ἀπόσπασμα σχετικὸ μὲ τὸ ψάρι ποὺ ὀνομάζεται *νάρκη*.

Μὲ ἀφορμὴ τὸν τίτλο τοῦ ἔργου αὐτοῦ πρέπει νὰ γίνῃ ἐδῶ ἓνα σχόλιο σχετικὰ μὲ τὸν τονισμό τοῦ ἐπιθέτου *δακετος*. Τὸ ἐν λόγῳ ἐπίθετο μαρτυρεῖται στὰ ἀρχαῖα κείμενα (ὄχι μόνο τὰ ἰατρικά) μὲ διαφοροποίηση ὡς πρὸς τὸν τονισμό του, ὡς *δακετὸς* καὶ ὡς *δάκετος*, καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἴδια περίπου συχνότητα. Ἔτσι ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τῶν ἔργων, ὅπου ἐντοπίζεται, γίνονται ἀποδεκτὲς ὡς ὀρθῆς καὶ οἱ δύο *variationes* ὡς πρὸς τὴ θέση τοῦ τόνου·

Jacoby. Πάντως, ἂν τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τοῦ ψευδο-Δημοκρίτου προέρχεται ἀπὸ τὸ ἔργο *Περὶ συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν*, δὲν ἀποκλείεται τὸ συνολικὸ κεφ. νὰ περιεῖχε καὶ κάποιες θεραπευτικὲς ὑποδείξεις, βασισμένες ἀκριβῶς στὴν *συμπάθειαν* ἢ τὴν *ἀντιπάθειαν* τῶν διαφόρων ζῶων μεταξύ τους.

24. Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι μεταξύ τῶν ἰοβόλων ζῶων συμπεριλαμβάνεται καὶ ὁ ἄνθρωπος· γι' αὐτὸ στὰ σωζόμενα συγγράμματα, στὰ ὁποῖα καταγράφεται ἡ ἀντιμετώπιση τῶν τσιμπημάτων ἢ τῶν δαγκωμάτων τῶν ζῶων, ὑπάρχει καὶ σχετικὸ κεφ. *περὶ ἀνθρωποδήκτων*. Βλ. π.χ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 5 [CMG X/1/1, σ. 9, 11-10, 15]: *περὶ κυνοδήκτων καὶ ἀνθρωποδήκτων*. ΑΝΩΝ. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 34 [σ. 59, 16-31 Ihm]: *περὶ δακετῶν ζῶων καὶ πρότερον περὶ ἀνθρωποδήκτων*. ΟΡΕΙΒ., Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 3, 71 [CMG VI/3, σ. 432, 3-9]· ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 13, 1 [σ. 264, 2-265, 4 Zerb.]. Μάλιστα ὁ Παῦλος Αἰγινήτης θεωρεῖ ὅτι τὰ ἔλκη ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὸ δάγκωμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι περισσότερο κακοήθη ἀπὸ ὅ,τι ἐκεῖνα τῶν ἄλλων ζῶων· βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 26 [CMG IX/2, σ. 23, 7-20]: *περὶ ἀνθρωποδήκτων. οὐκ ἔξω τῆς ὑποθέσεως ἂν εἶη μετὰ τῶν ἰοβόλων καὶ τὰ ἀνθρωπόδηκτα γράφειν, εἴ γε κακοηθέστερα πολὺ τῶν ἄλλων ἐλκῶν φαίνεται τὰ τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχοντα δήγματα. ...* Βλ. καὶ IHM, *Der Traktat*, σ. 110-111.

25. Γιὰ τὸν Θεόφραστο βλ. O. REGENBOGEN, Theophrastos (3), *RE Suppl.* VII (1940) 1354-1562 (στή στ. 1427 γιὰ τὸ σύγγραμμα *Περὶ τῶν δακέτων καὶ βλητικῶν*)· W. W. FORTENBAUGH – J. M. VAN OPHUIJSEN, Theophrastos, *DNP* 12/1 (2002) 385-393· G. WÖHRLE, Theophrast v. Eresos, *Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 853-855, κ.ἄ.

26. Βλ. ΑΘΗΝ., *Δειπνοσ.* 7, 95, 314c = ΘΕΟΦΡ., ἀπ. 178 Wimmer: *ἐν δὲ τῷ Περὶ τῶν δακέτων καὶ βλητικῶν διαπέμπεσθαί φησι* [sc. ὁ Θεόφραστος] *τὴν νάρκην τὴν ἀφ' αὐτῆς δύναμιν καὶ διὰ τῶν ξύλων καὶ διὰ τῶν τριοδόντων, ποιοῦσαν ναρκᾶν τοὺς ἐν χεροῖν ἔχοντας*. Βλ. καὶ ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ., *Βίοι φιλοσ.* 5, 43: *περὶ δακέτων καὶ βλητικῶν α'.*

27. Βλ. ΑΘΗΝ., *Δειπνοσ.* (ἐπιτ.) [τ. 2/1, σ. 143, 11-14 Peppink]: *Θεόφραστος δ' ἐν τῷ Περὶ τῶν φωλευόντων φησὶ διὰ τὸ ψῦχος τὴν νάρκην κατὰ γῆς δύεσθαι, ἐν δὲ τῷ Περὶ δακετῶν καὶ βλητικῶν διαπέμπεσθαί φησι τὴν νάρκην τὴν ἀφ' αὐτῆς δύναμιν καὶ διὰ τῶν ξύλων καὶ διὰ τῶν τριοδόντων, ποιοῦσαν ναρκᾶν τοὺς ἐν χεροῖν ἔχοντας*.

28. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενο τῶν ὄρων *βλητὸς* καὶ *δάκετος* (*δακετὸς*) βλ. ΑΙΛΙΑΝ., Π. ζῶων ἰδιότ. 3, 32: *τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν* [sc. τῶν ζῶων] *ἐστὶ δάκετα* [Hercher: *δακετὰ Scholfield*] *καὶ ἐνίησιν ἀπὸ τοῦ ὀδόντος φάρμακον, βλητικά δὲ ὅσα παίσαντα εἶτα μέντοι καὶ ἐκεῖνα τὸ τοιοῦτον κακὸν ἐνίησιν*.

α') γιά τόν τ. δακετός βλ. Ὑπερείδ., *Κ. Ἀρισταγ. β'*, ἀπ. 19: φαλάγγια. Ὑπερείδης ἐν τῷ Κατ' Ἀρισταγόρας β', ὅτι τῶν δακετῶν τι ζῶν ἐστὶ τὸ φαλάγγιον Αἰλιαν., Π. ζῶων ἰδιότ. 10, 49 = Νίκανδρ., Ὀφιακά, ἀπ. 31 Gow-Scholfield: ποιηρὸν δάπεδον θῆκεν ἐκάς δακετῶν, κ.ά. Ἐρέννιος Φίλων, ἀπ. 2, 90 Jacoby: καὶ τὴν τῶν δακετῶν ἴασιν, κ.ά. Γαλην., Π. ἀντιδ. 2, 15 [XIV 193, 3 K]: φύσει νενομίσθαι πρὸς τῶν δακετῶν φόβους Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ. 5 [XIV 231, 1 K.] [Γαλην.], Εἰσαγ. ἢ Ἰατρ. 3 [XIV 682, 3-5 K.]· Πτολεμ., Ἀποτελ. 4, 9, 10: ἀπὸ δακετῶν ἰοβόλων· Θεμίστ., Π. φιλ. 282a 2: μεστὰ δὲ ἅπαντα δακετῶν θανασίμων καὶ ἰοβόλων, κ.ά.

β') γιά τόν τ. δάκετος βλ. Κτησίας, ἀπ. 451 (Ἰνδικά): τοὺς ὑπὸ τῶν δακέτων (Jacoby: δακετῶν Lenfant) Ἐκαταῖος, ἀπ. 25 Jacoby: καὶ τὰ μικρὰ τῶν δακέτων θηρίων· Αἰλιαν., Π. ζῶων ἰδιότ. 1, 57: καὶ τῶν ἐτέρων δακέτων καὶ φαλαγγίων, κ.ά. Διόδ. Σικελ., Ἰστ. Βιβλιοθ. 1, 87, 6: τῶν δακέτων θηρίων, καὶ 20, 40, 2: δακέτων δὲ θηρίων παντοίων· Σχόλ. εἰς Νικάνδρ. Θηρ. 2d [σ. 35, 6 Crugn.]: τοῖς τύμμασι τῶν δακέτων· 52d [σ. 55, 1 Crugn.]· 118b [σ. 76, 15 Crugn.]· 150a [σ. 88, 5 Crugn.] καὶ 805-812 [σ. 286, 5-7 Crugn.]· Εὐστάθ., Παρεκβ. εἰς Ὀμ. Ἰλ. Γ 385 [I 672, 15 van der Valk]: καὶ δάκος δὲ καὶ δάκετον τὸ θηρίον, κ.ά.

Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι στὴν Εὐαγγ. προπ. τοῦ Εὐσεβίου ἐντοπιζόνται καὶ οἱ δύο γραφές· βλ. ὅ.π. 1, 10: τὴν τῶν δακετῶν ἴασιν, καὶ 2, 1: τὰ μικρὰ τῶν δακέτων θηρίων. Ἐπίσης στὸ Φώτιο, στὸ λεξικό του ὑπάρχει ἡ γρ. δακέτων, βλ. Λέξ. φ 637: φαλάγγια. ζῶν τι τῶν δακέτων ἐστὶ τὸ φαλάγγιον, ἐνῶ ἡ γρ. δακετῶν νιοθετεῖται στὴ Βιβλιοθ. 221, 179b 26: ἐν δὲ τῷ ἰγ' λόγῳ περὶ δακετῶν διαλαμβάνει [sc. ὁ Ἀέτιος] ζῶων = CMG VIII/1, σ. 5, 18-19 (ἔκδ. Ἀετίου Ἀμιδηνοῦ). Βλ. καὶ στὴν ἐκδ. τοῦ Αἰλιαν., Π. ζῶων ἰδιότ. πού μνημονεύθηκε παραπάνω. Βλ. τέλος καὶ LSJ, λ. δακετὸν καὶ δάκος, καὶ GI, λ. δακετός (: τὸ δακετὸν ἢ δάκετον).

Ὁ ἐπιφανὴς γιαιτρός Διοκλῆς ὁ Καρύστιος (4ος/3ος; αἰ. π.Χ.)²⁹, ὁ ὁποῖος ἄσκησε τὴν ἰατρικὴ κατὰ τὸ μεγαλύτερο τουλάχιστον διάστημα τῆς ζωῆς του στὴν Ἀθήνα, ἔγραψε σύγγραμμα μὲ τίτλο *Περὶ θανασίμων φαρμάκων*, ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι γνωστὰ δύο μόνον ἀποσπάσματα, στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γιὰ τὸ φυτὸ ἀμάρακον ἢ σάμψουχον («μάραθρο»);³⁰ προφανῶς ὡς συστατικὸ κάποιου ἀντιφάρμακου (ἀντιδότου³¹), ἂν καὶ τὸ κείμενο τοῦ Ἀθηναίου, στὸ ὁποῖο

29. Γιὰ τὸν Διοκλῆ βλ. M. WELLMANN, Diokles (53), *RE* V/1 (1903) 802-812· V. NUTTON, Diokles von Karystos, *DNP* 3 (1997) 610-613, καὶ K.-H. LEVEN, Diokles v. Karystos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 225-227. Γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ γιαιτροῦ αὐτοῦ βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Διοκλῆς ὁ Καρύστιος.

30. Βλ. ΑΘΗΝ., *Δειπνοσ.* 15, 27, 681b = ΔΙΟΚΛ., ἀπ. 167 Wellm. = 206a van der Eijk: *Διοκλῆς δ' ἐν τῷ Περὶ θανασίμων φαρμάκων «ἀμάρακον», φησὶν, «ὄν σάμψουχόν τινες καλοῦσιν ...».*

31. Ἐπειδὴ ὁ ὄρος ἀντίδοτο (ἢ ἀντίδοτος) χρησιμοποιεῖται συχνὰ στὸ ἀνά χεῖρας βιβλίον, κρίνω σκόπιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ παραθέσω τὴ διευκρινιστικὴ παρατήρησι γιὰ τὸ νοηματικὸ περιεχόμενό του, ὅπως τὴν ἐκθέτει ὁ ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 1 [XIV 1, 2-8 K.]: *τὰς ἰωμένας τὰ πάθη δυνάμεις οὐκ ἐξωθεν ἐπιτιθεμένας, ἀλλ' εἴσω τοῦ σώματος λαμβανομένας ἀντιδότους ὀνομάζουσιν οἱ ἰατροί. τρεῖς δ'*

εἶναι ἐνταγμένο τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, δὲν μᾶς παρέχει ἐνδείξεις γιὰ τὴ διατύπωση ἀσφαλῶν σχετικῶν ὑποθέσεων³². τὸ δεύτερο ἀπόσπασμα πού πιθανότατα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο διόκλειο ἔργο ἀφορᾷ τὸν φρῦνον (καὶ εἰδικότερα τὴν ἄποψη ὅτι ὁ φρῦνος ἔχει δύο ἥπατα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα θεωροῦνταν θανατηφόρο καὶ τὸ δεύτερο ἰαματικό)· ὡς γνωστὸν ὁ φρῦνος συμπεριλαμβανόταν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους γιατροὺς μεταξὺ τῶν ζώων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρασκευάζονταν δηλητήρια³³.

Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ὄχι πολὺ μεταγενέστερου Ἐρασιστράτου τοῦ Ἰουλιήτη (Κεῖου) (4ος/3ος αἰ. π.Χ.)³⁴, ἡ δράση τοῦ ὁποῖου ἐντοπίζεται στὴν Αὐλὴ τῶν Σελευκιδῶν καὶ στὴ συνέχεια τῶν Πτολεμαίων, συνδέεται ἓνα ὁμόθεμο ἔργο μὲ τὸν τίτλο *Περὶ δυνάμεων καὶ θανασίμων*³⁵ (ἢ ἀπλῶς *Περὶ δυνάμεων*³⁶ ἢ *Περὶ θανασί-*

αὐτῶν εἰσὶν αἱ πᾶσαι διαφοραί. τινὲς μὲν γὰρ ἔνεκα τῶν θανασίμων προσφέρονται φαρμάκων, τινὲς δὲ τῶν ἰοβόλων ὀνομαζομένων θηρίων, τινὲς δὲ τοῖς ἐκ φαύλης διαίτης γιγνομένοις πάθεσιν ἀρήγουσιν.

32. Ὁ Διοσκουρίδης καταγράφει χρῆση τοῦ *σαμψούχου* μόνο σὲ κατάπλασμα γιὰ σκορπιόπληκτους, βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 39 [II 52, 8-9 Wellm.]: πρὸς δὲ σκορπίου πληγὴν μετὰ ἀλῶν καὶ ὄξους καταπλάσσεται.

33. Βλ. Αἰαλιαν., Π. ζῶων ἰδιότη. 17, 15 = ΔΙΟΚΛ., ἀπ. 168 Wellm. = 240 van der Eijk (dubium): *Τίμαιος δὲ καὶ Ἡρακλείδης καὶ Διοκλῆς* (Wellm.: *Νεοκλῆς codd.*) ὁ ἰατρὸς λέγουσι τοὺς φρύνους δύο ἥπατα ἔχειν, καὶ τὸ μὲν ἀποκτείνειν, τὸ δὲ ἐκείνου πεφυκέναι ἀντίπαλον· σῴζειν γάρ. Τὸ ἀπόσπασμα συνδέεται μὲ τὸ διόκλειο *Περὶ θανασίμων φαρμάκων* ἀπὸ τὸν Wellmann· ἀντίθετα ὁ van der Eijk, ἐπειδὴ δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐντάξει τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Διοκλῆ σὲ συγκεκριμένα συγγράμματα, οἱ τίτλοι τῶν ὁποίων σώζονται, τὰ ὁμαδοποιεῖ ἀπλῶς μὲ χαρακτηρισμοὺς ὅπως «Anatomy», «Physiology», «Diseases» κτλ. Ἔτσι τὸ ἀπ. 206a τὸ συμπεριλαμβάνει στὴν ὁμάδα «Foods, drinks and herbs», ἐνῶ τὸ ἀπ. 240 στὴν ὁμάδα «Various topics».

34. Πὰ τὸν Ἐρασιστράτο βλ. M. WELLMANN, *Erasistratos* (2), *RE VI/1* (1907) 333-350· V. NUTTON, *Erasistratos*, *DNP 4* (1998) 41-43· K.-H. LEVEN, *Erasistratos v. Keos*, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 265-267. Πὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἐρασιστράτος ὁ Ἰουλιήτης (Κεῖος).

35. Βλ. [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], Π. ἰοβ. 18 [σ. 74, 1-4 Spr.] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 278B (b) Garof.: *Περὶ βασιλίσκου. Ἐρασιστράτος ἐν τῷ καλουμένῳ Περὶ δυνάμεων καὶ θανασίμων περὶ τοῦ βασιλίσκου ῥητῶς οὕτω φησὶν· ὅταν δὲ ὁ βασιλίσκος δάκη, πληγὴ ὑπόχρυσος γίνεται* βλ. καὶ ΠΑΥΛ. ΑἰΠΠ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 20 [CMG IX/2, σ. 21, 23-25], μὲ μνεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐρασιστράτου ὄχι ὁμῶς καὶ τοῦ τίτλου τοῦ ἔργου του. Ἄν ὁ ὀρθὸς τίτλος εἶναι αὐτὸς πού μαρτυρεῖ ὁ ψευδο-Διοσκουρίδης, τότε πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ Ἐρασιστράτος στὸ ἓνα τμῆμα τοῦ συγγράμματος ἔκανε λόγο γιὰ φάρμακα (*περὶ δυνάμεων*) πού ἐνδείκνυνται γιὰ διάφορα νοσήματα, ἐνῶ στὸ ἄλλο τμῆμα πραγματευόταν τὰ σχετικὰ μὲ τὰ δηλητήρια (*περὶ θανασίμων*) καὶ τὴν ἀντιμετώπισή τους. Αὐτὴ τὴν ἄποψη υἰοθετεῖ καὶ ὁ GAROFALO, *Erasistrati fragmenta*, σ. 56: «Quest' opera trattava die farmaci (*dynameis*) e die veleni (*thanasima*) e relativi antidoti». Ἐπίσης σ' αὐτὸ τὸ δεύτερο μέρος τοῦ συγγράμματος ἔκανε λόγο καὶ γιὰ τὰ ἰοβόλα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ὅσα θὰ ἐκτεθοῦν στὴ συνέχεια. Βλ. καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ἀπ. 270-283 (σ. 160-166), τὰ ὁποῖα ὁ Garofalo ἐντάσσει στὸ ἔργο αὐτό. Τὸν τίτλο *Περὶ δυνάμεων καὶ θανασίμων* δέχονται ὡς ὀρθὸ ὁ Wellmann (βλ. παρακάτω, ὑποσημ. 45), ὁ KIND, *Straton*, στ. 317, κ.ἄ.

36. Βλ. [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], Π. ἰοβ. 27 [σ. 87, 1-7 Spr.] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 281b Garof.: *Ἐρασιστράτος δὲ ἐν τῷ Περὶ δυνάμεων ἀνεγράφατο καὶ ἄλλα τινὰ πλείονα βοηθεῖν δυνάμενα τοῖς ἐχιοδήκτοις. ...* Βλ. καὶ παρακάτω, ὑποσημ. 42.

μων³⁷). Ωστόσο είναι πολύ πιθανό στο έργο αυτό ο Έρασίστρατος να πραγματευόταν όχι μόνο τα σχετικά με (τά) δηλητήρια, όπως προκύπτει από τον τίτλο του έργου, αλλά και με (τά) ιοβόλα ζώα, αφού από τα δύο σωζόμενα αποσπάσματα που αποδίδονται ρητά στο *Περί δυνάμεων και θανασίμων* εκείνο που παραδίδεται ως παράθεμα στο δέκατο ὄγδοο κεφ. του ψευδο-διοσκουρίδειου *Περί ιοβόλων* αφορά το δῆγμα του βασιλίσκου³⁸. Μάλιστα, ο Έρασίστρατος εξέθετε την ἄποψή του και για τὴν θεραπεία τῶν δηχθέντων ἀπὸ τὸ ἐν λόγω ζῶο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἐπόμενο κεφ. (*τίς κοινή τῶν ιοβόλων θεραπεία*) τοῦ ἴδιου ψευδο-διοσκουρίδειου ἔργου³⁹. ἓνα ἄλλο ἀπόσπασμα, γνωστὸ ἐπίσης ἀπὸ τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη, μαρτυρεῖ γιὰ τὴν θεραπευτικὴ μέριμνα τοῦ Έρασιστράτου γιὰ τὴν ἴαση τῶν ἐχιοδήκτων⁴⁰. Τέλος ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα παρατίθεται ἓνα ἀκόμη ἐρασιστράτειο κείμενο, στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὶς παθολογοανατομικὲς ἀλλοιώσεις τοῦ ἥπατος, τῆς κύστεως καὶ τοῦ κόλου τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων που ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ τὸν κέχρον⁴¹. Ἐπὶ πλέον ὁ Φιλούμενος στὸ *Περί ιοβόλων* μνημονεύει τρεῖς φορές τὸν Έρασίστρατο, παραθέτοντας φάρμακά του πρὸς ἐχεοδήκτους⁴² καὶ κατὰ τοῦ δῆγματος τοῦ βασιλίσκου (τὸ παράθεμα τοῦ Φιλουμένου εἶναι διαφορετικὸ κατὰ τὸ περιεχόμενον ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Έρασιστράτου που παραδίδεται ἀπὸ τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη καὶ ἀφορᾷ τὸ ἴδιο ιοβόλο ζῶο)⁴³, καὶ μία φορά στὴν περιγραφή τῶν συμπτωμάτων που ἐμφανίζονται σὲ ὄσους ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ ἄμμοδύτην (ὁ ὁποῖος ὠνόμασται δὲ ὑπὸ τινων <καὶ>

37. Βλ. ΣΧΟΛ. ΕΙΣ ΝΙΚΑΝΔΡ. ΑΛΕΞ. 65a 2-3 [σ. 53 Geym.] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 282 Garof.: *ὅτι δὲ χρῆσιμον τὸ γυναικειὸν γάλα καὶ Έρασίστρατος μαρτυρεῖ ἐν τῷ Περί θανασίμων*.

38. Βλ. τὸ σχετικὸ κείμενο λίγο παραπάνω, ὑποσημ. 35. Κάνω λόγο πρῶτα γιὰ τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη, καὶ ὄχι γιὰ τὸν προγενέστερό του Φιλούμενο, ἐπειδὴ στὸν ψευδο-Διοσκουρίδη ἐντοπίζονται μοναδικὲς μαρτυρίες γιὰ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο σύγγραμμα τοῦ Έρασιστράτου.

39. Βλ. [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], *Π. ιοβ.* 19 [σ. 77, 16-78, 1 Spr.] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 279 Garof.: *οὐκ ἀλόγως δὲ ὁ Έρασίστρατος ἐπιμέμφεται τοῖς ἀγνώστους δυνάμεις πρὸς τὴν χρεῖαν ἀναγεγραφόσιν, ὡς χολὴν ἐλέφαντος καὶ αἷμα κροκοδείλου, καὶ αἷμα χελώνης καὶ ὠά, καὶ τὰ παραπλήσια*.

40. Βλ. παραπάνω, ὑποσημ. 36.

41. Βλ. [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], *Π. ιοβ.* 15 [σ. 72, 9-11 Spr.] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 280c Garof.: *Έρασίστρατος δὲ φησι αὐτούς [-τοῖς Garof.] [sc. τοὺς ὑπὸ κέγχρου δηχθέντας] πεπονθέναι τὸ ἥπαρ καὶ τὴν κύστιν καὶ τὸ κόλον [Garof.: κῶ- Spr.]· ἀνατμηθέντων γὰρ αὐτῶν διεφθαρμένα πως εὐρίσκεται ταῦτα τὰ μέρη*.

42. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ιοβ.* 17, 12 [CMG X/1/1, σ. 24, 28-25, 4] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 281a Garof. Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου ταυτίζεται σχεδὸν μὲ κείμενο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τοὺς ἐχιοδήκτους, δηλ. τὸ ἀπ. 281b Garof. τοῦ Έρασιστράτου (βλ. παραπάνω, ὑποσημ. 36), μὲ τὴν διαφορά ὅτι στὸ φιλουμένειο κείμενο δὲν παραδίδεται ὁ τίτλος τοῦ ἔργου τοῦ Έρασιστράτου.

43. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ιοβ.* 31, 3 [CMG X/1/1, σ. 35, 11-13] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 278A Garof. Πρβ. καὶ ὑποσημ. 35.

κεχρίας)⁴⁴. Παρ' ὄλο πού ὁ Φιλούμενος δὲν καταγράφει τὸ ἐρασιστράτειο σύγγραμμα ἀπὸ τὸ ὅποιο ἀντλεῖ τὰ τρία παραπάνω κείμενα, ὁ Wellmann ὑποθέτει, προφανῶς ὀρθά, ὅτι αὐτὰ ἀποτελοῦν «*excerpta e libro* περὶ δυνάμεων καὶ θανασιμῶν», παραπέμποντας γιὰ τὸν τίτλο τοῦ ἔργου αὐτοῦ στὸν ψευδο-Διοσκουρίδῃ⁴⁵. Τέλος στὰ ἀρχαῖα Σχόλια στὰ *Ἀλεξιφάρμακα* τοῦ Νικάνδρου ἐντοπίζεται ἡ ἄποψη τοῦ Ἐρασιστράτου σχετικὰ μὲ τὴ θεραπευτικὴ δράση τῆς πόσεως τοῦ γυναικείου γάλακτος σὲ περιπτώσεις δηλητηριάσεων⁴⁶.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ὁ γιατρός Ἀπολλόδωρος⁴⁷, συνέγραψε ἓνα σύγγραμμα γιὰ τὰ ἰοβόλα ζῶα, τὸ ὅποιο μᾶλλον ἔφερε τὸν τίτλο *Περὶ θηρίων*⁴⁸, ἐνῶ ἡ μαρτυρία τοῦ Αἰλιανοῦ ὅτι ὁ Ἀπολλόδωρος ἀναφερόταν στὸν *χέλυδρον* («εἶδος ἀμφίβιου φιδιοῦ ἀλλὰ καὶ ὑδρόβιας χελώνης») ἐν τῷ *θηριακῷ λόγῳ*, δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς παραπομπὴ στὸν τίτλο ἀλλὰ μᾶλλον στὸ περιεχόμενο τοῦ συγγράμματος πού μνημονεύθηκε παραπάνω⁴⁹. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Πλί-

44. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *Ιοβ.* 22, 3 [CMG X/1/1, σ. 28, 25-29] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 280a Garof. Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου ἐντοπίζεται αὐτολεξεῖ στὸν ψευδο-Διοσκουρίδῃ, στὴν περιγραφὴ τοῦ *κέγχρου*, δηλ. στὸ ἀπ. 280c Garof. τοῦ Ἐρασιστράτου (βλ. παραπάνω, ὑποσημ. 41). Βλ. ἀκόμη ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 18 [CMG IX/2, σ. 20, 9-11] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 280b Garof.

45. Βλ. στὸν Index scriptorum τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φιλουμένου, σ. 71, λ. «Erasistratus».

46. Γιὰ τὸ σχετικὸ χωρίο βλ. παραπάνω, ὑποσημ. 37 (= ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 282 Garof.).

47. Γιὰ τὸν Ἀπολλόδωρο βλ. WELLMANN, Apollodoros, σσ. 2895-2896· Κ.-H. LEVEN, Apollodoros v. Alexandria, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, σσ. 67. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σσ. 12, 13, 14, 19, 20 καὶ 33 ὑποσημ. 1. Γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων του βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἀπολλόδωρος.

48. Βλ. ΑἰΘΗΝ., *Δειπνοσ.* 15, 28, 681d = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 10 Schn.: *Ἀπολλόδωρος δὲ ἐν τῷ Περὶ θηρίων φησὶ: «χαμαίπιτυν, οἱ δὲ ὀλόκυρον, οἱ δὲ Ἀθήνησιν ἰωνιάν οἱ δὲ κατ' Εὐβοίαν σιδηρῆτιν»*. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. 715a [σ. 262, 8-10 Cugn.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 5 Schn.: *Ἀπολλόδωρος δὲ ἐν τῷ Περὶ θηρίων καὶ Ἀριστοτέλης φησὶν ὅτι ἐν γυργάθοις γεννῶσι τὰ φαλάγγια, τίκει δὲ ὑπὲρ τὰ τριάκοντα, καὶ ὁ.π. 858-859 [σ. 299, 5-6 Cugn.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 11 Schn.: *δαύκειον ὅπερ Ἀπολλόδωρός φησιν ἐν τῷ Περὶ θηρίων βοηθεῖν πρὸς τὰ εἰρημένα* [sc. θηρία].*

49. Βλ. ΑἰΛΙΑΝ., Π. *ζῶων ἰδιότ.* 8, 7 = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 6 Schn.: *τὸν δὲ χέλυδρον πατήσας τις καὶ εἰ μὴ δηχθεῖη, ὡς Ἀπολλόδωρός φησιν ἐν τῷ θηριακῷ λόγῳ, ἀποθνήσκει πάντως· ἔχειν γάρ τι σηπτικὸν καὶ τὴν μόνην τοῦ ζῶου ἐπίψαυσιν λέγει* (τὸ ἐπίθ. *θηριακῷ* λανθασμένα ἐκδίδεται μὲ κεφαλαῖο τὸ ἀρχικὸ γράμμα του). Βλ. καὶ SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 188-189, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ πιθανὸ τόσο τὸν τίτλο *Περὶ θηρίων* ὅσο καὶ τὸν τίτλο *Θηριακὸς λόγος*. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ ἔκφραση ἐν τῷ *θηριακῷ λόγῳ* ἀποτελεῖ ἀπλῶς παραπομπὴ στὸ περιεχόμενο τοῦ συγγράμματος *Περὶ θηρίων* συνηγορεῖ καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ γιατροῦ Ἀετίου τοῦ Ἄμιδηνου, ὁ ὁποῖος κάνει λόγο μὲ ἀνάλογη ἔκφραση γιὰ τὸ δικό του βιβλίον τὸ σχετικὸ μὲ τὰ ἰοβόλα· βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 5, 120 [CMG VIII/2, σ. 97, 27-28]: *παραδόξως δὲ ποιεῖ καὶ τὸ τῆς βερνίκης [βεττ- ?] θυμιάμα ὑποθυμιάμενον ὁμοίως· ἄγει γὰρ εἰς ὕπνον· ἀναγέγραπται δὲ ἐν τῷ περὶ θηριακῶν λόγῳ, λέγῳ δὲ ἐν τῷ ἰγ' (ὁ ἰγ' λόγος τοῦ Ἀετίου τιτλοφορεῖται: Περὶ τῶν δακνόντων ζῶων καὶ ἰοβόλων ...)*. Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἀπολλοδώρου μνημονεύουν μὲ τὸν τίτλο *Περὶ θηρίων* ὁ ANDRÉ, *Pline d'Antienne*, σ. 85, καὶ οἱ GOW – SCHOLFIELD, *Nicander*, σ. 18.

νιος, στὸν κατάλογο τῶν συγγραφέων ποὺ χρησιμοποίησε γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ ἐνδέκατου βιβλίου τῆς *Naturalis historia*, καταγράφει τὸ ἔργο αὐτὸ μὲ τὸν τίτλο *De bestiis venenatis*⁵⁰, καὶ παραθέτει ἀπὸ αὐτὸ μερικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὸν σκορπιό, τὴ σαλαμάνδρα καὶ γενικὰ τὰ ἔρπετά καὶ τὰ φαλάγγια⁵¹. Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο ἐντοπίζεται στὸν Γαληνό (μέσω τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα, ὁ ὁποῖος παραπέμπει καὶ στὸν Ἡρακλείδη τὸν Ταραντῖνο), ἓνα φάρμακο γιὰ τὰ δῆγματα ὄλων τῶν ἰοβόλων ζώων (*ἄλλη ἐκ τῶν Ἀπολλοδώρου, ἦν καὶ ὁ Ταραντῖνος ἐν τῷ πρὸς Ἀστυδάμαντα ἀναγράφει πρὸς παντὸς θηρίου πληγὴν καὶ τὰ σφοδρότατα τῶν ἀλγημάτων καὶ πνίγας ὑστερικός ...*)⁵², καθὼς καὶ ἓνα ἀκόμη σύνθετο ἀντίδοτο (πάλι μέσω τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα), τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τοὺς ἐχιοδήκτους⁵³ (*τῶν δὲ συνθέτων, ἡ μὲν παρ' Ἀπολλοδώρου τειθεμένη, καὶ ὑπὸ Σωστράτου ἐπαινουμένη, καὶ πάντων δὲ τῶν μετενεγκόντων παρ' αὐτοῦ, ἡ διὰ τοῦ αἵματος τῆς χελώνης*)⁵⁴. Τὸ *Περὶ θηρίων* τοῦ Ἀπολλοδώρου κατέχει σημαντικὴ θέση στὴ σχετικὴ γραμματεία καὶ ἐπηρέασε ἄμεσα ἢ ἔμμεσα πολλοὺς Ἕλληνες, ὅπως π.χ. ὁ Νουμήνιος, ὁ Ἀπολλοφάνης ἀπὸ τῆ Σελεύκεια Πιερία (Συ-

50. Βλ. PLIN., *Nat. hist.* 11 (κατάλογος πηγῶν) [I 39, 21-23 Ian-Mayh.]: Apollodoro qui De bestiis venenatis [sc. scripsit].

51. Βλ. PLIN., *Nat. hist.* 11, 87-88 [II 310, 14-311, 7 Ian-Mayh.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 2-3 Schn. (σκορπιός χερσαῖος)· 22, 31 [III 449, 14-450, 2 Ian-Mayh.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 11 Schn. (σαλαμάνδρα, ἔρπετά, σκορπίοι)· 22, 59 [III 458, 12-14 Ian-Mayh.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 12 Schn. (ἔρπετά, σκορπίοι), καὶ ὁ.π. 24, 167 [IV 109, 14-16 Ian-Mayh.] (φαλάγγια) (τὸ τελευταῖο αὐτὸ χωρίο, στὸ ὁποῖο καταγράφεται ἡ δράση τοῦ φυτοῦ *αἰσχυνομένη* κατὰ τοῦ δῆγματος τῶν φαλαγγίων ὁ Schneider δὲν τὸ συμπεριλαμβάνει στὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἀπολλοδώρου). Διευκρινίζω ὅτι ὁ Πλίνιος τὶς περισσότερες φορές παραθέτει ἀπόψεις τοῦ Ἀπολλοδώρου γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δηγημάτων τῶν ἰοβόλων ἢ τῆς θανατηφόρου δράσεως τῶν δηλητηρίων, κάνοντας λόγο γιὰ φυτὰ ποὺ χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀντιφάρμακα στὶς περιπτώσεις αὐτὲς καὶ ὄχι γιὰ τὰ ἴδια τὰ ἰοβόλα ἢ τὰ δηλητήρια.

52. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 13 [XIV 181, 12-182, 2 K.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 13 Schn. = ΗΡΑΚΛ., ἀπ. 209 Deichgr./6 Guard. (σ. 107).

53. Ἐπισημαίνω ἐδῶ τὸ ἐπιθ. αὐτὸ στὶς ἐκδόσεις ὀρθογραφεῖται διπλά, ὡς *ἐχεοδήκτος* καὶ ὡς *ἐχιοδήκτος*, μερικὲς φορές μάλιστα καὶ στὸ ἴδιο ἔργο (βλ. καὶ παρακάτω, σ. 420-421)· γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν διατηρῶ τὸν τύπο ποὺ ὑπάρχει στὸ χωρίο ποὺ κάθε φορά παραθέτω· ἀλλὰ καὶ ὅταν κάνω λόγο στὸ δικό μου κείμενο γιὰ σχετικὸ σκεῦασμα κάποιου γιατροῦ, ἐπίσης μνημονεύω τὸ ἐν λόγω ἐπιθ. ἀκολουθώντας τὴν ὀρθογράφηση τοῦ οἰκείου ἀρχαίου κειμένου.

54. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 14 [XIV 184, 1-12 K.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 1 Schn. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 83, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σώστρατο. Τὸ *αἷμα τῆς χελώνης* ἀποτελεῖ συστατικὸ ἀρκετῶν φαρμάκων, ὡστόσο ἄλλο σκεῦασμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φάρμακο τοῦ Ἀπολλοδώρου, τὸ ὁποῖο νὰ χαρακτηρίζεται ὡς ἀντίδοτος *ἢ διὰ τοῦ αἵματος τῆς χελώνης*, δὲν ἔχω ἐντοπίσει. Σημειῶνω ὅμως ὅτι στὸ ἔργο τοῦ ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 24 [CMG IX/2, σ. 22, 16-23], ὑπάρχει ἓνα κεφ. τιτλοφορούμενο *σκευὴ χελώνης θαλασσίας αἵματος*, ὅπου καταγράφεται ἡ κατάλληλη ἐπεξεργασία τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ὥστε στὴ συνέχεια νὰ χορηγεῖται, ὅταν ὑπάρχει ἀνάγκη, στοὺς ἐχεοδήκτους (*χρῶ ἐπὶ τῶν ἐχεοδήκτων*).

ρία), ὁ Νικάνδρος ὁ Κολοφώνιος, ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ταραντίνος, ὁ Σώστρατος, ὁ Διοσκουρίδης ὁ Ἀναζαρβεύς, ὁ Ἀρχιγένης ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια⁵⁵, καὶ Λατίνους γιατρούς, ὅπως π.χ. ὁ Sextius Niger⁵⁶, ὁ Aemilius Macer⁵⁷, καὶ ἀκόμη χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν C. Plinius Secundus⁵⁸. Ἐπίσης, ἐπειδὴ μνεῖα τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐντοπίζεται καὶ στὰ ἀρχαῖα Σχόλια στὰ *Ἀλεξιφάρμακα* τοῦ Νικάνδρου ὅσον ἀφορᾷ τὴ δηλητηρίαση ἀπὸ *βάτραχον* καὶ ἀπὸ *λιθάργυρον*⁵⁹, ὁ Schneider διατύπωσε τὴν ὑπόθεση γιὰ πιθανὴ συγγραφὴ ὁμόθεμου ἔργου καὶ ἀπὸ τὸν Ἀπολλοδώρο⁶⁰. τὴν ἄποψη αὐτὴ ἀσπασθήκαν ὁ Wellmann (ὄπου ὡς πιθανὸ τίτλο σημειώνει τὸν «*Περὶ θανασίμων oder δηλητηρίων φαρμάκων*»)⁶¹, ὁ Allbutt (δέχεται ὡς τίτλο τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἔκφραση ὅπως ὁ Wellmann)⁶², ἐνῶ οἱ Gow – Scholfield φαίνεται νὰ τὴ θεωροῦν σχεδὸν ἀναντίρρητη⁶³. τέλος ὁ J. André ἀποδέχεται ὄχι μόνον τὴν ὑπαρξὴ τοῦ συγγράμματος ἀλλὰ καὶ τὸν τίτλο *Περὶ θανασίμων φαρμάκων*⁶⁴. Φυσικὰ στὰ παραπάνω δύο ἀποσπάσματα, πὺ ἀφοροῦν τὴν ἐνασχόληση τοῦ Ἀπολλοδώρου μὲ τὰ δηλητήρια καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ξεκίνησε ἡ ὄλη συζήτηση, πρέπει μᾶλλον νὰ προστεθοῦν καὶ ἐκεῖνα πὺ παραδίδει ὁ Πλίνιος καὶ ἀφοροῦν γενικὰ τὰ δηλητήρια (toxica), τοὺς μύκητες καθὼς καὶ τὴ χρῆση τῆς κνίδης σὲ δῆγματα σαλαμάνδρας, ἔρπετων, σκορπίων καὶ δηλητηρίαση ἀπὸ ὑοσκύαμο⁶⁵.

55. Γιὰ τοὺς γιατροὺς αὐτοὺς θὰ γίνεῖ ἰδιαίτερος λόγος παρακάτω.

56. Γιὰ τὸν Q. Sextius Niger (Νίγερ, Νίγρος) πὺ ἐξῆσε ἐπὶ Αὐγούστου καὶ ἔγραψε *Φαρμακολογία* μὲ τίτλο *Περὶ ὕλης (ιατρικῆς)* βλ. VON ARNIM, Sextius (10), *RE* II/A/2 (1923) 2040-2041, καὶ K. DEICHGRÄBER, Sextius (33a), *RE Suppl.* V (1931) 971-972· τὰ ἀποσπάσματά του τὰ συγκέντρωσε ὁ Wellmann, στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Διοσκουρίδη, τ. III, σ. 146-148. Βλ. ἀκόμη M. WELLMANN, Sextius Niger. Eine Quellenuntersuchung zu Dioskurides, *Hermes* 24 (1889) 530-569.

57. Γιὰ τὸν Aemilius Macer (†33; μ.Χ.), πὺ μᾶλλον ὑπῆρξε νεότερος σύγχρονος τοῦ S. Niger καὶ ἔγραψε *Θηριακά*, βλ. M. WELLMANN, Aemilius (86), *RE* I/1 (1893) 567.

58. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἀπολλοδώρου στοὺς τρεῖς αὐτοὺς Λατίνους συγγραφεῖς βλ. WELLMANN, Apollodoros, στ. 2895. Γιὰ τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς, στὰ ἔργα τῶν ὁποίων ἐντοπίζονται κεφφ. γιὰ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια, βλ. SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 168-169 (A. C. Celsus), σ. 171-172 (Scrib. Largus), καὶ σ. 175 (Q. S. Samonicus)· ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 369-370 (S. Niger), σ. 370 (A. C. Celsus), σ. 371-373 (Scrib. Largus), σ. 384 (Marcellus Empiricus)· TOUWAÏDE, *Les poisons*, σ. 266 (Celsus, Scrib. Largus) καὶ σ. 267 (Pline), καὶ στὸν ΙΔΙΟ, *Galien et la toxicologie*, σ. 1893-1894 (A. C. Celsus, Scrib. Largus, C. Plinius).

59. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΑΛΕΞ. 570g 12-15 [σ. 196 Geym.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 15 Schn., καὶ 594a 2-4 [σ. 203 Geym.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 16 Schn., ἀντίστοιχα.

60. Βλ. SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 187.

61. Βλ. WELLMANN, *Medicin*, σ. 784.

62. Βλ. ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 363.

63. Βλ. GOW – SCHOLFIELD, *Nicander*, σ. 18.

64. Βλ. ANDRÉ, *Pline l'Ancien*, σ. 85.

65. Βλ. PLIN., *Nat. hist.* 22, 18-19 [III 445, 18-446, 11 Ian-Mayh.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 18 Schn. (toxica)· ὁ.π. 20, 86 [III 327, 24-25 Ian-Mayh.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 17 Schn. (μύκητες), καὶ ὁ.π.

Περὶ τὸ 300 π.Χ. τοποθετεῖται ἡ δράση τοῦ Νουμηνίου ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια (Ἡρακλεώτης), γνωστοῦ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ *θηριακός*⁶⁶. Ὁ Νουμήνιος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ γιατροῦ Διεύχη τοῦ Ἀθηναίου καὶ συνέγραψε τρία διδακτικά ἔργα σὲ ἔμμετρο λόγο (σὲ δακτυλικούς ἑξαμέτρους), τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὸν πιθανὸν τίτλο *Θηριακόν*⁶⁷. Ἀπὸ τὸ ἔργο του αὐτό (ὡς μία ἀπὸ τὶς πηγές τοῦ ὁποῦ ἀναγνωρίζεται ὁ Ἀπολλόδωρος) σώζονται μερικὰ μόνον ἀποσπάσματα· ἔμμετρα καὶ πεζὰ κείμενά του ἀνευρίσκονται στὰ ἀρχαῖα Σχόλια στὰ *Θηριακά* τοῦ Νικάνδρου, ὅταν περιγράφονται συμπτώματα ποῦ ἐμφανίζονται σὲ ἀνθρώπους ποῦ δαγκώθηκαν ἀπὸ ἰοβόλα ζῶα ἢ ὅταν γίνεται λόγος γιὰ φυτὰ ὡς φάρμακα κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν ἰοβόλων (συμπτώματα δῆγματος ἐχιδνας, μνεῖα *χαλκάνθου* σὲ σχέση μὲ τὸ χρῶμα τῶν ἐχιδοθήκτων, *ἀριστολόχεια* καὶ *ἐχ(ε)ιος βοτάνη*)⁶⁸, ἐνῶ ἄλλα, μεταφερόμενα ὁμῶς σὲ πεζὸ λόγο, ἐντοπίζονται στὸν Φιλούμενο (*ἀσπίς*)⁶⁹,

22, 31 [III 449, 14-450, 2 Jan-Mayh.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 11 Schn. (ιοβόλα, ὑοσκύαμος). Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀποδόσεως στὸν Ἀπολλόδωρο, τὸν χαρακτηριζόμενο ἰολόγο («*iologogum dix*», βλ. SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 182, κ.ά.), ὄλων τῶν κειμένων ποῦ ἀφοροῦν τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε λόγος στὴν ἐνότητα αὐτή, ἔχουν διατυπωθεῖ κάποιες ἀποκλίουσες ἀπόψεις μεταξὺ τῶν μελετητῶν, ὥστόσο οἱ περισσότεροι τὰ συνδέουν μὲ τὸν ἐν λόγῳ Ἀπολλόδωρο (καὶ ὄχι μὲ τοὺς ὁμώνυμους γιατροὺς ἀπὸ τὸ Κίτιο καὶ τὸν Τάραντα)· γιὰ τὴ σχετικὴ συζήτηση, κατὰ περίπτωσιν, βλ. Α. Ι. ΒΟΣΚΟΣ, *Ἀρχαία κυπριακὴ γραμματεία*, τ. 4: *Ἱατρικὴ*, Λευκωσία, Ἰδρυμα Ἀ. Γ. Λεβέντης, 2007, σ. 623-624, 624-625, 628-629, 631, 633, 634, 635-636, 640-641, 642-643, 648-649, 652, ὅπου ἡ συζήτηση ἀφορᾷ καὶ ἀποσπάσματα ποῦ συνδέονται ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομα Ἀπολλόδωρος, ὅπως καὶ κείμενο ποῦ ἀφορᾷ τὸ φυτὸ *κύπερος* PLIN., *Nat. hist.* 21, 116 [III 418, 4-18 Jan-Mayh.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 21 Schn. (στὸ ἀπ. αὐτὸ δὲν καταγράφεται ἀποψη τοῦ Ἀπολλοδώρου οὔτε γιὰ τὰ ἰοβόλα οὔτε γιὰ τὰ δηλητήρια).

66. Γιὰ τὸν Νουμήνιο βλ. DILLER, Numenius, στ. 663-664, καὶ FORNATO, Numenius, στ. 1049 (ὅπου λόγος καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ Νουμηνίου, *Ἀλιευτικόν*, *Δείπνων ἀναγραφαί* κτλ.).

67. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. 637a [σ. 238, 15-16 Crugn.] = ΝΟΥΜ., ἀπ. 589 Lloyd-Jones - Parsons: *ὅτι δὲ δύο εἶδη [sc. ἐχίου], μαρτυρεῖ καὶ Νουμήνιος ἐν τῷ Θηριακῷ καὶ φησι ὅτι τὸ ἕτερον ὠφελεῖν*. Μὲ βάση αὐτὸ ὁ Diller καὶ ὁ Fornato (βλ. τὴ βιβλιογρ. στὴν προηγ. ὑπόσημ.) δέχονται ὡς τίτλο τοῦ ἔργου τὸ *Θηριακόν*. Ὁ Wellmann, *Medicin*, σ. 813, μνημονεύει τὸ ἔργο αὐτὸ μὲ τὸν τίτλο *Θηριακά*. Δὲν ἀποκλείεται ὁμῶς νὰ ἔχει δίκαιο ὁ Wellmann, ἀφοῦ τὸ ἔργο τοῦ Νικάνδρου, ὁ τίτλος τοῦ ὁποῦ ἀπὸ τὴν ἄμεση παράδοση μαρτυρεῖται ὡς *Θηριακά*, ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο μνημονεύεται καὶ ὡς *Θηριακόν*, βλ. ΑΘΗΝ., *Δειπνοσ.* 9, 2, 366d: *σίνηπυ δ' ὠνόμασε Νικάνδρος ὁ Κολοφώνιος ἐν μὲν Θηριακοῖς οὕτως*, κ.ά., καὶ 7, 90, 312d: *Νικάνδρος δ' ἐν Θηριακῷ*, καὶ *Δειπνοσ.* (ἐπιτ.) [τ. 2/1, σ. 141, 37-38 Peppink].

68. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. 237a [σ. 114, 23-115, 2 Crugn.] = ΝΟΥΜ., ἀπ. 590 Lloyd-Jones - Parsons (ἐχιδνα/συμπτώματα)· 257b [σ. 121, 13-15 Crugn.] = ΝΟΥΜ., ἀπ. 591 Lloyd-Jones - Parsons (ἐχιδοθήκτοι/εἶδος ... *χάλκη ἴσον*), καὶ 519 [σ. 203, 15-16 Crugn.] = ΝΟΥΜ., ἀπ. 592 Lloyd-Jones - Parsons (ἀριστολόχεια/κιρραῖος οἶνος: ἐχιδοθήκτοι). Βλ. καὶ τὴν προηγ. ὑπόσημ. γιὰ τὴν *ἐχ(ε)ιον βοτάνην* (ὡς φάρμακο γιὰ ὀφιοθήκτους καὶ ἐρπετοθήκτους).

69. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 16, 9 [CMG X/1/1, σ. 22, 24-26].

ἀσκαλαβώτης⁷⁰), τὸν Ἀνώνυμο [Αἴλ. Προμ.:] (ἀσκαλαβώτης)⁷¹ καὶ τὸν Ἄετιο (ἀσπίς)⁷². Τὸ *Θηριακὸν* τοῦ Νουμηνίου ἀποτέλεσε μία ἀπὸ τὶς πηγές τοῦ Νικάνδρου, ὅπως μαρτυρεῖται ρητὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα Σχόλια (*μεταπεποιήκε δὲ* [sc. Νικάνδρος] *ἐκ τοῦ Νουμηνίου οὕτως*)⁷³.

Ὁ Ἐρασιστράτειος γιαντρός Στράτων, ποὺ ἔζησε ἐπίσης τὸν 3ο αἰ. π.Χ.⁷⁴ (ἴσως ἔδρασε περὶ τὸ 270 π.Χ.) ἀσχολήθηκε μᾶλλον περιστασιακὰ μὲ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια, ὅπως προκύπτει σαφῶς ἀπὸ σχετικὴ διάκριση ποὺ ὁ Φιλούμενος, μὲ ἀφορμὴ τὰ *περὶ διψάδος*, κάνει ἀνάμεσα στὸν Στράτωνα καὶ τοὺς *θηριακοὺς*⁷⁵. Ἄν καὶ δὲν μαρτυρεῖται κάποιο σχετικὸ σύγγραμμά του, εἶναι γνωστὰ κείμενά

70. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 13 [CMG X/1/1, σ. 16, 24-26]· τὸ κείμενο αὐτὸ δὲν ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο στὸν Νουμήνιο, ταυτίζεται ὁμοίως μὲ φάρμακο ποὺ ὁ Ἀνώνυμος [Αἴλ. Προμ.:] ἀποδίδει στὸν γιαντρό αὐτόν, βλ. τὴ σχετικὴ παραπομπὴ στὴν ἐπὶ ὑποσημ.

71. Βλ. ΑΝΩΝ. [Αἴλ. Προμ.:], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 14 [σ. 51, 12-14 Ihm] = ΝΟΥΜ., ἀπ. 593 Lloyd-Jones – Parsons.

72. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 22 [σ. 282, 5-6 Ζερβ.] (τὸ κείμενο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο) = ΝΟΥΜ., ἀπ. 594 Lloyd-Jones – Parsons. Βλ. καὶ DILLER, Numenius, στ. 664 (: «zitiert wird das *Θηριακὸν* ausserdem noch bei Aetios XIII 20»· πιθανότατα ὁ Diller ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ διαφορετικὴ ἀρίθμηση τῶν κεφ. τοῦ δεκάτου τρίτου λόγου τοῦ Ἀετίου). Οἱ LLOYD-JONES – PARSONS, *Supplementum Hellenisticum*, σ. 285, διερωτῶνται, μᾶλλον ἐσφαλμένα, μήπως τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ στὰ *Θηριακὰ* ἀλλὰ στὸ φαρμακολογικὸ περιεχομένον ἔργο τοῦ Νουμηνίου (: «aut potius *Medicamentorum?*»)· μικρότερη φαίνεται ἢ σχετικὴ ἐπιφύλαξή τους γιὰ τὸ ἀπ. 593 (Ἀνών. [Αἴλ. Προμ.]).

73. Βλ. στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς παραπομπές τῆς ὑποσημ. 68· βλ. καὶ FORNATO, Numenius, στ. 1049. Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ὅτι τόσο ὁ SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 176, ὅσο ὁ DILLER, Numenius, στ. 664, οἱ LLOYD-JONES – PARSONS, *Supplementum Hellenisticum*, σ. 285, καὶ ὁ FORNATO, Numenius, στ. 1049, σφάλουν θεωρώντας τὸν Νουμήνιο ὡς πηγὴ τοῦ Ἀρχιγένη· ἢ ἀποψή τους αὐτὴ βασίζεται στὴν πρόταση τοῦ Rohde ὅτι τὸ ἀνώνυμο παραδεδομένον ἔργο *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων* ἀποτελεῖ σύνοψη ὁμώνυμου ἀρχιγένειου συγγράμματος. Ὡς γνωστὸν ὁμοίως, ἡ θεωρία τοῦ Rohde ἔχει ἀποδειχθεῖ παντελῶς ἐσφαλμένη. Βλ. καὶ στὸ δεύτερο Μέρος τῆς ἀνά χεῖρας μονογραφίας, σ. 251 καὶ ὑποσημ. 910.

74. Γιὰ τὸν Στράτωνα βλ. KIND, Straton, στ. 315-317, καὶ V. NUTTON, Straton (4), *DNP* 11 (2001) 1043-1044: τόσο ὁ Kind ὅσο καὶ ὁ Nutton ἀποδίδουν ὅλα τὰ ἀποσπάσματα ποὺ παραδίδονται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο, τὸν Ἀνώνυμο [Αἴλ. Προμ.:] καὶ τὸν Ἄετιο στὸν Ἐρασιστράτειο γιαντρό· αὐτὸν τὸν Στράτωνα θεωρεῖ ὡς πηγὴ τοῦ Φιλουμένου καὶ ὁ FROEHNER, Philumenos über die Tollwut, σ. 512. Ἀντίθετα ὁ WELLMANN, Philumenos, σ. 381 κ.έ., ὅλα τὰ κείμενα ποὺ ὁ Φιλούμενος καὶ ὁ Ἄετιος ἀντλοῦν ἀπὸ τὸν «Στράτωνα» τὰ ἀποδίδει στὸν νεότερο γιαντρό Στράτωνα τὸν Βηρύτιο (μέσα 1ου αἰ. μ.Χ.)· βλ. καὶ KIND, Straton, στ. 317. Τὸ κείμενο ὁμοίως τοῦ Ἀνωνύμου [Αἴλ. Προμ.:] ποὺ ἀφορᾷ τὸ *ἐφήμερον* ὁ WELLMANN, *Medicin*, σ. 816, ὑποσημ. 218, τὸ συνδέει μὲ τὸν ὁμώνυμο Ἐρασιστράτειο γιαντρό· γιὰ τὴ σχετικὴ συζήτηση βλ. καὶ IHM, *Der Traktat*, σ. 109. Βλ. ἀκόμη F. KUDLIEN, Straton (5), *DKP* 5 (1975) 393· GAROFALO, *Erasistrati fragmenta*, σ. 4 (ὁ Garofalo ἐπίσης θίγει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Στράτωνα γιὰ τὰ ἰοβόλα, παραπέμποντας ἀπλῶς στὸν Kind).

75. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 20, 3 [CMG X/1/1, σ. 27, 1-2]: *ἐν δὲ τοῖς Στράτωνος οὐ κείται περὶ διψάδος, ὡς δὲ παρὰ τοῖς θηριακοῖς ἡῦρομεν ...* Βλ. καὶ KIND, Straton, στ. 316.

του τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τόσο ἰοβόλα ζῶα ὅσο καὶ ἓνα δηλητήριο καὶ παραδίδονται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο (*ἀνθρωπόδηκτοι, αἰμόρρους/αἰμορροῖς, σήψ, μυγαλῆ, τρυγῶν θαλασσία*)⁷⁶, τὸν Ἀνώνυμο [Αἰλ. Προμ.:] (*μυγαλῆ, ἐφήμερον, ἀνθρωπόδηκτοι*)⁷⁷, τὸν Ἀέτιο (*θυμίαμα διωκτικὸ τῶν θηρίων*⁷⁸, *ἀνθρωπόδηκτοι*⁷⁹, *μυγαλῆ*⁸⁰) καὶ τὰ *Ἱππιατρικὰ* [Hipp. Cant.] (*ἀποθυμίαμα διῶκον θηρία ἰοβόλα*)⁸¹.

Ὁ Ἄρατος ἀπὸ τοὺς Σόλους τῆς Κιλικίας (4ος/3ος αἰ. π.Χ.) ὑπῆρξε μᾶλλον πρεσβύτερος σύγχρονος τοῦ Ἀριστογένη τοῦ Θαΐσιου, ἀφοῦ ἡ μόνη βέβαιη χρονολογία ποὺ γνωρίζουμε γι' αὐτὸν εἶναι τὸ ἔτος 276 π.Χ., κατὰ τὸ ὁποῖο προσκλήθηκε στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ (βασιλ.: 276-239 π.Χ.)· ὡστόσο δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ἦταν γιατρός, οὔτε ἔχουν διασωθεῖ σαφεῖς μαρτυρίες γιὰ τὸ ἐπίπεδο τῶν σχετικῶν γνώσεών του⁸². Πάντως ἀπὸ κάποιες ἀρχαῖες πηγές προβάλλεται ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ἰατρικὴ ιδιότητα τοῦ Ἀράτου⁸³, ἂν καὶ αὐτὸς κυρίως χαρακτηρί-

76. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 5, 2 [CMG X/1/1, σ. 9, 17-19]· 21, 6 [CMG X/1/1, σ. 28, 12-14]· 23, 4 [CMG X/1/1, σ. 30, 7-9]· 33, 3 [CMG X/1/1, σ. 36, 17-20], καὶ 37, 3 [CMG X/1/1, σ. 40, 7-13]. Γιὰ τὸ σύνθετον *θυμίαμα* ποὺ διώκει τὰ ἐρπετὰ καὶ ποὺ τὸ ὄνομα τοῦ γιατροῦ ποὺ τὸ συνέθεσε στὸν ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 6, 1-2 [CMG X/1/1, σ. 10, 18-22], παραδίδεται προβληματικά, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἀέτιο καὶ τὰ *Ἱππιατρικὰ* ἀποδίδεται στὸν Στράτωνα, βλ. ὑπόσημ. 78 καὶ 81· ἐπίσης βλ. παρακάτω, σ. 167-169.

77. Βλ. ΑΝΩΝ. [Αἰλ. Προμ.:], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 30 [σ. 58, 18-19 Ihm], καὶ 56 [σ. 69, 13 Ihm]· πρβ. καὶ 34 [σ. 59, 28-31 Ihm], καὶ ΙΗΜ, *Der Traktat*, σ. 111, ὅπου ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν κειμένων τοῦ Ἀνώνυμου [Αἰλ. Προμ.:], τοῦ Φιλουμένου καὶ τοῦ Ἀετίου, προκύπτει ὅτι ὁ Ἀνώνυμος παραθέτει δύο *ἐπιθέματα* τοῦ Στράτωνα γιὰ ἀνθρωποδόηκτους, χωρὶς ὁμῶς νὰ μνημονεύει τὸ ὄνομά του (ἡ ἀπόδοση τῶν *ἐπιθεμάτων* αὐτῶν στὸν Στράτωνα γίνεται μόνον ἀπὸ τὸν Φιλούμενο).

78. Βλ. WELLMANN, *Philumenos*, σ. 381-382 («Aet. XIII 7»· τὸ ἴδιο κεφ. τὸ καταγράφει καὶ ὡς 9)· ἐπίσης KIND, *Straton*, στ. 316 (: «Aetios XIII 7»). Στὸ κεφ. 9 τοῦ δέκατου τρίτου λόγου τοῦ Ἀετίου παρατίθεται τὸ *θυμίαμα* τοῦ Στράτωνα, διωκτικὸ τῶν θηρίων· γιὰ τὸ σχετικὸ κείμενο βλ. WELLMANN, *Philumenos*, σ. 382, καὶ ΙΗΜ, *Der Traktat*, σ. 83. Βλ. καὶ παρακάτω, ὑπόσημ. 81.

79. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 1 [ΙΗΜ, *Der Traktat*, σ. 111], σχετικὰ μὲ τὰ δύο *ἐπιθέματα* τοῦ Στράτωνα γιὰ ἀνθρωποδόηκτους, τὰ ὁποῖα παραθέτει ὁ Ἀέτιος, χωρὶς ὁμῶς νὰ τὸν μνημονεύει· βλ. καὶ παραπάνω, ὑπόσημ. 76.

80. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 16 [σ. 271, 16-17 Ζερβ.], ὅπου ὁμῶς δὲν μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Στράτωνα· ὡστόσο ἡ ἄποψη ποὺ ἐκτίθεται στὸ χωρίο αὐτὸ ἀποδίδεται ρητὰ στὸν Στράτωνα στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξαρτᾶται τὸ κείμενο τοῦ Ἀετίου· βλ. καὶ παραπάνω, ὑπόσημ. 75. Ἐπίσης βλ. WELLMANN, *Philumenos*, σ. 381.

81. Βλ. *ἹΠΠΙΑΤΡ.* (HIPPOCRATES) 71, 25 [CHG II 212, 1-5 O.-H.]. Πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο *ἀποθυμίαμα* ποὺ παραδίδεται, ἀποδιδόμενο στὸν Στράτωνα, καὶ ἀπὸ τὸν Ἀέτιο. Βλ. καὶ παραπάνω, ὑπόσημ. 78.

82. Γιὰ τὸν Ἄρατο βλ. WELLMANN, *Geschichte*, V, σ. 325-327· ΚΝΑΑΚ, *Aratos*, στ. 391-399 (κυρίως στ. 394)· LUDWIG, *Aratos*, στ. 26-39 (κυρίως στ. 27 καὶ 28), καὶ FANTUZZI, *Aratos*, στ. 957-962 (κυρίως στ. 957). Γιὰ τὸν Ἄρατο, ἂν καὶ πιθανότατα δὲν ἦταν γιατρός, κάνω ἰδιαίτερο λόγο, ὄχι μόνον ἐπειδὴ ἀσχολήθηκε μὲ τὰ δηλητήρια, ἀλλὰ κυρίως ἐπειδὴ ἡ *Σοῦδα* μαρτυρεῖ γιὰ τὴ συγγραφὴ ἀπὸ αὐτὸν ἔργου μὲ τίτλο *Θηριακά*.

83. Βλ. [ΑΝΩΝ.], *Γέν. Ἀράτ. καὶ βίος* [σ. 8, 28-29 Mart.]: *Ἀράτω μὲν ὄντι ἱατρῶ*: [ΑΝΩΝ.], *Γέν. Ἀράτ.*

ζεται *έποποιός* (Σοῦδα)⁸⁴ και ὄχι γιατρός, και τοῦ ἀποδίδονται ἔμμετρα διδακτικά ποιήματα, μεταξὺ αὐτῶν και κάποια ἱατρικοῦ περιεχομένου⁸⁵. Ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὰ δηλητήρια τεκμηριώνεται ἀπὸ σχετικὴ μνεία τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα (στὸν Γαληνό)⁸⁶. μάλιστα ὁ Κναακ ὑποθέτει ὅτι ἡ μαρτυρία αὐτὴ ἴσως πρέπει νὰ συσχετισθεῖ μὲ τὴν πληροφορία τῆς Σούδας ὅτι ὁ Ἄρατος ἔγραψε *Σύνθεσιν φαρμάκων*⁸⁷. Ἐπίσης στὴ Σοῦδα καταγράφεται ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Ἄρατος ἔγραψε σύγγραμμα μὲ τίτλο *Θηριακῶν ἐπιτήδεια*. Ἐνῶ παλαιότερα ὁ Μασ εἶχε προτείνει τὸν συνδυασμὸ τῶν τίτλων *Σύνθεσις φαρμάκων* και *Θηριακῶν ἐπιτήδεια* στὸν ἐνιαῖο *Σύνθεσις φαρμάκων θηριακῶν ἐπιτήδεια*, ὁ Κναακ ὑποστήριξε ὅτι στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τρία ἔργα, *Σύνθεσις φαρμάκων*, *Θηριακὰ* (ἢ -κόν) και *Ἐπικήδεια*⁸⁸. Ὁ Ludwig τέλος σὲ σχέση μὲ τὸν παραπάνω τίτλο ἀποδίδει δίκαιο ἐν μέρει στὸν Μασ και ἐν μέρει στὸν Κναακ, δηλ. δέχεται ὅτι ὁ τίτλος τοῦ θηριακοῦ συγγράμματος εἶναι μόνον *Σύνθεσις φαρμάκων θηριακῶν*, και συμφωνεῖ μὲ τὸν Κναακ γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ *ἐπιτήδεια* σὲ *Ἐπικήδεια*. μάλιστα ὁ Ludwig ὑποστηρίζει ὅτι ἡ *Σύνθεσις φαρμάκων θηριακῶν* πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὶς *Ἱατρικὲς δυνάμεις* ποὺ καταγράφονται σὲ βίους τοῦ Ἀράτου⁸⁹. Δυστυχῶς ὁμως ἀπὸ τὰ παραπάνω ἔργα (ἢ ἔργο;) δὲν εἶναι γνωστὸ κανένα ἀπόσπασμα, μὲ συνέπεια νὰ μὴν μᾶς παρέχεται ἡ δυνατότητα νὰ κρίνουμε ἀκριβέστερα τὸ περιεχόμενό τους⁹⁰. Σημειῶνῶ τέλος ὅτι ἡ σχέση τοῦ Ἀράτου μὲ τὴ γραμματεία τῆ σχετικὴ μὲ τὰ ἰοβόλα και τὰ δηλητήρια προβάλλεται και ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἀνεκδοτολογικὴ παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία ὁ γιατρός Ἄρατος συνέγραψε τὰ *Θηριακὰ* και τὰ *Ἀλεξιφάρμακα* και τὰ ἔδωσε στὸν Νίκανδρο τὸν Κολοφώνιο, ἐνῶ ὁ ἀστρολόγος (μαθηματικὸς) Νίκανδρος ἔγραψε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ἀράτου τὰ *Φαινόμενα*. Ἦδη ὁμως ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἐπισημάνθηκε ὅτι ὅσοι ὑποστηρίζουν κάτι τέτοιο ψεύδονται· *δώδεκα γὰρ Ὀλυμπιάσιν ὄλαις ὁ Νίκανδρος νεώτερος φαίνεται*⁹¹.

ποιητ. [σ. 11, 14-12, 1 Mart.]: *ἐνίοις δὲ ἀρέσκει Ἄρατον γεγενῆσθαι ἱατρὸν τῇ ἐπιστήμῃ, και [ΑΝΩΝ.], Ἀράτ. γέν. [σ. 21, 2-3 Mart.]: ἱατρός δὲ προηγουμένως και ποιητής [sc. ὁ Ἄρατος].*

84. Βλ. ΣΟΥΔΑ α 3745 Adler: Ἄρατος, Σολεὺς τῆς Κιλικίας ... ἐποποιός.

85. Ὅπως π.χ. Ὀστολογία, Ἀνατομὴ κτλ. Βλ. και παρακάτω, ὑπόσημ. 88 και 90.

86. Σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 50-51.

87. Βλ. ΚΝΑΑΚ, Aratos, στ. 394.

88. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. G. ΚΝΑΑΚ, Zu Arats medicinischen Schriften, *Hermes* 29 (1894) 472-476, και στὸν ΙΔΙΟ, Aratos, στ. 394.

89. Βλ. LUDWIG, Aratos, στ. 28.

90. Φυσικὰ ἐδῶ δὲν ὑπεισέρχομαι στὴν πραγμάτευση τῶν προβλημάτων ποὺ ἀφοροῦν ἄλλα πιθανὰ ἱατρικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀράτου· σχετικὰ βλ. ΚΝΑΑΚ, Aratos, στ. 394· LUDWIG, Aratos, στ. 28, και FANTUZZI, Aratos, στ. 957.

91. Βλ. [ΑΝΩΝ.], *Γέν. Ἀράτ. και βίος* [σ. 8, 25-9, 5 Mart.]: *οἱ δὲ λέγοντες Νίκανδρον τὸν Κολοφώνιον μετὰ Ἀράτου Ἀντιγόνῳ συγκεχρονικῆσαι, και Ἄρατον μὴ εἶναι ἐπιστήμονα τῶν οὐρανίων μήτε Νίκανδρον τῶν ἱατρικῶν (λέγουσι γὰρ ὡς ἄρα ὁ Ἀντίγονος [sc. Γονατᾶς] Ἀράτῳ μὲν ὄντι ἱατρῷ ἐπέταξε τὰ*

Ὁ Ἀριστογένης ὁ Θάσιος (3ος αἰ. π.Χ.)⁹², ὁπαδὸς τῆς Κνιδιακῆς ἰατρικῆς σχολῆς καὶ προσωπικὸς γιαιτρός τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου Γονατᾶ, ἔγραψε κατὰ τὴ Σοῦδα ἓνα μονόβιβλο σύγγραμμα *Περὶ δακέτων*⁹³, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁμως γνωρίζουμε μόνο τὸν τίτλο.

Ὁ Φιλίνος ὁ θηριακός, ἂν βέβαια πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν φερόνυμο Ἐμπειρικὸ γιαιτρὸ ἀπὸ τὴν Κῶ, ἔζησε περὶ τὸ 250 π.Χ.⁹⁴. Ὁ Wellmann θεωρεῖ πάρα πολὺ πιθανὸν ὁ Κῶος γιαιτρός νὰ ὑπῆρξε καὶ συγγραφέας *Θηριακῶν* (ὅποτε εἶναι φανερὸ ὅτι τείνει νὰ δεχθεῖ τὴν ταύτιση τῶν δύο προσώπων)⁹⁵. Ὁ K. Deichgräber, στὴ μελέτη του γιὰ τὴν Ἐμπειρικὴ ἰατρικὴ σχολή, συμπεριλαμβάνει βέβαια καὶ τρία ἀποσπάσματα ποὺ συνδέονται μὲ τὸν Φιλίνο τὸν θηριακό, δηλ. τὸ ἀπ. 140 (ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἄνωνυμο [Αἴλ. Προμ.])⁹⁶, τὸ ἀπ. 141 (ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο)⁹⁷ καὶ τὸ ἀπ. 142⁹⁸, σ' ἐκεῖνα τοῦ

Φαινόμενα γράψαι, Νικάνδρω δὲ ἀστρολόγῳ ὑπάρχοντι τὰ Θηριακὰ καὶ τὰ Ἀλεξιφάρμακα, ὅθεν καὶ ἐκάτερον αὐτῶν ἐσφάλθαι κατολισθαίνοντα ἐπὶ τὰ ἴδια τῆς τέχνης) ψεύδονται. ἀγνοοῦσι γὰρ ὡς οὐ συνήκμασε τῷ Ἀράτῳ Νίκανδρος, ἀλλ' ἔστιν αὐτοῦ πολὺ νεώτερος. Ἀντίγονος γάρ, ᾧ συνεγένετο Ἄρατος, κατὰ τὸν πρῶτον καὶ δεῦτερον γέγονε Πτολεμαῖον, Νίκανδρος δὲ κατὰ τὸν πέμπτον [ΑΝΩΝ.], Γέν. Ἀράτ. ποιητ. [σ. 11, 14-12, 3 Mart.]: ἐνίοις δὲ ἀρέσκει Ἄρατον γεγονέναι ἰατρὸν τῇ ἐπιστήμῃ, φίλον δὲ γνήσιον γεγονότα Νικάνδρου τοῦ μαθηματικοῦ γράψαι τε τὰ Θηριακὰ καὶ δοῦναι Νικάνδρω καὶ λαβεῖν παρ' αὐτοῦ τὰ Φαινόμενα καὶ ἴδια ὑπογράψαι, καὶ [ΑΝΩΝ.], Ἀράτ. γέν. [σ. 20, 10-16 Mart.]: ὥστε τὸ διαθρυλλούμενον ὑπὸ τινων ὡς ἦν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Νικάνδρω τῷ Κολοφωνίῳ τῷ τὰ Θηριακὰ ἐκθεμένῳ καταφανῶς ψεύδος δέικνυσι [ὅτι προὔτειναν ἀλλήλοισι ὁ μὲν τῷ Ἀράτῳ σκέψασθαι τὰ Φαινόμενα, ὁ δὲ Νικάνδρω τὰ Θηριακὰ]. δώδεκα γὰρ Ὀλυμπιάσιν ὄλαις ὁ Νίκανδρος νεώτερος φαίνεται.

92. Πὰ τὸν Ἀριστογένη βλ. M. WELLMANN, Aristogenes (5), RE II/1 (1895) 932-933. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἰατρ. προσωπογρ.*, σ. 166-184.

93. Βλ. ΣΟΥΔΑ α 3910 Adler: Ἀριστογένης Θάσιος, ἰατρός, ἔγραψε βιβλία κδ'· ἐκρίθη δὲ *Περὶ διαίτης ἐν, Περὶ δυνάμεων* [corr. Fuchs: -ως Adler] α', *Περὶ δακέτων* α', *Περὶ σπέρματος* α', *Υγιειῶν* [corrigendi: -ὸν Adler] α', *Ἐπιστολικά*, *Ἐπιτομή* [scripsi: -ῆν Adler] φυσικῶν βοηθημάτων πρὸς Ἀντίγονον. (Πὰ τὴ διόρθωση τῆς γρ. *δυνάμεως* σὲ *δυνάμεων* βλ. FUCHS, *Heilkunde*, σ. 319, καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἰατρ. προσωπογρ.*, σ. 170-172, ἐνῶ γιὰ τὴν ἐπιχειρηματολογία ὑπὲρ τῆς διορθώσεως τῆς γρ. *Υγιειῶν* σὲ *Υγιειῶν* βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, ὁ.π., σ. 173).

94. Πὰ τὸν Φιλίνο βλ. DILLER, Philinos, στ. 2193-2194· NUTTON, Philinos, στ. 792· LEVEN, Philinos, στ. 694-695, κ.ἄ.

95. Βλ. WELLMANN, *Medicin*, σ. 819 (καὶ ὑπόσημ. 241).

96. Βλ. DEICHGRÄBER, *Empirikerschule*, σ. 164.

97. Βλ. DEICHGRÄBER, *Empirikerschule*, σ. 164. Ὁ Deichgräber δέχεται ὡς ὀρθὴ τὴ διόρθωση ἀπὸ τὸν Wellmann τοῦ παραδεδομένου ὄλαου θηριακοῦ σὲ Φιλίνου <τοῦ> θηριακοῦ (δὲν φαίνεται νὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὴ μεταγενέστερη ἀναθεώρηση τῆς προτάσεως αὐτῆς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Wellmann (βλ. παρακάτω, σ. 167-169, τὴν παρατήρηση στὸν ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 6, 1 [CMG X/1/1, σ. 10, 18-19]).

98. Βλ. DEICHGRÄBER, *Empirikerschule*, σ. 164. Τὸ ἀπ. 142 ἀποτελεῖ σχόλιο τοῦ Servius στὸν VERG., *Georg.* II 214-215: et totus scaber et nigris exesa chelydris Creta negant alios aeque serpentibus agros Dulcem fere cibum et curvas praebere latebras, ὅπου ὁ σχολιαστὴς σημειώνει:

Ἐμπειρικοῦ γιαιτροῦ, ὡστόσο τὰ διαχωρίζει («Zweifelhaftes») ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα τὰ ὁποῖα θεωρεῖ ἀναμφίβολα γνήσια, καὶ δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον μὲ τὸ ὄνομα Φιλίνος νὰ δηλώνονται δύο διαφορετικὰ πρόσωπα⁹⁹. Παρὰ τὴν προηγούμενη συζήτηση ὁ V. Nutton στὸ ἄρθρο του γιὰ τὸν Φιλίνο τὸν Κῶο δὲν κάνει καμιὰ νύξη γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ταυτίσεως ἢ μὴ τῶν δύο αὐτῶν γιαιτρῶν¹⁰⁰. ἐπίσης οὔτε ὁ K.-H. Leven λαμβάνει θέση γιὰ τὸ ἐν λόγω ζήτημα¹⁰¹. Πάντως, ἂν τὰ πρόσωπα αὐτὰ δὲν σχετίζονται, τότε ἡ δράση τοῦ θηριακοῦ πρέπει μᾶλλον νὰ τοποθετηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀνώνυμο [Αἴλ. Προμ.], ὁ ὁποῖος εἶναι, μὲ βεβαιότητα, ὁ πρῶτος γιαιτρός (καὶ ἴσως ὁ μοναδικός) ποῦ μνημονεῦει σκεῦασμά του, ἓνα *σύγχρισμα προφυλακτικόν*¹⁰².

Μὲ τὸν τίτλο *Περὶ δακέτων* μᾶς εἶναι γνωστὸ τὸ σύγγραμμα γιὰ τὰ ἰοβόλα τοῦ Ἡροφίλειου γιαιτροῦ Ἀνδρέα τοῦ Καρύστιου (3ος αἰ. π.Χ.), ποῦ ἄσκησε τὴν τέχνην του στὴν Αὐλὴ τοῦ Πτολεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορα (224-205 π.Χ.) καὶ δολοφονήθηκε τὴν παραμονὴ τῆς μάχης τῆς Ραφίας (217 π.Χ.)¹⁰³. Ἀπὸ τὸ ἐν λόγω ἔργο ἔχουν διασωθεῖ ἀρκετὰ ἀποσπάσματα, στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γιὰ τὸ δῆγμα τῆς *μυραίνης* (σμέρνας)¹⁰⁴, τὴ *σαλαμάνδραν*¹⁰⁵, τοὺς *φαλαγγιοδῆκτους* (ἀναγράφεται σχετικὸ φάρμακο)¹⁰⁶, καὶ ἐνδεχομένως τοὺς *λυσσοδῆκτους* (ποῦ

«negant] sc. Solinus et Nicander, qui de his rebus scripserunt. Ὁ KNAACK, *Analecta*, σ. 33, διόρθωσε τὸ Solinus σὲ Philinus, πρόταση ποῦ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν Deichgräber. Βλ. καὶ DILLER, *Philinos*, στ. 2194.

99. Βλ. DEICHGRÄBER, *Empirikerschule*, ἀπ. 140 (σχόλιο), καὶ DILLER, *Philinos*, στ. 2194.

100. Βλ. NUTTON, *Philinos*, στ. 792.

101. Βλ. LEVEN, *Philinos*, στ. 694-695.

102. Βλ. ΑΝΩΝ. [Αἴλ. Προμ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 6 [σ. 45, 20-22 Ihm]. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀμφισβήτηση τῆς μνείας τοῦ Φιλίνου ἀπὸ τὸν Φιλούμενο (ὑστερα ἀπὸ διορθωτικὴ πρόταση τοῦ Wellmann) βλ. παραπάνω, ὑποσημ. 97.

103. Πὰ τὸν Ἀνδρέα βλ. WELLMANN, *Geschichte*, I, σ. 561-563· στὸν ΙΔΙΟ, Andreas (11), *RE I/2* (1894) 2136-2137· V. NUTTON, Andreas (1), *DNP 1* (1996/1999) 687, καὶ G. MARASCO, Andreas v. Karystos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 49. Βλ. ἀκόμη ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἱατρ. προσωπογρ.*, σ. 493-495. Πὰ τὴν καταγραφὴ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀνδρέα βλ. VON STADEN, *Herophilus*, σ. 475-477.

104. Βλ. ΑΘΗΝ., *Δειπνοσ.* 7, 90, 312d = ΑΝΔΡ., ἀπ. 18 von Staden: *Ἀνδρέας δ' ἐν τῷ Περὶ δακέτων τῶν μυραίνων φησιν δακούσας ἀναιρεῖν τὰς ἐξ ἔχως, εἶναι δ' αὐτὰς ἤττον καὶ περιφερεῖς <καὶ> ποικίλας* βλ. καὶ ὁ.π. (ἐπιτ.) [τ. 2/1, σ. 141, 36-37 Peppink]. Στὸ θέμα τῆς *μυραίνης* ὁ Ἀνδρέας ἐπανερχόταν καὶ στὸ ἐπίσης μὴ σωζόμενο σύγγραμμά του *Περὶ τῶν ψευδῶς πεπιστευμένων*, βλ. ΑΘΗΝ., *Δειπνοσ.* 7, 90, 312e = ΑΝΔΡ., ἀπ. 45 von Staden: *Ἀνδρέας δ' ἐν τῷ Περὶ τῶν ψευδῶς πεπιστευμένων ψευδὸς φησιν εἶναι τὸ μύραιναι ἔχει μίγνυσθαι προερχομένην ἐπὶ τὸ τεναγῶδες*.

105. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΑΛΕΞ. 537a 9-11 [σ. 186 Geym.] = ΑΝΔΡ., ἀπ. 21 von Staden: *Ἀνδρέας <δέ> φησι· κἂν τῷ αἵματι αὐτῆς [sc. τῆς σαλαμάνδρας] <ἢ τὴν χεῖρα> ἢ τὴν ἐσθῆτα χρίσης, ἀβλαβῆς ἔσται ἐκ πυρός*.

106. Βλ. παρακάτω, σ. 103, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀσκληπιαδὴ τὸν Φαρμακίωνα, ὁ ὁποῖος παραθετεῖ τὸ ἐν λόγω φάρμακο.

ἔχουν περιπέσει στὸ *ὑδροφοβικὸν πάθος*)¹⁰⁷. Ὁ Μ. Wellmann ὑποστήριξε ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ πρέπει νὰ ἦταν γνωστὸ στὸν Νίκανδρο¹⁰⁸.

Περὶ τὸ 200 π.Χ. ἔζησε ὁ Ἀπολλοφάνης ἀπὸ τῆ Σελεύκεια Πιερία (Συρία), γιαντρός στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιόχου Γ' τοῦ Μεγάλου (223-187 π.Χ.)¹⁰⁹. Κατὰ τὸν Μ. Wellmann εἶναι πάρα πολὺ πιθανὸν ὁ Ἀπολλοφάνης νὰ ἔγραψε *Θηριακά*¹¹⁰. Ἡ πρόταση τοῦ Γερμανοῦ μελετητῆ βασίζεται σὲ δύο χωρία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα προέρχεται ἀπὸ τὸν Πλίνιο καὶ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα Σχόλια στὰ *Θηριακά* τοῦ Νικάνδρου· κατὰ τὸ πρῶτο χωρίο ὁ Ἀπολλοφάνης, συμφωνώντας μετὰ τὸν λίγο προγενέστερό του Ἀπολλόδωρο, συστήνει τὸ ἐκχύλισμα τοῦ ἡλιοτροπίου τοῦ μεγάλου (*heliotropi maioris*) ὡς θεραπευτικὸ *βοήθημα* κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν ἔρπετῶν καὶ τῶν σκορπίων¹¹¹, ἐνῶ κατὰ τὰ ἀρχαῖα Σχόλια στὰ *Θηριακά* ὁ γιαντρός αὐτὸς εἶχε διατυπώσει κάποια ἄποψη γιὰ τὰ φίδια ποὺ ὀνομάζονται *τυφλῶπες* ἢ *τυφλίνοι*¹¹².

Τὰ ἀρχαιότερα σωζόμενα ἔργα γιὰ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια τιτλοφοροῦνται ἀντίστοιχα *Θηριακά* (958 ἐξάμετροι) καὶ *Ἀλεξιφάρμακα* (630 ἐξάμετροι)¹¹³ καὶ συνδέονται μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Νικάνδρου τοῦ Κολοφώνιου (2ος αἰ. π.Χ.)¹¹⁴. Βασικὴ πηγὴ τοῦ συγγραφέα γιὰ τὰ *Θηριακά* ἀποτέλεσε τὸ ἔργο τοῦ

107. Βλ. CAEL. AUREL., *Cel. pass.* 3, 9 [CML VI/1/1, σ. 350, 11-12] = ANAP., ἀπ. 20 von Staden: item Andreas [qui] cynolysson vocavit veluti ex rabie canina morborum conceptum.

108. Βλ. WELLMANN, *Geschichte*, I, σ. 561-562, καὶ στὸν ΙΔΙΟ, *Medicin*, σ. 818, ὑπόσημ. 234.

109. Γιὰ τὸν Ἀπολλοφάνη βλ. WELLMANN, *Apollophanes*, στ. 165-166· V. NUTTON, *Apollophanes* (2), *DNP* 1 (1996/1999) 891, κ.ἄ.· βλ. ἐπίσης ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἱατρ. προσωπογρ.*, σ. 503-509.

110. Βλ. WELLMANN, *Apollophanes*, στ. 166· στὸν ΙΔΙΟ, *Geschichte*, I, σ. 561 ὑπόσημ. 1, καὶ στὸν ΙΔΙΟ, *Medicin*, σ. 822.

111. Βλ. PLIN., *Nat. hist.* 22, 59 [III 458, 12-14 Ian-Mayh.]: namque et serpentibus et scorpionibus restitit [sc. sucus heliotropi maioris] ex vino aut aqua mulsa, ut Apollophanes et Apollodoros [= ἀπ. 12 Schn.] tradunt.

112. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. 491b [σ. 197, 2-6 Crugn.]: ἀκοντίαι οὕτως διατρέχοντες κατὰ τὰ ἀκόντια. ἄλλα δὲ ζῶα εἰσὶν οἱ ἀκοντίαι ὡσπερ τὰ ἀκόντια ὀρμώντες. ἐπὶ τούτοις δὲ οἱ τυφλῶπες, τούτέστιν οἱ καλούμενοι τυφλίνοι ἢ, <...> ὡς Ἀπολλοφάνης, ὄφεις εἰσὶν. οὗτοι δὲ καὶ πατούμενοι ἡρεμοῦσι. (Ὁ Schneider καταγράφει τὸ κείμενο αὐτὸ ὡς τὸ ἀπ. 8 τοῦ Ἀπολλοδώρου, δεχόμενος τὴ γραφὴ τμήματος τῆς χφ. παραδόσεως· ὑπὲρ τῆς γρ. Ἀπολλοφάνης ἐπιχειρηματολόγησε ὁ WELLMANN, *Geschichte*, I, σ. 561, ὑπόσημ. 1· τὴν πρότασή του υἰοθέτησε καὶ ἡ Crugnola, ἐκδότρια τῶν σχολίων στὰ *Θηριακά*).

113. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν ὄρων *θηριακά* καὶ *ἀλεξιφάρμακα* βλ. ΓΑΛΗΝ., *Ἰπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ'* 6, 6 [XVII/B', σ. 337, 1-2 K. = CMG V/10/2/2, σ. 344, 25-26]: καλεῖται δὲ ἀλεξιφάρμακα μὲν, ὅσα τοῖς δηλητηρίοις ἀνθίσταται, θηριακά δὲ ὅσα τὰς τῶν θηρίων ἰᾶται δῆξει. Πρβ. ἐπίσης WEIDLICH, *Die Sympathie*, σ. 66, καὶ RÖHR, *Der okkulte Kraftbegriff*, σ. 110-117.

114. Γιὰ τὸν Νικάνδρο βλ. KROLL, *Nikandros*, στ. 250-265· JACQUES, *Nicandre de Colophon*, σ. 133-149· M. FANTUZZI, *Nikandros* (4), *DNP* 8 (2000) 898-900, καὶ S. ИМ, *Nikandros v. Kolophon, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 650-651. Γιὰ τὴν ἀνασκόπηση τῶν προβλημάτων ποὺ συνδέ-

Ἀπολλοδώρου¹¹⁵. «ὁ Νικάνδρος ὀλοκληρωτικὰ δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ μεταφέρει σὲ στίχους τὴν σὲ πεζὸ λόγο γραμμένη πηγὴ του»¹¹⁶. ἐπίσης στὶς πηγές του συγκαταλέγεται ὁ Ἄνδρέας ὁ Καρύστιος ἴσως κ.ἄ. Ὁ Ἀπολλώδωρος ἀποτέλεσε ἐπίσης μιὰ ἀπὸ τὶς πηγές τῶν *Ἀλεξίφαρμάκων*¹¹⁷. Ἐπιδράσεις τῶν δύο αὐτῶν ἔμμετρα γραμμένων ἔργων ἀνιχνεύονται σὲ ἀρκετὰ συγγράμματα τῆς μεταγενέστερης σχετικῆς γραμματείας, ὅπως π.χ. στὸν Αἰλιανό, τὸν Σώστρατο, τὸν Διοσκουρίδη, τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη καὶ τὸν Φιλούμενο, ἀλλὰ καὶ στὸν Sextius Niger, τὸν Scribonius Largus καὶ τὸν Πλίνιο¹¹⁸, ἐνῶ παράφρασή τους σὲ πεζὸ λόγο ἔγινε ἀπὸ τὸν σοφιστὴ Εὐτέκνιο, γιὰ τὸν ὁποῖον δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸ κανένα στοιχεῖο (ἴσως ἔζησε μεταξὺ τοῦ 3ου καὶ τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ.)¹¹⁹. Ἐπίσης μαρτυροῦνται πέντε ὑπομνήματα στὰ *Θηριακὰ* τοῦ Νικάνδρου: ὁ Δίφιλος ὁ Λαοδικεὺς ἔγραψε *Περὶ τῶν Νικάνδρου Θηριακῶν* (ἀπὸ τὸ ὁποῖο μᾶς εἶναι γνωστὸ ἓνα μόνον ἀπόσπασμα ποὺ ἀφορᾷ *θηρίον*, τὴν *νάρκην*)¹²⁰, ὁ Πλούταρχος, ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ὁποῖου *Εἰς τὰ Νικάνδρου Θηριακὰ* εἶναι γνωστὰ τρία ἀποσπάσματα¹²¹, καὶ ἐπίσης τρεῖς Ἀλεξανδρινοὶ γραμματικοί, ὁ Δημήτριος ὁ Χλωρός (1ος αἰ. π.Χ.), ποὺ εἶναι καὶ ὁ ἀρχαιότερος γνωστὸς ὑπομνηματιστὴς τοῦ Νικάνδρου, ὁ Ἀντίγονος (ἀρχές 1ου αἰ. π.Χ.) καὶ ὁ Θέων (ἐπὶ Αὐγούστου)¹²². τέλος εἶναι γνωστὴ καὶ μιὰ ἔμμετρον μετάφραση τῶν *Θηριακῶν*

ονται μὲ τὸν Νικάνδρο καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν ἔργων αὐτῶν βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΣ, *Νικάνδρου Ἀλεξίφαρμακα*, σ. 1-20 (κυρίως σ. 19-20). βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 13-15, 23-24 κ.ἄ., καὶ TOUWAIDE, *Galien et la toxicologie*, σ. 1890.

115. βλ. SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 181-201, καὶ KROLL, *Nikandros*, στ. 256.

116. βλ. KROLL, *Nikandros*, στ. 256.

117. βλ. KROLL, *Nikandros*, στ. 257.

118. βλ. KROLL, *Nikandros*, στ. 263-265 (: «V. Benutzer und Nachahmer»).

119. Πὰ τίς ἐκδόσεις τῶν παραφράσεων αὐτῶν βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Εὐτέκνιος σοφιστής.

120. βλ. ΑΘΗΝ., *Δειπνοσ.* 7, 95, 314d: *Δίφιλος δ' ὁ Λαοδικεὺς ἐν τῷ Περὶ τῶν Νικάνδρου Θηριακῶν μὴ πᾶν τὸ ζῶν φησι τὴν νάρκην ἐμποιεῖν, μέρος δέ τι αὐτῆς, διὰ πείρας πολλῆς φάσκων ἐληλυθέναι.* Ἔνα δεῦτερο ἀπόσπασμα τοῦ Δίφιλου ἀπὸ τὸ ἴδιο προφανῶς ὑπόμνημα ἀφορᾷ ἓνα κύριο ὄνομα, βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΘΕΟΚΡ. *Εἰδ.* 10, 1-3d (*Βουκαῖος*). Πὰ τὸν Δίφιλο, ὁ χρόνος δράσεως τοῦ ὁποῖου βασικὰ παραμένει ἀπροσδιόριστος, βλ. M. WELLMANN, *Diphilos* (18), *RE V/1* (1903) 1155-1156, ὅπου εἰκάζεται ὅτι «er spätestens der ersten Kaiserzeit angehört».

121. βλ. ΠΛΟΥΤΑΡΧ., *Εἰς τὰ Νικάνδρ. Θηρ.*, ἀπ. 113, 114 καὶ 115 (σ. 72-73).

122. Πὰ τὸ ὑπομνηματιστικὸ ἔργο τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Δημητρίου τοῦ Χλωροῦ, τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Θέωνα στὰ νικάνδρεια *Θηριακὰ* βλ. τὰ ἀρχαῖα Σχόλια στὸ ἔργο αὐτό, καὶ ἐπίσης ΣΤΕΦ. ΒΥΖ., *Ἔθν.*, λ. *Κορόπη*: ... οἱ δὲ ὑπομνηματίσαντες αὐτὸν [sc. τὸν Νικάνδρον] *Θέων καὶ Πλούταρχος καὶ Δημήτριος ὁ Χλωρός φασιν* «*Νικάνδρος Ὀροπαῖος καὶ Κοροπαῖος Ἀπόλλων. ἀγνοεῖ δὲ ὅτι Ἀμφιαράου ἱερόν, <οὐκ> Ἀπόλλωνός ἐστι*», κ.ἄ. Πὰ τοὺς ἀρχαίους Σχολιαστὲς τοῦ Νικάνδρου βλ. καὶ GOW-SCHOLFIELD, *Nicander*, σ. 16, ὑποσημ. 2 (ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὸν Πάμφιλο τὸν Ἀλεξανδρέα, ὁ ὁποῖος σχολίασε μᾶλλον τὰ *Ἰφιακὰ*: σχετικὰ βλ. ὅ.π., σ. 204). Πὰ τὸν Δημήτριο Χλωρὸ βλ. W. KROLL, *Demetrios* (100a), *RE Suppl.* VII (1940) 124, καὶ F.

(σὲ 1370 ἰαμβικούς τρῖμετρος στίχους), ἡ ὁποία ἔγινε ἀπὸ τὸν ρωμαϊκῆς καταγωγῆς Μαρριανό, γιὸ τοῦ δικηγόρου Μάρσου, στὴν Ἐλευθερόπολιν τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου (491-518)¹²³.

Ἐπικεντρωμένη στὶς θανάσιμες οὐσίες ἦταν ἡ ἐνασχόληση τοῦ Ἀττάλου Γ' τοῦ Φιλομήτορος, τελευταίου βασιλιᾶ τῆς Περγάμου (139/138-133 π.Χ.)¹²⁴, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ Φαρμακολογία, καὶ μάλιστα εἶχε ἐπιδοθεῖ μὲ ιδιαίτερη ἐπιμέλεια στὴν ἔρευνα τῶν φυτικῶν δηλητηρίων¹²⁵. Στους κήπους τῶν ἀνακτόρων ὁ Ἀτταλος καλλιεργοῦσε ὁ ἴδιος φυτὰ, ὅπως ὁ ὑοσκύαμος, ὁ ἑλλέβορος, τὸ κώνειον, τὸ ἀκόνιτον, τὸ δορύκνιον, τὰ συνέλεγε τὴν κατάλληλη ἐποχὴ καὶ ἀκολούθως χρησιμοποιοῦσε ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα τὸν καρπὸ, τὸν ὀπὸ κτλ., ὥστε νὰ παρασκευάσει τὰ ἀντίστοιχα δηλητήρια¹²⁶. Αὐτὰ τὰ ἀναμίγνυε μὲ ἄλλες μὴ

MONTANARI, D. (emetrius) Chloros (36), *DNP* 3 (1997) 439, ὅπου ὀρθὰ ἐπισημαίνεται ὅτι τὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ἐσφαλμένα συνδέεται μὲ τὸν Δημήτριο Φαληρέα (ὡς ἀπ. 207 Wehrli)· γιὰ τὸν Θέωνα βλ. C. WENDEL, Theon (9), *RE* V/A/2 (1934) 2054-2059, ὅπου προβάλλεται ἡ ἀποψη τοῦ Wendel ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι, ἂν καὶ τὸ σχόλιο τοῦ Θέωνα, γιὰ τὸ ὁποῖο κάνει λόγο ὁ Στέφανος Βυζάντιος σαφῶς ἀφορᾶ τὰ *Θηριακά*, ὁ Θέων ἔγραψε ὑπόμνημα γιὰ τὰ *Ἀλεξίφάρμακα*, καὶ G. DAMSCHEN, Theon (4), *DNP* 12/1 (2002) 374· γιὰ τὸν Ἀντίγονο βλ. M. WELLMANN, Antigonos (23), *RE* I/2 (1894) 2422, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ Ἀντίγονος αὐτὸς πρέπει νὰ ταυτισθεῖ «χωρὶς ἀμφιβολία μὲ τὸν ὁμώνυμο Ἀλεξανδρινὸ γραμματικὸ ποὺ ἔζησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1ου αἰ. π.Χ.». Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι στὸν πάπ. P. Oxy. 19. 221 (= Pack² 1327) τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. παραδίδεται ἓνα ὑπόμνημα στὰ νικάνδρεια *Θηριακά* 377-395, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸν E. Lobel ἀποδόθηκε στὸν Θέωνα, ἐνῶ ἀπὸ τὸν A. Colonna στὸν Δημήτριο Χλωρό· σχετικὰ βλ. M.-H. MARGANNE, *Inventaire analytique des papyrus grecs de médecine* [HEMG-R III/12], Genève 1981, σ. 249-250 (ὅπου καὶ ἡ προγεν. βιβλιογρ.). Προβληματικὲς εἶναι οἱ πληροφορίες ποὺ παραδίδονται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα χωρία τοῦ *ETYM. MAGN.* 168, 12-14: ἐὰν δὲ ἀτίζων, ἄτη περιφερόμενος καταπίπτων· οὕτως εὔρον ἐν ὑπομνήματι Νικάνδρου ἐν *Θηριακοῖς*, καὶ τοῦ *ETYM. GEN.* α 1384, 6-7: οἷα κατηβολέων καταπίπτων σώματι καὶ ψυχῇ. οὕτως εὔρον ἐν ὑπομνήματι Νικάνδρου ἐν † *Θηριακοῖς*, ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι μᾶλλον ἀφοροῦν τὰ *Ἀλεξ.* 193· πρβ. καὶ *Ἀλεξ.* 458 (ὀρθὰ οἱ ἐκδότες τοῦ *Etym. Gen.* θέτουν σταυρὸ μετὰ τὴν πρόθ. ἐν)· πρβ. καὶ τὴν παρατήρηση τῶν GOW – SCHOLFIELD, *Nicander*, σ. 16, ὑποσημ. 2 (στὸ τέλος).

123. Βλ. ΣΟΥΔΑ μ 194 Adler: *Μαρριανός, Μάρσου δικηγόρου, ... καὶ πατρίκιος γεγονώς, τὸ ἐπιφανέστερον, κατὰ τὸν βασιλεῖα Ἀναστάσιον. Ἐγραψε βιβλία τοσαῦτα. ... Μετάφρασιν Νικάνδρου τῶν Θηριακῶν ἐν ἰάμβοις ατο*. Γιὰ τὸν Μαρριανό βλ. ENSSLIN, Marrianus (8), *RE* XIV/2 (1930) 1751, ὅπου σημειώνεται ὅτι στὴ Σούδα ὁ Μαρριανός, γιὸς τοῦ Μάρσου, ταυτίζεται λανθασμένα μὲ τὸν Μαρριανό, ἑπαρχο τοῦ πραιτωρίου (Praefectus praetorii).

124. Γιὰ τὸν Ἀτταλο βλ. U. WILCKEN, Attalos (11), *RE* II/2 (1896) 2175-2177· A. MEHL, Attalos (6), *DNP* 2 (1997/1999) 230-231. Γιὰ τὴν ἐνασχόληση τοῦ Ἀττάλου μὲ τὴν ἔρευνα τῶν φαρμάκων καὶ γενικότερα μὲ τὴ Φαρμακολογία καὶ τὴ σύνθεση φαρμάκων βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 13, καὶ κυρίως ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἱατρ. προσωπογρ.*, σ. 396-429.

125. Γιὰ παρόμοιες ἐνασχολήσεις ἡγεμόνων βλ. σ. 69 (Ἀντίοχος Η' τῆς Συρίας) καὶ σ. 69-71 (Μιθριδάτης ΣΤ' Εὐπάτωρ), σ. 75 (Κλεοπάτρα)· πρβ. καὶ σ. 100, ὑποσημ. 337 (γιὰ τὴν πιθανὴ ταύτιση τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα μὲ τὸν βασιλιᾶ Φίλιππο Ε').

126. Βλ. ΠΛΟΥΤΑΡΧ., *Δημ.* 20: Ἀτταλος δ' ὁ Φιλομήτωρ ἐκήπευε τὰς φαρμακώδεις βοτάνας,

δηλητηριώδεις ουσίες, συνέθετε διάφορα σκευάσματα και τὰ ἔστειλε στοὺς φίλους του ὡς δῶρο¹²⁷ (προφανῶς γὰρ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν προφυλακτικά).

Ὡς εὐρετής (κατ' ἄλλους ὡς χρήστης) μιᾶς θηριακῆς μαρτυρεῖται ὁ Ἀντίοχος Η' ὁ Ἐπιφανῆς Φιλομήτωρ (Συρία), ὁ ὁποῖος βασίλευσε ἀπὸ τὸ 125 ἕως τὸ 96 π.Χ.¹²⁸. Ἡ θηριακὴ αὐτή, ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς ἀποδεδειγμένης δραστηριότητάς της ἦταν ἀναγραμμένη ἔμμετρα στίς πῦλες τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Κῶ (παρὰ πυλῶν Ἀσκληπιοῦ [-είου leg.] ἀναγεγράφθαι), ἀποτελοῦσε θεραπευτικὸ βοήθημα γιὰ τὰ δαγκώματα τῶν ἔρπετων (ἴησιν μάθε τήνδε πρὸς ἔρπετά· εἰδικότερα κατονομάζονται ἡ ἔχιδνα, τὰ φαλάγγια καὶ οἱ σκορπίοι), ἀλλὰ καὶ τῶν δηλητηρίων (adversum toxica et rotiones malas)¹²⁹. Τὸ ἐν λόγῳ φάρμακο μᾶς εἶναι γνωστὸ σὲ ἔμμετρη μορφή μέσῳ τοῦ Ἡρᾶ τοῦ Καππαδόκη στὸν Γαληνὸ¹³⁰ καὶ μέσῳ τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα ἐπίσης στὸν Γαληνὸ (ὁ Ἀσκληπιάδης ὡς πηγὴ τοῦ δηλώνει τὸν Μεθοδικὸ γιατρὸ Εὐδήμου¹³¹)¹³², ἐνῶ σὲ πεζῇ μορφῇ παρατίθεται ἀπὸ Λατίνους συγγραφεῖς¹³³.

Στὴν Ἀρχαιότητα ἰδιαίτερα γνωστὴ ἦταν καὶ ἡ δραστηριότητα τοῦ βασιλῆα τοῦ Πόντου Μιθριδάτη ΣΤ' Εὐπάτορα (ἔζησε: 132-63 π.Χ.· βασιλ.: 120-63 π.Χ.)¹³⁴

οὐ μόνον ὑοσκῦαμον καὶ ἐλλέβορον, ἀλλὰ καὶ κώνειον καὶ ἀκόνιτον καὶ δορύκνιον, αὐτὸς ἐν τοῖς βασιλείοις σπείρων καὶ φυτεύων, ὁπούς τε καὶ καρπὸν αὐτῶν ἔργον πεποιημένος εἶδέναι καὶ κομίζεσθαι καθ' ὥραν. Βλ. ἐπίσης ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 1, 13 [XIII 416, 9-17 K.]: τοῦτο τὸ φάρμακον [sc. ἡ λευκὴ ἔμπλαστρος] οὐ τῶν ὑπ' ἐμοῦ πρώτου συντεθέντων ἐστίν, ἀλλ' ἤδη πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑπὸ τοῦ βασιλεύσαντος ἡμῶν τῶν Περγαμηνῶν Ἀττάλου σπουδάσαντος ἀνδρὸς περὶ φάρμακα παντοῖα, καὶ Π. κρίσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 10, 1 [XII 250, 16-251, 5 K.].

127. Βλ. IUST., *Epit. Hist. Phil. Pomp. Trogi* 36, 4, 3-4 [σ. 250, 10-13 Seel].

128. Γιὰ τὸν Ἀντίοχο Η' βλ. U. WILCKEN, Antiochos (31), *RE* I/2 (1894) 2480-2483 (στὸ τέλος τῆς στ. 2483 ὑπάρχει προσθήκη γραμμένη ἀπὸ τὸν M. Wellmann σχετικὰ μὲ τὴ θηριακὴ τοῦ Ἀντιόχου), καὶ A. MEHL, Antiochos (10), *DNP* 1 (1996/1999) 770. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 13, 16, 23, 59 καὶ 83. Γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ Ἀντιόχου ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἐξεταζόμενη θηριακὴ, γιὰ τὴν εὐρεση (ἢ τὴ χρήση της) ἀπὸ τὸν Ἀντίοχο αὐτὸν καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς συντάξεώς της σὲ ἔμμετρο λόγο βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἰατρ. προσωπογρ.*, σ. 384-387.

129. Γιὰ παρόμοιες ἐνασχολήσεις ἡγεμόνων βλ. παραπάνω, σ. 68, ὑποσημ. 125.

130. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 201, 15-203, 2 K.] (μέσῳ τοῦ Ἡρᾶ).

131. Γιὰ τὸν Εὐδήμου βλ. παρακάτω, σ. 83-84.

132. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 14 [XIV 183, 6-186, 9 K.] (μέσῳ τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα) = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 115 Tecusan.

133. Δηλ. ἀπὸ τὸν Πλίνιο, τὸν [C. Plinius Caecilius Secundus] καὶ τὸν Gargilius Martialis· γιὰ τὰ σχετικὰ κείμενα βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἰατρ. προσωπογρ.*, σ. 393-396.

134. Γιὰ τὸν Μιθριδάτη βλ. GEYER, Mithridates (12), *RE* XV/2 (1932) 2163-2205· E. OLSHAUSEN, Mithridates (6), *DNP* 8 (2000) 278-280, καὶ G. MARASCO, Mithridates, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 621-622. Γιὰ τὴν Μιθριδάτειον ἀντιδοτον βλ. τὴ σχετικὴ μονογραφία τοῦ WATSON, *Theriac and Mithridatium* (passim)· ἐπίσης TOUWAIDE, Galien et la toxicologie, σ. 1890-1891. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 346-347.

ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἔρευνα τῶν δηλητηρίων¹³⁵. Ὁ Μιθριδάτης, γιὰ νὰ προφυλαχθεῖ ἀπὸ πιθανὴ δηλητηρίαση ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του, ἀπέκτησε ἐμπειρία ἀπάντων σχεδὸν τῶν ἀπλῶν φαρμάκων, ὅσα τοῖς ὀλεθρίοις ἀντιτέτακται¹³⁶. Τὴν ἀποτελεσματικότητα αὐτῶν τῶν δηλητηριωδῶν οὐσιῶν τὴ διαπίστωσε πειραματιζόμενος ἀρχικὰ σὲ ἐγκληματίες καταδικασμένους σὲ θάνατο (*πειράζων αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἐπὶ πονηρῶν ἀνθρώπων, ὧν θάνατος κατέγνωστο*)¹³⁷ καὶ σημειώνοντας ποιές ἀπὸ αὐτὲς δροῦν κατὰ τῶν ἰοβόλων ζώων (ὅπως τὰ φαλάγγια, οἱ σκορπίοι, αἱ ἔχιδναι κ.ἄ.) καὶ ποιές προφυλάσσουν ἀπὸ τῆς οὐσίας ἐκείνης πού προκαλοῦν θάνατο (ὅπως τὸ ἀκόνιτον, ὁ θαλάσσιος λαγῶς κ.ἄ.)¹³⁸. Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ἀνέμιξε ὅλες αὐτὲς τῆς οὐσίας μὲ τῆς ὁποῖες πειραματιζόταν, συνέθεσε τὴν περιφημὴ *Μιθριδάτειον ἀντίδοτον*, ἡ ὁποία ἤλπιζε ὅτι θὰ ἦταν ἀποτελεσματικὸ φάρμακο ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὀλεθρίοις¹³⁹. Πράγματι τὸ παραπάνω σκεῦασμα κατέστησε τὸν Μιθριδάτη ἀπρόσβλητο σὲ κάθε δηλητηριώδη οὐσία, οὕτως ὥστε, ὅταν αὐτὸς νικῆθηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐπιχείρησε νὰ δώσει τέλος στὴ ζωὴ του λαμβάνοντας κάποιο δηλητηριώδη φάρμακο, αὐτὸ δὲν τὸν ἔβλαψε· ἔτσι ἀναγκάσθηκε νὰ αὐτοκτονήσῃ μὲ ξίφος ἢ νὰ διατάξῃ νὰ τὸν σκοτώσουν¹⁴⁰. Καταγράφοντας ὁ Γαλιηνὸς τῆς παραπάνω πληροφορίας γιὰ τὸν θάνατο τοῦ τελευταίου βασιλιᾶ τοῦ Πόντου, φαίνεται ὅτι δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ σκεύασματος, ἀφοῦ μάλιστα στὸ *Περὶ ἀντιδότων* καθὼς καὶ σὲ ἄλλα ἔργα του μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ἀποδοχὴ του ἀπὸ ἀρκετοὺς γιατροὺς, οἱ ὁποῖοι τὸ χρησιμοποίησαν εἴτε ὅπως εἶχε συντεθεῖ ἀρχικὰ εἴτε συνηθέστερα μὲ κάποιες τροποποιήσεις. Ἔτσι εἴτε μόνον ἀπλῆ μνεῖα τῆς *Μιθριδατείου* (ἢ τῆς *Μιθριδάτου*) μὲ ὑπόδειξη γιὰ χρῆση τῆς σὲ ποικίλα νοσήματα εἴτε ταυτόχρονα παράθεση (ἔμμεση) καὶ τῆς συνθέσεώς της ἐντοπίζεται σὲ μεταγενέστερους γιατροὺς, ὅπως ὁ Ἀντίπατρος, ὁ Ξενοκράτης ὁ Ἀφροδισιεύς, ὁ Νικόστρατος, ὁ

135. Γιὰ παρόμοιες ἐνασχολήσεις ἡγεμόνων βλ. παραπάνω, σ. 68, ὑποσημ. 125.

136. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 1 [XIV 2, 3-6 Κ.].

137. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 1 [XIV 2, 6-7 Κ.]. Πρβ. καὶ ΓΑΛΗΝ., Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ. 2 [XIV 214, 18-215, 4 Κ.]: ὅπερ πολλάκις καὶ τῶν ἀρχόντων τινές, ἐξουσίαν θανάτου καὶ ζωῆς ἔχοντες, εἶτα τὸ κρίναι τὸ φάρμακον θέλοντες, εἰ τοῦθ' ὅπερ ἐπαγγέλλεται καὶ δρᾶν δύναται, ἐπὶ τῶν ἤδη διὰ τινὰς πονηρὰς καὶ παρανόμους πράξεις κατακριθέντων ἀποθανεῖν δοκιμάζουσιν αὐτό.

138. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 1 [XIV 2, 7-12 Κ.].

139. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 1 [XIV 2, 12-13 Κ.]: πάντα δ' οὖν αὐτὰ μίξας ὁ Μιθριδάτης ἐν ἐποίησε φάρμακον, ἐλπίσας ἔξιν ἀρωγὸν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὀλεθρίοις.

140. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 1 [XIV 3, 13-16 Κ.]: ὡπερ φασὶ καὶ τὸν Μιθριδάτην αὐτόν, ἠνίκα προεἶλετο δι' ὀλεθρίου φαρμάκου μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ ὑπὸ Ῥωμαίοις γενέσθαι, μηδὲν εὐρεῖν ἀνελεῖν αὐτόν δυνάμενον, καὶ 2, 9 [XIV 154, 9-12 Κ.]: Μιθριδάτου θηριακῆ. ταύτη ὁ βασιλεὺς Μιθριδάτης ἀεὶ ἐχρητο προφυλακῆς χάριν θανασίμου. ἠνίκα γοῦν ὑπὸ Ῥωμαίων ἐάλω, δις πῶν θανασίμου καὶ μὴ δυνηθεὶς ἀποθανεῖν, ξίφει ἑαυτὸν διεχρήσατο = ΠΑΥΛ. ΑΙΠΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 28 [CMG IX/2, σ. 24, 26-25, 3], καὶ ΓΑΛΗΝ., Πρὸς Πίσ. π. θηρ. 16 [XIV 283, 16-284, 14 Κ.] (ὅπου μάλιστα σημειώνεται ὅτι τὴ ζωὴ τοῦ βασιλιᾶ τὴν ἀφαίρεσε ἕνας ἐκ τῶν φίλων του ὀνόματι Βιστόκος).

Κλεόφαντος, ὁ Δαμοκράτης ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων, ὁ Ἀρχιγένης ὁ Ἀπαμεύς¹⁴¹, ὁ Ὀρειβάσιος, ὁ Ἀλέξανδρος Τραλλιανός, ὁ Αἰτίος Ἀμιδηνός, ὁ Παῦλος Αἰγινήτης καὶ ὁ Παῦλος Νικαῖος¹⁴².

Περὶ τὸ 100 π.Χ. τοποθετεῖται ἡ δράση τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Ἐμπειρικοῦ γιαιτροῦ Ζωπύρου¹⁴³, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου συνδέεται μία κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα διάσημη ἀντίδοτος (*Ζωπύρ(ε)ιος*)¹⁴⁴ πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων καὶ παντὸς ἔρπετοῦ πληγῆν. Κατὰ τὸν Γαληνὸ ὁ Ζώπυρος ἔγραψε ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μιθριδάτη τοῦ Πόντου ζητώντας του νὰ προκρίνει τὴν ἀντίδοτον αὐτὴν (προφανῶς ἐπειδὴ θεωροῦσε τὴ σύνθεσή της ἀποτελεσματικότερη ἀπὸ ἐκείνην τῆς Μιθριδατείου), καὶ μάλιστα τοῦ πρότεινε καὶ τὸν τρόπο τῆς δοκιμασίας της¹⁴⁵. Ἀλλὰ τὸ φάρμακο τοῦ

141. Πὰ τοὺς γιαιτροὺς αὐτοὺς βλ. παρακάτω, σ. 80 (Ἀντίπατρος), σ. 89 (Ξενοκράτης), σ. 89-90 (Νικόστρατος), σ. 80 καὶ 91 (Κλεόφαντος), σ. 95 (Δαμοκράτης), σ. 99-100 (Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων), σ. 109 (Ἀρχιγένης). Πρβ. καὶ στὶς σ. 86-87, ὅσα σημειώνονται γιὰ τὶς τροποποιήσεις τὶς ὁποῖες ὁ Ἀνδρόμαχος ὁ πρεσβύτερος ἐπέφερε στὴ *Μιθριδάτειον*, ὥστε νὰ προκύψει ἡ δική του θηριακή, καὶ σ. 90-91 γιὰ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 35 κ.έ., γιὰ τὴν ἀρχικὴ σύνθεση τῆς Μιθριδατείου καὶ γιὰ τὶς παλαιότερες παραλλαγές της (ὅπως αὐτὲς ποὺ καταγράφονται στὴν παρούσα ὑπόσημ.).

142. Βλ. παρακάτω, σ. 117 (Ὀρειβάσιος), σ. 118 (Αἰτίος Ἀμιδηνός), σ. 119 (Παῦλος Αἰγινήτης), σ. 119 (Παῦλος Νικαῖος) καὶ σ. 120 (Αλέξανδρος Τραλλιανός). Σημειῶνω ἐδῶ ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τοὺς λοιποὺς γιαιτροὺς τοῦ φάρμακο τοῦ Μιθριδάτη συνιστᾶται μία φορὰ ἀπὸ τὸν ΑΡΕΤ., *Χρον. νουσ. θερ.* 1, 3 [CMG II, σ. 153, 25-26]: καὶ ἡ τοῦ Μιθριδάτεω (στὴ θεραπεία τῆς ἐπιληψίας), ἐνῶ στὴ μὴ ιατρικὴ γραμματεία μνημονεύεται ἐλάχιστες φορὲς. Ἀκόμη γιὰ τὴ *Μιθριδάτειον* στὴν ἀραβικὴ ιατρικὴ γραμματεία βλ. Ε. KAHLE, *Das Mithridatikum in der arabischen medizinischen Literatur*, G. Keil (ἐπιμ.), «*gelérter der arzenie, ouch apoteker*». *Beiträge zur Wissenschaftsgeschichte. Festschrift Willem Daems* [WMF 24], Pattensen/Han. 1982, σ. 371-385.

143. Πὰ τὸν Ζώπυρο βλ. J. KOLLESCH, *Zorygos* (15), *RE X/A* (1972) 771-772· V. NUTTON, *Zorygos* (8), *DNP 12/2* (2002) 836, καὶ G. MARASCO, *Zorygos v. Alexandria, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 938-939. Βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 16, 24, 26, 34, 35 καὶ 43. Βλ. ἀκόμη ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 260-263. Γιὰ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ζωπύρου βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ζώπυρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς.

144. Σημειῶνω ὅτι ἡ ὄνομασία τῆς ἀντιδότου αὐτῆς στὶς ἐκδόσεις ὀρθογραφεῖται διπλᾶ, ὡς *Ζωπύριος* καὶ ὡς *Ζωπύρειος*: τηρῶ τὴν ὀρθογράφηση τῆς ἐκδόσεως ποὺ κάθε φορὰ χρησιμοποιοῦ. Πὰ τὴ γραφὴ *Ζωπύριος* βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἱατρ.* 8, 63 [CMG VIII/2, σ. 63, 5-6]: *δίδου τῆς ζωπυρίου* [Z-leg.]· ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 7, 11 [CMG IX/2, σ. 308, 5-8]: *Ἡ Ζωπύρειος* [κριτ. ὑπόμν.: *Ζωπύρειος D*]. ..., κ.ἄ., ἐνῶ γιὰ τὴ γραφὴ *Ζωπύρειος* βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 128, 2 [CMG VI/2/2, σ. 296, 28]· ΑΕΤ., *Λόγ. ἱατρ.* 9, 28 [σ. 336, 5 Ζερβ.]· 9, 31 [σ. 347, 23 Ζερβ.], κ.ἄ.

145. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 8 [XIV 150, 3-12 K.] (μέσω τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα) = ΖΩΠ., ἀπ. 267a Deichgr.: *ἀντιδοτος Ζωπύριος. ποιεῖ πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων καὶ παντὸς ἔρπετοῦ πληγῆν. ἐπὶ ταύτης τοιοῦτόν τι φέρεται, ὅτι Ζώπυρος δι' ἐπιστολῆς προτρέπει τὸν Μιθριδάτην εἰς ἐπίκρισιν τῆς ἀντιδότου, μεταπεμψάμενος ἕνα τῶν κατακρίτων, τούτῳ θανάσιμον διδόναι φάρμακον, καὶ τότε παραινεῖ ἐπιπίνειν τὴν ἀντίδοτον. ἢ πρότερον διδόναι τὴν ἀντίδοτον, καὶ τότε τὸ θανάσιμον ἐπιπίνειν. τὸ δ' αὐτὸ παρῆνει καὶ ἐπὶ ἔρπετῶν ἢ καὶ τοξικῶν πράσσειν. τούτων γὰρ οὕτω γινομένων συνέβαινε τὸν ἄνθρωπον ἀδιάπτωτον εἶναι.* [Ὁ Fabricius, ὁ von Staden καὶ ἡ Ihm

Ζωπύρου είχε θεραπευτική δράση και σὲ διάφορα ἄλλα νοσήματα¹⁴⁶, γι' αὐτὸ και χρησιμοποιήθηκε (αὐτούσιο ἢ τροποποιημένο) εὐρέως ἀπὸ ἀρκετοὺς γιατροὺς, ὅπως ὁ Ἡρᾶς ὁ Καππαδόκης¹⁴⁷, ὁ Ἀνδρόμαχος ὁ νεώτερος¹⁴⁸, ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων¹⁴⁹, ὁ Ἀρχιγένης ὁ Ἀπαμεύς¹⁵⁰, ὁ Ὀρειβάσιος, ὁ Ἀέτιος Ἀμιδηνός και ὁ Παῦλος Αἰγινήτης¹⁵¹ (ἡ γνώση τῆς Ζωπυρείου ἀπὸ τοὺς γιατροὺς αὐτοὺς εἶναι μάλλον ἔμμεση), καθὼς και Λατῖνοι γιατροί¹⁵².

Πιθανότατα σύγχρονος μὲ τὸν Ζώπυρο ὑπῆρξε ὁ Κρατεῦας ὁ ριζοτόμος, ἡ ἀκμὴ τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται ἐπίσης περὶ τὸ 100 π.Χ., και ἡ δράση του συνδέεται μὲ τὴν Αὐλὴ τοῦ Μιθριδάτη ΣΤ' τοῦ Πόντου¹⁵³. Στὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ *Ῥιζοτομικόν* του (τὸ ὁποῖο ἀπέτελεσε μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς πηγὲς τοῦ διοσκουρίδειου *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς*), στὶς περιγραφὲς διαφόρων ἀπλῶν φαρμάκων, καταγράφεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, και ἡ θεραπευτικὴ δράση τους κατὰ ἰοβόλων και δηλητηρίων· βλ. Κρατ., ἀπ. 1 Wellm. (*ἀριστολόχιος*¹⁵⁴ μακρά: ... ποιεῖ πρὸς ἐρπετὰ και θανάσιμα)· ἀπ. 2 Wellm. (*ἀριστολόχιος <στρογγύλη>*: ... ποιεῖ

ἀποδίδουν τὸ κείμενο αὐτὸ στὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα· γιὰ τὴ συζήτηση ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ βλ. παρακάτω, σ. 98, ὑποσημ. 328, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν γιατρὸ αὐτὸν· ἀντίθετη εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ Deichgräber πού θεωρεῖ ὅτι ἡ σύνθεση αὐτὴ τῆς Ζωπυρείου ἀποτελεῖ παράθεμα στοῦ ἔργο τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυός].

146. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 8 [XIV 150, 12-16 K.] (μέσω τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα) = ΖΩΠ., ἀπ. 267a Deichgr. (πρόκειται γιὰ συνέχεια τοῦ κειμένου τῆς προηγ. ὑποσημ.· καταγράφονται τὰ λοιπὰ νοσήματα, γιὰ τὴ θεραπεία τῶν ὁποίων συντελεῖ ἡ Ζωπύριος).

147. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 17 [XIV 205, 6-206, 1 K.] (μέσω τοῦ Ἡρᾶ) = ΖΩΠ., ἀπ. 267b Deichgr. (ὁ Deichgräber, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, ἀποδίδει τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ στὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο). Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ κειμένου αὐτοῦ στὸν Ἡρᾶ βλ. και FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 143 και 185. Βλ. και ὑποσημ. 148. Ἐπίσης βλ. παρακάτω, σ. 77 (Ἡρᾶς).

148. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 1 [XIV 115, 1-4 K.] (μέσω τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ νεωτέρου) = ΖΩΠ., ἀπ. 267c Deichgr. (ὁ Deichgräber, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, ἀποδίδει τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ στὸν Ἡρᾶ). Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ κειμένου αὐτοῦ στὸν Ἀνδρόμαχο βλ. και FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 142 και 189. Βλ. και ὑποσημ. 147. Ἐπίσης βλ. παρακάτω, σ. 91 (Ἀνδρόμαχος ὁ νεώτερος).

149. Βλ. παραπάνω, ὑποσημ. 145 και 146. Πρβ. και παρακάτω, σ. 98, ὑποσημ. 328.

150. Βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Αρχιγένης*, σ. 260-263 (ὅπου καταγραφή σχετικῶν χωρίων).

151. Βλ. παρακάτω, σ. 117 (Ὀρειβάσιος), σ. 118 (Ἀέτιος Ἀμιδηνός), και σ. 119 (Παῦλος Αἰγινήτης).

152. Βλ. π.χ. K.-D. FISCHER, *Die Antidotus des Zopyros und andere Fundstücke zu Scribonius Largus, D. Langslow – B. Maire* (ἐπιμ.), *Body, Disease and Treatment in a Changing World. Latin texts and contexts in ancient and medieval medicine* [BHMS], Lausanne 2010, σ. 147-159.

153. Γιὰ τὸν Κρατεῦα βλ. M. WELLMANN, *Krateuas* [AKGWG, Philol.-histor. Kl., N. F. Bd. II/1], Göttingen 1897-1899· F. E. KIND, *Krateuas* (2), *RE* XI/2 (1922) 1644-1646· A. TOUWAIDE, *Krateuas*, *DNP* 6 (1999) 815-816, και S. IHM, *Krateuas, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 537-538. Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Κρατεῦα ἐξέδωσε ὁ M. Wellmann· βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Κρατεῦας ὁ ριζοτόμος (πρόκειται γιὰ κείμενα πού παραδίδονται ἀπὸ τὸ διοσκουρίδειο χφ. Vindobonensis [Constantinopolitanus] graec. med. 1 τοῦ 5ου αἰ.

154. Ὄρθογραφεῖται στὶς ἐκδόσεις και ὡς *ἀριστολόχιος*.

πρὸς ἔρπετων δῆγματα· χωρεῖ δὲ καὶ εἰς ἀντιδότους τὰς θηριακάς)· ἀπ. 5 Wellm. (ἀσφόδελος: ... ἔρπετοδήκτοις δίδοται ὠφελίμως πλήθος τριῶν καταπλάσσειν δὲ δεῖ τὰ δῆγματα ὄλη τῇ βοτάνῃ σὺν οἴνῳ)· ἀπ. 7 Wellm. (ἄσαρον: ... μίγγυται δὲ ... ἀντιδότοις), καὶ ἀπ. 10 Wellm. (ἀστέριον: ... ποιεῖ πρὸς λυσσοδήκτους ... ὑποθυμιωμένη δὲ φυγαδεύει θηρία).

Στις ἀρχές τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. ὁ Ἐπαίνετος (ἢ Ἐπαινέτης)¹⁵⁵ ἀσχολήθηκε, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ μὲ τὰ δηλητήρια (ἀκόνιτον, κώνειον, μηκώνιον, μανδραγόρας, ὑοσκύαμος, θανάσιμοι μύκητες, χαμαιλέων μέλας, ταύρειον αἶμα, γύψος, λαγωγὸς θαλάσσιος)¹⁵⁶. Ὁ L. Cohn σημειώνει ὅτι ὁ Ἐπαίνετος ἔγραψε «eine iologische Schrift (θηριακά), die neunmal in dem von E. Rohde edierten Traktate *περὶ ἰοβόλων* vorkommt»¹⁵⁷. Στὸ *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων* ὅμως, ἂν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπαινέτου ἐντοπίζεται σὲ ἔνδεκα χωρία, ἀφ' ἐνὸς δὲν μνημονεύεται ὁ τίτλος τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι ἐρασιμμένα τὰ ἀποσπάσματα πού συνδέονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ, καὶ ἀφ' ἐτέρου ὅλα τὰ ἐν λόγῳ κείμενα ἀφοροῦν δηλητήρια καὶ ὄχι ἰοβόλα, καὶ μάλιστα εἶναι ἐνταγμένα στὸ δεύτερο τμῆμα τοῦ *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο ἀποκλειστικὰ στὶς δηλητηριώδεις οὐσίες¹⁵⁸. Συνεπῶς ἡ ἄποψη τοῦ Cohn ὅτι ὁ Ἐπαίνετος ἔγραψε «ιολογικὸ σύγγραμμα», τοῦ ὁποῖου μάλιστα προτείνει καὶ τὸν τίτλο, ἀποδεικνύεται ἐντελῶς αὐθαίρετη. Μὲ βάση λοιπὸν τὰ γνωστὰ στοιχεῖα θὰ μπορούσε νὰ προτείνει κάποιος, καὶ μάλιστα μὲ ἐπιφύλαξη, τὴ συγγραφὴ ἀπὸ τὸν γιατρὸ αὐτὸν ἔργου σχετικὰ μὲ τὰ δηλητήρια (ἀφοῦ βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο τὰ ὑπὸ συζήτησιν ἀποσπάσματα νὰ προέρχονται ἀπὸ τμῆμα φαρμακολογικοῦ συγγράμματος, καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Ἐπαίνετος ἀσχολήθηκε γενικότερα μὲ τὴ Φαρμακολογία).

Ὁ περίφημος Ἐμπειρικός γιατρός Ἡρακλείδης ὁ Ταραντίνος (ἢ ἀκμή του τοποθετεῖται περὶ τὸ 75 π.Χ.)¹⁵⁹ συνέγραψε πραγματεία γιὰ τὰ δῆγματα τῶν

155. Πὰ τὸν Ἐπαίνετο βλ. COHN, *Erainetos*, στ. 2672-2673, καὶ V. NUTTON, *Erainetos* (1), *DNP* 3 (1997) 1060. Βλ. καὶ WELLMANN, *Die späteren Ärzte*, σ. 425. Πὰ τὸν Ἐπαίνετο ὡς πηγὴ τοῦ Γαληνοῦ γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ *Π. ἀντιδ.* βλ. IHM, *Giftkapitel*, σ. 247-251.

156. Πὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ANON. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.*, στὰ οἰκεία κεφφ. (βλ. παρακάτω, ὑποσημ. 158).

157. Βλ. COHN, *Erainetos*, στ. 2673.

158. Βλ. ANON. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 53 [σ. 68, 18-20 Ihm]· 63 [σ. 71, 24-28 Ihm]· 64 [σ. 72, 2-3 Ihm]· 65 [σ. 72, 26-28 Ihm]· 66 [σ. 72, 34-35 Ihm]· 67 [σ. 73, 20-23 Ihm]· 70 [σ. 74, 7-8 Ihm]· 71 [σ. 74, 24-25 Ihm]· 72 [σ. 75, 12-15 Ihm]· 79 [σ. 77, 22-23 Ihm], καὶ αὐτόθι [σ. 78, 1-5 Ihm].

159. Πὰ τὸν Ἡρακλείδη βλ. H. GOSSEN, *Herakleides* (54), *RE VIII/1* (1912) 493-496· V. NUTTON, *Herakleides von Tarent* (27), *DNP* 5 (1998) 378-379· A. GUARDASOLE, *Herakleides v. Tarent*, *Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 401-402. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 13 καὶ 19. Πὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἡρακλείδης ὁ Ταραντίνος.

ζώων με τίτλο *Περὶ θηρίων*¹⁶⁰ (Θηριακά;)¹⁶¹, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Γαληνός (μέσω τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα)¹⁶² παραθέτει ἓνα σκεῦασμα, τὴν *έννεαφάρμακον ἀντίδοτον*¹⁶³, πού, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ σχετικὸ κείμενο, ἐνδείκνυται γενικὰ γιὰ τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων, καθὼς καὶ ἓνα δεύτερο, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπίθεμα (*ἐπιτίθει*) ἀλλὰ καὶ ὡς πόμα (*πινόμενον*) κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν *φαλαγγίων* ὅπως καὶ κάθε ἄλλου ἔρπετοῦ¹⁶⁴. Ἐπίσης ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων, καταγράφοντας μία *ἀντίδοτον* τοῦ Ἀπολλοδώρου (3ος αἰ. π.Χ.) πρὸς παντὸς *θηρίου πληγὴν*, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι αὐτὴν καὶ ὁ *Ταραντίνος ἐν τῷ πρὸς Ἀστυδάμαντα ἀναγράφει*¹⁶⁵. Τέλος ἀπὸ τὸν Πλίνιο μαρτυρεῖται ἐνασχόληση τοῦ Ἡρακλείδη καὶ μετὰ τὰ δηλητήρια¹⁶⁶.

160. Γιὰ τὸ σχετικὸ χωρίο βλ. παρακάτω, ὑπόσημ. 163. Τὸν τίτλο *Περὶ θηρίων* προκρίνει ὁ DEICHGRÄBER, *Empirikerschule*, σ. 194.

161. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 2 [XIV 6, 17-7, 1 K.] = ΗΡΑΚΛ., ἀπ. 210a Deichgr. = μαρτ. 26 Guard. (σ. 158): *τῷ δὲ χωρὶς τοῦ δεῖξαντος ἐξ ἀναγνώσεως βιβλίου τινός, ὁποῖα τὰ θ' Ἡρακλείδου τοῦ Ταραντίνου θηριακά* [Θ-? βλ. λατιν. μετάφρ.: ... *quales sunt Heraclidis Tarentini Theriacae*]. Ἡ GUARDASOLE, *Eraclide di Taranto*, σ. 32, δὲν ἐκφράζει ἀποψη γιὰ τὴ μορφή τοῦ τίτλου, σημειώνοντας σχετικά: «*Theriacae οὗ Περὶ θηρίων πραγματεία*».

162. Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 143 καὶ 198 (: «*Asklepiades Pharmakion*»): πρβ. καὶ σ. 200 (: «*Herakleides von Tarent*»), ὅπου τὸ ἐν λόγῳ ἀπόσπασμα δὲν συμπεριλαμβάνεται στὰ ἄμεσα παραθέματα τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἡρακλείδη.

163. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 14 [XIV 186, 10-187, 13 K.] = ΗΡΑΚΛ., ἀπ. 210b Deichgr. = 37 Guard. (σ. 158-159): *Ἡρακλείδου Ταραντίνου έννεαφάρμακος· ταύτην ἔθηκεν ἐν τῇ Περὶ θηρίων αὐτοῦ πραγματεῖαν, ἔχει δὲ οὕτως· ... Γιὰ τὸ ἐπίθετο έννεαφάρμακος (δηλ. σκεῦασμα συνθετιμένο ἀπὸ έννεά ὕλικά) ὡς χαρακτηρισμὸ φαρμάκων (ἀντιδότων, πεσοῶν κτλ.) βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 9, 6 [XIII 310, 15-311, 2 K.] (ἄλλη έννεαφάρμακος [sc. ἐδρική δύναμις])· ΟΡΕΙΒ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 146, 17 [CMG VI/2/2, σ. 304, 35-37] (έννεαφάρμακος πεσοσός)· ΑΕΤ., Λόγ. ἱατρ. 11, 29 [σ. 114, 27 D.-R.] (ἡ έννεαφάρμακος [sc. ἀντίδοτος])· ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., Ἐπιτ. ἱατρ. 7, 24 [CMG IX/2, σ. 396, 10-12] (έννεαφάρμακος [sc. πεσοσός]), κ.ἄ. βλ. καὶ παραπάνω, σ. 50, ὑπόσημ. 12. Βλ. ἐπίσης παρακάτω, σ. 91, ὑπόσημ. 280 (ἑκατονταμίγματος) καὶ σ. 286, ὑπόσημ. 1036 (διὰ τεσσάρων, τετραφάρμακον).*

164. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 14 [XIV 182, 3-8 K.] = ΗΡΑΚΛ., ἀπ. 209, 33-37 Deichgr. = 6 Guard. (σ. 107): *ἄλλη Ἡρακλείδου Ταραντίνου πρὸς φαλάγγια καὶ παντὸς ἔρπετοῦ πληγὰς, τὸ δ' αὐτὸ <καὶ addendum?> πινόμενον βοηθεῖ ...*

165. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 13 [XIV 181, 12-182, 2 K.] = ΑΠΟΛΛΟΔ., ἀπ. 13 Schn. = ΗΡΑΚΛ., ἀπ. 209, 26-32 Deichgr. = 6 Guard. (σ. 107). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 58, στὰ σχετικὰ μετὰ τὸν Ἀπολλόδωρο. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Ἡρακλείδη μετὰ τὸν Ἀπολλόδωρο βλ. καὶ GUARDASOLE, *Eraclide di Taranto*, σ. 94-96. Ἐπισημαίνω ἐπίσης ὅτι ὁ Deichgräber καὶ ἡ Guardasole (ποῦ τὸν ἐπαναλαμβάνει) σημειώνουν ὅτι τὸ σκεῦασμα αὐτὸ εἶναι ἔμπλαστρο (ἄλλη [sc. ἔμπλαστρος] *ἐκ τῶν Ἀπολλοδώρου ...*), κάτι τέτοιο ὅμως ἀποκλείεται, ἀφοῦ στὸ τέλος τῆς σχετικῆς ἀναγραφῆς συνιστᾶται ἡ κατασκευὴ τροχίσκων καὶ ἡ χορήγησή τους μετὰ κρασί (: *ἀνάπλαττε τροχίσκους κυάμου Ἑλληνικοῦ τὸ μέγεθος καὶ δίδου μετ' οἴνου κυάθων β'*).

166. Βλ. PLIN., *Nat. hist.* 22, 18 [III 446, 4-6 Ian-Mayh.] = ΗΡΑΚΛ., ἀπ. 232 Deichgr. = 27 Guard. (σ. 140) (*toxica, aconita*).

Ἡ μελέτη τῶν δηλητηρίων ἀπέτελεσε ἕναν ἀπὸ τοὺς τομεῖς τῆς «φιλέρευνης» δραστηριότητας τῆς Κλεοπάτρας Ζ', τελευταίας βασιλίσσας τῆς Αἰγύπτου (ἔζησε: 69-30 π.Χ.· βασιλ.: 51-30 π.Χ.)¹⁶⁷. Ἀρκετὲς ἀρχαῖες πηγὲς συνδέουν τὴν Κλεοπάτρα μὲ τὴν ἰατρικὴ, καὶ εἰδικότερα μὲ τὴν ἀνατομικὴ ἔρευνα, τὴ Γυναικολογία καὶ τὴ Φαρμακολογία. Κατὰ τὸν Πλούταρχο¹⁶⁸ ἡ βασίλισσα συγκέντρωνε διάφορα δηλητήρια καὶ τὰ χορηγοῦσε σὲ φυλακισμένους καταδικασμένους σὲ θάνατο (*τοῖς ἐπὶ θανάτῳ φρουρουμένοις*), παρατηρώντας τὴ δράση τους¹⁶⁹. ἐπίσης πειραματιζόταν μὲ τὰ δηλητήρια τῶν ἰοβόλων ζώων, καὶ κυρίως μὲ τὸ δηλητήριο τῆς ἀσπίδος, καὶ σχεδὸν ἐν πᾶσι μόνον εὑρίσκε τὸ δῆγμα τῆς ἀσπίδος ἄνευ σπασμοῦ καὶ στεναγμοῦ κάρων ὑπνώδη καὶ καταφορὰν ἐφελκόμενον ..., οὕτως ὥστε τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου ἐπερχόταν ἤπια καὶ ἀνώδυνα (ἀλλὰ καὶ γρήγορα). Ὡς γνωστόν, ἡ Κλεοπάτρα προκάλεσε τὸν θάνατό της, ἐκθέτοντας τὸν ἑαυτὸ της στὴ θανατηφόρα δράση τοῦ *ιοῦ* τῆς ἀσπίδος¹⁷⁰.

Στὰ ἰοβόλα ἦταν ἀφιερωμένο ἓνα τμήμα τοῦ ἐκτενοῦς συγγράμματος (τουλάχιστον 76 βιβλία) τοῦ Πνευματικοῦ γιαιτροῦ Θεοδώρου τοῦ Μακεδόνα, ἡ δρᾶση τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται στὸν 1ο αἰ. π.Χ.¹⁷¹. Κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Φιλουμένου ὁ Θεόδωρος ἔκανε λόγο γιὰ τὰ ἰοβόλα στὰ ἀκόλουθα βιβλία τοῦ παραπάνω συγγράμματός του (τοῦ ὁποίου ὁ τίτλος δὲν μᾶς ἔχει διασωθεῖ): στὸ *ξγ'* (γιὰ τοὺς *κυνοδήκτους*, ὅπου παραθέτει καὶ μία *κυνοδηκτικὴν ἔμπλαστρον* τοῦ Κράτη¹⁷², δηλ. ἔμπλαστρο πού τοποθετοῦνταν πάνω στὶς πληγὲς ὄσων εἶχαν δαγκωθεῖ ἀπὸ σκύλο¹⁷³), στὸ *οδ'* (ὅπου καταγράφει ἓνα *περίαπτον* γι' αὐτοὺς πού δαγκώθηκαν ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο), στὸ *ος'* (ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὸν *φρῦνον*, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πα-

167. Πὰ τὴν Κλεοπάτρα βλ. STÄHELIN, Kleopatra (20), *RE* XI/1 (1921) 750-781, καὶ W. AMELING, Kleopatra (II 12), *DNP* 6 (1999) 591-593· G. MARASCO, Kleopatra, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 501. Πὰ τὸ ζήτημα τῶν δηλητηρίων πού θίγεται ἐδῶ ἀλλὰ καὶ γενικὰ γιὰ τὴν «ἐνασχόληση» τῆς Κλεοπάτρας μὲ τὴν ἰατρικὴ βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἰατρ. προσωπογρ.*, σ. 430-462. Πρβ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 52 καὶ 83, ὑπόσημ. 4.

168. Βλ. ΠΛΟΥΤΑΡΧ., *Ἀντών.* 71.

169. Πὰ παρόμοιες ἐνασχολήσεις ἡγεμόνων βλ. παραπάνω, σ. 68, ὑπόσημ. 125.

170. Σχετικὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ.* 8 [XIV 233, 6 κ.έ. Κ.], καὶ ΠΑΥΛ. ΑΠΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 19 [CMG IX/2, σ. 20, 21-24].

171. Πὰ τὸν Θεόδωρο βλ. DEICHGRÄBER, Theodoros, στ. 1865-1866, καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἰατρ. προσωπογρ.*, σ. 210-238 (ὅπου καὶ ἡ συζήτηση γιὰ τὴ χρονολόγησή του).

172. Ὁ Κράτης, εὐρετὴς τῆς ἔμπλαστρου αὐτῆς, εἶναι πρόσωπο ἄγνωστο ἀπὸ ἄλλου, ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ DEICHGRÄBER, Theodoros, στ. 1866, διερωτώμενος ὁμως μήπως πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν ὁμώνυμο γιαιτρό πού μνημονεύεται στὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία (9, 125). Ὁ H. GOSSEN, *Krates* (18), *RE* XI/2 (1922) 1642, μὴ ἔχοντας ὑπ' ὄψιν του τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου, κάνει λόγο μόνο γιὰ τὸν Κράτη τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας.

173. Ὁ ὅρος *κυνοδηκτικός* δὲν ἐντοπίζεται ἀλλοῦ, τουλάχιστον γιὰ χαρακτηρισμὸ ἔμπλαστρου ἢ ἄλλου φαρμακευτικοῦ σκευάσματος.

ρασκευάζεται δηλητήριο)· τέλος ο Φιλούμενος παραθέτει ένα επίθεμα του Μακεδόνα γιατρού για *κυνοδήκτους*, χωρίς όμως παραπομπή σε βιβλίο του συγγραμμάτος του¹⁷⁴. Δυστυχώς, εξ αιτίας της αποσπασματικής παραδόσεως δεν υπάρχουν στοιχεία ώστε να διαπιστώσουμε αν τα βιβλία ξγ' έως ος' (ένδεχομέως και κάποιιο άλλο) αποτελούσαν μία ένότητα αφιερωμένη στα ιοβόλα και τα δηλητήρια, ή αν σ' αυτά γινόταν απλώς περιστασιακά μνεία των εν λόγω θεμάτων και καταγραφή σχετικών φαρμάκων. Μια ακόμη ένδειξη για πιθανή ένασχόληση του Θεόδωρου και με τα δηλητήρια έντοπίζεται στον Άνωνυμο [Αίλ. Προμ.], στο έργο του οποίου σημειώνεται ότι ο Μακεδόνας γιατρός χρησιμοποιούσε το σχετικό αντίδοτο του Αντιγόνου του Νικαέως, το οποίο δρούσε γενικά κατά των δηλητηρίων¹⁷⁵.

Ο γιατρός Ήρας ο Καππαδόκης (1ος αι. π.Χ.)¹⁷⁶ δεν συνέγραψε ιδιαίτερο σύγγραμμα για τα ιοβόλα και τα δηλητήρια, αλλά αφιέρωσε σ' αυτά μια μάλλον σύντομη (όπως τουλάχιστον προκύπτει από το σχετικό παράθεμα του Γαληνού) ένότητα του έργου του *Νάρθηξ* (το οποίο μαρτυρείται και με τον τίτλο *Τόμος των δυνάμεων*)¹⁷⁷. Στην ένότητα αυτή ο Ήρας κατέγραψε διάφορες θηριακές κατά των δηγμάτων των ιοβόλων και προς (τά) *θανάσιμα*, κάποιες χωρίς να κατονομάζει τον εύρετή τους¹⁷⁸ (μεταξύ αυτών και την *έκατο-*

174. Πά όλα αυτά βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. Ιοβ. 4, 15 [CMG X/1/1, σ. 9, 6-10]· αὐτόθι [CMG X/1/1, σ. 8, 31-9, 1]· 36, 1-3 [CMG X/1/1, σ. 39, 2 κ.έ.], και 5, 7 [CMG X/1/1, σ. 10, 11-12].

175. Βλ. ΑΝΩΝ. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.], Π. Ιοβ. και δηλητ. 51 [σ. 67, 5-13 Ihm]: ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] Ἀντιγόνου τοῦ Νικαέως, ἢ ἐκέχρητο [correxī: ἐκέκτητο Ihm] και Θεόδωρος ὁ Μακεδών. ... Πά τὸν Ἀντίγονο τὸν Νικαέα δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ καμιά ἄλλη μαρτυρία· βλ. L. COHN, Antigonos (23), RE I/2 (1894) 2422, ὅπου ὁ Cohn, με ἀφορμὴ τὴν προτεινόμενη ταύτιση τοῦ γραμματικοῦ Ἀντιγόνου (ἀρχὴς 1ου αἰ. π.Χ.) με τὸν ὁμώνυμο ὑπομνηματιστὴ τῶν Θηριακῶν τοῦ Νικάνδρου, σημειώνει ὅτι ἡ ταύτιση τοῦ γιατροῦ Ἀντιγόνου τοῦ Νικαέως με τὸν ἐν λόγω ὑπομνηματιστὴ, τὴν ὁποία εἶχε ὑποστηρίξει ὁ ROHDE, Aelius Promotus, σ. 270, ὑποσημ. 4 [= ROHDE, Kleine Schriften, τ. 1, σ. 387, ὑποσημ. 4], εἶναι ἀμφίβολη· σχετικὰ με τὸ ζήτημα αὐτὸ βλ. και παραπάνω, σ. 67, ὑποσημ. 122, στὰ σχετικὰ με τὸν Νικάνδρο, γιὰ τὸν Ἀντίγονο, ὑπομνηματιστὴ τῶν Θηριακῶν. Πά τὸν Ἀντίγονο τὸν Νικαέα πρβ. και RIESS, Antigonos (24), RE I/2 (1894) 2422.

176. Πά τὸν Ἡρᾶ βλ. H. GOSSEN, Heras (4), RE VIII/1 (1912) 529 (μετὰ τὸν Ἡρακλεῖδη τὸν Ταραντῖνο και πρὶν τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο)· FABRICIUS, Pharmakologen, σ. 183 (συνέγραψε μετὰ τὸ 20 π.Χ. και 20 μ.Χ.), και A. TOWWAIDE, Heras, DNP 5 (1998) 396-397 (μετὰ τὸ 100 π.Χ. και τοῦ 40 μ.Χ.). Βλ. και WATSON, Theriac and Mithridatium, σ. 9 (πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο), 15, 16, 25, 79, 88 και 93. Βλ. και ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Ἀρχιγένης, σ. 278-280. Πά μιὰ καταγραφή (ὄχι πλήρη) τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἡρᾶ βλ. FABRICIUS, Pharmakologen, σ. 184-185 (ὁ Fabricius περιορίζει τὴν ἐρευνά του σὲ τρία μόνο γαληνικά συγγράμματα).

177. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 201, 8-207, 17 K.]: αἱ ὑφ' Ἡρᾶ γεγραμμένοι ἀντίδοτοι, ὧν και ἡμεῖς πεπειράμεθα. ... Βλ. και FABRICIUS, Pharmakologen, σ. 143 και 185· ἐπίσης σ. 157-159.

178. Παρατίθενται ἀπλῶς με τὴ δῆλωση ἄλλη [sc. ἀντίδοτος θηριακή]· βλ. π.χ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 204, 3 K.]: ἄλλη ὁμοίως ποιούσα· αὐτόθι [XIV 204, 11-12 K.]: ἄλλη μετὰ τὰς πρώτας γεγραμμένας ἀντιδότους θηριακή, κτλ.

νταμίγματα¹⁷⁹ καὶ τὴν διὰ τῆς Λημνίας μίλτου¹⁸⁰, τὴ σύνθεση τῶν ὁποίων ὁμοῦς ὁ Γαληνὸς παραλείπει), ἐνῶ ἄλλες τὶς συνέδεε (ὡς εὐρετὲς ἢ ὡς χρῆστες;) μὲ διάφορα πρόσωπα (1. ἀντίδοτος ἄλλη ... ἦν Φιλομήτωρ | νικήσας πείρα κέκρι-
κεν Ἀντίοχος)¹⁸¹, 2. (ἄλλη θηριακὴ πρὸς σκορπίων πληγὰς ... ταύτην τὴν δύνα-
μιν Γάλλος ...) ¹⁸², καὶ 3. (Ζωπύριος)¹⁸³. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ
Φαρμακίων (στὸν Γαληνὸ) παραθέτει μιὰ θηριακὴν ἔμπλαστρον, γιὰ τὴν ὁποία
ὁμοῦς ὁ διαπρεπὴς αὐτὸς φαρμακολόγος δὲν εἶναι βέβαιος, ἂν τὴ συνέθεσε ὁ
Βάφουλλος ἢ ὁ Ἡρᾶς (: λευκὴ Βαφούλλου¹⁸⁴ ἢ Ἡρᾶ πρὸς λυσοδοήκτους ἐξω-
θεν ἐπιτιθεμένη, δίδεται καὶ καταπότιον ἐξ αὐτῆς καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος
...)¹⁸⁵, ἐνῶ γιὰ ἓνα ἄλλο θηριακὸ σκεῦασμα δηλώνει τὸν Ἡρᾶ ὡς χρῆστη του
(ἄλλη, ἢ ἐχρήσατο Ἡρᾶς ὁ Καππαδόκης)¹⁸⁶, διατύπωση ὁμοῦς πού μᾶς ἐπιτρέπει
νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πιθανὸν ὁ ἴδιος γιαιτρός ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς πού τὴ συνέθεσε
(ἀφοῦ μάλιστα δὲν δηλώνεται καὶ τὸ ὄνομα ἄλλου γιαιτροῦ ὡς εὐρετῆ)¹⁸⁷.

Ὁ Ζήνων ὁ Λαοδικεὺς, γιαιτρός πού ἐζησε κατὰ τὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ 1ου
αἰ. π.Χ.¹⁸⁸, ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὴ Φαρμακολογία καὶ συνέθεσε διάφορα

179. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 205, 8 Κ.]. Γιὰ τὴν ἑκατονταμίγματα βλ. παρακάτω, σ. 91, ὑπόσημ. 280.

180. Γιὰ τὴν Λημνίαν ... γῆν, ἦν μίλτον ὀνομάζουσιν ἔνιοι Λημνίαν, καὶ τινες ἄλλοι σφραγίδα Λημνίαν, διὰ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐτῇ σφραγίδα τῆς Ἀρτέμιδος ἱεράν, βλ. Σ. Α. ΠΑΞΙΜΑΔΑΣ, Λημνία γῆ. Τὸ πρῶτο παγκοσμίως πρότυπο φαρμακευτικὸ προϊόν, Ἀθήνα 2002.

181. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 69, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀντίοχο Η' τὸν Φιλομήτορα.

182. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 79, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Αἴλιο Γάλλο.

183. Σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 71-72, στὴν ἐνότητα γιὰ τὸν Ζώπυρο τὸν Ἀλεξανδρέα. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι γιὰ τὸ πρῶτο ἀντίδοτο τῆς ἐνότητας αὐτῆς τῶν θηριακῶν τοῦ Ἡρᾶ σημειώνεται ὅτι πρόκειται γιὰ θηριακὴ ἢ ἐχρήσατο Μάρκος ὁ αὐτοκράτωρ (XIV 201, 9-10 Κ.), εἶναι προφανὲς ὁμοῦς ὅτι ἡ δήλωση αὐτὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Καππαδόκη γιαιτρός. Εἶναι σαφέστατο ὅτι ἀποτελεῖ διευκρίνιση τοῦ ἴδιου τοῦ Γαληνοῦ, ἐνῶ ὁ Μάρκος ὁ αὐτοκράτωρ πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν Μάρκο Αὐρήλιο (161-180 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Περγαμηνοῦ γιαιτροῦ, χρησιμοποιοῦσε τέτοιου εἶδους φάρμακα. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 79. Ἐξ ἄλλου στὸν τίτλο τῆς ἐξεταζόμενης ἐνότητας θηριακῶν, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ τὸν Γαληνὸ, σημειώνεται ὅτι πρόκειται γιὰ φάρμακα πού χρησιμοποιοῦσε καὶ ὁ ἴδιος γιὰ τὸ σχετικὸ χωρίο, βλ. παραπάνω, ὑπόσημ. 177.

184. Γιαιτρός, ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ. Πρβ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 15.

185. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 173, 13-174, 10 Κ.]. βλ. καὶ αὐτόθι [XIV 174, 10-13 καὶ 14-16 Κ.], ὅπου καταγράφονται δύο παραλλαγὲς τοῦ φαρμάκου, οἱ ὁποῖες εἰσάγονται μὲ τὴ δήλωση: ἐν ἄλλαις (γραφαῖς) οὕτως ἔχει.

186. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 170, 11-18 Κ.].

187. Ὅπως δηλ. συμβαίνει σὲ ἄλλες περιπτώσεις: βλ. π.χ. σ. 79 (ἀντίδοτος Αἰλίου Γάλλου, ... ταύτη καὶ Χάρμης ἐχρήσατο), σ. 99 (ἀντίδοτος Κωδίου Τούκου, ἢ καὶ Κρατερὸς ἐχρήσατο), σ. 102 (παρὰ Ζωῖλου, ἢ ἐχρήσατο Ἐπαφρόδιτος ὁ Καρχηδόνιος), κ.ἄ.

188. Γιὰ τὸν Ζήωνα βλ. F. KUDLIEN, Zenon (13), *RE X/A* (1972) 146, καὶ V. NUTTON, Zenon aus Laodikeia (13), *DNP 12/2* (2002) 754. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 12. Γιὰ τὴ

φάρμακα για τη θεραπεία τῶν δηγμάτων τῶν ιοβόλων· ἀπὸ τὸν Φιλούμενο μᾶς εἶναι γνωστὴ μιὰ θηριακὴ ἀντίδοτος κατὰ τῶν δηγμάτων, καὶ δύο ἔμπλαστροι ἢ διὰ θαλάσσης καὶ χαμαιλέοντος καὶ ἡ λευκὴ¹⁸⁹. Ὁ Φιλούμενος δὲν παραθέτει διὰ τὸ πολυτελὲς τῆς σκευασίας τὴ σύνθεση τῆς θηριακῆς αὐτῆς τοῦ Ζήνωννα, καὶ ἔτσι δὲν μᾶς παρέχεται ἡ δυνατότητα νὰ διαπιστώσουμε ἂν πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο φάρμακο μὲ ἐκεῖνο ποὺ παραθέτει ὁ Γαληνὸς μέσῳ τοῦ Ἄνδρομάχου τοῦ νεωτέρου ὡς θηριακὴ Ζήνωνος Λαοδικέως ὡς Μη(ι)νουκιανὸς¹⁹⁰ λαβὼν ἔδωκεν¹⁹¹. Ἐνα ἄλλο σχετικὸ φάρμακο (πρὸς τὰς τῶν ιοβόλων βλάβας) παρατίθεται πάλι ἀπὸ τὸν Γαληνὸ, αὐτὴ τὴ φορά ὅμως μέσῳ τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα, μὲ τὴ δήλωση Ζήνωνος Λαοδικέως λυσοδοῦντος. ἔστι δὲ καὶ θηριακὴ ἀγαθὴ¹⁹² (στὸ τέλος τοῦ παραθέματος σημειώνεται: τὸ φάρμακον εἰς Διονύσιον [correxī coll. transl. lat. («ad Dionysium Milesium»): Διόνυσον ed.] ἀναφέρεται τὸν Μιλήσιον¹⁹³).

Στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἡ δράση τοῦ Αἰλίου Γάλλου, ὁ ὁποῖος πιθανότατα εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν ex equestri ordine ὁμώνυμο praefectus Aegypti (27-24 π.Χ.)¹⁹⁴. Ὁ Γάλλος, ἴσως Ἀσκληπιάδειος για-

συζήτηση ἂν ὁ γιατρός αὐτὸς πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν Ζήωννα τὸν Ἡροφίλειο ἢ, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι διαφορετικὸ πρόσωπο, ἂν πρέπει νὰ συγκαταριθμηθεῖ στοὺς μαθητὲς τοῦ Ἡροφίλου, βλ. VON STADEN, *Herophilus*, σ. 504, ὑπόσημ. 19 (ὁ von Staden δὲν τὸν θεωρεῖ Ἡροφίλειο).

189. Σχετικὰ μὲ τὰ φάρμακα αὐτὰ βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. Ιοβ. 10, 6 [CMG X/1/1, σ. 14, 25-15, 14]. Ἡ διὰ θαλάσσης καὶ ἡ λευκὴ παρατίθενται ἀπὸ τὸν ΑΝΩΝ. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.], Π. Ιοβ. καὶ δηλητ. 9 [σ. 46, 22-34 Ihm], χωρὶς ὅμως νὰ ἀποδίδονται στὸν Ζήωννα (ἀλλὰ οὔτε καὶ σὲ ἄλλον γιατρό).

190. Ἡ δράση τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ, τοῦ ὁποῖου ὁ Γαληνὸς (πάλι μέσῳ τοῦ Ἄνδρομάχου τοῦ νεωτέρου) παραθέτει ἕνα ἀκόμη φάρμακο, τοποθετεῖται «um Christi Geburt» βλ. K. DEICHGRÄBER, *Minukianos* (4), *RE XV/2* (1932) 1988 (ὁ Deichgräber κάνει λόγο γιὰ τὸν γιατρό αὐτὸν μὲ βάση ἕνα μόνο χωρίο τοῦ ΓΑΛΗΝ., XIII 930 K., καὶ φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ αὐτὸ ποὺ τὸν συνδέει μὲ τὸν Ζήωννα· πάντως ἡ προτεινόμενη χρονολόγησή του δὲν ἀνατρέπεται). βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 12.

191. βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 10 [XIV 163, 3-18 K.].

192. βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 171, 16-17 K.].

193. Γιὰ τὸν Διονύσιο τὸν Μιλήσιο, πιθανὸ εὑρετὴ τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ (βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 12) δὲν ἔχω ἐντοπίσει κανένα ἄλλο στοιχεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα ἀκόμη φάρμακο πρὸς τριχιῶντας, πάλι μέσῳ τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα· βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 4, 7 [XII 741, 17-742, 8; K.]. Γιὰ τοὺς γιατροὺς μὲ τὸ ὄνομα Διονύσιος βλ. TECUSAN, *The Fragments of the Methodists*, τ. 1, σ. 53-59· γιὰ τὸν Διονύσιο τὸν Μιλήσιο βλ. σ. 57, ὅπου ἡ Tecusan θίγει τὸ ἐνδεχόμενο κάποιες ἀπὸ τίς μνεῖες τοῦ Γαληνοῦ σὲ Διονύσιον, χωρὶς ἄλλον προσδιορισμὸ, νὰ ἀφοροῦν τὸν ὁμώνυμο Μιλήσιο. Μᾶλλον ἀναπόδεικτη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ ταύτιση ἀπὸ τὸν Wellmann τοῦ χειροῦργου Διονυσίου (*Dionysius chirurgus*) ποὺ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Scribonius Largus μὲ τὸν Μιλήσιο φαρμακολόγο γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ· βλ. *Dionysius* (132), *RE V/1* (1903) 976.

194. βλ. VON ROHDEN, *Aelius* (59), *RE I/1* (1893) 493 (τὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἄρθρου εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν M. Wellmann). βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Αρχιγένης*, σ. 270-271. Ὁ Watson δὲν δέχεται

τρόσ, εἶχε φαρμακολογικά ἐνδιαφέροντα καὶ συνέθεσε ἀντίδοτα γιὰ τὰ ἰοβόλα ζῶα καὶ τὰ δηλητήρια ἀλλὰ καὶ γιὰ διάφορα νοσήματα· τὰ σκευάσματά του τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ τὰ ἔργα τριῶν γιαιτρῶν, ἓνα μέσῳ τοῦ Ἡρᾶ τοῦ Καππαδόκη (ἄλλη θηριακὴ πρὸς σκορπίων πληγὰς καὶ ὄσα τῶν δακόντων ἰοῦ ἓνα ἀφιέναι δοκεῖ, καὶ πρὸς ῥήγματα καὶ σπάσματα, ἐμπνευματώσεις κώλου καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ὁμοίων. ταύτην τὴν δύναμιν Γάλλος ἐκ τῆς Ἀραβίας παραγενόμενος Καίσαρι¹⁹⁵ ἔδωκε, πολλοὺς αὐτῇ τῶν συστρατευομένων διασώσας¹⁹⁶), ἕξι μέσῳ τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ νεωτέρου (1. ἀντίδοτος Αἰλίου Γάλλου, ἧ Καίσαρ συμφώνως, ταύτη καὶ Χάρμη¹⁹⁷ ἐχρήσατο, ποιούσα πρὸς τὰ θανάσιμα καὶ ἰοβόλα, κᾶν τόπον ἐρπετῶν καταρράνης, φυγαδεύσεις (εἶναι ὠφέλιμη καὶ σὲ ἀρκετὰ ἄλλα νοσήματα)¹⁹⁸, 2. ἀντίδοτος Αἰλίου Γάλλου πρὸς ἄλλα καὶ πρὸς λυσοδοήκτους¹⁹⁹, 3. ἄλλη ἀντίδοτος Αἰλίου Γάλλου πρὸς τὰ ἐντὸς πάθη ἐνεργῆς²⁰⁰, 4. ἀρωματικὴ²⁰¹ ἀρίστη Γάλλου ποιούσα πρὸς πάντα²⁰², 5. θηριακὴ Αἰλίου Γάλλου, ἧ χρώμαι, καλή²⁰³, 6. θηριακὴ ἄλλη Αἰλίου Γάλλου σφόδρα ἐνεργῆς²⁰⁴) καὶ τέλος δύο μέσῳ τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα (1. ἄλλη Αἰλίου Γάλλου, ὡς Βελχιόνιος²⁰⁵ ἔφη παρὰ Καίσαρος εἰληφέναι²⁰⁶, 2. ἀντίδοτος θηριακὴ ἐχιδοήκτοις. ταύτην ... Γάλλος παραγενόμενος ἐκ τῆς Ἀραβίας ἔδωκε Καίσαρι, πολλοὺς τῶν συστρατευομένων αὐτῷ πληγέντας ἀπὸ τε λυσοδοήκτων καὶ σκορπίων καὶ φαλαγγίων καὶ τῶν ἄλλων ἐρπετῶν διασώσας²⁰⁷). Στὸν Αἴλιο Γάλλο

αὐτὴ τὴν πιθανὴ ταύτιση· βλ. *Theriac and Mithridatium*, σ. 16-17, 20, 25-26 καὶ 78 (γιὰ τὸν γιατρὸ Αἴλιο Γάλλο), καὶ σ. 16 καὶ 84 (γιὰ τὸν praefectus Αἴλιο Γάλλο). Ἐπίσης ὁ KUDLIEN, *Die Stellung*, σ. 18, θεωρεῖ μὴ πειστικὴ τὴν ταύτιση τοῦ praefectus μὲ τὸν γιατρὸ Αἴλιο Γάλλο, εἰκάζοντας αὐθαίρετα τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ γιατρὸς δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν ἀδελφὸς («vielleicht ein Bruder») τοῦ πρώτου.

195. Δηλ. στὸν Αὐγουστο (27 π.Χ.-14 μ.Χ.).

196. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 203, 2-14 K.]. Βλ. ἀκόμη FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 143 καὶ 185, καὶ KUDLIEN, *Die Stellung*, σ. 200.

197. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 93-94, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Χάρμη.

198. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 1 [XIV 114, 3-115, 1 K.].

199. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 10 [XIV 158, 5-12 K.].

200. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 10 [XIV 158, 13-159, 3 K.].

201. Ἀρωματικὲς χαρακτηρίζονται οἱ δυνάμεις (= φάρμακα) ἐξ αἰτίας τῆς εὐώδους ὁσμῆς τους· βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. ἕλ. ἱατρ. 2, 171 [I 238, 15-239, 1 Wellm.] (ἀρωματικαὶ δυνάμεις)· ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 1 [XII 623, 2 K.] (ἡ ἱερὰ ἀρωματικὴ)· 7, 2 [XIII 52, 6 K.] (ἀρωματικὴ Μιθριδάτειος)· αὐτόθι [XIII 53, 4 K.] (διὰ τῆς πτέρεως Ἀνδρομάχου ἀρωματικὴ), κ.ά.

202. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 10 [XIV 159, 4-9 K.].

203. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 10 [XIV 161, 4-12 K.].

204. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 10 [XIV 161, 13-162, 7 K.].

205. Γιὰ τὸν Βελχιόνιο αὐτὸν δὲν ἔχω ἐντοπίσει κανένα ἄλλο στοιχεῖο.

206. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 170, 19-171, 5 K.].

207. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 14 [XIV 189, 7-190, 3 K.]. Ἄν καὶ τὸ κείμενο ποὺ προτάσσεται τοῦ φαρμάκου δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀντίδοτος αὐτὴ εἶναι ἴδια μὲ ἐκεῖνη ποὺ παρατίθεται ἀπὸ τὸν Ἡρᾶ (βλ. λίγο παραπάνω), κάτι τέτοιο δὲν τεκμηριώνεται ἀπὸ τὴ σύγκριση τῆς συνθέσεώς τους

πρέπει να αποδοθεί και η *αντίδοτος θηριακή προς πάντα ιοβόλα και έρπετά, ήντινα έξ Άρραβίας ήνεγκα*, την οποία ο Άνώνυμος [Αίλ. Προμ.:] παραθέτει στην ένότητα του έργου του, όπου καταγράφονται *αντίδοτοι θηριακαί*, χωρίς να τη συνδέει με κάποιον γιατρό· φυσικά τὸ ὑποκείμενο τοῦ *ήνεγκα* δὲν εἶναι ὁ Άνώνυμος ἀλλὰ ὁ Αἴλιος Γάλλος²⁰⁸.

Σύγχρονος τοῦ προηγούμενου πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ὁ (Μεθοδικός;) γιατρός Ἀντίπατρος, ἂν βέβαια ὁ Γάλλος, παραλήπτης ἰατρικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀντιπάτρου, ταυτίζεται μὲ τὸν Αἴλιο Γάλλο, γιὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε λόγος παραπάνω²⁰⁹. Ὁ Ἀντίπατρος μεταξὺ ἄλλων ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴ Φαρμακολογία· ἀπὸ τὰ φάρμακα ποὺ συνδέονται μὲ τὸ ὄνομά του δύο ἀφοροῦν τὰ δηλητήρια καὶ τὰ ἰοβόλα καὶ μᾶς εἶναι γνωστὰ μέσῳ τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ νεωτέρου· τὸ ἔνα ἀποτελεῖ μιὰ τροποποιημένη σύνθεση τῆς Μιθριδατείου ἀντιδότου²¹⁰ (*ἄλλως ἢ Μιθριδάτειος ὡς Ἀντίπατρος καὶ Κλεόφαντος*²¹¹), ἐνῶ τὸ δεύτερο εἶναι μιὰ θηριακή ποὺ καταγράφεται ὡς δική του σύνθεση (*αντίδοτος Ἀντιπάτρου θηριακή, καὶ πρὸς ἀσπιδοθήκτους προδιδομένη καὶ ἐπιδιδομένη, ἧ χρωμαι*)²¹².

Ὁ Ἡροφίλειος γιατρός Ἀπολλώνιος ὁ Μῦς (1ος αἰ. π.Χ./1ος αἰ. μ.Χ.: ἡ δράση του θὰ μποροῦσε νὰ ὀρισθεῖ ἀνάμεσα στὸ 50 π.Χ. καὶ τὸ 10 μ.Χ.)²¹³ ἀφιέρωσε

(φυσικά δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο φάρμακο ποὺ ὑπέστη τόσο μεγάλες τροποποιήσεις ἀπὸ τοὺς χρήστες του, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ διαπιστωθεῖ ἡ ἀρχικὴ σύνθεσή του). Βλ. καὶ τὴν ἐπὶ μ. ὑπόσημ.

208. Βλ. ΑΝΩΝ. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.:], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 10 [σ. 47, 17-22 Ihm]. Γιὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς θηριακῆς αὐτῆς μὲ τὶς ἀναγραφῆς τριῶν θηριακῶν τοῦ Αἰλίου Γάλλου στὸν Γαληνὸ βλ. καὶ IHM, *Der Traktat*, σ. 86.

209. Γιὰ τὸν Ἀντίπατρο βλ. WELLMANN, *Geschichte*, II, σ. 678· στὸν ΙΔΙΟ, *Antipatros* (32), *RE* I/2 (1894) 2517· WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 15 καὶ 38. Γιὰ τοὺς γιατροὺς μὲ τὸ ὄνομα Ἀντίπατρος βλ. στὸν WELLMANN (ὁ.π.) καὶ TECUSAN, *The Fragments of the Methodists*, τ. 1, σ. 47-49, ὅπου ὁμως ἡ διάκριση τοῦ Ἀντιπάτρου, συγγραφέα τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Αἴλιο Γάλλο, ἀπὸ τὸν φαρμακολόγο Ἀντίπατρο γίνεται χωρὶς καμιά σχεδὸν αἰτιολόγηση. Θεωρῶ ὀρθότερες τὶς σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ Wellmann, τόσο γιὰ τὴ σχέση τοῦ Ἀντιπάτρου μὲ τὸν Αἴλιο Γάλλο ὅσο καὶ γιὰ τὴ χρονολόγηση καὶ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸν ἐν λόγω Ἀντίπατρο· τὴ χρονολόγηση τοῦ Ἀντιπάτρου ἀπὸ τὸν Wellmann ἀσπάζεται καὶ ὁ WATSON, ὁ.π., σ. 15.

210. Γιὰ τὸ φάρμακο αὐτὸ βλ. παραπάνω, σ. 69-71, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Μιθριδάτη.

211. Ὁ γιατρός Κλεόφαντος ἔδρασε μεταξὺ τοῦ Μιθριδάτη ΣΤ', τὴν ἀντίδοτον τοῦ ὁποῖου γνωρίζει καὶ τροποποιεῖ, καὶ τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ νεωτέρου, ὁ ὁποῖος παραθέτει φάρμακά του· βλ. F. E. KIND, *Kleophantos* (3), *RE* XI/1 (1921) 790-791. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 37-43 (*passim*), 53, 74, 90 ὑπόσημ. 3, 95 καὶ 137 ὑπόσημ. 2· ὁ WATSON ὁμως, ὁ.π., σ. 38, χρονολογεῖ τὸν Κλεόφαντο σὲ σχέση μὲ τὸν Ἀντίπατρο.

212. Γιὰ τὰ δύο αὐτὰ φάρμακα βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 1 [XIV 108, 9-109, 13 K.] = ἈΝΤΙΠΑΤΡ., ἀπ. 114 (dub.) Tecusan, καὶ 2, 10 [XIV 160, 3-161, 3 K.] = ἈΝΤΙΠΑΤΡ., ἀπ. 113 (dub.) Tecusan, ἀντίστοιχα. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 15, 18, 21 κ.ά.

213. Γιὰ τὸν Ἀπολλώνιο βλ. M. WELLMANN, *Apollonios* (103), *RE* II/1 (1895) 149-150· V.

προφανώς μιὰ ἐνότητα τοῦ φαρμακολογικοῦ συγγράμματός του, πού ἔφερε τὸν τίτλο *Περὶ εὐπορίστων φαρμάκων*, στὴν καταγραφή φαρμάκων κατὰ τῶν δηλητηρίων καὶ τῶν ἰοβόλων. Ἀπὸ τὴν ἐνότητα αὐτὴ ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων, στὸ πέμπτο βιβλίον τοῦ ἔργου του, ὅπου καταγράφει τὰ ἐντὸς φάρμακα, παρέθεσε ἓνα σκεῦασμα τοῦ Ἀπολλωνίου, τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦσε θεραπευτικὸ βοήθημα γι' αὐτοὺς πού εἶχαν καταπιεῖ βδέλλες²¹⁴, καθὼς καὶ ἓνα φάρμακο προφυλακτικὸν τῶν θανασίμων φαρμάκων (μὲ τὴν ἀπλὴ δήλωση *Ἀπολλωνίου Μυός*)²¹⁵. Παραθέματα ἀπὸ τὸ *Περὶ εὐπορίστων φαρμάκων* τοῦ Ἀπολλωνίου σχετικὰ μὲ διάφορα ἰοβόλα ἐντοπίζονται στὸν Φιλούμενο (*κυνόδηκτοι, ἀνθρωπόδηκτοι, ἔχρις/ἔχιδνα, πρηστήρες/ἔρπητες, διψάς, σήψ, σκολόπενδρα, μυγαλῆ, ἀράχναι*)²¹⁶.

Ἐνας γιατρός Πολυείδης²¹⁷ (1ος αἰ. π.Χ./1ος αἰ. μ.Χ.) μνημονεύεται γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τὸν Κέλσο (ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ *De medicina* περὶ τὸ 35 μ.Χ.), ὁπότε ὁ Πολυείδης εἶτε ἔζησε τὸν προηγούμενον αἰῶνα ἀπὸ αὐτὸν εἶτε ὑπῆρξε πρεσβύτερος σύγχρονός του, ὥστε ὁ Λατίνος λόγιος νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ κάνει χρῆση τοῦ ἔργου του²¹⁸. Ὁ H. Diller, στὸ σχετικὸ ἄρθρο γιὰ τὸν Πολυεῖδη, ἐνῶ κάνει λόγο γιὰ ἓνα πασίγνωστο φάρμακο (*γινώσκεται σχεδὸν ἅπασι*), ἢ εὕρεση τοῦ ὁποίου συνδέεται μ' αὐτόν, δηλ. τὴν *Πολυείδου σφραγίδα* (πού σπανιότερα μνημονεύεται καὶ ὡς *κυκλίσκος*), καὶ ἐνῶ ἐπισημαίνει τὴ μνεῖα του ἀπὸ ἀρκετοὺς γιατροὺς (ἀπὸ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο ἕως τὸν Παῦλο Αἰγινήτη), δὲν σημειώνει τίποτε γιὰ τὶς δύο μαρτυρίες τοῦ Φιλουμένου καὶ τοῦ Ἀωνύμου [Αἴλ. Προμ.], στίς ὁποῖες γίνεται λόγος γιὰ τὸν Πολυεῖδη τὸν θη-

NUTTON, Apollonios Mys, *DNP* 1 (1996/1999) 888-889, καὶ K.-H. LEVEN, Apollonios Mys, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 69-70. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 8, 9, 22-23, 24, 29, 34 καὶ 38. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 271-276. Γιὰ τὴν καταγραφή τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ βλ. VON STADEN, *Herophilus*, σ. 552-554.

214. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 7 [XIV 143, 14-15 K.] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 30 von Staden. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόδοση στὸν Ἀπολλώνιο μόνο τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ καὶ ὄχι εὐρύτερης ἐνότητας βλ. παρακάτω, σ. 98, ὑπόσημ. 328, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα.

215. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 8 [XIV 146, 17-147, 2 K.] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 31 von Staden (ὁ von Staden μάλιστα διερωτᾶται ἂν πράγματι πρόκειται γιὰ παράθεμα τοῦ Γαλινοῦ μέσῳ τοῦ Ἀσκληπιάδη). Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 98, ὑπόσημ. 328, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα.

216. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ἰοβ.* 5, 5-6 [CMG X/1/1, σ. 10, 1-11;] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 38 von Staden· 17, 10-11 [CMG X/1/1, σ. 24, 20-28;] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 39 von Staden· 19, 1-2 [CMG X/1/1, σ. 26, 8-13] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 40 von Staden· 20, 3 [CMG X/1/1, σ. 26, 27-27, 1] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 41 von Staden· 23, 3 [CMG X/1/1, σ. 30, 1-7] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 42 von Staden· 32, 3 [CMG X/1/1, σ. 36, 3-5] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 43 von Staden· 33, 5-6 [CMG X/1/1, σ. 37, 3-14;] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 44 von Staden, καὶ 35, 3-4 [CMG X/1/1, σ. 38, 23/26-28] = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 45 von Staden.

217. Τὸ ὄνομα ἐντοπίζεται μὲ διάφορες παραλλαγές, δηλ.: *Πολυείδης, Πολυείδος, Πολυίδος*.

218. Γιὰ τὸν Πολυεῖδη, εὐρετὴ τῆς ὁμώνυμης *σφραγίδος*, βλ. H. DILLER, Polyidos (12), *RE* XXI/2 (1952) 1661-1662.

ριακό (ό Diller γνωρίζει σίγουρα τὰ κείμενα τοῦ Φιλούμενου καὶ τοῦ Ἀνωνώμου)²¹⁹. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Diller δὲν συζητᾶ οὔτε τὴν ταύτιση οὔτε τὴ διάκριση τῶν προσώπων αὐτῶν. Ἄν ὅμως ὁ Πολυείδης ὁ θηριακὸς εἶναι διαφορετικὸ πρόσωπο ἀπὸ τὸν ὁμώνυμο εὐρετὴ τῆς *σφραγίδος*, τότε πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν Φιλούμενο (στὸν 1ο; αἰ. μ.Χ.). Στὸν θηριακὸ ὁ Φιλούμενος ἀποδίδει ἓνα ἐξαιρετικὰ ἀποτελεσματικὸ βοήθημα γιὰ ὅσους ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ἔχιν ἢ ἔχιδνα· τὸ φάρμακο ἔχει τόσο ταχεῖα καὶ ἰσχυρὴ δράση ὥστε, *κἂν ἐκπνέη τις καὶ χρήται οὕτως, διασωθήσεται*²²⁰. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀνώνυμος [Αἴλ. Προμ.]; καταγράφει ἓνα φάρμακο τοῦ Πολυείδη ἐπίσης δραστικότερο κατὰ τῶν δηλητηριωδῶν οὐσιῶν: ὁποῖος τὸ λάβει εἶναι ἀπολύτως προφυλαγμένος καὶ οὐ μὴ ἄφηται αὐτοῦ καθόλου θανάσιμον φάρμακον²²¹. Ἔτσι, ἂν καὶ ὁ Πολυείδης χαρακτηρίζεται θηριακός, ἀπὸ τὴ δεύτερη ἀπὸ τὶς δύο παραπάνω μαρτυρίες τεκμηριώνεται ἡ ἐνασχόλησή του καὶ μὲ τὰ δηλητήρια.

Μὲ τὴν Ἀλεξάνδρεια συνδέεται ὁ γιατρὸς Σώστρατος, ὁ ὁποῖος σπούδασε ἐκεῖ μετὰ τὸ 30 π.Χ.²²² (πιθανότατα ἔδρασε στὴν ἴδια πόλη καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.)· πραγματεύθηκε τὰ σχετικὰ μὲ τὰ ἰοβόλα στὸ ἔργο του *Περὶ βλητῶν καὶ δακέτων*²²³, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζονται μερικὰ μόνον ἀποσπάσματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δύο ἀφοροῦν τὸν κρανοκολάπτην²²⁴, ἓνα τὸ *μυρμῆκ(ε)ιον* (εἶδος φαλαγγίου)²²⁵ καὶ ἓνα τὴ *διψάδα*²²⁶. Κατὰ τὸν M. Wellmann ὁ Αἰλιανός (2ος αἰ. μ.Χ.) εἶχε ὑπ' ὄψιν τοῦ ἔργου τοῦ Σωστράτου ἐν μέρει ἄμεσα καὶ ἐν μέρει μέσῳ

219. Ὁ ἴδιος εἶχε γράψει τὸ ἄρθρο γιὰ τὸν Φιλούμενο στὴ *RE*.

220. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ἰοβ.* 17, 9 [CMG X/1/1, σ. 24, 17-19] (*ἀλκιβιάδιος βοτάνη*).

221. Βλ. ΑΝΩΝ. [Αἴλ. Προμ.]; *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 51 [σ. 66, 25-30 Ihm]: *ἀντίδοτος ἀφθαρτος καλουμένη* ... (Τὸ ἐπιθ. *ἀφθαρτος* στὸ χωρίο αὐτὸ δηλώνει προφανῶς τὴ δράση τοῦ ἀντιδότου, ὅτι δηλ. ἀποτρέπει τὴ φθορά, τὸν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου ποῦ θὰ κάνει χρῆση του· δὲν ἔχω ἐντοπίσει ἄλλο χωρίο, στὸ ὁποῖο τὸ ἐν λόγῳ ἐπιθ. νὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ χαρακτηρισμὸ φαρμάκου).

222. Γιὰ τὸν Σώστρατο βλ. GOSSEN, *Sostratos*, στ. 1203-1204· βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 12. Γιὰ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Σώστρατος.

223. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. 760b [σ. 274, 4-6 Crugn.] = ΣΩΣΤΡ., ἀπ. 2 Wellm.: *Σώστρατος δέ φησι ἐν τῷ Περὶ βλητῶν καὶ δακέτων* ὅτι, *ἐάν τις λαβὼν κρανοκολάπτην ἐλαίῳ ἀποπνίξῃ, ἀλεξίκακον γίνεται*, καὶ 764a [σ. 276, 1-2 Crugn.] = ΣΩΣΤΡ., ἀπ. 3 Wellm.: *τῷ ἴκελος ὁ κρανοκολάπτης ἐν ταῖς περσεαῖς ὁράται, ὡς Σώστρατος ἐν τῷ Περὶ βλητῶν καὶ δακέτων*. Ὁ WELLMANN, *Die späteren Ärzte*, σ. 445, ὑποσημ. 175, πιστεύει ὅτι ὁ Σώστρατος πρέπει νὰ τίτλοφόρησε ἔτσι τὸ σύγγραμμά του ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὸ ὁμότιτλο ἔργο τοῦ Θεοφράστου (*περὶ τῶν δακέτων καὶ βλητικῶν*). Ὡστόσο ὁ Γερμανὸς αὐτὸς μελετητής, κάνοντας λόγο γιὰ τὴ γνώση τοῦ Σωστράτου ἀπὸ τὸν Aemilius Macer, καταγράφει τὸν τίτλο τοῦ ἔργου ὡς ἀκολούθως: «er [sc. Aemilius Macer] des Sostratos Schrift *περὶ βλητῶν ἢ δακέτων* benützte»· βλ. WELLMANN, *Aemilius*, σ. 567.

224. Βλ. ΣΩΣΤΡ., ἀπ. 2 καὶ 3 Wellm. (βλ. στὴν ἀμέσως προηγ. ὑποσημ.).

225. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. 747 [σ. 270, 11-16 Crugn.] = ΣΩΣΤΡ., ἀπ. 4 Wellm.

226. Βλ. Αἰλιαν., *Π. ζῶων ἰδιот.* 6, 51 = ΣΩΣΤΡ., ἀπ. 5 Wellm.

του Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τῆ Μύνδο²²⁷. Σημειώνω ἀκόμη ὅτι ὁ Σώστρατος εἶχε γνώση τοῦ σχετικοῦ ἔργου τοῦ Ἀπολλοδώρου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Ἀσκληπιάδῃ τοῦ Φαρμακίωνα, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Σώστρατος προέκρινε καὶ προφανῶς χρησιμοποιοῦσε τὴν διὰ τοῦ αἵματος τῆς χελώνης σκευασία τοῦ Ἀπολλοδώρου πρὸς ἐχιοδήκτους²²⁸. ἐπίσης ὁ Σώστρατος γνώριζε τὸ ἔργο τοῦ Νικάνδρου²²⁹.

Στὴ σχετικὴ μὲ τὰ ἰοβόλα ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία κατέχει θέση καὶ ὁ βασιλιάς τῆς Μαυριτανίας Ἰόβας (Iuba) ὁ Β' (50 π.Χ.-23/24 μ.Χ.· βασιλ.: 25π.Χ.-23/24 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος συνέγραψε διάφορα συμπιλήματα σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα²³⁰. Μεταξὺ αὐτῶν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἔργο μὲ τίτλο *Θηριακόν* (-κά;), ἀπὸ τὸ ὁποῖο γνωρίζουμε ἓνα ἀπόσπασμα, κατὰ τὸ κείμενο τοῦ ὁποῖου <Ἰόβας> ὁ βασιλεύς φησιν ἐν τῷ *Θηριακῷ* ἰ' γένη εἶναι φαλαγγίων²³¹. Σημειώνω ἀκόμη ὅτι στὸν Ἰόβα ἀποδίδεται καὶ ἡ εὑρεση τοῦ *εὐφορβίου*, φυτοῦ μία ἀπὸ τὶς χρήσεις τοῦ ὁποῖου ἀφορᾷ τοὺς ἐρπετοδήκτους²³².

Ὁ Μεθοδικὸς γιατρὸς Εὐδημος (1ος αἰ. π.Χ./1ος αἰ. μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὴν Αὐλὴ τοῦ αὐτοκράτορα Τιβερίου (14-37 μ.Χ.), ὑπῆρξε ἐραστής τῆς Λιβίας καὶ τὸ 23 μ.Χ. συμμετεῖχε στὴ δολοφονία τοῦ συζύγου τῆς Δρούσου, πιθανότατα ἀσχολήθηκε μὲ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια στὸ πλαίσιο τῶν εὐρύτερων φαρμακολογικῶν ἐνασχολήσεών του²³³. Ὁ Εὐδημος γνώριζε καὶ παρέθετε σὲ κάποιο ἔργο του τὴν ἔμμετρα γραμμένη θηριακὴ τοῦ Σελευκίδῃ βασιλιᾷ Ἀντι-

227. Βλ. WELLMANN, *Die späteren Ärzte*, σ. 444-445 (γιὰ τὸν Σώστρατο), καὶ σ. 445, ὑπόσημ. 175 (γιὰ τὴ σχέση ἐξαρτήσεως Σωστράτου — Ἀλεξάνδρου Μυνδίου — Αἰλιανοῦ).

228. Βλ. παραπάνω, σ. 58, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀπολλόδωρο. Βλ. καὶ WELLMANN, *Sostratos*, σ. 346, ἀπ. 1· βλ. καὶ σ. 337· ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 12.

229. Βλ. WELLMANN, *Die späteren Ärzte*, σ. 445, ὑπόσημ. 175, καὶ GOSSEN, *Sostratos*, σ. 1204.

230. Γιὰ τὸν Ἰόβα βλ. F. JACOBY, *Iuba* (2), *RE IX/2* (1916) 2384-2395· W. SPOERRI, *Iuba* (2), *DKP 2* (1967) 1493-1494· J. FÜNDLING, *Iuba* (2), *DNP 5* (1998) 1185-1186. Σὲ κανένα ἀπὸ τὰ μελετήματα αὐτὰ δὲν μνημονεύεται ὁ τίτλος τοῦ ἔργου γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ.

231. Βλ. ἸΟΒΑΣ, ἀπ. 102 Jacoby. Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἰόβα ποῦ ἐντοπίζονται στὸν Ἀλέξανδρο τὸν Μύνδιο, τὸν Αἰλιανό, τὸν Πλούταρχο κ.ἄ. καὶ ἀφοροῦν διάφορα ζῶα φαίνεται νὰ προέρχονται ἀπὸ ἄλλο ἔργο τοῦ λόγιου βασιλιᾷ.

232. Βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 3, 82 [II 98, 14-16 Wellm.]: ἡ μέντοι εὑρεσις αὐτοῦ [sc. τοῦ εὐφορβίου] κατὰ Ἰόβαν τὸν βασιλέα τῆς Λιβύης ἐπεγνώσθη, καὶ αὐτόθι [II 99, 5-7 Wellm.]: ἱστοροῦσι δὲ τινες μηδὲν παρακολουθεῖν δυσχερὲς τοῖς ἐρπετοδήκτοις, ἐάν τις ἐγκόψας αὐτῶν ἄχρι ὅστέου τὸ δέρμα τῆς κεφαλῆς ἐνθῆ τὸν ὄπὸν [sc. τοῦ εὐφορβίου] καὶ ῥάψῃ τὸ τραῦμα. Βλ. καὶ PLIN., *Nat. hist.* 25, 77-79 [IV 141, 8-142, 9 Ian-Mayh.] (ὅπου μεταξὺ ἄλλων σημειώνεται ὅτι ὁ Ἰόβας ἀνακάλυψε τὸ φυτό καὶ τὸ ὄνόμασε εὐφόρβιον ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ γιατροῦ τοῦ Εὐφόρβου).

233. Γιὰ τὸν Εὐδημο βλ. M. WELLMANN, *Eudemos* (18), *RE VI/1* (1907) 904-905· V. NUTTON, *Eudemos* (6), *DNP 4* (1998) 219-220, καὶ G. MARASCO, *Eudemos* (2), *Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, σ. 280. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 64-66.

όχου Η' του Φιλομήτορος (125-96 π.Χ.), η οποία ένδεικνυόταν για τὰ δῆγματα (τῶν) Ιοβόλων²³⁴, ἐνῶ σύμφωνα με τὸν Φιλούμενο καὶ τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη ὁ ἴδιος γιατρὸς εἶχε καταγράψει ἕνα περιστατικὸ ἀνθρώπου ποὺ εἶχε καταστῆ ὑδροφοβικὸς καὶ διασώθηκε²³⁵. Ἐπίσης ἡ ἐνασχόλησή του με τὴν ὑδροφοβία, νόσο ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὸν ἰὸν ποὺ μεταδίδει στὸν ἄνθρωπο ὁ λυσσασμένος σκύλος με τὸ δάγκωμά του, τεκμηριώνεται καὶ ἀπὸ τρεῖς σχετικὲς μνείες τοῦ Caelius Aurelianus [= Σωρανοῦ]²³⁶. Ἡ πιθανὴ ἐνασχόλησή του καὶ με τὰ δηλητήρια εἰκάζεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Δροῦσος, στὴ δολοφονία τοῦ ὁποῖου, ὅπως εἰπώθηκε, συμμετεῖχε καὶ ὁ Εὐδημος, ἐξοντώθηκε με δηλητήριο²³⁷.

Στὸν Ἀλέξανδρο ἀπὸ τὴ Μύνδο τῆς Καρίας (1ος αἰ. μ.Χ.), συγγραφέα ἔργων ζωολογικοῦ περιεχομένου (*Κτηνῶν ἱστορία*, *Πτηνῶν ἱστορία*: ἴσως αὐτοτελεῖ τμήματα ἐνὸς ἔργου με γενικὸ τίτλο *Περὶ ζῶων*)²³⁸, ἀποδίδεται ἔργο με τὸν πιθανὸ τίτλο *Θηριακά*²³⁹. Στὸ σύγγραμμά του αὐτὸ ὁ Ἀλέξανδρος ἔκανε λόγο «για τὰ ἀμφίβια ζῶα καὶ τὰ ἔρπετά, τὶς συνέπειες τοῦ δῆγματός τους καὶ τὰ θεραπευτικὰ βοηθήματα για τὴν ἀντιμετώπισή τους»²⁴⁰. Κατὰ τὸν ἀρχαῖο Σχολιαστὴ τῶν *Θηριακῶν* τοῦ Νικάνδρου ὁ Ἀλέξανδρος πρότεινε νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἀποπατήματα (*σπυράθοι*) τῆς αἰγός, ὕστερα ἀπὸ κάποια ἐπεξεργασία τους, ὡς ἐπίθεμα κατὰ τοῦ δῆγματος τῶν Ιοβόλων²⁴¹. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηρι-

234. Σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 69 (πρόκειται για τὸ ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 115 Tecusan).

235. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. Ιοβ.* 1, 4 [CMG X/1/1, σ. 5, 2-4] = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 253 Tecusan, καὶ [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], *Π. Ιοβ.* 1 [σ. 59, 1-4 Spr.] = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 274 Tecusan.

236. Βλ. CAEL. AUREL., *Cel. pass.* 3, 11 [CML VI/1/1, σ. 354, 7-24] = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 41 Tecusan· 3, 13 [CML VI/1/1, σ. 356, 5-20] = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 42 Tecusan, καὶ 3, 15 [CML VI/1/1, σ. 366, 23-33] = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 43 Tecusan. Ὡστόσο πρέπει νὰ σημειώσω ἐδῶ ὅτι ἡ πραγμάτευση τοῦ ὑδροφοβικοῦ πάθους δὲν ἀποτελεῖ βέβαιη ἔνδειξη για εἰδικὴ ἐνασχόληση με τὰ Ιοβόλα, ἐπειδὴ σχετικὰ κεφφ. ἐντοπίζονται καὶ σὲ παθολογικοῦ-θεραπευτικοῦ περιεχομένου ἱατρικὰ ἔργα, ὅπως τὰ συγγράμματα τοῦ Caelius Aurelianus [= Σωρανοῦ], τοῦ Παύλου Νικαίου κ.ἄ. Γιὰ τὶς αἰτίες προκλήσεως τῆς ὑδροφοβίας βλ. καὶ παρακάτω, σ. 116, ὑποσημ. 448, τὴν ἀποψη τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Περγαμηνοῦ.

237. Βλ. PLIN., *Nat. hist.* 29, 20-21 [IV 375, 3-11 Ian-Mayh.] = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 266 Tecusan· πρβ. καὶ TACIT., *Annal.* 4, 3 = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 316 Tecusan, καὶ TACIT., ὁ.π. 4, 8-11 = ΕΥΔΗΜ., ἀπ. 317 Tecusan.

238. Γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο βλ. ODER, *Schriften über Landwirtschaft*, σ. 851-856 (ὁ ODER, ὁ.π., σ. 851, τὸν χρονολογεῖ ἐπὶ Αὐγούστου). Τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ἔργα του συγκέντρωσε ὁ Wellmann (βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος).

239. Ὁ τίτλος αὐτὸς προτάθηκε ἀπὸ τὸν ODER, *Schriften über Landwirtschaft*, σ. 852, με βάση τὸ ἀκόλουθο χωρίο τῶν ἀρχαίων Σχολίων στὰ νικάνδρεια *Θηριακά* 932 [σ. 316, 1-2 Crugn.]: Ἀλέξανδρος ἐν τῷ περὶ θηριακῶν ... Ὁ WELLMANN, *Alexandros von Myndos*, σ. 554, μνημονεύει τὸ ἔργο με τὸν τίτλο *Θηριακός*.

240. Βλ. ODER, *Schriften über Landwirtschaft*, σ. 852.

241. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. 932 [σ. 316, 1-5 Crugn.]: Ἀλέξανδρος ἐν τῷ περὶ θηριακῶν κελεύει τὰ τῶν αἰγῶν ἀποπατήματα, ἂν τε ὑγρὰ ἢ, ἂν τε ξηρά, μετὰ τρυγὸς οἴνου ἢ ὄξους αὐτὰ κατασκευάζειν, τὰ δὲ ἐπιφερόμενα πάντα βοήθειαν ἔχει. Βλ. καὶ WELLMANN, *Alexander von*

χθεῖ μὲ βεβαιότητα ἂν τὰ δύο κείμενα, γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος στὴ συνέχεια, προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο, στὸ ὁποῖο ἀνήκει τὸ προηγούμενο ἀπόσπασμα: στὸ ἕνα ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ ὁ Ἀλέξανδρος ἔκανε λόγο, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Αἰλιανοῦ, γιὰ τὴν ἐχθρότητα τοῦ χαμαιλέοντα κατὰ τῶν ὄφρων²⁴², ἐνῶ τὸ δεύτερο, ποῦ διασώζεται ἀπὸ τὸν γραμματικὸ Ἑρωδιανό (2ος αἰ. μ.Χ.), ἀφορᾷ τὸ ζῶο *Ἰδυξ ἢ ἴκτις*, δηλ. τὸ κουνάβι²⁴³.

Στὸ ἔργο *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* κυρίως ἀλλὰ καὶ στὸ *Περὶ ἀπλῶν φαρμάκων* τοῦ Διοσκουρίδη ἀπὸ τὰ Ἀνάζαρβα τῆς Κιλικίας, ἡ ἀκμὴ τοῦ ὁποῖου τοποθετεῖται κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὰ χρόνια τῶν αὐτοκρατόρων Κλαυδίου (41-57 μ.Χ.) καὶ Νέρωνα (57-68 μ.Χ.)²⁴⁴, ἐντοπίζονται καταγραφές γιὰ θεραπευτικὲς χρήσεις ποικίλων ἀπλῶν φαρμάκων ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀντιμετώπιση δηγημάτων ἰοβόλων ζώων καὶ τὴν προφύλαξη ἀπὸ δηλητήρια, χωρὶς βέβαια αὐτὸ νὰ ὑποδηλώνει ἰδιαιτέρη ἐνασχόληση τοῦ διάσημου φαρμακολόγου μὲ τὰ δύο παραπάνω θέματα.

Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό, τὴν περιστασιακὴ δηλ. καταγραφή φαρμάκων γιὰ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια ἀπὸ τὸν Ἀναζαρβεῖα γιαιτρό, βλ. Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 1, 6 [I 11, 4 Wellm.]: *σκορπιοπλήκτοις καὶ πᾶσι τοῖς ἰοβόλοις ἀρμόζει* [sc. τὸ καρδάμμων]· 1, 8 [I 13, 22 Wellm.]: *καὶ πρὸς ἰοβόλων δῆγματα σὺν οἴνω* [sc. ὠφελεῖ ἡ Κελτικὴ νάρδος]· 1, 14 [I 20, 8-9 Wellm.]: *καὶ ἰοβόλοις θηρίοις καὶ θανασίμοις ἀρμόζει* [sc. πᾶν κιννάμμων]· 1, 30 [I 34, 8-9 Wellm.]: *δίδεται δὲ* [sc. τὸ ἔλαιον] *καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα συνεχῶς πινόμενον καὶ ἐξεμούμενον* 1, 61 [I 56, 16-18 Wellm.] (*κινναμώμιον ἔλαιον*)· 1, 72 [I 70, 18 καὶ 22-23 Wellm.] (*ὕγρα πίσσα*)· 1, 92 [I 85, 4-5 Wellm.] (*παλίουρος*)· 1, 106 [I 99, 14-16 Wellm.] (*βάλανοι δρυός*)· 1, 115 [I 109, 8 Wellm.] (*μῆλα Μηδικὰ = κίτρια*)· 1, 125 [I 114, 3-5 καὶ 7-8 Wellm.] (*κάρνα βασιλικά*)· 1, 128 [I 118, 21-22 Wellm.] (*ὄπὸς τῆς ἀγρίας καὶ τῆς ἡμέρου συκῆς*)· 2, 60 [I 139, 14-16 Wellm.] (*κάμπαι αἰ ἐπὶ τῶν λαχάνων γεννώμεναι*)· 2, 85 [I 169, 16-17 Wellm.] (*τὸ ἐκ τῶν σητανίων πυρῶν ἄλευρον*)· 3, 48 [II 63, 10-11

Myndos, σ. 554 (πρόκειται ἴσως γιὰ τὸ μοναδικὸ ἀπόσπασμα ποῦ μπορούμε νὰ ἀποδώσουμε μὲ βεβαιότητα στὰ *Θηριακὰ* τοῦ Ἀλεξάνδρου).

242. Βλ. Αἰλιαν., *Π. ζῶων ἰδιότ.* 4, 33: *Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος τὸν χαμαιλέοντα λυπεῖν τοὺς ὄφεις καὶ ἀσιτία περιβάλλειν τὸν τρόπον τοῦτόν φησί*· βλ. καὶ ODER, *Schriften über Landwirtschaft*, σ. 852, ὑποσημ. 99. Ἀντίθετα ὁ WELLMANN, Alexander von Myndos, σ. 547, καταγράφει τὸ χωρίο αὐτὸ ὡς τὸ ἀπ. 2 τοῦ ἔργου *Περὶ ζῶων*.

243. Βλ. Ἑρωδιαν., *Π. καθολ. προσφδ.* [τ. III/1/1, σ. 44, 13-14 Lenz]: *Ἰβυξ, ἔστι δὲ εἶδος ὀρνέου, Ἰδυξ ἐπὶ τῆς ἴκτιδος ὡς Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος = Π. κλίσ. ὄνομ.* [τ. III/2/2/1, σ. 742, 4-5 Lenz]: *Ἰβυξ, ἴβυκος (ἔστι δὲ εἶδος ὀρνέου), Ἰδυξ, ἴδυκος (ἐπὶ τῆς ἴκτιδος, ὡς Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος)*. Βλ. καὶ ODER, *Schriften über Landwirtschaft*, σ. 852, ὑποσημ. 99. Ὁ WELLMANN, Alexander von Myndos, σ. 547, συνδέει καὶ τὸ χωρίο αὐτὸ μὲ τὸ ἔργο *Περὶ ζῶων* (ἀπ. 27).

244. Πὰ τὸν Διοσκουρίδη βλ. M. WELLMANN, Dioskurides (12), *RE V/1* (1903)1131-1142· A. TOUWAIDE, Pedanios Dioskurides, *DNP 9* (2000) 462-465, καὶ M. STAMATU, Dioskurides, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 227-229. Βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 29-32, κ.ά., καὶ TOUWAIDE, Galien et la toxicologie, σ. 1891-1892.

καὶ 15 Wellm.] (καρπὸς τοῦ πάνακες)· 3, 56 [II 69, 10-70, 1 Wellm.] (ἄνησσον)· 3, 60 [II 72, 11-12 Wellm.] (σπέρμα ἀγρίου κυμίνου)· 3, 80 [II 95, 16-19 Wellm.] (ὀπὸς σιλφίου)· 3, 99 [II 111, 13-14 Wellm.] (ὄρεινὴ καὶ ἡμερος λευκάς), κ.ἄ. Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 120-168 [III 299, 25-317, 8 Wellm.] (ὄπου σὲ ὄλα αὐτὰ τὰ κεφφ. καταγράφεται ἡ θεραπευτικὴ δράση ἀπλῶν φαρμάκων κατὰ τῶν ἰοβόλων καὶ τῶν δηλητηρίων), κ.ἄ.

Ἐπίσης μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Διοσκουρίδῃ ἔχουν παραδοθεῖ καὶ δύο σχετικὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἡ σύγχρονη ἔρευνα ἔχει ἀπορρίψει ὡς νόθα· πρόκειται γιὰ τὸ *Περὶ δηλητηρίων φαρμάκων καὶ τῆς αὐτῶν προφυλακῆς καὶ θεραπείας* καὶ τὸ *Περὶ ἰοβόλων, ἐν ᾧ καὶ περὶ λυσσῶντος κυνός*²⁴⁵.

Ὁ Ἀνδρόμαχος ὁ πρεσβύτερος (1ος αἰ. μ.Χ.)²⁴⁶, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κρήτη, διετέλεσε ἀρχίατρος τοῦ Νέρωνα (57-68 μ.Χ.), γιὰ τὸν ὁποῖο παρασκεύασε τὴν *θηριακὴν δι' ἐχιδνῶν*, καταγράφοντας τὴ σύνθεσή της ἔμμετρα σὲ 87 ἐλεγειακὰ δίστιχα²⁴⁷. Κατὰ τὸν Γαληνὸ ὁ Ἀνδρόμαχος ὡς βάση γιὰ τὴ θηριακὴ του, τὴν ὁποία ὀνόμασε *Γαλήνην*²⁴⁸, ἔλαβε τὸ ἀντίδοτο τοῦ Μιθριδάτη, *ἔνια μὲν προ-*

245. Πὰ τὴν ἔκδοσή τους βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. [Διοσκουρίδης]. Βλ. ἐπίσης A. TOUWAIDE, L'authenticité et l'origine des deux traités de toxicologie attribués a Dioscoride: I. Histoire de la question, II. Apport de l'histoire du text grec, *Janus* 70 (1983) 1-53, καὶ στὸν ΙΔΙΟ, Galien et la toxicologie, σ. 1892.

246. Πὰ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν πρεσβύτερο βλ. M. WELLMANN, Andromachos (17), *RE* I/2 (1894) 2153-2154· V. NUTTON, Andromachos (4), *DNP* 1 (1996/1999) 691-692, καὶ G. MARASCO, Andromachos v. Kreta, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 50-51. Βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 45-53, κ.ἄ., καὶ TOUWAIDE, Galien et la toxicologie, σ. 1891. Πὰ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τῆς θηριακῆς βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἀνδρόμαχος ὁ πρεσβύτερος. Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologien*, σ. 142 (ὄπου ὁ Fabricius σημειώνει ὅτι ὁ Γαληνὸς γνώριζε ἄμεσα τὸ ἔργο τοῦ Ἀνδρομάχου) καὶ σ. 201· ἀκομή V. BOUDON-MILLOT, Aux origines de la thériaque: la recette d'Andromaque, *RHPH* 58/ἀρ. 367 (2010) 261-270.

247. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 2 [XIV 1, 8-2, 3 K.]: *ἔνια δὲ [sc. ἀντίδοτοι] τὰς τρεῖς ἐπαγγέλλονται χρείας, ὡσπερ καὶ ἡ θηριακὴ καλουμένη, συντεθεῖσα μὲν ὑπὸ Ἀνδρομάχου τοῦ ἱατροῦ, παρωσαμένη δὲ τὴν Μιθριδάτειον ὀνομαζομένην, καὶ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ συνθέντος αὐτὴν οὕτω κληθεῖσαν, ἐνῶ γιὰ τὴν γραφὴν τῆς θηριακῆς αὐτῆς βλ. 1, 6 [XIV 32, 11-42, 8 K.]: Ἀνδρομάχου πρεσβυτέρου θηριακὴ δι' ἐχιδνῶν ἢ καλουμένη Γαλήνη. ... Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologien*, σ. 142 καὶ 201. Ἡ ἔμμετρον καταγραφὴ τῶν φαρμάκων καὶ ἡ ὀλογράμματος σημείωση τῆς ποσότητος τῶν φαρμακευτικῶν ὑλικῶν ἀποσκοποῦσε στὴν ἀποτροπὴ τῆς παραποιήσεως τῆς συνθέσεώς τους (καὶ τῆς πιθανῆς οἰκειοποιήσεως τῆς εὐρέσεώς τους ἀπὸ ἄλλους γιαιτρούς): ἕνας μᾶλλον δευτερεύων λόγος γι' αὐτὸν τὸν τρόπο γραφῆς ἦταν ἡ εὐκολία στὴν ἀπομνημόνευση τῶν φαρμάκων: γιὰ ὄλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 7, 9 [XIII 995, 5-996, 8 K.] (σχετικὰ μὲ τὴν ὀλογράμματος γραφὴν τῶν φαρμάκων ἀπὸ τὸν γιαιτρό T. K. Μενεκράτη)· Π. ἀντιδ. 1, 5 [XIV 31, 13-32, 9 K.], 1, 15 [XIV 89, 14-17 K.], καὶ 2, 15 [XIV 191, 2-3 K.]. Πὰ τὸν ἐν λόγω τρόπο γραφῆς ἐκ μέρους τῶν γιαιτρῶν βλ. καὶ παρακάτω, σ. 94, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Δαμοκράτη.*

248. Πὰ τὴν ὀνομασία *Γαλήνη* βλ. ΓΑΛΗΝ., Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ. 15 [XIV 270, 17-271, 2 K.]: *Γαλήνην γοῦν αὐτὴν ἐν τοῖς προκειμένοις ἔπεισιν ὁ Ἀνδρόμαχος διὰ τοῦτο, οἶμαι, κέκληκεν, ἐπειδὴ ὡσπερ ἔκτινος τοῦ κατὰ τὰ πάθη χεμῶνος καθάπερ τινὰ γαλήνην τὴν ὑγίαν τοῖς σώμασιν ἐργάζεται.*

σθείς, ἔνια δὲ ἀφελών, ἐποίησε τὴν θηριακὴν ὀνομαζομένην ἀντίδοτον, οὐκ ὀλίγην ἐχιδνῶν σάρκα μίξας τοῖς ἄλλοις, ἣν οὐκ εἶχεν ἡ Μιθριδάτειος. καὶ διὰ τοῦτο πρὸς μὲν τὰ τῶν ἐχιδνῶν δῆγματα καλλίων ἐστὶν ἡ θηριακὴ τῆς Μιθριδάτειος [leg. -δατείου] ὀνομαζομένης²⁴⁹. Ἡ θηριακὴ ἀποτελοῦσε φάρμακο, ἡ λήψη τοῦ ὁποίου ἐνδεικνυόταν τόσο κατὰ τῶν δηλητηρίων (ἀπαριθμοῦνται τὰ ἀκόλουθα: μηκῶνιον, κώνειον, ἀκόνιτον, ὑοσκύαμος, θάψος, πόμα Μήδης [= ἐφήμερον]²⁵⁰, κανθαρίδες)²⁵¹ ὅσο καὶ κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν ἰοβόλων ζώων (καταγράφονται τὰ ἐξῆς: ἔχις, κεράστης, διψάς, σκορπίος, ἀσπίς, δρυϊνης, αἰμορροῖς, φαλάγγια, ὕδρος, χέρσουδρος, ἀμφίσβαινα, φρῦνος)²⁵². Ὁ Γαληνὸς ἐπιδοκίμαζε τὴ σύνθεση τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ, ὅπως ἀκριβῶς τὴν πρότεινε ὁ Ἀνδρόμαχος καὶ τὴν υἱοθέτησε, ὅταν ἀργότερα κλήθηκε νὰ τὴν παρασκευάσει καὶ ὁ ἴδιος γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Μάρκο Αὐρήλιο (161-180 μ.Χ.). ἡ δικὴ του συμβολὴ στὴ βελτίωση τῆς δραστικῆς ιδιότητάς της συνίστατο κυρίως στὴν ποιότητα τῶν ὑλικῶν ποὺ χρησιμοποιοῦσε²⁵³. Ἡ θηριακὴ τοῦ Ἀνδρομάχου (θηριακὴ, θηριακὴ Ἀνδρομάχου, ἡ δι' ἐχιδνῶν Ἀνδρομάχου θηριακὴ, ἡ Ἀνδρομάχου δι' ἐχιδνῶν θηριακὴ, ἡ δι' ἐχιδνῶν Ἀνδρομάχου, ἡ δι' ἐχιδνῶν θηριακὴ, ἡ δι' ἐχιδνῶν ἀντίδοτος θηριακὴ), συνιστώμε-

249. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 1 [XIV 2, 14-3, 2 K]. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 53-63 (: «Mithridatium and Galene»).

250. Βλ. ΑΝΩΝ. [ΑΙΔ. ΠΡΟΜ.], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 56 [σ. 69, 5-16 Ihm] (καὶ κυρίως σ. 69, 9-10: λέγεται δὲ τοῦτο [sc. τὸ ἐφήμερον] εὔρημα εἶναι Μηδείας).

251. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 6 [XIV 33, 1-6 K.] = σ. 8, 5-10 Heitsch: οὐδ' εἴ τις μήκωνος ἀπεχθέα δράγματα θλίψας, | χανδὸν ὑπὲρ στυγνῆς χεῖλος ἔχει κύλικος. | οὐδ' εἰ κωνείου πλήσει γέννυ, οὐκ ἀκόνιτου, | μέμμετο δ' οὐ ψυχροῦ χυλὸν ὑοσκυάμου, | οὐ θερμὴν θάψον τε καὶ ὠκύμορον πόμα Μήδης, | οὐδὲ μὲν αἰμηρῶν ἔλκεα κανθαρίδων.

252. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 6 [XIV 33, 7-34, 6 K.] = σ. 8, 11-28 Heitsch: οὐ ζοφερῆς ἐχιός τε καὶ ἀλγεινοῖο κεράστου | τύμματα, καὶ ξηρῆς διψάδος οὐκ ἀλέγοι. | σκορπίος οὐκ ἐπὶ τήνδε κορύσσεται, οὐδὲ μὲν αὐτῇ | ἀσπίς, ἀδηρίτων ἰὸν ἔχουσα γόνυ. | οὐ μὲν †ἀπεχθόμενος καὶ δρύασι ἀντίασει | καὶ κατὰ φωλειὸν θερμὸς ἔνερθε μένοι | οὐκ ἀλέγοι δρυϊναο, ἀναίμακτον δ' ἔχει ἰὸν | αἰμορροῖς τοίῳ δαμναμένη πόματι. | οὐ μὲν ἀπεχθόντα φαλάγγια σίνεται οὕτως | ἀνέρα, φρικαλέον δ' ἄχθος ἔθηκε πόνων. | οὐχ ὕδρος, οὐκ ἐπὶ χέρσον, ὅθ' ὕδατα καρκίνος αἶθει, | βοσκομένος, θερμῆς <τ' > ἤρξατο πρῶτον ἄλης, | χέρσουδρος θανάτῳ πεπαλαγμένα χεῖλα σύρων | ἀντόμενος γλυκεροῦ τέμμα φέροι βιότου. | τῇ πίσυνοσ λειμῶσι θέρους ἐνί τέρπεο, Καῖσαρ, | καὶ Λιβυκὴν στεῖχων οὐκ ἀλέγοις ἄμαθον. | οὐδὲ μὲν ἀμφίσβαινα φέροι μόρον, οὐδέ τις ἤδη | φρυγὸς ἐνί ξηροῖς βοσκομένος πεδίοις. Ὁ φρῦνος, ἂν καὶ μνημονεύεται στὴν ἐνότητα αὐτῆ, ἐν τούτοις ἀνήκει στὰ δηλητηρία, ἀφοῦ τὸ ζῶο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι ἐπικίνδυνο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, παρὰ μόνον τὸ δηλητηριῶδες πόμα ποὺ παρασκευάζεται ἀπὸ τὴν σάρκα του. Γενικὰ γιὰ τὴ δράση τῆς θηριακῆς βλ. τὰ ὅσα σημειώνει ὁ ΓΑΛΗΝ., Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ. 14 [XIV 270, 11-15 K.]: οὐ γὰρ μόνον πρὸς τὰ τῶν θηρίων δῆγματα καὶ τὰ δηλητηρία φάρμακα βοηθεῖν ἢ ἀντίδοτος πέφυκεν ..., καὶ 15 [XIV 270, 16-277, 15 K.]: πρὸς πόσας νόσους βοηθεῖν πέφυκεν ἢ θηριακὴ. ... (ἀπαριθμοῦνται λεπτομερέστερα τὰ ποικίλα νοσήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἐνδείκνυται ἡ χρῆση τῆς).

253. Σχετικὰ βλ. παρακάτω, σ. 112-114, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὸν Περγαμνὸ γιάτρο.

νη νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὲ διάφορες περιπτώσεις, ὄχι μόνο σωματικῶν ἀλλὰ καὶ ψυχικῶν παθῶν, μνημονεύεται ἀπὸ πολλοὺς μεταγενέστερους γιατροὺς, ὅπως π.χ. ὁ Ἀρχιγένης ὁ Ἀπαμεύς²⁵⁴, ὁ Ὀρειβάσιος, ὁ Ἀλέξανδρος Τραλλιανός, ὁ Ἀέτιος Ἀμιδηνός, ὁ Παῦλος Αἰγινήτης καὶ ὁ Παῦλος Νικαῖος²⁵⁵.

Ὁ γιατρός Ἀφροδάς (ἢ Ἀφρόδας) ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο, καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του ἦταν μᾶλλον ἐπικεντρωμένα στὴ Φαρμακολογία²⁵⁶. Ὁ Ἀνδρόμαχος ὁ νεώτερος σὲ μιὰ ἐνότητα τοῦ ἔργου του κατέγραψε μιὰ ἀντίδοτον πανάκεια δι' αἱμάτων, ἢ χρώμαι, πλείστην ἐπαγγελίαν ἔχουσα, ἐκ τῶν Ἀφροδᾶ: ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ εὐρύτερα συμφραζόμενα ἐπρόκειτο γιὰ φάρμακο μὲ δράση παρόμοια μὲ ἐκείνη τῆς Μιθριδατείου καὶ τῆς Ζωπυρίου²⁵⁷. Ἐπίσης ὁ Γαληνὸς στὸ *Περὶ ἀντιδότων*, καὶ στὴ συνέχεια ἐνότητας φαρμάκων τοῦ Ἡρᾶ²⁵⁸, παραθέτει

254. Πὰ τὰ σχετικὰ χωρία βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 352-355.

255. Σχετικὰ βλ. παρακάτω, σ. 117 (Ὀρειβάσιος), σ. 118 (Ἀέτιος Ἀμιδηνός), σ. 119 (Παῦλος Αἰγινήτης), σ. 119 (Παῦλος Νικαῖος), καὶ σ. 120 (Ἀλέξανδρος Τραλλιανός). Πιθανότατα τὴ θηριακὴ τοῦ Ἀνδρομάχου ἐννοεῖ ὁ ΑΡΕΤ., *Χρον. νοῦσ. θερ.*, 1, 3 [CMG II, σ. 153, 25], συνιστώντας στὴ θεραπεία τῆς ἐπιληψίας καὶ τὴν διὰ τῶν θηρίων ποικίλην. Ἀπλὲς μνεῖες (δηλ. ὄχι παράθεση καὶ τῆς συνθέσεως) τῆς θηριακῆς σὲ σχέση μὲ τὴν θεραπεία διαφόρων νοσημάτων ἐντοπίζονται ἐπίσης σὲ ἄλλους γιατροὺς, ὅπως π.χ. στὸν Ἀνώνυμο (Garof.), στὸν Στέφανο φιλόσοφο, στὸν Λέοντα ἰατρό, στὸν Ἰω. Ἀκτουάριο κ.ἄ. τὸ ἴδιο φάρμακο καὶ σὲ ποικίλα συμφραζόμενα μνημονεύεται καὶ στὴ μὴ ἰατρικὴ γραμματεία, ὅπως π.χ. σὲ Σχολιαστὲς ἀρχαίων συγγραφέων (τοῦ Εὐριπίδη, τοῦ Ἀριστοφάνη, τοῦ Διονυσίου περιηγητῆ κ.ἄ.), σὲ γραμματικούς (Ἡρωδιανός, Θέων κ.ἄ.), σὲ βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἐκκλησιαστικῶν καὶ μὴ (Ἰω. Χρυσόστομος, Μαυρίκιος, Φώτιος, Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, Εὐστάθιος, Μιχ. Ψελλός, Μανουὴλ Φιλῆς, Ἰω. Καντακουζηνός κ.ἄ.), σὲ βυζαντινὰ λεξικά (Et. Magn., Et. Gen., Et. Gud. κ.ἄ.), κτλ.

256. Πὰ τὸν Ἀφροδᾶ βλ. M. WELLMANN, *Aphrodas*, *RE I/2* (1894) 2725. Πρβ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 29.

257. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 1 [XIV 106, 9-107, 3 K. καὶ 111, 9-112, 7 K.]. Ἡ ἀντίδοτος διὰ τῶν αἱμάτων (ἢ δι' αἱμάτων) θεωροῦνταν ἀπὸ τὶς ἀποτελεσματικότερες κατὰ τῶν δηλητηρίων βλ. ἀκόμη ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 28 [CMG IX/2, σ. 24, 23-26]. Πὰ τὸ αἷμα τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦσε συστατικὸ τῆς ἀντιδότου βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *ὁ.π.* 7, 3 [CMG IX/2, σ. 189, 17-18]: ἢ δὲ δι' αἱμάτων ἀντίδοτος πρὸς τὰ θανάσιμα φάρμακα διδομένη καὶ νήττης αἷμα καὶ ἐρίφου καὶ χηνός δέχεται. Πὰ τὴν ἀντίδοτον αὐτὴ βλ. καὶ παρακάτω, σ. 91 (Ἀνδρόμαχος ὁ νεώτερος), σ. 95 (Δαμοκράτης) καὶ σ. 100 (Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων).

258. Ὁ FABRICIUS, *Pharmakologien*, σ. 143, 159 καὶ 185, πιστεύει ὅτι ἡ ἐνότητα τοῦ *Π. ἀντιδ.* 2, 17 [XIV 207, 18-209, 13 K.], μᾶλλον δὲν ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς προηγούμενης ἐνότητας φαρμάκων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἡρᾶ, καὶ ἐπίσης ὅτι ἡ προέλευσί της εἶναι ἀπροσδιόριστη· σὲ ἀντίθετη περίπτωση ἡ ἀποψὴ μας γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Ἀφροδᾶ θὰ ἔπρεπε νὰ τροποποιηθεῖ (ὁ FABRICIUS, *ὁ.π.*, σ. 126, ἐπισημαίνει ὅτι σὲ διάφορες ἐνότητες τῶν φαρμακολογικῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ, ὁ Περγαμηνός γιατρός, πρὶν καὶ μετὰ τὴν παράθεση φαρμάκων κάποιου γιατροῦ, ἐκθέτει δικὰ του σχόλια ἢ ἐπισυνάπτει μερικὰ φάρμακα, ποὺ ἐνδείκνυνται γιὰ τὶς ἴδιες περιπτώσεις, ὅπως τὰ ἀμέσως προηγούμενά τους· στίς ἐνότητες αὐτὲς εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ καθορισθοῦν τὰ ὅρια τῶν διαφόρων παραθεμάτων· γι' αὐτὸ ὁ Fabricius τὶς σημειώνει μὲ ἀστερίσκο).

ένα αντίδοτο ἐκ τῶν Ἀφροδᾶ πρὸς ὑδροφόβους, ἕνα καταπότιον τοῦ αὐτοῦ ὑδροφοβικόν, καθὼς καὶ μιὰ παραλλαγή τοῦ καταποτίου ἀπὸ τὸν Νικόστρατο (ἄλλως, παρὰ Νικοστράτου)²⁵⁹.

Ὁ Ξενοκράτης ὁ Ἀφροδισιεὺς πού πιθανότατα ἔζησε κατὰ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. (καὶ μᾶλλον στὸ δεύτερο ἡμισὺ του)²⁶⁰, ἐπέδειξε κατὰ τὸν Γαληνὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον περὶ τὰ τοιαῦτα (προφανῶς τὰ παρόμοια φάρμακα), καὶ ἐσκεύαζεν τὴ θηριακὴ ἀντίδοτο κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο μὲ τὸν Ἀνδρομάχο τὸν πρεσβύτερο (τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε μᾶλλον νεότερος σύγχρονος), μὲ μόνη διαφορὰ τὴν ποσότητα κάποιου ὕλικου (τοῦ σαγαπηνοῦ)²⁶¹. Ὁ Ἀνδρομάχος ὁ νεώτερος παραθέτει μιὰ *Μιθριδάτειον ἀντίδοτον*, μὲ σύνθεση τροποποιημένη ἀπὸ τὸν Ξενοκράτη (: ἀντίδοτος Μιθριδάτειος, ὡς Ξενοκράτης παρὰ Νικοστράτω²⁶², πρὸς πάντα θανάσιμα, καὶ πρὸς θηριοδήκτους, ...) ²⁶³.

Ὁ γιατρὸς Νικόστρατος ἔζησε σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς ἐνδείξεις κατὰ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ., καὶ ὑπῆρξε μᾶλλον σύγχρονος τοῦ Ξενοκράτη καὶ τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ νεωτέρου²⁶⁴. Μὲ τὸ ὄνομά του συνδέονται ἄρκετὰ φάρμακα, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τρία ἀντίδοτα. Τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ σκευάσματα αὐτὰ εἶναι ἡ *Μιθριδάτειος ἀντίδοτος*: ὁ Νικόστρατος γνῶριζε καὶ παρέθετε σὲ κάποιο ἔργο του μιὰ σύνθεσή της τροποποιημένη ἀπὸ τὸν Ξενοκράτη τὸν Ἀφροδισιέα (ὡς *Ξενοκράτης παρὰ Νικοστράτω*)²⁶⁵. Τὸ δεύτερο εἶναι ἕνα φάρμακο τροποποιημέ-

259. Πὰ τὰ τρία αὐτὰ σκευάσματα βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 17 [XIV 207, 18-208, 7 K.]. Πὰ τὸν Νικόστρατο βλ. λίγο παρακάτω.

260. Πὰ τὸν Ξενοκράτη ἀπὸ τὴν Ἀφροδισιάδα τῆς Καρίας βλ. M. WELLMANN, Xenokrates aus Aphrodisias, *Hermes* 42 (1907) 614-629· F. KUDLIEN, Xenokrates (8), *RE IX/A/2* (1967) 1529-1531· A. TOUWAIDE, Xenokrates aus Aphrodisias (6), *DNP* 12/2 (2002) 624, καὶ M. STAMATU, Xenokrates v. Aphrodisias, *Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 928-929. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 24-25, 37, 38, 60 καὶ 138.

261. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ.* 12 [XIV 260, 11-15 K.]: *Ξενοκράτης δὲ καὶ αὐτὸς σπουδὴν οὐκ ὀλίγην περὶ τὰ τοιαῦτα ποιησάμενος ὁμοίως μὲν τὰ ἄλλα τῷ Ἀνδρομάχῳ ἐσκεύαζε τὴν ἀντίδοτον, μόνον δὲ ἀντὶ τῶν δραχμῶν δ' τοῦ σαγαπηνοῦ αὐτὸς δραχμὰς β' ἔμισγε τῷ φαρμάκῳ.*

262. Πὰ τὸν Νικόστρατο βλ. ἀμέσως παρακάτω.

263. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 10 [XIV 164, 18-165, 12 K.]. Πὰ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐνότητος τοῦ ἔργου τοῦ Ἀνδρομάχου, στὴν ὁποία βρίσκεται ἐνταγμένη καὶ ἡ ἀντίδοτος αὐτὴ ἡ τροποποιημένη ἀπὸ τὸν Ξενοκράτη, βλ. παρακάτω, σ. 92.

264. Ἀφοῦ κατὰ τὴν κρατοῦσα ἄποψη ὁ Ξενοκράτης ἔζησε τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. (εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὸ ἔργο τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ πρεσβυτέρου) καὶ ἀφοῦ τὸ ἔργο του τὸ γνῶριζε ὁ Νικόστρατος καὶ ἀκόμη ἀφοῦ καὶ οἱ δύο ἦταν γνωστοὶ στὸν Ἀνδρομάχο τὸν νεώτερο πού ἔζησε κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ, συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ τρεῖς αὐτοὶ γιατροὶ (Ξενοκράτης, Νικόστρατος, Ἀνδρομάχος ὁ νεώτερος) πρέπει νὰ ἦταν σύγχρονοι. Πὰ τὴν ἐνασχόληση τοῦ Νικοστράτου μὲ τὰ ἀντίδοτα βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 24, 25, 37 καὶ 58 ὑπόσημ. 1.

265. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 10 [XIV 164, 18-165, 12 K.]. Βλ. καὶ ἀμέσως παραπάνω, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ξενοκράτη.

νο από τὸν ἴδιο τὸν Νικόστρατο· ἀκριβέστερα, σὲ ὁμάδα φαρμάκων ποὺ παραθέτει ὁ Γαληνὸς στὸ *Περὶ ἀντιδότων*, μετὰ τὸ πέρας σχετικῆς ἐνότητας προερχομένης ἀπὸ τὸν Ἡρᾶ, συμπεριλαμβάνονται δύο φάρμακα τοῦ Ἀφροδᾶ· τὸ δεύτερο εἶναι ἓνα καταπότιον ὑδροφοβικόν· αὐτοῦ τοῦ καταποτίου παραδίδεται καὶ ἡ σύνθεση τροποποιημένη ἀπὸ τὸν Νικόστρατο (ἄλλως, παρὰ Νικοστράτου)²⁶⁶. Τὸ τρίτο φάρμακο μὲ τὸ ὁποῖο συνδέεται τὸ ὄνομα τοῦ Νικοστράτου εἶναι μία ἀντίδοτος ἀσύγκριτος, τὴν ὁποία συνέθεσε ὁ Ἀνδρόμαχος ὁ νεώτερος· τὸ ἀξιόπεριεργο στὴν περίπτωση αὐτῆ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀνδρόμαχος δὲν παραθέτει τὸ φάρμακο ὅπως τὸ συνέθεσε ἀρχικὰ ἐκεῖνος, ἀλλὰ ὡς Νικόστρατος²⁶⁷.

Ὁ ὁμώνυμος γιὸς τοῦ Ἀνδρομάχου, ὁ ὁποῖος πρὸς ἀποφυγὴ συγχύσεως μὲ τὸν πατέρα του χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Γαληνὸ *νέος ἢ νεώτερος*, χρημάτισε ἐπίσης ἀρχιατρὸς τοῦ Νέρωνα (57-68 μ.Χ.)²⁶⁸. Ὁ Ἀνδρόμαχος ὁ νεώτερος ἀσχολήθηκε ὁμοίως μὲ τὰ ἀντίδοτα κατὰ τῶν ἰοβόλων καὶ τῶν δηλητηρίων, καὶ στὸ φαρμακολογικὸ σύγγραμμά του, ὅπου κατέγραφε τὰ ἐντὸς φάρμακα (κατὰ τὴν φαρμακίτιν βίβλον, ἦν τῶν ἐντὸς ἐπιγράφει), μετέφερε σὲ πεζὸ λόγο τὴν ἔμμετρα γραμμὴν θηριακὴ τοῦ πατέρα του²⁶⁹. Στὸ ἴδιο ἔργο του (ἐν τῇ τῶν ἐντὸς φαρμάκων διδασκαλίᾳ) ὁ Ἀνδρόμαχος ἀσχολήθηκε μὲ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν καταγραφή καὶ ἄλλων παρόμοιων σκευασμάτων. Ὁ Γαληνὸς στὸ *Περὶ ἀντιδότων* ἀφιερώνει δύο ἐνότητες, ὅπου παραθέτει τὴν ἐν λόγῳ καταγραφή:

Στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς ἐνότητες αὐτές, ποὺ καταλαμβάνει ὁλόκληρο τὸ πρῶτο κεφ. τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ *Περὶ ἀντιδότων*, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ἀνδρόμα-

266. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 17 [XIV 208, 5-7 K.]. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 88-89, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀφροδᾶ.

267. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 1 [XIV 112, 8-114, 3 K.]. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 91, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο. Γιὰ τὸ ἐπίθ. *ἀσύγκριτος* γιὰ χαρακτηρισμὸ φαρμάκων βλ. ΚΥΡΑΝ. 1, 16, 33 [σ. 82 Kaim.]: *πρὸς δὲ τὰς ἀμβλυωπίας ἀσύγκριτον*, κ.ἄ. ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., *Π. πυρετ.* 7 [I 433, 26-27 Puschm.]: *ὁ διδοὺς τὸ φάρμακον διεβεβαιούτο ἀσύγκριτον αὐτὸ εἶναι*, καὶ ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 7, 100 [CMG VIII/2, σ. 350, 3-5]: *ἄλλο ἀσύγκριτον*.

268. Γιὰ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο βλ. M. WELLMANN, *Andromachos* (18), *RE* I/2 (1894) 2154, καὶ V. NUTTON, *Andromachos* (5), *DNP* 1 (1996/1999) 692. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 45, 55 καὶ 138. Γιὰ μιὰ καταγραφή (ὄχι πλήρη) τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ βλ. FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 186-189.

269. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 1, 7 [XIV 42, 9-15 K.]: *Ἀνδρομάχου νέου θηριακὴ δι' ἐχιδνῶν, ἢ καλουμένη Γαλήνη. ταῦτα μὲν ὁ πρεσβύτερος Ἀνδρόμαχος ἔγραψεν· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν φαρμακίτιν βίβλον, ἦν τῶν ἐντὸς ἐπιγράφει, ταύτην ἐποίησατο τὴν γραφήν, λέξει πεζῇ χρησάμενος. ἀντίδοτος ἢ καλουμένη Γαλήνη, πρὸς πᾶν πάθος ἐντοσθίδιον, μάλιστα πρὸς τὰ τοῦ στομάχου πάθη καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα καὶ περιόδους. (Μετὰ τὴν παράθεση τοῦ φαρμάκου ἀκολουθοῦν σχόλια τοῦ Γαληνοῦ). Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι σ' αὐτὸ τὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο δὲν γίνεται λόγος γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις στὶς ὁποῖες ἐνδείκνυται ἡ Γαλήνη, ἀφοῦ παραλείπεται νὰ δηλωθεῖ ἡ δρᾶση τῆς κατὰ τῶν ἰοβόλων (ἢ ὁποῖα ὁμως καταγράφεται στὸ ἀρχικὸ ἔμμετρο κείμενο).*

χος κατέγραψε τὴν *Μιθριδάτειον ἀντίδοτον* καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ λοιπὰ ἀποτελεσματικότερα ἀντίδοτα ποὺ εἶχαν συντεθεῖ ἕως τὴν ἐποχὴ του· πρόκειται γιὰ τὰ ἀκόλουθα²⁷⁰ (: 1. ἀντίδοτος *Μιθριδάτειος*, 2. ἄλλως ἢ *Μιθριδάτειος* ὡς *Ἀντίπατρος καὶ Κλεόφαντος*²⁷¹), 3. ἀντίδοτος ἢ *Ὀρβανοῦ λεγομένη τοῦ Ἰνδοῦ*²⁷², 4. ἀντίδοτος *πανάκεια δι' αἰμάτων* (*Ἄφροδα*)²⁷³, 5. ἀντίδοτος *ἀσύγκριτος*, ἦν *συνέθηκα*, *ποιοῦσα πρὸς πάντα τὰ ἐντὸς πάθη*, ὡς *Νικόστρατος*²⁷⁴, 6. (ἀντίδοτος *Αἰλίου Γάλλου*)²⁷⁵, καὶ 7. (ἀντίδοτος *Ζωπύρειος*)²⁷⁶)²⁷⁷.

Ἡ δευτέρη ἀπὸ τὶς ἐνότητες, ποὺ ὁ Γαληνὸς ἀφιερώνει στὴν καταγραφή τοῦ Ἀνδρομάχου, καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔνατου καὶ ὀλόκληρο τὸ δέκατο κεφ. τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ *Περὶ ἀντιδότων*²⁷⁸. Ἐδῶ παρατίθεται ἡ σύνθεση δέκα τεσσάρων ἀντιδότων· ἀπὸ αὐτὲς ἡ μία δὲν συνδέεται μὲ τὸ ὄνομα κανενὸς γιατροῦ²⁷⁹, ἐνῶ οἱ λοιπὲς δέκα τρεῖς ἀποτελοῦν εἴτε πρωτότυπα σκευάσματα εἴτε παραλλαγές φαρμάκων ποὺ εἶχαν συντεθεῖ προγενέστερα ἀπὸ ἄλλους γιατροὺς (: 1. ἀντίδοτος *ἐκατονταμίγματος*²⁸⁰, ἢ *χρῶμαι*, ἦν *ἐσκεύασα Καίσαρι* πρὸς πάντα, *ιδίως δὲ πρὸς τὰ θανάσιμα*, 2-4 (*Αἰλίου Γάλλου*)²⁸¹, 5. *ἀμβροσία Ἀρχιβίου*²⁸² *ἱερά*, πρὸς πάντα τὰ ἐντὸς ποιοῦσα, ἢ *χρῶμαι*, 6.

270. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 1 [XIV 106, 9-107, 3 K.]: *ἐπεὶ δὲ καὶ ταύτην [sc. τὴν Μιθριδάτειον ἀντίδοτον] καὶ σχεδὸν ἀπάσας τὰς ἀρίστας ἔγραψεν ἐφεξῆς ὁ Ἀνδρομάχος ἐν τῇ τῶν ἐντὸς φαρμάκων διδασκαλίᾳ, διὰ τοῦτο καὶ γὰρ πάσας αὐτάς, ὡς ἐκεῖνος ἔγραψεν, ἐφεξῆς παραθήσομαι.*

271. Βλ. παραπάνω, σ. 80, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀντίπατρο.

272. Γιατρὸς ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ.

273. Βλ. παραπάνω, σ. 88, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἄφροδα.

274. Γιὰ τὸν γιατρὸ Νικόστρατο βλ. παραπάνω, σ. 90.

275. Βλ. παραπάνω, σ. 79, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Αἴλιο Γάλλο.

276. Βλ. παραπάνω, σ. 71-72, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ζώπυρο.

277. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 1 [XIV 107, 4-115, 4 K.]. Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologien*, σ. 142 καὶ 189.

278. Ἡ ἀπόδοση τῆς ἐνότητος αὐτῆς στὸν Ἀνδρομάχο τὸν νεώτερο δὲν εἶναι βέβαιη· βλ. FABRICIUS, *Pharmakologien*, σ. 143 καὶ 237-242.

279. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 10 [XIV 163, 18-164, 18 K.] (μεταξὺ τῶν θεραπευτικῶν χρήσεων τῆς ἀντιδότου αὐτῆς δὲν καταγράφεται ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ἰοβόλων καὶ τῶν δηλητηρίων).

280. Ὁ χαρακτηρισμὸς *ἐκατονταμίγματος* δηλώνει ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἀντίδοτος συνίστατο ἀπὸ ἑκατὸ ὑλικά (λατιν. μετάφρ.: «ex centum rebus constans»). Ἡ ἀντίδοτος αὐτή, στὰ σωζόμενα ἱατρικὰ κείμενα, μνημονεύεται δύο μόνο φορές, τὴ μία ἀπὸ τὸν Ἡρᾶ, βλ. παραπάνω, σ. 76-77 (πρόκειται γιὰ τὴν παλαιότερη γνωστὴ μνεία τῆς), καὶ τὴ δευτέρη στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο χωρίο τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ νεωτέρου. Βλ. καὶ σ. 146, ὑποσημ. 586 (*ἀντίδοτος Μιθριδάτειος διὰ τῶν ρ'*). Πρβ. ἐπίσης τοὺς χαρακτηρισμοὺς *ἐννεαφάρμακος* (βλ. παραπάνω, σ. 74, ὑποσημ. 163), καὶ *τετραφάρμακος* καὶ *διὰ τεσσάρων* (βλ. παραπάνω, σ. 286, ὑποσημ. 1036)

281. Οἱ ἀντιδότοι ποὺ καταγράφονται δευτέρη, τρίτη, τέταρτη, ἕβδομη καὶ ὄγδοη στὴ σειρά προέρχονται ἀπὸ τὸν Αἴλιο Γάλλο· γι' αὐτὲς βλ. παραπάνω, σ. 79-80.

282. Κατὰ τὸν M. WELLMANN, *Archibios* (5), *RE* II/1 (1895) 466, ὁ Ἀρχιβίος αὐτὸς ἐξῆσε μετὰ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Βιθυνὸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν ὁμώνυμο Φαρμακίωνα· ὡστόσο ὁ Γερμανὸς μελε-

(άντιδοτος Ἀντιπάτρου θηριακή)²⁸³, 7-8 (Αἰλίου Γάλλου), 9. θηριακή πρὸς τοὺς ἐντὸς πόνους, Εὐκλείδου Παλατιανοῦ²⁸⁴, ἣν ἐσκεύασεν, ὡς ἔλεγεν Εὐκλείδης, ἐπὶ ἀσπιδοθήκτων, 10. (θηριακή Ζήνωνος Λαοδικέως, ὡς Μη(ι)νουκιανός)²⁸⁵, 11. (άντιδοτος Μιθριδάτειος, ὡς Ξενοκράτης παρὰ Νικοστράτῳ)²⁸⁶, 12. Ἀντίδοτος τυραννίς²⁸⁷ καλουμένη, ὡς Νεῖλος Ἀντιπάτρου²⁸⁸, ποιούσα ... καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα, θηριοθήκτοις οἴνω,..., καὶ 13. Πρὸς τεταρταίους, ὡς Ἄρπαλος²⁸⁹)²⁹⁰.

Συμπληρωματικά σημειώνω ἐδῶ ὅτι ὁ Γαληνὸς στὰ ἔργα του *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους* καὶ *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη*, καταγράφοντας φαρμάκα γιὰ διάφορα νοσήματα, παραθέτει καὶ σκευάσματα τοῦ Ἄνδρομάχου, τὰ ὁποῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κύρια χρήση τους, ἐνδείκνυνται καὶ γιὰ τὰ θανάσιμα φάρμακα καὶ τὰ ἰοβόλα ζῶα.

Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω βλ. ἐνδεικτικὰ τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα: Στὸ *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους*, στὸ ἔβδομο βιβλίον (κεφ. 2-6), ὁ Γαληνὸς καταγράφει φάρ-

τητῆς σφάλλει, ἀφοῦ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ σχετικὰ κείμενα τοῦ Γαληνοῦ, ὁ ἐν λόγῳ Ἀρχίβιος πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ μεταξὺ τοῦ Μάγνου τοῦ Ἐφέσιου καὶ τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα. Ὁ Ἀρχίβιος ποὺ ἔδρασε στὴν Αὐλὴ τῶν Σελευκιδῶν καὶ ἔστειλε ἐπιστολὴ πρὸς κάποιον βασιλιὰ Ἀντίοχο εἶναι διαφορετικὸ πρόσωπο. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἱατρ. προσωπογρ.*, σ. 513, ὑποσημ. 78. Ὡς ἀμβροσία χαρακτηρίζονται διάφορα φάρμακα, ὅπως ἀντίδοτα γιὰ δηλητήρια καὶ δῆγματα ἰοβόλων (ὅπως ἡ ἀμβροσία τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, βλ. παρακάτω, σ. 100) καὶ πρὸς πάντα τὰ ἐντὸς (ὅπως ἡ ἐν λόγῳ ἀμβροσία Ἀρχιβίου ἱερά) καθὼς καὶ ἓνα πόμα γιὰ φθισικούς (βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 7, 3 [XIII 64, 7-9 K.])· βλ. ἀκόμη ΓΑΛΗΝ., *Π. τῶν πεπονθ. τόπ.* 4, 11 [VIII 292, 6-8 K.]. *Θεραπ. μέθ.* 14, 12 [X 986, 3-5 K.], κ.ἄ.

283. Βλ. παραπάνω, σ. 80, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀντίπατρο.

284. Γιὰ τὸν γιατρὸ αὐτὸν δὲν ἔχω ἐντοπίσει κάποια ἄλλη μαρτυρία. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 61 (ὅπου σημειώνεται ὅτι τὸ προσωνύμιον τοῦ Εὐκλείδη δηλώνει κάποια σχέση μὲ τὸν αὐτοκρατορικὸ οἶκον).

285. Βλ. παραπάνω, σ. 78, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ζήωνα τὸν Λαοδικέα.

286. Βλ. παραπάνω, σ. 89, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ξενοκράτη τὸν Ἀφροδισία, καὶ ἐπίσης σ. 89, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Νικόστρατο.

287. Ὁ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 21, μεταφράζει τὸ τυραννίς ὡς «Royal» (τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτὸν προκειμένου γιὰ ἀντίδοτο δὲν τὸν ἔχω ἐντοπίσει σὲ κανένα ἄλλο χωρίο τῆς ἀρχαίας ἱατρικῆς γραμματείας). Πρβ. καὶ παρακάτω, σ. 101, ὑποσημ. 344 (βασιλική).

288. Γιὰ τὸν γιατρὸ Νεῖλο Ἀντιπάτρου δὲν ἔχω ἐντοπίσει καμιά ἄλλη μαρτυρία. Ὁ K. DEICHGRÄBER, Neileus, *RE XVI/2* (1935) 2184-2185, πιστεύει ὅτι τὸ ὄνομα Νεῖλος ποὺ παραδίδεται σὲ ὀρισμένα χωρία εἶναι λανθασμένο (: «nicht Neilos, wie die Überlieferung an einigen Stellen lautet»), ἐνῶ τὸ ὀρθὸ εἶναι Νεϊλεύς, καὶ χρονολογεῖ τὸν γιατρὸ αὐτὸν τὸ ἀργότερον τὸν 3ο αἰ. π.Χ. (ἀφοῦ ὁ πρῶτος γιατρὸς ποὺ παραθέτει κείμενό του εἶναι ὁ Ἄνδρέας ὁ Καρύστιος, †217). Στὸν ἐν λόγῳ Νεϊλέα ὁ DEICHGRÄBER, ὁ.π., σ. 2185, ἀποδίδει καὶ τὴν τυραννίδα ἀντίδοτον. Βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 21, 32-33 καὶ 78, καὶ V. NUTTON, Neileus, *DNP 8* (2000) 788.

289. Πατρὸς ἀγνωστος ἀπὸ ἀλλοῦ.

290. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 9-10 [XIV 155, 10-167, 13 K.]. Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologien*, σ. 143 καὶ 189.

μακα πού ἀφοροῦν τὰ ὄργανα τῆς ἀναπνοῆς²⁹¹. Οἱ βηχικές ἀντίδοτοι πού ἐπιλέγει νά συμπεριλάβει προέρχονται ὅλες ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀνδρομάχου, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐντοπίζεται ἡ *ισόθεος βηχική*, πού ἐνδείκνυται ἐπίσης γιὰ τὰ θανάσιμα καὶ τὰ ἰοβόλα²⁹², ἐνῶ ἓνα καταπότιον *ξηραντικὸν* ὠφελεῖ καὶ τοὺς σκορπιοπλήκτους²⁹³. Στὸ ὄγδοο βιβλίον τοῦ ἴδιου ἔργου, στὸ ἔβδομο κεφ., ὅπου περιέχονται φάρμακα *πρὸς ἥπατικούς*, ἢ *κυφοειδῆς*²⁹⁴ τοῦ Ἀνδρομάχου ὅπως καὶ τὸ πόσιμο φάρμακο²⁹⁵ *πρὸς ἥπατικούς* ἐνδεικνυόταν ἐπίσης κατὰ τῶν δηλητηρίων καὶ τῶν ἰοβόλων. Τέλος στὸ *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γέννη*, στὸ ἕνατο κεφ. τοῦ τρίτου βιβλίου, ὅπου καταγράφονται φάρμακα *πρὸς νευροτρώτους*, ὁ Γαληνὸς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ἀνδρομάχος μεταξὺ τῆς *Αἰγυπτίας* καὶ τῆς *φαιᾶς ἐμπλάστρου* τοῦ εἶχε καταγράψει καὶ *θηριακάς ἐμπλάστρους ε'*. Ὁ Περγαμηνὸς γιατρός δὲν σχολιάζει τὴν αἰτία τῆς παρεμβολῆς αὐτῆς, παραλείπει ὅμως τὶς πέντε ἐν λόγῳ ἐμπλάστρους, καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν παράθεση τῆς *Αἰγυπτίας* συνεχίζει μὲ τὴν ἀναγραφὴ τῆς συνθέσεως τῆς *φαιᾶς*²⁹⁶.

Ἐπίσης κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νέρωνα (57-68 μ.Χ.) τοποθετεῖται ἡ δράση στὴ Ρώμῃ τοῦ γιατροῦ Χάρμη ἀπὸ τῆ Μασσαλία²⁹⁷, πού μαρτυρεῖται ὡς εὐρετὴς μᾶς ἀντιδότου κατὰ τῶν δηλητηρίων, ἢ ὅποια ἔφερε τὸ ὄνομά του (*ἀντίδοτος, ἦν φασιν οἱ νεώτεροι Χάρμην*)²⁹⁸. Ὁ Δαμοκράτης, πού μάλιστα παραθέτει δύο διαφορετικὲς συνθέσεις τῆς ἀντιδότου²⁹⁹, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι *ταύτην ἐπώλει*

291. Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologien*, σ. 132.

292. Γιὰ τὴν *ισόθεον βηχικὴν* ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόμ. 7, 3 [XIII 65, 12-66, 9 K.]: *ισόθεος βηχική καὶ πρὸς φθίσεις καὶ πάντα τὰ ἐντὸς καὶ πρὸς περιδικά ...*, καὶ ἐϊδικότερα αὐτόθι [XIII 66, 4-7 K.]: *θαυμαστὴ γὰρ ἢ ἀντίδοσις πρὸς θανάσιμα καὶ μετὰ τροφὴν καὶ πρὸ τροφῆς καὶ πρὸς πάσαν αἰμορραγίαν σὺν ψυχρῶ καὶ πρὸς ἐχιοδήκτους καὶ φαλαγγιοπλήκτους ἐν οἴνου κυάθοις τρισί.*

293. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόμ. 7, 3 [XIII 68, 4-8 K.]: *καταπότιον ξηραντικόν, πρὸς τοὺς ρευματιζομένους τὸν θώρακα καὶ πρὸς μύλης πόνον καὶ περιορίζοντα καὶ σκορπιοπλήκτους ...*

294. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόμ. 8, 7 [XIII 198, 10-12 K.]: *Ἀνδρομάχου πρὸς ἥπατικούς κυφοειδῆς καὶ πρὸς τὰ ἐν θώρακι πάντα ...*, καὶ αὐτόθι [XIII 199, 11-15 K.]: *ἔχει γοῦν τὸ φάρμακο τοῦτο κιννάμωμον, πάσας ἐπανορθοῦν τὰς σηπεδονώδεις τε καὶ δηλητηρίους δυνάμεις, οὐ μόνον ἰχώρων τε καὶ χυμῶν, ἀλλὰ καὶ θανασίμων φαρμάκων, ὥσπερ γε καὶ τοῖς ἰοβόλοις ὀνομαζομένοις θηρίοις ὑπαρχόντων ἰῶν ...*

295. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόμ. 8, 7 [XIII 205, 7-206, 1 K.]: *πότιμα [leg. πότη-] πρὸς ἥπατικούς, σπληνικούς, νεφριτικούς, ὕδρωπικούς, ὠφελεῖ καὶ στομαχικούς ..., ἀντίδοτος [sc. ἐστὶ] καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα φάρμακα καὶ τὰς τῶν δηλητηρίων πληγὰς.*

296. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 3, 9 [XIII 650, 9-11 K.]: *ἐφεξῆς δὲ τῆς εἰρημένης Αἰγυπτίας [sc. ἐμπλάστρου] ἔγραψεν ὁ Ἀνδρομάχος θηριακάς ἐμπλάστρους ε', καὶ μετὰ ταύτας ἐτέραν πάλι φαιάν* βλ. καὶ 6, 10 [XIII 909, 2-6 K.] (*θηριακὴ ἢ χρώμαι καὶ Εὐπατόριος θηριακὴ*).

297. Βλ. καὶ M. WELLMANN, *Charmis*, RE III/2 (1899) 2175. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 28-29.

298. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 4 [XIV 126, 6 κ.ε. K.]: *περὶ Χάρμου ἀντιδότου. ...*

299. Ὁ Δαμοκράτης, ἀφοῦ παραθέσει τὴ σύνθεση τῆς ἀντιδότου (δ.π. 2, 4 [XIV 126, 10-127, 15 K.], σημειώνει ὅτι κάποιος ἀξιόπιστος μαθητὴς τοῦ Χάρμη *ταύτην ἔφασκε τὴν γραφὴν δοκιμωτάτην* (αὐτόθι [XIV 128, 2-3 K.]), καὶ ἀκολούθως παραθέτει τὴ δευτέρη σύνθεση τῆς ἴδιας ἀντιδότου (αὐτόθι [XIV 128, 4-129, 8 K.]).

Χάρμης Ἀττικῶν δραχμῶν | δις πεντακοσίων, οὐδ' ὄλην λίτραν διδούς, | ἐδόκει δὲ χάριτα δίδοναι τοῖς ὠνούμενοις³⁰⁰. Ἀκόμη ὁ Χάρμης μαρτυρεῖται καὶ ὡς χρήστης μιᾶς ἀντιδότου τοῦ Αἰλίου Γάλλου πρὸς τὰ θανάσιμα καὶ ἰοβόλα³⁰¹.

Ὁ Σερβίλιος Δαμοκράτης ὁ Ἀθηναῖος (δεύτερο ἡμισυ τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.)³⁰² ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὴ Φαρμακολογία καὶ κατέγραψε τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν σκευασίαν τῶν φαρμάκων ἔμμετρα (προσαρμόζοντας σὲ ἔμμετρο λόγο καὶ τὰ παραθέματά του ἀπὸ ἄλλους γιαιτρούς, οἱ ὅποιοι εἶχαν γράψει σὲ πεζὸ λόγο)· μάλιστα στὴν πραγμάτευση τῶν σχετικῶν μὲ τὰ ἀντίδοτα ἀφιέρωσε ἓνα ὀλόκληρο βιβλίον μὲ πιθανὸ τίτλο *Περὶ τῆς τῶν ἀντιδότων σκευασίας*³⁰³. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ θηριακὴ ὁ Δαμοκράτης καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῆς ὄλην ἔγραψε σαφῶς. ἔστι δὲ δι' ἔμμετρον λέξεως, ὡς εἴωθεν, ἥτις οὐ μόνον τὸ μνημονεύεσθαι ραδίως, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ παραποιεῖσθαι τὰς συμμετρίας ἀγαθὸν ἔχει. ἄρχεται τοίνυν ὁ Δαμοκράτης ἐν τῷ βιβλίῳ καθ' ὃ τὰς ἀντιδότους γράφει, τόνδε τὸν τρόπον ἀπὸ τῆς κοινῆς χρήσεως αὐτῶν, καὶ τῆς κατὰ τὴν θηριακὴν ἰδέας³⁰⁴. Ἔτσι στὴν ἀρχὴ τῆς σχετικῆς ἐνότητος κάνει λόγο γιὰ τὴ γενικὴ χρῆση τῶν θηριακῶν ἀντιδότων, συνιστώντας στὸν γιαιτρὸ νὰ ἔχει πάντοτε κάποιο ἀπόθεμά τους (τὰς ἀντιδότους ἔχε προπαρασκευασμένας), καὶ μνημονεύοντας γενικὰ τὰ δηλητήρια, χωρὶς νὰ τὰ ἀπαριθμῆ ὀνομαστικά (καὶ τοῖς θανασίμοις ἀντιδώσεις φαρμάκοις)³⁰⁵, στὴ συνέχεια κάνει λόγο λεπτομερέστερα γιὰ τὰ ἰοβόλα ζῶα (ὑδρος, κεράστης, ἀσπίς, διψάς, ἔχιδνα, λυσσῶν κύων, τὰ ἐν θαλάττῃ ἰοβόλα πάντα, σφῆκες, μέλιτται, σκορπίος, ἀνθηδῶν, φαλάγγια, μυγαλῆ)³⁰⁶, καὶ ἀκολουθῶς

300. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 4 [XIV 127, 17-128, 1 K.]. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 95.

301. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 79, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Αἴλιο Γάλλο.

302. Γιὰ τὸν Δαμοκράτη βλ. M. WELLMANN, Damokrates (8), *RE* IV/2 (1901) 2069-2070· E. BO- WIE, (M.?) Servilius Damokrates, *DNP* 3 (1997) 302, καὶ S. VOGT, Damokrates, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 207-208. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 27-29, κ.ά. Γιὰ μιὰ καταγραφὴ (ὄχι πλήρη) τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Δαμοκράτη βλ. FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 189-190.

303. Γιὰ τὸν τίτλο αὐτὸν βλ. HAESER, *Lehrbuch*, τ. 1, σ. 301· βλ. καὶ FUCHS, *Heilkunde*, σ. 357 (: «ein Buch über Antidotbereitung»).

304. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 15 [XIV 89, 13-90, 2 K.]. Βλ. ἀκόμη ΓΑΛΗΝ., Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ. 12 [XIV 260, 15-261, 5 K.]: ὁ δὲ Δαμοκράτης, ἄριστος ἰατρὸς καὶ αὐτὸς γενόμενος καὶ ὄλον βιβλίον φιλοτίμως συντάξας καὶ αὐτὸς ἐπεσι περὶ τῆς τῶν ἀντιδότων σκευασίας ... Σχετικὰ μὲ τὴν ἔμμετρη καταγραφὴ τῶν φαρμάκων καθὼς καὶ γιὰ τὴν ὀλογράμματον ἀπόδοση τῶν ἀριθμῶν ποῦ δήλωναν τὴν ποσότητα τῶν φαρμακευτικῶν ὑλικῶν βλ. παραπάνω, σ. 86, ὑποσημ. 247.

305. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 15 [XIV 90, 6 K.].

306. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 15 [XIV 90, 14-91, 4 K.]: δώσεις δὲ καὶ τοῖς ἐντυχοῦσιν ἐρπετοῖς | τῶν ἰοβόλων τε θηρίων τοῖς δῆγμασιν, | ὑδρων, κεραστῶν, ἀσπίδων καὶ διψάδων, | καὶ τῶν ἐχιδνῶν, τῶν τε λυσσῶντων κυνῶν. | καὶ γὰρ τὰ τούτων ἐστὶ φαῦλα δῆγματα, | τῶν τ' ἐν θαλάττῃ ἰοβόλων πάντων ἀπλῶς, | καὶ τῶν τε λεπτῶν λεγομένων θηραφίων | σφηκῶν, μελιττῶν, σκορπίων, ἀνθηδόνων, | φαλαγγίων τε θανασίμων, καὶ μυγαλῆς.

ἀπαριθμεί τὰ λοιπὰ πάθη γιὰ τὰ ὁποῖα ἐνδείκνυται ἡ χρῆση τῆς θηριακῆς³⁰⁷. Τέλος καταγράφει τὰ ὑλικά καὶ τὸν τρόπο παρασκευῆς τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ³⁰⁸.

Πιθανότατα ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο τοῦ Δαμοκράτη ὁ Γαληνὸς παραθέτει μιὰ ἀκόμη ἐκτενῆ ἐνότητα (ποῦ καταλαμβάνει τέσσερα κεφφ. (2-5) τοῦ *Περὶ ἀντιδότων*), ἡ ὁποία ἀφορᾷ ὀκτῶ ἀντιδότους, προσαρμοσμένες ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο γιαιτρό, κατὰ τὴ συνήθειά του, σὲ ἕμμετρο λόγο (: 1. ἀντίδοτος ἦν λέγουσι Μιθριδάτειόν τινες τῶν σφόδρα ἐπισήμων, δραστικὸν φάρμακον πρὸς πᾶν πάθος πᾶσάν τ' ἀντίδοτον εἶπον ποιεῖν³⁰⁹ [ἀκολουθεῖ ἡ κατασκευὴ τοῦ κύφειως], 2. ἄλλη σφόδρα καλὴ πρὸς φθισικοὺς κεχροτισμένους ..., 3. ἄλλη σφόδρα καλὴ πρὸς ἃ εἶπον πάνθ' ἀπλῶς ..., 4. ἄλλη δι' αἱμάτων ἀντίδοτος³¹⁰, ἦν φασίν τινες | ποιεῖν ἄμεινον πρὸς τὰ δηλητήρια ..., 5. ἀντίδοτος (Χάρμησ' παρατίθενται δύο παραλλαγές τῆς συνθέσεώς της)³¹¹, 6. ἄλλη ἀντίδοτος, γιὰ τὴν ὁποία δὲν σημειώνεται ἡ ὄνομασία: ἐφεκτικὴν δ' ἀντίδοτον εἰ βούλει ποιεῖν, ..., 7. ἄλλη ποιοῦσα ταῦτὰ τῇ προγεγραμμένῃ [ἀκολουθοῦν ῥοδίδος σκευὴ καὶ κροκομάγματος σκευασία] 8. Ἀντίδοτος προγνωστικὴ [: προγνωστικὴν δ' ἀντίδοτον οὕτως σκευάσεις, | ἦν οἱ προλαβόντες ἂν λάβωσι θανάσιμον, | ἐμέσουσιν αὐτὸ{ν} (correxī) μετὰ τροφῆς παραυτικά)³¹².

Ἄν καὶ ἡ θηριακὴ χορηγοῦνταν ὄχι μόνο σὲ ὄσους εἶχαν λάβει κάποιο δηλητήριο, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐκείνους ποῦ εἶχαν δαγκωθεῖ ἢ τσιμπηθεῖ ἀπὸ ἰοβόλο ζῶο, ὁ Δαμοκράτης ἐπικέντρωσε τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ σὲ πιὸ ἐξειδικευμένα φάρμακα ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἰοβόλα· ἔτσι, ἀφοῦ ὀλοκλήρωσε τὴν παράθεση τῶν θηριακῶν ἀντιδότων, ἔκρινε ὅτι πρέπει νὰ ἀφιερῶσει μιὰ ἐνότητα εἰδικὰ στὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων³¹³. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο κατέγραψε ἄρκετὰ σχετικὰ ἀντίδοτα, τὰ ὁποῖα

307. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 1, 15 [XIV 91, 11-93, 8 K.] (: νοσήματα ποῦ προκαλοῦν καχεξία, περιοδικοὶ πυρετοί, ρίγη, ἀποστάσεις, πνευματουμένη μήτρα ἢ κόλον, χρόνια ἀλγῆματα τῆς κύστεως ἢ τῶν νεφρῶν μὲ ὑπαρξὴ ἑλκῶν ἢ λίθων, ἥπατικοί κ.ἄ. πολλά). Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 142 καὶ 190.

308. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ διαφωνία τοῦ Δαμοκράτη γιὰ τὴν ποσότητα κάποιων ὑλικῶν τῆς θηριακῆς (σὲ σχέση μὲ τὸν Ἀνδρόμαχο, ἀλλὰ καὶ τὸν Ξενοκράτη) βλ. ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ.* 12 [XIV 261, 1-5 K.]: διαφωνεῖ δὲ [sc. Δαμοκράτης] αὐτοῖς ἐν τοῖς τῶν μειγμένων μέτροις. τινὰ γὰρ ὡν ἐκεῖνοι πέμπουσι τῷ φαρμάκῳ, ἀνὰ δραχμὰς δ' ἔχοντα, οὕτως ἀνὰ δραχμὰς β' μίγνουσι τῷ φαρμάκῳ, καὶ πάλιν τῶν ἀνὰ δραχμὰς β' τὴν συσταθμίαν ἔχόντων, αὐτὸς ταῦθ' ἴστησιν ἀνὰ δραχμὴν α' ἔχοντα.

309. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 69-71, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Μιθριδάτη.

310. Πὰ τὴν ἀντίδοτον αὐτὴ βλ. παραπάνω, σ. 88 (Ἀφροδάς), σ. 91 (Ἀνδρόμαχος ὁ νεώτερος), καὶ παρακάτω, σ. 100 (Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων).

311. Σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 93-94, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν γιαιτρό Χάρμη.

312. Πὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 2-5 [XIV 115, 5-135, 9 K.]. Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 142 καὶ 190.

313. Πιστεύω ὅτι ἡ πρόθεση τοῦ Δαμοκράτη διαφαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὰ ὅσα σημειώνει στὴν ἀρχὴ τῆς σχετικῆς ἐνότητος· βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 15 [XIV 191, 6-10 K.]: νυνη δ' ἀποδοῦναι

προφανώς προκρίνοντάς τα ὁ Γαληνὸς τὰ ἐνσωμάτωσε στὸ *Περὶ ἀντιδότων*· πρόκειται γιὰ πέντε φάρμακα πρὸς ἔρπετὰ καὶ λυσοδοήκτους πού χορηγοῦνται ἀπὸ τὸ στόμα καθὼς καὶ γιὰ ἓνα ἔμπλαστρο πού τοποθετεῖται πάνω στὸ δῆγμα (: 1. ἡ πρώτη ἀντίδοτος ἀρχίζει ἀπλῶς ὡς ἐξῆς: σκεύαζε δ' οὕτως· ..., 2. ἄλλη. | σφόδρα ἀγαθὴ δύναμις, 3. ἄλλη. | πρὸς θηρίων μὲν πάντων ἰὸν ἔρπετων | μάλιστα δ' ἔχων φάρμακον δραστήριον, 4. ἄλλη. | ἀντίδοτός ἐστι πρὸς τὰ τῶν λυσσόντων κυνῶν | δῆγματα ..., 5. ἄλλη [sc. ἀντίδοτος]. | καὶ τοῦτο πρὸς τοὺς ὑδροφόβους δεδοικότας | ἔλεγε διὰ πείρας γεγονέναι Νικήρατος | αὐτῷ τε καὶ φίλοις κρίνειν δυναμένους³¹⁴. ἀκολουθεῖ ἡ καταγραφὴ ἐνὸς ἐμπλάστρου: ἐμπλαστρος ἢ χρῶμαι πρὸς τὸν τῶν δηγμάτων | ἰχώρα, καὶ ἡ ἐνότης αὐτῆ τελειώνει μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ κοινοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῶν ἰοβόλων: διὸ καὶ θεραπείας ἐστὶν ὁμογενῆς τρόπος³¹⁵.

Τέλος σημειῶνω ὅτι ὁ Δαμοκράτης, ἀνάμεσα στὶς θεραπευτικὲς χρήσεις τῆς τροποποιημένης ἀπὸ αὐτὸν ἐμπλάστρου διὰ δικτάμνου, σημειώνει ὅτι χρησιμοποιεῖται, πλὴν τῶν λοιπῶν, καὶ κατὰ τῶν ἰοβόλων (ἐρπετῶν καὶ τετραπόδων)³¹⁶.

Ὁ Σιμμίας Μηδίου, πού κατὰ τὸν H. Gossen πιθανότατα πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν ὁμώνυμο ὀχλαγωγόν, ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδην τὸν Φαρμακίωνα³¹⁷, ὁ ὁποῖος παραθέτει δύο σκευάσματα τοῦ Σιμμία πρὸς τὰ τῶν φαλαγγίων δῆγματα. Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ εἰσάγεται μὲ τὴ δήλωση ἄλλο Σιμμία τοῦ Μηδίου³¹⁸, ἐνῶ τὸ δεύτερο εἶναι ἓνα ἐπιθέμα πρὸς φαλαγγίων πληγὰς καὶ παντὸς ἔρπετοῦ. τὸ δ' αὐτὸ καὶ πινόμενον βοηθεῖ. τούτῳ Σιμμίας ὁ ὀχλαγωγὸς ἐχρήσατο³¹⁹. Ἡ εἰσαγωγικὴ αὐτῆ διατύπωση σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι δὲν μνημονεύεται καὶ κάποιος ἄλλος γιαντρός ὡς εὔρετῆς τοῦ ἐπιθέματος, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς

βούλομαι τὰς δυνάμεις, | μόνον θεραπεύειν ἰοβόλων δῆγματα, | ἔχων, κεραστῶν, ἀσπίδων καὶ χερσῶν, | πληγὰς τε θηρίων, καὶ δῆγματα | σφηκῶν, μελιτῶν, σκορπίων, φαλαγγίων.

314. Ὁ γιαντρός Νικήρατος, ἡ δράση τοῦ ὁποῖου τοποθετεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ., εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴ σύνδεση τοῦ ὀνόματός του μὲ διάφορα φάρμακα· ὑπῆρξε πιθανότατα ὁ εὔρετῆς τῆς ἀντιδότου αὐτῆς, πού ὁ Δαμοκράτης συνδέει μὲ τὸ ὄνομά του καὶ ἡ ὁποία ἐνδεικνυόταν γιὰ ἐκείνους πού εἶχαν δαγκωθεῖ ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο καὶ φοβοῦνταν ὅτι θὰ περιπέσουν στὸ ὑδροφοβικὸ πάθος· βλ. K. DEICHGRÄBER, Nikeratos (3), *RE* XVII/1 (1936) 314.

315. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 15 [XIV 191, 1-201, 7 K.]. Βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologien*, σ. 143 καὶ 190.

316. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 5, 10 [XIII 820, 14-823, 18 K.]: Ἡ διὰ δικτάμνου ὡς Δαμοκράτης. ..., καὶ αὐτόθι [XIII 821, 3-7 K.]: τῶν περιβοήτων δ' ἐστὶν ἐμπλάστρων μία, | μόνη τ' ἔχουσα Κρητικὸν τὸ καλούμενον | δίκταμνον, ἰαταὶ δὲ τὰς τῶν ἔρπετων, | ἰοβόλων πληγὰς τε καὶ τὰ δῆγματα | πάντων τετραπόδων, καὶ λελυσσήκη τινά.

317. Γιὰ τὸν Σιμμία βλ. H. GOSSEN, Simmias (8), *RE* III/A/1 (1927) 158 (ἡ δράση του θὰ μποροῦσε νὰ τοποθετηθεῖ τὸ ἀργότερο περὶ τὰ μέσα τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.).

318. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 13 [XIV 180, 10-14 K.].

319. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 13 [XIV 182, 13-18 K.].

ἀπόψεως ὅτι ὁ Σιμμίας ἦταν ὄχι μόνον αὐτὸς ποὺ τὸ χρησιμοποίησε ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ποὺ τὸ συνέθεσε³²⁰.

Ἐπίσης ἴσως πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ καὶ ἡ δράση τοῦ γιатροῦ Δωροθέου τοῦ Ἡλιουπολίτη³²¹. Ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὰ ἰοβόλα μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὄνομά του συνδέεται μὲ τὴν εὕρεση ἀρκετῶν σχετικῶν φαρμάκων, ποὺ ὅλα τους παρατίθενται ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα. Στὸ πρῶτο λοιπὸν σχετικὸ παράθεμα τοῦ Ἀσκληπιάδη καταγράφεται μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἕξι *ποτήματα* τοῦ Δωροθέου πρὸς ἐχιδοήκτους πρόκειται γιὰ ἀπλᾶ κατὰ τὴ σύνθεσή τους σκευάσματα, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνίσταται στὴν πόση ζεστοῦ ξυδιοῦ, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα πέντε, δηλ. ἡ ἀριστολογία, ὁ καρπὸς τριφύλλου, τὸ πάνακες τὸ χειρώνιον, τὸ ἐξηραμμένον αἶμα χελώνης θαλασσίας καὶ ἡ πιτύα νεβρεία, χορηγοῦνται μὲ ζῦδι ἢ κρασί³²². Ὑστερα ἀπὸ τὴν παράθεση τῆς ἐννεαφαρμάκου τοῦ Ἡρακλείδη τοῦ Ταραντίνου, ὁ Ἀσκληπιάδης ἐπανέρχεται μὲ τὴ συμπεριληψη στὸ ἔργο του καὶ ἐνὸς ἄλλου φαρμάκου τοῦ Δωροθέου, τὸ ὁποῖον ἐνδεικνυόταν πρὸς παντὸς ἐρπετοῦ πληγῆν³²³.

Στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ πρώτου μεταχριστιανικοῦ αἰῶνα ἔδρασε ὁ διαπρεπὴς φαρμακολόγος Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων ἢ Φαρμακευτῆς ἢ νεώτερος³²⁴, ὁ ὁποῖος, ὅπως καὶ ἄλλοι προγενέστεροί του γιатροί, ἀσχολήθηκε μὲ τὰ δηλητήρια καὶ τὰ ἰοβόλα, καὶ μάλιστα σὲ δύο ἔργα του: σὲ τμῆμα φαρμακολογικοῦ συγγράμματός του ἀλλὰ καὶ σὲ εἰδικὴ πραγματεία. Κατὰ τὸν Γαληνὸ Ἀσκληπιάδης δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Φαρμακίων δέκα [sc. βιβλία ἔγραψε] χωρὶς τῶν Θηριακῶν

320. Βλ. τὰ σχετικὰ παραδείγματα ποὺ καταγράφονται παραπάνω, σ. 77, ὑπόσημ. 187.

321. Στὴν ἐκδόση τοῦ Kühn (βλ. τὴν ἀμέσως ἐπόμε. ὑπόσημ.) τὸ ὄνομα τοῦ γιатροῦ αὐτοῦ φέρεται ὡς Δωρόθεος Ἡλίου, ὁ Wellmann ὁμῶς πιστεύει ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Δωρόθεον Ἡλιουπολίτην γιὰ τὴν πρότασή του αὐτή, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ ζητήματα ποὺ συνδέονται μὲ τοὺς φερώνυμους γιатρούς, βλ. M. WELLMANN, Dorotheos (19), RE V/2 (1905) 1571. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 62.

322. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 14 [XIV 183, 11-18 K.]: πρὸς ἐχιδοήκτους Δωροθέου Ἡλιου<πολίτου> [sc. Wellm.]. λέγει δὲ οὕτως. *ποτήμασιν μὲν οὖν ἐχρησάμην ἀπλοῖς τοῖς δι' ὄξους* ... (ἀκολουθεῖ ἡ καταγραφή τους).

323. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 14 [XIV 187, 14-188, 9 K.]: Δωροθέου φάρμακον ἐπιτετευγμένον πρὸς παντὸς ἐρπετοῦ πληγῆν ... (τὸ ἴδιο φάρμακο χορηγοῦνταν καὶ σὲ διάφορα νοσήματα).

324. Γιὰ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα βλ. M. WELLMANN, Asklepiades (43), RE II/2 (1896) 1633-1634, καὶ V. NUTTON, Asklepiades Pharmakion (9), DNP 2 (1997/1999) 92-93. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 60-61, κ.ά. Γιὰ τὸν Ἀσκληπιάδη ὡς πηγὴ τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ γαληνικοῦ Π. ἀντιδ. βλ. καὶ IHM, Giftkapitel, σ. 237 κ.έ. Γιὰ μιὰ καταγραφή (ὄχι πλήρη) τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀσκληπιάδη βλ. FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 186-199, καὶ 246-253 σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῶν τίτλων τῶν δύο ἔργων τοῦ Ἀσκληπιάδη (: «Die Titel der beiden Werke des Asklepiades Pharmakion»). Βλ. ὁμῶς DEICHGRÄBER, *Empirikerschule*, σ. 193 (ἀπ. 209), σ. 194 (ἀπ. 210b), κ.ά.

καὶ τῶν *Γυναικείων*³²⁵. δυστυχῶς ὅμως ἀπὸ τὰ ἐν λόγῳ *Θηριακὰ* δὲν διασώθηκε κανένα ἀπόσπασμα, παρὰ μόνον αὐτὴ ἡ μοναδικὴ γαληνικὴ μαρτυρία γιὰ τὸν τίτλο του. Ὡστόσο θεωρῶ πάρα πολὺ πιθανὸν τὰ θεραπευτικὰ σκευάσματα τοῦ Ἀσκληπιάδου γιὰ τὰ ἰοβόλα, τὰ ὁποῖα ὁ Γαληνὸς παραθέτει στὸ *Π. ἀντιδ.* ἀπὸ τὸ ἀσκληπιάδειο σύγγραμμα, ὅπου καταγράφονται τὰ ἐντὸς φάρμακα, νὰ συμπεριλαμβάνονταν (χωρὶς νὰ ἀποκλείεται νὰ ἦταν ἀναγραμμένα καὶ αὐτολεξεί) καὶ στὰ *Θηριακὰ* τοῦ ἴδιου γιατροῦ. Ἐπίσης, ὁ Ἀσκληπιάδης, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, στὸ σύγγραμμά του ποὺ ἀφοροῦσε τὴν διὰ ποσίων φαρμάκων θεραπεία τῶν (ἐσωτερικῶν;) νοσημάτων (δηλ. τῶν ἐντὸς παθῶν), καὶ εἰδικότερα σὲ ἓνα μεγάλο τμῆμα τοῦ πέμπτου βιβλίου, πραγματεύθηκε θέματα σχετικὰ μὲ τὰ δηλητήρια, καὶ κυρίως τὴν θεραπεία ἐκείνων ποὺ εἶχαν πιεῖ ἢ φάει κάτι *θανάσιμον*, καθὼς καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων (ὅπως π.χ. τῶν λυσσασμένων σκύλων, τῶν σκορπίων, τῶν φαλαγγίων, τῶν ἔχων). Ὁ Γαληνός, ὕστερα ἀπὸ μιὰ σχετικῶς μεγάλη εἰσαγωγὴ γιὰ τὰ ἀντίδοτα τοῦ Ἀσκληπιάδου πρὸς τὰ *θανάσιμα φάρμακα* ..., ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τῶν ἰοβόλων θηρίων δῆγματα, καὶ προσέτι πάθη, καὶ μάλιστα χρόνια, κατὰ τι τῶν σπλάγχων, ἢ ἀποστήματα³²⁶, συνεχίζει μὲ τὴν, κατὰ τὴ δῆλωσή του, αὐτολεξεί καταγραφή (ὡς αὐτὸς ἔγραψε κατὰ λέξιν) τῶν θεραπευτικῶν ὑποδείξεων τοῦ Ἀσκληπιάδου πρὸς τοὺς τὰ *θανάσιμα πεπωκότας*, δηλ. φάρμακα πρὸς μήκωνος ὀπὸν, πρὸς μηκώνιον, πρὸς ἀκόνιτον, πρὸς ὑοσκύαμον, πρὸς κορίανον, πρὸς λαγῶν θαλάττιον, πρὸς τοξικόν, πρὸς ἐφήμερον, πρὸς δορύκνιον, πρὸς μύκητας, πρὸς ἰξίαν, πρὸς βουπρήστην, πρὸς κανθαρίδας, πρὸς ψίλωθρον, πρὸς λιθάργυρον, πρὸς γύψον, πρὸς τὰς τοῦ γάλακτος ἐκθρομβώσεις, πρὸς ταύρειον αἷμα, πρὸς βδέλλα, πρὸς ψιμύθιον)³²⁷. Στὴ συνέχεια ὁ Ἀσκληπιάδης κατέγραψε ὀκτῶ ἀντιδότους γιὰ τὴν προφύλαξη ἀπὸ τὰ δηλητήρια (ἢ σχετικὴ ἐνότητα φέρει τὸν τίτλο: *προφυλακτικὰ θανασίμων φαρμάκων*)³²⁸: ἡ πρώτη

325. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 1, 16 [XIII 441, 9-10 K.].

326. Γιὰ τὸ εἰσαγωγικὸ αὐτὸ κείμενο τοῦ Γαληνοῦ, τὸ ὁποῖο ἐκτείνεται σὲ ἓνα ὀλόκληρο κεφ., βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 6 [XIV 135, 10 κ.ε. K.]: *Περὶ τῶν ὑπ' Ἀσκληπιάδου γεγραμμένων κατὰ τὸ ε' τῶν ἐντὸς παθῶν, ὃ Ἄσωνος ἐπιγράφεται. ...*

327. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 7 [XIV 138, 6-146, 16 K.]. βλ. καὶ FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 143 καὶ 190. Πρβ. καὶ ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 30 von Staden.

328. Στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ περιεχομένου τῆς ἐν λόγῳ ἐνότητας ἐπιβάλλεται νὰ ἐκτεθεῖ ἡ συζήτηση σχετικὰ μὲ τὸ ἂν ὁ Ἀσκληπιάδης ἐρανίσθηκε ἀπὸ τὸν Ἀπολλώνιο Μῦ ὀλόκληρη τὴν ἐνότητα αὐτὴ ἢ μόνον τὸ φάρμακο ποὺ παρατίθεται στὴν ἀρχὴ τῆς Πρώτου, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, ἔθιξε τὸ ζήτημα ὁ Fabricius ὁ ὁποῖος ἀποδίδει στὸν Ἀπολλώνιο Μῦ μόνον τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ φάρμακα ποὺ καταγράφονται στὴν ὑπὸ συζήτηση ἐνότητα, ὑποθέτοντας ὅτι ἡ ἐπιγραφή τῆς ἔχει ἐκδοθεῖ λανθασμένα ἀπὸ τὸν Kühn· κατὰ τὴν ἀποψή του ἀντὶ *προφυλακτικὰ θανασίμων φαρμάκων* Ἀπολλωνίου Μυός πρέπει νὰ τεθεῖ τελεία μετὰ τὴ γεν. *φαρμάκων* καὶ ἡ πρόταση νὰ ἐκδοθεῖ: *προφυλακτικὰ θανασίμων φαρμάκων*. Ἀπολλωνίου Μυός (μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Fabricius προτείνει ἡ ἔκφραση *προφυλακτικὰ θανασίμων φαρμάκων*

ἀπὸ αὐτὲς εἰσάγεται χωρὶς καμιὰ δήλωση, ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπολλωνίου (Ἀπολλωνίου Μυός)³²⁹, ἐνῶ ἡ δευτέρα χαρακτηρίζεται ὡς ἀντίδοτος προφυλακτικὴ διδομένη, μὲ τὴν ἐπὶ πλέον πληροφορία ὅτι ταύτη Νικομήδης ὁ βασιλεὺς ἐχρήτο³³⁰. γιὰ τὴν τρίτη ἀπὸ αὐτὲς σημειώνεται ὁ εὐρετὴς καὶ ὁ χρήστης τῆς, δηλ. ὁ Κώδιος Τοῦκος καὶ ὁ Κρατερός, προφανῶς ὡς ἔνδειξη τῆς ἀποδοχῆς τῆς (: ἀντίδοτος Κωδίου Τοῦκου³³¹, ἢ καὶ Κρατερός ἐχρήσατο³³², ... πρὸς μὲν τὰ θηρία ..., πρὸς δὲ τὰ θανάσιμα): γιὰ τέσσερις πού ἔπονται δηλώνονται οἱ εὐρετὲς τους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὁ Ἀπελλῆς (: ἄλλη, ὡς Ἀπελλῆς³³³), ὁ Μιθριδάτης τοῦ Πόντου (: ἀντίδοτος Μιθριδάτου³³⁴, ἀθανασία³³⁵ λεγομένη πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμά-

νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ὁ γενικὸς τίτλος ἐνότητας, στὴν ὁποία καταγράφονται ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδη σχετικὰ φάρμακα διαφόρων γιατρῶν, καὶ μόνο τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸν Ἀπολλώνιο Μῦ). Τὴν ἀποψη αὐτὴ δέχονται ὁ von Staden, καταγράφοντας μεταξὺ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀπολλωνίου μόνο τὸ πρῶτο φάρμακο (ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 8 [XIV 146-147 K. = ΑΠΟΛΛΩΝ., ἀπ. 31 von Staden), καὶ ἡ Ihm. Ἀντίθετα, ὁ Deichgräber ἀποδίδει στὸν Ἀπολλώνιο Μῦ ἐκτενέστερη ἐνότητα φαρμάκων ἀπὸ ὅ,τι ὁ von Staden, ἀφοῦ τὴ Ζωπύρειο, πού παρατίθεται στὸ Π. ἀντιδ. 2, 8 [XIV 150, 3-151, 7 K.], τὴν ἀποδίδει στὸν ἐν λόγῳ Ἀπολλώνιο. Ὁμοίως στὸν Ἀπολλώνιο ἀποδίδει τὴν ὑπὸ συζήτηση ἐνότητα τῶν φαρμάκων αὐτῶν ὁ Watson. Ἐνδεχομένως ὁμοίως πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ πρόταση τοῦ Fabricius. Πάντως ἐπισημαίνω ὅτι ἡ ἀποδέσμευση τῆς ἐν λόγῳ ἐνότητας (πλὴν φυσικὰ τοῦ πρῶτου φαρμάκου) ἀπὸ τὸν Ἀπολλώνιο Μῦ δὲν βασιζέται σὲ ἰδιαίτερα ἰσχυρὴ ἐπιχειρηματολογία, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν τὸ ζήτημα ἐπιβάλλεται νὰ ἐπανεξετασθεῖ.

329. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 81, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀπολλώνιο Μῦ.

330. Προφανῶς κάποιους ἀπὸ τοὺς ὁμώνυμους βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας, ἴσως ὁ Νικομήδης Α' (βλ. WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 22 καὶ 23) ἢ ὁ Β' ἢ Γ' (βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἱατρ. προσωπογρ.*, σ. 218).

331. Πρόκειται γιὰ γιατρὸ ἄγνωστο ἀπὸ ἀλλοῦ. Πρβ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 24 καὶ 83. Βλ. ὁμοίως τὴν παρατήρηση τοῦ SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 173, ὑπόσημ. 2. Ἡ Ihm, *Giftkapitel*, σ. 241-242, μὲ βάση τὴ γραφὴ *Κωδίου Τοῦσκο* τοῦ χφ. Laurentianus plut. 74, 5 (14ος αἰ.) πιστεύει ὅτι εἶναι πιθανὴ ἡ ταύτιση τοῦ προσώπου αὐτοῦ μὲ τὸν Κλώδιο Τοῦσκο, γιὰ τὸν ὁποῖον κάνει λόγο ὁ G. WISSOWA, Clodius (61), *RE IV/1* (1900) 104.

332. Οἱ H. GOSSEN – F. E. KIND, Krateros (4), *RE XI/2* (1922) 1622, κάνουν λόγο γιὰ ἕναν γιατρὸ Κρατερό πού ἄκμασε τὴν ἐποχὴ τοῦ Κικέρωνα καὶ τοῦ Ὀρατίου. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 83.

333. Γιὰ τὸν Ἀπελλῆ, γιατρὸ πού ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸ 30 π.Χ., βλ. M. WELLMANN, Apelles (11), *RE I/2* (1894) 2688. Ἡ ἔκφραση ὡς Ἀπελλῆς σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Ἀπελλῆς τροποποίησε κάποιο φάρμακο, ἀλλὰ ὅτι τὸ παρατιθέμενο φάρμακο συντέθηκε ἀπὸ τὸν Ἀπελλῆ (δηλ.: «ἄλλο φάρμακο σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπελλῆ»). Ἡ ἔκφραση αὐτὴ θὰ δήλωνε τὸν γιατρὸ πού τροποποίησε τὴ σύνθεση κάποιου σκευάσματος, μόνον ἐφ' ὅσον προηγούνταν ἡ μνεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ εὐρετῆ του. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 24, ὅπου κάνει λόγο γιὰ φάρμακο τοῦ Ἀπελλῆ.

334. Γιὰ τὸν Μιθριδάτη βλ. παραπάνω, σ. 69-71.

335. Γιὰ ἀντιδότους μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ ἀθανασία βλ. ΓΑΛΗΝ., *Θεραπ. μέθ.* 14, 12 [X 986, 3-5 K.] (*ἀθανασία ἀντίδοτος*). Π. τῶν πεπονθ. τόπ. 4, 11 [VIII 292, 6-8 K.] (*ἀθανασία ἀντίδοτος*), καὶ Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 8, 7 [XIII 203, 13-14 K.] (*ἡπατικὴ* [sc. δύναμις] *ἀθανασία καλουμένη*).

κων και παντός ιοβόλου πληγῆν· ἀκολουθοῦν και δύο παραλλαγές τῆς συνθέσεώς της, οἱ ὁποῖες εἰσάγονται με τις δηλώσεις ἐν ἄλλαις γραφαῖς οὕτως ἔχει και ἐν ἄλλαις ἔχει οὕτως), ὁ Φίλιππος ὁ Μακεδών (: ἀμβροσία³³⁶ Φιλίππου Μακεδόνο³³⁷, πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων και παντός ιοβόλου πληγῆν· ποιεῖ και πρὸς τὰς ἐντὸς διαθέσεις) και ὁ Ἀλεξανδρινὸς γιατρός Ζώπυρος (: ἀντίδοτος Ζωπύρειος)³³⁸, τελευταία καταγράφεται μιὰ γνωστὴ ἀντίδοτος, ἢ διὰ τῶν αἱμάτων³³⁹ πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων και παντός ιοβόλου πληγῆν, χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ γιατροῦ ποὺ τὴ συνέθεσε³⁴⁰, και τελείωνε τὴν καταγραφή τῶν σχετικῶν με τὰ δηλητήρια με τὴν παράθεση δύο παραλλαγῶν τῆς Μιθριδατείου: ἀντίδοτος Μιθριδάτου Εὐπάτορος, ἢ διὰ σκίγκου (ποιοῦσα πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων, και πρὸς πᾶσαν φθοροποιὸν ὕλην, και παντός ιοβόλου πληγῆν, και πρὸς τὰς τῶν ἐντὸς διαθέσεις ...), και ἡ Μιθριδάτου θηριακὴ (πρὸς τὰ θανάσιμα δὲ τῶν φαρμάκων ποιεῖ, και παντός ιοβόλου πληγῆν, και πρὸς τὰς τῶν ἐντὸς διαθέσεις ...) ³⁴¹.

Μία δευτέρη ἐνότητα τοῦ ἴδιου φαρμακολογικοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀσκληπιάδη ἦταν ἀφιερωμένη σὲ φάρμακα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δηγμάτων τῶν ιοβόλων. Ἡ ἐνότητα αὐτὴ διακρίνεται σὲ τέσσερα μέρη:

Στὸ πρῶτο μέρος της καταγράφονται ἔνδεκα φάρμακα, ποὺ κατὰ τὴν ἐπιγραφή ἐνδείκνυνται γενικὰ πρὸς τὰς ἐκ τῶν ιοβόλων βλάβας (χρησιμοποιοῦνται ὁμως κυρίως σὲ περιπτώσεις λυσσοδήκτων) ³⁴². μερικὰ ἀπὸ τὰ φάρμακα αὐτὰ δὲν συνδέονται με τὸ ὄνομα κανενὸς γιατροῦ ³⁴³, ἕνα καταγράφεται με τὴν ὄνο-

336. Γιὰ τὸ οὐσ. ἀμβροσία ὡς χαρακτηρισμὸ φαρμάκων βλ. παραπάνω, σ. 91, ὑποσημ. 282.

337. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρόβλημα τῶν γιατρῶν με τὸ ὄνομα Φίλιππος και κυρίως τις προτάσεις γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, ὁ ὁποῖος φέρεται ὡς εὐρετῆς τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ, βλ. H. DILLER, Philippos (50), RE XIX/2 (1938) 2367-2368, και WATSON, Theriac and Mithridatium, σ. 23 και 34, ὅπου προβάλλεται ἡ ὑπόθεση ὅτι ἴσως πρόκειται γιὰ τὸν Φίλιππο Ε' (222/1-179 π.Χ.) τῆς Μακεδονίας (γιὰ παρόμοιες ἐνασχολήσεις ἡγεμόνων βλ. παραπάνω, σ. 68, ὑποσημ. 125). Βλ. ἀκόμη ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Ἀρχιγένης, σ. 4-8 (πρβ. και σ. 360-362), και Μακεδ. ἱατρ. προσωπογρ., σ. 484-489 (ὅπου συνολικὴ ἔκθεση τοῦ προβλήματος).

338. Γιὰ τὸν Ζώπυρο και τὴν ἀντίδοτόν του βλ. παραπάνω, σ. 71-72.

339. Γιὰ τὴν ἀντίδοτον διὰ τῶν αἱμάτων (ἢ δι' αἱμάτων) βλ. και παραπάνω, σ. 88 (Ἀφροδᾶς), σ. 91 (Ἀνδρόμαχος ὁ νεώτερος), και σ. 95 (Δαμοκράτης).

340. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 8 [XIV 146, 17-152, 3 K.]

341. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 9 [XIV 152, 4-155, 9 K.]

342. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 168, 1-3 K.]: τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιάδου γεγραμμένα κατὰ τὸ ε' τῶν Ἄσωνος, πρὸς τὰς ἐκ τῶν ιοβόλων βλάβας.

343. Εἰσάγονται δηλ. ἀπλῶς με τὴ δῆλωση ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] ἢ ἄλλο [sc. φάρμακον ἢ ἐπιθεμα], ἢ με μία φράση ποὺ δηλώνει σὲ ποιά ἢ ποιές περιπτώσεις εἶναι δραστικὸ τὸ φάρμακο, π.χ. πόμα λυσσοδήκτοις.

μασία του (βασιλική³⁴⁴ πρὸς λυσοδοήκτους, φάρμακον ἐπιτετευγμένον, ὃ κωλύει περιπεσεῖν τῷ λεγομένῳ ὑδροφόβῳ. ταύτην Σεβαστή ἔσχε συγκειμένην ἀεί), ἐνῶ γιὰ τὰ περισσότερα καταγράφεται εἴτε ὁ εὐρετής (: 1. Ἀντωνίνου Κῶου³⁴⁵, 2. ἄλλη ἐνδοξος πάνυ Μιθρέου³⁴⁶, 3. Κρατίππου, ἀνδρὸς καὶ ἐπισήμου καὶ κυνοτρόφου³⁴⁷, 3. (Ζήνωνος Λαοδικέως)³⁴⁸, 4. Κλαυδίου Ἀπολλωνίου³⁴⁹ φάρμακον ἐπιτετευγμένον λυσοδοήκτοις. ἔστι καὶ θηριακὴ, 5. Μενελάου³⁵⁰ λυσοδοήκτοις, ποιεῖ καὶ πρὸς αἰγίλωπας καὶ παντὸς ἐρπετοῦ πληγὴν, 6. (λευκὴ Βαφούλλου ἢ Ἡρᾶ³⁵¹), ἐνῶ σὲ κάποια μνημονεύεται μόνον ἐκεῖνος ποὺ τὰ χρησιμοποίησε καὶ ποὺ κατὰ πᾶσα πιθανότητα τὰ συνέθεσε (: ἄλλη ... ἐχρήσατο Ἡρᾶς ὁ Καππαδόκης· παρατίθενται τρεῖς παραλλαγές τῆς συνθέσεως τοῦ φαρμάκου)³⁵² ἢ καὶ ἐκεῖνος ποὺ τὰ χρησιμοποίησε ἀπαράλλακτα, ἢ τουλάχιστον δὲν δηλώνεται κάποια

344. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 174, 17-175, 12 Κ.]. Τὸ ἐπίθ. βασιλικὴ δὲν ἐντοπίζεται ἄλλη φορὰ νὰ χαρακτηρίζει ἀντίδοτο κατὰ ἰοβόλων ἴσως στὸ προκείμενο χωρίο ὃ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς νὰ ὀφείλεται στὴ χρῆση τοῦ ἐν λόγῳ φαρμάκου ἀπὸ τὴν Σεβαστήν (βλ. λατιν. μετάφρ.: «hoc [sc. medicamentum] Augusta semper habebat compositum»)· πρβ. καὶ παραπάνω, σ. 92, ὑποσημ. 287, τὴν ἀντίδοτον ποὺ ὀνομάζεται τυραννίς. Σημειῶνω ὅμως ὅτι ἔχω ἐντοπίσει ἓνα κολλύριο ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς βασιλικόν, βλ. Αἰλ. ΠΡΟΜ., Δυναμ. 107, 4 [σ. 212, 21-22 Crism.]: ὀξυδορκικόν [sc. ξηροκολλύριον] βασιλικόν. ..., καὶ ἓνα μάλαγμα, βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 8, 5 [XIII 184, 6-15 Κ.] = ΟΡΕΙΒ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 67 [CMG VI/3, σ. 85, 16-23].

345. Ὁ γιατρὸς Ἀντωνίνος, ποὺ ἔδρασε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδην τὸν Φαρμακίωνα, εἶναι γνωστὸς μόνον ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτό· βλ. M. WELLMANN, Antoninus (16), RE I/2 (1894) 2572.

346. Ὁ Μιθρέας, εὐρετής τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ, εἶναι ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλου (τὸ ὄνομά του μάλιστα παραλείπεται ἀπὸ τὴ λατιν. μετάφρ. ποὺ παραθέτει ὁ Kühn, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ Εὐρετήριο τοῦ τελευταίου τόμου τῆς ἐκδόσεως).

347. Ὁ Κράτιππος, ποὺ προφανῶς ἀσχολήθηκε κατὰ κύριο λόγο μὲ τὴ Φαρμακολογία (τὸ σχετικὸ σύγγραμμά του ἔφερε τὸν τίτλο Νάρθηξ), μνημονεύεται ἤδη ἀπὸ τὸν Ἡρακλείδην τὸν Ταραντῖνο, ὅποτε ἡ δράση του πρέπει μᾶλλον νὰ τοποθετηθεῖ στὸν 2ο αἰ. π.Χ.: βλ. F. E. KIND, Kratippos (4), RE XI/2 (1922) 1659.

348. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 78, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ζήωνα τὸν Λαοδικέα.

349. Ὁ Κλαύδιος Ἀπολλώνιος ὑπῆρξε ἀπελευθερὸς τῶν Κλαυδίων ἢ ὑπόθεσις ὅμως τοῦ M. Wellmann, ὃ ὁποῖος διορθώνει τὸ τροχίσκος Ἀπολλωνίου ἀρχιστράτορος σμίλιος, ὡς Ἀλκιμίων πολύχρηστος (ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 12 [XIII 835, 8-9 Κ.]) σὲ τρ. Ἀπολλ. ἀρχιατροῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ταυτίζει τοὺς δύο Ἀπολλωνίους καὶ θεωρεῖ τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἀρχιατρὸν τοῦ αὐτοκράτορα Κλαυδίου (41-57 μ.Χ.) ἢ τοῦ Νέρωνα (57-68 μ.Χ.) πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ· βλ. M. WELLMANN, Apollonios (105), RE II/1 (1895) 150 (τὸ ἀρχιστράτορος δὲν εἶναι «sinnlos»), καὶ στὸν ΙΔΙΟ, Geschichte, II, σ. 677-678 Πρβ. καὶ WATSON, Theriac and Mithridatium, σ. 54, ὑποσημ. 4.

350. Πατρὸς, γνωστὸς μόνον ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτό· βλ. K. DEICHGRÄBER, Menelaos (17), RE XV/1 (1931) 835.

351. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 77, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἡρᾶ.

352. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 77, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἡρᾶ.

ἐπέμβασή του (: 1. *ἄλλη Αἰλίου Γάλλου, ὡς Βελχιόνιος ἔφη*)³⁵³, 2. *Μενίππου*³⁵⁴ πρὸς λυσοδηκτοὺς, ἢ ἐχρήσατο Πέλωψ³⁵⁵)³⁵⁶.

Στὸ δεύτερο μέρος γίνεται λόγος γιὰ φάρμακα ποὺ βοηθοῦν εἰδικὰ τοὺς σκορπιοδηκτοὺς³⁵⁷. ἀπὸ τὰ δέκα τρία σχετικὰ σκευάσματα ποὺ καταγράφονται γιὰ δύο μόνο δηλώνεται ὁ εὐρετής (: 1. *Ἀβασκάντου ἰατρεύοντος ἐν Λουγδούνῳ*³⁵⁸, 2. *Ἀραβᾶ Θηβαίου*³⁵⁹, *ἐπιτετευγμένον φάρμακον πρὸς σκορπίου πληγὰς*), γιὰ ἓνα αὐτὸς ποὺ τὸ χρησιμοποίησε, κατὰ πᾶσα πιθανότητα καὶ τὸ συνέθεσε (: *σκορπιοδηκτοὺς καὶ πρὸς φαλαγγίων δήγματα ἐχρήσατο Διόφαντος*³⁶⁰), γιὰ ἓνα ὁ εὐρετής καὶ ὁ χρήστης του (: *παρὰ Ζωΐλου*³⁶¹, *ἢ ἐχρήσατο Ἐπαφρόδιτος ὁ Καρχηδόσιος*³⁶²), ἐνῶ ἓνα καταγράφεται μὲ τὴν ὀνομασία του (*Καλλίστη*)³⁶³ καὶ ἓνα ὡς *ἐπίθεμα σκορπιοπλήκτων*: τὰ ὑπόλοιπα φάρμακα εἰσάγονται μὲ τὴ δήλωση ἄλλο ἢ μὲ κά-

353. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 79, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Αἴλιο Γάλλο.

354. Πατρός, γνωστὸς μόνον ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτό· βλ. DEICHGRÄBER, Menippos, στ. 894.

355. Μὲ τὸ ὄνομα Πέλωψ δηλώνεται εἴτε ὁ ὁμώνυμος ἀνατόμος καὶ διδάσκαλος τοῦ Γαληνοῦ στὴ Σμύρνη, ἢ δρᾶση τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται περὶ τὸ 150 μ.Χ., βλ. Κ. DEICHGRÄBER, Pelops (5), RE XIX/1 (1937) 391-392, καὶ V. NUTTON, Pelops (5), DNP 9 (2000) 511, ὅποτε ἡ δήλωση ἢ ἐχρήσατο Πέλωψ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδη, εἴτε πρόκειται γιὰ κάποιον ἄλλο γιατρό μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα. Ὁ DEICHGRÄBER, Menippos, στ. 894, πιστεύει ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν διδάσκαλο τοῦ Γαληνοῦ.

356. Πὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 168, 1-175, 12 Κ.].

357. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 12 [XIV 175, 14-15 Κ.]: *πρὸς δὲ τὰς τῶν σκορπίων πληγὰς χρηστέονταίς ὑπογεγραμμέναις σκευασίαις. ...* (ἀκολουθεῖ ἡ παράθεση τῶν φαρμάκων).

358. Ὁ Κλαύδιος Ἀβασκάντος ἐξῆσε μᾶλλον κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἄσκησε τὴν ἰατρικὴν στὸ Λουγδουνο (Λυῶν) τῆς Γαλατίας· βλ. Μ. WELLMANN, Abascantus (8), RE I/1 (1893) 20. Βλ. καὶ WATSON, Theriac and Mithridatium, σ. 62.

359. Πὰ τὸν γιατρό αὐτὸν δὲν ἔχω ἐντοπίσει καμιὰ ἄλλη μαρτυρία.

360. Ἀπὸ τὴν παραπεμπτικὴ ἔκφραση (*ἐχρήσατο Διόφαντος*) φαίνεται ὅτι τὸ φάρμακο αὐτὸ τὸ χρησιμοποίησε (πιθανὸν καὶ τὸ συνέθεσε) ὁ γιατρός Διόφαντος, ἀντίθετα ἀπὸ τὴν ἔκφραση ὡς *ἐχρήσατο Διόφαντος* (βλ. λίγο παρακάτω), μὲ τὴν ὁποία δηλώνεται ὅτι τὸ φάρμακο παρατίθεται μὲ τὴ σύνθεση ποὺ τὸ χρησιμοποίησε ὁ Διόφαντος (συνεπῶς ἦταν γνωστὴ καὶ ἄλλη σύνθεση τοῦ ἴδιου φαρμάκου). Κατὰ τὸν Μ. WELLMANN, Diophantos (17), RE V/1 (1903) 1051, πρόκειται γιὰ τὸν γιατρό Διόφαντο ἀπὸ τὴ Λυκία, ποὺ ἐξῆσε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα καὶ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο, ἀσχολήθηκε μὲ τὴ Χειρουργικὴ καὶ ταυτίζεται μὲ τὸν Διοφάντη τὸν χειρουργό.

361. Ὁφθαλμικὸς γιατρός ποὺ ἐξῆσε τὸ ἀργότερο τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. (πρῶτο ἡμισυ): εἶναι γνωστὰ ἀρκετὰ φάρμακά του, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ αὐτὸ ποὺ παρατίθεται ἐδῶ κατὰ τοῦ δήγματος τοῦ σκορπιοῦ· βλ. J. KOLLESCH, Zoilos (11), RE X/A (1972) 714.

362. Πατρός ἄγνωστος ἀπὸ ἀλλοῦ.

363. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 12 [XIV 176, 17-177, 1 Κ.]: *ἀνώδυνον φάρμακον ἐπιτετευγμένον πρὸς σκορπίων καὶ φαλαγγίων καὶ παντὸς ἐρπετοῦ πληγὰς, ποιεῖ καὶ ταῖς δυστοκούσαις. ἐπιγράφεται δὲ Καλλίστη. Πὰ τὴ χρῆση τοῦ ἐπιθ. αὐτοῦ γιὰ χαρακτηρισμὸ φαρμάκων βλ. ἐπίσης Αἰλ. ΠΡΟΜ., Δυναμ. 119, 11 [σ. 232, 22-27 Crism.]: ἄλλο κωλικὸν κάλλιστον. ... 124, 2 [σ. 236, 24-26 Crism.]: ἄλλο κάλλιστον. ... ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., Θεραπ. 6, 5 [II 277, 11-17 Puschm.]: ἄλλη ἀντίδοτος καλλίστη, καὶ ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 3, 102 [CMG VIII/1, σ. 297, 25]: *χρῶ ὡς καλλίστω.**

ποια φράση δηλωτική τῆς δράσεώς του (π.χ. *ἀντίδοτος σκορπιακή ἢ πρὸς τοὺς ἐπικινδύνως πεπληγμένους ὑπὸ σκορπίων ...*) ἢ μὲ ἀπλὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ σκευάσματος πού ἀκολουθεῖ (π.χ. *ἐπίθεμα*)³⁶⁴.

Στὸ τρίτο μέρος καταγράφονται ἔνδεκα φάρμακα εἰδικὰ γιὰ τοὺς φαλαγγιοδῆκτους³⁶⁵, συντεθειμένα ἀπὸ κατονομαζόμενους γιατροὺς (: 1. *πρὸς φαλαγγίων δῆγματα Χαρίτωνος ὀχλαγωγῶ*³⁶⁶, 2. *ἄλλο. Σιμμία τοῦ Μηδίου*³⁶⁷, 3. *Ἀνδρέου πρὸς φαλαγγιοδῆκτους*³⁶⁸, 4. *(ἄλλη ἐκ τῶν Ἀπολλοδώρου, ἦν καὶ ὁ Ταραντίνος ἐν τῷ πρὸς Ἀστυδάμαντα ἀναγράφει)*³⁶⁹, 5. *(ἄλλη Ἡρακλείδου Ταραντίνου πρὸς φαλάγγια)*³⁷⁰), τροποποιημένα (: *πρὸς φαλάγγια καὶ σκορπίους, καὶ παντὸς ἐρπετοῦ πληγᾶς, ὡς ἐχρήσατο Διόφαντος*³⁷¹), παρατιθέμενα μὲ μιὰ ἀπλή διευκρινιστικὴ δήλωση ὅτι εἰσάγεται διαφορετικὸ φάρμακο (*ἄλλο, ἄλλη*), καὶ σὲ μιὰ περίπτωση μόνο μὲ τὴ δήλωση τοῦ ὀνόματος τοῦ χρήστη (μᾶλλον καὶ εὐρετῆ) τοῦ φαρμάκου (τούτῳ *Σιμμίας ὁ ὀχλαγωγὸς*³⁷² *ἐχρήσατο*)³⁷³.

Τέλος τὸ τέταρτο μέρος ἀφορᾷ δώδεκα φάρμακα εἰδικὰ πρὸς ἐχιοδῆκτους³⁷⁴. Τὰ φάρμακα αὐτὰ εἴτε καταγράφονται μὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ πού τὰ συνέθεσε (: 1. *πρὸς ἐχιοδῆκτους Δωροθέου Ἡλίου<πολίτου>*³⁷⁵, 2. *ἢ τοῦ ἀγροίκου ἐχιοδῆκτου*³⁷⁶, 3. *Ἡρα-*

364. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 12 [XIV 175, 13-180, 3 K.].

365. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 13 [XIV 180, 4-5 K.]: *διάφορα πρὸς τὰ τῶν φαλαγγίων δῆγματα φάρμακα.*

366. Ὁ Χαρίτων ὁ ὀχλαγωγὸς ὑπῆρξε περιοδευτῆς γιαιτρὸς καὶ ἐξῆσε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα, δηλ. τὸ ἀργότερο περὶ τὰ μέσα τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.: βλ. M. WELLMANN, Chariton (4), RE III/2 (1899) 2171. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 62.

367. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 96-97, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σιμμία.

368. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 65, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀνδρέα τὸν Καρύστιο.

369. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 58, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀπολλόδωρο, καὶ σ. 74, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἡρακλείδη τὸν Ταραντῖνο.

370. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 74, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἡρακλείδη τὸν Ταραντῖνο.

371. Γιὰ τὸν Διόφαντο βλ. παραπάνω, σ. 102, ὑποσημ. 360.

372. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 96-97, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σιμμία.

373. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 13 [XIV 180, 4-183, 5 K.].

374. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 14 [XIV 183, 9-10 K.]: *ἐπὶ δὲ τῶν ἐχιοδῆκτων χρηστέον ταῖς ὑπογεγραμμέναις σκευασίαις.*

375. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 97, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Δωρόθεο.

376. Μὲ τὴν ἐκφραση αὐτὴ δηλώνεται ὅτι ἡ σύνθεση τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ ἀποδίδεται σὲ κάποιον ἀγρότη, τὸν ὁποῖον δάγκωσε ἐχιδίνα. Ἡ ἀπόδοση τῆς συνθέσεως φαρμάκων σὲ πρόσωπα πού δὲν συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν ἰατρικὴ δὲν εἶναι σπάνια στὴν ἀρχαία ἰατρικὴ γραμματεία. Ἡ χρῆση (καὶ ἡ εὐρεση;) ἐνὸς ἀκόμη πολυπλοκότερου φαρμάκου συνδέεται ἀπὸ τὸν γαιτρὸ Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα μὲ ἓναν Βιθυνὸ κουρέα: βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 9, 3 [XIII 259, 18-260, 9 K.]: *ἢ τοῦ κουρέως, λεγομένη σπληνική, ὑδρωπική. ταῦτη κουρεὺς ἀπὸ Βιθυνίας ἀνὴρ χρώμενος, ἰσχιαδικὸς ἀπήλλαττε παντελῶς. πίσης ξηρᾶς λίτρας δ' [...] τὴν δὲ γύριν οὐκ ἔχει [...].* Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 356.

κλείδου *Ταραντίνου έννεαφάρμακος*³⁷⁷, 4. *Δωροθέου φάρμακον έπιτετευγμένον ...*³⁷⁸, 5. (*άντιδοτος θηριακή έχιοδήκτοις. ... Γάλλος*)³⁷⁹, είτε με τὸ ὄνομα τοῦ εύρετῆ καί τοῦ γιατροῦ ποῦ τὰ έπιδοκίμαζε καί τὰ παρέθετε στοῦ έργου του (: 1. *τῶν δέ συνθέτων, ἡ μὲν παρ' Απολλοδώρου τεθειμένη, καί υπό Σωστράτου έπαινουμένη, καί πάντων δέ τῶν μετενεγκόντων παρ' αὐτοῦ, ἡ διά τοῦ αίματος τῆς χελώνης*³⁸⁰, 2. (*θηριακή Αντίοχου τοῦ Φιλομήτορος*)³⁸¹, 3. *άλλη Υβριστοῦ Όξυρρυγγίτου*³⁸², *φάρμακον έπιτετευγμένον πρὸς παντὸς ιοβόλου πληγῆν. άνεγράφη υπό Απολλωνίου τοῦ Μεμφίτου*³⁸³): ένα παρατίθεται χαρακτηριζόμενο άπλῶς ὡς *έπίθεμα έχιοδήκτοις*, ένῶ τὰ λοιπὰ εισάγονται μόνο με τὴ δήλωση *άλλο*³⁸⁴. Κείμενο τοῦ Ασκληπιάδη σχετικά με τοὺς φαλαγγιοδήκτους έντοπίζεται καί στον Αέτιο³⁸⁵.

Συμπληρωματικά σημειώνω ὅτι ὁ Γαληνὸς στὰ έργα του *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατά τόπους* καί *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατά γένη* παραθέτει φάρμακα τοῦ Ασκληπιάδη, τὰ ὁποῖα μεταξὺ άλλων έχουν θεραπευτική δράση κατά τῶν δηγμάτων τῶν ιοβόλων καί τῆς δράσεως τῶν δηλητηρίων.

Ειδικότερα στοῦ γαληνικὸ *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατά τόπους*, στοῦ έβδομο βιβλίῳ, μεταξὺ τῶν *άνωδύνων άντιδότην*, καταγράφονται καί δύο σκευάσματα τὰ ὁποῖα ὁ Ασκληπιάδης άντλεῖ ἀπὸ προγενέστερους τοῦ γιατροῦς: Τὸ πρώτο, γιὰ τὸ ὁποῖο ὡς πηγή του κατονομάζει τὸν Αντώνιο Μούσα (*άλλη Αντωνίου Μούσα πανάκεια*)³⁸⁶, χρησιμοποιεῖται γιὰ ποικίλα νοσήματα, αλλά *ποιεῖ καί πρὸς παντὸς έρπετοῦ πληγῆν καί πρὸς*

377. Πὰ τὴν *έννεαφάρμακον* βλ. παραπάνω, σ. 74, ὑπόσημ. 163.

378. Πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο Δωρόθεο ποῦ μνημονεύεται λίγο παραπάνω καί ὡς Δωρόθεος Ἡλιουπολίτης.

379. Βλ. καί παραπάνω, σ. 79, στὰ σχετικά με τὸν Αἴλιο Γάλλο.

380. Βλ. επίσης παραπάνω, σ. 58, στὰ σχετικά με τὸν Απολλόδωρο, καί σ. 83, στὰ σχετικά με τὸν Σώστρατο.

381. Βλ. παραπάνω, σ. 69, στὰ σχετικά με τὸν Αντίοχο Η' τὸν Φιλομήτορα.

382. Πατὸρ ἄγνωστος ἀπὸ άλλοῦ. Ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸν Απολλώνιο Μεμφίτη, ἀπὸ τὸ έργο τοῦ ὁποῖοῦ ὁ Ασκληπιάδης ὁ Φαρμακίων έρανίσθηκε τὸ φάρμακό του αὐτό. Πρβ. καί WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 12.

383. Ὁ Απολλώνιος ἀπὸ τὴ Μέμφιδα τῆς Αιγύπτου, Ἐρασιστράτειος γιατρός, έζησε κατά τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Ἡ ὑπόθεση τοῦ Wellmann ὅτι πιθανὸν έγραψε *Θηριακά*, έπειδὴ *άνέγραψε* τὸ φάρμακο αὐτὸ τοῦ Υβριστοῦ καί έπειδὴ στὰ αρχαῖα Σχόλια στὰ *Θηριακά* τοῦ Νικάνδρου καταγράφεται ἡ άποψή του γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ φυτοῦ *άκνηστις*, μάλλον δέν πρέπει νὰ γίνει ἀποδεκτὴ· βλ. M. WELLMANN, *Apollonios (100)*, *RE* II/1 (1895) 149. Πρβ. καί WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 12.

384. Πὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. άντιδ.* 2, 14 [XIV 183, 6-190, 18 K.].

385. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. Ιατρ.* 13, 20 [σ. 279, 23-280, 2 Ζερβ.].

386. Πὰ τὸν Αντώνιο Μούσα, γιατρὸ τοῦ Αὐγούστου (27 π.Χ.-14 μ.Χ.), βλ. M. WELLMANN, *Antonius (79)*, *RE* I/2 (1894) 2633-2634· V. NUTTON, *Antonius (II 19)*, *DNP* 1 (1996/1999) 816, καί J. HAHN, *Antonius Musa, Leven (έπιμ.)*, *Antike Medizin*, σ. 62.

τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων καὶ πρὸς πᾶσαν φθοροποιὸν ὕλην³⁸⁷. τὸ δεύτερο φάρμακο ὁ Ἀσκληπιάδης τὸ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Ἀρίσταρχο τὸν Ταρσέα³⁸⁸ καὶ ἔχει θεραπευτικὴ δράση ὄχι μόνο σὲ διάφορα νοσήματα ἀλλὰ ἐπίσης στὰ δηλητήρια καὶ τὰ ἰοβόλα· πρόκειται γιὰ τὸ ἀντίδοτο ποῦ ὀνομάζεται *Παυλίνα* (πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων καὶ τὰς τῶν ἰοβόλων πληγὰς)³⁸⁹. Ἐπίσης στὸ *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη*, στὸ πέμπτο βιβλίο, ὅπου καταγράφονται διάφοροι ἔμπλαστροι, τροχίσκοι κτλ., στὸ κεφ. στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος *περὶ τῶν ὑπ' Ἀσκληπιάδου γεγραμμένων τοῦ αὐτοῦ γένους ἔμπλαστρων*, ἀνευρίσκονται καὶ τρεῖς ἔμπλαστροι, ἡ τοῦ Ἀλιέως, ἡ τῶν κυνηγῶν καὶ ἡ διὰ δικτάμνου ἱερά, ποῦ καὶ οἱ τρεῖς τους ἔχουν θεραπευτικὴ δράση καὶ κατὰ τῶν ἰοβόλων. Γιὰ τὴν ἔμπλαστον τὴν τοῦ Ἀλιέως βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 4 [XIII 802, 1-10 K.]: ἡ τοῦ Ἀλιέως, ... χρώμεθα δὲ αὐτῇ ἐπὶ τῶν κυνοδήκτων καὶ ἀνθρωποδήκτων. ἄκρως ποιεῖ καὶ πρὸς τρυγόνων θαλασσίων καὶ δρακόντων καὶ τῶν ἄλλων χαλεπῶν ἰχθύων πληγὰς· γιὰ τὴν τῶν κυνηγῶν βλ. αὐτόθι [XIII 802, 15-803, 9 K.]: ἡ τῶν κυνηγῶν φάρμακον ἐπιτετευγμένον. ποιεῖ καὶ πρὸς τὰς τῶν τετραπόδων πληγὰς καὶ δῆγματα καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἰοβόλων, ἐνῶ γιὰ τὴν διὰ δικτάμνου ἱεράν βλ. αὐτόθι [XIII 804, 6-17 K.]: ἡ διὰ δικτάμνου ἱερά, δύναμις θαυμαστή, ... ποιεῖ καὶ πρὸς παντὸς ἰοβόλου πληγὴν (ἀκολουθεῖ σχόλιο τοῦ Γαληνοῦ).

Στὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποδοθεῖ καὶ τὸ φάρμακο πρὸς τὰ ἔναιμα τραύματα τὰ ἀπὸ δηγμάτων ἄρκτων, παρδάλεων καὶ τὰς τῶν νεύρων διακοπὰς, τὸ ὁποῖο παρατίθεται στὰ *Ἱππιατρικά*³⁹⁰.

Μὲ τὴ σύνθεση καὶ τὴν παρασκευὴ τῆς θηριακῆς ἀσχολήθηκε καὶ ὁ Κρίτων ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια Ἀλβᾶκη τῆς Καρίας (†113 μ.Χ.), προσωπικὸς γιατρὸς τοῦ αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ (94-117 μ.Χ.)³⁹¹, στὸ τρίτο βιβλίο τοῦ φαρμακολογικοῦ συγγράμματός του (ἐν τῷ γ' τῶν φαρμακιτίδων βίβλων). Παρ' ὅλο ποῦ ὁ Γαληνὸς δὲν σημειώνει τίποτε γιὰ τὴν ἐνασχόληση αὐτῆ, δηλ. ἂν ἐντασσόταν ἀπλῶς στὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον τοῦ ἐν λόγῳ γιατροῦ γιὰ τὴ Φαρμακολογία ἢ ἂν γι' αὐτὴ ὑπῆρχε ἰδιαίτερος λόγος, θεωρῶ πιθανότερο τὸ δεύτερο ἐνδεχόμενο· ἀφοῦ ὁ Κρίτων προσέφερε τίς ὑπηρεσίες του στὸν Τραϊανό, δὲν ἀποκλείεται νὰ παρασκεύαζε τὴ θηριακὴ γιὰ τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Γαληνὸς ὅμως, ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κάποιος, δὲν παραθέτει σχετικὸ κείμενο τοῦ Κρίτωνα, ἀλλὰ σχολιάζει τίς ἀπόψεις του γιὰ τὴ σύνθεση τῆς θηριακῆς, καθὼς καὶ διάφορες ἄλλες ὑποδεί-

387. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 7, 5 [XIII 104, 7-105, 5 K.].

388. Γιὰ τὸν Ἀρίσταρχο ἀπὸ τὴν Ταρσὸ τῆς Κιλικίας, ὁ ὁποῖος γιὰ πρώτη φορὰ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν Φαρμακίωνα, βλ. M. WELLMANN, Aristarchos (24), RE II/1 (1895) 873.

389. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 7, 5 [XIII 103, 7-104, 6 K.].

390. Βλ. *ἹΠΠΙΑΤΡ.* (HIPPIATR. (HIPPOCRAT.)) 71, 23 [CHG II 211, 19-24 O.-H.].

391. Γιὰ τὸν Κρίτωνα βλ. F. JACOBY, Kriton (5), RE XI/2 (1922) 1934-1935· F. E. KIND, Kriton (7), RE XI/2 (1922) 1935-1938, καὶ J. BENEDUM, Kriton (7), RE Suppl. XIV (1974) 216-220. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 59, 60 καὶ 138. Γιὰ μιὰ καταγραφή (ὄχι πλήρη) τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Κρίτωνα βλ. FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 192.

ξεις του, όπως π.χ. την εποχή κατά την οποία πρέπει ο γιατρός να συλλαμβάνει τα θηρία που θα χρησιμοποιήσει για την παρασκευή των θηριακῶν ἀρτίσκων³⁹². Επίσης ο Γαληνός παραθέτει και δύο ἔμπλαστρα που ἦταν καταγεγραμμένα στο φαρμακολογικό ἔργο τοῦ Κρίτωνα, τὰ ὁποῖα, μεταξὺ ἄλλων, ἐνδείκνυται νὰ χρησιμοποιηθοῦν και γιὰ τὴ θεραπεία τῶν τραυμάτων που προκαλοῦν τὰ ἰοβόλα.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ φάρμακα εἶναι ἡ Ἴκεσίου ἔμπλαστρος, γιὰ τὴν ὁποία βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 3 [XIII 787, 12-789, 1 Κ.]: ἡ Ἴκεσίου³⁹³. περὶ τῆς Ἴκεσίου κατὰ λέξιν ὁ Κρίτων ἔγραψεν. Ἴκεσίου πρὸς πᾶν τραῦμα ... κυνόδηκτα, ἀνθρωπόδηκτα, θηρίων πληγὰς· τὸ δεύτερο εἶναι μία ἄλλη πολὺχρηστος ἔμπλαστρος, γιὰ τὴν ὁποία βλ. Γαλην., ὁ.π. 6, 2 [XIII 877, 14-879, 15 Κ.]: ἡ ἀνίκητος³⁹⁴ ἐν χρήσει ἡμῖν οὕσα ... ποιεῖ και πρὸς ἀνθρωπόδηκτα και κυνόδηκτα και θηριόδηκτα.

Τέλος ὁ συγγραφέας τοῦ ψευδο-γαληνικοῦ συγγράμματος *Περὶ θηριακῆς πρὸς Παμφιλιανὸν* σημειώνει ὅτι ἡ *Γαλήνη* τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ πρεσβυτέρου ὀνομάσθηκε *θηριακὴ* ἀπὸ τὸν Κρίτωνα και τοὺς συγχρόνους του: ... αὐτὴ δὲ <ἡ addendum?> ἀντίδοτος κατὰ Ἀνδρομάχον τὸν πεποικηκότα αὐτὴν συντίθεται τρῶπῳ τοιῷδε. ὠνομάσθη δὲ παρ' Ἀνδρομάχου γαλήνη. οἱ μετ' αὐτὸν δὲ παραλαβόντες, οἷον Κρίτων και οἱ κατ' αὐτόν, διὰ τὸ ἔχειν αὐτὴν τῆς σαρκὸς τῶν ἐχιδνῶν, ὠνόμασαν αὐτὴν θηριακὴν³⁹⁵.

Σύγχρονος τοῦ Κρίτωνα ὑπῆρξε ὁ Ροῦφος ὁ Ἐφέσιος (γεγονῶς ἐπὶ Τραϊανοῦ σὺν Κρίτωνι)³⁹⁶, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀραβικὴ παράδοση στὰ φαρμακολογικά ἐνδιαφέροντά του συμπεριέλαβε και τὰ σχετικὰ μὲ τὰ ἰοβόλα ζῶα και τὰ δηλη-

392. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 17 [XIV 103, 1-105, 5 Κ.]: περὶ τῶν ὑπὸ Κρίτωνος γεγραμμένων περὶ τῆς θηριακῆς ἐν τῷ γ' τῶν φαρμακιδίων βιβλῶν. ...

393. Γιὰ τὴν Ἴκεσίου ἔμπλαστρον ἢ Ἴκέσιον, τῆς ὁποίας εὐρετῆς ὑπῆρξε ὁ Ἐρασιστράτειος γιατρός Ἴκέσιος (ἀρχ.; 1ου αἰ. π.Χ.) και ἡ ὁποία μνημονεύεται ἢ παρατίθεται μὲ διάφορες παραλλαγές ἀπὸ ἀρκετοὺς γιατρούς, βλ. ἐνδεικτικὰ ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 2 [XIII 780, 16-781, 15 Κ.]. Βλ. και ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Αρχιγένης*, σ. 347-348. Βλ. και παρακάτω, σ. 143.

394. Ἡ αἰτία τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ φαρμάκου ὡς ἀνίκητου ἐκτίθεται μετὰ τὴν ἀναγραφή τῆς συνθέσεώς του, βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 6, 2 [XIII 879, 1-2 Κ.]: ἐπεκλήθη δὲ ἀνίκητος [sc. ἡ ἔμπλαστρος τοῦ Κρίτωνα] διὰ τὰ θαυμαστὰ και πολλὰ αὐτῆς ἔργα. Τὸ ἴδιο ἐπιθ. χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ χαρακτηρίσει ἕνα κολλύριο, βλ. ΑἰΑ. ΠΡΟΜ., *Δυναμ.* 96, 23 [σ. 192, 19-24 Crism.]: ἄλλα στατικὸν [sc. κολλύριον] ἀνίκητον λεγόμενον, ἀνώδυνον. ... και τὴν διὰ τῆς βεττονίκης καθαρτικὴν ἀντίδοτον· βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἱατρ.* 12, 66 [σ. 115, 3 Κωστομ.]: πρόσεχε δὲ τῷ φαρμάκῳ μὴ ὑπερκαθάρη· ἔστι γὰρ ἀνίκητον. Βλ. και παρακάτω, σ. 142.

395. Βλ. [ΓΑΛΗΝ.], Π. θηρ. πρὸς Παμφ. [XIV 307, 16-308, 3 Κ.]. Βλ. και WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 59.

396. Γιὰ τὸν Ροῦφο βλ. GOSSEN, Rufus, στ. 1207-1212· SIDERAS, Rufus von Ephesos, σ. 1077-1253· H. TOMSEN – C. PROBST, Die Medizin des Rufus von Ephesos, ANRW II/37/2 (1994) 1254-1292· V. NUTTON, Rufus von Ephesos, DNP 10 (2001) 1156-1158, και S. IHM, Rufus v. Ephesos, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 759-761, κ.ἄ.

τήρια, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες μαρτυρίες, πὸν ὅλες τοὺς ἀφοροῦν προφανῶς τὸ ἴδιο σύγγραμμα. Συγκεκριμένα ὁ *ibn an-Nadīm* (10ος αἰ.) καταγράφει ἓνα μονόβιβλο σύγγραμμα τοῦ Ρούφου μὲ θέμα τὰ δηλητήρια καὶ τίτλο *Kitāb al-Adwīya al-qātila*, *maqāla* (: *Τὸ βιβλίον σχετικά μὲ τὰ θανατηφόρα φάρμακα*, μονόβιβλο). Ὁ τίτλος αὐτὸς ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν *H. Gossen* ὡς *Περὶ φαρμάκων τοξικῶν*³⁹⁷, ἐνῶ ἀπὸ τὸν *J. Ilberg* ὡς *Περὶ θανασίμων φαρμάκων*³⁹⁸ (ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση δὲν εἶναι γνωστὸ παρόμοιο ἔργο τοῦ Ρούφου). Ἐπίσης ὁ *ibn an-Nadīm* καταγράφει καὶ ἓνα ἀκόμη ἔργο τοῦ Ἐφέσιου γιατροῦ μὲ τίτλο *Kitāb at-Tiryāq*, *maqāla* (: *Τὸ βιβλίον σχετικά μὲ τὴ θηριακὴν*, μονόβιβλο), τὸ ὁποῖο μνημονεύεται ἐπίσης ἀπὸ τὸν *al-Mubaššir ibn Fatik* καὶ τὸν *Hunain ibn Ishāq*. Ὁ *Ullmann* σημειώνει ὅτι ὁ *ibn abī Usaibi'a* (13ος αἰ.) δὲν καταγράφει αὐτὸ τὸ δεύτερο ἔργο, ἐπειδὴ πιθανὸν πιστεύει ὅτι καὶ οἱ δύο τίτλοι, τοὺς ὁποίους μνημονεύει ὁ *ibn an-Nadīm*, ἀφοροῦν τὸ ἴδιο σύγγραμμα. Τέλος τὸ ἐν λόγῳ ἔργο ἀφορᾷ καὶ ὁ τίτλος *Περὶ δηλητηρίων* ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν *ar-Rāzī/Raḏī* (9ος/10ος αἰ.) καὶ τὸν *ibn al-Mubāarak* (11ος αἰ. μ.Χ.). Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ Ρούφος πραγματεύθηκε τὸ θέμα τῶν δηλητηρίων στὴ γενικὴ ἔννοιά τους, δηλ. τόσο τὰ δηλητηριώδη δῆγματα τῶν ζώων ὅσο καὶ τὰ ἀπὸ ἀνθρώπους σκευαζόμενα καὶ χορηγούμενα δηλητήρια, σὲ ἐνιαῖο ἔργο συνηγορεῖ ἡ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ *al-Mubaššir ibn Fatik* (11ος αἰ.), ὁ ὁποῖος στὴ βιογραφία τοῦ Γαληνοῦ μνημονεύει ἔργο τοῦ Ἐφέσιου γιατροῦ μὲ τίτλο δηλωτικὸ αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ περιεχομένου· τὸ ἐν λόγῳ ἔργο συμπεριλαμβανόταν ἀνάμεσα στὰ πράγματα τοῦ Περγαμνοῦ γιατροῦ, τὰ ὁποῖα κήκαν κατὰ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ Τεμένους τῆς Εἰρήνης τὸ 192 μ.Χ.³⁹⁹. Σχετικὰ ἀποσπάσματα πὸν ἀφοροῦν τόσο τὰ ἰοβόλα ὅσο καὶ τὰ δηλητήρια παρατίθενται ἀπὸ τὸν *ar-Rāzī/Raḏī*, στὸ ἔργο του *Hāwī*, ἀπὸ τὸν *ibn Sīnā/Ἀβικέννα* (†1037 μ.Χ.), στὸ ἔργο του *Qānūn*, καὶ ἀπὸ τὸν *ibn al-Mubāarak* στὸ *Kitāb al-Munqid*. Συνεξετάζοντας λοιπὸν τὰ σχετικὰ στοιχεῖα, καὶ κυρίως τὸ

397. Βλ. *GOSSEN*, *Rufus*, στ. 1210, ἔργο ἀρ. 15.

398. Βλ. *J. ILBERG*, *Rufus von Ephesos. Ein griechischer Arzt in trajanischer Zeit* [ASAW, philol.-histor. Kl., Bd. 41, Nr. 1], Leipzig 1930, σ. 44, ἔργο ἀρ. 28.

399. Σχετικὰ βλ. *ULLMANN*, *Die arabische Überlieferung der Schriften des Rufus*, σ. 1340: παρατίθεται σὲ γερμ. μετάφρ. τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ *al-Mubaššir ibn Fatik*, ὅπου κατὰ τὸν Ἄραβα αὐτὸν ὁ ἴδιος ὁ Γαληνὸς ἀνέφερε τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος τοῦ Ρούφου. Ὁ *Ullmann*, σχολιάζοντας τὴν παραπάνω μαρτυρία, ἐπισημαίνει ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦ Ρούφου προβάλλεται ἰδιαίτερα στὴ βιογραφία τοῦ Γαληνοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἦταν ἀρκετὰ γνωστὸ κατὰ τὴν Ὑστερῆ Ἀρχαιότητα. Βλ. ἐπίσης *MEYERHOF*, *Über echte und unechte Schriften Galens*, σ. 539 (ὅπου καταγράφεται ἡ παρατήρηση τοῦ *Hunain* ὅτι πολὺ συχνὰ ἔργα τοῦ Ρούφου ἔφεραν τὸ ὄνομα τοῦ Γαληνοῦ)· στὸν *ΙΔΙΟ*, *Autographische Bruchstücke Galens aus arabischen Quellen*, *AGM* 22 (1965) 86, καθὼς καὶ τὴν ἐπισκόπηση τοῦ προβλήματος ἀπὸ τὸν *SIDERAS*, *Rufus*, σ. 1096.

περιεχόμενο όλων αυτών των αποσπασμάτων που παρατίθενται από τους τρεις Άραβες που μνημονεύθηκαν, ο Ullmann, υποστηρίζει ότι «ο Ρούφος στο βιβλίο του για τα δηλητήρια («Giftbuch») έγραψε γενικά για τις δηλητηριάσεις και τη θεραπεία τους, και μάλιστα έκανε λόγο όχι μόνο για τα φυτικά δηλητήρια, αλλά και για τα δηλητήρια που προέρχονται από ζώα, δηλ. από τα τσιμπήματα των εντόμων, τα δαγκώματα των φιδιών και των σκύλων»⁴⁰⁰.

Ο διαπρεπής Πνευματικός γιατρός Αρχιγένης από την Απάμεια της Συρίας (1ος/2ος αι. μ.Χ.)⁴⁰¹ πραγματεύθηκε το θέμα των ιοβόλων στο δέκατο πέμπτο βιβλίο (ή σε ένα τμήμα του βιβλίου αυτού)⁴⁰² του βασικού φαρμακολογικού συγγράμματός του *Περί των κατά γένος φαρμάκων*, όπως προκύπτει από σχετικά αποσπάσματα που παραδίδονται ενσωματωμένα στο *Περί ιοβόλων* του Φιλούμενου και αφορούν τους *άνθρωποθήκτους*, τη *μυγαλήν* και τα *τετράγναθα*⁴⁰³. προφανώς από το ίδιο έργο αλλά χωρίς παραπομπή σ' αυτό άντληϊ ο Φιλούμενος ένα *θυμίαμα έρπετών*⁴⁰⁴, ένα πόμα για τα δήγματα των *θαλασσίων* [sc. ιοβόλων], *οϊον τρυγόνος, σμυραίνης δράκοντος*⁴⁰⁵, καθώς και ένα σκεύασμα για έχιοθήκτους⁴⁰⁶. Άλλα αποσπάσματα του Αρχιγένη εντοπίζονται στον Άνώνυμο [Αϊλ. Προμ.]; (*μυγαλή*)⁴⁰⁷, τον Αέτιο Αμιδηνό (*ύποθυμίαμα διώκον τα θηρία*)⁴⁰⁸ και τον Παύλο Αϊγινήτη (*σκολόπενδρα χερσαία και θαλασσία, έχεόδηκτοι, μυγαλή*)⁴⁰⁹. Ίσως ένα-

400. Για όλα αυτά βλ. ULLMANN, *Die arabische Überlieferung der Schriften des Rufus*, σ. 1339-1344· βλ. ακόμη στον ΙΔΙΟ, *Die Medizin im Islam*, σ. 75-76, άρ. 25, και σ. 322, και SEZGIN, *Gesch. des arab. Schrifttums*, τ. 3, σ. 66, έργο άρ. 14.

401. Για τον Αρχιγένη βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Άρχιγένης*. Βλ. ακόμη C. OSER-GROTE, Archigenes v. Apsameia, Leven (έπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 80. Για μιá καταγραφή (όχι πλήρη) των αποσπασμάτων του Αρχιγένη βλ. FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 198-199.

402. Για την άπόρριψη της προτάσεως του Wellmann, ό όποϊος διορθώνει το παραδεδομένο *ιε' σέ ε'* (βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 12], κριτ. ύπόμν.), βλ. παρακάτω, σ. 161-164.

403. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 12] (*άνθρωπόδηκτοι*): *Άρχιγένης έν τώ ιε'* [cod., defendi: ε' Wellm.] *βιβλίω των κατά [K- Wellm.] γένος φαρμάκων ούτως* 33, 7 [CMG X/1/1, σ. 37, 14 κ.έ.] (*μυγαλή*· βλ. και ύποσημ. 409), και 35, 2 [CMG X/1/1, σ. 38, 13 κ.έ.] (*φαλάγγια*).

404. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 6, 1 [CMG X/1/1, σ. 10, 17-18].

405. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 37, 4 [CMG X/1/1, σ. 40, 16-18].

406. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 17, 8 [CMG X/1/1, σ. 24, 11-15]· ό Φιλούμενος δέν μνημονεύει το όνομα του Αρχιγένη ή άπόδοση του φαρμάκου στον Άπαμεία γιατρό γίνεται από τον Παύλο Αϊγινήτη, βλ. παρακάτω, ύποσημ. 409.

407. Βλ. ΑΝΩΝ. [Αϊλ. Προμ.];, Π. *ιοβ. και δηλητ.* 30 [σ. 58, 31-59, 4 Ihm].

408. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. Ιατρ.* 13, 9 [Ihm, *Der Traktat*, σ. 83] (πρόκειται για κεφ. μη έκδεδομένο από τον Ζερβό).

409. Βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Έπιτ. Ιατρ.* 5, 9 [CMG IX/2, σ. 14, 17] (*σκολόπενδρα*), 5, 13 [CMG IX/2, σ. 17, 9-14] (*έχιόδηκτοι*· βλ. και παραπάνω, ύποσημ. 406)· πρβ. και 5, 12 [CMG IX/2, σ. 15, 3 κ.έ.] (όπου παρατίθεται κείμενο του Αρχιγένη για τη μυγαλή, χωρίς όμως δήλωση του όνόματός του ή άπόδοση σ' αυτόν γίνεται από τον Φιλούμενο· βλ. παραπάνω, ύποσημ. 403).

σχόληση του Ἀπαμέα γιατροῦ καὶ μὲ τὰ δηλητήρια ὑποδηλώνεται στὴν βῆ *Σάτιρα* τοῦ Ἰουβενάλη, ὅπου ὁ ποιητὴς προτρέπει τὸν πατέρα, πού φοβάται μήπως τὸν δηλητηριάσουν τὰ παιδιά του, νὰ προμηθευθεῖ τὸ ἀντίδοτο τοῦ Μιθριδάτη καὶ νὰ καλέσει κοντά του τὸν Ἀρχιγένη⁴¹⁰. Πάντως ὁ Ἀπαμέας γιατρὸς γνώριζε καὶ χρησιμοποίησε ὄχι μόνο τὴ Μιθριδάτειο ἀντίδοτο, ἀλλὰ ἐπίσης τὴ Ζωπύρειο καὶ τὴ θηριακὴ τοῦ Ἀνδρομάχου⁴¹¹.

Στὸν διάσημο Μεθοδικὸ γιατρὸ Σωρανό τὸν Ἐφέσιο (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)⁴¹² ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο ἢ πληροφορία (παρὰ δὲ Σωρανώ *ἱστορεῖται*) ὅτι τὸ δῆγμα τῆς *Χαλκηδονικῆς σκυτάλης* ἔχει ὡς ἄμεση συνέπεια συμπτώματα παρόμοια μὲ ἐκεῖνα τῆς ἐχίδνης⁴¹³. ἀπὸ τὸν ἴδιο γιατρό (ὡς ἐν τοῖς Σωρανοῦ *ἡῦρον*) ὁ Φιλούμενος ἀντλεῖ καὶ τὴν περιγραφή τῶν συμπτωμάτων πού ἐμφανίζονται τοῖς ὑπὸ τῆς *Χαλκιδικῆς σαύρας πληγεῖσιν*⁴¹⁴. Ἐπίσης ἀπὸ τὸν Ἀνώνυμο [Αἴλ. Προμ.:] μαρτυρεῖται ἡ ἐνασχόληση τοῦ Σωρανοῦ μὲ τὰ δηλητήρια, καὶ συγκεκριμένα μὲ τὸ *ἐφήμερον* (καὶ τὸ *τοξικόν*)⁴¹⁵. Ἀπὸ τὰ τρία παραπάνω ἀποσπάσματα τεκμηριώνεται ἡ μὴ γνωστὴ ἀπὸ ἄλλου ἐνασχόληση τοῦ Ἐφέσιου γιατροῦ μὲ τὰ ἰοβόλα ζῶα καὶ τὰ δηλητήρια⁴¹⁶. Ἡ συγγραφή ἀπὸ τὸν Σωρανό εἰδικοῦ συγγράμματος γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ δὲν μαρτυρεῖται, εἶναι ὅμως γνωστὰ δύο φαρμακολογικὰ ἔργα του, τὸ *Περὶ φαρμακείας* καὶ τὸ *Μονόβιβλον φαρμακευτι-*

410. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 86· πρβ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 37. Ἐπίσης ὁ WATSON, ὁ.π., σ. 53, ἐπισημαίνει ὅτι Ἀρχιγένης ἔγραψε ἓνα φάρμακο γιὰ τὴν ἐλεφαντίαση, τὸ ὁποῖο βασίζεται σὲ ἐχιδνες· βλ. AET., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 121 [WELLMANN, *Die pneumatische Schule*, σ. 33]: *θαυμαστὸν δέ ἐστι βοήθημα τοῖς ἐλεφαντιώσιν ἢ τῶν ἐχιδνῶν βρώσις, χρῆ δὲ ἐσθίειν ταύτας τοιώσδε σκευάζοντα*· ... (κτλ.).

411. Βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 346-347 (Μιθριδάτης), σ. 260-263 (Ζώπυρος) καὶ σ. 352-355 (Ἀνδρόμαχος ὁ πρεσβύτερος).

412. Γιὰ τὸν Σωρανό βλ. F. E. KIND, Soranus, *RE* III/A/1 (1927) 1113-1130· A. E. HANSON – M. H. GREEN, Soranus of Ephesus: *Methodicorum princeps*, *ANRW* II/37/2 (1994) 968-1075· W. REUS, Soranos, *DNP* 11 (2001) 739-741, καὶ S. IHM, Soran, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 822-823 (ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογρ.).

413. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ἰοβ.* 27, 3 [CMG X/1/1, σ. 33, 2-4].

414. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ἰοβ.* 34 [CMG X/1/1, σ. 37, 25-38, 2].

415. Βλ. ΑΝΩΝ. [Αἴλ. Προμ.:], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 56 [σ. 69, 12-13 Ihm]: *ὁ μὲν οὖν Σωρανό, ὡς προεῖπον [-εν V] ἐν τῷ περὶ τοῦ τοξικοῦ λόγῳ, λέγει εἶναι αὐτὸ [sc. τὸ ἐφήμερον] σύνθετον· ὁ δὲ Στράτων λέγει εἶναι βοτάνην*.

416. Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι οὔτε ὁ Φιλούμενος οὔτε ὁ Ἀνώνυμος [Αἴλ. Προμ.:] χαρακτηρίζουν τὸν Σωρανό, τὸν ὁποῖο μνημονεύουν, ὡς Ἐφέσιο· ὡστόσο ὁ Wellmann, στὴν ἔκδοση τοῦ Φιλουμένου, στὸν *Index scriptorum*, σημειώνει ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Ἐφέσιο γιατρό, ὁπαδὸ τῆς Μεθοδικῆς σχολῆς, σ. 71, λ. «Soranus, methodicorum princeps». Ἀντίθετα, ἡ Ihm, στὴν ἔκδοση τοῦ Ἀωνύμου [Αἴλ. Προμ.:], στὰ *Nomina propria* καταγράφει τὸν Σωρανό (ὅπως καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς) χωρὶς κάποιο προσωνύμιο, βλ. σ. 155, «Σωρανό». Πάντως ἄλλος γιατρὸς μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν εἶναι γνωστός.

κόν, καθώς και ένα τρίτο γενικότερου περιεχομένου με τὸν τίτλο *Περὶ βοηθημάτων* ἴσως λοιπὸν μὲ κάποιο ἀπὸ αὐτὰ νὰ πρέπει νὰ συνδεθοῦν τὰ σωράνια κείμενα ποὺ μνημονεύθηκαν παραπάνω. Σημειώνω ἀκόμη ὅτι στὸ σύγγραμμα τοῦ Σωρανοῦ γιὰ τὰ ὀξέα νοσήματα, ποὺ σώζεται μόνο μεταφρασμένο (καὶ διακευασμένο) στὰ Λατινικὰ ἀπὸ τὸν Caelius Aurelianus (5ος αἰ. μ.Χ.) ὑπάρχει μιὰ ἀρκετὰ ἐκτενὴς ἐνότητα ὀκτῶ κεφ., ἀφιερωμένων στὴν πραγμάτευση τῆς αἰτιολογίας, τῆς συμπτωματολογίας καὶ τῆς θεραπευτικῆς ἀντιμετώπισης τῆς ὑδροφοβίας (*De hydrophobia*)⁴¹⁷. Ἐπίσης στὸ ἴδιο σύγγραμμα μνημονεύονται καὶ κάποια δηλητήρια, εἴτε ὡς αἷτια προκλήσεως νοσήματος, ὅπως π.χ. γενικὰ ἢ λήψη δηλητηρίων ἢ εἰδικότερα ἢ δηλητηρίαση ἀπὸ μύκητες (μανιτάρια) ποὺ καταγράφονται μεταξὺ τῶν αἰτίων τοῦ εἰλεοῦ⁴¹⁸, εἴτε ἐπειδὴ ἡ λήψη τους προκαλεῖ συμπτώματα παρόμοια μὲ ἐκεῖνα ὀξέων νοσημάτων ποὺ ἐξετάζονται π.χ. κάνοντας λόγο γιὰ τὴν πνευματικὴ σύγχυση στὴν ὁποία περιπίπτουν οἱ φρενιτικοί, σημειώνει ὅτι πρόκειται γιὰ ψυχικὴ διαταραχὴ παρόμοια μὲ αὐτὴ ποὺ παρουσιάζουν ὅσοι ἔχουν πιεῖ μανδραγόρα ἢ ὑοσκύαμο⁴¹⁹. ἐπίσης στὸ κεφ. ποὺ ἀφορᾷ τὴν περιπνευμονία ἐπισημαίνει ὅτι ἡ φλεγμονὴ τῶν πλευρῶν ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ νόσο αὐτὴ εἶναι ὅμοια μὲ ἐκείνη ποὺ προκαλεῖται, μεταξὺ ἄλλων, ἀπὸ τὴ λήψη δηλητηρίου (*venenum*) καθώς καὶ ἀπὸ ἀντιβηχικὰ φάρμακα ποὺ περιέχουν ὄπιο ἢ ὑοσκύαμο⁴²⁰.

417. Βλ. CAEL. AUREL., *Cel. pass.* 3, 9-16 [CML VI/1/1, σ. 350, 1-374, 25], ὅπου ἐντοπίζονται ὀνόματα ἀρκετῶν γιατρῶν ποὺ ἔκαναν λόγο γιὰ τὴν ὑδροφοβία εἴτε σὲ παθολογικὰ-θεραπευτικὰ ἔργα τους εἴτε περιστασιακὰ, περιγράφοντας τὴ δράση κάποιου *βοηθήματος*: στὰ κεφ. ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν παθολογία καθώς καὶ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ ὅσον ἀφορᾷ τὴ γνώση τῆς νόσου μνημονεύονται κατὰ σειρὰ οἱ: Πόλυβος, Ἀνδρέας (ὁ Καρύστιος), Ἀρτόριος Ἀσκληπιάδης, Εὐδήμος, Δημητριος (ὁ Ἀπαμεύς), Ἀσκληπιάδειοι, ὀπαδοὶ τοῦ Ἀνδρέα, Δημόκριτος, Ἀσκληπιάδης (ὁ Βιθυνός), Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐρασιστράτειος (Σιδῆτης), Γάϊος ὁ Ἡροφίλειος, Μάγνος ὁ Ἐφέσιος, Χαρίδημος ὁ Ἡροφίλειος καὶ Ἱπποκράτης, ἐνῶ στὸ κεφ. ποὺ ἀφορᾷ τὴν θεραπεία μνημονεύονται οἱ: Θεμίσων (ὁ Λαοδικεύς), Δημόκριτος, Ἀρτόριος Ἀσκληπιάδης, Ἀριστόξενος (ὁ Ἡροφίλειος), Tullius Bassus, S. Niger, Εὐδήμος καὶ Ἀγαθῖνος (ὁ Λακεδαιμόνιος).

418. Βλ. CAEL. AUREL., *Cel. pass.* 3, 17 [CML VI/1/1, σ. 376, 12-15] (*venenum, fungi*).

419. Βλ. CAEL. AUREL., *Cel. pass.* [CML VI/1/1, σ. 24, 19-23] (*mandragora, altercum*). Σημειώνω ὅτι ἐδῶ ὁ Caelius Aurelianus [= Σωρανός] παραθέτει ἄποψη τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Βιθυνοῦ (*Asclepiades primo libro de celeribus scribens*). Βλ. ἀκόμη ὁ.π. 1, 4 [CML VI/1/1, σ. 44, 30-31 καὶ σ. 46, 22-23]. Ἐπίσης κατὰ τὴν πραγμάτευση τοῦ ληθάργου ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ πνευματικὴ σύγχυση ποὺ ἐμφανίζεται κατὰ τὴ νόσο αὐτὴ ὁμοιάζει μὲ ἐκείνη ποὺ παρουσιάζουν ὅσοι ἔχουν πιεῖ μανδραγόρα ἢ ὑοσκύαμο· βλ. CAEL. AUREL., *Cel. pass.* 2, 4 [CML VI/1/1, σ. 142, 4-6].

420. Βλ. CAEL. AUREL., *Cel. pass.* 2, 25 [CML VI/1/1, σ. 226, 15-17]. Ἐδῶ βέβαια δὲν καταγράφω ἐκεῖνες τίς δηλητηριώδεις οὐσίες, π.χ. τὸ *στρύχνον*, οἱ ὁποῖες καταγράφονται στὸ ἐν λόγω σύγγραμμα, καὶ προφανῶς σὲ σχετικὰ μικρὲς ποσότητες, ὡς συστατικὰ φαρμάκων.

Ὁ Ἑρμᾶς ὁ θηριακός, ἂν καὶ τὸ προσωνύμιό του ὑποδηλώνει εἰδικὴ ἐνασχόληση μὲ τὰ ἰοβόλα, μᾶς εἶναι γνωστός μόνον ἀπὸ μία μνεῖα τοῦ Φιλουμένου⁴²¹, ὁ ὁποῖος, στὸ κεφ. πὺ ἀφορᾷ τοῖς ἐκ θηρίων πληγῆς αἰμορραγοῦσιν, παραθέτει ἓνα ἴσχαιμον (αἰμοστατικὸ φάρμακο) τοῦ Ἑρμᾶ⁴²².

Μᾶλλον στὸν 2ο αἰ. μ.Χ. πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν δύο συγγράμματα πὺ ἀφοροῦν τὸ ἓνα μόνο τὰ ἰοβόλα ζῶα, ἐνῶ τὸ δεύτερο τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια. Στὰ ἔργα αὐτά, ἀντὶ τῶν ἐπιθέτων βλητὸς καὶ δακετὸς πὺ χρησιμοποιοῦνταν στοὺς τίτλους παλαιότερων συγγραμμάτων μὲ τὸ ἴδιο θέμα, χρησιμοποιοῦνται τὸ γενικῆς σημασίας ἐπίθ. *ιοβόλος*, πὺ δηλώνει τὰ ζῶα πὺ μὲ τὸ τσίμπημα ἢ τὸ δάγκωμά τους, ἐναποθέτουσιν στὸν ἄνθρωπο ἢ τὰ ζῶα τὸν *ἰόν*.

Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ παραπάνω ἔργα γράφτηκε ἀπὸ τὸν γιατρὸ Φιλούμενο (2ος αἰ. μ.Χ.) καὶ τιτλοφορεῖται *Περὶ ἰοβόλων ζῶων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*⁴²³, ἐνῶ τὸ δεύτερο παραδίδεται ἀνωνύμως, πιθανὸν ὅμως πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Ἀλεξανδρέα γιατρὸ Αἴλιο Προμῶτο, πὺ καὶ αὐτὸς ἔζησε μᾶλλον τὸν 2ο αἰ. μ.Χ., καὶ ἴσως ὑπῆρξε νεότερος σύγχρονος τοῦ Φιλουμένου. Τὸ ἔργο του ἐκδόθηκε μὲ τὸν ὑποθετικῶς ἀποκατεστημένο τίτλο <*Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*>⁴²⁴.

Ὁ Δημήτριος (†π. τὸ 170 μ.Χ.)⁴²⁵, ἀρχιατρός τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (161-180 μ.Χ.), παρασκεύαζε τὴ θηριακὴ γιὰ τὸν αὐτοκράτορα, στὸν ὁποῖον τὴ χορηγοῦσε καθημερινά. Ὁ Δημήτριος ἐπιδοκίμαζε τὴ σύνθεση τῆς θηριακῆς, ὅπως αὐτὴ εἶχε καθορισθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν πρεσβύτερο, διαφωνῶντας μ'

421. Πὰ τὸν Ἑρμᾶ βλ. H. GOSSEN, Hermas (3), *RE VIII/1* (112) 722 (τὸ Ἑρμᾶς στὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου προέρχεται ἀπὸ διόρθωση· βλ. καὶ παρακάτω, σ. 177-178). Γιατρός μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν εἶναι γνωστός ἀπὸ ἄλλοῦ.

422. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 8 [CMG X/1/1, σ. 13, 21-24].

423. Πὰ τὸν Φιλούμενο ἰδιαίτερος λόγος γίνεται παρακάτω, στὸ πρῶτο Μέρος τοῦ ἀνά χεῖρας βιβλίου· γιὰ τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ὁποῖους κατονομάζει ὡς πηγές του γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ Π. *ιοβ.*, ἔγινε ἤδη λόγος σὲ προηγούμενες ἐνότητες τῆς Εἰσαγωγῆς.

424. Πὰ τὸν Αἴλιο Προμῶτο βλ. στὸ δεύτερο Μέρος τῆς ἀνά χεῖρας μονογραφίας· γιὰ ὅλους σχεδὸν τοὺς γιατροὺς πὺ στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο κατονομάζονται ἀπὸ αὐτὸν ὡς πηγές του ἔγινε λόγος σὲ προηγούμενες ἐνότητες τῆς Εἰσαγωγῆς αὐτῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Βακχυλίδιο καὶ τὸν Γρηγόριο, γιὰ τοὺς ὁποῖους δὲν εἶναι γνωστὸ κανένα στοιχεῖο, ἀφοῦ μνημονεύονται μόνο στὸ ἔργο αὐτό, καθὼς καὶ γιὰ τὸν γνωστὸ φαρμακολόγο Κλέωνα (1ος αἰ. π.Χ.· βλ. F. E. KIND, Kleon [11], *RE XI/1* [1921] 719-720), τοῦ ὁποῖου παρατίθεται ἡ ἄποψη σχετικὰ μὲ τὴν ιδιότητα τῆς σαλαμάνδρας νὰ σβῆνει τὴ φωτιὰ διὰ μέσου τῆς ὁποίας διέρχεται, βλ. ΑΝΩΝ. [Αἴλ. Προμ.], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 74 [σ. 75, 34-36 Ihm] (φυσικὰ ἢ ἄποψη αὐτὴ δὲν εἶναι ἰατρικοῦ περιεχομένου καὶ δὲν τεκμηριώνει ἐνασχόληση τοῦ Κλέωνα μὲ τὰ δηλητήρια, καὶ εἰδικότερα μὲ τὸ ποτὸ πὺ σκευάζεται ἀπὸ τὴ σαλαμάνδρα).

425. Πὰ τὸν Δημήτριο βλ. M. WELLMANN, Demetrios (112), *RE IV/2* (1901) 2848. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 58, 60, 88 καὶ 138.

αυτόν, αλλά και με όλους τους άλλους γιατρούς που την παρασκεύαζαν, μόνον ὅσον ἀφοροῦσε τὴν ποσότητα τῶν σκιλλητικῶν ἀρτίσκων⁴²⁶.

Κατὰ παρόμοιο τρόπο μετὸν Δημήτριον, ὁ ἐπίσης ἀρχίατρος Μάγνος, σύγχρονος τοῦ Γαληνοῦ⁴²⁷, προέκρινε τὴ σύνθεση τῆς θηριακῆς ἀπὸ τὸν Ἄνδρομάχον τὸν πρεσβύτερον, προτείνοντας ὁμως διαφορετικὴ ποσότητα γιὰ τρία ἀπὸ τὰ χρησιμοποιούμενα ὑλικά, τὸ κιννάμωμον, τὴ χαλκίτιν καὶ τὸ σαγαπηνόν⁴²⁸. Ὁ Γαληνὸς μάλιστα θεωρεῖ ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὴ σκευασία τριῶν βασικῶν συστατικῶν τῆς θηριακῆς, δηλ. τοῦ ἡδυκρόου μάγματος, τῶν σκιλλητικῶν καὶ τῶν θηριακῶν ἀρτίσκων, ἐκείνη ποῦ εἶχε προταθεῖ ἀπὸ τὸν Μάγνον ἦταν ἡ καλύτερη ἀπὸ ὅλες (ἔστιν οὖν ἡ ἀρίστη σκευασία ἢ παρὰ Μάγνον)⁴²⁹.

Ὁ Γαληνὸς (129-216; μ.Χ.)⁴³⁰ σὲ διάφορα συγγράμματά του κάνει λόγο γιὰ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια, κυρίως ὁμως στὸ *Περὶ ἀντιδότην*, ὅπου καὶ

426. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ.* 12 [XIV 261, 18-262, 5 K.]: Δημήτριος δέ, καὶ αὐτὸς καθ' ἡμᾶς ἀρχίατρος γενόμενος, τῷ μὲν Ἄνδρομάχῳ ὁμοίως κατὰ πάντα τὰ ἄλλα συμφώνως σκευάζει τὸ φάρμακον, μόνῃ δὲ τῇ τῶν σκιλλητικῶν ἀρτίσκων συσταθμίᾳ τῷ Ἄνδρομάχῳ διαφωνεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν. ἐκείνων γὰρ μηδ' ἑκατὸν δραχμᾶς βαλλόντων μέτρον, οὗτος μόνος μιστ' ἑκατὸν μόνον μίγνυσι τῇ ἀντιδότην.

427. Γιὰ τὸν ἀρχίατρο Μάγνον βλ. W. KROLL, *Magnos* (29), *RE XIV/1* (1928) 494. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 49, 60 καὶ 138. Ὁ WUNDERLICH, *Gesch. d. Medicin*, σ. 33, προφανῶς ἀπὸ κάποια παρανόηση συγχέει τὸν Μάγνον αὐτὸν μετὸν ὁμώνυμο Ἑφέσιο γιατρό που ἔζησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. καὶ ἀνῆκε στὴν Πνευματικὴ ἰατρικὴ σχολή (: «Magnus von Ephesus (165), Palastarzt beim Kaiser Marcus Aurelius»).

428. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ.* 12 [XIV 261, 5-18 K.]: Μάγνος δέ, ὁ καθ' ἡμᾶς ἀρχίατρος γενόμενος, τὰ ἄλλα πάντα ὁμοίως τοῖς ἀνδράσι τούτοις ἐν τῇ σκευασίᾳ φυλάττων, ἐν τῷ κιννάμωμῳ μόνον αὐτοῖς διαφωνεῖ. τὸ γὰρ διπλοῦν τῆς περὶ τούτων συσταθμίας μίγνυσιν αὐτὸς τῷ φαρμάκῳ, οὕτως δὲ καὶ περὶ τῆς χαλκίτεως, οὕτως δὲ καὶ περὶ τοῦ σαγαπηνοῦ τῷ Ἄνδρομάχῳ διαφωνεῖ. τὰς γὰρ δραχμᾶς β', ὁμοίως τῷ Ξενοκράτει μίγνυσιν εἰς τὸ φάρμακον, τοῦ Ἄνδρομάχου δραχμᾶς δ' ἑκατὸν κατὰ δὲ τὸ σαγαπηνόν καὶ τῷ Δαμοκράτει. μίαν μὲν γὰρ δραχμὴν ὁ Δαμοκράτης μίγνυσι τῷ φαρμάκῳ, ὁ δὲ Μάγνος β'. προστίθησι δὲ καὶ τῷ μίγνυμένῳ οἶνῳ ὁ Μάγνος τὸ μέτρον. δύο γὰρ ξέστας τοῦ βαλλομένου εἶναι βούλεται, τῶν ἄλλων, ὡς εἰκὸς πρὸς τὴν χρεῖαν, ὅπως μὲτρον τοῦ οἴνου χρωμένον.

429. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ.* 13 [XIV 262, 12 κ.ε. K.].

430. Γιὰ τὸν Γαληνὸν βλ. J. MEWALDT, *Galenos* (2), *RE VII/1* (1910) 578-591· V. NUTTON, *Galenos aus Pergamon*, *DNP* 4 (1998) 748-756, καὶ T. TIELEMAN, *Galen, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, σ. 315-319. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐνασχόληση τοῦ Γαληνοῦ μετὸν Τοξικολογία βλ. TOUWAIDE, *Galien et la toxicologie*, σ. 1887-1986· M. STEIN, *La theriaque chez Galien. Sa preparation et son usage therapeutique*, *Debru* (ἐπιμ.), *Galen on Pharmacology*, σ. 199-209· V. BOUDON-MILLOT, *La thériaque selon Galien: poison salubre ou remède empoisonné?* F. Collard - É. Samama (ἐπιμ.), *Le corps à l'épreuve: Poisons, remèdes et chirurgie: Aspects des pratiques médicales dans l'Antiquité et au Moyen-Âge* [Hommes et textes en Champagne], Langres 2002, σ. 45-56, καὶ στὴν ΙΔΙΑ, *Anecdote et antidote: fonction du récit anecdotique dans le discours galénique sur la thériaque*, Ch. Brockmann - W. Brunschön - O. Overwien (ἐπιμ.), *Antike Medizin im Schnittpunkt von Geistes-*

παραθέτει, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, σχετικά φάρμακα πολλῶν προγενέστερων του γιατρῶν⁴³¹. ἐπίσης σημαντικό πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση εἶναι καὶ τὸ σύγγραμμα *Πρὸς Πίσωνα περὶ τῆς θηριακῆς*, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ γνήσιο *Περὶ θηριακῆς πρὸς Παμφιλιανόν*⁴³². Κατὰ κύριο λόγο λοιπὸν χάρις τὰ παραθέματά του καὶ στίς λοιπὲς πληροφορίες ποὺ καταγράφει, μᾶς παρέχεται ἡ δυνατότητα νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἀρκετὰ σαφῆ εἰκόνα γιὰ τὴν ὑπὸ συζήτηση γραμματεία. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ παραπάνω ὁ Γαληνὸς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἀσχολήθηκε καὶ ὁ ἴδιος μὲ τὴ σύνθεση τῆς θηριακῆς, τὴν ὁποία ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ ἀρχιάτρου Δημητρίου παρασκεύαζε καὶ χορηγοῦσε στὸν Μάρκο Αὐρήλιο (161-180 μ.Χ.) καὶ τὸν Σεπτίμιο Σεβήρο (193-211 μ.Χ.)· μάλιστα ὁ Γαληνὸς σημειώνει ὅτι δὲν τροποποίησε τὴ σύνθεσή της⁴³³, ἀλλὰ τὴν παρασκεύαζε φροντίζοντας γιὰ τὴν καλὴ ποιότητα τῶν συστατικῶν της· *γίνεται δὲ κάλλιστον τοῦτο* [sc. τὸ φάρμακον = ἡ θηριακὴ] *καὶ τὰ ἄλλα σχεδὸν ἅπαντα φάρμακα, διὰ τὴν τῶν ἐμβαλλομένων ἀρετὴν τε καὶ ἀναλογίαν τῆς πρὸς ἄλληλα δυνάμεως*⁴³⁴. Ὁ Περγαμηνὸς γιατρὸς

und Naturwissenschaften. Internationale Fachtagung aus Anlass des 100-jährigen Bestehens des Akademienvorhabens Corpus Medicorum Graecorum/Latinorum (zu Carl Werner Müller gewidmet) [BAK 255], Berlin – New York 2009, σ. 45-61.

431. Κατὰ τὴν ἀραβικὴ παράδοση ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Φιλόπονος) ἔγραψε ὑπόμνημα στὸ γαληνικὸ *Περὶ ἀντιδότων*· βλ. ULLMANN, *Die Medizin im Islam*, σ. 90-91.

432. Βλ. καὶ TOUWAIDE, Galien et la toxicologie, σ. 1900-1905 (ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὰ τρία αὐτὰ ἔργα) καὶ σ. 1905-1926 (ὅπου καταγράφει καὶ ἐξετάζει τὰ γαληνικὰ *Περὶ θηριακῆς* καὶ *Περὶ ζῶων φαρμακῶν*), καὶ στὸν Ἰδιο, Une note sur la thériaque attribuée à Galien. Contribution à l'étude de l'enseignement à Constantinople aux XIVe et XVe siècles, *Byzantion* 67 (1997) 439-479 (στὶς σ. 454-456 ἡ ἔκδοσις τοῦ κειμένου). Βλ. καὶ MEYERHOF, *Über echte und unechte Schriften Galens*, σ. 544, ὅπου καταγράφονται δύο μᾶλλον ψευδο-γαληνικὰ ἔργα ποὺ μαρτυροῦνται ἀπὸ τὸν ibn abī Usaibī'a (13ος αἰ. μ.Χ.), ἕνα σύγγραμμα γιὰ τὴ χρησιμότητα τῆς θηριακῆς («Eine Schrift Vom Nutzen des Theriaks»), καὶ μιὰ ἐπιστολικὴ πραγματεία σχετικά μὲ τὸ δάγκωμα τοῦ λυσσασμένου σκύλου («Ein Sendschreiben Über den Biss des tollen Hundes»).

433. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 1 [XIV 4, 18-5, 11 K.]: *καὶ πυθόμενος* [sc. ὁ Μάρκος Αὐρήλιος] *ἐμὲ διὰ παντὸς αὐτῷ κατὰ πάσας τὰς συνθέσεις παραγεγονέναι, σκευάζεσθαι μὲν ἐκέλευσεν ὑπ' ἐμοῦ τὴν ἀντίδοτον. ἀρροσθεὶς δὲ αὐτῇ μόνῃ, παραγεγόμενος εἰς Ῥώμην, ἐπυθάνετο κατὰ τίνα συμμετρίαν τῶν ἀπλῶν φαρμάκων σκευάζοιμι, κἀγὼ τάληθες αὐτῷ διήλθον, ὡς οὐδὲν οὐδὲ τοῦλάχιστον, οὔτ' ἐνέλιπον, οὔτε προσέθηκα τῶν ἐμβαλλομένων ἐξ ἔθους παλαιοῦ τοῖς κατὰ τὴν αὐλὴν ἰατροῖς, ἐδήλωσά τε τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀρέσκει μάλιστα αὐτῷ ἐμοὶ σκευασία, περὶ ἧς εἶπεῖν καὶ νῦν προθέμενος, ἐμνημόνευσα τῶν τότε πραχθέντων. ἅτε γὰρ ἐκάστης ἡμέρας λαμβάνων ὁ Ἄντωνίνος ἅμα πολλῷ μέλιτι τοῦ φαρμάκου, ἀκριβέστατα διεγίνωσκε τὴν τε κακίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν. Σχετικὰ μὲ τὴν χρῆσιν τῆς θηριακῆς ἀπὸ τὸν Γαληνὸ βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 64-71 (: «Galien's use of Theriac»). Βλ. καὶ ὑποσημ. 435.*

434. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 1, 2 [XIV 5, 12-13, 16 K.]: *πῶς ἂν καλλίστη σκευάζεται ἡ θηριακὴ* 1, 3 [XIV 13, 17-20, 15 K.]: *ὁποῖον δεῖ τὸν οἶνον ἐμβαλεῖν ταῖς ἀντιδότοις* 1, 4 [XIV 20, 16-27, 10 K.]: *περὶ μέλιτος τοῖς ἀντιδότοις ἐμβληθῆναι δεομένου*, καὶ 1, 5 [XIV 27, 11-31, 10 K.]: *ὅτι κατὰ πάσας τὰς χώρας ζητεῖν χρῆ τὸ τε μέλι καὶ τὸν οἶνον καὶ τὰς ἀπλὰς δυνάμεις*.

λοιπόν, δηλώνει ότι, έχοντας υπ' ὄψιν τις πολλές τροποποιήσεις τῆς θηριακῆς ἀπὸ προγενέστερους καὶ σύγχρονους τοῦ γιατροῦ, προέκρινε τὴ σύνθεση τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ πρεσβυτέρου⁴³⁵.

Γιὰ τὰ δηλητήρια καὶ τὰ ἰοβόλα ὁ Γαληνὸς ἔκανε λόγο περιστασιακὰ καὶ σὲ ἄλλα ἔργα του, ὅπως π.χ. ὅταν πραγματευόταν τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς πεπονθότας τόπους, βλ. *Π. τῶν πεπονθ. τόπ.* 6, 5 [VIII 421, 6-422, 2 K.] (γιὰ τοὺς σκορπίους καὶ τὶς θαλάσσιες νάρκες), ἢ ὅταν κατέγραφε τὴ θεραπευτικὴ δρᾶση διαφόρων ἀπλῶν φαρμάκων, βλ. *Π. κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ.* 7, 10 [XII 5, 13-14 K.]: τῶ δ' εἶναι τοιαύτη [sc. ἡ καλαμίνθη] καὶ πρὸς τὰ τῶν ἰοβόλων θηρίων δῆγματα παραλαμβάνεται 9, 1 [XII 175, 5-8 K.]: εἰ δὲ καὶ πρὸς τὰλλα θανάσιμα φάρμακα, ταῦτα δὴ τὰ δηλητήρια καλούμενα, τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχει τὸ διὰ τῶν ἀρκευθίδων καὶ τῆς Λημνίας φάρμακον, ἐμοὶ μὲν ἄδηλον 9, 3 [XII 217, 7-9 K.]: ὡς καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ἰοβόλων ἀνθίστασθαι [sc. τὸ θεῖον]· ἔγωγ' οὖν ἐπὶ τε τρυγόνος θαλασσίας καὶ δράκοντος ἐχρησάμεν αὐτῶ πολλάκις 10, 2 [XII 268, 18-269, 4 K.]: οὕτως γοῦν μοι δοκοῦσιν οἱ ἱατροὶ καὶ πρὸς τὰ κατὰ διάβρωσιν ἀναιροῦντα θανάσιμα φάρμακα, προτραπήναι διδόναι τὸ γάλα, καθάπερ ὃ τε θαλάττιος λαγωγὸς ἀναιρεῖ καὶ ἡ κανθαρίς. ἔνιοι δὲ καὶ τοῖς ἀκόνιτον ἢ θαψίαν εἰληφόσι διδόασιν, κ.ἄ.⁴³⁶.

435. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. Πίσ. π. τῆς θηρ.* 12 [XIV 262, 5-7 K.]: τοσαύτης γὰρ οὔσης τῆς περὶ τὰς γραφὰς [sc. τῆς θηριακῆς] διαφορᾶς, ἡμεῖς τῇ Ἀνδρομάχου ὡς ἀρίστη χρώμεθα, καὶ εἰς γε τὰς βασιλικὰς χρεῖας οὕτως σκενάζομεν. Γιὰ τὴν ἐπιδοκιμασίαν ἀπὸ τὸν Γαληνὸ τῆς θηριακῆς τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ πρεσβυτέρου βλ. ἀκόμη ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ.* 1 [XIV 211, 6-16 K.]: 5 [XIV 232, 7-18 K.]: 12 [XIV 255, 10 κ.έ. K.]: ἕκαστα τὰ τὴν θηριακὴν συντιθέμενα ἀκριβῶς ἐξεταστέον. καὶ τὴν Ἀνδρομάχου γραφὴν προκρίτεον, κ.ἄ. Γιὰ τὸν Γαληνὸ ὡς ἀρχίατρο τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Σεπτίμιου Σεβήρου καὶ γιὰ τὴν παρασκευὴ τῆς θηριακῆς πρὸς χρῆσιν ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 1, 13 [XIV 64, 6-66, 7 K.], κ.ἄ.· εἰδικότερα γιὰ τὸν Γαληνὸ καὶ τὴν παρασκευὴ ἀπὸ αὐτὸν τῆς θηριακῆς γιὰ τὸν Μάρκο Αὐρηλίου βλ. H. SCHLANGE-SCHÖNINGEN, *Die römische Gesellschaft bei Galen. Biographie und Sozialgeschichte* [ULG 65], Berlin – New York 2003, σ. 187-198 (: «VII. 3. Theriak: Galen als ἀρχίατρος unter Mark Aurel»), καὶ V. BOUDON-MILLOT, *Galien de Pergame. Un médecin grec à Rome*, Paris 2012, σ. 184-188 (: «La thériaque pour l'empereur») [στί σ. 379 τοῦ βιβλίου τῆς αὐτοῦ ἢ Boudon-Millot καταγράφει καὶ ἓναν ἀδημοσίευτο ἀκόμη τόμο Πρακτικῶν Συνεδρίου μὲ θέμα τὴ θηριακὴ· βλ. V. BOUDON-MILLOT – F. MICHEAU (ἐπιμ.), *Histoire, transmission et acculturation de la Thériaque. Actes du colloque de Paris (18 mars 2010)*, Paris].

436. Δὲν κάνω ἐδῶ λόγο γιὰ τὰ γαληνικὰ συγγράμματα *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους*, *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη* καὶ *Περὶ ἀντιδότην*, ἐπειδὴ τὸ σχετικὸ περιεχομένον τοὺς τὸ ἔχω ἤδη ἐκθέσει, κατὰ τὸ μεγαλύτερο τουλάχιστον μέρος του, στὶς ἐνότητες ποὺ ἀφοροῦν τοὺς γιατροὺς οἱ ὅποιοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὰ δύο ἐδῶ συζητούμενα θέματα. Γιὰ μιὰ καταγραφή (ὄχι πλήρη) τῶν πληροφοριῶν ποὺ ἀφοροῦν τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια καὶ ἐντοπίζονται σὲ δώδεκα γνήσια ἔργα τοῦ Γαληνοῦ (*Περὶ αἰρέσεων τοῖς εἰσαγομένοις*, *Περὶ τῶν συνεκτικῶν αἰτίων*, *Πρὸς Πατρόφιλον περὶ συστάσεως ἱατρικῆς*, *Περὶ τῶν τῆς ἱατρικῆς μερῶν*, *Περὶ κράσεων*, *Περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων*, *Περὶ εὐχυμίας καὶ κακοχυμίας*, *Περὶ τῶν πεπονθότων τόπων*, *Θεραπευτικὴ μέθοδος*, *Περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων*, *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους* καὶ *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη*) καὶ σὲ δύο προσγραφόμενα σ' αὐτὸν (*Περὶ τῆς ἀρίστης αἰρέσεως* καὶ *Περὶ εὐπορίστων*) βλ. TOUWAIDE, *Galien et la toxicologie*, σ. 1982-1986.

Στις *Κυρανίδες* (2ος αι. μ.Χ.), συμπληρωματικό έργο με μαγικό-ιατρικό περιεχόμενο (*medicina magica*), σχετιζόμενο με τη δράση λίθων, πτηνών, βοτανών και ιχθύων⁴³⁷, έντοπιζονται επίσης πολλές θεραπευτικές υποδείξεις που άφορουν τὰ ιοβόλα και τὰ δηλητήρια. Έτσι, για παράδειγμα, ὁ ἡφαιστίτης λίθος, ὕστερα ἀπὸ μία ὀρισμένη διαδικασία, καθίσταται *φυλακτήριον ἐκ πάντων ζῶων ιοβόλων*⁴³⁸, ἐνῶ ὁ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς [sc. τοῦ νεβροῦ τῆς ἐλάφου] εὐρισκόμενος *ἐνδοθεν ῥύπος*, χορηγούμενος με νερό, ἀποτελεῖ δραστηκτότατο *ἀντιφάρμακον* σὲ ὄσους ἔχουν πιεῖ κάποια δηλητηριώδη οὐσία⁴³⁹.

Στὸ ἔργο *Κεστοί* τοῦ Σέξτου Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ, χρονογράφου τοῦ 2ου/3ου αἰ. μ.Χ.⁴⁴⁰, τὸ ὁποῖο ἀπαρτιζόταν ἀπὸ διάφορα ἑτερόκλητα θέματα (φυσιογνωσία, πολεμικὲς τέχνες κτλ.) καὶ ἔχει διασωθεῖ μόνον ἀποσπασματικά (στὰ *Ἱππιατρικά*, *Γεωπονικά* κτλ.), στὸ τμήμα πού ἀφοροῦσε τὴν ἱατρικὴ καταγράφονταν καὶ διάφορα φάρμακα γιὰ τὰ ιοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια· ἀπὸ τὸ δεύτερο βιβλίο τῶν *Κεστῶν* σώζεται ἓνα ἀπόσπασμα πού ἀφορᾶ γενικὰ τὴν προφύλαξη ἀπὸ τὰ δηλητήρια⁴⁴¹, ἐνῶ στὸ τρίτο βιβλίο μία ἐνότητα ἀποσπασμάτων ἀφορᾶ τὰ ιοβόλα⁴⁴².

Ὁ Ὀρειβάσιος ὁ Περγαμηνός (4ος αἰ. μ.Χ.)⁴⁴³, φίλος καὶ προσωπικὸς γιατρός τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουλιανοῦ (361-363 μ.Χ.), στὰ συγγράμματά του συμπεριέ-

437. Γιὰ τὶς *Κυρανίδες* βλ. I. TORAL-NIEHOFF, *Kyraniden, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 549-550 (: «frühestens stammen sie [sc. die Kyraniden] aus dem 2. Jh. n. Chr.»). Γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου αὐτοῦ βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. *Κυρανίδες*.

438. Βλ. ΚΥΡΑΝ. 1, 7, 17-20 [σ. 50 Kaim.]· βλ. ἀκόμη 1, 21, 68 [σ. 95 Kaim.] (*βατραχίτης λίθος*)· 1, 24, 100-110 [σ. 110 Kaim.] (*ὠμίς θαλασσία = μαινίς*)· 2, 4, 23-26 [σ. 121 Kaim.] (*αἷμα ἐρίφου*)· 2, 5, 25-26 [σ. 124 Kaim.] (*βάτραχοι*)· 2, 11, 25-28 [σ. 135 Kaim.] (*μυελὸς ἐλάφου*)· 2, 24, 1-3 [σ. 155 Kaim.] (*πυτία λαγωῦ*)· 3, 6, 6 [σ. 196 Kaim.] (*αἷμα αἰθῦίας*), κ.ἄ.

439. Βλ. ΚΥΡΑΝ. 2, 27, 3-4 [σ. 159 Kaim.]· βλ. ἀκόμη 2, 42, 3-4 [σ. 182 Kaim.] (*αἷμα φρύνου*)· 3, 31, 3-4 [σ. 217 Kaim.] (*αἷμα νήσσης*)· 3, 47, 4 [σ. 233 Kaim.] (*αἷμα φασιανοῦ*)· 3, 48, 6 [σ. 234 Kaim.] (*ὄρνις φάλαις*)· 3, 51, 5-7 [σ. 238 Kaim.] (*αἷμα χηνός*)· 3, 53, 5-7 [σ. 241 Kaim.] (*ψάρος*)· 4, 40, 3-5 [σ. 274 Kaim.] (*λαγῶς θαλάσσιος*)· 4, 62, 2-7 [σ. 287 Kaim.] (*τρίγλα*), κ.ἄ.

440. Γιὰ τὸν Ἀφρικανὸ βλ. W. KROLL, *Iulius (Africanus)*, (47), *RE X/1* (1918) 116-123 (καὶ SICKENBERGER, στ. 123-125 συνέχεια τοῦ ἴδιου λήμματος)· B. R. VOSS, *Iulius (B 3)*, *DKP 2* (1967) 1547-1548, καὶ J. RIST, *S. Julius Africanus*, *DNP 11* (2001) 494-495. Γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων τῶν *Κεστῶν* βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Σ. Ἰούλιος Ἀφρικανός.

441. Βλ. ΙΟΥΛ. ΑΦΡΙΚΑΝ., *Κεστοί*, βιβλ. 2, ἀπ. 7 *Vieillefond*: *πρὸς τὸ μὴ δηλητηρίω ἀλίσκεσθαι*.

442. Βλ. ΙΟΥΛ. ΑΦΡΙΚΑΝ., *Κεστοί*, βιβλ. 3, ἀπ. 21-33 *Vieillefond*. Ὁ Ἀφρικανός, τὴν ἀποψη τοῦ ὁποίου παραθέτει ὁ ΑΝΩΝ. [ΑΙΔ. ΠΡΟΜ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 50 [σ. 66, 19-21 Ihm], ὅτι τὸ κίτρον *προεσθιόμενον* εἶναι ἀντιφάρμακο γιὰ ὅλα τὰ δηλητήρια, εἶναι διαφορετικὸ πρόσωπο· σχετικὰ βλ. παρακάτω, σ. 371, ὑποσημ. 1272.

443. Γιὰ τὸν Ὀρειβάσιο βλ. H. O. SCHRÖDER, *Oreibasios*, *RE Suppl. VII* (1940) 797-812· A. TOUWAIDE, *Oreibasios*, *DNP 9* (2000) 15-16, καὶ R. DE LUCIA, *Oreibasios v. Pergamon, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 660-661. Βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 16, 23 κ.ἄ., καὶ TOUWAIDE, *Galien et la toxicologie*, σ. 1894.

λαβε φαρμακευτικές κυρίως υποδείξεις για την αντιμετώπιση τῶν ιοβόλων και τῶν δηλητηριῶν. Ἐτσι στὸ ἔργο του *Ἱατρικαὶ συναγωγαὶ* καταγράφει ἀπλᾶ φάρμακα ἢ διάφορα βοηθήματα, ἢ θεραπευτικὴ δράση τῶν ὁποίων ἀφορᾶ, μεταξὺ ἄλλων, τὰ ιοβόλα και τὰ δηλητήρια⁴⁴⁴, ἢ καταγράφει ἀπλᾶ φάρμακα ποὺ εἶναι δηλητηριώδη⁴⁴⁵, ἐνῶ στὸ *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* τὰ κεφφ. 117-126 ἀφοροῦν τὰ ιοβόλα⁴⁴⁶ και τὰ κεφφ. 127-135 ἀφοροῦν τὰ δηλητήρια⁴⁴⁷. στὴν *Σύνοψιν πρὸς Εὐστάθιον* ἐντοπίζεται ἓνα μόνο κεφ. ποὺ ἀφορᾶ τοὺς λυσοδοήκτους⁴⁴⁸, και τέλος στὰ *Βιβλία πρὸς Εὐνάπιον*, στὸ τρίτο βιβλίο, ὕστερα ἀπὸ τὸ εἰσαγωγικὸ κεφ. (63ο) *περὶ τῶν δηλητηριῶν και τῶν ιοβόλων* και τὸ ἀμέσως ἐπόμενο, ὅπου καταγράφεται ἓνα κοινὸν πρὸς πάντα θανάσιμον [-μα?] φάρμακον, ἀκολουθοῦν τρία κεφφ. ποὺ ἀφοροῦν ἀντίστοιχα δηλητήρια (μύκητες, γάλα τυρωθέν, βδέλλαι), πέντε κεφφ. ποὺ ἀφοροῦν ἀρκετὰ ιοβόλα (σφήκες, μέλισσαι, σκολόπενδρα, μυγαλῆ, κυνόδη-

444. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν.* 5, 25 [CMG VI/1/1, σ. 143, 26-28]: ἀρμόζει [sc. ὁ θυμίτης οἶνος] ... και πρὸς ιοβόλα τὰ ψύχοντα και σήποντα· 6, 22 [CMG VI/1/1, σ. 180, 3-5] (δρόμος)· 9, 27 [CMG VI/1/1, σ. 30, 11-12] (πίτυρα)· 9, 48 [CMG VI/1/1, σ. 37, 2-3] (ῶκιμον)· 15, 2 [CMG VI/1/2, σ. 292, 5-8] (πτύελον), κ.ἄ.

445. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν.* 15, 1 Α [CMG VI/1/2, σ. 242, 8-9] (ἀκόνιτον ἢ παρδαλιαγχές)· αὐτόθι [CMG VI/1/2, σ. 244, 28] (ἀπόκυνον ἢ κυνοκράμβη)· 15, 1 Ε [CMG VI/1/2, σ. 252, 25-26] (ἐφήμερον), κ.ἄ.

446. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 117-126 [CMG VI/2/2, σ. 291, 1-295, 31].

447. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 127-135 [CMG VI/2/2, σ. 295, 32-299, 3], ὅπου, στὸ κεφ. 117 ποὺ ἀφορᾶ τοὺς λυσοδοήκτους, μνημονεύεται ὁ Μάρκος ὁ καθηγητής, τὸν ὁποῖον ὁ Wellmann ταυτίζει με ἐπιφύλαξη με τὸν καθηγητὴν ποὺ μνημονεύεται στὸ *Π. ιοβ.* τοῦ Φιλουμένου· βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ιοβ.* 5, 6 [CMG X/1/1, σ. 10, 6] (κριτ. ὑπόμν.): «καθηγητής» fort. Μάρκος ὁ καθηγητής cf. Orib. IV 624». Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 117, 8 [CMG VI/2/2, σ. 292, 17-20]: θηριακὴ ἢ ἐχρήσατο Μάρκος ὁ καθηγητής λυσοδοήκτοις. τριφύλλου τῆς ἀσφαλτώδους σπέρματος, πηγάνου ἀγρίου, ὀροβίνου ἀλεύρου, ἀριστολοχίας στρογγύλης ἴσα. πλάσσε τροχίσκους ἀνὰ δραχμὴν α' και δίδου μετ' οἴνου δραχμὴν α'. Προφανῶς ἡ πρόταση τοῦ Wellmann στηρίζεται στὴ διαπίστωση ὅτι και γιὰ τοὺς δύο γιατροὺς, στοὺς ὁποίους ἀποδίδεται ὁ χαρακτηρισμὸς καθηγητής, μαρτυρεῖται ἐνασχόληση με τὰ ιοβόλα, και εἰδικότερα με τοὺς λυσοδοήκτους. Ἐπειδὴ τὸ ἐν λόγῳ κείμενο τοῦ Φιλουμένου προέρχεται ἀπὸ τὸν ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ ΜΥ, ἀπ. 38 von Staden, ὁ ἐκεῖ κατονομαζόμενος καθηγητής, ὡς διδάσκαλος τοῦ Ἀπολλωνίου, πρέπει νὰ ἔζησε κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. Τὴν ἀποψη αὐτὴ τοῦ Wellmann ἀσπάζεται και ὁ FROEHNER, Philumenos über die Tollwut, σ. 518, ὑποσημ. 1 (ὅπου, προφανῶς ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος, ἀντὶ Markos γράφεται Makros). Ἐνας ἄλλος γνωστὸς γιατρός, στὸν ὁποῖον ἀποδίδεται ὁ ἴδιος χαρακτηρισμὸς, εἶναι ὁ Λεύκιος (Λούκιος) ὁ καθηγητής ποὺ ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Ἀσκληπιάδη τοῦ Φαρμακίωνα. Πρβ. και VON STADEN, *Herophilus*, σ. 537, ὑποσημ. 34.

448. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 8, 12 [CMG VI/3, σ. 251, 12-252, 5] (μνημονεύεται ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Περγαμνός, γιὰ τὸν ὁποῖον βλ. M. WELLMANN, Apollonios [104], *RE* II/1 [1895] 150). Παρατίθεται ἡ ἀποψη τοῦ Ἀπολλωνίου ὅτι πολλοὶ ποὺ κατέστησαν ὑδροφοβικοὶ ἀπὸ ἄλλη αἰτία σώθηκαν (δι' ἄλλην τινὰ κατασκευὴν ἀλόντας τῷ πάθει), κανένας ὁμως ἀπὸ ἐκείνους ποὺ περιέπεσαν στὸ πάθος αὐτὸ διὰ δῆξιν λυσοῶντος κυνός.

κτοι, ἀνθρωπόδηκτοι, πιθηκόδηκτοι καὶ λυσσόδηκτοι)⁴⁴⁹ καὶ ἕνα τὴ χρήση τῆς θηριακῆς ἢ ὁποῖα διὰ ταχέων βοηθεῖ τοῖς ὑπὸ τῶν ἰοβόλων δηχθεῖσι καὶ τοῖς προσενεγκαμένοις τι δηλητήριον⁴⁵⁰. Μάλιστα τὸ τελευταῖο αὐτὸ κεφ., ποὺ φέρει τὸν τίτλο πρὸς τὸ λαμβάνειν ἐχίδνας ἀλύπως, εἶναι συντεθειμένο ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὸν Ὀρειβάσιο (δηλ. χωρὶς αὐτὸς νὰ ἀνατρέχει σὲ προγενέστερους συγγραφεῖς) καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν σοφιστὴ Εὐνάπιο, ὁ ὁποῖος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ὅσα γράφονται ἐκεῖ, ἔκανε καὶ ἐκεῖνος χρήση τῆς θηριακῆς, τὴν ὁποῖα παρασκεύαζε ὁ Περγαμηνὸς γιατρὸς καὶ κάποιοι ἄλλοι γιατροί, ποὺ ἰοθετοῦσαν τὴν ἴδια σύνθεση τοῦ φαρμάκου⁴⁵¹. Περιστασιακὲς μνεῖες σχετικὲς μὲ τὰ δύο ἐν λόγῳ θέματα ἐντοπίζονται καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῶν ἔργων τοῦ Ὀρειβασίου⁴⁵², ὅπως ἐπίσης καὶ μνεῖες γιὰ τὴ θεραπευτικὴ δράση σὲ διάφορα νοσήματα τῆς Μιθριδατείου⁴⁵³, τῆς Ζωπυρείου⁴⁵⁴ καὶ τῆς θηριακῆς τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ πρεσβυτέρου⁴⁵⁵.

Ὁ Ἀέτιος Ἀμιδηνός (6ος αἰ. μ.Χ.)⁴⁵⁶, γιατρὸς στὴ βυζαντινὴ Αὐλὴ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ (527-565 μ.Χ.), ἀφιέρωσε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ δέκατου τρίτου λόγου τοῦ συγγράμματός του *Βιβλία ἱατρικὰ* στὰ ἰοβόλα ζῶα καὶ τὰ δηλητήρια. Βέβαια ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι ἐκδεδομένος πλημμελῶς⁴⁵⁷, ὥστόσο ἀπὸ τὸν πίνακα

449. Πὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ΟΡΕΙΒ., *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 3, 63-73 [CMG VI/3, σ. 430, 16-432, 27] (τὰ κεφφ. 63-67 ἀφοροῦν τὰ δηλητήρια, καὶ τὰ κεφφ. 68-72 τὰ ἰοβόλα).

450. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 3, 73 [CMG VI/3, σ. 433, 1-2] (τὸ σύνολο τοῦ κεφ. στὶς σ. 432, 28-433, 14).

451. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 3, 73 [CMG VI/3, σ. 433, 9-11]: ἀλλ' αὐτὸς γε οὐκ ἀπορήσεις τῆς καλλίστης θηριακῆς, οὐδ' οἱ παραπλησίως σοι φιλιατροῦντες· λήψθε δ' αἶε παρ' ἡμῶν τε καὶ τῶν ὁμοίως ἡμῖν σκευαζόντων. Βλ. καὶ WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 16.

452. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΟΡΕΙΒ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 3, 14 [CMG VI/3, σ. 67, 3-5] (χρήση τῆς διὰ δικτάμνου ἐμπλάστρου καὶ πρὸς τὰ ἰοβόλα καὶ λυσσόδηκτα καὶ σκορπιόδηκτα)· αὐτόθι [CMG VI/3, σ. 67, 20-21] (χρήση τοῦ ἴδιου φαρμάκου ὡς ὑποθυμίαμα, ποὺ διώχνει ἀπὸ τὰ σπύτια τὰς ἐχίδνας καὶ πάντα τὰ ἰοβόλα), κ.ἄ.: *Ἱατρ. συν.* 10, 22 [CMG VI/1/2, σ. 64, 11-12] (δηλητήρια: ψιμύθιον, γύψος, καδμεία, διγρυγές), κ.ἄ.

453. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 63, 1 [CMG VI/2/2, σ. 227, 11], καὶ 135, 1 [CMG VI/2/2, σ. 299, 2] (ἀπλὴ μνεῖα τοῦ φαρμάκου καὶ ὑπόδειξη τῆς χρήσεώς του). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 71.

454. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 128, 2 [CMG VI/2/2, σ. 296, 28] (ἀπλὴ ὑπόδειξη γιὰ χρήση τῆς Ζωπυρείου). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 72.

455. Ὁ Ὀρειβάσιος μνημονεῦει τὸ φάρμακο αὐτὸ ὄχι μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνδρομάχου ἀλλὰ ὡς ἡ δι' ἐχιδνῶν θηριακὴ· βλ. *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 63, 1 [CMG VI/2/2, σ. 227, 11-12]· *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 8, 9 [CMG VI/3, σ. 250, 24]· *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 3, 73 [CMG VI/3, σ. 432, 31], κ.ἄ. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 88.

456. Πὰ τὸν Ἀέτιο βλ. M. WELLMANN, *Aetios* (8), *RE* I/1 (1893) 703-704· V. NUTTON, *Aetios aus Amida* (3), *DNP* 1 (1996/1999) 209-210, καὶ A. GARZYA, *Aetios v. Amida, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 19-20. Βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 23, 24, 40 κ.ἄ., καὶ TOUWAIDE, *Galien et la toxicologie*, σ. 1894.

457. Σχετικὰ μὲ τὴν ἔκδοσή του βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός. Μάλιστα στὴν ἔκδοση δὲν καταγράφεται οὔτε ὁ τίτλος τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ χφ. Ἀθων. Λαύρ. 630. E 168, φ. 170r, εἶναι ὁ ἀκόλουθος: *περὶ τῶν δακνόντων ζῶων καὶ ἰοβόλων θηρίων καὶ περὶ ἐλεφαντιάσεως*

των περιεχομένων του που έχει δημοσιευθεί κατά τὸ χφ. Parisinus graecus 2191 (14ος αἰ.), διαπιστώνουμε ὅτι στὸν ὑπὸ συζήτηση λόγον (που παραδίδεται στὰ φφ. 232-263), γίνεται πραγμάτευση α') στὰ κεφφ. α'-μς' γιὰ τὰ ἰοβόλα, β') στὰ κεφφ. μζ'-ρβ' γιὰ τὰ δηλητήρια (καθὼς καὶ γιὰ τὴ θηριακὴ καὶ τὴ Μιθριδάτειο), καὶ γ') στὰ ὑπόλοιπα κεφφ. γιὰ διάφορα νοσήματα καὶ γιὰ τὰ σχετικὰ θεραπευτικὰ βοηθήματα (ἀντίδοτα, σμήγματα, ἀλείμματα κτλ.)⁴⁵⁸. Ἐπίσης καταγραφές θεραπευτικῶν ὑποδείξεων κατὰ τῶν ἰοβόλων καὶ τῶν δηλητηριῶν ἐντοπίζονται διάσπαρτες καὶ σὲ ἀρκετὰ ἄλλα χωρία τῶν λοιπῶν λόγων τοῦ Ἀετίου⁴⁵⁹, καθὼς καὶ τὰ πολύχρηστα ἀντίδοτα, ὅπως ἡ Μιθριδάτειος⁴⁶⁰, ἡ Ζωπύρειος⁴⁶¹ καὶ ἡ θηριακὴ⁴⁶².

Ὁ Παῦλος Αἰγινήτης (7ος αἰ. μ.Χ.)⁴⁶³, διάσημος γιατρός στὴν Ἀλεξάνδρεια κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀραβικῆς κατακτῆσεώς της (640 μ.Χ.), ἀφιέρωσε ὁλόκληρο τὸ πέμπτο βιβλίο τοῦ ἐπτάβιβλου σύγγραμμάτος του στὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια⁴⁶⁴, ἐνῶ σὲ τμήμα τοῦ ἔβδομου βιβλίου πραγματεύεται *περὶ διαφορῶν ἀντι-*

καὶ κνησμῶν, ψώρας, ἀλφῶν, λέπρας, λεύκης καὶ περὶ τῶν πολυχρήστων ἀντιδότων· βλ. Αἴμ. Δ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ - Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΟΥ-ΣΩΤΗΡΟΥΔΗ, Ἔνα χειρόγραφο τοῦ γιατροῦ Ἀετίου τοῦ Ἀμιδηνοῦ (Κώδικας Ἀθων. Λαύρ. 630. Ε 168), Ἑλληνικά 38 (1987) 325. Ὡς πηγές μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Ἀέτιο ὁ Ἀρχιγένης ὁ Ἀπαμεύς, ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων, ὁ Ἀνδρόμαχος ὁ πρεσβύτερος (ἡ θηριακὴ), ὁ Νουμήνιος ὁ θηριακὸς κ.ἄ.

458. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. G. COSTOMIRIS, *Études sur les écrits inédits des anciens médecins Grecs. Deuxieme série. L'Anonyme de Daremberg, Métrodora, Aétios*, REG 3 (1890) 154.

459. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 5, 133 [CMG VIII/2, σ. 109, 8-10] (στὸ κεφ. *τίς ἐπιμέλεια τῶν ἐν πυρετοῖς ἐξανθημάτων ἐν ὄλω τῷ σώματι ἢ ἐν τισὶ μέρεσι σημειώνει: μετέπειτα δὲ τὴν θηριακὴν ἀντίδοτον διδόναι ἢ τὴν Μιθριδάτειον ἢ ἄλλην τινὰ τῶν πρὸς τὰ θανάσιμα καὶ ἰοβόλα πεποιημένων ἀντιδότων*)· 6, 13 [CMG VIII/2, σ. 153, 12-15] (στὸ κεφ. *περὶ ἐπιληψίας συγκρίνει τὰ συμπτώματα τῶν ἐπιληπτικῶν μὲ ἐκεῖνα τῶν ὑπὸ σκορπίου ἢ τινος ἐτέρου τῶν ἰοβόλων πληγέντων*)· 8, 73 [CMG VIII/2, σ. 537, 17-18] (στὸ κεφ. *περὶ ἐμπύων*, δηλώνεται ὅτι ἡ ἀντίδοτος Ἀριστέως Ἀριστάρχου ἐνδείκνυται καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων καὶ τὰς τῶν ἰοβόλων πληγὰς), κ.ἄ.

460. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 4, 30 [CMG VIII/1, σ. 373, 29]· 5, 133 [CMG VIII/2, σ. 109, 9]· 6, 28 [CMG VIII/2, σ. 174, 23]· 8, 75 [CMG VIII/2, σ. 545, 13-14], κ.ἄ. (ἀπλὴ μνεῖα τοῦ φαρμάκου καὶ ὑπόδειξη τῆς χρήσεώς του). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 71.

461. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 9, 28 [σ. 336, 5 Ζερβ.]· 9, 31 [σ. 347, 23 Ζερβ.], καὶ 9, 35 [σ. 362, 3 Ζερβ.] (ἀπλὴ ὑπόδειξη γιὰ χρῆση τῆς Ζωπυρίου). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 72.

462. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 7, 101 [CMG VIII/2, σ. 353, 14]· 8, 31 [CMG VIII/2, σ. 444, 13]· 8, 35 [CMG VIII/2, σ. 449, 18]· 8, 66 [CMG VIII/2, σ. 523, 12]· 8, 75 [CMG VIII/2, σ. 545, 14-15], κ.ἄ. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 88.

463. Γιὰ τὸν Παῦλο Αἰγινήτη βλ. H. DILLER, Paulus (23), RE XVIII/2 (1949) 2386-2397· A. ΤΟΥΣΑΙΔΕ, Paulus von Aigina (5), DNP 9 (2000) 431-432, καὶ P. E. PORMANN, Paulos v. Aigina, Leven (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 681-682. Βλ. ἐπίσης WATSON, *Theriac and Mithridatium*, σ. 39, 40 κ.ἄ., καὶ ΤΟΥΣΑΙΔΕ, Galien et la toxicologie, σ. 1895.

464. Βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 1-66 [CMG IX/2, σ. 3-41], ὅπου μνημονεύονται ὁ Λύκος ὁ Νεαπολίτης (γιὰ τὸν ὁποῖον βλ. F. E. KIND, Lykos [51], RE XIII/2 [1927] 2407-2408, καὶ A.

δότων⁴⁶⁵. Επίσης, όπως και άλλοι γιατροί, ο Παῦλος κάνει αρκετές φορές περιστασιακές αναφορές στα ἐν λόγω θέματα, ἐντοπιζόμενες σὲ διάφορα χωρία τοῦ συγγράμματός του⁴⁶⁶, καθὼς καὶ μνεῖς τῶν ἀντιδότων τοῦ Μιθριδάτη⁴⁶⁷, τοῦ Ζωπύρου⁴⁶⁸ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἀνδρομάχου⁴⁶⁹ ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἔνδειξη τῆς χρήσεώς τους στὴ θεραπεία διαφόρων νοσημάτων.

Τέλος ὁ Παῦλος Νικαῖος (μεταξὺ 7ου καὶ 10ου αἰ.) στὸ παθολογικό-θεραπευτικό σύγγραμμά του ἀφιερώνει ἓνα κεφ. στὴν ὑδροφοβία, τὴν ὁποία ἀποδίδει βέβαια στὸ δάγκωμα τοῦ λυσσασμένου σκύλου, σημειώνει ὅμως ὅτι ἡ νόσος εἶναι δυνατόν νὰ προκληθεῖ καὶ ἀπὸ ἄλλα θηρία⁴⁷⁰. Ἀκόμη ὁ γιατρὸς αὐτὸς κάνει λόγο γιὰ τὴ Μιθριδάτειο⁴⁷¹ καὶ γιὰ τὴ θηριακὴ (ἢ δι' ἐχιδνῶν θηριακὴ)⁴⁷².

Στοὺς λοιποὺς γιατροὺς τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος καὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς μέχρι τὸν Θεοφάνη Χρυσοβαλάντη (Νόννο) δὲν διαπιστώνεται ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἰοβόλα καὶ τὰ δηλητήρια⁴⁷³, καὶ μόνο σὲ μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς ἐντοπίζονται περιστασιακὲς ἀναφορὲς στὰ ἐν λόγω θέματα.

Ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος Τραλλιανὸς (6ος αἰ.), γιὰ παράδειγμα, στὸ ἔργο του *Περὶ πυρετῶν*, καταγράφοντας μία σχετικὴ ἀντίδοτον, τονίζει τὸ μεγάλο θεραπευτικὸ εὖρος τῆς καὶ σημειώνει ὅτι *μάλιστα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἰοβόλων τὴν δύναμιν ταύτην ἔστιν εὐρεῖν τοῦ φαρμάκου· οὐ μόνον διὰ τοῦ στόματος διδόμενον σώζειν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν σπαραχθέντων τόπων χρισμένη αὐτὴ ὠφελεῖ*⁴⁷⁴, ἐνῶ στὸ ἴδιο σύγγραμμα

ΤΟΥΣΑΙΔΕ, Lykos von Neapolis (10), *DNP* 7 [1999] 573-574), ὁ Ἀρχιγένης ὁ Ἀπαμεύς, ὁ Γαληνός, ὁ Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος, ὁ Ἐρασίστρατος ὁ Ἰουλιήτης καὶ ὁ Μιθριδάτης ΣΤ'.

465. Βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 7, 11 [CMG IX/2, σ. 293, 1-298, 18].

466. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 44 [CMG IX/1, σ. 240, 4-6] (ὅπου στὸ κεφ. *περὶ εἰλεοῦ* σημειώνεται ὅτι ἡ νόσος εἶναι δυνατόν νὰ προκληθεῖ καὶ ἀπὸ δηλητήρια: *ἐπὶ τε δηλητηρίοις φαρμάκοις*)· 3, 50 [CMG IX/1, σ. 261, 25-26] (ὅπου στὸ κεφ. *περὶ ἰκτέρου* ἐπισημαίνεται ὅτι μεταξὺ τῶν αἰτιῶν τῆς νόσου συμπεριλαμβάνεται ἡ πόση δηλητηρίου καὶ ὁ ἴσος τῶν ἰοβόλων: *καὶ διὰ πόσιν δὲ δηλητηρίου φαρμάκου καὶ διὰ ἰὸν ἔξωθεν ἐκ τινος ἰοβόλου προσπίπτοντα συνίσταται τὸ ἰκτερικὸν πάθος*), κ.ἄ. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 110, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σωρανό.

467. Βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 32 [CMG IX/1, σ. 217, 30]· 5, 28 [CMG IX/2, σ. 24, 26], κ.ἄ. (ἀπλὴ μνεῖα τῆς Μιθριδατείου καὶ ὑπόδειξη τῆς χρήσεώς της). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 71.

468. Βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 7, 11 [CMG IX/2, σ. 308, 5-8] (παράθεση τῆς συνθέσεως τῆς Ζωπυρίου). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 72.

469. Βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 2, 35 [CMG IX/1, σ. 109, 22]· 3, 16 [CMG IX/1, σ. 160, 5]· 3, 37 [CMG IX/1, σ. 225, 27], κ.ἄ. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Αρχιγένης*, σ. 352-355. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 88.

470. Βλ. ΠΑΥΛ. ΝΙΚ., *Π. νοσημ.* 27 [σ. 88-89 *Ier. Bio*]: *Περὶ ὑδροφόβου*. ...

471. Βλ. ΠΑΥΛ. ΝΙΚ., *Π. νοσημ.* 44, 29 [σ. 114 *Ier. Bio*]: *ἢ τὴν Μιθριδάτην* [-ου]. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 71.

472. Βλ. ΠΑΥΛ. ΝΙΚ., *Π. νοσημ.* 24, 23 [σ. 85 *Ier. Bio*] καὶ 51, 44-45 [σ. 123 *Ier. Bio*] (*ἢ διὰ τῶν ἐχιδνῶν θηριακὴ*)· 44, 29 [σ. 114 *Ier. Bio*] (θηριακὴ)· πρβ. καὶ 116, 20-21 [σ. 207 *Ier. Bio*]. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 88.

473. Ὅπως π.χ. στὸν Φιλάγριο, στὸν Λέοντα ἰατρό, στὸν Μελέτιο κ.ἄ.

474. Βλ. ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., *Π. πυρετ.* 7 [I 433, 18-21 *Puschm.*].

έντοπίζεται ένα άλλο αντίδοτο, τὸ ὁποῖο σύμφωνα μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἐνδείκνυται κατὰ τῶν ἀμφημερινῶν καὶ τεταρταίων πυρετῶν (ἀντίδοτος πρὸς ἀμφημερινούς, ποιεῖ καὶ πρὸς τεταρταίους)⁴⁷⁵, ἀπὸ τὸν Φιλούμενο ὁμως ἀντλοῦμε τὴν πληροφορία ὅτι τὸ ἴδιο ἀντίδοτο ἦταν ἀποτελεσματικὸ καὶ κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν σκορπιῶν (ἄλλη [sc. ἀντίδοτος σκορπιοπλήκτοις] ποιοῦσα <καὶ> πρὸς τριταίους καὶ τεταρταίους καὶ ἀμφημερινούς)⁴⁷⁶. Ἀκόμη στὸ ἐκτενὲς παθολογικὸ-θεραπευτικὸ σύγγραμμά του ὁ Ἀλέξανδρος συνιστᾷ τὴν χρῆση τῆς Μιθριδατείου⁴⁷⁷ καὶ τῆς θηριακῆς (ἢ τοῦ δι' ἐχιδνῶν φαρμάκου)⁴⁷⁸ σὲ διάφορα νοσήματα ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τοῦ θεραπευτικοῦ εὗρους τῶν σκευασμάτων αὐτῶν.

Ὁμοίως περιστασιακὰ ὁ Παλλάδιος (6ος αἰ.), σχολιάζοντας τὴν ρήση τῶν ἱπποκρατικῶν Ἐπιδημιῶν, ἢ πρώτη φράση τῆς ὁποίας εἶναι ὀδυνῶν τὴν ἐγγύτατα κοιλίην καθαίρειν (Ἐπιδημ. ΣΤ' 6, 3 [V 324, 3-6 L.]), διατυπώνει κάποια παρατήρηση γιὰ τοὺς πόνους καὶ τὶς βλάβες ποὺ προκαλοῦν ἰοβόλα (ἀσπίς, σκορπίος) καὶ δηλητήρια (κῶνειον, σκαμμωνία, λαγωγὸς θαλάσσιος, κανθαρίς) στοὺς ἀνθρώπους⁴⁷⁹.

Ἐπίσης ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τοῦ *Περὶ χυμῶν, βρωμάτων καὶ πομάτων* ἀφιερώνει τὸ τελευταῖο κεφ. τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ στὰ κοινὰ βοηθήματα πρὸς τὰς τῶν ἰοβόλων πληγὰς⁴⁸⁰. Ὁμοίως καὶ ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τοῦ ἔργου *Περὶ τροφῶν δυνάμεως*, κάνοντας λόγο γιὰ τὴ φύση τῶν καρῶν, σημειώνει ὅτι αὐτὰ, μεταξὺ ἄλλων, ὠφελοῦν καὶ ὅσους ἔχουν λάβει κάποιο δηλητήριο ἢ ἔχουν δεχθεῖ ἀπὸ ἰοβόλο ζωῶ⁴⁸¹.

475. Βλ. ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., Π. πυρετ. 6 [I 403, 10-18 Puschm.].

476. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 14, 8 [CMG IX/1/1, σ. 18, 9-14]. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 183 κ.έ.

477. Βλ. ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., Θεραπ. 5, 4 [II 155, 6 Puschm.] (ἀπλή μνεῖα τῆς Μιθριδατείου καὶ ὑπόδειξη τῆς χρήσεώς της). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 71.

478. Βλ. ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., Π. πυρετ. 7 [I 409, 1 Puschm.]· αὐτόθι [I 421, 12 Puschm.], κ.ἄ. Θεραπ. 5, 5 [II 205, 3 καὶ 13 Puschm.]· αὐτόθι [II 207, 24 Puschm.] (τὸ διὰ τῶν ἐχιδνῶν φάρμακον), κ.ἄ. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 88.

479. Βλ. ΠΑΛΛΑΔ., Σχόλ. εἰς Ἱπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ' 6, 4 [II 162, 13-20 Dietz]: ὀδυνῶσι γὰρ ἡμᾶς καὶ τὰ δηλητήρια, καὶ τούτων τὰ μὲν ἔσωθεν, τὰ δὲ ἔσωθεν, καὶ τὰ μὲν θερμαίνοντα, τὰ δὲ ψύχοντα. ἰὸς ἀσπίδος ἔσωθεν μὲν οὐ θερμαίνει, ἰὸς σκορπίου ἔσωθεν οὐ ψύχει, ὄθεν δοκοῦσιν ὡς ὑπὸ κρυστάλλου βάλλεσθαι· κῶνειον ἔσωθεν οὐ ψύχει· σκαμμωνία ἔσωθεν οὐ θερμαίνει. ζήτησον δὲ καὶ τὰς ἐπιτηδειότητας· λαγωγὸς θαλάσσιος ἔλκοι τὸν πνεύμονα, κανθαρίς δὲ τὴν κύστιν.

480. Βλ. [ΑΝΩΝ.], Π. χυμ., βρωμ. καὶ πομ. 75 [II 281, 7 κ.έ. Ideler]: κοινὰ βοηθήματα πρὸς τὰς τῶν ἰοβόλων πληγὰς. προφυλάττεσθαι μὲν οὖν χρή ... Βλ. καὶ S. ZERVOS, *Détermination des noms des auteurs de deux anciens textes médicaux*, Athenes 1908, σ. 7-8, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει τὴν σχέση τοῦ κεφ. αὐτοῦ μὲ τὸ ἀντίστοιχο ποῦ ἐντοπίζεται στὸν δέκατο τρίτο λόγον τοῦ Ἄετιου.

481. Βλ. [ΑΝΩΝ.], Π. τροφ. δυν. [II 474, 4-8 Delatte]: κάρνα εἰσι θερμὰ καὶ ξηρά. θερμαίνουσιν οὖν τὸ σῶμα καὶ ποιοῦσι κεφαλαλγίαν. ὠφελοῦσι δὲ τοὺς ἔχοντας ψυχρὰ τὰ σώματα ὁμοίως καὶ εἰς τὰ θανατηφόρα τῶν φαρμάκων καὶ ἰοβόλα τὴν θερμὴν ἔχοντα φύσιν.

Ἐν κατακλείδι σημειώνω ὅτι σὲ τρία ἔργα ποὺ συνδέονται μὲ τὸν κύκλο τῶν λογίων τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογέννητου (912-959) ἐντοπίζονται κεφφ. σχετικά μὲ τὰ θέματα ποὺ ἐξετάζονται στὴν παρούσα Εἰσαγωγή:

Ὁ Θεοφάνης Χρυσοβαλάντης (Νόννος) (10ος αἰ.)⁴⁸² στὴν *Σύνοψιν ἐν ἐπιτομῇ τῆς ἰατρικῆς ἀπάσης τέχνης*, στὸ ἕκτο βιβλίο, ἀφιερώνει κάποια κεφφ. στὴν πραγματεύση τῶν ἰοβόλων καὶ τῆς θεραπείας τῶν τσιμπημάτων ἢ δηγμάτων τους καὶ στὴν ἀντιμετώπιση τῆς θανατηφοροῦ δράσεως δηλητηρίων βλ. γιὰ τὰ ἰοβόλα: *Σύν. ἐν ἐπιτ. ἰατρ.*, κεφφ. 261 (*θυμιάματα προφυλακτικὰ καὶ ὑποκαπνίσματα*), 262 (*πρὸς δῆγματα ἔρπετων*), 263 (*καταπλάσματα κατὰ τὰς πληγὰς ἐπιτιθέμενα*), 264 (*περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν*), 265 (*περὶ κωνῶπων*), 266 (*πρὸς τὸ ἀπολέσαι μυῖας*), 267 (*πρὸς τὸ διῶξαι ψύλλας*), 268 (*πρὸς κόρεις*), 269 (*πρὸς σκορπιοπλήκτους*), 270 (*περὶ φαλαγγίων καὶ ἀραχνίων*), 271 (*περὶ δακετῶν θηρίων, περὶ λυσοδοήκτων καὶ ὑδροφόβου*) [τ. 2, σ. 294-325 Bernard]· κεφ. 273 (*περὶ ἔχεων καὶ ἐχιδνῶν*) [τ. 2, σ. 332-335 Bern.], 275 (*περὶ θαλασσιῶν τρυγόνος καὶ μυραίνης*) [τ. 2, σ. 340-342 Bern.], 276 (*περὶ δράκοντος θαλασσίου*) [τ. 2, σ. 342-343 Bern.], 277 (*περὶ σκορπίου θαλασσίου*) [τ. 2, σ. 344 Bern.], 278 (*περὶ χαλκῆς σαύρας καὶ σαλαμάνδρας*) [τ. 2, σ. 344-346 Bern.]· βλ. ἐπίσης κεφφ. 1 (*περὶ μυρμῆκων*), 2 (*πρὸς ἀνοδήκτους [= ἀνθρωποδήκτους] καὶ κυνοδήκτους*), 3 (*πρὸς δῆγμα μυγαλῆς*), 4 (*πρὸς πληγὴν κεράστου*) [τ. 2, σ. 368-372 Bern.]⁴⁸³, καὶ γιὰ τὰ δηλητήρια: κεφφ. 279 (*περὶ λαγωῦ θαλασσίου*) [τ. 2, σ. 348 Bern.], 280 (*περὶ βδελλῶν*) [τ. 2, σ. 350 Bern.], 281 (*περὶ μυκῆτων*), 282 (*περὶ γάλακτος τυρωθέντος ἐν γαστρὶ*), 283 (*περὶ τοῦ Ποντικῦ μέλιτος*) [τ. 2, σ. 350-356 Bern.]⁴⁸⁴.

Στὰ *Ἱππιατρικὰ* (Hipp. Cant.) τὰ κεφφ. *σα'* καὶ *οβ'* ἀφοροῦν τὰ ἰοβόλα καὶ ἓνα δηλητήριο· εἰδικότερα στὸ κεφ. *σα'* (*περὶ ἐχεοδήκτων καὶ λοιπῶν ἰοβόλων καὶ καμπῶν*), τὸ ὁποῖο συγκροτεῖται ἀπὸ εἴκοσι ἐπτὰ παραγράφους, γίνεται λόγος 1. *περὶ βουπρήστεως*, 2. *περὶ μυγαλῆς*, 3. *Ἀφρικανοῦ περὶ λυσοδοήκτων καὶ ὑδροφόβων καὶ τῶν λοιπῶν δηγμάτων ἔρπετων*, 4. *τοῦ αὐτοῦ* (ἢ παράγραφος ἀφορᾷ τὴν ἀσπίδα: *ἀσπίδων δὲ δῆγματι θεραπεία*), 5. *ἀντιπαθὲς εὐπόριστον τοῦ αὐτοῦ*, 6. *εἰς δῆγμα ὄφως καὶ λοιπῶν φάρμακον καὶ λύσσαν*, 7. *εἰς ἐχοδήκτους*, 8. *πρὸς θηριοδήκτους διὰ πείρας*, 9. *Ἀφρικανοῦ πρὸς δῆγμα παντὸς θηρίου*, 10. *τοῦ αὐτοῦ πρὸς πληγὴν ἰοβόλων ἐνύδρων ζῶων ἀφλέγμαντον*, 11. *τοῦ αὐτοῦ προφυλακτικὸν εἰς τὸ μὴ ἀδικεῖσθαι ὑπὸ τινος ἰοβόλου δῆγματος*, 12. *τοῦ αὐτοῦ περὶ σκολοπένδρας*, 13. *τοῦ αὐτοῦ περὶ ἀραχνίων* 14. *τοῦ αὐτοῦ πρὸς μελίσσας*,

482. Γιὰ τὸν Θεοφάνη βλ. R. VOLK, *Theophanes Chrysobalantes, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 851-852. Γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ ἔργου του βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Θεοφάνης Χρυσοβαλάντης (Νόννος).

483. Τὰ κεφφ. αὐτά (1-4), ὅπως καὶ δύο ἀκόμη ποὺ ἔπονται καὶ δὲν ἀφοροῦν ἰοβόλα, ἐκδίδονται ἀπὸ τὸν Bernard μετὰ τὸ πέρας τῆς πραγματείας αὐτῆς ἀπὸ τὸ χφ. D (= Vindob. med. graec. 50 τοῦ 14ου αἰ., φ. 65r-v). Γιὰ μιὰ ἀκριβέστερη περιγραφή τῆς παρεμβολῆς τῶν κεφφ. αὐτῶν στὸ σύγγραμμα τοῦ Θεοφάνη βλ. J. A. M. SONDERKAMP, *Untersuchungen zur Überlieferung der Schriften des Theophanes Chrysobalantes* (sog. Theophanes Nonnus) [ΠΒ 7], Bonn 1987, σ. 254.

484. Βλ. καὶ στὴν ἐκδοση τοῦ BERNARD, τ. 1, σ. XXXI-XXXII, ὅπου ὁ Πίναξ τοῦ ἔκτου βιβλίου κατὰ τὸ χφ. Vindob. med. graec. 50.

15. τοῦ αὐτοῦ *περὶ διψάδος*, 16. *περὶ δρυΐνου*, 17. τοῦ αὐτοῦ *περὶ διαφόρων <δηγμάτων> καὶ πληγῶν*, 18. καταγράφονται ἀρκετὰ εὐπόριστα βοηθήματα γιὰ τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων, 19. καταγράφονται *συμπαθῆ, ἀντιπαθῆ* καὶ ἄλλα βοηθήματα κατὰ τῶν ἰοβόλων, 20. *κατάντλημα πρὸς πᾶν θηρίου δῆγμα*, 21. *περὶ ὑοσκυάμου*, 22. *τροχίσκος † Ἀνθεμυστίωνος πρὸς πᾶν δῆγμα ἐρπετῶν καὶ ἰοβόλων θηρίων*, 23. *φάρμακον Ἀσκληπιάδ(ου) πρὸς τὰ ἔναιμα τραύματα τὰ ἀπὸ δηγμάτων ἄρκτων, παρδάλεων καὶ τὰς τῶν νεύρων διακοπὰς*, 24. *περὶ αἰλουροδῆκτων*, 25. *Στράτωνος ἀποθυμίαμα [ὑπο-legendum?] ἀποδιῶκον θηρία ἰοβόλα*, 26. *πρὸς ῥήγμα τρυγόνος θαλασσίας καὶ* 27. *Ἀφρικανοῦ πρὸς τὸ μὴ ἀδικεῖσθαι κτήνη ὑπὸ φρύνου νύκτωρ ἢ ἐν ζοφερῷ τόπῳ <ἐμφωλεύοντος> προσφυσώμενα, ἐνῶ τὸ ἰδιαίτερα σύντομο κεφ. οβ' ἀφορᾷ μόνο τις βδέλλες (περὶ βδελλῶν)⁴⁸⁵. τέλος στοιχεῖα γιὰ τὰ συζητούμενα θέματα ἐντοπίζονται περιστασιακὰ καὶ σὲ διάφορα ἄλλα σημεῖα τῶν *Ἱππιατρικῶν*, ὅπως ἐπίσης καὶ μνεῖα τῆς θηριακῆς.*

Ἐπίσης στὰ *Γεωπονικὰ* ἐντοπίζονται κεφφ. ποὺ ἀφοροῦν διάφορα ζῶα, ποὺ μὲ τὸ δῆγμα τους βλάπτουν ἀπλῶς τὸν ἄνθρωπο ἢ τὰ ζῶα ἢ προκαλοῦν τὸν θάνατό τους, ὅπως οἱ *κατοικίδιοι μύες, οἱ ἀρουραῖοι μύες, οἱ αἰλουροί, οἱ ὄφεις, οἱ σκορπίοι, οἱ μύρμηκες, οἱ κώνωπες, αἱ μύιαι, οἱ κόρες, αἱ ψύλλαι*⁴⁸⁶. βλ. ἀκόμη *περὶ βδέλλης. Ἀψύρτου*⁴⁸⁷, *πῶς ἰάση σκορπίου ἢ ἄλλου ἐρπετοῦ πληγῆν. Ἱπποκράτους*⁴⁸⁸, *βόας ὑπὸ μυῶν μὴ ἀδικεῖσθαι. Ἀφρικανοῦ*⁴⁸⁹. τέλος ἐπισημαίνω ὅτι σὲ κεφφ. ποὺ ἀφοροῦν διάφορα φυτὰ, μεταξὺ τῶν θεραπευτικῶν ἰδιοτήτων τους καταγράφεται καὶ ἡ δράση τους κατὰ ἰοβόλων καὶ δηλητηρίων, ὅπως στὰ κεφφ. *περὶ ῥαφανίδων* (δηλητήρια, ἰοβόλα)⁴⁹⁰, *περὶ πηγάνου καὶ ἡμέρου καὶ ἀγρίου* (τὰς ἐκ θηρίων βλάβας)⁴⁹¹, *περὶ πράσων* (ἐρπετά, φαλάγγια, θηριόδηκτοι)⁴⁹², *περὶ σκόρδων* (ἐχιόδηκτοι, λυσοδόμηκτοι, ἐρπετά, δηλητήρια)⁴⁹³ κ.ἄ.

Φυσικά, φάρμακα γιὰ τὰ ἰοβόλα ζῶα καὶ τὰ δηλητήρια ἢ μόνο νύξεις γιὰ τὰ ἐπικίνδυνα ἢ ἀπλῶς ἐνοχλητικὰ τοιμήματα τῶν ἰοβόλων καὶ γιὰ τὰ περισσότερο ἢ λιγότερο ἐπικίνδυνα δηλητήρια, καθὼς καὶ περιγραφὲς ἰοβόλων ἢ ἀπλὲς μνεῖες τους ἐντοπίζονται καὶ σὲ πολλοὺς μὴ ἰατρικοὺς συγγραφεῖς, ὅταν αὐτοὶ κάνουν λόγο γιὰ ποικίλα θέματα, π.χ. ὅταν περιγράφουν διάφορες χῶρες ἢ πόλεις, ὅταν καταγράφουν παράδοξα, ὅταν κάνουν λόγο γιὰ διάφορα νοσήματα ἢ γιὰ τρόπους θανάτου ἢ αὐτοκτονίας κτλ., καθὼς καὶ σὲ ἀρχαίους Σχολιαστὲς⁴⁹⁴. ἐπίσης μνεῖες ἰοβόλων ἢ δηλητηρίων, κυρίως

485. Βλ. *Ἱππιατρ.* (HIPPIATR. (HIPPI. CANT.) 71-72 [CHG II 205, 13-212, 21 O.-H.].

486. Βλ. *ΓΕΩΠ.* 13, 4-15 [σ. 387, 12-402, 20 Beckh] (passim).

487. Βλ. *ΓΕΩΠ.* 16, 19 [σ. 465, 4-10 Beckh].

488. Βλ. *ΓΕΩΠ.* 16, 20 [σ. 465, 11-466, 6 Beckh].

489. Βλ. *ΓΕΩΠ.* 17, 11 [σ. 475, 1-6 Beckh].

490. Βλ. *ΓΕΩΠ.* 12, 22 [σ. 370, 16-20 Beckh].

491. Βλ. *ΓΕΩΠ.* 12, 25 [σ. 374, 3-5 Beckh].

492. Βλ. *ΓΕΩΠ.* 12, 29 [σ. 377, 7-9 καὶ 14-16 Beckh].

493. Βλ. *ΓΕΩΠ.* 12, 30 [σ. 378, 2-5 καὶ 12-15 Beckh].

494. Δὲν ἐννοῶ βέβαια τοὺς Σχολιαστὲς συγγραμμάτων γιαιτρῶν, ἀλλὰ λογοτεχνικῶν ἔργων, ὅπως π.χ. τῶν κωμωδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνη. Στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ μὲ ἀφορμὴ τῆ μνεῖα τῶν ἀρχαίων Σχολιαστῶν πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι στὰ ἀρχαῖα Σχόλια στὰ νικάνδρεια *Ἀλεξιφάρμακα* ἐντοπι-

ὅμως μεταφορικές ἢ σχετιζόμενες μετὴ Δημιουργία, γίνονται καὶ ἀπὸ ἐκκλησιαστικούς συγγραφείς, ἢ καταγραφή ὅμως ὄλων αὐτῶν ἀφ' ἑνὸς ξεφεύγει ἀπὸ τὸν σκοπὸ τῆς παρούσας Εἰσαγωγῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς αὐστηρὰ ἱατρικῆς γραμματείας⁴⁹⁵.

ζονται καὶ τρεῖς μνεῖες τοῦ Πραξαγόρα τοῦ Κῶου (δεύτερο μισὸ 4ου αἰ. π.Χ.), οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν ἀπόψεις τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ γιὰ ἰσάριθμα δηλητήρια· βλ. ΣΧΟΛ. ΕἰΣ ΝΙΚΑΝΔΡ. ΑΛΕΞ. 312d 5-9 [σ. 123 Geym.] = ΠΡΑΞΑΓ., ἀπ. 118 Steckerl (*ταύρειον αἷμα*)· 398a 2-4 [σ. 143 Geym.] = ΠΡΑΞΑΓ., ἀπ. 119 Steckerl (*φαρικόν*), καὶ 588a 3-5 [σ. 201 Geym.] = ΠΡΑΞΑΓ., ἀπ. 120 Steckerl (*φρῦνος*). Ἐπειδὴ δὲν μαρτυρεῖται σύγγραμμα τοῦ Πραξαγόρα σχετικὰ μετὰ δηλητήρια ἢ καὶ τὰ ἰοβόλα, πιθανότατα τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα πρέπει νὰ ἐνταχθοῦν στὸ θεραπευτικὸ ἔργο του ποῦ μαρτυρεῖται μετὸν τίτλο *Περὶ θεραπειῶν*. Γιὰ τὰ τρία αὐτὰ ἀποσπάσματα κάνει λόγο ὁ Κ. BARDONG, Praxagoras (1), *RE XXII/2* (1954) 1742, χωρὶς ὅμως νὰ προτείνει ρητὰ τῆ ἐνταξή τους σὲ κάποιο σύγγραμμα (φαίνεται ὅμως ὅτι μᾶλλον κλίνει πρὸς τὸ *Περὶ θεραπειῶν*)· ἐπίσης ὁ Steckerl, στὴν ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Πραξαγόρα, τὰ ἐκδίδει σὲ ἐνότητα (σ. 90-107) μετὸν γενικὸ τίτλο «Therapeutical Fragments». Βλ. ἀκόμη V. NUTTON, Praxagoras von Kos, *DNP 10* (2001) 277-278 (κυρ. στ. 278)· T. TIELEMAN, Praxagoras v. Kos, *Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 726-727, κ.ἄ.

495. Τελειώνοντας προσθέτω μόνον ὅτι ὁ Ullmann, κάνοντας λόγο γιὰ τὴν ἀραβικὴ γραμματεία τῆ σχετικῆ μετὰ τὰ θέματα ποῦ συζητοῦνται ἐδῶ μνημονεύει τὸν Μιθριδάτη ΣΤ', τὸν Ροῦφο τὸν Ἐφέσιο, τὸν Γαληνό, τὸν Φιλούμενο, τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη, τὸν Λέτιο Ἀμιδηνό, τὸν Παῦλο Αἰγινήτη, τὸν Ἰωάννη Ἀλεξανδρέα καὶ φυσικὰ διάφορους Ἀραβες· βλ. *Die Medizin im Islam*, σ. 321-342 (: «Gifte und Gegengifte»).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ
ΠΕΡΙ ΙΟΒΟΛΩΝ ΖΩΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΓΙΑΤΡΟΣ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ο ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΣ ΣΥΓΚΑΤΑΛΕΓΕΤΑΙ μεταξύ των αρκετά σημαντικῶν γιατρῶν τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητος, δυστυχῶς ὅμως, ὅπως ἰσχύει καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους ἀρχαίους ὁμοτέχνους του, ἢ προσωπικότητα, ἢ δράση καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου του παραμένουν σ' ἐμᾶς σχεδὸν ἄγνωστα. Ἔτσι, ὁ σύγχρονος μελετητὴς γιὰ νὰ ἀποκτήσει γνώση τῆς εἰδικῆς ἐνασχολήσεως τοῦ Φιλουμένου μὲ διάφορα μέρη τῆς ἱατρικῆς (ὅπως π.χ. τὸ παθολογικόν, τὸ θεραπευτικόν κτλ.) καὶ γιὰ νὰ ἐντοπίσει τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀνασύνθεση, ὅσο βέβαια αὐτὸ εἶναι δυνατόν, τῶν διαφόρων ἀπόψεων τοῦ ἐν λόγω γιατροῦ πρέπει νὰ βασισθεῖ ἀποκλειστικὰ στὴν ἔμμεση καὶ ἀποσπασματικὴ παράδοση τῶν ἔργων του.

2. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ

Γιὰ τὸν Φιλούμενο καὶ τὰ συγγράμματά του οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχουν διασωθεῖ εἶναι ἐλάχιστες, ἐνῶ δυσπροσδιόριστη εἶναι καὶ ἡ χρονικὴ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία ἔζησε. Γιὰ τὸν τόπο καταγωγῆς τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ δὲν εἶναι γνωστὸ κανένα στοιχεῖο, ὅπως ἐπίσης οὔτε γιὰ τὶς ἱατρικὲς σπουδές του· ἐπίσης γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἱατρικῆς σχολῆς στὴν ὁποία ἀνήκε βασιζόμεστε μόνον σὲ ἐνδείξεις, οἱ ὁποῖες ὅμως εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀρκετὰ ἰσχυρές, ὥστε μᾶς παρέχουν τὴ δυνατότητα νὰ καταλήξουμε σὲ ἓνα μᾶλλον βέβαιο συμπέρασμα σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτό. Τέλος δὲν διασώζεται καμιά ρητὴ μαρτυρία γιὰ τὴν πόλη, ὅπου ἄσκησε τὸ ἐπάγγελμά του· τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι μνημονεύει Μεθοδικούς καὶ Πνευματικούς γιατρούς, κύριος τόπος δράσεως τῶν ὁποίων, ὡς γνωστόν, ὑπῆρξε ἡ Ρώμη, ἴσως ἀποτελεῖ ἐνδειξὴ γιὰ τὸ ὅτι καὶ ὁ Φιλούμενος *ιάτρευσε* στὴν ἴδια πόλη⁴⁹⁶.

496. Σχετικὰ μὲ τὶς δύο αὐτὲς σχολές καὶ τοὺς ὁπαδούς τους βλ. ἐνδεικτικὰ α') γιὰ τοὺς Μεθοδικούς, L. EDELSTEIN, *Methodiker*, *RE Suppl.* VI (1935) 358-373 [= Ἀγγλικά: *The Methodists*, L. EDELSTEIN, *Ancient Medicine. Selected Papers of Ludwig Edelstein, Translations from the German by C. Lilian Temkin, Edited by O. Temkin and C. Lilian Temkin*, Baltimore 1967 (ἀνατύπ.: 1987), σ. 173-191]· A. TOUWAIDE, *Methodiker*, *DNP* 8 (2000) 94-95, καὶ A. LABISCH, *Methodiker*, *Leven* (ἐπιμ.),

Από τὰ ζητήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Φιλουμένου, ἐκεῖνο ποὺ συζητήθηκε διεξοδικότερα εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεώς του. Ἐπειδὴ οἱ νεότεροι συγγραφεῖς, τοὺς ὁποίους ὁ Φιλούμενος μνημονεὺει ὀνομαστικὰ ἢ παραθέτει κείμενό τους, εἶναι ὁ Πνευματικὸς γιατρὸς Ἀρχιγένης ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια (ὁ θάνατος τοῦ ὁποῖου πρέπει μᾶλλον νὰ τοποθετηθεῖ περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας δεκαετίας τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.), καὶ ὁ Μεθοδικὸς Σωρανὸς ὁ Ἐφέσιος (ποὺ ἔδρασε στὴ Ρώμη ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ)⁴⁹⁷, ἐνῶ ὁ πρῶτος συγγραφέας ποὺ μνημονεὺει τὸν ἴδιο εἶναι ὁ Ὀρειβάσιος (μέσα 4ου αἰ. μ.Χ.), κατ' ἀρχὴν ἢ δράση τοῦ Φιλουμένου πρέπει νὰ ἐντοπισθεῖ κάπου στὸ ἐνδιάμεσο χρονικὸ διάστημα.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους μελετητὲς χρονολογοῦσαν τὸν Φιλούμενο στὸν 1ο αἰ. μ.Χ., μὴ ἔχοντας βέβαια ὑπ' ὄψιν τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴ τους ἀνέκδοτο ἔργο *Περὶ ἰοβόλων* (ἂν καὶ κάποιες ἐνδείξεις γιὰ μεταγενέστερη χρονολόγηση τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ ἀνιχνεύονται καὶ στὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀετίου, τὸ ὁποῖο ἦταν ἤδη γνωστὸ στὴ Δύση στὸ σύνολό του ἀπὸ τὴ λατινικὴ μετάφραση). Ἔτσι, πρὶν συζητηθεῖ ἡ χρονολόγηση τοῦ Φιλουμένου μὲ βάση καὶ τὰ νεότερα δεδομένα θὰ ἦταν κατατοπιστικὸ νὰ γίνει μιὰ ἀνασκόπηση τῶν σχετικῶν προτάσεων.

Ὁ Κ. Sprengel θεωρεῖ τὸν Φιλούμενο σύγχρονο τῶν ἄμεσων μαθητῶν καὶ ὀπαδῶν τοῦ Μεθοδικοῦ Θεσσαλοῦ τοῦ Τραλλιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὴ Ρώμη περὶ τὰ μέσα 1ου αἰ. μ.Χ. (ἐπὶ Νέρωνα), τοποθετώντας τὸν ἔτσι στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ ἴδιου αἰῶνα⁴⁹⁸.

Ὁ C. A. Wunderlich τοποθετεῖ τὴ δράση τοῦ Φιλουμένου περὶ τὸ 80 μ.Χ.⁴⁹⁹, ἐνῶ ὁ H. Haeser, κάνοντας λόγο γιὰ τὸν γιατρὸ αὐτὸν σημειώνει, καὶ μάλιστα στὴν ἴδια παράγραφο, δύο χρονολογήσεις, ὀρίζοντας τὸν χρόνο δράσεώς του τὴν πρώτη φορὰ «περὶ τὸ 50 μ.Χ.» καὶ τὴ δεύτερη «περὶ τὸ 80 μ.Χ.»⁵⁰⁰. Αὐτὴ τὴ διπλὴ πρόταση τοῦ Haeser ἐπαναλαμβάνει μὲ ἐπιφύλαξη ὁ H. Fasbender⁵⁰¹.

Στὸν 1ο αἰ. μ.Χ. χρονολογεῖ τὸν Φιλούμενο καὶ ὁ Th. Puschmann⁵⁰².

Antike Medizin, στ. 613-614, κ.ἄ. β') γιὰ τοὺς Πνευματικούς, WELLMANN, *Die pneumatische Schule*· FR. KUDLIEN, *Pneumatische Ärzte*, *RE Suppl.* XI (1968) 1097-1108· V. NUTTON, *Pneumatiker*, *DNP* 9 (2000) 1183-1184, καὶ T. TIELEMAN, *Pneumatiker, Leven* (ἐπιμ.), *Antike Medizin*, στ. 718-719, κ.ἄ.

497. Βλ. καὶ KIND, *Markellos*, στ. 1498, ὅπου σημειώνεται ὅτι ὁ Φιλούμενος εἶχε γνώση καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μαρκέλλου τοῦ Σιδήτη, ὁ ὁποῖος χρονολογεῖται στὸν 2ο αἰ. μ.Χ. (πρόκειται γιὰ τὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου· τὸ κυρίως ἄρθρο ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν W. Kroll), καὶ DILLER, *Philumenos*, στ. 209, ὁ ὁποῖος ἐπίσης συγκαταλέγει τὸν Μάρκελλο στὶς πηγὲς τοῦ Φιλουμένου· βλ. καὶ παρακάτω, σ. 143.

498. Βλ. SPRENGEL, *Arzneikunde*, τ. 2, σ. 43.

499. Βλ. WUNDERLICH, *Gesch. d. Medicin*, σ. 32.

500. Βλ. HAESER, *Lehrbuch*, τ. 1, σ. 273.

501. Βλ. FASBENDER, *Geburtshilfe*, σ. 31 (: «50? 80? n. Chr.»).

502. Βλ. PUSCHMANN, *Nachträge zu Alexander Trallianus*, σ. 13.

Ο Μ. Wellmann, ενώ χρονολογούσε τὸν Φιλούμενο στὸν 3ο αἰ. μ.Χ.⁵⁰³, θεωρώντας ὡς μία ἔνδειξη γιὰ τὴν πρότασή του αὐτὴ τὴ «σιωπὴ» τοῦ Γαληνοῦ, (ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.)⁵⁰⁴, σὲ μεταγενέστερο δημοσίευσμά του, ἐπικαλούμενος καὶ πάλι τὴ μὴ διαπίστωση ὅποιασδήποτε σχέσεως ἀνάμεσα στὸν Φιλούμενο καὶ τὸν Γαληνό (αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως ἐπισημαίνοντας ὅτι ὁ Φιλούμενος δὲν κάνει οὔτε μία ἀναφορὰ στὸν Γαληνό), ἀξιοποιεῖ τὴν ἔνδειξη αὐτὴ πρὸς ἄλλη κατεύθυνση καὶ διατυπώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ πρῶτος ἦταν σύγχρονος μὲ τὸν Περγαμινὸ γιατρὸ καὶ ὅτι ἔζησε περὶ τὸ 180 μ.Χ.⁵⁰⁵. Τὴν ἀναθεωρημένη ἄποψη τοῦ Wellmann υἱοθέτησε καὶ ὁ K. Sudhoff⁵⁰⁶.

Ὁ R. Fuchs εἶναι ὁ πρῶτος μελετητὴς, ἀπὸ ὅσους ἔχω ἐντοπίσει νὰ κάνουν λόγο γιὰ τὸν Φιλούμενο, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι ὁ γιατρὸς αὐτὸς ἔδρασε «περὶ τὸ 250 μ.Χ.»⁵⁰⁷.

Προφανῶς τὶς δύο παραπάνω χρονολογήσεις τοῦ Wellmann (ἴσως καὶ τοῦ Fuchs) εἶχε ὑπ' ὄψιν του ὁ T. C. Allbutt, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ πρῶτα ἐπισημάνει ὅτι παλαιότερα ἐπικρατοῦσε ἡ ἄποψη πὼς ὁ Φιλούμενος εἶχε ζήσει κατὰ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ., τονίζει ὅτι ὁ γιατρὸς αὐτὸς «πιθανὸν πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.»⁵⁰⁸. ὠστόσο σὲ προηγούμενο κεφ. εἶχε κάνει λόγο γιὰ κάπως πρωιμότε-

503. Βλ. WELLMANN, *Die pneumatische Schule*, σ. 129-130 (: «so dass wir mit ihm [sc. Philumenos] ins 3. Jh. kämen»· ἐπίσης ὁ Wellmann κάνει λόγο καὶ γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Φιλουμένου ἀπὸ κάποιους μελετητὲς «in das 1. Jh. n. Chr.», παραπέμποντας στὸν Sprengel, τὸν Ruschmann κ.ἄ.).

504. Βλ. WELLMANN, *Herodots Werk*, σ. 594 (: «aus dem Anfange des 3. Jahrhunderts n. Chr.», μὲ παραπομπὴ στὸ δημοσίευσμά του ποῦ καταγράφεται στὴν προηγούμενη ὑπόσημ.)· πρβ. καὶ σ. 596, ὅπου, κάνοντας λόγο γιὰ τὸν ἀνώνυμο συγγραφέα τοῦ ἔργου γιὰ τὰ ὀξέα καὶ τὰ χρόνια νοσήματα (βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. [Ἀνώνυμος]· ὁ Wellmann προτείνει τὴν ταύτισή του μὲ τὸν Πνευματικὸ γιατρὸ Ἡρόδοτο), τὸν θεωρεῖ πηγὴ τοῦ Φιλουμένου καὶ τὸν χρονολογεῖ στὸν 2ο αἰ. μ.Χ., δηλ. πρὶν ἀπὸ τὸν αἰῶνα κατὰ τὸν ὁποῖον ἔζησε ὁ Φιλούμενος (πάντοτε βέβαια σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη ποῦ ἐκφράζει στὸ παραπάνω δημοσίευσμά του).

505. Βλ. WELLMANN, *Philumenos*, σ. 383 (: «Seine [sc. des Philumenos] Zeit lässt sich jetzt wegen des Fehlens jedwed Bezugnahme auf Galen genauer dahin bestimmen, dass er ein Zeitgenosse des Galen gewesen ist, also etwa um 180 n. Chr. gelebt hat.»).

506. Βλ. SUDHOFF, *Gesch. d. Medizin*, σ. 107. Βλ. καὶ MOREL, *Iologica*, σ. 345 (πιθανότατα ὁ Morel ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸν Wellmann, ἂν καὶ δὲν παραπέμπει σὲ σχετικὸ μελέτημα).

507. Βλ. FUCHS, *Heilkunde*, σ. 339· ὁ Fuchs μνημονεύει τὴν παλαιότερη ἄποψη κατὰ τὴν ὁποία ὁ Φιλούμενος χρονολογοῦνταν στὸν 1ο αἰ. μ.Χ., παραπέμποντας στὸν Haeser· ὁ ἴδιος προφανῶς ἀποδέχεται τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ WELLMANN, *Die pneumatische Schule*, σ. 129 κ.ἑ., μόνο ποῦ σημειώνοντας ὅτι «weist ihn [sc. den Philumenos] Wellmann (α. α. O. 129f. der Zeit um 250 n. Chr. zu», φαίνεται νὰ μὴν ἀποδίδει ἐπακριβῶς τὴν ἄποψη τοῦ Wellmann, ἀφοῦ στὸ ἔργο ποῦ ἐπικαλεῖται ὁ Wellmann χρονολογεῖ τὸν Φιλούμενο γενικὰ στὸν 3ο αἰ. μ.Χ.· βλ. παραπάνω, ὑπόσημ. 503.

508. Βλ. ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 382. Τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Φιλούμενος ἔζησε τὸν 3ο αἰ. μ.Χ. μνημονεύει καὶ ὁ FROEHNER, *Philumenos über die Tollwut*, σ. 512, παραπέμποντας στὸν Wellmann.

ρη χρονολόγηση, σημειώνοντας ότι ο Φιλούμενος «άνηκε στη γενιά του Γαληνού (μετά το 180 μ.Χ.)»⁵⁰⁹.

Ο Η. Diller φαίνεται ότι δέχεται γενικά την επιχειρηματολογία του Wellmann, με τη διαφορά ότι ως (κύριο) χρόνο δράσεως του Φιλουμένου όριζει το διάστημα από τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. έως το 180 μ.Χ., αφού ο γιατρός αυτός μνημονεύει τον Αρχιγένη, τον Σωρανό και τον Μάρκελλο. Το ότι ο Γαληνός δεν κάνει λόγο για τον Φιλούμενο ο Diller το έρμηνεύει ως αποτέλεσμα του συμπληματικού χαρακτήρα του έργου του τελευταίου⁵¹⁰ (στο οποίο ο Γαληνός προφανώς δεν είχε κανένα λόγο να παραπέμψει, αφού είχε τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει τα ίδια έργα, στα οποία άνετρεχε και ο Φιλούμενος).

Έντελώς διαφορετική για το εξεταζόμενο ζήτημα ήταν η άποψη, την οποία υποστήριξε ο Η. Mørland. Ο μελετητής αυτός επιχείρησε να χρονολογήσει τον Φιλούμενο σε σχέση με τον Αρχιγένη, τοποθετώντας τον σε πρωϊμότερη εποχή όσον αφορά προηγούμενες προτάσεις, ούτως ώστε ο Φιλούμενος να έχει τη δυνατότητα να είναι και μαθητής του Αρχιγένη και πρεσβύτερος σύγχρονος του Γαληνού. Η όλη επιχειρηματολογία του Mørland βασίστηκε σε ένα χωρίο του *Liber passionalis*⁵¹¹, συμπληματικού έργου στο οποίο γίνεται πραγμάτευση κυρίως της θεραπείας διαφόρων νοσημάτων· στο κεφ. «LXXXI. De curatione offocationis» (Περί θεραπείας ύστερικής πνιγός)⁵¹², το οποίο είναι έρανισμένο από τον Φιλούμενο, ο γιατρός αυτός παραθέτει μια θεραπευτική υπόδειξη («de yrino et storacino vaporatio») του Αρχιγένη, αποκαλώντας τον διδάσκαλό του («magister noster Archigenis»)⁵¹³. Ο Mørland λοιπόν, αφού στη συνέχεια κάνει μια σύντομη αναδρομή σε παλαιότερες απόψεις για τη χρονολόγηση του Φιλουμένου, επανέρχεται στο χωρίο του *Liber passionalis*, το οποίο μνημόνευσε στην αρχή του άρθρου του και υποστηρίζει ότι σ' αυτή την περίπτωση «το διδάσκαλος πρέπει να νοηθεί με

509. Βλ. ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 278. Πάντως γενικά ο ALLBUTT, ό.π., σ. 278-279, υποστηρίζει ότι ο Φιλούμενος έζησε μετά τον Αρχιγένη, τον όποϊον και αντιγράφει (σ. 279: «Philumenos, who reproduced Archigenes»).

510. Για όλα αυτά βλ. DILLER, *Philumenos*, στ. 209. Για την αξιοποίηση του έργου του Μαρκέλλου από τον Φιλούμενο βλ. και παραπάνω, σ. 122, ύποσημ. 494.

511. Ο *Liber passionalis* (ή *Passionarius*) υπήρξε ένα έργο πολύ διαδεδομένο στη μεσαιωνική Δύση και παραδίδεται από αρκετά χφφ., όπως από το χφ. *Berolinensis Phillipp. lat.* 1790 (9ος αι.) και το χφ. *Sangallensis lat.* 752 (9ος αι.). Ευχαριστώ τον συνάδελφο κ. K.-D. Fischer (Mainz), ό όποϊος έθεσε στη διάθεσή μου τις μεταγραφές του κειμένου των δύο παραπάνω χφφ. καθώς και άλλες σχετικές πληροφορίες (ό καθηγ. Fischer μελετά τη χφ. παράδοση του έργου αυτού).

512. Κατά το χφ. *Sangallensis lat.* 752.

513. Το σχετικό χωρίο κατά το χφ. *Sangallensis lat.* 752 έχει ως ακόλουθως: et post hec [= haec] de yrino et storacino vaporatio adhibenda est. que [= quae] fieri iussit magister noster Archigenis [Fischer: artigeris m¹: artigenis m²: arcienis Berol.] in secundo libro epistolarum. Βλ. και MØRLAND, *Zu Philumenos*, σ. 84.

τή συνήθη σημασία τῆς λέξεως, ἢ ὅποια προϋποθέτει προσωπική ἐπαφή»⁵¹⁴. ἔτσι, ἐκλαμβάνοντας τὸν Φιλούμενο ὡς ἄμεσο μαθητὴ τοῦ Ἀρχιγένη, σημειώνει ὅτι ὁ Ἀρχιγένης ἔζησε «περίπου ἀπὸ τὸ 50 ἕως τὸ 113»⁵¹⁵, ἐνῶ ὁ Φιλούμενος «περίπου ἀπὸ τὸ 85 ἕως τὸ 155»⁵¹⁶.

Ἡ ἀποψη ὅμως αὐτὴ τοῦ Mørland βασίζεται σὲ ἐπισφαλῆ ἐπιχειρηματολογία, πρῶτον ἐπειδὴ τὰ χρονικὰ ὄρια ποὺ προτείνονται τόσο γιὰ τὸν Ἀρχιγένη ὅσο καὶ γιὰ τὸν Φιλούμενο εἶναι ἐντελῶς ὑποθετικά καὶ αὐθαίρετα καὶ δεύτερον ἐπειδὴ τὸ οὐσ. «διδάσκαλος» δὲν ἔχει πάντοτε τὴ σημασία τῆς ἄμεσης ἐπαφῆς τῶν προσώπων· ἐπὶ πλέον στὸ χωρίο ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ Mørland δὲν ἐντοπίζεται κανένα στοιχεῖο ποὺ νὰ ἐνισχύει τὴν ἐρμηνεία του αὐτῆ.

Εἰδικότερα ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἀρχιγένη, ἡ ἀκμὴ τῆς ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖται ὅτι συμπίπτει μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Τραϊανοῦ (*ἐπὶ Τραϊανοῦ ἰατρούσας ἐν Ῥώμῃ* κατὰ τὴ Σοῦδα), πρέπει νὰ ἐπισημάνω ὅτι ἡ ὀριοθέτηση τῆς ζωῆς του ἔγινε χωρὶς τὴν προσκόμιση καὶ ἀξιοποίηση κάποιας μαρτυρίας ἢ ἔστω ἐνδείξεως, ἀλλὰ οὔτε καὶ μὲ τὴν ἔκθεση σχετικῆς ἐπιχειρηματολογίας⁵¹⁷.

Ὅπως ἔχω ἤδη ἀποδείξει, δὲν ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενο ὁ Ἀρχιγένης νὰ ἦταν ἐν ζωῇ ὄχι μόνον ἕως τὸ 117 μ.Χ., ἔτος θανάτου τοῦ Τραϊανοῦ, ἀλλὰ ἴσως καὶ κάποια χρόνια μετὰ, ἀφοῦ ἡ μαρτυρία τῆς Σούδας τονίζει ἀπλῶς τὴν κύρια περίοδο ἀκμῆς τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ (ὡς πιθανότερη θεωρῶ τὴν ἐκδοχὴ ἢ ζωὴ τοῦ Ἀρχιγένη νὰ πρέπει νὰ ὀρισθῆι μετὰ τὸ 55 μ.Χ. καὶ τοῦ 120 μ.Χ.). Ἀντίθετα ἡ πρόταση τοῦ Mørland, σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια ὁ Ἀρχιγένης πέθανε τὸ 113 μ.Χ., περιορίζει σημαντικὰ τὸν χρόνο δράσεώς του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διακυβερνήσεως τοῦ ἐν λόγῳ αὐτοκράτορα⁵¹⁸.

Σχετικὰ μὲ τὸ μοναδικὸ ἐπιχείρημα τοῦ Mørland, μὲ βάση τὸ ὅποιο ὁ φιλόλογος αὐτὸς ἐπιχειρεῖ νὰ καθορίσει τὰ ὄρια τῆς ζωῆς τοῦ Ἀρχιγένη καὶ τοῦ Φιλουμένου, δηλ. τὴ μαρτυρία κατὰ τὴν ὅποια ὁ δεῦτερος ἀποκαλεῖ τὸν πρῶτο «διδάσκαλό» του, εὐκόλα μπορεῖ νὰ ἀποδείξει κάποιος ὅτι μὲ τὸ οὐσ. αὐτὸ δηλώνεται ἄρκετὰ συχνὰ ὄχι μόνον ἡ προσωπικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ μὴ προσωπικὴ ἐπαφή (δηλ. μετὰ τῶν προσώπων ποὺ ἀπέχουν χρονικὰ).

514. Βλ. MØRLAND, *Zu Philumenos*, σ. 85.

515. Βλ. MØRLAND, *Zu Philumenos*, σ. 85· βλ. καὶ σ. 84 (: «Archigenes ... hat spätestens 54-117, frühestens ca. 40-103, gelebt»).

516. Βλ. MØRLAND, *Zu Philumenos*, σ. 85.

517. Ἡ συζήτηση γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Ἀρχιγένη εἶναι κάπως διεξοδικότερη, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ καθορισμὸς τῶν χρονικῶν ὀρίων τῆς ζωῆς του ἀποτελέσει τὴ βάση καὶ γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Φιλουμένου ἀπὸ τὸν Mørland.

518. Πὰ τὴ συζήτηση σχετικὰ μὲ τὸν καθορισμὸ τῶν χρονικῶν ὀρίων τῆς ζωῆς τοῦ Ἀρχιγένη βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 9-13, ἐνῶ σχετικὰ μὲ τὴν περίοδο τῆς ἀκμῆς του βλ. ὁ.π., σ. 14-15.

Σε σχέση με τη χρήση του ούσ. διδάσκαλος προκειμένου να δηλωθεί όχι απλώς μη προσωπική επαφή, αλλά και «σχέση» προσώπων που απέχουν πολύ χρονικά μεταξύ τους, βλ. τὰ παραδείγματα που παρατίθενται άμέσως παρακάτω. Ο Άλεξανδρινός γιατρός Αίλιος Προμώτος (2ος αι. μ.Χ.), παραθέτοντας κάποιο φάρμακο από έργο του Πέρση Όσάνη, ό οποίος έζησε τον 5ο αι. π.Χ., τον άποκαλεί διδάσκαλον· βλ. Αϊλ. Προμ., *Ίατρ. φυσ. και άντιπαθ.*, ατοδ' (= 1374) [σ. 776, 15-16 Wellm.] = Όσάνης, άπ. 23 Bidez – Cumont: *παρά δέ Όσάνει τῷ διδασκάλῳ έθεασάμην*. Στον πέμπτον λόγον του γιατρού Άετίου του Άμιδηνού (6ος αι. μ.Χ.), στο τέλος του ένενηκοστού πέμπτου κεφ., όπου γίνεται λόγος για την αντιμετώπιση του λοιμού στην Άθήνα, διαβάζουμε: Άέτ., *Λόγ. ίατρ.* 5, 95 [CMG VIII/2, σ. 82, 1-4]: *και άνακαίων δέ τις πυράν πολλήν δύναιτ' άν μεταβάλλειν επί τὸ θερμόν και ξηρόν τὸν άέρα ως υγρόν γιγνόμενον και ψυχρόν, καθάπερ ποιησαι φασιν Ίπποκράτην εν Άθηναίοις και Άκρωνα τὸν Άκραγαντίνον* ώστόσο στο χφ. Vaticanus Palat. graec. 299 του 13ου αι.⁵¹⁹, φ. 330r, τὸ όποιο παραδίδει τμήμα του έργου του Άετίου, έντοπιζεται επί πλέον κείμενο, γνωστό, τουλάχιστον άπ' όσο κατέστη δυνατόν να διαπιστώσω, μόνον από τὸ χφ. αυτό, τὸ όποιο αρχίζει: *ό γάρ θαυμαστότατος* [cod.: *θαυμαστός leg. Olivieri*] *Ίπποκράτης και διδάσκαλος ήμῶν ό τοσοῦτον και τηλικούτον λοιμόν ...* Ο βυζαντινός γιατρός Παῦλος Νικαίος (που πρέπει να χρονολογηθεί μάλλον μεταξύ του 7ου και του 10ου αι.), στο έργο του, στο κεφ. που άφορᾶ την άποπληξίαν, άφου παραθέσει έναν σχετικό ίπποκρατικό άφορισμόν (: *φησὶ δέ Ίπποκράτης [Άφορισμ. 2, 42: IV 482, 7-8 L.] «άποπληξίαν <ίσχυράν> λύειν άδύνατον, άσθενή δέ οὐ ραδίως»*), άκολουθως δηλώνει, *Π. νοσημ.* 123, 34-35 [σ. 214 Ier. Bio]: *κάγώ άκολουθῶ Ίπποκράτη τῷ έμῶ διδασκάλῳ* (άπό τὰ ευρύτερα συμφραζόμενα δέν προκύπτει τὸ ένδεχόμενο να μιλά άλλος έκτός από τὸν συγγραφέα του έργου). Στην αρχή του άνώνυμου άνθολογίου ίπποκρατικῶν έργων στο χφ. Rouen. (Biblioth. Municip.) lat. O. 55 του 11ου αι.⁵²⁰, φ. 201v, διαβάζουμε: «Magister Υρροcratis noster ...» (είναι σαφές ότι τὸ εισαγωγικό αυτό κείμενο προέρχεται από τὸν άνώνυμο συντάκτη του έργου). Όμοίως στο συμπληματικό ίατρικό έργο από ίπποκρατικά και γαληνικά συγγράμματα στο χφ. Vaticanus Palat. graec. 400 του 15ου αι.⁵²¹, φ. 7r, ή αρχή του κειμένου έχει ως άκολουθως: *Ίπποκράτης ό διδάσκαλος ήμῶν φησιν ...*⁵²². Πρβ. όμως τὸ άνώνυμο συμπληματικό έργο *Liber Byzantii*, στον πρόλογο του όποίου ό άνώνυμος συντάκτης του σημειώνει ότι συγκρότησε τὸ έργο αυτό χρησιμοποιώντας τὰ συγγράμματα τῶν αρχαίων γιατρῶν, «maximeque peritissimi viri Archigenis auctoris vel doctoris nostri». Ο K.-D. Fischer, μελετητής του έργου αυτού⁵²³, όρίζει ως *terminum post quem* τὸ έτος 120 μ.Χ., δέχεται δηλ. ότι ό συντάκτης του *Liber Byzantii* υπήρξε πραγματικά άμεσος μαθητής

519. Πά τὸ χφ. Vaticanus Palat. graec. βλ. STEVENSON, *Codices Palatini Graeci*, σ. 99-101, κ.ά.

520. Πά τὸ χφ. Rouen. (Biblioth. Municip.) lat. O. 55 βλ. BECCARIA, *I codici di medicina*, σ. 184.

521. Πά τὸ χφ. Vaticanus Palat. graec. 400 βλ. STEVENSON, *Codices Palatini Graeci*, σ. 258.

522. Τὸ κείμενο αυτό αρχίζει την ίδια άκριβώς έκφραση, όπως και τὸ προηγούμενο Λατινικά γραμμένο έργο· δυστυχώς όμως πρόκειται για δύο μη έκδεδομένα έργα, οὔτως ώστε ή διαπίστωση τυχόν έξαρτήσεως μεταξύ τους δέν είναι επί του παρόντος δυνατή.

523. Βλ. FISCHER, *Der Liber Byzantii*, σ. 276-291 (κυρίως σ. 279-280, 285 και 291).

του Ἀρχιγένη, ἐνῶ ἡ λατινικὴ μετάφρασή του ἦταν γνωστὴ στὸν Theodorus Priscianus (4ος/5ος αἰ. μ.Χ.), ὁ ὁποῖος τὴ χρησιμοποίησε⁵²⁴.

Σύγχρονο τοῦ Γαληνοῦ («contemporain de Galien») θεωρεῖ τὸν Φιλούμενο καὶ ὁ J. Théodoridès⁵²⁵.

Ὁ H. von Staden πιστεύει ὅτι ἡ ἀκμὴ τοῦ Φιλουμένου πρέπει πιθανὸν νὰ τοποθετηθεῖ στὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.⁵²⁶, ἐνῶ στὸν ἴδιο αἰῶνα χρονολογοῦσε τὸν γιατρὸ αὐτὸν καὶ ὁ A. Touwaide, ὁ ὁποῖος σὲ μεταγενέστερο δημοσίευσμά του κάνει λόγο ἐπίσης γιὰ τὸν 2ο αἰ. ἢ προτιμότερα τὸν 3ο, ἐπειδὴ θεωρεῖ ὅτι τὸ *Περὶ ἰοβόλων* συγκροτήθηκε μὲ πρότυπο ἀντίστοιχο σύγγραμμα τοῦ Γαληνοῦ⁵²⁷. Τὴ δεύτερη, μερικῶς τροποποιημένη, ἄποψη τοῦ Touwaide ἐπαναλαμβάνει καὶ ἡ S. Ihm⁵²⁸.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ παραπάνω ἐπιχείρημα τοῦ Touwaide πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι αὐτὸ εἶναι μᾶλλον ἀμφισβητήσιμο, ἀφοῦ δὲν ἀποκλείεται ὁ Γαληνὸς νὰ γνῶριζε τὸ ἔργο τοῦ Φιλουμένου, ὅπως ἐνδεχομένως προκύπτει ἀπὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ Ἀετίου. Στὸν ἔνατο λόγον τοῦ Ἀμιδηνοῦ γιατροῦ τὸ κεφ. στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀπεψία ἀποδίδεται στὸν Γαληνὸ· ἓνα τμῆμα τοῦ κεφ. αὐτοῦ δηλώνεται ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο (*Φιλουμένου*)⁵²⁹. ἂν ὄντως ὁ Γαληνὸς εἶχε χρησιμοποίησει τὸ ἔργο τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ κατὰ τὴ συγκρότηση τοῦ ἐν λόγω κεφ., τότε ἡ δράση τοῦ Φιλουμένου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὸ ἀργότερο στὸν 2ο αἰ. μ.Χ. Κατὰ τὴ ἄποψή μου λοιπὸν μὲ βάση τὰ ἔως τώρα γνωστὰ στοιχεῖα, καὶ κυρίως τὸ κείμενο τοῦ κεφ. τοῦ Ἀετίου ποῦ ἤδη μνημονεύθηκε, ἀσφαλέστερη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ χρονολόγηση τοῦ Φιλουμένου στὸν 2ο αἰ. μ.Χ., θέση μὲ τὴν ὁποία συντάσσονται καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους μελετητές (Wellmann, Diller, von Staden κ.ἄ.).

524. Στὴν πραγματικότητα δηλ. τὸ μόνο ἀναντίρρητο στοιχεῖο εἶναι ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὑφίστατο κατὰ τὸν 4ο αἰ. μ.Χ. (δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστωθεῖ, ἂν ὁ συντάκτης τοῦ συνέθεσε τὸ ἔργο βάζοντας πρῶτα σὲ τάξη τὰ ἑλληνικὰ κείμενα καί, ἀφοῦ συγκρότησε τὴ συλλογὴ, ἀκολούθως τὴ μετάφρασε στὰ λατινικά, ἢ ἂν ἔκανε ταυτόχρονα τὴν ἐπιλογή καὶ τὴν μετάφραση, ἐνέργεια ποῦ δὲν ἀποκλείεται νὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ χρονικὰ στὸν αἰῶνα ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ μετὰ ἐντοπίζεται ἡ μετάφραση).

525. Βλ. THÉODORIDÈS, *Aetios d'Amida*, σ. 224 (παραπέμπει στὸν Wellmann, δεχόμενος προφανῶς τὴν τελευταία σχετικὴ ἄποψη τοῦ μελετητῆ αὐτοῦ).

526. Βλ. VON STADEN, *Herophilus*, σ. 65.

527. Βλ. TOUWAIDE, *L'authenticité*, σ. 9 (2ος αἰ. μ.Χ.), καὶ Philumenos, στ. 900 (: «ins 2. oder eher ins 3. Jh. n. Chr.»).

528. Βλ. IHM, *Philumenos*, στ. 699 (: «2./3. Jh. n. Chr.»)

529. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 9, 23 [σ. 317, 9-321, 9 Ζερβ.]: *περὶ ἀπεψίας, Γαληνοῦ*: τὸ κείμενο τοῦ Φιλουμένου, τὸ ὁποῖο εἶναι ἐνσωματωμένο στὸ κεφ. αὐτό, ἀρχίζει μὲ τὴ φράση [σ. 318, 13 κ.ἑ. Ζερβ.]: *Φιλουμένου. πρὸς μὲν οὖν τὸ μὴ περιπίπτειν ταῖς ἀπεψίαις ...*, καὶ ἀκολουθοῦν στὴ συνέχεια, στὸ ἐπόμενο κεφ. (24ο), *πεπτικά Γαληνοῦ*. Φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ἢ διαμόρφωση τοῦ ἐν λόγω κεφ. νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἀέτιο.

Ένα άλλο ζήτημα, ή διευκρίνιση του όποιου συζητήθηκε μάλλον μόνο περιστασιακά, είναι τó σχετικό με την ιατρική σχολή στην όποία άνηκε ό Φιλούμενος (άν και φυσικά δέν ήταν άπαραίτητο ένας γιατρός νά είναι όπωσδήποτε όπαδός κάποιας συγκεκριμένης σχολής). Πάντως όσον άφορά τόν Φιλούμενο φαίνεται ότι στους κύκλους τών παλαιότερων μελετητών ύπήρχε κάποια άσάφεια του προσδιορισμού τής σχέσεώς του με τις ιατρικές σχολές τής έποχής του, ένώ όλοι σχεδόν από αυτούς διέκριναν ότι στα μόνον άποσπασματικά παραδεδομένα κείμενά του ύπερίσχυαν οι μεθοδικές διδασκαλίες.

Ό Κ. Sprengel θεωρεί τόν Φιλούμενο Μεθοδικό γιατρό, κάνοντας λόγο γι' αυτόν άμέσως μετά τους άμεσους μαθητές και όπαδούς του Θεσσαλου του Τραλλιανού⁵³⁰, ένώ την ίδια άποψη φαίνεται ότι άσπάζονται ό Η. Haeser⁵³¹ και ό Th. Puschmann⁵³².

Ό J. F. K. Hecker πιστεύει, όπως και οι προηγούμενοι, ότι ό Φιλούμενος άνηκε στη Μεθοδική σχολή, και μάλιστα στους διαπρεπείς όπαδούς της, του άναγνωρίζει όμως έκλεκτικές τάσεις, πού του έπιτρέπουν νά υίοθετεί άπόψεις και άλλων σχολών⁵³³. Αύτή την άποψη υίοθέτησαν ό C. A. Wunderlich⁵³⁴, ό R. Fuchs⁵³⁵ και ό T. C. Allbutt⁵³⁶.

Ό M. Wellmann στη μονογραφία του για την Πνευματική ιατρική σχολή, κάνοντας λόγο για τόν Φιλούμενο, τόν έκλαμβάνει μάλλον ως Μεθοδικό, σημειώνοντας ότι «ό Καίλιος Αύρηλιανός, δηλ. ό Σωρανός, δέν τόν γνωρίζει, παρ' όλα αυτά ό Φιλούμενος πρέπει νά είναι Μεθοδικός»⁵³⁷. Όστόσο δέκα τρία περίπου χρόνια άργότερα ό Γερμανός μελετητής προέβη σέ συστηματικότερη εξέταση τών σχετικών στοιχείων και μετέβαλε γνώμη όσον άφορά τή σχολή του Φιλούμενου· μελετώντας τά σωζόμενα άποσπάσματα του έν λόγω γιατρού και έπισημαίνοντας τις μνείες όνομάτων ή παραθεμάτων γιατρών τής Μεθοδικής και τής Πνευματικής σχολής, διατύπωσε την άποψη ότι τó γεγονός αυτό ύποδηλώνει ίσως τή σχολή στην όποία άνηκε ό Φιλούμενος. Κατά τή γνώμη του λοιπόν είναι πολú πιθανόν ή χρήση αύτή έργων Μεθοδικών και Πνευματικών γιατρών νά πρέπει νά έρμηνευθεί ως άποτέλεσμα τής έκλεκτικής τάσεως του Φιλουμένου και όχι ως συνέπεια τής προσκολλησεώς του σέ κάποια από αυτές τις δύο ιατρικές σχολές. Μάλιστα ό Wellmann πιστεύει, άκόμη ειδικότερα, ότι ό Φιλού-

530. Βλ. SPRENGEL, *Arzneikunde*, τ. 2, σ. 43 (: «Philomenus, ein anderer Methodiker»).

531. Βλ. HAESER, *Lehrbuch*, τ. 1, σ. 273.

532. Βλ. PUSCHMANN, *Nachträge zu Alexander Trallianus*, σ. 13.

533. Βλ. HECKER, *Gesch. d. Heilkunde*, τ. 1, σ. 420.

534. Βλ. WUNDERLICH, *Gesch. d. Medicin*, σ. 32.

535. Βλ. FUCHS, *Heilkunde*, σ. 339.

536. Βλ. ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 382.

537. Βλ. WELLMANN, *Die pneumatistische Schule*, σ. 129.

μενος «άνηκε στην Ἐκλεκτική ἢ Ἐπισυνθετική σχολή, τὴν ὁποία εἶχε ιδρύσει ὁ Ἀγαθῖνος»⁵³⁸.

Ὁ H. Diller, ἀκολουθώντας τὸν Wellmann, φαίνεται νὰ δέχεται τὶς μνείες τῶν Μεθοδικῶν καὶ τῶν Πνευματικῶν ἀπὸ τὸν Φιλούμενο ὡς ἐνδεικτικὲς τῆς σχολῆς του, διατυπώνει ὅμως τὶς ἐπιφυλάξεις του μὲ τὴν ἀκόλουθη παρατήρηση: «Ἄν τὸ γεγονός ὅτι ὁ Φιλούμενος ἀνατρέχει σὲ νεότερους γιατρούς, καὶ κυρίως σὲ Μεθοδικούς καὶ Πνευματικούς, συνηγορεῖ σὲ κάποιον βαθμὸν γιὰ τὴν σχολὴν τὴν ὁποία ἀνήκε, αὐτὸ δὲν εἶναι ἐντελῶς βέβαιο, ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὴν λίγο ἀνεξάρτητη στάση τοῦ Φιλουμένου»⁵³⁹.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἰατρικὴν σχολὴν τὴν ὁποία ἀνήκε ὁ Φιλούμενος πρέπει νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ Ἐκλεκτικὴ ἢ Ἐπισυνθετικὴ σχολὴ εἶχε ιδρυθεῖ μέσα στὰ πλαίσια τῆς Πνευματικῆς ἰατρικῆς σχολῆς ἀπὸ τὸν Ἀγαθῖνο τὸν Λακεδαιμόνιο (1ος αἰ. μ.Χ., ἦταν ἴσως ἐντελῶς σύγχρονος τοῦ Διοσκουρίδου), ὁ ὁποῖος, παραμένοντας συνεπὴς στὰ βασικὰ δόγματα τῆς σχολῆς αὐτῆς, υἰοθετοῦσε ἀπὸ τὶς θεωρίαι καὶ τὶς πρακτικὲς τῶν λοιπῶν ἰατρικῶν σχολῶν μόνο τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πνευματικῶν⁵⁴⁰. Συνεπῶς, ἀφοῦ ὁ Wellmann χαρακτηρίζοντας τὸν Φιλούμενο «ἐκλεκτικὸν» γιατρόν, δὲν τὸν θεωρεῖ ὡς τέτοιον μὲ τὴν γενικὴν ἔννοια τοῦ ὄρου (ὅπως γενικὰ πιστεύεται ὅτι ἰσχύει γιὰ τὸν γιατρὸν Ροῦφο τὸν Ἐφέσιον)⁵⁴¹, ἀλλὰ τὸν συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν «Ἐκλεκτικῶν»/«Ἐπισυνθετικῶν» ὁπαδῶν τοῦ Ἀγαθῖνου, τὴν πραγματικότητα τὸν δέχεται ὡς Πνευματικὸν γιατρόν.

Πάντως, ἂν καὶ ἡ σχέση τοῦ Φιλουμένου μὲ τὴν Πνευματικὴν ἰατρικὴν σχολὴν τεκμηριώνεται ἀπὸ ἰσχυρὰς ἐνδείξεις, ὅπως θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια, κάτι τέτοιο δὲν εἶχε ὑποστηριχθεῖ ἕως σήμερον πειστικά, οὔτε καὶ ἀπὸ τὸν Wellmann, ὁ ὁποῖος κατέληξε στὸ συμπέρασμα του μόνο μὲ βάση τὴν διαπίστωση τῆς ἐκλεκτικῆς τάσεως τοῦ Φιλουμένου⁵⁴² καὶ ὄχι μὲ λεπτομερῆ ἐξέταση τοῦ ζητήματος, ἀφοῦ δὲν εἶχε ἐντοπίσει καὶ ἀξιοποιήσει τὸ σύνολο τῶν σχετικῶν στοιχείων.

Ὅσον ἀφορᾷ λοιπὸν τὸ θέμα αὐτὸ ἐπισημαίνω ὅτι σὲ ἀρχαῖο κατάλογο μὲ ὀνόματα γιατρῶν τῆς Λογικῆς-Δογματικῆς σχολῆς μνημονεύεται καὶ ὁ Φιλούμενος. Ὡς γνωστὸν στοὺς καταλόγους τῆς σχολῆς αὐτῆς καταγράφονται διαπρεπεῖς γιατροὶ

538. Βλ. WELLMANN, *Philumenos*, σ. 383.

539. Βλ. DILLER, *Philumenos*, στ. 209, ὁ ὁποῖος παραπέμπει στὸν WELLMANN, *Philumenos*, σ. 383.

540. Σχετικὰ μὲ τὴν Ἐκλεκτικὴν σχολὴν βλ. HECKER, *Gesch. d. Heilkunde*, τ. 1, σ. 449-472 (: «Schule der Pneumatiker und Episynthetiker»)· M. NEUBURGER, *Geschichte der Medizin*, τ. 1, Stuttgart 1906, σ. 326-336 (: «Die Pneumatiker und Eklektiker»)· TH. MEYER-STEINIG – K. SUDHOFF, *Geschichte der Medizin im Überblick mit Abbildungen*, Jena ⁴1950 (¹1920), σ. 126-128 (: «Die Eklektiker»), κ.ἄ.

541. Πὰ τὸν ὁποῖον βλ. παραπάνω, σ. 106-108 (ὑπόσημ. 396 βιβλιογρ.).

542. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀποσπασματικὴ παράδοση τοῦ ἔργου τοῦ Φιλουμένου μᾶς στερεῖ τὴν δυνατότητα γιὰ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τῶν φυσιολογικῶν, παθολογικῶν καὶ θεραπευτικῶν ἀρχῶν του.

δλων τών ἀρχαίων ιατρικῶν σχολῶν, ἐκτός ἀπό τοὺς Ἐμπειρικούς· οἱ γιατροὶ τῆς Λογικῆς σχολῆς, παρὰ τίς μεταξύ τους διαφορὲς καὶ ἀντιθέσεις, διακρίνονταν γενικὰ γιὰ τὴ φιλο-ἱπποκρατικὴ στάση τους. Ἔτσι στὸ μόνο Λατινικὰ καὶ ἀποσπασματικὰ παραδεδομένο ἀνώνυμο κείμενο, πού ἀποτελεῖ μιὰ γενικὴ εἰσαγωγὴ στὴν ιατρικὴ καὶ εἶναι γνωστὸ μὲ τὴ συμβατικὴ ὀνομασία *Anonymus Bambergensis* (9ος αἰ.)⁵⁴³, ὁ Φιλούμενος μνημονεύεται μεταξύ τῶν Λογικῶν γιατρῶν, καὶ ἀκόμη εἰδικότερα μεταξύ δύο Πνευματικῶν, δηλ. μετὰ τὸν Ἡρόδοτο καὶ πρὶν τὸν Ἄντυλλο⁵⁴⁴. Μιὰ παρόμοια εἰσαγωγὴ [*Initia medicinae*] παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. *Sangallensis* lat. 751 τοῦ 9ου/10ου αἰ.⁵⁴⁵, ἐνῶ μὲ τὴν εἰσαγωγὴ αὐτὴ ταυτίζεται κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς καὶ ἐκείνη πού παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. *Parisinus Fons Lat. 7028* [P'] τοῦ 10ου αἰ.⁵⁴⁶. καὶ στὰ δύο αὐτὰ κείμενα μεταξύ τῶν Λογικῶν μνημονεύεται καὶ ὁ Φιλούμενος, καὶ μάλιστα, ὅπως καὶ στὸν *Anonymus Bambergensis*, μετὰ τὸν Πνευματικὸ Ἡρόδοτο

543. Τὸ κείμενο αὐτὸ παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. *Bambergensis* lat. med. 1 (τοῦ 9ου αἰ. κατὰ τὸν K. Sudhoff, τὸν H. von Staden κ.ά., ἐνῶ ὁ U. Stoll τὸ χρονολογεῖ στὸν 8ο αἰ.). Γιὰ τὴν ἔκδοσή τοῦ σχετικοῦ κειμένου βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. *Anonymus Bambergensis*.

544. Βλ. ANON. BAMBERG [σ. 411, 12-17 Sudhoff = σ. 66, 3-6 Stoll = ΗΡΟΦ., ἀπ. 16a von Staden (σ. 57)]: *posteriores autem eius [sc. Hippocratis] qui successerunt hic sunt: Thessalus, Dracon, Hippocrates iunior, Polybus, quorum libri non apparuerunt. subsecente autem tempore facti sunt rationabiles potentes medici Diocles, Praxagoras, Herophilus, Erasistratus, Asclepiades, Athenaeus, Agathinus, Ariston, Archigenes, Herodotus, Philumenus, Antyllus.* (Οἱ γιατροὶ Ἀθηναῖος, Ἀγαθῖνος, Ἀρχιγένης, Ἡρόδοτος καὶ Ἄντυλλος ἀνήκουν μὲ βεβαιότητα στὴν Πνευματικὴ ιατρικὴ σχολή, καὶ μάλιστα μεταξύ τῶν διαπρεπέστερων ὁπαδῶν τῆς). [Παραθέτω τὸ κείμενο σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ von Staden].

545. Βλ. χφ. *Sangallensis* lat. 751, σ. 355-356. Γιὰ τὴν ἔκδοσή τοῦ σχετικοῦ κειμένου βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. *Anonymus Sangallensis*.

546. Βλ. χφ. *Parisinus*, *Biblioth. Nat., Fons Lat. 7028* (P'), φφ. 1r-4r. Γιὰ τὴν ἔκδοσή τοῦ σχετικοῦ κειμένου βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. [*Initia medicinae*]. Ὁ Firpo, ἐνῶ στὸν κατάλογο τῶν χφφ. πού παραδίδουν τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα ἐκδίδει, σημειώνει (*Medicina medievale*, σ. 10, ὑπόσημ. 2) ὅτι τὸ μνημονεύομενο κείμενο, δηλ. τὸ IX [= *Initia medicinae*], παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. «P' = Paris, Bibl. Nationale, cod. Fonds Latin 7028» (καὶ μερικῶς ἀπὸ τὰ χφφ. *Bambergensis* med. 1 καὶ *Sangallensis* 751), σὲ σημειώσή του στὴ σ. 48, ὅπου ἐκδίδει τὸ κείμενο αὐτό, γράφει, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, ὅτι τὸ χφ. πού τὸ παραδίδει εἶναι ὁ P, δηλ. ὁ *Parisinus*, *Biblioth. Nat., Fons Lat. 11219* (βλ. ὅμως *Medicina medievale*, σ. 10, ὑπόσημ. 2, ὅπου σημειώνεται ὅτι ὁ P παραδίδει μόνο τὰ κείμενα II, IV καὶ III). Ἐπίσης στὴν ἴδια σημείωση τῆς σ. 48 παρατηρεῖ ὅτι τὸ κείμενο πού ἐκδίδει ὑπὸ τὸν τίτλο [*Initia medicinae*] παραδίδεται κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ μόνου ἀπὸ τὸ χφ. πού χρησιμοποιεῖ· τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐξήντα τρεῖς στίχους καὶ κατὰ τὸν Firpo «le lin. 2-49 del testo sono conservate da un solo codice (P)». Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, ἐπειδὴ, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐν λόγω κειμένου (στίχ. 2-8), τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τοῦ εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλα χφφ.: [*INITIA MEDICINAE*], στίχ. 9-35 [σ. 48-49 Firpo] = *ARS MEDICINAE* [σ. 418, 3-419, 4 Laux], καὶ [*INITIA MEDICINAE*], στίχ. 38-48 [σ. 49 Firpo] = *Ars medicinae* [σ. 419, 5-14 Laux]· βλ. καὶ LAUX, *Ars medicinae*, σ. 416 (κατάλογος τῶν χφφ. πού χρησιμοποίησε ὁ Laux). Βλ. καὶ BECCARIA, *I codici di medicina*, σ. 152-156 (κυρ. σ. 153).

καὶ πρὶν τὸν ἐπίσης Πνευματικὸ Ἄντυλλο⁵⁴⁷. Ἐνδεχομένως λοιπὸν αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ παραπάνω καταγραφὲς νὰ ἀποτελοῦν ἐπὶ πλεόν ἐνδείξεις πρὸς ἐπίρρωση τῆς ἀπόψεως τοῦ Wellmann πού συνδέει τὸν Φιλούμενο μὲ τὴν αἴρεσιν τοῦ Ἀγαθίνου⁵⁴⁸.

Τέλος ἀξίζει νὰ προστεθεῖ ἐδῶ καὶ μιὰ ἀκόμη σημαντικὴ μαρτυρία, ἡ ὁποία, προστιθέμενη στὶς προηγούμενες, καθιστᾶ, κατὰ τὴ γνώμη μου, σχεδὸν βέβαια τὴ σχέση τοῦ Φιλουμένου μὲ τὴν Πνευματικὴ-Ἐκλεκτικὴ σχολή. Πρόκειται γιὰ τὸ χωρίο τοῦ *Liber passionalis*, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἤδη λόγος καὶ στὸ ὁποῖο ὁ Φιλούμενος ἀποκαλεῖ τὸν Ἀρχιγένη «διδάσκαλό» του, κάτι πού (ἄσχετα ἀπὸ τὸ ἂν δηλώνει ἄμεση ἢ ἔμμεση ἐπαφή)⁵⁴⁹ ἀποτελεῖ ἰσχυρὴ ἔνδειξη γιὰ τὴν υἰοθέτηση γενικότερα τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἀπαμέα γιατροῦ, ἐνὸς ἐκ τῶν διασημοτέρων Πνευματικῶν-Ἐκλεκτικῶν μάλιστα, ἂν ἡ ἐπίκληση αὐτὴ συνδυασθεῖ καὶ μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ Φιλουμένου γιὰ χρῆση τῆς *varioratio* τοῦ διδασκάλου του, τότε τὸ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴ μεταξύ τους σχέση ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο.

3. ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Φιλουμένου, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ κρίνουμε ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα, πρέπει νὰ ἦταν ἀρκετὰ πλούσιο. Δυστυχῶς ὁμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σύγγραμμα *Περὶ ἰοβόλων ζῶων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*, τὸ ὁποῖο μᾶς ἔχει διασωθεῖ σὲ σχετικὰ πλήρη μορφή (γι' αὐτὸ ἰδιαίτερος λόγος θὰ γίνεῖ παρακάτω), ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔργα τοῦ Φιλουμένου γνωρίζουμε μόνον ἀποσπάσματα· ἀκριβέστερα, μαρτυρεῖται ὁ τίτλος τοῦ γυναικολογικοῦ συγγράμματος, στὸ ὁποῖο μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε μὲ μεγάλη βεβαιότητα ὅτι πρέπει νὰ ἐνταχθοῦν μερικὰ ἀποσπάσματα μὲ σχετικὸ περιεχόμενο, ἐνῶ δὲν ἔχει διασωθεῖ κανένας ἀπὸ τοὺς πιθανοὺς τίτλους ἔργων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πρέπει

547. Γιὰ τὰ δύο αὐτὰ χωρία στὰ ὁποῖα μνημονεύεται ὁ Φιλούμενος βλ. ANON. SANGALL. [ἔκδ.: LAUX, *Kyklus* 3 [1930] 421, 12 app. cr. = HEISCKEL, *Medizingeschichtschreibung*, σ. 22]: ... Agatenus, Erston, Archigenus, Eruditus, Philomenus, Antillus [leg.: ... Agathinus, Ariston, Archigenes, Herodotus, Philomenus, Antyllus], καὶ [INITIA MEDICINAE], στίχ. 54-57 (σ. 52 Firpo): *subsequenti autem tempore facti sunt rationabiles et potentes medici, idest Diocles, Praxagoras, Erophilus, Erasistratus, Asclepiades, Atheneus, Agathenus, Ariston, Archigenes, Herodotus, Philomenus, Antillus.*

548. Βέβαια ἀπὸ ἄλλες σχετικὲς καταγραφὲς παραλείπεται τὸ ὄνομα τοῦ Φιλουμένου, ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὁμως δὲν ἔχει ἰδιαίτερη βαρύτητα, δεδομένου ὅτι σὲ κάποιες περιπτώσεις παραλείπονται καὶ τὰ ὀνόματα γιατρῶν πού εἶναι μὲ βεβαιότητα γνωστὸ ὅτι ἀνήκαν στὴν Πνευματικὴ ἰατρικὴ σχολή. Ἐξ ἄλλου σὲ κανένα ἀπὸ τὰ παρόμοια ἔργα δὲν καταγράφεται τὸ σύνολο τῶν γιατρῶν-ὀπαδῶν τῶν σχολῶν.

549. Γιὰ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου στὸν *Liber passionalis* βλ. παραπάνω, σ. 130, ὑποσημ. 513, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ χρονολογικὴ ἀξιοποίησή του.

νά προέρχονται τὰ λοιπὰ γνωστὰ ἀποσπάσματα τοῦ Φιλουμένου, καὶ ἔτσι δὲν μᾶς παρέχεται ἡ δυνατότητα νὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀνασυνθέσουμε, ἔστω ἐν μέρει, τὸ περιεχόμενο κάποιων ἔργων. Ἡ ἔμμεση παράδοση τοῦ Φιλουμένου, ὅσο τουλάχιστον ἀφορᾷ τὴν ὀνομαστικὴ ἀπόδοση σ' αὐτὸν διαφόρων κειμένων, βασίζεται κυρίως σὲ δύο μεταγενέστερους γιατρούς, στὸν Ὀρειβάσιο ἀπὸ τὴν Πέργαμο (4ος αἰ. μ.Χ.), καὶ στὸν Ἀέτιο ἀπὸ τὴν Ἄμιδα τῆς Μεσοποταμίας (6ος αἰ. μ.Χ.), ἐνῶ τοῦ ἀποδίδονται καὶ κάποια κεφφ. πού βρίσκονται ἐνσωματωμένα στὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ (6ος αἰ. μ.Χ.).

Ἀπὸ τὸν Σχολιαστὴ F τῶν *Ἱατρικῶν συναγωγῶν* τοῦ Ὀρειβασίου διασώζεται ἡ μοναδικὴ πληροφορία γιὰ τὸν τίτλο τοῦ γυναικολογικοῦ συγγράμματος τοῦ Φιλουμένου καθὼς καὶ γιὰ τὸ ὅτι αὐτὸ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο τουλάχιστον βιβλία⁵⁵⁰, συγκεκριμένα ὁ Σχολ. F σχετικὰ μὲ τὴ φράση *Ἱατρ. συν.* (Lib. inc.) 13 [CMG VI/2/2, σ. 100, 16] (κεφ. *περὶ μύλης*): *τίκτουσι γὰρ ὁ καλοῦσι μύλην σημειῶναι: ἰστέον ὅτι ὁ μὲν Σωρανὸς ἐν τοῖς Γυναικείοις διὰ τὸ σκληρὸν καὶ δυσκίνητον μύλην ἢ μύλον ὀνομάζεσθαι φησιν. ὁ δὲ Φιλούμενος ἐν τῷ β' τῶν Γυναικείων λέγει ὅτι τινὲς ἰστοροῦνται κατὰ τὸ σπάνιον ἐκβεβρωμένην [corr. Daremberg: ἐμβεβρωμένων F] ἐσχηκτιῶν τὴν ὑστέραν, ἐπερρωμένου τοῦ λοιποῦ σώματος.*

Ἀπὸ τὸ σύγγραμμα αὐτὸ προέρχονται, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, τὰ ἀκόλουθα κεφφ.: Ὀρειβ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 9, 45 [CMG VI/3, σ. 305, 10-28]: *ἐκ τῶν Φιλουμένου. περὶ ὑστερῶν πνιγός* (πιθανότατα ἀπὸ τὸν Φιλούμενο προέρχονται καὶ τὰ κεφφ. 46-55)⁵⁵¹. Ἀέτ., *Λόγ. ἱατρ.* 16, 23 [σ. 30, 13-33, 30 Ζερβ.]: *περὶ ἐμβρυουλκίας καὶ ἐμβρυοτομίας, Φιλουμένου* 16, 24 [σ. 34, 1-35, 27 Ζερβ.]: *περὶ χορίου ἐκλήψεως, Φιλουμένου* 16, 37 [σ. 54, 15-56, 6 Ζερβ.]: *πρὸς τὰς τῶν μαστῶν φλεγμονάς, Φιλουμένου* 16, 38 [σ. 56, 7-28 Ζερβ.]: *πρὸς τὰς σκληρυνόμενας φλεγμονάς μαστῶν, Φιλουμένου* 16, 75 [σ. 123, 3-126, 4 Ζερβ.]: *περὶ φλεγμονῆς ὑστέρας, Φιλουμένου* 16, 115 [σ. 152, 13-153, 10 Ζερβ.]: *περὶ νυμφοτομῆ-*

550. Γιὰ τὸ γυναικολογικὸ σύγγραμμα τοῦ Φιλουμένου βλ. καὶ WELLMANN, *Die pneumatische Schule*, σ. 130· DILLER, *Philumenos*, στ. 210· FASBENDER, *Geburtshilfe*, σ. 31-33, κ.ἄ. Βλ. καὶ FUCHS, *Heilkunde*, σ. 339, ὅπου ὁ συγγραφέας κάνει λόγο γιὰ τὰ γυναικολογικὸ περιεχομένου κεφφ. ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Φιλουμένου, τὰ ὁποῖα παραδίδονται ἀπὸ τὸν Ἀέτιο.

551. Πρβ. σχετικὰ WELLMANN, *Die pneumatische Schule*, σ. 126-127, καὶ DILLER, *Philumenos*, στ. 210. Μετὰ τὸ κεφ. πού ἀφορᾷ τὴν *ὑστερικὴν πνίγα* καὶ ἀποδίδεται ρητὰ στὸν Φιλούμενο ἀκολουθοῦν δέκα κεφφ., ἐπίσης γυναικολογικοῦ περιεχομένου, τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν ἀποδίδονται σὲ κανέναν γιατρό, ἐνῶ στὴ συνέχεια ἡ θεματολογία τοῦ βιβλίου ἀλλάζει καὶ ἀφορᾷ τὶς παθήσεις τῶν ἀρθρώσεων. Τὰ ἐν λόγῳ δέκα κεφφ. εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Ὀρειβ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 9, 46 [CMG VI/3, σ. 306, 1-12]: *περὶ γυναικείου ροῦ* 9, 47 [CMG VI/3, σ. 306, 13-19]: *πρὸς ῥοῦν γυναικείων θεραπείᾳ: ὅσα ἀπλά:* 9, 48 [CMG VI/3, σ. 306, 20-307, 7]: *περὶ φλεγμονῆς ὑστέρας* 9, 49 [CMG VI/3, σ. 307, 8-15]: *περὶ τῶν ἐν μήτρᾳ ἀποστημάτων* 9, 50 [CMG VI/3, σ. 307, 16-29]: *περὶ τῶν ἐν μήτρᾳ ἐλκῶν* 9, 51 [CMG VI/3, σ. 308, 1-11]: *περὶ τῶν ἐν μήτρᾳ καρκινωμάτων* 9, 52 [CMG VI/3, σ. 308, 12-16]: *πρὸς ραγάδας ἐν μήτρᾳ:* 9, 53 [CMG VI/3, σ. 308, 17-24]: *περὶ φίμου ἐν ὑστέρᾳ:* 9, 54 [CMG VI/3, σ. 308, 25-309, 7]: *περὶ ἐμπνευματώσεως μήτρας,* καὶ 9, 55 [CMG VI/3, σ. 309, 8-29]: *περὶ προπτώσεως ὑστέρας.*

ας, *Φιλουμένου*· 16, 117 [σ. 154, 1-155, 20 Ζερβ.]: *περί θύμων ἐν ὑστέρα καὶ μυρμηκιῶν καὶ ἀκροχορδόνων, Φιλουμένου*⁵⁵².

Κεφάλαια παθολογικοῦ-θεραπευτικοῦ περιεχομένου, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν διάφορα νοσήματα, ἀποδίδονται στὸν Φιλούμενο ἀπὸ τὸν Ὀρειβάσιο καὶ τὸν Ἀέτιο⁵⁵³. τὰ κεφφ. αὐτὰ εἶναι ἐνδεχόμενα νὰ προέρχονταν ἀπὸ ἐξειδικευμένα συγγράμματα, ὅπως π.χ. σχετικὰ μὲ τοὺς πυρετοὺς ἢ τὴν παθολογία καὶ τὴν θεραπευτικὴ τῶν ὀξέων καὶ τῶν χρόνιων νόσων, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἀποτελοῦσαν στὸ σύνολό τους τμήματα ἐνιαίου παθολογικοῦ-θεραπευτικοῦ ἔργου. Πάντως τὰ ἔνδεκα κεφφ. τοῦ Φιλουμένου ποὺ ἀφοροῦν νοσήματα ποὺ συνδέονται μὲ πυρετούς, ἀλλὰ καὶ ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ Ἀέτιος τὰ παραθέτει στὸν πέμπτο *λόγον* του, ὅπου γίνεται πραγμάτευση μόνο τῶν σχετικῶν μὲ τοὺς πυρετούς, ἀποτελοῦν ἀρκετὰ ἰσχυρὴ ἔνδειξη ὑπὲρ τοῦ ὅτι ὁ Φιλούμενος ἴσως ἔγραψε αὐτοτελὲς σύγγραμμα μὲ τὸ ἴδιο θέμα⁵⁵⁴.

Τὰ κεφφ. *ἐκ τῶν Φιλουμένου* τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τοὺς πυρετοὺς εἶναι τὰ ἀκόλουθα: *Αέτ., Λόγ. ἰατρ.* 5, 78 [CMG VIII/2, σ. 52, 19-56, 2]: *θεραπεία καύσου Φιλουμένου*· 5, 118 [CMG VIII/2, σ. 96, 6-97, 7]: *περὶ τῆς ἐν πυρετοῖς κεφαλαλγίας Φιλουμένου*· 5, 120 [CMG VIII/2, σ. 97, 14-98, 18]: *ἐκ τῶν Ἡροδότου καὶ Φιλουμένου περὶ ἀγρυπνίας ἐν πυρετοῖς*· 5, 123 [CMG VIII/2, σ. 100, 9-101, 18]: *πῶς δίψος θεραπευτέον. Φιλουμένου*⁵⁵⁵. βλ. καὶ Ὀρειβ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 6, 38 [CMG VI/3, σ. 206, 12-17]: *Φιλουμένου*.

552. Στὸ κεφ. αὐτὸ εἶναι ἐμφανεῖς οἱ παρεμβάσεις τοῦ Ἀετίου. Πιθανότατα τὸ κείμενο τοῦ Φιλουμένου εἶναι μόνον αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει στὸ πρῶτο τμήμα τοῦ κεφ., δηλ. σ. 154, 1-23 Ζερβ., ἐνῶ ἀπὸ τῆς σ. 154, 24 Ζερβ. μέχρι τὸ τέλος πρόκειται γιὰ κείμενο τοῦ Ἀετίου, ὅπου μάλιστα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναγραφὴ δύο φαρμακευτικῶν σκευασμάτων, ὁ Ἀμιδηνὸς γιαιτρός παραθέτει καὶ τὴν ἀφαίρεση τῶν *θύμων* μὲ χειρουργικὴ ἐπέμβαση ποὺ εἶχε προταθεῖ ἀπὸ τὸν Ὀρειβάσιο (4ος αἰ. μ.Χ.). Μὲ τὴν εὐκαιρία αὕτη πρέπει νὰ ἐπισημάνω ὅτι ἀνάλογες —πιθανὲς ἢ βέβαιες— ἐπεμβάσεις, διαφορετικῆς κάθε φορά ἐκτάσεως, ἐντοπίζονται καὶ σὲ ἄλλα κεφφ. τοῦ Φιλουμένου (κυρίως σ' αὐτὰ ποὺ παρατίθενται ἀπὸ τὸν Ἀέτιο), ὅλες ὅμως αὐτὲς οἱ προβληματικὲς περιπτώσεις εἶναι ἀδύνατον νὰ συζητηθοῦν ἐδῶ (αὐτὸ εἶναι μᾶλλον ἔργο τοῦ μελλοντικοῦ ἐκδότη τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Φιλουμένου). Πάντως καθιστῶ σαφὲς ὅτι γιὰ τὴν ὑποστήριξη διαφόρων ἀπόψεων ἀποφεύγω νὰ ἐπικαλοῦμαι χωρὶς, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀποτέλεσμα τέτοιων (ἐνδεχομένων) ἐπεμβάσεων.

553. Βλ. A. VON HALLER, *Bibliotheca botanica ...*, τ. 1, Tiguri 1771 (ἀνατύπ.: Hildesheim – New York 1969), σ. 98-99· SPRENGEL, *Arzneikunde*, τ. 2, σ. 43-45· HECKER, *Gesch. d. Heilkunde*, τ. 1, σ. 420· WUNDERLICH, *Gesch. d. Medicin*, σ. 32· HAESER, *Lehrbuch*, τ. 1, σ. 273· PUSCHMANN, *Nachträge zu Alexander Trallianus*, σ. 13· FUCHS, *Heilkunde*, σ. 339· DILLER, *Philumenos*, στ. 210, κ.ἄ.

554. Ὁ πέμπτος *λόγος* τοῦ Ἀετίου φέρει τὸν ἀκόλουθο τίτλο (CMG VIII/2, σ. 6, 1): *περὶ τῆς τῶν πυρετῶν διαγνώσεως καὶ θεραπείας*.

555. Ἐπισημαίνω ἐδῶ ὅτι στὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ κεφ. αὐτοῦ καταγράφεται ἓνα *καταπότιον ἄδιψον* ποὺ προέρχεται *ἐκ τῶν Διοσκουρίδου*. Ἄν δὲν πρόκειται γιὰ προσθήκη τοῦ Ἀετίου, τότε πρέπει νὰ θεωρηθεῖ συνέχεια τοῦ κειμένου τοῦ Φιλουμένου, κάτι ποὺ θεωρῶ πάρα πολὺ πιθανόν, ἀφοῦ ἐξ ἄλλου ἡ γνώση τοῦ Διοσκουρίδη ἀπὸ τὸν Φιλούμενο εἶναι ἀποδεδειγμένη (βλ. καὶ παρακάτω, σ. 212-240).

περί δίψης (πρόκειται για τὸ ἐν πυρετῶ δίψος· τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Ὁρειβασίου εἶναι παρόμοιο κατὰ τὸ περιεχόμενο μὲ τμήμα τοῦ προηγούμενου ὁμόθεμου κεφ. τοῦ Ἀετίου [CMG VIII/2, σ. 100, 27-101, 3])⁵⁵⁶. Ἀέτ., ὁ.π. 5, 124 [CMG VIII/2, σ. 101, 19-102, 9]: *περί ὠταλγίας ἐν πυρετοῖς ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 5, 126 [CMG VIII/2, σ. 103, 1-10]: *περί ὀφθαλμίας ἐν πυρετοῖς ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 5, 128 [CMG VIII/2, σ. 103, 25-104, 7]: *θεραπεία ἐφ' ὧν στάσις αἵματος ἀπὸ ρίνων ἐν πυρετοῖς παρακολουθεῖ. ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 5, 129 [CMG VIII/2, σ. 104, 8-105, 7]: *πῶς κύστεως ἐπιμελητέον καὶ δυσουρίας ἐν πυρετοῖς, ἐκ τῶν Φιλουμένων* = 11, 20 [σ. 105, 4-106, 2 D. – R.]: *περί τῆς ἐν πυρετοῖς δυσουρίας. ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 5, 130 [CMG VIII/2, σ. 105, 8-24]: *πῶς ἐπιμελητέον τῶν περὶ τὴν ὀσφὺν ἀλγημάτων. ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 5, 131 [CMG VIII/2, σ. 105, 25-106, 21]: *τῆς περὶ τὸ ἱερὸν ὀστέον ἐν πυρετοῖς γιγνομένης ἐλκώσεως θεραπεία ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 5, 132 [CMG VIII/2, σ. 106, 22-107, 10]: *θεραπεία τῆς περὶ τὸ ὄσχεον καὶ δακτύλιον ἐλκώσεως ἐν πυρετοῖς ἐκ τῶν Φιλουμένων*.

Τὰ λοιπὰ παθολογικοῦ-θεραπευτικοῦ περιεχομένου κεφφ. τοῦ Φιλουμένου εἶναι τὰ ἀκόλουθα⁵⁵⁷:

Ὁρειβ., *Ἰατρ. συν.* 45, 29 [CMG VI/2/1, σ. 184, 28-190, 36]: *ἐκ τῶν Φιλουμένων. τίς θεραπεία ἐλεφαντιάσεως*· πρβ. Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 125⁵⁵⁸. Ὁρειβ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 6, 41 [CMG VI/3, σ. 207, 10-18]: *ἐκ τῶν Φιλουμένων. πῶς χολημείαν θεραπεύειν*· 8, 5 [CMG VI/3, σ. 248, 1-10]: *περὶ ἀποπληξίας. ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 8, 7 [CMG VI/3, σ. 249, 27-30]: *περὶ μανίας. ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 8, 10 [CMG VI/3, σ. 250, 28-251, 4]: *περὶ φλεγμονῆς ἐγκεφάλου. ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 8, 16 [CMG VI/3, σ. 253, 24-254, 14]: *περὶ τετάνου. ἐκ τῶν Φιλουμένων*·

Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 4, 51 [CMG VIII/1, σ. 392, 23-393, 4]⁵⁵⁹: *περὶ κραιπάλης. Φιλουμένου*· 8, 48 [CMG VIII/2, σ. 469, 8-471, 26]⁵⁶⁰: *περὶ τῶν ἐν τοῖς παρισθημοῖς φλεγμονῶν, ἐκ τῶν Φιλουμένων*· 8, 49 [CMG VIII/2, σ. 472, 23 κ.έ.]: *Φιλουμένου. ἐμπάσεται δὲ τῷ ὕδρομέλιτι καὶ κόστος καὶ ἱρίς ...* (παρατίθεται στὸ κεφ. *περὶ τῶν ἐν παρισθημοῖς ἐσχαρωδῶν καὶ*

556. Τὸ ἴδιο κείμενο, χωρὶς ὁμως νὰ συνδέεται μὲ τὸν Φιλούμενο, ἐντοπίζεται ἐνσωματωμένο καὶ στὸ *περὶ δίψης* κεφ. τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ συγγράμματος τοῦ ΠΑΥΛ. ΑΙΠΤΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 2, 52 [CMG IX/1, σ. 121, 11-15].

557. Βλ. DILLER, *Philumenos*, στ. 210. Σὲ ὅλα τὰ κεφφ. ποὺ καταγράφονται στὴ συνέχεια γίνεται πραγμάτευση διαφόρων νοσημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀποτελοῦσαν τὸ περιεχόμενο παθολογικοῦ-θεραπευτικοῦ συγγράμματος, ὅπως εἶναι, γιὰ παράδειγμα τὸ σχετικὸ ἔργο τοῦ Ἀρεταίου τοῦ Καππαδόκη, τὸ ἔργο τοῦ [ΑΝΩΝ.], [*Διάγν. π. ὁξ. καὶ χρον. νοσημ.*] ἢ τοῦ ΠΑΥΛ. ΝΙΚ., *Π. νοσημ.* (γιὰ τὰ ἔργα αὐτὰ βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, στὰ οἰκεία λ.), κ.ἄ.

558. Βλ. DILLER, *Philumenos*, στ. 210.

559. Ὁ τέταρτος λόγος τοῦ Ἀετίου φέρει τὸν ἀκόλουθο τίτλο (CMG VIII/1, σ. 356, 1-3): *περὶ ὑγιεινῆς διδασκαλίας τοῦ σώματος καὶ περὶ διαγνώσεως δυσκρασιῶν τῶν τε κατὰ φύσιν καὶ παρὰ φύσιν καὶ περὶ θεραπείας τούτων*.

560. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τίτλο τοῦ ὀγδόου λόγου, τὸν ὁποῖον ὁ ἐκδότης μνημονεύει μόνον στὸ κριτ. ὑπόμν., βλ. CMG VIII/2, σ. 400, 1: *περὶ τῶν ἐν προσώποις καὶ στόματι καὶ παρισθημῶν παθῶν λόγος η'· ἐπετάγη δὲ τῷ λόγῳ καὶ περὶ κατάρρου καὶ βηχὸς καὶ τῶν τῆς τραχείας ἀρτηρίας καὶ πνεύμονος καὶ θώρακος παθῶν*· βλ. καὶ τὸ κριτ. ὑπόμν. στὴ σ. 403, 1.

λοιμικῶν ἐλκῶν, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἀέτιος δὲν δηλώνει τὴν πηγή του)· 9, 3 [σ. 279, 29-281, 2 Ζερβ.]⁵⁶¹: πρὸς τοὺς χολὴν μάλιστα ξανθὴν ἐμοῦντας· ἐκ τῶν Φιλουμένου· 9, 7 [σ. 285, 21-286, 14 Ζερβ.]: περὶ λιποθυμίας. Φιλουμένου· 9, 12 [σ. 296, 19-299, 2 Ζερβ.]: περὶ χολέρας. [Φιλουμένου]· 9, 19 [σ. 311, 21-313, 10; Ζερβ.] (κεφ. περὶ ὀρέξεως καὶ ἀνορεξίας): ... Φιλουμένου⁵⁶². εἰ μὲν οὖν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νοσημάτων συμβαίη [sc. ἡ ἀνορεξία] ...· 9, 20 [σ. 313, 11-315, 10 Ζερβ.]: περὶ κυνώδους ὀρέξεως. Φιλουμένου· 9, 21 [σ. 315, 11-316, 14 Ζερβ.]: περὶ κυνώδους ὀρέξεως τῆς κατὰ διαφόρησιν πλείστην τοῦ δέρματος γιγνομένης. Φιλουμένου· 9, 23 [σ. 318, 13-321, 9 Ζερβ.]⁵⁶³: ... Φιλουμένου. πρὸς μὲν οὖν τὸ μὴ περιπίπτειν ταῖς ἀπεψίαις· 9, 25 [σ. 325, 4-20 Ζερβ.]: περὶ κραιπάλης. Φιλουμένου· 9, 33 [σ. 352, 16-354, 22 Ζερβ.]: πῶς ἐπιμελητέον κοιλίας ρευματιζομένης. Φιλουμένου.

Τέλος στὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ ἐντοπίζονται τὰ ἀκόλουθα τέσσερα κεφ. πού ἀποδίδονται στὸν Φιλούμενο⁵⁶⁴. βλ. ἀπ. 1-4: De reumate ventris Philumeni [Puschmann, *Nachträge zu Alexander Trallianus*, σ. 16-30]⁵⁶⁵. De dysenteria reumatica [Puschmann, ὁ.π., σ. 30-64]⁵⁶⁶. De coeliacis Philumeni [Puschmann, ὁ.π., σ. 64-70], καὶ De tenesmo [Puschmann, ὁ.π., σ. 70-72]⁵⁶⁷.

Ἀκόμη στὰ ἀποσπάσματα τοῦ Φιλουμένου στὸν Ὀρειβάσιο ἐντοπίζονται τρία φαρμακευτικὰ σκεύασματα, ἓνα *καθαρθήριον*, τὸ *Μνασέου κλειδίον* (*ἔμπλαστρος*)

561. Ὁ ἔνατος λόγος τιτλοφορεῖται (σ. 273, 1-2 Ζερβ.): *περὶ τῶν κατὰ τὸ στόμα τῆς κοιλίας παθῶν καὶ αὐτῆς τῆς κοιλίας καὶ ἐντέρων*.

562. Πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο τμῆμα τοῦ κεφ., τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἀπὸ τὴ σ. 310, 21 κ.έ. Ζερβ.

563. Γιὰ τὸ κεφ. αὐτὸ βλ. παραπάνω, σ. 133 (κυρίως ὑποσημ. 529).

564. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὰ ἐν λόγῳ κεφ. δὲν ὑπάρχουν στὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο τοῦ ἔργου. Γιὰ τὰ τέσσερα αὐτὰ ἀποσπάσματα τοῦ Φιλουμένου, τὰ παραδεδομένα μόνο στὴ λατίν. μετάφρ. τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, ὁ Puschmann, ἔκανε λόγο καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου (I 218-222), ὅπου ἐξέθεσε τὸ περιεχόμενό τους καὶ ἐπισήμανε γιὰ τὴ σημασίαν τους γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Παθολογίας καὶ τῆς Θεραπευτικῆς. Βλ. καὶ MASULLO, *Problemi relativi alle fonti di Aezio, Garzya* (ἐπιμ.), *Tradizione e ecdotica*, σ. 248-255 (γιὰ τὴν ταύτιση χωρίων τῶν Λατινικῶν παραδεδομένων κεφ. τοῦ Φιλουμένου, τὰ ὁποῖα καταγράφονται στὴ συνέχεια, μὲ χωρία τοῦ ἑνατου λόγου τοῦ Ἀετίου).

565. Ὅπως παρατήρησε ὁ PUSCHMANN, *Nachträge zu Alexander Trallianus*, σ. 16, ὑποσημ. 1, τὸ κεφ. αὐτὸ «stimmt im Beginn nahezu wörtlich mit Aetius lib IX, cap. 35 überein»: τὸ κεφ. στὸ ὁποῖο παραπέμπει ὁ Puschmann ἀντιστοιχεῖ στὸ 9, 33 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ζερβοῦ καὶ φέρει τὸν τίτλο: *πῶς ἐπιμελητέον κοιλίας ρευματιζομένης, Φιλουμένου*.

566. Τὸ ὄνομα τοῦ Φιλουμένου δὲν σημειώνεται στὸν τίτλο τοῦ κεφ.: στὴ σ. 32 διαβάζουμε: *signa dysentericae passionis Philumeni*.

567. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ κεφ. αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φιλουμένου δὲν ἐντοπίζεται οὔτε στὸν τίτλο οὔτε στὸ κυρίως κείμενο τοῦ κεφ. Ἄν καὶ ὁ Puschmann, ἀπὸ ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω, δὲν ἐκθέτει τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ἀποδίδει τὸ ἐν λόγῳ κεφ. στὸν Φιλούμενο, ὑποθέτω ὅτι τὸ θεωρεῖ ὡς φιλουμένειο, ἐπειδὴ στὴν παλαιὰ λατίν. μετάφρ. (ἔκδ. 1504) τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦ, ἐκδίδεται ὡς τέταρτο στὴν ἔκθεση μιᾶς σειρᾶς νοσημάτων τῆς κοιλιακῆς χώρας, ἡ πραγματέυση τῶν ὁποίων ἀποδίδεται στὸν Φιλούμενο, καὶ ἐπίσης ἐπειδὴ στὴν ἑλληνολατινικὴ ἔκδοση (ἔκδ. 1556) τοῦ Io. Guinter von Anternach εὑρίσκεται μεταξὺ δύο κεφ. πού προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιο γιατρό.

καὶ ἡ ἀνθηρά (ἔμπλαστρος)· μάλιστα τὰ δύο τελευταῖα βρίσκονται στὸ τρίτο βιβλίον τοῦ ἔργου *Σύνοψις πρὸς Εὐστάθιον*, θέμα τοῦ ὁποῖου εἶναι ἡ Φαρμακολογία· ἔτσι δὲν ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενον νὰ προέρχονται ἀπὸ ὁμόθεμον σύγγραμμα τοῦ Φιλουμένου. Ἐπίσης ὁ Ἀέτιος παραθέτει στὸν ἑβδομο λόγον του, μέσῳ τοῦ Ὀρειβασίου, ἓνα φάρμακο τοῦ Φιλουμένου χαρακτηριζόμενο *ἀνίκητον*, ἐνῶ στὸν ὄγδοο λόγον του ἓνα φυσικὸν φάρμακο τοῦ ἴδιου γιατροῦ.

Τὰ φάρμακα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε λόγος ἀμέσως παραπάνω, εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Ὀρειβ., *Ἱατρ. συν.* 8, 45 [CMG VI/1/1, σ. 295, 11-296, 4]: *Φιλουμένου· καθαρτήριον πρὸς τοὺς χρονίως ρευματιζομένους ὀφθαλμούς· Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 3, 75 [CMG VI/3, σ. 87, 16-25]: *ἐκ τῶν Φιλουμένου τὸ Μνασέου κλειδίον*⁵⁶⁸. 3, 116 [CMG VI/3, σ. 98, 8-10]: *ἀνθηρὰ*⁵⁶⁹ *ἐκ τῶν Φιλουμένου πρὸς τὰ ἐν τῷ στόματι ἔλκη· Ἀέτ., Λόγ. Ἱατρ.* 7, 107 [CMG VIII/2, σ. 372, 2-6]⁵⁷⁰: *Ὀριβασίου ἀνίκητον*⁵⁷¹, *Φιλουμένου, φησίν, ἀπαλὸν Λιβιανόν*⁵⁷² *ὑποπούεις ἐν ἀκμαῖς*

568. Πρόκειται γιὰ φάρμακο (ἔμπλαστρο) τὸ ὁποῖο, ἀπ' ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω, μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Φιλούμενον δύο ἀκόμη φορές, βλ. PUSCHMANN, *Nachträge zu Alexander Trallianus*, σ. 22: *optima autem [sc. emplastra] sunt quale est Mnaseae clidion et di oenanthes* (κεφ.: «De reumate ventris Philumeni»), καὶ σ. 68: *emplastra autem sunt ad haec quae faciunt ... et magis omnibus Mnaseae; dicitur autem et clydion* (κεφ.: «De coeliacis Philumeni»). Ὁ Μεθοδικὸς γιατρός Μνασέας (1ος αἰ. μ.Χ.) εἶναι γνωστὸς κυρίως γιὰ μιὰ *χαλαστικὴν ἔμπλαστρον (ἢ Μνασέου)*, ἡ ὁποία μνημονεύεται συχνὰ ἀπὸ τὸν Γαληνό, τὸν Ὀρειβάσιο καὶ ἄλλους γιατρούς, καὶ ταυτίζεται μὲ τὸ *μάλαγμα* τοῦ ἴδιου γιατροῦ (τὸ *Μνασέου*), τὸ ὁποῖο ἔχει τίς ἴδιες ἀκριβῶς θεραπευτικὲς ιδιότητες. Γιὰ τὸν Μνασέα βλ. K. DEICHGRÄBER, *Mnaseas* (7), *RE XV/2* (1932) 2252-2253. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι τὸ οὐσ. *κλειδίον* τὸν ἔχω ἐντοπίσει ὡς χαρακτηρισμὸ καὶ ἄλλων φαρμάκων, τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν συνδέονται μὲ τὸν Μνασέα· βλ. Αἰλ. ΠΡΟΜ., *Δυναμ.* 128, 5 [σ. 244, 25-29 Crism.]: *ἄλλο. καλούμενος [sc. τροχίσκος] τὸ κλειδίον. ...* 129, 3 [σ. 246, 16-19 Crism.]: *ἄλλο. κλειδίον [sc. ὑπόθετον δυσεντερικοῖς]. ...*, καὶ 129, 8 [σ. 248, 31-250, 2 Crism.]: *ἄλλο. ἐπίθεμα τὸ κλειδίον, κοιλιακοῖς, δυσεντερικοῖς. ...* Τὸ *ἐπίθεμα* αὐτὸ ὁμοιάζει κατὰ τὴ σύνθεσιν μὲ τὸ *Mnaseae clidion* ποὺ συνιστᾶται ἀπὸ τὸν Φιλούμενον γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ *ρευματισμοῦ* τῆς κοιλίας. Βλ. καὶ PUSCHMANN, *Nachträge zu Alexander Trallianus*, σ. 56: *Trochiscus clydion* (κεφ.: «De dysenteria rheumatica»), ὅπου ὁμως τὸ φάρμακο αὐτὸ δὲν συνδέεται μὲ τὸν Μνασέα.

569. Πρόκειται γιὰ χαρακτηρισμὸ φαρμάκου, τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται ὡς *ἐπίχρισμα*. Γιὰ σκευάσματα μὲ τὴν ὀνομασία αὐτὴ ἀλλὰ μὲ διαφοροποίηση στὴ σύνθεσή τους, βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 4, 7 [XII 744, 3-6 K.]: *ἐπίχριστος ἀνθηρά*, καὶ 6, 7 [XII 957, 1-8 K.] (*ἀνθηρά*): *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 5, 13 [XIII 839, 1-3 K.]: *ἀνθηρὰ ἢ χρῶμαι*· αὐτόθι [XIII 839, 3-7 K.]: *ἀνθηρὰ παρὰ Μάγνου*· Αἰτ., *Λόγ. Ἱατρ.* 8, 49 [CMG VIII/2, σ. 475, 21-26]: *ἀνθηρὰ ποιούσα πρὸς τὰ εἰρημένα* [sc. τὰ ἐν παρισθημίοις λοιμώδη καὶ ἐσχαρώδη ἔλκη].

570. Στὸν ἑβδομο λόγον τοῦ Αἰτίου γίνεται λόγος *περὶ τῶν ἐν ὀφθαλμοῖς παθῶν* [CMG VIII/2, σ. 253, 29].

571. Γιὰ τὴν διευκρίνιση τῆς σημασίας τοῦ ἐπιθέτου *ἀνίκητος* (-ον) ὡς χαρακτηρισμὸ φαρμάκου βλ. παραπάνω, σ. 106, ὑπόσημ. 394.

572. Τὸ *ἀνίκητον κολλύριον*, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ, ἀποκαλεῖται ταυτόχρονα καὶ *Λιβιανόν*, ὀνομασία ποὺ προφανῶς προέκυψε ἀπὸ τὸ ὄνομα κάποιου Λιβίου ἢ Λιβίας (εὐρετὴ τοῦ φαρμάκου; πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Ἰωάννη Μαλάλα, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἓνα δημόσιο λουτρό ποὺ ὀνομάσθηκε *Λιβιανόν*, ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας ποὺ εἶχε πωλήσει τὸν τόπο ὅπου αὐτὸ οἰκοδομήθηκε· βλ. ΙΩ. ΜΑΛΛΑ, *Χρονογρ.* 12, 22 [σ. 224, 33-38 Thurn]: *οἵτινες πολιτεύομενοι*

ἔλκει περιωδυνίαις χημώσεσι, καὶ 8, 43 [CMG VIII/2, σ. 463, 4-7]: *φυσικὸν*⁵⁷³ Φιλουμένου πρὸς κιονίδα κεχαλασμένην.

Στὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ τοῦ Φιλουμένου ὡς πηγὲς κατονομάζονται λίγοι μόνο γιατροί· στὰ παραδεδομένα στὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο μνημονεύονται ὁ Ἴπποκράτης (5ος/4ος αἰ. π.Χ.), ὁ Ἐμπειρικός γιατρός Σεραπίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς (3ος αἰ. π.Χ.), ὁ Ἄνδρων (2ος αἰ. π.Χ.), ὁ Ἀντώνιος Μούσας (1ος αἰ. π.Χ./1ος αἰ. μ.Χ.), ὁ Διοσκουρίδης ὁ Ἀναζαρβεὺς (1ος αἰ. μ.Χ.), ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων (1ος αἰ. μ.Χ.), ἡ Ἰουνίας (1ος αἰ. μ.Χ.), οἱ Μεθοδικοὶ γιατροὶ Θεμίσων ὁ Λαοδικεὺς (1ος αἰ. π.Χ.) καὶ Μνασέας (1ος αἰ. μ.Χ.)⁵⁷⁴, οἱ Πνευματικοὶ γιατροὶ Ἡρόδοτος (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.)⁵⁷⁵ καὶ Ἀρχιγένης ὁ Ἀπαμεὺς (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.) κ.ἄ., ἐνῶ στὰ τέσσερα πού μᾶς εἶναι γνωστὰ μόνο σὲ λατινικὴ μετάφραση ἐντοπίζονται τὰ ὀνόματα τοῦ Ἐρασιστράτειου γιατροῦ Ἰκεσίου [Hicesii emplastrum]⁵⁷⁶ (ἀρχ.; 1ου αἰ. π.Χ.), τοῦ Μούσα [trochiscus Musae]⁵⁷⁷, τοῦ Μνασέα [Mnaseae cli(y)dion = emplastrum]⁵⁷⁸, τοῦ Φαυστίνου [trochiscus Faustini]⁵⁷⁹ (1ος αἰ. μ.Χ.) καὶ τοῦ Μαρκέλλου τοῦ Σιδῆτη [trochiscus Marcelli]⁵⁸⁰ (ἄκμασε μᾶλλον κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 2ου αἰ.

ἀγοράσαντες τὴν οἰκίαν πᾶσαν τῆς Λιβίας τῆς πολιτίσεως καὶ τὸ λουτρὸν αὐτῆς καὶ τὸν κήπον ἔκτισαν ἐκεῖ δημόσιον λουτρὸν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς πόλεως· ὅπερ δημόσιον πληρώσαντες ἐπωνόμασαν διαφθονούμενοι ἀλλήλοις Λιβιανὸν εἰς ὄνομα τῆς πωλησάσης τὸν τόπον). Πᾶ πρώτη φορὰ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς προκειμένου γιὰ φάρμακο ἐντοπίζεται στὸν Ἀσκληπιάδην τὸν Φαρμακίωνα στὸν ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 4, 7 [XII 762, 1-10 K.], καὶ αὐτόθι [XII 762, 11-17 K.]· τὸ Λιβιανὸν κολλ(ο)ύριον (μὲ παραλλαγὴς στὴ σύνθεσή του) ἐντοπίζεται ἐπίσης στὸν Ἀλέξανδρο Τραλλιανό, τὸν Αἴτιο Ἀμιδιηνὸ καὶ τὸν Παῦλο Αἰγινήτη (ἐνῶ ἀπὸ τὸν Αἴτιο διασώζεται ἡ πληροφορία ὅτι τὸ ἐν λόγω φάρμακο τὸ συνιστοῦσε ὁ Ὀρειβάσιος πρὸς ἀρχὰς καὶ ἑλκώσεις).

573. *Φυσικά* εἶναι τὰ φάρμακα μὲ ἀνεξήγητη, μαγικὴ δράση· γι' αὐτὸ ἡ ἔκφραση *φυσικὸν φάρμακον* κατέληξε νὰ δηλώνει τὸ «μαγικὸ φάρμακο»· σχετικὰ μὲ τὸν ὄρο *φυσικός* σὲ τίτλους ἱατρικῶν συγγραμμάτων ἀλλὰ καὶ ὡς χαρακτηρισμὸ ἱατρικῶν *βοηθημάτων* βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 46-52.

574. Πᾶ τὸν Μνασέα βλ. παραπάνω, σ. 142, ὑπόσημ. 568.

575. Ὁ Ἡρόδοτος συγκρατεῖται μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Φιλουμένου μὲ βάση τὴ μαρτυρία τοῦ Αἰτίου, ὁ ὁποῖος ὅσον ἀφορᾷ τὸ κεφ. *περὶ ἀγρυπνίας ἐν πυρετοῖς* σημειώνει ὅτι συγκροτήθηκε ἐκ τῶν Ἡροδότου καὶ Φιλουμένου. Ὁ WELLMANN, *Die pneumatische Schule*, σ. 130, ὑπόσημ. 1, καὶ ὁ ΙΔΙΟΣ, *Herodots Werk*, σ. 599, πιστεύει ἢ δήλωση αὐτῆ καθιστᾷ φανερὴ τὴ χρῆση τοῦ ἔργου τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ τὸν Φιλούμενο, ἄποψη πού ἀσπάζεται καὶ ὁ DILLER, *Philumenos*, στ. 209.

576. Πᾶ τὴν *Ἰκεσίου ἔμπλαστρον* βλ. παραπάνω, σ. 106, ὑπόσημ. 393.

577. Ὁ *τροχίσκος* τοῦ Μούσα ἦταν ἓνα πολὺ γνωστὸ σκεῦασμα, ἐνδεικτικὰ βλ. ΟΡΕΙΒ., *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 4, 127 [CMG VI/1, σ. 494, 6-9].

578. Πᾶ τὸ *κλειδίον* τοῦ Μνασέα βλ. παραπάνω, σ. 142 καὶ ὑπόσημ. 568. Πρβ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 355.

579. Πᾶ τὸν *τροχίσκον* τοῦ Φαυστίνου βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 7, 12 [CMG IX/2, σ. 318, 18-21]. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 298.

580. Πᾶ τὸν *τροχίσκον* τοῦ Μαρκέλλου βλ. ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 7, 12 [CMG IX/2, σ. 319, 4-9]. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 196-197.

μ.Χ.)⁵⁸¹. Φυσικά, δὲν ἀποκλείεται οἱ ὀφειλὲς τοῦ Φιλούμενου στὴν προγενέστερή του ἰατρικὴ γραμματεία νὰ εἶναι πολὺ περισσότερες, ἢ διερεύνηση τοῦ θέματος αὐτοῦ ὅμως ὑπερβαίνει τὸν σκοπὸ τῆς παρούσας μελέτης.

Τὸ σύγγραμμα πού ἀφορᾶ τὴ θεραπευτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν δηγμάτων τῶν ἰοβόλων ζῶων ἐξ αἰτίας τοῦ τρόπου παραδόσεως (*excerpta*) καὶ τῶν προβλημάτων πού συνδέονται μ' αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς σημαντικῆς θέσεώς του στὴ σχετικὴ ἀρχαία γραμματεία, ἐξετάζεται λεπτομερέστερα σὲ ἰδιαίτερο κεφ.

Σημειώνω τέλος ὅτι ὁ Φιλούμενος ἦταν γνωστὸς στοὺς Ἄραβες κυρίως ὅμως μέσῳ τοῦ Ὁρειβασίου, τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ καὶ τοῦ Ἀετίου, οἱ ὅποιοι παραθέτουν κείμενά του⁵⁸². Ἐπίσης εἶναι πολὺ πιθανὸν οἱ Ἄραβες γιατροὶ νὰ εἶχαν ὑπ' ὄψιν τους τὸ *Περὶ ἰοβόλων*⁵⁸³. Ἀκόμη στὴν ἀραβικὴ γραμματεία ἐντοπίζεται ἀρκετὰ συχνὰ τὸ ὄνομα *Filāmūn* ἢ *Iflīmūn*, μὲ τὸ ὅποιο κατὰ τὸν F. Sezgin δηλώνεται πιθανότατα ὁ γιατρὸς Φιλούμενος⁵⁸⁴.

581. Γιὰ τὸν Μάρκελλο ὡς πηγὴ τοῦ Φιλούμενου βλ. παραπάνω, σ. 128, ὑποσημ. 497.

582. Βλ. SEZGIN, *Gesch. d. arab. Schrifttums*, τ. 3, σ. 151-152 (σχετικὰ μὲ τὸν Φιλούμενο) καὶ σ. 163 (σχετικὰ μὲ τὴν ἀραβικὴ μετάφραση τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ).

583. Σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω, στὸ οἰκείο κεφ.

584. Βλ. SEZGIN, *Gesch. d. arab. Schrifttums*, τ. 3, σ. 151. Ὡστόσο ὁ ἴδιος μελετητὴς (αὐτόθι) ἐπισημαίνει ὅτι μὲ τὸ *Filāmūn* ἢ *Iflīmūn* ἀποδίδεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Πολέμωνα, συγγραφέα *Φυσιογνωμονικῶν*. Ἐπὶ πλεον σύμφωνα μὲ τὸν M. Steinschneider μὲ τὸ *Iflīmūn* δηλώνεται καὶ ὁ Φιλῆμων (= Φίλων) ὁ Βυζάντιος, βλ. *Die arabischen Übersetzungen aus dem Griechischen*, Graz 1960, σ. 146-147 (πρόκειται γιὰ ἀνατύπωση παλαιότερων ἀρθρῶν τοῦ συγγραφέα). Προφανῶς τὸ πρόβλημα τῆς ταυτίσεως (ἢ τῆς διακρίσεως) τῶν συγγραφέων μὲ τὸ ὄνομα *Filāmūn* ἐντοπίζεται σὲ περιπτώσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες δὲν διασώζεται τὸ ἀντίστοιχο ἑλληνικὸ πρωτότυπο ἔργο, τοῦ ὁποῦ φέρονται ὡς συγγραφεῖς στὴν ἀραβ. μετάφρ. του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΠΕΡΙ ΙΟΒΟΛΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

ΟΠΩΣ ΗΔΗ ΣΗΜΕΙΩΘΗΚΕ, τὸ *Περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων* εἶναι τὸ μόνο ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Φιλουμένου, τὸ ὁποῖο διασώθηκε σὲ μιὰ κάπως ἱκανοποιητικὴ μορφή (excerpta). Ἔτσι παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, καὶ μάλιστα ἐνταγμένο στὰ πλαίσια τῆς γραμματείας γιὰ τὰ ἰοβόλα, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἀντικείμενα μελέτης στὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον. Στὴ συνέχεια λοιπὸν ἐξετάζονται διάφορα θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὸ ἔργο αὐτό, ὅπως ἢ ἐν μέρει ἀποσπασματικὴ παράδοση, ὁ τίτλος καὶ τὸ περιεχόμενό του· ἐπίσης γίνεται ἀντιβολὴ τῆς μοναδικῆς ἕως σήμερα ἐκδόσεώς του μὲ τὸ κείμενο τοῦ χφ. ποὺ τὸ παραδίδει· τέλος διατυπώνονται κάποιες παρατηρήσεις βελτιωτικῆς τοῦ κειμένου, καὶ ἐρευνᾶται ἐν μέρει τὸ θέμα τῶν πηγῶν του.

2. ΠΑΡΑΔΟΣΗ, ΔΟΜΗ, ΤΙΤΛΟΣ, ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Τὸ *Περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων* ἔχει παραδοθεῖ ἀπὸ ἓνα μόνο χφ. (codex unicus), τὸ Vaticanus graec. 284 [P] τοῦ 10ου (ἢ 11ου) αἰ. Πρόκειται γιὰ σύμμικτο ἰατρικὸ χφ. ποὺ παραδίδει στὰ φφ. 1-251r τὸ ἔργο τοῦ Γαληνοῦ *Περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων* «συμπληρωμένο» μὲ τὸ διοσκουρίδειο *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* (†*Γαληνοῦ τῶν ἀπλῶν βιβλίον ια' | ἐπληρώθη. ἔχον ἀπὸ τοῦ Διοσκουρίδου ὅσα Γαληνῶ παραλελιπται [sic]*), στὰ φφ. 251v-264r τὸ ψευδο-διοσκουρίδειο *Περὶ δηλητηρίων* καὶ στὰ φφ. 264v-287r τὸ ἔργο (excerpta) τοῦ Φιλουμένου *Περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*· ἐπίσης στὸ τέλος τοῦ χφ. ἔχουν προστεθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀντιγραφέα στὰ

φφ. 287r-288v ή *Μιθριδάτειος αντίδοτος* και στο φ. 288v ένα απόσπασμα από τους *Κεστούς* του Σέξτου Ιουλίου Αφρικανού⁵⁸⁵.

Το έδω εξεταζόμενο έργο, το κυρίως κείμενο του οποίου παραδίδεται στα φφ. 265r-287r του παραπάνω χφ.⁵⁸⁶, διασώζεται αποσπασματικά, όπως προκύπτει από τη δήλωση που προτάσσεται στον πίνακα των περιεχομένων (φφ. 264v-265r) του έργου, και προέρχεται από τον διασκευαστή του. Ακριβέστερα από τη δήλωση αυτή γίνεται σαφές ότι η αποσπασματική μορφή προέκυψε από την έπιλογή κεφφ. και την παράλειψη κάποιων άλλων, που ίσως κρίθηκαν λιγότερο σημαντικά· βλ. Φιλούμ., Π. *ιοβ.* [CMG X/1/1, σ. 3, 1-2]:

κεφάλαια περι ιοβόλων ζώνων και τών εν αυτοίς βοηθημάτων. εκ τών Φιλουμένου.

Συνεπώς η δομή του έργου, όπως το έχουμε στη διάθεσή μας, και γενικά η σημερινή μορφή του, δεν είναι τίποτε άλλο παρά το αποτέλεσμα της κρίσεως του διασκευαστή της αρχικής πραγματείας και της προκρίσεως από αυτόν των τριάντα επτά διασωθέντων κεφφ. Πρέπει επίσης να σημειωθεί έδω ότι, αν δεχθούμε πως στην παραπάνω έκφραση διασώζεται ο τίτλος του έργου, τότε πρέπει να θεωρήσουμε μάλλον βέβαιο ότι η όνομαστ. πληθ. *κεφάλαια* αποτελεί προσθήκη δηλωτική της έρανιστικής έπεμβάσεως του διασκευαστή· το ίδιο ισχύει και για τον έμπρόθ. προσδ. *εκ τών Φιλουμένου*, με τον όποιον δηλώνεται η πατρότητα του έργου που διασκευάστηκε. Έπομένως με τον ένδεχόμενο τί-

585. Για το χφ. Vaticanus graec. 284 [P], τη γραφή, την όρθογραφία κτλ., βλ. Wellmann, στην έκδοση του Φιλουμένου, CMG X/1/1, σ. V-VI (11ος αϊ.).· MERCATI - DE' CAVALIERI, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1, σ. 393-394 (10ος αϊ.). Βλ. ακόμη Diels, *Handschriften*, II. Teil, σ. 85 (11ος-12ος αϊ.), και Theodorides, *Iconographie zoologique*, σ. 21-29 (10ος αϊ.).· ειδικότερα για τον Φιλούμενο στις σ. 24 και 27-28), και A. Touwaide, *Un recueil grec de pharmacologie de Xe siècle illustré au XIVe siècle*, le Vaticanus gr. 284, *Scriptorium* 39 (1985) 13-56 (ειδικά για τον Φιλούμενο στις σ. 13 και 36 κ.έ.). Βλ. και P. Canart - V. Peri, *Sussidi bibliografici per i manoscritti greci della Biblioteca Vaticana* [ST 261], Città del Vaticano 1970, σ. 404 (όπου βιβλιογρ. για το χφ. Vaticanus graec. 284· καταγράφονται και μελετήματα στα όποια γίνεται λόγος για το έν λόγω χφ. με άφορμή το απόσπασμα τών *Κεστών* του Σέξτου Ιουλίου Αφρικανού, το όποιο παραδίδεται στο φ. 288v: *εκ τών Αφρικανού Κεστών περι του κιναμώμου* = ΙΟΥΛ. ΑΦΡΙΚ., άπ. 7, 1 Vieillefond).

586. Ο Wellmann, στην εισαγωγή της έκδόσεως του Φιλουμένου, σ. VI, σημειώνει ότι το *Περι ιοβόλων* παραδίδεται στα φφ. 264v-288v του χφ. (: «Subsequuntur Pseudo-Dioscuridis liber περι δηλητηρίων φαρμάκων (fol. 251v-264v) et Philumeni libellus (fol. 264v-288v)»· ωστόσο το κείμενο του Φιλουμένου τελειώνει στο φ. 287r, ενώ στα φφ. 287r-288v έχουν προστεθεί από τον γραφέα του χφ. ή *αντίδοτος ή Μιθριδάτειος διά τών ρ' ποιούσα προς πάντα όσα και ή θηριακή* και ένα απόσπασμα *εκ τών Αφρικανού Κεστών περι* του κιναμώμου. Σημειώνω όμως ότι και ο ίδιος ο Wellmann σε σχετική ύποσημ. παρατηρεί, ό.π., σ. VI, ύποσημ. 2: «In extremis duobus foliis addidit librarius antidotum Mithridaticum (fol. 287r-288v) et excerpta ex Africani Cestis περι του κιναμώμου». Βλ. και MERCATI - DE' CAVALIERI, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1, σ. 394.

λο του έργου του Φιλουμένου σχετίζεται μόνο το υπόλοιπο τμήμα της παραπά-
νω έκφρασεως⁵⁸⁷.

Από τη σύγκριση των κεφφ. του φιλουμένειου *Περί Ιοβόλων* με τα λοιπά
όμοθεμα έργα που παραδόθηκαν άκέραια (ή σχεδόν άκέραια) προκύπτει ότι
στο έδω έξεταζόμενο έργο δέν γίνεται (ίσως όμως γινόταν τουλάχιστον έν μέ-
ρει στο άρχικό έργο) πραγμάτευση των σχετικών με την *άράχνην*, τας *κόρεις*,
τους *λυκοβρώτους*, τους *αίλουροδήκτους*, τους *κροκοδειλοβρώτους*, τους *λεο-
νοβρώτους*, τους *παρδαλοβρώτους* και τους *άρκτοβρώτους*⁵⁸⁸.

587. Δηλ. τὸ *περί Ιοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων* βλ. λίγο παρακάτω, τὰ ὅσα
ἐκτίθενται σχετικά με τὸν πιθανὸ τίτλο τοῦ ἀρχικοῦ ἔργου τοῦ Φιλουμένου. Σημειῶνω ἀκόμη
ἐδῶ ὅτι, ὅταν κάνω λόγο γιὰ τὸ ἐδῶ έξεταζόμενο ἔργο (excerpta) τοῦ γιαιτροῦ αὐτοῦ, χάριν
συντομίας συνήθως ἀναφέρομαι σ' αὐτὸ χαρακτηρίζοντάς το ὡς «ἔργο» τοῦ Φιλουμένου (κτλ.),
καὶ ὄχι ὡς «τὸ ἔργο με τὴν παρούσα μορφή του» ἢ «τὸ ἔργο με τὴ μορφή πὸν μᾶς διασώθηκε»
ἢ «τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο» κτλ. Ἐξ ἄλλου ἔτσι κάνουν λόγο γιὰ τὸ ἐν λόγω ἔργο ὄλοι οἱ
νεότεροι μελετητὲς πὸν τὸ μνημονεύουν. Ἐκφράσεις παρόμοιες με τὴς παραπάνω χρησιμοποιοῦ,
μόνον ὅταν αὐτὸ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴ σαφήνεια τῆς ἐκθέσεως κάποιας ἐξειδικευμένης ἀπόψεως.

588. Βλ. καὶ τὸν σχετικὸ πῖνακα στὴν Ιημ, *Der Traktat*, σ. 23-24 (: «Tabellarische Übersicht
über die Anordnung der einzelnen Kapitel»), ὅπου ἐκτίθεται συγκριτικὰ τὸ περιεχόμενο ἔργων
ἢ ἐνοτήτων ἔργων τῶν ἀκόλουθων συγγραφέων: Ἀνώνυμος [Αἰλ. Προμ.], Ἄετιος Ἀμιδηγός, Φι-
λούμενος, Νικάνδρος ὁ Κολοφώνιος, Παῦλος Αἰγινήτης, Σκριβώνιος Λάργος, Θεοφάνης Χρυσο-
βαλάντης (Νόννος), Διοσκουρίδης (δεύτερο βιβλίο τῶν *Εὐπορίστων* = Π. ἀπλ. *φαρμ.*), ψευδο-Διο-
σκουρίδης καὶ Γαληνός (Π. ἀντιδ.). Ἡ Ιημ, *Der Traktat*, σ. 24, σημειῶνει ὅτι στὸν Φιλούμενο δέν
ἐντοπίζονται κεφφ. με θέματα τοὺς ὑδροφόβους καὶ τὴ διάγνωση τῶν λυσοδοήκτων, ἢ παρατή-
ρησή τῆς αὐτῆς ὁμως εἶναι ἐσφαλμένη, ἐπειδὴ ὁ Φιλούμενος κάνει λόγο γιὰ τοὺς λυσοδοήκτους,
γιὰ ἐκείνους πὸν περιπίπτουν σὲ ὑδροφοβία καὶ ἐπίσης περιγράφει τὰ συμπτώματα πὸν ἐμφα-
νίζονται σ' αὐτοὺς στὰ κεφφ. 1 (: *κυνὸς λυσοῶντος σημεία καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δεδηγμένων*), 2 (:
θεραπεία κυνὸς λυσοῶντος), 4 (: *περὶ διαίτης λυσοδοήκτων*)· πρβ. καὶ κεφ. 5 (: *περὶ κυνοδοήκτων καὶ
ἀνθρωποδοήκτων*). Εἰδικότερα γιὰ τὰ συμπτώματα τῶν ὑδροφοβικῶν βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 1 [CMG
X/1/1, σ. 4, 17 κ.έ.]: *συνπίπτει δὲ μετὰ σπασμῶν (<καὶ> add. Wellm.) παρακοπῆς καὶ ἐρυθήματος
ὄλου τοῦ σώματος ...* Ἡ διαπίστωση ὅτι δέν ταυτίζονται οἱ τίτλοι τῶν κεφφ. σὲ ὅλα τὰ σχετικά
συγγράμματα δέν σημαίνει κατ' ἀνάγκη ὅτι παραλείπεται καὶ ἡ πραγμάτευση κάποιων ἐπὶ μέ-
ρους θεμάτων. Ἐπίσης ἡ Ιημ, *Der Traktat*, σ. 23, σημειῶνει ὅτι ἀπὸ τὸν Φιλούμενο παραλείπεται
ἢ πραγμάτευση τῶν σχετικῶν με τὸν *ἀκοντίην* (*ἀκοντίαν*), ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ὁ γιαιτρὸς
αὐτὸς τὸν ταυτίζει με τὸν *κεχρίνην ὄφιν*, βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 26 [CMG X/1/1, σ. 32, 4]: *περὶ κε-
χρίνου τοῦ καὶ ἀκοντίου*. Στὸν Ἀνών. [Αἰλ. Προμ.]: ἐντοπίζονται δύο διαφορετικὰ κεφφ., ἓνα γιὰ
τοὺς ἀκοντίες (Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 19 [σ. 55, 5-14 Ιημ]) καὶ ἓνα γιὰ τὸν *κεχρίαν/κεχρίνην* (δ.π. 22 [σ.
56, 2 Ιημ]), τὸ ὁποῖο παραλείπεται ἀπὸ τὸν διασκευστή τοῦ ἔργου με παραπομπὴ στὸν Αετ., *Λόγ.
ιατρ.* 13, 28: *περὶ κελρίνου ἦτοι ἀκοντίου* (ἀνέκδοτο), ἀπὸ ὅπου ὁμως προκύπτει ὅτι καὶ ὁ Ἄετιος
δέχεται τὴν ταύτιση τῶν δύο ὄφειων, ὅπως δηλ. καὶ ὁ Φιλούμενος. Βλ. καὶ Ιημ, *Der Traktat*, σ. 98,
ὅπου γιὰ τὸ κεφ. *περὶ ἀκοντιῶν* τοῦ Ἀωνύμου παραπέμπει στὸ παραπάνω κεφ. τοῦ Ἄετιοῦ, καὶ
σ. 100· ἐπίσης ἡ Ιημ, ἀν καὶ σημειῶνει, ὅπως ἤδη ἐπισημάνθηκε, ὅτι ὁ Φιλούμενος παραλείπει
τὰ σχετικά με τὸν *ἀκοντίην*, δέχεται τὴν ταύτιση τοῦ ὄφειος αὐτοῦ με τὸν *ἀκοντίαν*, δ.π., σ. 25:
«ἀκοντίης *acontias*, Schlangenart».

Άμέσως παραπάνω παρατέθηκε τὸ χωρίο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο συνάγεται, πιστεύω μὲ ἀσφάλεια, τὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν ἀποσπασματικὴ παράδοση τοῦ *Περὶ ἰοβόλων*. Ὡστόσο ἡ διατύπωση τοῦ χωρίου αὐτοῦ

*περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*⁵⁸⁹

διαφέρει ἀπὸ ἐκείνη πού προτάσσεται ὡς τίτλος στὴν ἀρχὴ τοῦ κυρίως ἔργου:

περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ θεραπειάς.

Δυστυχῶς τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἔργο μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἓνα μόνο χφ., καθὼς καὶ ἡ διαπίστωση ὅτι οἱ τίτλοι τῶν ὁμόθεμων συγγραμμάτων ποικίλλουν, δὲν μᾶς βοηθοῦν στὴν πρόκριση τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς τοῦ τίτλου. Ἐξ ἄλλου μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν δὲν διαπιστώνεται καμιὰ οὐσιαστικὴ νοηματικὴ διαφορά, παρὰ μόνο στὴ διατύπωση, καὶ αὐτὴ στὸ δεύτερο μέρος τους, δηλ. τὸ *καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων* τοῦ πρώτου χωρίου ἀντιστοιχεῖ στὸ *καὶ θεραπειάς* τοῦ δευτέρου (καὶ τὰ δύο δηλώνουν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο, τὴν θεραπεία πού ἐνδείκνυται στὶς περιπτώσεις δηγμάτων ἰοβόλων ζώων).

Ἄπ' ὅσο κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστώσω οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νεότερους μελετητὲς προκρίνουν ὡς τίτλο τοῦ ἔργου τὴν πρώτη διατύπωση, χωρὶς ὁμως κανεὶς τους νὰ ἐπιχειρηματολογεῖ ὑπὲρ αὐτῆς ἢ κατὰ τῆς ἄλλης· ὑποθέτω ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως στοιχείων ἢ προτίμησής τους εἶναι ἀναγκαστικὰ συμβατικὴ. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ὑπάρχει κανένα στοιχεῖο πού νὰ μᾶς κατευθύνει, ἔστω μὲ σχετικὴ βεβαιότητα, στὴν ἀποδοχὴ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς τοῦ τίτλου, κρίνω σκόπιμο νὰ υἱοθετήσω αὐτὸν πού δέχονται οἱ περισσότεροι μελετητὲς, δηλ. τὴν ἔκφραση *περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*⁵⁹⁰.

Ἡ θεματολογία τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Φιλουμένου ἔχει μακρὰ προῖστορία, ἀφοῦ ἡ πρώτη σχετικὴ ἐνασχόληση ἀνάγεται ἕξι περίπου αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὸν

589. Κανεὶς μελετητῆς δὲν θεωρεῖ ὅτι ἔκφραση *κεφάλαια περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων. ἐκ τῶν Φιλουμένου* ὑπάρχει ἐνδεχόμενον νὰ ἀποτελεῖ στὸ σύνολό της πιθανὸν τίτλο τοῦ ἔργου· βλ. καὶ λίγο παραπάνω, σ. 146.

590. Πὰ τὸν τίτλο *περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων* βλ. DIELS, *Handschriften*, II. Teil, σ. 85· WELLMANN, *Philumenos*, σ. 373· DILLER, *Philumenos*, στ. 209-210· THEODORIDES, *Aetios d'Amida*, σ. 224· στὸν ΙΔΙΟ, *Iconographie zoologique*, σ. 24, κ.ἄ.· γιὰ τὸν τίτλο *περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ θεραπειάς* βλ. MOREL, *Iologica*, σ. 345· SUDHOFF, *Gesch. der Medizin*, σ. 107, κ.ἄ. Ὁ FROEHNER, *Philumenos über die Tollwut*, σ. 512, μνημονεύει καὶ τοὺς δύο παραπάνω τίτλους (ὅταν, στὴν ἀρχὴ τοῦ μελετήματός του, κάνει λόγο γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου, τὸ μνημονεύει ὡς «die Schrift des Philumenos *περὶ τῶν ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*», ἐνῶ πρὶν ἀπὸ τὴν γερμανικὴ μετάφραση τῶν κεφφ. πού ἀφοροῦν τὸν λυσσασμὸν σκύλου καὶ τοὺς λυσοδόηκτους προτάσσει ὡς τίτλο τοῦ ἔργου τὴν ἔκφραση *Περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ θεραπειάς*). Ὁμοίως καὶ ὁ TOUWAIDE, *Philumenos*, στ. 900 (: *περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*), καὶ ὁ ΙΔΙΟΣ, *Galien et la toxicologie*, σ. 1892 (: *περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ θεραπειάς*).

γιατρό αὐτόν⁵⁹¹. Εἰδικότερα ὅσον ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου σημειῶνω ὅτι ἓνα ἀρκετὰ μεγάλο τμήμα τοῦ πρώτου μέρους του (ἕξι κεφφ.) εἶναι ἀφιερωμένο στήν καταγραφή *βοηθημάτων* γενικὰ κατὰ τῶν ἰοβόλων (εἴτε γιὰ ἴαση τῶν δηγμάτων τους εἴτε γιὰ προληπτική ἀπομάκρυνσή τους, κυρίως τῶν ἔρπετων)⁵⁹², τρία κεφφ. ἀφοροῦν τοὺς λυσσασμένους σκύλους καὶ τὶς συνέπειες τοῦ δαγκώματός τους⁵⁹³, ἐνῶ ἓνα ἀφορᾷ ἀπὸ κοινοῦ τοὺς *κυνοδήκτους* καὶ τοὺς *ἀνθρωποδήκτους*⁵⁹⁴. Στὰ ὑπόλοιπα εἴκοσι ἑπτὰ κεφφ. γίνεται πραγμάτευση τῶν σχετικῶν μὲ διάφορα ἰοβόλα· κάποια κεφφ. ἀφοροῦν ἓνα μόνον τέτοιο ζῶον (ὅπως π.χ. τὸ κεφ. 13: *πρὸς <ἀσ>καλαβώτου δῆγμα*)⁵⁹⁵, κάποια δύο (ὅπως π.χ. τὸ κεφ. 19: *πρηστῆρες καὶ ἔρπητες*)⁵⁹⁶, ἐνῶ ἄλλα τρία (ὅπως π.χ. τὸ κεφ. 32: *παρῶος καὶ σπαθίουρος καὶ σκολόπενδρα*)⁵⁹⁷. Συνολικὰ στὸ *Περὶ ἰοβόλων* γίνεται λόγος γιὰ σαράντα τέσσερα ἰοβόλα (ὄχι βέβαια ὅλα θανατηφόρα), συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Γιατροί, τὸ ἔργο τῶν ὁποίων ὁ Φιλούμενος ἀξιοποίησε κατὰ τὴ συγγραφή τοῦ *Περὶ ἰοβόλων ζῶων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων*, καὶ στοὺς ὁποίους παραπέμπει, εἶναι κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ οἱ ἀκόλουθοι: Ἐρασίστρατος ὁ Ἰουλιήτης

591. Σχετικὰ βλ. παραπάνω, στήν Εἰσαγωγή, σ. 47-123, καὶ κυρίως σ. 53, ὅπου ἡ ἐνότητα γιὰ τὸν Θεόφραστο, τὸν πρώτο γνωστὸ συγγραφέα σχετικῆς πραγματείας.

592. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ., κεφφ. 3 (: *περὶ καυτῆρος τῶν ἐπὶ ἰοβόλων τραυμάτων*), 6 (: *θυμιάματα ἔρπετων*), 7 (: *συγχρίσματα πρὸς ἔρπετά*), 8 (: *τοῖς ἐκ θηρίων πληγῆς αἰμορραγοῦσιν*), 9 (: *περὶ διαίτης καὶ θεραπείας [sc. θηριοδήκτων]*) καὶ 10 (: *ἀντίδοτοι θηριακαὶ <καὶ> ἔμπλαστροι ποιοῦσαι καὶ πρὸς ἄλλα*).

593. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ., κεφφ. 1 (: *κυνὸς λυσσῶντος σημεῖα καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δεδηγμένων*), 2 (: *θεραπεία κυνὸς λυσσῶντος*) καὶ 4 (: *περὶ διαίτης λυσοδήκτων*).

594. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ., κεφ. 5 (: *περὶ κυνοδήκτων καὶ ἀνθρωποδήκτων*).

595. Ἄλλα παρόμοια κεφφ. εἶναι τὰ ἀκόλουθα: ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ., κεφφ. 14 (: *πρὸς σκορπίου πληγὰ ...*), 15 (: *φαλαγγίων πόσα γένη ...*), 16 (: *ἀσπίδων πόσαι διαφοραὶ*), 18 (: *κεράστης*), 20 (: *διψὰς τὸ θηρίον*), 23 (: *σήψ*), 25 (: *περὶ δρυῖνου*), 26 (: *περὶ κεχρίνου τοῦ καὶ ἀκοντίου*), 30 (: *δράκων*), 31 (: *βασιλίσκος*), 33 (: *μυγαλῆ*) καὶ 36 (: *φρῦνος*): στὰ κεφφ. αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἐπίσης τὸ κεφ. 17 πού τιτλοφορεῖται *ἔχης καὶ ἔχιδνα*, στήν πραγματικότητα ὅμως πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο φίδι (ἀρσ. καὶ θηλ.), τὸ κεφ. 21 πού τιτλοφορεῖται *αἰμόρρους καὶ αἰμορροῖς* (πρόκειται ἐπίσης γιὰ τὸ ἀρσ. καὶ θηλ. γένος τοῦ ἴδιου φιδιοῦ), καὶ τὸ κεφ. 24 πού φέρει τὸν τίτλο *ὑδρος καὶ χέρσουδρος* (πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς φίδι, τὸ ὁποῖο ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἀρχαῖς διατρίβει ἐν <τοῖς> ἐνύδροις τόποις καὶ λέγεται ὑδρος, ... ἐν τῇ χέρσῳ <οὖν> διατρίβων {καὶ} καλεῖται χέρσουδρος).

596. Ἄλλα παρόμοια κεφφ. εἶναι τὰ ἀκόλουθα: ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ., κεφφ. 11 (: *περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν*), 22 (: *ἀμμοδύτης καὶ μύαγρος*), 27 (: *ἀμφίσβαινα καὶ σκυτάλη*), 28 (: *πελιὰς καὶ ἔλλοψ*), 29 (: *ἀγαθοδαίμων καὶ τυφλίας*), 34 (: *Χαλκιδικὴ σαύρα καὶ σαλαμάνδρα*), 35 (: *τετράγναθα ζῶα καὶ ἀράχαι*) καὶ 37 (: *τρυγῶν θαλασσία καὶ σμύραινα*): σημειῶνω ὅτι στὸ κεφ. αὐτό, ἂν καὶ σύμφωνα μὲ τὸν τίτλο τοῦ ἀφορᾷ δύο μόνον ἰοβόλα, παρατίθεται ἓνα φάρμακο τοῦ Ἀρχιγένη πού ἐνδείκνυται γιὰ τρία ἰοβόλα (*ἐπὶ τῶν θαλασσίων, οἶον τρυγόνος, σμυραίνης, δράκοντος*).

597. Ἄλλο παρόμοιο κεφ. εἶναι τὸ ἀκόλουθο: ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ., κεφ. 12 (: *περὶ μυῖων καὶ κωνῶπων καὶ ψύλλων*).

[Κείος] (4ος/3ος αι. π.Χ.), Νουμήνιος ὁ θηριακός (περὶ τὸ 300 π.Χ.), Στράτων ὁ Ἐρασιστράτειος (3ος αι. π.Χ.), Φιλίνος ὁ θηριακός (3ος αι. π.Χ., ἢ πρὶν ἀπὸ τὸν Φιλούμενο)⁵⁹⁸, Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος (2ος αι. π.Χ.)⁵⁹⁹, Κράτης (πρὶν ἀπὸ τὸν Θεόδωρο τὸν Μακεδόνα), Θεόδωρος ὁ Μακεδών, Πνευματικός γιαιτρός (1ος αι. π.Χ.), Ζήνων ὁ Λαοδικεύς (1ος αι. π.Χ.), Ἀπολλώνιος ὁ Ἡροφίλειος [Μῦς] (1ος αι. π.Χ./1ος αι. μ.Χ.)⁶⁰⁰, Πολυεΐδης ὁ θηριακός (1ος αι. π.Χ./1ος αι. μ.Χ.), Εὐδημος, Μεθοδικὸς γιαιτρός (1ος αι. π.Χ./1ος αι. μ.Χ.), Ἀρχιγένης ὁ Ἀπαμεύς, Πνευματικός γιαιτρός (1ος/2ος αι. μ.Χ.), Σωρανὸς ὁ Ἐφέσιος, Μεθοδικὸς γιαιτρός (1ος/2ος αι. μ.Χ.), καὶ Ἑρμᾶς ὁ θηριακός (πρὶν ἀπὸ τὸν Φιλούμενο)⁶⁰¹. Ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ τὸ ἐνδεχόμενον στὰ κεφφ. τοῦ ἔργου, τὰ ὁποῖα παραλείφθηκαν ἀπὸ τὸν συμπληρητὴ, νὰ μνημονεύονταν τὰ ὀνόματα καὶ κάποιων ἄλλων γιαιτρῶν. Τέλος εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Φιλούμενος παρέθεσε κείμενα γιαιτρῶν χωρὶς νὰ δηλώνει πάντοτε τίς ὀφειλές του⁶⁰².

Παραθέματα (ἄμεσα ἢ ἔμμεσα) ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου χωρὶς ὅμως μνεία τοῦ ὀνόματός του ἐντοπίζονται, ὅπως ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ στὸν Ἀνωνύμου [Αἴλ. Προμ.], τὸν ψευδο-Διοσκουρίδην, τὸν Ὀρειβάσιον, τὸν Ἀέτιον Ἀμιδηνόν, τὸν Παῦλον Αἰγινήτην καὶ τὸν Θεοφάνην Χρυσοβαλάντη (Νόννον)⁶⁰³.

598. Πὰ τὴ σχετικὴ συζήτηση βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σ. 64-65 καὶ παρακάτω, σ. 167-169.

599. Πὰ τὸν Νίκανδρο ὡς πηγὴ τοῦ Φιλουμένου βλ. καὶ F. E. KIND, Zu Philumenos, *Hermes* 44 (1909) 621-625.

600. Ὁ FROEHNER, Philumenos über die Tollwut, σ. 512, ἐσφαλμένα ταυτίζει τὸν Ἀπολλώνιον ποὺ μνημονεύει ὁ Φιλούμενος μὲ τὸν ὁμώνυμον Περγαμηνὸ γιαιτρό (: «ferner hat er [sc. Philumenos] benutzt Apollonios aus Pergamon, Archigenes aus Arameia in Syrien»), ἐνῶ εἶναι σαφές ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Ἡροφίλειον Ἀπολλώνιον Μῦ.

601. Πὰ ὄλους τοὺς γιαιτροὺς ποὺ ἀποτελέσαν τίς κατονομαζόμενες πηγές τοῦ Φιλουμένου γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ Π. *ιοβ.* γίνεται λόγος στὴν Εἰσαγωγή. Ὁ FROEHNER, Philumenos über die Tollwut, σ. 512, προφανῶς ἀπὸ κάποια παρανόηση σχετικὰ μὲ τίς πηγές τοῦ Φιλουμένου σημειώνει: «*Philumenos* schrieb im 3. Jahrhundert ... Seine Quellen sind Aetius von Amida (13, 1-44), Paulus Aegineta (De re medicina, 5, 1-20) und Pseudo Dioscurides (περὶ *ιοβόλων*); ...».

602. Ὅπως θὰ φανεῖ παρακάτω (σ. 212-240), ἀπὸ τὴ σύγκριση χωρίων τοῦ Π. *ιοβ.* μὲ τὰ ἔργα Π. *ὕλ. ιαιτρ.* καὶ Π. *ἀπλ. φαρμ.* τοῦ Διοσκουρίδην.

603. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα τῶν παράλληλων χωρίων τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φιλουμένου. Βέβαια γιὰ τὴν ἐξάρτηση τοῦ Ἀνωνύμου [Αἴλ. Προμ.] ἀπὸ τὸν Φιλούμενον πρέπει ἴσως νὰ ἐκφραστοῦν κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἀφοῦ ἡ ἀκριβὴς σχέση τῶν δύο αὐτῶν συγγραφέων δὲν ἔχει ἐξετασθεῖ ἀκόμη συστηματικὰ· βλ. ὁμοίως τὰ ἀκόλουθα χωρία, στὰ ὁποῖα σαφῶς διαφαίνεται ἡ μεταξὺ τούτων σχέση, ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 13-15] = ἈΝΩΝ. [Αἴλ. ΠΡΟΜ.], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 34 [σ. 59, 26-28 Ihm]· ΦΙΛΟΥΜ., ὁ.π. 6, 3 [CMG X/1/1, σ. 10, 26-28] = ἈΝΩΝ. [Αἴλ. ΠΡΟΜ.], ὁ.π. 5 [σ. 44, 21-23 Ihm]· ΦΙΛΟΥΜ., ὁ.π. 7, 1 [CMG X/1/1, σ. 11, 2-6] = ἈΝΩΝ. [Αἴλ. ΠΡΟΜ.], ὁ.π. 6 [σ. 44, 37-45, 2 Ihm]· ΦΙΛΟΥΜ., ὁ.π. 10, 1-2 [CMG X/1/1, σ. 14, 1-3] = ἈΝΩΝ. [Αἴλ. ΠΡΟΜ.], ὁ.π. 10 [σ. 47, 8 καὶ 48, 18-24 Ihm], καὶ 35 [σ. 59, 32-60, 3 Ihm]· ΦΙΛΟΥΜ., ὁ.π. 10, 7-8 [CMG X/1/1, σ. 14, 29-15, 14] = ἈΝΩΝ. [Αἴλ. ΠΡΟΜ.], ὁ.π. 9 [σ. 46, 22-34 Ihm]· ΦΙΛΟΥΜ., ὁ.π. 15, 10 [CMG X/1/1, σ. 20, 10] = ἈΝΩΝ. [Αἴλ. ΠΡΟΜ.], ὁ.π. 16 [σ.

Σημειώνω τέλος ὅτι πιθανότατα τὸ φιλουμένειο *Περὶ ἰοβόλων* μεταφράσθηκε στὰ Ἀραβικά, ἀφοῦ διαπιστώνεται ἡ ἀξιοποίησή του ὡς πηγῆς ἀπὸ τὸν *ibn Sinā* /Ἀβικέννα (†1037 μ.Χ.) στὸ ἔργο του *Qānūn*⁶⁰⁴.

3. ANTIBOLH THS EKΔΟΣΕΩΣ ΜΕ ΤΟ ΧΦ. VATICANUS GRAEC. 284 [P]

Τὸ *Περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων* δὲν ἦταν γνωστὸ στοὺς μελετητὲς πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοσή του⁶⁰⁵, παρὰ μόνον, ἀπ' ὅσο κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστώσω, στὸν H. A. Diels (στὸν κατάλογο τῶν χφφ. τῶν ἀρχαίων γαιτρῶν)⁶⁰⁶. Ἡ πρώτη καὶ μοναδικὴ ἕως σήμερα ἔκδοσή του πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸν M. Wellmann, τὸ 1908⁶⁰⁷. Τὸ ἔργο παραδίδεται, ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, ἀπὸ ἓνα μόνο χφ., ἡ μεταγραφή τοῦ ὁποῖου ἀπὸ τὸν ἐκδ. κρίνεται σὲ γενικὲς γραμμὲς ἱκανοποιητικὴ. Ὡστόσο κατὰ τὴν ἀντιβολὴ μου μὲ τὴν ἔκδοση διαπίστωσα κάποιες ἀναγνωστικὲς ἀστοχίες καὶ παραλείψεις, τίς ὁποῖες καταγράφω ἀμέσως παρακάτω:

CMG X/1/1 (Wellm.):	Χφ. Vaticanus graec. 284 [P]:
σ. 3, 19-20: σκολόπενδρα (v. app. cr.: «κολόπενδρα P: correxi»)	φ. 264v: σκολόπενδρα
σ. 3, 24: περίαπτα (v. app. cr.: «περιάπτει P: correxi»)	φ. 264v: περιάπτα
σ. 15, 20: πεπληγόσιν	φ. 273r: πεπληγόσιν ⁶⁰⁸

54, 8 lhm]· ΦΙΛΟΥΜ., ὁ.π. 19, 2 [CMG X/1/1, σ. 26, 8-11] = ΑΝΩΝ. [ΑΙΔ. ΠΡΟΜ.], ὁ.π. 18 [σ. 55, 1-3 lhm]· ΦΙΛΟΥΜ., ὁ.π. 28, 1 [CMG X/1/1, σ. 33, 14-18] = ΑΝΩΝ. [ΑΙΔ. ΠΡΟΜ.], ὁ.π. 23 [σ. 56, 12-15 lhm]· ΦΙΛΟΥΜ., ὁ.π. 33, 4 [CMG X/1/1, σ. 36, 21-37, 3] = ΑΝΩΝ. [ΑΙΔ. ΠΡΟΜ.], ὁ.π. 30 [σ. 58, 21-24 lhm], κ.ἄ.

604. Βλ. ULLMANN, *Die Medizin im Islam*, σ. 332 καὶ 334-337, καὶ στὸν ΙΔΙΟ, *Die Natur- und Geheimwissenschaften im Islam* [HO I/VI/2], Leiden 1972, σ. 13.

605. Οἱ πρὶν ἀπὸ τὸν Diels συγγραφεῖς δὲν φαίνεται νὰ γνώριζαν τὸ ἔργο, ἀφοῦ κάνουν λόγο μόνο γιὰ τὰ γυναικολογικά, τὰ παθολογικά καὶ τὰ θεραπευτικά ἀποσπάσματα τοῦ Φιλουμένου στὸν Ὀρειβάσιο, τὸν Ἀλέξανδρο Τραλλιανὸ καὶ τὸν Ἀέτιο Ἀμιδηνό· σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 139, ὑποσημ. 553, καὶ σ. 138, ὑποσημ. 550. Εἰδικότερα γιὰ τὴ σχέση τοῦ Ἀετίου μὲ τὸν Φιλούμενο βλ. MASULLO, *Problemi relativi alle fonti di Aezio*, A. Garzya (ἐπιμ.), *Tradizione e ecdotica*, σ. 247-256 (στὴ σ. 247, γιὰ τὸν Φιλούμενο καὶ τὸν δέκατο τρίτο λόγον τοῦ Ἀετίου).

606. Βλ. παραπάνω, σ. 146, ὑποσημ. 585.

607. Πὰ τὴν ἔκδοση βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Φιλούμενος. Πὰ βιβλιοκρισίες τῆς ἐκδόσεως βλ. *BPhW* 30 (1910) 1118-1121 F. E. KIND || *JS* (1909) 381 C. E. R. || *CPh* 6 (1911) 248-249 F. E. ROBBINS.

608. Στὸ χφ. σαφῶς παραδίδεται *πεπληγόσιν*· κάτω ὁμως ἀπὸ τὸ ὁ ὑπάρχει ἓνα σημάδι (ἐνδεχομένως ἀπὸ μελάνι), τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν δυνατόν νὰ παραπλανήσει κάποιον κατὰ τὴν ἀνάγνω-

- app. cr.: «πληγείσιν Aet.:
πεπληγείσιν P: correxi»
- σ. 15, 27-28: *καὶ ἡλιοτροπίου φύλλα
λεῖα καταπασσόμενα, ἢ
καὶ αὐτὸ τὸ σήσαμον
τρίψας* φ. 273r post καταπασσόμενα Well-
mann non legit:
*ἢ σησάμου [σι- P] φύλλα λεῖα
καταπασσόμενα*⁶⁰⁹
- σ. 20, 14: *ἢ ἄλμη τὰ ἔλκη* φ. 275v: ἄλμη
(v. app. cr.:
«ἄλμη scripsi: ἄλλη P»)
- σ. 21, 25: *χασμαὶ* φ. 276v: χάσμα⁶¹⁰
- σ. 25, 7-8: *λελεπτισμένος* φ. 278v: λελεπτυσμένος⁶¹¹
- σ. 26, 9: *ἀδράχνη* φ. 279r: ἀνδράχνη
- σ. 26, 26: *καθ' ὑπέρχουσιν* φ. 279v: κατυπερψασιν
(v. app. cr.:
«κατυπερψουσιν P: correxi»)
- σ. 28, 25: *λειποθυμία* φ. 280v: λιποθυμία⁶¹²
- σ. 29, 8: *ἀσφοδέλλω* φ. 281r: ἀεφοδελλω
(v. app. cr.: «ἀεροδέλλω P»)
- σ. 34, 23: *μεγίστην* φ. 284r: μεγίστην
(v. app. cr.: «μεγίστην Aet.:
μαίστην P»)

Εἶναι προφανές ὅτι οἱ παραναγνώσεις αὐτὲς δὲν ἔχουν καμιά συνέπεια γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀντίστοιχων χωρίων τοῦ ἔργου, ἀφοῦ ὁ ἐκδότης προβαίνει στὶς ἀπαραίτητες «διορθώσεις» τους· τὸ σημαντικότερο σφάλμα εἶναι ἡ παράλειψη τοῦ σύντομου κειμένου ἀπὸ τὸ φ. 273r τοῦ χφ.

ση. Πάντως σὲ καμιά περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ προβληθεῖ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ μορφή τοῦ γράμματος αὐτοῦ ἔχει ἔστω καὶ τὴν ἐλάχιστη ὁμοιότητα μὲ τὸ σύμπλεγμα ποῦ ἀποδίδει τὸ *ει*.

609. Δηλ. τὸ χωρίο παραδίδεται στὸ σύνολό του ὡς ἀκολούθως: *καὶ ἡλιοτροπίου φύλλα
λεῖα καταπασσόμενα, ἢ σησάμου φύλλα λεῖα καταπασσόμενα, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ σήσαμον τρίψας ...*

610. Ἦδη ὁ Χ. Χαριτωνίδης ἐπέσημανε τὸν λανθασμένο τονισμό· γιὰ τὴν διόρθωση αὐτὴ, ὅπως καὶ ἀρκετὲς ἄλλες ποῦ βρῖσκονται σημειωμένες πάνω στὸ προσωπικὸ ἀντίτυπο τοῦ Χαριτωνίδη, τὸ ὁποῖο ἀπόκειται στὸ Σπουδαστήριο Κλασικῆς Φιλολογίας τοῦ Α.Π.Θ., βλ. στὸ τέλος τοῦ ἀνά χειρας βιβλίου, στὸ Παράρτημα (σ. 417-423).

611. Βλ. καὶ CHARITONIDES, *Miscelanea*, σ. 229.

612. Ὁ Χαριτωνίδης πρότεινε τὴν διόρθωση τοῦ *ει* (*λει-*) τῆς ἐκδόσεως σὲ *ι*, βλ. CHARITONIDES, *Miscelanea*, σ. 229. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς διορθωτικὲς προτάσεις τοῦ Χαριτωνίδη ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ χφ.

4. ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ὁ Wellmann προσπάθησε νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ ὄχι λίγα προβλήματα τοῦ κειμένου, ἀνατρέχοντας κυρίως στὰ ὁμόθεμα συγγράμματα τοῦ Νικάνδρου, τοῦ Ἄνωνύμου [Αἴλιος Προμῶτος;]⁶¹³, καὶ τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη, καθὼς ἐπίσης στὸν δέκατο τρίτο λόγον τοῦ Ἀετίου τοῦ Ἀμιδηνοῦ ἀλλὰ καὶ στὶς σχετικὲς ἐνότητες τῶν γενικότερου περιεχομένου ἔργων τοῦ Ὀρειβασίου, τοῦ Παύλου Αἰγινήτη καὶ τοῦ Θεοφάνη Χρυσοβαλάντη (Νόννου)⁶¹⁴. Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τοῦ Φιλουμένου εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς ἱκανοποιητικὴ, ἐνῶ ἕνα ἀπὸ τὰ μειονεκτήματα τῆς ἐκδοτικῆς πρακτικῆς τοῦ Wellmann εἶναι ἡ τάση του νὰ ἐξομοιώνει τὸ κείμενο μὲ τὰ παρόμοια χωρία μεταγενέστερων γιατρῶν (οἱ ὅποιοι σαφῶς γνώριζαν τὸ ἔργο τοῦ Φιλουμένου), χωρὶς ὅμως νὰ ὑπάρχει οὐσιαστικὸς λόγος γιὰ κάτι τέτοιο· ἐπίσης προβαίνει σὲ διάφορες προσθήκες πού ὁμοίως δὲν εἶναι ἀπαραίτητες, σὲ μερικὲς μάλιστα περιπτώσεις οἱ προστιθέμενες λέξεις (συνήθως μετοχὲς ἢ ἄρθρα) δὲν ὑπάρχουν οὔτε στὰ ἀντίστοιχα χωρία τῶν ὁμόθεμων κεφφ. ἄλλων γιατρῶν πού παραθέτουν σχεδὸν κατὰ λέξη τὸ σχετικὸ κείμενο· τέλος σὲ κάποιες ἄλλες περιπτώσεις προσθέτει λέξεις, ἐπικαλούμενος χωρία, ὅπου πράγματι ὑπάρχουν οἱ λέξεις αὐτές, παραβλέπει ὅμως ὅτι ἡ σύνταξη στὰ ἐν λόγω χωρία εἶναι ἐν μέρει διαφορετικὴ ἀπὸ ὅ,τι στοὺς ἐξεταζόμενοι κείμενοι τοῦ Φιλουμένου⁶¹⁵.

Οἱ παρατηρήσεις πού ἀκολουθοῦν ἀφοροῦν τὴν κριτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου⁶¹⁶, καὶ συνίστανται σὲ προσθήκες, μεταθέσεις λέξεων, ἀπόρριψη προτάσεων τοῦ ἐκδ. (διορθώσεων, καὶ κυρίως προσθηκῶν), ἀλλὰ καὶ ὑπεράσπιση παραδεδομένων γραφῶν. Βασικὴ ἀρχὴ τῆς ἀκολουθούμενης κριτικῆς ἀποκατάστασεως τοῦ κειμένου εἶναι ἡ πρόταση διορθώσεων μόνο σὲ χωρία, ὅπου αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητο, ἐνῶ στὰ λοιπὰ διατηρεῖται τὸ παραδεδομένο κείμενο· ἀκριβέστερα, ὅταν σὲ κάποιο χωρίο τοῦ συγγράμματος ἡ προσθήκη ἢ ὁ ὀβελισμὸς μιᾶς λέξεως συνεπάγεται ἀρτιότερο ὑφολογικὰ κείμενο, ἢ ἐπέμβαση αὐτὴ οὔτε προτείνεται οὔτε υἱοθετεῖται (ἂν ἔχει ἤδη προταθεῖ)⁶¹⁷, ἐφ' ὅσον στοὺς

613. Χρησιμοποίησε τὸ χφ. Vaticanus graecus 299.

614. Πὰ τίς ἀρχὲς οἱ ὁποῖες ἐφαρμόσθηκαν στὴν ἔκδοση βλ. WELLMANN, CMG X/1/1, σ. VII (: «de huius editionis ratione»).

615. Ὅλες αὐτὲς οἱ περιπτώσεις πού θίγονται ἐδῶ, ὅπως καὶ κάποιες ἄλλες, γίνονται κατανοητὲς στὶς σχετικὲς κριτικὲς παρατηρήσεις πού ἐκτίθενται ἀμέσως παρακάτω.

616. Διορθώσεις στοὺς κείμενοι τοῦ Π. Ιοβ. γράφτηκαν ἀπὸ τὸν Μ. WELLMANN, Zu Philumenos c. 4, 14 (9, 2 W.), *Hermes* 49 (1914) 478, τὸν F. E. Kind (στὴ βιβλιοκρισία του γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Wellmann, βλ. παραπάνω, σ. 151, ὑπόσημ. 607), τὸν CHARITONIDES, *Miscelanea*, σ. 29, καὶ τὸν ΜΑΥΡΟΥΔΗ, *Κριτικὲς Παρατηρήσεις*, σ. 1141-1143.

617. Βλ. π.χ. τίς παρατηρήσεις στὰ ἀκόλουθα χωρία, ὅπου ἐντοπίζονται α') μὴ ἀπαιτούμενες

ἐν λόγῳ χωρίο τὸ κείμενο τοῦ χφ. δὲν παρουσιάζει κανένα συντακτικὸ ἢ νοηματικὸ πρόβλημα⁶¹⁸.

σ. 4, 2-4⁶¹⁹: {γνήσιον καὶ ὠφέλιμον κατεφάνη μοι τοῦτο, τὸν περὶ λυσσῶντος κυνὸς καὶ ἰοβόλων ζώων λόγον ἐκ παλαιῶν ἀνδρῶν ἐν ἐτέραις ἀναγεγραμμένον βίβλοις ἐν τῇδε προσθεῖναι [καὶ] τῇ βίβλῳ. καὶ ἔστιν ὅσδε}.

Ὁ ἐκδ. ὀβελίζει τὸ καί (πρὶν ἀπὸ τῆ δοτ. τῇ βίβλῳ)· ἴσως ὁμως ἀντὶ τοῦ ὀβελισμοῦ εἶναι ὀρθότερο νὰ μεταθέσουμε τὸν συμπλεκτ. αὐτὸν σύνδ. στὴ σωστὴ θέση του καὶ νὰ διαβάσουμε:

{γνήσιον καὶ ὠφέλιμον κατεφάνη μοι τοῦτο, τὸν περὶ λυσσῶντος κυνὸς καὶ ἰοβόλων ζώων λόγον ἐκ παλαιῶν ἀνδρῶν ἐν ἐτέραις ἀναγεγραμμένον βίβλοις καὶ ἐν τῇδε προσθεῖναι τῇ βίβλῳ. καὶ ἔστιν ὅσδε},

καὶ νὰ μεταφράσουμε: «σωστὸ καὶ ὠφέλιμο μοῦ φάνηκε αὐτό, τὴν πραγμάτευση σχετικὰ μὲ τὸν λυσσασμένο σκύλο καὶ τὰ ἰοβόλα ζῶα, ἢ ὅποια ἔχει καταγραφεῖ ἀπὸ προγενέστερους ἄνδρες [= γιατρούς]⁶²⁰ σὲ ἄλλα βιβλία, νὰ τὴν προσθέσω καὶ σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον⁶²¹· καὶ εἶναι αὐτὴ ἐδῶ [= ἢ ἀκόλουθη]»⁶²².

Ἐπεὶ τῆς διορθώσεως αὐτῆς πρβ. καὶ Σχόλ. εἰς Ἄριστοφ. Νεφ. 18α: ἄπτε παῖ: παῖς κυρίως ὁ δούλος ὡς τῇδε καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ βίβλῳ.

σ. 4, 17-18: συμπίπτει δὲ [sc. τὸ ὑδροφοβικὸν πάθος] μετὰ σπασμῶν <καὶ> παρακοπῆς καὶ ἐρυθήματος ὄλου τοῦ σώματος, μάλιστα δὲ τοῦ προσώπου, καὶ μετὰ ἀφιδρώσεως καὶ ἀπορίας.

διορθώσεις, ὅπως π.χ. σ. 5, 2-8· σ. 5, 11-15· σ. 9, 12, καὶ σ. 11, 5-6, β') ἐσφαλμένοι ὀβελισμοί, ὅπως π.χ. σ. 6, 18-19, καὶ σ. 11, 23, καὶ γ') περιττὲς προσθήκες, ὅπως π.χ. σ. 4, 17-18· σ. 8, 8-9· σ. 9, 20-22· σ. 12, 7-9· σ. 13, 15-17· σ. 19, 5-7, κ.ἄ.

618. Ἐκτὸς βέβαια ἂν κάποια τέτοιου εἶδους ἐπέμβαση τεκμηριώνεται ὡς ἀπαραίτητη. Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ γιατροὶ φρόντιζαν κυρίως γιὰ τὴ σαφὴ καταγραφή τῶν θεωριῶν τους ἢ τῶν φαρμακευτικῶν σκευασμάτων καὶ τῶν λοιπῶν θεραπευτικῶν ὑποδείξεων καὶ ὄχι τόσο γιὰ τὴν καλλιέπεια τῶν συγγραμμάτων τους· ἐπ' αὐτοῦ ἀξίζει νὰ παρατεθοῦν ἐδῶ ὅσα σχετικὰ σημειώνει ὁ Διοσκουρίδης στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς*, ἀπευθυνόμενος στὸν Ἄρειο· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ., Προοίμιον [I 3, 4-6 Wellm.]: παρακαλοῦμεν δὲ σὲ καὶ τοὺς ἐντευζομένους τοῖς ὑπομνήμασι μὴ τὴν ἐν λόγοις δύναμιν ἡμῶν σκοπεῖν, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι μετ' ἐμπειρίας ἐπιμέλειαν.

619. Οἱ παραπομπὲς γίνονται σὲ σελίδα καὶ στίχο τῆς ἐκδόσεως τοῦ Wellmann.

620. Πὰ τὴ σχετικὴ γραμματεία ποῦ προφανῶς ὑπονοεῖται ἐδῶ βλ. στὴν Εἰσαγωγή (σ. 47-123).

621. Ὅπως ἤδη ἔχει παρατηρήσει ὀρθὰ ὁ WELLMANN (CMG X/1/1, σ. 4, 2-4, κριτ. ὑπόμν.: «verba γνήσιον — ὅσδε seclusi: compilatori vindicanda sunt»), ὀλόκληρο τὸ χωρίο αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸν διασκευαστὴ τοῦ ἔργου, καὶ προτάσσεται ὡς εἰσαγωγικὸ σημείωμα. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποσαφηνίσω ὅτι μὲ τὴ φράση καὶ ἐν τῇδε προσθεῖναι τῇ βίβλῳ δὲν ὑπονοεῖται τὸ σύγγραμμα τοῦ Φιλουμένου, ἀλλὰ τὸ χφ. Vaticanus graecus 284, στὸ σύμμικτο ἰατρικὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποίου ὁ συμπληρῆς ἔκρινε ὅτι εἶναι χρήσιμο νὰ προσθέσει καὶ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο.

622. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικὲς παρατηρήσεις, σ. 1141.

Ὁ Wellmann προσθέτει τὸ καί (μετὰ τῆ λέξη σπασμῶν)⁶²³· τὸ κείμενο ὅμως, ὅπως ὑπάρχει στὸ χφ., δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα (συντακτικὸ ἢ νοηματικό): ἀντίθετα τὸ καί (πρὶν ἀπὸ τὸν ἐμπρόθ. προσδ. μετὰ ἀφιδρώσεως) πρέπει μᾶλλον νὰ ὀβελισθεῖ. Συνεπῶς τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

*συμπίπτει δὲ μετὰ σπασμῶν, παρακοπῆς καὶ ἐρυθήματος ὄλου τοῦ σώματος,
μάλιστα δὲ τοῦ προσώπου, {καί} μετὰ ἀφιδρώσεως καὶ ἀπορίας,*

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἐκδηλώνεται [sc. ἡ ὑδροφοβία] μὲ σπασμούς, παράνοια καὶ κοκκίνισμα ὀλόκληρου τοῦ σώματος, κυρίως ὅμως τοῦ προσώπου, μὲ ἐφίδρωση καὶ σύγχυση».

σ. 5, 2-8: τῶν δὲ ἐμπεσόντων εἰς τὸν ὑδροφόβαν⁶²⁴ οὐδένα ἴσμεν περιγενάμενον, εἰ μὴ καθ' ἱστορίαν παρειλήφαμεν <ένα ἢ> δεύτερον· καὶ γὰρ Εὐδημος περιγεγενῆσθαί τινά φησι, <καὶ Θεμίσωνα> οἱ μὲν λέγουσι τῷ πάθει δηχθέντα περιπεσεῖν καὶ σωθῆναι, οἱ δὲ φίλῳ ὑδροφοβίωντι προσκαρτερήσαντα προθύμως καὶ συμπαθῶς εἰς τὴν ὁμοίαν ἐμπεσεῖν διάθεσιν καὶ πολλὰ κακοπάθησαντα σωθῆναι.

Τὸ περιγεγενῆσθαι ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ ἐκδ. μὲ βάση τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη⁶²⁵, ἀντὶ τῆς γρ. περιγενέσθαι τοῦ χφ. Ὡστόσο μὲ τὸ ἀπαρέμφ. πού πρέπει νὰ ὑπάρχει στὸ κείμενο δηλώνεται μιὰ θεραπεία ἢ ὁποῖα συνέβη στὸ ἀπώτερο παρελθὸν σὲ σχέση ἀκόμη καὶ μὲ τὸν Φιλούμενο (χωρὶς μάλιστα ἢ ἐπιβίωση τοῦ ἰαθέντος νὰ προεκτείνεται καὶ στὸ παρόν⁶²⁶), ἀφοῦ ὁ Εὐδημος, πού μνημονεύει τὸ περιστατικὸ αὐτῆς τῆς σπάνιας ἰάσεως, ἔδρασε κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Τιβερίου (14-37 μ.Χ.) καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀναφέρεται σὲ γεγονὸς ἀκόμη παλαιότερο. Συνεπῶς δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἂν τὸ περιστατικὸ αὐτό, πού τοποθετεῖται ἀποκλειστικὰ στὸ παρελθόν, δηλωθεῖ μὲ ἀπαρέμφ. ἀορ. Ἐξ ἄλλου τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν καταγραφόμενη παρόμοια περίπτωση τοῦ Θεμίσωνα τοῦ Λαοδικέα (μέσα 1ου αἰ. π.Χ.), ὅπου χρησιμοποιοῦνται δύο ἀπαρέμφ. ἀορ. (περιπεσεῖν καὶ σωθῆναι), ἐνῶ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ στὴν τρίτη περίπτωση πού ἀφορᾷ μὴ κατονομαζόμενο πρόσωπο (ἐμπεσεῖν καὶ σωθῆναι)⁶²⁷. Ὑπὲρ τῆς δια-

623. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 17: «καὶ addidi».

624. Κατὰ τὸν Wellmann τὸ οὐσ. ὑδροφόβας ἄλλοτε δηλώνει τὸν πάσχοντα, δηλ. τὸν ὑδροφοβικόν, καὶ ἄλλοτε τὸ πάθος, δηλ. τὴν ὑδροφοβίαν· βλ. Index verborum τῆς ἐκδόσεως, σ. 68, λ. ὑδροφόβας.

625. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 4: «περιγεγενῆσθαί D: περιγενέσθαι P». Τὸ χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη, τὸ ὁποῖο ἐπικαλεῖται ὁ Wellmann, εἶναι τὸ ἀκόλουθο, [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], Π. ἰοβ. 1 [σ. 59, 3-4 Spr.]: καὶ γὰρ Εὐδημος περιγεγενῆσθαί τινά φησι.

626. Σὲ σχέση φυσικὰ μὲ τὸν Φιλούμενο.

627. Τὸ σωθῆναι ἀντιστοιχεῖ στὸ παραδεδομένο περιγενέσθαι. Πρβ. καὶ ΣΤΕΦ., [Εἰς Μάγν.] Π. οὔρ. 11, 5: καὶ διὰ τοῦτο προσηκόντως ἡ δύναμις αὐτοῦ ἡσθένησε, καὶ οὐκ ἠδυνήθη περιγενέσθαι τῶν τε βρωμάτων καὶ τῶν πομάτων.

τηρήσεως τῆς παραδεδομένης γραφῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, συνηγοροῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία, στὰ ὁποῖα περιγράφεται ἡ στάση τῆς γυναίκα, στὴν ὁποία ἐκτελεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβαση γιὰ τὴ θεραπεία ἀποστήματος στὸ στόμιον τῆς μήτρας· βλ. Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 16, 89 [σ. 136, 30 Ζερβ.]: *ὑποβαλλέσθωσαν δὲ αὐτῆς [sc. τῆς γυναικός] οἱ πήχεις ὑπὸ τὰς ἰγνύας, καὶ Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ.* 6, 73 [CMG IX/2, σ. 114, 8-9]: *ὑποβεβλήσθωσαν δὲ αὐτῆς οἱ πήχεις ὑπὸ τὰς ἰγνύας* (ὅπου ἡ χρῆση διαφορετικῶν χρόνων σαφέστατα δὲν μεταβάλλει τὴν οὐσία τῆς περιγραφῆς τῆς ἴδιας ἐπεμβάσεως ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς γιατρούς).

σ. 5, 11-15: *θεραπεία κυνὸς λυσοῦντος. τῆς θεραπείας ἡ μὲν ἐστὶ κοινή, καὶ χρηστέον αὐτῇ ἐπὶ πάντων <τῶν> ὑπὸ τινος <τῶν> ἰοβόλων ζώων δεδηγμένων, ἡ δὲ τις ἴδια τῶν λυσοδοήκτων, τοὺς μὲν ἄκρως ὠφελεῖν εἰθισμένη, τοῖς δὲ ἀπὸ πολλοῦ δηχθεῖσιν ἀνάρμοστος.*

Ὁ ἐμπρόθ. προσδ. ἀπὸ πολλοῦ προῆλθε ἀπὸ διόρθωση τοῦ Wellmann ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ὑπὸ ἄλλου (βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν., ὅπου ὁ ἐκδ. ἐπικαλεῖται τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη)⁶²⁸. Στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο λοιπόν, ὅπως εἶναι ἐκδεδομένο, ὁ Φιλούμενος φέρεται νὰ τονίζει ὅτι ἡ εἰδικὴ θεραπεία ποὺ ἐνδείκνυται γιὰ τοὺς λυσοδοήκτους εἶναι ἄκρως ἀποτελεσματικὴ γι' αὐτούς, ἀλλὰ ἀναποτελεσματικὴ γιὰ τοὺς ἴδιους, ἂν ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ λυσοασμένο σκύλο πρὶν ἀπὸ πολὺ χρόνο (προφανῶς ἐννοεῖ πρὶν ἀπὸ κάποιες ἡμέρες)· μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Wellmann ἀντιλαμβάνεται τὸ περιεχόμενο ὡς ἐξῆς (κάτι ποὺ βέβαια δὲν δηλώνεται σαφῶς): πρῶτον ὅτι στὸ χωρίο γίνεται λόγος μόνο γιὰ λυσοδοήκτους καὶ δευτέρον ὅτι ἡ εἰδικὴ θεραπεία τοὺς ὠφελεῖ ἀμέσως μετὰ τὸ δῆγμα, ἀλλὰ ὄχι καὶ μετὰ παρέλευση μεγάλου χρονικοῦ διαστήματος. Ἐπισημαίνω ὅμως ὅτι α') στὸ ἴδιο κεφ., ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, σημειώνεται ὅτι, ὅταν δὲν ἐφαρμοσθεῖ ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγή εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς στοὺς λυσοδοήκτους, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρες, τότε ἀπλῶς πρέπει νὰ χορηγηθεῖ γιὰ μιὰ ἡμέρα τριπλάσια δόση, βλ. Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 2, 4 [CMG X/1/1, σ. 5, 26-6, 3]: *εἰ δὲ ἡμέραι παρέλθοιεν δύο ἢ καὶ τρεῖς ἀπὸ τῆς δήξεως, ἐγχειροῦντες τῇ θεραπείᾳ τριπλάσιον τῇ συμμετρίᾳ ποιήσαντες τὸ φάρμακον δώσομεν, τοῦ δὲ οἴνου τὸ προειρημένον μέτρον, ἔπειτα τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ οὐκέτι τὸ τριπλάσιον, ἀλλ' ὅσον ἐξ ἀρχῆς εἰρήκαμεν, δὲν γίνεται δηλ. κανεὶς λόγος γιὰ ἀναποτελεσματικότητα τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς, καὶ β')* ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὸν χρόνο ἐγκαιρῆς χορηγήσεως ἢ ὄχι τῆς θεραπείας, αὐτὸ πάντοτε δηλώνεται ρητᾶ, ὅπως π.χ. στὸ

628. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 15: «ἀπὸ πολλοῦ D: ὑπὸ ἄλλου P». Τὸ χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη, τὸ ὁποῖο ἐπικαλεῖται ὁ Wellmann, εἶναι τὸ ἀκόλουθο, [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], *Π. ἰοβ.* 2 [σ. 59, 15-16 Spr.]: *τοῖς δὲ ἀπὸ πολλοῦ δηχθεῖσιν, ἀνάρμοστος [sc. ἡ θεραπεία].*

ἀκόλουθο χωρίο, βλ. ὁ.π. 4, 7 [CMG X/1/1, σ. 8, 7-9]: *κατὰ μὲν οὖν τὰς ἀρχὰς τῶν λυσοδῆκτων ἢ θεραπεία δεδήλωται. ἐὰν δὲ δι' οἰασητοτοῦν αἰτίας ταῖς πρώταις ἡμέραις⁶²⁹ μὴ παραληφθῆ τὰ προειρημένα βοηθήματα ...*⁶³⁰. Ἀπὸ τῆ μελέτη λοιπὸν τοῦ περιεχομένου τοῦ οἰκείου κεφ., καὶ κυρίως τῆς πρώτης παραγράφου του, ὅπου εἶναι ἐνταγμένο τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς παραδεδομένης γρ. *ὑπὸ ἄλλου*, προκύπτει ὅτι ὁ Φιλούμενος, ἀφοῦ κάνει ἀναφορὰ στὴν κοινὴ θεραπεία ὄλων τῶν ἰοβόλων (δηλ. αὐτὴ πού μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ γιὰ τὸ δῆγμα ὅποιοιδήποτε ἰοβόλου), στὴ συνέχεια σημειώνει ὅτι ὑπάρχει καὶ εἰδικὴ θεραπεία γιὰ ὄσους ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο, ἐφιστώντας ὅμως τὴν προσοχὴ στὸ ὅτι ἡ ἐν λόγῳ θεραπεία εἶναι ἀναποτελεσματικὴ προκειμένου γιὰ δῆγματα ἄλλων ζώων (τονίζει δηλ. ὅτι πρόκειται γιὰ *ἰδίαν* καὶ ὄχι γιὰ *κοινήν* θεραπεία)⁶³¹. Συνεπῶς τὸ χωρίο, ὅπως ἔχει παραδοθεῖ, ὄχι μόνον δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀρτιότερο νοηματικὰ ἀπὸ ἐκεῖνο πού προκύπτει ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Wellmann: συνεπῶς πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ χωρὶς τὴν υἱοθέτησή της, δηλ.:

θεραπεία κυνὸς λυσσῶντος. τῆς θεραπείας ἡ μὲν ἐστὶ κοινή, καὶ χρηστέον αὐτῇ ἐπὶ πάντων <τῶν>⁶³² ὑπὸ τινος <τῶν> ἰοβόλων ζώων δεδηγμένων, ἡ δὲ τις ἰδία τῶν λυσοδῆκτων, τοὺς μὲν ἄκρως ὠφελεῖν εἰθισμένη, τοῖς δὲ ὑπὸ ἄλλου δηχθεῖσιν ἀνάρμοστος,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Θεραπεία τοῦ λυσσασμένου σκύλου [= θεραπεία ἐκείνων πού δαγκώθηκαν ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο]. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν θεραπεία ἡ μία

629. *ταῖς πρώταις ἡμέραις* P: <ἐν> *ταῖς πρώταις ἡμέραις* Wellm.: γιὰ τὴν ἀπόρριψη τῆς προσθήκης βλ. παρακάτω, σ. 160-161, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο αὐτό.

630. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 166, ὑποσημ. 665 καὶ 668. Πρβ. καὶ σ. 161, ὑποσημ. 643.

631. Τὸ γεγονός ὅτι ἐδῶ ὁ Φιλούμενος τονίζει πῶς ἡ *ἰδία* θεραπεία τῶν λυσοδῆκτων εἶναι *ἀνάρμοστος* γιὰ δῆγμα ἄλλου ἰοβόλου, δὲν εἶναι περίεργο, ἐπειδὴ στὸ Π. *ιοβ.*, δὲν εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις, ὅπου σημειώνεται ὅτι γιὰ τὰ δῆγματα ὀρισμένων ἰοβόλων α') δὲν ὑπάρχει *ἰδία* θεραπεία, καὶ ἀρκεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ ἡ *κοινή*, βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 36, 4 [CMG X/1/1, σ. 39, 16-18]: *τὰ οὖν ἀρμόζοντα τούτοις* [sc. τοῖς ὑπὸ φρύνου πεπληγμένοις] *βοηθήματα προσενεκτέον ἐκ τῶν παραδεδομένων, λέγω δὴ τῶν καθολικῶν καὶ <κοινῶν> ἀντιδότων καὶ τῆς ἄλλης ἀκολούθου διαίτης* 24,4 [CMG X/1/1, σ. 30, 27-28]· 28,4 [CMG X/1/1, σ. 33, 25-26], κ.ἄ.· β') εἶναι ἀποτελεσματικὴ ἡ θεραπεία πού περιγράφηκε προηγουμένως γιὰ κάποιο ἄλλο ἰοβόλο, βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 20, 3 [CMG X/1/1, σ. 26, 27]: *βοηθοῦνται δὲ καὶ οὗτοι* [sc. οἱ ὑπὸ διψάδος δηχθέντες] *<τοῖς> ἐπ' ἐχεοδῆκτων εἰρημένοις* 34 [CMG X/1/1, σ. 38, 1-2]: *διὸ καὶ τούτους* [sc. τοὺς ὑπὸ Χαλκιδικῆς σαύρας πληγείσιν] *θεραπευτέον τοῖς ἐπὶ μυγαλῆς εἰρημένοις*, κ.ἄ., καὶ γ') ἐφαρμόζεται πρῶτα ἡ *κοινή* καὶ μετὰ ἡ *ἰδία* θεραπεία ἢ ἀντίστροφα, βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 16, 9 [CMG X/1/1, σ. 22, 26-28]: *μετὰ δὲ ταῦτα* [sc. τὴν *ἰδίαν* θεραπεία τῶν ἀσιποδῆκτων] *ταῖς θηριακαῖς ἀντιδότοις χρηστέον καὶ τοῖς καθολικοῖς βοηθήμασιν τοῖς ἐν ἀρχῇ δεδηλωμένοις* 33,4 [CMG X/1/1, σ. 36, 21-22]: *βοηθοῦνται δὲ καὶ οὗτοι* [sc. οἱ ὑπὸ μυγαλῆς δηχθέντες] ... *μετὰ τὰ κοινὰ βοηθήματα οὕτως*, κ.ἄ.

632. Ἴσως ἡ προσθήκη αὐτὴ τοῦ Wellmann δὲν εἶναι ἀπαραίτητη.

είναι κοινή και πρέπει να εφαρμόζεται σε όλους εκείνους που έχουν δαγκωθεί από κάποιο ιοβόλο ζώο· εκείνη όμως που είναι ειδική για όσους έχουν δαγκωθεί από λυσσασμένο σκύλο, αυτούς συνήθως τους ωφελεί πάρα πολύ, σ' εκείνους όμως που δαγκώθηκαν από άλλο (ιοβόλο ζώο) είναι ανώφελη»⁶³³.

σ. 6, 13-17: *ὅθεν ἐπὶ μὲν τῶν μειζόνων τὰς ἀφισταμένας σάρκας αὐτόθεν ἀφαιρετέον καὶ τὰ χεῖλη περιγλυπτέον, ἐπὶ δὲ τῶν μικροτέρων μείζονα τόπον διὰ τῆς ἀκμῆς περιγραπτέον· ἀνασταθείσης <δὲ> δηλονότι τῆς σαρκὸς ἀγκίστρῳ ἢ μυδίῳ τὴν ἐκτομὴν ἐπιτελεστέον. ἐπὶ ἀμφοτέρων δὲ τὰ ἐν κύκλῳ βαθυτέραις ἀμυχαῖς κατασχαστέον.*

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Τὸ ἀνασταθείσης πρέπει μᾶλλον νὰ διορθωθεῖ σὲ ἀνα{σ}ταθείσης· χρήση τοῦ ρ. ἀνίσταμαι δὲν ἐντοπίζεται σὲ παρόμοια συμφραζόμενα, ἐνῶ γιὰ τὸ ἀνατείνομαι (παθ.) βλ. Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 6, 44 [CMG IX/2, σ. 85, 3-5]: *ἐντιθέναί δι' αὐτῆς πεπυρακτωμένης τὰς ἐσχάρας μίαν μὲν μεταξὺ τῆς τῶν κλειδῶν ἐμβάλλοντας συμβολῆς ἀναταθέντος ἄνω τοῦ δέρματος· βλ. ἀκόμη Γαλην., Π. ἀνατ. ἐγχ. 9, 3 [Π 721, 9-10 K.]: οὗτ' οὖν σφοδρῶς ἀνατείνειν χρῆ τοῦτο [sc. τὸ διαφράττον σῶμα τὴν δεξιὰν κοιλίαν ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς], διασπᾶται γάρ, οὗτ' ἰδεῖν ἐγχωρεῖ σαφῶς αὐτὸ μὴ ἀνατείναντα.* Ἐπίσης βλ. καὶ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρ., Π. *ιοβ.* 2 [σ. 61, 8-9 Spr.]: *ἀνατεθείσης δὲ τῆς σαρκὸς ἀγκίστρῳ ἢ μυδίῳ, ὅπου τὸ ἀνατεθείσης πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἀναταθείσης.*

β') Ἡ προσθήκη τοῦ δὲ δὲν εἶναι ἀναγκαῖα (ἔγινε μὲ βάση τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη)⁶³⁴. μάλιστα καθίσταται προφανῶς περιττή, ἂν μετὰ τὸ ἐπιτελεστέον δὲν τεθεῖ τελεία ἀλλὰ κόμμα⁶³⁵. Ὁ Wellmann δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του ὅτι στὰ δύο παρόμοια χωρία ἢ σύνταξη δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια, ἀφοῦ τὸ δηλονότι τοῦ Φιλουμένου δὲν ὑπάρχει στὸν ψευδο-Διοσκουρίδη.

Συνεπῶς τὸ δεύτερο τμήμα τοῦ παραπάνω φιλουμένειου χωρίου πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

... ἀνα{σ}ταθείσης δηλονότι τῆς σαρκὸς ἀγκίστρῳ ἢ μυδίῳ τὴν ἐκτομὴν ἐπιτελεστέον, ἐπὶ ἀμφοτέρων δὲ τὰ ἐν κύκλῳ βαθυτέραις ἀμυχαῖς κατασχαστέον,

633. Πὰ τοὺς λόγους που ἐκτέθηκαν ἐδῶ πρέπει νὰ διορθωθεῖ καὶ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη.

634. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 16: «δὲ addidi e D». Πὰ τὸ χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη, τὸ ὁποῖο ὁ Wellmann ἐπικαλεῖται γιὰ τὴν προσθήκη αὐτή, βλ. στὴν ἀμέσως προηγ. παράγρ.

635. Ἕνας ἐπὶ πλέον λόγος ἐναντίον τῆς προσθήκης αὐτῆς εἶναι ὅτι μὲ αὐτὴν θὰ ὑπάρχει τὸ δὲ σὲ τρεῖς διαδοχικὲς προτάσεις, δηλ.: *ἐπὶ δὲ τῶν μικροτέρων μείζονα τόπον διὰ τῆς ἀκμῆς περιγραπτέον ἀνα{σ}ταθείσης <δὲ> δηλονότι τῆς σαρκὸς ἀγκίστρῳ ἢ μυδίῳ τὴν ἐκτομὴν ἐπιτελεστέον. ἐπὶ ἀμφοτέρων δὲ τὰ ἐν κύκλῳ βαθυτέραις ἀμυχαῖς κατασχαστέον.*

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «... εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἔκτομή πρέπει νὰ γίνῃ, ἀφοῦ ἡ σάρκα ἀνασηκωθεῖ μὲ ἄγκιστρο ἢ μὲ λαβίδα⁶³⁶, καὶ στίς δύο ὁμως περιπτώσεις πρέπει νὰ γίνῃ κατασχασμὸς τῆς γύρω περιοχῆς μὲ βαθύτερες ἀμυχές»⁶³⁷.

σ. 6, 18-19: ὅπως ἡ τοῦ αἵματος φορὰ πλουσιωτέρα γεναμένη ἐναντιωθῆ τῇ εἴσω τοῦ ἰοῦ διαδύσει.

Ἀντὶ εἴσω στὸ χφ. παραδίδεται εἰσεισω ὁ Wellmann στὸ κριτ. ὑπόμν. σημειώνει ὅτι διορθώνει τὴν παραδεδομένη γραφὴ⁶³⁸, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα παραλείπει ἀπλῶς τὸ εἰς (εἴσω), δηλ. χωρὶς νὰ τὸ ἀφήνῃ στὸ κείμενο καὶ νὰ τὸ ὀβελίζῃ (ὅπως θὰ ἦταν ἡ ὀρθὴ πρακτικὴ). Ἐνδεχομένως ὁμως τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

ὅπως ἡ τοῦ αἵματος φορὰ πλουσιωτέρα γεναμένη ἐναντιωθῆ τῇ εἰς εἴσω⁶³⁹
τοῦ ἰοῦ διαδύσει,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «γὰ νὰ ἐναντιωθεῖ ἡ ὀρμὴ τοῦ αἵματος, ἀφοῦ γίνῃ μεγαλύτερη, στὴν πρὸς τὰ μέσα διείσδυση τοῦ δηλητηρίου».

Πρβ. τὰ ἀκόλουθα χωρία, ὅπου ἡ πρόθ. εἰς ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὸ πρῶτο συνθετικὸ ρημάτων, ἐνῶ στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ τὸ ἐπίρρημα εἴσω (δηλ. στὴν πραγματικότητα συνυπάρχουν καὶ οἱ δύο αὐτὲς λέξεις γιὰ τὴ δήλωση τῆς «εἰσόδου»): βλ. Γαλην., Π. κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 2, 5 [XI 474, 3-4 K.]: *προσπιεζόμενα δὲ* [sc. πολλὰ τῶν φαρμάκων] *καὶ εἰσδύόμενα εἴσω μᾶλλον ἐνεργεῖν* [Λουκιαν.], Λούκ. 38: *νεανίσκον τῶν κωμητῶν μέγαν ἀγρεύσαντες εἰσάγουσιν εἴσω ἔνθα καταλύοντες ἔτυχον* ὁ.π. 47: *καὶ μέγα ἐν γέλωτι ἀναβοήσας εἰστρέχει εἴσω*. Θεόφραστ., Χαρακτ. 16, 10: *καὶ εἰσελθὼν εἴσω στεφανοῦν τοὺς Ἑρμᾶς Αἴλ. Ἄριστ., Ἱερ. λόγ. α'* [σ. 276, 2-3 Jebb]: *καὶ ἅμα ταῦτα λέγοντες εἰσῆξιμεν εἴσω*, καὶ Ἀντίπατρ., ἀπ. 62 von Arnim: *καὶ τῶν ἄλλων εἰσιόντων εἴσω, διὰ φίλων ἐπιπλοκάς ἐστιακάς*.

σ. 7, 2-4: *καὶ κόκκοι δὲ πυρῶν ἐπιτιθέσθωσαν, καὶ μεμασημένοι μὲν καὶ ἀμάσητοι: διαφυσώμενοι γὰρ ὑπὸ τῆς βροχῆς ἀνευρύνουσιν τὰ τραύματα*.

Ἴσως τὸ διαφυσώμενοι πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ διαφυρώμενοι. Ὑπὲρ τῆς προτάσεως αὐτῆς συνηγορεῖ ἡ σημασία τοῦ ρ. διαφυρῶ, τὸ ὁποῖο σημαίνει «ἀναμιγνύω (ἀλεύρι μὲ νερό)». Βλ. καὶ Ἡσύχ., Λέξ. δ 1148: *διαμάττειν διαφυρᾶν τὰ ἄλφιστα*

636. Τὸ μύδιον εἶναι χειρουργικὸ ἐργαλεῖο, ἓνα εἶδος λαβίδας.

637. Καὶ ἀπὸ τῆ μετάφραση καθίσταται φανερὴ ἡ μὴ ἀναγκαιότητα τῆς ὑπάρξεως τοῦ δὲ στὸ σημείο, ὅπου αὐτὸ προστίθεται.

638. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 18: «εἰσεισω P: correcti».

639. Ἴσως θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἐκδοθεῖ καὶ ὡς εἰσεῖσω (πρβ. τὸ παραδεδομένο ἐπίσης στὸν Φιλούμενο ὡσὸτι). Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο τὸ εἰσεισω (P) νὰ προήλθε ἀπὸ διπλογραφία (ἂν καὶ κάτι τέτοιο δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μου, ιδιαίτερα πιθανό).

πρὸς τὸ ποιῆσαι μάζας· ἐπίσης Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 8, 42 [CMG VIII/2, σ. 458, 6-7]: ἡ κροκύδα διαφυράσας περὶ τὸν δάκτυλον ἐλίξας οὕτω σμῆχε τοὺς τόπους. Ἐπὶ πλεόν τὸ ρῆμα αὐτὸ ἐντοπίζεται καὶ στοῦ ἀντίστοιχο χωρίου τοῦ ψευδο-Διοσκουρ., *Π. ἰοβ.* 2 [σ. 62, 12-13 Spr.]: *διαφυρῶμενοι μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς ἐμβροχῆς*⁶⁴⁰ *ἀνευρύνουσι τὰ τραύματα.* Ἀντίθετα τὸ *διαφυσῶ* («φυσῶ διὰ μέσου») δὲν τὸ ἔχω ἐντοπίσει οὔτε μία φορά σὲ παρόμοια συμφραζόμενα· βλ. Πλούταρχ., *Π. πρ. ψυχρ.* 950B-C: *καὶ κάτω τοῖς σπογγοθήραις διαφυσῶμενον ἐκ τοῦ στόματος ἐν τῇ θαλάσῃ φέγγος ἐνδίδωσιν* Γαλην., *Π. χρ. μορ.* 7, 5 [III 524, 13-14 K. = II 381, 4-5 Helmr.]: *ἐν μὲν ταῖς εἰσπνοαῖς εὐρύνονται* [sc. *διαφυσῶμενοι οἱ συνάπτοντες τοὺς χόνδρους δεσμοί*]. *Π. σπέρμ.* 2, 5 [IV 633, 1-2 K.]. *Π. αἰτ. συμπτ.* 2, 2 [VII 160, 18-161, 1 K.]: *ὄραται γὰρ ἐν αὐτοῖς* [sc. *τοῖς παλμοῖς*] *ἐξαιρούμενόν τε καὶ διαφυσῶμενον τὸ δέρμα, καθ' ὃν αἱ ἀρτηρίαὶ διαστέλλονται τρόπον Ὑπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Π. φύσ. ἀνθρ.* 2, 13 [XV 156, 2-3 K. = CMG V/9/1, σ. 79, 25-26]: *εἰκότως οὖν αὐξεται τὰ τοιαῦτα σώματα· διατεινόμενα γὰρ εἰς τὰς τρεῖς διαστάσεις, οἴονει καὶ διαφυσῶμενα* [Γαλην.], *Ὅρ. ἰατρ.* 219 [XIX 408, 12-13 K.]: *καὶ ἐπὶ πλεῖον διαφυσωμένης τῆς ἀρτηρίας καὶ ἀνευρνομένης* Στέφ., *Ἐξήγ. εἰς Γαλην. πρὸς Γλαύκ. Θεραπ.* [I 287, 10-11 Dietz]: *κάνταῦθα τοίνυν φασί, τῶν ὑποχονδρίων διαφυσωμένων, οἰδαίνει, κ.ἄ.* Βλ. ὡστόσο Ὅρειβ., *Ἰατρ. συν.* 50, 9 [CMG VI/2/2, σ. 60, 29-30]: *βρέχεται ἢ πάπυρος ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας· ὅταν δ' ἐμφυσηθῇ, ἐντίθεται εἰς αὐτὴν τὸ σωληνᾶριον καὶ τότε περισιγγεται.*

σ. 8, 8-9: *ἐὰν δὲ δι' οἰασθηποτοῦν αἰτίας <ἐν> ταῖς πρώταις ἡμέραις μὴ παραληφθῇ τὰ προειρημένα βοηθήματα*

Ἡ προσθήκη τῆς προθ. ἐν εἶναι ἀπλῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἐξομοιωτικῆς τάσεως τοῦ Wellmann, ἐν προκειμένῳ μὲ τὸ ἀντίστοιχο κείμενο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη⁶⁴¹ (σὲ ἄλλες περιπτώσεις μὲ κείμενα ἄλλων γιατρῶν). Ὡστόσο ἡ παραδεδομένη δοτ. τοῦ χρόνου σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι καὶ ὁ ἀντίστοιχος ἐμπρόθ. προσδ. (πὸν προκύπτει ἀπὸ τὴν προσθήκη τοῦ Wellmann)⁶⁴². βλ. Σωρ., *Γυν.* 2, 14 [CMG IV, σ. 72,

640. Ὁ Wellmann στοῦ κριτ. ὑπόμν. ἐπισημαίνει ὅτι στοῦ χωρίου αὐτοῦ τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη παραδίδεται ὁ ἐμπρόθ. προσδ. ἀπὸ τῆς ἐμβροχῆς, ἐνῶ στοὺν Φιλούμενο ὑπάρχει ὑπὸ τῆς βροχῆς· ἀντίθετα δὲν σημειώνει τίποτε γιὰ τὴν γρ. *διαφυσῶμενοι* (Φιλούμ.) καὶ *διαφυρῶμενοι* ([Διοσκουρ.]).

641. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στοὺν στίχ. 8: «ἐν addidi e D». Τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη εἶναι τὸ ἀκόλουθο, [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], *Π. ἰοβ.* 3 [σ. 64, 16-17 Spr.]: *ἐὰν δὲ ὀπωσθηποτοῦν ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις μὴ προληφθῇ [παραλ- legendum] τὰ προειρημένα βοηθήματα.*

642. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ κάνω μιὰ παρατήρηση πού ἰσχύει γιὰ ὅλες τὶς ἀνάλογες περιπτώσεις: Δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ τὸ ἐνδεχόμενον διάφορες λέξεις νὰ ὑπῆρχαν πράγματι στοῦ κείμενου τοῦ Φιλουμένου καὶ σὲ κάποια φάση τῆς ἀντιγραφικῆς διαδικασίας νὰ παραλείφθηκαν, ὅπως ἴσως συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἐν τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου· ἐφ' ὅσον ὁμοίως κατὰ τέτοιο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθεῖ καὶ ἀφοῦ ἡ ἀπουσία τῶν λέξεων αὐτῶν ὄχι μόνον δὲν δημιουργεῖ πρόβλημα, ἀλλὰ κυρίως ἢ μὴ ἀναγκαιότητα τῆς προσθήκης τους τεκμηριώνεται ἀπὸ παράλληλα χωρία, πρέπει νὰ διατηρηθεῖ τὸ σχετικὸ κείμενο ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται.

25-26]: λαμβανέτω δὲ ταῖς πρώταις ἡμέραις ἑπτὰ, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον δέκα τὴν ἀπλὴν καὶ εὐοικονόμητον τροφήν Γαλην., Π. τῶν πεπονηθ. τόπ. 4, 8 [VIII 265, 3-4 K.]: ὥστ' εἰ καὶ ταῖς πρώταις ἡμέραις ἐλάνθανε διὰ σμικρότητα· Π. τοῦ προγιν. 8 [XIV 646, 14-15 K. = CMG V/8/1, σ. 116, 5-6]: ἐπεὶ δὲ ταῖς πρώταις ἡμέραις δύο τούτων γενομένων οὐδὲν ἐφάνη τοῦ ῥοῦ· Ὑπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Π. διαίτ. ὄξ. 2, 18 [XV 547, 5-6 K. = CMG V/9/1, σ. 178, 13-14]: μέμφεται τοὺς ἰατρούς, ὅσοι ταῖς πρώταις ἡμέραις ἐν ἀσιτία παντελεῖ φυλάξαντες τοὺς κάμνοντας ἀθρόως μετάγουσιν, κ.ἄ. [Γαλην.], Π. εὐπορ. 2, 26 [XIV 485, 15-16 K.]: καὶ τούτῳ ὑπονοτιζέσθω ταῖς πρώταις ἡμέραις Ὅρειβ., Ἱατρ. συν. 46, 20 [CMG VI/2/1, σ. 227, 9-11]: τὰ κατάλληλα βοηθήματα δοκιμαζέσθω, ταῖς πρώταις ἡμέραις ὑποστολή, ἔπειτα λεπταὶ τροφαὶ προσαγόμεναι· Γεωπ. 14, 22 [σ. 425, 16-17 Beckh]: τὰ δὲ νεότερα ταῖς πρώταις ἡμέραις ἔσω μένειν χρή⁶⁴³, κ.ἄ. Συνεπῶς τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, ὅπως εἶναι παραδεδομένο, δὲν παρουσιάζει κανένα νοηματικὸ ἢ συντακτικὸ πρόβλημα, καὶ πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἔχει.

σ. 9, 12: Ἀρχιγένης ἐν τῷ ε' τῶν Κατὰ γένος φαρμάκων οὕτως
 Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Κατὰ τὸ παραδεδομένο κείμενο ἢ παραπομπὴ τοῦ Φιλουμένου ἀφορᾷ τὸ *ιε'* βιβλίον τοῦ Ἀρχιγένη. Ὁ Wellmann «διόρθωσε» τὴ γρ. *ιε'* σὲ *ε'*, μὴ δεχόμενος τὴ μαρτυρία αὐτή⁶⁴⁴. Οὐτε ὅμως στὸ κριτ. ὑπόμν. τῆς ἐκδόσεως ὑπάρχει κάποια δικαιολόγησις τῆς διορθώσεως (κάτι ποὺ γίνεται γιὰ πολλὰς ἄλλες), οὐτε τὰ παράλληλα χωρία ποὺ προσκομίζονται παρέχουν βοήθεια γιὰ τὴν κατανόησις τῆς ἀναγκαιότητος τῆς διορθώσεως αὐτῆς. Ἀλλὰ οὐτε καὶ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο παρουσιάζει πρόβλημα στὴν παράδοσή του, ὥστε νὰ μᾶς κάνει νὰ σκεφθοῦμε (ἢ νὰ μᾶς ὑποχρεῶνι νὰ δεχθοῦμε) ὡς ἀναγκαῖα κάποια ἐπέμβασι στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο⁶⁴⁵.

643. Φυσικὰ στὰ ἰατρικὰ κείμενα ἐντοπίζεται, ἀλλὰ μὲ πολὺ μικρότερη συχνότητα, καὶ ὁ ἐμπροθ. προσδ. ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις, βλ. Γαλην., Π. αἰρέσ. τοῖς εἰσαγ. 4 [I 73, 15-16 K. = Gal. scr. min. III 8, 4-6]: ἐπὶ δὲ τῶν ἐχιδνῶν ἐν μὲν ταῖς πρώταις ἡμέραις ὁμοιον [sc. τὸ ἔλκος] τοῖς ἄλλοις· Π. κρίσ. 1, 19 [IX 635, 17-18 K. = σ. 122, 21-23 Alex.]: ἐὰν γὰρ ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις ἔτι τῶν τῆς ἀπεψίας σημείων ἐπικρατοῦντων ἐπιφαίνεταιί τινα τοιαῦτα [sc. σημεία]· Ὅρειβ., Ἱατρ. συν. 10, 17 [CMG VI/1/2, σ. 59, 22-23]: τοὺς τῆς κεφαλῆς κατακτενισμοὺς ἐν μὲν ταῖς πρώταις ἡμέραις παραιτητέον 44, 20 [CMG VI/2/1, σ. 141, 24-25]· Αἰετ., Λόγ. ἱατρ. 5, 134 [CMG VIII/2, σ. 110, 22-23]: ἐμβρεκτέον δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν ἐν μὲν ταῖς πρώταις ἡμέραις ἐλαίῳ γλυκεῖ 15, 3 [σ. 11, 17-18 Ζερβ.]: ἐν μὲν ταῖς πρώταις ἡμέραις ἐλαττοῦν δοκεῖ τὸν ὄγκον, κ.ἄ.

644. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.: «*ιε'* P: correxi».

645. Ἡ ἄποψη τῶν ἐρευνητῶν ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων* τοῦ Ἀρχιγένη ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο μόνο βιβλία ἀποδεικνύεται βέβαια ἐσφαλμένη ὕστερα ἀπὸ τὴν νέα, διαφορετικὴ, μαρτυρία τοῦ Φιλουμένου (εἴτε δεχθοῦμε τὸ *ιε'* τοῦ χφ. εἴτε τὴν διόρθωσις τοῦ Wellmann σὲ *ε'*). Ἀντιρρήσεις ὅμως στὴν ἀποψή τους θὰ μπορούσαν νὰ προβληθοῦν ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ μαρτυρία αὐτή· ἐπειδὴ τὰ χωρία τοῦ Γαληνοῦ, τὰ ὁποῖα ἐπικαλοῦνται, δὲν παρέχουν

Σχετικά με την αντίρρηση του Wellmann να δεχθεί την παραδεδομένη γραφή, θα μπορούσε κάποιος να εικάσει ότι ο Γερμανός φιλόλογος θεώρησε τον αριθμό δέκα πέντε υπερβολικό και αναληθή και, κατά συνέπεια, τον απέδωσε σε αντιγραφικό λάθος, επηρεασμένος από τις μαρτυρίες του Γαληνού, ο οποίος στα δύο κύρια φαρμακολογικά έργα του⁶⁴⁶ παραθέτει και σχολιάζει αποσπάσματα μόνον από τα δύο πρώτα βιβλία του *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων*⁶⁴⁷ (και μάλιστα χωρίς σε κάποια από τις σχετικές παραπομπές του να μās πληροφοροεὶ για τὸν ἀκριβὴ ἀριθμὸ τῶν βιβλίων τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ). Στὰ παραπάνω ὅμως θὰ μπορούσε κάποιος νὰ παρατηρήσει: 1) Ὁ Wellmann δὲν προσκομίζει κανένα ἀπολύτως ἐπιχείρημα για τὴν ἀθέτηση τῆς παραδεδομένης γραφῆς. 2) Δὲν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα στὴν ἀνάγνωση τοῦ χωρίου πὸ μās ἐνδιαφέρει (ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν αὐτοψία τοῦ χφ.). 3) Λάθος συγχύσεως παρόμοιο μὲ αὐτὸ πὸ θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ στὸ παραπάνω χωρίο δὲν ἔχει ἐπισημανθεῖ σε κανένα ἄλλο σημεῖο τοῦ κειμένου τοῦ Φιλουμένου⁶⁴⁸. 4) Δὲν ὑπάρχει καμιά μαρτυρία ἄλλου συγγραφέα (εἰπώθηκε ἤδη ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Φιλουμένου εἶναι μοναδική), ἡ ὅποια νὰ καθιστᾶ ἀμφισβητήσιμο τὸν ἀριθμὸ *ιε'*. 5) Εἶναι γενικᾶ παραδεκτὸ ἀπὸ ὅλους τοὺς σύγχρονους ἐρευνητές, συμπεριλαμβανομένου και τοῦ Wellmann, ὅτι τὸ *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων* ἀποτέλεσε τὴν κύρια ἐργασία τοῦ Ἀρχιγένη πάνω στὴ Φαρμακολογία⁶⁴⁹. Στὸ σύγγραμμα αὐτὸ ὁ Ἀπαμέας γιατρός, ἀξιοποιώντας και τὴν προγενέστερη ἰα-

τὴν πληροφορία ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτὸ τοῦ Ἀρχιγένη ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο μόνο βιβλία, ἀλλὰ ἀπλῶς ὅτι τὸ παράθεμα πὸ ἀκολουθεῖ προέρχεται ἀπὸ τὸ πρῶτο ἢ τὸ δεῦτερο βιβλίο τοῦ ἔργου ἢ μνεῖα ὅμως ὅτι ἓνα ἀπόσπασμα προέρχεται ἐκ τοῦ δευτέρου βιβλίου (ἢ περιέχεται ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ) κάποιου συγγράμματος δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκη ὅτι τὸ σύγγραμμα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο μόνο βιβλία. Πὰ τις παραπομπές τοῦ Γαληνοῦ στὸ πρῶτο και τὸ δεῦτερο βιβλίο τοῦ *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων* βλ. FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 198-199, ἐνῶ σχετικᾶ με τὴν ἀποψη ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἀρχιγένειο ἔργο ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο μόνο βιβλία βλ. ἐνδεικτικᾶ CH. F. HARLES, *Analecta historico-critica de Archigene medico et de Apolloniis medicis eorumque scriptis et fragmentis — Accedit Apollonii de scarificatione fragmentum graecum*, Lipsiae 1816, σ. 6, και WELLMANN, *Die pneumatische Schule*, σ. 20, ὑποσημ. 10 (: «Dieses Werk, das zwei Bücher umfasste ...»).

646. Δηλ. στὸ *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους και Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη*.

647. Βλ. ἐνδεικτικᾶ ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 1, 8 [XII 468, 5 κ.έ. Κ.]: ἃ ἔγραψεν Ἀρχιγένης περὶ ἀχώρων ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων*, και 5, 3 [XII 846, 16 κ.έ. Κ.]: τὰ ὑπ' Ἀρχιγένους γεγραμμένα ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων, πρὸς τὰ ἐν τοῖς γενεῖοις ἐξανθήματα. Βλ. και FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 198-199.

648. Αὐτὸ τουλάχιστον τὸ συμπέρασμα συνάγεται ἀπὸ τὸ κριτ. ὑπόμν. τῆς ἐκδόσεως.

649. Βλ. ἐνδεικτικᾶ WELLMANN, *Die pneumatische Schule*, σ. 20, ὑποσημ. 10, ὅπου σημειώνεται ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἀρχιγένη «gehörte zu den berühmtesten Heilmittellehren des Altertums» για περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 91, ὑποσημ. 214.

τρική γραμματεία, ἐξέθετε συστηματικά ὅλες τὶς φαρμακολογικὲς γνώσεις του, οἱ ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ πολλοὺς μεταγενέστερους⁶⁵⁰. Κάτω ἀπὸ αὐτὸν τὸν γενικὸ τίτλο, συμπεριέλαβε σὲ ἓνα ἐνιαῖο φαρμακολογικὸ σύγγραμμα ὅλα ὅσα ἄλλοι γιατροὶ πραγματεύθηκαν σὲ ξεχωριστὰ φαρμακολογικὰ συγγράμματα, μὲ διαφορετικὸ τίτλο τὸ καθένα. Αὐτὸ διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ τοὺς τίτλους τῶν ἔργων ποὺ διασώζουν ἀποσπάσματα τοῦ ἀρχιγένειου ἔργου, α') *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους* (Γαληνός): περιέχει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ πρῶτο καὶ τὸ δεῦτερο βιβλίο τοῦ παραπάνω ἔργου⁶⁵¹. β') *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη* (Γαληνός): περιέχει ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ δεῦτερο βιβλίο τοῦ παραπάνω ἔργου⁶⁵². γ') *Περὶ εὐπορίστων* (ψευδο-Γαληνός): περιέχει δύο ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα προέρχονται —τὸ ἓνα σίγουρα καὶ τὸ ἄλλο πιθανότατα— ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων*⁶⁵³. δ') *Περὶ ἰοβόλων* (Φιλούμενος, Ἀνώνυμος [Αἴλιος Προμῶτος;]): περιέχει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ δέκατο πέμπτο βιβλίο τοῦ ἀρχιγένειου ἔργου⁶⁵⁴. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐνδείξεις, ἂν καὶ ἀπὸ μόνες τοὺς εἶναι ἀσθενεῖς, λειτουργώντας ἀθροιστικὰ μᾶς ὁδηγοῦν στὴν ἄποψη ὅτι ἓνα σύγγραμμα, στὸ ὁποῖο γινόταν πραγμάτευση ἐνὸς τόσο μεγάλου καὶ σπουδαίου θέματος, δὲν εἶναι καθόλου περίεργο νὰ συγκροτοῦνταν καὶ ἀπὸ περισσότερα ἀπὸ δέκα πέντε βιβλία. Ἀπὸ τὶς ὄχι λίγες ἀνάλογες περιπτώσεις σημειῶνω ἐδῶ ὅτι τὸ φαρμακολογικὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀνδρομάχου τοῦ νεωτέρου (1ος αἰ. μ.Χ.) ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δέκα πέντε τουλάχιστον βιβλία⁶⁵⁵, καὶ ὅτι οἱ τρεῖς κύριες φαρμακολογικὲς ἐργασίαι τοῦ Γαληνοῦ ἀπαριθμοῦν συνολικὰ εἴκοσι ὀκτῶ βιβλία⁶⁵⁶. Ἐπίσης τὸ *Περὶ βοθημάτων* τοῦ Ἀθηναίου ἀπὸ

650. Ὅπως π.χ. ἀπὸ τὸν Γαληνὸ, τὸν Φιλούμενο, τὸν Ἀνώνυμο [Αἴλ. Προμ.], τὸν Ἀλέξανδρο Τραλλιανὸ κ.ἄ.

651. Βλ. FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 198-199.

652. Βλ. FABRICIUS, *Pharmakologen*, σ. 199.

653. Βλ. [ΓΑΛΗΝ.], *Π. εὐπορ.* 1, 1 [XIV 321, 1-16 K.] = ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 2 [XII 573, 5-576, 5 K.] (τὸ ἀρχιγένειο κείμενο στὸ *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* παραδίδεται τμηματικά, ἐπειδὴ ὁ Γαληνὸς κατὰ τὴν παράθεσή του παρεμβάλλει σ' αὐτὸ καὶ δικά του σχόλια), καὶ *Π. εὐπορ.* 1, 3 [XIV 343, 8-350, 14 K.] = ΓΑΛΗΝ., ὁ.π. 4, 8 [XII 790, 10-803, 8 K.] (στὸ *Π. εὐπορ.* παραλείπονται τμήματα τοῦ ἀρχιγένειου κειμένου). Προφανῶς ἄμεση πηγὴ τοῦ *Π. εὐπορ.* δὲν εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχιγένη ἀλλὰ τοῦ Γαληνοῦ.

654. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ἰοβ.* 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 12 κ.ἑ.]: *Ἀρχιγένης ἐν τῷ ἰε'* [cod.: ε' Wellm.] *τῶν κατὰ [K- Wellm.] γένος φαρμάκων οὕτως, ἐνῶ ἄλλες παραπομπὲς στὸ ἴδιο ἀρχιγένειο ἔργο, χωρὶς ὁμῶς μνεῖα τοῦ σχετικοῦ βιβλίου, γίνονται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο (βλ. Εἰσαγωγή, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀρχιγένη, σ. 108-109), ὅπως ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸν ΑΝΩΝ. [Αἴλ. Προμ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 30 [σ. 58, 31 Ihm]: *Ἀρχιγένης δὲ ἐν τοῖς κατὰ [K- Ihm] γένος αὐτοῦ τῶν φαρμάκων φησὶν οὕτως.**

655. Βλ. ΣΧΟΛ. R² ΟΡΕΙΒ. *ΙΑΤΡ. ΣΥΝ.* 43, 36 [CMG VI/2/1, σ. 100, 1]: *ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μετ' οὐ πολὺ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐν τῷ ἰε' τῶν ὑπ' Ἀνδρομάχου γεγραμμένων φαρμάκων.*

656. Δηλ. οἱ *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους* (δέκα βιβλία), *Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη* (ἑπτὰ βιβλία) καὶ *Περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων*

τὴν Ἀττάλεια (1ος αἰ. π.Χ.) ἀπαρτιζόταν ἀπὸ τριάντα τουλάχιστον βιβλία⁶⁵⁷.

Στὴν ἐνδεχόμενη ἀπορία γιὰ τὴν παντελῆ ἔλλειψη μαρτυριῶν γιὰ τὰ βιβλία ποὺ παρεμβάλλονταν ἀνάμεσα στὸ δεῦτερο καὶ τὸ δέκατο πέμπτο θὰ μπορούσε κάποιος νὰ παρατηρήσει ὅτι ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχιγένη *Περὶ τόπων πεπονθότων* (τρία βιβλία) γνωρίζουμε μόνον ἐλάχιστα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίον· ἐπίσης ἀπὸ τὸ *Περὶ τῆς τῶν πυρετῶν σημειώσεως* (δέκα βιβλία), ἐνῶ γνωρίζουμε ἀρκετὰ ἀποσπάσματα, δὲν ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ καθορίσουμε ἀπὸ ποιο βιβλίον προέρχεται τὸ καθένα τους. Καὶ ὁμως καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἔργα χρησιμοποιήθηκαν συχνὰ καὶ συστηματικὰ στὰ ἀντίστοιχα συγγράμματα τοῦ Γαληνοῦ. Ἀκόμη ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ γιατροῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυδὸς *Περὶ τῆς Ἡροφίλου αἰρέσεως*, τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦνταν ἀπὸ εἴκοσι ἐννέα τουλάχιστον βιβλία, μπορούμε νὰ ἐντοπίσουμε ἀποσπάσματα μόνον ἀπὸ τέσσερα βιβλία, τὸ πρῶτο, τὸ τρίτο, τὸ εἰκοστὸ ὄγδοο καὶ τὸ εἰκοστὸ ἔνατο⁶⁵⁸, ἐνῶ ἀπὸ τὸ *Περὶ τῆς ἱατρικῆς* (τουλάχιστον δέκα ὀκτῶ βιβλία) τοῦ Φιλωνίδη τοῦ Σικελοῦ εἶναι γνωστὸ ἓνα μόνον ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ δέκατο ὄγδοο βιβλίον⁶⁵⁹. Γίνεται λοιπὸν σαφέστατο ὅτι δὲν ὑφίσταται κανεὶς λόγος ὥστε νὰ ἀμφισβητήσουμε τὴ μαρτυρία τοῦ χφ. τοῦ Φιλουμένου γιὰ τὰ δέκα πέντε βιβλία τοῦ ἀρχιγένειου *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων*· ἀντίθετα, πολλὲς ἐπὶ μέρους ἐνδείξεις μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ τὴ θεωρήσουμε ὡς ὀρθή⁶⁶⁰.

β') Ἡ ἔκφραση *τῶν Κατὰ γένος φαρμάκων* δὲν ἀποτελεῖ τὸν τίτλο τοῦ συγγράμματος· προφανῶς μὲ αὐτὴν ὁ Φιλούμενος παραπέμπει στὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα τοῦ Ἀρχιγένη μὲ ἀναφορὰ στὸ περιεχόμενό του. Συνεπῶς ἡ πρόθ. *κατὰ* πρέπει νὰ γραφτεῖ μὲ μικρὸ τὸ ἀρχικὸ γράμμα. Διαφορετικὰ τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως: ... ἐν τῷ *ιε'* <τῶν *Περὶ*> τῶν κατὰ γένος φαρμάκων οὕτως.

(ἔνδεκα βιβλία)· πρβ. ἀκόμη τὰ ἔργα τοῦ Γαληνοῦ *Περὶ χρείας μορίων* (δέκα ἐπτὰ βιβλία), *Περὶ ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων* (δέκα πέντε βιβλία), καὶ *Θεραπευτικὴ μέθοδος* (δέκα τέσσερα βιβλία). Ἐπίσης ἡ ἀνατομικὴ πραγματεία τοῦ Μαρίνου (πρῶτο μισὸ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.) ἀποτελοῦνταν ἀπὸ εἴκοσι βιβλία, ἡ ὁμόθεμη τοῦ Λύκου τοῦ Μακεδόνα ἀπὸ δέκα ἐννέα βιβλία, ἐνῶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μακεδόνα (1ος αἰ. π.Χ.) ἀπαρτιζόταν ἀπὸ ἑβδομήντα ἑξὶ τουλάχιστον βιβλία.

657. Βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν.* 9, 12 [CMG VI/1/2, σ. 12, 25-26]: *Ἀθηναίου περὶ τόπων· ἐκ τοῦ λ' λόγου τοῦ Περὶ βοθημάτων.*

658. Βλ. VON STADEN, *Herophilus*, σ. 541.

659. Βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. διαφ. σφυγμ.* 4, 10 [VIII 748, 10-14 K.]: *ἐὰν τὰ γεγραμμένα Φιλωνίδη τῷ Σικελῷ κατὰ τὸ Περὶ τῆς ἱατρικῆς ὀκτωκαιδέκατον προχειρίζηται τις, ὧν ἐπὶ βραχὺ καὶ Ἀγαθῖνος ἐμνημόνευσε μεμφόμενος αὐτῷ πρῶτον μὲν ὡς μοχθηρῶς ἀποφνηναμένῳ τὸν σφυγμὸν ἐν ἀρτηρίαις μόναις γίνεσθαι (κτλ.).*

660. Πὰ τὴν ὑπεράσπιση αὐτῆς τῆς παραδεδομένης γραφῆς βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 89-93 (ἐνῶ γενικὰ γιὰ τὸ ἀρχιγένειο *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων* βλ. ὁ.π., σ. 88-95).

σ. 9, 20-22: ἐπὶ δὲ τῶν κυνοδήκτων εὐθέως μὲν καταρραίνων ὄξος πλατεία τῇ χειρὶ τύπτε τὸ δῆγμα, εἶτα νίτρον μετ' ὄξους τρίψας κατακρούνιζε ἄνωθεν, εἶτα ὀρόβινον <ἄλευρον> φυράσας ἐλαίῳ ἐπιτίθει.

Μετὰ τὸ ὀρόβινον ὁ Wellmann προσθέτει τὸ οὖσ. ἄλευρον⁶⁶¹. ἡ προσθήκη αὐτὴ ὅμως δὲν εἶναι ἀπαραίτητη, ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς τὸ ἐπίθ. ὀρόβινον δὲν ὑπάρχει ἐνδεχόμενο νὰ δηλώνει τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον τὸ ἄλευρον ποῦ παρασκευάζεται ἀπὸ τὸν ὄροβον⁶⁶², καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ οὖσ. ἄλευρον ὕστερα ἀπὸ τὸ ὀρόβινον παραλείπεται συχνὰ στὰ ἰατρικὰ κείμενα· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 108 [I 182, 13-15 Wellm.]: ὄροβός ἐστι θαμνίσκος στενόφυλλος, λεπτός, ἔχων σπερμάτιον ἐν λοβοῖς, ἐξ οὗ γίνεται τὸ καλούμενον ὀρόβινον ἄλευρον, καὶ αὐτόθι [I 183, 1 Wellm.]: σκευάζεται δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὀρόβινον οὕτως ...· στὸν ἴδιο, Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 114 [III 296, 25-26 Wellm.]: καταπλάσσεται δὲ πρὸς δυσουρίαν ὀρόβινον σὺν ὄξει καὶ ἐπιδειῖται Ὅρειβ., Ἰατρ. συν. ἐκλ. 117, 6 [CMG VI/2/2, σ. 292, 11-12]: πήγανον μετ' ὄξους, ὀρόβινον μετὰ μέλιτος, σικύου ἡμέρου φύλλα μετ' οἴνου, κ.ἄ. Συνεπῶς ἡ τελευταία πρόταση τοῦ παραπάνω χωρίου πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται⁶⁶³, δηλ.:

εἶτα ὀρόβινον φυράσας ἐλαίῳ ἐπιτίθει.

σ. 9, 26-27: πρὸς δὲ τὰ <ἤδη> πεπυρωμένα τῶν δηγμάτων ὀρόβινον ἄλευρον μέλιτι φυράσας ἐπιτίθει· ἄκρωσ ποιεῖ.

Τὸ πεπυρωμένα εἶναι διόρθωση τοῦ ἐκδ. ἀντὶ τῆς γρ. πεπορωμένα τοῦ χφ. Ἡ διόρθωση ἔγινε, ὅπως δηλώνεται στὸ κριτ. ὑπόμν. τῆς ἐκδόσεως, μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ὅρειβ., Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 3, 71 [CMG VI/3, σ. 432, 7-8]: πρὸς δὲ τὰ ἤδη πεπυρωμένα [sc. τῶν δηγμάτων] ὄροβον λείον μετὰ μέλιτος ἐπιτίθει⁶⁶⁴. Προτιμότερη ὅμως εἶναι ἡ διόρθωση τοῦ παραδεδομένου πεπορωμένα σὲ πεπυρωμένα γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους: 1) παλαιογραφικὰ τὸ πεπυρωμένα εἶναι πλησιέστερο πρὸς τὴ γρ. πεπορωμένα (εἶναι εὐκόλο νὰ γίνῃ σύγχυση ἀνάμεσα στὸ ν καὶ τὸ ο)· 2) ὁ Παῦλος Αἰγινήτης, ποῦ ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο τοῦ

661. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 22: «ἄλευρον addidi».

662. Ἀκριβέστερα κατὰ τὸν Διοσκουρίδη τὸ κύριο ὑλικὸ ποῦ παρασκευάζεται ἀπὸ τὸν ὄροβο γιὰ φαρμακευτικὴ χρῆση εἶναι τὸ ὀρόβινο ἀλεύρι· ἀντίθετα τὸ ἀφέψημά του, ἐκτὸς τοῦ ὅτι συνιστᾶται ἐξαιρετικὰ σπάνια, μνημονεύεται πάντοτε ὡς ὄροβου (ἢ -ων) ἀφέψημα (καὶ ὄχι ὡς ὀρόβινον ἀφέψημα).

663. Φυσικὰ ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἔκφραση ὀρόβινον ἄλευρον ἐντοπίζεται σὲ ἄλλο χωρίο (σ. 9, 26-27) τοῦ ἴδιου ἔργου δὲν ἀποτελεῖ λόγο ὥστε νὰ ἐξομοιώσουμε μὲ ἐκείνη καὶ τὴν ἐδῶ ἐξεταζόμενη.

664. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 26: «πεπορωμένα P: πεπυρωμένα A, correxi coll. O Aet.». Χωρὶο τοῦ Ἀετίου μὲ περιεχόμενο παρόμοιο μὲ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο δὲν ἐντοπίζεται στὸ ὁμόθεμο κεφ. τοῦ Ἀετίου στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ζερβοῦ.

Φιλουμένου πιστότερα από τὸν Ὀρειβάσιο, γράφει στὴ θέση αὐτὴ *πεπυρωμένα*, βλ. *Ἐπιτ. ιατρ.* 5, 4 [CMG IX/2, σ. 11, 12-13]: *πρὸς τὰ ἤδη πεπυρωμένα τῶν δηγμάτων ὀρόβινον ἄλευρον μέλιτι πεφυραμένον ἐπιτίθει* 3) δεδομένου ὅτι, κατὰ κανόνα, ὅλες οἱ θεραπευτικὲς μέθοδοι προτείνεται νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἀμέσως μετὰ τὸ *δῆγμα*⁶⁶⁵, ἢ γρ. *πεπυρωμένα* ἀνταποκρίνεται περισσότερο στὴν ἰατρικὴ πραγματικότητα· ἐπειδὴ, ὕστερα ἀπὸ τὴν *δῆξιν* σὲ κάποιο σημεῖο τοῦ σώματος, ἀκολουθεῖ πρῶτα ἡ *πύρωσις*⁶⁶⁶, ἐνῶ γιὰ τὴ δημιουργία πύου⁶⁶⁷ ἀπαιτεῖται χρόνος μερικῶν ἡμερῶν, πέντε ἕως ἑπτὰ. Ὅμως, μὲ ἐξαιρεση τοὺς λυσοδοήκτους⁶⁶⁸, σὲ καμιά ἄλλη περίπτωση δὲν ὑποδεικνύεται θεραπεία μετὰ πάροδο ἡμερῶν· ἀκόμη, σὲ καμιά περίπτωση δὲν μνημονεύεται δημιουργία πύου παρὰ μόνο στὸ χωρίο ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ, ὅπου ὁμως ἡ γραφὴ προέρχεται ἀπὸ διόρθωση. Ἀντίθετα, γίνεται λόγος γιὰ *πύρωσιν* (σ. 34, 5), *ἐρύθημα* (σ. 19, 23· σ. 37, 16· σ. 38, 22), *ἐρυθρὸν τόπον* (σ. 15, 21), κτλ.⁶⁶⁹. Τὸ χωρίο λοιπὸν πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

πρὸς δὲ τὰ <ἤδη> πεπυρωμένα τῶν δηγμάτων ὀρόβινον ἄλευρον μέλιτι φυράσας ἐπιτίθει· ἄκρως ποιεῖ,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Στὰ δῆγματα ὁμως στὰ ὁποῖα ἔχει ἤδη δημιουργηθεῖ φλεγμονή, βάζε ὡς ἐπίθεμα ἀλεύρι ὀρόβου, ἀφοῦ τὸ ἀναμίξεις μὲ μέλι· ἐνεργεῖ ἀποτελεσματικότερα».

σ. 10, 8-9: *τινὲς δὲ καὶ κρόμμυον προσμίγουσιν* [sc. στὸ ἀναγραφόμενο φάρμακο] *καὶ ὄξους καὶ οὕτως χρώνται.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ καταγράφεται μιὰ προσθήκη στὰ συστατικὰ τοῦ ἀμέσως προηγούμενου φαρμάκου· σ' αὐτὰ λοιπὸν κάποιοι γιατροὶ ἀναμιγνύουν ἐπὶ πλέον *κρόμμυον* καὶ *ὄξος*, προφανῶς γιὰ νὰ καταστεῖ, κατὰ τὴ γνώμη τους, ἀποτελεσματικότερο. Συνεπῶς τὰ δύο ἀντικείμενα τοῦ *προσμίγουσιν* πρέπει νὰ τεθοῦν στὴν ἴδια πτώση, δηλ. σὲ αἰτιατ.:

665. Τὰ χρον. ἐπιρρ. ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὶς περιπτώσεις αὐτὲς εἶναι: α') *εὐθέως*· βλ. σ. 9, 20-21: *ἐπὶ δὲ τῶν κυνοδήκτων εὐθέως μὲν καταρραίνων ὄξος*· ἀκόμη, σ. 37, 21. β') *εὐθύς*· βλ. σ. 8, 24-25: ... λαβόντας τὸν ἐλλέβορον εὐθύς ἐν τῷ πρώτῳ [τῷ] καταπειρασμῷ τοῦ συμπτώματος. γ') *παραντικά*· βλ. σ. 22, 14-15: *ἀπλοῖς δὲ βοηθήμασιν παραντικά <χρηστέον> τούτοις*. δ') *παραχρήμα*· βλ. σ. 16, 24-25: *βοηθοῦνται δὲ* [sc. οἱ ὑπὸ τοῦ ἀσκαλαβώτου δηχθέντες] *παραχρήμα καταπλασσομένοι τὴν πληγὴν κρομμύοις*· ἀκόμη σ. 17, 18· σ. 22, 11, καὶ σ. 23, 14. ε') *συντόμως*· βλ. σ. 22, 10: *βοηθοῦνται δὲ οἱ ὑπ' αὐτῶν* [sc. τῶν ἀσπίδων] *πληγέντες συντόμως ἀκρωτηριασμῷ*. Βλ. ἀκόμη τὶς ἐκφράσεις, σ. 5, 22-23: ... *διδόνα πιεῖν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ...*· σ. 5, 25-26: *ἀπ' ἀρχῆς μὲν οὖν διδόμενον τὸ φάρμακον*.

666. Δηλ. ἡ ἀντίδραση τῶν ἰστῶν στὴν ἐπίδραση τοῦ φλεγμονώδους παράγοντα.

667. Δηλ. νέκρωση ἰστῶν καὶ συρροὴ λευκῶν αἰμοσφαιρίων.

668. Βλ. σ. 5, 26-6, 1: *εἰ δὲ ἡμέραι παρέλθοιεν δύο ἢ καὶ τρεῖς ἀπὸ τῆς δῆξεως, ἐγχειροῦντες τῇ θεραπείᾳ τριπλάσιον τῇ συμμετρίᾳ ποιήσαντες τὸ φάρμακον δώσομεν*, καὶ σ. 8, 8-9: *ἐὰν δὲ δι' οἰασηθοῦν αἰτίας ταῖς πρώταις ἡμέραις μὴ παραληφθῇ τὰ προειρημένα βοηθήματα*.

669. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικὲς παρατηρήσεις, σ. 1141-1142.

τινές δὲ καὶ κρόμμυον προσμίγουσιν καὶ ὄξος καὶ οὕτως χρώνται,
καὶ τὸ χωρίο νὰ μεταφρασθεῖ: «... κάποιοι ἀναμιγνύουν ἐπὶ πλέον κρεμμύδι καὶ
ξύδι καὶ τὸ χρησιμοποιοῦν ἔτσι»⁶⁷⁰.

σ. 10, 18-19: σύνθετον θυμίαμα Φιλίνου <τοῦ> θηριακοῦ

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Ἡ γρ. Φιλίνου ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Wellmann ἀντὶ τοῦ παραδεδο-
μένου ὄλαου⁶⁷¹. Ὁ Γερμανὸς μελετητὴς γιὰ τὴ διόρθωση αὐτὴ βασίσθηκε προ-
φανῶς στὸ χωρίο τοῦ Ἀωννύμου [Αἴλ. Προμ.:], ὅπου παρατίθεται ἓνα σύγχι-
σμα προφυλακτικόν τοῦ Φιλίνου τοῦ θηριακοῦ (πιθανότατα πρόκειται γιὰ τὴ
μοναδικὴ μαρτυρία τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ, καὶ σίγουρα τὴ μοναδικὴ στὴν ὁποία ὁ
Φιλίνος χαρακτηρίζεται θηριακός)⁶⁷². Ἐπίσης ὁ Wellmann γνῶριζε ὅτι ἀπὸ τὸν
Ἀέτιο παραδίδεται ἓνα θυμίαμα ποῦ ἀποδιώκει τὰ ἐρπετά· ἡ σύνθεση τοῦ θυ-
μιάματος αὐτοῦ εἰσάγεται μὲ τὴ δήλωση: Στράτωνος θυμίαμα, ὁ ὁποῖος ταυτί-
ζεται μὲ τὸν ὁμώνυμο Ἐρασιστράτειο γιατρό (γιὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε λόγος πα-
ραπάνω)⁶⁷³. Τὸ ἴδιο σκεῦασμα ἐντοπίζεται καὶ στὸν Φιλούμενο, ὅπου ὁμως ἐξ
αἰτίας τῆς πλημμελοῦς παραδόσεως διαβάζουμε: σύνθετον θυμίαμα ὄλαου
θηριακοῦ [sic]. Ὁ Wellmann λοιπόν, συνδυάζοντας ὅλα τὰ παραπάνω, στὴν
ἐκδοση τοῦ Φιλουμένου προέκρινε τὴ συμπλήρωση τοῦ ὄλαου σὲ Φιλίνου⁶⁷⁴,
διαπράττοντας δύο λάθη: Πρῶτον ὅτι ὁ Φιλούμενος καὶ ὁ Ἀέτιος παραδίδουν
τὸ ἴδιο φάρμακο, θυμίαμα, ἀλλὰ ὁ Ἀέτιος τὸ ἀποδίδει ρητὰ στὸν Στράωνα⁶⁷⁵,
ἐνῶ στὸν Φιλούμενο ἡ κακὴ παράδοση τοῦ κειμένου δὲν μᾶς κατευθύνει οὔτε
πρὸς τὴν συμπλήρωση τοῦ ἴδιου ὀνόματος (Στράτωνος) οὔτε πρὸς τὴν γρ. Φιλί-
νου, καὶ δεῦτερον ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Φιλίνου στὸν Ἀωννύμο [Αἴλ. Προμ.:] δὲν
συνδέεται μὲ τὸ ἴδιο φάρμακο ὅπως στὸν Φιλούμενο· τὸ σκεῦασμα τοῦ Φιλίνου
(στὸν Ἀωννύμο) εἶναι ἓνα σύγχισμα προφυλακτικόν, τὸ ὁποῖο ἐπαλείφεται στὸ
σῶμα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ ἀποτρέψει τὰ ἰοβόλα νὰ τὸν τσιμπήσουν ἢ νὰ τὸν
δαγκώσουν, στὸ χωρίο ὁμως τοῦ Φιλουμένου γίνεται λόγος γιὰ θυμίαμα ποῦ
ἀποδιώκει τὰ ἐρπετά μακριὰ ἀπὸ τὰ σπίτια ἢ ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου κοιμᾶται κά-
ποιος, ὅταν διαμένει στὴν ὑπαιθρο· συνεπῶς δὲν διαπιστώνεται καμιὰ ὁμοιότη-

670. Δηλ. μὲ τὴν κατ' αὐτοὺς βελτιωμένη σύνθεσή του.

671. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 19: «Φιλίνου scripsi: ὄλαου P: Stratonī medicamentum vindicat Aet. I.c.».

672. Γιὰ τὴ σχετικὴ συζήτηση βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σ. 64-65.

673. Βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σ. 61-62.

674. Βλ. ἐπίσης WELLMANN, Philumenos, σ. 383.

675. Σημειώνω ἀκόμη ὅτι τὸ ἴδιο θυμίαμα, ἀποδιδόμενο ἐπίσης στὸν Στράωνα, παραδίδεται καὶ στὰ *Ἱππιατρ.* (HIPP. CANT.) 71, 25 [CHG II 212, 1-5 O.-H.] (τὸ χωρίο αὐτὸ τῶν *Ἱππιατρ.* δὲν τὸ μνημονεύει οὔτε ὁ Wellmann οὔτε ὁ Kind).

τα —οὔτε ὅσον ἀφορᾶ τὴ σύνθεση οὔτε ὅσον ἀφορᾶ τὴ δράση— ἀνάμεσα στὸ φαρμακευτικὸ σκεῦασμα τοῦ Φιλίνου (στον Ἄνωνυμο) καὶ στὸ ὑπὸ συζήτησης φάρμακο τοῦ Φιλουμένου· μὲ ἄλλα λόγια, ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν δύο αὐτῶν κειμένων δὲν προκύπτει κανένα στοιχεῖο ποῦ θὰ δικαιολογοῦσε τὴ διόρθωση τοῦ παραδεδομένου ὄλαου σὲ Φιλίνου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Wellmann σὲ μεταγενέστερο δημοσίευσμά του, μᾶλλον ὀρθὰ ἀντελήφθη ὅτι δὲν ὑπῆρχε κανένα ἐπιχείρημα γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ ἐν λόγῳ *θυμιάματος* μὲ τὸν Φιλίνο, καὶ πρότεινε τὴ συμπλήρωση τῆς προβληματικὰ παραδεδομένης γραφῆς σὲ <Νικ>ολάου⁶⁷⁶. Ὁ F. E. Kind ὅμως ἀπορρίπτει καὶ τὶς δύο παραπάνω προτάσεις τοῦ Wellmann, καὶ πιστεύει ὅτι στὸ συζητούμενο χωρίο πρέπει ἀπλῶς νὰ διαβάσουμε: *σύνθετον θυμιάμα ἄλλου θηριακόν*⁶⁷⁷. Πάντως, ἄσχετα ἀπὸ τὸ ἂν ἔχει ἢ ὄχι δίκιο ὁ Kind, σίγουρα ἡ διόρθωση σὲ Φιλίνου ποῦ πρότεινε ὁ Wellmann εἶναι ἐντελῶς αὐθαίρετη. Δυστυχῶς γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς γραφῆς αὐτῆς δὲν μᾶς βοηθᾷ ἡ μορφή κανενὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν γνωστῶν θηριακῶν (ἀλλὰ οὔτε καὶ τῶν λοιπῶν γιατρῶν ποῦ ἔγραψαν γιὰ τὰ ἰοβόλα ζῶα). Ὡς κατακλείδα λοιπὸν στὰ παραπάνω θὰ μπορούσα νὰ παρατηρήσω πρῶτα-πρῶτα ὅτι *Νικόλαος θηριακός* δὲν εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλου (φυσικὰ δὲν ἀποκλείεται αὐτὴ νὰ ἦταν ἡ μοναδικὴ μνεία του, ἢ ὅποια δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος νὰ μὴν γίνεῖ ἀποδεκτὴ, ἂν στὸ οἰκεῖο χωρίο τὸ ὄνομά του παραδιδόταν χωρὶς πρόβλημα). Ὡστόσο, ἐπειδὴ ἐδῶ πρόκειται γιὰ συμπλήρωση, ἢ τεκμηριώσή της μὲ κάποιο παράλληλο κρίνεται ἀπαραίτητη· τέτοιο παράλληλο ὁ Wellmann δὲν προσκομίζει. Ἡ δευτέρη παρατήρηση ἀφορᾶ τὴν πρόταση τοῦ Kind· ἡ διόρθωση τοῦ ὄλαου σὲ ἄλλου ποῦ προτείνει, μέσα στὰ συμφραζόμενά της φαίνεται ἐντελῶς ἀδόκιμη: *σύνθετον θυμιάμα ἄλλου θηριακόν*. Παρόμοια ἔκφραση, στὴν ὅποια νὰ παραλείπεται τὸ ὄνομα τοῦ γιατροῦ ποῦ συνέθεσε κάποιον φάρμακο καὶ ἀντὶ αὐτοῦ νὰ τίθεται ἡ γεν. ἄλλου, δὲν ἔχω ἐντοπίσει. Ἀντίθετα, ἂν δὲν κατονομάζεται ὁ εὔρετὴς τοῦ φαρμάκου, τότε ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ ἓνα φάρμακο στὸ ἐπόμενο γίνεται πάντοτε μὲ τὴν ἀπλὴ δήλωση ἄλλο· ὁπότε οὔτε ἡ πρόταση τοῦ Kind μπορεῖ νὰ εἶναι ὀρθή⁶⁷⁸. Συνεπῶς ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ὀνόματος τοῦ γιατροῦ ποῦ συνέθεσε τὸ ἐν λόγῳ *σύνθετον θυμιάμα* παραμένει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἓνα ἄλυτο πρόβλημα.

676. Βλ. WELLMANN, *Geschichte*, IV, σ. 1, ὑπόσημ. 1 (: «ich glaube ihn [sc. Νικόλαος] bei Philumenos c. VI (10,19) nachweisen zu können, wo olaou überliefert ist. Ich schlage für Φιλίνου, was ich in den Text aufgenommen habe, Νικόλαου vor»).

677. Βλ. KIND, *Straton*, στ. 317.

678. Ἐπίσης ἡ σκέψη γιὰ ἀποκατάσταση τῆς συζητούμενης ἐκφράσεως ὡς *σύνθετον θυμιάμα ἄλλου θηριακοῦ* δὲν τεκμηριώνεται ἀπὸ κανένα παράλληλο χωρίο, ἀφοῦ ἀνάλογη παραπομπὴ (*ἄλλου θηριακοῦ*) δὲν ἐντοπίζεται στὴν ἱατρικὴ γραμματεία.

β') Ἐπίσης στὸ ἴδιο χωρίο ἢ προσθήκη τοῦ ἄρθρου⁶⁷⁹ τοῦ δὲν εἶναι ἀπαραίτητη· βλ. καὶ Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 51 [σ. 66, 25-26 Ihm]: ἀντίδοτος ἄφθαρτος καλουμένη, ἣν ἐδεξάμην παρὰ Πολυεΐδου θηριακοῦ ἐν Κυρήνη.

σ. 11, 5-6: καὶ ὁπῶ πευκεδάνου ἢ μυελῶ ἐλαφείῳ μετ' ὄξους ἀνειμένῳ ἢ ὄξελαίῳ.

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Τὸ ἀνειμένῳ ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Wellmann ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ἀνειμένῳ⁶⁸⁰. Ἡ διόρθωση αὐτὴ ὅμως δὲν εἶναι ἀπαραίτητη, ἀφοῦ ἢ μετ. ἀνιέμενος χρησιμοποιεῖται πολὺ συχνὰ γιὰ νὰ δηλωθεῖ φάρμακο ποῦ χορηγεῖται ἢ ἐπαλείφεται ἀραιωμένο⁶⁸¹. βλ. καὶ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 6 [σ. 45, 1-2 Ihm]: ἢ ὁπὸν πευκεδάνου ἢ μυελὸν ἐλάφειον μετὰ ὄξους ἀνιέμενα ἢ ὄξελαίου· βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 7, 2 [XIII 55, 6-7 K.]: ... καὶ τὰς τοιαύτας διαθέσεις χρηστέον ἀνειμένῳ τῷ φαρμάκῳ, πρὸς δὲ τὰς ἐν βάθει διαθέσεις ἀκράτῳ 8, 5 [XIII 185, 5-7 K.]. Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 2, 14 [XIII 524, 18-525, 1 K.]: χρῶ ποτὲ μὲν ἀνειμένῳ, ποτὲ δὲ ἀκράτῳ τῷ φαρμάκῳ, κ.ἄ. Ὁρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 89, 13 [CMG VI/2/2, σ. 268, 22-23]: καὶ τῷ διὰ μέλιτος ἀνειμένῳ παρύργῳ συστάσει· Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 19 [CMG VI/3, σ. 71, 9-11]: ἀνειμένη δὲ ῥοδίνῳ ἀγαθὴ [sc. ἢ δι' ἀνεμώνης Ἀφροδίτη] πρὸς τὰ ἐν ἀρχῶ καὶ πόσθῃ καὶ τἄλλα ἐν οἷς ἀνειμένων φαρμάκων χρεία· Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Θηρ. 80-96 [σ. 9, 5-6 Παπαθωμ.]: τῶν τροχίων μετὰ ταῦτα τούτων ἀνειμένων εἰς ἔλαιον Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 7, 117 [CMG VIII/2, σ. 397, 26-398, 1]: ἐπὶ τῶν κοίλων καὶ ῥυπαρῶν ἐλκῶν ἀνειμένῳ αὐτῷ [sc. τῷ Θεοδοτίῳ κολλυρίῳ] χρώμεθα 8, 56 [CMG VIII/2, σ. 496, 13]· 12, 63 [σ. 104, 5-6 Κωστομ.], κ.ἄ. πολλά.

Πὰ τῇ μετ. ἀνειμένος, σὲ παρόμοια συμφραζόμενα, βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 7, 12 [XIII 1029, 15-16 K.]: καὶ χρῶ ποτὲ μὲν ἀκράτῳ, ποτὲ δὲ ἀνειμένῳ τῷ φαρμάκῳ [Ἄνων.], [Διάγν. π. ὄξ. καὶ χρον. νοσημ.] 6, 18 [σ. 46, 19-21 Garof.]: μεταξύ δὲ ἀναγαρραρίζεσθωσαν ταῖς στοματικαῖς ἐπὶ πλείον ἀνειμέναις· Ἀλέξ. Τραλλ., Θεραπ. 8, 2 [II 347, 14 Puschm.]: μὴ ἀκράτῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνειμένῳ κεχρησθαι τῷ βοηθήματι [sc. τῷ Πολυαρχίῳ]· Παῦλ. Αἰγίν., Ἐπιτ. ἱατρ. 7, 18 [CMG IX/2, σ. 369, 23-24]: σκεύαζε καὶ χρῶ [sc. τῷ Πολυαρχίῳ], ποτὲ μὲν ἀκράτῳ, ἔστι δ' ὅτε ἀνειμένῳ κηρωτῇ κυπρίνῃ 7, 19 [CMG IX/2, σ. 377, 5-6], κ.ἄ. Ἱππιατρ. (Hipp. Ber.) 26, 7 [CHG I 127, 17-19 O.-H.]: κατάχριε δὲ αὐτὸν [sc. τὸν ἵππον] τονωτικῶ ἀνειμένῳ ἐλαίῳ μαλάγμα<τι> τῷ διὰ βδελλίου⁶⁸².

679. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 19: «τοῦ addidi».

680. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 6: «ἀνειμένῳ P: correxi».

681. Τὸ ρ. ἀνίημι χρησιμοποιεῖται στὴν ἱατρικὴ κυρίως μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «διαλύω», σὲ συμφραζόμενα ποῦ ἀφοροῦν τῇ χορήγησιν φαρμάκων (διαλυμένων ἢ αὐτούσιων). Βλ. καὶ τὴν ἀμέσως ἐπόμε. ὑποσημ.

682. Σημειῶν ἀκόμη ὅτι ἢ μετ. ἀνειμένος, σὲ συμφραζόμενα ποῦ δὲν ἀφοροῦν φάρμακα, ἐντοπίζεται στὴν οὐσία μία μόνο φορά· βλ. ΟΡΕΙΒ., Ἱατρ. συν. 10, 3 [CMG VI/1/2, σ. 46, 15]: ὅπως

β') Τὸ ὀξέλαιον (ὀξελαίω) δὲν ἀποτελεῖ ἀπὸ μόνο του σύγγραμμα, ἀλλὰ τὸ ἐναλλακτικὸ διαλυτικὸ μέσο τοῦ ὁποῦ τοῦ πευκεδάνου καὶ τοῦ ἐλαφείου μυελου· συνεπῶς πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ὀξελαίου. Βλ. καὶ παραπάνω, τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. Ιοβ. καὶ δηλητ. (καὶ παρακάτω, σ. 267 κ.έ.).

Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἢ [sc. συγχριέσθω τὸ σωματίον] ὁπῶ πευκεδάνου, ἢ μυελῶ ἐλαφείω μετ' ὄξους ἀνιμεμένω ἢ ὀξελαίου,

δηλ.: «ἢ [sc. νὰ ἐπαλείφεται τὸ σῶμα] μὲ ὁπὸ πευκεδάνου, ἢ μὲ μυελὸ ἐλαφίου διαλυμένο μὲ ξύδι ἢ μὲ λαδόξυδο».

σ. 11, 10-12: ἐὰν δὲ ἄρα συμβῆ πληγῆναί <τινα> ὑπὸ τινος θηρίου, κούφου μένοντος τοῦ ἰοῦ, καταντλήσεις διὰ θερμοῦ ὕδατος ἢ ὄξυκράτου καὶ ἐκμυζήσεις.

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Ἄντι γιὰ τὶς ἐπεμβάσεις πού υἰοθετοῦνται στὸ χωρίο αὐτό, δηλ. τὴ διόρθωση ἀπὸ τὸν Wellmann τοῦ παραδεδομένου καταντλήσει (δοτ.) σὲ καταντλήσεις (ρῆμα) καὶ τοῦ ἐκμυζήσει (δοτ.) σὲ ἐκμυζήσεις (ρῆμα), πιθανότατα τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως παραδίδεται, ἀπλῶς μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ρημ. ἐπιθ. χρηστέον, ὅπως δηλ. σημειώνει στὸ κριτ. ὑπόμν. ὁ Wellmann, καταγράφοντας μιὰ δευτέρη ἐναλλακτικὴ διόρθωση τοῦ ἴδιου χωρίου, γιὰ τὴν ὁποία, ἂν καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἴσως εἶναι καλύτερη, τελικὰ δὲν τὴν εἰσάγει στὸ κείμενο⁶⁸³. Ὑπὲρ τῆς προσθήκης τοῦ χρηστέον συνηγοροῦν⁶⁸⁴: α') Ἡ διαπίστωση ὅτι καὶ λίγο παρακάτω, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὴ θεραπευτικὴ ἀντιμετώπιση τῆς δευτέρης

ἡ δύναμις [sc. τῶν αὐτοφυῶν θερμῶν ὑδάτων] ἀνιμεμένω τῷ σώματι προσιοῦσα ἐγκαταδύσοιτο (βλ. ὁμως στὸν Ἰδιο, Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 1, 29 [VI/3, σ. 24, 23-24]: ὅπως ἡ δύναμις ἀνιμεμένω τῷ σώματι προσιοῦσα ἐγκαταδύηται) = ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 3, 167 [CMG VIII/1, σ. 343, 1-2]: ὅπως ἡ δύναμις ἀνιμεμένω τῷ σώματι προσπίπτουσα ἐγκαταδύοιτο = ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 1, 52 [CMG IX/1, σ. 34, 17-18]: ὅπως ἡ δύναμις ἀνιμεμένω τῷ σώματι προσιοῦσα ἐγκαταδύηται. Ὁμοίως μία μόνο φορά ἔχω ἐντοπίσει τὸ ἐπίρρημα ἀνιμεμένως σὲ συμφραζόμενα πού ἀφοροῦν τοὺς χειρισμοὺς πού ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ χορίου ἀπὸ τὴ μήτρα· βλ. ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 16, 24 [σ. 34, 16-17 Ζερβ.]: καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀνιμεμένως μετὰγειν [sc. τὸ χόριον] ἐπὶ τὰ πλάγια τῆδε κάκεισε περιάγοντας.

683. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στοὺς στίχ. 11-12: «11. καταντλήσει P: correxi, nisi praestat <χρηστέον> καταντλήσει <τῆ> διὰ», καὶ «12. ἐκμυζήσει P: correxi».

684. Πὰ νὰ γίνουν κατανοητὰ τὰ ὅσα ὑποστηρίζονται στὴ συνέχεια διευκρινίζω ἐδῶ τὴν πορεία τῶν συλλογισμῶν, ὅτι δηλ. πρῶτα ὑποστηρίζεται ἡ προσθήκη τῆς γρ. χρηστέον καὶ ἐξετάζεται ἡ χρῆση τῆς ἐκφράσεως χρηστέον καταντλήσει, ἀκολούθως ἡ σύνταξη τοῦ οὐσ. κατάντλησις μὲ ἐμπροθ. προσδ. (διὰ + ...), ὅπως δηλ. ἀπαντᾶται στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, καὶ τέλος πρὸς ἐπίρρωση τῆς προτεινόμενης συμπληρώσεως καὶ ἀπόρριψη τῶν διορθώσεων ἀπὸ τὸν Wellmann τῶν δύο οὐσ. σὲ ρηματικούς τύπους προσάγονται παραδείγματα ὑπὲρ τοῦ ὅτι τὸ καταντλῶ δὲν συντάσσεται μὲ ἐμπροθ. προσδ. ἀλλὰ μὲ δοτ.

περιπτώσεως, δηλ. τοῦ σφοδροτέρου πλήγματος, χρησιμοποιεῖται τὸ χρηστέον, σ. 11, 19-20: σφοδροτέρου δὲ ὄντος τοῦ πλήγματος καὶ κατασχασιμῶ χρηστέον· β') τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἄων. [Αἴλ. Προμ.], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 7 [σ. 45, 26-36 Ihm]: πρὸς τοὺς ἐξ ἰοβόλων πληγέντας θηρίων κοινοῖς μὲν τοῖς τοιούτοις χρηστέον· κούφου μὲν ὄντος τοῦ ἰοῦ καταντλήσει τῇ διὰ θερμοῦ ὕδατος καὶ ὄξυκράτου καὶ ἐκμυζήσει ἐντοπίω. ... (στίχ. 36) σφοδροτέρου δὲ ὄντος τοῦ πλήγματος κατασχασιμοῖς χρηστέον ... γ') τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Ἀετ., Λόγ. ἰατρ. 13, 12 [σ. 268, 9-10 Ζερβ.]: εἰ δ' ἄρα συμβῆ ὑπὸ ἰοβόλου τινὸς θηρίου πληγῆναι, κοινῶς τοῖς τοιούτοις χρηστέον· κουφοτέρας μὲν γὰρ οὔσης τῆς πληγῆς ἢ τοῦ δήγματος καταντλήσει ὄξυκράτῳ θερμῶ (ὅπου προφανῶς τὸ χρηστέον καταντλήσει ἀντικαταστάθηκε μὲ τὸ καταντλήσει μὲ ἀνάλογη τροποποίηση τῆς συντάξεως). Βλ. ἀκόμη Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 4, 44 [CMG IX/1, σ. 362, 27-28]: καταντλήμασι μὲν χρηστέον ... δι' ὄξους τε καὶ ὄξυκράτου ἢ οἴνου στύφοντος ..., καὶ τέλος Γαλην., Θεραπ. μέθ. 12, 3 [X 826, 6-7 K.]: οὔκουν χρηστέον αὐτοῖς [sc. τοῖς καταπλάσμασι τε καὶ καταντλήμασι] πρὶν ἢ τὸ πολὺ τοῦ πλήθους τὸ μὲν ἐκκενῶσαι, τὸ δὲ πέψαι⁶⁸⁵.

Ἐπὲρ τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου μὲ τὴν προσθήκη μόνο τοῦ ρημ. ἐπιθ. χρηστέον καὶ τῆ διατήρηση τῶν παραδεδομένων δοτ. καταντλήσει καὶ ἐκμυζήσει συνηγορεῖ ἐπὶ πλεόν καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔκφραση διὰ + γεν. τοῦ συστατικοῦ τοῦ καταντλήματος, ἀπὸ ὅσο κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστώσω, συνάπτεται συνήθως μὲ τὸ οὐσ. κατάντλησις (καὶ ὄχι μὲ τὸ ρ. καταντλῶ): βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 12, 20-21: ἀρήγει δὲ αὐτοῖς καὶ κατάντλησις δι' ὄξους καὶ θαλάσσης καὶ οὔρου· ἐπίσης Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 3, 2 [XIII 580, 11 K.]: κἀγὼ τὴν διὰ τοῦ ἐλαίου κατάντλησιν εἰλόμην· Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 46, 8 [CMG VI/2/1, σ. 218, 7-8]: κατάντλησιν ἐγκρίνειν τὴν διὰ τοῦ εὐκράτου ὕδατος Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 7, 47 [CMG VI/3, σ. 239, 9]: καταντλήσεις⁶⁸⁶ διὰ τῶν στυ-

685. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐντοπίσθηκαν συνηγοροῦν ἐπὲρ τῆς συμπληρώσεως στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο τῆς γρ. χρηστέον σημειῶν ὁμοῦς ὅτι στὰ ἱατρικὰ κείμενα ἡ ἔκφραση *χρῶ* (δὲ) *καταντλήσει* εἶναι συνηθέστερη ἀπὸ ὅ,τι ἡ *χρηστέον καταντλήσει* (ἢ *καταντλήματι*), βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 9, 8 [XIII 316, 17-18 K.]: *χρῶ δὲ καὶ καταντλήσει θαλάσσης* (delevi coll. Orib. et Paul.) *ψυχρᾶ· Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 9, 23* [CMG VI/1/2, σ. 24, 29]: *χρῶμεθα δὲ καταντλήσει μὲν ἐπὲρ διαβροχῆς σωμαίων· Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 7, 16* [CMG VI/3, σ. 222, 2-3]: *χρῶ δὲ καὶ καταντλήσει ὕδατος θαλάσσης θερμαίνων*, καὶ 9, 35 [CMG VI/3, σ. 298, 28]· Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 3, 31 [CMG VI/3, σ. 415, 11-12]: *χρῶ δὲ καὶ καταντλήσει ὕδατος ἢ θαλάσσης θερμαίνων*, καὶ 4, 102 [CMG VI/3, σ. 483, 21]· ΠΑΥΛ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 59 [CMG IX/1, σ. 271, 5], καὶ 4, 29 [CMG IX/1, σ. 351, 17]· ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPOCRATES) 41, 3 [CHG II 173, 3 O.-H.], καὶ 80, 2 [CHG II 217, 6 O.-H.]. Ἡ ἴδια σύνταξη ἐντοπίζεται καὶ μὲ τὴν χρῆσιν τοῦ οὐσ. *κατάντλημα*: βλ. Αἴτ., Λόγ. ἰατρ. 4, 25 [CMG VIII/1, σ. 369, 13-14]: *καταντλήματι δὲ χρῶ τῷ τῶν χαλκῶν ὕδατι ἐν ᾧ τὸν σίδηρον ἀποβάπτουσιν*.

686. Ὄνομ. πληθ.

φόντων· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 12 [CMG IX/2, σ. 15, 15-16]: καὶ ἡ διὰ τῆς θερμῆς ἄλμης κατάντλησις· πρβ. καὶ Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 12, 37 [σ. 66, 4-5 Κωστομ.]: τὸ διὰ τοῦ τεθαλασσωμένου γλυκέος σκευαζόμενον κατάντλημα⁶⁸⁷.

Ἀντίθετα στὶς περιπτώσεις ποὺ ἐντοπίζεται χρῆση τοῦ ρ. καταντλῶ, αὐτὸ συντάσσεται ὄχι μὲ τὸν ἐμπρόθ. προσδ. διὰ + γεν. τοῦ συστατικοῦ τοῦ καταντλήματος (δηλ. ὅπως παραδίδεται στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο) ... ἀλλὰ μὲ δοτ. τοῦ μέσου· βλ. Γαλην., Θεραπ. μέθ. 7, 8 [X 507, 3 Κ.]: κατήντλουν ἐλαίω θερμῶ· Πρὸς Γλαύκ. Θεραπ. 2, 6 [XI 105, 18 Κ.]. Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 3, 2 [XIII 564, 10 Κ.]. αὐτόθι [XIII 584, 8-9 Κ.]. Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 44, 27 [CMG VI/2/1, σ. 155, 13]: κατήντλουν ἐλαίω τὸν μηρόν· αὐτόθι [CMG VI/2/1, σ. 156, 17]. 46, 1 [CMG VI/2/1, σ. 213, 27]. Ἰατρ. συν. ἐκλ. 87, 10 [CMG VI/2/2, σ. 265, 26]. Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 7, 22 [CMG VI/3, σ. 227, 23]: καταντλεῖν ἐλαίω θερμῶ συνεχῶς· Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 3, 38 [CMG VI/3, σ. 419, 40]: διαφορητικῶ καταντλεῖν ἐλαίω θερμῶ συνεχῶς⁶⁸⁸. Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 79 [CMG IX/1, σ. 310, 3-4]: θαλάσση χλιαρᾶ καταντλεῖν Ἰππιατρ. (Hipp. Ber.) 47, 1 [CHG I 222, 5-6 O. – H.]: κατάντλει θερμῶ ὕδατι ὡς πλείστῳ = ὀ.π. 47, 3 [CHG I 222, 25-26 O. – H.], καὶ 100, 8 [CHG I 347, 5-6 O. – H.]: κατάντλει ὀξυκράτῳ, καὶ Ἰππιατρ. (Hipp. Cant.) 10, 12 [CHG II 144, 11 O. – H.]: προκαταντλήσας εὐκράτῳ⁶⁸⁹.

687. Ἀπὸ τὰ παραπάνω παραδείγματα τεκμηριώνεται ἀναμφισβήτητα ἡ παράδοση τῆς ἐκφράσεως καταντλήσει διὰ ..., σημειώνω ὁμως ὅτι στὰ ἰατρικὰ κείμενα ἐντοπίζονται καὶ οἱ ἀκόλουθες ἐκφράσεις: α') κατάντλησις + γεν. τοῦ συστατικοῦ τῆς, βλ. Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 1, 14 [III 157, 2-3 Wellm.]: ὕδατος πολλοῦ καὶ ψυχροῦ <ἢ> ὄξους κατάντλησις, καὶ 1, 29 [III 162, 3-4 Wellm.]: ὀφθαλμῶν δὲ μελλόντων ρευματίζεσθαι ἐπίστησιν πολλοῦ ψυχροῦ κατάντλησις· Γαλην., Ὑπόμν. εἰς Ἰπποκρ. Π. ἀγμ. 2, 14 [XVIII/B', σ. 445, 7-8 Κ.]: καταντλήσει θερμοῦ ὕδατος, καὶ 2, 18 [XVIII/B', σ. 450, 18-451, 1 Κ.]: ὡς οὖν ἡ πολλὴ κατάντλησις ὕδατος θερμοῦ Ἰππιατρ. (Hipp. Ber.) 33, 2 [CHG I 165, 5-6 O. – H.]: βοηθεῖ δὲ καὶ ἡ τοῦ θερμοῦ ὕδατος κατάντλησις· βλ. καὶ ὑποσημ. 685. β') κατάντλησις + δοτ. τοῦ συστατικοῦ τῆς, βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 9, 8 [XIII 316, 17-18 Κ.]: χρῶ δὲ καὶ καταντλήσει θαλάσση[ς] (delevi) ψυχρᾶ = Ὀρειβ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 9, 35 [CMG VI/3, σ. 298, 28] = Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 59 [CMG IX/1, σ. 271, 5] (στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο χωρίο, δηλ. γιὰ μία μόνο περίπτωση). Βλ. τέλος τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ὅπου τὸ οὐσ. κατάντλημα εἶναι κατηγορούμενο τῶν κατονομαζόμενων χρησιμοποιούμενων ὑλικῶν, βλ. Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 44, 23 [CMG VI/2/1, σ. 147, 23-24]: κατάντλημα δὲ συνεχῆς [sc. ἔστω] οὖρον δριμύ θερμόν, ραφάνου ἀφέψημα ...

688. Προφανῶς στὸ χωρίο τοῦ Ὀρειβ., Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 3, 56 [CMG VI/3, σ. 427, 29-30]: θάλασσαν χλιαρὰν κατάντλει ἢ τεύτλου ἀφεψήματι ἢ φακοῦ ἢ ὀρόβου ἢ ἀσφοδέλου ρίζης, τὸ θάλασσαν χλιαρὰν ἀποτελεῖ λανθασμένη γραφή, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τῆς δοτ. ἀφεψήματι ποὺ ἀκολουθεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς χωρίο ποὺ ὁ Ὀρειβάσιος παραθέτει στὸ ἔργο του Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 7, 45 [CMG VI/3, σ. 238, 23-24]: θαλάσση χλιαρᾶ κατάντλει ἢ τεύτλου ἀφεψήματι ἢ φακοῦ ἢ ὀρόβου ἢ ἀσφοδέλου ρίζης. Βλ. καὶ τὴν ἐπὶ. ὑποσημ.

689. Ἀνάλογη περίπτωση μὲ αὐτὴ ποὺ καταγράφεται στὴν ἀμέσως προηγ. ὑποσημ. ἐντοπίζεται καὶ στὰ Ἰππιατρ. (Hipp. Cant.) 69, 2 [CHG II 200, 20 O. – H.]: κατάντλησον λινოსπέρμου καὶ τήλεως

β') Ἐπίσης ἀπὸ τὰ χωρία ποὺ ἤδη παρατέθηκαν γίνεται σαφές ὅτι οὔτε καὶ ἡ προτεινόμενη ἀπὸ τὸν Wellmann προσθήκη τοῦ ἄρθρου *τῆ* πρὶν ἀπὸ τὴν πρόθ. *διὰ* (καταντλήσει <τῆ> *διὰ* ...), εἶναι ἀπαραίτητη (ἀφοῦ δὲν ἐξυπηρετεῖ καμιά, οὔτε συντακτικὴ οὔτε νοηματικὴ, ἀνάγκη), ἂν καὶ αὐτὸ παραδίδεται στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἄνων. [Αἰλ. Προμ.], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 7 [σ. 45, 28 Ihm] (βλ. παραπάνω)⁶⁹⁰.

Ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

κούφου μένοντος τοῦ ἰοῦ, <χρηστέον> καταντλήσει διὰ θερμοῦ ὕδατος ἢ ὄξυκράτου καὶ ἐκμυζήσει⁶⁹¹,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἂν ὅμως τὸ δηλητήριο παραμένει στὴν ἐπιφάνεια, πρέπει (ὁ γιατρός) νὰ καταβρέξει (τὴν πληγὴ) μὲ ζεστὸ νερὸ ἢ μὲ νερὸ ἀναμεμιγμένο μὲ ξύδι καὶ νὰ ρουφήξει (τὸ δηλητήριο)».

σ. 11, 16-19: μετὰ τοῦτο δὲ [sc. μετὰ τὴν ἐκμύζησιν] τέφρα μετ' ὄξους καταχρισμένη ὀνίνησιν, μάλιστα δὲ ἢ ἐκ συκίνων ξύλων ἢ δαφνίνων ἢ ἀμπελίνων, εἰ δὲ μὴ, τὴν παροῦσαν <πρόσεχε>, σπουδάζων ὥσὸτι μάλιστα φλεγμονὴν {μὴ} ἐγεῖραι.

Ἡ προσθήκη τῆς γρ. *πρόσεχε*, ποὺ ἀποτελεῖ πρόταση τοῦ Diels⁶⁹², μᾶλλον πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ, ἀφοῦ ἡ ἔκφραση ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν υἰοθέτησή της, δηλ. *πρόσεχε τὴν παροῦσαν* [sc. τέφραν], ὄχι μόνον δὲν ἐντοπίζεται σὲ κανένα κείμενο, ἀλλὰ φαίνεται καὶ ἐντελῶς ἀδόκιμη. Πιθανότατα ὅμως στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ κείμενο δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα, ἀλλὰ μετὰ τὸ *παροῦσαν* πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ ἀπλῶς ἡ προστακτ. ἐνεστ. τοῦ ρ. *καταχρίω*, δηλ. *κατάχριε*, ὅπως μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ἀπὸ τὸ συνολικὸ περιεχόμενο τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου. Ὑπὲρ τῆς σκέψεως αὐτῆς συνηγορεῖ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Ἀετί-

χυλόν, ἐνῶ ἡ ἴδια ἀκριβῶς θεραπευτικὴ ὑπόδειξη καταγράφεται ὡς ἐξῆς στὰ *ΙΠΠΙΑΤΡ.* (ADDIT. LOND.) 36 [CHG II 261, 5 O.-H.]: *κατάντλησον λινοσπέρματος καὶ τήλεως χυλῶ.*

690. Τὸ ἄρθρο πρὶν ἀπὸ τὸ οὐσ. *κατάντλησις* (ἢ *κατάντλημα*) ὑπάρχει ἢ ὄχι ἀνάλογα μὲ τὰ συμφραζόμενα, π.χ. α') γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἄρθρου βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἰατρ. συν.* 47, 6 [CMG VI/2/1, σ. 251, 23-24]: *καταντλήσει τε συνεχεῖ τῆ δι' ἐλαίου καὶ ὕδατος* 47, 10 [CMG VI/2/1, σ. 255, 30-31]: *χρηστέον καὶ τῆ τοῦ θερμοῦ ὕδατος καταντλήσει*, κ.ἄ., καὶ β') γιὰ τὴ μὴ ὑπαρξὴ ἄρθρου βλ. [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], Π. *ιοβ.* 19 [σ. 77, 10 Spr.]: *κατάντλησις δι' ὄξους θερμοῦ* ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 6, 90 [CMG IX/2, σ. 142, 13]: *καταντλήσει δι' ἀφεψήματος ἀλθαίας*, κ.ἄ. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 171.

691. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπισημάνω ὅτι, ἂν καὶ ἡ ἔκφραση *χρηστέον ἐκμυζήσει* δὲν ἐντοπίζεται σὲ σχετικὰ κείμενα, δὲν ὑφίσταται θέμα κατανόησεώς της· ἀντίθετα ἐντοπίζονται οἱ ἀκόλουθεσ ἐκφράσεις (σὲ συμφραζόμενα ὁμῶς ποὺ ἀναφέρονται στὸν τρόπο ἐκτελέσεως τῆς ἐκμυζήσεως): [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], Π. *ιοβ.* 19 [σ. 74, 13-14 Spr.]: *οὕτω τὴν ἐκμύζησιν ἐπιτελείτω* ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 7, 3 [CMG X/1/1, σ. 11, 14]: *οὕτως τὴν ἐκμύζησιν ποιείτω* ΑΝΩΝ. [Αἰλ. Προμ.], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 7 [σ. 45, 29 Ihm]: *παραπεφυλαγμένως δὲ γινέσθω ἢ ἐκμύζησις*, καὶ αὐτόθι [σ. 45, 31 Ihm]: *ποιεῖσθαι τὴν ἐκμύζησιν*.

692. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 11: «*πρόσεχε vel tale quid addi iubet Diels*».

ου, στο οποίο έντοπιζεται ακριβώς ή ίδια σύνταξη, δηλ. ή παράλειψη στο αντίστοιχο σημείο του του ρήματος (χρηστέον [sc. ἐστί]) που μνημονεύεται αμέσως παραπάνω, βλ. Άέτ., *Λόγ. Ιατρ.* 13, 12 [σ. 268, 17-20 Ζερβ.]: *μετὰ δὲ ταῦτα, τέφραν ὄξει συμφυράσαντα καταπλάσσειν. τέφρα δὲ τῆ τῶν συκίνων ξύλων ἢ δαφνίνων ἢ ἀμπελίνων κεκαυμένων χρηστέον. εἰ δὲ μή, τῆ παρατυχοῦση* [sc. χρηστέον], σπουδάζοντα ὡς ὅτι μάλιστα φλεγμονὴν τῷ τόπῳ ἐγεῖραι. Κατ' ἀναλογίαν λοιπὸν καὶ στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ ἡ προστακτ. κατάχριε (μὲ βάση τὸ καταχριομένη πὸ προηγείται)⁶⁹³. Πρβ. καὶ Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 7 [σ. 45, 33-35 Ihm]: *μετὰ δὲ τὴν {ἐκ} τοῦ ἰοῦ ἐκμύζησιν τέφραν μετὰ ὄξους ἐνώσας κατάχριε, μάλιστα δὲ τὴν ἐκ συκίνων ἢ δαφνίνων, σπεύδων ὡς ὅτι μάλιστα φλεγμονὴν ἐγεῖραι* (ὅπου βέβαια στὸ δεύτερο μέρος τοῦ χωρίου ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ρῆμα, αὐτὸ ὅμως ὀφείλεται στὴν ἐν μέρει διαφοροποιημένη σύνταξη). Συνεπῶς μὲ βάση τὰ παραπάνω τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

μετὰ τοῦτο δὲ τέφρα μετ' ὄξους καταχριομένη ὀνίνησιν, μάλιστα δὲ ἢ ἐκ συκίνων ξύλων ἢ δαφνίνων ἢ ἀμπελίνων, εἰ δὲ μή, τὴν παροῦσαν [sc. κατάχριε]⁶⁹⁴, σπουδάζων ὡς ὅτι⁶⁹⁵ μάλιστα φλεγμονὴν {μὴ} ἐγεῖραι,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ύστερα ἀπὸ αὐτὸ [sc. τὴν ἐκμύζηση] ὠφελεῖ στάχτη πὸ καταχρίεται (ἀναμεμιγμένη) μὲ ξύδι, καὶ κυρίως ἐκείνη ἀπὸ ξύλα συκιάς ἢ δάφ-

693. Φυσικὰ τὸ νὰ ἐννοήσουμε (ἢ καὶ νὰ προσθέσουμε) τὸ ἴδιο ρῆμα, ὥστε αὐτὸ νὰ ἐπαναλαμβάνεται σὲ διαδοχικὲς θεραπευτικὲς ὑποδείξεις (ὅπως ἐδῶ: *καταχριομένη ... κατάχριε*) δὲν εἶναι κάτι σπάνιο στὰ ἰατρικὰ κείμενα: πρβ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 169, 15-170, 4 K.]: *τοῖς μὲν εὐθέως δηχθεῖσι δίδονται καρκίνων μύστρον, καὶ γεντιανῆς μύστρα β' καὶ οἴνου ἀκράτου κυάθους γ' καθ' ἐκάστην ἐπὶ ἡμέρας στ' . εἰ δὲ τις ἀφυστερῆσει τῆς θεραπείας, εἰ μὲν δευτεραῖος εἴη, λαμβάνειν τοῦ φαρμάκου τὸ διπλοῦν ὁ γὰρ οἶνος αὐτάρκης, εἰ δὲ τριταῖος, λαμβανέτω τριπλοῦν. μετὰ δὲ ταῦτα τρίς ἐπ' ἄλλας ἡμέρας λαμβανέτω, ὅπερ ἔθος ἔχει, καθ' ἐκάστην ἡμέραν λαμβάνειν*, κ.ά. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 315-317, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο τοῦ Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], σ. 55, 29-31 Ihm, κ.ά.

694. Εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ χωρίο μὲ τὴν παρούσα μορφή του εἶναι ἀπολύτως κατανοητό, καὶ ἕνας γνώστης τῶν κειμένων αὐτῶν καὶ τοῦ τρόπου γραφῆς τῶν ἀρχαίων γιατρῶν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐννοήσῃ τὰ ὅσα παραλείπονται γι' αὐτὸ δὲν υἱοθετοῦνται ἐκτενέστερες, πιθανότατα νοηματικὰ ὀρθές, ἀποκαταστάσεις, ὅπως π.χ. ἡ ἀκόλουθη: *εἰ δὲ μή τὴν παρ<ατυχ>οῦσαν <κατάχριε> ...*, ἢ ὅποια στὴν πραγματικότητα δὲν διαφοροποιεῖται νοηματικὰ ἀπὸ τὸ παραδεδομένο κείμενο. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι, ἂν ἀντὶ τῆς αἰτίας. *τὴν παροῦσαν* ὑπῆρχε στὸ κείμενο ἢ δοτ. *τῆ παρούση ἢ τῆ παρατυχοῦση* (ὅπως στὸν Ἄετιο), τότε τὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου θὰ μπορούσε νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἀκολούθως: *εἰ δὲ μή τῆ παρούση <χρηστέον (ἢ χρῶ)> ...*, δηλ.: «διαφορετικὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσεις (ἢ: χρησιμοποίησε) αὐτὴ (τὴν τέφρα) πὸ ἔχεις στὴ διάθεσή σου». Σ' αὐτὴ ὅμως τὴ σχετικά μεγάλης ἐκτάσεως ἐπέμβαση δὲν προέβη οὔτε ὁ Wellmann, ἂν καὶ γινώριζε τὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ Ἄετιου.

695. Τὸ ὡς ὅτι στὰ ἀντίστοιχα χωρία τοῦ Ἄωνου [Αἴλ. Προμ.] καὶ τοῦ Ἄετιου ἐκδίδεται ὡς ὅτι (ὡς ὅ,τι) βλ. Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 7 [σ. 45, 34-35 Ihm]: *σπεύδων ὡς ὅτι μάλιστα φλεγμονὴν ἐγεῖραι*, καὶ Ἀετ., *Λόγ. Ιατρ.* 13, 12 [σ. 268, 19-20 Ζερβ.]: *σπουδάζοντα ὡς ὅτι μάλιστα φλεγμονὴν τῷ τόπῳ ἐγεῖραι*.

νης ἢ ἀμπελιοῦ· διαφορετικά (δηλ. ἂν δὲν ἔχεις κάποια ἀπὸ τὶς στάχτες αὐτές), κατάχριε αὐτὴ ποῦ σοῦ βρίσκεται, φροντίζοντας νὰ προκαλέσεις φλεγμονὴ ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορότερα».

σ. 11, 23: *περὶ δὲ καύσεως [ὡς] ἐπὶ τῶν λυσοδοήκτων προειρήκαμεν.*

Ὁ H. Diels ὀβελίζει τὸ ὡς ὡς διττογραφία⁶⁹⁶. Βλ. καὶ [Διοσκουρ.], Π. *ιοβ.* 19 [σ. 75, 6-7 Spr.]: *περὶ δὲ καύσεως ἐπὶ τῶν λυσοδοήκτων προειρήκαμεν.* Τὸ κείμενο ὅμως δὲν θὰ παρουσιάζει κανένα πρόβλημα, ἂν μετὰ τῆ λέξη *καύσεως* βάλουμε κόμμα καὶ διαβάσουμε:

περὶ δὲ καύσεως, ὡς ἐπὶ τῶν λυσοδοήκτων προειρήκαμεν,

δηλ.: «ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τῇ θεραπείᾳ μὲ καυτηριασμό, ἰσχύουν ὅσα εἶπαμε προηγουμένως γιὰ τοὺς λυσοδοήκτους» (ἡ παραπομπὴ γίνεται στὸ κεφ. <γ'> *περὶ καυτήρος τῶν ἐπὶ ἰοβόλων τραυμάτων*: σ. 6, 22 κ.έ.)⁶⁹⁷.

σ. 11, 26-12, 3: *ἐπιτιθέσθω δὲ τάριχος λειῖος, πράσα <τε> καὶ κρόμμυα καὶ σκόροδα, ποτὲ μὲν λειοτριβηθέντα καταπλαστέσθω, ποτὲ δὲ καέντα προσβαλλέσθω τοῖς δῆγμασιν.*

Τὸ τε μετὰ τὸ οὖσ. *πράσα*, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ προσθήκη τοῦ Wellmann μὲ βάση τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη⁶⁹⁸, ὅπωςδήποτε βελτιώνει τὸ κείμενο ὑφολογικά, τὸ χωρίο ὅμως δὲν παρουσιάζει κανένα ἀπολύτως πρόβλημα χωρὶς τὴν προσθήκη αὐτῆ· συνεπῶς δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος γιὰ τὴν υἱοθέτησή της.

σ. 12, 7-9: *ἄκρως δὲ ποιεῖ πρὸς παντὸς ἰοβόλου δῆγμα χωρὶς ἀσπίδος ἄσβεστος μετ' ἐλαίου καὶ μέλιτος <εἰς> κηρωτῆς πάχος ἐπιτιθέμενη μέχρις ἐσχαρώσεως*

Ὁ ἐμπρόθ. προσδ. ποῦ ὑπάρχει στὸ χωρίο, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοση, προέκυψε μὲ τὴν προσθήκη τῆς προθ. *εἰς* ἀπὸ τὸν Diels⁶⁹⁹. Ἡ ἔκφραση ὅμως *εἰς κηρωτῆς πάχος* (ἢ *εἰς πάχος κηρωτῆς*) ἀπαντᾶται ἐλάχιστες φορές σὲ ἰατρικὰ κείμενα⁷⁰⁰, ἐνῶ

696. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.: «ὡς (ditt.) del. Diels».

697. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικὲς παρατηρήσεις, σ. 1142.

698. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὴ σ. 12, στίχ. 1: «τε addidi e D». Τὸ σχετικὸ ψευδο-διοσκουρίδειο χωρίο εἶναι τὸ ἀκόλουθο, [Διοσκουρ.], Π. *ιοβ.* 19 [σ. 75, 13-14 Spr.]: *γάρου δριμέος, τάριχον· πράσα τε καὶ κρόμμυα καὶ σκόροδα ...*

699. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 8: «εἰς add. Diels».

700. Συγκεκριμένα, τὴν ἔκφραση αὐτὴ τὴν ἔχω ἐντοπίσει τρεῖς μόνο φορές· βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 1 [XII 553, 3-5 K.]: *ἀμύγδαλα πικρὰ λεπιζόμενα, λεῖα μετ' ὄξους καὶ ἐλαίου ἐμβρεχόμενα εἰς κηρωτῆς πάχος δι' ὀθονίου μετώπῳ ἐπιτιθέμενα*· Π. *συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 1, 4 [XIII 377, 12-13 K.]: *καὶ διὰ τοῦτο τηκόμενον εἰς πάχος κηρωτῆς ὑγρᾶς τὸ ἐμπλαστὸν τοῦτο φάρμακον*· *Ἱππιατρ.* (HIPPOCRAT.) 108, 1 [CHG II 248, 23-25 O.-H.]: *ἀπαλωτάτη τριβεῖσα ἐν θυῖα μέλιτι τε ἀναλαμβανομένη [sc. ἡ ρίζα τοῦ καλάμου] καὶ γινομένη εἰς κηρωτῆς πάχος ἐν ὀθονίῳ τε καταπλασθεῖσα καὶ ἐπιτεθεῖσα.*

ἀντίθετα σχεδόν στο σύνολο τῶν χωρίων ἐντοπίζεται ἡ ἔκφραση κηρωτῆς πάχος (ἀλλὰ καὶ μὲ ἀντίστροφη σειρά τῶν λέξεων), δηλ. αὐτὴ ἀκριβῶς ποὺ παραδίδεται στο ἔξεταζόμενο κείμενο. Εἰδικότερα βλ. Ἀνών. [Αἴλ.Προμ.], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 35 [σ. 60, 30-31 Ihm]: ἕως γένηται πάχος κηρωτῆς καὶ χρῶ ἄχρις ἀπουλώσεως· Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 1 [XII 661, 5 K.]: εὖ ἐνώσας κηρωτῆς πάχος κατάπλασσε, καὶ 7, 6 [XIII 113, 18 K.]: ποιήσας πάχος κηρωτῆς· [Γαλην.], Π. εὐπορ. 2, 21 [XIV 460, 10-11 K.]. Ὅρειβ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 28 [CMG VI/3, σ. 75, 6]: λείου ἕως γένηται κηρωτῆς πάχος καὶ κατάπλαττε· Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 4, 51 [CMG VI/3, σ. 456, 30-31]: ποιεὶ κηρωτῆς πάχος καὶ ἐπιχρίσας· Ἀλέξ. Τραλλ., Θεραπ. 1, 3 [I 455, 15 Puschm.]: καὶ ποιήσας πάχος κηρωτῆς χρίε· Ἄετ., Λόγ. ἰατρ. 6, 88 [CMG VIII/2, σ. 232, 4]: καὶ ποιήσας κηρωτῆς πάχος κατάπλασσε· 8, 14 [CMG VIII/2, σ. 420, 12-13]: καὶ ποιήσας κηρωτῆς πάχος ἐπιχρίε· 8, 35 [CMG VIII/2, σ. 448, 25-449, 1]: καὶ ποιήσας κηρωτῆς πάχος χρῶ· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 2 [CMG IX/1, σ. 133, 15-16]: καὶ ποιήσας πάχος κηρωτῆς χρίου, κ.ἄ. Βλ. ἀκόμη Βῶλος, Φυσ. καὶ μυστ. [II 48, 5 Berth.-R.]: καὶ ποιεὶ πάχος κηρωτῆς ὄ.π. [II 48, 21 Berth.-R.]. ὄ.π. [II 52, 13 Berth.-R.]. Πρβ. καὶ Ἀλέξ. Τραλλ., Θεραπ. 1, 3 [I 455, 12 Puschm.]: ποιῆσαι γλοιοῦ πάχος κατάχριε. Συνεπῶς δὲν ὑφίσταται κανεὶς λόγος γιὰ τὴ συζητούμενη προσθήκη⁷⁰¹.

Σημειῶνω τέλος ὅτι τὸ παραπάνω φάρμακο ἐντοπίζεται καὶ στὸν Ἀέτιο, ὅπου ὁμως ἡ σύνταξη τοῦ κειμένου εἶναι διαφορετικὴ, βλ. Λόγ. ἰατρ. 13, 12 [σ. 269, 17-20 Ζερβ.]: ἄκρως δὲ ποιεὶ πρὸς παντὸς ἰοβόλου πληγὴν χωρὶς ἀσπίδος ἄσβεστος μετ' ἐλαίου καὶ μέλιτος ὡς κηρωτῆς πάχος ἔχειν, ἐπιτιθεμένη. καὶ μέντοι καὶ ἐπικαυστέον τὰ δῆγματα μέχρις ἐσχαρώσεως.

σ. 13, 15-17: ὁμοίως πηγάνου ἀγρίου σπέρματος, κυμίνου Αἰθιοπικοῦ, χαλβάνης, μελανθίου, ἀριστολοχίας <ἀνά α'>, ταῦτα πάντα λεανθέντα καὶ φυραθέντα χυλῶ εὐζώμου, ἀναπλάττονται τροχίσκοι δραχμαῖοι.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Ἡ προσθήκη ἀνά α' δὲν ὑπάρχει στο κείμενο τῆς ἐκδόσεως, ἀλλὰ στὰ Addenda ποὺ ὁ Wellmann ἐπισυνάπτει στο τέλος τοῦ κειμένου (σ. 40): «13, 16 fort. post ἀριστολοχίας addendum <ἀνά α'> vel tale quid». Ἀρχικὰ ἐπισημαίνω ὅτι ἡ (μὲ ἐπιφύλαξη) προτεινόμενη προσθήκη εἶναι ἐλλιπής, ἀφοῦ σ' αὐτὴν δὲν ἀναγράφεται τὸ μέτρο βάρους ποὺ καθορίζει τὴν ποσότητα τῶν καταγραφόμενων πέντε φαρμακευτικῶν ὑλικῶν· π.χ. ἡ ὀρθὴ πρόταση θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι δι-

701. Ἄν βέβαια πρέπει στο κείμενο νὰ γίνει κάποια προσθήκη, τότε προτιμότερο εἶναι τὸ ἐπιθετο λεία μετὰ τὸ μέλιτος, δηλ.: ἄκρως δὲ ποιεὶ πρὸς παντὸς ἰοβόλου δῆγμα χωρὶς ἀσπίδος ἄσβεστος μετ' ἐλαίου καὶ μέλιτος <λεία> κηρωτῆς πάχος ἐπιτιθεμένη μέχρις ἐσχαρώσεως. Βλ. σ. 31, 5-6: κατὰ δὲ τῶν πεπονθότων τόπων ἄσβεστος σὺν ἐλαίῳ λελειωμένη <ἐπιτιθέσθω> ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 2 [XII 673, 13-14 K.]: εἴθ' ἐξῆς ἀσβέστω λεία μετὰ μέλιτος χρῆσθαι προστάττει [sc. ὁ Ἀρχιγένης], καὶ αὐτόθι [XII 676, 10-11 K.]: ἡ ἄσβεστον μετ' ὄξους λείου καὶ ἐπιτίθει.

ατυπωμένη ως ἐξῆς: ἀνά <α' (>: γιά τὰ περισσότερα ὑλικά ποῦ καταγράφονται στοῦ χωρίου, σ. 13, 10-20, τὸ μέτρο βάρους εἶναι ἡ δραχμή, σύμβ. <). Ἐπειδὴ ὁμως, ὅπως ἄλλωστε δέχεται καὶ ὁ Wellmann, ἡ ποσότητα ὄλων τῶν ἀναγραφόμενων ὑλικῶν εἶναι μᾶλλον ἢ ἴδια, θεωρῶ πιθανότερη, ἀντὶ τῆς προτεινόμενης ἀπὸ τὸν Γερμανὸ φιλόλογο, τὴν προσθήκη ἴσα⁷⁰².

β') Πὰ τὴ διόρθωση ἀπὸ τὸν Χαριτωνίδη τῆς λανθασμένης γρ. *δραχμαῖοι* στὴν ὀρθὴ *δραχμ<ι>αῖοι* βλ. στοῦ Παράρτημα, σ. 419.

Συνεπῶς τὸ παραπάνω χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ὁμοίως πηγάνου ἀγρίου σπέρματος, κυμίνου Αἰθιοπικοῦ, χαλβάνης, μελανθίου, ἀριστολοχίας <ἴσα>, ταῦτα πάντα λεανθέντα καὶ φυραθέντα χυλῶ εὐζώμου, ἀναπλάττονται τροχίσκοι δραχμ<ι>αῖοι.

σ. 13, 21-24: *τοῖς ἐκ θηρίων πληγῆς αἰμορραγοῦσιν. πρὸς δὲ τὰς ἐκ τῶν πληγῶν αἰμορραγίας ἴσχειμον <δοτέον> Ἐρμᾶ τοῦ θηριακοῦ· χαλκίτεως, μελαντηρίας, ἀραχνῶν ἀνά οὐγγίαν α' ὁμοῦ λεάνας χρῶ.*

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Ἡ προσθήκη τοῦ *δοτέον*⁷⁰³, τὴν ὁποία ὁ Wellmann εἰσάγει στοῦ κείμενο μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἄων. [Αἴλ. Προμ.], Π. *ιοβ.* 8 [σ. 46, 13-14 Ihm]: *πρὸς δὲ τὰς ἐκ τῶν πλήξεων αἰμορραγίας ἴσχειμον δοτέον· χαλκίτεως, μελαντηρίας, ἀραχνῶν ἀνά οὐγγίαν α' ὁμοῦ λειώσας χρῶ*, δὲν εἶναι ἀπαραίτητη.

β') Ἡ γρ. *Ἐρμᾶ τοῦ* ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Wellmann ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *Ἐρματος*⁷⁰⁴. Ἡ πρόταση αὐτὴ ὁμως εἶναι ἐντελῶς αὐθαίρετη, ἀφοῦ *θηριακός* γιαιτρός μὲ τὸ ὄνομα *Ἐρμᾶς* δὲν εἶναι γνωστός ἀπὸ ἀλλοῦ⁷⁰⁵. Ἐξ ἴσου πιθανὴ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ ἡ γρ. *Ἐρμωνος* (τὸ ἄρθρο τοῦ πρὶν ἀπὸ τὴ γεν. *θηριακοῦ* δὲν εἶναι ἀπαραίτητο· σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 169). Πρβ. καὶ τὸ χωρίο τοῦ Ἄωνύμου [Αἴλ. Προμ.], ποῦ παρατίθεται ἀμέσως παραπάνω, ὅπου τὸ *ἴσχειμον* αὐτὸ δὲν συνδέεται μὲ κανέναν γιαιτρό.

Λαμβάνοντας λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω προτείνω τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως παραδίδεται, μὲ τὴν ἀποδοχὴ μόνον (μὲ κάθε ἐπιφύλαξη) τῆς διορθώσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ γιαιτροῦ, δηλ.:

702. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς γρ. *ἴσα* σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις εἶναι συνηθέστερη. Βλ. καὶ στίς σ. 263-265 καὶ 374-375 τίς παρατηρήσεις στὰ χωρία τοῦ Ἄων. [Αἴλ. Προμ.], σ. 44, 21-23, καὶ σ. 67, 18-19.

703. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 22: «*δοτέον addidi ex Pr.*».

704. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 23: «*Ἐρμᾶ τοῦ scripsi: Ἐρματος P, cf. Aet. VIII 49.*».

705. Στὸ χωρίο τοῦ ὄγδοου λόγου τοῦ Ἄετιου, τὸ ὁποῖο σημειώνει ὁ Wellmann, γίνεται λόγος γιὰ κάποιον γιαιτρὸν *Ἐρμον* (*Ἐρμῆν*), ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν σχετίζεται μὲ φάρμακο κατὰ τῶν ἰοβόλων ἀλλὰ μὲ ἓνα σκεῦασμα γιὰ παθήσεις τοῦ στόματος· βλ. Αἴλ., *Λόγ. ἰατρ.* 8, 49 [CMG VIII/2, σ. 476, 4-7]: *Ἐρμον* [κριτ. ὑπόμν.: «*Ἐρμον (Ἐρμου) om. La*»] *πρὸς τὰς ἐν στόματι περιστάσεις πάσας ἀπὸ ἄφθης μέχρις ἐσχάρων καὶ καρκινωμάτων. ἐρείκης καρπὸν λεάνας ἀναλάμβανε ὑοσκυάμου χυλῶ καὶ χρῶ μετὰ μέλιτος.*

τοῖς ἐκ θηρίων πληγῆς αἰμορραγοῦσιν. πρὸς δὲ⁷⁰⁶ τὰς ἐκ τῶν πληγῶν αἰμορραγίας ἴσχειμον Ἐρμᾶ (τοῦ) θηριακοῦ· χαλκίτεως, μελαντηρίας, ἀραχνῶν ἀνά οὐγγίαν α' ὁμοῦ λεάνας χρῶ,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Π' αὐτοὺς ποὺ αἰμορραγοῦν ἀπὸ τὶς πληγὲς τῶν (ιοβόλων) ζώων. Ἰσχειμο Ἐρμᾶ (τοῦ) θηριακοῦ γιὰ τὶς αἰμορραγίες τῶν πληγῶν⁷⁰⁷· χαλκίτιδα, μελαντηρία καὶ ἀράχνες, ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα μία οὐγγιά, ἀφοῦ τὰ πολτοποιήσεις μαζί, χρησιμοποίησε (τὸ φάρμακο)».

σ. 14, 9-10: ... χρῶ δὲ εἰ βούλει ξηρῶ αὐτῶ [sc. τῷ φαρμάκῳ τῷ διὰ τεσσάρων] καὶ ἐπὶ τῶν ἐλκῶν. ἔστι δὲ ἀριστολοχίας στρογγύλης, γεντιανῆς, ...

Μετὰ τὸ ἔστι δὲ θεωρῶ ὅτι εἶναι ὀρθότερο νὰ τεθεῖ ἄνω τελεία, ἐπειδὴ ἡ ἔκφραση αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς προτάσεως ποὺ ἀκολουθεῖ, ἀλλὰ αὐτοτελῆ πρόταση ἢ ὁποῖα ἐκφέρεται ἐλλειπτικά (ἔστι δὲ ἡ σύνθεσις, ἔστι δὲ αὕτη, ἔστι δὲ τοιόνδε κτλ.).

Σχετικὰ βλ. τὶς ἀκόλουθες ἐνότητες χωρίων, στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς ὁποῖες καταγράφονται περιπτώσεις, στὶς ὁποῖες ἐντοπίζεται ἡ περιληπτικὴ ἔκφραση ἔστι δέ, ἐνῶ στὶς ὑπόλοιπες ἀπαριθμοῦνται παραδείγματα μὲ πλήρη ἐκφορὰ τοῦ λόγου, ἀνάλογα βέβαια μὲ τὸ ὑποκείμεν. τοῦ ἔστι (ἢ σύνθεσις, ἢ ἔμπλαστρος, τὸ φάρμακον κτλ.):

α') ἔστι δέ] Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 8, 10 [XIII 221, 2-3 K.]: ἔλαττον ἔσται [sc. τὸ ἀναγραφόμενον μάλαγμα] τοῖς νοσοῦσι χρήσιμον. ἔστι δέ<·> κηροῦ Ποντικοῦ λίτραι δύο, ... (ἔστι δέ] λατιν. μετάφρ.: capit = λαμβάνει⁷⁰⁸)· Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 1 [XIII 779, 5-6 K.]: ἐκδιώκει ἢ ἔμπλαστρος [sc. ἢ διὰ δικτάμνου] καὶ θηρία θυμωθεῖσα. ἔστι δέ<·> ἐλαίου παλαιοῦ κυάθους β', ... (ἔστι δέ] λατιν. με-

706. Τὸ δὲ στὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου δὲν φαίνεται νὰ ἔχει καμιά οὐσιαστικὴ λειτουργία (καὶ σίγουρα ὄχι ἀντιθετικὴ): τὸ ἴδιο διαπιστώνεται καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα χωρία τοῦ ἴδιου ἔργου, κυρίως ὅταν τὸ δὲ ἐντοπίζεται ὡς δευτέρη λέξη στὴν πρώτη σειρά κεφφ. ἢ ὑποκεφφ. (ὑστερα ἀπὸ τοὺς οἰκείους τίτλους): βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 4, 1 [CMG X/1/1, σ. 7, 13-14]: *περὶ διαίτης λυσοδοήκτων. δεῖ δὲ καὶ τὴν διαίταν ἐστοχάσθαι ...* 4, 8 [CMG X/1/1, σ. 8, 1-3]: *περὶ τῶν ἐν προλήψει γεγονότων ὑδροφόβων ἀπὸ λυσοδοήκτων. δεῖ δὲ γινώσκειν ὅτι ἢ τοῦ ὑδροφοβικοῦ πάθους ἐγκατάσκηψις ...* 5, 3 [CMG X/1/1, σ. 9, 20-21]: *περὶ κυνοδοήκτων. ἐπὶ δὲ τῶν κυνοδοήκτων εὐθέως μὲν καταρραίνων ὄξος ...* 7, 1 [CMG X/1/1, σ. 11, 1-2]: *συγχρίσματα πρὸς ἔρπετά. συγχρίεσθω δὲ τὸ σωματίον ἐλαίου ...* 7, 3 [CMG X/1/1, σ. 11, 10-11]: *πληξάντων θηρίων βοηθήματα. ἐάν δὲ ἄρα συμβῆ πληγῆναί <τινα> ...* 9 [CMG X/1/1, σ. 13, 25-26]: *περὶ διαίτης καὶ θεραπείας [sc. λυσοδοήκτων]. τροφαῖς δὲ χρηστέον δριμείαις ...* 10, 6 [CMG X/1/1, σ. 14, 25-26]: *περὶ ἐμπλάστων. Ζήνων δὲ ὁ Λαοδικεὺς μετὰ τὴν ἐαυτοῦ θηριακὴν ἀντίδοτον, κ.ἄ. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις στὸ ἔργο τοῦ Ἄνων. [Αἰλ. Προμ.]. Βλ. καὶ J. D. DENNISTON, *The Greek Particles*, Oxford²1954 (1934), ἀνατύπ.: 1966, σ. 162-163 («Continuative»), καὶ σ. 171-172 (: «Apparently superfluous δέ»).*

707. Πρόκειται γιὰ πληγὲς ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων ζώων, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ σχετικοῦ κεφ. (: *τοῖς ἐκ θηρίων πληγῆς αἰμορραγοῦσιν*).

708. Τὸ capit σὲ παρόμοια συμφραζόμενα δὲν τὸ ἔχω ἐντοπίσει στὰ ἐκδεδομένα λατινικὰ ἱατρικὰ κείμενα.

τάφρ.: haec recipit = λαμβάνει⁷⁰⁹). Ὀρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 74, 2 [CMG VI/2/2, σ. 241, 8-9]: ἢ μετὰ μίαν μέσην ἐνίεναι δριμὺ ἔνεμα. ἔστι δέ<·> μέλιτος κύαθον α' S'', ἐλαίου τὸ αὐτό, ..., καὶ 75, 12 [CMG VI/2/2, σ. 245, 26-27]: ἢ τὸ Νειλέως. ἔστι δέ<·> κηροῦ οὐγγίας ς', ἀμμωνιακοῦ θυμιάματος οὐγγίας ς', ... Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 135 [CMG VI/3, σ. 101, 24 καὶ σ. 102, 4] = Ἐρασιστρ., ἀπ. 283 Garof.: Ἡ Ἐρασιστράτου πάγχρηστος, ὑγρά, θαυμαστή. ... ἔστι δέ<·> χαλκοῦ κεκαυμένου δραχμῆς β' ... 3, 136 [CMG VI/3, σ. 102, 16]: κάλλιστον πρὸς πάντα τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς. ἔστι δέ<·> σποδίου δραχμῆς τρεῖς ..., καὶ 3, 137 [CMG VI/3, σ. 102, 23-24]: ἀφλέγμαντα τὰ ἔλκη διατηρεῖ. ἔστι δέ<·> σποδίου δραχμὴν α' ...

β') ἔστι δέ ἢ σύνθεσις (αὐτοῦ τοιαύτη ἢ τοιάδε ἢ αὕτη ἢ ἦδε) Γαλην., Ὑγιειν. 4, 7 [VI 282, 1-2 K. = CMG V/4/2, σ. 124, 21-22]: ἔστι δέ ἢ σύνθεσις αὐτοῦ [sc. τοῦ διὰ τῆς καλαμίνθης φαρμάκου] τοιαύτη· καλαμίνθης καὶ γλήχωνος ... Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 6, 10 [XIII 912, 3-6 K.]: τοῦτ' ἔστι τὸ φάρμακον διὰ θαλάσσης σκευαζόμενον, ἐπὶ τῶν παραπλησίων ταῖς προγεγραμμέναις ἀρμόττειν δυνάμενον. ἔστι δέ ἢ σύνθεσις αὐτοῦ τοιάδε· λιθαργύρου μνάς S'', κηροῦ μνάς S'' ... Ἀλέξ. Τραλλ., Θεραπ. 12 [II 523, 10-12 Puschm.]: πλέον δὲ πάντων ποιούσιν οἱ ὑφ' ἡμῶν σκευαζόμενοι κόκκοι. ἔστι δὲ αὐτῶν ἢ σύνθεσις τοιαύτη· ἀλόης ἠπατίτιδος ... Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 6, 24 [CMG VIII/2, σ. 166, 12-14]: ἀλλὰ διδόναι μάλιστα τὴν διὰ τῶν ποταμίων καρκίνων εὐδόκιμον ἀντίδοτον. ἔστι δέ ἢ σύνθεσις αὕτη· καρκίνων ποταμίων εὐμεγέθων ... 7, 79 [CMG VIII/2, σ. 326, 12-13]: ἔστι δέ ἢ σύνθεσις τοῦ πρὸς τοὺς ψωρώδεις κανθοὺς ξηροῦ ἦδε· χαλκίτεως ὠμῆς ... 12, 39 [σ. 67, 17-19 Κωστομ.]: οὐ μόνον γὰρ διαφορεῖ [sc. τὸ φάρμακον τὸ διὰ τῶν μελιλώτων] ὡς προεῖρηται, ἀλλὰ καὶ ἀποκρούεται. ἔστι δέ ἢ σύνθεσις αὐτοῦ ἦδε· χαλκίτεως δραχμῆς η' ... 12, 67 [σ. 115, 17-19 Κωστομ.]: ... καὶ τὴν καλουμένην ἄδηλον διαπνοὴν προτρέπειν [sc. τὸ φάρμακο (= ἢ διὰ τῶν ὀστέων Φιλαργίου)]. ἔστι δέ ἢ σύνθεσις αὕτη· παιωνίας ρίζης προσφάτου δραχμὴν α' ...

709. Πὰ τὸ recipit [recipit (autem) haec] σὲ παρόμοια συμφραζόμενα καὶ πρὶν ἀπὸ τῆς καταγραφῆς τῶν συστατικῶν φαρμάκων βλ. SCRIB. LARG., *Compos.* 27 [σ. 24, 22-25, 3 Scon.]: collyrium psittacinum ... recipit autem haec: croci X p. III ... 28 [σ. 25, 13 Scon.]: harma dicitur [sc. collyrium]; recipit autem haec: aeris usti X p. III ... 30 [σ. 25, 20-22 Scon.]: est et hoc [sc. collyrium] medicamentum satis efficax ... recipit autem haec: croci Siculi X p. III ... 31 [σ. 26, 1-2 Scon.]: Bene facit et hoc medicamentum, quo Augustus usus est, et recipit haec: aluminis fissi X p. XL ... 37 [σ. 27, 11 Scon.]: 52 [σ. 33, 1 Scon.]: 61 [σ. 36, 7-8 Scon.]: 63 [σ. 37, 4 Scon.]: 82 [σ. 44, 2 Scon.], κ.ά.· PHILUM., ἀπ. 2 [σ. 60, 14 καὶ 18 Puschm.] (: qui recipit). Ἐπίσης στὸν Σκριβώνιο Λάργο ἐντοπίζονται οἱ ἐκφράσεις accipit (autem) haec, βλ. SCRIB. LARG., *Compos.* 23 [σ. 23, 10 Scon.]: 202 [σ. 93, 14 Scon.]: 206 [σ. 94, 29 Scon.]: constat ex his, βλ. *Compos.* 75 [σ. 41, 20 Scon.]: 205 [σ. 94, 22 Scon.], καὶ habet (autem) haec, βλ. *Compos.* 32 [σ. 26, 10 Scon.]: 34 [σ. 26, 18 Scon.]: 209 [σ. 97, 11 Scon.]. Ὅλες οἱ ἐκφράσεις αὐτές, πιθανὸν καὶ ἄλλες παρόμοιες, ποὺ ἐντοπίζονται στὰ σχετικὰ κείμενα, εἶναι ταυτότητες κατὰ τὸ νόημα μὲ τὴν καταγραφόμενη στὸ ἀκόλουθο χωρίο, SCRIB. LARG., *Compos.* 10 [σ. 18, 27 Scon.]: quod ex his rebus componitur· 22 [σ. 22, 14 Scon.]: quandoquidem sic componitur· 24 [σ. 23, 18-19 Scon.]: collyrium spodiaceum a quibusdam cinereum dicitur, componitur autem ex his: cadmia ..., καὶ 26 [σ. 24, 17 Scon.]: componitur autem ex his: pompholygis lotae ...

γ') ἔστι δὲ τοιόνδε] Γαλην., Ὑγιειν. 4, 7 [VI 288, 9-10 K. = CMG V/4/2, σ. 127, 23-24]: ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τοιόνδε· τῶν ἀνθῶν τῆς αἰγείρου μεμυκῶτων ... Ὁρειβ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 139 [CMG VI/3, σ. 103, 12-13]: ἀσύγχυτόν τε τηρεῖ [sc. τὸ κολλύριον τὸ καλούμενον πεπιεσμένον] τὸν ὀφθαλμὸν ἡδιστον καὶ προσηνέστατον. ἔστι δὲ τοιόνδε· χαλκοῦ κεκαυμένου καὶ πεπλυμένου ... Ἄετ., Λόγ. ἰατρ. 12, 65 [σ. 111, 13-15 Κωστομ.]: ἄλλο. τὸ Γαλήνειον ἅπασι σχεδὸν ἀρμόττει τοῖς σώμασι προσκομιζόμενον, ἔστι δὲ τοιόνδε· τυρὸς βόειος παλαιότατος ...

δ') ἔστι δὲ τοιοῦτον] Ὁρειβ., Ἰατρ. συν. ἐκλ. 53, 4 [CMG VI/2/2, σ. 214, 34-36]: ἐπιθέματα ἄκρως ποιοῦντα τό τε διὰ δαφνῶν καὶ τὸ διὰ σπερμάτων, κείμενα τὸ μὲν ἐν τοῖς ὑδρωπικοῖς, τὸ δ' ἐν τοῖς σπληνικοῖς. ἔστι δὲ τοιοῦτον· κηροῦ, τερεβινθίνης ἀνὰ λίτραν α', ... 105, 12 [CMG VI/2/2, σ. 285, 19-21]: μετὰ δὲ τοῦτο ἐχρησάμην ἀκολούθως τούτῳ ... ἔστι δὲ τοιοῦτον· ροιᾶς ὀξειᾶς κατασχίσας ...

ε') ἔστι δὲ αὕτη] Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 15 [XIII 855, 16-18 K.]: εἴτ' ἐπιτίθεμεν ἐπάνω τὴν ὑπογεγραμμένην χλωράν. ἔστι δὲ αὕτη· λιβάνου δραχμὴν α', ἰοῦ ξυστοῦ δραχμὴν α', ... Ἄετ., Λόγ. ἰατρ. 8, 48 [CMG VIII/2, σ. 471, 22-23]: οἶά ἐστιν ἡ Αἰγυπτία κροκηρὰ καὶ αἱ παραπλήσιοι. ἔστι δὲ ἡ Αἰγυπτία αὕτη· κρόκου δραχμὰς γ', μέλιτος λίτραν α c ... 15, 20 [σ. 119, 7-8 Ζερβ.]: χρῶ τῇ ὑποκειμένη ἐμπλάστρω. ἔστι δὲ αὕτη· λιθαργύρου, μολυβδαίνης ἀνὰ λίτραν μίαν ...

ς') ἔστι δὲ τοῦτο] Ἄετ., Λόγ. ἰατρ. 6, 24 [CMG VIII/2, σ. 165, 22-23]: εὐδόκιμον δὲ ἐπ' αὐτῶν φάρμακον τὸ Γαλήνειον τὸ διὰ τῆς Βρυττίας πίσης. ἔστι δὲ τοῦτο· πίσης Βρυττίας λίτραν α', ... 7, 114 [CMG VIII/2, σ. 386, 16-18]: ἀσύγχυτον δὲ τηρεῖ [sc. κολλύριον τὸ πεπιεσμένον] τὸν ὀφθαλμὸν, ἡδιστόν τε καὶ προσηνέστατον καὶ τὸ δέον ποιεῖ. ἔστι δὲ τοῦτο· χαλκοῦ κεκαυμένου πεπλυμένου ... 8, 63 [CMG VIII/2, σ. 513, 7-9]: θαυμαστώσ δὲ ἐργάζεται καὶ τὸ δι' ἐλατηρίου ἐμετικόν, ᾧ κέχρημαι πρὸς τὰς κρυπτὰς συνάγχας. ἔστι δὲ τοῦτο· ἐλατηρίου ἡμιβόλιον, ... 16, 106 [σ. 144, 18-19 Ζερβ.]: πάντων δὲ ἄμεινον ἐνεργεῖ, ᾧ καὶ πρὸς τὰς ἐδρικὰς διαθέσεις χρώμεθα, ἔστι δὲ τοῦτο· λιθαργύρου πεπλυμένου οὐγγίας ς', ...⁷¹⁰.

Πὰ τὸν ἴδιο λόγο πρέπει νὰ τεθεῖ ἄνω τελεία καὶ στὰ ἐξῆς χωρία τοῦ Π. Ιοβ., σ. 14, 13-15: ἄλλη ἀντίδοτος θηριακὴ ποιοῦσα κατ' ἐξοχὴν. ἔστι δὲ· καστορίου, ὁποῦ Κυρηναϊκοῦ, ..., καὶ σ. 24, 25-26: φάρμακον εὐδοκιμοῦν πρὸς ἐχεοδήκτους. ἔστιν⁷¹¹ δὲ· σμύρνης, καστορίου, πεπέρεως, ...

710. Πρβ. καὶ ΓΑΛΗΝ., Προτρ. 13 [I 35, 13-36, 2 K. = CMG V/1/1, σ. 146, 15-18]: ὅτι δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς οἷς ἀσκοῦσιν, οὐδενός εἰσιν ἄξιοι λόγου, μάθοιτ' ἂν, εἰ διηγησάμην ὑμῖν τὸν μῦθον ἐκεῖνον, ὃν τῶν οὐκ ἀμούσων ἀνδρῶν τις ἐντείνας ἔπεσει διεσκεύασεν. ἔστι δὲ οὗτος· Εἰ Διὸς γνώμη πᾶσι τοῖς ζῴοις ὁμόνοια καὶ κοινωνία γένοιτο πρὸς τὸν βίον ...

711. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς παραθέσεως τοῦ χωρίου αὐτοῦ σημειῶνω ὅτι σὲ πολλὰ χωρία νεότερων κριτικῶν ἐκδόσεων στὸ ἔστιν, ὅταν αὐτὸ βρῖσκεται πρὶν ἀπὸ λέξη πού ἀρχίζει ἀπὸ σύμφωνο, διατηρεῖται τὸ τελικὸ ν· βλ. καὶ στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 38, 21: ἔστιν δὲ τι καὶ ἀραχνῶν εἶδος. Βλ. ἀκόμη ΣΩΡ., Γυν. 1, 3 [CMG IV, σ. 6, 23-24]: ταῖς μὲν γὰρ νηπιαῖς μικροτέρα τῆς κύστεώς ἐστιν (διὸ καὶ ὄλη ταύτην ὑπελήλυθεν)· ΟΡΕΙΒ., Ἰατρ. συν. 1, 4 [CMG VI/1/1, σ. 9, 9-10]: ἐφθοί πυροὶ ἔδεσμα βαρὺ καὶ δύσπεπτόν ἐστιν· δύναμιν δ' ἔχουσι μεγάλην ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ.

σ. 14, 25-28: Ζήνων δὲ ὁ Λαοδικεὺς μετὰ τὴν ἑαυτοῦ θηριακὴν ἀντίδοτον, ἦν ἐγὼ ἐνθάδε οὐ παρέθηκα διὰ τὸ πολυτελὲς τῆς σκευασίας⁷¹², παρατίθεται [ἦ] μὲν ἐμπλάστρους τάσδε, φησὶν δὲ οὕτως ... (ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή δύο ἐμπλάστρων, τῆς διὰ θαλάσσης καὶ χαμαιλέοντος καὶ τῆς λευκῆς).

Ὁ Wellmann ὀβελίζει τὸ ἦ, πού πραγματικά φαίνεται νὰ μὴν ἔχει θέση στὸ κείμενο (ἢ παραδεδομένη γραφή εἶναι ἡμῆν, τὴν ὁποία ὁ Wellmann ἐκδίδει ὡς [ἦ] μὲν)⁷¹³. Ἄν ὅμως διορθώσουμε τὸ ἦ' σὲ β', δηλ. σὲ ἀριθμητικὸ (ἢ σύγχυση τῶν δύο αὐτῶν γραμμάτων τόσο στὴ μεγαλογράμματη ὅσο καὶ στὴ μικρογράμματη γραφή εἶναι συχνή), τότε ἀποφεύγουμε τὸν ὀβελισμό, καὶ τὸ κείμενο γίνεται σαφέστερο, ἰδιαίτερα ἂν θέσουμε κόμμα μετὰ τὴ λέξη ἐμπλάστρους. Προτείνω δηλ. νὰ διαβάσουμε:

Ζήνων δὲ ὁ Λαοδικεὺς μετὰ τὴν ἑαυτοῦ θηριακὴν ἀντίδοτον, ἦν ἐγὼ ἐνθάδε οὐ παρέθηκα διὰ τὸ πολυτελὲς τῆς σκευασίας, παρατίθεται β' μὲν ἐμπλάστρους, τάσδε, φησὶν δὲ οὕτως,

καὶ συνακόλουθα νὰ μεταφράσουμε: «Ὁ Ζήνων ὁ Λαοδικεὺς μετὰ τὸ δικό του θηριακὸ ἀντίδοτο, τὸ ὁποῖο δὲν τὸ παρέθεσα ἐδῶ ἐξ αἰτίας τῆς δαπανηρῆς παρασκευῆς του, παραθέτει δύο ἔμπλαστρα, αὐτά (πού ἀκολουθοῦν), καὶ λέει τὰ ἐξῆς». Μὲ τὴν παραπάνω διόρθωση καὶ στίξη⁷¹⁴ τὸ χωρίο ἐναρμονίζεται πλήρως μὲ τὸ κείμενο πού ἀκολουθεῖ καὶ στὸ ὁποῖο παρατίθενται οἱ συνθέσεις τῶν δύο ἐμπλάστρων πού προαναγγέλλονται ἐδῶ⁷¹⁵.

1, 3 [CMG IX/1, σ. 9, 24]: γάλα δὲ βέλτιστόν ἐστιν τὸ σύμμετρον ΠΑΥΛ. ΝΙΚ., Π. νοσημ. 1, 32-33 [σ. 51 Ier. Bio]: οἶός ἐστιν τὴν ἕξιν 2, 2 [σ. 52 Ier. Bio]: τί ἐστὶν πυρετός; κ.ἄ.

712. Πὰ τὴν θηριακὴν τοῦ Ζήωνα βλ. ὅσα σημειώνονται στὴν Εἰσαγωγή, σ. 78.

713. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 27: «ἦ delevi: μῆν P: cogrexi».

714. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικὲς παρατηρήσεις, σ. 1142.

715. Μία δεύτερη, κατὰ τὴ γνώμη μου ὅμως λιγότερο πιθανή, ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου βασίζεται στὴ σκέψη, μήπως τὸ παραδεδομένο ἡμῆν ἀποτελεῖ λανθασμένη γραφή τοῦ ἡμῖν τὴν ἔκφραση ὅμως παρατίθεται ἡμῖν (οὔτε καὶ κάποια παρόμοια) σὲ σχέση μὲ τὴν ἀναγραφὴ φαρμάκων δὲν τὴν ἔχω ἐντοπίσει σὲ σχετικὰ συγγράμματα (φυσικά αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὀπωσδήποτε ἢ ἐν λόγω διόρθωση δὲν πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ). Πρβ. ὅμως ΣΧΟΛ. ΕἰΣ ΛΟΥΚΙΑΝ. ΝΕΚΡ. ΔΙΑΛ. (Χάρ. καὶ Ἑρμ.) 77, 20, 2 [σ. 261 Rabe]: μεταξύ παιδιᾶς καὶ σκωμμάτων οἶα ἡμῖν σπουδαῖα παιδεύματα παρατίθεται ὁ γενναῖος οὐτοσί· ΕΥΣΕΒ., Εἰς τὸ κ. Λουκ. 24 [PG 24, 537]: τοὺς δὲ πραεῖς καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς καθαρὸς τῆ καρδία καὶ τοὺς εἰρηνοποιούς ὁ Ματθαῖος ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν παρατίθεται· ΑΘΑΝ. ΑΛΕΞ., [Εἰς Ψαλμ.] [PG 27, 429]: τὴν αἰτίαν ἡμῖν τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν παρατίθεται = ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤ., Εἰς Ψαλμ. ρα' [PG 55, 640]: στὸν ΙΔΙΟ, Εἰς ἄγ. Ύμν. [PG 50, 587]: συνεχεῖς ἡμῖν καὶ ἐπαλλήλους τὰς τῶν μαρτύρων παρατίθεται τραπέζας· ΟΙΚΟΥΜ., Ἑρμ. ἀποκαλύψ. [σ. 230, 6-7 Hoskier]: τοῦτο νῦν ἡμῖν τὸ θανάσιον δόγμα παρατίθεται ὁ παρὼν τῆς ἀποκαλύψεως λόγος· ΟΛΥΜΠΙΟΔ., [Εἰς Πλάτ. Φαίδ.] 5, 2: ἐφ' οἷς καὶ δύο τριάδας ἰδεῶν ἡμῖν παρατίθεται, κ.ἄ. Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο ἀπὸ τὸ ἐξεταζόμενο φιλομύνηο ἔργο, σ. 40, 7-8: κατ' ἰδίαν δὲ <δ> παραδίδωσιν ἡμῖν ὁ Στράτων ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν ἐστὶ τόδε.

σ. 15, 16-20: *προδισσαφήνισα δὲ τὰ παρακολουθοῦντα ταῖς τούτων [sc. τῶν σφηκῶν καὶ μελισσῶν] πληγαῖς σημεῖα οὐχὶ τῷ μεγάλῃν εἶναι τὴν δύναμιν ἢ ἐπικίνδυνον τὴν τούτων πληγῆν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τοὺς πεπληγότας ἀπὸ τούτων μὴ τεταράχθαι διὰ τὴν ἀλγηδόνα, ὡς δοκεῖν ὑπὸ τινος τῶν χαλεπῶν πεπληγέναι. τοῖς τοίνυν πεπληγόσιν ὑπὸ μελισσῶν παρακολουθεῖ ...*

Τὸ *προδισσαφήνισα* δὲ ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ ἐκδ. ἀντὶ τῆς παραδεδομένης γρ. *προδιασαφήσαντες*⁷¹⁶. Ὡστόσο δὲν ὑφίσταται κανεὶς λόγος γιὰ τὴ διόρθωση αὐτῆ, ἀφοῦ τόσο τὸ (*προ*)*διασαφέω* ὅσο καὶ τὸ (*προ*)*διασαφηνίζω* ἔχουν τὴν ἴδια σημασία («κάνω κάτι σαφὲς ἐξ ἀρχῆς», «διευκρινίζω ἐξ ἀρχῆς» κτλ.). Τὸ πρόβλημα, κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν ἐντοπίζεται στὴν πρόκριση τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ρήματος, ὅσο στὴ σύνταξη καὶ στὸ νόημα τοῦ συνολικοῦ χωρίου. Ἄν λοιπὸν δεχθοῦμε ὡς ὀρθὴ εἴτε τὴν παραδεδομένη γραφὴ εἴτε τὴ διόρθωση τοῦ Wellmann, τὸ νόημα τοῦ χωρίου παραμένει προβληματικό, ἐπειδὴ ὁ Φιλούμενος φέρεται νὰ δηλώνει ὅτι ἔχει περιγράψει ἤδη μὲ σαφήνεια τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμφανίζονται μετὰ τὸ δῆγμα τῶν σφηκῶν καὶ τῶν μελισσῶν. Ὡστόσο ἡ δήλωση αὐτῆ βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τοῦ οἰκείου κεφ., καὶ στὴ συνέχειά της καταγράφονται αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ συμπτώματα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται τὸ *προδισσαφήνισα* δὲ (Wellmann) ἢ *προδιασαφήσαντες* (χφ.)⁷¹⁷.

Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ παραπάνω χωρίου πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὸ ἀκόλουθο κείμενο τοῦ Ἀετ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 13 [σ. 270, 4-8 Ζερβ.]: *ἐπειδὴ δὲ τινες πληγέντες λάθρα ὑπὸ τούτων [sc. τῶν σφηκῶν καὶ τῶν*

716. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 16: «*προδισσαφήνισα δὲ scripsi: προδιασαφήσαντες P*».

717. Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν γίνεαι δεκτὸ τὸ κείμενο σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοσιν, προκύπτει ὅτι ὁ Φιλούμενος ἔκανε λόγο γιὰ τὰ ἴδια συμπτώματα καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενου ἔργου του, κάτι ποὺ ὅμως εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἐνδειξη ὅτι ὁ γιατρός αὐτὸς στὸ ἔργο του, στὸ χωρίο ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ, ἔθιγε γιὰ δευτέρη φορά, προφανῶς ἐντελῶς ἀδικαιολόγητα, ἓνα τόσο μικρῆς σημασίας ζήτημα, ὅπως τὸ ἀξιολογεῖ καὶ ὁ ἴδιος, ἐνῶ δὲν διαπιστώνεται νὰ ἔχει κάνει παρόμοια ἐπανάληψη στὴν περίπτωση κανενὸς ἄλλου ἰοβόλου, οὔτε τοῦ πιὸ ἐπικίνδυνου. Ἀξιωματικὸν εἶναι καὶ ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ συγγραφεὴς τοῦ ψευδο-δισκουρίδειου *Π. ἰοβ.* τονίζει μὲ ἐμφαση ὅτι, κάνοντας λόγο γιὰ τὰ συμπτώματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων, ἔκρινε ὅτι δὲν πρέπει νὰ σημειώσῃ κάτι σχετικὸ γιὰ τὶς σφήκες καὶ τὶς μέλισσες· μόνο στὸ δευτέρω μέρος τοῦ ἔργου, ἐκεῖ ὅπου καταγράφεται ἡ θεραπεία τῶν δηγημάτων τῶν ἰοβόλων, μνημονεύει μὲ συντομία καὶ κάποια θεραπευτικὰ βοηθήματα ποὺ ἀφοροῦν ἐκείνους ποὺ ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ σφήκες καὶ μέλισσες· βλ. [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], *Π. ἰοβ.* 20 [σ. 80, 7-10 Spr.]: *ἐν τῇ σημειώσει περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν οὐδὲν διηρθρώσαμεν· εὐδὴλα γὰρ πᾶσιν ἦν, καὶ παράσημον ἔχει ἐξαιρετον, οὐδ' ὅ,τι οὖν φυλασσόμενον· ἐν δὲ τῇ θεραπείᾳ καὶ τούτων οὐκ ἄτοπον μνημονεῦσαι.* Ἐπισημαίνω τέλος ὅτι στὴν περίπτωση ποὺ εἴτε διατηρηθεῖ τὸ παραδεδομένο κείμενο τοῦ Φιλούμενου εἴτε υἰοθετηθεῖ ἡ διόρθωση τοῦ Wellmann, πρέπει νὰ σημειώσουμε χάσμα μετὰ τὸ *πεπληγέναι* (ἐνῶ βέβαια στὸ χωρίο θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται τὸ ἴδιο νοηματικὸ πρόβλημα).

μελισσών], ταράσσονται διὰ τὴν ἀλγηδόνα καὶ δοκοῦσιν ὑπὸ τινος τῶν κακοήθων πεπληῆχθαι, ἀναγκαῖον πρῶτον διασαφηνίσαι τὰ παρακολουθοῦντα ταῖς τούτων πληγαῖς σημεῖα. τοῖς τοίνυν ὑπὸ μελιττῶν πληγεῖσι ...⁷¹⁸, καὶ μὲ βάση αὐτὸ νὰ ἐκδώσουμε τὸ ἐξεταζόμενο ὡς ἀκολούθως:

<ἀναγκαῖον> προδιασαφήσαι με τὰ παρακολουθοῦντα ταῖς τούτων πληγαῖς σημεῖα, οὐχὶ τῷ μεγάλῃν εἶναι τὴν δύναμιν ἢ ἐπικίνδυνον τὴν τούτων πληγὴν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τοὺς πεπληγότας ἀπὸ τούτων μὴ τεταράχθαι διὰ τὴν ἀλγηδόνα, ὡς δοκεῖν ὑπὸ τινος τῶν χαλεπῶν πεπληγέναι. τοῖς τοίνυν πεπληγόσιν ὑπὸ μελισσῶν παρακολουθεῖ ...,

καὶ νὰ τὸ μεταφράσουμε: «εἶναι ἀπαραίτητο νὰ περιγράψω ἐξ ἀρχῆς μὲ σαφήνεια τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμφανίζονται ὕστερα ἀπὸ τὰ τσιμπήματά τους [sc. τῶν σφηκῶν καὶ τῶν μελισσῶν], ὄχι ἐπειδὴ τὰ τσιμπήματά τους εἶναι ἔντονα ἢ ἐπικίνδυνα, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν θορυβοῦνται ἐξ αἰτίας τοῦ πόνου ὅσοι ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ αὐτές, νομίζοντας ὅτι ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ κάποιο ἀπὸ τὰ ἐπικίνδυνα ζῶα. Σ' αὐτοὺς λοιπὸν ποὺ ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ μέλισσες ἐμφανίζεται ...».

Πὰ τὴν χρῆση τοῦ προδιασαφέω σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα βλ. Σχόλ. εἰς Ὅμ. Τλ. Ο 668b [IV 139, 2 Erbse]: οὐ γὰρ προδιεσάφησεν ὡς εἶχον ἀχλὺν τινα = Πορφύρ., Ὅμηρ. ζητ. 15, 668· Κύριλλ., Εἰς Ἡσαΐαν [PG 70, 977]: τοὺς ἀγίους ἀγγέλους προδιεσάφησεν εἰπών, κ.ἄ.

σ. 18, 9-14: ἄλλη ποιούσα [sc. ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δῆγματα τῶν σκορπιῶν] <καὶ> πρὸς τριταίους καὶ τεταρταίους καὶ ἀμφημερινούς· ὀπίου, ὀποπάνακος, καστορίου, ὕσκυ-ἀμου σπέρματα, δαύκου σπέρμα ἀνὰ δραχμὴν α' λειᾶ ποιήσας πρόσμιγε ὀλίγον μέλιτος καὶ δίδου ἀνδρὶ ὀλκάς τρεῖς, παιδίσι δὲ ἴχρῳ ὡς παραδόξως ποιοῦντι μετ' οἰνομέλιτος πρὸ ὥρας τῆς λήψεως† αὐτῆ σκορπιοπλήκτοις οὐ προσγέγραπται.

Στὸ παραπάνω χωρίο, ποὺ πράγματι παραδίδεται πλημμελῶς, ὁ ἐκδ. ἐντοπίζει προβλήματα (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς προσθήκης τοῦ καί)⁷¹⁹ στὰ δύο σημεῖα ποὺ θέτει σταυρούς, χωρὶς ὅμως νὰ τεκμηριώνει τίς ὑποθέσεις του γιὰ ἀντίστοιχες λύσεις, καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο τίς μνημονεύει μόνον στὸ κριτ. ὑπόμν. Ἐπειδὴ ἡ ἐν μέρει ἀποκατάσταση τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου μπορεῖ νὰ βασισθεῖ σὲ χωρίο ποὺ ἔχω ἐντοπίσει στὸ *Περὶ πυρετῶν* τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, κρίνω σκόπιμο νὰ παραθέσω πρῶτα αὐτὸ καὶ ἀκολούθως νὰ προβῶ

718. Πρβ. ἐπίσης ὡς πρὸς τὸ νόημα καὶ τὸ κείμενο μὲ τὸ ὁποῖο εἰσάγεται τὸ ἀντίστοιχο κεφ. τοῦ ΑΝΩΝ. [Αἰλ. ΠΡΟΜ.:], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 13 [σ. 50, 11-14 Ihm] (βλ. καὶ παρακάτω, σ. 295-296, τὴ σχετικὴ παρατήρηση).

719. Πὰ τὴν προσθήκη αὐτῆ τοῦ Wellmann βλ. παρακάτω, σ. 187, ὑπόσημ. 727, τὴ σχετικὴ παρατήρηση. Ἐπίσης τὸ πρόσμιγε, ποὺ βρίσκεται λίγο παρακάτω στὸ ἴδιο χωρίο, ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Χαριτωνίδη (σχετικὰ βλ. παρακάτω, σ. 419) ἀντὶ τοῦ πρόσμιγε τῆς ἐκδόσεως.

στὸν σχολιασμό τῶν προβληματικῶν σημείων τοῦ χωρίου τοῦ Φιλουμένου· βλ. Ἀλέξ. Τραλλ., Π. πυρετ. 6 [I 403, 10-18 Puschm.]: ἀντίδοτος πρὸς ἀμφημερινούς, ποιεῖ καὶ ἐπὶ τεταρταίους. ὀπίου δραχμὰς δ', ὀποπάνακος δραχμὰς δ', καστορίου δραχμὰς δ', δαύκου σπέρματος δραχμὰς δ', λεία ποιεῖσθωσαν· πρόσμιγε μέλιτος ὀλίγον, ἐπὶ ἀνδρῶν ἐν ὀλκῇ ὀβολοὺς γ', παιδίοις δὲ ὀβολοὺς β'. χρῶ ὡς παραδόξως ποιοῦντι μετὰ οἰνομέλιτος πρὸ ὥρας τῆς ἐπισημασίας καὶ μάλιστα ἐφ' ὧν μὴ ἐστὶν ἀλμυρὸν τὸ φλέγμα μηδὲ πάνυ θερμὴ καὶ ξηρὰ ἢ κρᾶσις.

α') Στὴν ἀπαρίθμηση τῶν συστατικῶν τοῦ φαρμάκου ἡ ἔκφραση ὑοσκυάμου σπέρματα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ὑοσκυάμου σπέρματος, καὶ ὁμοίως ἡ ἔκφραση δαύκου σπέρμα σὲ δαύκου σπέρμα<τος>, ὅπως προκύπτει τόσο ἀπὸ τὴν καταγραφή καὶ τῶν λοιπῶν ὑλικῶν κατὰ γενικὴ (ὀπίου, ὀποπάνακος, καστορίου), ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἔκφραση ἀνὰ δραχμὴν α'. βλ. π.χ. τὴν ἀμέσως προηγούμενη ἀναγραφὴ φαρμάκου στὸ ἴδιο ἔργο, σ. 18, 7-8: ἀριστολοχίας μακρᾶς, μελανθίου, πάνακος ρίζης, πηγάνου ἀγρίου σπέρματος ἀνὰ δραχμὰς δ'. ἐπίσης σ. 8, 27-28: πυτίας λαγωῦ, Λημνίας σφραγίδος, ἀρκευθίδων, γεντιανῆς ἀνὰ δραχμὰς δ', δαφνίδων, σμύρνης ἀνὰ δραχμὰς η'. σ. 9, 7-8: ἰοῦ ξυστοῦ, ἀλὸς ἀνὰ δραχμὰς δ'. Βλ. ἀκόμη Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 76 [I 156, 4-5 Wellm.]: ἔτι δὲ φοίνικος ἐλάτης καὶ καλάμου ὀλοσχερῶς κεκομμένων ἀνὰ δραχμὰς δεκαδύο· Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 2, 1 [XII 557, 5-6 K.]: κρόκου, σμύρνης ἀνὰ δραχμὰς δ'. 4, 7 [XII 733, 13-14 K. καὶ 744, 10 K.], κ.ἄ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 9, 5 [σ. 283, 22-23 Ζερβ.]: κόστου, ναρδοστάχου, χρυσοβαλάνου, κρόκου, ῥόδων χλωρῶν, μαστίχης ἀνὰ δραχμὰς τέσσαρας, ἀσάρου, ἀλόης ἀνὰ δραχμὰς δύο, κ.ἄ. πολλά⁷²⁰.

β') Στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ σημεία, ὅπου ὁ Wellmann θέτει σταυρὸ (... παιδίοις δὲ ἤχρῶ ...), εἶναι σαφὲς ὄχι μόνον ὅτι ἔχει ἐκπέσει κείμενο, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐκεῖ καταγεγραφόταν ἡ ποσότητα τοῦ φαρμάκου ποὺ πρέπει νὰ χορηγεῖται σὲ παιδιά (δίδου ἀνδρὶ ὀλκὰς τρεῖς, παιδίοις δὲ ...). Ὁ Γερμανὸς φιλόλογος ὑποθέτει ὅτι τὸ κενὸ θὰ μπορούσε νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἐξῆς: ὀλκὴν μίαν, ἐνῶ στὴ συνέχεια αὐτοῦ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ χρῶ σημειώνει ὡς ἐνδεχόμενη τὴν προσθήκη τῆς δοτ. τούτῳ⁷²¹. Ἄν καὶ ὁ Wellmann, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, ἀρκεῖται στὴν καταγραφὴ τῶν παραπάνω προτάσεων τοῦ μόνο στὸ κριτ. ὑπόμν., ὥστόσο σὲ γενικὲς γραμμὲς ἔχει δίκιο, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου ποὺ ἐξέπεσε, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ποσότητα τοῦ χορηγούμενου φαρμάκου, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν προσθήκη τῆς γρ. τούτῳ πρὶν ἀπὸ τὸ χρῶ. Θεωρῶ λοιπὸν προτιμότερο νὰ συμπληρώσω τὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου ὅσον ἀφορᾷ τὴν ποσότητα τῆς δό-

720. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 351-352, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο τοῦ ἈΝΩΝ. [Αἰα. ΠΡΟΜ.], σ. 61, 18-21.

721. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 12: «post παιδίοις δὲ habet P ὀχρῶς: suspicor· ὀλκὴν μίαν τούτῳ».

σεως τοῦ φαρμάκου ἀναλογικά μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Τραλλιανό, δηλ.: ἐπὶ ἀνδρῶν ἐν ὀλκῇ ὀβολοὺς γ', παιδίσι δὲ ὀβολοὺς β' (Ἀλέξ.) — ἀνδρὶ ὀλκάς τρεῖς, παιδίσι δὲ <ὀλκάς δύο> (Φιλούμ.), καὶ ὄχι αὐθαίρετα ὅπως ὁ Wellmann ἀνδρὶ ὀλκάς τρεῖς, παιδίσι δὲ <ὀλκὴν μίαν> (Φιλούμ.), καὶ ἐπίσης νὰ μὴν υἰοθετήσω τὴν προσθήκη τούτῳ, ὄχι μόνον γιὰ τὸν λόγο ὅτι δὲν παραδίδεται οὔτε στὸν Ἀλέξανδρο Τραλλιανό, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ παρόμοιες ἑλλειπτικές ἐκφορὲς τοῦ λόγου δὲν εἶναι σπάνιες στὰ ἱατρικὰ συγγράμματα, καὶ δὲν δημιουργοῦν κανένα πρόβλημα κατανοήσεως τοῦ κειμένου⁷²².

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ βασικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ δύο παραπάνω κείμενα ἐντοπίζεται στὴ δοσολογία τοῦ φαρμάκου: στὸν Φιλούμω ὑποδεικνύεται ὅτι πρέπει νὰ χορηγηθοῦν ἀνδρὶ ὀλκάς τρεῖς, παιδίσι δὲ <ὀλκάς δύο>, ἐνῶ στὸν Ἀλέξανδρο Τραλλιανό ἐπὶ ἀνδρῶν ἐν ὀλκῇ ὀβολοὺς γ', παιδίσι δὲ ὀβολοὺς β'. Ἡ ἐνδεχόμενη ἐντύπωση ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν δύο αὐτῶν χωρίων, δηλ. ὅτι ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Φιλουμένου λείπει ἡ μνεία τοῦ μέτρου βάρους τῆς δόσεως, δὲν εἶναι ὀρθή, ἀφοῦ τὸ οὐσ. ὀλκή στὰ ἱατρικὰ (τουλάχιστον) κείμενα ἐντοπίζεται νὰ ἔχει δύο σημασίες: α') ὀλκή = βάρος (γενικά): στὶς περιπτώσεις αὐτὲς τὸ ἐν λόγω οὐσ. συνοδεύεται ἀπὸ κάποιο μέτρο βάρους, π.χ. ὀβολός, βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἱατρ. 3, 80 [Π 96, 10-11 Wellm.]: τετανικοῖς τε καὶ ὀπισθοτονικοῖς ὀβολοῦ ὀλκὴν [sc. τοῦ ὀποῦ τοῦ σιλφίου] κηρῶ περιπλάσας δίδου καταπίνειν, καὶ 4, 160 [Π 305, 5-6 Wellm.]: ταύτης [sc. τῆς ἵπποφαίστου βοτάνης] τὰ φύλλα καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν ρίζαν χυλίσας ξήραιναι καὶ δίδου ὀλκὴν τριωβόλου μετὰ μελικράτου· Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 9, 5 [XIII 304, 5-6 K.]: ποίει τροχίσκους, ὀλκὴν ἄγοντας τριῶβολον, κ.ἄ. πολλά. β') ὀλκή = δραχμή (ὡς μέτρο βάρους)⁷²³. στὰ σχετικὰ χωρία ἐντοπίζεται μόνον τὸ οὐσ. ὀλκή (ἢ καὶ κάποιες διαβαθμίσεις του, ὀλκῆς ἡμισυ, ὀλκῆς τὸ δωδέκατον κ.ἄ.), βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 8, 3 [XIII 159, 4-7 K.]: ἡ χρῆσις πρὸς μὲν τὰς βραδυπεψίας καὶ τοὺς οὕτως ὑγιαίνοντας ὀλκὴ μία ..., τοῖς δὲ χολὴν ἐμοῦσιν ἢ ἄλλως πως ρευματιζομένοις ὀλκῆς ἡμισυ· αὐτόθι [XIII 166, 17-167, 1 K.]: ἀναπλάττομεν τροχίσκους ὀλκῆς ἄγοντας ἡμισυ (λατιν. μετάφρ.: «ponderis drachmae dimidia»); Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 10 [XIII 822, 16-18 K.]: τούτοις προσαπόδος πᾶσι δικτάμνου πόας | ξηρᾶς ἐχούσης ἄνθος ὀλκάς κ' | λείας [Γαλην.], Π. εὐπορ. 2, 26 [XIV 479, 11 K.]: μελάνθιον διείς ἐν μελικράτῳ οἶον ὀλκὴν δίδου πιεῖν Ἀλέξ. Τραλλ., Π. πυρετ. 7 [I 423, 13-14 Puschm.]: δίδου τελείους μὲν ὀλκῆς τὸ S', παιδίσι δὲ πρὸ μιᾶς ὥρας τῆς λήψεως ὀβολοὺς β' (γερμ. μετάφρ.: «Erwachsenen reicht man eine Stunde vor dem Anfall die Hälfte einer Drachme ...»); Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 2, 47 [CMG

722. Ἔτσι στὸ προκείμενο χωρίο, ἐνῶ παρατίθεται ἓνα ἀντίδοτο γιὰ θεραπεία τῶν σκορπιόπληκτων (ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] ποιοῦσα ...), στὸ ἐξεταζόμενο σημεῖο εἶναι σαφές ὅτι πρέπει νὰ ἐννοήσουμε τὸ γενικὸ περιεχομένου οὐσ. φάρμακον (χρῶ [sc. τῷ φαρμάκῳ] ὡς παραδόξως ποιοῦντι), ὄχι ὁμως ἀπαραίτητα καὶ νὰ προβοῦμε σὲ κάποια συμπλήρωση. Ὁ Wellmann βέβαια παρατήρησε τὸ γένος τῆς μετ. ποιοῦντι, ἢ προτεινόμενη ὁμως ἀπὸ αὐτὸν προσθήκη (τούτῳ) δὲν εἶναι ἀπαραίτητη.

723. Βλ. καὶ DURLING, *Medical Terms*, σ. 251, λ. «ὀλκή, ἢ, the drachm as a weight».

VIII/1, σ. 170, 13-14]: *ἀρμένιον ᾧ χρῶνται οἱ ζωγράφοι. τούτου λαβὼν ὀλκῆς τὸ δωδέκατον δίδου τοῖς μελαγχολικοῖς, καὶ αὐτόθι [CMG VIII/1, σ. 170, 19-21]: σὺν τῷ ἀφεψημάτι ἀρμούθεως λίθου τοῦ λεγομένου ὑπὸ Ἑλλήνων Ἀρμενίου, ᾧ οἱ ζωγράφοι χρῶνται, <καὶ> ὅσον ὀλκῆς τρίτον δίδου θαρρῶν.*

γ') Στὸ δεύτερο σημεῖο τὸ πρόβλημα ἐντοπίζεται μετὰ τὴ γεν. *λήψεως*, ὅπου καὶ πάλι ὁ Wellmann ὑποθέτει, σημειώνοντας μόνο στὸ κριτ. ὑπόμν., ὅτι μετὰ τὴ γραφὴ αὐτὴ ἴσως πρέπει νὰ προστεθεῖ: <περὶ δὲ τῆς δόσεως> αὐτῆς (δηλ. διορθώνει ταυτόχρονα καὶ τὸ αὐτῆ σὲ αὐτῆς)⁷²⁴. Ὡστόσο, ἡ πρότασή του, ἂν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὀρθή, δὲν τεκμηριώνεται οὔτε ἀπὸ σχετικὰ παράλληλα οὔτε ἀπὸ τὴν πρακτικὴ πού ἀκολουθεῖ ὁ Φιλούμενος, ὅταν σημειώνει ὅτι κάποια περιγραφή ἢ κάποιο σύμπτωμα δὲν τὸ ἔχει ἐντοπίσει σὲ προγενέστερα θηριακὰ συγγράμματα⁷²⁵. Ἐπὶ πλέον ἐπισημαίνω ὅτι ἡ ἔκφραση πού προκύπτει ἀπὸ τὴ συμπλήρωση τοῦ Wellmann, δηλ.: <περὶ δὲ τῆς δόσεως> αὐτῆς σκορπιοπλήκτοις οὐ προσγέγραπται, εἶναι νοηματικὰ ἀρκετὰ ἀσαφῆς, ἀφοῦ σημαίνει ὅτι «ὅσον ἀφορᾷ τὴ χορήγησή του [sc. τοῦ ἐν λόγῳ ἀντιδότου] δὲν ἔχει συμπεριληφθεῖ σὲ ἐκεῖνα [sc. τὰ ἀντίδοτα] πού ἐνδείκνυνται γιὰ τοὺς σκορπιοπλήκτους». Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω συμπεραίνω ὅτι λογικότερο εἶναι νὰ δεχθοῦμε πῶς ἐδῶ ὁ Φιλούμενος κάνει νύξη εἰδικὰ γιὰ τὴν προγενέστερή του θηριακὴ γραμματεία, σημειώνοντας ὅτι τὸ ἀντίδοτο αὐτὸ δὲν τὸ ἐντόπισε σὲ ἄλλα ὁμόθεμα ἔργα, στὰ σχετικὰ μὲ τὸν σκορπίον κεφ., καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο δηλώνει ἔμμεσα ὅτι τὸ ἐρανίσθηκε ἀπὸ σύγγραμμα γιατροῦ πού δὲν ἀσχολοῦνταν μὲ τὰ ἰοβόλα, δηλ. δὲν ἦταν θηριακός· ἀκολουθῶς ὁ ἴδιος τὸ προσέθεσε στὸ κεφ. *περὶ σκορπίου πληγῆς*, καὶ εἰδικότερα στὸ τμῆμα πού ἀφορᾷ τὴ θεραπεία τῶν σκορπιοπλήκτων. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς θὰ μπορούσε νὰ ἐπικαλεσθεῖ κάποιος καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐν λόγῳ φάρμακο πράγματι δὲν ἐντοπίζεται σὲ θηριακὸ σύγγραμμα ἀλλὰ

724. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 13: «post *λήψεως* hiat oratio, fort. haec supplenda <περὶ δὲ τῆς δόσεως> αὐτῆς».

725. Τὴν ἔκφραση *περὶ τῆς δόσεως* τὴν ἔχω ἐντοπίσει μόνο σὲ συμφραζόμενα πού ἀφοροῦν τὴν ὑπόδειξη τοῦ τρόπου χορηγήσεως ἀπλῶν φαρμάκων, ὅπως π.χ. α') τοῦ ἔλλεβόρου· βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. Ὑλ. *ἰατρ.* 4, 148 [Π 291, 12-13 Wellm.]: *ἢ δὲ προσαγωγή καὶ ἢ ἐπιδιαιτήσις ἐξείργασται παρὰ τοῖς προηγουμένως περὶ τῆς δόσεως αὐτοῦ* [sc. τοῦ ἔλλεβόρου] *γράψασι* ΟΡΕΙΒ., *ἰατρ. συν.* 8, 2 [CMG VI/1/1, σ. 250, 26 κ.έ.]: *περὶ ἐκλογῆς καὶ δόσεως τοῦ ἔλλεβόρου*, καὶ 8, 3 [CMG VI/1/1, σ. 253, 25 κ.έ.]: *περὶ δόσεως ἔλλεβόρου*· β') τοῦ οἴνου· βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. *Ἱπποκρ. καὶ Πλάτων. δογμ.* 9, 6, 7 [V 763, 3-4 K. = CMG V/4/1/2, σ. 574, 12]: *περὶ οἴνου δόσεως διορίζεται* [sc. Ἱπποκράτης]· γ') τοῦ ψυχροῦ ὕδατος· βλ. ΟΡΕΙΒ., *ἰατρ. συν.* 5, 2 [CMG VI/1/1, σ. 115, 13-14]: *περὶ ὕδατος ψυχροῦ καὶ ὀξυμέλιτος δόσεως ἐπὶ νοσούντων*· ΔΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 5, 72 [CMG VIII/2, σ. 45, 21]: *περὶ τῆς τοῦ ψυχροῦ ὕδατος δόσεως ἐπὶ συνόχων*, κ.ἄ.· δ') τοῦ Ἀρμενιακοῦ λίθου· βλ. ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., *Θεραπ.* 1, 17 [I 611, 1 Puschm.]: *περὶ τῆς δόσεως τοῦ Ἀρμενιακοῦ λίθου* (ὡς ἐμετικοῦ).

σὲ σχετικὸ μὲ τοὺς πυρετοὺς⁷²⁶. Ὡστόσο τὸ χωρίο αὐτὸ ἀπὸ τὸ *Περὶ πυρετῶν* τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ δὲν μᾶς παρέχει βοήθεια γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ φιλουμένειου κειμένου, ἐπειδὴ εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ πρόταση ποὺ ἀκολουθεῖ μετὰ τὴ γεν. *λήψεως* προστέθηκε ὡς παρατήρηση μᾶλλον ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Φιλούμενο. Ἀντίθετα ἀξιοπρόσεκτες εἶναι οἱ ἀκόλουθες δηλώσεις τοῦ Φιλουμένου σχετικὰ μὲ ὅ,τι δὲν ἐντόπισε σὲ ἔργα θηριακῶν, *Π. ιοβ.* 19, 1 [CMG X/1/1, σ. 26, 6-7]: *οὐχ ἡὔρον δὲ παρὰ τοῖς θηριακοῖς τὰ γένη ταῦτα τῶν ζώων* [sc. τῶν πρηστήρων καὶ τῶν ἐρπήτων], καὶ 28, 1 [CMG X/1/1, σ. 33, 9-10]: *τὰ μὲν σημεῖα τούτων τῶν ζώων παρὰ τοῖς θηριακοῖς οὐχ ἡὔρον*. Π' αὐτὸ πιστεύω ὅτι τὸ πρόβλημα δὲν ἐντοπίζεται μετὰ τὴ γεν. *λήψεως*, ἀλλὰ πιθανότερα μετὰ τὴ δεικτ. ἀντων. *αὕτη* (ὅπως πρέπει νὰ διορθωθεῖ τὸ παραδεδομένο *αὕτη* βλ. τὴν ἀμέσως ἐπόμε. παρατήρ.), ὅπου, μὲ βάση τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, πρέπει νὰ προστεθεῖ ὁ ἐμπροθ. προσδ. *ὑπὸ τῶν θηριακῶν*.

δ') Ἐπίσης ἀντὶ *αὕτη* πρέπει νὰ γραφεῖ *αὕτη* (ὡς ὑποκείμενο τοῦ *προσγέγραπται*).

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ὅσα ἀναπτύχθηκαν παραπάνω, πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] *ποιοῦσα* [sc. ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δῆγματα τῶν σκορπιῶν] *<καί>*⁷²⁷ *πρὸς τριταίους καὶ τεταρταίους καὶ ἀμφημερινούς· ὀπίου, ὀποπάνακος, καστορίου, ὑοσκυάμου σπέρματος, δαύκου σπέρμα<τος> ἀνά δραχμὴν α' λεία ποιήσας πρόσμισγε ὀλίγον μέλιτος*⁷²⁸ *καὶ δίδου ἀνδρὶ ὀλκάς τρεῖς, παιδίοις δὲ <ὀλκάς δύο>· χρῶ ὡς παραδόξως ποιοῦντι μετ' οἰνομέλιτος πρὸ ὥρας τῆς λήψεως. αὕτη <ὑπὸ τῶν θηριακῶν> σκορπιοπλήκτοις οὐ προσγέγραπται,*

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἄλλο [sc. ἀντίδοτο] ποὺ εἶναι ἀποτελεσματικὸ (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τσιμπήματα τῶν σκορπιῶν) καὶ γιὰ τοὺς τριταίους, τοὺς τεταρταίους καὶ τοὺς

726. Φυσικά, ἄσχετα ἂν ἐμεῖς σήμερα ἐντοπίζουμε τὴν ἀναγραφὴ τοῦ ἐν λόγῳ ἀντιδότου μόνο στὸν Φιλούμενο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο Τραλλιανό, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε μὲ ἀσφάλεια ὅτι τὸ σκεῦασμα αὐτὸ εἶχε συντεθεῖ καὶ ἦταν καταγεγραμμένο σὲ ἔργο γιατροῦ ποὺ ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸν Φιλούμενο καὶ τὸ ὁποῖο δὲν διασώζεται. Βλ. καὶ τὴν ἐπόμε. ὑπόσημ.

727. Ἡ προσθήκη τοῦ *καί* στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπὸ τὸν Wellmann εἶναι μᾶλλον ἐπιβεβλημένη, ἐπειδὴ ὁ σύνδ. λειτουργεῖ προσθετικὰ καὶ καθιστᾶ σαφὲς ὅτι τὸ φάρμακο αὐτὸ ἔχει διπλὴ θεραπευτικὴ ἐφαρμογὴ (γιὰ τὴν ἴαση τοῦ δῆγματος τοῦ σκορπιου καὶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν πυρετῶν ποὺ κατονομάζονται).

728. Ὁ Wellmann, στὸ τέλος τοῦ κειμένου τοῦ *Π. ιοβ.* (σ. 40), παραθέτει κάποιες διορθώσεις στὴν ἐκδοσὴ του, καὶ μεταξὺ αὐτῶν διορθώνει τὸ *ὀλίγον μέλιτος* σὲ *ὀλίγου μέλιτος*, πρόταση ποὺ ὅμως δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ (ἀφοῦ τὸ *προσμίσγω/προσμίγνυμι* συντάσσεται μὲ γεν. καὶ αἰτιατ.). Βλ. καὶ σ. 358, ὑπόσημ. 1232.

καθημερινούς πυρετούς· ὄπιο, ὀποπάνακα, καστόριο, σπέρμα ὑοσκυάμου, σπέρμα δαύκου, ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα μία δραχμή, ἀφοῦ τὰ πολτοποιήσεις, ἀνάμιξε σ' αὐτὰ λίγο μέλι καὶ δίνε στοὺς ἄνδρες τρεῖς δραχμές, στὰ παιδιά ὅμως δύο. Νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ φάρμακο, σὰν κάτι ποὺ δρᾷ μὲ τρόπο ἀπίστευτο, μὲ μίγμα μελιοῦ καὶ κρασιοῦ, μιά ὥρα πρὶν ἀπὸ τὸν παροξυσμό⁷²⁹. (Τὸ ἀντίδοτο) αὐτὸ δὲν ἔχει συμπεριληφθεῖ ἀπὸ τοὺς θηριακοὺς σ' ἐκεῖνα [sc. τὰ ἀντίδοτα] ποὺ ἐνδείκνυνται γιὰ τοὺς σκορπιοπλήκτους».

σ. 19, 5-7: ὁ δὲ λύκος [sc. ἓνα εἶδος φαλαγγίου] *δεύτερος ἐν τοῖς ἀραχνίοις διατρίβων εὐρίσκεται <καὶ> ἐπιλαμβανόμενος τῶν μυῖων καὶ ἐσθίων αὐτάς.*

Ἡ προσθήκη τοῦ *καὶ* ἀπὸ τὸν ἐκδ. δὲν ἔχει νόημα⁷³⁰. ἀρκεῖ νὰ θέσουμε κόμμα μετὰ τὸ ρ. *εὐρίσκεται* (ἀλλὰ καὶ χωρὶς κόμμα ἢ φράση δὲν θὰ παρουσίαζε πρόβλημα). Γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς προσθήκης αὐτῆς ὁ Wellmann ἐπικαλεῖται τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Ἀετ., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 20 [σ. 278, 4-6 Ζερβ.]: ὁ δὲ λεγόμενος λύκος ἐν τοῖς ἀραχνίοις διατρίβων εὐρίσκεται {καὶ} ἐπιλαμβανόμενος τῶν μυῶν [leg. μυῖων] καὶ ἐσθίων αὐτάς, ὅπου ὅμως ὁ ἐκδ. τοῦ Ἀετίου ὀρθᾶ ὀβελίζει τὸ *καὶ*⁷³¹. Βλ. καὶ Ἀνών. [Αἰλ. Προμ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 16 [σ. 53, 24-25 Ihm]: ὁ δὲ λύκος *δεύτερος οὐ μόνον ἐν τοῖς ἀραχνίοις εὐρίσκεται, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις, διὰ τὸ προσλαμβάνειν τὰς μυῖας καὶ ἐσθίειν*⁷³².

σ. 19, 14-15: τὸ σκληροκέφαλον δὲ [sc. ἓνα εἶδος φαλαγγίου] *τέταρτον <ὄν κεφαλήν ἔχει> πετρώδη καὶ ἀπόσκληρον*

Ἡ συμπλήρωση τοῦ Wellmann πρέπει νὰ υἰοθετηθεῖ χωρὶς τὴ μετ. ὄν, ἢ ὅποια σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα εἶναι αὐτονόητη. Βλ. στὸ ἴδιο κεφ., στὴν ἀπα-

729. Ἡ μόνη σημασία τοῦ οὐσ. *λήψις*, ἢ ὅποια ἐναρμονίζεται (ὄχι βέβαια ἀπόλυτα) μὲ τὰ συμφραζόμενα, εἶναι «παροξυσμός». Τὸ οὐσ. *ἐπισημασία* (Ἀλέξ. Τραλλ.) χρησιμοποιεῖται κυρίως γιὰ νὰ δηλώσει τὸ «σύμπτωμα», τὸν «παροξυσμό» («Anfall», Puschmann) γενικὰ νόσου ἀλλὰ κυρίως τῶν πυρετῶν· βλ. καὶ ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 7, 5 [XIII 103, 12-13 K.]: ... πρὸς τοὺς κατὰ περίοδον πυρετούς, πρὸ μιᾶς ὥρας τῆς ἐπισημασίας διδομένη. Τὴν ἴδια σημασία ἔχει (μεταξὺ ἄλλων) καὶ τὸ οὐσ. *λήψις*, Αἰλ. ΠΡΟΜ., *Δυναμ.* 40, 3 [σ. 122, 2-3 Crism.]: ἡ δόσις μετὰ ὕδατος κυάθων γ' θερμοῦ πρὸ ὥρων δύο τῆς λήψεως [sc. τοῦ πυρετοῦ] (ἰταλ. μετάφρ. τῆς Crismani: «... 2 ore prima dell'attacco»)· βλ. καὶ LSJ, στὸ λ. Σίγουρα πάντως στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο τοῦ Φιλουμένου τὸ *λήψις* δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχει τὴ συνηθέστερη σημασία του, δηλ. νὰ δηλώνει ὅτι κάποιος λαμβάνει κάτι, ἐπειδὴ στὴν περίπτωση αὐτῆ τὸ κείμενο θὰ εἶχε τὸ ἀκόλουθο παράλογο νόημα: «Νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ φάρμακο, σὰν κάτι ποὺ δρᾷ μὲ τρόπο ἀπίστευτο, μὲ μίγμα μελιοῦ καὶ κρασιοῦ μιά ὥρα πρὶν ἀπὸ τὴ λήψη του!». Οἱ παραπάνω διαπιστώσεις ἀποτελοῦν ἓνα ἀκόμη ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ ὅτι ὁ Φιλούμενος προσέθεσε τὸ φάρμακο αὐτὸ στὸ *Π. ἰοβ.* ἀπὸ μὴ θηριακὸ σύγγραμμα, καταλείποντας μιά ἀκόμη ἐνδειξη γιὰ τὸ εἶδος τῆς πηγῆς του.

730. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 6: «καὶ addidi ex Aet.».

731. Βλ. στὸ κριτ. ὑπόμν. τῆς ἐκδόσεως: «καὶ ἐπιλαμβανόμενος (ἤμ. ἀφηρέσαμεν τὸ καί)».

732. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικὲς παρατηρήσεις, σ. 1142.

ρίθμηση τῶν λοιπῶν φαλαγγίων, σ. 19, 5-6: ὁ δὲ λύκος δεύτερος ἐν τοῖς ἀραχνί-
οις διατρίβων εὐρίσκεται, καὶ σ. 19, 16-17: τὸ δὲ σκωλήκιον πέμπτον ἐπίμηκες καὶ
ὑπόσπilon.

σ. 20, 3: σύντασις <περὶ τὰς> ἰγνύας εἰκονία σπασμῶ

Πιθανότατα ἡ προσθήκη τοῦ Wellmann δὲν εἶναι ἀπαραίτητη⁷³³, ἀφοῦ ἡ γρ.
ἰγνύας μπορεῖ νὰ εἶναι ὄχι μόνον αἰτιατ. πληθ. ἀλλὰ καὶ γεν. ἐνικ. θεωρῶ λοιπὸν
ὅτι, ἀφοῦ ἡ σπασμωδικὴ κίνηση ἀφορᾷ τὴν ἴδια τὴν ἰγνύα (δηλ. τὴν πίσω πε-
ριοχὴ τῆς διαρθρώσεως τοῦ γόνατος)⁷³⁴, ἡ δημιουργία τοῦ ἐμπρόθ. προσδ. δὲν
εἶναι ἀπαραίτητη. Ἐπίσης τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς γεν. ἐνικ. στὸ χω-
ρίο γίνεται λόγος γιὰ μία μόνον ἰγνύα, ἐνῶ φυσικὰ στὸ ἀνθρώπινο σῶμα υπάρ-
χουν δύο, δὲν ἔχει καμιά ἀπολύτως σημασία, ἀφοῦ στὰ ἰατρικὰ κείμενα, ὅταν γί-
νεται λόγος γιὰ διπλᾶ ὄργανα ἢ διπλοὺς τόπους τοῦ σώματος (π.χ. νεφροῦς, μα-
σχάλη, γόνυ), συχνὰ χρησιμοποιεῖται ἐνικ. ἀριθμ. βλ. Γαλην., Ὑπόμν. εἰς Ἴπποκρ.
Π. ἄρθρ. 3, 99 [XVIII/A', σ. 633, 5-6 K.]: ἐπὶ δὲ τοῦ γόνατός τε καὶ τῆς ἰγνύας
ἐκτεινομένης τῆς διαρθρώσεως, καὶ 3, 101 [XVIII/A', σ. 639, 18-640, 1 K.]: τού-
του δὲ συμβαίνοντος ἀκόλουθόν ἐστιν ὀδυνᾶσθαι τὸν κάμνοντα καμπτομένης τῆς
ἰγνύας Ὑπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Π. ἄρθρ. 3, 113 [XVIII/A', σ. 660, 12-13 K.]: αὐτὸ πρὸς
τὴν γῆν ἐπινεύειν ἀδύνατόν ἐστι τῆς ἰγνύας ἐκτεταμένης [Γαλην.], Ὅρ. ἰατρ. 290
[XIX 427, 1-2 K.]: ὥστε αὐτοῖς τὸν πόνον καὶ μέχρις ἰγνύας καὶ γαστροκνημίας
παρακολουθεῖν Ὅρειβ., Ἰατρ. συν. 7, 9 [CMG VI/1/1, σ. 211, 16-17]: ἀπὸ δ' ἰγνύας
ἢ μὲν διάσφιγις ὑπὲρ τοῦ γόνατος ἐν τῷ μηρῷ, καὶ 45, 18 [CMG VI/2/1, σ. 174,
18-19]: καλῶ δὲ νῦν χορηγὸν οὐ τὸ ἀνωτέρω τῆς ἰγνύας κεκιρσωμένον ἀγγεῖον,
κ.ἄ. Φυσικὰ τὸ οὐσ. ἰγνύα ἀπαντᾶται καὶ σὲ πληθ. ἀριθμ.⁷³⁵, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ

733. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.: «περὶ τὰς addidi e A D». Τὰ δύο χωρία ποῦ ἐπικαλεῖται ὁ
Wellmann εἶναι τὰ ἀκόλουθα, [Διοσκουρ.], Π. ἰοβ. 4 [σ. 67, 3-5 Spr.]: παρακολουθεῖ δὲ τρόμος δι'
ἄλου τοῦ σώματος, καὶ ἐντάσεις περὶ τοὺς βουβῶνας καὶ τὰς ἰγνύας, προσεοικονία σπασμῶ, καὶ
Παυλ. Αἰπιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 6 [CMG IX/2, σ. 12, 1-2]: σύντασις περὶ βουβῶνας καὶ τὰς ἰγνύς σπα-
σμώδης.

734. Πὰ τὸν ὀρισμὸ τῆς ἰγνύας (ἢ ἰγνύς, -ύος) βλ. Γαλην., Ὑπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Π. ἀγμ. 2, 66
[XVIII/B', σ. 512, 11-15 K.]: καὶ μέντοι καὶ τὸ τῆς ἰγνύας ὄνομα καὶ αὐτὸ τοιοῦτόν ἐστιν, οἷον
περ καὶ τὸ τῆς μασχάλης τὸν ὑποκάτω τοῦ ὤμου τόπον σημαίνει τό τε τῆς ἰγνύος [-ας?] τὸν
ἀντικείμενον ἐκ τῆς ὀπίσω τῷ γόνατι. καὶ γὰρ οὖν καὶ αὐτὸ τὸ γόνυ τὸ πρόσω μέρος ἅπαν σημαίνει
τῆς ἐνταῦθα διαρθρώσεως. Βλ. ἀκόμη Αριστοτ., Π. ζῶα ἰστ. 7, 21, 575b 6-8: μέγιστα δὲ μέρη τῶν
νεύρων τό τε περὶ τὸ μόριον τὸ τῆς ἄλσεως κύριον (καλεῖται δὲ τοῦτο ἰγνύα) ...

735. Βλ. Σοφ., Γυν. 4, 25 [CMG IV, σ. 150, 25-27]: σχηματίζειν δὲ μετὰ τοῦτο τὴν κάμνουσαν
ὑπτιαν ὑψηλότερα ἔχουσαν τὰ ἰσχία καὶ κάμψασαν τὰς ἰγνύας μετὰ τοῦ διεστάναι ἀπ' ἀλλήλων τὰ
σκέλη Ὅρειβ., Ἰατρ. συν. 6, 31 [CMG VI/1/1, σ. 184, 25-26]: μετὰ τοῦ κάμπτειν τὰς ἰγνύας, καὶ 7, 5
[CMG VIII/2, σ. 205, 28-29]· Αἰτ., Λόγ. ἰατρ. 16, 89 [σ. 136, 30 Ζερβ.], κ.ἄ.

ἔκφραση *περὶ τὰς ἰγνύας*⁷³⁶, ἀπὸ τὰ χωρία ὅμως ποὺ παρατέθηκαν παραπάνω, καὶ κυρίως ἀπὸ ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γιὰ συσπάσεις τῆς ἰγνύας (*καμπτομένης τῆς ἰγνύας, τῆς ἰγνύας ἐκτεταμένης*), καθίσταται σαφές ὅτι στὸ ἐξεταζόμενο κείμενο δὲν εἶναι ἀπαραίτητη καμιὰ ἐπέμβαση, καὶ ὅτι πρέπει νὰ μεταφρασθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

«τέντωμα τῆς ἰγνύας τὸ ὁποῖο ὁμοιάζει μὲ σπασμό».

σ. 20, 18-21: *πότιζε δὲ ἀβρότονου <τὸ>*⁷³⁷ *σπέρμα καὶ ἄνηθον καὶ ἀριστολοχίαν καὶ ἐρέβινθον ἄγριον καὶ κύμινον Αἰθιοπικὸν καὶ κεδρίδας λείας καὶ πλατάνου φλοιὸν καὶ τὸ σπέρμα τῆς τριφύλλου πόας, ἐκάστου κατ' ἰδίαν <δίδοται> <β' μετ' οἴνου κυ. α' >*⁷³⁸.

Τὸ ρ. *δίδοται* στὴν τελευταία φράση ἔχει προστεθεῖ ἀπὸ τὸν Wellmann, ὁ ὁποῖος ἐπικαλεῖται σχετικὰ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρ., *Π. ἰοβ.* 21 [σ. 81, 9-10 Spr.] (κατὰ τὸ χφ. F⁷³⁹): *τούτων δὲ ἐκάστου κατ' ἰδίαν δύο δραχμῶν μετ' οἴνου κοτύλης μιᾶς δίδοται* (ἐνῶ τὸ ἴδιο κείμενο κατὰ τὴν ἔκδοση ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: *τούτων δὲ ἐκάστου διδόναι κατ' ἰδίαν <β' , μετ' οἴνου κοτύλης α' >*).

Ἄν γίνεи δεκτὴ ἢ πρόταση τοῦ Wellmann, πρέπει νὰ διαβάσουμε τὸ σύμβολο <β' ὡς δραχμαὶ β' > καὶ νὰ τὸ θεωρήσουμε ὡς ὑποκ. τοῦ *δίδοται* ἢ σύνταξη αὐτὴ εἶναι σπάνια⁷⁴⁰ στὰ ἱατρικὰ συγγράμματα, ἐντοπίζεται ὅμως μερικὲς φορές· βλ. Ὅρειβ., *Ἰατρ. συν.* 8, 46 [CMG VI/1/1, σ. 296, 26]: *δίδοται πρὸς δύναμιν δραχμαὶ γ'*· Παῦλ. Αἰγίν., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 7, 4 [CMG IX/2, σ. 277, 14]: *δίδοται*⁷⁴¹ *δὲ τοῦ ὁποῦ σταγόνες δ' ἢ ε', κ.ἄ.* Ἐπίσης, ὅπως εὐκολα μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ κάποιος, ἢ σύνταξη στὸ συνολικὸ χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη, στὸ ὁποῖο εἶναι ἐνταγμένη ἢ ἐπίμαχη πρόταση, τὴν ὁποία ἐπικαλεῖται ὁ Wellmann, εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικὴ ἀπὸ ὅ,τι στὸ ἀντίστοιχο κείμενο τοῦ Φιλουμένου, καὶ γι' αὐτὸ ἐκεῖ

736. Βλ. ΑΡΙΣΤΟΤ., *Π. ζῶα ἰστ.* 3, 4, 515a 12: *καὶ συνάπτουσι περὶ τὰς ἰγνύας ταῖς ἐτέραις φλεψίν, καὶ ΕΥΣΤΑΘ., Παρεκβ. εἰς Ὀμ. Ἰλ. Ψ 726 [IV 824, 14-15 van der Valk]: κώληπα δὲ λέγει τὴν ἀγκύλην κατὰ τοὺς παλαιούς τὴν περὶ τὰς ἰγνύας.*

737. Ὁ Wellmann ὀρθὰ θεωρεῖ περιττὴ τὴν προσθήκη αὐτὴ καὶ γι' αὐτὸ τὴν ἀνακαλεῖ· βλ. στὸ τέλος τῆς ἐκδόσεως, σ. 40. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπισημαίνω ἐπίσης ὅτι στὶς ἐκδόσεις τὸ οὐσ. *αβρότονον* ἄλλοτε ψιλοῦται καὶ ἄλλοτε δασύνεται· βλ. καὶ *LSJ*, στὸ λ.

738. Στὸ χωρίο αὐτὸ δὲν ἀντικαθιστῶ τὰ σύμβολα τῆς *δραχμῆς* καὶ τοῦ *κυάθου* μὲ τίς ἀντίστοιχες ὀνομασίες, ἐπειδὴ κάτι τέτοιο θὰ δημιουργοῦσε πρόβλημα στὴν ἔκθεση τῶν συλλογισμῶν ποὺ ἐκτίθενται στὴ συνέχεια (τὰ σύμβολα αὐτά, ὡς γνωστόν, δὲν μᾶς δεσμεύουν οὔτε ὅσον ἀφορᾷ τὴν πώση οὔτε ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸ τῶν παραπάνω μέτρων).

739. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 21: «*post ἰδίαν spat. rel. P | δίδοται addidi e D τούτων δὲ ἐκάστου κατ' ἰδίαν δύο δραχμῶν μετ' οἴνου κοτύλης μιᾶς δίδοται (sic F) | κυ α' P Pr.: κοτύλης μιᾶς D (F M, κύαθον ἓνα V)*». Πὰ τὰ τρία χφφ. τοῦ ψευδο-διοσκουρίδειου *Π. ἰοβ.*, βλ. *CMG X/1/1*, σ. 2 (Sigla).

740. Πρόκειται γιὰ τὸ σχῆμα ποὺ ὀνομάζεται Βοιώτιον ἢ Πινδαρικόν.

741. Σημειῶνῶ ὅμως ὅτι δύο χφφ. τοῦ Παύλου Αἰγινίτη παραδίδουν *δίδονται*· βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.

ἀπαιτεῖται ἡ ὑπαρξὴ ρήματος, βλ. [Διοσκουρ.], Π. *ιοβ.* 21 [σ. 81, 5-10 Spr.]: καὶ προποτισμοῖς χρηστέον διὰ τούτων τῶν φαρμάκων, ἀβροτόνου τὸ σπέρμα, ἄνισον, ἀριστολογία, ἐρέβινθος ἄγριος, κύμινον αἰθιοπικόν, κεδρίδες λείαι, πλατάνου φλοιός, καὶ τὸ σπέρμα τῆς τριφύλλου πόας· τούτων δὲ ἐκάστου διδόναι κατ' ἰδίαν δραχμὰς β', μετ' οἴνου κοτύλης α'. Κατὰ τὴν ἄποψή μου ὅμως στὸ ὑπὸ συζήτηση χωρίο τοῦ Φιλουμένου δὲν ἐντοπίζεται κανένα πρόβλημα, οὔτε συντακτικὸ οὔτε νοηματικὸ, καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται:

πότιζε δὲ [sc. τοῖς φαλαγγιοδήκτοις] ἀβροτόνου σπέρμα καὶ ἄνηθον καὶ ἀριστολογίαν καὶ ἐρέβινθον ἄγριον καὶ κύμινον Αἰθιοπικόν καὶ κεδρίδας λείας καὶ πλατάνου φλοιόν καὶ τὸ σπέρμα τῆς τριφύλλου πόας, ἐκάστου κατ' ἰδίαν <β' μετ' οἴνου κυ. α',

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «δίνε νὰ πιοῦν [sc. αὐτοὶ ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ φαλάγια] σπέρμα ἀβροτόνου, ἄνηθο, ἀριστολογία, ἄγρια ρεβύθια, αἰθιοπικὸ κύμινο, πολτοποιημένους καρπούς κέδρου, φλοιὸ πλατάνου καὶ τὸ σπέρμα τοῦ τριφυλλιοῦ, ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα ξεχωριστὰ δύο δραχμῆς μὲ ἓναν κύαθο κρασιοῦ».

σ. 21, 1-3: ἀντίδοτος ποιοῦσα πρὸς φαλαγγιοδήκτους καὶ τρυγόνας καὶ δράκοντας θαλασσίους, καὶ σμυραίνης καὶ πάντων τῶν τοιούτων γενῶν πληγὰς.

Ὁ Wellmann στὸ σχετικὸ κριτ. ὑπόμν. παραθέτει τὶς διαφορετικὲς γραφῆς ποὺ παραδίδονται στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἄωννύμου [Αἴλ. Προμ.], ὑποθέτοντας μᾶλλον ὅτι πρόκειται γιὰ ὀρθότερο κείμενο⁷⁴². βλ. Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 16 [σ. 54, 19-20 Ihm]: ἀντίδοτος πρὸς φαλαγγιοδήκτους καὶ τρυγόνος καὶ δράκοντος θαλασσίου καὶ σμυραίνης καὶ παντὸς τοιούτου γένους πληγὰς. Στὸ χωρίο αὐτὸ τὰ οὐσ. ποὺ δηλώνουν τὰ τρία ἰοβόλα βρίσκονται στὴν ἴδια πτώση καὶ ἀριθμὸ (τρυγόνος, δράκοντος θαλασσίου, σμυραίνης), ἐνῶ στὸν Φιλούμενο οἱ ὀνομασίες τῶν δύο πρώτων ἰοβόλων βρίσκονται σὲ αἰτιατ. πληθ. καὶ τὸ τρίτο σὲ γεν. ἐνικ. Αὐτὴ ὅμως ἡ προβληματικὴ διαφοροποίηση ἐξαλείφεται μὲ μία πολὺ μικρὴ ἐπέμβαση, τὴ διόρθωση τῆς γεν. ἐνικ. *σμυραίνης* σὲ αἰτιατ. πληθ. *σμυραίνας*⁷⁴³, δηλ.:

742. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στοὺς στίχ. 1-2: «1 τρυγόνας P: τρυγόνος Pr.», καὶ «2 δράκοντας θαλασσίους P: δράκοντος θαλασσίου Pr.».

743. Ἐπισημαίνω ἐπὶ πλέον ὅτι στὸ χωρίο τοῦ Ἄωννύμου [Αἴλ. Προμ.]: ὅλα τὰ κατονομαζόμενα θαλάσσια ἰοβόλα ἐκφέρονται μὲ γεν. ἐνικ., ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ οὐσ. γένος (γένους): ἀντίθετα στὸν Φιλούμενο, κατὰ τὸ παραδεδομένο κείμενο, τὸ οὐσ. γένος βρίσκεται σὲ πληθ. ἀριθμ., δηλ. γενῶν, ὁπότε εἶναι, κατὰ ἀνάλογο τρόπο, ἀναμενόμενο καὶ τὰ θαλάσσια ἰοβόλα ποὺ καταγράφονται ἀμέσως πρὶν νὰ βρίσκονται στὸν ἴδιο ἀριθμ. (δηλ. σὲ πληθ.), καὶ ὅλα στὴν ἴδια πτώση (αἰτιατ. πληθ.), κάτι ποὺ ἰσχύει ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γεν. *σμυραίνης*, ἢ ὅποια προτείνεται νὰ διορθωθεῖ (ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν δύο κειμένων προκύπτει ὅτι μᾶλλον ὁ Ἄωννυμος [Αἴλ. Προμ.]: μετέτρεψε τὸν ἀριθμὸ ὄλων τῶν οὐσ. ἀπὸ πληθ. σὲ ἐνικ.: τὸ μόνο οὐσ. ποὺ καὶ στοὺς δύο συγγραφεῖς παρέμεινε ἀμετάβλητο εἶναι ἡ αἰτιατ. πληθ. *πληγὰς*).

ἀντίδοτος ποιούσα πρὸς φαλαγγιοδήκτους καὶ τρυγόνας καὶ δράκοντας
θαλασσίους καὶ σμυραίνας καὶ πάντων τῶν τοιούτων γενῶν πληγᾶς⁷⁴⁴,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ἀντίδοτο ποὺ εἶναι ἀποτελεσματικὸ γιὰ ὄσους ἔχουν τσι-
μπηθεῖ ἀπὸ φαλάγγια, καὶ γιὰ τὶς τρυγόνες, τοὺς θαλάσσιους δράκοντες καὶ τὶς
σμέρνες, καὶ γιὰ τὰ δῆγματα ὄλων τῶν ζώων ποὺ εἶναι παρόμοια μὲ αὐτά».

Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο παρόμοιο χωρίο, Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 4
[XIII 802, 6-7 K.]: ἄκρως ποιεῖ [sc. ἢ τοῦ Ἀλιέως] καὶ πρὸς τρυγόνων θαλασσίων
καὶ δρακόντων καὶ τῶν ἄλλων χαλεπῶν θηρίων πληγᾶς· ἐπίσης στὸν Φιλούμενο,
στοὺς κεφ. ποὺ ἀφορᾶ τὴ θαλάσσια χελώνα καὶ τὴ σμύραινα, Π. ἰοβ. 37, 4 [CMG
X/1/1, σ. 40, 16-18]: ἐπὶ τῶν θαλασσίων, οἷον τρυγόνος, σμυραίνης, δράκοντος, καὶ
πάλι στὸν Φιλούμενο, ὅπου ἀναγράφεται ἓνα ἀντίδοτο, δραστικὸ γιὰ λυσο-
οδήκτους καὶ γιὰ τὰ δῆγματα ὄλων τῶν ἐρπετῶν· βλ. ὁ.π. 10, 1 [CMG X/1/1, σ.
14, 3-4]: ἀντίδοτος πρώτη, ποιούσα κοινῶς πρὸς πάντα τὰ ἐρπετὰ θηρία καὶ τοὺς
λυσοοδήκτους.

σ. 21, 3-4: ἔστι δὲ ἀρίστη [sc. ἢ ἀντίδοτος]· ἀριστολογίας, ἴρεως Ἰλλυρικῆς,
ναρδοστάχου, πυρέθρου ...

Στὸ χφ. ἀντὶ ναρδοστάχου παραδίδεται νάρδου στάχου· γι' αὐτό, ἀντὶ τῆς
προτάσεως τοῦ Wellmann⁷⁴⁵, θεωρῶ προτιμότερη τὴ διόρθωση σὲ νάρδου στά-
χου<ο>ς, γραφὴ ποὺ ἐντοπίζεται συχνὰ στὰ ἱατρικὰ κείμενα· βλ. Διοσκουρ., Π.
ὑλ. ἱατρ. 2, 81 [I 165, 8 Wellm.]: πινόμενον μετὰ νάρδου στάχου· Π. ἀπλ. φαρμ.
1, 73 [III 180, 2-3 Wellm.], κ.ἄ.· Γαλην., Θεραπ. μέθ. 7, 11 [X 515, 18-516, 1 K.]:
ἀσάρου καὶ νάρδου στάχου· Πρὸς Γλαύκ. θεραπ. 1, 11 [XI 37, 8 K.]: ὀριγάνου ἢ
νάρδου στάχου, καὶ 1, 15 [XI 59, 1 K.]. Π. κρᾶσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 8, 13 [XII
84, 11 κ. ἐ. K.]: περὶ νάρδου στάχου· Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 5 [XII 458, 3 K.]. Π.
συνθ. φαρμ. κ. γέν. 3, 8 [XIII 640, 5 K.]. Π. ἀντιδ. 1, 15 [XIV 96, 18 K.]. Ὀρειβ.,
Ἰατρ. συν. 8, 44 [CMG VI/1/1, σ. 293, 24]: κινναμώμου, νάρδου στάχου· Ἰατρ.
συν. ἐκλ. 34, 9 [CMG VI/2/2, σ. 198, 8]. Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 164 [CMG VI/3, σ.
107, 27], κ.ἄ.· Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 1, 133 [CMG VIII/1, σ. 67, 24-68, 1]: καλάμου λί-
τραν α'ς, νάρδου στάχου, κ.ἄ.· Παῦλ. Αἰγίν., Ἐπιτ. ἱατρ. 2, 20 [CMG IX/1, σ. 100,
10]: ἢ ὀριγάνου καὶ στάχου νάρδου, κ.ἄ.

744. Ἡ σκέψη νὰ υἰοθετηθεῖ τὸ παραδεδομένο κείμενο μὲ κόμμα μετὰ τὴν αἰτιατ. θαλασσίους, ἐπειδὴ μὲ τὴ φράση σμυραίνης ... πληγᾶς ἐκτίθεται τρόπος τινὰ μιᾶ δευτέρας κατηγορίας πληγῶν, αὐτῶν ποὺ προσομοιάζουν μὲ τὰ δῆγματα τῆς σμυραίνης, ὥστε τὸ τοιούτων νὰ συνδέεται νοηματικὰ μόνο μὲ τὸ σμυραίνης, εἶναι ἐντελῶς ἀπορριπτέα. Τὸ πάντων εἶναι πασιφανές ὅτι ἀφορᾶ ὅλα τὰ ἰοβόλα ποὺ καταγράφονται στὸ χωρίο αὐτό (περὶ αὐτοῦ θεωρῶ ὅτι δὲν ἀπαιτεῖται καμιά ἐπιχειρηματολογία), κατὰ συνέπεια τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ τοιούτων (πάντων τῶν τοιούτων).

745. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στοὺς στίχ. 3-4: «νάρδου· στάχου ἐπυρέθρου P: correxi».

σ. 21, 12-14: τῶν μὲν ἀσπίδων ἐστὶν εἶδη κατὰ τοὺς θηριακοὺς τρία· αἱ μὲν γὰρ αὐτῶν εἰσι χερσαῖαι καλούμεναι, <αἱ δὲ> χελιδονίαι, αἱ δὲ ὀνομάζονται πτυάδες

Ἀντὶ τῆς γρ. ὀνομάζονται στὸ χφ. παραδίδεται τὸ ἀκατανόητο αἰδεστὸν (πιτυάδες)⁷⁴⁶. Ἡ διόρθωση τοῦ αἰδεστὸν σὲ αἱ δὲ ὀνομάζονται ἐγίνε ἀπὸ τὸν Wellmann μὲ βάση τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Ἀετ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 22 [σ. 280, 22-281, 2 Ζερβ.]: τῶν ἀσπίδων δὲ ἐστὶν εἶδη κατὰ τοὺς θηριακοὺς τρία· αἱ μὲν γὰρ αὐτῶν καλοῦνται χερσαῖαι· αἱ δὲ χελιδοναῖαι, παρὰ τῇ ὄχθῃ τῶν ποταμῶν μάλιστα τοῦ Νείλου φωλεύουσαι· αἱ δὲ πτυάδες ὀνομάζονται. Εἶναι ὁμως φανερόν ὅτι τὸ ὀνομάζονται δὲν εἶναι ἀπαραίτητο στὸ ἐξεταζόμενο κείμενο, τὸ στὸν δύσκολο μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ, πῶς ἀποτελεῖ κατάλοιπο ἢ ἀποτέλεσμα παραναγνώσεως τοῦ ἐν λόγῳ ρήματος (ὀνομάζονται) καὶ τέλος δὲν ὑφίσταται κανεὶς λόγος γιὰ ἐξομοίωση τοῦ κειμένου τοῦ Φιλουμένου μὲ τὸν Ἀέτιο, ὅταν μιὰ μικρότερης ἐκτάσεως ἐπέμβαση ἐξομαλύνει τὸ κείμενο. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ὅλη διαμόρφωση τοῦ χωρίου τοῦ Ἀετίου, τὸ ὁποῖο ἐπικαλεῖται ὁ Wellmann, εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ· σ' αὐτὸ ἡ ὑπαρξη τοῦ ρ. ὀνομάζονται δικαιολογεῖται, ἐπειδὴ μετὰ τὸ καλοῦνται ποὺ προηγεῖται μεσολάβησε μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη φράση (ὅποτε ὁ συγγραφέας προφανῶς ἔκρινε ἀναγκαῖα τὴ χρήση ἐνὸς συνώνυμου μὲ αὐτὸ ρήματος). Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω θεωρῶ ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

τῶν μὲν ἀσπίδων ἐστὶν εἶδη κατὰ τοὺς θηριακοὺς τρία· αἱ μὲν γὰρ αὐτῶν εἰσι χερσαῖαι καλούμεναι, <αἱ δὲ> χελιδονίαι, αἱ δὲ {στὸν}⁷⁴⁷ πτυάδες,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «σύμφωνα μὲ τοὺς θηριακοὺς τὰ εἶδη τῶν ἀσπίδων εἶναι τρία· ἄλλες ἀπὸ αὐτὲς ὀνομάζονται χερσαῖες, ἄλλες χελιδονίες, ἄλλες πτυάδες».

σ. 23, 2-3: τοῖς δὲ ὑπὸ ἔχως ἢ ἐχίδνης δηχθεῖσιν εὐρίσκομεν κεντήματα <ὑπάρχοντα> δύο ἢ τέσσαρα.

Ἡ προσθήκη αὐτῆ τοῦ Wellmann εἶναι ἐντελῶς περιττὴ⁷⁴⁸. βλ. Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 23 [σ. 283, 5-7 Ζερβ.]: εὐρίσκονται τοίνυν ἐπὶ μὲν τῶν ὑπὸ τοῦ ἄρρενος [sc. ἔχως] δηχθέντων κεντήματα δύο ἐπὶ τῆς πληγῆς, ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὸ τῆς θηλείας κεντήματα δ'· πρβ. καὶ Παῦλ. Αἰγίν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 13 [CMG IX/2, σ. 16, 4-5]: φαίνεται δὲ

746. Κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 13: «αἱ δὲ addidi ex Aet. | χελιδώνι (in conf. vers.) αἰδεστὸν πιτυάδες P: correxi coll. Aetio».

747. Ἡ σκέψη ὅτι ἐνδεχομένως ἡ πλημμελῶς παραδεδομένη γρ. αἰδεστὸν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς αἱ δὲ εἰσιν θεωρεῖται ὡς λιγότερο πιθανή, ἀφοῦ στὸ ἐν λόγῳ χωρίο ὑπάρχει ἤδη ρῆμα (εἰσι καλούμεναι) καὶ ἡ ἐπανάληψη μόνο τοῦ εἰσι στὸ σημεῖο αὐτὸ φαίνεται ἐντελῶς ἀδόκιμη ἀλλὰ καὶ περιττὴ· γιὰ τέτοιου εἶδους σύνταξη, ὅπως αὐτὴ ποὺ θὰ προέκυπτε στὸ σύνολο τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου, δὲν ἔχω ἐντοπίσει κανένα παράλληλο.

748. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 3: «ὑπάρχοντα addidi».

κατὰ τὸ δῆγμα [sc. τοῦ ἔχεως ἢ τῆς ἐχίδνης] δύο τρημάτια μικρὸν ἀλλήλων διεστηκότα⁷⁴⁹.

σ. 23, 21-22: ὅταν δὲ ἐπεγερωθῶσιν [sc. τοῖς ὑπὸ ἔχεως ἢ ἐχίδνης δηχθεῖσι] φλύκταιναι, τῶν καταπλασμάτων ἀφίστασθαι χρή, μὴ ἀποδαρῆ τὸ δέρμα.

Προφανῶς πρὶν ἀπὸ τὸ μὴ ἔχει ἐκπέσει ὁ σύνδεσμος ποὺ εἰσάγει τὴ δευτερεύουσα πρόταση, δηλ.:

... τῶν καταπλασμάτων ἀφίστασθαι χρή, <ἵνα> μὴ ἀποδαρῆ τὸ δέρμα,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «... πρέπει νὰ μὴ χρησιμοποιοῦν κάποιος καταπλάσματα, γιὰ νὰ μὴ γδαρθεῖ τὸ δέρμα».

Ἐπὲρ τῆς προσθήκης αὐτῆς συνηγοροῦν καὶ τὰ δύο ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο, Π. ἰοβ. 3, 2 [CMG X/1/1, σ. 6, 28-30]: ἐν τοῖς μάλιστα δὲ καὶ τούτου φροντιστέον, ὅπως μὴ τάχιον τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν αἰ οὐλαὶ συγκλεισθεῖεν, καὶ 4, 1 [CMG X/1/1, σ. 7, 14-15]: δεῖ δὲ καὶ τὴν δίαιταν ἐστοχάσθαι τῆς πρὸς τὸν ἰὸν ἐναντιώσεως, ἵνα ὁμοῦ μὲν ἀμβλύνη καὶ σβεννύη τὴν δύναμιν αὐτοῦ⁷⁵⁰.

σ. 25, 19-20: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ τοῦ κεράστου πληγέντες] καταπλάσμασι τοῖς ἐπὶ τῶν ἐχεοδήκτων <εἰρημένους> καὶ ποτοῖς

Πιθανότατα ἢ προσθήκη τῆς μετ. εἰρημένους (ποὺ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ σύγκριση μὲ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἀετίου)⁷⁵¹ πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ, ἀφοῦ τὸ περιεχόμενο τοῦ χωρίου εἶναι ἀπολύτως κατανοητὸ χωρὶς καμιά ἐπέμβαση, δηλ.:

βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ τοῦ κεράστου πληγέντες] καταπλάσμασι τοῖς ἐπὶ τῶν ἐχεοδήκτων καὶ ποτοῖς,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «βοηθοῦνται (αὐτοὶ ποὺ δαγκώθηκαν ἀπὸ κεράστη) μὲ τὰ καταπλάσματα καὶ τὰ ποτὰ (ἐνν. ποὺ ἀναγράφηκαν ἢ ποὺ εἰπώθηκαν ἢ ποὺ ἐνδείκνυνται) γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ἔχιδνα».

Πρβ. καὶ στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 32, 15: τὰ δὲ βοηθήματα ὁμοία τοῖς τῶν ἐχεοδήκτων, καὶ Ἀνών. [Αἴλ. Προμ.:], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 32 [σ. 59, 11-12 Ihm]: διὸ καὶ ἐπὶ τούτων [sc. τῶν ὑπὸ σαλαμάνδρας δεδηγμένων] χρηστέον τοῖς αὐτοῖς βοηθήμασι τοῖς ἐπὶ τῆς μυγαλῆς.

749. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικές παρατηρήσεις, σ. 1142.

750. Ἐντελῶς διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη περίπτωση, στὴν ὁποία τὸ ἵνα παραλείπεται, Ιν. ΣΤΟΒ., Ἀνθολ. 3, 38, 3: μὴ φθάνει τοῖς εὐτυχοῦσι, μὴ δοκῆς εἶναι κακός.

751. Βλ. κριτ. ὑπόμν., σ. 25, στίχ. 20: «εἰρημένους [sic] addidi ex Aet.». (Τὸ κεφ. ποὺ ἀφορᾷ τὸν κεράστην δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Ζερβό).

σ. 26, 8-9: ἔστι δὲ <τάδε>· πρὸς μὲν πρησιτήρας ἀδράχνη καὶ ἀλφίτοις καταπλάσσειν

Τὸ λανθασμένο ἀδράχνη προέκυψε ἀπὸ παρανόληση ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ἀνδράχνη (ποῦ ὑπάρχει σὲ ὅλα τὰ λοιπὰ χωρία τοῦ Φιλουμένου, ὅπου ἐντοπίζεται μνεῖα τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 152.

σ. 26, 23-25: ἀπόλλυνται οὖν [sc. οἱ ὑπὸ διψάδος δηχθέντες] κατὰ δύο αἰτίας, ἢ δίψη πολλῇ πιεζόμενοι, εἰ μὴ λαμβάνοιεν ποτόν, <ἢ λαμβάνοντες ποτόν> ἀπὸ πολλῆς πληρώσεως ἢ κατὰ τοὺς βουβῶνας κάτω ἢ πρὸς τῷ ἐπιγαστρίῳ ὡς ἐπὶ ὑδρωπικῶν τῶν καθ' ὑπέρχουσιν ῥηγγυμένων.

Εἶναι προφανές ὅτι ἀπὸ τὴν προσθήκη τοῦ ἐκδ. (ἢ ὅποια ἐγινε μὲ βάση τὸν Ἄετιο)⁷⁵² πρέπει νὰ ἀπαλειφθεῖ τὸ οὖσ. ποτόν, ποῦ μνημονεύεται ἤδη δύο λέξεις πρὶν σὲ σχεδὸν ἴδια ἔκφραση (λαμβάνοιεν ποτόν καὶ λαμβάνοντες ποτόν). Πρέπει ἐπίσης νὰ ἐπισημάνω ὅτι στὸ χωρίο τοῦ Ἄετιου, τὸ ὅποιο ἐπικαλεῖται ὁ Wellmann, ἐντοπίζεται πράγματι ἡ ἔκφραση ἢ λαμβάνοντες ποτόν, ὡστόσο ἡ ὅλη διατύπωση τοῦ κειμένου εἶναι διαφορετικὴ, ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κάποιος· βλ. Ἄετ., Λόγ. ἱατρ. 13, 24 [σ. 285, 16-19 Ζερβ.]: ἀπόλ<λ>υνται δὲ κατὰ δύο τρόπους [sc. οἱ ὑπὸ διψάδος δηχθέντες]· ἢ δίψει πολλῷ φλεγόμενοι ἢ λαμβάνοντες ποτόν, ἐν τῇ πληρώσει ὑποταθείσης τῆς γαστρὸς, ῥήγγυνται ἢ κατὰ τοὺς βουβῶνας ἢ κατὰ τὸ ὑπογάστριον, ὡς ἐπὶ τῶν ὑδρωπικῶν γίνεται. Τὸ χωρίο δηλ. πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἀπόλλυνται οὖν κατὰ δύο αἰτίας, ἢ δίψη πολλῇ πιεζόμενοι, εἰ μὴ λαμβάνοιεν ποτόν, <ἢ λαμβάνοντες> ἀπὸ πολλῆς πληρώσεως ἢ κατὰ τοὺς βουβῶνας κάτω ἢ πρὸς τῷ ἐπιγαστρίῳ ὡς ἐπὶ ὑδρωπικῶν τῶν καθ' ὑπέρχουσιν ῥηγγυμένων,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «πεθαίνουν λοιπὸν ἀπὸ δύο αἰτίες, ἢ ἐπειδὴ ταλαιπωροῦνται ἀπὸ μεγάλη δίψα, ἂν δὲν πιοῦν (κάποιο) ποτό, ἢ, ἂν πιοῦν, ἀπὸ τῆς μεγάλης συγκέντρωσής του ἢ πρὸς τὰ κάτω στῆν περιοχὴ τῶν βουβῶνων ἢ πρὸς τὸ ἐπιγάστριο, ὅπως συμβαίνει στοὺς ὑδρωπικοὺς οἱ ὅποιοι ὑφίστανται ῥήξη ἀπὸ ὑπερβολικὴ συγκέντρωση (ὑγρῶν)».

σ. 27, 11-12: τὰ ζῶα ταῦτά [sc. ὁ αἰμόρρους καὶ ἡ αἰμορροΐς] ἔστι μὲν κατὰ χροῶν ψαμμώδη, κατὰ δὲ μέγεθος παλαιστῶν τριῶν, ἀγόμενα {μὲν} εἰς μικρὸν καὶ μείουρον.

Τὸ μείουρον ἀποτελεῖ διόρθωση ἀντὶ τῆς παραδεδομένης γρ. μύουρον. Ὁ Wellmann, ὅπως δηλώνει στὸ κριτ. ὑπόμν., προέβη στὴ διόρθωση αὐτή, ἐπειδὴ λίγο παρακάτω στὸ ἴδιο ἔργο (σ. 32, 18-19) ἐντοπίζεται ἡ γρ. μείουρον⁷⁵³.

752. Βλ. κριτ. ὑπόμν., σ. 26, στίχ. 24: «ἢ λαμβάνοντες ποτόν addidi ex Aet.».

753. Βλ. κριτ. ὑπόμν., σ. 27, στίχ. 12: «μύουρον P: correxi coll. c. 27, 1».

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι καὶ τὰ δύο ἐπίθ. δηλώνουν τὸ ἴδιο πρᾶγμα ἀκριβῶς· εἰδικότερα ἔτσι χαρακτηρίζονται τὰ ζῶα ἐκεῖνα, τὸ σῶμα τῶν ὁποίων στὴν περιοχὴ τοῦ κεφαλιοῦ εἶναι πλατύ, ἐνῶ γίνεται λεπτότερο πρὸς τὴν οὐρά του. Ὁ ἴδιος χαρακτηρισμὸς χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ κάποιο εἶδος σφυγμοῦ, καὶ ἀκριβῶς μὲ ἀφορμὴ τὸν σφυγμὸ αὐτὸν ὁ Παῦλος Αἰγινήτης σημειώνει τὸ ταυτόσημο τῶν ὄρων *μούουρος* καὶ *μείουρος*: βλ. *Ἐπιτ. ἰατρ.* 2, 11 [CMG IX/1, σ. 86, 10-11]: *μούουρος καλεῖται καθ' ὁμοιότητα τῆς τοῦ ζώου τοῦ μυδὸς οὐράς, ἢ μείουρος παρὰ τὸ μειοῦσθαι δίκην οὐράς*. Ἀκόμη ὁ *αἰμόρρους*, δηλ. τὸ ἀρσενικὸ ἀπὸ τὰ δύο ζῶα γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο χωρίο, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπόληξη τοῦ σώματός του χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Εὐτέκνιο *μούουρος*: βλ. *Παράφρ. Νικάνδρ. Θηρ.* 282-319 [σ. 17, 31-18, 1 Παπαθωμ.]: *πάχος δὲ ἄρχεται μὲν αὐτῶ [sc. τῶ αἰμόρρῳ] εἶναι καὶ ἐστὶ τῆς κεφαλῆς ἄπο τοιοῦτος πλησίον, ἀπολεπτύνεται δὲ εἰς τὴν οὐράν, καὶ ἐστὶν μύουρος*. Βλ. ὁμως τὴν περιγραφὴ τοῦ αἰμόρρου ἀπὸ τὸν Αἰλιανό, *Π. ζῶων ἰδιότη.* 15, 13: *πλάτος δὲ ἐξ εὐρείας τῆς κεφαλῆς μείουρος κάτεισιν ἔστε ἐπὶ οὐράν*· ἐπίσης βλ. *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 13, 23 [σ. 283, 3-4 Ζερβ.]: *κατὰ βραχὺ δὲ λήγει [sc. ὁ ἔχικς] εἰς μείουρον, ὡσπερ οἱ ἄλλοι ὄφεις*. Συνεπῶς εἶναι δύσκολο νὰ ἀποφασίσει κάποιος, ποιά ἀπὸ τὶς δύο γραφές πρέπει νὰ υἰοθετηθεῖ στὸ παραπάνω χωρίο. Ἄν ὁμως λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὴ γνώση τοῦ ἔργου τοῦ Νικάνδρου ἀπὸ τὸν Φιλούμενο (ὅπως προκύπτει, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα τῶν παράλληλων χωρίων τῆς ἐκδόσεως)⁷⁵⁴, τότε θεωρῶ πολὺ πιθανὸν ἢ γρ. *μούουρον* πρᾶγματι νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο καὶ νὰ ὀφείλεται σὲ ἐπίδραση τοῦ Νικάνδρου (*Θηρ.* 286-287: *αὐτὰρ ἐπ' εὖρος | τέτρυται μύουρος ἀπὸ φλογέοιο καρήνου*). Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ὅσα ἀναπτύχθηκαν παραπάνω πιστεύω ὅτι ἡ παραδεδομένη γρ. *μούουρον* πρέπει νὰ διατηρηθεῖ, μὴ θεωρώντας ἀπαραίτητη τὴν ἐξομοίωση τῶν δύο γραφῶν στὸ ἴδιο ἔργο⁷⁵⁵.

σ. 27, 19-21: *στομάχου πόνος, δύσπνοια, <αἰμορραγία> διὰ <τῶν> μυκτήρων καὶ ἀπὸ τῶν τρήσεων τοῦ δῆγματος καὶ <αἰ> οὐλαί*

Στὸ χωρίο αὐτό, κατὰ τὴ δήλωση τοῦ ἐκδ., τὸ οὐσ. *αἰμορραγία* προστέθηκε μὲ βάση τὸν Γαληνό (XIV 234 K.)⁷⁵⁶ καὶ τὸ ἄρθρο τῶν (*μυκτήρων*) ἐπειδὴ ὑπάρ-

754. Γιὰ τὸν Νικάνδρο ὡς πηγὴ τοῦ Φιλουμένου βλ. καὶ παραπάνω, σ. 150, ὑποσημ. 599.

755. Ἐξ ἄλλου ὁ Wellmann στὸ *Π. ἰοβ.* διατηρεῖ σὲ ἄλλες περιπτώσεις γιὰ τὴν ἴδια λέξη διπλὴ γραφή: βλ. *καλαμίνθα/καλαμίνθη*: *Φιλοῦμ., Π. ἰοβ.* 7, 9 [CMG X/1/1, σ. 12, 22] (*καλαμίνθα*), καὶ 7, 6 [CMG X/1/1, σ. 12, 5] (*καλαμίνθη*)· 14, 6 [CMG X/1/1, σ. 18, 2] (*καλαμίνθα*), καὶ 14, 5 [CMG X/1/1, σ. 17, 23] (*καλαμίνθη*)· *κουλλούριον/κολλύριον*: 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 16] (*κουλλούριον*), καὶ 28, 3 [CMG X/1/1, σ. 33, 18 καὶ 22] (*κολλύριον*). Πρβ. καὶ τὴν υἰοθέτηση ἀπὸ τοὺς ἐκδδ. τῶν γρ. *δάκετος* καὶ *δακετὸς* ἀκόμη καὶ σὲ ἔργα τοῦ ἴδιου συγγραφέα· βλ. παραπάνω, σ. 53-54. Διατήρηση διπλῶν γραφῶν μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κάποιος καὶ στίς ἐκδόσεις τῶν *Ἱππιατρικῶν* καὶ τῶν *Γεωπονικῶν* (βλ. στοὺς δύο σχετικὸς Indices verborum).

756. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: *«αἰμορραγία addidi e Gal. XIV 234 cf. Aet. εἶτα αἷμα*

χει στο αντίστοιχο χωρίο του Ἀετίου⁷⁵⁷. Ὡστόσο θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κάποιος ὅτι, ἐνῶ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου γενικὰ εἶναι ὀρθή, ἡ προσθήκη τοῦ ἄρθρου τῶν δὲν εἶναι ἀπαραίτητη. Ἐνδεχομένως ὁ ἐκδ. ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἴδιου ἄρθρου πρὶν ἀπὸ τὴ γεν. τρήσεων καὶ τὴν ἀντιστοιχία ποὺ προκύπτει μὲ τὴν προσθήκη ποὺ προτείνει (<τῶν> μυκτῆρων ... τῶν τρήσεων). Τὸ ἄρθρο ὁμως πρὶν ἀπὸ τὸ τρήσεων ἀπαιτεῖται, διότι πρόκειται γιὰ τὶς συγκεκριμένες ὁπές (καὶ μάλιστα ὄλες) ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸ δῆγμα τοῦ αἰμόρρου, ἐνῶ ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τοὺς μυκτῆρες, γιὰ τὴ δήλωσή τους δὲν ἀπαιτεῖται ὅπωςδήποτε τὸ ἄρθρο, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀνάγκη εἰδικότερου προσδιορισμοῦ τους, ὅπως διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, Γαλην., Π. κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 6, 9 [XI 889, 8 κ.έ. K.]: *περὶ ἵππουριδος. ... αἰμορραγίας τὰς ἐκ ρινῶν ὠφελεῖ καὶ κατὰ τὴν γαστέρα ροώδη πάθη*. Π' αὐτὸν τὸν λόγο λοιπὸν στὰ ἱατρικὰ κείμενα ἐντοπίζονται χωρὶς καμιὰ νοηματικὴ διαφοροποίηση καὶ οἱ δύο ἐκφράσεις· γιὰ τὴν ἔκφραση διὰ (ἢ ἐκ ἢ ἀπὸ) μυκτῆρων βλ. Ἰω. Ἄκτουάρ., Π. ψυχ. πνεύμ. 1, 12 [I 333, 27 Ideler]: *ἐπὶ ταῖς διὰ μυκτῆρων κριτικαῖς αἰμορραγίαις*· Π. διαγν. παθ. 2, 2 [II 428, 12-13 Ideler]: *μᾶλλον μὲν ταῖς διὰ μυκτῆρων αἰμορραγίαις*· αὐτόθι [II 426, 10 Ideler]: *ἢ αἰμορραγίαις διὰ μυκτῆρων*· αὐτόθι [II 427, 29 Ideler]: *καὶ ἐπὶ μὲν τὰς διὰ μυκτῆρων αἰμορραγίας*· Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἱατρ. 2, 9 [I 125, 7-8 Wellm.]: *καὶ τὰς ἐκ μυκτῆρων αἰμορραγίας*· 3, 45 [II 58, 12 Wellm.], κ.ἄ. Π. ἀπλ. φαρμ. 1, 200 [III 227, 9 καὶ 228, 1-2 Wellm.]· Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 14 [XIII 844, 8-9 K.]: *τὰς ἐκ μυκτῆρων αἰμορραγίας*· Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 1, 262 [CMG VIII/1, σ. 106, 9]: *καὶ τὰς ἐκ μυκτῆρων αἰμορραγίας ἴστησιν* [Γαλην.], Π. εὐπορ. 1, 4 [XIV 338, 15 K.]: *πρὸς τὰς ἀπὸ μυκτῆρων αἰμορραγίας*· Κυραν. 2, 39, 25 [σ. 175 Kaím.]: *τὰς ἀπὸ μυκτῆρων αἰμορραγίας στέλλει*⁷⁵⁸.

Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ χωρὶς τὴ δευτέρη προσθήκη, δηλ.:

στομάχου πόνος, δύσπνοια, <αἰμορραγία> διὰ μυκτῆρων καὶ ἀπὸ τῶν τρήσεων τοῦ δῆγματος καὶ <αἰ> οὐλαί.

ἀναφέρεται ἀπὸ τῶν μυκτῆρων καὶ ἀπὸ τῶν τρήσεων τοῦ δῆγματος | τῶν addidi ex Aet.». Τὸ γαληνικὸ χωρίο ποὺ ἐπισημαίνει ὁ Wellmann εἶναι τὸ ἀκόλουθο, Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ. 8 [XIV 234, 13-15 K.]: *αἰμορραγοῦντες γὰρ* [sc. οἱ ὑπὸ αἰμόρρου ἢ αἰμορροΐδος δεδηγμένοι] *διὰ τοῦ στόματος καὶ τῶν μυκτῆρων καὶ τοῦ παντὸς σώματος οὕτως ἀπόλλυνται*. Γιὰ τὴν προσθήκη αἰ (<αἰ> οὐλαί) βλ. στὸ τέλος τῆς ἐκδόσεως, σ. 40.

757. Βλ. ΑΕΤ., Λόγ. ἱατρ. 13, 25· βλ. κριτ. ὑπόμν. καὶ ὑπόμν. παράλληλων χωρίων (τὸ κεφ. αὐτὸ τοῦ δεκάτου τρίτου λόγου δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Ζερβό).

758. Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ὅπου ἐντοπίζονται οἱ ἐκφράσεις ἐκ ρινῶν καὶ ἐκ τῶν μυκτῆρων, ΑΕΤ., Λόγ. ἱατρ. 6, 94 [CMG VIII/2, σ. 242, 15]: *πρὸς τὰς ἐκ ρινῶν αἰμορραγίας. τὰς ἐκ τῶν μυκτῆρων αἰμορραγίας στέλλει ...*

σ. 27, 24-25: *καὶ ἐκ τῶν ριζῶν <τῶν ὄν>υχίων καὶ ἀπλῶς διὰ παντὸς τοῦ σώματος φέρεται τὸ αἷμα*

Τὸ *ριζῶν <τῶν ὄν>υχίων* ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Wellmann ἀντὶ τῆς γρ. *ριζωνυχίων* τοῦ χφ.⁷⁵⁹ γιὰ τὴν ἐπέμβαση αὐτὴ ὁ Γερμανὸς φιλόλογος ἐπικαλεῖται τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Ἀετ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 25: *κανθοὶ αἰμορραγοῦσι καὶ τὰ τῶν ὀδόντων οὖλα καὶ αἱ ρίζαι τῶν ὄνυχων*⁷⁶⁰. Πρόκειται ὅμως γιὰ περιττὴ διόρθωση, ἀφοῦ τὸ οὐσ. *ρίζωνύχιον* (τὸ) μαρτυρεῖται σὲ ἰατρικὰ κείμενα τουλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ροῦφου τοῦ Ἐφέσιου (1ος/2ος αἰ. μ.Χ.): μαρτυρεῖται ἐπίσης καὶ τὸ θηλ. *ρίζωνυχία* (ἡ). Βλ. Ροῦφ., *Π. ὄνομ. ἀνθρ. μορ.* 85 [σ. 144, 7 D.-R. = σ. 48 Kow.]: *αἱ δὲ τῶν ὄνυχων ἀρχαί, ρίζωνύχια* = [Ροῦφ.], *Ὄνομ. κ. ἀνθρ.* 58 [σ. 235 D.-R.]. Πολυδ., *Ὀνομαστ.* 2, 145-146: *τὰ δ' ὑπὸ ταῖς φάλαγξι ρίζωνυχίαι, καὶ αὐτόθι: τὸ δὲ πρὸς ταῖς ρίζωνυχίαις λευκὸν ἀνατολή· Ὅρειβ., Ἰατρ. συν.* 25, 1 [CMG VI/2/1, σ. 50, 10-11]: *αἱ δὲ τῶν ὄνυχων ἀρχαί ρίζωνυχίαι, καὶ Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ.* 6, 85 [CMG IX/2, σ. 127, 6-7]: *πρὸς δὲ ταῖς ρίζωνυχίαις αὐταῖς καταλείπει τι ἀδιάσηπτον αὐτοῦ μέρος.* Συνεπῶς εἶναι σαφὲς ὅτι ἐπιβάλλεται μᾶλλον νὰ διορθώσουμε τὸ παραδεδομένο *ριζωνυχίων* σὲ *ρίζωνυχίων* παρὰ νὰ κάνουμε ἀποδεκτὴ τὴν προτεινόμενη ἀπὸ τὸν Wellmann ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Ἐπίσης στοιχεῖο σημαντικὸ γιὰ τὴν υἰοθέτηση τῆς προτεινόμενης διορθώσεως ἀποτελεῖ καὶ ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἐκφραση *ρίζα(ι) τῶν ὄνυχίων* δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐντοπισθεῖ στὰ ἀρχαῖα κείμενα.

σ. 29, 9-11: *ὡς δὲ ἐν ἄλλῳ ἡῦρον, ἐπικοινωνεῖ πως ἡ θεραπεία καὶ τὰ βοηθήματα ἐπὶ κεράστου καὶ ἀμμοδύτου καὶ σηπός· ὁμοια γὰρ καὶ τὰ συμπτώματα τῶν τριῶν εἰδῶν.*

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ παραπάνω χωρίο ἔχει παρεμβληθεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπὸ τὸν διασκευαστὴ τοῦ ἔργου. Ἐξ ἄλλου σὲ ὀλόκληρο τὸ κεφ., ὅπου παραδίδεται ἐνσωματωμένη ἡ παρατήρηση αὐτή, δὲν παρατίθεται ἄποψη κανενὸς γιὰτροῦ οὔτε πρὶν οὔτε μετὰ, ὁπότε ἴσως θὰ ἦταν δυνατόν νὰ δικαιολογηθεῖ καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἐξεταζόμενης φράσεως, καὶ κυρίως τῆς ἐκφράσεως *ὡς δὲ ἐν ἄλλῳ ἡῦρον*. Ὁ Wellmann μᾶλλον δὲν ἀντιλήφθηκε τὸ πρόβλημα, ἀφοῦ δὲν ἔχει σημειώσει τίποτε σχετικὸ στὸ κριτ. ὑπόμν. Ἐπισημαίνω ἀκόμη τὴν ὁμοιότητα τῆς παραπάνω φράσεως μὲ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τὸ ὁποῖο ὑπάρχει στὸν Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 21 [σ. 55, 25-26 Ihm]: *βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ πεπληγμένοι ὑπὸ μυάγρου] τοῖς προλελεγμένοις βοηθήμασι τοῖς ἐπὶ τοῦ κεράστου καὶ ἀμμοδύτου καὶ σηπός λελεγμένοις.*

759. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 24: «*ρίζωνυχίων* P: correxi coll. Aet. *κανθοὶ αἰμορραγοῦσι καὶ τὰ τῶν ὀδόντων οὖλα καὶ αἱ ρίζαι τῶν ὄνυχων*».

760. Πρόκειται γιὰ κεφ. τοῦ δέκατου τρίτου λόγου τοῦ Ἀετίου, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Ζερβό. Γιὰ τὸ παρατιθέμενο χωρίο βλ. στὴν ἐκδοση τοῦ Φιλοῦμ., σ. 27, στίχ. 24 (κριτ. ὑπόμν.).

σ. 30, 7-8: *ἐκ δὲ τῶν Στράτωνος· χυλὸν ἀνδράχνης ὡς πλεῖστον δίδου πιεῖν, ἢ μυρτίτην οἶνον ζωρότερον δίδου*

Στὸ χφ. μετὰ τῆ γεν. Στράτωνος παραδίδεται τὸ *ἐστί* (·/·). Ὁ Wellmann παραλείπει τὸ *ἐστί* ἀπὸ τὸ κείμενο, ἐνῶ στὸ κριτ. ὑπόμν., στὸν στίχ. 7, σημειώνει: «*post strátwnos add. ·/· P*» (τὸ *ἐστί* πάντοτε δηλώνεται στὸ κείμενο μὲ τὸ παραπάνω σύμβολο). Ἡ ὀρθὴ πρακτικὴ ὅμως θὰ ἦταν, ἂν κρίνεται ὅτι τὸ *ἐστί* δὲν ἔχει θέση στὸ κείμενο, νὰ ἐκδοθεῖ στῆ θέση πού παραδίδεται καὶ νὰ ὀβελισθεῖ, δηλ.:

ἐκ δὲ τῶν Στράτωνος {ἐστί}· χυλὸν ἀνδράχνης ὡς πλεῖστον δίδου πιεῖν, ἢ μυρτίτην οἶνον ζωρότερον δίδου.

Μία ἄλλη δυνατότητα θὰ ἦταν τὸ χωρίο νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολουθῶς: *ἐκ δὲ τῶν Στράτωνός ἐστι <τάδε>*⁷⁶¹. Ἐπειδὴ ὅμως στὸ κείμενο τοῦ Φιλουμένου ἐντοπίζεται ἡ ἔκφραση *ἐκ δὲ τοῦ* (τῶν) Στράτωνος (ἀνάλογη ἔκφραση ἀπαντᾶται καὶ γιὰ ἄλλους γιαιτρούς), προτιμᾶται ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου μὲ ὀβελισμό. Γιὰ τὴν ἔκφραση *ἐκ δὲ τοῦ* (τῶν) Στράτωνος κτλ. βλ. Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 5, 2 [CMG X/1/1, σ. 9, 17]: *ἐκ δὲ τοῦ Στράτωνος· ὀστέα μόσχεια καύσας ...*, καὶ 21, 6 [CMG X/1/1, σ. 28, 12]: *ἐκ δὲ τῶν Στράτωνος· ὠσὺ τὸ λευκόν ...* βλ. ἀκόμη 4, 15 [CMG X/1/1, σ. 9, 5-7]: *ἐκ δὲ τοῦ ξγ' Θεοδώρου κυνοδηκτικῆ Κράτητος, ...* 5, 7 [CMG X/1/1, σ. 10, 11-12]: *ἐκ δὲ τῶν Θεοδώρου· ὑὸς κόπρον κατακαύσας ...* 17, 10 [CMG X/1/1, σ. 24, 19-20]: *ἐκ δὲ τῶν Ἀπολλωνίου Εὐπορίστων· ἄσβεστον πρόσφατον τρίψας ...* 6, 1 [CMG X/1/1, σ. 10, 17]: *ἐκ τῶν Ἀρχιγένους· ὄπλαϊ αἰγῶν ...*, καὶ 14, 1 [CMG X/1/1, σ. 17, 3]: *ἐκ τῶν Ἀρχιγένους· τῶν δὲ σκορπίων διαφοραί ...*

σ. 30, 18-19: *ὠμοίωται δὲ [sc. ὁ χέρσυδρος] ἀσπίδι χερσαία μικρᾶ δίχα τοῦ πλατύνειν τὸν αὐχένα· τοῦτο γὰρ ἐξαιρετὸν μόν<αι> αἱ ἀσπίδες ἔχουσιν.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ χερσύδρου μὲ τὴ μικρὴ χερσαία ἀσπίδα, καὶ ἐπισημαίνεται ἡ μοναδική, κατὰ τὴν περιγραφή, διαφορὰ πού ὑφίσταται μεταξύ τους: ὁ χέρσυδρος, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀσπίδα, δὲν ἔχει πλατὺ αὐχένα, χαρακτηριστικὸ πού ἀποδίδεται μὲ τὴν ἔκφραση *δίχα τοῦ πλατύνειν τὸν αὐχένα*. Τὸ *πλατύνειν* ὅμως σημαίνει εἴτε ὅτι «κάνω κάτι πλατὺ» εἴτε ὅτι «ὀμιλῶ πλατυάζοντας»⁷⁶², ἐνῶ φυσικὰ ὁ χέρσυδρος δὲν ρυθμίζει ὁ ἴδιος τὴ μορφή τοῦ αὐχένα του, κάνοντάς τον στενὸ ἢ πλατὺ. Συνεπῶς τὸ *πλατύνειν*

761. Σχετικὰ μὲ τὴν πρόταση αὐτὴ πρβ. Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 17, 12 [CMG X/1/1, σ. 24, 28-29] = ΕΡΑΣΙΣΤΡ., ἀπ. 281a Garof.: *Ἐρασίστρατος δὲ ἔγραψεν μὲν πολλὰ πρὸς ἔχειοδηκτοῦς, τὰ δὲ δοκιμώτατά ἐστι [ἐστί Garof.: φησι Wellm.] τάδε·* 19, 1 [CMG X/1/1, σ. 26, 7-8]: *μόνα δὲ τὰ βοηθήματα ὑπογράψω, ὡς ἦνρον παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ· ἐστί δὲ <τάδε>*, καὶ 37, 3 [CMG X/1/1, σ. 40, 7-8]: *κατ' ἰδίαν δὲ <δ> παραδίδωσιν ἡμῖν ὁ Στράτων ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν ἐστί τόδε·* ΑΝΩΝ. [Αἰα. ΠΡΟΜ.], Π. *ιοβ.* καὶ δηλητ. 21 [σ. 55, 25-26 Ihm]: *βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ μυάγρου δηχθέντες] τοῖς προλελεγμένοις βοηθήμασι ...· ἐστί δὲ ταῦτα, κ.ἄ.*

762. Βλ. LSJ, στὸ λ.

προφανώς δὲν ἔχει θέση στὰ παραπάνω συμφραζόμενα, καὶ πιθανότατα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ πλατὺν <ἐχ>ειν. Ὑπὲρ τῆς προτάσεως αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀντιστοιχία πού (μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς διορθώσεως) δημιουργεῖται στὸ κείμενο:

πλατὺν <ἐχ>ειν τὸν αὐχένα
τοῦτο [sc. τὸν πλατὺν αὐχένα] ... μόν<αι> αἱ ἀσπίδες ἔχουσιν⁷⁶³.

Μὲ βίαση λοιπὸν τὰ παραπάνω τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ὠμοίωται δὲ [sc. ὁ χέρσυδρος] ἀσπίδι χερσαία μικρᾶ δίχα τοῦ πλατὺν
<ἐχ>ειν τὸν αὐχένα· τοῦτο γὰρ ἐξαιρετόν⁷⁶⁴ μόν<αι> αἱ ἀσπίδες ἔχουσιν,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «(ὁ χέρσυδρος) εἶναι ὅμοιος μὲ τὴ μικρὴ χερσαία ἀσπίδα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ ἔχει πλατὺ τὸν αὐχένα· γιατί αὐτὸ (τὸ χαρακτηριστικὸ) τὸ ἔχουν κατ' ἐξαιρεση μόνον οἱ ἀσπίδες».

σ. 30, 20-22: τοῖς οὖν ὑπὸ τούτων [sc. τοῦ ὕδρου καὶ τοῦ χερσύδρου] δηχθεῖσιν πλατύνεται τὸ ἔλκος <καὶ> διόγκωσις συμβαίνει, πόνος συνεχῆς, πυρώδης, πελιὸς ὁ τόπος καὶ τρυγώδης, ἰλιγγοί, ἐκλύσεις, ἀπορίαί, ἔμετοι χολωδῶν δυσωδῶν.

Ἡ προσθήκη τοῦ καὶ ἀπὸ τὸν Wellmann⁷⁶⁵ πρέπει μᾶλλον νὰ ἀπορριφθεῖ, καὶ τὸ χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται, δηλ.:

τοῖς οὖν ὑπὸ τούτων [sc. τοῦ ὕδρου καὶ τοῦ χερσύδρου] δηχθεῖσιν πλατύνεται τὸ ἔλκος, διόγκωσις συμβαίνει, πόνος συνεχῆς, πυρώδης, πελιὸς ὁ τόπος καὶ τρυγώδης, ἰλιγγοί, ἐκλύσεις, ἀπορίαί, ἔμετοι χολωδῶν δυσωδῶν,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «σ' αὐτοὺς πού ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ αὐτοὺς [sc. ἀπὸ τὸν ὕδρο καὶ τὸν χέρσυδρο] τὸ ἔλκος ἐξαπλώνεται, συμβαίνει πρήξιμό του, συνεχῆς πόνος, ἢ περιοχὴ (εἶναι) θερμὴ, πελιδνὴ καὶ ξηρὴ, (συμβαίνουν) ἰλιγγοί, κατάστασις συγχύσεως, χολώδεις ἔμετοι δυσώδεις».

Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Ἀετ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 36 [σ. 288, 11-14 Ζερβ.]: τοῖς οὖν ὑπὸ τούτου [sc. τοῦ χερσύδρου] δηχθεῖσι συμβαίνει τὰ κοινά, ἃ κἀπὶ τῶν

763. Τὸ πλατύνειν ἐντοπίζεται καὶ στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Αετ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 36 [σ. 288, 10 Ζερβ.]: ὠμοίωται δὲ χερσαία ἀσπίδι μικρᾶ, δίχα τοῦ πλατύνειν τὸν αὐχένα, πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο. Πιστεύω λοιπὸν ὅτι στὸ κείμενο τοῦ Ἀετίου διαιωνίζεται τὸ ἴδιο λάθος καὶ ὅτι πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ διορθωθεῖ (καὶ ὄχι ἀντίθετα τὸ χωρίο τοῦ Ἀετίου νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς φιλουμένηας γραφῆς).

764. Τὸ ἐξαιρετόν ἐδῶ ἔχει ἐπιρρ. σημασία, δηλ. ἐξαιρέτως· βλ. *LSJ*, στὸ λ. ἐξαιρετός. Βλ. ἀκόμη ΓΑΛΗΝ., *Π. προγν. σφυγμ.* 1, 1 [IX 213, 4-6 K.]: ὑποκείσθω δὴ πρῶτον ἐν τῷ προκειμένῳ λόγῳ τὴν διάγνωσιν γίνεσθαι τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, καὶ τοῦτ' αὐτῷ μόνον ἐξαιρετόν ὑπαρχέτω, καὶ 1, 6 [IX 263, 9-10 K.]: ὑπάρχει δ' αὐτῇ καὶ τοῦτ' ἴδιον ἐξαιρετόν, ὅπερ οὐδεμιᾶ τῶν ἄλλων ΟΡΕΙΒ., *Ἰατρ. συν.* 24, 26 [CMG VI/2/1, σ. 7, 28]: ἔτι καὶ τοῦτο ἢ σκωληκοειδῆς ἐπίφυσις ἐξαιρετόν ἔχει, κ.ἄ.

765. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: «καὶ addidi».

ἄλλων· οἶον διόγκωσις, πόνοι συνεχεῖς, πυρώδης καὶ πελιός ὁ τόπος καὶ τρυγώδης· ἰλιγγος, ἐκλύσεις, ἔμετοι χολωδῶν δυσωδῶν.

σ. 30, 25-26: ἴασις δὲ τοῦ κακοῦ σὺν χρόνῳ <γίνεται> καὶ μόλις κατορθοῦται

Ἡ προσθήκη τοῦ ἐκδ.⁷⁶⁶ πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ· τὸ κείμενο εἶναι πολὺ καλύτερο καὶ παραστατικότερο χωρὶς αὐτήν, καὶ οἱ δύο προσδιορισμοί, ὁ ἐμπρόθ. (σὺν χρόνῳ) καὶ ὁ ἐπιρρ. (μόλις), μποροῦν κάλλιστα νὰ συναφθοῦν μὲ τὸ ἴδιον ῥήμα (κατορθοῦται). Ἐξ ἄλλου τὸ χωρίο αὐτὸ τὸ παραθέτει, συμφωνώντας μὲ τὸ χφ. τοῦ Φιλουμένου, καὶ ὁ Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 17 [CMG IX/2, σ. 19, 26-27]: ἢ τε ἴασις τοῦ κακοῦ σὺν χρόνῳ καὶ μόλις κατορθοῦται⁷⁶⁷.

σ. 31, 5-6: κατὰ δὲ τῶν πεπονθότων τόπων ἄσβεστος <ἐπιτιθέσθω> σὺν ἐλαίῳ λελειωμένη

Ἡ προσθήκη τοῦ Wellmann εἶναι ὀρθή, πιστεύω ὅμως ὅτι ἡ θέση της εἶναι μετὰ τὸν ἐμπρόθ. προσδ. σὺν ἐλαίῳ, δηλ.:

κατὰ δὲ τῶν πεπονθότων τόπων ἄσβεστος σὺν ἐλαίῳ λελειωμένη <ἐπιτιθέσθω>.

Βλ. καὶ τὶς ἀκόλουθες ἀνάλογες περιπτώσεις, ὅπου οἱ διάφοροι τύποι τοῦ ρ. ἐπιτίθεμαι ἐντοπίζονται μετὰ τὴν καταγραφή τῶν συστατικῶν τῶν φαρμάκων, Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 3, 3 [CMG X/1/1, σ. 6, 31-32]: παρέξει δὲ αὐταῖς τὸ τοιοῦτο τάρχος δριμύτατος ἐπιτιθέμενος· αὐτόθι [CMG X/1/1, σ. 7, 2]: καὶ κόκκοι δὲ πυρῶν ἐπιτιθέσθωσαν· 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 14-15]: εἶτα σμύρναν καὶ τερεβινθίνην ἴσα ἀναλαβὼν ὡς μάλαγμα ἐπιτίθει· 5, 4 [CMG X/1/1, σ. 9, 26-27]: πρὸς δὲ τὰ <ἤδη> πεπυρωμένα [correxi]⁷⁶⁸ τῶν δηγμάτων ὀρόβινον ἄλευρον μέλιτι φυράσας ἐπιτίθει· 5, 7 [CMG X/1/1, σ. 10, 11-12]: ὑὸς κόπρον κατακαύσας καὶ ἀναλύσας ἐλαίῳ ἐπιτίθει· 5, 8 [CMG X/1/1, σ. 10, 14-15]: φύλλα κράμβης, ἰὸν χαλκοῦ, πήγανον καὶ ἄλας ἐπιτίθει· 6, 7 [CMG X/1/1, σ. 12, 7-9]: ἄκρως δὲ ποιεῖ πρὸς παντὸς ἰοβόλου δῆγμα χωρὶς ἀσπίδος ἄσβετος μετ' ἐλαίου καὶ μέλιτος κηρωτῆς πάχος⁷⁶⁹ ἐπιτιθεμένη μέχρις ἐσχάρωσεως· 14, 4 [CMG X/1/1, σ. 17, 20-22]: ἢ λείον ἄλας μετὰ λινωσπέρμου, <ἢ> ἀλθαίας ὁ καρπός, ἢ θείον ἄπυρον ἀναληφθὲν ῥητίνῃ τερμινθίνῃ καὶ ὡς ἐμπλάστριον ἐπιτεθέν· 16, 7 [CMG X/1/1, σ. 22, 19]: σίναπι μετὰ λινωσπέρμου σὺν ὄξει λεάνας ἐπίθεις· 17, 3 [CMG X/1/1, σ. 23, 13-14]· 17, 9 [CMG X/1/1, σ. 24, 17-19]· 22, 7 [CMG X/1/1, σ. 29, 15-16], καὶ 33, 6 [CMG X/1/1, σ. 37, 10-11 καὶ 12-13], κ.ἄ.

766. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 25: «γίνεται addidi».

767. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικές παρατηρήσεις, σ. 1142.

768. Βλ. παραπάνω, σ. 165-166, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο αὐτό.

769. <εἰς> κηρωτῆς πάχος Wellm.· βλ. παραπάνω, σ. 175-176, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο αὐτό.

Σημειώνω ακόμη ότι στο έδω έξεταζόμενο έργο σε τρεις περιπτώσεις τύποι του *έπιτίθεμαι* έντοπίζονται και στην άρχη άναγραφής φαρμάκων, πρην άπό την παράθεση τών συστατικών του (σε καμιά περίπτωση όμως στο ένδιάμεσο)⁷⁷⁰. βλ. Φιλούμ., Π. Ιοβ. 6, 6 [CMG X/1/1, σ. 11, 26-12, 1]: *έπιτιθέσθω δέ τάριχος λειός, πράσα*⁷⁷¹ *και κρόμμυα και σκόροδα*: 15, 10 [CMG X/1/1, σ. 20, 12-13]: *έπιτίθει δέ τέφραν συκίνην συν άλσιν λείοις μετ' οίνου φυράσας*, και 16, 7 [CMG X/1/1, σ. 22, 17-18]: *κατά δέ τής πληγής έπιτίθει κενταύριον συν συμύρνη και όπίω συλλεάνας*⁷⁷².

σ. 31, 13-14: *φολίσιν καθ' όλον τó σώμα πεφρουρημένος* [sc. *έστιν ό δρυίνης όφης*] *τραχυτάταις*

Σύμφωνα με την περιγραφή όλόκληρο τó σώμα τού δρυίνου όφεως περιβάλλεται *φολίσιν τραχυτάταις*. Η δήλωση ότι καλύπτεται όλόκληρο τó σώμα του σημαίνει ότι οι φολίδες υπάρχουν σ' αυτό γύρω-γύρω (πέριξ), και αυτό δηλώνεται, κατά τó παραδεδομένο κείμενο, με τή μετ. *περιφρουρημένος*, τήν όποία όμως ό Wellmann, επικαλούμενος τόν Άέτιο, διορθώνει σε *πεφρουρημένος*⁷⁷³. Ίσως όμως πλησιέστερη τόσο πρòς τήν περιγραφόμενη φυσική κατασκευή τού έν λόγω φιδιού όσο και πρòς τήν παραδεδομένη γραφή νά είναι ή μετοχή *περι<πε>φρουρημένος*: βλ. [Καλισθ.], *Διήγ. Αλεξ. (rec. α)* 1, 13, 6, 3: *πολλοίς περιπεφρουρημένον δεσμοίς Φίλων, Π. κληρον. 273-274: και έξοδον έκ τής περιπεφρουρημένης εϊρκτής παρασχόμενος*, και στόν ίδιο, Π. βίου Μωϋσ. 2, 180: *και τόπος είς ό έντός ώχυρωμένος και περιπεφρουρημένος έρκει διπλώ, κ.ά.*⁷⁷⁴. Όμοίως τó *πεφρουρημένος* χρησιμοποιείται γενικά για δήλωση τής φρου-

770. Τα όσα ύποστηρίζονται έδω δέν αίρονται άπό τó χωρίο, σ. 37, 10-14: *ώφελει δέ* [sc. *τοίς ύπό μυγαλής πληγείσιν*] *και χαλβάνης σπληνίον έπιτεθέν κατά τού δήγματος, και κρίθινον άλευρον μετ' όξυμέλιτος καταπλασθέν, και αύτή δέ ή δακούσα μυγαλή άναπτυγείσα και έπιτιθεμένη τής ίδιας πληγής αντίφάρμακόν έστι*, όπου τó *έπιτεθέν* βρίσκεται όντως μετά τήν άναγραφή τού θεραπευτικού βοθηήματος (*χαλβάνης σπληνίον*), τó *καταπλασθέν* στο τέλος τού δεύτερου βοθηήματος (*κρίθινον άλευρον μετ' όξυμέλιτος*) και όμοίως τó *έπιτιθεμένη* μετά τó τρίτο βοθηήμα (*αύτή δέ ή δακούσα μυγαλή άναπτυγείσα*). Στο χωρίο τού Φιλουμένου ή προσθήκη τής γρ. *έπιτιθέσθω* άπό τόν Wellmann γίνεται μεταξύ τών δύο συστατικών τού σκεύασματος, τής *άσβέστου* και τού *έλαιου*.

771. *πράσα <τε>* Wellm.: βλ. παραπάνω, σ. 175, τήν παρατήρηση στο χωρίο αυτό.

772. Σημειώνω ακόμη ότι στις θεραπευτικές ύποδείξεις παρόμοια είναι και ή θέση διαφόρων τύπων τού ρ. *καταπλάσσω*.

773. Βλ. κριτ. ύπόμν.: «14. *πεφρουρημένος* Aet.: *περιφρουρημένος* P». (Τó κεφ. 29 [30] τού δέκατου τρίτου λόγου τού Άετίου, τó όποίο άφορά τόν δρυίνην δέν έχει έκδοθεί άπό τόν Ζερβό).

774. Βλ. ακόμη ΠΑΥΛ. ΑΙΠΙΝ., *Έπιτ. Ιατρ.* 6, 105 [CMG IX/2, σ. 159, 9-11]: *ό μέν άστράγαλος ούδ' όλως κατάγνυται τώ πανταχόθεν αυτόν σώμασιν περιφρουρείσθαι διά τής κνήμης και τής περόνης και τού κυβοειδούς, και ΜΕΛΕΤ., Π. τής τού άνθρ. κατασκ. 1 [σ. 57, 17-18 Cramer]: και τή τού λεγομένου κρανίου όστού περιβολή τόν έγκέφαλον περιφρουρείσθαι και περισκέπασθαι.*

ρήσεως, τῆς φυλάξεως (ἂν καὶ ὄχι πάντοτε μὲ τὴν ἔννοια τοῦ περίξ ἢ τουλάχιστον ἡ ἔννοια αὐτὴ δὲν δηλώνεται τόσο σαφῶς σὲ ὅλες τὶς παρακάτω περιπτώσεις)· βλ. Διόδ. Σικελ., *Ιστ. Βιβλ.* 13, 69, 5: *ἐν μὲν τῷ πεφρουρημένῳ τείχει τὴν ἱκανὴν φυλακὴν κατέλιπε* [sc. ὁ Ἀλκιβιάδης]· Ἰώσηπ., *Ιουδ. ἀρχ.* 13, 27: *καὶ τείχη περιβαλλόμενος αὐτὸν ἔσχεν ἀσφαλῶς πεφρουρημένον* Ἀσκληπιόδ., *Τακτ.* 5, 2: *ἀλλὰ καὶ τῶν λοχαγῶν ἕκαστον παραθαρσύνουσι πέντε δυνάμει πεφρουρημένον*· Μάξ. Ὁμολ., *Π. διαφ. ἀπόρ.* 48, 135: *τῶν τῷ φόβῳ καὶ τῇ ἀγάπῃ τοῦ Κυρίου πεφρουρημένων* Κοσμ. Ἰνδικοπλ., [*Χριστ. τοπογρ.*] 2, 62: *ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἔθνη ὄρεσιν ἰσχυροῖς πεφρουρημένα*, καὶ Μαγ. πάπ. 4, 3089: *ὁ Θεὸς ἔρχεται ἀλύσει πεφρουρημένους*. Γιὰ τοὺς παραπάνω λόγους λοιπὸν θεωρῶ πολὺ πιθανότερο στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο τὸ παραδεδομένο *περιφρουρημένους* νὰ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *περι<πε>φρουρημένους* καὶ ὄχι νὰ ἐξομοιωθεῖ μὲ τὴν ἀντίστοιχη γραφὴ τοῦ Ἀετίου (*πεφρουρημένους*).

σ. 31, 20-22: *τοῖς δὲ πατήσασιν αὐτὸν* [sc. τὸν δρυῖνην] *ἐκδορὰ σκελῶν καὶ οἰδήματα*, <καὶ> *καθ' ὄλου κατὰ νέκρωσιν τῶν <δηχθέντων> τόπων ὁ θάνατος τοῖς πλείστοις*.

Στὸ παραπάνω χωρίο:

α') Ἡ προσθήκη τοῦ *καὶ* (πρὶν ἀπὸ τὸ *καθ' ὄλου*)⁷⁷⁵ ὅπως καὶ ἡ στίξις μὲ κόμμα μετὰ τὸ *οἰδήματα* εἶναι μᾶλλον λανθασμένες· πιθανότατα τὸ ἐν λόγῳ κόμμα πρέπει νὰ ἀπαλειφθεῖ, τὸ *καθ' ὄλου* νὰ συσχετισθεῖ μὲ τὸ οὐσ. *οἰδήματα*, ἐνῶ τὸ *καὶ* νὰ προστεθεῖ μετὰ τὸ *καθ' ὄλου*.

β') Ἡ συμπλήρωση *δηχθέντων*, μὲ βάση τὸ κείμενο τοῦ Ἀετίου⁷⁷⁶, δὲν εἶναι ἀπαραίτητη· σὲ πολλὰς ἀνάλογες περιπτώσεις παραλείπονται οἱ διάφοροι τύποι τῶν μετ. *δηχθεῖς* καὶ *δεδηγμένος* (κτλ.), ἀφοῦ εἶναι εὐνόητο ὅτι στὰ σχετικὰ χωρία πρόκειται γιὰ τὰ μέρη τοῦ σώματος ποῦ δαγκώθηκαν ἢ τσιμπήθηκαν (δηλ. γιὰ τοὺς *πεπονθότας τόπους*)⁷⁷⁷. Σχετικὰ βλ. στὸ ἴδιο τὸ φιλουμένειο *Π. ἰοβ.* 3, 5 [CMG X/1/1, σ. 7, 11-12]: *ἐμπλάστρω δὲ τῇ διὰ τῶν ἀλῶν ὄλον τὸν τόπον καταληπτέον* 7, 8 [CMG X/1/1, σ. 12, 16]: *ἐντέμνοντες τὸν τόπον* 11, 2 [CMG X/1/1, σ. 15, 21]: *ἐρυθρὸν εἶναι τὸν τόπον* 24, 3 [CMG X/1/1, σ. 30, 21]: *πελιὸς ὁ τόπος*

775. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 21: «*καὶ addidi*».

776. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 21: «*δηχθέντων addidi ex Aet.*».

777. Τὰ μέρη τοῦ σώματος ποῦ τσιμπήθηκαν ἢ δαγκώθηκαν ἀπὸ ἰοβόλα ζῶα χαρακτηρίζονται *πεπονθότες* ἢ *πεπληγότες* ἢ *δεδηγμένοι τόποι* ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς *τόποι*, ἀφοῦ ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα καθίσταται ἀπολύτως σαφές ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ προσβεβλημένα ἀπὸ τὸν ἰὸν μέλη· βλ. α') *πεπονθὸς τόπος*, Φιλοῦμ., *Π. ἰοβ.* 22, 4 [CMG X/1/1, σ. 29, 2-3]: *περιγλύψει τοῦ πεπονθότος τόπον* 22, 5 [CMG X/1/1, σ. 29, 6-7], καὶ 24, 5 [CMG X/1/1, σ. 31, 5]· β') *πεπληγὸς τόπος*, 7, 6 [CMG X/1/1, σ. 12, 3]: *ἢ ὄρνιθας ἀνασχίζοντας περιπτύσσειν τῷ πεπληγῷ τόπῳ*, καὶ γ') *δεδηγμένος τόπος*, 23, 3 [CMG X/1/1, σ. 30, 2-3]: *βοῦτυρον μετὰ μέλιτος ἐνάλειψε τὸν δεδηγμένον τόπον*. Γιὰ παραδείγματα χωρίων, ὅπου μνημονεύεται ἀπλῶς τὸ οὐσ. *τόπος*, βλ. ἀμέσως παρακάτω στὸ κείμενο.

28, 1 [CMG X/1/1, σ. 33, 12-13]: *συμβαίνει πόνος περι τὸν τόπον*, καὶ 32, 3 [CMG X/1/1, σ. 36, 4]: *ὀξάλμη δριμεῖα θερμῇ καταντλεῖν τοὺς τόπους*⁷⁷⁸.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω προτείνω τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

τοῖς δὲ πατήσασιν αὐτὸν [sc. τὸν δρυῖνην] ἐκδορὰ σκελῶν καὶ οἰδήματα καθ' ὅλου, <καί> κατὰ νέκρωσιν τῶν τόπων ὁ θάνατος τοῖς πλείστοις,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν πατήσει αὐτὸν [sc. τὸν δρυῖνη] (συμβαίνει) γδάρσιμο τοῦ δέρματος τῶν σκελῶν καὶ καθολικὰ οἰδήματα, καὶ στοὺς περισσότερους θάνατος ἐξ αἰτίας νεκρώσεως τῶν μερῶν (αὐτῶν)».

σ. 33, 2-4: *παρὰ δὲ Σωρανῶ ἰστορεῖται ἡ Χαλκηδονικὴ σκυτάλη ὅμοια συμπτώματα παρέχουσα τοῖς δηχθεῖσιν ὑπὸ ἐχίδνης παρακολουθοῦντα, διὸ καὶ τοῖς αὐτοῖς βοηθήμασιν χρηστέον.*

Στὸ χωρίο γίνεται λόγος γιὰ τὸ δῆγμα τῆς σκυτάλης (ἐνὸς εἴδους φιδιού) μόνον ἐπιγραμματικά, ἐπειδὴ τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμφανίζονται σὲ ὅσους ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ αὐτὴν εἶναι παρόμοια μὲ ἐκεῖνα τῶν ἐχιοδήκτων, καὶ κατὰ συνέπεια μποροῦν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν μὲ τὰ ἴδια θεραπευτικὰ βοηθήματα. Στὴ φράση ὅμως τοῦ κειμένου, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν συμπτωμάτων, ἐντοπίζονται δύο μετοχές ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μου τὴν καθιστοῦν προβληματική, δηλ.: *ἡ Χαλκηδονικὴ σκυτάλη ὅμοια συμπτώματα παρέχουσα τοῖς δηχθεῖσιν ὑπὸ ἐχίδνης παρακολουθοῦντα*. Παρ' ὅλο ποὺ τὸ ρ. *παρακολουθῶ* χρησιμοποιεῖται συχνὰ σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἐμφάνιση τῶν συμπτωμάτων⁷⁷⁹, στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο μᾶλλον δὲν ἔχει θέση, ἀποτελώντας πιθανότατα γλῶσσημα στὸ *συμπτώματα παρέχουσα*: συνεπῶς πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ⁷⁸⁰, καὶ τὸ χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

778. Βλ. καὶ τὶς ἀκόλουθες ἀνάλογες περιπτώσεις στὸν ΑΝΩΝ. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.], Π. Ιοβ. καὶ δηλητ. 7 [σ. 46, 6-7 Ihm]: *δεῖ δὲ μετὰ τοῦτο καὶ ἐπικαίειν τὸν τόπον μέχρι ἐσχαρώσεως* 12 [σ. 50, 1 Ihm]: *αἰμάττεσθαι τε τὸν τόπον συμβαίνει* αὐτόθι [σ. 50, 8 Ihm]: *πυρία δὲ τοὺς τόπους ὀξάλμη* 23 [σ. 56, 9 Ihm]: *συμβαίνει πόνος περι τὸν τόπον* 31 [σ. 59, 7 Ihm]: *μελανία <τε> περι τὸ μέρος καὶ σῆψις*, καὶ 38 [σ. 62, 3 Ihm]: *μόνους τοὺς τόπους*.

779. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. Ιοβ. 11, 2 [CMG X/1/1, σ. 15, 20-21]: *τοῖς τοίνυν πεπληγῶσιν ὑπὸ μελισσῶν παρακολουθεῖ <τό> τὴν πληγὴν ἀλγεῖν ...* 14, 1 [CMG X/1/1, σ. 17, 4]: *τὰ αὐτὰ δὲ πᾶσιν παρακολουθεῖ* 14, 3 [CMG X/1/1, σ. 17, 16-17]: *καὶ ταῦτα μὲν τὰ παρακολουθοῦντα τοῖς πεπληγῶσι σημεῖα* 15, 6 [CMG X/1/1, σ. 19, 21-22]: *τὰ μὲν οὖν εἶδη τῶν φαλαγγίων ταῦτα, τὰ δὲ παρακολουθοῦντα τοῖς πεπληγῶσιν ὑπ' αὐτῶν κοινά* 22, 2 [CMG X/1/1, σ. 28, 25]: *παρακολουθεῖ δὲ κερηβαρία καὶ λειποθυμία* [λιπ- P et Charitonides], κ.ἄ.

780. Ἡ μόνη περίπτωση, κατὰ τὴ γνώμη μου, στὴν ὁποία τὸ *παρακολουθοῦντα* θὰ ἦταν δυνατόν νὰ παραμείνει στὸ κείμενο, εἶναι αὐτὸ νὰ διορθωθεῖ σὲ *παρακολουθοῦσι*, διότι στὸ χωρίο ἀπαιτοῦνται δύο δοτ., μία ὡς ἀντικείμενο στὸ *παρέχουσα* (ἡ δοτ. αὐτὴ ἐννοεῖται: *τοῖς δηχθεῖσιν ὑπ' αὐτῆς* [sc. τῆς σκυτάλης]) καὶ μία συναπτόμενη μὲ τὸ *ὅμοια* (*τοῖς παρακολουθοῦσι*), δηλ. ἂν τὸ

παρὰ δὲ Σωρανῶ ἱστορεῖται ἡ Χαλκηδονικὴ σκυτάλη ὅμοια συμπτώματα παρέχουσα τοῖς δηχθεῖσιν ὑπὸ ἐχίδνης {παρακολουθοῦντα}, διὸ καὶ τοῖς αὐτοῖς βοηθήμασιν χρηστέον,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «στὸν Σωρανὸ ὑπάρχει ἡ ἀφήγησις ὅτι ἡ Χαλκηδονικὴ σκυτάλη προξενεῖ [sc. σ' αὐτοὺς ποὺ δαγκώνει] συμπτώματα παρόμοια μὲ ἐκείνων ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ἔχιδνα, γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται τὰ ἴδια θεραπευτικὰ μέσα».

σ. 35, 21-22: ἔστι δὲ τὸ ζῶον [sc. ὁ σπαθίουρος] ἐκ πάχους ἐπὶ λεπτὸν ἠγμένον ἐπὶ τὴν οὐράν, πλατυκέφαλον δέ· ἔστι δὲ μουσι ἔχθιστον.

Στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο:

α') Τὸ δὲ (μετὰ τὸ πλατυκέφαλον) ἀποτελεῖ προσθήκη τοῦ ἐκδ. (χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημειώνεται στὸ κείμενο⁷⁸¹), ἀφοῦ στὸ χφ. παραδίδεται: *πλατυκέφαλον ἔστι δέ*. Συνεπῶς, ἂν ἡ προσθήκη εἶναι ὀρθή, τότε τὸ κείμενο θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει τὴν ἀκόλουθη μορφή: *πλατυκέφαλον <δέ>· ἔστι δὲ μουσι ἔχθιστον*. Ἴσως ὅμως τὸ δὲ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο· ἀφοῦ τὸ ἔρπετό αὐτό, δηλ. ὁ σπαθίουρος, στὸ ἕνα ἄκρο τοῦ σώματός του, τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὸ κεφάλι, εἶναι παχύτερο, εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι παρόμοιο καὶ τὸ κεφάλι του (ποὺ ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ σώματος του)⁷⁸². ἐπομένως ἡ ὑπαρξὴ τῆς λέξεως ποὺ προστίθεται στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν ἐξυπηρετεῖ κανέναν σκοπό. Στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἀετίου ἐντοπίζεται βέβαια τὸ δέ, ἐκεῖ ὅμως ἡ σύνταξις εἶναι ἐν μέρει διαφορετικὴ⁷⁸³. βλ. *Λόγ. ἰατρ.* 13, 32 [σ. 286, 11-13 Ζερβ.]: *ἔστι δὲ ζῶον [sc. ὁ σπαθίουρος] ἐκ πάχους ἐπὶ λεπτὸν ἠγμένον κατὰ τὴν οὐράν· πλατυκέφαλον δέ ἔστι καὶ τοὺς μῦς ἐσθίει*.

β') Ὅσον ἀφορᾷ τὴ γρ. *μουσι ἔχθιστον* σημειώνω ὅτι πρόκειται γιὰ διόρθωση τοῦ Wellmann ἀντὶ τῆς ἀκατανόητης παραδεδομένης γρ. *μυαιρέθιστον*⁷⁸⁴. προφανῶς ὁ Γερμανὸς φιλόλογος γιὰ τὴν ἐπέμβαση αὐτὴ ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν ἐχθρότητα τοῦ σπαθίουρού πρὸς τὰ ποντίκια. Εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ ἴδια διάθεση τοῦ ζώου αὐτοῦ δηλωνόταν καὶ στὸ ὁμοίως προβληματικὰ παραδεδομένο ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἄων. [Αἴλ. Προμ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 29 [σ. 58, 6-7 Ihm]: *ἔστι δὲ καὶ ἡμιερέθιστον*⁷⁸⁵. Γιὰ ἐχθρική συμπεριφορὰ τοῦ ζώου αὐτοῦ πρὸς τὰ ποντίκια

κείμενο εἶχε π.χ. τὴν ἀκόλουθη μορφή: ... *ἱστορεῖται ἡ Χαλκηδονικὴ σκυτάλη παρέχουσα [sc. τοῖς δηχθεῖσιν ὑπ' αὐτῆς] συμπτώματα ὅμοια τοῖς παρακολουθοῦσι τοῖς δηχθεῖσιν ὑπὸ ἐχίδνης*.

781. Ὁ Wellmann δὲν σημειώνει τίποτε γιὰ τὴν προσθήκη αὐτῆ· βλ. καὶ παρακάτω, σ. 212.

782. Προκειμένου μάλιστα περὶ φιδιοῦ, ὅπως εἶναι ὁ σπαθίουρος.

783. Οὔτε παραδίδονται σ' αὐτὸ δύο δὲ μὲ παρεμβολὴ μίας μόνο λέξεως.

784. βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 22: «*πλατυκέφαλον · δέ· μυαιρέθιστον* P: *ἔστι δὲ καὶ ἡμιερέθιστον* Pr.: *correxī*».

785. Γιὰ τὴν παρόμοια διορθωτικὴ πρόταση ὅσον ἀφορᾷ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Ἄων. [Αἴλ. Προμ.] βλ. παρακάτω, σ. 325-326.

κάνει λόγο και ὁ Ἀέτιος ἀλλὰ μὲ ἐντελῶς διαφορετικὴ διατύπωση βλ. *Λόγ. Ιατρ.* 13, 32 [σ. 286, 12-13 Ζερβ.]: *καὶ τοὺς μῦς ἐσθίει*. Ἄν πράγματι μὲ τὴν ἐξεταζόμενη πρόταση δηλώνεται ἡ ἐχθρική στάση τοῦ σπαθιούρου πρὸς τὰ ποντίκια, οὕτως ὥστε μόλις τὰ βλέπει νὰ τὰ κυνηγᾷ καὶ νὰ τὰ τρώει, τότε, μὲ βάση τὰ σωζόμενα γράμματα στὸ τελευταῖο τμήμα τῆς προτάσεως αὐτῆς, θεωρῶ πολὺ πιθανὴ τὴν ἀποκατάστασή της ὡς ἐξῆς: *ἔστι δὲ μῦσι <εὐε>ρέθιστον ...*⁷⁸⁶. Συνεπῶς τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο στὸ σύνολό του πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἔστι δὲ τὸ ζῶον [sc. ὁ σπαθιούρος] ἐκ πάχους ἐπὶ λεπτόν ἡγμένον ἐπὶ τὴν οὐράν, πλατυκέφαλον· ἔστι δὲ μῦσι <εὐε>ρέθιστον,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «τὸ ζῶο [sc. ὁ σπαθιούρος] ἀπὸ παχὺ καταλήγει στὸ νὰ εἶναι λεπτὸ στὴν οὐρά του, ἔχει πλατὺ κεφάλι· ἐρεθίζεται ἀμέσως, ὅταν βλέπει ποντίκια» (μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὰ κυνηγᾷ καί, ἂν τὰ πιάσει, νὰ τὰ τρώει).

σ. 36, 22-23: *δάφνης <τὰ> ἀπαλὰ φύλλα σὺν οἴνῳ ἐκλεανθέντα δίδου* [sc. τοῖς ὑπὸ μυγαλῆς πληγεῖσιν] *πιεῖν*

Ὁ Wellmann προσθέτει τὸ ἄρθρο τὰ ἐπικαλούμενος τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Ἀετ., *Λόγ. Ιατρ.* 13, 6 [σ. 271, 19-20 Ζερβ.]: *δάφνης τῶν ἀπαλῶν φύλλων δραχμὰς α' ἢ β' σὺν οἴνῳ λεάνας δίδου πίνειν*⁷⁸⁷. Στὴν προσθήκη αὐτῆ θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἀντιτάξει: 1) τὸ ἐξῆς χωρίο ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο τοῦ Φιλουμ., σ. 16, 1-3: *προπότιζε δὲ δάφνης ἀπαλοῖς φύλλοις ὅσον δραχμὰς β' μετ' οἴνου αὐστηροῦ ὅσον ἡμικοτύλιον* 2) τὸ ἴδιο χωρίο μὲ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο, τὸ ὁποῖο παραθέτει ὁ Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], στὸ ὁμόθεμο κεφ. τοῦ Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 30 [σ. 58, 22-23 Ihm]: *δάφνης ἀπαλὰ φύλλα σὺν οἴνῳ λεανθέντα δίδου πιεῖν*. Συνεπῶς καθίσταται σαφές ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ, ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται⁷⁸⁸.

σ. 37, 15-16: *τοῖς δὲ ὑπὸ τῆς μυγαλῆς δηχθεῖσιν παρέπεται πόνος σφυγματώδης ...*

Τὸ χφ. ἀντὶ *δηχθεῖσιν* παραδίδει *πληγεῖσιν*· ὁ ἐκδ. ὅμως προτιμᾷ νὰ «διορθώσει» τὸ κείμενο μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Παύλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. Ιατρ.* 5, 12 [CMG IX/2, σ. 15, 4]: *τοῖς δὲ ὑπὸ τῆς μυγαλῆς δηχθεῖσιν παρέπονται πόνου σφυγματώδεις ...*⁷⁸⁹. Σημειώνω ἐπιπροσθέτως ὅτι *δηχθεῖσι* ἀντὶ *πληγεῖσι* γράφουν ὁ ψευδο-Διοσκουρίδης⁷⁹⁰ καὶ ὁ Ἀέτιος⁷⁹¹. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ «διόρθωση» πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: 1) τὸ *πληγεῖσι* καὶ τὸ *δηχθεῖσι* χρησιμο-

786. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ ἐπιθ. *εὐερέθιστος* μὲ δοτ. βλ. καὶ ΟΡΕΙΒ., *Ἰατρ. συν.* 8, 39 [CMG VI/1/1, σ. 290, 9-10]: *ἢ ἐφ' ὧν τὰ μέρη εὐερέθιστα κλυσμοῖς*.

787. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 22: «τὰ addidi accuratius Aet.».

788. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικές παρατηρήσεις, σ. 1142-1143.

789. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 16: «*δηχθεῖσι* A: *πληγεῖσιν* P».

790. Βλ. [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], Π. *ιοβ.* 8 [σ. 69, 4-5 Spr.]: *τοῖς δὲ ὑπὸ μυγαλῆς δηχθεῖσι*.

791. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. Ιατρ.* 13, 16 [σ. 271, 11 Ζερβ.]: *τοῖς οὖν ὑπ' αὐτῆς [sc. τῆς μυγαλῆς] δηχθεῖσιν*.

ποιοῦνται λίγο παρακάτω στὸ ἴδιο κεφ. (δηλ. τὸ σχετικὸ μὲ τὴν *μυγαλῆν*) ὡς συνώνυμοι καὶ ἐναλλακτικοὶ ὄροι· βλ. σ. 36, 11-12: *τοῖς οὖν ὑπ' αὐτῆς* [sc. τῆς *μυγαλῆς*] *δηχθεῖσιν* ..., καὶ στὴν ἴδια σελίδα ὕστερα ἀπὸ μερικοὺς στίχους (σ. 36, 17-18): *Στράτων δέ —προϊστορεῖ μὲν γὰρ τὰ προειρημένα περὶ τοῦ ζώου* [sc. τῆς *μυγαλῆς*] *καὶ τῶν ὑπὸ τούτου πληγέντων ...*· 2) στὸ ἴδιο κεφ. τὰ θύματα τῆς *μυγαλῆς*, κατὰ τὸ κείμενο ποὺ παραδίδει τὸ χφ., χαρακτηρίζονται τρεῖς φορές ὡς *πληγέντα* (βλ. σ. 36, 16-17· σ. 36, 18, καὶ σ. 37, 16: τὸ τελευταῖο χωρίο εἶναι αὐτὸ ποὺ διορθώνει ὁ Wellmann) καὶ δύο μόνο φορές ὡς *δηχθέντα* (βλ. σ. 36, 12 καὶ σ. 37, 21)· 3) τὸ ἴδιο χωρίο τὸ παραθέτει μὲ τὴ γρ. *πληγεῖσι*, συμφωνώντας δηλ. μὲ τὸ χφ. τοῦ Φιλουμένου, καὶ ὁ Ἄνων. [Αἰλ. Προμ.], *Π. ιοβ.* 30 [σ. 58, 31-32 Ihm]: *τοῖς δὲ ὑπὸ μυγαλῆς πληγεῖσι ... (ἐκ τῶν Ἀρχιγένους)*. Πρβ. ἀκόμη τὴ συνώνυμη καὶ ἐναλλακτικὴ χρῆση τῶν ρημάτων *πλήττω* καὶ *δάκνω* καὶ τῶν οὐσ. *πληγή/πληγμα* καὶ *δήγμα/δήξις* στὰ παρακάτω χωρία τοῦ ἴδιου ἔργου τοῦ Φιλουμ., σ. 15, 16-16, 1· σ. 16, 23-25· σ. 19, 22-20, 10· σ. 21, 22-22, 11· σ. 31, 17-32, 3· σ. 33, 10-25· σ. 35, 4-11· σ. 37, 25-26, κ.ἄ.⁷⁹².

σ. 38, 21-23: *ἔστιν δέ τι καὶ ἀραχνῶν γένος, ὃ πλήξαν συντόνους πόνους φέρει περὶ μέσον τὸ ὑποχόνδριον <καὶ> ἐρύθημα καὶ δυσουρίαν, ἐνίστε δὲ καὶ πνιγμόν.*

Προφανῶς ἡ προσθήκη τοῦ *καὶ* (*ἐρύθημα*) ἀπὸ τὸν Oder⁷⁹³ δὲν εἶναι ἀπαραίτητη· τὸ χωρίο παραδίδεται χωρὶς πρόβλημα:

ἔστιν⁷⁹⁴ δέ τι καὶ ἀραχνῶν γένος, ὃ πλήξαν συντόνους πόνους φέρει περὶ μέσον τὸ ὑποχόνδριον, ἐρύθημα καὶ δυσουρίαν, ἐνίστε δὲ καὶ πνιγμόν,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ὑπάρχει ὅμως καὶ κάποιο εἶδος ἀραχνῶν, τὸ ὁποῖο, ὅταν τσιμπήσει (κάποιον), προκαλεῖ ὀξείς πόνους στὴ μέση τοῦ ὑποχονδρίου, κοκκίνισμα καὶ δυσουρία, ἐνῶ κάποιες φορές (προκαλεῖ) καὶ πνιγμό».

σ. 39, 19-20: *τρυγῶν θαλασσία καὶ σμύραινα. τοῖς δὲ ὑπὸ τῆς τρυγόνος <θαλασσίας> πληγεῖσι συμβαίνει ...*

Τὸ *θαλασσίας* ποὺ προσθέτει ὁ ἐκδ. (μὲ βάση τὸν Ἄετιο⁷⁹⁵ καὶ τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη⁷⁹⁶) δὲν εἶναι ἀπαραίτητο, ἀφοῦ ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς *τρυγόνος* ὑπάρχει ἤδη στὸν τίτλο τοῦ κεφ., καὶ ἔτσι στὴν πρόταση ποὺ ἀκολουθεῖ, δηλ. τὴν πρῶ-

792. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Κριτικές παρατηρήσεις, σ. 1143.

793. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 22: «*καὶ* (pr.) add. Oder».

794. Σχετικὰ μὲ τὸ *ἔστιν* πρὶν ἀπὸ λέξη ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ σύμφωνο βλ. παραπάνω, σ. 180, ὑποσημ. 711.

795. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: «*θαλασσίας* addidi ex Aet. et D» (τὸ κεφ. *περὶ θαλασσίας τρυγόνος* δὲν συμπεριλαμβάνεται στὴν ἔκδοση τοῦ Ἄετιοῦ ἀπὸ τὸν Ζερβό).

796. Βλ. [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], *Π. ιοβ.* 7 [σ. 68, 11-12 Sprg.]: *περὶ τρυγόνος θαλασσίου. τοῖς δὲ ὑπὸ τρυγόνος θαλασσίου δηχθεῖσι ...*

τη τοῦ οἰκείου κεφ., ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὰ συμπτώματα ποῦ ἐμφανίζονται σ' ἐκεῖνους ποῦ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ τὸ ζῶο αὐτό, δὲν ὑφίσταται κανένα ἀπολύτως ἐνδεχόμενο παρανοήσεως ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶδος τῆς τρυγόνος. Πρβ. καὶ τὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις, στίς ὁποῖες στὸν τίτλο κεφφ. μνημονεύεται, ὅπως εἶναι φυσικό, τὸ ὄνομα ἢ τὰ ὀνόματα τῶν ζῶων, γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος στὰ ἀντίστοιχα κεφφ., ἐνῶ στὴν ἀρχὴ τοῦ κυρίως κειμένου τῶν κεφφ. δὲν ἐπαναλαμβάνεται κἀν τὸ ὄνομα τοῦ ζώου παρὰ μόνο κάποιος τύπος τῆς ἀντων. οὗτος⁷⁹⁷. βλ. Φιλούμ., Π. ἰοβ. 11, 1 [CMG X/1/1, σ. 15, 15-17]: *περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν. <ἀναγκαῖον> (addidi) προδιασαφήσαι με⁷⁹⁸ τὰ παρακολουθοῦντα ταῖς τούτων πληγαῖς ...* 12, 1 [CMG X/1/1, σ. 16, 4-6]: *περὶ {μῶν καὶ} μυιῶν καὶ κωνώπων καὶ ψύλλων. ἐπειδὴ δὲ καὶ ταῦτα λυμαίνεται τῶν ἀνθρώπων τὰ σώματα, καὶ περὶ τούτων ὀλίγα ἀναγράφονται* 21, 1 [CMG X/1/1, σ. 27, 10-12]: *αἰμόρρους καὶ αἰμορροῖς. τὰ ζῶα ταῦτά ἐστι μὲν κατὰ χρόαν ψαμμῶδη, κατὰ δὲ μέγεθος παλαιστῶν τριῶν* 27, 1 [CMG X/1/1, σ. 32, 17-19]: *ἀμφίσβαινα καὶ σκυτάλη. ταῦτα τὰ ζῶα ὁμοίᾳ ἐστὶν ἀλλήλοισ ...* 28, 1 [CMG X/1/1, σ. 33, 8-11]: *πελιάς καὶ ἔλοψ. τὰ μὲν σημεῖα τούτων τῶν ζῶων παρὰ τοῖς θηριακοῖς οὐχ ἡῦρον ...* 29, 1 [CMG X/1/1, σ. 34, 1-3]: *ἀγαθοδαίμων καὶ τυφλί-ας. καὶ τούτων ὁμοίως τὰ σημεῖα οὐ παράκειται τῆς ιδέας παρὰ τοῖς θηριακοῖς* 30, 1 [CMG X/1/1, σ. 34, 7-9]: *δράκων. τὸ ζῶον τοῦτο οὐκ ἔστιν μὲν ἰοβόλον, ἀλκῆ δὲ καὶ δυνάμει ἀναιρεῖ, καὶ* 31, 1 [CMG X/1/1, σ. 34, 21-22]: *βασιλίσκος. τὸ ζῶον τοῦτο ἐστὶ μὲν μεγέθει παλαιστῶν τριῶν.*

Τελειώνοντας τὴν καταγραφή τῶν προτάσεών μου γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τοῦ Π. ἰοβ. δὲν κρίνω ἄσκοπο νὰ παραθέσω ἐδῶ καὶ δύο ἀκόμη παρατηρήσεις ποῦ ἀφοροῦν τὰ ἀκόλουθα χωρία:

σ. 20, 14-15: *ἡ μελισσοφύλλον ἀφεψήματι —ταύτης δὲ καὶ τὰ φύλλα ἐπιπλάσσειν— ...*

Ἡ βοτάνη γιὰ τὴν ὁποῖα γίνεται λόγος στὸ χωρίο αὐτὸ εἶναι γένους οὐδ. βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 104 [Π 115, 9 Wellm.]: *μελισσόφυλλον, ὃ ἐνιοι μελίτταιναν καλοῦσι*. Π. ἀπλ. φαρμ. 1, 174 [ΠΙ 219, 7-8 Wellm.]: *μελισσόφυλλον ἐπιπλασσόμενον*, καὶ 2, 126 [ΠΙΙ 304, 18 Wellm.]: *μελισσόφυλλον καὶ ὁ χυλὸς αὐτοῦ*. Γαλην., Π. ἀντιδ. 2, 15 [XIV 193, 5 K.]: *μελισσόφυλλον μαλακὸν ἐν σκιᾷ ψυγῆν* [Γαλην.], Π. εὐπορ. 3 [XIV 573, 17-18 K.]: *ἡ μελισσόφυλλον σὺν οἴνω πινόμενον*. Πάντως ἡ ἐναλλαγὴ αὐτῆ τοῦ γένους (ἀπὸ οὐδ. σὲ θηλ.) γίνεται εὐκόλα κατανοητῆ, ἂν κάποιος διαβάσει ἕνα

797. Χωρὶς νὰ τίθεται πρόβλημα γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ περιεχομένου ἢ τῆ σαφήνεια τῶν σχετικῶν χωρίων, πολὺ περισσότερο δὲν ὑπάρχει ἐνδεχόμενο παρανοήσεως, χωρὶς τὴν προτεινόμενη προσθήκη, οὔτε στὴν περίπτωσιν αὐτῆ, οὔτε σὲ ἄλλες παρόμοιες.

798. Βλ. παραπάνω, σ. 182-183, τὴν παρατήρησιν στὸ χωρίο αὐτό.

άρκετὰ ἐκτενὲς χωρίο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ σχετικοῦ μὲ τὸ *μελισσόφυλλον* λήμματος τοῦ διοσκουρίδειου *Π. ὕλ. ἰατρ.* 3, 104 [Π 115, 9-12 Wellm.]: *μελισσόφυλλον, ὃ ἔνιοι μελίτταιναν καλοῦσι διὰ τὸ ἡδεσθαι τῇ πόᾳ τὰς μελίσσας. ἔοικε ταύτης τὰ φύλλα καὶ τὰ καυλία τῇ προειρημένῃ βαλλωτῇ, μείζονα δὲ ταῦτα καὶ λεπτότερα, οὐχ οὕτω δασέα, ὄζοντα δὲ κιτρομήλων.* Εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ ταύτης στὸ παραπάνω κείμενο τοῦ Διοσκουρίδη προέκυψε ἀπὸ τὸ οὐσ. *πόα* ποὺ προηγείται (καὶ τὸ ὁποῖο τίθεται ἀντὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ φυτοῦ). Συνεπῶς ἡ πρώτη σκέψη εἶναι ὅτι ἡ γρ. ταύτης στὸ *Π. ἰοβ.* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *τούτου*, ἀφοῦ ἡ διαμόρφωση τοῦ φιλουμένειου κειμένου εἶναι διαφορετικὴ καὶ δὲν συντρέχει ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον τὸ ταύτης ἐντοπίζεται στὸ *Π. ὕλ. ἰατρ.* τοῦ Διοσκουρίδη. Ὁ μόνος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἦταν δυνατόν νὰ παραμείνει στὸ σχολιαζόμενο χωρίο ἢ ἐν λόγῳ γραφῇ εἶναι ἢ πάρα πολὺ μεγάλη πιθανότητα αὐτὴ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Φιλούμενο, ὅποτε νομιμοποιούμεστε νὰ τὴ διατηρήσουμε ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται. Ἐξ ἄλλου ἡ γνώση τοῦ ἔργου τοῦ Διοσκουρίδη ἀπὸ τὸν Φιλούμενο ἀποδεικνύεται ἀναμφισβήτητα⁷⁹⁹.

σ. 34, 14-15: *φολίσιν δὲ κέχρηται* [sc. οἱ δράκοντες] *καθ' ὄλον τὸ σῶμα, μεγάλους δὲ ἔχουσι τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ὑπὲρ τούτους δὲ ἔχουσιν ἐξοχὰς τινὰς*

Προφανῶς, ἀφοῦ οἱ δράκοντες δὲν «χρησιμοποιοῦν» φολίδες, ἀλλὰ ἔχουν καλυμένο ὀλόκληρο τὸ σῶμα τους μὲ αὐτές, στὸ παραπάνω χωρίο ἢ ἀναμενόμενη γραφῇ θὰ ἦταν *κέκτηνται* καὶ ὄχι *κέχρηται*. Βλ. καὶ Αἰλιαν., *Π. ζῶων ἰδιот.* 4, 21: *τὸ πρόσωπον δὲ κέκτηται* [sc. τὸ Ἰνδικὸν θηρίον ποὺ ὀνομάζεται *μαρτιχόρας*] *τοιούτον, ὡς δοκεῖν οὐ θηρίου τοῦτό γε, ἀλλὰ ἀνθρώπου ἔχειν, καὶ 4, 31: μυκτῆρα δὲ κέκτηται* [sc. ὁ ἐλέφας] *χειρὸς παγχρηστότερον καὶ γλώτταν βραχεῖαν* πρβ. καὶ ὁ.π. 6, 8: *ἴδιον δὲ καὶ ὄνομα τῆς κατὰ τροφὴν κομιδῆς ἕκαστα τῶν ζῶων κέκτηται*. Πὰ τὸ *χρῶμαι*, ποὺ χρησιμοποιεῖται σὲ ἐντελῶς διαφορετικὰ συμφραζόμενα, βλ. Ἀριστοτ., *Π. ζῶα ἰστ.* 2, 8, 502b 10: *κέχρηται δὲ* [sc. ὁ πίθηκος] *τοῖς ποσὶν ἐπ' ἄμφω, καὶ ὡς ποσί, καὶ συγκάμπει ὡσπερ χεῖρας*. Ὡστόσο ἡ δοτ. *φολίσιν* συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ *κέχρηται*. Ἐπίσης τὸ ἴδιο ρῆμα, καθὼς καὶ ἡ ἴδια σύνταξη, ἐντοπίζεται καὶ στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἀετ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 35 [σ. 287, 15-17 Ζερβ.]: *φολίσι δὲ κέχρηται* [sc. οἱ δράκοντες] *καθ' ὄλον τὸ σῶμα τραχυτάταις, καὶ μεγάλους ἔχουσι τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ ὑπὲρ τοὺς ὀφθαλμούς προὔπεροχὰς τινὰς ...*

Πὰ τὸν ἴδιο προφανῶς λόγο, δηλ. τὴν ὕπαρξη στὸ κείμενο τοῦ *Π. ἰοβ.* 33, 1 [CMG X/1/1, σ. 36, 9-10] τῆς δοτ. (*λεπτῇ καὶ κολοβῇ*) *οὐρᾶ*, ὁ Wellmann συμπληρώνει τὴ σχετικὴ ἔκφραση ὡς ἀκολούθως: *λεπτῇ καὶ κολοβῇ οὐρᾶ <κέχρηται>* [sc. ἢ μυγαλῇ], καὶ στὸ κριτ. ὑπόμν. σημειώνει ὅτι βασίσθηκε στὸ ἀντίστοιχο χωρίο

799. Σχετικὰ βλ. παρακάτω, σ. 212-240.

του όμόθεμου κεφ. του Άετίου, αλλά και στο κεφ. (30, 2) από το όποιο προέρχεται το χωρίο που έξετάζεται εδώ («κέχρηται addidi ex Aetio, cf. c. 30, 2»). Στην έκδοση όμως του δέκατου τρίτου λόγου του Άετίου το χωρίο στο όποιο παραπέμπει ό Wellmann έχει ως έξης, *Λόγ. Ιατρ.* 13, 16 [σ. 271, 8-9 Ζερβ.]: *στόμα δέ έχει* [sc. ή μυγαλή] *ύπόμηκες και λεπτήν ούράν*· το ίδιο κείμενο προκρίνει και ή Ihm, έκδίδοντας το κεφ. αυτό του Άετίου, βλ. *Der Traktat*, σ. 107. Το κείμενο στη μορφή που το επικαλείται ό Wellmann, δηλ.: *λεπτή και κολοβή ούρα κέχρηται*, παραδίδεται μόνον από μέρος τής χφ. παραδόσεως, όπως προκύπτει από τὰ κριτ. ύπομν. του Ζερβού και τής Ihm. Βλ. ακόμη Άνων. [Αΐλ. Προμ.], *Π. Ιοβ. και δηλητ.* 30 [σ. 58, 11-12 Ihm]: *στόμα δέ έχει* [sc. ή μυγαλή] *έπίμηκες και ούράν λεπτήν*.

Συνεπώς, αν και νοηματικά όρθότερο είναι το *κέκτηνται* (= *έχουν*), είναι έξαιρετικά δύσκολο να αποφασίσει κάποιος, αν πρέπει να διορθώσει τὰ δύο παραπάνω χωρία του Φιλουμένου, ή να υίοθετήσει το *κέχρηνται* και τή συνακόλουθη σύνταξη⁸⁰⁰.

* * *

Στο σημείο αυτό πρέπει να κάνω λόγο και για κάποιες μάλλον έκδοτικές άστοχίες του Wellmann, δηλ.:

σ. 3, 18-19: *έμπλαστροι ποιούσαι*

Στο χφ. παραδίδεται *έμπλαστροποιοῦσαι* (βλ. και κριτ. ύπόμν.)· θα δινόταν όμως σαφέστερη εικόνα τής χφ. παραδόσεως και συνεπώς θα ήταν όρθότερο, αν το κείμενο έκδιδόταν ως ακόλουθως: *έμπλαστρο<ι> ποιούσαι*. Πρόκειται για έκδοτικό σφάλμα το όποιο επαναλαμβάνεται αρκετές φορές στο έν λόγω κείμενο. Αντίθετα σε μία περίπτωση εφαρμόζεται ή όρθή πρακτική· βλ. σ. 32, 23: *το μὲν δήγμα <ά>μυδρόν* (*μυδρόν P*, βλ. κριτ. ύπόμν.).

σ. 6, 17: *βαθυτέραις άμυχαίς*

Στο χφ. παραδίδεται *μυχαίς* (βλ. και κριτ. ύπόμν.)· συνεπώς στο κείμενο θα έπρεπε να γραφτεί: *<ά>μυχαίς* (ό έκδ. διορθώνει με βάση τόν ψευδο-Διοσκουρίδη).

σ. 6, 18: *έναντιωθή τή είσω*

Στο χφ. παραδίδεται: *τή είσειω*· βλ. και κριτ. ύπόμν., όπου ό Wellmann σημειώνει: «είσειω P: correxi». Το κείμενο όμως, αφού προκρίνεται ό όβελισμός του *είς*, θα έπρεπε να έκδοθει ως ακόλουθως: *έναντιωθή τή {είς} είσω*, και όχι να παραλειφθεί άπλώς από το κείμενο. Βλ. και παραπάνω, σ. 159.

σ. 6, 22: *έπί πάντων <τῶν> Ιοβόλων*

Ίσως όρθότερα: *έπί πάν<των> τῶν Ιοβόλων*.

σ. 7, 5: *άπό τής τῶν διαμασησαμένων νηστείας*

Το *νηστείας* άποτελεί διόρθωση αντί του παραδεδομένου *ήστίας* (βλ. και κριτ. ύπόμν.)· στην έκδοση έπρεπε μάλλον να ύπάρχει: *<ν>ηστείας*.

800. Για το κείμενο τῶν χωρίων του δέκατου τρίτου λόγου του Άετίου ισχύουν ακόμη μεγαλύτερες έπιφυλάξεις έξ αιτίας τής άπουσίας έγκυρης κριτικής έκδόσεως του λόγου αυτού.

σ. 7, 14: *τὴν δίαιταν ἐστοχάσθαι*

Ἀφοῦ στοὶ χφ. παραδίδεται *στοχάσθαι* (βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν.), τὸ ἀπαρέμφατο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ <έ>*στοχάσθαι*.

σ. 10, 10: *ταῦτα γὰρ ἀρμόζει*

Ἀφοῦ ὁ ἐκδ. συμπληρώνει τὸ παραδεδομένο *ταῦ* (βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν.), θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκδώσει τὴ λέξη ὡς ἐξῆς: *ταῦ<τα>*.

σ. 14, 9: *τὰ ἔλκη ἀκατούλωτα*

Τὸ παραδεδομένο *κατουλωτα* συμπληρώνεται μὲ βάση τὸν Ἄνώνυμο [Αἴλ. Προμ.:] (βλ. κριτ. ὑπόμν.) σὲ *ἀκατούλωτα*, ὁπότε πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ: <ά>*κατούλωτα*.

σ. 15, 12-13: *ἔστι δὲ αὕτη ἀφλέγματος*

Ἀφοῦ τὸ χφ. παραδίδει *ἀφλέγματος* (βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν.), ὁ Wellmann ἔπρεπε νὰ τὸ ἐκδώσει *ἀφλέγμα<ν>τος*.

σ. 16, 23: *οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀσκαλαβώτου δηχθέντες*

Ἡ ἑλλιπὴς γρ. *καλαβώτου* τοῦ χφ. (βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν.) θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκδοθεῖ: <ἀσ>*καλαβώτου*.

σ. 17, 16-17: *τὰ παρακολουθοῦντα τοῖς πεπληγόσι σημεῖα*

Τὸ χωρίο αὐτὸ κατὰ τὸ χφ. ἔχει ὡς ἐξῆς: *τὰ παρακολουθοῦντα τοῖς τοῖς πεπληγόσι σημεῖα*. ὁ Wellmann, ἀντὶ νὰ ἐκδώσει ὀρθὰ τὸ κείμενο (δηλ.: *τὰ παρακολουθοῦντα τοῖς {τοῖς} πεπληγόσι σημεῖα*), ἀπλῶς παραλείπει τὸ ἓνα *τοῖς*, μὴ δηλώνοντάς το στοὶ κείμενο, παρὰ μόνον στοὶ κριτ. ὑπόμν.

σ. 20, 26: *ἢ πέπερι τρίψας*

Τὸ ἡμίτελῶς παραδεδομένο *περι* (βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν.) θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκδοθεῖ: <πέ>*περι*.

σ. 21, 4: *πυρέθρου*

Ἀντὶ *πυρέθρου* στοὶ χφ. παραδίδεται *ἐπυρέθρου* (βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν.). συνεπῶς ἡ γρ. αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκδοθεῖ: {ἐ}<*πυρέθρου*.

σ. 22, 9: *μηδὲ τρίτον ἡμέρας διαλιπών*

Τὸ *ἡμε* τοῦ χφ. (βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν.) θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκδοθεῖ: *ἡμέ<ρας>*.

σ. 22, 23: *ὑπόναυσος*

Ἡ λανθασμένη γρ. *ὑπόναυσος* τοῦ χφ. διορθώνεται ἀπὸ τὸν Wellmann σὲ *ὑπόναυσος*, χωρὶς ἢ ἐπέμβαση αὐτὴ νὰ δηλώνεται στοὶ κείμενο, δηλ. *ὑπόναυσ<ι>ος*, παρὰ μόνον στοὶ κριτ. ὑπόμν.

σ. 30, 7: *ἐκ δὲ τῶν Στράτωνος*

Στοὶ χφ. παραδίδεται: *ἐκ δὲ τῶν Στράτωνός ἐστι*. ὁ Wellmann παραλείπει τὸ *ἐστι*, χωρὶς νὰ δηλώνει τὴν ἐπέμβαση αὐτὴ στοὶ κείμενο παρὰ μόνον στοὶ κριτ. ὑπόμν. Ὁ ὀρθὸς τρόπος ἐκδόσεως τοῦ χωρίου εἶναι: *ἐκ δὲ τῶν Στράτωνος {ἐστί}*⁸⁰¹.

801. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 199, τὴν παρατήρηση στοὶ χωρίο αὐτό.

σ. 35, 22: πλατυκέφαλον δέ· ἔστι δέ

πλατυκέφαλον ἔστι δέ Ρ (βλ. και κριτ. υπόμν.): ὁ Wellmann εἰσάγει στοῦ κείμενο τὸ πρῶτο δέ χωρὶς τὸ σύμβολο τῆς προσθήκης, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκδώσει τὸ χωρίο ὡς ἐξῆς: πλατυκέφαλον <δέ>· ἔστι δέ⁸⁰².

σ. 37, 8-9: σίδια ἐφθά

Ἡ προβληματικὴ γρ. διὰ ἐκφθα τοῦ χφ. (βλ. και κριτ. υπόμν.) διορθώνεται ὀρθὰ ἀπὸ τὸν Wellmann σὲ σίδια ἐφθά· ὡστόσο, ἀφοῦ στὴν οὐσία παραδίδεται ἡ δευτέρη συλλαβὴ τοῦ οὐσ., αὐτὸ τὰ ἔπρεπε νὰ ἐκδοθεῖ: <σί>δια.

5. ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΝΙΟΣ ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ

Ὁ Διοσκουρίδης ἀπὸ τὰ Ἀνάζαρβα τῆς Κιλικίας (ἔδρασε ἐπὶ Κλαυδίου και Νέρωνα), γνωστός ὡς ὁ μεγαλύτερος φαρμακολόγος τῆς Ἀρχαιότητος, δὲν κατονομάζεται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ. Ὡστόσο, ὅπως θὰ φανεῖ σαφῶς, ἀπὸ τῆ σύγκριση τῶν χωρίων τῶν δύο αὐτῶν γιαιτρῶν, τὰ ὁποῖα παρατίθενται στὴ συνέχεια, ὁ Φιλούμενος δὲν ἀγνοοῦσε τὰ ἔργα *Περὶ ὕλης ἱατρικῆς* και *Περὶ ἀπλῶν φαρμάκων* τοῦ Ἀναζαρβέα ὁμοτέχνου τοῦ. Ἡ διερεύνηση τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐν λόγῳ γιαιτρῶν δὲν συμβάλλει μόνο στοῦ ἐντοπισμὸ μίας σημαντικῆς πηγῆς τοῦ Φιλουμένου, ἀλλὰ σὲ κάποιες περιπτώσεις μᾶς βοηθᾶ και στὴν ἀποκατάσταση (ἢ ἔστω στὴν ἐπὶ πλέον τεκμηρίωση κάποιων διορθωτικῶν προτάσεων) τοῦ κειμένου τοῦ Π. *ιοβ.*⁸⁰³.

ι) *Περὶ ὕλης ἱατρικῆς*

Παραθέτω ἀμέσως παρακάτω σὲ παράλληλες στήλες τὰ χωρία τοῦ Π. *ιοβ.* τοῦ Φιλουμένου και τοῦ Π. *ὑλ. ἱατρ.* τοῦ Διοσκουρίδη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τεκμηρι-

802. Βλ. και παραπάνω, σ. 205, τὴν παρατήρηση στοῦ χωρίου αὐτό (γιὰ τὴ μὴ ἀναγκαιότητα τῆς προσθήκης).

803. Φυσικὰ στοὺς δύο ὑπὸ ἐξέταση συγγραφεῖς ἐντοπίζεται κοινὴ χρῆση και ἄλλων φαρμάκων, κυρίως ἀπλῶν, τὰ σχετικὰ συμφραζόμενα ὁμως εἶναι ἔτσι διαμορφωμένα, ὡστε στίς περιπτώσεις αὐτὲς μᾶλλον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποστηριχθεῖ ἐξάρτηση τοῦ Φιλουμένου ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδη. Πὰ παράδειγμα, ὁ Φιλούμενος στοῦ κεφ. ποῦ ἀφορᾶ τοὺς ἐχιδοήκτους μεταξὺ τῶν σχετικῶν βοηθημάτων καταγράφει και τὸ φυτὸ ἄγχουσα, ποῦ ἀπὸ μερικοὺς χρησιμοποιεῖται ὡς *περίπτων*· βλ. Φιλουμ., Π. *ιοβ.* 17, 6 [CMG X/1/1, σ. 24, 5-6]: *καὶ ἄγχουσαν δὲ τὴν λεπτόφυλλον ἔνιοι περιπίπτουσιν και βοηθεῖν ὑπισχνοῦνται*. Τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Διοσκουρίδη, ὅπου μεταξὺ ἄλλων μνημονεύεται και ἡ παραπάνω χρῆση τοῦ ἴδιου φυτοῦ, εἶναι τὸ ἀκόλουθο, Διοσκουρ., Π. *ὑλ. ἱατρ.* 4, 24 [II 189, 6-8 Wellm.]: *δύναμις δὲ αὐτῆς και τῶν φύλλων θηριοδήκτοις βοηθεῖν, μάλιστα δὲ ἐχιδοήκτοις ἐσθιόμενα και πινόμενα και περιεπτόμενα*. Βλ. ἐπίσης τὰ σχετικὰ μὲ τὴ χρῆση τοῦ ὄξυμέλιτος γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δηγημάτων τοῦ σηπὸς στοῦ Φιλουμ., Π. *ιοβ.* 23, 3 [CMG X/1/1, σ. 30, 4-5], και στοῦ Διοσκουρ., Π. *ὑλ. ἱατρ.* 5, 14 [III 16, 4-5 Wellm.], κ.ἄ.

ώνεται ὅτι ὁ πρῶτος γνώριζε καὶ χρησιμοποίησε τὸ ἐν λόγῳ ἔργο τοῦ δευτέρου. Σημειώνω ἀκόμη ὅτι σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις ἴδια ἢ παρόμοια σκευάσματα ἐντοπίζονται καὶ στὸ διοσκουρίδειο *Π. ἀπλ. φαρμ.*, ὄχι ὅμως μὲ διατύπωση ποὺ νὰ ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε ἐξάρτηση τοῦ Φιλουμένου ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ ἔργο· τὰ χωρία αὐτὰ τοῦ *Π. ἀπλ. φαρμ.* τὰ μνημονεύω κάθε φορά στὸν οἰκείο τόπο (δηλ. μετὰ τὴν παράθεση τῶν ἀντίστοιχων χωρίων τοῦ *Π. ὕλ. ιατρ.* καὶ τοῦ *Π. ιοβ.* μετὰξὺ τῶν ὁποίων διαπιστώνεται ἐξάρτηση).

1. Στὸ κεφ. ποὺ ἀφορᾷ τὴ θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει δαγκωθεῖ ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο, παρατίθεται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο ἓνα φάρμακο, ἡ σύνθεση τοῦ ὁποίου ἐντοπίζεται ἐπακριβῶς στὸν Διοσκουρίδη, ἐνῶ μετὰξὺ τῶν δύο γιατρῶν ὑπάρχει κάποια διαφοροποίηση ὅσον ἀφορᾷ τὴ χρονικὴ διάρκεια τῆς χορηγήσεώς του· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ιατρ.* 2, 10
[I 125, 15-17 Wellm.]⁸⁰⁴:

καρκίνων ποταμίων καέντων ἢ
τέφρα κοχλιαρίων δυνεῖν πλήθος
σὺν γεντιανῆς ρίζης
κοχλιαρίῳ ἐνὶ

καὶ οἴνω ποθεῖσα
ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς

βοηθεῖ λυσσοδήκτους ἐνεργῶς⁸⁰⁵.

Γιὰ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ συστατικά τῶν παραπάνω φαρμάκων, δηλ. τὴ ρίζα τῆς γεντιανῆς καὶ τὴ χρῆση τῆς σὲ διάφορα σκευάσματα κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν ἰοβόλων, βλ. καὶ Διο-

Φιλούμ., *Π. ιοβ.* 2, 3
[CMG X/1/1, σ. 5, 19-23]:
ὁπόταν δέ τις δηχθῆ ὑπὸ
λυσσῶντος κυνός, εἰς οἴνου
ἀκράτου κυάθους τρεῖς
ἢ τέσσαρας ἐμπάσειεν
δύο μὲν <κοχλιάρια
τῆς τῶν καρκίνων τέφρας,
ἐν δὲ>
κοχλιάριον τῆς γεντιανῆς
[...]

τῷ δεδηγμένῳ
διδόναι πιεῖν
ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας
μέχρι τεσσαράκοντα ἡμερῶν.

804. Ὁ Wellmann γνωρίζει τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Διοσκουρίδη, ἀφοῦ τὸ ἐπικαλεῖται γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἀντίστοιχου χωρίου τοῦ Φιλουμένου (βλ. κριτ. ὑπόμν.)· ἡ ἀξιοποίηση ὅμως ἀπὸ αὐτὸν τοῦ ἔργου τοῦ Διοσκουρίδη εἶναι μόνο περιστασιακὴ, χωρὶς νὰ ἀσχολεῖται συστηματικὰ μὲ τὴ διερεύνηση τῆς σχέσεως ἐξαρτήσεως τῶν δύο αὐτῶν γιατρῶν.

805. Γιὰ τὸ σύνολο τῶν ἰοβόλων καὶ τῶν δηλητηρίων, γιὰ τὰ ὁποῖα συνιστᾶται ἡ χρῆση τῶν ποταμίων καρκίνων (δύνανται δὲ τὰ αὐτὰ καὶ οἱ θαλάσσιοι, πλὴν ἤττον τούτων ἐνεργοῦσιν), βλ. Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ιατρ.* 2, 10 [I 125, 19-25 Wellm.] (ἐρπετά, φαλάγγια, σκορπίοι, λαγωγὸς θαλάσσιος).

σκουρ., Π. ὕλ. *ιατρ.* 3, 3 [II 5, 11-13 Wellm.]: βοηθεῖ δὲ [sc. ἡ ρίζα τῆς γεντιανῆς] θηριοδῆκτοις ποτιζομένη δραχμῶν δυεῖν πλήθος μετὰ πεπέρεως καὶ πηγάνου καὶ οἴνου⁸⁰⁶.

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 120 [III 300, 1-3 Wellm.]: ἢ καὶ ὄλων [sc. τῶν ποταμίων καρκίνων] καέντων τῆς τέφρας δραχμὴν α' ἢ δ', γεντιανῆς δραχμὴν α' καὶ ἀμπέλου λευκῆς τῆς τέφρας δραχμᾶς β' σὺν οἴνω λευκῶ ἐπὶ ἡμέρας γ' πινόμενα [sc. λυσοδοῆκτους ὠφελεῖ]. Ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδην, Π. ὕλ. *ιατρ.*, καὶ τὸν Φιλούμενο λείπει ἡ μνεία τῆς τέφρας τῆς λευκῆς ἀμπέλου ὡς συστατικοῦ τοῦ φαρμάκου, ὁ Φιλούμενος, ὁμως κάνοντας λόγο γιὰ τὴν προετοιμασία τῶν δύο ὑλικῶν (δηλ. τῶν καρκίνων καὶ τῆς γεντιανῆς) σημειώνει ὅτι οἱ καρκίνοι πρέπει νὰ καοῦν ἐπὶ κληματίδος λευκῆς ἀμπέλου⁸⁰⁷.

2. Γιὰ τὴ μὴ ἐπούλωση τῶν οὐλῶν καὶ τὴ διατήρηση τῶν ἐλκώσεων ἐπὶ τῶν *ιοβόλων τραυμάτων* ὁ Φιλούμενος συνιστᾷ τὴ χρῆση ὡς κατάπλασμα *ταρίχου* καὶ *σκοροδῶν* ἢ χρῆση τῶν ὑλικῶν αὐτῶν γιὰ τὴν ἴδια ἀκριβῶς περίπτωσι ἐντοπίζεται καὶ στὸν Διοσκουρίδην βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. *ιατρ.* 2, 28
[I 131, 9-12 Wellm.]:

σμαρίδος ταριχηρᾶς
ἢ κεφαλὴ καεῖσα <λεία>
ἔλκη στέλλει ὑπερσαρκοῦντα
[...]

σκορπιοπλήκτοις δὲ
καὶ κυνοδῆκτοις ἢ σὰρξ
ἀρμόζει καθάπερ

Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 3, 3
[CMG X/1/1, σ. 6, 31-7, 1]:

παρέξει δὲ αὐταῖς [sc. ταῖς
οὐλαῖς τῶν *ιοβόλων*]
τὸ τοιοῦτο *τάριχος*

806. Μὲ ἀφορμὴ τὴν καταγραφὴ τοῦ χωρίου αὐτοῦ ποὺ ἀφορᾷ τὴν γεντιανὴν πρέπει νὰ διευκρινίσω τὰ ἀκόλουθα: Συνήθως τὰ διάφορα ἀπλᾶ φάρμακα ποὺ ἀναγράφονται ὡς συστατικά κάποιου *συνθέτου* φαρμάκου, τὸ ὁποῖο εἶναι δραστικό, γιὰ παράδειγμα, κατὰ τῶν *ιοβόλων*, συνιστῶνται ὡς συστατικά τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ καὶ ὡς ἀπλᾶ φάρμακα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν ἴδια δράση, δηλ. κατὰ τῶν *ιοβόλων* (προφανῶς ἓνα φάρμακο, *σύνθετον* ἀπὸ ἀρκετὰ ἀπλᾶ μὲ τὴν ἴδια θεραπευτικὴ δράση, παρουσιάζει τὴ δράση αὐτὴ στὸν μεγαλύτερο δυνατὸ βαθμό). Ὡς παράδειγμα σημειῶν καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Φιλούμενου, ὅπου καταγράφονται διάφορα ὑλικά, ἀπὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρασκευάζεται *σύγχρισμα* πρὸς ἐρπετά, στὸ τέλος ὁμως τῆς σχετικῆς παραγράφου γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὰ *συγχρίσματα* ποὺ παρασκευάζονται ἀπὸ τὴν ἀνάμιξη περισσότερων τοῦ ἐνὸς ἀπὸ αὐτά: βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *ιοβ.* 7, 1 [CMG X/1/1, σ. 11, 2-7]: *συγχιρίσθω δὲ τὸ σωματίον ἐλαίῳ, ἐν ᾧ κέδροι συγκεκομμένοι χλωραὶ προ<σ>εβλήθησαν [cog. Χαριτωνίδης] ἢ ἀρκευθίδες ἢ κόνυζα ἢ πευκέδανον ἢ σίλφιον ἢ ἐλελίσφακον ἢ μαλάχη ἀγρία ἢ ἀβρότονον ἢ καρδάμμον ἢ ἀσφοδέλου ἢ δαύκου καρπὸς ἢ χαλβάνη, καὶ ὁπῶ πευκεδάνου ἢ μυελῶ ἐλαφεῖω μετ' ὄξους ἀνειμένῳ ἢ ὄξελαίῳ ἢ τοῖς ἐκ τούτων συντεθεῖσι.*

807. Πρβ. καὶ ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 169, 1-6 K.]: *ἄλλη ἐνδοξος πάνυ, Μιθρέου. καρκίνων ποταμίων ἐπὶ κλημάτων λευκῆς ἀμπέλου κεκαυμένων καὶ τετριμμένων μύστρα ι', ρίζης γεντιανῆς μύστρα γ', τερμινθίνης μύστρα β'. δίδου δηχθεῖσιν εὐθέως μετ' οἴνου ἀκράτου παλαιοῦ κυάθων γ' ἢ ὀλίγῳ πλέονος ἢ ἐλάττονος.*

πᾶς τάριχος

δριμύτατος ἐπιτιθέμενος,

καὶ

ὁ.π. 2, 152 [I 218, 9-219, 1

Wellm.]:

καταπλάσσεται δὲ [sc. τὰ
σκόροδα]... καὶ ἐπὶ τῶν
λυσσοδῆκτων ὠφελίμως.

καὶ σκορόδων ἄγλιθες
λελειοτριβημένα
[sc. καὶ ἐπιτιθέμεναι].

Τὴ χρήση τοῦ *ταρίχου* ὡς καταπλάσματος στὴ θεραπευτικὴ ἀντιμετώπιση κυνοδῆκτων καὶ ἀνθρωποδῆκτων συνιστᾷ ὁ Φιλούμενος καὶ λίγο παρακάτω, Π. *ιοβ.* 5, 5 [CMG X/1/1, σ. 10, 4-7] (*ἐκ τῶν Ἀπολλωνίου Εὐπόριστων*): ἡ τάριχον ὄν ἐὰν σχῆς μάλιστα παλαιὸν λειώσας κατάπλασσε [sc. τὰ φλεγμαίνοντα τῶν δηγμάτων τῶν κυνοδῆκτων]: ἐπίσης ὁ γιατρός αὐτὸς ὑποδεικνύει τὸ ἴδιο βοήθημα γιὰ τὴ θεραπεία γενικὰ τῶν θηριοδῆκτων· βλ. 7, 6 [CMG X/1/1, σ. 11, 26-12, 1]: ἐπιτιθέσθω δὲ [sc. θηριοδῆκτοις] τάριχος λειός. Σημειώνω ἐπὶ πλέον ὅτι ὁ τάριχος ἔχει θεραπευτικὴ δράση στοὺς θηριοδῆκτους καὶ ὡς τροφή· βλ. 7, 11 [CMG X/1/1, σ. 13, 1]: καὶ τάριχος δριμύτατος [sc. τρωγόμενος (ἀπὸ τοὺς θηριοδῆκτους)]· 9 [CMG X/1/1, σ. 13, 26-27]: τροφαῖς δὲ χρηστέον ... τάριχοις 17, 6 [CMG X/1/1, σ. 24, 2-3]: καὶ τάριχων χρηστῶν πλείον ἐσθίοντες [sc. οἱ ἐχιόδηκτοι] μετὰ ἄρτου 17, 7 [CMG X/1/1, σ. 24, 10]: καὶ τάριχος δριμύτατος ὠφελεῖ [sc. ἐχιόδηκτοις ἐσθιόμενος]· 18, 5 [CMG X/1/1, σ. 26, 1]: ἐσθιέτω δὲ [sc. ὁ δηχθεὶς ὑπὸ κεράστου], καὶ τარიχηρὰ κρέα μετὰ ἄρτου ξηροῦ, καὶ 19, 2 [CMG X/1/1, σ. 26, 10]: ἐσθίειν δὲ [sc. τοὺς δεδηγμένους ὑπὸ πρηστήρων] τάριχον ὠμόν. Βλ. καὶ παρακάτω, ἀρ. 36 (γιὰ τὴ χρήση τοῦ ὠμοταρίχου).

Πὰ τὴ χρήση γενικὰ τοῦ τάριχου ὡς καταπλάσματος τῶν κυνοδῆκτων βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. *ἀπλ. φαρμ.* 2, 120 [III 300, 14-15 Wellm.]: τάριχος πᾶν [sc. καταπλαττόμενον], ἐνῶ εἰδικότερα γιὰ τὸ θεραπευτικὸ βοήθημα ποὺ παρασκευάζεται ἀπὸ *σμαρίδαν τარიχηρὰν* βλ. 1, 179 [III 220, 9-10 Wellm.]: στέλλει δὲ ἔλκη ... *σμαρίδος τარიχηρᾶς κεφαλὴ καεῖσα*.

Πὰ τὰ *σκόροδα* ὡς κατάπλασμα τῶν θηριοδῆκτων βλ. καὶ Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 3, 6 [CMG X/1/1, σ. 10, 6-7] (μέσω τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυός): ὁ δὲ καθηγητὴς ἐνεργέστερον ποιῶν καὶ σκόροδα συνελείπειν [sc. ἐπὶ τοῖς κυνοδῆκτοις]· 7, 6 [CMG X/1/1, σ. 12, 1-2]: καὶ σκόροδα, ποτὲ μὲν λειοτριβηθέντα καταπλασσεσθῶ, ποτὲ δὲ καέντα προσβαλλέσθω τοῖς δῆγμασιν [sc. τῶν θηριοδῆκτων]· αὐτόθι [CMG X/1/1, σ. 12, 6]: καὶ σκόροδα μεθ' ἄλός [sc. καταπλασσομένα ὠφελεῖ θηριοδῆκτοις], καὶ 33, 5 [CMG X/1/1, σ. 37, 4-6] (ἀπὸ τὰ *Εὐπόριστα* τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυός): σκόροδα τρίψας σὺν τοῖς λεπίσμασιν καὶ κυμίνου τὸ ἴσον διεῖς ἐλαίῳ κατάπλασσε τὰ δῆγματα [sc. τῶν δεδηγμένων ὑπὸ μυγαλῆς] καὶ συνάλειφε τοὺς κύκλω τόπους, ἐνῶ γιὰ τὴν ὠφέλεια ποὺ προκύπτει στοὺς ἐχιόδηκτους ἀπὸ τὴ χρήση τους τόσο ὡς κατάπλασμα ὅσο καὶ ὡς τροφή βλ. 13 [CMG X/1/1, σ. 16, 24-25]: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ ἀσκαλαβώτου δηχθέντες] *παραχρήμα καταπλασσομένοι τὴν πληγὴν κρομμῆους, σκορόδοις, ἔτι καὶ ἐσθίοντες αὐτά* (βλ. καὶ παρακάτω, ἀρ. 4)⁸⁰⁸.

808. Σημειώνω ἐπὶ πλέον ὅτι οἱ δράσεις καὶ τῶν ὑπολοίπων δύο ἀπλῶν φαρμάκων, τοῦ *κρομμῆου* καὶ τοῦ *Κυρηναϊκοῦ ὀποῦ*, ποὺ ἀναγράφονται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο στὴ συνέχεια τοῦ χωρίου σ. 6, 31-7, 1, ὡς ἐπιθέματα γιὰ τοὺς λυσσοδῆκτους, μνημονεύονται καὶ ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδη·

3. Τὸ ἀκόλουθο φάρμακο γιὰ λυσοδοήκτους ἀφορᾷ τὴ χρήση τῶν κόκκων τοῦ σιταριοῦ ὡς ἐπιθέματος στὶς πληγές τους· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 85

[I 169, 3-4 Wellm.]:

μασηθέντες δὲ

[sc. οἱ πυροί]

καὶ καταπλασθέντες

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 3, 3

[CMG X/1/1, σ. 7, 2-3]:

καὶ κόκκοι δὲ πυρῶν

ἐπιτιθέσθωσαν [sc. λυσοδοήκτους],

καὶ μεμασημένοι μὲν

καὶ ἀμάσητοι.

ὠφελουῖσι κυνοδήκτους⁸⁰⁹.

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 120 [III 300, 20-21 Wellm.]: πυροὶ ὠμοὶ μασηθέντες καὶ ἐπιτεθέντες [sc. ὠφελουῖσι λυσοδοήκτους].

4. Τοὺς λυσοδοήκτους ὅμως τοὺς ὠφελεῖ τὸ σκόρδο ὄχι μόνον ὡς ἐπίθεμα, ἀλλὰ καὶ ὅταν τρώγεται· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 152

[I 219, 1-2 Wellm.]:

καὶ

βιβρωσκόμενον δὲ [sc τὸ σκόρδον

ὀνίνησι [sc. λυσοδοήκτους]⁸¹⁰.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 4, 3

[CMG X/1/1, σ. 7, 21]:

ὠσαύτως δὲ

καὶ σκορόδων [...] ἐδωδῆ

[sc. ὠφελεῖ λυσοδοήκτους].

Πρβ. καὶ Φιλούμ., Π. ἰοβ. 7, 11 [CMG X/1/1, σ. 13, 1]: καὶ σκόροδα [sc. τρωγόμενα (ὠφελούν τοὺς θηριοδήκτους)]· 9 [CMG X/1/1, σ. 13, 26-27]: τροφαῖς δὲ χρηστέον ..., οἶον σκορόδοις· 13 [CMG X/1/1, σ. 16, 24-25]: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ἀπὸ τοῦ ἀσκαλαβῶ-

βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 151 [I 216, 12-13 Wellm.]: κυνοδήκτους τε κατάπλασμα [sc. ἐτι τὸ κρόμμυον] μεθ' ἄλδος καὶ πηγάνου καὶ μέλιτος — Φιλούμ., αὐτόθι [CMG X/1/1, σ. 7, 1]: κρόμμυά τε ὠσαύτως, καὶ Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 80 [II 95, 16 Wellm.]: καὶ ἐπὶ τῶν λυσοδοήκτων δὲ ὠφελεῖ [sc. ὁ ὀπὸς τοῦ σιλφίου] ἐπιτιθέμενος τοῖς τραύμασι — Φιλούμ., αὐτόθι [CMG X/1/1, σ. 7, 1-2]: καὶ ὀπὸς μάλιστα μὲν ὁ Κυρηναϊκὸς ἢ ὁ Μηδικὸς ἢ ὁ Παρθικὸς [sc. ἐπιτιθέμενος λυσοδοήκτους].

809. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι τὸ πίτυρον ἐκ πυρῶν ἐνδείκνυται νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴ θεραπεία τῶν ἔχεοδήκτων, καὶ τὸ ἐκ τῶν σητανίων πυρῶν ἄλευρον γενικὰ γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ ἰοβόλα· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 85 [I 169, 9-17 Wellm.].

810. Ὁ Διοσκουριδὴς καταγράφει καὶ κάποιες ἀκόμη θεραπευτικὲς χρήσεις τοῦ σκόρδου, δηλ. ὅτι ὡς τροφή ὠφελεῖ καὶ τοὺς ἔχεοδήκτους, ἐνῶ ὡς κατάπλασμα τοὺς ἔχεοδήκτους, τοὺς λυσοδοήκτους καὶ ἐκείνους ποὺ ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ μυγαλῆ· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 152 [I 218, 9-219, 12 Wellm.]. Πρέπει νὰ διευκρινισθεῖ ἐδῶ ὅτι ἀρκετὰ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἴτε γενικὰ τὰ ἰοβόλα εἴτε συγκεκριμένα τέτοια ζῶα, ἐντοπίζονται καταγεγραμμένα ἀπὸ τὸν Διοσκουριδῆ σὲ κεφφ. ποὺ ἀφοροῦν τὰ δῆγματα τῶν ἔχεων· τὴν αἰτία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ τὴν ἐντοπίζουμε στὸν Φιλούμ., Π. ἰοβ. 27, 3 [CMG X/1/1, σ. 33, 4-7]: καὶ καθ' ὄλου ἀπλῶς <εἰπεῖν> ἐπὶ παντὸς θηριοδέκτου τῶν κατωνομασμένων εἰδῶν τὰ πρὸς ἔχεοδήκτους ἀρμόζει βοηθήματα, ὡς ἂν καθ' ὄλου ὄντα πρὸς παντὸς ἰοβόλου πληγὴν εὐάρμοστα.

του δηχθέντες] παραχρήμα καταπλασσόμενοι τὴν πληγὴν κρομμύοις, σκορόδοις, ἔτι καὶ ἐσθιόντες αὐτά· 17, 7 [CMG X/1/1, σ. 24, 9]: *σκόροδά τε ἐσθιόμενα* [sc. ὠφελεῖ ἐχιοδήκτοις]· 21, 4 [CMG X/1/1, σ. 28, 2]: *δοτέον σκόροδα πολλά* [sc. τοῖς ὑπὸ αἰμόρρου καὶ αἰμορροΐδος δεδηγμένοις]· 35, 3 [CMG X/1/1, σ. 38, 25]: *ἢ σκόροδα πλείονα προσφερόμενοι* [sc. τοῖς ὑπὸ ἀραχνῶν πληγεῖσι], καὶ 35, 4 [CMG X/1/1, σ. 38, 27-28] (ἀπὸ τὰ *Εὐπόριστα* τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυός): *μετὰ τῶν σιτίων σκόροδα παραινῶν δίδοσθαι* [sc. τοῖς ὑπὸ ἀραχνῶν πληγεῖσι]⁸¹¹.

Βλ. καὶ Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 120 [III 300, 10-25 Wellm.], ὅπου ὡς βοηθήματα γιὰ τοὺς κυνοδήκτους καταγράφονται μεταξὺ ἄλλων τὸ σκόροδον, τὸ κρόμμυον, ὁ ὀπὸς σιλφίου [= ὀπὸς *Κυρηναϊκός* κ.ἄ.], ὁ τάριχος, οἱ μασηθέντες πυρροί (γιὰ τοὺς ὁποίους βλ. παραπάνω, ἀρ. 3), κ.ἄ., χρῆση τῶν ὁποίων ἐπίσης ἐντοπίζεται στὸ *Π. ἰοβ.*: πρβ. καὶ 2, 122 [III 301, 9-12 Wellm.], ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, ἡ σκороδοφαγία συνιστᾶται ὡς ἀνυτικώτατον βοήθημα γιὰ τοὺς ἐχιοδήκτους.

5. Τὸ γάλα συνιστᾶται ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδη γενικὰ γιὰ τὴν κάθαρσιν τοῦ ὀργανισμοῦ, ἐνῶ τὴν ἴδια ἀκριβῶς χρῆση του, καὶ μὲ παρόμοια ἔκφραση, καταγράφει καὶ ὁ Φιλούμενος γιὰ τὴν θεραπεία τῶν λυσοδοήκτων· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 2, 70

[I 144, 10-11 Wellm.]:

ἔχει δὲ πᾶν γάλα

παρεμπεπλεγμένον τὸν ὀρρόν,

ὃς σχιζόμενος

πρὸς κάθαρσιν

*εὐτονωτέραν ἀρμόζει ...*⁸¹².

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 4, 9

[CMG X/1/1, σ. 8, 15-17]:

καὶ τὸ γάλα δὲ

τὸ σχιστόν,

ὁμοῦ μὲν κάθαρσιν

καὶ ἐπίκρασιν παρέχειν δυνάμενον.

Πρβ. καὶ Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 4, 2 [CMG X/1/1, σ. 7, 19]: <καὶ> γάλακτος [sc. πόσις (δίαιτα λυσοδοήκτων)].

Στὸ διοσκουρίδειο *Π. ἀπλ. φαρμ.* ἐντοπίζεται χρῆση τοῦ σχιστοῦ γάλακτος μόνο γιὰ ὄσους πάσχουν ἀπὸ ἐλεφαντίαση, βλ. 1, 195 [III 225, 2-3 Wellm.]: *ὠφελεῖ καὶ γάλα σχιστόν καταπινόμενον ἱκανῶς τοὺς ἐλεφαντιῶντας.*

6. Στὸ ἀκόλουθο χωρίο ἡ πολτοποιημένη ρίζα τοῦ μαράθρου συνιστᾶται νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἴαση τῶν δηγμάτων τῶν ἰοβόλων ζώων, τῶν κυνο-

811. Βλ. καὶ παραπάνω, ἀρ. 2.

812. Γιὰ τὴν θεραπευτικὴ δράση τοῦ γάλακτος (καὶ μάλιστα τοῦ βοείου) κατὰ συγκεκριμένον δηλητηρίων βλ. Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 2, 70 [I 144, 24-145, 4 Wellm.] (*κανθαρίς, πιτυοκάμψη, βούπρηστις, σαλαμάνδρα, ὑσσύαμος, δορύκνιον, ἀκόνιτον, ἐφήμερον*), ἐνῶ τὸ γάλα τῆς γυναικὸς εἶναι ἀντιφάρμακο γενικὰ τῶν *θανασίμων φαρμάκων*, βλ. Διοσκουρ., αὐτόθι [I 145, 14 Wellm.], καὶ τὸ τῆς πρωτοτόκου κυνὸς γάλα ἐνδείκνυται νὰ χορηγηθεῖ πρὸς λαγωῦ θαλασσίου πόσιν, βλ. Διοσκουρ., αὐτόθι [I 145, 21-22 Wellm.].

δήκτων στὸν Διοσκουρίδη καὶ τῶν ἀνθρωποδήκτων στὸν Φιλούμενο⁸¹³. βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 70
[II 81, 7-8 Wellm.]:

αἱ δὲ ρίζαι [sc. τοῦ μαράθρου]
λεῖται σὺν μέλιτι

καταπλασθεῖσαι
κυνοδήκτους θεραπεύουσιν⁸¹⁵.

Τοὺς θηριοδήκτους ὠφελοῦν ἐπίσης ὁ χυλὸς καὶ ὁ καρπὸς τοῦ μαράθ(ρ)ου βλ. Φιλούμ., Π. ἰοβ. 7, 11 [CMG X/1/1, σ. 13, 2-3]: ... καὶ μαράθου ... χυλὸς σὺν μελικράτῳ ροφούμενος [sc. ὑπὸ τῶν θηριοδήκτων], καὶ 23, 3 [CMG X/1/1, σ. 30, 4-5] (ἀπὸ τὰ Εὐπόριστα τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυός): ἡ μαράθρου καρπὸν ἐφθὸν μετ' οἴνου λευκοῦ κοτύλης ἡμισυ [sc. πότιζε τοῖς ὑπὸ σηπὸς δεδηγμένοις]⁸¹⁶.

7. Ἡ ἐπόμενη διοσκουρίδεια θεραπευτικὴ ὑπόδειξη γενικὰ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τραυμάτων χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τὸν Φιλούμενο γιὰ εἰδικὰ τραύματα (τὰ δαγκώματα ἀπὸ σκύλους): βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 73
[I 147, 22-148, 3 Wellm.]:

ἔρια οἰσπηρὰ [...] ἀρμόζοντα ἐν ἀρχῇ
πρὸς τραύματα,

[...]

βρεχόμενα ὄξει καὶ ἐλαίῳ
ἢ οἴνῳ.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 5, 3
[CMG X/1/1, σ. 9, 23]:

ἢ ἔριον οἰσπηρὸν

ὄξει καὶ ἐλαίῳ βεβρεγμένον

813. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ θεραπευτικὴ δράση τῆς πολτοποιημένης ρίζας τοῦ μαράθρου ἀφοροῦσε γενικὰ τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων· δικαιολογεῖται ἔτσι ἡ ὑπόδειξη τῆς χρήσεώς της ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδη καὶ τὸν Φιλούμενο σὲ δύο ἐπὶ μέρους περιπτώσεις ἰοβόλων.

814. Φυσικὰ ὁ Ἀρχιγένης εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσει τὸ ἔργο τοῦ Διοσκουρίδη, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀναντίρρητα καὶ ἀπὸ πολλὰς ἄλλες περιπτώσεις: βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ἀρχιγένης*, σ. 288-295 (σ. 288-293 γιὰ τὸ Π. ὕλ. ἰατρ.)· ὅποτε στὴν περίπτωσή αὐτὴ τὸ διοσκουρίδειο Π. ὕλ. ἰατρ. ἀποτελεῖ ἔμμεση πηγὴ τοῦ Φιλούμενου.

815. Ἐπίσης τὸ ἀφέψημα τῆς κόμης τοῦ μαράθρου ἐρπετοδήκτοις δὲ δίδεται σὺν οἴνῳ βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 70 [II 81, 3-5 Wellm.].

816. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 223.

[sc. ἐπιτίθει τοῖς δῆγμασι
τῶν κυνοδήκτων].

8. Ἡ ἴδια ἀκριβῶς παρατήρηση ἀφορᾶ καὶ τὴν θεραπευτικὴν χρῆσιν τοῦ καινοῦ σπόγγου στὰ τραύματα (δήγματα)· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 120

[III 89, 11-13 Wellm.]:

δύναται δὲ ὁ καινός τε
καὶ ἀλιπῆς [sc. σπόγγος]
τραυματικός τε εἶναι
καὶ οἰδήματα στέλλειν
καὶ τὰ νεότρωτα κολλᾶν
σὺν ὕδατι
ἢ ὄξυκράτῳ.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 5, 3

[CMG X/1/1, σ. 9, 24-25]

καινὸν σπόγγον

ὑδατι ψυχρῷ βρέξας

ἢ ὄξυκράτῳ ... ἔασσον ἐπικεῖσθαι

[sc. τοῖς δῆγμασι

τῶν κυνοδήκτων].

Ἡ χρῆσις τοῦ σπόγγου συνιστᾶται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο σὲ τρεῖς ἀκόμη περιπτώσεις θηριοδήκτων· βλ. Π. ἰοβ. 15, 11 [CMG X/1/1, σ. 20, 17-18]: ἢ σπόγγον καινὸν εἰς ὄξος ἀποβάπτων πυρία τὴν πληγὴν [sc. τῶν φαλαγγοδήκτων]· 21, 6 [CMG X/1/1, σ. 28, 11-12]: καὶ τὴν κύστιν [sc. τῶν δεδηγμένων ὑπὸ αἰμόρρου ἢ αἰμορροΐδος] σπόγγους πολλοῖς πυριατέον, καὶ 23, 4 [CMG X/1/1, σ. 30, 6-7] (ἀπὸ τὰ Εὐπόριστα τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυός): συμφέρει δὲ καὶ σπόγγους ὄξει θερμῷ βεβρεγμένους τῷ δήγματι [sc. τῶν ὑπὸ σηπὸς δεδηγμένων] προστιθέναι.

9. Πὰ τίς θεραπευτικὴς ιδιότητες τῆς τέφρας διαφόρων ξύλων ὁ Διοσκουρίδης ἀφιερώνει ἰδιαίτερη ἐνότητα, ὡς ἐνδεικνυόμενη ὅμως νὰ καταπλασθεῖ στὰ τραύματα τῶν ἰοβόλων καταγράφει τὴν κληματίνην, ἐνῶ ὁ Φιλούμενος μνημονεύει ἐναλλακτικὰ ἀκόμη δύο· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 117

[III 87, 3-4 Wellm.]:

καταπλασθεῖσα δὲ

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 7, 3

[CMG X/1/1, σ. 11, 16-18]:

μετὰ τοῦτο δὲ τέφρα

μετ' ὄξους

καταχρισμένη

ὀνίνησιν,

[sc. τοῖς ὑπὸ τῶν θηρίων

πεπληγμένοις]

μάλιστα δὲ

ἢ ἐκ συκίων ξύλων

ἢ δαφνίων ἢ ἀμπελίνων.

[sc. ἢ κληματίνη τέφρα]

σὺν ὄξει
έρπετόδηκτα καὶ κυνόδηκτα
ἰᾶται⁸¹⁷.

Ἡ *σुकίνη τέφρα* συνιστάται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο καὶ γιὰ τὰ δῆγματα τῶν φαλαγγιοδήκτων, *Π. ἰοβ.* 15, 10 [CMG X/1/1, σ. 20, 12]: *ἐπιτίθει δὲ τέφραν σукίνην σὺν ἀλσὶν λείοις μετ' οἴνου φυράσας.*

Πρβ. καὶ Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 120 [III 300, 23-24 Wellm.]: *τέφρα σукίνη σὺν κηρωτῇ [sc. ἐπιτεθείσα] (λυσσόδηκτοι).*

Ἡ *κληματίνη τέφρα* καταγράφεται ὡς *βοήθημα* τῶν λυσοδοήκτων ἀπὸ τὸν Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 120 [III 300, 15 Wellm.]: *τέφρα κληματίνη σὺν ἐλαίῳ.*

10. Ἡ *ἐπίθεσις* τῶν σχισμένων στῆ μέση ὀρνίθων, καὶ μάλιστα ὅταν εἶναι ἀκόμη ζεστές, πάνω στὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων συνιστάται ὡς ἀποτελεσματικὸ θεραπευτικὸ μέσο· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 2, 49
[I 135, 12-13 Wellm.]:
*ἀλεκτορίδες ἀνασχισθεῖσαι
καὶ ἐπιτεθεῖσαι ἔνθερμοι
τοῖς τῶν ἐρπετῶν δῆγμασι βοηθοῦσι.*

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 7, 6
[CMG X/1/1, σ. 12, 3]:
*ἢ ὄρνιθας⁸¹⁸ ἀνασχίζοντας
περιπτύσσειν
τῷ πεπληγῶτι τόπῳ
[sc. ὑπὸ ἰοβόλου θηρίου].*

Παρόμοιο θεραπευτικὸ *βοήθημα* ἀναγράφει ὁ Φιλούμενος καὶ γιὰ τοὺς ἐχιοδήκτους· βλ. *Π. ἰοβ.* 17, 3 [CMG X/1/1, σ. 23, 13-14]: *καὶ τῶν ὀρνίθων οἱ νεοσσοὶ ἀναπτυσσόμενοι παραχρήμα καὶ ἐπιτιθέμενοι⁸¹⁹.*

Βλ. καὶ Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 123 [III 303, 3-4 Wellm.]: *ἀλεκτορίδες ἀνασχισθεῖσαι ζῶσαι καὶ ἐπιτεθεῖσαι [sc. ἐχιοδήκτοις] θερμαί, ἀλλάσσειν δὲ δεῖ συνεχῶς⁸²⁰.*

11. Ἡ χρήση τῆς καλαμίνθης ὠφελεῖ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ἐρπετὰ κατὰ τὸν Διοσκουρίδη καὶ γενικότερα ἀπὸ ἰοβόλα ζῶα κατὰ τὸν Φιλούμενο· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 3, 35
[II 47, 9 Wellmann]:
*πινομένη δὲ
καὶ καταπλασσομένη*

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 7, 6
[CMG X/1/1, σ. 12, 5-6]:
*(καὶ πήγανόν τε)
καὶ καλαμίνθη
καταπλασσόμενα*

817. Ἡ ἴδια *τέφρα* συνιστάται ἐπίσης καὶ πρὸς *μύκητας*· βλ. Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 5, 117 [III 87, 5-6 Wellm.].

818. Τὰ οὖσ. *ἀλεκτορίς* καὶ *ὄρνις* εἶναι συνώνυμα· βλ. *LSJ*, στὰ λ., καὶ *GI*, στὰ λ.

819. Πρβ. καὶ παρακάτω, ἀρ. 32, ὅπου καταγράφεται πόμα σκευαζόμενον ἀπὸ ἐγκέφαλο ἀλεκτορίδων διαλυμένον σὲ κρασί.

820. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 216, ὑποσημ. 810.

[sc. ἡ καλαμίνθη]

ἀρήγει

έρπετοδήκτους⁸²¹.

ώφελει

[sc. τοῖς ὑπὸ τῶν θηρίων
πεπληγμένοις].

Σημειώνω ἀκόμη ὅτι ἡ καλαμίνθη ὡς κατάπλασμα ἀλλὰ καὶ ὡς πότμημα ἐνδεικνύονταν γιὰ τὴν ἴαση αὐτῶν ποῦ τσιμπήθηκαν ἢ δαγκώθηκαν ἀπὸ διάφορα ἰοβόλα· βλ. Φιλούμ., Π. ἰοβ. 14, 5 [CMG X/1/1, σ. 17, 23]: ἡ καλαμίνθη λειᾶ ὕδρηρὰ καταπλασσομένη [sc. βοηθεῖ σκορπιοπλήκτους]· 7, 11 [CMG X/1/1, σ. 13, 2-3]: καὶ καλαμίνθης ... χυλὸς σὺν μελικράτῳ ῥοφούμενος (θηριόδηκτοι)· 14, 6 [CMG X/1/1, σ. 18, 2-3]: καὶ καλαμίνθα ἐπὶ πολὺ ἐνεψηθεῖσα ὄξυκράτῳ (πότμημα σκορπιοπλήκτους), καὶ 35, 2 [CMG X/1/1, σ. 38, 18-19]: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ τετραγνάθων πεπληγμένοι] καλαμίνθη ... ποτιζόμενοι.

Τὸ πηγανὸν καὶ ἡ καλαμίνθη καταγράφονται ὡς καταπλάσματα εἰδικὰ γιὰ ἐχιοδήκτους⁸²² ἀπὸ τὸν Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 123 [III 303, 1-2 Wellm.]: καταπλάσσεται δὲ πρὸς ἔχεις ... πηγανὸν, καλαμίνθης φύλλα.

12. Τὸ ἀκόλουθο φάρμακο, παρασκευαζόμενο ἀπὸ πίσσα (δηλ. ρητίνη)⁸²³ καὶ ἄλας, εἶναι δραστικὸ γιὰ τὴν ἴαση τῶν δηγμάτων γενικὰ τῶν ἐρπετῶν· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 72

[I 70, 22-23 Wellm.]:

πρὸς τε ἐρπετῶν δήγματα

σὺν ἀλσί λείοις

καταπλασσομένη

[sc. ποιεῖ ἡ πίσσα]⁸²⁴.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 7, 7

[CMG X/1/1, σ. 12, 9]:

ἢ ἄλας λεάνας

ἀναλαβῶν πίσση ὕγρᾳ

κατάπλασσε

[sc. τὰ δήγματα τῶν ἐρπετῶν].

Τὸ σκεῦασμα αὐτὸ ὁ Φιλούμενος τὸ καταγράφει καὶ λίγο παρακάτω, στὸ ἴδιο κεφ. (συγχρίσματα πρὸς ἐρπετά), βλ. Π. ἰοβ. 7, 9 [CMG X/1/1, σ. 12, 19-20]: ὡς ἂν τῇ ὕγρᾳ πίσση μεθ' ἄλῶν λείων θερμότερων καταπλασσομένη⁸²⁵.

821. Κατὰ τὸν Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 35 [II 48, 1 Wellm.], ἡ καλαμίνθη καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα προπινομένη ποιεῖ σὺν οἴνῳ, ἐνῶ τὰ φύλλα τῆς (Διοσκουρ., αὐτόθι [II 48, 6 Wellm.]) θυμιαθέντα δὲ ἐρπετὰ διώκει καὶ ὑποστρωννύμενα.

822. Βλ. ὁμως παραπάνω, σ. 216, ὑποσημ. 810.

823. Γιὰ τὴν πίσσαν βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 72 [I 70, 15-16 Wellm.]: πίσσα ἢ μὲν ὕγρᾳ, ἢν ἔνιοι κῶναν καλοῦσι, συνάγεται μὲν ἐκ τῶν λιπαρωτάτων ξύλων πεύκης καὶ πίτυος.

824. Ἡ χρῆση τῆς πίσσας ἐνδείκνυται καὶ πρὸς θανάσιμα φάρμακα: βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 72 [I 70, 18 Wellm.].

825. Βλ. καὶ παρακάτω, ἀρ. 34.

13. Τόσο κατὰ τὸν Διοσκουρίδῃ ὅσο καὶ κατὰ τὸν Φιλούμενο τὸ ἀφέψημα τῆς ὀριγάνου δρᾶ θεραπευτικὰ στὸ σύνολο τῶν θηριοδῆκτων· κατὰ παρόμοιο τρόπο δροῦν καὶ διάφορα μέρη (φύλλα, ἄνθη, κόμη) τοῦ φυτοῦ (εἴτε τῆς ὀριγάνου εἴτε τῆς ἀγριοριγάνου)· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 27

[II 37, 8-9 Wellm.]:

τὸ ἀφέψημα αὐτῆς

[sc. τῆς Ἡρακλεωτικῆς ὀριγάνου]

σὺν οἴνῳ ποθὲν

ἀρμόζει θηριοδῆκτοις⁸²⁶.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 7, 7

[CMG X/1/1, σ. 13, 2]:

ὀριγάνου ἀφέψημα

πινόμενον σὺν οἴνῳ

[sc. θηριοδῆκτοις βοηθεῖ].

Βλ. ἐπίσης Φιλούμ., Π. ἰοβ. 16, 9 [CMG X/1/1, σ. 22, 25-26]: τὴν Ἡρακλεωτικὴν ὀριγάνον, εἴτε ξηρὰν εἴτε χλωρὰν, λεάνας πρὸς δύναμιν δίδου [sc. ἀσπιδοδῆκτοις] μετ' οἴνου. Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο παρόμοιο φάρμακο ποῦ παρασκευάζεται ἀπὸ τὴν ἀγριοριγάνον καὶ ποῦ ὁμοίως ἔχει θεραπευτικὴ δράση στοὺς θηριοδῆκτους, Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 29 [II 39, 8-9 Wellm.]: ἰδίως δὲ βοηθεῖ θηριοδῆκτοις τὰ φύλλα καὶ τὰ ἄνθη [sc. τῆς ἀγριοριγάνου] σὺν οἴνῳ πινόμενα. Ἐπίσης πρβ. καὶ Φιλούμ., Π. ἰοβ. 18, 5 [CMG X/1/1, σ. 25, 29-26, 1]: μετὰ δὲ τὸν ἔμετον ὀριγάνου τῆς κόμης κεκομμένης σὺν οἴνῳ δίδου [sc. τοῖς ὑπὸ κεράστου δηχθεῖσιν], καὶ 24, 5 [CMG X/1/1, σ. 31, 6]: ἢ ὀριγάνος ἀναφυραθεῖσα ὕδατι [sc. ἐπιτιθέσθω κατὰ τῶν πεπονθότων τόπων (σὲ δήγματα ὕδρου ἢ χερσύδρου)].

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 122 [III 302, 17-18 Wellm.]: ὀριγάνος Ἡρακλεωτικῆ καὶ τὸ ἀπόζεμα αὐτῆς [sc. ποιεῖ πρὸς τὰ τῶν ἔχεων δήγματα].

14. Ἡ θεραπευτικὴ δράση τοῦ πράσου σ' αὐτοὺς ποῦ ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ ἰοβόλα ζῶα καταγράφεται ἀρκετὰ συχνὰ στὰ σχετικὰ συγγράμματα, καὶ ὑποδεικνύεται ἢ χρῆση του εἴτε ὡς κατάλληλη τροφή (ἐδωδῆ) εἴτε ὡς πόμα εἴτε ὡς κατάπλασμα (μαζὶ μὲ ἄλλα ὑλικά)· στὸ σκεῦασμα ποῦ καταγράφεται στὴ συνέχεια ὁ χυλὸς του χορηγεῖται ὡς πόμα γενικὰ στοὺς θηριοδῆκτους· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 149

[I 215, 13-14 Wellm.]:

ἀρήγει καὶ θηριοδῆκτοις

σὺν μελικράτῳ

πινόμενος

ὁ χυλὸς [sc. τοῦ πράσου]⁸²⁷.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 7, 11

[CMG X/1/1, σ. 13, 3]:

καὶ πράσου χυλὸς

σὺν μελικράτῳ

ροφούμενος

[sc. θηριοδῆκτοις βοηθεῖ].

826. Ἡ χορήγηση τῆς Ἡρακλεωτικῆς ὀριγάνου ἐνδείκνυται ἐπίσης καὶ σὲ ὄσους ἔχουν λάβει κάποιον δηλητήριο (κῶνειον, μηκάνιον, γύψον, ἐφήμερον)· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 27 [II 37, 9-38, 2 Wellm.].

827. Τὸ πράσο ὠφελεῖ τοὺς θηριοδῆκτους καὶ ὡς κατάπλασμα· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 149 [I 215, 14-15 Wellm.].

Βλ. καὶ Φιλούμ., Π. Ιοβ. 4, 3 [CMG X/1/1, σ. 7, 21]: *πράσων ἐδωδή* (δίαιτα λυσο-
δήκτων)· 17, 7 [CMG X/1/1, σ. 24, 6-8]: *πινέτωσαν δὲ* [sc. οἱ ἐχιόδηκτοι] ... *καὶ πράσου*
χυλίσματος ὅσον ἡμικοτύλιον ἐν ἀκράτῳ· 18, 4 [CMG X/1/1, σ. 25, 27-28]: *εἶτα πάλιν δο-*
τέον ῥεφανίδας καὶ πράσα (ὡς ἐμετικὸ σὲ περίπτωση δεδηγμένων ἀπὸ κεράστη)· 7, 6
[CMG X/1/1, σ. 12, 1-3] (ὅπου τὰ πράσα καὶ ἄλλα ὑλικά ἀποτελοῦν τὰ συστατικά κα-
ταπλάσματος κατὰ τῶν θηριοδήκτων), καὶ 15, 11 [CMG X/1/1, σ. 20, 15-18] (ὅπου τὰ
πράσα καὶ ἄλλα ὑλικά ἀποτελοῦν συστατικά *πυρίας* ποῦ ἐφαρμόζεται στὴν πληγὴ τῶν
φαλαγγιοδήκτων).

Τὰ παραπάνω σχετικὰ μὲ τὸ πράσο ὁ Φιλούμενος τὰ ἐντάσσει στὴν ἴδια ἐνόητα,
ὅπου κάνει λόγο καὶ γιὰ τρία ἀκόμη ἀπλᾶ φάρμακα, τὸ *μάραθρον*, τὴν *γλήχωνα* καὶ τὴν
καλαμίνθην, ὁ χυλὸς τῶν ὁποίων *βοηθεῖ* αὐτοὺς ποῦ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ θηρία· βλ.
Π. Ιοβ. 7, 11 [CMG X/1/1, σ. 13, 2-3]: *μαράθρου καὶ γλήχωνος καὶ καλαμίνθης ... χυλὸς*
σὺν μελικράτῳ ῥοφούμενος [sc. θηριοδήκτοις βοηθεῖ]. Τὴν ἴδια ἀκριβῶς ιδιότητα τῶν
φυτῶν αὐτῶν καταγράφει καὶ ὁ Διοσκουρίδης στὸ Π. ὕλ. *ιατρ.*, ὅπου ὑποδεικνύεται ἡ
πόση τους (προφανῶς τοῦ χυλοῦ ἢ τοῦ ἐκχυλίσματός τους)· βλ. γιὰ τὸ *μάραθρον*, 3,
70 [Π 81, 4-5 Wellm.]: *έρπετοδήκτοις δὲ δίδεται σὺν οἴνῳ*⁸²⁸. γιὰ τὴν *γλήχωνα*, 3, 31 [Π
41, 3 Wellm.]: *βοηθεῖ καὶ θηριοδήκτοις μετ' οἴνου πινομένη*· γιὰ τὴν *καλαμίνθην*, 3, 35
[Π 47, 9 Wellm.]: *πινομένη δὲ καὶ καταπλασσομένη ἀρήγει ἐρπετοδήκτοις*.

15. Τὸ ἀκόλουθο φάρμακο *σκευάζεται* ἀπὸ τὴν *κατοικίδιον γαλῆν*, ἡ ὁποία, ἀφοῦ
ὑποστῆ τὴν ἐπεξεργασία ποῦ περιγράφεται στὰ χωρία ποῦ παρατίθενται ἀμέσως
παρακάτω, ξηραίνεται καὶ χορηγεῖται μὲ κρασί γενικὰ στοὺς θηριοδήκτους· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. *ιατρ.* 2, 25
[I 130, 7-10 Wellm.]:
γαλῆ κατοικίδιος

*περιφλευσθεῖσα*⁸²⁹

καὶ δίχα τῶν ἐντὸς
σκελετευθεῖσα δι' ἄλως
καὶ ξηρανθεῖσα ἐν σκιᾷ
παντὸς ἐρπετοῦ
ἐνεργέστατόν ἐστι βοήθημα
ποθεῖσα μετ' οἴνου
δραχμῶν δυεῖν πλήθος.

Φιλούμ., Π. Ιοβ. 7, 12
[CMG X/1/1, σ. 13, 6-9]:

ἔστι δὲ καὶ ἡ γαλῆ
τῶν διαβοήτων ἢ σκελετευομένη
περιφλέγεται δὲ πρῶτον
ἐπανασχισθεῖσα
τῶν ἐντὸς ἐκκριθέντων,
σκελετεύεται δὲ
ξηρανομένη ἐν σκιᾷ·

δίδεται δὲ ἀπ' αὐτῆς
δίδραχμον σὺν οἴνῳ
[sc. θηριοδήκτοις]⁸³⁰.

828. Βλ. καὶ παραπάνω, ἀρ. 6.

829. *περιφλευσθεῖσα* | *περιφλεγείσα*; (ὁ ἐκδ. δὲν σημειώνει κάποια v.l. στὸ κριτ. ὑπόμν.).

830. Βλ. καὶ KIND, *BPhW* 30 (1910) 1120.

Ὁ Διοσκουρίδης στὸ *Π. ἀπλ. φαρμ.* καταγράφει τὴ χρήση τοῦ βοηθήματος αὐτοῦ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δηγμάτων τῶν ἔχεων, βλ. 2, 122 [III 302, 4-5 Wellm.]: ἡ γαλῆν σκελετεύσας καὶ ξηράνας δίδου δραχμὰς β'⁸³¹.

16. Ὁμοίως σὲ ὄλους τοὺς θηριοδήκτους χορηγεῖται καὶ τὸ ἀκόλουθο *πότημα* ποὺ σκευάζεται ἀπὸ τὴν γεντιανήν· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 3, 3
[II 5, 11-13 Wellm.]:
βοηθεῖ δὲ θηριοδήκτοις
ποτιζομένη [sc. ἡ γεντιανή]
δραχμῶν δυεῖν πλῆθος
μετὰ πεπέρεως καὶ πηγάνου
καὶ οἴνου.

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 7, 14
[CMG X/1/1, σ. 13, 18-19]:

ἡ γεντιανῆς
δραχμὰς β',
πεπέρεως καὶ πηγάνου τὸ ἄρκοῦν
δίδου λεάνας σὺν οἴνω
[sc. θηριοδήκτοις].

Πιθανότατα τὸ ἴδιο σκεῦασμα ἀφοροῦν καὶ οἱ δύο ἐπόμενες ἀναγραφές τοῦ Φιλουμένου, ἂν καὶ σ' αὐτὲς δὲν σημειώνεται ἡ ἐπακριβὴς ποσότητα τῆς γεντιανῆς· βλ. *Π. ἰοβ.* 14, 6 [CMG X/1/1, σ. 17, 27-18, 1]: *ποτήμασιν δὲ χρηστέον ἀνυσιμωτάτοις ... γεντιανῆ <κεκομμένη>* [sc. μετ' οἴνου] (σκορπιόπληκτοι), καὶ 22, 4 [CMG X/1/1, σ. 29, 6]: *καὶ γεντιανῆ παραπλησίως* [sc. πινομένη σὺν οἴνω] (πεπληγμένοι ἀπὸ ἀμμοδύτην καὶ μύαγρον). Εἰδικότερα γιὰ τὰ δύο συστατικά τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ, πλὴν τῆς γεντιανῆς, καὶ τὴ δράση τους κατὰ τῶν ἰοβόλων βλ. καὶ ὅσα σημειώνει ὁ Διοσκουρίδης, στὸ *Π. ὕλ. ἰατρ.*, στὰ λ. ποὺ ἀφοροῦν α') τὸ *πέπερι*, 2, 159 [I 224, 17-20 Wellm.]: ... *τὸ λευκὸν πέπερι, εὐθετοῦν μάλιστα εἰς τὰ ὀφθαλμικά καὶ ἀντιδότους καὶ θηριακὰς δυνάμεις. ἔστι δὲ τὸ μὲν μακρὸν διὰ τὸ ἄωρον ἐπιτηδειότερον εἰς τὰς ἀντιδότους καὶ θηριακὰς <δυνάμεις>*⁸³², καὶ β') τὸ *πήγανον* (ἄγριον/ἡμερον), 3, 45 [II 57, 9-10 Wellm.]: *καὶ πρὸς ἔρπετὰ ἀρμόζει ὁμοίως λαμβανόμενα* [sc. μετ' οἴνου].

Ἡ ἴδια θεραπευτικὴ ὑπόδειξη ἐντοπίζεται καὶ στὸν Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 122 [III 302, 5 Wellm.]: *γεντιανῆς ρίζης δραχμὰς β' μετὰ πεπέρεως καὶ πηγάνου* [sc. δίδου πρὸς τὰ τῶν ἔχεων δῆγματα].

17. Ἡ ἐπόμενη θεραπευτικὴ ὑπόδειξη ἀφορᾷ τὴν πόση τοῦ οἴνου ὡς *βοηθήματος* αὐτῶν ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ κάποιο ἔρπετὸ (Διοσκουρ.) ἢ *θηρίον* (Φιλούμ.)· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 5, 6
[III 8, 23-9, 2 Wellm.]:
ἰκανῶς δὲ ποθεῖς [sc. οἴνος]
[...]

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 9
[CMG X/1/1, σ. 13, 27-28]:
οἴνος πολὺς καὶ ἄκρατος

831. Βλ. ὁμως παραπάνω, σ. 216, ὑποσημ. 810.

832. Ἴσως μὴ ἀπαραίτητη προσθήκη τοῦ Wellmann.

πρός τε έρπετών δηγμους και πληγας [sc. βοηθει τοις εκ θηριων
πάντων ... [sc. βοηθει]⁸³³. πεπληγμένοις].

Η χορήγηση οίνου, και ειδικότερα η άκρατοποσία, αποτελεί κατά τους αρχαίους αποτελεσματικότερο θεραπευτικό βοήθημα όσον αφορά την αντιμετώπιση των δηγμάτων των ιοβόλων (άλλα και των θανασίμων φαρμάκων)· βλ. Φιλούμ., Π. ιοβ. 4, 2 [CMG X/1/1, σ. 7, 17-18]: δύναται δέ τούτων έκάτερον παρέχειν οίνου άκράτου ή ζωροτέρου πόσις (λυσσόδηκτοι)· 13 [CMG X/1/1, σ. 16, 25-26]: και οίνον άκρατον έπιρροφούντες [sc. οι δηχθέντες υπό άσκαλαβώτου]· 17, 6 [CMG X/1/1, σ. 24, 3-4]: και οίνον πλείονα προσεπιρροφούντες άκρατον άπεράτωσαν [sc. οι έχιοδηκτοι]· 19, 2 [CMG X/1/1, σ. 26, 10-11]: και πίνειν άκρατέστερον οίνον [sc. οι δεδηγμένοι υπό πρηστήρων], και 35, 3 [CMG X/1/1, σ. 38, 25-26]: και οίνον έπιρροφούντες άκρατον [sc. οι πληγέντες υπό άραχνών].

Για την άκρατοποσίαν ως αποτελεσματικότερο βοήθημα των έχιοδηκτων βλ. και Διοσκουρ., Π. άπλ. φαρμ. 2, 122 [III 301, 9-11 Wellm.]⁸³⁴.

18. Το πότημα που παρασκευάζεται από την μακράν άριστολοχ(ε)ίαν είναι δραστικό κατά του ίου των περισσότερων ιοβόλων (έρπετών) κατά τον Διοσκουρίδη· ο Φιλούμενος το συνιστά ως βοήθημα των σκορπιοπλήκτων· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ύλ. ιατρ. 3, 4
[II 7, 18-20 Wellm.]

= Κρατεύας, άπ. 1 Wellm.⁸³⁵:

πρός δε τά έρπετά και θανάσιμα
ή μακρά [sc. άριστολοχεία ποιεί]

δραχηής μιās όλκῆ
πινομένη μετ' οίνου⁸³⁶.

Φιλούμ., Π. ιοβ. 10, 5

[CMG X/1/1, σ. 14, 23-24]:

άριστολοχίας μακράς λείας
δίδου [sc. σκορπιοπλήκτοις]
κοχλιάριον έν
μετ' οίνου
άκράτου κυάθων τεσσάρων.

833. Έπί πλέον κατά τον Διοσκουρίδη πās οίνος ένδεικνυται προς πόση από όσους έχουν λάβει κάποια δηλητηριώδη ούσία (κώνειον, κόριον, ίξίαν, φαρικόν, μηκώνιον, λιθάργυρον, σμίλακα, άκόνιτον, мүκήτας)· βλ. Διοσκουρ., Π. ύλ. ιατρ. 5, 6 [III 8, 23-9, 1 Wellm.]· παρόμοια χρήση του οίνου καταγράφεται από τον ίδιο και στο Π. άπλ. φαρμ. 2, 145 [III 310, 20 Wellm.] (ίξίας ή μέλας χαμαιλέων)· 2, 147 [III 311, 12 Wellm.] (κόριον), κ.ά.

834. Βλ. όμως παραπάνω, σ. 216, ύποσημ. 810.

835. Το έν λόγω χωρίο του Διοσκουρίδη αποτελεί παράθεμα από το 'Ριζοτομικόν του Κρατεύα (άκμη περί το 100 π.Χ.· σχετικά βλ. στην Είσαγωγή, σ. 72-73), πιθανότατα όμως ο Φιλούμενος άντλεί το φάρμακο αυτό από τον Διοσκουρίδη.

836. Ο Διοσκουρ., Π. ύλ. ιατρ. 3, 4 [II 8, 3-10 Wellm.], σημειώνει ότι την ίδια δράση με την μακράν άριστολοχείαν (γενικά και όχι μόνον όσον αφορά τα δηλητήρια και τα ιοβόλα) έχει και ή στρογγύλη, ένώ ή κληματίτις πιστεύεται ότι προς τά αυτά ποιείν, έλαττοῦται μέντοι τη δυνάμει των προειρημένων.

Βλ. καὶ τὰ ἀκόλουθα φάρμακα, τὰ ὅποια εἶναι παρόμοια μὲ τὰ δύο παραπάνω, δηλ. συνίστανται στὴν πόση τῆς ἀριστολοχίας μὲ κρασί, Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 14, 6 [CMG X/1/1, σ. 17, 27-18, 1]: *ποτήμασιν δὲ χρηστέον ἀννυσιμωτάτοις ἀριστολοχίας δραχμὰς β', μάλιστα τοῦ φλοιοῦ, σὺν οἴνῳ* 15, 12 [CMG X/1/1, σ. 20, 18-21]: *πότιζε δὲ ... καὶ ἀριστολοχίαν ..., ἑκάστου κατ' ἰδίαν <δίδοται> δραχμαὶ β' μετ' οἴνου κύαθον α'* 17, 6 [CMG X/1/1, σ. 24, 4-5]: *καὶ μετὰ τὴν ἀπέρασιν ἀριστολοχίαν πινέτωσαν ἐν γλυκεῖ κεκραμένῳ* 24, 4 [CMG X/1/1, σ. 31, 3]: *ἢ ἀριστολοχίας δραχμὰς β' ἢ ἐν κράματι ἢ ὀξυκράτῳ κύαθους ς'*, καὶ 22, 4 [CMG X/1/1, σ. 29, 5]: *ἢ ἀριστολοχίας ρίζα ὡσαύτως* [sc. βοηθεῖ πινομένη σὺν οἴνου κύαθοις γ'].

Τὸ ἴδιο φάρμακο τὸ μνημονεύει ὁ Διοσκουρ., Π. *ἀπλ. φαρμ.* 2, 164 [III 315, 18 Wellm.]: *ἀριστολοχείας δραχμὴ α' μετ' οἴνου* [sc. ποθεῖσα ποιεῖ πρὸς μύκητας]· πρβ. καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ρίζας τῆς μακρᾶς ἀριστολοχείας γιὰ τοὺς ἐχιοδήκτους, 2, 122 [III 301, 16-17 Wellm.].

19. Ὁ ὀπὸς τῆς *συκῆς* χρησιμοποιοῦνταν ἄρκετὰ συχνὰ καὶ ὡς φάρμακο ποῦ ἀνακούφιζε ἐκείνους ποῦ ἐπλήγησαν ἀπὸ ἰοβόλα ζῶα, ὅπως οἱ σκορπιοὶ γιὰ τοὺς ὁποίους γίνεται λόγος στὰ ἀκόλουθα χωρία· βλ.:

Διοσκουρ., Π. *ῥλ. ἰατρ.* 1, 128
[I 118, 21-22 Wellm.]:

Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 14, 4
[CMG X/1/1, σ. 17, 18-19]:
συκῆς ὀπὸς

*καὶ σκορπιοπλήκτοις
κατὰ τῆς πληγῆς ἐπισταζόμενος ...
βοηθεῖ* [sc. ὁ ὀπὸς τῆς ἀγρίας
καὶ τῆς ἡμέρου *συκῆς*]⁸³⁸.

*εἰς τὸ πλήγμα ἐνσ<τ>αχθεῖς*⁸³⁷
[sc. σκορπιοπλήκτοις βοηθεῖ].

Τὸ ἴδιο ἀπλοῦν φάρμακον, δηλ. τὸν ὀπὸν τῆς *συκῆς*, τὸ συνιστᾷ ὁ Φιλούμενος καὶ ὡς ἀνακουφιστικὸ γιὰ ἐκείνους ποῦ ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ σφήκες καὶ μέλισσες· βλ. Π. *ιοβ.* 11, 3 [CMG X/1/1, σ. 15, 26-27]: *καὶ συκῆς ὀπὸς ἐνσταζόμενος τοῖς δῆγμασιν* [sc. τῶν σφηκῶν καὶ μελισσῶν], ἐνῶ ἀποτελεῖ καὶ συστατικὸ πόματος κατὰ τοῦ δήγματος τῆς τρυγόνος, τῆς σμυραίνης καὶ τοῦ δράκοντος· βλ. 37, 4 [CMG X/1/1, σ. 40, 16-18] (ἀπὸ τὸ *Περὶ τῶν κατὰ γένος φαρμάκων* τοῦ Ἀρχιγένη): *ἐπὶ τῶν θαλασσίων, οἶον τρυγόνος, σμυραίνης, δράκοντος συκῆς ὀποῦ σταλαγμοὺς τέσσαρας ἢ πέντε μετὰ κλωνίων ἐρπύλλου τριῶν ἢ τεσσάρων πότιζε*.

Στὸ Π. *ἀπλ. φαρμ.* ὁ Διοσκουρίδης συνιστᾷ τὸν ὀπὸν τῆς *συκῆς* γιὰ τοὺς σκορπιοπλήκτους ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ δῆγματα τῶν σφηκῶν, τῶν μελισσῶν καὶ τῶν φαλαγγίων, βλ. 2, 127 [III 305, 8 Wellm.]: *ὀπὸς συκῆς ἐνσταζόμενος*.

837. Γιὰ τὴν διόρθωση αὐτὴ βλ. KIND, *BPhW* 30 (1910) 1120, καὶ CHARITONIDES, *Miscelanea*, σ. 229.

838. Ὁ ὀπὸς αὐτὸς ἐνδείκνυται ἐπίσης γιὰ τὴν θεραπεία τῶν κυνοδήκτων καὶ γενικὰ τῶν δηγμάτων τῶν ἰοβόλων· βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. *ῥλ. ἰατρ.* 1, 128 [I 118, 21-22 Wellm.]. σημειῶν ἀκόμη ὅτι οἱ ὄλυνθοι (ἢ ἐρνεοὶ) τῆς ἀγρίας καὶ τῆς ἡμερῆς *συκῆς* πρὸς μυγαλῆς δῆγματα καὶ σκολοπένδρας ἀρμόζουσι, βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., αὐτόθι [I 119, 21-22 Wellm.], ἐνῶ ἡ *κονία*, ποῦ παρασκευάζεται ἀπὸ τὴν καύση τῶν κλαδιῶν τους, πρὸς γύψου πόσιν καὶ φαλαγγίων δῆγματα πίνεται, βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., αὐτόθι [I 120, 9 Wellm.].

20. Τὸ φάρμακο ποῦ παρατίθεται παρακάτω ἀνήκει στὰ λεγόμενα ἀντιπαθητικά φάρμακα· εἰδικότερα συνιστᾶται ἢ ἐφαρμογὴ ὡς ἐπίθεμα τοῦ ἴδιου τοῦ σκορπιοῦ πάνω στὸ δῆγμα ποῦ αὐτὸς προκάλεσε· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 11

[I 125, 26-126, 1 Wellm.]:

σκορπίος χερσαῖος ὠμὸς

λεῖος ἐπιτεθεῖς

βοήθημα

τῆς ἰδίας πληγῆς γίνεται⁸³⁹.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 14, 4

[CMG X/1/1, σ. 17, 19-20]:

ἢ αὐτὸς ὁ πλήξας σκορπίος

ἐπιτεθεῖς κατὰ ἀντιπάθειάν τινα

ἄκρως βοηθεῖ.

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 127 [III 305, 17 Wellm.]: ποιεῖ καὶ αὐτὸς ὁ σκορπίος λεῖος ἐπιπλασθεῖς [sc. κατὰ τῆς πληγῆς τῶν σκορπιοπλήκτων].

21. Τὸ ἄλας συνιστᾶται γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δηγμάτων ἀρκετῶν ἰοβόλων σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλα ὕλικά· στὸ ἀκόλουθο χωρίο τὸ ἄλας ἀποτελεῖ μαζὶ μὲ τὸν σπόρο τοῦ λιναριοῦ συστατικὸ καταπλάσματος γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν σκορπιοπλήκτων· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 109

[III 80, 18-19 Wellm.]:

πρὸς δὲ σκορπίων πληγὰς

σὺν λινοσπέρμῳ

[sc. καταπλάσσεται τὸ ἄλας]⁸⁴⁰.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 14, 4

[CMG X/1/1, σ. 17, 20-21]:

ἢ λεῖον ἄλας

μετὰ λινοσπέρμου

[sc. ἐπιτεθὲν βοηθεῖ

πρὸς σκορπίου πλήγμα].

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 123 [III 303, 1-3 Wellm.]: καταπλάσσεται δὲ πρὸς ἔχεις ... λινοσπερμον σὺν ἄλσιν.

22. Τὸ παρακάτω σκεῦασμα ὁ Διοσκουρίδης τὸ συνιστᾶ γιὰ περιπτώσεις κυνοδήκτων, ἐχεοδήκτων καὶ ἀνθρωποδήκτων, ἐνῶ ὁ Φιλούμενος μόνο γιὰ ἐχεοδήκτους· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 108

[I 183, 10-11 Wellm.]:

φυραθεῖς δὲ

[sc. ὁ ὄροβος]

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 17, 3

[CMG X/1/1, σ. 23, 15]:

ἢ ὀρόβινον ἄλευρον

839. Βλ. ἀκόμη Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 11 [I 126, 1-2 Wellm.]: βιβρώσκειται δὲ [sc. ὁ χερσαῖος σκορπίος] καὶ ὀπηθεῖς πρὸς τὸ αὐτό [sc. γιὰ τὴν θεραπεία τῆς πληγῆς ποῦ ὁ ἴδιος προκάλεσε].

840. Γιὰ τὴν χρῆση τοῦ ἄλατος, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλα ὕλικά, γιὰ τὴν θεραπεία ἰοβόλων, βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 109 [III 80, 18-81, 2 καὶ 6-8 Wellm.] (σκορπίοι, κεράστης, σκολόπενδρα, σφήκες, τενθηρόνες, κροκοδειλόδηκτοι, θηριόδηκτοι). Βλ. ἐπίσης παρακάτω, ἀρ. 29, γιὰ τὸ κατάπλασμα ποῦ συντίθεται ἀπὸ ἄλας καὶ κεδρίαν, καὶ ἀρ. 37 (ὀξάλμη).

σὺν οἴνῳ

κυνόδηκτα καὶ ἐχεόδηκτα
καὶ ἀνθρωπόδηκτα
θεραπεύει καταπλασσομένοις.

σὺν οἴνῳ

πεφυραμένον

[sc. καὶ ἐπιτιθέμενον
βοηθεῖ ἐχεοδήκτοις].

Πὰ τὴ χρήση παρόμοιου σκευάσματος μὲ βάση τὸ *ὀρόβινον ἄλευρον* ὁ Φιλούμενος κάνει λόγο στὸ κεφ. ποὺ ἀφορᾷ τοὺς κυνοδήκτους· ἡ διαφορὰ μὲ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἐγκρίνεται στὸ ὅτι ἐκεῖ τὸ *ὀρόβινον ἄλευρον* ἀναμιγνύεται μὲ λάδι, βλ. *Π. ιοβ.* 5, 3 [CMG X/1/1, σ. 9, 22]: *εἶτα ὀρόβινον*⁸⁴¹ *φυράσας ἐλαίῳ ἐπιτίθει* [sc. τοῖς δῆγμασιν τῶν κυνοδήκτων].

Τὸ ἴδιο σκευάσμα ὁ Διοσκουρίδης τὸ καταγράφει καὶ στὸ *Π. ἀπλ. φαρμ.* ὅμως ὡς *βοήθημα* γιὰ ἐchioδήκτους, βλ. 2, 123 [III 303, 9-10 Wellm.]: *ὀρόβινον*⁸⁴² *σὺν οἴνῳ*⁸⁴³.

23. Στὰ παρακάτω χωρία καταγράφεται ἓνα κατάπλασμα γιὰ ἐchioδήκτους, βασικὸ συστατικὸ τοῦ ὁποῖου εἶναι τὸ ἄλας· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 5, 109
[III 80, 18-20 Wellm.]:

[sc. οἱ ἄλες
κεκαυμένοι καταπλάσσονται] ...
πρὸς δὲ ἔχεων δῆγματα

*σὺν ὀριγάνῳ καὶ μέλιτι
καὶ ὑσσώπῳ.*

Φιλούμ., *Π. ιοβ.* 17, 4

[CMG X/1/1, σ. 23, 20-21]:

*ἢ πεφωσμένοις ἀλσίν μετὰ ὑσσώπου
ἢ ὀριγάνῳ σὺν μέλιτι
[sc. κατάπλασσε τοὺς ἐchioδήκτους].*

Πρβ. καὶ Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 123 [III 303, 1-3 Wellm.]: *καταπλάσσεται δὲ πρὸς ἔχεις ... λινόσπερμον σὺν ἀλσίν ἢ ὀριγάνῳ καὶ μέλιτι.*

24. Στὸ ἀκόλουθο χωρίο καταγράφεται ἡ χρήση τοῦ *μελισσοφύλλου*, καὶ εἰδικότερα τῶν φύλλων του ὡς κατάπλασμα καὶ τοῦ ἀφεψήματός του ὡς κατά-
ντλημα, γιὰ τὴ θεραπευτικὴ ἀντιμετώπιση δηγμάτων ἰοβόλων· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 3, 104
[II 116, 1-4 Wellm.]:

*ἀρμόζει δὲ τὰ φύλλα
[sc. τοῦ μελισσοφύλλου]
ποτιζόμενα σὺν οἴνῳ*

Φιλούμ., *Π. ιοβ.* 17, 7

[CMG X/1/1, σ. 24, 8-9]:

*καὶ μελισσοφύλλου
τῶν φύλλων
τὸν χυλὸν σὺν οἴνῳ*

841. *ὀρόβινον* <*ἄλευρον*> Wellm.: γιὰ τὴ μὴ ἀναγκαιότητα τῆς προσθήκης αὐτῆς ἀπὸ τὸν ἐκδ. τοῦ *Π. ιοβ.* βλ. παραπάνω, σ. 165, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο.

842. *ὀρόβινον* <*ἄλευρον*> Wellm.: γιὰ τὴ μὴ ἀναγκαιότητα τῆς προσθήκης αὐτῆς στὸ ἐν λόγω χωρίο τοῦ *Π. ἀπλ. φαρμ.* βλ. στὴν προηγ. ὑπόσημ.

843. Βλ. καὶ παρακάτω, ἀρ. 38/1.

[sc. πινέτωσαν οἱ ἐχιόδηκτοι],
καὶ
Φιλούμ., Π. ἰοβ. 15, 11
[CMG X/1/1, σ. 20, 14-15]:

καὶ καταπλασσομένα
πρὸς τε σκορπιόπληκτους καὶ
φαλαγγοδιήκτους καὶ κυνοδιήκτους·
καὶ τὸ ἀφέψημα δὲ αὐτῶν
καταντλούμενον
πρὸς τὰ αὐτὰ ποιεῖ.

ἢ μελισσοφύλλου
ἀφεψήματι
[sc. κατάντλει
τοὺς φαλαγγοδιήκτους]
— ταύτης⁸⁴⁴ δὲ
καὶ τὰ φύλλα ἐπιπλάσσειν.

Πρβ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 126 [III 304, 18 Wellm.]: μελισσόφυλλον καὶ ὁ
χυλὸς αὐτοῦ [sc. ποιεῖ πρὸς σκορπίου δῆγμα].

25. Ἡ πιτύα πολλῶν ζώων ἔχει εὐεργετικὴ δράση κατὰ τῶν ἰοβόλων καὶ τῶν
δηλητηρίων· τὸ φάρμακο πού καταγράφεται ἀμέσως παρακάτω ὠφελεῖ γενικὰ
τοὺς θηριοδιήκτους (Διοσκουρ.) καὶ εἰδικότερα τοὺς ἐχιόδηκτους (Φιλούμ.)· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 75
[I 150, 9-10 Wellm.]:
πιτύα λαγωῦ ἀρμόζει
<λαμβανομένη>

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 17, 7
[CMG X/1/1, σ. 24, 6-7]:

σὺν οἴνῳ ὀλκῆ τριωβόλου
πρὸς θηριοδιήκτους.

πινέτωσαν δὲ [sc. οἱ ἐχιόδηκτοι]
καὶ λαγωῦ τῆς πιτύας
ὅσον τριώβολον ἐν οἴνῳ.

Τὸ ἴδιο φάρμακο, χωρὶς ὅμως τὴν ἀναγραφὴ τῆς ποσότητος τοῦ οἴνου, τὸ καταγρά-
φει ὁ Φιλούμενος καὶ στὸ κεφ., ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὰ βοηθήματα τῶν θηριοδιήκτων·
βλ. Π. ἰοβ. 7, 12 [CMG X/1/1, σ. 13, 5-6]: πιτύα δὲ λαγωῦ σὺν οἴνῳ πινομένη [sc. θηρι-
οδιήκτοις βοηθεῖ]· πρβ. ἐπίσης 4, 12 [CMG X/1/1, σ. 8, 27-31]: πρὸς ὑδροφόβας τὸ διὰ
πιτύας (χρησιμοποιεῖται ἢ πιτύα λαγωῦ).

26. Ἡ ρέφανος, καὶ μάλιστα ὁ φλοιὸς τῆς, ἀποτελεῖ βόηθημα εἰδικὰ γιὰ τοὺς
ἐχιόδηκτους· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 112
[I 187, 3-6 Wellm.]:

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 17, 8
[CMG X/1/1, σ. 24, 15]:

844. Σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ στὸ σημεῖο αὐτὸ δεικτικῆς ἀντωνυμίας θηλ. γένους, ἐνῶ τὸ
μελισσόφυλλον εἶναι οὐδ. γένους, βλ. τὴν ἐρμηνεία πού ἐκτίθεται παραπάνω, σ. 208-209. Ἡ
ἀσυνέπεια αὐτὴ πού παρατηρεῖται στὸ σχολιαζόμενο χωρίο ἀποτελεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μου,
ἀδιαμφισβήτητη ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἐξάρτηση τοῦ Φιλουμένου ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδη.

ὁ δὲ φλοιὸς αὐτῆς
[sc. τῆς ῥαφανίδος]⁸⁴⁵

ἢ φλοιὸν
ῥεφάνου

...

σὺν μέλιτι δὲ

μετὰ μέλιτος

...

καὶ ἐχειοδήκτοις βοηθεῖ.

ἐσθίειν δίδου

[sc. ἐχειοδήκτοις].

Πρβ. καὶ Φιλούμ., Π. ἰοβ. 21, 6 [CMG X/1/1, σ. 28, 13] (ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Στράτων): ἢ ρεφάνου σπέρμα μετ' οἴνου [sc. δίδου πιεῖν τοῖς ὑπὸ αἰμόρρου ἢ αἰμορροΐδος δηχθεῖσιν]. Ἡ ἴδια βοτάνη ἀποτελεῖ ἐνδεικνυόμενη τροφή γιὰ τοὺς θηριοδήκτους· βλ. 9 [CMG X/1/1, σ. 13, 26-27]: τροφαῖς δὲ χρηστέον [sc. οἱ θηριόδηκτοι] ... ῥαφάνοις.

27. Τοὺς ἐχειοδήκτους ἀφορᾶ καὶ τὸ ἀκόλουθο σκεῦασμα ποὺ παρασκευάζεται ἀπὸ τὸ φυτὸ ποὺ ὀνομάζεται κόστος· ἡ διαφορὰ ποὺ διαπιστώνεται μεταξὺ τῶν δύο συγκρινόμενων κειμένων στὴν ποσότητα τοῦ κόστου⁸⁴⁶ ἀποτελεῖ ὄχι ἀσυνήθιστη τροποποίηση κατὰ τὴν ἀντιγραφή καὶ χρῆση φαρμάκων ἀπὸ διάφορους γιατρούς· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 16
[I 22, 8-9 Wellm.]:

πινόμενος δὲ [sc. ὁ κόστος]

ἐχειοδήκτοις βοηθεῖ

οὕγγιων δνεῖν πλήθος.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 17, 8

[CMG X/1/1, σ. 24, 15-16]:

κόστου

δραχμάς β' λεάνας

δίδου μετ' οἴνου πιεῖν

[sc. ἐχειοδήκτοις].

28. Τὸ ἴδιο ἀπλοῦν φάρμακο, δηλ. τὸ μελάνθιον, ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδη καταγράφεται ὡς βοήθημα κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν φαλαγγίων, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Φιλούμενο συνιστᾶται γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἐχειοδήκτων (τεκμηριώνοντας ἔτσι τὴ δράση του γενικὰ κατὰ τῶν ἰοβόλων, βλ. παραπάνω, σ. 216, ὑποσημ. 810)· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 79
[II 93, 13-14 Wellm.]:

βοηθεῖ [sc. τὸ μελάνθιον]

καὶ φαλαγγιοδήκτοις

ὅσον δραχμὴ μία

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 17, 11

[CMG X/1/1, σ. 24, 24-25]:

ἐὰν δέ τις [sc. ἐχειοδήκτος]

μελανθίου δραχμὴν α'

845. Ἡ ῥαφανίς («τὸ ρα(ε)πάνι») εἶναι συνώνυμη μετὰ τὸ οὐσ. ῥά(ε)φανος· βλ. *LSJ*, λ. ῥάφανος (II) [ἢ ῥαφανίς ὅμως ἔχει καὶ ἄλλες σημασίες· βλ. *LSJ*, στὸ λ.].

846. Δύο οὕγγιες (Διοσκουρ.) καὶ δύο δραχμές (Φιλούμ.).

μεθ' ὕδατος ποθεισα⁸⁴⁷.

φάγη,
οὐκ ἀποθνήσκει.

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 126 [III 304, 18 Wellm.]: μελανθίου δραχμὴ α' [sc. ποθεισα ποιεῖ πρὸς φαλάγγια].

29. Στὸ ἀκόλουθο σκεύασμα τὸ ἄλας συνδυάζεται⁸⁴⁸ μετὰ τὴν κεδρίαν γιὰ τὴν παρασκευὴ καταπλάσματος ποῦ θεραπεύει τὰ δῆγματα τοῦ κεράστου· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 77
[I 77, 9-10 Wellm.]:

κεράστου δὲ δῆγμασι
σὺν ἀλσί καταπλασσομένη
[sc. ἡ κεδρία]
ἀρήγει⁸⁴⁹.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 18, 3
[CMG X/1/1, σ. 25, 23]:

ἄλας δὲ λειῶν
κεδρία ἀναλαβὼν
κατάπλασσε
[sc. τοῖς ὑπὸ κεράστου δηχθεῖσιν].

Πρβ. καὶ Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 109 [III 80, 20-81, 1 Wellm.]: πρὸς δὲ κεράστου [sc. δῆγμα] μετὰ πίσης ἢ κεδρίας ἢ μέλιτος [sc. καταπλάσσεται τὸ ἄλας].

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 123 [III 303, 6-7 Wellm.]: κεδρία ἢ πίσσα ὑγρὰ σὺν ἀλσί· <ποιεῖ> καὶ πρὸς κεράστας.

30. Τὸ λευκὸν τοῦ ὠοῦ (ἢ λέκιθος) σύμφωνα μετὰ τὸν Διοσκουρίδη καὶ τὸν Φιλούμενο βοηθεῖ ὄσους ἔχον δαγκωθεῖ ἀπὸ αἰμορροΐδα (κατὰ τὸν Φιλούμενο γιὰ τὴν παρασκευὴ τοῦ σχετικοῦ ποτήματος ἀπαιτεῖται μόνον τὸ ἓνα τρίτο τῆς λεκίθου)· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 50
[I 137, 5-6 Wellm.]:
ὠμὸν δὲ [sc. τὸ λευκὸν τοῦ ὠοῦ]
ρόφηθὲν

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 21, 5
[CMG X/1/1, σ. 28, 6-7]:
μετὰ δὲ ταῦτα
ποτιστέον [sc. τοῖς ὑπὸ
αἰμορροΐδος δεδηγμένοις]
λεκίθου ὠοῦ τὸ τρίτον μέρος.

αἰμορροΐδος δῆγμασι βοηθεῖ.

Πρβ. καὶ Φιλούμ., Π. ἰοβ. 21, 6 [CMG X/1/1, σ. 28, 12-13] (ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Στράτων): ὠοῦ τὸ λευκὸν μετ' οἰνομέλιτος δίδου πειν.

847. Τὸ μελάνθιον χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἐρπετῶν· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 79 [II 93, 14-15 Wellm.]: διώκει δὲ καὶ ἐρπετὰ θυμώμενον.

848. Βλ. καὶ παραπάνω, ἀρ. 21, γιὰ τὴν θεραπευτικὴ χρῆση τοῦ ἄλατος σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὸ λινόσπερμον.

849. Ἡ κεδρία χρησιμοποιεῖται ἐπίσης καὶ σὲ περίπτωσι δηλητηρίασεως ἀπὸ λαγῶν θαλάσσιον· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 77 [I 77, 10-11 Wellm.]: πρὸς τε λαγωῦ θαλασίου πόσιν σὺν γλυκεῖ λαμβανομένη βοηθεῖ.

31. Το *ἀβρότονον* ὡς *πότημα* συνιστάται ἐπίσης γιὰ τὸ σύνολο τῶν ἰοβόλων κατὰ τὸν Διοσκουρίδη, ἐνῶ ὁ Φιλούμενος κάνει λόγο γιὰ συγκεκριμένη χρήση του στὰ δῆγματα τῆς μυγαλῆς βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 24
[II 35, 5 Wellm.]:

καὶ πινόμενον δὲ

[sc. τὸ ἀβρότονον]

σὺν οἴνω

ᾠφελεῖ τοὺς δηχθέντας

[sc. ὑπὸ τῶν ἰοβόλων]⁸⁵⁰.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 33, 4

[CMG X/1/1, σ. 36, 23-37, 1]:

ἢ ἀβρότονον καθεψηθὲν

δι' οἴνου πότιζε

[sc. τοῖς δηχθεῖσιν

ὑπὸ μυγαλῆς].

Παρόμοια εἶναι καὶ τὰ δύο ἀκόλουθα φάρμακα, Φιλούμ., Π. ἰοβ. 15, 12 [CMG X/1/1, σ. 20, 18-21]: *πότιζε δὲ ἀβροτόνου σπέρμα*⁸⁵¹ ... *δίδοται δραχμαὶ β' μετ' οἴνου κύαθον α'*, καὶ 33, 8 [CMG X/1/1, σ. 37, 21-23]: *βοηθοῦνται δὲ οἱ δηχθέντες* [sc. ὑπὸ μυγαλῆς] ... *πίνοντες ... ἀβρότονον*.

Βλ. Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 123 [III 303, 16 Wellm.]: *ἀβρότονον λειὼν μετ' οἴνου* [sc. βοηθεῖ ἐπιτιθέμενον ἐπὶ τῆς πληγῆς τῶν ἰοβόλων].

Στὴ συνέχεια παρατίθενται φαρμακευτικὰ σκευάσματα, τὰ ὁποῖα ὁ Φιλούμενος συνιστᾷ γιὰ τὴν θεραπευτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν δηγμάτων διαφόρων ἰοβόλων, μνημονεύοντας τὶς πηγές του, τὰ ἴδια ὅμως φάρμακα ἐντοπίζονται καὶ στὸ *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* τοῦ Διοσκουρίδη. Στὶς περιπτώσεις ποὺ καταγράφονται ἐδῶ πρόκειται γιὰ φάρμακα, ἢ σύνθεση τῶν ὁποίων ἀνάγεται σὲ ἐποχὴ προγενέστερη τοῦ Διοσκουρίδη, ὅποτε δὲν ἀποκλείεται ἡ παραθεσὴ τους ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδη καὶ ἀπὸ τὸν Φιλούμενο νὰ ὀφείλεται στὴ χρήση τῶν ἰδίων πηγῶν.

Ἐρασίστρατος ὁ Ἰουλιήτης/Κεῖος (4ος/3ος αἰ. π.Χ.)

32. Ὁ ἐγκέφαλος τῶν *ἀλεκτορίδων* (δηλ. τῶν *ὄρνιθων*), διαλυμένος μέσα σὲ κρασί, ἀποτελεῖ *βοήθημα* γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν δηχθεῖ γενικὰ ἀπὸ ἰοβόλα ζῶα (Διοσκουρ.) καὶ εἰδικότερα ἀπὸ ἔχεις (Φιλούμ.): βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 49
[I 135, 14-136, 1 Wellm.]:

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 17, 12

[CMG X/1/1, σ. 24, 29-25, 1]:

850. Πὰ τὸ σύνολο τῶν ἰοβόλων καὶ τῶν δηλητηρίων, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ὁποίων ἐνδείκνυται τὸ *ἀβρότονον*, βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 24 [II 35, 2-6 Wellm.]: *καὶ θανασίμων φαρμάκων ἐστὶν ἀντίδοτος ποθὲν σὺν οἴνω ... διώκει δὲ καὶ ἐρπετὰ στιβαδευόμενον καὶ θυμώμενον καὶ πινόμενον δὲ σὺν οἴνω ᾠφελεῖ τοὺς δηχθέντας, ἰδίως δὲ ἀρμόζει ἐπὶ φαλαγγίων καὶ σκορπίων*.

851. *σπέρμα*: <τὸ> *σπέρμα* Wellm.: ὁ Wellmann ὅμως μετέβαλε γνώμη, καὶ ἔτσι στὸ τέλος τῆς ἐκδόσεως (σ. 40) σημείωσε: «20, 18 <τὸ> dele».

καὶ ὁ ἐγκέφαλος δὲ αὐτῶν
[sc. τῶν ἀλεκτορίδων]⁸⁵²

ἐν ποτήματι θηριοδήκτοις
σὺν οἴνῳ δίδονται.

= Ἐρασίστρ., ἀπ. 281 Garof.:

τοὺς τῶν ὀρνίθων
ἐγκεφάλους

ἐν οἴνῳ πινόμενος
ἀρήγειν [sc. ἐχεοδήκτοις
φησὶν Ἐρασίστρατος].

Ἐπίσης ὁ Φιλούμενος συνιστᾷ τὴ βρώση τοῦ ἐγκεφάλου τῶν ἀλεκτορίδων ὡς βοήθημα γενικὰ τῶν θηριοδήκτων· βλ. Π. ἰοβ. 7, 12 [CMG X/1/1, σ. 13, 4-5]: ἐγκέφαλοι μὲν ἀλεκτορίδων ἐσθίόμενοι [sc. θηριοδήκτοις βοηθοῦσι]⁸⁵³.

Πρβ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 122 [III 302, 7 Wellm.]: ἐγκέφαλοι ἀλεκτορίδων πινόμενοι [sc. ποιοῦσι πρὸς τὰ τῶν ἔχων δήγματα].

33. Ἡ θεραπευτικὴ ιδιότης τῆς κράμβης ἀξιοποιεῖται στὸ ἀκόλουθο σκεῦασμα γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν ἐchioδήκτων· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 120
[I 193, 8-10 Wellm.]:

ὁ δὲ χυλὸς αὐτῆς ὠμῆς
[sc. τῆς κράμβης]

...

μετ' οἴνου δὲ ποθείς
ἐχεοδήκτοις βοηθεῖ.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 17, 12
[CMG X/1/1, σ. 25, 2-3]:
= Ἐρασίστρ., ἀπ. 281 Garof.:

καὶ κράμβης ἡμέρου
σπέρματος ὀξύβαφον λειῶν
πινόμενον μετ' οἴνου
[sc. ἀρήγειν ἐchioδήκτοις
φησὶν Ἐρασίστρατος].

Στράτων ὁ Ἐρασιστράτειος (3ος αἰ. π.Χ.)

34. Τὸ φάρμακο ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ παραθέτει ὁ Φιλούμενος δύο φορές, τὴν πρώτην φορὰ στὴν ἐνότητα *πληξάντων θηρίων βοηθήματα* τοῦ κεφ. ποὺ φέρει τὸν τίτλο *συγχρίσματα πρὸς ἔρπετά*, μὲ μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ Στράτωνα, καὶ τὴ δεύτερη στὸ κεφ. ποὺ ἀφορᾷ τὸν αἰμόρρου καὶ τὴν αἰμορροΐδα, χωρὶς νὰ δηλώνει τὴν πηγή του· τὸ ἴδιο σκεῦασμα ἐντοπίζεται καὶ στὸν Διοσκουριδῆ, ὁ ὁποῖος τὸ συνιστᾷ γενικὰ γιὰ τὴ θεραπεία τῶν δηγμάτων τῶν ἔρπετων⁸⁵⁴. βλ.:

852. Ἀλεκτορίς εἶναι ἡ ὄρνις· βλ. καὶ παραπάνω, σ. 220, ὑπόσημ. 818.

853. Πρβ. καὶ παραπάνω, ἀρ. 10, ὅπου οἱ ἀλεκτορίδες συνιστῶνται ὡς κατάπλασμα γιὰ ὄσους ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ ἰοβόλα.

854. Βλ. καὶ παραπάνω, ἀρ. 12.

Στράτων στὸν Φιλούμ., Π. <i>ιοβ.</i> 21, 6 [CMG X/1/1, σ. 28, 13-14]: κατάπλασσε δὲ [sc. τοῖς ὑπὸ αἰμόρρου ἢ αἰμορροΐδος δεδηγμένοις] ἀλί λείω	Διοσκουρ., Π. <i>ὑλ. ἱατρ.</i> 1, 72 [I 70, 22-23 Wellm.]: πρὸς τε ἔρπετῶν	Φιλούμ., Π. <i>ιοβ.</i> 7, 7 [CMG X/1/1, σ. 12, 9]:
ἀναληφθέντι πίσση ὑγρᾶ ⁸⁵⁵ .	δήγματα σὺν ἀλσί λείοις καταπλασσομένη [sc. ποιεῖ ἢ πίσσα].	ἢ ἄλας λεάνας ἀναλαβῶν πίσση ὑγρᾶ κατάπλασσε [sc. τὰ δήγματα τῶν ἔρπετῶν] ⁸⁵⁶ .

Ἀπολλώνιος ὁ Μῦς (1ος αἰ. π.Χ./1ος αἰ. μ.Χ.)

35. Οἱ σπύραθοι (δηλ. τὰ ἀποπατήματα) τῶν αἰγῶν συνιστῶνται συχνὰ ὡς κατάπλασμα σὲ διάφορα νοσήματα, ἐπὶ τοῦ προκειμένου στὶς πληγὲς ποὺ δημιουργοῦνται γενικὰ ἀπὸ τὰ δήγματα τῶν ἰοβόλων ζώων (Διοσκουρ.) καὶ εἰδικότερα τῶν ἔχεων (Φιλούμ.): βλ.:

Διοσκουρ., Π. <i>ὑλ. ἱατρ.</i> 2, 80 [I 162, 8-9 Wellm.]:	Φιλούμ., Π. <i>ιοβ.</i> 17, 10 [CMG X/1/1, σ. 24, 22-23] (ἀπὸ τὰ Εὐπόριστα τοῦ Ἀπολλωνίου): ἢ αἰγὸς σπυράθους χλωροὺς προηψημένους μετ' οἴνου ἰκανῶς τρίψας
ἐψηθεῖσαι δὲ [sc. αἱ σπύραθοι τῶν αἰγῶν] μετ' ὄξους ἢ οἴνου	

855. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς ἀποδόσεως τοῦ συνόλου τῶν ἀποσπασμάτων ποὺ ἀφοροῦν τὰ ἰοβόλα (καὶ τὰ δηλητήρια) στὸν ἴδιο Στράτωνα καὶ ἂν πρόκειται γιὰ τὸν Στράτωνα τὸν Ἑρασιστράτειο, ἢ, ἂν κάποια ἀπὸ τὰ ἐν λόγω ἀποσπάσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ, πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸν Στράτωνα τὸν Βηρύτιο, ἢ δρᾶση τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται στὸν 1ο αἰ. μ.Χ. (ἀνάμεσα στὸν Μοσχίωνα τὸν διορθωτὴ καὶ τὸν Ἀνδρόμαχο τὸν νεώτερο), βλ. παραπάνω, στὴν Εἰσαγωγή (σ. 61, ὑπόσημ. 74). Ἄν ὄντως ἀληθεύει ἡ δευτέρα ἀποψη, αὐτὴ δηλ. κατὰ τὴν ὁποία τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸν Στράτωνα τὸν Βηρύτιο, τότε δὲν ἀποκλείεται ὁ γιατρός αὐτὸς νὰ γνῶριζε τὸ ἔργο τοῦ Διοσκουρίδη. Διαφορετικὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ φάρμακο ποὺ σκευαζόταν ἀπὸ ἄλες καὶ (ὑγρὴν) πίσσαν ἦταν ἓνα θεραπευτικὸ βοήθημα, ἢ σύνθεση τοῦ ὁποίου ἀναγόταν τουλάχιστον στὸν 3ο αἰ. π.Χ.

856. Πρβ. καὶ ἀρ. 26 καὶ 30 (φάρμακα τοῦ Στράτωνα).

ἐπιτίθενται

πρὸς ἐρπετῶν δῆγματα.

κατάπλασσε

[sc. τοὺς ἐχιδοήκτους]⁸⁵⁷.

Τὸ κατάπλασμα αὐτὸ μὲ τὴν ἴδια ἀκριβῶς σύνθεσις ὁ Φιλούμενος τὸ συνιστᾷ μία ἀκόμη φορά στὸ κεφ. ποὺ ἀφορᾷ τοὺς ἐχιδοήκτους, βλ. *Π. ἰοβ.* 17, 3 [CMG X/1/1, σ. 23, 11-12]: *βοηθοῦσι δὲ καὶ τούτοις* [sc. τοῖς ὑπὸ ἔχεως ἢ ἐχίδνης δηχθεῖσιν] *σπύραθοι αἰγῶν μετ' οἴνου λεανθεῖσαι καὶ καταπλασσόμεναι* (ἡ μόνη διαφορὰ τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ μὲ ἐκεῖνο ποὺ παρατίθεται παραπάνω εἶναι ὅτι δὲν δηλώνεται ἂν οἱ σπύραθοι ἔχουν ψηθεῖ)· βλ. ἀκόμη 7, 6 [CMG X/1/1, σ. 12, 6]: *καὶ σπύραθοι αἰγός* [sc. καταπλασσόμεναι ὠφελουσι τοῖς ὑπὸ τῶν θηρίων πεπληγμένοις].

Πρβ. καὶ Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 123 [III 303, 4-5 Wellm.]: *ἀπόπατος αἰγός ἐψηθεῖσα ἐν ὄξει* [sc. καταπλάσσεται πρὸς ἔχεις].

36. Οἱ ἀκόλουθες θεραπευτικὲς ὑποδείξεις (βρώση ὤμου ταρίχου, πόση οἴνου καὶ ἔμετος), τίς ὁποῖες ὁ Φιλούμενος ἀντλεῖ ἀπὸ τὰ *Εὐπόριστα* τοῦ Ἀπολλωνίου, ὑποδεικνύονται μὲ τὴν ἴδια σειρά καὶ ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδην ὡς *βοηθήματα* ὅσων ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ πρηστήρες· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 2, 31

[I 132, 2-4 Wellm.]:

βοηθεῖ δὲ

[sc. ὁ ὠμοτάριχος] *λαμβανόμενος*

τοῖς ὑπὸ ἐχίδνης τῆς

καλουμένης πρηστήρος δηχθεῖσι

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 19, 2

[CMG X/1/1, σ. 26, 10-11]:

ἐσθίειν δὲ

[sc. τοὺς ὑπὸ πρηστήρος

δεδηγμένους]

*τάριχον ὠμόν*⁸⁵⁸

857. Τὸ οὖσ. *σπύραθος* ἐντοπίζεται στὰ ἰατρικὰ κείμενα ἄλλοτε ὡς ἄρσ. καὶ ἄλλοτε ὡς θηλ. γένους· βλ. α') ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 9, 3 [XIII 263, 7 K.]: *ἢ σπυράθους αἰγείους*· ΑΦΡΙΚΑΝ., *Κεστ.*, ἀπ. 3, 32 Vieillefond: *αἰγίους σπύραθος μετ' ὀριγάνου ἐπιτιθέμενος*· ΟΡΕΙΒ., *Ἰατρ. συν.* 10, 13 [CMG VI/1/2, σ. 58, 18]: *οἱ σπύραθοι λεανθέντες ἐν ὄξει*· ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 3, πίν. [CMG VIII/1, σ. 259, 56-57]: *οἱ τῶν αἰγῶν σπύραθοι μετ' ὄξους καταπλαττόμενοι*, καὶ 3, 182 [CMG VIII/1, σ. 354, 1]· ΓΕΩΠ. 12, 14 [σ. 360, 8 Beckh]: *τοὺς καλουμένους σπυράθους*· ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPOCRATE), 71, 18 [CHG II 210, 13 O.-H.]: *αἰγίους σπύραθος μετ' ὀριγάνου ἐπιτιθέμενος β')* ΔΙΟΣΚΟΥΡ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 2, 80 [I 162, 2 Wellm.]: *αἰγῶν δὲ σπύραθοι ... πινόμεναι σὺν οἴνῳ*· *Π. ἀπλ. φαρμ.* 1, 90 [III 186, 14 Wellm.], κ.ἄ.· [ΔΙΟΣΚΟΥΡ., *Π. ἰοβ.* 27 [σ. 85, 13 Spr.]: *τῶν αἰγῶν αἰ σπύραθοι*· ΓΑΛΗΝ., *Π. κρᾶσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ.* 10, 2 [XII 299, 7-8 K.]: *τοῖς ἰκτερικοῖς ἐδίδου τὰς σπυράθους δι' οἴνου*· ΟΡΕΙΒ., *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 4, 111 [CMG VI/3, σ. 487, 21-22]: *σπύραθοι αἰγός σὺν λιβανωτῷ προστιθέμεναι*· ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 2, 114 [CMG VIII/1, σ. 194, 22]: *ἐδίδου τὰς σπυράθους πίνειν*, κ.ἄ.· ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 78 [CMG IX/1, σ. 312, 14-15]: *αἰ τῶν αἰγῶν σπύραθοι καθ' ἑαυτάς*, καὶ 7, 19 [CMG IX/2, σ. 379, 27]. Σὲ ἓνα χωρίο τὸ ἐν λόγῳ οὖσ. ἐντοπίζεται καὶ ὡς οὐδ. (ἂν βέβαια δὲν πρόκειται γιὰ κάποιο ἀντιγραφικὸ λάθος)· βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. κρᾶσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ.* 10, 2 [XII 299, 17-18 K.]: *πολλοὶ γὰρ τῶν τοιούτων κατὰ τοὺς ἀγροὺς εἰσὶν ἄξιοι τοῦ πίνειν σπύραθα*.

858. Γενικὰ γιὰ τὴν χρῆσις τοῦ *ταρίχου* ὡς θεραπευτικοῦ *βοηθήματος* γιὰ τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων βλ. καὶ παραπάνω, ἀρ. 2.

—δει δὲ ὡς ὅτι πλεῖστον

προσφέροντας

καὶ οἶνον ἀναγκάζειν πίνειν πολλὸν

καὶ ἐμεῖν⁸⁵⁹.

καὶ πίνειν ἀκρατέστερον οἶνον

καὶ κελεύειν ἐμεῖν.

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 124 [III 303, 24-304, 2 Wellm.]: ἐπὶ δὲ πρησστήρος <ιδίως> [sc. ὠφελεῖ] ὠμοτάριχος θύννος πολὺς ἐσθιόμενος· δεῖ δὲ οἶνον πολλὸν ἐπιπίνοντας ἐμεῖν.

37. Στὰ χωρία ποὺ παρατίθενται παρακάτω ἡ ὀξάλημη, δηλ. τὸ μίγμα ἄλμης⁸⁶⁰ καὶ ὄξους, συνιστᾶται ὡς κατάντλημα τῶν δηγμάτων τῶν ἰοβόλων (Διοσκουρ.) καὶ εἰδικότερα τῆς σκολόπενδρας (Φιλούμ.). Σημειώνω ὅτι γενικὰ ἡ ἄλημη, ὅπως ἐπίσης τὸ ἄλας⁸⁶¹, ὁ τάριχος⁸⁶² καὶ ἡ θάλασσα, χρησιμοποιοῦνται ὡς θεραπευτικὰ βοηθήματα τόσο γιὰ τὰ δηγμάτων τῶν ἰοβόλων ὅσο καὶ γιὰ τὶς πληγὲς γενικότερα· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 15
[III 16, 7-8 Wellm.]:

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 32, 3

[CMG X/1/1, σ. 36, 3-4]:

(Ἀπολλώνιος δὲ

ἐν τοῖς Εὐπορίστοις παραινεῖ)

ὀξάλημη δριμεῖα θερμῇ

καταντλεῖν

ὀξάλημη ὠφελεῖ

καταντλουμένην

...

καὶ τὰ ἀπὸ τῶν ἰοβόλων δηγμάτων⁸⁶³.

τοὺς τόπους [sc. τοὺς δεδηγμένους
ὑπὸ σκολοπένδρης].

Πρβ. καὶ Φιλούμ., Π. ἰοβ. 33, 5 [CMG X/1/1, σ. 37, 6]: ὀξάλημη κατάντλει [sc. τὰ ἔλκη τῶν δηχθέντων ὑπὸ μυγαλῆς] (ἐπίσης μέσῳ τοῦ ἴδιου Ἀπολλωνίου)⁸⁶⁴.

Ἐπισημαίνω ἐδῶ ὅτι ὁ Φιλούμενος παραθέτει καὶ ἄλλα φάρμακα τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ ὅτι παρεμφερῆ σκευάσματα μὲ αὐτὰ ἐντοπίζονται καὶ στὸν Διοσκουρίδη· βλ. παραπάνω, ἀρ. 2, 4, 6 καὶ 9. Ἀκόμη ἐπισημαίνω ὅτι γιὰ τὸ ἐπίθεμα ποὺ παρασκευάζεται ἀπὸ ἄσβεστον, βλ. Φιλούμ., Π. ἰοβ. 7, 7 [CMG X/1/1, σ. 12, 7-8]: ἄκρως δὲ ποιεῖ πρὸς παντὸς ἰοβόλου δηγμα χωρὶς ἀσπίδος ἄσβεστος μετ' ἐλαίου καὶ μέλιτος κηρωτῆς [<εἰς> κηρωτῆς Wellmann] πάχος ἐπιτιθεμένη, δὲν ἐντοπίζεται ὁμοιο στὸν Διοσκουρίδη· βλ. ἀκόμη 20, 4 [CMG X/1/1, σ. 27, 6-7]: κατὰ δὲ τῶν πεπληγμένων μερῶν [sc. ὑπὸ διψάδος] ἄσβεστος

859. Πὰ τὴν πόση τοῦ οἴνου τόσο σὲ περιπτώσεις δηγμάτων ἰοβόλων ὅσο καὶ δηλητηριάσεων βλ. παραπάνω, ἀρ. 17. Ἡ ἀναγκαστικὴ πόση τοῦ οἴνου καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ποσότητά του σκοποῦ ἔχουν ἀκριβῶς τὴν πρόκληση ἐμέτου.

860. Ἡ ἄλημη εἶναι μίγμα ὕδατος καὶ ἄλατος.

861. Βλ. παραπάνω, ἀρ. 21 καὶ 29.

862. Βλ. παραπάνω, ἀρ. 2 καὶ ἀρ. 36 (ὠμοτάριχος).

863. Κατὰ τὸν ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 15 [III 16, 7-8 Wellm.], ἡ ὀξάλημη ὠφελεῖ καὶ ἐκείνους ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ σκύλο.

864. Πρβ. καὶ ἀρ. 41 (κατάντλησις ζεστῆς θαλάσσης).

μετ' ἐλαίου ὠφελεῖ καταπλασσομένη, καὶ 24, 5 [CMG X/1/1, σ. 31, 5-6]: κατὰ δὲ τῶν πεπονθότων τόπων ἄσβεστος σὺν ἐλαίῳ λελειωμένη <ἐπιτιθέσθω> [sc. τοῖς δεδηγημένοις ὑπὸ ὕδρου ἢ χερσῦδρου]. Ὁ ἴδιος ὁ Φιλούμενος ὁμῶς, σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἐξεταζόμενου ἔργου του, παραθέτει ἓνα παρόμοιο φάρμακο τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυός, βασικὸ συστατικὸ τοῦ ὁποῦ ἐπίσης εἶναι ἡ ἄσβεστος, βλ. Π. *ιοβ.* 17, 10 [CMG X/1/1, σ. 24, 19-21]: ἐκ δὲ τῶν Ἀπολλωνίου Εὐπορίστων ἄσβεστον πρόσφατον τρίψας καὶ οἴνω δεύσας καὶ ποιήσας μαλακὴν κατάπλασσε [sc. ἐχεοδήκτους]. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 239-240, γιὰ φάρμακα ποῦ ἐντοπίζονται στὸ *Περὶ Εὐπορίστων* τοῦ Ἀπολλωνίου (στὸν Φιλούμενο) καὶ στὸ διοσκουρίδειο Π. *ἀπλ. φαρμ.*

ii) Περὶ ἀπλῶν φαρμάκων

Ἀπὸ τὰ χωρία ποῦ ἐξετάζονται παρακάτω καθίσταται σαφὴς ἡ γνώση καὶ ἀξιοποίηση τοῦ διοσκουρίδειου Π. *ἀπλ. φαρμ.* ἀπὸ τὸν Φιλούμενο (προφανῶς ὁμῶς ὄχι σὲ τέτοιο βαθμὸ ὅπως διαπιστώνεται γιὰ τὸ Π. *ὑλ. ἱατρ.*)⁸⁶⁵. βλ.:

38/1. Τὸ ἐπίθεμα ποῦ παρασκευάζεται ἀπὸ ὀρόβινο ἀλεύρι καὶ μέλι συνιστᾶται γιὰ τὴ θεραπεία τῶν δηγμάτων ὄσων ἔχουν δαγκωθεῖ εἴτε ἀπλῶς ἀπὸ σκύλο (*κυνόδηκτοι*) εἴτε ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο (*λυσσόδηκτοι*): βλ.:

Διοσκουρ., Π. *ἀπλ. φαρμ.* 2, 120

[III 300, 19 Wellm.]:

ὀρόβινον

μετὰ μέλιτος

[sc. ἐπιτιθέμενον

ὠφελεῖ λυσσοδήκτους].

Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 5, 4

[CMG X/1/1, σ. 9, 27]:

ὀρόβινον ἄλευρον

μέλιτι φυράσας

ἐπιτίθει

[sc. πρὸς δὲ τὰ <ἤδη> πεπυρωμένα⁸⁶⁶ τῶν δηγμάτων τῶν κυνοδήκτων]⁸⁶⁷.

39/2. Τὸ ἐμπλάστριον ποῦ συντίθεται ἀπὸ θεῖον ἄπυρον καὶ ρητίνην *τερμινθίνην* καὶ καταγράφεται παρακάτω *βοηθεῖ* τοὺς σκορπιοπλήκτους: βλ.:

Διοσκουρ., Π. *ἀπλ. φαρμ.* 2, 127

[III 305, 14-15 Wellm.]:

Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 14, 4

[CMG X/1/1, σ. 17, 21-22]:

865. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ὅτι σὲ ἄρκετὰ κεφ. τοῦ Π. *ἀπλ. φαρμ.* ἐντοπίζονται ἄρκετὰ θεραπευτικὰ *βοηθήματα*, καὶ μάλιστα κάποτε καὶ μὲ τὴν ἴδια σειρὰ ποῦ αὐτὰ καταγράφονται στὸ Π. *ιοβ.*, οἱ σχετικὲς διατυπώσεις ὁμῶς εἶναι τέτοιες ποῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποστηρίξουμε μὲ βεβαιότητα ἐξάρτηση μεταξύ τους. Βλ. π.χ. Φιλοῦμ., Π. *ιοβ.* 13, 3-4 [CMG X/1/1, σ. 15, 24-16, 3] (κεφ. *περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν*): βόλβιτον, *συκῆς ὀπός*, *θάλασσα ζεστή*, καὶ Διοσκουρ., Π. *ἀπλ. φαρμ.* 2, 127 [III 305, 1-20 Wellm.]: Φιλοῦμ., ὁ.π. 15, 10-14 [CMG X/1/1, σ. 20, 10-27] (κεφ. *περὶ φαλαγγίων*): *μελισσόφυλλον*, *πολύγονον*, *ἀβρότονον*, *μυρικής καρπός*, *κυπαρίσσου σφαιρία*, καὶ Διοσκουρ., ὁ.π. 2, 126 [III 304, 7-22 Wellm.], κ.ἄ.

866. Γιὰ τὴ διόρθωση αὐτῆ βλ. παραπάνω, σ. 165-166, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο.

867. Βλ. καὶ παραπάνω, ἄρ. 22.

θειον ἄπυρον
 ἀναλημφθὲν ῥητίνη τερμινθίνη
 καὶ ἐπιτεθέν
 [sc. σκορπιοπλήκτοις].

ἢ θειον ἄπυρον
 ἀναλημφθὲν ῥητίνη τερμινθίνη
 καὶ ὡς ἐμπλάστριον ἐπιτεθέν
 [sc. σκορπιοπλήκτοις βοηθεῖ].

Βλ. καὶ Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἱατρ. 5, 107 [III 78, 6 Wellm.]: *ἰᾶται δὲ* [sc. τὸ ἄπυρον θειον] *καὶ σκορπίων πληγὰς μίγνεν ῥητίνην*· ἐπίσης τὸ ἄπυρον θειον καταχρίόμενον θεραπεύει τὴν πληγὴν τοῦ θαλάσσιου δράκοντα καὶ τοῦ σκορπιοῦ, αὐτόθι [III 78, 6-8 Wellm.].

40/3. Τὸ σήσαμον ὡς κατάπλασμα συνιστᾶται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο γιατροὺς γιὰ τὴν θεραπεία τοῦ δῆγματος τοῦ ἀσκαλαβώτη· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 131
 [III 306, 14-15 Wellm.]:
 ἀσκαλαβώτου δῆγμα ἰᾶται
 σήσαμον
 καταπλασθὲν
 λείον.

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 13
 [CMG X/1/1, σ. 16, 26]:
 σήσαμον
 λεάνας μεθ' ὕδατος
 κατάπλασσε
 [sc. τοὺς δηχθέντας ὑπὸ
 ἀσκαλαβώτου].

41/4. Ἡ κατάντλησις μεθ' ἑρμῆ θάλασσαν συνιστᾶται ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδη ὡς κοινὸ βοήθημα τῶν σκορπιοπλήκτων, τῶν σφηκῶν, τῶν μελισσῶν καὶ τῶν φαλαγγίων, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Φιλούμενο μόνο τῶν φαλαγγίων· βλ.

Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 127
 [III 305, 19-20 Wellm.]:
 καταντλεῖται δὲ ὠφελίμως
 θαλάσση ζεστῇ
 [sc. ἢ πληγὴ τῶν φαλαγγίων
 καὶ τῶν λοιπῶν ἰοβόλων].

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 15, 11
 [CMG X/1/1, σ. 20, 13-14]:
 κατάντλει δὲ
 θερμότερα θαλάσση
 [sc. τὴν πληγὴν τῶν
 φαλαγγιοδῆκτων]⁸⁶⁸.

42/5. Τὸ ποτὸ ποῦ παρασκευάζεται ἀπὸ τὰ σφαιρία τοῦ κυπαρισσιοῦ καὶ χορηγεῖται μεθ' ἑρμῆ ὠφελεῖ ἐκείνους ποῦ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ φαλάγγια· βλ.:

Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 126
 [III 304, 16-17 Wellm.]:
 κυπαρίσσου σφαιρία

Φιλούμ., Π. ἰοβ. 15, 13
 [CMG X/1/1, σ. 20, 22-23]:
 τῶν χλωρῶν
 τῆς κυπαρίσσου σφαιρίων

868. Πρβ. καὶ παραπάνω, ἀρ. 37 (κατάντλησις οἰκάλμης).

σὺν οἴνῳ

[sc. ποιεῖ πρὸς φαλάγγια].

τὸ ἀφέψημα

κιρνάμενον μετ' οἴνου

[sc. πότιζε φαλαγγιοδῆκτους].

Τὸ ἴδιο σκεύασμα καταγράφεται ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδην στὸ *Π. ὕλ. ἰατρ.* ὄχι ὁμῶς γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση δηγμάτων ἰοβόλων ἀλλὰ ἐσωτερικῶν νοσημάτων· βλ. 1, 74 [I 74, 2-5 Wellm.]: τὰ δὲ *χλωρὰ σφαιρία* [sc. τῆς κυπαρίσσου] *κοπέντα καὶ σὺν οἴνῳ πινόμενα ἀρμόζει πρὸς αἵματος ἀναγωγὴν καὶ δυσεντερίαν καὶ κοιλίας ρευματισμόν, ὀρθόπνοϊαν, βήχας· καὶ τὸ ἀφέψημα δὲ αὐτῶν τὸ αὐτὸ ποιεῖ.*

43/6. Ἡ πόση τοῦ ὄξους ποὺ κατὰ τὸν Φιλούμενο ἐνδείκνυται γιὰ τοὺς ἀσπιδοδῆκτους ἐντοπίζεται καὶ στὸ *Π. ἀπλ. φαρμ.* ὡς *βοήθημα* γιὰ τὴν ἴδια περίπτωση· βλ.

Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 125

[III 304, 3-4 Wellm.]:

ἐπὶ δὲ ἀσπίδος ἢ πτυάδος

[...]

ὄξος πινόμενον

[sc. ὠφελεῖ].

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 16, 7

[CMG X/1/1, σ. 22, 15]:

ὄξος δριμύτατον δίδου πιεῖν

[sc. τοῖς ἀσπιδοδῆκτοις].

Ὁ Διοσκουρίδης στὸ *Π. ὕλ. ἰατρ.* καταγράφει τὸ ὄξος ὡς *κατάντλημα* ἐνδεικνυμένο γενικὰ γιὰ τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων, βλ. 5, 13 [III 15, 14-16 Wellm.]: *πρὸς τε θηρίων δῆγματα ὅσα ψύχει κατάντλημα θερμόν, ψυχρὸν δὲ τοῖς πυροῦσι τῶν ἰοβόλων.*

44/7. Τὸ κατάπλασμα ἀπὸ φύλλα δάφνης συνιστᾶται ἀπὸ τὸν Φιλούμενο γιὰ τοὺς ἐchioδῆκτους καὶ ὁμοίως ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδην· βλ.:

Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 123

[III 303, 7-8 Wellm.]:

δάφνης φύλλα

σὺν ἐλαίῳ ἐψηθέντα

[sc. καταπλάσσεται

δὲ πρὸς ἔχεις].

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 17, 4

[CMG X/1/1, σ. 23, 18]:

καὶ δάφνοις φύλλοις

μετ' ἐλαίου

ἐπάλειφε

[sc. τοὺς ἐχαιοδῆκτους].

Πρβ. καὶ Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 1, 78 [I 78, 8-9 Wellm.]: *ὠφελεῖ δὲ λεῖα καταπλασθέντα* [sc. τὰ φύλλα τῆς δάφνης] *σφηκῶν καὶ μελιτῶν πληγᾶς.*

Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι σκευάσματα παρόμοια μὲ αὐτὰ ποὺ ὁ Φιλούμενος ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀπολλωνίου ἐντοπίζονται καὶ στὸ διοσκουρίδειο *Π. ἀπλ. φαρμ.*· βλ.:

Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 19, 2 [CMG X/1/1, σ. 26, 9] (*ὡς ἡῦρον παρὰ τῶ Ἀπολλωνίῳ*): *ἀ<ν>δράχνη καὶ ἀλφίτοις καταπλάσσειν* [sc. πρὸς πρηστήρας] — Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 124 [III 303, 19-20 Wellm.]: *πρὸς δὲ αἱμορροῖδος καὶ πρηστήρος δῆγματα ὠφελεῖ ἀνδράχνη καταπλασσομένη.* Βλ. καὶ Φιλούμ., ὁ.π. 20, 4 [CMG X/1/1, σ. 28, 1].

Φιλούμ., ὄ.π. 33, 5 [CMG X/1/1, σ. 37, 3-5]: Ἀπολλώνιος δὲ ἐν τοῖς Εὐπορίστοις παραινεῖ· σκόροδα τρίψας σὺν τοῖς λεπίσμασιν καὶ κυμίνου τὸ ἴσον διεῖς ἐλαίῳ κατάπλασσε [sc. τοὺς δηχθέντας ὑπὸ μυγαλῆς] — Διοσκουρ., ὄ.π. 2, 128 [III 305, 23 Wellm.]: σκόροδον μετὰ συκῆς φύλλων καὶ κυμίνου [sc. ποιεῖ καταπλασσόμενον πρὸς σκολοπένδρης καὶ μυγαλῆς δῆγματα].

Φιλούμ., ὄ.π. 33, 5 [CMG X/1/1, σ. 37, 7] (Ἀπολλώνιος δὲ ἐν τοῖς Εὐπορίστοις παραινεῖ): καὶ κριθᾶς καύσας ἐπίπασσε <ἐπὶ> τὰ ἔλκη [sc. τῶν δηχθέντων ὑπὸ μυγαλῆς] — Διοσκουρ., ὄ.π. 2, 128 [III 306, 1 Wellm.]: κριθὴ κεκαυμένη σὺν ὄξει [sc. ποιεῖ πρὸς σκολοπένδρης καὶ μυγαλῆς δῆγματα].

Φιλούμ., ὄ.π. 33, 6 [CMG X/1/1, σ. 37, 12-13] (Ἀπολλώνιος δὲ ἐν τοῖς Εὐπορίστοις παραινεῖ): καὶ αὐτὴ δὲ ἡ δακοῦσα μυγαλῆ ἀναπτυγεῖσα καὶ ἐπιτιθεμένη [sc. κατὰ τοῦ δῆγματος] — Διοσκουρ., ὄ.π. 2, 128 [III 306, 2-3 Wellm.]: πρὸς δὲ τὴν μυγαλῆν [sc. ποιεῖ] αὐτὴ ἢ μυγαλῆ ταχέως τριβεῖσα σὺν οἴνῳ καὶ ἐπιτεθεῖσα.

Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 234-237, γιὰ φάρμακα ποῦ ἐντοπίζονται στὸ *Περὶ Εὐπορίστων* τοῦ Ἀπολλωνίου (στὸν Φιλούμενο) καὶ στὸ διοσκουρίδειο *Π. ὕλ. ἰατρ.*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΝΩΝΥΜΟΥ [ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ;]
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΘΗΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ο ΑΝΩΝΥΜΟΣ [ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ,]
ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΘΗΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ

Ο,ΤΙ ΕΙΠΩΘΗΚΕ ΗΔΗ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ τῆς μονογραφίας αὐτῆς σὲ σχέσηη μὲ τὸν Φιλούμενο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν Ἀλεξανδρέα γιαντὸ Αἰλίω Προμῶτο. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση τοῦ μᾶς εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστες, ἐνῶ προβληματικὴ εἶναι καὶ ἡ γνώση μας γιὰ μέρος τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ.

1. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΑΙΛΙΟΥ ΠΡΟΜΩΤΟΥ

Ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ (πατριδωνυμικὸ) Ἀλεξανδρεὺς πού παραδίδεται στὸν τίτλο ἐνὸς ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Αἰλίου Προμῶτου προκύπτει μᾶλλον ἢ ἀλεξανδρινὴ καταγωγὴ τοῦ γιαντροῦ αὐτοῦ (ἢ ἢ γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα δράση τοῦ στὴν πόλῃ αὐτῇ)⁸⁶⁹.

Γιὰ τὴν ἱατρικὴ σχολὴ στὴν ὁποία ἀνήκε ὁ Προμῶτος (ἂν ὄντως ἰσχύει κάτι τέτοιο) δὲν ἐντοπίζεται καμιά μαρτυρία. Στους γιαντροὺς τῆς Ἐμπειρικῆς σχολῆς τὸν συγκαταλέγει ὁ Haeser⁸⁷⁰, ἄποψη πού ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Allbutt⁸⁷¹, πρόκειται ὅμως γιὰ ἐντελῶς ἀτεκμηρίωτη πρόταση.

869. Γιὰ ἀνάλογα παραδείγματα βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Μακεδ. ἱατρ. προσωπογρ.*, σ. 167-168 (Ἀριστογένης, Φιλωνίδης, Στέφανος). Ἐπισημαίνω ὅτι ἐδῶ γίνεται λόγος μόνο μὲ συντομία καὶ καταχρηστικά γιὰ τὸν Αἰλίω Προμῶτο, ἀφοῦ ἀφ' ἐνὸς τὸ ὄνομά του δὲν συνδέεται ρητὰ ἀπὸ τὴ χφ. παράδοση μὲ τὸ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* καὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἔχει διατυπωθεῖ μέχρι σήμερα τεκμηριωμένη καὶ ἀναμφισβήτητη πρόταση γιὰ τὴ σχέσηη τοῦ μὲ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενον ἔργο. Τὰ σχετικὰ λοιπὸν μὲ τὸν γιαντὸ αὐτὸν καταγράφονται στὴ συνέχεια, ἀπλῶς ἐπειδὴ τὸ ἐν λόγω ἔργο ἦδη ἀπὸ τὸν Hieronymus Mercurialis τὸ 1585 συνδέθηκε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰλίου Προμῶτου, ἄποψη πού στὴ συνέχεια ἐγίνε ἀποδεκτὴ (ἢ μνημονεύεται) ἀπὸ ἀρκετοὺς νεότερους μελετητές· ἀλλὰ καὶ ἡ Ihm κατὰ τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου (1995), παρὰ τοὺς προβληματισμοὺς τῆς, τὸ ἀπέδωσε στὸν «sog. Aelius Promotus»· βλ. καὶ παρακάτω, σ. 250 κ.έ.

870. Βλ. HAESER, *Lehrbuch*, τ. 1, σ. 248.

871. Βλ. ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 383 (: «Of the Empirical School was one Aelius Promotus»). Σχετικὰ μὲ τὴν ἱατρικὴ σχολὴ τοῦ Αἰλίου Προμῶτου πρβ. καὶ παρακάτω, σ. 251, ὑποσημ. 911, τὴν ἄποψη τοῦ Antonius Possevinus, ὁ ὁποῖος συνδέει τὸ ἀνώνυμο *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* (πού πιθανὸν

Ἡ δράση του τοποθετήθηκε ἤδη ἀπὸ τὸν E. Rohde στὸν δεῦτερο μεταχριστιανικὸ αἰῶνα, καὶ μᾶλλον στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ τοῦ Ἀδριανοῦ (117-138 μ.Χ.) καὶ τοῦ Περτίνακος (193 μ.Χ.)⁸⁷², ἄποψη ποὺ δέχονται ὁ Weidlich⁸⁷³, ὁ Allbutt⁸⁷⁴, ὁ Wellmann⁸⁷⁵, ὁ Röhr⁸⁷⁶, ὁ Jacques⁸⁷⁷, ὁ Sconocchia⁸⁷⁸ ἴσως καὶ ἄλλοι, ἐνῶ ὁ Nutton χρονολογεῖ τὸν Προμῶτο στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.⁸⁷⁹. Ἀπὸ ὅσο κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστώσω, μόνον ὁ Haeser ὑποστήριξε ὅτι ὁ Προμῶτος ἔζησε τὸ 40 μ.Χ.⁸⁸⁰. Ἡ Ihm στὴν εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσεως τοῦ Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* χρονολογεῖ, χωρὶς καμιά ἐπιχειρηματολογία, τὸν Προμῶτο στὸν 1ο/2ο αἰ. μ.Χ.⁸⁸¹, (ἐνῶ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἄλλα σημεῖα τῆς εἰσαγωγῆς της, φαίνεται νὰ προκρίνει τὴ χρονολόγησή του «sog. Aelius Promotus» στὸν 2ο αἰ. μ.Χ., προφανῶς γιὰ νὰ τὸν ἀποσυνδέσει ἀπὸ τὸν προηγούμενο)⁸⁸². Τὴν ἄποψη τῆς Ihm γιὰ τὸν Προμῶτο παραθέτει καὶ ἡ Sébastien, σημειώνοντας ὅμως ὅτι ὁ γιατρός αὐτὸς πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὸν 1ο ἢ τὸν 2ο αἰ. μ.Χ.⁸⁸³. Πρόσφατα διεξοδικὴ τεκμηρίωση τῆς χρονολογήσεως τοῦ Αἰλίου Προμῶτου ἐπιχείρησε ἡ Crismani στὸν πρόλογο τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Δυναμεροῦ* (ἔργου ρητὰ ἀποδιδόμενου στὸν ἐν λόγω γιατρό), καταλήγοντας, ὅπως οἱ περισσότεροι μελετητές, στὴν τοποθέτηση τῆς δράσεως τοῦ Προμῶτου μᾶλλον στὸν 2ο αἰ. μ.Χ.⁸⁸⁴.

πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Αἴλιο Προμῶτο) μὲ τὸν Ἐμπειρικὸ γιατρό Αἰσχρίωνα. Πρβ. καὶ παρακάτω, σ. 252, ὑπόσημ. 916.

872. Βλ. ROHDE, *Aelius Promotus*, σ. 264, ὑπόσημ. 1 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 381, ὑπόσημ. 1].

873. Βλ. WEIDLICH, *Die Sympathie*, σ. 44.

874. Βλ. ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 383 (: «in the later part of the second century about the end of the reign of Hadrian»)· ὁ συγγρ. παραπέμπει στὸν Rohde· στὸ ἔργο αὐτὸ ὅμως διαπιστώνεται κάποια σύγχυση ὅσον ἀφορᾷ τὴ συζητούμενη χρονολόγησή, ἀφοῦ ἀμέσως στὴ συνέχεια τοῦ παραπάνω χωρίου ὁ συγγρ. σημειώνει ὅτι ὁ Αἴλιος Προμῶτος ἔζησε «a little after Galen and before Oribasius».

875. Βλ. WELLMANN, *Aelius*, σ. 528.

876. Βλ. RÖHR, *Der okkulte Kraftbegriff*, σ. 82.

877. Βλ. JACQUES, *Nicandre de Colophon*, σ. 142.

878. Βλ. SCONOCCHIA, *Scribonio Largo*, σ. 164, ὑπόσημ. 38.

879. Βλ. NUTTON, *Aelius Promotus*, σ. 174.

880. Βλ. HAESER, *Lehrbuch*, σ. 248 (: «um 40 n. Chr.»).

881. Βλ. IHM, *Der Traktat*, σ. 1, καὶ στὴν *ΙΔΙΑ*, *Aelius Promotus*, σ. 14.

882. Βλ. IHM, *Der Traktat*, σ. 18.

883. Βλ. SÉBASTIEN, *Exégèse d'un zoonyme oublié*, σ. 20 (: «un médecin alexandrin du Ier ou du IIe siècle apr. J.-C.»)· ἡ Sébastien δὲν παραπέμπει στὴν Ihm, ἀλλὰ στὴ βιβλιοκρισία τῆς C. F. SALAZAR, *CR N. S.* 48 (1998) 153, ὅπου καταγράφεται ἡ χρονολόγησή τῆς ἐκδότριας, προφανῶς ὅμως δὲν ἀποδίδει ὀρθὰ τὴν ἄποψη ποὺ σημειώνει ὅτι υἰοθετεῖ.

884. Βλ. CRISMANI, *Elio Promoto*, σ. 7-17, καὶ στὴν *ΙΔΙΑ*, *Appunti*, σ. 683-687.

Άλλα βιογραφικά στοιχεία ή χρονολογικές ενδείξεις που ένδεχομένως θά ήταν δυνατόν νά προκύψουν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν συγγραμμάτων, ὅπως π.χ. δι-
 ἄφορες ἀναφορὲς σὲ πρῶτο πρόσωπο, οἱ ὁποῖες ὑποδεικνύουν ἄμεση ἐπαφή μὲ
 ὀρισμένα πρόσωπα, ἢ φαρμακευτικὰ ὑλικά που ὑποδεικνύουν συγκεκριμένες
 περιοχές, πρέπει νά ἐξετάζονται μὲ ιδιαίτερη προσοχή, ἐπειδὴ δὲν ἀποκλείεται
 νά μὴν ἀφοροῦν τὸν ἐδῶ ἐξεταζόμενο συγγραφέα (ἢ τὸν συγγραφέα τοῦ *Π. ιοβ.*
καὶ δηλητ., ἂν ὄντως πρόκειται γιὰ διαφορετικὸ πρόσωπο) ἀλλὰ ἄμεσες ἢ ἔμμε-
 σες πηγές του.

2. ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΙΛΙΟΥ ΠΡΟΜΩΤΟΥ

Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰλίου Προμώτου ἔχουν παραδοθεῖ δύο συγγράμματα, τὸ
Δυναμερὸν καὶ τὰ *Ίατρικὰ φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ*⁸⁸⁵, ἐνῶ ἓνα τρίτο ἔργο, που
 παραδίδεται χωρὶς νά ἀποδίδεται σ' αὐτὸν ἀλλὰ εὐρισκόμενο ὕστερα ἀπὸ συλ-
 λογή ἀποσπασμάτων ἀπὸ ἔργο τοῦ Προμώτου, εἶναι ἀμφίβολο ἂν προέρχεται
 ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα· μέχρι σήμερα δὲν ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐπαρκῆ στοιχεῖα
 γιὰ τὴν ἀπόδοση ἢ ὄχι τοῦ ἔργου αὐτοῦ στὸν ἐν λόγῳ γιαιτρός⁸⁸⁶.

Τὸ *Δυναμερὸν* εἶναι τὸ κύριο ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἔργα τοῦ Αἰλίου Προμώτου
 καὶ τὸ περιεχόμενό του, ὅπως καθίσταται φανερό ἀπὸ τὸν τίτλο, ἀφορᾷ τὴν διὰ
 φαρμάκων θεραπεία διαφορῶν νοσημάτων⁸⁸⁷.

Τὸ οὗσ. *Δυναμερὸν* χρησιμοποιεῖται ὄχι μόνο στοὺς τίτλους συγγραμμάτων, ἀλλὰ
 καὶ ὡς χαρακτηρισμὸς συγγραμμάτων που ἔφεραν διαφορετικὸ τίτλο. Ὡς πρὸς τὸ
 περιεχόμενο τοῦ τίτλου αὐτοῦ που ἀφορᾷ ἔργο, στὸ ὁποῖο καταγράφονται ποικί-
 λα φάρμακα (*δυνάμεις*)⁸⁸⁸, μπορούμε νά συμπεράνουμε μὲ ἀσφάλεια ἀπὸ δύο τουλά-

885. Γιὰ τὰ δύο αὐτὰ συγγράμματα τοῦ Προμώτου βλ. καὶ WEIDLICH, *Die Sympathie*, σ. 43-44
 καὶ 51· ALLBUTT, *Greek Medicine*, σ. 383· RÖHR, *Der okkulte Kraftbegriff*, σ. 82-83, κ.ἄ. Στὸν τίτλο
Ίατρικὰ φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ τὸ ἐπίθ. *ιατρικὰ* εἶναι δυνατόν δικαιολογηθεῖ, ἐπειδὴ στὸ ἐν
 λόγῳ σύγγραμμα καταγράφονται *φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ* φάρμακα γιὰ ἱατρικὴ χρῆση.

886. Γιὰ τὸν τρόπο παραδόσεως τοῦ ἔργου καὶ τὰ λοιπὰ προβλήματα που σχετίζονται μ' αὐτὸ
 βλ. παρακάτω, στίς σ. 247 κ.ἑ.

887. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ συγγράμματος βλ. καὶ CRISMANI, *Elio Promoto*, σ. 25. Γιὰ τὴν ἔκδοσή
 του βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Αἴλιος Προμώτος Ἀλεξανδρεὺς, ἐνῶ γιὰ διορθώσεις στὸ κείμενο βλ.
 E. V. MALTESE, *Sul testo del Dynamerōn di „Elio Promoto“*, R. M. Piccione – M. Perkams (ἐπιμ.),
«Selecta colligere», 2, *Beiträge zur Technik des Sammelns und Kompilierens griechischer Texte von*
Antike bis zum Humanismus [Hellenica 18], Alessandria 2005, σ. 235-243, καὶ στὸν ΙΔΙΟ, *Postille*
critico-testuali al Dynamerōn di Elio Promoto Alessandrino, F. Crevatin – G. Tedeschi (ἐπιμ.),
Scrivere Leggere Interpretare: Studi di antichità in onore di Sergio Daris, Trieste 2005, σ. 262-264.

888. Ἐνδεικτικὰ σημειῶνῶν ὅτι ὁ WEIDLICH, *Die Sympathie*, σ. 43, περιγράφει τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα
 ὡς «μια μεγάλη συλλογή συνταγῶν» («... einer grossen Rezeptsammlung»). Βλ. καὶ τοὺς ἀκόλουθους

χιστον συγγράμματα πού φέρουν τὸν παραπάνω τίτλο: Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Αἰλίου Προμώτου, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ, ἐνῶ τὸ δεύτερο προέρχεται ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ γιατρὸ Νικόλαο Μυρεψό (13ος/14ος αἰ.) καὶ μᾶς εἶναι γνωστὸ μέχρι σήμερα κυρίως ἀπὸ τὴ λατινικὴ μετάφρασή του (τὸ σύνολο τοῦ πρωτότυπου ἑλληνικοῦ κειμένου παραμένει ἀνέκδοτο): βλ. H. Hunger, *Βυζαντινὴ λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τ. 3, μετάφρ. Γ. Χ. Μακρῆς κ.ἄ., Ἀθήνα 1994, σ. 142. Βλ. ἀκόμη Ἀέτ., *Λόγ. ἱατρ.* 3, 115 [CMG VIII/1, σ. 305, 6-7]: *εὔρον δὲ ἐγὼ τὴν γραφὴν ταύτην ἐν δυναμερῶ ἀπὸ Ῥώμης μοι κοιμισθέντι* Παλλάδ., *Σχόλ. εἰς Ἴπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ'* 3, 22 [II 98, 20-22 Dietz]: *μὴ γὰρ ὡς ἔτυχε τοῖς δυναμεροῖς καταπίστευε· ὡσπερ γὰρ ἄλλοις πολλοῖς, οὕτω καὶ Ἀπολλωνίῳ τοῦπίκλῃν Μυτὶ γέγραπται δυναμερὰ* Λέων, *Σύν. ἱατρ.* 4, 1 [σ. 153, 5-6 Erm.]: *φέρεται δὲ βοηθήματα περὶ αὐτῶν* [sc. τῶν ὄζαινων] *ἐν τοῖς δυναμεροῖς πλείστα* 4, 11 [σ. 157, 25-27 Erm.]: 5, 22 [σ. 185, 1-2 Erm.]: 7, 10 [σ. 209, 24-26 Erm.], κ.ἄ. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια σὲ κάποιες περιπτώσεις ὁ χαρακτηρισμὸς *δυναμερόν* νὰ ἀναφέρεται ἀπλῶς στὸ φαρμακολογικὸ περιεχόμενον κάποιου συγγράμματος, ὁ πραγματικὸς τίτλος τοῦ ὁποῖου εἶναι διαφορετικὸς, ὅπως π.χ. συμβαίνει στὴν περίπτωση τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Μυός, τοῦ ὁποῖου εἶναι γνωστὰ δύο φαρμακολογικὰ ἔργα, τὸ *Περὶ μύρων* καὶ τὸ *Περὶ εὐπορίστων φαρμάκων* δηλ. στὴν περίπτωση τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ ἡ ἔκφραση *γέγραπται δυναμερὰ* πιστεύω ὅτι σημαίνει «ἔγραψε συγγράμματα φαρμακολογικοῦ περιεχομένου»⁸⁸⁹. Πρβ. καὶ τὸν τίτλο *Dynamidia* ἢ *De dynamidiis* μεσαιωνικῶν λατινικῶν συλλογῶν φαρμάκων, ὅπως π.χ. στὸ χφ. Vindoc. lat. 109 (11ος αἰ.), φ. 87r: (*Pseudo-*) *Galenī Liber de dynamidiis*. Hec est dynamidi^e demonstratio omnium medicamentorum que ad artis medicine scientiam pertinet (βλ. H. E. Sigerist, *Early Mediaeval Medical Texts in the Manuscripts of Vendôme*, *BHM* 14 (1943) σ. 81), καὶ στὸ ἴδιο χφ., φ. 98r: ... *Incipit liber dinamidii, id est farmaceuticon diversis auctoribus coartatum singula antidota*. Γι' αὐτὰ τὰ λατινικὰ συμπληματικά ἔργα καὶ τὴ μεγάλη διάδοσή τους στὴ Δύση βλ. ἐνδεικτικὰ L. C. MacKinney, „Dynamidia“ in *Mediaeval Medical Literature*, *Isis* 24 (1936) 400-414, καὶ A. M. Ieraci Bio, *Un témoignage grec à propos des Dynamidia, Le latin médical. La constitution d'un langage scientifique* [Mémoires de Centre Jean Palerne 10], St. Étienne 1991, σ. 63-73· πρβ. καὶ I. Mazzini, *Dynamidia Hippocratis: Esempio di problematiche*

τίτλους φαρμακολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Μαντία (2ος αἰ. π.Χ.), *Δυνάμεις* (FUCHS, *Heilkunde*, σ. 291: «Mittel», καὶ V. NUTTON, *Mantias* [2], *DNP* 7 (1999) 830: «Über Arzneimittelheilkunde»), τοῦ Νικῶνα τοῦ Ἀκραγαντίνου (1ος αἰ. π.Χ.), *Περὶ δυνάμεων* (FUCHS, ὁ.π., σ. 328: «Über Heilmittel»), τοῦ Στράτωνα τοῦ Λαμψακηνοῦ (320-270 π.Χ.), *Περὶ δυνάμεων* (FUCHS, ὁ.π., σ. 285: «Über die Mittel»), τοῦ Ἀράτου ἀπὸ τοὺς Σόλους τῆς Κιλικίας (315-240 π.Χ.), *Ἱατρικαὶ δυνάμεις* (FUCHS, ὁ.π., σ. 318: «Heilkräfte»), κ.ἄ. Κατὰ παρόμοιο τρόπο ἀντιλαμβάνονται τὸ περιεχόμενον τῶν παραπάνω τίτλων καὶ ἄλλοι νεότεροι μελετητές. Βλ. καὶ DURLING, *Medical Terms*, σ. 134, λ. *δύναμις* (: «a medicine»).

889. Ὁ ROHDE, *Aelius Promotus*, σ. 264, ὑπόσημ. 1 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 381, ὑπόσημ. 1], σημειώνει ὅτι «Der Titel: δυναμερόν beweist nichts gegen diese Zeit; schon Apollonius Mys schrieb δυναμερὰ», ὅπως ὁμως εἰπώθηκε, τουλάχιστον στὴν περίπτωση τοῦ Ἀπολλωνίου, δὲν πρόκειται γιὰ τίτλο ἀλλὰ γιὰ χαρακτηρισμὸ συγγραμμάτων μὲ βάση τὸ περιεχόμενό τους.

ecdote tardoantice, Garzya (ἐπιμ.), *Tradizione e ecdotica*, σ. 257-270. Βλ. ακόμη K.-D. Fischer, *The Acharistum in a Manuscript from the Library of Nicholas of Cues*, L. Cilliers (ἐκδ.), *Asklepios. Studies on Ancient Medicine* [AC, Suppl. 2], Bloemfontein 2008, σ. 79. Επίσης βλ. Μαυρουδής, *Μακεδ. Ιατρ. προσωπογρ.*, σ. 170-171.

Τὸ δεύτερο ἔργο πού παραδίδεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰλίου Προμώτου φέρει τὸν τίτλο *Ἱατρικὰ φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ* καὶ εἶναι ἐξαιρετικὰ σύντομο⁸⁹⁰. Σ' αὐτὸ ὁ συγγραφέας δηλώνει ὅτι καταγράφει *βοηθήματα* (*περιάμματα, πόματα, καταχρίσματα* κτλ.), τὰ ὁποῖα δροῦν *ἀφράστῳ τινὶ δυνάμει*, καὶ μὲ τὰ ὁποῖα ὁ γιατρός *καὶ τὰ δυσκαταγώνιστα χειρῶσεται τῶν παθῶν* (τέτοια *βοηθήματα* συνιστῶνται *πρὸς λιθίασιν, πρὸς μήτρας ὄλισθον, περὶ ὁσχείου φλεγμαίνοντος, πρὸς ἀρθρίτιν* ἢ εἶναι *ὠκυτόκια, ἐμμηνάγωγα* κ.ἄ.).

Μὲ τὸ τρίτο ἔργο πού ἀφορᾷ τὰ ἰοβόλα θηρία καὶ τὰ δηλητήρια φάρμακα (*Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*) συνδέονται ἀρκετὰ προβλήματα μὲ βασικότερο ἐκεῖνο τῆς πατρότητας, ἀλλὰ καὶ τῆς χρονολογήσεως καὶ τοῦ τίτλου του· γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ γίνῃ λεπτομερῆς λόγος ἀμέσως παρακάτω μὲ ἀφορμὴ τῆ σχετικὰ πρόσφατη ἔκδοσή του (1995)⁸⁹¹.

3. ΤΟ ΕΡΓΟ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΘΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ

Τὸ σύγγραμμα αὐτό, μὲ τὴ μορφή πού ἔχει ἐκδοθεῖ, θέμα του ἔχει στὸ πρῶτο μέρος τὰ *ιοβόλα θηρία* (ζῶα) καὶ στὸ δεύτερο τὰ *δηλητήρια φάρμακα*: παραδίδεται κατὰ βάση ἀπὸ ἓνα μόνο χφ., τὸ Vaticanus graecus 299 [V] (τέλη 14ου αἰ.)⁸⁹², ἀφοῦ τὰ χφφ. Ambrosianus graecus S 3 sup. [A] (15ος/16ος αἰ.)⁸⁹³ καὶ Laurentianus graecus Antinori 101 [La] (περὶ τὸ 1460)⁸⁹⁴ προέρχονται —χωρὶς νὰ ἐξαρτῶνται μεταξύ τους— ἀπὸ τὸ Vaticanus⁸⁹⁵.

890. Πὰ τὴν ἔκδοσή του βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Αἴλιος Προμώτος Ἀλεξανδρεὺς, Ὁ WEIDLICH, *Die Sympathie*, σ. 43-44 καὶ 51, κάνει λόγο γιὰ τὸ σύγγραμμα αὐτὸ μνημονεύοντας ὡς τίτλο τοῦ τὴν ἔκφραση *Φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ* (παραλείπει δηλ. τὸ *Ἱατρικὰ*).

891. Στὴν κριτικὴ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς εἶναι ἀφιερωμένο τὸ ἐπόμενο κεφ.

892. Βλ. MERCATI – DE' CAVALIERI, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1, σ. 425-430.

893. Βλ. MARTINI – BASSI, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, τ. 2, σ. 842-844.

894. Βλ. E. ROSTAGNO – N. FESTA, *Indice dei Codici Greci Laurenziani non compressi nel catalogo di Bandini, SIFC 1 (1893) 213-218* [= A. M. BANDINI, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae*, τ. 3, Florentiae 1770 (ἀνατύπ.: Leipzig 1961), (: *accedunt Supplementa tria ab E. ROSTAGNO et N. FESTA congesta*), σ. 50-52].

895. Βλ. IHM, *Der Traktat*, σ. 34. Ἦδη ὁμως ὁ ROHDE, *Aelius Promotus*, σ. 267 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 384], εἶχε ἐπισημάνει ὅτι τὸ χφ. Ambrosianus εἶναι ἀπ' εὐθείας ἀπόγραφο τοῦ

Πιά νά γίνουν ὅμως κατανοητὰ τὰ προβλήματα πού συνδέονται μὲ τὸ ἐν λόγω σύγγραμμα, πρέπει νά ἐκτεθεῖ μὲ σαφήνεια ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον αὐτὸ διασώθηκε. Τὸ σύγγραμμα λοιπὸν δὲν παραδίδεται ἀνεξάρτητα, ἀλλὰ ὡς μέρος ἱατρικῶν συμπληματικῶν ἔργων, πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ διάφορες ἐνότητες (ἐπώνυμες ἢ ἀνώνυμες) καὶ παραδίδονται ἀπὸ τὰ τρία χφφ. πού μνημονεύθηκαν παραπάνω ἀκριβέστερα:

(α') Στὸ χφ. Vaticanus graecus 299, ἀπὸ τὸ φ. 219r ἀρχίζει ἓνα συμπληματικὸ ἔργο ἱατρικοῦ περιεχομένου, διαρθρωμένο σὲ *αφμζ'* (= 1.547) κεφάλαια. Ὑστερα ἀπὸ τὸν πίνακα *τῆς παρούσης πυκτίδος* ἀρχίζει (φ. 235r) τὸ κυρίως κείμενο· στὰ φφ. 451r-452v καταγράφονται τὰ *λείποντα ἀπὸ τοῦ νη' κεφαλαίου τοῦ Προμώτου* (des. *τέλος ἀπὸ τοῦ νη' κεφαλαίου τῶν λειπόντων ἀπὸ τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Προνώτου* [sic])⁸⁹⁶, ἀκολουθοῦν (φφ. 452v-473r) διάφορες συνταγές (ἀνωνύμως) καὶ ἀμέσως στὴ συνέχεια (φφ. 473r-493r) οἱ δύο ἐνότητες τοῦ ἔργου — ἡ ἔκδοση τοῦ ὁποῖου παρουσιάζεται ἐδῶ — χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα⁸⁹⁷ καὶ ὑπὸ τὸν κοινὸ τίτλο⁸⁹⁸ *περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον* (ἀκριβέστερα στὰ φφ. 473r-484v: *περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον*, καὶ στὰ φφ. 484v-493v: *περὶ δηλητηρίων καὶ θανασίμων φαρμάκων διαφορᾶς*). Ἀκολουθοῦν (φφ. 493r-494r) ἓνα ἔργο *περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν ἀττικῶν καὶ σημείων*⁸⁹⁹ καὶ (φφ. 494r-495v) μιὰ σύντομη πραγματεία μὲ τίτλο *Προμώτου Φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ*⁹⁰⁰, καὶ στὴ συνέχεια κάποια ἄλλα ἔργα.

Vaticanus (: «direkt abgeschrieben aus der Vaticanischen Hs.»). Βλ. ἀκόμη DIELS, *Handschriften, Nachtrag I*, σ. (20) 42: «Ambros. S 3 Sup. («Stammt aus Vatic. 299» M. W.» [M.W. = Max Wellmann].

896. Ἄν ἡ ἔκφραση *τὰ λείποντα ἀπὸ τοῦ νη' κεφαλαίου τοῦ Προμώτου* σημαίνει ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ προστίθενται τμήματα τοῦ κειμένου τοῦ *Δυναμεροῦ*, τὰ ὁποῖα γιὰ κάποιον λόγο παραλείφθηκαν κατὰ τὴν ἀντιγραφή, τότε πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ἐν λόγω ἔκφραση δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ τὰ «προστιθέμενα» *λείποντα* ἀφοροῦν φάρμακα γιὰ ὀφθαλμικὲς παθήσεις, ἐνῶ τὸ *νη'* κεφάλαιο τοῦ *Δυναμεροῦ* ἀφορᾶ θεραπευτικὲς ὑποδείξεις *πρὸς ἔρπητας. πρὸς ἔρπητας φλυκταίνωσεις* [suprascr. -δεις]. βλ. χφ. Marcianus Venet. Graecus 295 [= coll. 729] (14ος αἰ.), φ. 234v = σ. 146 Crism. (βλ. καὶ στὸ ἴδιο χφ., στὸν πίνακα περιεχομένων τοῦ *Δυναμεροῦ*, φ. 193r = σ. 34 Crism.): *πρὸς ἔρπητας*). Ὄφθαλμικὰ φάρμακα περιέχονται στὰ κεφάλαια *ζα'-ριβ'* τοῦ *Δυναμεροῦ*. Ὅπως διαπίστωσε ὁ M. Wellmann στὸν DIELS, *Handschriften, Nachtrag I*, σ. (20) 42, «Diese Excerpte stammen aus cap. ρε' ff. des *Δυναμερόν*». Οἱ MARTINI - BASSI, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, τ. 2, σ. 843, δὲν κάνουν κανένα σχετικὸ σχόλιο, ἐνῶ οἱ MERCATI - DE' CAVALIERI, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1, σ. 429, παραπέμπουν στὸν M. Wellmann.

897. Βλ. καὶ MERCATI - DE' CAVALIERI, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1, σ. 429 (: «Auctoris nomen non legitur in nostro codice, non legitur in Laurentiano cit. f. 285»).

898. Ἡ τουλάχιστον ὡς τέτοιον τὸν ἐκλαμβάνουν οἱ συντάκτες τοῦ καταλόγου.

899. Δὲν καταγράφεται στὴν περιγραφή τοῦ χφ., τὸ ἔχει ἐπισημάνει ὅμως ὁ ROHDE, *Aelius Promotus*, σ. 267 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 383].

900. Τὸ ἔργο αὐτὸ παραδίδεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χφ. Vaticanus graecus 299, καὶ ἀπὸ δύο ἀκόμη γνωστὰ χφφ.

(β') Στο χφ. Ambrosianus graecus S 3 sup., τὸ παραδιδόμενο συμπληρωματικὸ ἔργο ἀρχίζει (φφ. 1r κ.έ.) μὲ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γαληνοῦ *Περὶ ὀστέων τοῖς εἰσαγομένοις*, ἀκολουθεῖ (φφ. 21r κ.έ.) τὸ *περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν* τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ στὴ συνέχεια παρατίθεται (ἀντιγράφεται)⁹⁰¹ τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus graecus 299 ἀπὸ τὴν ἐνότητα *Τὰ λοιπόντα* [sic] ἀπὸ τοῦ νη' κε(φα)λλ(αί)ου· ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Προμώτου κ.έ. Τὸ ἔργο ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ παραδίδεται στὰ φφ. 69v-112v ὑπὸ τὸν κοινὸ τίτλο⁹⁰² *περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον* (ἀκριβέστερα στὰ φφ. 69v-95v: *περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον*, καὶ στὰ φφ. 95v-112v: *περὶ δηλητηρίων καὶ θανασίμων φαρμάκων διαφορᾶς*).

(γ') Στο χφ. Laurentianus graecus Antinori 101, ὁ ὁποῖος ὁμοίως παραδίδει μιὰ συλλογὴ ἐπώνυμων καὶ ἀνώνυμων ἱατρικῶν κειμένων, ὅπως καὶ συνταγῶν ἐνταγμένων σὲ κάποια ἐνότητα ἢ καὶ μεμονωμένων, ὕστερα ἀπὸ τὴν παράθεση μιᾶς σύντομης ἐνότητας (φ. 284r κ.έ.) ποὺ ἀφορᾶ ἀπλᾶ φάρμακα (*πτελέα, πτέρεις, περὶ ῥητίνων* [sic]), ἀκολουθεῖ (φφ. 285 κ.έ.) ἀνωνύμως μόνον τὸ ἔργο ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ⁹⁰³ (ὑπὸ τὸν κοινὸ τίτλο⁹⁰⁴ *περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον*), στὴ συνέχεια (φφ. 323 κ.έ.) τὸ *περὶ ἐλμίνθων* τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ⁹⁰⁵ καὶ ἀκολουθῶς διάφορα ἄλλα κείμενα.

Ἀπὸ τίς ἀνωτέρω περιγραφές τῶν περιεχομένων τῶν τριῶν χφφ. γίνονται σαφῆ τὰ ἀκόλουθα:

(α') Τὸ ἐξεταζόμενο ἔργο δὲν παραδίδεται αὐτοτελῶς, ἀλλὰ ἐνταγμένο σὲ ἓνα σύνολο ὁμοειδῶν, δηλ. ἱατρικῶν, ἔργων ἢ ἐνοτήτων, μὲ ἄλλα λόγια ὡς μέρος ἐνὸς ἱατρικοῦ ἔργου, σύμμικτου περιεχομένου (παθολογικοῦ, φαρμακευτικοῦ, σφυγμολογικοῦ κτλ.) [ἔτσι παραδίδεται βασικὰ στὸ χφ. Vaticanus, ἀλλὰ κατὰ παρόμοιο τρόπο καὶ στὰ λοιπὰ χφφ.].

(β') Στο ἔργο δὲν προτάσσεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα σὲ κανένα ἀπὸ τὰ τρία ἀνωτέρω χφφ.: μάλιστα, ἐνῶ στὸ χφ. Vaticanus 299 καὶ στὸ χφ. Ambrosianus graecus S 3 sup. παραδίδεται μεταξὺ δύο κειμένων ποὺ ἀποδίδονται στὸν Προμῶτο (καὶ μάλιστα μὲ τὴν παρεμβολὴ μιᾶς ἐνότητας συνταγῶν πού, κατὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον τὴν εἰσάγει ὁ συμπλητῆς τοῦ ἔργου, προκύπτει σαφῶς ὅτι

901. Τὸ ἐν λόγω χφ., ὅπως ἦδη εἰπώθηκε, εἶναι ἀπ' εὐθείας ἀπόγραφο τοῦ Vaticanus· βλ. παραπάνω, σ. 247, ὑπόσημ. 895.

902. Βλ. παραπάνω, σ. 248, ὑπόσημ. 898.

903. Δὲν παραδίδονται δηλ. οὔτε *Τὰ λείποντα ἀπὸ τοῦ νη' κεφαλαίου τοῦ Προμώτου*, οὔτε τὸ ἔργο τοῦ Προμώτου *Τατρικὰ φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικά*.

904. Βλ. παραπάνω, σ. 248, ὑπόσημ. 898.

905. Πὰ τὴν ἐπιστολικὴ αὐτὴ ἱατρικὴ πραγματεία βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἀλέξανδρος Τραλλιανός.

δὲν σχετίζεται μὲ τὸν Προμῶτο), στὸ χφ. Laurentianus graecus Antinori 101 παραδίδεται μόνο τὸ ἐξεταζόμενο ἔργο, καὶ πάλι χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα.

(γ') Σὲ κανένα χφ. δὲν παραδίδεται ὁ τίτλος τοῦ ἔργου. Ἡ φράση *περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον* εἶναι σίγουρα ὄχι ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, ἀλλὰ τοῦ κεφ. μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἡ πραγμάτευση τῶν σχετικῶν μὲ τὰ ἰοβόλα (δηλ. τοῦ πρώτου κεφ. τῆς σχετικῆς ἐνότητας)⁹⁰⁶.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψιν ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐκτέθηκαν ἕως τώρα μπορούμε νὰ ἐξετάσουμε τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ἔργο. Τὸ πρῶτο καὶ βασικότερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ συγγραφέα⁹⁰⁷. Ὅπως ἐπισημάνθηκε, σὲ κανένα χφ. δὲν μαρτυρεῖται τὸ ὄνομά του. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἔργο στὸ χφ. Vaticanus graecus 299 παραδίδεται μεταξὺ (δύο) κειμένων ποὺ ἀποδίδονται στὸν Αἴλιο Προμῶτο, ἡ ἐκδότρια τὸ ἐκδίδει ὡς δῆθεν (ἐσφαλμένα;) ἀποδιδόμενο καὶ αὐτὸ στὸν Προμῶτο⁹⁰⁸. ὑποθέτει προφανῶς ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα (ἢ ἔστω τοῦ ὑποτιθέμενου συγγραφέα) παραλείφθηκε ἀπὸ τὸν γραφέα γιὰ νὰ μὴν ἐπαναληφθεῖ. Ἐπ' αὐτοῦ ὅμως θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κάποιος ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ συνήθης πρακτικὴ τῶν ἀντιγραφῶν τῶν χφφ.⁹⁰⁹. Ἐξ ἄλλου στὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἔργο μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Προμῶτου. Ἐπειδὴ ὅμως πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἔχει ἐκπέσει ὁ τίτλος τοῦ ἔργου *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.*, ἐνδεχομένως ἐξέπεσε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα του· ὡστόσο, ἂν αὐτὸς ἦταν ὁ ἴδιος μὲ τὸν συγγραφέα τοῦ ἔργου ποὺ προηγεῖται (δηλ. τῆς ἐνότητας ποὺ φέρει τὸν τίτλο *Τὰ λείποντα* κτλ.) καθὼς καὶ ἐκείνου ποὺ ἔπεται, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθεῖ μὲ βεβαιότητα. Κανένα σχετικὸ στοιχεῖο δὲν προκύπτει οὔτε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο οὔτε ἀπὸ μαρτυρία ἄλλης πηγῆς. Συνεπῶς ἡ ἀπόδοση (ἔστω καὶ ἐσφαλμένα) ἀπὸ νεότερους μελετητῆς τοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* στὸν Αἴλιο Προμῶτο, ἀφοῦ δὲν δηλώνεται στὴ χφ. παράδοση, οὔτε ἐπὶ τοῦ παρόντος βασιζέται σὲ κάποιο ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα, εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀμφίβολη καὶ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ μόνο μὲ πολλὰ ἐπιφυλάξεις. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἔργο θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν E. Rohde ἀνωνύμου.

906. Βλ. καὶ ΑΝΩΝ. [ΑΙΑ. ΠΡΟΜ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 1 [σ. 43, 2 Ihm] (ἔτσι δέχεται καὶ ἐκδίδει τὴ φράση αὐτὴ καὶ ἡ Ihm).

907. Εἶναι βέβαια εὐνόητο ὅτι, ἂν τελικὰ δὲν ἀποδειχθεῖ ἡ ταύτιση τοῦ συγγραφέα τοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* μὲ τὸν Αἴλιο Προμῶτο, τότε ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ ἕνα ἄλλο, διαφορετικὸ πρόσωπο.

908. Βλ. π.χ. στὸν τίτλο τῆς ἐκδόσεως: *Der Traktat ... des sog. Aelius Promotus*.

909. Στὴν περίπτωση ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ δεῦτερο (ἢ καὶ τρίτο) ἔργο τοῦ ἴδιου συγγραφέα εἴτε ἐπαναλαμβάνεται τὸ ὄνομά του εἴτε ἀντικαθίσταται μὲ τὴν ἐκφραση *τοῦ αὐτοῦ* (ἢ *τοῦ αὐτοῦ Προμῶτου*). Στὴν ἐξεταζόμενη περίπτωση ὅμως ὑπάρχει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκτενοῦς ἐνότητας συνταγῶν ποὺ παρεμβάλλεται ἀνωνύμως.

Ο Rohde λοιπόν, παρά τὸ ὅτι τιτλοφορεῖ τὸ σχετικὸ μελέτημά του μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰλίου Προμώτου, θεωρεῖ ὅτι (α΄) τὸ τμήμα τοῦ ἔργου ποὺ ἀφορᾷ τὰ ἰοβόλα ἀποτελεῖ σύνοψη ἔργου τοῦ Ἀρχιγένη, καὶ (β΄) τὸ τμήμα ποὺ ἀφορᾷ τὰ δηλητήρια ὁμοίως βασιζέται σὲ ἔργο τοῦ Ἀρχιγένη. Ἀκολούθως ὁ Γερμανὸς μελετητὴς ὑποστήριξε ὅτι οἱ διάφοροι συγγραφεῖς ποὺ μνημονεύονται σ' αὐτὸ τὸ ἀνώνυμο συμπίλημα στὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦν πηγές τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀρχιγένη· ὡστόσο γιὰ κάποιους ἀπὸ αὐτοὺς ἐξέφρασε τὴν ἐπιφύλαξή του, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἐπιτύχει νὰ ἐντοπίσει κάποια σχετικὴ χρονολογικὴ ἔνδειξη. Ἔτσι ἀποδέχθηκε τὸ ἐνδεχόμενον αὐτοῖ νὰ εἶναι μεταγενέστεροι τοῦ Ἀρχιγένη, καὶ ἡ μνεῖα τους στὸ ἐν λόγω ἔργο, ὅπως μᾶς ἔχει παραδοθεῖ, νὰ ὀφείλεται στὸν συμπλητὴ του⁹¹⁰. Τέλος ὁ Rohde, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὅλα τὰ παραπάνω ὑποστήριξε ὅτι ὁ συμπλητὴς τῶν δύο αὐτῶν τμημάτων παραμένει ἄγνωστος⁹¹¹.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ταύτιση τοῦ συγγραφέα τοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι στὸ *Δυναμερὸν* τοῦ Αἰλίου Προμώτου, τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε σὲ μεταγενέστερο χρόνο (τὸ 2002), ὑπάρχουν τρία κεφ. (*μγ΄, μδ΄ καὶ με΄*) στὰ ὁποῖα καταγράφονται φάρμακα κατὰ τῶν δηλητηρίων καὶ *ἐμπλαστοί* γιὰ τοὺς *θηριοβρώτους*⁹¹². Ἀπὸ τὰ τέσσερα φάρμακα ποὺ ἀφοροῦν τὰ δηλητήρια μόνο

910. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. ROHDE, Aelius Promotus, σ. 270 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 387-388]. Γιὰ τὴν ἀνασκευὴ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς βλ. Αἴμ. Δ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Ὁ γιατρός Αρχιγένης ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια. Βίος καὶ ἔργα*, Θεσσαλονίκη 1989 (διδακτ. διατρ.), σ. 270-271, καὶ στὸν ἸΔΙΟ, *Αρχιγένης*, σ. 387-389.

911. Βλ. ROHDE, Aelius Promotus, σ. 268 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 384] (: «bleibt der Verfasser für uns ein Unbekannter»)- ὁ.π., σ. 269 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 386] (: «einer ohne den Namen des Autors überlieferten ... Schrift»)- πρβ. καὶ ὁ.π., σ. 265-266 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 381-382]. Βλ. καὶ ΚΝΑΑΚΚ, *Analecta*, σ. 33 (: «ab anonymo scriptore»)- RÖHR, *Der okkulte Kraftbegriff*, σ. 63, ὁ ὁποῖος παραπέμπει στὸ ἔργο αὐτὸ χρησιμοποιώντας τὴν ἔκφραση «Anonymus Rohdei»- ὡς ἀνώνυμο («Anonymus») καταγράφει τὸ ἴδιο ἔργο καὶ ὁ FUCHS, *Heilkunde*, σ. 306, ἐνῶ ὁ SCONOCCHIA, *Scribonio Largo*, σ. 171, κάνει λόγο γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ ἔργου, χρησιμοποιώντας τὴ διατύπωση «l'auteur del peri iobolon kai dhlhthriwn farmakwn». Πρβ. SÉBASTIEN, *Exégèse d'un zoonyme oublié*, σ. 20 (: «Aelius Promotus ... à qui l'on attribue parfois le traite anonyme intitulé peri twn iobolon thriwn kai dhlhthriwn farmakwn»). Βλ. ἀκόμη COSTOMIRIS, *Études sur les écrits inédits des medecins Grecs*, σ. 363-368: «III. Αἴλιος Προμώτος» (στὶς σ. 366-368 γιὰ τὸ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.*: στὴ σ. 367 παρατίθεται ἡ ἄποψη τοῦ Antonius Possevinus, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι τὸ ἔργο πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ μᾶλλον στὸν γιατρὸ Αἰσχρίωνα τὸν Ἐμπειρικό). Φυσικὰ, ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω καθίσταται σαφὲς ὅτι σφάλλει ὁ NUTTON, *Aelius Promotus*, στ. 174, ὅταν γράφει ὅτι «Die Mss. zählen zu den Schriften von A.(elius) auch eine Abhandlung über Toxikologie». Βέβαια στὸν Προμώτο ἀποδίδουν (μὲ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη βεβαιότητα) τὸ ἐν λόγω ἔργο καὶ ἄρκετοι ἄλλοι νεότεροι μελετητές, ὅπως ὁ O. Schneider (*Nicandrea*, σ. 165), ὁ H. Mercurialis, ὁ Ch. Daremberg (γιὰ τοὺς δύο τελευταίους βλ. COSTOMIRIS, *Études sur les écrits inédits des medecins Grecs*, σ. 366-367), κ.ἄ. Βλ. καὶ σ. 252, ὑπόσημ. 916.

912. Βλ. Αἴλ. ΠΡΟΜ., *Δυναμ.* 43-45 [σ. 124, 6-128, 25 Crism.].

τὸ ἓνα ἐντοπίζεται στὸ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.*⁹¹³, ἐνῶ ἀντίθετα τὰ τέσσερα ἐμπλαστρα πὸν ἀφοροῦν αὐτοὺς πὸν ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ζῶα (ἐμπλαστρον [lege: -ροι] πρὸς θηριοβρώτους) ἐντοπίζονται στὸ σύνολό τους καὶ στὸ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.*⁹¹⁴. Ὅλα τὰ κείμενα πὸν ἐντοπίζονται καὶ στὰ δύο συγγράμματα διαφέρουν φραστικά σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, ἐνῶ κατὰ βάση συμφωνοῦν στὴν καταγραφή τῶν ὑλικῶν πὸν ἀποτελοῦν τὰ συστατικά τῶν φαρμάκων.

Ἡ διαπίστωση αὐτὴ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἀποτελέσει ἔνδειξη, ὄχι βέβαια πολὺ ἰσχυρή, γιὰ τὴν ταυτότητα τῶν συγγραφέων, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὸ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.*, ὅπως τονίσθηκε ἐπανειλημμένα, δὲν ἀποδίδεται ρητὰ σὲ κανέναν συγγραφέα. Ὅστούσο δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ὁ Αἴλιος Προμῶτος νὰ εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὸ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.* ἢ ἴσως νὰ εἶχε ἀντλήσει ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ μὲ τὸν μέχρι σήμερα ἀνώνυμο συγγραφέα του.

Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι, ἐὰν πράγματι ὁ Αἴλιος Προμῶτος, συγγραφέας τοῦ *Δυναμεροῦ*, ἔζησε τὸν 2ο αἰ. μ.Χ., καὶ ἀφοῦ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους γιатρούς πὸν μνημονεύονται στὸ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.* νεότερος εἶναι ὁ Σωρανόσ ὁ Ἐφέσιος (ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ)⁹¹⁵, τότε δὲν ὑφίσταται κανένα χρονολογικὸ κώλυμα γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.* στὸν συγγραφέα τοῦ *Δυναμεροῦ*. Φυσικά σημαντικὴ συμβολὴ στὴν πιθανὴ ἐπίλυση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ θὰ προσφέρει μιὰ νέα ἐγκυρη ἔκδοση τοῦ ἔργου πὸν ἐξετάζεται ἐδῶ καὶ ἡ λεπτομερὴς σύγκρισή του μὲ τὸ *Δυναμερόν* (ὅσον ἀφορᾶ τὴ γλῶσσα, τίς πηγές καθὼς καὶ ποικίλα ἄλλα στοιχεῖα)⁹¹⁶.

913. Βλ. Αἴλ. ΠΡΟΜ., *Δυναμ.* 44, 2 [σ. 126, 1-15 Crism.] = ΑΝΩΝ. [Αἴλ. ΠΡΟΜ.], *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.* 51 [σ. 67, 20-30 Ihm].

914. Βλ. Αἴλ. ΠΡΟΜ., *Δυναμ.* 45 [σ. 128, 5-23 Crism.] = ΑΝΩΝ. [Αἴλ. ΠΡΟΜ.], *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.* 37 [σ. 61, 36-39 Ihm] (πρὸς λυκοβρώτους), 38 [σ. 62, 1-4 Ihm] (πρὸς αἰλουροδῆκτους), 39 [σ. 62, 5-9 Ihm] (πρὸς κροκοδειλοβρώτους) καὶ 40 [σ. 62, 17-23 Ihm] (πρὸς ἀρκοβρώτους καὶ παρδοβρώτους καὶ λεοντοβρώτους). Βλ. καὶ CRISMANI, Arruntī, σ. 685.

915. Ἀπὸ τοὺς δύο ἀχρονολόγητους γιатρούς, πιθανότατα ὁ Βακχυλίδιος νὰ εἶναι προγενέστερος τοῦ Προμῶτου, ἐνῶ ὡς προσθήκη μεταγενέστερη τοῦ Προμῶτου πρέπει ἐνδεχομένως νὰ ἐκληφθοῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Γρηγόριο (ἴσως καὶ ὀλόκληρο τὸ χωρίο, σ. 62, 24-29 Ihm). Φυσικά ἡ Ihm ἐντελῶς αὐθαίρετα θεωρεῖ ὄλους τοὺς μνημονευόμενους συγγραφείς τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. ὡς μεταγενέστερες προσθήκες στὸ ἀρχικὸ σύγγραμμα (βλ. λίγο παρακάτω, ὑπόσημ. 918).

916. Πρβ. καὶ CRISMANI, Arruntī, σ. 687-688 (ἡ συγγρ. καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἀνεπίγραφο *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.* θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Αἴλιο Προμῶτο). Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ καὶ φυσικά ὅσο μπορούμε νὰ κρίνουμε μὲ βάση τὴν παραδεδομένη μορφή τοῦ ἔργου ὁ συγγραφέας διακρίνεται γιὰ τίς ἐκλεκτικὲς τάσεις του, ἀφοῦ παραθέτει κείμενα τῶν Πνευματικῶν γιатρῶν Θεοδώρου τοῦ Μακεδόνα καὶ Ἀρχιγένη τοῦ Ἀπαμέα, τοῦ Μεθοδικοῦ γιатροῦ Σωρανοῦ τοῦ Ἐφέσιου, πιθανὸν τοῦ Ἐμπειρικοῦ γιатροῦ Φιλίνου, τοῦ Ἐρασιστράτειου γιатροῦ Στράτωνα, καθὼς καὶ ἄλλων, γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἔνταξή τους σὲ κάποια σχολή.

Ίδιαίτερος δύσκολη είναι και η χρονολόγηση του *Π. ιοβ. και δηλητ.*, ή οποία βέβαια πρέπει να εξετασθεί συνδυαστικά με την πατρότητά του. Παρ' όλο που από την έκδότρια γίνεται λόγος για έργο, συνταγμένο από γιατρό προγενέστερο του «Αιλίου Προμώτου», (όπως ήδη ειπώθηκε, ο πραγματικός Προμώτος κατά την *Ihm* έζησε στον 1ο/2ο αί. μ.Χ.), το σωζόμενο κείμενο έχει ύποστέι ποικίλες επεμβάσεις, οι οποίες έγιναν σ' αυτόν τον «άρχικό πυρήνα». Μάλιστα η *Ihm* σημειώνει ότι «η πατρότητα του ονομαζόμενου Αιλίου Προμώτου πρέπει κατά την άποψή μου να τοποθετηθεί στο σημείο, όπου ο παλαιός πυρήνας συμπληρώθηκε με παραθέματα από έργα και άλλων γιατρών, και περιορίστηκε σ' αυτό»⁹¹⁷. ή επάυξηση αυτή έγινε με κείμενα γιατρών που χρονολογούνται μέχρι τον 2ο αί. μ.Χ.⁹¹⁸.

Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατεθεί έπακριβώς ή σχετική άποψη της *Ihm*, ώστε να γίνει άντιληπτός, κατά το δυνατόν σαφέστερα, ο έσφαλμένος τρόπος με τον οποίο άντιμετωπίζει όχι μόνο το πρόβλημα της χρονολόγησης αλλά ειδικότερα το ζήτημα της συγκροτήσεως και της δομής του *Π. ιοβ. και δηλητ.* Σημειώνει λοιπόν ή *Ihm*⁹¹⁹: «Με βάση τη σύγκριση της έπεξεργασίας των παραθεμάτων στα κεφφ. είναι δυνατόν να αποδειχθεί ότι οι γιατροί αυτοί⁹²⁰ έχουν παρεμβληθεί σε ένα ήδη ύφιστάμενο κείμενο: ο Αρχιγένης στο κεφ. 30 και ο Έπαινέτης στα κεφφ. 63 και 71 προστέθηκαν στο τέλος των κεφφ. Το μεγαλύτερο μέρος των παραθεμάτων έντοπίζεται ως τελευταίο πρόσθετο στοιχείο του κάθε σχετικού τμήματος⁹²¹ του κεφ. (τά παραθέματα από τον Έπαινέτη στα κεφφ. 64, 65, 66, 67, 70, από τον Κλέωνα στο κεφ. 74, από τον Νουμήνιο στο κεφ. 14, από τον Στράτωνα στα κεφφ. 30 και 56, εκεί επίσης (στο κεφ. 56) από τον Σωρανό, και από τον Άφρικανό στο κεφ. 50)⁹²². Στο κεφ. 72, έντελώς στο τέλος, ύπάρχει (ή έκφραση) *ταύτα του Έπαινέτου*, ένω στην άρχή του κεφ. 79 *έκ των Έπαινέτου*⁹²³. Άπλως στο κεφ. 53 το παράθεμα από τον Έπαινέτη έχει ένσωματωθεί στα ένδιάμεσα του κεφ., όμοίως στο ίδιο κεφ. τά παραθέματα από τους συγγραφείς Θεόπομπο και Εύφορίωνα, και τελικά οι γραμματικοί

917. Βλ. *Ihm*, *Der Traktat*, σ. 18.

918. Βλ. *Ihm*, *Der Traktat*, σ. 18. Βλ. και σ. 252, ύποσημ. 915, και σ. 255, ύποσημ. 932 (σχετικά με τους άχρονολόγητους γιατρούς).

919. Βλ. *Ihm*, *Der Traktat*, σ. 18-19.

920. Δηλ. αυτοί που μνημονεύονται στο *Π. ιοβ. και δηλητ.*

921. Δηλ. είτε εκείνου, όπου περιγράφονται κυρίως τά συμπτώματα ύστερα από δήγμα ιοβόλου ή πόση δηλητηρίου, είτε εκείνου, όπου καταγράφεται ή θεραπευτική άγωγή.

922. Δηλ. κατά την *Ihm* όποια γνώμη συγγραφέα παρατίθεται στην κατακλείδα κεφ. αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη.

923. Σχετικά με το «έμβόλιμο» αυτό παράθεμα θα έπρεπε ή *Ihm* να μάς έξηγήσει, γιατί, ένω ύπάρχει γνώμη του Έπαινέτη στο τέλος του ίδιου κεφ., τό έν λόγω κείμενο προστίθεται έντελώς στην άρχή. Πάντως από όλα τά χωρία, τά όποία ή *Ihm* θεωρεί ως μεταγενέστερες προσθήκες, ίσως αυτό μόνο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως τέτοιο.

Ἀριστόνικος καὶ Κράτης⁹²⁴. ... Ὅσον ἀφορᾶ τὰ παραθέματα στὰ γενικά κεφφ.⁹²⁵ τέτοιου εἴδους ἀναφορὲς⁹²⁶ δὲν συναντῶνται, ἐπειδὴ ἐκεῖ οἱ διάφορες συνταγὲς ἐναλλάσσονται μὲ ἢ χωρὶς δήλωση τῶν πηγῶν (κεφ. 6 Φιλίνος, κεφ. 51 Ἀντίγονος, Βακχυλίδιος, Θεόδωρος καὶ Πολυεΐδης⁹²⁷. ἐπίσης στὸ κεφ. 40 πρὸς *λεοντοβρώτους* κτλ., ἂν καὶ δὲν ἀνήκει στὰ γενικά κεφφ, συναντᾶται μιὰ μόνο ἀναφορὰ γιὰ ἐπεξεργασία παραθέματος ἀπὸ τὸν Γρηγόριο, ἐπειδὴ τὸ κεφ. αὐτὸ συγκροτεῖται ἀπλῶς ἀπὸ δύο ἔμπλαστρα ποὺ παρατίθενται τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο)».

Ἄν ὄντως συμβαίνει κάτι τέτοιο, εὐλόγα θὰ διερωτᾶτο κάποιος, ποιά κείμενα ἀπομένουν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συγκροτοῦνταν «ὁ παλαιὸς πυρήνας». Πάντως, ἂν ἡ *Ihm* εἶχε στοιχειώδη γνώση τοῦ τρόπου συνθέσεως τῶν δοξογραφικῶν ἔργων καὶ εἰδικότερα, ἂν μελετοῦσε τὴ δομὴ τοῦ *Π. ιοβ.* τοῦ Φιλουμένου, θὰ διαπίστωνε εὐκόλα ὅτι οἱ παραπάνω ἀπόψεις τῆς γιὰ τὴ συγκρότηση τοῦ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.* εἶναι ἐντελῶς ἀβάσιμες⁹²⁸ καὶ ὅτι δὲν ἰσχύει, ἢ τουλάχιστον δὲν τεκμηριώνεται, σχεδὸν τίποτε ἀπὸ τὰ ὅσα προτείνει προφανῶς δὲν ἔχει ἀντιληφθεῖ ὅτι, ἀπορρίπτοντας ὡς ἐπεμβάσεις τοῦ διασκευαστῆ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. ὅλες τὶς μνείες συγγραφέων καὶ ὅλα τὰ παραθέματα ἀπὸ συγγράμματά τους, τὰ ὁποῖα ἐντοπίζονται στὸ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.*, δέχεται ὅτι ὁ συντάκτης του δὲν μνημόνευε σ' αὐτὸ κανέναν σύγχρονο ἢ προγενέστερό του.

Ἔτσι λοιπὸν κατὰ τὴν *Ihm* τὸ ἐνωρίτερο ποὺ ἐπιτρέπεται νὰ χρονολογηθεῖ ἡ παραδεδομένη μορφή τῆς πραγματείας αὐτῆς εἶναι στὸν 2ο αἰ. μ.Χ.⁹²⁹. Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τους ὑποθετικά καὶ βέβαια δὲν ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ ἀρχικὸ ἔργο δὲν ἔχει γραφθεῖ πράγματι ἀπὸ τὸν Αἴλιο Προμῶτο οὔτε ὅτι οἱ ἐπεμβάσεις στὴ διαμόρφωση τοῦ κειμένου ἢ στὴ γλῶσσα εἶναι ἀδύνατον νὰ προέρχονται ἀπὸ κάποιον χρήστη τοῦ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.* μεταγενέστερο

924. Οἱ δύο αὐτοὶ γραμματικοὶ μνημονεύονται στὸ κεφ. 68 τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου (καὶ ὄχι στὸ 53, ὅπως ἐνδέχεται νὰ ἐκλάβει κάποιος ἐξ αἰτίας τῆς πλημμελοῦς διατυπώσεως τῆς *Ihm*).

925. Γενικά κεφφ. («allgemeine Kapitel») ὀνομάζει ἡ *Ihm* τὰ γενικοῦ περιεχομένου κεφφ., δηλ. ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα καταγράφονται κοινὰ βοηθήματα (κεφ. 6: *συγχρίσματα προφυλακτικά*, καὶ κεφ. 51: *ἀντίδοτος* [lege: -τοι] πρὸς *δηλητήρια*).

926. Προφανῶς ἐννοεῖ στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῶν κεφφ.

927. Ἡ *Ihm* δηλ., ἀφοῦ ἀπογυμνώνει τὸ ἔργο ἀπὸ ὅλα τὰ παραθέματα ποὺ κατὰ τὴ γνώμη τῆς ἔχουν προστεθεῖ στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος κεφφ., προχωρᾶ καὶ στὴν ἀποσύνδεση ἀπὸ τὸν «ἀρχικὸ πυρήνα» τοῦ ἔργου καὶ τῶν παραθεμάτων ποὺ ἐντοπίζονται σὲ ἐνδιάμεσα σημεῖα τῶν κεφφ.!

928. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο εἶναι συγκροτημένο καὶ τὸ φιλουμένειο *Π. ιοβ.*, ἀλλὰ κανεὶς δὲν διανοήθηκε νὰ «ἐρμηνεύσει» τὴ δομὴ του μὲ τέτοιες περιέργες θεωρίες. Ὡς χαρακτηριστικὸ παράδειγμα σημειῶν τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀρχιγένη θεωρεῖ λοιπὸν ἡ *Ihm* ὅτι ἡ μνεία τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ στὸ τέλος τοῦ κεφ. 30 ἀποτελεῖ ἐνδειχὴ γιὰ μεταγενέστερη ἐπισύναψιν τοῦ σχετικοῦ κειμένου στὸ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.* ἡ σύγκριση ὅμως μὲ τὸ ὁμόθεμο κεφ. τοῦ Φιλουμένου ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πραγμάτευση τοῦ ἴδιου θέματος (σχετικὰ μὲ τὴ μυγαλῆ) γίνεται κατὰ τὸν αὐτὸ τρόπο, καὶ μάλιστα τὸ κείμενο τοῦ Ἀρχιγένη στὸν Φιλούμενο ἐντοπίζεται ἀκριβῶς στὴν ἴδια θέση ὅπως καὶ στὸ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.*

929. Βλ. *Ihm*, *Der Traktat*, σ. 19.

του Προμώτου⁹³⁰. Επίσης δὲν ἔχει ἐπισημανθεῖ μέχρι τώρα ὅτι, ἂν ἰσχύει ἡ παντελῶς ἀτεκμηρίωτη ἄποψη τῆς Ihm ὅτι ἡ πρώτη μορφή τοῦ ἔργου γράφτηκε πρὶν ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. (πρόκειται γι' αὐτὸ πού ἡ Ihm ἀποκαλεῖ «der alte Kern»), καὶ ἀκολούθως ὁ «sog. Aelius Promotus» ἐπαύξησε τὸ ἔργο μὲ ἐπὶ πλέον κείμενα γιατρῶν πού ἔζησαν μέχρι τὸν 2ο αἰ. μ.Χ., τότε πρέπει νὰ δεχθοῦμε καὶ ἕναν τρίτο, αὐτὴ τῆ φορά ὄχι ὑποθετικό ἀλλὰ ἀναμφισβήτητο, διακευαστὴ τοῦ ἔργου, δηλ. ἐκεῖνον πού διαμόρφωσε τὴν παραδεδομένη δομὴ του καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι μεταγενέστερος τοῦ Ἀετίου τοῦ Ἀμιδηνοῦ (6ος αἰ. μ.Χ.), ἀφοῦ ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὰ ἔργα καὶ τῶν δύο αὐτῶν γιατρῶν καὶ παραλείπει διάφορα κεφφ. τοῦ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.*, παραπέμποντας στὰ ὁμόθεμα κεφφ. τοῦ Ἀετίου (στὸν δέκατο τρίτο λόγον του). Ἰχνη τῶν ἐπεμβάσεων αὐτῶν διαπιστώνονται σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ἔργου⁹³¹, ὅπως καὶ ἀχρονολόγητων γιατρῶν⁹³², ἐνῶ χρῆση του διαπιστώνεται γιὰ πρώτη φορά τὸν 6ο αἰ. μ.Χ.⁹³³. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση ὁμως πρέπει νὰ τονισθεῖ

930. Πρβ. τὸ συμπληρωμένο κείμενο τοῦ Αετίου τοῦ Ἀμιδηνοῦ (6ος αἰ. μ.Χ.), τὸ ὁποῖο παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. Vaticanus Palat. graec. 199 τοῦ 13ου αἰ.

931. Βλ. ΑΝΩΝ. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.], *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.* 17 [σ. 54, 27-28 Ihm]: *περὶ ἀσπίδος, περὶ ἔχεως καὶ περὶ κεράστου* {ζήτει ἐν τῷ Ἀετίῳ} <...> 20 [σ. 55, 15-17 Ihm]: *περὶ διψάδος καὶ περὶ αἰμόρρου καὶ αἰμορροῖδος καὶ περὶ ἀμμοδύτου* {ἐν τῷ Ἀετίῳ} <...> 22 [σ. 56, 2-4 Ihm]: *περὶ ὕδρου, περὶ δρυῖνου, περὶ κεχρίτου, περὶ ἀμφισβαίνης καὶ σκυτάλης* <...>, καὶ 33 [σ. 59, 13-15 Ihm]: *περὶ τετραγνάθων, περὶ φρύνου, περὶ θαλασσίας τρυγόνος, περὶ μυραίνης* {ταῦτα ἐν τῷ Ἀετίῳ χρήσιμα} <...>.

932. Ἦδη ὁ Rohde ἐπεσήμανε τὴ μνεῖα ἐνὸς ἀγνωστου ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ ἀπροσδιόριστης χρονολογίας γιατροῦ, τοῦ Γρηγορίου· βλ. Aelius Promotus, σ. 270 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 387]. Ἀχρονολόγητος εἶναι καὶ ὁ γιατρός Βακχυλίδιος. Επίσης ὁ Rohde (αὐτόθι) θεωρεῖ ἀγνωστὴς ἐποχῆς καὶ τὸν Ἀντίγονο τὸν Νικαέα (: «ein ganz unbekannter Antigonos ὁ Νικαεύς»). Ὡστόσο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναγραφὴ τοῦ φαρμάκου του (: ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] Ἀντιγόνου τοῦ Νικαεύς ...) σημειώνεται ὅτι τὴν ἀντίδοτον αὐτὴ τῆ χρησιμοποιοῦσε (τὸ ἐκέκτητο τῆς ἐκδόσεως πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐκέχρητο· γιὰ τὴ σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία βλ. παρακάτω, στίς κριτικὲς παρατηρήσεις, σ. 373) ἤδη ὁ Θεόδωρος ὁ Μακεδῶν (1ος αἰ. π.Χ.): ἐπίσης τὸ ἴδιο φάρμακο ὑπάρχει καὶ στὸ ἔργο τοῦ ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 8 [XIV 147, 3-12 K.], ὅπου σημειώνεται ὅτι τὸ χρησιμοποιοῦσε ὁ βασιλιάς Νικομήδης (: *ταῦτη Νικομήδης ὁ βασιλεὺς ἐχρήτη*). Κατὰ τὸν FUCHS, Heilkunde, σ. 320, τὸ φάρμακο αὐτὸ τὸ χρησιμοποίησε ὁ Νικομήδης Β' ἢ Γ' τῆς Βιθυνίας· ὁ τελευταῖος βασιλεύσε ἀπὸ τὸ 127 ἕως τὸ 94 π.Χ. Συνεπῶς ὁ Ἀντίγονος ὁ Νικαεύς πρέπει νὰ ἔζησε, τὸ νωρίτερο, τὸν 2ο αἰ. π.Χ. Βλ. καὶ IHM, *Der Traktat*, σ. 117, ὑποσημ. 67. Σχετικὰ μὲ τὰ χρονολογικὰ προβλήματα τοῦ ἔργου βλ. ROHDE, Aelius Promotus, σ. 269-270 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 386-387].

933. Ὁ πρῶτος συγγραφέας πού, κατὰ τὴν Ihm, γνωρίζει τὸ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.* εἶναι ὁ γιατρός Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός (6ος αἰ. μ.Χ.). Ὁ Ἀέτιος δὲν μνημονεύει οὔτε τὸν συγγραφέα οὔτε τὸν τίτλο τοῦ ἔργου, ἡ ἐκδ. ὁμως καταλήγει στὸ συμπέρασμα αὐτὸ μελετώντας τὸ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.* συγκριτικὰ μὲ τὸν δέκατο τρίτο λόγον τοῦ Ἀετίου· βλ. IHM, *Der Traktat*, σ. 19· πρβ. καὶ NUTTON, Aelius Promotus, στ. 175. Ἐπισημαίνω ὁμως ὅτι γιὰ τὴν πραγματεία αὐτὴ ὡς πηγὴ τοῦ Ἀετίου εἶχε ἤδη κάνει λόγο ὁ ROHDE, Aelius Promotus, σ. 268 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 385], ὅπου μάλιστα σημειώνει ὅτι ὁ «ignotus auctor», τὸν ὁποῖο ὁ Schneider ἐπισημαίνει ὡς πηγὴ τοῦ Θεοφάνη Χρυσοβαλάντη (Νόννου), πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν συγγραφέα τοῦ *Π. ιοβ. καὶ δηλητ.*

ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ σχετικὴ συζήτηση φαίνεται νὰ εἶναι ἄνευ ἀντικειμένου, ἐπειδὴ οὔτε ἡ χφ. παράδοση ἀποδίδει τὸ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* στὸν Αἴλιο Προμῶτο οὔτε φυσικὰ ἔχει ἀποδειχθεῖ μέχρι σήμερα ὅποιαδήποτε σύνδεση τοῦ ἔργου μετὸν γιατρὸ αὐτὸν ἀλλὰ οὔτε καὶ ὅτι μιὰ τέτοια σύνδεση εἶναι ἐσφαλμένη⁹³⁴. Ἐπίσης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαχωρισθοῦν μετὰ ἀσφαλῆ κριτήρια τὰ κείμενα ποὺ ἀποτελέσαν τὸν πρῶτο πυρήνα τοῦ ἔργου ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ προστέθηκαν σὲ μεταγενέστερο χρόνο (ὄχι βέβαια ἔτσι ὅπως τὸν ἐννοεῖ ἡ *Ihm*). Ἀντὶ λοιπὸν ὅλης τῆς παραπάνω περίπλοκης ὑποθέσεως ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὶς ἀναπόδεικτες θεωρίες τῆς *Ihm*, ἴσως πλησιέστερη στὴν ἀλήθεια νὰ εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ V. Nutton, ὁ ὁποῖος δέχεται ὅτι ὁ πυρήνας τοῦ ἔργου συγκροτήθηκε κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Προμῶτου⁹³⁵. ἡ πρόταση αὐτὴ πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ τροποποιηθεῖ μόνον ὡς πρὸς τὸ σημεῖο ἐκεῖνο, ὅπου ὁ Nutton χρονολογεῖ τὸν Αἴλιο Προμῶτο στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.⁹³⁶.

Ἐνῶ, ὅπως ἐπισημάνθηκε, στὴν ἀρχὴ τῆς ἐνότητας γιὰ τὰ *ιοβόλα ζῶα* δὲν διασώζεται ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, ἀλλὰ ὡς τέτοιος φέρεται ὁ τίτλος τοῦ κεφ. μετὸν ὁποῖον ἀρχίζει ἡ ὡς ἄνω ἐνότητα (*περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον*), στὴ δευτέρη ἐνότητα ποὺ ἀφορᾷ τὰ *δηλητήρια φάρμακα* παραδίδεται ἓνας τίτλος (*περὶ δηλητηρίων καὶ θανασίμων φαρμάκων διαφορᾶς*), ὁ ὁποῖος ὁμοίως δὲν φαίνεται ὡς ὁ γενικὸς τίτλος τῆς ἐνότητας ποὺ ἀκολουθεῖ, διότι ἡ ἐξαγγελία του καλύπτεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ κεφαλαίου στὸ ὁποῖο αὐτὸς προτάσσεται⁹³⁷. Συνεπῶς ἡ υἱοθέτηση ἀπὸ τὴν *Ihm* κοινοῦ τίτλου κατὰ τὴν ἔκδοση τῶν δύο ἐνοτήτων, αὐτῆς ποὺ ἀφορᾷ τὰ *ιοβόλα* καὶ ἐκεῖνης ποὺ ἀναφέρεται στὰ *δηλητήρια* (δηλ.: *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων*

934. Ἀπὸ τὰ ὅσα σημειώνονται ἐδῶ καθίσταται σαφές ὅτι ἐντελῶς ἀκατανόητα ἡ *Ihm*, Giftpapitel, σ. 236, 240, 241 κ.ά., μνημονεύει τὸν συγγραφέα τοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* ὡς ψευδο-Αἴλιο Προμῶτο (: «Pseudo-Aelius Promotus»). «Ψευδο-Αἴλιος Προμῶτος» θὰ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου, μόνον στὴν περίπτωση ποὺ ψευδῶς μαρτυροῦνταν ἀπὸ τὴ χφ. παράδοση ὡς συγγραφέας τοῦ ἔργου (κάτι ποὺ βέβαια στὴν προκειμένη περίπτωση δὲν ἰσχύει). Γενικὰ πάντως οἱ ἀπόψεις τῆς *Ihm* σχετικά μετὸ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* καὶ τὸν συγγραφέα του δὲν ἐκτίθενται μετὰ ἰδιαίτερη σαφήνεια.

935. Βλ. NUTTON, Aelius Promotus, στ. 174-175 (: «deren Kern [sc. der Abhandlung von Promotus über Toxikologie] zur Zeit des A.(elius) entstand»).

936. Ἡ χρονολόγηση αὐτὴ τοῦ Nutton θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ, μόνον στὴν περίπτωση ποὺ ὁ Αἴλιος Προμῶτος θὰ ἀποδεικνυόταν σύγχρονος τοῦ Ἀρχιγένη καὶ τοῦ Σωρανοῦ.

937. Τονίσθηκε ἤδη ὅτι στοὺς καταλόγους τῶν σχετικῶν χφφ. ἡ ἐνότητα γιὰ τὰ *δηλητήρια* δὲν καταγράφεται ὡς ξεχωριστὸ ἔργο ἢ ἰδιαίτερο τμήμα ἔργου. Ἀντίθετα, καὶ οἱ δύο ἐξεταζόμενες ἐνότητες (γιὰ τὰ *ιοβόλα* καὶ γιὰ τὰ *δηλητήρια*) περιγράφονται ἀπὸ τοὺς συντάκτες τῶν καταλόγων ὡς μιὰ ὑπὸ τὸν κοινὸ τίτλο *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον*.

φαρμάκων)⁹³⁸, φαίνεται λογική⁹³⁹. Πάντως στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνω ότι η άποψη για την ενότητα του έργου εκφράσθηκε ήδη από τους πρώτους μελετητές του, αφού μνημονεύουν τις δύο υπό συζήτηση ενότητες υπό έναν και τον αυτό τίτλο⁹⁴⁰.

Από την έκθεση τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων διαφαίνεται, πιστεύω, σαφέστατα, πόσα και ποίου μεγέθους προβλήματα ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ ἐκδότρια, καὶ σὲ πόσο ὀλισθηρὸ ἔδαφος ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ κινηθεῖ (ἔλλειψη μαρτυριῶν, ἀνώνυμα παραδεδομένο⁹⁴¹ καὶ συμπλημένο κείμενο, ἀχρονολόγητο κτλ.). Ὅποτε εἶναι κατανοητὴ καὶ ἡ ἀδυναμία νὰ προταθοῦν πάντοτε ὀριστικὲς ἢ πειστικὲς λύσεις.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ κείμενο καθ' ἑαυτὸ πρέπει νὰ τονισθεῖ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἡ παράδοσή του εἶναι ἐξαιρετικὰ πλημμελὴς, καὶ τὸ γεγονός ὅτι διασώθηκε στὴν οὐσία ἀπὸ ἓνα καὶ μόνο χφ. δὲν παρέχει στὴν Ihm καμιά δυνατότητα ἐπιλογῆς γραφῶν ἢ ἀφορμῆ γιὰ εἰκασίες πού θὰ ἔδιναν τὶς λύσεις σὲ κάποια προβληματικὰ χωρία.

Στὸ χφ. V ἐντοπίζονται πολλὰ κενὰ⁹⁴² ἢ λέξεις γραμμένες ἡμιτελῶς⁹⁴³, κάτι πού ὀφείλεται εἴτε στὸ πρότυπο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντέγραψε ὁ γραφέας τοῦ V εἴτε στὴν ἀδύ-

938. Βλ. Ihm, *Der Traktat*, σ. 5-6 (: «Die Frage der Betitelung des Traktats»). Ὡστόσο τὸ ζήτημα τοῦ τίτλου καθὼς καὶ τῆς ἐνότητος τοῦ ἔργου εἶχαν θιγεῖ — ἔστω χωρὶς σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία — ἀπὸ πολὺ παλαιά. Ὁ Hieronymus Mercurialis, πού ἀπ' ὅσο κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστώσω, εἶναι ὁ πρῶτος νεότερος μελετητὴς πού φαίνεται νὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸ ἔργο αὐτό (: «aus einem angeblich in der Vaticanischen Bibliothek befindlichen Buche des Aelius Promotus περί ἰοβόλων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων»), κάνει λόγο μόνο γιὰ τὸ τμῆμα πού ἀφορᾷ τὰ δηλητηρία· μὲ τὸν ἴδιο τίτλο μνημονεύουν τὸ ἔργο ὁ Antonius Possevinus, ὁ SCHNEIDER, *Nicandrea*, σ. 165, ὁ COSTOMIRIS, *Études sur les écrits inédits des anciens médecins Grecs*, σ. 366-368, ὁ ROHDE, *Aelius Promotus*, σ. 381 κ.ά. [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 265 κ.ά.], ὁ HAESER, *Lehrbuch*, τ. 1, σ. 248, ὁ WELLMANN, *Aelius*, στ. 528, ὁ FUCHS, *Heilkunde*, σ. 306 καὶ 364, ὁ KNAACK, *Analecta*, σ. 33, ὁ SCONOCCHIA, *Scribonio Largo*, σ. 171, κ.ά. Ὁ τίτλος, ὅπως ἀκριβῶς τὸν προτείνει ἡ Ihm, ἐντοπίζεται ἤδη στὸν WELLMANN, *Die pneum. Schule*, σ. 22 (στὸν ὁποῖον δὲν παραπέμπει).

939. Ἄν ὄντως ὑπῆρχε κοινὸς τίτλος στὶς δύο αὐτὲς ἐνότητες, τότε σὲ κάποια ἀντιγραφικὴ φάση πρέπει νὰ ἐξέπεσε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου. Δυστυχῶς ὁμως ἡ ἐνότητα τοῦ ἔργου παραμένει ἐπίσης μιὰ ὑπόθεση, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ τὸ ἀντίθετο ἐνδεχόμενο. Σχετικὰ σημειῶνω ὅτι τόσο ἀπὸ τὸν Νικάνδρο ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη (ἐνδεχομένως καὶ ἀπὸ τὸν Ἀπολλόδωρο) ἡ πραγματεύση τῶν ἰοβόλων καὶ τῶν δηλητηρίων γίνεται σὲ δύο ἰδιαίτερα ἔργα. Ἀντίθετα, ὁ Ἐρασίστρατος φαίνεται ὅτι συνέξετασε καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἀντικείμενα στὸ ἴδιο ἔργο (σχετικὰ μὲ τοὺς γιατροὺς αὐτοὺς βλ. στὴν Εἰσαγωγή).

940. Βλ. παραπάνω, τὴ βιβλιογραφία πού καταγράφεται στὴν ὑπόσημ. 938.

941. Ἡ ἔστω ἐνδεχομένως σχετιζόμενο μὲ πρόσωπο, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν γνωρίζουμε τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο τὸ ὄνομά του.

942. Ὅπως π.χ. στὸ φ. 477ν, στίχ. 19 καὶ 28· φ. 483ν, στίχ. 20 καὶ 24· φ. 484r, στίχ. 29· φ. 484ν, στίχ. 1 καὶ 2· φ. 485r, στίχ. 3· φ. 485ν, στίχ. 13· φ. 489ν, στίχ. 22 καὶ 23· φ. 490ν, στίχ. 4, 24, 26 καὶ 29 κ.ά.

943. Ὅπως π.χ. φ. 483r, στίχ. 14 καὶ 15· φ. 483ν, στίχ. 24· φ. 485r, στίχ. 2 καὶ 28· φ. 487r, στίχ. 25· φ. 488r, στίχ. 9, 10 καὶ 27· φ. 489ν, στίχ. 23· φ. 490ν, στίχ. 4, κ.ά.

ναμία τοῦ ἴδιου τοῦ γραφέα νὰ διαβάσει ικανοποιητικὰ τὸ κείμενο ποῦ ἀντέγραφε (ἴσως ἰσχύουν κατὰ περίπτωσιν καὶ τὰ δύο). Κάποιες πλημμελεῖς συντάξεις ἐνδέχεται νὰ ὀφείλονται στὴν (ἀποσπασματικὴ) παράθεσιν θεραπευτικῶν ὑποδείξεων ἄλλων γιατρῶν, χωρὶς ὅμως τὴν ἀπαραίτητη προσαρμογὴ τους σὲ ἐκείνην τοῦ χωρίου τοῦ ἔργου στὸ ὁποῖο ἐνσωματώνονται⁹⁴⁴. Ἐπίσης στὸ ἔργο αὐτὸ ἔχουν ἐνσωματωθεῖ διάφορες συνταγές, τροποποιημένες μὲ μεγάλη προχειρότητα, οὕτως ὥστε πολλὲς φορὲς τὸ σχετικὸ κείμενο καθίσταται δυσνόητο· ἔτσι ἀκόμη καὶ ὅταν ἐντοπίζουμε τὴν πηγὴ τους ἢ ἄλλα κείμενα ποῦ παρουσιάζουν μεγάλη ὁμοιότητα μὲ αὐτὰ (δηλ. τὰ προβληματικὰ τοῦ ἐξεταζόμενου ἔργου), εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ τὰ χρησιμοποιήσουμε γιὰ τὴν ἀποκατάστασίν τους, ἐπειδὴ γιὰ νὰ γίνῃ κάτι τέτοιο ἀπαιτοῦνται ἰδιαίτερα ἐκτενεῖς ἐπεμβάσεις. Τέτοιες περιπτώσεις εἶναι ὄχι λίγες στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο, ὅπως ἐπίσης τὰ διαφόρων εἰδῶν ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ἢ διαφορετικὴ ὀρθογραφία, οἱ ἀνόμοιες συντάξεις κτλ., ποῦ ὅλα τους συνεκτιμώμενα μαρτυροῦν ἀναμφισβήτητα γιὰ τὶς ποικίλες ἀλλοιώσεις τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου.

Πολλὲς ἀπὸ τὶς προτάσεις τῆς *Ihm* κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου εἶναι ὄντως πειστικὲς, κάποιες ἄλλες λιγότερο, ἐνῶ σὲ ὄχι λίγες περιπτώσεις ἢ ἐκδότρια ἐπιχειρεῖ —ἀδικαιολόγητα κατὰ τὴ γνῶμιν μου— νὰ διορθώσῃ τὸ κείμενο, ἐξομοιώνοντάς το ἄκριτα μὲ κάποιον ἄλλο, στὸ ὁποῖο ἐντοπίζεται τὸ ἴδιο χωρίο (π.χ. μὲ κείμενο τοῦ Νικάνδρου⁹⁴⁵, τοῦ Διοσκουρίδου⁹⁴⁶ τοῦ Φιλουμένου⁹⁴⁷ ἢ τοῦ Ἀετίου⁹⁴⁸). Ἐφ' ὅσον ὅμως τὸ ἐκδιδόμενο κείμενο, ὅπως παραδίδεται, δὲν παρουσιάζει νοηματικὸ ἢ συντακτικὸ πρόβλημα, θεωρῶ ἐσφαλμένη ἐνέργεια νὰ ἐξομοιώνεται ἀπὸ τὴν ἐκδότρια μὲ διορθώσεις ἢ προσθήκας μὲ βάση κάποιον ἄλλο ποῦ εἶναι (ἢ ποῦ θεωρεῖται ἀπὸ τὴν ἐκδότρια) πληρέστερο ἢ ὀρθότερο. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλείσῃ τὸ ἐνδεχόμενο ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ἀρχαῖος συγγραφέας ἔκανε διάφορες ἐπεμβάσεις στὸ κείμενο τῶν πηγῶν ποῦ χρησιμοποίησε (συντομεύσεις τοῦ κειμένου, ἀλλαγὴ καὶ προσαρμογὴ κάποιας συντάξεως ἢ ἀντίθετα ἐνσωμάτωσιν κάποιοῦ χωρίου χωρὶς καμιά ἐναρμόνισιν, παράλειψιν λέξεων ἢ φράσεων, προσθήκας κτλ.), ἢ ἐπίσης ὅτι κάποιες ἀποκλίσεις σὲ σχέση μὲ τὶς πηγές του μπορεῖ νὰ ὀφείλονται σὲ διαφορετικὴ ἰατρικὴ ἀποψή του (π.χ. ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκτίμησιν κάποιων συμπτωμάτων). Συνεπῶς τὰ παράλληλα χωρία (εἴτε προγενέστερα εἴτε μεταγενέστερα) τοῦ ἐκδιδόμενου ἔργου πρέπει νὰ ἀξιοποιοῦνται μὲ ἰδιαίτερη προσοχή. Ἀκόμη σὲ ἄλλες περιπτώσεις⁹⁴⁹ ἢ ἐκδότρια θέτει στὸ κείμενο σταυροὺς, χωρὶς

944. Βλ. γιὰ παράδειγμα σ. 73, 20-23 καὶ 36-38.

945. Βλ. π.χ. τὴν παρατηρήσιν στὸ χωρίο, σ. 71, 9-11.

946. Βλ. π.χ. τὴν παρατηρήσιν στὸ χωρίο, σ. 68, 9-11.

947. Βλ. π.χ. τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 53, 39-54, 2· σ. 56, 12-15· σ. 58, 1.

948. Βλ. π.χ. τὴν παρατηρήσιν στὸ χωρίο, σ. 58, 1· σ. 65, 4-7.

949. Ἀπαριθμῶ ἐκεῖνες μόνον τὶς περιπτώσεις ποῦ ἀφοροῦν βασικὰ ἐκδοτικὰ σφάλματα.

ὅμως στὴν πραγματικότητα νὰ ὑφίσταται κάποιο πρόβλημα⁹⁵⁰ ἢ θέτει σταυροὺς, ἐνῶ τὸ πρόβλημα ἀπαλείφεται μὲ μιὰ μικρὴ ἐπέμβαση⁹⁵¹, ἢ ἀλλοῦ σημειώνει χάσμα σὲ σημεῖο τοῦ κειμένου, χωρὶς ὅμως κάτι τέτοιο νὰ τεκμηριώνεται εἴτε ἀπὸ τὸ νόημα εἴτε ἀπὸ τὴ σύνταξη⁹⁵², ἢ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν ὑπαρξὴ χάσματος⁹⁵³, ἢ ὀβελίζει κείμενο χωρὶς λόγο⁹⁵⁴ ἢ προτείνει μὴ ἀπαραίτητες διορθώσεις⁹⁵⁵, ἢ διορθώνει λανθασμένη γραφὴ τοῦ χφ. μὲ ἐπίσης λανθασμένη⁹⁵⁶. τέλος κάποιες ἐπεμβάσεις ἢ προτάσεις τῆς εἶναι ἀπλῶς συνέπεια τῶν παραναγνώσεων τῆς⁹⁵⁷ καὶ τῆς ἐσφαλμένης ἐκτιμῆσεως ὀρθῶν γραφῶν τοῦ χφ.⁹⁵⁸.

Βέβαια ὀφείλει νὰ ὁμολογήσει κάποιος ὅτι ἡ *Ihm* ἀνέλαβε νὰ φέρει σὲ πέρας ἓνα ἐξαιρετικὰ δύσκολο ἔργο, καὶ ὅτι εἶναι σημαντικό τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουμε πλέον στὴ διάθεσή μας ἐκδεδομένο τὸ σύνολο τοῦ *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*. Ὡστόσο οἱ δυσκολίες πού εἶναι συνυφασμένες μὲ τὸ ἐν λόγω κείμενο δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ὑπερνικηθοῦν μὲ τὴν προσπάθεια ἐνὸς μόνου ἀτόμου. Στὸ σύγγραμμα αὐτὸ πρέπει νὰ ἐγκύψουν καὶ ἄλλοι μελετητές, προσφέροντας ὁ καθένας τὴ συμβολή του, ὥστε κάποτε νὰ προκύψει ἓνα ἱκανοποιητικὰ ἀποκατεστημένο κείμενο. Ἄν μάλιστα ἐντοπισθεῖ καὶ κάποιο λανθάνον ἀξιόλογο χφ. τοῦ ἔργου, αὐτὸ θὰ ἀποτελοῦσε τὸ καλύτερο εὑρημα, καὶ φυσικὰ ἓνα σημαντικό βοήθημα γιὰ τὸν μελλοντικὸ ἐκδότη.

950. Βλ. π.χ. τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 44, 6-7 καὶ 35-37· σ. 51, 5-7· σ. 62, 5-11· σ. 77, 17-18.

951. Βλ. π.χ. τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 46, 27-34· σ. 49, 31-33· σ. 58, 15-17· σημειώνω ἀκόμη ὅτι στὸ χωρίο σ. 47, 3-7, κακῶς τίθεται σταυρὸς μετὰ τὸ *κατασχασμοῦ* (θὰ ἦταν ὀρθότερο νὰ δηλωθεῖ ἀπλῶς χάσμα πρὶν ἀπὸ τὸ *κατασχασμοῦ*)· ἐπίσης στὸ χωρίο 63, 31-34, ὁ σταυρὸς πρὶν ἀπὸ τὸ *ἐμβάλων* εἶναι περιττός.

952. Βλ. π.χ. τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 44, 35-37· σ. 52, 10-11 καὶ 19-20· σ. 53, 5-8· σ. 59, 32-60, 3· σ. 61, 14-15· σ. 68, 29-31· σ. 70, 23-24· σ. 76, 13-17· σ. 76, 35-77, 2.

953. Βλ. π.χ. τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 44, 21-23· σ. 45, 30-32· σ. 47, 18-22· σ. 48, 1-4· σ. 52, 17-18· σ. 55, 31· σ. 56, 12-15· σ. 56, 28-32· σ. 57, 1-2· σ. 57, 5-6· σ. 58, 21-24· σ. 59, 18-20· σ. 61, 18-21.

954. Βλ. π.χ. τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 55, 11-14· σ. 61, 18-21· σ. 62, 20-21· σ. 66, 17-21· σ. 71, 9-11· σ. 76, 20-23.

955. Βλ. π.χ. σ. 48, 15 (διορθώνει ἔγκλιση, χωρὶς προηγουμένως νὰ ἐλέγξει ἂν ἡ διορθούμενη ἔγκλιση μαρτυρεῖται)· σ. 76, 20-23.

956. Βλ. π.χ. τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 48, 18-24.

957. Βλ. π.χ. τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 44, 6-7· σ. 47, 38· σ. 61, 36-39.

958. Βλ. π.χ. τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 61, 36-39.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΘΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ

ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ, τὰ περισσότερα ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἰατρικῆς γραμματείας εἴτε ἔχουν ἐκδοθεῖ πλημμελῶς (π.χ. ἀπὸ ἓνα μόνο χφ., καὶ ὄχι ἴσως τὸ καλύτερο, ἢ μὲ ἀκριτὴ χρῆση περισσότερων χφφ. ἢ μὲ ἐπεμβάσεις τοῦ ἐκδότη, μὴ ἀποδεκτὲς σήμερα)⁹⁵⁹ εἴτε ἀποσπασματικά⁹⁶⁰ εἴτε παραμένουν ἀνέκδοτα⁹⁶¹. Φυσικὸ ἐπακόλουθο τῶν ἀνωτέρω εἶναι οἱ μελετητὲς σὲ πολλὰς περιπτώσεις νὰ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ βασιζοῦν τὶς ἔρευνές τους σὲ ἐκδόσεις ποὺ δὲν ἐγγυῶνται τὴν ὀρθότητα τοῦ κειμένου ἢ ἀκόμη νὰ μὴν ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ συμβουλευθοῦν μερικὰ ἀρχαῖα ἰατρικὰ κείμενα οὔτε ἀπὸ κάποιο ἀπὸ τὰ σωζόμενα χφφ. τοὺς συνεπῶς κάθε ἐκδοση τέτοιου ἔργου γίνεται κατ' ἀρχὴν δεκτὴ εὐμενῶς.

Ἡ ἐκδοση γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος ἐδῶ⁹⁶² ἀφορᾷ ἓνα ἔργο μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι συνυφασμένα πολλὰ καί, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον, ἄλυτα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, τὴν ἐποχὴ ποὺ αὐτὸς ἔζησε καὶ ἐπίσης τὸν τίτλο, τὴν ἐνότητα τοῦ ἔργου καὶ διάφορες μεταγενέστερες προσθήκες σ' αὐτό, θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε ἤδη λόγος⁹⁶³. Ἀλλά, ὅπως ἐπίσης

959. Ὅπως τὰ συγγράμματα τοῦ Γαληνοῦ (ἐκδ. K. G. Kühn), οἱ λόγοι 12 (ἐκδ. Γ. Ἀ. Κωστομοίρης), 15 καὶ 16 (ἐκδ. Σ. Ζερβός) τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀετίου τοῦ Ἀμιδηνοῦ, κ.ἄ.

960. Ὅπως οἱ λόγοι 10 (ἐκδ. G. L. Calabrò) καὶ 13 (ἐκδ. Σ. Ζερβός) τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀετίου.

961. Π.χ. διάφορα προσγραφόμενα στὸν Γαληνὸ ἔργα· σχετικὰ βλ. G. FICHTNER, *Corpus Galenicum. Verzeichnis der galenischen und pseudogalenischen Schriften*, Tübingen 1994. Ἐπίσης ἓνα ἐπεῖγον ζητούμενο εἶναι ἡ συλλογὴ καὶ ἐκδοση τῶν ἀποσπασμάτων γιαιτρῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ γνώση μας εἶναι μόνον ἔμμεση· μέχρι σήμερα ὅμως ἔχουν πραγματοποιηθεῖ ἐλάχιστες μόνον ἀξιόλογες σχετικὲς ἐκδόσεις.

962. Γιὰ τὴν ἐκδοση αὐτὴ τοῦ Π. *Ιοβ. καὶ δηλητ.* (Wiesbaden, 1995), ποὺ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή τῆς διδακτ. διατρ. τῆς Ihm, βλ. βιβλιογρ. πηγῶν, λ. Ἀνώνυμος [Αἴλιος Προμῶτος;]. Βιβλιοκρισίες: CR N.S. 48 (1998) 153-154 (C. F. SALAZAR)· Δέλτος 29 (2005) 54-57 (Αἴμ. Δ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ). Καταγράφω ἐδῶ καὶ ἓνα μελέτημα ποὺ δὲν ἀφορᾷ βέβαια τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου, σ' αὐτὸ ὅμως σχολιάζεται λεπτομερῶς ἓνα κεφ. τοῦ Π. *Ιοβ. καὶ δηλητ.*, καὶ ἀκριβέστερα τὸ δευτέρου μέρος τοῦ κεφ. *περὶ βασιλίσκου*, στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὸν *βασιλίσκον τὸν κινάδην*· βλ. SÉBASTIEN, *Exégèse d'un zoonyme oublié*, σ. 17-34.

963. Βλ. παραπάνω, σ. 247-259.

τονίσθηκε, και τὸ ἴδιο τὸ κείμενο παρουσιάζει πάμπολλα προβλήματα στὴν παράδοσή του, τὰ ὅποια ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν στὸ σύνολό τους ἱκανοποιητικά.

Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ δύο κεφ. τοῦ δευτέρου Μέρους τοῦ προκείμενου βιβλίου, τὰ ὅποια ἀφοροῦν τὸ *Π. ιοβ. και δηλητ.*, ἐκτίθενται κάποιες παρατηρήσεις —ὡς προκαταρκτικὲς προτάσεις γιὰ μιὰ νέα ἔκδοση— στὴν προμνημονευθεῖσα ἀπόπειρα παρουσιάσεως τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν τῇ βελτίωσῃ τοῦ κειμένου του. Οἱ προτάσεις αὐτὲς συνίστανται σὲ προσθήκες, διορθώσεις, ὀβελισμούς, ἀλλὰ κάποιες φορὲς και ἀπόρριψη ἢ βελτίωση προτάσεων τῆς *Ihm* (ἢ ἄλλων προγενέστερων μελετητῶν) ἢ ἐπιχειρηματολογία ὑπὲρ παραδεδομένων γραφῶν.

σ. 43, 17-18⁹⁶⁴: *και τὰ μὲν [sc. ιοβόλα ζῶα] διὰ δῆγματος ἐνήσι τὸν ἰόν, τὰ δὲ διὰ κέντρον νύξεως, ... τὰ δὲ διὰ λεληθειᾶς ἀναφορᾶς.*

Τὸ ὀρθὸ εἶναι *λεληθυῖας* (ἀπὸ τὸ *λανθάνω*)⁹⁶⁵.

σ. 43, 32-33: *ἔνια γὰρ αὐτῶν τὴν αὐγὴν φεύγει, καθάπερ σαλαμάνδρα, μυγαλαῖ, τετράγναθοι και ἔνια ἄλλα.*

Τὸ παραπάνω κείμενο δὲν παρουσιάζει βέβαια κανένα πρόβλημα, ὅπως εἶναι ἐκδεδωμένο, ἐπειδὴ ὅμως τὰ λοιπὰ *ιοβόλα* θηρία μνημονεύονται σὲ πληθ. ἀριθμ., πιθανὸν τὸ *σαλαμάνδρα* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *σαλαμάνδρα*<ι>⁹⁶⁶. Προφανῶς εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ ἐκπέσει τὸ *ι* ἀπὸ τὸ τέλος λέξεως. Πρβ. και σ. 43, 8-9: *κάμπαι γὰρ και σκορπίοι και σαλαμάνδραι και ἔτερα ζῶα* ἐπίσης Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 1 [CMG IX/1, σ. 5, 21-22]: *ἐν ταύταις γὰρ σαλαμάνδραι τε και κάμπαι θανάσιμοι πλεονάζουσιν.* Πρβ. και *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 13, 11 [σ. 268, 4-5 Ζερβ.]: *τοῖς μὲν οὖν ἐψουμένοις εἴωθεν ἐμπίπτειν ὄφεις, σαλαμάνδραι και κάμπαι τῷ δὲ οἴνω ἔχιδναι*⁹⁶⁷.

964. Οἱ παραπομπὲς τῶν χωρίων ποὺ ἐξετάζονται κριτικὰ γίνονται σὲ σελίδα και στίχο τῆς ἐκδόσεως *Ihm*: κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο παραπέμπω και στὰ λοιπὰ χωρία τοῦ ἐξεταζόμενου ἔργου, τὰ ὅποια μνημονεύω ἀπλῶς ἢ παραθέτω στὸ προκείμενο ἄρθρο, κατὰ τὴν ὑποστήριξη διαφόρων ἀπόψεων.

965. Βλ. και ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 35.

966. Σημειῶνω ἐπίσης ὅτι και ἡ γρ. *τετράγναθοι* φαίνεται «ὑποπτη», ἀφοῦ τὸ *τετράγναθος* συνήθως δὲν ἀποτελεῖ ὀνομασία ἀλλὰ χαρακτηρισμὸ *ιοβόλων ζῶων* (*φαλαγγίων*), τὰ ὅποια ἔχουν τέσσερις γνάθους βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ιοβ.* 35, 1 [CMG XI/1/1, σ. 38, 6 κ.έ.]: *τετράγναθα ζῶα και ἀράχνη. τῶν τετραγνάθων εἶδη εἰσὶ δύο ...* πρβ. και ΑΝΩΝ. [Αἰλ. ΠΡΟΜ.], *Π. ιοβ. και δηλητ.* 33 [σ. 59, 13 *Ihm*]: *περὶ τετραγνάθων [sc. ζῶων]* βλ. ἐπίσης ΣΤΡΑΒ., *Γεωγρ.* 16, 4, 12: *ἐκλειφθεῖσα δ' ὑπὸ πληθοῦ σκορπίων και φαλαγγίων τῶν τετραγνάθων καλουμένων, και ΑἰΜΙΑΝ., Π. ζῶα ἰστ.* 17, 40: *και φαλαγγίων τινὰ ἐπιφοιτῆσαι φοράν, φαλαγγίων δὲ ἅ καλοῦσι τετράγναθα.* Βλ. ὅμως *ἈΕΤ., Λόγ. ἰατρ.* 13, 19 [σ. 277, 3 κ.έ. Ζερβ.]: *περὶ τετραγνάθων. ὁ τετράγναθος καλούμενος εἶδος ἐστὶ φαλαγγίου ...*

967. Βλ. και ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 35.

σ. 44, 6-7: *καὶ εἰ μὲν εὐπορεῖς πᾶν τὸ ὑπόστρωμα ἐξ ἑνὸς ἢ ἐκ πλειόνων ποιῆσαι εὖ ἂν ἔχοι. †εἰ δ' οὐκ ἂντ' κύκλω περίβαλε.*

Ἡ ἐκδ. θέτει τὸ κείμενο *εἰ δ' οὐκ ἂν* ἀνάμεσα σὲ σταυρούς, θεωρώντας προφανῶς ὅτι ὑπάρχει πρόβλημα στὴν παράδοσή του. Ἀπὸ τὴν αὐτοψία ὁμως τοῦ χφ. V διαπιστώθηκε ὅτι ἡ μορφή αὐτὴ τοῦ κειμένου ὀφείλεται σὲ δικό της ἀναγνωστικὸ σφάλμα, ἀφοῦ στὸ ἐν λόγω χφ., φ. 474r, τὸ χωρίο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ παραδίδεται ὡς ἐξῆς καὶ χωρὶς κανένα πρόβλημα:

εἰ δ' οὐ, κᾶν κύκλω περίβαλε.

Τὸ νόημα τοῦ εὐρύτερου χωρίου εἶναι τὸ ἐξῆς: «Ἄν ἔχεις στὴ διάθεσή σου ἀρκετὴ ποσότητα καλαμίνθης, λύγου, ἄβροτόνου κτλ., τότε κατασκεύασε τὸ ὑπόστρωμα τῆς κοίτης σου ἀπὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἢ ἀπὸ περισσότερα, καὶ εἶναι ἐν τάξει· ἂν ὁμως ὄχι [= ἂν δὲν ἔχεις ἀρκετὴ ποσότητα], κάνε τουλάχιστον ἓναν κύκλο γύρω ἀπὸ τὴν κοίτη σου». Πρβ., κυρίως γιὰ τὸ νόημά του, τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Παῦλ. Αἰγίν., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 5, 1 [CMG IX/2, σ. 5, 16-18]: *ὑποστρώννυσθαι δὲ στιβάδας ἀπὸ ἀσφοδέλων καὶ καλαμίνθης, ἄγνου, γλήχωνος, πολίου, κονύζης, ἄβροτόνου· εἰ δὲ μὴ δυνατὸν πάσῃ τῇ στιβάδι τοιαύτῃ χρῆσθαι, περὶ γοῦν τῆς στρώμνης αὐτὰ τιθέναι*⁹⁶⁸.

σ. 44, 21-23: ἄλλο [sc. θυμίαμα ἀποτρεπτικὸ ἰοβόλων]· *χαλβάνης, σανδαράκης, στέατος αἰγείου, βουτύρου μίξας θυμιάσον. τοῦτο κατασπᾶ καὶ σκορπίους καὶ πᾶν ἔρπετὸν ἐξ οἰκίας ἀπελαύνει.*

Ἡ γεν. πτώση στὴν ὁποία βρίσκονται ὅλα τὰ καταγραφόμενα ὑλικά τοῦ θυμιάματος μᾶς κατευθύνει νὰ συμπεράνουμε μὲ ἀσφάλεια ὅτι ἀπὸ τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο ἔχει ἐκπέσει ἡ μνεῖα τῆς ποσότητας τῶν ὑλικῶν αὐτῶν· ἐξ ἄλλου ἀπαιτεῖται μιὰ λέξη σὲ αἰτιατ. ὡς ἀντικ. τῆς μετ. *μίξας*. Ἐπειδὴ φυσικὰ εἶναι μᾶλλον ἀδύνατον νὰ ὑποδεικνυόταν διαφορετικὴ ποσότητα γιὰ τὸ κάθε ἓνα τους καὶ νὰ ἔχουν ἐκπέσει ὅλες οἱ σχετικὲς ἀναγραφές, θεωρῶ ὡς πιθανότερο ὅτι γιὰ τὸ σκεῦασμα αὐτὸ ἀπαιτοῦνταν ἴση ποσότητα τῶν καταγραφόμενων ὑλικῶν, δηλ. ὅτι ἡ λέξη ποὺ ἐξέπεσε εἶναι τὸ *ἴσα*. Ἡ ἐπιβεβλημένη προσθήκη τῆς γρ. *ἴσα* τεκμηριώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Φιλομμ., *Π. ἰοβ.* 6, 3 [CMG X/1/1, σ. 10, 26-28]: <ἄλλο> [sc. θυμίαμα ἔρπετῶν] *καταφέρον καὶ σκορπίους καὶ πᾶν ἔρπετὸν <ἀπελαῦνον> ἐξ οἰκίας· χαλβάνην, σανδαράκην, βούτυρον, βρυωνίαν, στέαρ αἰγείου ἐξ ἴσου θυμία.* Βλ. καὶ Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 2 [XII 590, 2-3 K.]: *πταρμικά. πεπέρεως λευκοῦ, ἔλλεβόρου λευκοῦ, καστορίου, εὐφορβίου, στρουθίου, κυλαμίνου χυλοῦ ξηροῦ ἴσα προερεθίσας πτερῶ ἐμφύσα, κ.ἄ. Ὅρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 31, 5 [CMG VI/2/2, σ. 196, 19]: *βουτύρου προσφάτου,*

968. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 35-36.

τερεβινθίνης, μέλιτος ἴσα δίδου νήσται 31, 6 [CMG VI/2/2, σ. 196, 20-21], κ.ἄ. Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 58 [CMG IX/1, σ. 269, 20-21]: πεπέρεως, κωναρῶν, πετροσελίνου, ἐλαφείου αἰδοίου ρινήματος, τερεβινθίνης ἴσα· μέλιτι ἀναλάμβανε, κ.ἄ. πρβ. καὶ Γαλιν., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 8 [XII 484, 16-17 K.]: ἄλλο· σκωρίας σιδήρου καὶ ρόδων τὸ ἴσον τρίψας μετ' οἴνου ἐπιτίθει 4, 7 [XII 743, 11-13 K.]: ἀλός, λυκίου Ἰνδικοῦ, ρόδων χλωρῶν, κρόκου, ὀπίου, σμύρνης, ἐκάστου τὸ ἴσον οἴνω φυράσας, κ.ἄ.⁹⁶⁹. Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἄλλο· χαλβάνης, σανδαράχης, στέατος αἰγείου, βουτύρου <ἴσα> μίξας θυμίαςον. τοῦτο κατασπᾶ καὶ σκορπίους καὶ πᾶν ἔρπετον ἐξ οἰκίας ἀπελαύνει,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ἄλλο [sc. θυμίαμα ποῦ ἀποδιώκει τὰ ἰοβόλα ζῶα]· ἀφοῦ ἀναμίξεις ἴση ποσότητα χαλβάνης, σανδαράχης, κατσικίσου λίπους, βουτύρου, θυμίασε [sc. τὸ μέρος ἀπὸ ὅπου ἐπιθυμῆτε νὰ ἀπομακρύνετε τὰ ἰοβόλα ζῶα]. Αὐτὸ διώχνει καὶ τοὺς σκορπιούς καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ σπίτι κάθε ἔρπετό».

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως αὐτῆς ἐπισημαίνω ὅτι στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο, ὅταν γιὰ κάποιο φαρμακευτικὸ σκεῦασμα ἀναγράφονται δύο, τρία ἢ περισσότερα ὑλικά ποῦ πρέπει νὰ ἀναμιχθοῦν σὲ ἴση ποσότητα καὶ ἡ σχετικὴ ὑπόδειξη γίνεται μὲ τὴν ἔκφραση ἴσα μίξας, τὰ ὑλικά δὲν καταγράφονται ὅλα πάντοτε σὲ γεν., ὅπως εἶναι τὸ ἀναμενόμενο, ἀλλὰ παρατηροῦνται οἱ ἀκόλουθες συντακτικὲς διαφοροποιήσεις:

969. Πρβ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸ ἐξεταζόμενο ἔργο, ὅπου παρατηρεῖται ἡ ἴδια σύνταξη μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι ἀντὶ τοῦ ἴσα (ἴσον) ἀναγράφεται ἡ ποσότητα ποῦ ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ ὑλικά τοῦ φαρμάκου· βλ. σ. 46, 13-14: χαλκίτεως, μελαντηρίας, ἀραχνῶν ἀνὰ οὐγγίαν α' ὁμοῦ λειώσας χρῶ· σ. 47, 24-25: καστορίου, στύρακος, ὑοσκυάμου σπέρματος, ὀποῦ μήκωνος, ἀσάρου ἀνὰ οὐγγίαν α'· σ. 48, 1-2: κόστου Ἀραβικοῦ, καστορίου, σεσέλεως Μασσαλιωτικοῦ, καρδαμώμου ἀνὰ οὐγγίας γ'· σ. 48, 22: ἀριστολόχης, γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης ἀνὰ δραχμὰς η', κ.ἄ. πολλά. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι καὶ ἀπὸ τὸ χωρίο σ. 62, 37-38: ἄλλο· ἔλλεβόρου μέλανος, ὑοσκυάμου σπέρματος, λιθαργύρου· ταῦτα ἀναλόγως κόψας μίξον ἄρτω καὶ ἡδύνας βουτύρω παρατίθει, ὅπου ὅλα τὰ ἀναγραφόμενα ὑλικά ἐκφέρονται μὲ γεν., ἐπίσης λείπει ἡ ἀναγραφὴ τῆς ποσότητος τοῦ κάθε ὑλικοῦ, ἢ ὅποια προφανῶς εἶναι ἴση γιὰ ὅλα. Στὴν περίπτωση αὐτῆ ὁμοῦ δὲν ἀπαιτεῖται ἡ προσθήκη τοῦ ἴσα, ἐπειδὴ ἡ ἰσόποση συμμετοχὴ τῶν ὑλικῶν στὴ σύνθεση τοῦ φαρμάκου δηλώνεται μὲ τὸ ἐπίρρ. ἀναλόγως, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα χωρία· βλ. Αἰλ. ΠΡΟΜ., Δυναμ. 94, 11 [σ. 184, 22-23 Crism.]: ἄλλο· μελιλώτου ἀφεψήματος στάγματος, λεκίθων ῥῶν ὀπτῶν, κρόκου κατὰ ἀναλογίαν ἐνώσας, κατάπλασσε· 130, 7 [σ. 248, 28-29 Crism.]: ... σιδῶν ροῖας, φοινίκων, στυπτηρίας ὑγρᾶς· πάντα ἀναλόγως βαλῶν ...· πρβ. καὶ 65, 1 [σ. 156, 15 Crism.]: ἐγὼ δὲ καὶ τιτάνου οὐγγίαν α' καὶ κηρὸν ἀνάλογον [sc. οὐγγίαν α'] ἐπιβάλλω· ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPOCRATES) 11, 13 [CHG II 149, 18-20 O.-H.]: εἰς ροῖας γλυκείας λέπος βαλῶν χολὴν ταυρείαν ἔλαιόν τε καὶ μέλι ἀναλόγως καὶ ἐψήσας ἐν θερμοσποδιᾷ εἶτα χλιάνας ἐνσταξε· ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPOCRATES) 29 [CHG II 32, 11-13 O.-H.]: ἢ ἀλεκτρονός σφαγέντος, τούτου τὰ ἔντερα καθαίρεται καὶ εἰς ὕδωρ ἄχρι ἡμισείας ἔψονται, καὶ προσβληθέντος νίτρου καὶ ὑοσκυάμου ἀναλόγως καὶ θεῖου ἀτύρου <α' ...

α') αίτιατ. + ἴσα (μίξας)⁹⁷⁰: Βλ. σ. 44, 14-15: *καὶ κέρας ἐλάφου καὶ μελάνθην ἴσα μίξας ποιεὶ τροχίσκους καὶ ἔχε*. Ἡ ἴδια σύνταξη ἐντοπίζεται καὶ στὸν Γαληνό, Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 1* [XII 407, 11-12 K.]: *ἢ μνόχοδα καὶ λίβανον ἴσα σὺν ὄξει μέλιτος πάχος· αὐτόθι* [XII 416, 12-13 K.]: *κάρδαμον καὶ μνόχοδα καὶ ἐλλέβορον λευκὸν ἴσα μετ' ὄξους δριμυτάτου· 1, 2* [XII 432, 7-8 K.]: *ἢ λίβανον ἢ μίσυ ἢ κηκίδα ἢ ἀδιάντον ἴσα, κ.ἄ.*

β') αίτιατ. (-ἐς) + γεν. + ἴσα (μίξας): Βλ. σ. 44, 18: *ἄλλο· χαλβάνην, στέατος ἰχνεύμονος ἴσα τήξας θυμιάσον· σ. 44, 28-29: ἄλλο· πύρεθρον, χαλβάνην, κέρατος ἐλαφείου ἴσα μίξας ποίησον τροχίσκους καὶ βρέξας ἐλαίῳ θυμιάσον· σ. 45, 10: ἄλλο· καστόριν, μυελοῦ ἐλαφείου ἴσα λειώσας*. Βλ. καὶ Γαλην., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 2, 2* [XII 570, 8-9 K.]: *ἢ θεῖον, καστόριον, δαφνίδος ἴσα μετὰ κηρωτῆς ῥοδίνης· αὐτόθι* [XII 585, 16-17 K.]: *δάφνης φύλλα χλωρὰ καὶ σταφίδος ἡμέρου ἐκγιγαρτισμένης ἴσα· 4, 8* [XII 795, 11-12 K.]: *μανδραγόρου ῥίζαν καὶ ὀπὸν, μήκωνος φύλλα καὶ ἀλφίτων ἴσα· Π. ἀντιδ. 1, 16* [XIV 101, 8 K.]: *καὶ δέ νυ, καὶ καλάμην, ἴσα σχοίνου τ' εὐώδους, κ.ἄ.*⁹⁷¹.

γ') αίτιατ. + σὺν + δοτ. + ἴσα μίξας: Βλ. σ. 44, 12-13: *ἢ κάχρυος ῥίζαν σὺν καρδάμῳ μίξας ἴσα*.

σ. 44, 35-37: *κεδρίας οὖν λαβὼν νεαρᾶς †ἀπόσβεσον† ἐλαίῳ λιπαρωτάτῳ καὶ ἐπαλείφου <...> ἢ αὐτὸ ἐμβαλὼν ἐν ἐλαίῳ, ἐπὶ δὲ τῆς χρείας ἐπαλείφου*.

Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ παραπάνω χωρίου πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Ἡ ἐκδ., θεωρώντας τὸ χωρίο προβληματικό, θέτει τὸ ἀπόσβεσον ἀνάμεσα σὲ σταυρούς. Ἡ ἐνέργειά της ὁμως βασίζεται ἀπλῶς σὲ ἐσφαλμένη κατανόηση τοῦ περιεχομένου του, ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ στὴ συνέχεια: Στὸ χφ. V, φ. 474r, τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο παραδίδεται ὡς ἐξῆς: *κεδρίας οὖν λαβὼν νεαρὰς ἀπόσβεσον ...*, δηλ. ὑπάρχει αίτιατ. πληθ. (κεδρίας νεαρὰς), ἡ ὁποία διορθώνεται σιωπηρὰ (ἢ παραναγινώσκεται) ἀπὸ τὴν ἐκδ. σὲ γεν. ἐνικ.

Ἡ *κεδρία*, δηλ. ἡ ρητίνη τοῦ πεύκου, δὲν μαρτυρεῖται στὰ σχετικὰ συγγράμματα οὔτε καθ' ἑαυτὴ ὡς *σύγχρισμα* οὔτε ὡς συστατικὸ *συγχρίσματος* γιὰ προφύλαξη ἀπὸ τὰ ἰοβόλα ζῶα⁹⁷². ἀντίθετα γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν χρησιμοποιοῦνται

970. Ἀντὶ τῆς μετ. *μίξας* σὲ ἄλλα χωρία χρησιμοποιεῖται ἡ μετ. *λειώσας* ἢ *τήξας* ἢ ἄλλη ἰσοδύναμη ἢ παραλείπεται ἐντελῶς ὡς εὐκόλα ἐννοούμενη.

971. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξεταζόμενη ἔκφραση, δηλ. αὐτὴ μὲ τὴν ὁποία δηλώνεται ὅτι σὲ κάποιο φάρμακο πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἴση ποσότητα (*ἴσα, ἴσον*) τῶν καταγραφόμενων ὑλικῶν, ἐπισημαίνω δειγματοληπτικὰ ὅτι στὸν Γαληνό (ἐνδεχομένως καὶ σὲ ἄλλους συγγραφεῖς) ἐντοπίζεται ἡ ἐκφορά της καὶ μὲ τίς ἀκόλουθες συντάξεις: α') *δοτ. + γεν. + ἴσα (μίξας)*: βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 2* [XII 432, 5 K.]: *ἢ ἀδιάντω, μυρσίνης μελαίνης ἴσα, καὶ β')* *δοτ. + δοτ. + ἴσοις*: βλ. Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 8* [XII 469, 10-11 K.]: *ἢ λιθαργύρω καὶ ἀσβέστῳ ἴσοις μετ' ὄξους καὶ ἐλαίου κατάχριε*. Τέλος στὸν Διοσκουρίδῃ ἐντοπίζεται ἡ ἐξῆς σύνταξη: ὀνομαστικὲς + ἴσα βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. *ἀπλ. φαρμ. 1, 169* [III 216, 20-21 Wellm.]: *ἢ ἀμόργη καὶ μέλι καὶ λιθάργυρος ἴσα λειοτριβηθέντα καὶ ἐψηθέντα*.

972. Βλ. π.χ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. *ὑλ. ἰατρ. 1, 77* [I 76, 11-77, 15 Wellm.]: *κέδρος δένδρον ἐστὶ μέγα, ἐξ οὗ ἡ λεγομένη κεδρία συνάγεται ...*

οί καρποί τοῦ κέδρου, οἱ κεδρίδες· βλ. Νίκανδρ., *Θηρ.* 80-81: *εἴ γε μὲν, ἐς τεῦχος κεραμήιον ἤε καὶ ὄλπην | κεδρίδας ἐνθρύπτων λιπάοις εὐήρεα γυῖα*. Ἀλλὰ καὶ ὁ Διοσκουρίδης, καταγράφοντας τὶς φαρμακευτικὲς χρήσεις τοῦ κέδρου, μόνον στοὺς καρπούς του ἀποδίδει τὴν ιδιότητα νὰ ἀποδιώκουν τὰ ἰοβόλα, βλ. *Π. ὕλ. ἰατρ.* 1, 77 [I 78, 3-4 Wellm.]: *διώκουσι [sc. αἱ κεδρίδες] καὶ θηρία χρισμένου τοῦ σώματος σὺν ἐλαφείῳ στέατι ἢ μυελῶ*⁹⁷³. *μειγνυνται δὲ καὶ ἀντιδότοις*. Συνεπῶς τὸ παραδεδομένο κεδρίας ... νεαρὰς εἶναι ὀρθὸν κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν πτώση (αἰτιατ. πληθ.), ἀλλὰ τὸ κεδρίας πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ κεδρί<δ>ας⁹⁷⁴. Πρβ. καὶ τὴν ἀμέσως ἐπόμε. παρατήρηση.

β') Ἡ δευτέρα παρατήρηση ἀφορᾷ τὸ κενὸ πού ἢ ἐκδ. ἐπισημαίνει μετὰ τὸ *ἐπαλείφου*⁹⁷⁵. Πιθανότατα ὅμως αὐτὸ δὲν ἰσχύει, ἐνῶ κείμενο ἐξέπεσε μᾶλλον πρὶν ἀπὸ τὴ μετ. *ἐμβαλῶν*· σ' αὐτὸ πρέπει νὰ γινόταν ὑπόδειξη γιὰ κάποιο ἄλλο ὕλικό, κατὰ τὴ γνώμη μου, γιὰ τὴ φαρμακευτικὴ χρῆση καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ξύλου τοῦ κέδρου (δηλ.: *καὶ αὐτὸ τὸ δένδρον*). Ἐπισημαίνω ὅτι στὸ κεφ. *συγχρίσματα πρὸς ἔρπετὰ* τοῦ σχετικοῦ ἔργου τοῦ Φιλουμένου ὡς πρῶτο φαρμακευτικὸ σκεῦασμα καταγράφεται τὸ ἀκόλουθο: *Π. ἰοβ.* 7, 1 [CMG X/1/1, σ. 11, 2-3]: *συγχρίεσθω δὲ τὸ σωματίον ἐλαίῳ, ἐν ᾧ κέδροι συγκεκομμέναι χλωραὶ προ<σ>εβλήθησαν* [corr. Χαριτωνίδης]⁹⁷⁶, ὅπου καὶ πάλι στὸ *ἐλαιον ἐμβάλλονται στερεὰ μέρη τοῦ κέδρου*, δηλ. κομμάτια ἀπὸ ξύλο κέδρου, καὶ ὄχι ἢ ρητίνη του. Βλ. καὶ τὶς ἀκόλουθες ἀνάλογες περιπτώσεις ἀπὸ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, ὅπου πρῶτα μνημονεύεται κάποιος καρπὸς ἢ τμῆμα φυτοῦ (π.χ. φύλλα), ἐνῶ στη συνέχεια τὸ ἴδιο τὸ φυτό, σ. 76, 6-7: *ἢ καρπὸν κνίδης μετὰ παιπάλης ὀροβίνου ἀλεύρου, ἢ καὶ ὄλπην τὴν κνίδην μετὰ κρίμνου τοῦ σιτηροῦ*, καὶ σ. 50, 24-25: *ἢ σησάμου φύλλοις, ἢ αὐτὸν τὸν σήσαμον μεθ' ὕδατος λειώσας κατάπλασσε*, καὶ Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 11, 3 [CMG X/1/1, σ. 15, 28]: *ἢ σησάμου φύλλα λεῖα καταπλασσομένα*⁹⁷⁷, *ἢ καὶ αὐτὸ τὸ σήσαμον τρίψας μεθ' ὕδατος κατάπλασσε*· βλ. ἐπίσης Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 4, 8 [XII 791, 17-792, 1 K.]: *ἢ ῥο<ι>ᾶς* [correcti: ῥοᾶς ed.] *χυλὸν μετὰ πάλης ἀλφίτων καὶ αὐτὴν* [sc. τὴν ῥοιάν] *καθεψημένην ἐν οἴνω ἀθαλάσσω*· 5, 5 [XII 855, 17-19 K.]: *ἢ πολίου φύλλοις ἢ καὶ αὐτῇ τῇ βοτάνῃ* [sc. τῷ πολίῳ] *ἢ σικύου ἀγρίου ῥίζῃ ἢ πρασίῳ, ἕκαστον αὐτῶν σὺν*

973. Τὸ φάρμακο αὐτὸ μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Ὀρειβάσιο, ὅπου βέβαια δὲν ἐντοπίζεται ἡ γρ. κεδρίας ἀλλὰ κεδρίδες· βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἰατρ. συν. ἐκλ.* 123, 2 [CMG VI/2/2, σ. 295, 3-5]: *συγχρίσματα κωλύοντα ἔρπετὰ προσίεναι. ... χαλβάνη καὶ κεδρίδες σὺν ἐλαφείῳ μυελῶ ἢ στέατι*.

974. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Παρατηρήσεις*, σ. 36-37.

975. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 36: «lac. statui».

976. Γιὰ τὴ διόρθωση αὐτῆ τοῦ Χαριτωνίδη βλ. παρακάτω, σ. 418-419.

977. Τὸ χωρίο *ἢ σησάμου φύλλα λεῖα καταπλασσομένα*, ἂν καὶ παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. P, παραλείφθηκε ἀπὸ τὸν Wellmann (προφανῶς ἐκ παραδρομῆς). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 152.

ᾧξει μετὰ νίτρου καὶ πεπέρεως [sc. ἀλοῦντας ὀδόντας διακλύζου]· πρβ. ἀκόμη 6, 1 [XII 903, 3 K.]: τὸν ἀφρόν τοῦ νίτρου καὶ ποτε καὶ αὐτὸ τὸ νίτρον· 6, 9 [XII 1006, 6-7 K.]: ἐπὶ δὲ τῶν παιδίων ἀρκεῖ καὶ τῶν ρόδων τὸ ἄνθος καὶ αὐτὰ τὰ ρόδα ξηρά. Πρβ. ἐπίσης Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 109 [II 120, 13-14 Wellm.]: ὄλου τοῦ θάμνου [sc. τοῦ τριφύλλου] καὶ τῆς ρίζης τὸ ἀφήνημα, κ.ἄ.

Ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθησαν παραπάνω, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου, συναγεται τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει στὸ σύνολό του νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς:

κεδρί<δ>ας οὖν λαβὼν νεαράς ἀπόσβεσον ἐλαίῳ λιπαρωτάτῳ καὶ ἐπαλείφου· ἢ αὐτὸ <τὸ δένδρον>⁹⁷⁸ ἐμβαλὼν ἐν ἐλαίῳ, ἐπὶ δὲ τῆς χρείας ἐπαλείφου,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἀφοῦ λοιπὸν πάρεις πράσινους καρποὺς κέδρου, νὰ τοὺς βάλεις σὲ λάδι καὶ νὰ κάνεις ἐπαλείψεις· ἢ καὶ τὸ ἴδιο τὸ δένδρο⁹⁷⁹ ἀφοῦ τὸ βάλεις μέσα σὲ λάδι, ὅταν ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ ἐπαλείφῃσαι (μ' αὐτό)». Φυσικὰ εἶτε οἱ κεδρίδες τοποθετηθοῦν μέσα σὲ λάδι εἶτε (τὰ) τεμάχια ξύλου τοῦ κέδρου, ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐπάλειψη θὰ γίνῃ μετὰ τὸ ὑγρὸ ποῦ θὰ προκύψει ἀπὸ τὴν ἀνάμιξη τῶν χυμῶν τῶν κεδρίδων ἢ τοῦ κέδρου καὶ τοῦ λαδιοῦ.

σ. 44, 37-45, 2: ὡσαύτως καὶ ἀρκευθίδας ἐν ἐλαίῳ ἐμβαλὼν χρῶ ἢ κόνυζαν ἢ πευκέδανον ἢ σίλφιον ἢ δαύκου καρπὸν ἢ μαλάχης ἀγρίας ἢ ἀβρότονον ἢ ἀσφόδελον ἢ χαλβάνην ἢ ὀπὸν πευκεδάνου ἢ μυελὸν ἐλάφειον μετὰ ὄξους ἀνιέμενα ἢ ὀξελαίου.

Στὸ χωρίο αὐτὸ ἐκτίθεται ἡ σύνθεση διαφόρων *συγχρισμάτων*, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ διακριθοῦν τρόπον τινὰ σὲ δύο ὁμάδες: σ' αὐτὰ ποῦ παρασκευάζονται μετὰ τὴν τοποθέτηση τῶν καταγραφόμενων ὑλικῶν μέσα σὲ λάδι καὶ σὲ ἐκεῖνα ποῦ διαλύονται μετὰ λάδι ἢ λαδόξυδο. Ἄν καὶ στὸ κείμενο, ὅπως εἶναι ἐκδεδομένο, ἡ ὁμαδοποίηση αὐτὴ δὲν εἶναι σαφής, ὡστόσο εἶναι βέβαιο ὅτι ἰσχύει, ἀφοῦ μνημονεύονται δύο διαφορετικὰ ὑλικά, μετὰ τὰ ὁποῖα γίνεται ἡ *σκευασία* τῶν *συγχρισμάτων*, λίγο μετὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ χωρίου τὸ *ἐλαιον* καὶ στὸ τέλος τοῦ ἐναλλακτικὰ τὸ *ὄξος* ἢ τὸ *ὀξέλαιον*. Ἡ παραπάνω διάκριση τεκμηριώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Φιλουμ., Π. ἰοβ. 7, 1 [CMG X/1/1, σ. 11, 2-6]: *συγχρίεσθω δὲ τὸ σωματίον ἐλαίῳ, ἐν ᾧ κέδροι συγκεκομμέναι χλωραὶ προ<σ>εβλήθησαν* [corr. Χαριτωνί-

978. Ἴσως μετὰ βάση τὸ φιλουμένειο χωρίο ποῦ παρατέθηκε θὰ μπορούσε κάποιος νὰ προτείνει καὶ ἐκτενέστερη προσθήκη στὸ σημεῖο αὐτό, δηλ.: ... ἢ αὐτὸ <τὸ δένδρον συγκεκομμένον χλωρὸν> ἐμβαλὼν, ὡστόσο κάτι τέτοιο μᾶλλον δὲν εἶναι ἀπαραίτητο, ἀφοῦ μετὰ τὴν υἱοθετούμενη προσθήκη τὸ κείμενο καθίσταται ἀπολύτως σαφές.

979. Δηλ. τὸν κέδρο, προφανῶς τεμάχια τοῦ ξύλου τοῦ κέδρου (*κέδροι συγκεκομμέναι*)· βλ. τὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου, τὸ ὁποῖο παρατίθεται λίγο παραπάνω.

δης]⁹⁸⁰ ἢ ἀρκευθίδες ἢ κόνυζα ἢ πευκέδανον ἢ σίλφιον ἢ ἐλελίσφακον ἢ μαλάχη ἀγρία ἢ ἀβρότονον ἢ καρδάμωμον ἢ ἀσφοδέλου ἢ δαύκου καρπὸς ἢ χαλβάνη, || καὶ ὀπῶ πευκεδάνου ἢ μυελῶ ἐλαφείῳ μετ' ὄξους ἀνιευμένῳ ἢ ὀξελαίου⁹⁸¹.

Ἀπὸ τῆ σύγκριση λοιπὸν τοῦ χωρίου τοῦ Π. ιοβ. καὶ δηλητ. μετ' αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα:

α') Στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο παραδίδεται ἡ γεν. *μαλάχης ἀγρίας* ἀντὶ τῆς ὀνομαστ. *μαλάχη ἀγρία* ποῦ ὑπάρχει στὸν Φιλούμενο. Πῶς προήλθε ἡ γεν. αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστωθεῖ· μιὰ σκέψη ποῦ θὰ μπορούσε νὰ διατυπώσει κάποιος εἶναι ὅτι τὸ συνιστώμενο μέρος τῆς *μαλάχης* εἶναι τὸ ἴδιο μετ' ἐκεῖνο τοῦ ἀμέσως προηγούμενου φυτοῦ, τοῦ *δαύκου*, δηλ. ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν *καρπὸν* τῆς. Μάλιστα, ἐνῶ στὸν Φιλούμενο ὁ *δαύκος* καὶ ἡ *μαλάχη* καταγράφονται σὲ διαφορετικὰ σημεῖα τοῦ χωρίου (μεταξὺ τους παρεμβάλλονται τρία *ἀπλᾶ* φάρμακα), στὸν Ἄωνύμου [Αἴλ. Προμ.]; ἡ *μαλάχη* μνημονεύεται ἀμέσως μετὰ τὸν *δαύκον*, ὁπότε εἶναι δυνατὴ ἡ σύνδεση τῆς αἰτιατ. *καρπὸν* καὶ μετ' οἱ δύο γεν., δηλ. *δαύκου* καὶ *μαλάχης ἀγρίας*. Ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς σχολιαζόμενης γεν. πτώσεως στὸ χωρίο τοῦ Ἄωνύμου συνηγορεῖ καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ καρπὸς τῆς *ἀγρίας μαλάχης* ἀποτελεῖ συστατικὸ *συγχρίσματος*: βλ. Νικάνδρ., *Θηρ.* 87-90, καὶ Εὐτέκν., *Παράφρ. Νικάνδρ. Θηρ.* 80-96 [σ. 8, 22-24 Παπαθωμ.]: ἔστι δὲ δὴ καὶ τὸ διὰ κάμπης ἀπηχθημένον βοήθημα τοῖς ἐρπετοῖς λίαν μετὰ γὰρ τῆς λεγομένης ἀγρίας μαλάχης τοῦ καρποῦ ἐμβληθεῖσαι ἐλαίῳ κάμπαι καὶ ἀνατριφθεῖσαι ἰκανώτατα τοὺς χρησαμένους [χρισ- A fort. recte· βλ. κριτ. ὑπόμν.] ὀνίνησιν. Μετὰ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ μερικὴ αὐτὴ τροποποίηση τοῦ κειμένου εἶναι πιθανότατα ἀποτέλεσμα συνειδητῆς ἐνεργείας⁹⁸².

β') Στὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Φιλουμένου ἡ ἀπαρίθμηση τῶν *ἀπλῶν* φαρμάκων ποῦ ἐμβάλλονται στὸ λάδι γιὰ νὰ παρασκευασθοῦν τὰ ἀντίστοιχα *συγχρίσματα* τελειώνει μετ' τὴν καταγραφή τῆς *χαλβάνης* (τὰ φαρμακευτικὰ αὐτὰ ὑλικά βρίσκονται σὲ πτώση ὀνομαστ. ὡς ὑποκ. τοῦ *προ<σ>εβλήθησαν*), ἐνῶ ἔπονται ἀκόμη δύο (ἐκφερόμενα μετ' ὀκτ. ὡς ἀντικ. τοῦ *συγχρίεσθω*) ποῦ διαλύονται μετ' οἱ δύο ἢ μετ' οἱ δύο μῖγμα λαδιοῦ καὶ ξυδιοῦ καὶ συνιστοῦν ἰσάριθμα *συγχρίσματα*. Ἀντίθετα στὸ χωρίο τοῦ Ἄωνύμου [Αἴλ. Προμ.]; ὅλα τὰ καταγραφόμενα ὑλικά ἐκφέρονται σὲ πτώση αἰτιατ. (*ἀρκευθίδας ... μυελὸν ἐλάφειον*), ἐπειδὴ προφανῶς ἐκλή-

980. Γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ Χαριτωνίδη βλ. παρακάτω, σ. 418-419.

981. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου αὐτοῦ (καὶ ἀκριβέστερα τοῦ δεύτερου τμήματός του), βλ. παραπάνω, σ. 169-170.

982. Πολὺ δὲ μάλλον, ἀφοῦ ἡ δηλούμενη χρῆση τοῦ *καρποῦ* τῆς *μαλάχης* τεκμηριώνεται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Νικάνδρου (ὁπότε καὶ ἂν ἀκόμη εἶχε γίνει λάθος στὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Ἄωνύμου, τελικὰ ἀπὸ ἰατρικὴ ἀποψη δὲν ὑφίσταται κάτι τέτοιο).

φθηκαν ὡς ἀντικείμενα τῆς μετ. *ἐμβάλων*, ἐνῶ τὸ *χρῶ* πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ *ὡσαύτως* (*χρῶ ὡσαύτως*, δηλ.: *χρῶ ὡς συγχρίσματι ἢ βοηθήματι*)⁹⁸³. Τὸ πρόβλημα ἐντοπίζεται στὸ τέλος τοῦ χωρίου, ὅπου σημειώνεται ὅτι τὰ παραπάνω ὑλικά διαλύονται μὲ ξύδι ἢ λαδόξυδο (*μετ' ὄξους ἀνιέμενα ἢ ὄξελαιου*), ἐνῶ, σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα λέγονται προηγουμένως, τὰ ὑλικά αὐτὰ χρησιμοποιοῦνται, ἀφοῦ πρῶτα τοποθετηθοῦν μέσα σὲ λάδι. Ἐδῶ πρέπει νὰ διευκρινισθεῖ ὅτι τὰ ὀκτῶ πρῶτα ὑλικά εἶναι φυτὰ ἢ καρποὶ φυτῶν, ἐνῶ τὰ τρία τελευταῖα εἶναι δύο ὅποι καὶ ἓνας μυελός. Εἶναι σαφές λοιπὸν ὅτι τὰ ἐν λόγω στερεὰ ὑλικά δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαλυθοῦν μὲ τὸ ξύδι (κτλ.)⁹⁸⁴. ἐξ ἄλλου, ὅταν τέτοιου εἴδους ὑλικά, δηλ. φυτικά, ἐμβάλλονται σὲ λάδι ἢ σὲ κρασί ἢ σὲ ὁποιοδήποτε ἄλλο ὑγρὸ, προκύπτει κάποιο σκεῦασμα ἀπὸ τὴν ἀνάμιξη τῶν χυμῶν τους μὲ τὸ κάθε φορὰ χρησιμοποιούμενο ὑγρὸ· τὸ ὄγδοο ὑλικό, δηλ. ἡ χαλβάνη, ποῦ εἶναι ὁπὸς δένδρου, εἶναι δυνατόν νὰ διαλυθεῖ μὲ τὸ *ἐλαιον*, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ *ὄξος*, ὅπως καὶ τὰ δύο τελευταῖα, δηλ. ὁ ὁπὸς τοῦ πευκεδάνου καὶ ὁ μυελός τοῦ ἐλαφιοῦ, ποῦ εἶναι ὑλικά, ἢ φυσικὴ κατάσταση τῶν ὁποίων ἐπιτρέπει τὴ διάλυσή τους μὲ κάποιο ὑγρὸ. Συνεπῶς στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο τοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* στὴν πρώτη ὁμάδα τῶν *συγχρισμάτων* περιλαμβάνονται τὰ ὑλικά μέχρι τὸν *ἀσφόδελον*, ἢ καὶ τὴν *χαλβάνην*, ὅπου καὶ πρέπει νὰ τεθεῖ κόμμα, ἐνῶ ἡ δευτέρη ὁμάδα περιλαμβάνει τὰ δύο ὑπόλοιπα (ἢ τρία, μὲ τὴν *χαλβάνην*), τὰ ὁποῖα ἀφορᾶ ὁ δεύτερος τρόπος σκευασίας⁹⁸⁵.

983. Πὰ τὴν ἔκφραση *ὡσαύτως χρῶ* (ἢ *χρῶ ὡσαύτως*) βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 1 [XII 502, 8-9 K.]: ἄλλο. *ναρκισίνω μύρω ὡσαύτως χρῶ* [sc. ὡς διαβροχῆ], καὶ 5, 5 [XII 866, 13-15 K.]: ἄλλο. *ἀλαβάστρου κεκαυμένου δραχμᾶς η'*, *κισσήρεως κεκαυμένου δραχμᾶς δ'*, ἄλδος *πεφρυγμένου δραχμᾶς γ'* *λεάνας ὡσαύτως χρῶ* [sc. ὡς παρατρίμματι ὀδόντων]. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 15, 1 [CMG VI/2/2, σ. 190, 22-23]: *ἢ ὡσὺ ὄστρακον καύσας μίσγε αὐτῷ κηκίδος τὸ ἥμισυ καὶ ὡσαύτως χρῶ* [sc. ὡς ἐνθέματι τοῖς μυζωτῆρσιν] = ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 3, 24 [CMG IX/1, σ. 195, 17-18]. ΟΡΕΙΒ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 3, 35 [CMG VI/3, σ. 79, 15-16]: *ἢ ἐλαίας φύλλοις ἀπαλοῖς ἐφθοῖς ἐν οἴνω λειώσας ὡσαύτως χρῶ* [sc. ὡς ἐπιθέματι] = 7, 11 [CMG VI/3, σ. 218, 32-33] = Βιβλ. *πρὸς Εὐνάπ.* 3, 25 [CMG VI/3, σ. 412, 31]. *Ἱππιατρ.* (HIPPOCRATES) 66, 4 [CHG I 260, 9-10 O.-H.]: *ἢ χυλῶ τῶ δια πτισάνης ἐπὶ πλείστον ὡσαύτως χρῶ* [sc. ὡς ἐγγύματι]. *Ἱππιατρ.* (HIPPOCRATES) 277 [CHG II 53, 1-2 O.-H.]. *Ἱππιατρ.* (HIPPOCRATES) 4 [CHG II 127, 17-18 O.-H.], κ.ἄ. Πὰ τὴν σύνταξη τοῦ *χρῶ ὡς + δοτ.* βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 4, 7 [XII 730, 15 K.]: *χρῶ ὡς σπουδαίω φαρμάκω* 7, 5 [XIII 92, 8 K.]: *χρῶ ὡς τῆ τριγώνω* 8, 5 [XIII 187, 4-5 K.]: *χρῶ ὡς καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ*, κ.ἄ.

984. Κάτι τέτοιο θὰ ἦταν δυνατόν νὰ τὸ ὑποθέσει ἴσως κάποιος, μόνον ἂν κατὰ τὴν σκευασίαν τῶν *συγχρισμάτων* γινόταν λόγος πρῶτα γιὰ πολτοποίηση τῶν στερεῶν ὑλικῶν καὶ ἀκολουθῶς γιὰ ἀνάμιξή τους μὲ τὸ λάδι (ἂν καὶ τότε τὸ σκεῦασμα μᾶλλον δὲν θὰ εἶχε τόσο ὑγρὴ μορφή, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ χρῆσις του).

985. Στὸ κείμενο τοῦ Φιλομένου ἡ *χαλβάνη* ἐντάσσεται στὴν πρώτη ὁμάδα τῶν *συγχρισμάτων*, ἐκεῖ ὁμοῦς ἡ διάκριση εἶναι σαφής, ἀφοῦ τὰ φαρμακευτικὰ ὑλικά ποῦ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὰ λοιπὰ *συγχρίσματα* ἐκφέρονται μὲ δοτ. Πάντως καὶ στὸ φιλομένειο κείμενο θὰ ἦταν δυνατόν μὲ ἀπλὴ μετακίνηση τοῦ κόμματος νὰ ἐντάξει κάποιος τὴν *χαλβάνην* στὴν ἴδια ὁμάδα μὲ τὰ τελευταῖα *συγχρίσματα*, ἂν βέβαια δὲν ὑπῆρχε τὸ καὶ (... *χαλβάνη, καὶ ὀπῶ* ...).

Βέβαια δὲν ἀποκλείεται καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ὁ συγγραφέας (ἢ ὁ ἀντιγραφέας;) νὰ θεώρησε ὅτι ἡ ὑποδείξη ἐν ἐλαίῳ ἐμβάλων ἀφορᾷ μόνο τις ἀρκευθίδες, ἐνῶ τὰ λοιπὰ ὑλικά πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν μετ' ὄξους ἀνιέμενα ἢ ὄξελαίου, καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο τὰ κατέγραψε ὅλα στὴν ἴδια πτώση, δηλ.:

*ὡσαύτως καὶ ἀρκευθίδας ἐν ἐλαίῳ ἐμβάλων χρῶ<, > || ἡ κόνυζαν ἢ πευκέ-
δανον ἢ σίλφιον ἢ δαύκου καρπὸν ἢ μαλάχης ἀγρίας ἢ ἀβρότονον ἢ ἀσφό-
δελον ἢ χαλβάνην ἢ ὀπὸν πευκεδάνου ἢ μυελὸν ἐλάφειον μετὰ ὄξους ἀνιέ-
μενα ἢ ὄξελαίου [sc. χρῶ ὡσαύτως].*

Ὡστόσο μὲ βάση τὸ σκεπτικὸ ποῦ ἀναπτύχθηκε προηγουμένως σχετικὰ μὲ τὴ φυσικὴ κατάσταση τῶν καταγραφόμενων φαρμακευτικῶν ὑλικῶν, καὶ ἐπίσης λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου, εἶναι μᾶλλον ὀρθότερο νὰ θέσουμε κόμμα μετὰ τὸ χαλβάνην, διαχωρίζοντας ὡς πρὸς τὸν τρόπο σκευασίας μόνο τὰ δύο τελευταῖα φαρμακευτικὰ ὑλικά, καὶ δεχόμενοι ὅτι τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ τὴν κόνυζαν ἕως καὶ τὴν χαλβάνην ἐμβάλλονται, ὅπως καὶ οἱ ἀρκευθίδες, στὸ ἔλαιον, δηλ.:

*ὡσαύτως καὶ ἀρκευθίδας ἐν ἐλαίῳ ἐμβάλων χρῶ ἢ κόνυζαν ἢ πευκέδανον
ἢ σίλφιον ἢ δαύκου καρπὸν ἢ μαλάχης ἀγρίας ἢ ἀβρότονον ἢ ἀσφόδελο
ἢ χαλβάνην<, > || ἢ ὀπὸν πευκεδάνου ἢ μυελὸν ἐλάφειον μετὰ ὄξους ἀνιέμε-
να ἢ ὄξελαίου [sc. χρῶ ὡσαύτως],*

καὶ τὸ χωρίο νὰ μεταφρασθεῖ: «καὶ ἀφοῦ βάλεις ἀρκευθίδες μέσα σὲ λάδι, χρησιμοποίησέ το [sc. τὸ σκεῦασμα] κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο [sc. ὡς σύγχρισμα] ἢ (ἀφοῦ βάλεις μέσα σὲ λάδι) κόνυζα ἢ πευκέδανο ἢ σίλφιο ἢ καρπὸ δαύκου ἢ ἀγρίας μαλάχης ἢ ἀβρότονο ἢ ἀσφόδελο ἢ χαλβάνη, || ἢ ὀπὸ πευκεδάνου ἢ μυελὸ ἐλαφιοῦ διαλυμένα μὲ ξύδι ἢ μὲ λαδόξυδο [sc. χρησιμοποίησέ τα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, δηλ. ὡς σύγχρισμα]».

Οἱ παραπάνω σκέψεις ἐκτέθηκαν μὲ σκοπὸ νὰ διατηρηθεῖ τὸ παραδεδομένο κείμενο, μὲ τὴ χρήση ἀπλῶς τῆς κατάλληλης στίξεως σὲ διαφορετικὸ σημεῖο τοῦ χωρίου ἀνάλογα μὲ τὴν κάθε μία ἀπὸ τις δύο προτάσεις. Φυσικὰ μία τρίτη λύση θὰ ἦταν ἡ πλήρης ἐξομοίωση τῆς φράσεως ἢ ὀπὸν πευκεδάνου ἢ μυελὸν ἐλάφειον μετ' ὄξους ἀνιέμενα ἢ ὄξελαίου μὲ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Φιλουμένου (ὀπῶ πευκεδάνου ἢ μυελῶ ἐλαφείῳ μετ' ὄξους ἀνιεμένῳ ἢ ὄξελαίου).

σ. 45, 6-7: τὸν κηρὸν τήξας ποίει ὑγροτάτην κηρωτὴν καὶ σύγχριε πᾶν <τὸ> σῶμα.

Ἀναμφίβολα στὸ χωρίο αὐτὸ ἀπαιτεῖται ἡ προσθήκη τοῦ ἄρθρου⁹⁸⁶, πιθανότατα ὅμως ὄχι πρὶν ἀπὸ τὸ σῶμα ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὸ πᾶν, ὅπως δηλ. ἐντοπίζεται

986. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 7: «τὸ addidi».

στην υπόδειξη τῆς χρήσεως παρόμοιου συγγρίσματος λίγο παρακάτω, στο ἴδιο κεφ., σ. 45, 18-19: *ἐπί δὲ τῆς χρείας τὸ ὄλον σῶμα ἐπάλειψον*. Προφανῶς μετὰ τὴν σύνταξη αὐτῆ ὁ ἀρχαῖος γιατρὸς ἐπιθυμεῖ νὰ τονίσει μετὰ ἔμφαση ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ χρῆση ὀλόκληρου τοῦ σώματος (: <τὸ πᾶν σῶμα)⁹⁸⁷.

σ. 45, 26-27: [ζ'] *πρὸς τοὺς ἐξ ἰοβόλων πληγέντας θηρίων | κοινοῖς μὲν τοῖς τοιούτοις χρηστέον*.

Στὸ παρακάτω χωρίο πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἐξῆς παρατηρήσεις:

α') Στὸ κεφ. αὐτό, τὸ ἔβδομο τῆς πραγματείας, ἡ ἐκδ. δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι δὲν παραδίδεται ὁ τίτλος (σὲ ἀντίθεση μετὰ ὅλα τὰ υπόλοιπα κεφφ. τοῦ ἔργου), καὶ γιὰ νὰ δηλώσει ὅτι ἐδῶ ἀρχίζει νέο κεφ. ἐκδίδει ὡς τέτοιον ἕνα τμήμα ἀπὸ τὴν πρώτη πρόταση τοῦ κειμένου· ἔτσι ὁ «τίτλος» φέρεται νὰ συνεχίζει, χωρὶς κἄν κάποιο σημεῖο στίξεως, καὶ στὴν πρώτη σειρά τοῦ συζητούμενου κεφ. Ἐπειδὴ τὸ ἀντίστοιχο κεφ. τοῦ Ἀετίου ἔχει τὴν ἀκόλουθη μορφή, *Λόγ. ἰατρ.* 13, 12 [σ. 268, 6-10 Ζερβ.]: *κοινὰ βοθηήματα πρὸς τὰς τῶν ἰοβόλων πληγὰς. προφυλάττεσθαι μὲν οὖν χρῆ διὰ τῶν προειρημένων ... εἰ δ' ἄρα συμβῆ ὑπὸ ἰοβόλου τινὸς θηρίου πληγῆναι, κοινῶς τοῖς τοιούτοις χρηστέον· κουφοτέρας ...*, καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει σχέση ἐξαρτήσεως τῶν δύο κειμένων, θεωρῶ πάρα πολὺ πιθανὸν ὁ ἴδιος τίτλος νὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ στὸ ἐδῶ σχολιαζόμενο κεφ.

β') Ἐπίσης ἴσως τὸ *κοινοῖς* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *κοινῶς* βλ. τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἀετίου, πού παρατίθεται λίγο παραπάνω⁹⁸⁸. Γιὰ τὴν ἔκφραση *χρηστέον κοινῶς*, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Ἀετίου, βλ. καὶ Παῦλ. Αἰγίν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 59 [CMG IX/1, σ. 272, 23-24]: *φλεγμαινουσῶν μὲν τῶν ἐξοχάδων τοῖς τε λεχθεῖσι κοινῶς χρηστέον*. Πρβ. καὶ τὴν ἔκφραση *κοινῶς ποιεῖ* στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 75, 3: *ποιεῖ δὲ κοινῶς ἐπὶ πάντων τῶν εἰρημένων <ταῦτα>*

987. Σημειῶνω ὅτι στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* ἐντοπίζονται ἀνάλογα μετὰ τὰ συμφραζόμενα τόσο (α') ἡ ἔκφραση *τὸ πᾶν σῶμα*, βλ. σ. 47, 13: *καὶ εἰς τὸ πᾶν ἀναδιδόμενοι σῶμα*· σ. 76, 17-18: *ἐμπίπραται δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ πᾶν σῶμα περὶ τὴν ἐπιφάνειαν*, ἢ *τὸ ὄλον σῶμα*, βλ. σ. 62, 27: *καὶ πρὸς τοὺς τὸ ὄλον σῶμα ἀνθρακωθέντας καταχρισμένην*, ὅσο καὶ (β') ἡ ἔκφραση *ἅπαν τὸ σῶμα*, βλ. σ. 49, 33: *ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μέλαν ἅπαν τὸ σῶμα*, ἢ *ὄλον τὸ σῶμα*, βλ. σ. 51, 23: *σφυγμὸς δι' ὄλου τοῦ σώματος*· σ. 51, 23-24: *μυρμηκίας περὶ τε τὰ χεῖλη καὶ ὄλον τὸ σῶμα*· σ. 51, 28: *περὶ τε τὴν πληγὴν καὶ ὄλον τὸ σῶμα*· σ. 53, 38-39: *ἔτι τε καὶ τρόμος ἐν ὄλω τῷ σώματι*· σ. 54, 10-11: *λιπαίνεται δὲ κηρωτῆ μαλακῆ ὄλον τὸ σῶμα*· σ. 57, 17: *ἔστι φλόγωσις ὄλου τοῦ σώματος*· σ. 71, 36-37: *ψῦξις ἄρθρων καὶ ὄλου τοῦ σώματος*· σ. 75, 19-20: *πελιὸν ὄλον τὸ σῶμα καὶ μολιβδῶδες γίνεται*, καὶ σ. 76, 3: *γίνονται δὲ σπῖλοι καθ' ὄλον τὸ σῶμα*. Γιὰ τὴν πρόταση αὐτῆ βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 37.

988. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπλούστερη ἐπέμβαση, ὥστε νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ σαφήνεια τοῦ χωρίου. Μιὰ δευτέρη δυνατότητα θὰ ἦταν ἡ προσθήκη τῆς δοτ. *βοθηήμασιν*, δηλ.: *<βοθηήμασιν> κοινοῖς μὲν τοῖς τοιούτοις χρηστέον*, ὑπὲρ τῆς ὁποίας πρβ. τὰ ἀκόλουθα χωρία, σ. 51, 35: *βοηθῶνται δὲ ἀπλοῖς βοθηήμασι τοῖσδε*· σ. 58, 3: *διὸ καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς θεραπευέσθωσαν βοθηήμασι*· σ. 58, 21: *βοηθῶνται δὲ μετὰ τὰ κοινὰ βοθηήματα*. Εἶναι εὐλογο ὁμως ὅτι πρέπει νὰ προκριθεῖ ἡ οικονομικότερη πρόταση.

(*addidi*)⁹⁸⁹. βλ. ἀκόμη Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 1 [XII 533, 18 K.]: *κοινῶς ἐν ἀρχῇ ποιεῖ ὑδροποσία· Ὅρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 117, 9 [CMG VI/2/2, σ. 292, 21]: *κοινῶς δὲ ποιεῖ ποτιζόμενα, κ.ἄ.*

Μὲ βάση τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν τὸ χωρίο πρέπει κατὰ πᾶσα πιθανότητα νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

[ζ'] <κοινὰ βοηθήματα πρὸς τὰς τῶν ἰοβόλων πληγὰς.> πρὸς τοὺς ἐξ ἰοβόλων πληγέντας θηρίων κοινῶς μὲν τοῖς τοιούτοις χρηστέον.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν προτεινόμενη προσθήκη τοῦ τίτλου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω, σημειῶν ἀκόμη καὶ τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα ἀπὸ τὸν [Διοσκουρ.], *Π. ἰοβ.* 19 [σ. 74, 9 Spr.]: *τίς κοινὴ τῶν ἰοβόλων θεραπεία. πρὸς πᾶσαν πληγὴν ἰοβόλου ἀρμόζει ἢ διὰ τοῦ στόματος ἐκμύζησις ...* πρβ. καὶ Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 7, 3 [CMG X/1/1, σ. 11, 10]: *πληξάντων θηρίων βοηθήματα*⁹⁹⁰. *ἐὰν δὲ ἄρα συμβῇ πληγῆναί <τινα> ὑπὸ τινος θηρίου ...* Ἀξιοπαρατήρητο ὑπὲρ τῆς προτεινόμενης αὐτῆς προσθήκης εἶναι ὅτι ἡ ἀρχὴ ὄλων τῶν παραπάνω κεφφ. στὴν οὐσία ἀποτελεῖ ἐπανάληψη τοῦ ἀντίστοιχου τίτλου.

σ. 45, 30-32: *χρῆ οὖν προκλυσάμενον <οἴνω> καὶ ἀναγαγαρισάμενον ἐλαίῳ λιπαρῶ ποιεῖσθαι τὴν ἐκμύζησιν, μὴ τι πάσχοι τῶν κατὰ τὸ στόμα.*

Στὸ χωρίο αὐτό, στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐκμύζηση τοῦ *ἰοῦ* τοῦ ἰοβόλου ζώου ἀπὸ τὸ δῆγμα, ἐντοπίζεται τὸ ἀκόλουθο πρόβλημα: Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δευτέρας προτάσεως τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου, ἡ ὁποία προφανῶς εἶναι δευτερεύουσα, λείπει ὁ σύνδεσμος ποὺ τὴν εἰσάγει. Δυστυχῶς ἡ ἐκδ. δὲν παραθέτει μετάφραση τοῦ κειμένου⁹⁹¹ οὔτε σημειώνει κάτι σχετικὸ στὰ σχόλιά της στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ὥστε νὰ γνωρίζουμε μὲ ἀσφάλεια, πῶς ἀντιλαμβάνεται τὸ νόημα τοῦ χωρίου αὐτοῦ, ἀπὸ τὴν ἐκδεδομένη μορφή του ὁμως ὑποθέτω ὅτι τὸ κατανοεῖ γενικὰ ὡς ἀκολουθῶς: ... πρὶν κάποιος ἐπιχειρήσει τὴν ἐκμύζησιν πρέπει νὰ πάρει κάποιες προφυλάξεις γιὰ νὰ μὴν πάθει κάτι στὸ στόμα του· ἀλλὰ στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

... ποιεῖσθαι τὴν ἐκμύζησιν, <ἴνα>⁹⁹² μὴ τι πάσχοι⁹⁹³ τῶν κατὰ τὸ στόμα,

989. Γιὰ τὴ συμπλήρωση αὐτὴ βλ. παρακάτω, σ. 402-403 (κυρίως σ. 402).

990. Πρόκειται γιὰ τίτλο ὑποκεφ.

991. Ὅπως γίνεται γιὰ ἄλλο κείμενο ποὺ περιλαμβάνεται στὴν ἴδια σειρὰ (SG).

992. Γιὰ τὴν προσθήκη τοῦ *ἴνα* σὲ ἀνάλογα συμπραζόμενα βλ. καὶ παραπάνω, σ. 194.

993. Σχετικὰ μὲ τὴ σύνταξη *ἴνα* + εὐκτική βλ. *ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝ., Νεαρὰ* 17 [III 121, 28 Schöll-Kroll]: *ἴνα μὴ ταῦτα ὑπὸ τῶν τολμηροτέρων πάσχοιεν*. *ΦΩΓ., Βιβλιοθ.* 265, 493a 12: *ταραττόμενος, ἴνα μὴ τοῦτο πάσχοι*. *ΕΥΣΤΑΘ., Παρεκβ. εἰς Ὁμήρ.* Ἰλ. T 140-144 [IV 294, 8 van der Valk]: *ἴνα μὴ πόθεν ἀπάτην πάσχοι*, καὶ *Ἄλωσ. Θεσσαλ.* [σ. 128, 26 Kyriakidis]: *ἴνα μὴ πάσχοιμεν ἀβούλητα*. Σημειῶν βέβαια ὅτι στὶς ἀνά-

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «πρέπει λοιπὸν νὰ κάνει κάποιος τὴν ἐκμύζηση, ἀφοῦ προηγουμένως ξεπλύνει (τὸ στόμα του) μὲ κρασί καὶ ἀφοῦ κάνει γαργάρα μὲ παχὺ λάδι, γιὰ νὰ μὴ πάθει κάτι στὸ στόμα του».

Ὡστόσο τὸ ἐνδεχόμενο ἢ προστατευτικὴ προτροπὴ νὰ ἔχει σκοπὸ τῆς νὰ προφυλάξει μόνο τὸ στόμα τοῦ ἀνθρώπου ποῦ θὰ ἐκτελέσει τὴν ἐκμύζησην τὸ θεωρῶ ὡς τὸ λιγότερο πιθανό. Ἀντίθετα πιστεύω ὅτι ὁ ἀρχαῖος γιατρός τόνιζε ὅτι τὴν ἐκμύζησην ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ἐκτελέσει κάποιος, μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει πρόβλημα ὑγείας στὸ στόμα του, ὅπως π.χ. ἀμυχή στὰ οὖλα ἢ τρήμα σὲ δόντι, ἀφοῦ αὐτὰ θὰ ἀποτελοῦσαν τὴ δίοδο μέσω τῆς ὁποίας ὁ ἰὸς θὰ εἰσερχόταν ἀναπόφευκτα στὸν δικό του ὄργανισμό, δὲν θὰ παρέμενε δηλ. καὶ δὲν θὰ προκαλοῦσε κάποια ἐνόχληση μόνο στὸ στόμα του. Συνεπῶς τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἔχει τὴν ἀκόλουθη μορφή:

... ποιεῖσθαι τὴν ἐκμύζησην, <εἰ> μὴ τι πάσχοι τῶν κατὰ τὸ στόμα.

Ὁ Φιλούμενος, καταγράφοντας λεπτομερέστερα τὴν ἴδια ἐνέργεια, ἐπισημαίνει ὅτι ἐκεῖνος ποῦ θὰ ἐκμυζήσει τὸν ἰὸν πρέπει νὰ μὴν ἔχει πρόβλημα ὄχι μόνο στὸ στόμα (προφανῶς στὰ σαρκώδη μέρη τοῦ στόματος) καὶ στὰ δόντια ἀλλὰ καὶ στὶς ἀμυγδαλές του· βλ. Π. ἰοβ. 7, 3 [CMG X/1/1, σ. 11, 11-16]: *κούφου μένοντος τοῦ ἰοῦ, <χρηστέον> καταντλήσει διὰ θερμοῦ ὕδατος ἢ ὀξυκράτου καὶ ἐκμυζήσει*⁹⁹⁴. *δεῖ δὲ μὴ ἄσιτον εἶναι τὸν ἐκμυζῶντα, ἀλλ' εἰληφέναι τροφήν καὶ διακεκλύσθαι οἶνω· ἔπειτα ἐλαίου βραχὺ ἐν τῷ στόματι κατέχων οὕτως τὴν ἐκμύζησην ποιεῖτω. δεῖ δὲ προσέχειν μὴ τὸ στόμα ἢ οἱ ὀδόντες ἢ τὰ παρίσθια τοῦ μέλλοντος ἐκμυζᾶν ἔχουσι τινα βλάβην· βλ. ἐπίσης Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 13, 12 [σ. 268, 10-16 Ζερβ.]: *κουφοτέρως μὲν γὰρ οὔσης τῆς πληγῆς ἢ τοῦ δήγματος, καταντλητέον ὀξυκράτῳ θερμῷ, καὶ ἐκμυζᾶν τὸν τόπον οὕτως. διακλυσάμενος τὸ στόμα πρότερον ἐλαίῳ ὁ μέλλων ἐκμυζᾶν, πρὸς τὸ μὴ βλάπτεσθαι, οὕτω προσβαλὼν τὸ στόμα τῷ πλήγματι, ἐκμυζᾷτω καὶ ἀποπτύετω τὸν ἰόν. δεῖ δὲ τὸν ἐκμυζᾶν ἐπιχειροῦντα,**

λογες ἐκφράσεις ἢ συνήθης ἔγκλιση εἶναι ἡ ὑποτακτ. βλ. ΔΗΜΟΣΘ., *Κ. Ἀριστοκρ.* 56: *μαχόμεθα, ἵνα μὴ πάσχωσιν ὑβριστικόν* ΞΕΝΟΦ., *Ἄπομν.* 2, 1, 13: *ἀλλ' ἐγὼ τοι, ἔφη, ἵνα μὴ πάσχω ταῦτα* ΠΛΟΥΤΑΡΧ., *Πρὸς ἡγεμ. ἀπαίδ.* 782A: *ἵνα μὴ πάσχωμεν τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου* ΕΡΜΟΓ., *Π. εὐρέσ.* 3, 9: *ἡμεῖς δὲ ἵνα μὴ πάσχωμεν κακῶς* ΓΕΩΠ. 7, 7 [σ. 193, 15-16 Beckh]: *ταῦτά μοι γέγραπται, οὐχ ἵνα ποιῶμεν, ἀλλ' ἵνα μὴ πάσχωμεν*, κ.ἄ. Βλ. ἐπίσης τὸ ἀκόλουθο χωρίο, στὸ ὁποῖο ἡ ἴδια τελικὴ πρόταση στὸν Ὀρειβάσιο ἐκφέρεται μία φορά μὲ εὐκτικὴ καὶ μία μὲ ὑποτακτ., στὸν Ἀέτιο μὲ εὐκτικὴ καὶ στὸν Παῦλο Αἰγινήτη μὲ ὑποτακτ.: βλ. ΟΡΕΙΒ., *Ἰατρ. συν.* 10, 3 [CMG VI/1/2, σ. 46, 15]: *ὅπως ἡ δύναμις [sc. τῶν αὐτοφυῶν θερμῶν ὑδάτων] ἀνεμμένῳ τῷ σώματι προσιούσα ἐγκαταδύοιτο* (βλ. ὁμῶς στὸν Ἰδιο, *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 1, 29 [CMG VI/3, σ. 24, 23-24]: *ὅπως ἡ δύναμις ἀνεμμένῳ τῷ σώματι προσιούσα ἐγκαταδύηται*) = ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 3, 167 [CMG VIII/1, σ. 343, 1-2]: *ὅπως ἡ δύναμις ἀνεμμένῳ τῷ σώματι προσπίπτουσα ἐγκαταδύοιτο* = ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 1, 52 [CMG IX/1, σ. 34, 17-18]: *ὅπως ἡ δύναμις ἀνεμμένῳ τῷ σώματι προσιούσα ἐγκαταδύηται.*

994. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου αὐτοῦ βλ. παραπάνω, σ. 170-173.

μη ἠλκωμένον ἔχειν τι τοῦ στόματος ἢ τῶν παρισθμίων, ἢ ἄλλως εὐπαθές τι τῶν ἐν τῷ στόματι μερῶν.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση *εἰ μή τι πάσχοι* βλ. Ἴσοκρ., *Ἀρεοπαγ.* 52, 2: *ὥστ' ἀγαπᾶν ἐκείνους, εἰ μηδὲν ἔτι πάσχοιεν*, καὶ κυρίως Κλήμ. Ἀλεξ., *Ἐκλογ. προφ.* 11, 1: *οἱ πρεσβύτεροι σφόδρα ἤχθοντο, εἰ μή τι πάσχοιεν κατὰ τὸ σῶμα ἐκάστοτε*, κ.ἄ. Ὑστερα ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ στὸ σύνολό του ὡς ἑξῆς:

χρῆ οὖν προκλυσάμενον <οἴνω> καὶ ἀναγαργαρισάμενον ἐλαίῳ λιπαρῷ ποιῆσθαι τὴν ἐκμύζησιν, <εἰ> μή τι πάσχοι τῶν κατὰ τὸ στόμα,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «πρέπει λοιπὸν νὰ κάνει κάποιος τὴν ἐκμύζηση [sc. τοῦ δηλητηρίου ἀπὸ τὸ δῆγμα], ἀφοῦ προηγουμένως ξεπλύνει (τὸ στόμα του) μὲ κρασί καὶ ἀφοῦ κάνει γαργάρα μὲ παχὺ λάδι, ἂν δὲν ἔχει κάποιο πρόβλημα στὸ στόμα του»⁹⁹⁵.

σ. 46, 22-26: *ἔμπλαστρος πρὸς θηριοπλήκτους ἢ διὰ χαμαιλέοντος, ἦν χρῆ ἐπιτιθέναι πρὸς τὰ πλήγματα· λιθαργύρου οὐγγίας ιδ', ἄλως ἀμμωνιακοῦ οὐγγίας β', χαμαιλέοντος ρίζης οὐγγίας δ', θαλάσσης κυάθους γ', ἐλαίου παλαιοῦ ξέστην α'. ἔψε λιθάργυρον, ἔλαιον, ὕδωρ, ἕως συστραφῆ. εἶτα καθελὼν ἀπὸ τοῦ πυρὸς καὶ ἐάσας, ἄχρις ὃ χαμαιλέων τὴν δύναμιν προδῶ, τῇ ἐμπλάστρῳ χρῶ.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ καταγράφεται, χωρὶς ὅμως νὰ δηλώνεται ἡ προέλευσή της, ἡ πρώτη ἀπὸ τίς δύο ἐμπλάστρους, τίς ὁποῖες παρέθετε⁹⁹⁶ σὲ σύγγραμμά του ὁ γιατρὸς Ζήνων ὁ Λαοδικεὺς⁹⁹⁷ καὶ οἱ ὁποῖες ἐνδεικνύονταν γιὰ τὴ θεραπεία ὅσων ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ ἰοβόλα· πρόκειται γιὰ τὴν ἐμπλαστρον διὰ θαλάσσης καὶ χαμαιλέοντος⁹⁹⁸, ποῦ, ὅπως διασώζεται ἀπὸ τὸν Φιλόμμενο, ὁ ὁποῖος παραπέμπει στὸν Ζήνωνα⁹⁹⁹, ἔχει ὡς ἀκολούθως, *Π. ἰοβ.* 10, 7 [CMG X/1/1, σ. 14, 29-15, 6]: *ἔστι δὲ ἢ μὲν διὰ χαμαιλέοντος ἢδε· λιθαργύρου λίτραν α' οὐγγίας β', ἄλως Ἀμμωνιακοῦ*

995. Δηλ. αὐτὸς ποῦ θὰ κάνει τὴν ἐκμύζηση ἀφ' ἐνὸς δὲν πρέπει νὰ ἔχει κάποιο πρόβλημα στὴ στοματικὴ κοιλότητα καὶ ἀφ' ἐτέρου πρέπει νὰ λάβει τίς προφυλάξεις ποῦ ὑποδεικνύονται.

996. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ἰοβ.* 10, 6 [CMG X/1/1, σ. 14, 25-29]: *Ζήνων δὲ ὁ Λαοδικεὺς μετὰ τὴν ἑαυτοῦ θηριακὴν ἀντίδοτον, ἦν ἐγὼ ἐνθάδε οὐ παρέθηκα διὰ τὸ πολυτελές τῆς σκευασίας, παρατίθεται β' μὲν [corrigi: [ἦ] μὲν ed.] ἐμπλάστρους, τάσδε, φησὶν δὲ οὕτως· ἐπὶ δὲ τῶν δηγμάτων τὴν ἐμπλαστρον τὴν διὰ θαλάσσης καὶ χαμαιλέοντος ἐπιτίθει ἢ τὴν λευκὴν ἢ ἀμφοτέρας μίξας.*

997. Πὰ τὸν Ζήνωνα βλ. παραπάνω, σ. 77-78, στὴν Εἰσαγωγή.

998. Ἐμπλαστροὶ διὰ χαμαιλέοντος (ἀπὸ τὸ φυτὸ χαμαιλέων, συστατικὸ ποῦ προσδίδει σ' αὐτὲς τὴ βασικὴ θεραπευτικὴ δύναμη) μνημονεῦνται καὶ ἀπὸ ἄλλους γιατρούς, ὅπως ὁ Φιλόξενος, βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 4, 13 [XIII 738, 16-739, 4 K.]: *ἢ διὰ χαμαιλέοντος, ἢ ἐχρήσατο Φιλόξενος πρὸς τὰ ρευματικὰ τῶν ἐλκῶν καὶ δυσαλθῆ ..., καὶ ὁ Κρίτων, βλ. 2, 11 [XIII 516, 6-15 K.] = 4, 6 [XIII 715, 13-716, 19 K.]: ἢ διὰ χαμαιλέοντος ποιούσα (πρὸς) τὰ αὐτὰ τῇ Τυρίᾳ. ...*

999. Ἡ ΙΗΜ, *Der Traktat*, σ. 85, ἀγνοεῖ τὴν ἐξάρτηση αὐτῆ τῶν δύο κειμένων (Φιλομένου - Ἀωννύμου), παραπέμποντας μόνον στὸν Λέτιο καὶ τὸν Σκριβώνιο Λάργο.

δραχμὴν α', χαμαιλέοντος μέλανος ρίζης οὐγγίας δ', θαλάσσης κυάθους γ', ἐλαίου παλαιοῦ ξέστην α' ἔψε λιθάργυρον, ἔλαιον, θάλασσαν, ἕως συστραφῆ, εἶτα καθελὼν ἀπὸ τοῦ πυρὸς πρόσβαλλε [leg. -αλε] λεῖον τὸν χαμαιλέοντα ἐπιπάσσων καὶ ἐπίθεσ ἐπὶ μαλακοῦ πυρὸς, ὅπως τὴν δύναμιν ὁ χαμαιλέον προσδῶ τῷ φαρμάκῳ. Οἱ δύο ἀναγραφές, ἐνῶ ταυτίζονται ὡς πρὸς τὰ ὑλικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα συντίθεται τὸ ἔμπλαστρο, διαφέρουν ὡς πρὸς τὴν ποσότητα κάποιων ἀπὸ αὐτά, κάτι ποῦ ὁμως ἀποτελεῖ συνήθη διαπίστωση προκειμένου γιὰ ἀναγραφές τοῦ ἴδιου φαρμάκου ἀπὸ διαφορετικούς γιατρούς¹⁰⁰⁰. Ὡστόσο ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν δύο κειμένων προκύπτει ὅτι στὸ Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. ἔχει παραλειφθεῖ ἓνα τμήμα ποῦ ἀφορᾷ τὴ σκευασίαν τοῦ φαρμάκου, μὲ συνέπεια νὰ ὑπάρχει νοσηματικὸ χάσμα ἀλλὰ καὶ ἀσάφεια στὸν τρόπο παρασκευῆς τοῦ ἐμπλάστρου. Συγκεκριμένα στὸ Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. γίνεται λόγος γιὰ τὸ ἀπὸ κοινοῦ βράσιμο τοῦ λιθαργύρου, τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ὕδατος (= θαλασσίου ὕδατος), καὶ ἀκολούθως, χωρὶς νὰ ὑπάρχει μνεῖα τῆς χρήσεως τοῦ χαμαιλέοντα, σημειώνεται ὅτι τὰ τρία βρασμένα ὑλικά πρέπει νὰ ἀφεθοῦν, μέχρις ὅτου ὁ χαμαιλέον τοὺς προσδώσει τὴ θεραπευτικὴ ιδιότητά του. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν δηλώνεται οὔτε ἡ κατεργασία τοῦ χαμαιλέοντα πρὶν χρησιμοποιηθεῖ οὔτε ἐπίσης καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο συνενώνεται μὲ τὰ λοιπὰ ὑλικά. Ὅλα αὐτὰ καθίσταται σαφέστερα στὴν παρακάτω παράλληλη παράθεση τῶν ἐπίμαχων χωρίων:

Φιλούμενος	Ἄωννυμος [Αἶλ. Προμ.;
... εἶτα καθελὼν ἀπὸ τοῦ πυρὸς	... εἶτα καθελὼν ἀπὸ τοῦ πυρὸς καὶ ἐάσας,
πρόσβαλε ¹⁰⁰¹ λεῖον τὸν χαμαιλέοντα ἐπιπάσσων καὶ ἐπίθεσ ἐπὶ μαλακοῦ πυρὸς, ὅπως τὴν δύναμιν ὁ χαμαιλέον προσδῶ τῷ φαρμάκῳ.	ἄχρις ὁ χαμαιλέον τὴν δύναμιν προδῶ, τῇ ἐμπλάστρω χρῶ.

Πρβ. ἀκόμη Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 2, 11 [XIII 516, 12-15 K.] (ἀναγραφή τῆς διὰ χαμαιλέοντος τοῦ Κρίτωνα): ... τούτου δὲ γενομένου, ἰὸν ἐπίπασον, ἔπειτα πρόσβαλε κηρόν, τήξας δὲ ἐπιμελῶς καὶ ἄρας ἀπὸ τοῦ πυρὸς ἐπίπασον τὸν χαμαιλέοντα. ὅταν δὲ ἐνωθῆ, κατέρασον εἰς θυεῖαν καὶ μαλάξας ἀνελοῦ = 4, 7 [XIII 716, 1-4 K.]. Συνεπῶς, ἂν στὸ χωρίο τοῦ Ἄωννύμου ἢ σκευασία τῆς ἐμπλάστρου ἀπαιτεῖται νὰ δηλώνεται μὲ σαφήνεια καὶ πληρότητα, τότε πρέπει α') μὲ βάση τὸν Φιλούμενο νὰ συμπληρωθεῖ τὸ κείμενο, στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ

1000. Οἱ διαφορὲς αὐτὲς ἄλλες φορὲς ὀφείλονται σὲ συνειδητὲς ἐπεμβάσεις τῶν γιατρῶν ποῦ χρησιμοποιοῦν διάφορα φάρμακα καὶ ἄλλοτε ἀπλῶς σὲ ἀντιγραφικὰ λάθη.

1001. Πρόσβαλλε Wellm.

τὴν προσθήκη τοῦ χαμαιλέοντα, β') τὸ *προδῶ*¹⁰⁰² νὰ διορθωθεῖ σὲ *προ<σ>δῶ*, καὶ γ') τὸ κόμμα νὰ ἀπαλειφθεῖ μετὰ τὸ *προ<σ>δῶ* καὶ νὰ τεθεῖ ἄνω τελεία μετὰ τὴν δοτ. ἐμπλάστρω, δηλ.:

ἐμπλαστρος πρὸς θηριοπλήκτους ἢ διὰ χαμαιλέοντος, ἦν χρή ἐπιτιθέναι πρὸς τὰ πλήγματα· λιθαργύρου οὐγγίας ιδ', ἄλως ἀμμωνιακοῦ οὐγγίας ιβ', χαμαιλέοντος ρίζης οὐγγίας δ', θαλάσσης κυάθους γ', ἐλαίου παλαιοῦ ξέστην α'. ἔψε λιθάργυρον, ἔλαιον, ὕδωρ, ἕως συστραφῆ. εἶτα καθελὼν ἀπὸ τοῦ πυρὸς καὶ ἐάσας <πρόσβαλε λεῖον τὸν χαμαιλέοντα ἐπιπάσσων καὶ ἐπίθες ἐπὶ μαλακοῦ πυρὸς>, ἄχρις ὃ χαμαιλέον τὴν δύναμιν προ<σ>δῶ τῆ ἐμπλάστρω· χρω¹⁰⁰³,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἐμπλαστρο γι' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ (ιοβόλα) ζῶα, τὸ ὁποῖο παρασκευάζεται με χαμαιλέοντα καὶ πρέπει νὰ τοποθετεῖται πάνω στὰ δαγκώματα (: στὶς πληγὲς ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὰ δαγκώματα)· δέκα τέσσερις οὐγγιῆς λιθαργύρου, δώδεκα οὐγγιῆς ὀρυκτοῦ ἀλατιοῦ, τέσσερις οὐγγιῆς ρίζας χαμαιλέοντα, τρεῖς κυάθους θαλασσινοῦ νεροῦ, ἕναν ξέστη παλαιοῦ λαδιοῦ. Βράσε (μαζὶ) τὸν λιθάργυρο, τὸ λάδι καὶ τὸ νερό, ἕως ὅτου πῆξουν· ὕστερα, ἀφοῦ τὰ κατεβάσεις ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ τὰ ἀφήσεις, πρόσθεσε τριμμένο τὸν χαμαιλέοντα, πασπαλίζοντάς τον ἐπάνω τους, καὶ τοποθέτησέ τα σὲ σιγανὴ φωτιά, μέχρις ὅτου ὁ χαμαιλέον προσδώσει στὸ ἐμπλαστρο τὴ (θεραπευτικὴ) ιδιότητά του· (καὶ) χρησιμοποίησέ το».

σ. 46, 27-34: ἄλλη ἐμπλαστρος ἢ λευκή, ῥήσσουσα διαφοροῦσα, ἐπισπωμένη· λιθαργύρου λίτραν α', ψιμιθίου, πιτυϊνης <ἀνά> λίτραν α', ἐλαίου παλαιοῦ λίτρας γ', κηροῦ λίτρας ς' ἢ οὐγγίας ς', ἀμμωνιακοῦ θυμιάματος οὐγγίας β', χαλβάνης οὐγγίας β', ἔψε ἔλαιον, λιθάργυρον, ψιμίθιν, ἕως ἀμόλυντον γένηται. εἶτα τὰ ἄλλα ὕστερον πρόσβαλε καὶ χρω πρὸς πᾶσαν ἀπόστασιν καὶ φύματα καὶ μαστοὺς καὶ φύγεθλα καὶ παρωτίδας ἀνθρακάς τε καὶ δῆγματα ἰοβόλων· ἔστι δὲ ἀφλέγμαντος ἐπὶ παντὸς ἰοβόλου τραύματος † καὶ ἢ πρὸς αὐτῆς ὁμοίως †.

Στὸ παραπάνω κείμενο καταγράφεται ἡ δευτέρα ἀπὸ τὶς ἐμπλάστρους, τὶς ὁποῖες ὁ Ζήνων ὁ Λαοδικεὺς παρέθετε ὡς βοήθημα τῶν θηριοδῆκτων, ἡ ὀνομαζόμενη *λευκή*¹⁰⁰⁴, ὅπως μᾶς παραδίδεται πάλι μέσῳ τοῦ Φιλουμ., Π. ἰοβ. 10, 8-9 [CMG X/1/1, σ. 15, 6-14]¹⁰⁰⁵: ἄλλη <ἢ λευκή> πρὸς ὃ θέλεις ῥῆξαι ἢ διαφορῆσαι

1002. Τὸ *προδίδωμι* δὲν τὸ ἔχω ἐντοπίσει σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα.

1003. Σχετικὰ μὲ τὴν ὑπόδειξη χρήσεως κάποιου φαρμάκου, ἡ ὁποία ἐκφράζεται ἀπλῶς μὲ τὴν προστακτ. *χρω*, βλ. παρακάτω, σ. 280-282 (καὶ κυρίως 282 καὶ ὑποσημ. 1024) τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 47, 18-22. Βλ. καὶ σ. 292, στὸ τέλος τοῦ χωρίου, σ. 49, 6-13, κ.ἄ.

1004. Ὄνομάζεται *λευκή* ἐξ αἰτίας τοῦ χρώματός της· βλ. καὶ παρακάτω, ὑποσημ. 1009.

1005. Ἡ Ιημ, *Der Traktat*, σ. 85, ἀγνοεῖ τὴν ἐξάρτηση αὐτῆ τῶν δύο κειμένων. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 274, τὴν ὑποσημ. 999.

ἢ ἐπισπᾶσασθαι· λιθαργύρου λίτραν α', ψιμυθίου λίτρας β', πιτυϊνης λίτραν α', ἐλαίου παλαιοῦ λίτρας γ', κηροῦ λίτρας ς', Ἀμμωμιακοῦ θυμιάματος, χαλβάνης ἀνά οὐγγίας β'· ἔψε ἔλαιον, ψιμύθιον, λιθάργυρον, ἕως ἀμόλυντον γένηται· εἶτα τὰ ἄλλα ὕστερον πρόσβαλλε [leg. -αλε] καὶ χρώ πρὸς πᾶσαν ἀπόστασιν καὶ φύματα κατὰ μαστούς, φύγεθλα, κόλπους, σύριγγας, παρωτίδας, ἄνθρακας, ταύταις χρώ ἐπὶ πάντων τῶν δηγμάτων ἀμφοτέραις¹⁰⁰⁶. ἔστι δὲ αὕτη ἀφλέγμαντος ἐπὶ παντὸς ἰοῦ, καὶ ἔστιν ἀνέκδοτος ἢ τοιαυτὴ δύναμις. Κατ' ἀρχὴν ἐπισημαίνω ὅτι μὲ βᾶση τὸ παραπάνω κείμενο τοῦ Φιλουμένου πρέπει:

α') Ἡ ἔκφραση καὶ φύματα καὶ μαστούς πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ φύματα κατὰ μαστούς. Βέβαια καὶ τὸ χφ. Ρ τοῦ φιλουμένειου Π. ἰοβ. παραδίδει καὶ (μαστούς)¹⁰⁰⁷, ὡστόσο ἡ διόρθωσή του ἀπὸ τὸν Wellmann θεωρῶ ὅτι εἶναι ἀναντίρρητη (ἢ ἔκφραση καὶ φύματα καὶ μαστούς εἶναι προβληματική, ἀφοῦ ἔτσι δὲν δηλώνεται τὸ νόσημα τῶν μαστῶν). Βλ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 16, 36 [σ. 54, 9-11 Ζερβ.]: πρὸς τὰ ἐν μαστοῖς φύματα καὶ ψώρας. ..., καὶ 16, 40 [σ. 58, 9-11 Ζερβ.]: ἡ ἔμπλαστρος αὕτη ἢ πρὸς τὰς ἐν μαστοῖς ἀποστάσεις ὠφελοῦσα, καὶ φύματα πάντα. Μάλιστα αὐτὸ τὸ δεύτερο χωρίο παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸ ἀντίστοιχο τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου (ἀπόστασιν καὶ φύματα καὶ μαστούς [Ἄνών.] — ἐν μαστοῖς ἀποστάσεις ὠφελοῦσα καὶ φύματα [Ἀέτ.])¹⁰⁰⁸.

β') Ἀλλὰ γιὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθεῖ καὶ τὸ πρόβλημα ποῦ ἐντοπίζεται στὴ φράση ἔστι δὲ ἀφλέγμαντος [sc. ἡ λευκὴ ἔμπλαστρος] ἐπὶ παντὸς ἰοβόλου τραύματος †καὶ ἢ πρὸς αὐτῆς ὁμοίως†, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ τὴν κατακλιδα τῶν σχετικῶν μὲ τὴν λευκὴν ἔμπλαστρον καὶ ὅπου σημειώνεται ὅτι ἢ ἐν λόγῳ ἔμπλαστρος δὲν ἐπιτρέπει νὰ δημιουργηθεῖ φλεγμονὴ στὸ δῆγμα κανενὸς ἰοβόλου ζώου¹⁰⁰⁹. μὲ τὴν εὐκαιρία αὕτη συμπληρώνεται (ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο γιατρό) ὅτι τὴν ἴδια δρᾶση ἔχει καὶ ἡ ἔμπλαστρος (ἢ διὰ χαμαιλέοντος) ποῦ ἀναγράφτηκε ἀμέσως πρὶν τὴν λευκὴν· ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔμπλαστρον τὴν διὰ χαμαιλέοντος δὲν δηλώθηκε στὸν οἰκεῖο τόπο ἢ ἀντιφλεγμονώδης δρᾶση της, καὶ προφανῶς γι' αὐτὸ ὁ συγγραφεὴς στὸ σημεῖο

1006. Δηλ. ἡ λευκὴ καὶ ἡ διὰ χαμαιλέοντος ποῦ καταγράφεται ἀμέσως πρὶν ἀπὸ αὐτήν.

1007. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 10, 9 [CMG X/1/1, σ. 15, 10-11], κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 11.

1008. Βέβαια φύματα δημιουργοῦνται καὶ σὲ διάφορα ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, ὡστόσο μὲ τὴν διόρθωση αὕτη προσδιορίζεται τὸ μέρος ὅπου ἐντοπίζονται φύματα· διαφορετικά, ἂν δηλ. τὰ φύματα μνημονεύονται γενικὰ καὶ δὲν ἀφοροῦν τοὺς μαστούς, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμε ὅτι μετὰ τὸ οὐσ. αὐτὸ ἔχει ἐκπέσει κείμενο ὅπου γινόταν λόγος γιὰ τὴ νόσο τῶν μαστῶν, γιὰ τὴν ὅποια ἐνδείκνυται τὸ ἐν λόγῳ ἔμπλαστρο.

1009. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 1, 12-19 [XIII 409, 14-457, 8 K.] (περὶ τῶν λευκῶν ἐμπλάστρον)· καὶ 2, 14 [XIII 533, 2 K.], ὅπου ἡ καταγραφόμενη λευκὴ ἔμπλαστρος χαρακτηρίζεται ἀφλέγμαντος. Βλ. ἀκόμη ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 10, 9 [CMG X/1/1, σ. 15, 12-13]: ἔστι δὲ αὕτη [sc. ἡ λευκὴ ἔμπλαστρος] ἀφλέγμαντος ἐπὶ παντὸς ἰοῦ, κ.ἄ.

τοῦ κειμένου ποὺ διορθώνεται προβαίνει στὴ σχετικὴ διευκρίνιση. Συνεπῶς δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος τὸ κείμενο καὶ ἢ πρὸς αὐτῆς ὁμοίως νὰ τεθεῖ ἀνάμεσα σὲ σταυρούς, ἀρκεῖ τὸ πρὸς νὰ διορθωθεῖ σὲ πρό, δηλ.:

ἔστι δὲ ἀφλέγμαντος [sc. ἡ λευκὴ ἔμπλαστρος] ἐπὶ παντὸς ἰοβόλου τραύματος· καὶ ἢ πρὸς αὐτῆς ὁμοίως,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «(τὸ λευκὸ ἔμπλαστρο) διατηρεῖ χωρὶς φλεγμονὴ τὸ τραῦμα [= δῆγμα] κάθε ἰοβόλου ζώου· ὁμοίως καὶ ἐκεῖνο (τὸ ἔμπλαστρο) ποὺ μνημονεύθηκε πρὶν ἀπὸ αὐτὸ».

Πρβ. καὶ τίς ἀνάλογες ἐκφράσεις, [Γαλην.], *Π. ἐπιδέσμ.* 43 [XVIII/A', σ. 799, 12 K.]: *ὁμοίως τῇ πρὸ ταύτης*· 62 [XVIII/A', σ. 808, 3-4 K.]: *ἀρμόζει μὲν ἐφ' ὧν ἢ πρὸ ταύτης*· 94 [XVIII/A', σ. 820, 15-16 K.]: *ἀρμόζει μὲν ἐφ' ὧν καὶ ἢ πρὸ αὐτῆς*, κ.ἄ. Ὁρειβ., *Ἰατρ. συν. ἐκλ.* 92, 2 [CMG VI/2/2, σ. 271, 8]: *σκεύαζε ὡς τὴν πρὸ αὐτῆς καὶ χρῶ εἰς τὰ αὐτά*· Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 7, 17 [CMG IX/1, σ. 364, 6]: *σκεύαζε ὡς τὸ πρὸ αὐτοῦ*, καὶ 7, 19 [CMG IX/2, σ. 376, 12]: *ἔψειν ὡς τὸ πρὸ αὐτοῦ*¹⁰¹⁰.

σ. 47, 3-7: *ἄλλη ἔμπλαστρος ἢ †κατασχασμοῦ† κηροῦ λίτραν α', ῥητίνης πευκίνης λίτρας β', ἰοῦ ξεστοῦ οὐγγίας δ', στυπτηρίας σχιστῆς οὐγγίας β', μάννης οὐγγίας δ', χαλβάνης οὐγγίαν α', ὄξους τὸ ἀρκοῦν. δυσσαπούλωτα δὲ χρῆ φυλάσσειν τὰ λυσσώδη ἔλκη, περισσοσαρκισμοῦ τε γινομένου καὶ <...> κατασχασμοῦ, καυστήρος τε καὶ φαρμάκων ἐσχαρωτικῶν.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Ἐδῶ προφανῶς μνημονεύεται ἡ ἔμπλαστρος, ἢ χρῆσις τῆς ὁποίας συνδυάζεται μὲ κατασχασμόν· συνεπῶς ἡ πρώτη φράση τοῦ χωρίου πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς: *ἄλλη ἔμπλαστρος ἢ <μετά> κατασχασμοῦ.*

Πρβ. καὶ τὴν ἐφαρμογὴν σικυῶν μετὰ κατασχασμοῦ (-ῶν)¹⁰¹¹ ἢ σικυῶν μετ' ἐγχαράξεως¹⁰¹².

1010. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 37-38.

1011. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 12, 1 [σ. 10, 12-13 Κωστομ.]: *ἢ σικύα βοηθεῖ, μεγίστη κολλωμένη τοῖς τόποις μετὰ κατασχασμοῦ*· ΠΑΥΛ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 19 [CMG IX/1, σ. 167, 12]: *σικύας προσβάλλειν μετὰ κατασχασμοῦ*· 3, 22 [CMG IX/1, σ. 184, 24-25]: *καὶ σικύας τῷ ἰνίῳ προσβάλλειν μετὰ κατασχασμοῦ*· 3, 68 [CMG IX/1, σ. 285, 27-28]: *καὶ σικύας μετὰ κατασχασμῶν*. Πρβ. καὶ ΦΙΛΟΥΜ., *Π. ἰοβ.* 2, 7 [CMG X/1/1, σ. 6, 17-20]· 7, 4 [CMG X/1/1, σ. 11, 19-21], καὶ 22, 4 [CMG X/1/1, σ. 29, 1-2]· ΑΝΩΝ. [Αἰα. ΠΡΟΜ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 7 [σ. 45, 36-37 Ihm]· [ΔΙΟΣΚΟΥΡ.], *Π. ἰοβ.*, προοίμιον [σ. 55, 17-56, 2 Sprg.]· ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 23 [σ. 284, 3-4 Ζερβ.], καὶ 16, 67 [σ. 100, 4-6 Ζερβ.] (σικύαν ... ἄνευ κατασχασμοῦ).

1012. Βλ. [ΓΑΛΗΝ.], *Π. εὐπορ.* 1, 5 [XIV 342, 2-3 K.]: *καὶ σικύα χρῆσθαι κατὰ τοῦ ἰνίου μετ' ἐγχαράξεως*· ΟΡΕΙΒ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 8, 4 [CMG VI/3, σ. 247, 27-28]· ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 6, 27 [CMG VIII/2, σ. 172, 3-4]· πρβ. καὶ 15, 2 [σ. 9, 4-5 Ζερβ.] (σικύα ... χωρὶς ἐγχαράξεως).

β') Ἡ ἐπόμενη παρατήρηση ἀφορᾶ τὴ γρ. *ξεστοῦ* πού πρέπει πιθανόν νά διορθωθεῖ σὲ *ξυστοῦ*. Γιὰ τὸν *ξυστὸν ἰόν*, δηλ. τὴν ξυσμένη πρασινάδα πού δημιουργεῖται στὰ χάλκινα ἀντικείμενα, βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. *ἰατρ.* 5, 79 [III 49, 4 κ.έ. Wellm.].

γ') Ἡ τρίτη παρατήρηση σχετίζεται μὲ τὴ λέξη *περισσοσαρκισμός*. Ἡ ἐκδ. σημειώνει βέβαια ὅτι πρόκειται γιὰ λέξη ἀμάρτυρη (βλ. *Index verborum*, στὸ λ.), προφανῶς ὅμως δὲν ἔχει προβληματισθεῖ σχετικά μὲ τὸ νοηματικὸ περιεχόμενό της. Στὴ *Σοῦδα* παραδίδεται ἡ λέξη *περισσόσαρκος* πού φαίνεται νά δηλώνει αὐτὸν πού ἔχει περιττὲς σάρκες, πού εἶναι (ὑπερβολικά;) *παχύσαρκος*¹⁰¹³. Συνεπῶς τὸ οὐσ. *περισσοσαρκισμός* πρέπει νά δηλώνει τὴν κατάστασιν τοῦ *περισσοσάρκου*¹⁰¹⁴. Ἡ παρόμοια λέξη ὅμως πού ἐντοπίζεται στὰ ἰατρικὰ κείμενα εἶναι τὸ οὐσ. *περισαρκισμός* καὶ δηλώνει τὸ κόψιμο τῶν σαρκῶν γύρω ἀπὸ κάποιο τραῦμα ἢ γύρω ἀπὸ τὸ δῆγμα ἰοβόλων ζῶων· πρόκειται δηλ. ὄχι γιὰ κοπή καὶ ἀφαίρεση περιττῆς σάρκα, ἀλλὰ σάρκα προσβεβλημένης (ἢ πιθανόν προσβεβλημένης) ἀπὸ τὸν *ἰόν*. Βλ. ἐνδεικτικὰ Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 7, 4-5 [CMG X/1/1, σ. 11, 19-22]: *σφοδρότερου δὲ ὄντος τοῦ πλήγματος* [sc. τοῦ ἰοβόλου θηρίου] *καὶ κατασχασιμῶ χρηστέον· βαθυτέρας δὲ ἐμβάλλειν τὰς ἀμυχὰς προσήκει. χρῆσθαι <δὲ> καὶ σικύαις, ὅπως τὴν ὕλην ἐκ βάθους ἀναλαμβάνη· καὶ περισαρκισμός δὲ καὶ ἐκτομὴ πλουσιώτερον κατασχασιμοῦ βοηθοῦσιν* 18, 3 [CMG X/1/1, σ. 25, 18-19]: *ἀρμόζει δὲ καὶ τούτοις* [sc. τοῖς ὑπὸ κεράστου δηχθεῖσιν] *ἀκρωτηριασμός, εἰ ἐνδέχεται· εἰ δὲ μή, περισαρκισμός ἕως ὁστέου καὶ καῦσις*· πρβ. ἀκόμη 3, 5 [CMG X/1/1, σ. 7, 8]· 4, 7 [CMG X/1/1, σ. 8, 9] (*περισαρκίζειν*) καὶ 16, 6 [CMG X/1/1, σ. 22, 11] (*περισαρκιστέον*)¹⁰¹⁵.

δ') Ἐπίσης ἡ ἐκδ. πρὶν ἀπὸ τὴ δευτέρη γεν. *κατασχασιμοῦ* διαπιστώνει χάσμα¹⁰¹⁶. ὡστόσο δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος νά γίνει δεκτὴ ἡ πρότασί της, ἀφοῦ κάτι τέτοιο δὲν τὸ ὑπαγορεύει οὔτε ἡ σύνταξι οὔτε τὸ νόημα τοῦ χωρίου. Ὁ *περι{σσο}σαρκισμός* καὶ ὁ *κατασχασιμός* εἶναι συχνὰ ὑποδεικνύμενες χειρουργικὲς ἐνέργειες γιὰ νά ἀποφευχθεῖ ἡ ἐπούλωση ἔλκους (πρβ. ἐπίσης τὴ συμπλοκὴ *τε ... καὶ ... τε καὶ* στὴν ἐξεταζόμενη φράση).

1013. Βλ. *ΣΟΥΔΑ* π 2277 Adler (λ. Πρίαπος): *καὶ παρεσκευάσεν ἄμορφον καὶ αἰσχροὺν τεχθῆναι τὸ βρέφος καὶ περισσόσαρκον.*

1014. Γιὰ τὸν *περισαρκισμὸν* καὶ τὸ *περισαρκίζειν* βλ. στὸ *LSJ*, στὰ οἰκεία λ. Πρβ. ἐπίσης στὸ *LSJ*, τὰ λ. *περισαρκόω*, *περισάρκωσις* καὶ *περίσαρκος*.

1015. Γιὰ τὸν *περισαρκισμὸν* ὡς *βοήθημα* γενικὰ σὲ περιπτώσεις δηγμάτων ἰοβόλων ζῶων βλ. ἐπίσης [Διοσκουρ.], Π. *ιοβ.*, προοίμιον [σ. 55, 17-56, 2 Spr.]: *ἐπὶ δὲ τῶν ἰοβόλων διὰ τοῦ κατασχασιμοῦ, καὶ σικυῶν προσβολῆς, ἐκμυζήσεως καὶ περισαρκισμοῦ, ὅτε δὲ δι' ἀκρωτηριασμοῦ* 19 [σ. 74, 14-75, 5 Spr.]· 33 [σ. 90, 5-8 Spr.]· ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 3 [CMG IX/2, σ. 10, 21-23], καὶ 5, 19 [CMG IX/2, σ. 21, 15-16].

1016. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 6: «lac. statui».

Ἄρα τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωση τῶν παραπάνω διορθωτικῶν προτάσεων, πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἄλλη ἔμπλαστρος ἢ <μετὰ> κατασχασμοῦ· κηροῦ λίτραν α', ρητίνης πευκίνης λίτρας β', ἰοῦ ξυστοῦ οὐγγίας δ', στυπτηρίας σχιστῆς οὐγγίας β', μάννης οὐγγίας δ', χαλβάνης οὐγγίαν α', ὄξους τὸ ἀρκοῦν. δυσαπούλωτα δὲ χρῆ φυλάσσειν τὰ λυσώδη ἔλκη, περι{σσο}σαρκισμοῦ τε γινομένου καὶ κατασχασμοῦ, καυστήρος τε καὶ φαρμάκων ἐσχαρωτικῶν,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἄλλο ἔμπλαστρο μὲ ταυτόχρονη ἐγχάραξη (τῆς περιοχῆς· συντίθεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα)· μία λίτρα κηριοῦ, δύο λίτρες ρητίνης πεύκου, τέσσερις οὐγγιῆς ξυσμένης πρασινάδας χαλκοῦ¹⁰¹⁷, τέσσερις οὐγγιῆς μάννας, μιὰ οὐγγιά χαλβάνης, ξύδι ὅσο εἶναι ἀρκετό· πρέπει ὅμως τὶς πληγὲς τῶν λυσοδοηκτῶν νὰ μὴν τὶς ἀφήνουμε νὰ ἐπουλωθοῦν, ἀφοῦ γίνεи ἐκτομὴ τῆς γύρω (ἀπὸ τὴν πληγὴ προσβεβλημένης) σάρκας, κατασχασμός, καυτηριασμός καὶ (χρῆση) φαρμάκων ποὺ δημιουργοῦν ἐσχάρα»¹⁰¹⁸.

σ. 47, 18-22: βρυωνίας λευκῆς ρίζης δραχμὰς η', τριφυλλίου σπέρμα οὐγγίας δ', ἱρεως Ἰλλυρικῆς δραχμὰς δ', ὀποπάνακος δραχμὰς δ', ἀριστολόχης δραχμὰς ς', ὀπίου δραχμὰς δ', ζιγγίβεριν¹⁰¹⁹ δραχμὰς [...] ¹⁰²⁰, πηγάνου ἀγρίου σπέρμα δραχμὰς γ', ἐρπύλλου δραχμὰς η', κυμίνου Θηβαϊκοῦ δραχμὰς γ', σμύρνης δραχμὰς ς', κυμίνου Αἰθιοπικοῦ δραχμὰς γ', καστορίου δραχμὰς δ', ἠρυγγίου δραχμὰς γ', ὀρόβου ἀλεύρου δραχμὰς ιβ', οἴνου Χίου ἢ σπουδαίου, χρῶ.

Ἡ θηριακὴ ποὺ καταγράφεται στὸ χωρίο αὐτὸ ἐντοπίζεται καὶ στὸ Π. ἀντιδ. τοῦ Γαληνοῦ, ἀποδιδόμενη στὸν (Αἴλιο) Γάλλο· βλ. 2, 17 [XIV 203, 5-14 K.]: ταύτην τὴν δύναμιν Γάλλος ἐκ τῆς Ἀραβίας παραγενόμενος Καίσαρι ἔδωκε, πολλοὺς αὐτῇ τῶν συστρατευσασμένων διασώσας. βρυωνίας λευκῆς ρίζης δραχμὰς η', τριφύλλου σπέρματος δραχμὰς δ', ἱρεως, χαλκίτιδος· ἀνὰ δραχμὰς δ', ἀριστολοχίας λεπτῆς δραχμὰς δ', λιβανωτίδος ρίζης δραχμὰς δ', ὀποῦ μήκωνος δραχμὰς δ', ζιγγιβέρεως δραχμὰς δ', πηγάνου ἀγρίου σπέρματος δραχμὰς στ', ἐρπύλλου δραχμὰς γ', κυμίνου Αἰθιοπικοῦ δραχμὰς γ', ἠρυγγίου ρίζης δραχμὰς γ', ὀρόβου ἀλεύρου λευκοῦ δραχμὰς ι', οἴνου Χίου ἀθαλάσσου τὸ ἱκανόν, ἀνάπλασε τροχίσκους {ἀνὰ} (delevi) δραχμιαίους, καὶ δίδου μετ' οἴνου ἀκράτου κοτύλης¹⁰²¹.

1017. Ὁξειδίο τοῦ χαλκοῦ.

1018. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 38-39.

1019. ζιγγιβέρεως; βλ. καὶ τὸ χωρίο τοῦ Γάλλου, τὸ ὁποῖο παρατίθεται ἀμέσως παρακάτω.

1020. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: «post ζιγγίβεριν < spatium circ. quattuor lit. V».

1021. Ἡ IHM, *Der Traktat*, σ. 86, γνωρίζει τὸ σχετικὸ κείμενο, δὲν κατανοεῖ ὅμως τὴ σημασία τοῦ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ.

Από τὴ σύγκριση λοιπὸν τοῦ χωρίου αὐτοῦ τοῦ Π. ἀντιδ. μὲ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενον τοῦ Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* τεκμηριώνονται οἱ ἀκόλουθες βελτιωτικὲς παρατηρήσεις πὸν πρέπει νὰ γίνουν στὸ δεύτερο:

α') Εἶναι προφανὲς ὅτι ἀντὶ *τριφυλλίου σπέρμα οὐγγίας δ'* πρέπει νὰ γραφεῖ *τριφυλλίου σπέρμα<τος> οὐγγίας δ'*, δηλ. τὸ *σπέρμα* νὰ τεθεῖ στὴν ἴδια πτώση μὲ τὸ φαρμακευτικὸ συστατικὸ πὸν προηγεῖται (*ρίζης βρ.*) καθὼς καὶ μὲ ἐκεῖνο πὸν ἔπεται (*ἴρεως*)¹⁰²². Αὐτὸ τεκμηριώνεται τόσο ἀπὸ τὸ παραπάνω γαληνικὸ χωρίο, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ἀνάλογες περιπτώσεις ἀπὸ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενον ἔργο, ὅπου ὅλες οἱ ποσότητες τῶν ἀναγραφόμενων φαρμακευτικῶν ὑλικῶν ἐκφέρονται σὲ γεν. πτώση, σ. 47, 25: *ὕοσκυάμου σπέρματος, ὁποῦ μήκωνος, ἀσάρου ἀνὰ οὐγγίαν α'*· σ. 53, 9-10: *ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] σκορπιακῆ· ἀριστολοχίας μακρᾶς, μελάνθης, ὁποπάνακος ρίζης, πηγάνου ἀγρίου σπέρματος ἀνὰ δραχμᾶς δ'*· σ. 54, 22-23: *πετροσελίνου σπέρματος, ἄγνου σπέρματος ... ἀνὰ δραχμᾶς δ'*· σ. 62, 37: *ὕοσκυάμου σπέρματος*· σ. 65, 31: *σικύου σπέρματος*· σ. 71, 23: *Κνιδίου σπέρματος*. Βλ. καὶ σ. 263-264, 294, 303-304, 306-307 καὶ τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 44, 21-23· σ. 49, 6-13· σ. 52, 10-11, καὶ σ. 52, 39-40, ἀντίστοιχα.

β') Ὅμοίως ἀντὶ *πηγάνου ἀγρίου σπέρμα δραχμᾶς γ'* πρέπει νὰ γραφεῖ *πηγάνου ἀγρίου σπέρμα<τος> δραχμᾶς γ'*. Γιὰ σχετικὰ παραδείγματα βλ. στὴν ἀμέσως προηγ. παρατήρηση.

γ') Ἡ κατὰ γεν. πτώση ἔκφραση *οἴνου Χίου ἢ σπουδαίου*, στὰ συμφραζόμενα στὰ ὁποῖα ἐντάσσεται —στὸ κείμενο σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοση— εἶναι προβληματικὴ συντακτικὰ ἀλλὰ καὶ νοηματικὰ. Ἡ γεν. μᾶς κατευθύνει στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου εἴτε μὲ τὴ δημιουργία ἐμπρόθ. προσδ. (<μετ'> *οἴνου Χίου ...*)¹⁰²³ εἴτε μὲ τὴν προσθήκη λέξεως ἢ ἐκφράσεως, δηλωτικῆς τῆς ποσότητος τοῦ οἴνου. Λαμβάνοντας λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τὴ διαπίστωση ὅτι σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα δὲν δηλώνεται πάντοτε ἡ ἀκριβὴς ποσότητα τοῦ οἴνου ἢ τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ μέλιτος κτλ., μὲ τὰ ὁποῖα διαλύονται ἢ χορηγοῦνται τὰ διάφορα φάρμακα (ἀλλὰ ὁ καθορισμὸς τῆς ἀφήνεται στὴν κρίση τοῦ γιατροῦ), καθὼς καὶ τὴν ἀντίστοιχη ἔκφραση

1022. Ἡ *variatio* ὅσον ἀφορᾷ τὶς πτώσεις στὴν ἀναγραφή τῶν ὑλικῶν δὲν μπορεῖ νὰ ὑπαχθεῖ σὶς περιπτώσεις πὸν καταγράφονται σὶς σ. 264-265, ἐπειδὴ στὸ προκείμενο χωρίο ἡ προβληματικὴ ἀναγραφή ἀφ' ἐνὸς βρίσκεται μεταξὺ δύο ὀρθῶν ἀναγραφῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀκολουθεῖ ἡ μνεία τῆς ποσότητός του.

1023. Ὅποτε ἡ ἔκφραση <μετ'> *οἴνου Χίου ἢ σπουδαίου, χρῶ* θὰ πρέπει νὰ μεταφρασθεῖ: «... ἀνάμιξέ τα (τὰ παραπάνω συστατικὰ) μὲ κρασί χιώτικο ἢ (ἄλλο) καλῆς ποιότητος, (καὶ) χρησιμοποίησε [sc. τὸ φάρμακο]». Σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση αὐτὴ βλ. καὶ ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 9, 35 [σ. 362, 4-5 Ζερβ.]: *μετὰ κυάθων δύο γλυκέος παλαιοῦ ἢ σπουδαίου οἴνουμέλιτος*. Πρβ. ἀκόμη ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 99 [I 91, 6 Wellm.]: *μίσγοντες μετὰ μέλιτος καὶ οἴνου Χίου*. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 3 [XII 680, 8 K.]: *μετὰ Χίου οἴνου λεάννας*. [ΓΑΛΗΝ.], Π. εὐπορ. 2, 19 [XIV 454, 10-11 K.]: *δίδου μετὰ οἴνου Χίου*, κ.ἄ.

ση τοῦ παραπάνω χωρίου τοῦ Π. ἀντιδ., πιστεύω ὅτι ἡ ἔκφραση πού ἔχει ἐκπέσει εἶναι τὸ *ϊκανόν* καὶ ὅτι τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἔχει τὴν ἀκόλουθη μορφή:

..., οἴνου Χίου ἢ σπουδαίου <τὸ *ϊκανόν*>¹⁰²⁴, *χρῶ*,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «... ὅση ποσότητα χιώτικου ἢ (ἄλλου)¹⁰²⁵ καλῆς ποιότητας κρασιοῦ εἶναι ἀρκετή, (καὶ) χρησιμοποίησε [sc. τὸ φάρμακο]».

Βλ. καὶ σ. 60, 34: *ὄξους τὸ ἱκανόν καὶ ἐλαίου<, > χρῶ* (ὅπου πρὶν τὸ *χρῶ* θέτω κόμμα). ἐπίσης βλ. Αἴλ. Προμ., *Δυναμ.* 15, 1 [σ. 70, 1-2 Crism.]: ... *δαύκου δραχμὰς γ'· μέλιτος τὸ ἱκανόν*.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς διορθώσεως τοῦ χωρίου αὐτοῦ σημειώνω ὅτι κόμμα (ἢ ἄνω τελεία) πρέπει νὰ τεθεῖ πρὶν τὸ *χρῶ* καὶ στὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ ἴδιου ἔργου: σ. 62, 23: *ὄξους καὶ ἐλαίου τὸ ἀρκοῦν<, > χρῶ*.

σ. 47, 38: *ἢ ὄρνιν προποτίσαι εἶτα ποίησον καὶ γνώση*

Το κριτ. ὑπόμν. τῆς ἐκδ. στὸ χωρίο εἶναι τὸ ἀκόλουθο: «38 *προποτίσαι* V: fort. *προπότισαι* i.e. *προπότισε*». Ὡστόσο στὸ χφ. V, φ. 476r, παραδίδεται σαφῶς: *προπότισαι*· συνεπῶς ἡ σχετικὴ παρατήρηση τῆς Ihm εἶναι ἀποτέλεσμα παραναγνώσεως.

σ. 48, 1-4: *καλάμου ἀρωματικοῦ οὐγγίας ς', κόστου Ἀρραβικοῦ, καστορίου, σεσέλεως Μασσαλιωτικοῦ, καρδαμώμου ἀνὰ οὐγγίας γ', ὀποβαλοσάμου γράμματα ς', σαγαπήνου οὐγγίας δ', ἀθαμαντικοῦ γράμματα γ', πεπέρεως λευκοῦ οὐγγίας γ' ...*

Τὸ ἀθαμαντικόν πού μνημονεύεται μεταξὺ τῶν συστατικῶν τῆς θηριακῆς αὐτῆς δὲν ἀποτελεῖ φαρμακευτικὸ ὑλικό, ὅπως τὸ ἐκλαμβάνει ἡ ἐκδ., ἀλλὰ

1024. Μιὰ δευτέρα δυνατότητα θὰ ἦταν ἡ συμπλήρωση τὸ *ἀρκοῦν*, ἔκφραση ἐπίσης συνήθης σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα καὶ ἐντοπιζόμενη ἀρκετὲς φορές στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο· βλ. σ. 47, 26: *μέλιτος ἐφθοῦ τὸ ἀρκοῦν*· σ. 49, 12-13: *μέλιτος ἐφθοῦ τὸ ἀρκοῦν, χρῶ*· πρβ. καὶ σ. 49, 16: *μέλιτος τὸ ἀρκοῦν, πότιζε*· σ. 67, 2-3: *μέλιτος Ἄττικοῦ τὸ ἀρκοῦν, δίδου*. Βλ. ἀκόμη καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Αἴλ. Προμ., *Δυναμ.* 37, 2 [σ. 116, 18 Crism.]: *γλυκέος Κρητικοῦ τὸ ἀρκοῦν χρῶ*· πρβ. καὶ 52, 1 [σ. 134, 29 Crism.]: *ὄξους ὀλίγον χρῶ*· 54, 13 [σ. 140, 31-32 Crism.]: *ἐπίβαλλε ὀλίγον χαλβάνης χρῶ*, κ.ά.

1025. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ γιατρός στὸ χωρίο αὐτὸ συνιστᾷ τὸ χιώτικο κρασί ἢ ἐναλλακτικὰ κάποιο ἄλλο ἐξ ἴσου καλῆς ποιότητας. Τὸ κείμενο λοιπὸν θὰ ἦταν ἀρτιότερο, ἂν εἶχε τὴν ἀκόλουθη μορφή: ... *οἴνου Χίου ἢ <ἐτέρου> σπουδαίου <τὸ ἱκανόν>, χρῶ*· σχετικὰ μὲ τὴ σκέψη αὐτὴ βλ. τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Φιλογμ., Π. Ιοβ. 17, 12 [CMG X/1/1, σ. 24, 27-28]: *ταῦτα πάντα λέαινε <έν> γλυκεῖ Κρητικῶ <ἢ> ἐτέρῳ τινὶ τῶν σπουδαίων = [ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. Ιοβ. 27 [σ. 86, 15-87, 1 Spr.].* Σημειώνω ἀκόμη, σὲ σχέση μὲ τὸ ἴδιο χωρίο, ὅτι θεωρῶ ὀρθότερη τὴ διορθώση τῆς ἐκφράσεως *ὀρόβου ἀλεύρου* σὲ *ὀροβ<ίν>ου ἀλεύρου* (Γαλην., Ἀνών. [Αἴλ. Προμ.:]) ὅπως δηλ. ἀνευρίσκεται κατὰ κύριο λόγο στὰ ἱατρικὰ κείμενα· τὸ *ὀρόβου ἀλεύρου* ἐντοπίζεται ἐλάχιστες φορές στὰ κείμενα αὐτά, καὶ ὑποθέτω ὅτι προέκυψε ἀπὸ ἐσφαλμένη ἀνάγνωση· βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 14 [XIII 847, 4 K.], καὶ ΓΕΛΠ. 7, 37 [σ. 214, 18 Beckh]. Ὡστόσο καμιά ἀπὸ τὶς δύο παραπάνω διορθωτικὲς προτάσεις δὲν κρίνεται ἀπολύτως ἀπαραίτητη, ἀφοῦ τὸ νόημα τοῦ χωρίου γίνεται ἀντιληπτὸ καὶ χωρὶς αὐτές.

χαρακτηρισμό τοῦ *μήνου*· σχετικὰ βλ. Διοσκουρ., *Π. ὕλ. Ιατρ.* 1, 3 [I 8, 13 κ.έ. Wellm.]: *μήνον τὸ καλούμενον Ἀθαμαντικὸν γεννᾶται πλεῖστον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Σπανίᾳ ...*¹⁰²⁶.

Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

... *σαγαπήνου οὐγγίας δ', <μήνου>*¹⁰²⁷ *ἀθαμαντικοῦ γράμματα γ', πεπέρεως λευκοῦ οὐγγίας γ' ...*

σ. 48, 9-10: *ἡ δόσις καρύου ποντικοῦ τὸ μέγεθος*

Ἡ γεν. *ποντικοῦ* πρέπει νὰ γραφεῖ μὲ κεφαλαῖο τὸ ἀρχικὸ γράμμα, δηλ. νὰ ἀκολουθηθεῖ ὀρθογραφία παρόμοια μὲ ἐκείνη πού τηρεῖται, ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπίθετα πού προέρχονται ἀπὸ τοπωνύμια, ὅπως στὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις: σ. 45, 4: *κυμίνου Αἰθιοπικοῦ*· σ. 45, 17: *κηρὸν Τυρρηνικόν*· σ. 47, 22: *οἴνου Χίου*· σ. 48, 1: *κόστου Ἀρραβικοῦ*· σ. 48, 2: *σεσέλεως Μασσαλιωτικοῦ*· σ. 48, 5: *κρόκου Κίλικος*· σ. 48, 23: *μέλιτι Ἀττικῷ*· σ. 48, 36: *νάρδου Ἰνδικῆς*· σ. 52, 3: *ὀποῦ Κυρηναϊκοῦ*· σ. 59, 25: *σπόγγον Ἀφρικανόν*, κ.ἄ.

Τὸ *ποντικοῦ* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *Ποντικοῦ* καὶ στὰ ἀκόλουθα χωρία (σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις πρόκειται γιὰ τὴν ἔκφραση *καρύου Ποντικοῦ*): σ. 48, 16· σ.

1026. Σὲ ὅλα τὰ χωρία τῶν ἱατρικῶν συγγραμμάτων τὸ φυτὸ αὐτὸ, ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ χαρακτηρισμό, αὐτὸς εἶναι τὸ ἐπίθ. *Ἀθαμαντικός* (δηλ. *μήνον Ἀθαμαντικόν*)· ἐπίσης τὸ ἐπίθ. *Ἀθαμαντικός* χαρακτηρίζει μόνον τὸ *μήνον*, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 1 [XIV 111, 7-8 K.]: *βουφθάλμου Αἰγυπτίου χυλοῦ δραχμὰς η', οἴνου Χίου ἀθαμαντικοῦ τὸ ἱκανόν*, ὅπου ὅμως ἡ τελευταία φράση *οἴνου Χίου ἀθαμαντικοῦ τὸ ἱκανόν* σίγουρα εἶναι προβληματικὰ παραδεδομένη, ἀφοῦ ὁ *οἴνος* χαρακτηρίζεται καὶ *Χίος* καὶ *ἀθαμαντικός*: ἴσως τὸ *ἀθαμαντικὸν* πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ (βλ. ὅμως καὶ τὴ λατιν. μετάφρ.: «vini Chii Athamantici, quod sufficit»)· ἢ νὰ διορθωθεῖ σὲ *ἀθαλάσσου*· βλ. ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 17 [XIV 203, 12-13 K.]: *οἴνου Χίου ἀθαλάσσου τὸ ἱκανόν*. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι τὴν προέλευση τοῦ ἐπιθ. *Ἀθαμαντικός* δὲν τὴν ἔχω ἐντοπίσει· πάντως, τουλάχιστον ὅπως προκύπτει κυρίως ἀπὸ τὸ *Π. ὕλ. Ιατρ.* τοῦ Διοσκουριδῆ, ἀλλὰ καὶ ἄλλων γιατρῶν πού κάνουν λόγο γιὰ τὸ *μήνον*, δὲν φαίνεται νὰ σχετίζεται μὲ τὴν περιοχὴ ὅπου αὐτὸ εὐδοκιμοῦσε. Πρβ. καὶ [ΓΑΛΗΝ.], *Λέξ. βοτ.* [II 389, 10-11 Delatte]: *θαψία μεγάλη, ἧτοι ἀθαμαντική*. Βλ. ἐπίσης DURLING, *Medical Terms*, σ. 237, λ. «μήνον, τό, ... *Meum athamanticum*». Βλ. καὶ ANDRÉ, *Les noms de plantes*, σ. 160-161, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ *meum Athamanticum* ἢ *Athamanicum*: κατὰ τὸν PLIN., *Nat. hist.* 20, 253 [III 375, 13-23 Ian-Mayh.], τὸ φυτὸ ὀνομάζεται *Ἀθαμανικόν*, ἐπειδὴ ἡ καλύτερη ποικιλία τοῦ φύεται στὴν Ἀθαμανία (Ἡπειρος), ἢ *Ἀθαμαντικόν*, ἐπειδὴ ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Ἀθάμαντα. Πάντως οἱ ἔρμηνειες πού παραθέτει ὁ Πλίνιος ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἐπίθετο πού χαρακτηρίζει τὸ *μήνον* δὲν τεκμηριώνονται ἀπὸ τὶς σχετικὲς μὲ τὸ φυτὸ αὐτὸ πληροφορίες τοῦ Διοσκουριδῆ οὔτε ἐπαληθεύονται ἀπὸ ἄλλες πηγές.

1027. Ὅσον ἀφορᾶ τὴ γρ. *μήνου* πρέπει νὰ ἐπισημάνω τὰ ἀκόλουθα: Τὸ οὐσ. αὐτὸ μνημονεύεται δύο φορές στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο, τὴ μία φορὰ ὡς *μέου* (φ. 476ν, στίχ. 26) καὶ τὴ δεύτερη ὡς *μίου* (φ. 485ν, τελευταῖος στίχ.)· καὶ τὶς δύο φορές ἢ *Ihm* τὸ ἐκδίδει ὡς *μείου*. Συνηθέστερη ὅμως εἶναι ἡ γρ. *μήνον*· βλ. καὶ DURLING, *Medical Terms*, σ. 237, λ. *μήνον* (ὅπου καταγράφονται πολλὰ σχετικὰ χωρία), καὶ σ. 232, λ. *μείον, τό* = *μήνον* (ὅπου καταγράφονται δύο μόνον χωρία). Βλ. καὶ ANDRÉ, *Les noms de plantes*, σ. 160-161, λ. *meum*, ὅπου μνημονεύεται μόνον ἡ γρ. *μήνον*.

48, 37· σ. 53, 7· σ. 67, 7. Σε μία μόνο περίπτωση τὸ σχολιαζόμενο ἐπιθέτο ἐκδίδεται μὲ κεφαλαῖο τὸ ἀρχικὸ γράμμα του· βλ. σ. 66, 28: *καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος*¹⁰²⁸.

σ. 48, 12-14: ἄλλη θηριακὴ, ἣ χρῶνται οἱ Αἰγύπτιοι· λαβὼν θέρμους ἀρκετοὺς ἔμβαλε εἰς ὄστράκινον σκεῦος ἀπίσσωτον καὶ λαβὼν ὕδωρ ἔψε, ἄχρι παχυνθῆ τὸ ὕδωρ.

Εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ δεύτερο λαβὼν τοῦ χωρίου αὐτοῦ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ βαλῶν, δηλ.:

... λαβὼν θέρμους ἀρκετοὺς ἔμβαλε εἰς ὄστράκινον σκεῦος ἀπίσσωτον καὶ βαλῶν ὕδωρ ἔψε, ἄχρι παχυνθῆ τὸ ὕδωρ,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «... ἀφοῦ πάρεις ἀρκετοὺς θέρμους¹⁰²⁹ τοποθέτησέ τους σὲ ἓνα ἀπίσσωτο ὄστράκινο σκεῦος καί, ἀφοῦ βάλεις νερό (στὸ σκεῦος αὐτό), βράσε τους, μέχρις ὅτου τὸ νερὸ γίνει πηχτό».

Γιὰ τὴ χρήση τῆς ἐκφράσεως βαλῶν ὕδωρ σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα σὲ ἰατρικὰ κείμενα βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 8 [XII 490, 8-9 K.]: *τὴν τρύγα καὶ τὸ ὕδωρ βαλῶν εἰς πίθον κεραμεοῦν ἀκόνιτον, ἕα βρέχεσθαι ἐπὶ ἡμέρας ζ', καὶ 8, 2 [XIII 133, 12 K.]: βαλῶν ὕδωρ λέαινε ἐν ἡλίῳ ἄχρι ξηρανθῆ· πρβ. καὶ αὐτόθι [XIII 133, 6-7 K.]: ἔμβαλλε εἰς χύτραν καινὴν, ἐπιβαλῶν ὕδατος ὀμβρίου ξέστας γ'· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 11, 12 [σ. 573, 12-13 D.-R.]: ὅταν οὖν ἄρξηται ἡ σταφυλὴ περκάζειν, λάμβανε λοπάδα καινὴν καὶ βαλῶν ὕδωρ ἐν αὐτῇ ἔψε· Ἱππιατρ. (Exc. Lugd.) 84 [CHG II 294, 31-32 O.-H.]: μεθ' ὧν σταφυλὰς θλίψας καὶ βαλῶν ὕδωρ τὸ ἀρκοῦν διὰ κέρατος ἐγχυμάτιζε, κ.ά.¹⁰³⁰.*

σ. 48, 15: *κίνει ἄχρισ λάβη σύστασιν στερεάν*

Ἡ ὑποτακτ. *λάβη* ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς ἐκδ. ἀντὶ τῆς παραδεδομένης εὐκτ. *λάβοι*¹⁰³¹. Ἄν καὶ ἡ ὑποτακτ. εἶναι ἡ συνήθης ἐγκλιση σὲ ἀνάλογη σύνταξη, ὥστόσο δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ἐκφορὰ μὲ εὐκτ.· βλ. Γρηγ. Ναζιανζ., Π. *ἐαυτ.* [PG

1028. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ γίνεται κυρίως γιὰ λόγους ἐξομοιώσεως τῆς γραφῆς τῶν ἐπιθέτων ποῦ προέρχονται ἀπὸ τοπωνύμια. Ἄν ἡ *Ihm* ἐπέλεγε τὴν ὀρθογράφησή τους μὲ μικρὸ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τους καὶ τηροῦσε μὲ συνέπεια τὴν ἀρχὴ αὐτῆ, θὰ ἐπρόκειτο γιὰ πλήρως ἀποδεκτὴ ἐκδοτικὴ ἐνέργεια.

1029. Δηλ. λούπινα.

1030. Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ὅπου ἐντοπίζεται τὸ ἴδιο λάθος, [Γαλην.], Π. *εὐπορ.* 2, 6 [XIV 422, 5-7 K.]: ἄλλο· *πορφύρας ἢ κήρυκας λαβὼν* [leg. βαλῶν] *εἰς πολταρίδιον δὸς εἰς κάμινον ὀπτηθῆναι καὶ λειάνας μετὰ μέλιτος χρῶ* (: «ἀφοῦ βάλεις σὲ ἓνα μικρὸ ἀγγεῖο πορφύρες ἢ κήρυκες, τοποθέτησέ το πάνω στὴ φωτιά γιὰ νὰ ψηθοῦν ...»), καὶ τὴ λατιν. μετάφρ.: «*Aliud. Purpuras aut buccina expiscatus in ollulam conjice ...*». Ἐξ ἄλλου ἡ σύγχυση μεταξὺ τοῦ λαβὼν καὶ τοῦ βαλῶν εἶναι συνηθισμένη στὰ χφφ.

1031. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.: «*λάβη scripsi: λάβοι V*».

37, 1398]: ἤλυθες, ἄχρι χάος με λάβοι τεόν Ἱππιατρ. (Hipp. Ber.) 141 [CHG I 427, 9-10 O.-H.]: ἄχρι οὐ ὑγιάνοι¹⁰³². ἀκόμη βλ. Αἰτ., Λόγ. ἱατρ. 6, 66 [CMG VIII/2, σ. 214, 3-4]: ἔψε μέχρις οὐ πάχος λάβοι¹⁰³³ καὶ τούτῳ ἀπόσμηχε Ἀππιαν., Ῥωμ./ἐμφ. 2, 11, 81: μέχρι καὶ τὸν χάρακα τοῦ Πομπηίου λάβοιεν Φιλόστρ., Εἰκόνες 2, 33, 3: καί, μέχρι λάβοιτό τις αὐτοῦ, μὴ σιωπῶν, κ.ἄ.¹⁰³⁴. Συνεπῶς ἡ διόρθωση τῆς παραδεδομένης γραφῆς δὲν εἶναι ἀπαραίτητη¹⁰³⁵.

σ. 48, 18-24: ἄλλη [sc. θηριακῆ] πρὸς πάντα τὰ ἰοβόλα καὶ κυνόδηκτα καὶ σκορπιόδηκτα, ἦτοι σκορπιοπλήκτους, σὺν οἴνῳ δις τῆς ἡμέρας, λυσοδοήκτους δὲ σὺν ὕδατι ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπὶ ἡμέρας μβ', προσμίγων τῷ φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν, τηρῶν ἀκατούλωτον τὸ ἔλκος. χρῶ δὲ τῷ φαρμάκῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἐλκῶν ξηρῶ· ἀριστολόχης, γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης ἀνά δραχμὰς η' καὶ ἀναλάμβανε μέλιτι Ἀττικῷ ἢ Γνωσιωτικῷ. εἰ δὲ προσβάλλει πεπέρεως λευκοῦ δραχμὰς δ', ποιεῖ καὶ πρὸς ἥπατικούς θυμαστώς μετὰ τοῦ ὑδρομέλιτος.

Στὸ χωρίο αὐτὸ ἐντοπίζονται προβλήματα σὲ τέσσερα σημεῖα, πρῶτον στὴν ἀρχὴ του μεταξὺ τῆς αἰτίας. σκορπιοπλήκτους καὶ τοῦ ἐμπρόθ. προσδ. σὺν οἴνῳ, ὅπου πρέπει νὰ ἔχει ἐκπέσει κείμενο· δεῦτερον στὴ γρ. λυσοδοήκτους· τρίτον ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀκατανόητη γρ. Γνωσιωτικῷ καὶ τέλος σὲ σχέση μετὰ τὸ ρ. προσβάλλει καὶ τὸ ὑποκείμενό του. Ἡ σύνθεση ὅμως τῆς θηριακῆς ἀντιδότου, ἡ ὁποία ἀναγράφεται στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, ἐντοπίζεται καὶ στὸν Φιλούμενο· ἡ ἀντιβολὴ τῶν δύο κειμένων μᾶς βοηθᾷ στὴν ἀποκατάσταση τῶν προβληματικῶν σημείων τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου. Πρὸς καλύτερη κατανόηση τῶν ὄσων θὰ ὑποστηρίχθουν στὴ συνέχεια παραθέτω σὲ παράλληλες στίχες τὰ κείμενα τῶν δύο συγγραφέων, γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος:

1032. Ὅπου μάλιστα πρόκειται γιὰ διόρθωση τῶν ἐκδδ. ἀντὶ τῆς παραδεδομένης γρ. ὑγιάνη.

1033. Βλ. καὶ τὸ κριτ. ὑπόμν. τοῦ Olivieri: «4 λάβοι La λάβη cett. (Or.)», ὁ ὁποῖος προκρίνει τὴν εὐκτ. Τὸ χωρίο τοῦ Ὀρειβασίου ποὺ μνημονεύει ὁ Olivieri εἶναι τὸ ἀκόλουθο, ΟΡΕΙΒ., Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 4, 10 [CMG VI/3, σ. 443, 3-4] (φάρμακο πρὸς πίτυρα): ἔψησον μετ' ὄξους ἡμικοτυλίου μέχρις οὐ πάχος λάβη οἴνου, καὶ τούτῳ τὴν κεφαλὴν ἀπόσμα. Μετὰ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Ὀρειβασίου πρβ. καὶ τὰ χωρία τοῦ ΓΑΛΗΝ., XII 477, 4 K. καὶ τοῦ Αἰτ., CMG VIII/1, σ. 292, 8-9, τὰ ὁποῖα καταγράφονται παρακάτω, στὴν ὑποσημ. 1034.

1034. Ἀλλὰ τὸ ἄχρι(ς), ἐκτὸς ἀπὸ ὑποτακτ. καὶ εὐκτ., συντάσσεται καὶ μετὰ ὀριστ., βλ. ΚΑΛΛΙΜ., Ἰαμβ. 195, 23-24: ἄχρισ οὐ πολλῆ | πρόσω κεχώρηκεν φλογί· ΛΟΥΚΙΑΝ., Συμπ. 9: ἄχρι ἀπηγόρευσε, κ.ἄ. Πρβ. τέλος καὶ τὴν ἀνάλογη σύνταξη τοῦ μέχρι(ς), ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εὐκτ., καὶ μετὰ ὑποτακτ., βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 8 [XII 477, 4 K.]: μέχρις οὐ γλοιοῦ πάχος λάβη· ΟΡΕΙΒ., Ἰατρ. συν. 50, 53 [CMG VI/2/2, σ. 69, 27-28]: μέχρις ἂν ἀρχὴν λάβη διαπύσεως· Αἰτ., Λόγ. ἱατρ. 3, 80 [CMG VIII/1, σ. 292, 8-9]: ἔψε μέχρι μέλιτος ὑγροτέρου λάβη σύστασιν, κ.ἄ. πολλά.

1035. Πρβ. καὶ παραπάνω, σ. 272-274, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 45, 30-32 (σχετικὰ μετὰ τὴν σύνταξη τοῦ ἴνα μετὰ ὑποτακτ. καὶ εὐκτ.).

Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 10, 1-2

[CMG X/1/1, σ. 14, 1-13]:

ἀντίδοτοι θηριακαὶ <καὶ>

ἔμπλαστοι

ποιουῖσαι καὶ πρὸς ἄλλα.

ἀντίδοτος πρώτη, ποιουῖσα κοινῶς

πρὸς πάντα τὰ ἔρπετὰ θηρία

καὶ τοὺς

λυσσοδήκτους, παρὰ πολλοῖς διὰ

τεσσάρων καλουμένη¹⁰³⁶. δίδεται τοῦ

φαρμάκου καρύου Ποντικῆ τοῦ

μέγεθος, σκορπιόπληκτοις μὲν

μετ' οἴνου αὐστηροῦ

ἅπαξ τῆς ἡμέρας,

— εἰ δ' ἐπιτείνῃ ἢ ὀδύνη,

δίδου καὶ δὶς—,

πρὸς δὲ λυσσοδήκτους δίδου

μεθ' ὕδατος ἡμέραν παρ'

ἡμέραν

ἐπὶ ἡμέρας μβ', προσμίγνων τῷ

φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν,

τηρῶν καὶ

τὰ ἔλκη ἀκατούλωτα.

χρῶ δὲ

Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. *ιοβ.* καὶ

δηλητ. 10

[σ. 47, 8 καὶ 48, 18-24 Ihm]:

ἀντίδοτοι θηριακαί.

...

ἄλλη [sc. ἀντίδοτος θηριακή]

πρὸς πάντα τὰ ἰοβόλα

καὶ κυνόδηκτα καὶ σκορπιόδηκτα,

ἤτοι σκορπιόπληκτους.

σὺν οἴνῳ

δὶς τῆς ἡμέρας,

λυσσοδήκτους δὲ

σὺν ὕδατι ἡμέραν παρ'

ἡμέραν

ἐπὶ ἡμέρας μβ', προσμίγνων τῷ

φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν,

τηρῶν

ἀκατούλωτον τὸ ἔλκος.

χρῶ δὲ τῷ φαρμάκῳ

1036. Διὰ τεσσάρων χαρακτηρίζονται διάφορα φαρμακευτικά σκευάσματα, τὰ ὁποῖα συντίθενται ἀπὸ τέσσερα ὑλικά· π.χ. ὁ Ὀρειβάσιος παραθέτει τρία τέτοια φάρμακα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα εἶναι κηρωτῆ, τὸ δεύτερο μάλαγμα καὶ τὸ τρίτο πότημα, βλ. ΟΡΕΙΒ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 3, 42 [CMG VI/3, σ. 81, 29-30]: κηρωτῆ ἄλλη διὰ τεσσάρων. κηροῦ, ταυρείου, φρυκτικῆς, ἀξουγγίου ἴσα· 9, 4 [CMG VI/3, σ. 276, 18-20]: μετὰ δὲ ταῦτα μάλαγματι χρηστέον, τὸ μὲν πρῶτον τῷ διὰ τεσσάρων ἐκ κηροῦ καὶ τερεβινθίνης καὶ ἴρεως καὶ ὑσσώπου ἴσων, καὶ 9, 61 [CMG VI/3, σ. 312, 27-313, 3]: τινὰ δὲ καὶ ποτήματα πεπεύραται ὡς τελείως ἀπαλλάττοντα τῆς διαθέσεως. ἀπλούστατον μὲν τὸ διὰ τεσσάρων· χαμαίδρουος λίτραν α', γεντιανῆς οὐγγίας θ', ἀριστολοχίας στρογγύλης οὐγγίας θ', πηγάνου σπέρματος ξηροῦ ξέστην α'· τὸ πότημα αὐτὸ παραθέτει καὶ ὁ ΠΑΥΛ. ΑἴΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 77 [CMG IX/1, σ. 298, 22-28] (ἐπισημαίνω ὅτι δύο ἀπὸ τὰ συστατικά τοῦ ποτήματος αὐτοῦ, δηλ. ἡ ἀριστολοχία καὶ ἡ γεντιανῆ, ἀποτελοῦν συστατικά καὶ τῆς διὰ τεσσάρων ἀντιδότου). Σημειῶνω τέλος ὅτι καὶ διάφορα ἄλλα φάρμακα ὀφείλουν τὴν ὀνομασίαν τοὺς στὸν ἀριθμὸν τῶν ὑλικῶν ἀπὸ τὰ ὁποῖα συντίθενται, ὅπως π.χ. τὸ τετραφάρμακον (βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. *κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ.* 11, 1 [XII 328, 8-10 K.]), ἢ ἔννεαφάρμακος (βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σ. 74, ὑποσημ. 163), ἑκατονταμίγματος (βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σ. 91, ὑποσημ. 280). Βλ. καὶ τὴν ἐπὶ μ. ὑποσημ.

εἰ βούλει

ξηρῶ αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῶν ἐλκῶν.
 ἔστι δέ· ἀριστολοχίας στρογγύλης,
 γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης
 ἀνά δραχμὰς ἡ· ἀναλάμβανε
 μέλιτι¹⁰³⁷ Ἀττικῷ ἢ νησιωτικῷ.
 ἐὰν δὲ προσβάλλῃς
 πεπέρεως λευκοῦ
 δραχμὰς δ',
 ποιεῖ καὶ πρὸς ἥπατικούς
 θαυμαστώς μεθ' ὕδρομέλιτος,
 ἐν δὲ τοῖς παροξυσμοῖς
 μετὰ γλυκέος.

καὶ ἐπὶ τῶν ἐλκῶν ξηρῶ.
 ἀριστολόχης,
 γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης
 ἀνά δραχμὰς ἡ', καὶ ἀναλάμβανε
 μέλιτι Ἀττικῷ ἢ Γνωσιωτικῷ.
 εἰ δὲ προσβάλλει
 πεπέρεως λευκοῦ
 δραχμὰς δ',
 ποιεῖ καὶ πρὸς ἥπατικούς
 θαυμαστώς μετὰ τοῦ ὕδρομέλιτος.

Ἀπὸ τὴν ἀντιβολὴ λοιπὸν τῶν δύο κειμένων προκύπτει σαφῶς ὅτι στὸ Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις¹⁰³⁸:

α') Ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, στὴν ἀρχὴ τῆς ἀναγραφῆς τῆς θηριακῆς ἀντιδότου μεταξὺ τῆς αἰτιατ. σκορπιοπλήκτους καὶ τοῦ ἐμπρόθ. προσδ. σὺν οἴνω ἔχει ἐκπέσει κείμενο, ὅπως προκύπτει τόσο ἀπὸ τὸ παρατιθέμενο χωρίο τοῦ Φιλουμένου, ὅσο καὶ ἀπὸ ἓνα χωρίο ποὺ ἐντοπίζεται στὸ κεφ. 35 τοῦ ἔργου ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ, καὶ στὸ ὁποῖο ὁ Ἀνώνυμος [Αἴλ. Προμ.:] ἀναγράφει γιὰ δευτέρη φορὰ τὸ ἴδιο φάρμακο· βλ. σ. 59, 33-34: πρὸς ὑδρόφοβον παρεχόμενον <...> (lac. stat. Ihm!) ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπὶ ἡμέρας μβ' προσμίγων τῷ φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν¹⁰³⁹. Εἶναι προφανές ὅτι μετὰ τὸ σκορπιοπλήκτους πρέπει νὰ προστεθεῖ

1037. Τὴν διὰ τεσσάρων ἀντίδοτον μετὰ τὴν ἴδια ἀκριβῶς σύνθεσιν τὴν παραθέτει ὁ Ἀέτιος στὸν ὄγδοο λόγον, στὸ κεφ. περὶ πλευρίτιδος, βλ. Αετ., Λόγ. ἰατρ. 8, 76 [CMG VIII/2, σ. 550, 8-13]: καὶ ἡ διὰ τεσσάρων δὲ λεγομένη ἀντίδοτος ἀριστα ποιεῖ. ἔχει δὲ οὕτως· σμύρνης, γεντιανῆς, ἀριστολοχίας στρογγύλης δαφνίδων ἴσα ἀναλάμβανε μέλιτι ἐφθῶ ... ποιεῖ ... καὶ τοῖς δηλητήριον πεποκόσιν, καὶ στὸν δωδέκατο λόγον, στὸ κεφ. ἀντίδοτοι ποδαγρικαί, 12, 67 [σ. 122, 14-19 Κωστομ.]: ἀντίδοτος ἡ διὰ τεσσάρων. τὸ μὲν οὖν τετραφάρμακον καλούμενον, ὑπὸ δὲ τινων μυστήριον, σύγκειται διὰ γεντιανῆς καὶ ἀριστολοχίας καὶ δαφνοκκόκων καὶ σμύρνης ἴσων κατὰ τὸν σταθμόν. δίδονται δὲ καθ' ἑκάστην εἰς προφυλακὴν ἐξ αὐτοῦ δι' ὕδατος θερμοῦ κοχλιαρίου S'· ὠφελεῖ δὲ τοὺς φλεγματικούς, τοὺς δὲ χολερικούς ἀδικεῖ. Βλ. ἀκόμη Ἰππιατρ. (Hipp. Cant.) 71, 18 [CHG II 209, 25-210, 3 O.-H.]: ἐγὼ δὲ προκρίνω τῶν πολλῶν, ὅπερ πρὸς τε λυσοδηκτικούς καὶ σκορπιοπλήκτους ἐξεθέμην μυστήριον τὸ Παρθικόν, ὃ διὰ τεσσάρων ἴσων ἀνύεται· σμύρνης, ἀριστολοχίας, γεντιανῆς, δαφνίδος {κενταυρίου}. προσλαβὼν οὖν ταῦτα <καὶ τρίψας σὺν οἴνω καὶ ἀναβράσας ἐγχυμάτιζε>.

1038. Εἶναι σαφές ὅτι τὸ χωρίο αὐτὸ στὸ Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. παραδίδεται πλημμελῶς συντομυμένο· γι' αὐτὸ οἱ προτεινόμενες βελτιώσεις γίνονται μετὰ τὸ δυνατόν μικρότερες καὶ ἀναγκαιότερες ἐπεμβάσεις στὸ κείμενό του.

1039. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 334-337, τὴν παρατήρησιν στὸ χωρίο σ. 59, 32-60, 3.

εἶτε κάποιο ρῆμα σὲ προστακτ. (δίδου) εἶτε κάποια μετ. (παρεχόμενον)· καὶ οἱ δύο ἐνδεχόμενες συμπληρώσεις εἶναι ὀρθές: Ἡ συμπλήρωση δίδου ἐναρμονίζεται καὶ μὲ τὴ μετ. προσμίγων πού ὑπάρχει στὸ κείμενο (δίδου ... προσμίγων)¹⁰⁴⁰, ἐνῶ μὲ τὴ συμπλήρωση παρεχόμενον πρέπει νὰ δεχθοῦμε δύο διαφορετικὰ ὑποκείμενα, παρεχόμενον [sc. τὸ φάρμακον] καὶ προσμίγων [sc. σὺ = ὁ γιατρός]. Ἐπειδὴ ὅμως στὰ ἰατρικὰ κείμενα ἡ ἐναλλαγὴ ὑποκειμένων σὲ προτάσεις τῆς ἴδιας περιόδου δὲν ἀποτελεῖ ἀσυνήθιστο φαινόμενο¹⁰⁴¹ καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀνώνυμος [Αἴλ. Προμ.·] τὴ δευτέρη φορὰ πού παραθέτει τὸ ἴδιο φάρμακο χρησιμοποιοῖ τὴ μετοχή, πιστεύω ὅτι στὸ κενὸ πρέπει νὰ προκριθεῖ ἡ συμπλήρωση μὲ μετοχή.

β') Ἡ αἰτιατ. λυσοδῆκτους πρέπει εἶτε νὰ διορθωθεῖ σὲ λυσοδῆκτοις (ὡς ἀντικ. τῆς μετ. παρεχομένη), εἶτε, κάτι πού εἶναι μᾶλλον προτιμότερο, νὰ διατηρηθεῖ μὲ τὴν προσθήκη τῆς προθ. πρὸς (πρβ. καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου).

γ') Ἄντι τῆς γρ. Γνωσιωτικῶ πού ἀποτελεῖ «διόρθωση» τῆς ἐκδ., στὸ χφ. V παραδίδεται γνησιωτικῶ¹⁰⁴². Φυσικὰ καμιά ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς γραφές δὲν εἶναι ἡ ὀρθή· μέλι Γνωσιωτικὸν ἢ γνησιωτικὸν δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ κανένα ἀρχαῖο κείμενο¹⁰⁴³. Ἡ ὀρθὴ γραφή, δηλ. νησιωτικῶ, παραδίδεται στὸ παρατιθέμενο χωρίο τοῦ Φιλουμένου. Πὰ τὴν ταυτόχρονη μνεῖα τοῦ Ἄττικοῦ μέλιτος καὶ τοῦ νησιωτικοῦ, τὰ ὁποῖα θεωροῦνταν ἄριστα, βλ. Ἀλέξ. Ἀφροδ., Φυσ. ἀπορ. καὶ ἰατρ. προβλ. 3, 2, 17 [σ. 3, 4-6 Usener]: τὸ δὲ πάντων ἄριστον [sc. μέλι] τὸ νησιωτικὸν καὶ τῶν παραθαλαττίων ὄρων καὶ τόπων, ὡς ἀπέριπτον καὶ ξηρότερον, καὶ τὸ Ὑμήττιον μάλιστα ἐν τῷ Ὑμηττῶ ὄρει τῆς Ἀττικῆς· ἀκόμη βλ. Στράβ., Γεωγρ. 10, 5, 19: ἅπαν μὲν οὖν τὸ νησιωτικὸν μέλι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀστεῖόν ἐστι καὶ ἐνάμιλλον τῷ Ἀττικῶ. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ νησιωτικὸν ἦταν μέλι ἐξαιρετικῆς ποιότητος χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ σώματος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατὰ τὴ μεταφορὰ του ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα στὴν Ἀλεξάνδρεια· βλ. [Καλλισθ.], Διήγ. Ἀλεξ. (rec. α) 3, 34, 4, 1: οὕτω τοῦ χρησιμοῦ δοθέντος ἐκόμισεν αὐτὸν [sc. τὸν Ἀλέξανδρον] Πτολεμαῖος εἰς Αἴγυπτον. ἔλαβε δὲ λάρνακα μολυβδίνην καὶ ἐνέθηκεν αὐτῇ μέλι νησιωτικὸν καὶ ἀλόην.

δ') Τὸ φάρμακο, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ, εἶναι μιὰ θηριακὴ ἀντίδοτος, ἡ βασικὴ σύνθεση τῆς ὁποίας εἶναι δραστικὴ κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν ἰοβόλων πού κατονομάζονται. Συμπληρωματικὰ ὅμως σημειώνεται καὶ κάποια

1040. Ἀφοῦ τόσο τὸ ρῆμα ὅσο καὶ ἡ μετοχὴ θὰ ἔχουν τὸ ἴδιο ὑποκείμενο.

1041. Πὰ σχετικὰ παραδείγματα βλ. σ. 317, ὑποσημ. 1116.

1042. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 23: «Γνωσιωτικῶ scripsi: γνησιωτικῶ V».

1043. Δυστυχῶς ἡ ἐκδ. οὔτε στὸ κριτ. ὑπόμν. οὔτε στὰ σχόλιά της, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, μᾶς παρέχει κάποιο στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο ἐνδεχομένως τὴν κατηύθυνε στὸ νὰ «διορθώσει» τὴν παραδεδομένη λανθασμένη γρ. Γνωσιωτικῶ στὴν ἀνὑπαρκτὴ Γνωσιωτικῶ.

προσθήκη στα ύλικά από τα όποια συντίθεται, και κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ἀντίδοτος καθίσταται ιδιαίτερα ἀποτελεσματικὸ φάρμακο γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση καὶ τῶν ἥπατικῶν. Τὸ τέταρτο λοιπὸν πρόβλημα στὸ παραπάνω χωρίο ἐντοπίζεται στὸ ρ. *προσβάλλει* (κατὰ τὴν ἔκδοση, τὸ ὁποῖο σὲ κάθε περίπτωση πρέπει νὰ γραφεῖ μὲ ἓνα λ). Ὅπως εἶναι ἐκδεδομένο τὸ κείμενο, ἡ πρώτη σκέψη εἶναι ὅτι τὸ ὑποκ. τοῦ *προσβάλλει* καὶ τοῦ *ποιεῖ* εἶναι τὸ ἴδιο, δηλ. τὸ *φάρμακον*. Τὸ *προσβάλλω* ὁμως σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει ἀποκλειστικὰ τὴν ἐνέργεια τοῦ γιαιτροῦ, αὐτοῦ ποῦ παρασκευάζει τὸ φάρμακο. Ὑπὲρ τοῦ ὅτι ἐδῶ δηλώνεται ἐνέργεια προσώπου προκύπτει σαφῶς καὶ ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν ἐνότητα, στὴν ὁποία καταγράφεται τὸ ἀντίδοτο αὐτό, βλ. σ. 48, 18-24: *προσμίγων ... χρῶ ... ἀναλάμβανε*. Ἐπὶ πλέον στὸ χφ. V ἡ συζητούμενη γραφή παραδίδεται ὡς ἐξῆς: *προσβα*^λ, μὲ ἄλλα λόγια ὁ τύπος τοῦ ρήματος, ὅπως ὑπάρχει στὴν ἔκδοση, δὲν προκύπτει ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὴν παράδοση. Ἐπισημαίνω ἀκόμη ὅτι στὸ ἀντίστοιχο σημεῖο τοῦ κειμένου τοῦ Φιλουμένου παραδίδεται *προσβάλης*. Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω τὸ *προσβάλλει* (ἀκατανόητο γιὰ τὰ συμφραζόμενα στὰ ὁποῖα εἶναι ἐνταγμένο) πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *προσβάλεις*. Σχετικὰ μὲ τὴν πρόταση αὐτὴ βλ. τὰ παρακάτω παραδείγματα, στὰ ὁποῖα εἶναι σαφές ὅτι μὲ τὸ ρῆμα αὐτὸ δηλώνεται πάντοτε ἐνέργεια προσώπου (τοῦ γιαιτροῦ), Γαλην., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 5, 5 [XII 893, 8-9 K.]: *τινὲς δὲ ταρίχους καύσαντες ἐν χύτρᾳ προσβάλλουσι τῷ φαρμάκῳ*. Π. *συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 1, 18 [XIII 453, 7-8 K.]: *προσβάλλειν χρὴ τῆς λάρικος ἢ τῆς τερμινθίνης ρητίνης μετὰ τοῦ λευκοῦ κηροῦ* 4, 3 [XIII 672, 10-12 K.]: *μέτριον μὲν εἴ τις βούλοιο γενέσθαι τὸ φάρμακον, τὸ τέταρτον μέρος προσβάλη τῷ κηρῷ τῶν μεταλλικῶν* 5, 10 [XIII 823, 5-8 K.]: *εἶτα κηροῦ γενομένου | τοῦ φαρμάκου, πρόσβαλε χαλκὸν καὶ διφρυγές, | ποιῶν τ' ἀμόλυντον καὶ πεπηγὸς φάρμακον | πρόσβαλλε [leg. -βαλε] κηρὸν τὴν τε ρητίνην ἄμα* 6, 2 [XIII 870, 5-6 K.]: *ἵνα γένηται σαρκωτικὴ τε καὶ ἐπουλωτικὴ, μέρει ἐνὶ τοῦ φαρμάκου ἰβ' μέρη πρόσβαλε κηρωτῆς ροδίνης* 6, 12 [XIII 918, 2-3 K.]· 7, 12 [XIII 1027, 2-4 K.]· 7, 16 [XIII 1057, 11-12 K.]: *τρίτον δὲ λίτρας προσβαλῶν Γαγγιτικῆς, | νάρδου ποιήσεις γλυκύτερον τὸ φάρμακον* Π. *ἀντιδ.* 2, 9 [XIV 154, 6-7 K.]· Ἀέτ., *Λόγ. ἱατρ.* 7, 40 [CMG VIII/2, σ. 291, 16]: *τινὲς δὲ προσβάλλουσι τούτοις καὶ κηκίδα*, κ.ἄ.¹⁰⁴⁴.

1044. Δεδομένου ὅτι ἡ σύγχυση ἀνάμεσα στὸ *βαλῶν* καὶ τὸ *λαβῶν* εἶναι ἀρκετὰ συχνὴ στὰ χφφ. (βλ. καὶ παραπάνω, σ. 284, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 48, 12-14), δὲν ἀποκλείεται καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ νὰ συνέβη τὸ ἴδιο λάθος, δηλ. ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *προσβάλ(εις)* στὸ ἀρχικὸ κείμενο νὰ ὑπῆρχε *προσλάβει*, ρῆμα ποῦ ἐπίσης χρησιμοποιεῖται σὲ χωρία ἴδιου ἀκριβῶς περιεχομένου μὲ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο· βλ. Γαλην., Π. *συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 1, 4 [XIII 384, 2-3 K.]: *εἰ προσλάβοι δὲ [sc. τὸ φάρμακον] ὄξους, ἄριστον ἐπὶ τῶν πυρκαυτῶν ἐστί* 1, 14 [XIII 425, 17-18 K.]: *ἄμεινον γίνεσθαι τόδε τι τὸ φάρμακον, εἰ προσλάβοι τοῦδέ τινος* 2, 2 [XIII 496, 4-6 K.]: *ἐπεὶ δὲ τὸ μόσχειον*

Με βάση λοιπόν τὰ ὅσα ὑποστηρίχθηκαν παραπάνω, τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἄλλη [sc. θηριακῆ] πρὸς πάντα τὰ ἰοβόλα καὶ κυνόδηκτα καὶ σκορπιόδηκτα, ἦτοι σκορπιοπλήκτους, <παρεχομένη> σὺν οἴνῳ δις τῆς ἡμέρας, <πρὸς> λυσοδοήκτους δὲ σὺν ὕδατι ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπὶ ἡμέρας μβ', προσμί<σ>γων¹⁰⁴⁵ τῷ φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν, τηρῶν ἀκατούλωτον τὸ ἔλκος. χρῶ δὲ τῷ φαρμάκῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἐλκῶν ξηρῶ¹⁰⁴⁶. ἀριστολόχης, γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης ἀνὰ δραχμὰς η' καὶ ἀναλάμβανε μέλιτι Ἀττικῶ ἢ νησιωτικῶ. εἰ δὲ προσβάλλεις πεπέρεως λευκοῦ δραχμὰς δ', ποιεῖ καὶ πρὸς ἥπατικούς θυμαστώς μετὰ τοῦ ὑδρομέλιτος,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἄλλο [sc. θηριακὸ ἀντίδοτο] γιὰ ὅλα τὰ ἰοβόλα καὶ γιὰ τὰ δαγκώματα τοῦ σκύλου καὶ τὰ τσιμπήματα τοῦ σκορπιοῦ, δηλ. γι' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ σκορπιό, τὸ ὁποῖο χορηγεῖται δύο φορές τὴν ἡμέρα μὲ κρασί, ἐνῶ σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο, μέρα παρὰ μέρα ἐπὶ σαράντα δύο ἡμέρες, ἀναμιγνύοντας στὸ φάρμακο καὶ ἰνδικὸ λύκιο, μὴν ἀφήνοντας τὸ ἔλκος νὰ ἐπουλωθεῖ. Χρησιμοποίησε τὸ φάρμακο καὶ ὡς σκόνη πάνω στὰ ἔλκη. (Συντίθεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα·) ἀριστολοχία, γεντιανή, δαφνίδες, σμύρνα, ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα τους ὀκτὼ δραχμῆς, καὶ διάλυσέ τα μὲ μέλι ἀττικὸ ἢ νησιωτικὸ. Ἄν ὁμως προσθέσεις τέσσερις δραχμῆς λευκοῦ πιπεριοῦ, τότε (τὸ φάρμακο) ἐνεργεῖ μὲ θαυμαστὸ τρόπο καὶ στοὺς ἥπατικούς, (χορηγούμενο) μὲ ὑδρόμελι».

σ. 48, 29-30: οἴνου φαλερίνου κυάθους γ', μετὰ συμμέτρου ὕδατος πότιζε.

Ἡ γεν. φαλερίνου πρέπει νὰ γραφεῖ Φαλερίνου. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 283-284, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 48, 9-10.

σ. 48, 39-40: ἔχει δὲ [sc. ἡ ἀναγραφόμενη θηριακῆ] καὶ καταπαυστικὴν δύναμιν, ὡς τοὺς ἀναδοθέντας ἦλους καταρρεῖν.

ἔλαβε στέαρ, οὐκέτ' ἀκριβῶς ἐστὶ λιτή, μαλακτικόν τε καὶ πεπτικὸν φάρμακον προσλαβοῦσα· 3, 9 [XIII 643, 14-17 K.]: τοῦτο τὸ φάρμακον ὅσῳ πολυχρηστότερον ἐγένετο, προσλαβὼν τὴν λεπίδα τοῦ στομῶματος, οὕτω φαυλότερον ἐπὶ τῶν νευροτρώτων ἐγένετο· 4, 7 [XIII 727, 4-6 K.]: ὡς εἶη κάλλιστον φάρμακον συγκείμενον ἐκ λεπίδος καὶ ἰοῦ, προσλαβὼν τετραπλάσιον τὸν κηρόν· ΠΑΥΛ. ΑἴΓΙΝ., Ἐπιτ. ἱατρ. 3, 18 [CMG IX/1, σ. 163, 19-20]: εἰ δὲ καὶ χαλβάνης καὶ καστορίου καὶ εὐφορβίου καὶ ἀδάρκης καὶ νίτρου προσλάβοι ἀνὰ οὐγγίαν ἡμισείαν, φαρμακωδέστερόν ἐστίν.

1045. Ἡ διόρθωση αὕτη προτάθηκε ἀπὸ τὸν Wellmann καὶ καταγράφεται στὸ κριτ. ὑπόμν. τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 10, 1 [CMG X/1/1, σ. 14, 8].

1046. Μετὰ τὴν δοτ. ξηρῶ στὸν Φιλούμνο παραδίδεται ἡ ἔκφραση ἔστι δέ (γιὰ τὴν ὁποία βλ. παραπάνω, σ. 178-180), ὥστόσο δὲν εἶναι λίγες οἱ φορές κατὰ τίς ὁποῖες ἡ ἀναγραφή τῶν συστατικῶν φαρμάκων ἀρχίζει χωρὶς κάποια δήλωση.

Στὸ χφ. V παραδίδεται ἡ γρ. *καταπαυστικήν*, ἐνῶ ὑπεργεγραμμένο (*suprascriptum*) μεταξὺ τοῦ (δεύτερου) α καὶ τοῦ π ὑπάρχει ἓνα σ, δηλ.: *κατα^σπαυστικήν* (ἡ ἐκδ. δὲν σημειώνει στὸ κριτ. ὑπόμν. τίποτε σχετικὸ μὲ τὴ γραφὴ αὐτή). Ἡ γρ. *καταπαυστική* προφανῶς δὲν συνάδει μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ χωρίου, ἀφοῦ σ' αὐτὸ πρέπει νὰ γίνεταί λόγος γιὰ δράση τοῦ ἀντιδότου, ἡ ὁποία συντελεῖ ὥστε οἱ ἦλοι (= ρόζοι)¹⁰⁴⁷ ποὺ ἔχουν δημιουργηθεῖ νὰ ἀποπίπτουν. Ἡ *καταπαυστική* (= ἡρεμιστική, αὐτὴ ποὺ σταματᾶ/παύει κάτι) *δύναμις* ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχει τέτοιο ἀποτέλεσμα¹⁰⁴⁸. Τὸ ὑπεργεγραμμένο σ πιστεύω ὅτι μᾶς κατευθύνει πρὸς τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὀρθῆς γραφῆς, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ἡ *κατασπαστική*. *Κατασπαστικός* εἶναι αὐτὸς ποὺ προκαλεῖ σύσπαση¹⁰⁴⁹, καὶ ὡς *κατασπαστικὴ δύναμις* πρέπει νὰ νοηθεῖ ἡ συσπαστικὴ δράση ἢ ιδιότης, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀπόπτωση τῶν ἦλων. Πιθανότατα ὁ γραφέας ὑπερέγραψε τὸ σ εἴτε ἐπειδὴ ἔκανε λάθος κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν, εἴτε ἐπειδὴ ἐντόπισε τὴ *lectio difficilior κατασπαστικήν* σὲ κάποιον ἄλλο χφ.: ἡ ἐπέμβασις του ὅμως περιορίσθηκε μόνο στὸ *suprascriptum* σ, χωρὶς νὰ διορθώσῃ ἐντελῶς τὴ γραφὴ μὲ τὴ διαγραφὴ καὶ τοῦ υ. Ἀλλὰ ἡ γρ. *κατασπαστικήν* παραδίδεται καὶ στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμ., Π. *ιοβ.* 10, 4 [CMG X/1/1, σ. 14, 20-21]: <καὶ> *κατασπαστικήν δὲ δύναμιν ἔχει ὡς τοὺς ἀναδοθέντας ἦλους καταφέρειν*. Μάλιστα ὁ Wellmann, ἐκδ. τοῦ Φιλουμένου, ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸ χωρίο τοῦ Ἀωνύμου [Αἰλ. Προμ.]; ποὺ σχολιάζεται ἐδῶ καὶ τὸ παραθέτει μὲ τὴν ἀκόλουθη μορφή (CMG X/1/1, σ. 14, 21, κριτ. ὑπόμν.): *ἔχει δὲ καὶ κατασπαστικήν δύναμιν, ὡς τοὺς ἀναδοθέντας ἦλους καταρρεῖν*. Ὁ Wellmann διαβάζει λανθασμένα στὸ χφ. V τοῦ ἔργου ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ *κατασπαστικήν*, δηλ. παραναγινώσκοντας ἀποκαθιστᾶ τὴν ὀρθὴ γραφὴ. Ὑστερα λοιπὸν ἀπὸ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, πιστεύω ὅτι γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ νοήματος τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου ἡ γρ. *καταπαυστικήν* (*κατα^σπαυστικήν* V) πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *κατασπαστικήν*, καὶ τὸ χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἔχει δὲ καὶ κατασπαστικήν δύναμιν, ὡς τοὺς ἀναδοθέντας ἦλους καταρρεῖν,

1047. Γιὰ τὸν ὀρισμὸ τῶν ἦλων βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. *συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 2, 17 [XIII 537, 17-18 K.]: *ποιεῖ* [sc. ἡ Μοσχίωνος καταγματική] *καὶ πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν ποδῶν καὶ χειρῶν τυλοειδεῖς ἐπαναστάσεις, ἃς ἦλους καλοῦμεν = ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ.* 15, 14 [σ. 63, 17-18 Ζερβ.]. ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 80 [CMG IX/1, σ. 312, 4-6]: *ἔστι δὲ ὁ ἦλος ὄγκος περιφερῆς, λευκός, ὠμοιωμένος ἦλου κεφαλῆ, συνιστάμενος κατὰ πάντα μέρη τοῦ σώματος, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς τῶν ποδῶν πέλμασι καὶ τοῖς δακτύλοις.*

1048. Ἐξ ἄλλου τὸν ὄρο αὐτὸν δὲν τὸν ἔχω ἐντοπίσει στὴν ἰατρικὴ γραμματεία: ὅσον ἀφορᾶ τοὺς λοιποὺς συγγραφεῖς ἐντοπίζεται τέσσερις μόνο φορές, στὸν ΦΙΛΟΔΗΜΟ, *Περὶ μουσικῆς* = ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΣ, *SVF*, τ. 3, ἀπ. 89 (: *ταραχῶν εἶναι καταπαυστικόν*), στὰ ἀρχαῖα ΣΧΟΛΙΑ στὸν Αἰσχ., *ΑΓΑΜ.* 1418 (: *ἐπιωδὸν*) *μεικτικὴν, καταπαυστικήν*), στὰ ἀρχαῖα ΣΧΟΛΙΑ στὸν ΑΠΟΛΛΩΝ. ΡΟΔΙΟ, *ΑΡΓΟΝ.* 167 (: *καταπαυστικά τῆς ὀργῆς*), καὶ στὸν ΕΥΣΤΑΘ., *Παρεκβ. εἰς Ὀμ.* Ἰλ. Α 473 [I 212, 10-11 van der Valk] (: *καταπαυστικὸν κακοῦ*).

1049. Βλ. *LSJ* καὶ *Index Hipp.*, στὸ λ.

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἔχει καὶ τὴν ιδιότητα νὰ προκαλεῖ συσπάσεις, ὥστε οἱ τύλοι ποὺ δημιουργήθηκαν νὰ ἀποπίπτουν».

Βλ. ἀκόμη Κρατ., ἀπ. 5 Wellm.: ἀσφόδελος· τούτου αἱ ρίζαι δύναμιν ἔχουσιν διουρητικὴν καὶ ἐμμήνων κατασπαστικὴν· ἐπίσης Ἴπποκρ., Π. γυν. 109 [VII 426, 15 L.]: ἕτερον [sc. πρόσθετον] καθαρτήριον καὶ κατασπαστικόν Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 136 [I 207, 10-11 Wellm.]: θρίδαξ ἡμερος εὐστόμαχος, ὑποψύχουσα, ὑπνωτική, κοιλίας μαλακτική, γάλακτος κατασπαστική, καὶ Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 6, 31 [CMG VI/1/1, σ. 185, 4-5]: ἐκβάλλει δέ [sc. ἢ πρὸς πυγὴν ἄλσις] καὶ δεύτερα κατεχόμενα, καὶ ὑστέρας ἀναδρομῆς κατασπαστικόν¹⁰⁵⁰ καὶ αἰμορροΐδος προκλητικόν.

σ. 49, 6-13: ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] ἢ διὰ τῶν αἱμάτων τῶν νησῶν ποιούσα πρὸς παντὸς ἰοβόλου πληγὴν καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων· πεπερέως μέλανος, κόστου, κρόκου, ἀκόρου, φοῦ, μείου, δικτάμνου, ἀμμωνιακοῦ, ἀγαρικοῦ ἀνὰ δραχμὰς β', ἀμώμου, ὀποβαλσάμου, πηγάνου ἀγρίου σπέρμα, μαράθρου σπέρμα ἀνὰ δραχμὰς γ', γεντιανῆς, τριφυλλίου, σχοίνου ἄνθους, λιβάνου, ρόδων ξηρῶν, πετροσελίνου, πολίου ἀνὰ δραχμὰς ε', κιναμώμου δραχμὰς ς', σκορδίου ἄνθους δραχμὰς η', σμύρνης, νάρδου Ἰνδικῆς ἀνὰ δραχμὰς ι', κρόκου δραχμὰς ιβ', κασί-
ας δραχμὰς η', μέλιτος ἐφθοῦ τὸ ἄρκοῦν, χρῶ.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες δύο παρατηρήσεις:

α') Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τοῦ χωρίου δημιουργεῖται ἡ ἀπορία, πῶς εἶναι δυνατόν τὸ βασικὸ συστατικὸ τῆς ἀντιδότου νὰ εἶναι τὸ αἷμα τῶν νησῶν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτει καὶ ἡ ὀνομασία της, ἐνῶ μεταξὺ τῶν συστατικῶν της νὰ μὴν καταγράφεται οὔτε ἡ ἐλάχιστη ποσότητα τέτοιου αἵματος. Τὰ ἐνδεχόμενα ποὺ ἐξηγοῦν τὴν ἀσυνέπεια αὐτὴ εἶναι δύο, εἴτε ὅτι μετὰ τὴν καταγραφή τῆς εἰσαγωγικῆς φράσεως, γιὰ κάποιον λόγο, παραλείφθηκε ἡ ἀναγραφή τῆς διὰ τῶν αἱμάτων τῶν νησῶν, καὶ ὁ ἀντιγραφεὴς συνέχισε μὲ κάποια ἀπὸ τίς ἐπόμενες ἀντιδότους, εἴτε ὅτι κατὰ τὴν ἀναγραφή τῆς συνθέσεως τοῦ φαρμάκου παραλείφθηκε τὸ ἐν λόγῳ συστατικὸ (ἴσως καὶ μερικὰ ἄλλα). Ἡ δευτέρη αὐτὴ σκέψη ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι τὸ ἐν λόγῳ σκεῦασμα παρουσιάζει πολὺ μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὴν δι' αἱμάτων ἀντίδοτον, τὴν ὁποία παραθέτει ὁ Παῦλος Αἰγινήτης· βλ.

Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 7, 11
[CMG IX/2, σ. 298, 7-18]:
ἢ διὰ τῶν αἱμάτων

ποιούσα πρὸς πάντα τὰ ἰοβόλα
καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα φάρμακα.

Ἀνών. [Αἴλ. Προμ.], Π. ἰοβ. καὶ
δηλητ. 10 [σ. 49, 6-13 Ihm]:
ἢ διὰ τῶν αἱμάτων
τῶν νησῶν

ποιούσα πρὸς παντὸς ἰοβόλου πληγὴν
καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων.

1050. Βλ. καὶ τὸ σχετικὸ κριτ. ὑπόμν. τοῦ Raeder: «5 κατασπαστικόν AC: καταπαυστικόν N: corr. C2 Dg».

πεπέρεως λευκοῦ καὶ μακροῦ,
κόστου, ἀκόρου, φοῦ,
ἀνίσου,

δικτάμνου Κρητικοῦ ἀνά δραχμὰς β΄,

ἀμώμου, ὀποβαλσάμου,
πηγάνου ἀγρίου σπέρματος,
μαράθρου σπέρματος,
κυμίνου Αἰθιοπικοῦ, ἀνήθου,
νήσσης ἄρρενος αἵματος ξηροῦ,
ἐρίφου αἵματος, χηνὸς αἵματος,
θηλείας νήσσης αἵματος
ἀνά δραχμὰς δ΄,
γεντιανῆς ρίζης, τριφύλλου,
σχοίνου ἄνθους, λιβανωτοῦ,
ρόδων ξηρῶν

ἀνά δραχμὰς δ΄,
κιναμώμου δραχμὰς β΄,
σκορδίου δραχμὰς η΄,
πετροσελίνου, πολίου
<ἀνά> (addidi) δραχμὰς η΄,
σμύρνης, νάρδου
ἀνά δραχμὰς ς΄,

κασσίας δραχμὰς γ΄,
ὀποῦ Κυρηναϊκοῦ δραχμὰς γ΄,
στοιχάδος δραχμὰς ε΄,
ἀσάρου δραχμὰς β΄,
ἀμμωνιακοῦ θυμιάματος δραχμὰς γ΄,
μήου Ἀθαμαντικοῦ δραχμὰς β΄,
ἀγαρικοῦ δραχμὰς β΄,
καρποβαλσάμου κόκκους κ΄,
μέλιτος ἐφθοῦ τὸ ἀρκοῦν¹⁰⁵¹.

πεπέρεως μέλανος,
κόστου, κρόκου, ἀκόρου, φοῦ,

μείου

δικτάμνου, ἀμμωνιακοῦ,
ἀγαρικοῦ ἀνά δραχμὰς β΄,
ἀμώμου, ὀποβαλσάμου,
πηγάνου ἀγρίου σπέρμα,
μαράθρου σπέρμα

ἀνά δραχμὰς γ΄,
γεντιανῆς, τριφυλλίου,
σχοίνου ἄνθους, λιβάνου,
ρόδων ξηρῶν
πετροσελίνου, πολίου
ἀνά δραχμὰς ε΄,
κιναμώμου δραχμὰς ς΄,
σκορδίου ἄνθους δραχμὰς η΄,

σμύρνης, νάρδου Ἰνδικῆς
ἀνά δραχμὰς ι΄,
κρόκου δραχμὰς ιβ΄,
κασσίας δραχμὰς η΄,

μέλιτος ἐφθοῦ τὸ ἀρκοῦν, χρῶ.

1051. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι τὸ παρατιθέμενο κείμενο τοῦ Παύλου ταυτίζεται ἐν πολλοῖς μὲ τὸ ἀντίστοιχο κείμενο τοῦ ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 8 [XIV 151, 8-152, 3 K.] (ἢ διὰ τῶν αἰμάτων πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων καὶ παντὸς ἰοβόλου πληγῆν), συγκρίνω ὁμῶς ἐδῶ τὸ κείμενο τοῦ

Από τή σύγκριση τῶν δύο κειμένων προκύπτει ὅτι τὸ μέλι καθὼς καὶ ὅλα τὰ φυτικά συστατικά τῆς δι' αἱμάτων τῶν νησῶν (Ἀνών.), πλὴν τοῦ κρόκου, ἀποτελοῦν συστατικά καὶ τῆς δι' αἱμάτων ἀντιδότου (Παῦλ. Αἰγίν.)· ἡ βασικὴ ὁμως διαφορὰ μεταξύ τους ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι στὸ φάρμακο, ὅπως τὸ παραθετεῖ ὁ Παῦλος, περιέχεται καὶ αἷμα νήσσης, καὶ μάλιστα ἄρρενος καὶ θηλείας (καθὼς καὶ αἷμα ἐρίφου καὶ χηνός)¹⁰⁵². Συνεπῶς μεταξύ τῶν συστατικῶν τῆς διὰ τῶν αἱμάτων τῶν νησῶν ἀντιδότου τοῦ Ἀωνύμου [Αἰλ. Προμ.:] πρέπει νὰ καταγραφόταν τουλάχιστον καὶ αὐτὰ τὰ δύο εἶδη αἵματος (δηλ. τῆς ἄρρενος καὶ τῆς θηλείας νήσσης), ὥστε ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς νὰ ἀνταποκρίνεται στὴ σύνθεσή της, ἐνῶ τὸ πιθανὸ σημεῖο ἀπὸ ὅπου ἐξέπεσε ἡ σχετικὴ καταγραφή πρέπει νὰ ἐντοπισθεῖ μᾶλλον πρὶν ἀπὸ τὴ γεν. γεντιανῆς (δηλ.: <e.g.: νήσσης ἄρρενος αἵματος ξηροῦ, θηλείας νήσσης αἵματος,> γεντιανῆς, τριφυλλίου, ...).

β') Ἐπίσης στὸ χωρίο πηγάνου ἀγρίου σπέρμα, μαράθρου σπέρμα ἀνὰ δραχμάς γ' τὸ σπέρμα, καὶ στίς δύο περιπτώσεις, πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ σπέρμα<τος>. Ὑπὲρ τῆς διορθώσεως αὐτῆς βλ. τὸ χωρίο τοῦ Παύλου Αἰγινήτη, τὸ ὁποῖο παρατέθηκε ἀμέσως παραπάνω, καθὼς καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 48, 25-27: ἀριστολοχίας, δαύκου σπέρματος, πάνακος ἀνὰ δραχμάς δ' ... ἀνίσου, σελινοςπέρματος, πυρέθρου ἀνὰ δραχμὴν α', οἱ δὲ ἀνὰ δραχμάς δ'· σ. 53, 9-10: ἀριστολοχίας μακρᾶς, μελάνθης, ὀποπάνακος ρίζης, πηγάνου ἀγρίου σπέρματος ἀνὰ δραχμάς δ', κ.ἄ.¹⁰⁵³. Πρβ. καὶ παραπάνω, σ. 280-282, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 47, 18-22, καὶ παρακάτω, σ. 306-307 καὶ σ. 351-352, τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 52, 39-40, καὶ σ. 61, 18-21, ἀντίστοιχα.

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω ἢ πιθανὴ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου πρέπει νὰ γίνεи ὡς ἀκολούθως:

ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] ἢ διὰ τῶν αἱμάτων τῶν νησῶν ποιοῦσα πρὸς παντὸς ἰοβόλου πληγὴν καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων· πεπερέως μέλανος, κόστου, κρόκου, ἀκόρου, φοῦ, μείου, δικτάμνου, ἀμμωνιακοῦ, ἀγαρικοῦ ἀνὰ δραχμάς β', ἀμώμου, ὀποβαλσάμου, πηγάνου ἀγρίου σπέρμα<τος>, μαράθρου σπέρμα<τος> ἀνὰ δραχμάς γ', <e.g.: νήσσης ἄρρενος αἵματος

Ἀωνύμου [Αἰλ. Προμ.:] μὲ αὐτὸ τοῦ Παύλου, ἐπειδὴ τὰ δύο αὐτὰ ὁμοιάζουν περισσότερο σὲ κάποιες ἐπὶ μέρους ἐκφράσεις (ἂν καὶ ἐντοπίζονται περιπτώσεις, στίς ὁποῖες ἡ καταγραφόμενη ἀπὸ τὸν Ἀωνύμο ποσότητα μερικῶν φαρμακευτικῶν ὑλικῶν συμφωνεῖ μὲ ἐκείνη τοῦ Γαληνοῦ καὶ ὄχι τοῦ Παύλου). Πρβ. καὶ ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 3 [XIV 124, 11-126, 5 K.] (ἀπὸ τὸν Δαμοκράτη): ἄλλη δι' αἱμάτων ἀντίδοτος, ἣν φασίν τινες ποιεῖν ἄμεινον πρὸς τὰ δηλητήρια. Ἡ Ihm δὲν ἔχει ὑπ' ὄψιν τῆς τὰ δύο αὐτὰ χωρία (τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Γαληνοῦ), βλ. *Der Traktat*, σ. 85-86.

1052. Ἔτσι δικαιολογεῖται ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ φαρμάκου: Ἡ διὰ τῶν αἱμάτων ... ἐπίσης στὴ σύνθεση τοῦ φαρμάκου κατὰ τὸν Παῦλο περιλαμβάνονται καὶ κάποια ἄλλα ἐπὶ πλεόν ὑλικά.

1053. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 264, ὑπόσημ. 969.

ξηροῦ, θηλείας νήσσης αἵματος, > γεντιανῆς, τριφυλλίου, σχοίνου ἄνθους, λιβάνου, ρόδων ξηρῶν, πετροσελίνου, πολίου ἀνά δραχμὰς ε΄, κινάμου δραχμὰς ς΄, σκορδίου ἄνθους δραχμὰς η΄, σμύρνης, νάρδου Ἰνδικῆς ἀνά δραχμὰς ι΄, κρόκου δραχμὰς ιβ΄, κασίας δραχμὰς η΄, μέλιτος ἐφθοῦ τὸ ἄρκοῦν, χρῶ.

σ. 49, 31-33: σκολόπενδρα ἢ χερσαία ζῶν ἐστὶ μικρόν, πολύπουν, ὑπόπλατον, ἐπίμηκες, λεπτόν τὴν χροιάν τμηλίνη κατάστικτον ἐκ μέλανος ἔχον τὰς στιγμαῖς ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μέλαν ἅπαν τὸ σῶμα.

Στὸ χωρίο αὐτό, στὸ ὁποῖο ἡ Ihm θέτει ἀνάμεσα σὲ σταυροὺς τὸ κείμενο μηλίνη ... στιγμαῖς, τὸ μηλίνη πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ μηλίνη<ν>, ἐνῶ δὲν ὑφίσταται κανένα πρόβλημα μεταξύ τῶν λέξεων στιγμαῖς καὶ ἐνιαχοῦ, ὅπου ἡ ἐκδ. θέτει τὸν δεύτερο σταυρό. Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

σκολόπενδρα ἢ χερσαία ζῶν ἐστὶ μικρόν, πολύπουν, ὑπόπλατον, ἐπίμηκες, λεπτόν, τὴν χροιάν μηλίνη<ν> [sc. ἔχον], κατάστικτον, ἐκ μέλανος ἔχον τὰς στιγμαῖς, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μέλαν ἅπαν τὸ σῶμα,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἡ χερσαία σκολόπενδρα εἶναι ἓνα μικρὸ ζῶο, μὲ πολλὰ πόδια, ἐλαφρῶς πεπλατυσμένο, μακρὺ, λεπτό, ἔχοντας χρῶμα ὅπως τοῦ μήλου, κατάστικτο, μὲ μαῦρα στίγματα, ἐνῶ σὲ μερικά σημεῖα ὅλο τὸ σῶμα του εἶναι μαῦρο»¹⁰⁵⁴.

Πρβ. καὶ σ. 51, 1-3: τὴν δὲ χροιάν τινες αὐτῶν [sc. τῶν ἀσκαλαβωτῶν] μηλίζουσαν, ἕτεροι δὲ ἡρέμα ὑποφοινισσομένην, κατάστικτοι δὲ πάντες ἐκ λευκοῦ καὶ μέλανος ... σ. 54, 30-31: χροιάν δὲ ὑπόπυρρον (πρηστήρ), καὶ σ. 57, 5: τὴν χροιάν ὑπόλευκος (τυφλίας)· πρβ. ἐπίσης Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 5, 3 [XII 846, 9 K.]: ὥστε ἔχειν μῆλινον τὸ χρῶμα, καὶ Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 11, Β 11 [CMG VI/1/2, σ. 94, 14]: βότρυς πάα ἐστὶν ὅλη μηλίνη¹⁰⁵⁵.

σ. 50, 4-6: κατάπλαττε δὲ τὸν οἰδοῦντα τόπον [sc. τοῦ δηχθέντος ὑπὸ σκολοπένδρης] σκίλλη τετριμμένη μετὰ ἄρτου καὶ ὕδατος ἢ πηγάνω χλωρῶ ἢ ὀριγάνου φύλλα μετὰ ἀλφίτων ἢ σποδῶ ὄξει πεφυραμένη.

Σχετικὰ μὲ τὴν διόρθωση τῆς ἐκφράσεως ὀριγάνου φύλλα σὲ ὀριγάνου φύλλοις βλ. παρακάτω, σ. 296-298, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 50, 21-23.

σ. 50, 11-14: περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν. <...> τοῖς ὑπὸ τούτων πληγεῖσιν ἐγγινόμενα συμπτώματα οὐχ ὡς μεγάλα ἢ ἐπικίνδυνα ὄντα, ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ πεπληγμένοι θορυβῶνται, δοκοῦντες ὑπὸ ἀναιρετικοῦ ζῶου πεπλήχθαι.

1054. Εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ διόρθωση αὐτὴ ἀπαιτεῖται, ἐπειδὴ τὰ ἐπίθετα προσδιορίζουν τὸ ζῶον (οὐδ.) καὶ ὄχι τὴν σκολόπενδραν (θηλ.). Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 324, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 57, 11-12.

1055. Πὰ τὴν διόρθωση αὐτὴ βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 39-40.

Τὸ πρόβλημα τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἐντοπίζεται σὲ δύο σημεία, στὴν ἀρχὴ τοῦ (ἀμέσως μετὰ τὸν τίτλο τοῦ κεφ.), ὅπως ἐπεσήμανε ἤδη ἡ ἐκδ.¹⁰⁵⁶, καὶ στὴν ἔλλειψη ρήματος. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κεφ. *περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν* δὲν πρέπει νὰ ἔχει ἐκπέσει μεγάλο τμήμα τοῦ κειμένου, ἐνῶ τὸ ρῆμα ποῦ λείπει εἶναι κάποιος τύπος τοῦ ρ. *ἀναγράφω*· μὲ βάση τὸ παραπάνω σκεπτικὸ θεωρῶ ὅτι τὸ κείμενο πρέπει, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἐξῆς:

περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν. <Τὰ> τοῖς ὑπὸ τούτων πληγεῖσιν ἐγγινόμενα συμπτώματα <ἀναγράφωμεν> οὐχ ὡς μεγάλα ἢ ἐπικίνδυνα ὄντα, ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ πεπληγμένοι θορυβῶνται, δοκοῦντες ὑπὸ ἀναιρετικοῦ ζῶου πεπληγῆθαι¹⁰⁵⁷,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Σχετικὰ μὲ τὶς σφήκες καὶ τὶς μέλισσες. Τὰ συμπτώματα ποῦ παρουσιάζονται σ' αὐτοὺς ποῦ ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ αὐτὰ (τὰ ζῶα) τὰ καταγράφουμε ὄχι ἐπειδὴ εἶναι σοβαρὰ ἢ ἐπικίνδυνα, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ ἀνησυχοῦν αὐτοὶ ποῦ ἔχουν τσιμπηθεῖ, θεωρώντας ὅτι ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ κάποιο ζῶο ποῦ προκαλεῖ θάνατο».

Γιὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ *ἀναγράφωμεν* βλ. σ. 59, 17: *περὶ δακετῶν ζῶων μέλλοντες ἀναγράφειν*, καὶ σ. 62, 31-32: *ἐπειδὴ καὶ ταῦτα* [sc. αἱ μυῖαι] *λυπεῖ τὰ ἡμέτερα σώματα, καὶ περὶ τῆς τούτων φθορᾶς τε καὶ διώξεως ἀναγραψόμεθα*: ἀκόμη Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 31, 5 [CMG X/1/1, σ. 35, 9-10]: *ὄθεν μάταιον καὶ περισσὸν ἡγοούμεθα βοηθήματα ἀναγράφειν* [sc. τοῖς ὑπὸ βασιλίσκου πεπληγμένοις] = Ἄετ., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 34 [σ. 287, 7-8 Ζερβ.]: *ὄθεν μάταιον καὶ περιττὸν ἡγοούμεθα βοηθήματα ἐπὶ τούτων* [sc. τῶν ὑπὸ βασιλίσκου δηχθέντων] *ἀναγράφειν*.

σ. 50, 21-23: *βοηθοῦνται δὲ κοινῶς οἱ ὑπ' αὐτῶν* [sc. τῶν σφηκῶν καὶ τῶν μελισσῶν] *πεπληγμένοι πηλῶ <ἢ> βολβίτω ἢ προβατεία κόπρω μετ' ὄξυκράτου καταχρίομενοι ἢ μαλάχης φύλλα ὁμοίως σὺν ὄξυκράτῳ ἐφθῆ ἢ ὑποκουστίδος χυλῶ ...*

Ἡ ἔκφραση *φύλλα ... ἐφθῆ* ἀποτελεῖ «διόρθωση» τῆς ἐκδ. ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *φύλλα ἐφθά*¹⁰⁵⁸. Μάλιστα στὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἐκδόσεως ἡ *Ihm* σημειώνει ὅτι τὸ οὐσ. *φύλλον, τό*, ἐντοπίζεται στὸν ἐνικ. ἀριθμ. ὡς θηλυκό, ἢ *φύλλα* (ἐνῶ ὁ πληθ. τοῦ σχηματίζεται κανονικὰ ὡς οὐδ.)¹⁰⁵⁹.

1056. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 12: «lac. statui, cf. προδιασαφήσαντες Ph.».

1057. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 40-41. Μιὰ δεύτερη δυνατότητα ἀποκατάστασεως τοῦ χωρίου αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: *περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν. <δεῖ δὲ καὶ τὰ> τοῖς ὑπὸ τούτων πληγεῖσιν ἐγγινόμενα συμπτώματα <ἀναγράφωμεν> οὐχ ὡς μεγάλα ...*, ἢ πρώτη ὁμοίως συμπλήρωση εἶναι ἡ οἰκονομικότερη καὶ καθιστᾶ πλήρως κατανοητὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ χωρίου. Πρβ. καὶ παραπάνω, σ. 182-183, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο τοῦ ΦΙΛΟΥΜ., σ. 15, 16-20.

1058. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 23, ὅπου σημειώνεται μόνον ἡ δεύτερη διόρθωση: «ἐφθῆ scripsi: ἐφθά V».

1059. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ σημειώνω ὅτι ἡ πολυμορφία τῶν διαφόρων λέξεων ποῦ διατηρεῖ στὴν ἐκδοσὴ τῆς ἡ ἐκδ. καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἐκθέτει στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μιὰ λανθασμένη μεθοδολο-

Βέβαια ἡ παραδεδομένη γραφή εἶναι λανθασμένη, ἀφοῦ στοῦ ἐξεταζόμενο χωρίο συντακτικὰ ἀπαιτεῖται δοτ. τοῦ μέσου· προφανῶς λοιπὸν πρέπει νὰ προκριθεῖ ἡ διόρθωση *φύλλοις ἐφθοῖς* καὶ ὄχι νὰ ἐπινοηθεῖ ἓνα ἀνύπαρκτο γένος τοῦ οὐσ. *φύλλον*. Ἐξ ἄλλου ὅταν προτείνονται φύλλα διαφόρων φυτῶν ἢ δένδρων ὡς θεραπευτικὰ ὑλικά, τότε στίς σχετικὲς ἐκφράσεις χρησιμοποιεῖται κυρίως πληθ. ἀριθμ.· βλ. λίγο παρακάτω, στοῦ ἴδιου χωρίου, σ. 50, 24: *ἢ σησάμου φύλλοις*· ἀκόμη Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 11, 4 [CMG X/1/1, σ. 16, 2]: *δάφνης ἀπαλοῖς φύλλοις*· 21, 4 [CMG X/1/1, σ. 27, 28]: *ἀμπέλου φύλλοις ἐφθοῖς*· αὐτόθι [CMG X/1/1, σ. 28, 1]: *ἀνδράχνης φύλλοις*, κ.ἄ.· Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 1, 28 [I 33, 5 Wellm.]: *τὰ δὲ φύλλα αὐτῆς* [sc. τῆς ἑλενίου βοτάνης]· 1, 39 [I 40, 1-2 Wellm.]: *τὰ ἀπαλὰ φύλλα τῆς μελαίνης μυρσίνης*, κ.ἄ.· Γαλην., *Π. τροφ. δυν.* 2, 51 [VI 638, 5 K. = CMG V/4/2, σ. 317, 3]: *θρίδακος φύλλοις*· *Θεραπ. μέθ.* 4, 5 [X 282, 9 K.]: *τῆς τριφύλλου τὰ φύλλα*· *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 1, 1 [XII 423, 5 K.]: *καλάμου φύλλων*· *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 5, 3 [XIII 800, 14 K.]: *ἰτέας φύλλων*, κ.ἄ. Ἄρα τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

... καταχρίόμενοι, ἢ μαλάχης φύλλοις ὁμοίως σὺν ὄξυκράτῳ ἐφθοῖς, ἢ ὑποκιστίδος χυλῶ ...

Ὅπως δὴποτε ἡ διόρθωση αὐτὴ ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀναμενόμενη σύνταξη στοῦ ἐξεταζόμενο χωρίο. Πρέπει ὅμως νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* ἐντοπίζεται ἓνα ἀκόμη χωρίο, ὅπου ὑπάρχει ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἀνωμαλία (δηλ. τῆς σύνταξης μὲ δοτ. τοῦ μέσου ἀκολουθεῖ σύνταξη τοῦ ἴδιου ρήματος μὲ αἰτιατ. καὶ ὕστερα πάλι μὲ δοτ. τοῦ μέσου)· βλ. σ. 50, 4-6: *κατάπλαττε δὲ τὸν οἰδοῦντα τόπον σκίλλη τετριμμένη μετὰ ἄρτου καὶ ὕδατος ἢ πηγάνῳ χλωρῶ ἢ ὀριγάνου φύλλα* [V: *λλα Ihm*] *μετὰ ἀλφίτων, ἢ σποδῶ ὄξει πεφυραμένη*. Ἐπίσης σὲ ἓνα ἄλλο χωρίο ἐναλλάσσονται οἱ δύο ἐν λόγῳ συντάξεις· βλ. σ. 55, 1-2: *βοηθοῦνται δὲ οἱ ὑπὸ τούτων* [sc. τῶν πρηστήρων] *δεδηγμένοι ἀνδράχνη καὶ ἀλφίτῳ καταπλασσόμενοι ἢ ἀμπέλου φύλλα* [V: *-λλα Ihm*] *σὺν μέλιτι*. Στὰ ἰατρικὰ κείμενα ἡ ἀλλαγὴ τῆς συντάξεως μέσα στὴν ἴδια περίοδο δὲν εἶναι ἀσυνήθιστη, σ' αὐτὲς ὅμως τίς περιπτώσεις παρατηροῦνται δύο μόνο συντάξεις (συνήθως ἀλλαγὲς ὑποκειμένων, καὶ ὄχι μετὰ τὴν δευτέρην σύνταξη ἐπαναφορὰ τῆς πρώτης)¹⁰⁶⁰. Στὸ χωρίο ποῦ διορθώνεται, ἂν τὸ διατηρήσουμε ὅπως παραδίδεται, πρέπει νὰ μεταφράσουμε: «Ὅσοι ἔχουν τσιμπηθεῖ ἀπὸ σφήκες ἢ μέλισσες ὠφελοῦνται ἀπὸ

γικὴ ἀντιμετώπιση (βλ. Ihm, *Der Traktat*, σ. 39), πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ ἐξαλειφθεῖ —τουλάχιστον κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς— σὲ ἐπόμενη ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου (φυσικὰ δὲν ἐννοῶ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη, τὰ ὅποια ἡ Ihm ἐκλαμβάνει ὡς διαφορετικὲς μορφὲς τῶν λέξεων). Βλ. καὶ σ. 324, τὴν παρατήρησιν στοῦ χωρίου, σ. 57, 29 καὶ σ. 333, ὑπόσημ. 1164.

1060. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 379-380, τὴν παρατήρησιν στοῦ χωρίου, σ. 68, 29-31.

κοινά (δηλ. από τὰ ἴδια) *βοηθήματα*¹⁰⁶¹, καταχριόμενοι μὲ πηλὸ ἢ μὲ κοπριά βοῶν ἢ μὲ κοπριά προβάτων, ἢ (κατάπλασσε) φύλλα μολόχας βρασμένα σὲ ξινὸ κρασί ἀναμεμιγμένο μὲ νερό, ἢ (καταχριόμενοι) μὲ χυλὸ ὑποκιστίδος ...». Βέβαια ἡ σύνταξη αὐτὴ εἶναι ἀρκετὰ βεβιασμένη, πρέπει ὅμως νὰ σημειώσω ὅτι ὁ Wellmann σὲ μιὰ παραπλήσια περίπτωση στὸ Π. Ιοβ. τοῦ Φιλουμένου διατηρεῖ τὸ κείμενο ὅπως παραδίδεται βλ. Φιλοῦμ., Π. Ιοβ. 19, 2 [CMG X/1/1, σ. 26, 8-11]: *πρὸς μὲν πρηστήρας ἀδράχνη [leg. ἀνδρ-] καὶ ἀλφίτοις καταπλάσσειν, ἢ ἀμπέλου φύλλα ἐφθὰ μετὰ μέλιτος, ἐσθίειν δὲ τάριχον ὠμὸν καὶ πίνειν ἀκρατέστερον οἶνον καὶ κελεύειν ἐμεῖν* (: «σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ πρηστήρες πρέπει νὰ βάζουμε κατάπλασμα ἀπὸ γλυστρίδα καὶ ζύμη, ἢ νὰ θέτουμε (στὸ δῆγμα) ὡς κατάπλασμα φύλλα ἀμπέλου βρασμένα σὲ μέλι, νὰ τρώει (ὁ δηχθεῖς) ὠμὸ παστό (ψάρι ἢ κρέας) ...»). Ἄν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ παραπάνω χωρίου ἀπὸ τὸν Wellmann, τότε καὶ τὰ τρία χωρία τοῦ Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.]; ποὺ καταγράφονται παραπάνω, πρέπει νὰ παραμείνουν ὅπως παραδίδονται· διαφορετικά, τόσο σ' αὐτὰ ὅσο καὶ στὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου, πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ σύνταξη¹⁰⁶². Πάντως σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατηρηθεῖ στὸ κείμενο ἡ δοτ. *φύλλα* [!] τῆς ἐκδόσεως τῆς Ihm.

σ. 50, 27-30: *ἐπειδὴ [...] παριπτάμενα τὰ ζῶα [sc. αἱ σφήκες καὶ αἱ μέλισσαι] ἐπικαθίζεται νεκροῖς σώμασιν ἰωδῶν θηρίων καὶ τούτων ἀποματτόμενα τὴν κακίαν οὐ σμικρῶν κινδύνων αἴτια τοῖς δακνομένοις γίνονται. χρή τοῖς οὕτως ἐπιφαινομένοις ...*

Στὸ παραπάνω χωρίο:

α') Τὸ χάσμα τῶν ἑπτὰ περίπου γραμμάτων ποὺ ὑπάρχει στὸ χφ. V¹⁰⁶³ πιθανότατα πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

ἐπειδὴ <δ' ἐνίστε> παριπτάμενα τὰ ζῶα ἐπικαθίζεται νεκροῖς σώμασιν ...

Ἡ συμπλήρωση αὐτὴ προτείνεται μὲ βάση τὸ σκεπτικὸ ὅτι οἱ σφήκες καὶ οἱ μέλισσες μόνο περιστασιακὰ ἐνδέχεται νὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφή μὲ πτώματα *ἰωδῶν/ιοβόλων θηρίων*, καὶ μόνο στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀποτελοῦν μεγάλο κίνδυνο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὁποίους θὰ τσιμπήσουν.

β') Ἡ πρόταση *χρή τοῖς οὕτως ἐπιφαινομένοις ...* (μὲ τὴν ὁποία καὶ τελειώνει τὸ κεφ. *περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν*) λανθασμένα χωρίζεται ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ προηγεῖται μὲ τελεία. Οἱ δύο αἰτιολογικὲς προτάσεις *ἐπειδὴ ... ἐπικαθίζεται ... γίνονται*, ποὺ κατὰ τὴ στίξη τῆς Ihm ἀπαρτίζουν περίοδο, ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτὴ τὴν

1061. Δηλ. γιὰ τὰ δῆγματα καὶ τῶν δύο αὐτῶν ἰοβόλων χρησιμοποιοῦνται τὰ ἴδια θεραπευτικὰ μέσα.

1062. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 41-42.

1063. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 28: «post ἐπειδὴ spatium circ. septem lit. V».

κύρια πρόταση. Είναι λοιπόν σαφές ότι η τελεία μετά τὸ γίνεταί πρέπει νὰ ἀπαλειφθεῖ καὶ ἀντὶ αὐτῆς νὰ τεθεῖ κόμμα¹⁰⁶⁴.

Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἐπειδὴ <δ' ἐνίστε> παριπτάμενα τὰ ζῶα [sc. αἱ σφῆκες καὶ αἱ μέλισσαι] ἐπικαθέζεται νεκροῖς σώμασιν ἰωδῶν θηρίων καὶ τούτων ἀποματτόμενα τὴν κακίαν οὐ μικρῶν κινδύνων αἴτια τοῖς δακνομένοις γίνεταί, χρῆ τοῖς οὕτως ἐπιφαινομένοις ...,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἐπειδὴ ὁμως τὰ ζῶα (αὐτὰ = οἱ σφῆκες καὶ οἱ μέλισσες) μερικὲς φορές, πετώντας κοντὰ σὲ νεκρὰ σώματα ζῶων ποὺ ἔχουν δηλητήριο, κάθονται πάνω τους καί, ἀπομυζώντας τὴ βλαπτικὴ οὐσία τους¹⁰⁶⁵, γίνονται αἴτια ὄχι μικρῶν κινδύνων γιὰ ἐκείνους ποὺ τσιμποῦν, πρέπει σ' αὐτοὺς ποὺ ἐμφανίζονται τέτοια συμπτώματα ...».

σ. 50, 30-32: *chrē tois outōs epifainomenois kai thriakē antidōtw kai ēmplāstrw kai tē ἄλλῃ ἀγωγῇ πρὸς ἀσπιδοθήκτους χρῆσθαι.*

Στὸ παραπάνω χωρίο ὑποδεικνύεται ἡ ἀντιμετώπιση τῶν συμπτωμάτων ποὺ ἐμφανίζονται ὕστερα ἀπὸ δῆγμα σφηκῶν καὶ μελισσῶν. Ὅπως εἶναι παραδεδομένο τὸ κείμενο, προκύπτει ὅτι στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ὁ γιατρός πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει κάποιο θηριακὸ ἀντίδοτο (δὲν καταγράφεται ἓνα συγκεκριμένο) καὶ κάποιο ἔμπλαστρο (καὶ πάλι δὲν σημειώνεται ποιό). Ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου, ἂν καὶ κρίνει ἐπώδυνα ἀλλὰ γενικὰ ἀκίνδυνα τὰ δῆγματα τῶν ἐν λόγῳ ἐντόμων, δὲν καταγράφει μόνον εἰδικὴ θεραπεία¹⁰⁶⁶, ἀλλὰ ὑποδεικνύει καὶ κάποια γενικὰ βοηθήματα ἰσχυρότερης δράσεως ἀπὸ ὅ,τι τὰ προηγούμενα, καθὼς καὶ τὴν θεραπεία γιὰ ὅσους ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ἀσπίδα· τὰ βοηθήματα αὐτὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὶς περιπτώσεις ἐκείνες, κατὰ τίς ὁποῖες οἱ σφῆκες καὶ οἱ μέλισσες εἶναι φορεῖς ἐπικίνδυνων ἰῶν, τοὺς ὁποῖους μεταφέρουν στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ νεκρὰ σώματα δηλητηριωδῶν ζῶων. Πιστεύω λοιπὸν ὅτι μὲ τὴν ἔκφραση *καὶ θηριακῆ ἀντιδότη* καὶ *ἐμπλάστρω* γίνεται, πιθανότατα, ὑπόδειξη νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἐπιλεκτικὰ ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔμπλαστρα καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ δέκα τρία θηριακὰ ἀντίδοτα, ποὺ ἔχουν ἤδη καταγραφεῖ, ὡς γενικὰ θεραπευτικὰ μέσα, σὲ δύο προηγούμενα διαδοχικὰ κεφφ. τοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενου ἔργου¹⁰⁶⁷. τὰ ἔμπλαστρα αὐτὰ εἶναι ἀποτελεσματικὰ κατὰ ὄλων τῶν ἰοβόλων, ἐνῶ τὰ θηριακὰ ἀντίδοτα ἐνδείκνυνται ἐπίσης κατὰ

1064. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 42-43.

1065. Δηλ. τὸ δηλητήριο, τὸν ἰόν, φορεῖς τοῦ ὁποίου εἶναι.

1066. Ὅπως π.χ. κάνει ὁ ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 11, 3 [CMG X/1/1, σ. 15, 24-16, 3].

1067. Βλ. ΑΝΘΝ. [ΑΙΛ. ΠΡΟΜ.], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 9 [σ. 46, 19-47, 7 Ihm] (ἐμπλαστροί), καὶ 10 [σ. 47, 8-49, 17 Ihm] (ἀντίδοτοι θηριακαί). Βλ. καὶ ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 10 [CMG X/1/1, σ. 14, 1-15, 14]: ἀντίδοτοι θηριακαὶ <καὶ> ἔμπλαστροί ποιοῦσαι καὶ πρὸς ἄλλα (δύο ἔμπλαστροί καὶ τέσσερις ἀντίδοτοι θηριακαί).

ὄλων τῶν ἰοβόλων, ἐνῶ μερικά τους καὶ κατὰ τῶν δηλητηρίων. Μὲ τὴν παραπάνω ἐρμηνεία ὑποστηρίζεται ἡ διατήρηση τῆς παραδεδομένης μορφῆς τῆς φράσεως *θηριακῆ ἀντιδότω καὶ ἐμπλάστρω*: διαφορετικὰ αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ διορθωθεῖ μὲ ἀλλαγὴ τοῦ ἀριθμ. τῶν τριῶν δοτικῶν τῆς, δηλ.: *θηριακαῖς ἀντιδότοις καὶ ἐμπλάστροις* (μὲ παραπομπὴ φυσικὰ καὶ πάλι στὸ περιεχόμενο τῶν δύο σχετικῶν κεφ. ποὺ προαναφέρθηκαν)¹⁰⁶⁸.

Τέλος γιὰ τὰ δῆγματα τῶν σφηκῶν καὶ τῶν μελισσῶν ἐνδείκνυται νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ ἡ εἰδικὴ θεραπεία ποὺ ἀφορᾷ τοὺς ἀσπιδοδήκτους¹⁰⁶⁹, ἀκριβῶς ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἀναφορὰ σὲ συγκεκριμένη θεραπεία μετὰ τὴ δοτ. ἀγωγῆ πρέπει νὰ προστεθεῖ τὸ ἄρθρο *τῆ*, δηλ.:

χρή τοῖς οὕτως ἐπιφαινομένοις καὶ θηριακῆ ἀντιδότω καὶ ἐμπλάστρω καὶ τῆ ἄλλῃ ἀγωγῆ <τῆ> πρὸς ἀσπιδοδήκτους χρῆσθαι.

Ἵπὲρ τῆς προσθήκης αὐτῆς βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 56, 20-21: *χρῶ* [sc. γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ πελιάδα] *τοῖς βοηθήμασι τοῖς πρὸς ἐchioδήκτους λελεγμένοις*: πρβ. ἀκόμη σ. 59, 8: *διὸ καὶ τούτους* [sc. αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ χαλκῆν σαύραν] *θεραπευτέον τοῖς ἐπὶ τῆς μυγαλῆς εἰρημένοις*: σ. 59, 11-12, καὶ σ. 74, 6. Πρβ. καὶ Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 23, 2 [CMG X/1/1, σ. 29, 30]: *βοηθοῦνται δὲ καὶ οὗτοι* [sc. οἱ δηχθέντες ὑπὸ σηπός] *τοῖς ἐπὶ κεράστου καὶ ἀμμοδύτου εἰρημένοις*: 25, 3 [CMG X/1/1, σ. 32, 1]: *βοηθοῦνται δὲ* [sc. οἱ δηχθέντες ὑπὸ δρυῖνου] *καὶ τοῖς ἐπ' ἐχεοδήκτων εἰρημένοις*, κ.ἄ.

σ. 51, 3: *κατάστικτοι δὲ πάντες* [sc. οἱ ἀσκαλαβῶται] *ἐκ λευκοῦ καὶ μέλανος, μάλιστα τὰ περὶ τὸ [...]*

Πιθανότατα τὸ κενὸ ποὺ δηλώνεται στὸ χφ. V¹⁰⁷⁰ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἀκολούθως:

1068. Πρὸς ἐπίρρωση τῆς παραπάνω σκέψεως ἐπισημαίνω ὅτι στὸν Φιλούμενο τὸ κεφ. 16 εἶναι ἀφιερωμένο στὸ θέμα *ἀσπίδων πόσαι διαφοραί* [CMG X/1/1, σ. 21, 11-22, 28], ὅπου ἀναγράφεται ἡ εἰδικὴ θεραπεία τῶν ἀσπιδοδήκτων· στὸ τέλος τοῦ κεφ. αὐτοῦ σημειώνεται [CMG X/1/1, σ. 22, 26-28]: *μετὰ δὲ ταῦτα ταῖς θηριακαῖς ἀντιδότοις χρηστέον καὶ τοῖς καθολικοῖς βοηθήμασι τοῖς ἐν ἀρχῇ δεδηλωμένοις* [sc. στὸ κεφ. 10 τοῦ φιλομένειου ἔργου· βλ. ὑποσημ. 107]. βλ. ἀκόμη 36, 4 [CMG X/1/1, σ. 39, 16-18]: *τὰ οὖν ἀρμόζοντα τούτοις βοηθήματα προσεκετέον ἐκ τῶν παραδεδομένων, λέγω δὴ τῶν καθολικῶν καὶ <κοινῶν> ἀντιδότων καὶ τῆς ἄλλης ἀκολούθου διαίτης* (ὅπου καὶ πάλι ὑπονοοῦνται τὰ ἀντίδοτα ποὺ καταγράφονται στὸ κεφ. 10 τοῦ ἴδιου ἔργου καὶ ἡ διαίτα ποὺ ὑποδεικνύεται στὸ κεφ. 9). Βλ. καὶ ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 37 [σ. 289, 8-10 Ζερβ.].

1069. Τὸ κεφ. *περὶ ἀσπίδος*, τὸ ὁποῖο ὑπῆρχε στὸ ἀρχικὸ κείμενο, παραλείπεται ἀπὸ τὸν συμπλητῆ (ἢ τὸν ἀντιγραφέα) μὲ παραπομπὴ στὸν Αἰτίο, βλ. σ. 54, 27: *περὶ ἀσπίδος, περὶ ἐχεως καὶ περὶ κεράστου* {ζῆται ἐν τῷ Αἰτίῳ}.

1070. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 3: «post τὸ spatium circ. undecim lit. V». Ὁ ὑπολογισμὸς τῶν γραμμάτων ποὺ λείπουν δὲν εἶναι ὀρθός. Βλ. καὶ σ. 400, ὑποσημ. 1363, ὅσα παρατηροῦνται σχετικὰ μὲ τὰ κενὰ ποὺ δηλώνονται στὸ χφ.

... μάλιστα τὰ περι τὸ[ν ἀχένα].

Ὑποθέτω ὅτι σὲ ἓνα ζῶο ποὺ ἔρπει, ὅπως εἶναι ὁ ἀσκαλαβώτης (κν. «γουστέ-ρα») ¹⁰⁷¹, κάποιος τονίζει τί βλέπει κυρίως στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός του, δηλ. στὸν ἀχένα, τὴν κεφαλὴν ἢ τὴν *ράχιν* ¹⁰⁷². Συνεπῶς ἡ παραδεδομένη γρ. τὸ[μᾶς κατευθύνει πρὸς τὴν προτεινόμενη συμπλήρωση (δηλ. σὲ οὐσ. γένους ἄρσεν.). Βλ. καὶ σ. 53, 26: τὰ δὲ περι τὸν ἀχένα αὐτοῦ [sc. τοῦ λύκου, ἑνὸς εἶδους φαλαγγίου] μέρη ἐγκεχάρακται. Πρβ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία, στὰ ὁποῖα τονίζονται οἱ ιδιαίτεροι χρωματισμοὶ σὲ εὐδιάκριτα μέρη ἑρπετῶν, Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 15, 3 [CMG X/1/1, σ. 19, 10-11]: ἐντετύπωμα δέ τινα ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ [sc. τοῦ μυρμηκίου, ἑνὸς εἶδους φαλαγγίου] ὡς ἄστρα, μᾶλλον δὲ κατὰ <τὰ> νῶτα, καὶ 15, 4 [CMG X/1/1, σ. 19, 17-18]: ὑπόσπιλον [sc. τὸ σκωλήκιον, ἓνα εἶδος φαλαγγίου], καὶ μάλιστα κατὰ τὴν κεφαλὴν.

σ. 51, 5-7: τοῖς τοίνυν ὑπὸ ἀσκαλαβώτου δηχθεῖσι παρακολουθεῖ πυρώδης ὀδύνη, ἐρύθημα, οἰδησις, πελιότης, τισὶ δὲ καὶ νομὴ μετὰ ἐσχαρώσεως †σταθεῖσα καταλαμβάνει†.

Ἡ ἐκδ. θέτει ἀνάμεσα σὲ σταυροὺς τὶς δύο τελευταῖες λέξεις τοῦ παραπάνω χωρίου, ἐπειδὴ προφανῶς ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴ μετ. σταθεῖσα καὶ συνεπῶς τὸ νόημα τῆς τελευταίας προτάσεως. Στὴν πραγματικότητα ὅμως στὸ ἐξεταζόμενο κείμενο δὲν ὑφίσταται κανένα πρόβλημα, καὶ ἡ τελευταία πρότασή του πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται:

τισὶ δὲ καὶ νομὴ μετὰ ἐσχαρώσεως σταθεῖσα καταλαμβάνει,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «σὲ κάποιους ὅμως, ἀφοῦ δημιουργηθεῖ σηπόμενο ἔλκος με ἐσχάρα, ἐξαπλώνεται (στὴν περιοχὴ τοῦ δήγματος)».

Πὰ τὴ χρήση τοῦ ρ. *ἴσταμαι* σὲ παρόμοια συμφραζόμενα ¹⁰⁷³ βλ. Γαλην., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 5, 5 [XII 875, 6-7 K.]: οὕτω γὰρ ἴσταται ἡ νομὴ [sc. τῶν οὐλῶν], καὶ ἐξ ὑγιῶς τῆς σαρκὸς τὸ περιβρωθὲν τρέφεται = Ὅρειβ., Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 4, 66 [CMG VI/3, σ. 461, 24-25] = Ἀέτ., Λόγ. *ἰατρ.* 8, 25 [CMG VIII/2, σ. 434, 14-15]· Ὅρειβ., *Ἰατρ. συν. ἐκλ.* 104, 1 [CMG VI/2/2, σ. 283, 27]: σταθείσης δὲ τῆς νομῆς, τῇ διὰ σκωρίας κηρωτῆ χρω· πρβ. καὶ *Ἰατρ. συν.* 44, 23 [CMG VI/2/1, σ. 147, 26]: στάσιν δὲ λαβού-

1071. Βλ. καὶ ΣΧΟΛ. ΑΡΙΣΤΟΦ. ΝΕΦ. 173: ἐκατέρως λέγεται, καὶ ἀσκαλαβώτης καὶ γαλεώτης.

1072. Ἡ ἔκφραση *περὶ τὴν κοιλίαν* ἀποκλείεται, ἀφ' ἑνὸς μὲ βάση τὸ παραπάνω σκεπτικὸ, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπειδὴ ἡ ἀνάγνωση *περὶ το[]* εἶναι βέβαιη (φυσικὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ τὸ ἐνδεχόμενο τὸ *το[]* νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα παραναγνώσεως τοῦ γραφέα, ὁ ὁποῖος δὲν μπόρεσε νὰ διαβάσῃ τὸ κείμενο ποὺ ὑπῆρχε στὸ δηλούμενο κενό).

1073. Τὸ *ἴσταμαι* σὲ συμφραζόμενα, ὅπως αὐτὰ τῶν χωρίων ποὺ παρατίθενται στὴ συνέχεια, ἄλλοτε δηλώνει τὴ δημιουργία τῆς νομῆς, καὶ ἄλλοτε τὴν παύση τῆς ἐξαπλώσεώς της· σχετικὰ βλ. στὸ *LSJ*, στὸ λ. *ἴστημι*, Α ΠΙ 1 καὶ 2.

σης τῆς νομῆς· Ἄετ., Λόγ. ἰατρ. 15, 11 [σ. 33, 21-22 Ζερβ.]: σταθείσης δὲ τῆς νομῆς, θεραπεύειν ὡς τὰ κοινὰ ἔλκη· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 26 [CMG IX/1, σ. 202, 10-11]: σταθείσης δὲ τῆς νομῆς τῷ διὰ γάλακτος καὶ Σαμίας γῆς γαργαριστέον, καὶ 4, 20 [CMG IX/1, σ. 341, 4-5]: σταθείσης δὲ τῆς νομῆς τῇ διὰ τῆς σκωρίας κηρωτῆ χρῶ¹⁰⁷⁴. Βλ. ἀκόμη Αἴλ. Προμ., Δυναμ. 58, 2 [σ. 146, 29-30 Crism.]: σταθείσης δὲ τῆς νομῆς φακῶ ἐφθῶ μετὰ μέλιτος κατάπλασσε.

σ. 51, 27-29: τοῖς δὲ ὑπὸ χλωροῦ σκορπίου δεδηγμένοις ἔπονται πόνοι σφοδροί, φρίκη συνεχῆς κρυσταλλώδης περὶ τε τὴν πληγὴν καὶ ὄλον τὸ σῶμα καὶ αἰδοῖον, ψυχρὸς ἰδρῶς.

Τὸ χωρίο περὶ τε τὴν πληγὴν καὶ ὄλον τὸ σῶμα καὶ αἰδοῖον πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ πιθανότατα ὡς ἀκολούθως:

περὶ τε τὴν πληγὴν καὶ ὄλον τὸ σῶμα καὶ <τὸ> αἰδοῖον.

σ. 51, 35-37: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ σκορπιόπληκτοι] ἀπλοῖς βοηθήμασι τοῖσδε· λαβὼν τὸν ἐν τοῖς οὐροδόχοις ἀγγείοις <ρύπον> τὸν πόνον ἔχοντα κατάχριε τὰς <...> καὶ ἀπόνους ποιήσεις.

Τὸ χάσμα τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο ἐπισημαίνει ἡ ἐκδ.¹⁰⁷⁵, πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

... κατάχριε τὰς <πληγὰς> καὶ ἀπόνους ποιήσεις,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «... κατάχριε τὶς πληγὰς [= τὰ τσιμπήματα τῶν σκορπιῶν] καὶ θὰ τὶς κάνεις νὰ μὴν πονοῦν».

Ἐπὲρ τοῦ ὅτι τὸ χάσμα τοῦ κειμένου πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ κάποια πτώση τοῦ οὐσ. πληγὴ συνηγοροῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸ ἴδιο κεφ. (: περὶ σκορπιόπληκτων)· βλ. σ. 51, 21-22: τοῖς τοίνυν ὑπὸ λευκοῦ σκορπίου πεπληγμένοις παρακολουθεῖ πόνος σφοδρότατος κατὰ τῆς πληγῆς· σ. 51, 27-28: τοῖς δὲ ὑπὸ χλωροῦ σκορπίου δεδηγμένοις ἔπονται πόνοι σφοδροί ... περὶ τε τὴν πληγὴν· σ. 52, 3-5: κατάπλασον δὲ τῇ πληγῇ καὶ τὸν σκορπίον τὸν πλήξαντα, εἰ εὐρεθείη, ἢ ἀσκαλαβώτην ἀνάσχισον καὶ ἐπίθεες τῇ πληγῇ, καὶ σ. 53, 7-8: καὶ κατὰ τῆς πληγῆς ἐπιτιθέμενον βοηθεῖ¹⁰⁷⁶.

1074. Βλ. καὶ ΠΑΥΛ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 22 [CMG IX/1, σ. 182, 23-24]: ἐπισταθείσης δὲ τῆς νομῆς καὶ τῆς ἐσχάρας ἐκπεσούσης· 3, 42 [CMG IX/1, σ. 234, 27]: νομῆς δὲ συστάσης περὶ τὰ ἔντερα· πρβ. καὶ 5, 13 [CMG IX/2, σ. 16, 10-12]: περὶ δὲ τὸ δῆγμα φλυκταινῶν ἐπανάστασις καθάπερ ἐπὶ τῶν πυρκαϊστών γίνεται, καὶ νομὴ περιλαμβάνει προχωροῦσα ἐπὶ τὰ παρακείμενα. Νομὴ ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους γιατροὺς ἡ ἔλκωσις μετὰ σηπεδόνοσ· βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 6, 9 [XII 988, 10-13 K.], καὶ 9, 5 [XIII 288, 12-14 K.]. Γιὰ τὴν διόρθωση αὐτῆ βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 43.

1075. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 36: «lac. statui».

1076. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 44.

σ. 52, 10-11: ἄκρωσ δὲ ποιεῖ [sc. σκορπιοπλήκτοις] πηγάνου σπέρμα ἀγρίου ἢ τῶν φύλλων, πιτυῖνης λιπαράς <...> τὸ τετραπλοῦν, κηροῦ, ἐλαίου τὸ ἀρκοῦν ἀναλαβῶν ἐπιτίθει.

Τὸ παραπάνω χωρίο εἶναι σαφὲς ὅτι μάλλον παραδίδεται προβληματικά· ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προφανῆ διόρθωση τῆς γρ. σπέρμα σὲ σπέρματος (πρὸς τὴν ὁποία μᾶς κατευθύνει ὑποχρεωτικά καὶ ἡ γεν. φύλλων)¹⁰⁷⁷, θεωρῶ πάρα πολὺ πιθανὸν νὰ ἐξέπεσε ἡ μνεία τοῦ ποσοῦ τοῦ πηγάνου, καὶ φυσικά ὅτι ἡ δήλωσις (ἔστω καὶ μὲ ἐπιφύλαξη) ἀπὸ τὴν ἐκδ. χάσματος μετὰ τὸ λιπαράς¹⁰⁷⁸ εἶναι ἐσφαλμένη. Λαμβάνοντας λοιπὸν ὑπ' ὄψιν συνθέσεις φαρμάκων ποὺ διατυπώνονται μὲ τρόπο παρόμοιο μὲ αὐτὴ τοῦ φαρμάκου ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ, καὶ συγκεκριμένα ὅταν γιὰ τὴ δήλωσις τῆς ποσότητος ἑνὸς ὑλικοῦ δὲν χρησιμοποιεῖται κάποιο μέτρο ὄγκου ἢ βάρους ἀλλὰ συγκριτικὸ ἀριθμητικὸ, ὅπως στὴν προκείμενη περίπτωση τὸ τετραπλοῦν, καταλήγω στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ χάσμα πρέπει νὰ ἐντοπισθεῖ μάλλον μεταξὺ τῶν λέξεων φύλλων καὶ πιτυῖνης, καὶ ἐπίσης ὅτι στὸ ἐκπεσὸν κείμενο ὁμοίως δὲν δηλωνόταν τὸ μέτρο βάρους ἢ ὄγκου τοῦ πηγάνου σπέρμα<τος> ἀγρίου ἢ τῶν φύλλων, ἀλλὰ δινόταν μόνον ἡ βάση γιὰ νὰ καθορισθεῖ ἡ ἀναλογία τοῦ ἐπόμενου συστατικοῦ· δηλ. x μέρος τοῦ πηγάνου καὶ τετραπλάσια (4x) ἡ ποσότητα τοῦ ἄλλου φαρμακευτικοῦ ὑλικοῦ. Ἡ σκέψη αὐτὴ τεκμηριώνεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα χωρία, Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 4, 8 [XII 802, 3-4 K.]: χελώνης θαλασσίας τῆς χολῆς μέρος α', μέλιτος Ἀττικοῦ τὸ τετραπλοῦν ἔγχριε· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 16, 48 [σ. 66, 23-24 Ζερβ.]: ... μέλιτος πρωτείου, λιβάνου, διφυργοῦς ἐκάστου μέρος α', ὑσσώπου τὸ τριπλοῦν· βλ. ἐπίσης τὰ ἀκόλουθα χωρία, ὅπου ὁμως στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἀναγραφῆς τοῦ φαρμάκου ἀντὶ μέρος α' ὑπάρχει τὸ ἴσα ἢ ἴσον, ἐπειδὴ γίνεται λόγος γιὰ περισσότερα ὑλικά¹⁰⁷⁹. βλ. Παῦλ. Αἰγίν., Ἐπιτ. ἰατρ. 4, 12 [CMG IX/1, σ. 332, 2-3]: ψιμυθίου καὶ λιθαργύρου ἴσα, κηροῦ τὸ τετραπλοῦν μετὰ σουσί-νου ἢ ῥοδίνου, καὶ 4, 33 [CMG IX/1, σ. 354, 12-14]: ἡ ἀσβέστου καὶ νίτρου ἴσα, καρδαμώμου καὶ τήλεως <τὸ?> τετραπλοῦν σὺν μέλιτι ὡς μάλαγμα ἐπιτίθει Γεωπ. 15, 2 [σ. 440, 11-13 Beckh]: ἡ νάρδου βοτάνης καὶ σμύρνης τὸ ἴσον ὁμοῦ λειάνας, τετραπλοῦν τε μέλιτος συμμίξας τούτοις, κρίσεις τὰ ἀγγεῖα, κ.ἄ. Πρβ. καὶ στὸ ἴδιο τὸ ἐξεταζόμενον ἔργο, σ. 74, 14-15: ὄξους μέρος α', γλυκέος μέρη β' ὁμοῦ ταραάξας δίδου πιεῖν. Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

1077. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 263-265 καὶ 280-282, τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία, σ. 44, 21-23, καὶ σ. 47, 18-22, ἀντίστοιχα.

1078. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 11: «lac. suspicata sum».

1079. Ὅπου ὁμως καὶ πάλι εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ ἴσα ἢ ἴσον ἀντιστοιχεῖ στὴν ἔκφραση μέρος α' (ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ καταγραφόμενα φαρμακευτικὰ ὑλικά).

ἄκρως δὲ ποιεῖ πηγάνου σπέρμα<τος> ἄγριου ἢ τῶν φύλλων <μέρος α',> πι-
τυῖνης λιπαρᾶς τὸ τετραπλοῦν, κηροῦ, ἐλαίου τὸ ἄρκοῦν ἀναλαβῶν ἐπιτίθει,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἐνεργεῖ πάρα πολὺ ἀποτελεσματικά [sc. τὸ ἀκόλουθο]·
<ἓνα μέρος> σπέρματος ἢ φύλλων ἄγριου πηγάνου, τετραπλάσια ποσότητα
λιπαρῆς (ρητίνης) πεύκου, κερὶ καὶ λάδι ὅσο εἶναι ἀρκετό, ἀφοῦ τὰ ἀναμίξεις,
βάλε τα ὡς ἐπίθεμα»¹⁰⁸⁰.

σ. 52, 17-18: ἄλλη [sc. ἔμπλαστρος σκορπιακῆ]: ἀσκαλαβώτας ζῶντας οὐγγίας
γ', πίσης ὑγρᾶς κυάθους β', βαλῶν ἕα ἐν ἡλίῳ μηνὶ παννὶ καὶ ἐκ τούτου ἐπιτίθει.

Στὸ χωρίο αὐτό, στὸ ὁποῖο ἀναγράφεται ἡ σύνθεση καὶ ἡ σκευασία μιᾶς
σκορπιακῆς ἔμπλαστρου, ἐντοπίζεται νοηματικὸ χάσμα μετὰ τῆ μετ. βαλῶν·
ἐνῶ καθορίζονται οἱ ποσότητες τῶν δύο συστατικῶν τοῦ φαρμάκου, παραλεί-
πεται (στὴν ἐκδεδομένη μορφή τοῦ κειμένου) ἡ μνεία τοῦ ἀγγείου, μέσα στὸ
ὁποῖο αὐτὰ μαζὶ μὲ τὴν ὑγρὰν πίσσαν θὰ ἐκτεθοῦν στὸν ἥλιο. Τὸ ἐνδεικνυόμε-
νο ἀγγεῖο γιὰ παρόμοια χρῆση ἦταν συνήθως γυάλινο. Πιθανότατα λοιπὸν τὸ
προβληματικὸ σημεῖο τοῦ ἐν λόγω χωρίου πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκο-
λούθως:

... βαλῶν <ἐν ὑαλίῳ ἀγγεῖῳ> ἕα ἐν ἡλίῳ¹⁰⁸¹.

Φυσικὰ δὲν θὰ ἀπαιτοῦνταν καμιὰ συμπλήρωση στὸ χωρίο, ἂν ἀπὸ αὐτὸ
ἔλειπε τὸ βαλῶν¹⁰⁸². Ἐπίσης στὴν ἐνδεχόμενη ἔνσταση ὅτι στὸ ἀμέσως ἐπόμενο
φάρμακο, πού ἀφορᾶ μιὰ παρόμοια ἔμπλαστρον, ὁμοίως δὲν μνημονεύεται τὸ
ἀγγεῖο στὸ ὁποῖο γίνεται ἡ μίξη τῶν ὑλικῶν, θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κά-
ποιος ὅτι ἐκεῖ ἡ σύνταξη εἶναι ἐντελῶς διαφορετικῆ, καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν
λόγο δὲν ἀπαιτεῖται ἀνάλογη συμπλήρωση· βλ. σ. 52, 19-20: ἄλλη ἔμπλαστρος

1080. Σημειῶνω ὁμως ὅτι ἔχω ἐντοπίσει καὶ τὶς ἀκόλουθες δύο περιπτώσεις φαρμάκων πού
συντίθενται τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ δύο μόνο ὑλικά καὶ πού γιὰ τὸ πρῶτο ὑλικὸ δὲν καταγράφεται ἡ πο-
σότητα οὔτε μὲ τὴ μνεία συγκεκριμένου μέτρου ὄγκου ἢ βάρους οὔτε μὲ τὴ διατύπωση μέρος α',
ὅπου ὁμως ἡ σύνταξη εἶναι ἐντελῶς διαφορετικῆ (στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο τὸ ὑλικό, τοῦ ὁποίου
ἡ δήλωση τῆς ποσότητας ἔχει ἐκπέσει, βρίσκεται σὲ γεν. πτώση, ἐνῶ στὰ δύο χωρία πού παρα-
τίθενται στὴ συνέχεια τὰ ἀντίστοιχα ἀπλᾶ φάρμακα, θαψία καὶ μέλι, ἐκφέρονται μὲ αἰτιατ.), βλ.
ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 5, 1 [XII 814, 3-4 K.]: ἢ θαψίαν καὶ ἀλεύρου ὄροβίνου τὸ τριπλοῦν
ὁμοίως [sc. κατάχριε], καὶ ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 6, 90 [CMG IX/2, σ. 142, 25-26]: μέλι τριπλοῦν
μίξαντες ροδίνῳ καὶ διὰ μοτῶν ἐπιτιθέντες θεραπεύσομεν (καὶ στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ὁμως στὴν
οὐσία τηρεῖται ἡ ἴδια ἀναλογικὴ ἀνάμιξη τῶν ὑλικῶν κατὰ τὴ σκευασία τῶν φαρμάκων).

1081. Προτείνεται ἡ γρ. ὑάλινον (καὶ ὄχι ὑέλινον), ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ τύπος ἐντοπίζεται στὸ ἐδῶ
ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 61, 7: φύλαττε δὲ τοῦ πάσχοντος τὸ οὔρον ἐν ὑαλίῳ ἀγγεῖῳ.

1082. Τὴ διόρθωση τοῦ βαλῶν σὲ λαβῶν, χωρὶς καμιὰ ἄλλη ἐπέμβαση στὸ χωρίο, θὰ μπο-
ροῦσε ἴσως νὰ τὴ σκεφεῖ κάποιος, μόνον ἂν ἡ μετ. λαβῶν βρισκόταν στὴν ἀρχὴ τοῦ χωρίου
αὐτοῦ, ὅπως δηλ. σ' ἐκεῖνο πού ἐξετάζεται ἀμέσως παρακάτω.

σκορπιακή· λαβών ασκαλαβώτας <...>¹⁰⁸³ ἔμβαλε ἐν πίσση ὑγρᾷ καὶ ἕα ἐν ἡλίῳ ἕως σαπῶσιν¹⁰⁸⁴.

σ. 52, 19-20: ἄλλη ἔμπλαστρος σκορπιακή· λαβών ασκαλαβώτας <...> ἔμβαλε ἐν πίσση ὑγρᾷ καὶ ἕα ἐν ἡλίῳ ἕως σαπῶσιν.

Στὸ χωρίο αὐτὸ ἡ ἐκδ. ὑποθέτει ὅτι ὑπάρχει χάσμα μεταξὺ τῶν λέξεων *ασκαλαβώτας* καὶ *ἔμβαλε*¹⁰⁸⁵, ἐπειδὴ προφανῶς θεωρεῖ ὅτι ἐξέπεσε ἡ μνεία τοῦ ἀριθμοῦ τῶν *ασκαλαβωτῶν* ποὺ πρέπει νὰ τοποθετήσῃ κάποιος μέσα στὴν *ὑγρὰν πίσσαν* (δηλ. σὲ ρευστὴ ρητίνη)¹⁰⁸⁶. Ὡστόσο κάτι τέτοιο δὲν εἶναι ἀπαραίτητο· ὁ γιατρός μπορεῖ νὰ τοποθετήσῃ ὄσους *ασκαλαβώτας* καταφέρει νὰ συλλάβῃ καί, ὅταν *σαπῶσιν*, νὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὴ σκευασία τοῦ ἔμπλαστρου ὄση ποσότητα τοῦ μίγματος τῶν *ασκαλαβωτῶν* καὶ τῆς ρητίνης κρίνει ἀπαραίτητη. Ὑπὲρ τῆς σκέψεως αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ ἡ διαπίστωση ὅτι οὔτε γιὰ τὴν *πίσσαν* ἀναγράφεται ἡ ποσότητα ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὸ συγκεκριμένο ἔμπλαστρο. Βλ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸν Αἰλ. Προμ., *Δυναμ.* 62, 2 [σ. 152, 19 Crism.]: *καρκίνους καύσας ἐν χύτρᾳ*, καὶ 16, 14 [σ. 74, 30-76, 1 Crism.]: *σκορπίους χερσαίους βαλὼν ζῶντας ἐν κύθρᾳ, ὄπτησον καὶ ἐκ τῆς τέφρας δίδου κοχλιάριον ἐν* βλ. ἀκόμη καὶ τὰ ἀκόλουθα φαρμακευτικὰ σκευάσματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται ἀπὸ ζωϊκὰ ὑλικά (ὅπως δηλ. εἶναι ὁ *ασκαλαβώτης*), ἡ ποσότητα τῶν ὁποίων δὲν καταγράφεται, *Γαλην.*, *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 1, 1 [XII 417, 14-16 K.]: *ἄλλο· βατράχους λεπτοὺς καύσας ἐπίπασον μετὰ πίσης ὑγρᾶς χλιαρᾶς· αὐτόθι* [XII 418, 9-10 K.]: *ἄλλο· ἐχίνων θαλασσίων τὰ ὄστρακα κατακαύσας ...* 3, 1 [XII 649, 4-5 K.]: *θηρία τὰ ἀπὸ τῶν δένδρων, ὡσπερ σκώληκας ἐρυθρούς, τρίψας καὶ διείς ἐλαίῳ χρῶ·* [*Γαλην.*], *Π. εὐπορ.* 2, 6 [XIV 422, 5-7 K.]: *πορφύρας ἢ κήρυκας λαβών [leg. βαλὼν]¹⁰⁸⁷ εἰς πολταρίδιον· Ὀρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 117, 3 [CMG VI/2/2, σ. 291, 21 κ.ε.]: *λυσσοδήκτοις ποτόν. καρκίνων ποταμίῶν ἐπὶ κληματίδων λευκῆς ἀμπέλου καυθέντων ἢ σποδιὰ ἀποκείσθω* *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 3, 72 [CMG VI/3, σ. 432, 11-12]: *καρκίνους ζῶντας ἐπὶ λοπάδος θείας ἐξ ἐρυθροῦ χαλκοῦ καίειν δεῖ ἄχρις οὗ τεφρωθῶσιν ὡς εὐκόλως λειοῦσθαι, καθὼς καὶ Παῦλ. Αἰγίν., Ἐπιτ. Ἱατρ.* 3, 58 [CMG IX/1, σ. 269, 16-17]: *ιδίως δὲ καύσας ασκαλαβώτην λειοτρίβησον, εἶτα ἐπιβαλὼν ἔλαιον χρίσον τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τὸν μέγαν δάκτυλον = Ἀέτ., Λόγ. Ἱατρ.* 11, 35 [σ. 581, 32-33 D.-R.], κ.ἄ.· βλ. ἀκόμη στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο τὴ χρήση ζωϊκοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ὡς συστατικὸ

1083. Πὰ τὸ χωρίο αὐτὸ βλ. ἀμέσως παρακάτω, τὴ σχετικὴ παρατήρηση.

1084. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 44-45.

1085. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 19: «*lac. statui*».

1086. Ὁ ὄρος *πίσσα* δηλώνει τὴ ρητίνη· σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 221, ὑπόσημ. 823.

1087. Σχετικὰ μὲ τὸ λάθος αὐτὸ βλ. παραπάνω, σ. 284, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 48, 12-14.

φαρμάκου πρὸς ὑδροφόβους, χωρίς νὰ ἀναγράφεται ἡ ποσότητά του, σ. 44, 19-20: ἄλλο· γῆρας ἀσπίδος βρέξας εἰς ἔλαιον θυμιάσον ἐγγύς τῶν φωλεῶν [sc. τῶν ἰοβόλων] καὶ εὐθέως ἀποχωρήσουσιν¹⁰⁸⁸. Συνεπῶς τὸ χωρίο δὲν θὰ παρουσιάζει κανένα πρόβλημα, ἀν ἐκδοθεῖ ἀκριβῶς ὅπως παραδίδεται, δηλ.:

*ἄλλη ἔμπλαστρος σκορπιακή· λαβὼν ἀσκαλαβώτας ἔμβαλε ἐν πίσση ὑγρᾷ
καὶ ἔα ἐν ἡλίῳ ἕως σαπῶσιν·*

ἡ μετάφρασή του εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «ἄλλο ἔμπλαστρο κατὰ τοῦ τοιμήματος τοῦ σκορπιουῦ· ἀφοῦ πιάσεις ἀσκαλαβώτες, βάλε τους μέσα σὲ ὑγρὴ ρητίνη καὶ ἄφησέ τους στὸν ἥλιο μέχρις ὅτου σαπίσουν» (καὶ τὸ μίγμα ποῦ θὰ προκύψει χρησιμοποίησέ το ὡς ἔμπλαστρο).

σ. 52, 33-34: ... πίσσης ξηρᾶς, σάπωνος, κογχῶν τῶν ποταμίων τὸ ἐντός, λύχνων μύξης, νίτρου πυρροῦ ἀνὰ δραχμὴν α'.

Ἡ ἔκφραση τὸ ἐντός πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ τοῦ ἐντός· βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 1 [XII 626, 15 K.]: κυάμων Αἰγυπτίων τοῦ ἐντός πικροῦ ... ἀνὰ δραχμὰς β'· αὐτόθι [XII 634, 14-15 K.]: ποιεῖ δὲ καὶ καρύων σεσηπτότων τοῦ ἐντός τὸ ὑγρόν· 10, 2 [XIII 347, 16 K.]: κολοκυνθίδος τοῦ ἐντός δραχμὰς β', κ.ἄ.· Ὀρειβ., Ἱατρ. συν. 8, 47 [CMG VI/1/1, σ. 297, 29-30]: τῆς σικυωνίας τοῦ ἐντός δραχμὰς β'· Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 88 [CMG VI/3, σ. 92, 2], κ.ἄ.· Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 3, 84 [CMG VIII/1, σ. 293, 9-10]: εἰ δὲ ἀντὶ τοῦ μαράθρου κνήκου σπέρματος τοῦ ἐντός ἐμβάλουσι οὐγγίαν α' ..., κ.ἄ.

σ. 52, 39-40: ἀριστολοχίας μακρᾶς, μελανθίου, πάνακος ρίζης, πηγάνου ἀγρίου σπέρμα ἀνὰ δραχμὰς δ', δίδου δραχμὰς β' μετ' οἴνου.

Ἡ γρ. σπέρμα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ σπέρμα<τος>, ὅπως ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὴ σύνταξη καὶ ὅπως ἀνευρίσκεται στὶς ἀνάλογες ἐκφράσεις μὲ τὸ ἀνά· βλ. καὶ τὸ ἐν λόγῳ φάρμακο, ὅπως παρατίθεται γιὰ δεύτερη φορὰ λίγο παρακάτω στὸ

1088. Ἐπισημαίνω ἀκόμη ὅτι δὲν εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις στὴν ἀρχαία ἱατρικὴ γραμματεία, στὶς ὁποῖες ὑποδεικνύονται καὶ διάφορα ἄλλα ὑλικά, ἐκτός ἀπὸ τὰ ζωϊκῆς προελεύσεως, ὡς συστατικά φαρμάκων, χωρίς καὶ πάλι νὰ καταγράφεται καὶ ἡ ποσότητά τους· βλ. ἐνδεικτικὰ στὸν Φιλούμενο, στὸ κεφ. τοῦ ἔργου του ποῦ ἀφορᾷ τοὺς σκορπιοπλήκτους, Π. ἰοβ. 14, 4-6 [CMG X/1/1, σ. 17, 18-26]: βοηθοῦνται δὲ τοῖς ὑπογεγραμμένοις παραχρήμα· συκῆς ὁπὸς εἰς τὸ πλῆγμα ἐνσ<τ>αχθεῖς [Kind, Χαριτωνίδης], ἢ αὐτὸς ὁ πλήξας σκορπίος ἐπιτεθεῖς κατὰ ἀντιπάθειάν τινα ἄκρως βοθηεῖ, ἢ λείον ἄλας μετὰ λινოსπέρμου, <ἢ> ἀλθαίας ὁ καρπός, ἢ θεῖον ἄπυρον ἀναληφθὲν ρητίνῃ τερμινθίνῃ καὶ ὡς ἔμπλαστριον ἐπιτεθέν· ἢ χαλβάνῃ πλατυνθεῖσα σπληνίου τύπον, ἢ καλαμίνθη λεία ὑδρῆρὰ καταπλασσομένη, καὶ ὠμήλυσις ἐν οἴνῳ σκευασθεῖσα ἐν ἀφεψήματι πηγάνου, ἢ ρύπος ἄγγουσι οὐρηροῦ καταχρίομενος, ἢ ἀριστολοχίας ρίζα· ἢ Κυρηναϊκῶ ὁπῶ ἢ ἄλοισι μετὰ σταφίδων κατάπλασσε ἢ μετ' ἐλαίου λείοις ἀνάτριβε· πρβ. καὶ στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενον ἔργο, σ. 48, 12 κ.έ.: λαβὼν θέρμους ἀρκετοὺς ἔμβαλε εἰς ὄστράκινον σκεῦος ἀπίσσωτον ... Βλ. ἐπίσης Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 1 [XII 418, 7-9 K.]: ἄλλο· κάρνα πικρὰ σὺν τοῖς λέμμασι κατακαύσας...

ἴδιο κεφ., σ. 53, 9-10: ἀριστολοχίας μακρᾶς, μελάνθης, ὀποπάνακος ρίζης, πηγάνου ἀγρίου σπέρματος ἀνά δραχμᾶς δ'· {ἡ δόσις ἀνά δραχμᾶς δ'} ἢ δόσις δραχμαὶ β'. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 294, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 49, 6-13, κ.ἄ.

σ. 53, 5-8: ἀντίδοτος πρὸς σκορπιοπλήκτους· κυμίνου, δαφνίδων, πεπέρεως, σμύρνης, γεντιανῆς ἀνά οὐγγίαν α', ἀριστολόχης μακρᾶς καὶ λεπτῆς ἀνά οὐγγίαν α' ς' <σύν> μέλιτι Ἀττικῶ, ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ [π- ed.]¹⁰⁸⁹, μετ' οἴνου καὶ κατὰ τῆς πληγῆς ἐπιτιθέμενον βοηθεῖ.

Στὸ παραπάνω χωρίο πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Ἡ προσθήκη ἀπὸ τὴν ἐκδ. τῆς προθ. *σύν* πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκφραση *μέλιτι Ἀττικῶ*¹⁰⁹⁰ εἶναι μᾶλλον περιττή· προφανῶς τὰ ὑλικά, ἀπὸ τὰ ὅποια συντίθεται τὸ ἀναγραφόμενο φάρμακο καὶ τὰ ὅποια ὅλα εἶναι φυτικά, δηλ. στερεά, πρέπει νὰ πολτοποιηθοῦν μέσα σὲ μέλι, καὶ προφανῶς τὸ τελικὸ σκεῦασμα ἔχει παχύρρευστη ὑφή, ἢ ἔστω εὐπλασθη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ χρήση τοῦ σκεύασματος καὶ ὡς κατάπλασμα (καὶ κατὰ τῆς πληγῆς ἐπιτιθέμενον). Ἐπισημαίνω ὅτι ἀκριβῶς ἴδια περίπτωση χρήσεως εἶτε τῆς *δοτ. μέλιτι* εἶτε τοῦ ἐμπρόθ. *προσδ. σύν μέλιτι* δὲν ἐντοπίζεται στὸ ἔργο πού ἐξετάζεται ἐδῶ. Σὲ ἄλλα κείμενα ὁμως σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, στίς ὁποῖες τὰ διάφορα ὑλικά διαλύονται σὲ μέλι, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταγραφή τους πολὺ συχνὰ παρατίθεται ἀπλῶς ἢ περιληπτικὴ ἔκφραση *μέλιτι* (*Ἀττικῶ*) (δηλ. χωρὶς τὸ *σύν*, καὶ μάλιστα χωρὶς τὸ ρῆμα πού δηλώνει τὴν ἀνάμιξη αὐτῶν τῶν φαρμακευτικῶν ὑλικῶν μὲ τὸ μέλι)· βλ. Αἴλ. Προμ., *Δυναμ.* 19, 3 [σ. 82, 5 Crism.]: ... *σιδίων ῥοῶν οὐγγίας β'· μέλιτι*<, > *χρῶ*¹⁰⁹¹. 30, 7 [σ. 102, 29-30 Crism.]: ... *πεπέρεως δραχμᾶς δ', σμύρνης δραχμᾶς γ'· μέλιτι γλυκεῖ. ἢ πόσις* [leg. δόσις] *καρύου ποντικοῦ τὸ μέγεθος*, πρβ. καὶ 96, 24 [σ. 192, 26-27 Crism.]: ... *ἀκακίας δραχμᾶς ξ', κόμμεως <δραχμᾶς> ξ' ὕδατι ὀμβρίῳ*¹⁰⁹². Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 7, 3 [XIII 69, 5-6 K.]: *ἴρεως Ἰλλυρικῆς δραχμᾶς γ', ἀριστολοχίας δραχμᾶς β'· μέλιτι Ἀττικῶ*· 9, 4 [XIII 280, 3-4 K.]: *κασσίας δραχμᾶς δ'· μέλιτι Ἀττικῶ*· αὐτόθι [XIII 281, 14-15 K.]: *περιστερεῶνος βοτάνης δραχμᾶς β', πενταφύλλου δραχμᾶς ε'· μέλιτι Ἀττικῶ*, κ.ἄ.¹⁰⁹³. Ἡ ἔκφρα-

1089. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 283-284, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 48, 9-10.

1090. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 7: «*σύν addidi*».

1091. Πὰ τὴ λειτουργία αὐτῆ τοῦ *χρῶ* στὸ τέλος τῆς ἀναγραφῆς φαρμάκων, βλ. παραπάνω, σ. 276, ὑποσημ. 1003.

1092. Ἡ προσθήκη τῆς *Crismani* <ἀναλάμβανε> *ὕδατι ὀμβρίῳ* πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ. Στὴν ἐκδοσὴ τοῦ *Δυναμεροῦ* ἐντοπίζονται καὶ ἄλλα χωρία, τὰ ὅποια, κατὰ τὴν ἀποψή μου, ἀποτελοῦν παραδείγματα ὑπὲρ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς παραδεδομένης *δοτ.*, ἢ ἀνάπτυξη ὁμοῦ τῆς σχετικῆς ἐπιχειρηματολογίας θὰ ἔδινε ὑπερβολικὴ στήν ὑποσημ. αὐτῆ· ἐπὶ πλέον κάτι τέτοιο ξεφεύγει ἀπὸ τὸ βασικὸ θέμα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ (θεωρῶ ὅτι τὰ προσκομιζόμενα παραδείγματα εἶναι ἤδη ἀρκετά).

1093. Φυσικὰ σὲ ἄλλες περιπτώσεις, σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα, ἐντοπίζεται ὁ ἐμπρόθ.

ση αυτή είναι ισοδύναμη με την πληρέστερη μέλιτι (Ἀττικῶ) ἀναλάμβανε¹⁰⁹⁴, ἡ ὁποία στοῦ ἐξεταζόμενο ἔργο ἐντοπίζεται δύο φορές, βλ. σ. 60, 2: ἀναλάμβανε μέλιτι Ἀττικῶ, καὶ σ. 67, 28-29· βλ. καὶ σ. 59, 27: μέλιτι ἀναλαβόν· βλ. ἐπίσης Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 4, 7 [XII 736, 13-14 K]: ἀναλάμβανε μέλιτι Ἀττικῶ· αὐτόθι [XII 737, 15 K. καὶ 739, 5 K.]· 8, 7 [XIII 203, 15-16 K.], κ.ἄ., καὶ ἄλλες συνωνυμες¹⁰⁹⁵. Βλ. καὶ τὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις ὅπου στὴν ἀντίστοιχη θέση μνημονεύεται ἀπλῶς ἢ δοτ. μέλιτι (ἢ μέλιτι ἐφθῶ ἢ μέλιτι ἐφθῶ ἀναλάμβανε), Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 6, 6 [XII 946, 11-12 K.]: νάρδου Ἰνδικῆς δραχηὴν α', στροβίλους κ'. μέλιτι· 7, 3 [XIII 73, 3-4 K.]: ... περισσότερων ὑπτίου δραχηὴν α'. μέλιτι ἐφθῶ (correxī: ἐφθὸν ed.)· 9, 4 [XIII 279, 4 K.]· 7, 2 [XIII 51, 5-6 K.]: μέλιτι ἐφθῶ ἀναλάμβανε· 10, 1 [XIII 331, 1 K.], κ.ἄ.¹⁰⁹⁶. Κατὰ συνέπεια στοῦ παραπάνω χωρίου δὲν ἀπαιτεῖται καμιά προσθήκη διαφοροτικά, μὲ βάση τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν, θεωρῶ πιθανότερο τὸ ἀναλάμβανε. Ἐξ ἄλλου, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, στοῦ ἐκδιδόμενο ἔργο δὲν ἐντοπίζεται κάποια χρῆση τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς, ὥστε νὰ ἀποτελέσει κατευθυντήρια ἢ καὶ ὑποχρεωτικὴ ὑπόδειξη ὑπὲρ τῆς προσθήκης τῆς ἐκδ.

β') Μιὰ ἄλλη παρατήρηση ἀφορᾷ τὴ στίξη τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου: Μετὰ τὴν ἐκφραση ἀνὰ οὐγγίαν α' S'' πρέπει νὰ τεθεῖ ἄνω τελεία, ἀφοῦ ἐκεῖ τελειώνει ἢ ἀπαρίθμηση τῶν βασικῶν συστατικῶν τοῦ φαρμάκου, καὶ ἀκολουθῶς μνημονεύεται τὸ μέλι ποῦ ἀποτελεῖ τὸ ὑλικὸ μὲ τὸ ὁποῖο ὅλα αὐτὰ γίνονται ἓνα μίγμα. Ἡ στίξη δὲν ἔχει θέση ὕστερα ἀπὸ τὴ γεν. ποντικῶ [leg. Π-] ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τὸν ἐμπρόθ. προσδ. μετ' οἴνου, ὅπου καὶ πρέπει ἀντὶ τοῦ κόμματος νὰ τεθεῖ ἄνω τελεία (ἀφοῦ ἐκεῖ τελειώνει ἢ πρώτη καὶ βασικὴ ὑπόδειξη γιὰ τὴ χρῆση τοῦ φαρμάκου).

προσδ. σὺν μέλιτι· βλ. π.χ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 6, 6 [XII 946, 1 K.]: πιτυῖδων δραχηὴν α', κρόκου δραχηὴν α'. σὺν μέλιτι· αὐτόθι [XII 946, 3 K.]: ῥόδων ἄνθους δραχμὰς δ'. σὺν μέλιτι· 7, 2 [XIII 19, 16-17 K.]: ἀκακίας οὐγγίαν S'', γλυκείας χυλοῦ δραχμὰς δ'. σὺν μέλιτι, κ.ἄ. Πρβ. καὶ Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 12 [XIII 832, 11 K.]: ἄνιε σὺν μέλιτι.

1094. Σημειῶνῶ ὅτι στὴ λατιν. μετάφρ. τόσο ἡ ἐκφραση σὺν μέλιτι Ἀττικῶ ὅσο καὶ μέλιτι Ἀττικῶ ἀναλάμβανε ἀποδίδονται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, δηλ. «melle Attico excipito» ἢ «excipe melle Attico».

1095. Βλ. στοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 59, 25: μέλιτι μίξον· σ. 60, 5: μίξας μέλιτι· σ. 66, 18· σ. 75, 4: φύρασον μέλιτι, κ.ἄ. Ἐπίσης βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 10, 1 [XIII 330, 8 K.]: μέλιτι φύρα· Π. ἀντιδ. 2, 10 [XIV 159, 1 K.]: μέλιτι φύρα, καὶ 2, 17 [XIV 208, 7 K.]: μέλιτι μίξας· Πρὸς Πίσ. π. θηρ. 19 [XIV 291, 10 K.]: μέλιτι Ἀττικῶ ἐνώσας· ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 7, 11 [CMG IX/2, σ. 296, 8-9]: μέλιτι Ἀττικῶ ἐνώσας αὐτά, κ.ἄ.

1096. Βλ. καὶ τὴν παρόμοια χρῆση τῆς ἐκφράσεως ὕδατι ὀμβρίῳ, Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 4, 7 [XII 745, 18 K.]: ... τραγακάνθης δραχμὰς η'. ὕδατι ὀμβρίῳ· αὐτόθι [XII 747, 3-4 K.]: ... κόμματος δραχμὰς β'. ὕδατι ὀμβρίῳ. ἢ χρῆσις δι' ὠσῶ· αὐτόθι [XII 749, 11-12 K.]: χαλκοῦ κεκαυμένου καὶ πεπλυμένου δραχμὰς ιστ'. ὕδατι ὀμβρίῳ. ἢ χρῆσις ὡς δεδήλωται, κ.ἄ.

γ') Τέλος θεωρῶ πολὺ πιθανὸν ἡ ἔκφραση ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ νὰ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὸ οὖσ. τὸ μέγεθος, ὅπως ἐντοπίζεται σὲ ὅλα τὰ λοιπὰ χωρία τοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενου ἔργου¹⁰⁹⁷, ἀλλὰ καὶ στὴ συντριπτικὴ πλεοψηφία τῶν παρόμοιων περιπτώσεων στὰ ἰατρικὰ κείμενα¹⁰⁹⁸. συνεπῶς τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ χωρίου πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

... ἀνὰ οὐγγίαν α' S'· μέλιτι Ἀττικῷ. ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ <τὸ μέγεθος> μετ' οἴνου· καὶ κατὰ τῆς πληγῆς ἐπιτιθέμενον βοηθεῖ,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «... (τὰ ὑλικά νὰ ἀναμιχθοῦν) μὲ ἀττικὸ μέλι. Ἡ δόση (τοῦ φαρμάκου) εἶναι ὅση τὸ Ποντικὸ κάρυο¹⁰⁹⁹ χορηγούμενη μὲ κρασί· (τὸ ἴδιο φάρμακο) ὠφελεῖ καὶ ὅταν τεθεῖ ὡς κατάπλασμα πάνω στὴν πληγὴ [sc. στὸ δάγκωμα τοῦ σκορπιοῦ]».

σ. 53, 39-54, 2: *τισὶ δὲ καὶ κνησμὸς ἢ περὶ τὴν πληγὴν <ἢ περὶ τὰς κνήμας> καὶ ὄμματα ἔνυγρὰ <καὶ> δακρύνοντα καὶ κοῖλα.*

Τὸ καὶ (πρὶν ἀπὸ τὸ δακρύνοντα) ἀποτελεῖ προσθήκη τῆς ἐκδ. μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου¹¹⁰⁰. Ὡστόσο ἡ Ihm δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς ὅτι ἡ σύνταξη στὸν Φιλούμενο εἶναι ἐν μέρει διαφορετικὴ. Ἀπὸ τὴ σύγκριση

1097. Βλ. σ. 48, 9-10: ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ [π- ed.] τὸ μέγεθος· σ. 48, 16· σ. 48, 37 καὶ σ. 67, 7. Ἐπίσης στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο τὸ οὖσ. μέγεθος ὑπάρχει πάντοτε καὶ στὴν ἔκφραση ἢ δόσις κνάμου Αἰγυπτίου τὸ μέγεθος, βλ. σ. 47, 26· σ. 67, 3 καὶ σ. 67, 29-30.

1098. Σὲ ἀνάλογα συμφοραζόμενα ἢ συνήθης ἔκφραση εἶναι ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος (σπανιότερα: καρύου Ποντικοῦ μέγεθος) καὶ ὄχι ἀπλῶς ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ· βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 10, 1 [CMG X/1/1, σ. 14, 4-5]: *δίδοται τοῦ φαρμάκου καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος*, καὶ 10, 4 [CMG X/1/1, σ. 14, 16-17]: *ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ τοῦ ἐντὸς τὸ μέγεθος*· ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 7, 2 [XIII 51, 6 K.]· 8, 7 [XIII 205, 6 K.], κ.ἀ.: Ὑγιειν. 5, 9 [VI 355, 1-2 K. = CMG V/4/2, σ. 153, 20]· ΟΡΕΙΒ., Ἰατρ. συν. ἐκλ. 34, 5 [CMG VI/2/2, σ. 197, 32-33]· ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., Θεραπ. 8, 2 [II 357, 6 Puschm.]· ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 8, 60 [CMG VIII/2, σ. 508, 11]· 8, 76 [CMG VIII/2, σ. 550, 21], κ.ἀ. Σὲ δύο μόνο χωρία (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐξεταζόμενο) ἐντόπισα τὴν ἔκφραση ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ· βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 1 [XIV 114, 10-11 K.]: *ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ μεθ' ὕδατος κνάθων δ'*, καὶ ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 11, 13 [σ. 575, 2 D.-R.]: *ἢ δόσις καρύου ποντικοῦ μετὰ κονδίτου*. Ἐξ αἰτίας λοιπὸν τῶν τριῶν αὐτῶν περιπτώσεων προτείνω μὲ ἐπιφύλαξη τὴν συμπλήρωση τῆς ἐκφράσεως ἢ δόσις καρύου Ποντικοῦ μὲ τὸ οὖσ. τὸ μέγεθος.

1099. Ποντικά κάρυα (ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 125 [I 114, 20-115, 7 Wellm.]) εἶναι τὰ κοινῶς λεγόμενα «λεπτοκάρυα» ἢ «φουντούκια», κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα ὁμοῦς ἀποτελοῦσαν καὶ μέτρο «ὄγκου», τὸ μέγεθος τοῦ ὁποίου εἶναι ἴσο μὲ διάφορα βάρη, βλ. [ΓΑΛΗΝ.], Π. μέτρ. καὶ σταθμ. 8, 29 [XIX 764, 6 K. = Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 231, 19]· ΟΡΕΙΒ., Π. μέτρ. καὶ σταθμ. 23 [Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 245, 13], καὶ Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 2, 58 [CMG VI/3, σ. 50, 11]· [ΓΑΛΗΝ.], Π. μέτρ. καὶ σταθμ. 15, 16 [XIX 779, 18 K. = Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 243, 9], κ.ἀ.

1100. Βλ. κριτ. ὑπόμν.: «καὶ addidi ex Phil.». Τὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου ποὺ ἐπικαλεῖται ἡ Ihm εἶναι τὸ ἀκόλουθο, ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 15, 6 [CMG X/1/1, σ. 19, 25-27]: *τισὶν δὲ καὶ ἔντασις καυλοῦ καὶ κνησμὸς περὶ τὴν πληγὴν, ἐνίοτε δὲ καὶ περὶ τὰς κνήμας, ὄμματα ἔνυγρὰ καὶ δακρύνοντα <καὶ> κοῖλα (δὲν ὑπάρχει καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ ὄμματα)*. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 45.

τῶν δύο αὐτῶν κειμένων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν αὐτοτελῆ ἐξέταση τοῦ χωρίου ποῦ «διορθώνεται», συνάγεται ὅτι ἡ προτεινόμενη προσθήκη εἶναι ἐντελῶς περιττή· ἀπαιτεῖται ἀπλῶς νὰ τεθεῖ κόμμα μετὰ τὸ ἔνυγρα. Πρβ. καὶ παρακάτω σ. 318-320, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 56, 12-15 (σχετικὰ μὲ τὴν περιττὴ προσθήκη τοῦ ἦ).

σ. 54, 8-9: *βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ φαλαγγιόδηκτοι] λουτροῖς θερμοῖς συνεχεῖ θερμῶ, καὶ σπόγγον δὲ ἐξ ὄξυκράτου θερμοῦ προστιθέμενοι.*

Τὸ πρῶτο τμήμα τοῦ χωρίου αὐτοῦ, ὅπως εἶναι ἐκδεδομένο, εἶναι ἀκατανόητο: *βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ φαλαγγιόδηκτοι] λουτροῖς θερμοῖς συνεχεῖ θερμῶ*: Ἡ ἔκφραση *συνεχεῖ θερμῶ* δὲν συνδέεται οὔτε συντακτικὰ οὔτε νοηματικὰ μὲ κανέναν ἄλλον ὄρο τῆς προτάσεως. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἔκφραση δὲν ἔχει θέση στὸ κείμενο, καὶ πιθανότατα ἀποτελεῖ *varia lectio* ἢ ὁποῖα παρεισέφρησε στὸ κείμενο. Ἡ ἐκδ. δὲν τὸ ἀντιλήφθηκε καὶ τὴ διατήρησε ὡς τμήμα τοῦ κείμενου ποῦ ἐξέδωσε. Ἡ παραπάνω σκέψη τεκμηριώνεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα δύο χωρία, Φιλούμ., Π. *Ιοβ.* 15, 10 [CMG X/1/1, σ. 20, 10]: *βοηθοῦνται δὲ πάντες οἱ φαλαγγιόδηκτοι λουτρῶ συνεχεῖ θερμῶ*, καὶ Ἀέτ., *Λόγ. Ιατρ.* 13, 20 [σ. 279, 14 Ζερβ.]: *βοηθοῦνται δὲ πάντες οἱ φαλαγγιόδηκτοι λουτρῶ συνεχεῖ θερμῶ*. Πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιο ὅτι ὁ ἀντιγραφέας, ποῦ σημείωσε ἀρχικά (δηλ. πρὶν αὐτὴ παρεισφρήσει στὸ κείμενο) τὴ γρ. *συνεχεῖ θερμῶ* στὴν ᾧα χειρογράφου, εἶχε ὑπ' ὄψιν τοῦ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ κείμενα (ἢ ἴσως καὶ τὰ δύο). Ἄν μάλιστα πρόκειται γι' αὐτὸν τὸν ἀντιγραφέα (διασκευαστή;) ποῦ σημειώνει ὅτι παραλείπει ὀλόκληρα κεφ., παραπέμποντας στὸν Ἀέτιο¹¹⁰¹, τότε θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξει κάποιος ὅτι ἡ *varia lectio* προέρχεται ἀπὸ τὸν δέκατο τρίτο λόγον τοῦ Ἀετίου (προφανῶς ὡς ἀποτέλεσμα συγκρίσεως τῶν δύο κειμένων, ἀφοῦ ἡ γνώση τοῦ Ἀετίου ἀπὸ τὸν ἐν λόγῳ γραφέα εἶναι ἀναντίρρητη). Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ φαλαγγιόδηκτοι] λουτροῖς θερμοῖς {συνεχεῖ θερμῶ}¹¹⁰², καὶ σπόγγον δὲ ἐξ ὄξυκράτου θερμοῦ προστιθέμενοι,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ὡφελοῦνται [sc. οἱ φαλαγγιόδηκτοι] μὲ θερμὰ λουτρά καὶ ὅταν τοποθετεῖται (πάνω στὸ δῆγμα) σπόγγος διαποτισμένος μὲ θερμὸ ξυδόνερο».

1101. Βλ. τὴν ἀμέσως ἐπόμενη παρατήρηση. Ἐπίσης βλ. παραπάνω, σ. 255 καὶ ὑπόσημ. 931.

1102. Σὲ μιὰ ἄλλη, πολυπλοκότερη ἀποκατάσταση τοῦ κείμενου, ὅπως ἡ ἀκόλουθη ... *λουτρῶ* (θερμοῖς) *συνεχεῖ θερμῶ* (δηλ. ἐπέμβαση κατὰ τὴν ὁποῖα τὸ *λουτροῖς* θὰ διορθωθεῖ σὲ *λουτρῶ* καὶ θὰ ὀβελισθεῖ τὸ *θερμοῖς*), θεωρῶ ὅτι εἶναι ἰδιαίτερος δύσκολο νὰ ἐξηγηθεῖ πῶς προέκυψαν ἢ μιὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλλη οἱ ἔκφρασεις *λουτροῖς θερμοῖς* καὶ *συνεχεῖ θερμῶ* καὶ κυρίως πῶς προέκυψαν στὰ συμφραζόμενα αὐτὰ οἱ δύο γραφές, δηλ. ἡ δοτ. πληθ. καὶ ἡ δοτ. ἐνικ.

σ. 54, 27-28: *περὶ ἀσπίδος, περὶ ἔχεως καὶ περὶ κεράστου {ζήτει ἐν τῷ Ἀετίῳ} <...>.*

Ἡ ἐκδ. ἐντελῶς ἀναιτιολόγητα ὀβελίζει ἀπὸ τὸ παραπάνω χωρίο μόνο τὴν παραπεμπτικὴ ἔκφραση *ζήτει ἐν τῷ Ἀετίῳ*, ὡς προερχόμενη ἀπὸ τὸν διασκευαστὴ (κάτι ποὺ εἶναι ὀρθό), ἐνῶ θεωρεῖ ὅτι τὸ ὑπόλοιπο κείμενο ἀνήκει κανονικὰ στὸ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* Προφανῶς στὸ ἐν λόγῳ χωρίο δηλώνονται τὰ τρία κεφφ. τοῦ ἔργου, τὰ ὁποῖα ὁ διασκευαστὴς παρέλειψε ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν, παραπέμποντας στὸν Ἀέτιο (στὸν δέκατο τρίτο λόγον): ὡστόσο εἶναι ἐξ ἴσου σαφές ὅτι ἡ διαμόρφωση ὄλου τοῦ χωρίου ὀφείλεται στὸν διασκευαστὴ, ὁπότε ὡς τέτοιο θὰ ἔπρεπε νὰ ὀβελισθεῖ στὸ σύνολό του καὶ ὄχι μόνον ἡ ἔκφραση ποὺ βρίσκεται στὸ τέλος του. Φυσικὰ περιττὸ εἶναι καὶ τὸ σύμβολο τοῦ χάσματος, τὸ ὁποῖο θέτει ἡ Ihm. Κατὰ τὴ γνώμη μου ὅμως προτιμότερη θὰ ἦταν ἡ ἔκδοση τοῦ συζητούμενου χωρίου ὡς ἀκολουθῶς:

(τέλος τοῦ προηγ. κεφ.) ... *ἀνάπλαττε καππάρεως χυλῶ καὶ ποίει τροχίσκους δραχμῆς α' καὶ δίδου σὺν οἴνῳ ποιεῖν.*

{*περὶ ἀσπίδος, περὶ ἔχεως καὶ περὶ κεράστου ζήτει ἐν τῷ Ἀετίῳ}*
περὶ ἀσπίδος.

<...>.

περὶ ἔχεως.

<...>.

περὶ κεράστου.

<...>.

Ἐπισημαίνω ὅτι στὸ χφ. V τὸ παραπεμπτικὸ κείμενο τοῦ συμπλητῆ ἀριθμεῖται ὡς τὸ κεφ. *αζ'α'* (= 1291), καὶ τὸ ἐπόμενο κεφ. *περὶ πρηστήρων ὡς αζ'β'* (= 1292), ὁπότε ἴσως κάποιος προβάλλει τὴν ἔνσταση ὅτι ἡ ἔκδοση κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τῶν τίτλων τῶν κεφφ. ποὺ παραλείπονται θὰ διατάρασσε τὴν ἀρίθμηση τοῦ συνολικοῦ συμπληματικοῦ συγγράμματος, στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται καὶ τὸ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.*¹¹⁰³. Ὡστόσο εἶναι σαφές ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀρίθμηση τῶν κεφφ. τοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* ἔχει ἤδη ἀλλοιωθεῖ (συντμηθεῖ) ἀπὸ τὸν συμπλητῆ, ὁπότε ἡ κατὰ τὸν ὑποδεικνύμενο τρόπο ἔκδοση ὄλων τῶν κεφφ. ποὺ μνημονεύονται στὶς συνολικὰ τέσσερις σχετικὲς παραπεμπτικὲς ἐκφράσεις του, θὰ ἀποκαταστήσει μᾶλλον τὴν πραγματικὴ, δηλ. τὴν ἀρχικὴ ἀρίθμηση τους¹¹⁰⁴.

Ἡ ἴδια παρατήρηση ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια προτεινόμενη ἐκδοτικὴ πρακτικὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς ἀκόλουθες τρεῖς ὅμοιες περιπτώσεις:

1103. Γιὰ τὸν τρόπο παραδόσεως τοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* βλ. παραπάνω, σ. 247 κ.έ.

1104. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ Ihm παραλείπει τὴ συνολικὴ ἀρίθμηση τοῦ συγγράμματος, στὸ ὁποῖο ἐνταγμένο παραδίδεται τὸ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.*, καὶ εἰσάγει δική της ἀρίθμηση σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες.

σ. 55, 15-16: *περί διψάδος καὶ περί αἰμόρρου καὶ αἰμορροΐδος καὶ περί ἀμμοδύτου {ἐν τῷ Ἀετίῳ},*

σ. 56, 2-3: *περί ὕδρου, περί δρυϊνου, περί κευχρίτου, περί ἀμφισβαίνης καὶ σκυτάλης <...>, καὶ*

σ. 59, 13-15: *περί τετραγνάθων, περί φρύνου, περί θαλασσίας τρυγόνος, περί μυραίνης {ταῦτα ἐν τῷ Ἀετίῳ χρήσιμα} <...>.*

σ. 54, 33-34: *τοῖς δ' ὑπὸ τούτου [sc. τοῦ πρηστήρος] πληγεῖσι συμβαίνει ἔπαρσις τοῦ τόπου, ὀδύνη σφοδρά ὡς ἐκ πυρός, φλύκταιναι, ἰχώρων ῥύσεις.*

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Ἡ γεν. ἐνικ. τούτου πρέπει μᾶλλον νὰ διορθωθεῖ σὲ τούτων [sc. τῶν πρηστήρων], ἐπειδὴ πρῶτον ὁ τίτλος τοῦ οἰκείου κεφ. εἶναι σὲ πληθ. ἀριθμ., δηλ. *περί πρηστήρων*, καὶ δεύτερον στὴν ἀμέσως ἐπόμενη ἐνότητα τοῦ ἴδιου κεφ., στὴν ὁποία γίνεται λόγος γιὰ τὴ θεραπεία αὐτῶν ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ *πρηστήρες*, χρησιμοποιεῖται ἡ ἀκόλουθη ἔκφραση: *βοηθοῦνται δὲ οἱ ὑπὸ τούτων δεδηγμένοι ...* (δηλ. στὴ σ. 54, 33: *τοῖς δ' ὑπὸ τούτου πληγεῖσι ...*, ἐνῶ στὴ σ. 55, 1: *βοηθοῦνται δὲ οἱ ὑπὸ τούτων δεδηγμένοι ...*). Πρβ. καὶ τὸ ἐπόμενο κεφ. (: *περί ἀκοντιτῶν*), ὅπου γίνεται παραπομπή στὸ κεφ. ποὺ ἀφορᾷ τοὺς πρηστήρες, σ. 55, 11: *βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ τῶν ἀκοντιτῶν δεδηγμένοι] ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τῶν πρηστήρων λελεγμένοις βοηθήμασι*. Σημειώνω ἀκόμη ὅτι στίς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες στὸν τίτλο τῶν οἰκείων κεφφ. ἡ ὀνομασία τῶν ἰοβόλων φέρεται κατὰ πληθ. ἀριθμ., ὁ ἴδιος ἀριθμὸς τηρεῖται καὶ στίς μνεῖες τῶν ζῶων αὐτῶν στὸ κυρίως κείμενο τοῦ κεφ.: βλ. π.χ. σ. 50, 11-12: *περί σφηκῶν καὶ μελισσῶν. ... <Τὰ> (supplevi)¹¹⁰⁵ τοῖς ὑπὸ τούτων πληγεῖσιν ...*, καὶ σ. 50, 21: *βοηθοῦνται δὲ κοινῶς οἱ ὑπ' αὐτῶν πεπληγμένοι*· σ. 53, 16: *περί φαλαγγίων καὶ ἀραχνῶν. ...*, καὶ σ. 53, 35-36: *... κοινὰ δὲ τὰ παρακολουθοῦντα συμπτώματα τοῖς ὑπ' αὐτῶν πληγεῖσι¹¹⁰⁶*. Βλ. καὶ σ. 314, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 55, 5-10 (πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο χωρίο τοῦ ἔργου, στὸ ὁποῖο παρατηρεῖται τὸ ἴδιο λάθος).

β') Ἐπίσης τὸ κόμμα δὲν πρέπει νὰ τεθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὴ γεν. *πυρός*, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ *σφοδρά*: τὸ ὀρθὸ νόημα τοῦ χωρίου εἶναι: «Σ' ὅσους ἔχουν τιμπεθεῖ ἀπὸ αὐτοὺς [sc. τοὺς πρηστήρες] συμβαίνει πρήξιμο τῆς περιοχῆς, ἰσχυρὸς πόνος, φλύκταινες ὅπως ἐκεῖνες ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴ φωτιά» (καὶ ὄχι: «... ἰσχυρὸς πόνος σὰν ἀπὸ φωτιά, φλύκταινες», ὅπως προκύπτει ἀπὸ

1105. Πὰ τὴ συμπλήρωση αὐτὴ βλ. παραπάνω, σ. 295-296, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο.

1106. Ἀντίστοιχα, στίς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες κάποιο ἰοβόλο ζῶο στὸν τίτλο τοῦ οἰκείου κεφ. κατονομάζεται σὲ ἐνικ. ἀριθμ., στὸν ἴδιο ἀριθμ. μνημονεύεται καὶ στὸ κείμενο τοῦ κεφ.: βλ. π.χ. σ. 59, 5-6: *περί χαλκῆς σαύρας. τοῖς δὲ ὑπὸ χαλκῆς σαύρας πληγεῖσιν ...*· σ. 59, 9-10: *περί σαλαμάνδρας. τοῖς δὲ ὑπὸ σαλαμάνδρας δεδηγμένοις ...*, κ.ἄ.

τὸ κείμενο κατὰ τὴν ἔκδοσιν). Ὑπὲρ τῆς προτάσεως αὐτῆς βλ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενου ἔργου, σ. 58, 15-16: *εἰώθασι δὲ καὶ φλύκταιναι ἐπανίστασθαι ὡς ἀπὸ πυρός*, καὶ Ἰπποκρ., *Π. ἀρχ. ἰητρ.* 16, 26 [I 610, 7 L.]: *καὶ ἔστιν οἷσι φλυκταῖναι ἀνίστανται ὡς ἀπὸ πυρός*: ἀκόμη βλ. Πολυδ., *Ὀνομαστ.* 7, 110 = Σοῦδα φ 634 Adler: *φῶδες: αἱ ἀπὸ τῆς φλογός φλύκταιναι*. Εὐστάθ., *Παρεκβ. εἰς Ὀμ.* Ἰλ. N 829 [III 562, 15-16 van der Valk]: *καὶ φῶδες αἱ ἀπὸ φλογός φλύκταιναι*, κ.ἄ. Πρβ. καὶ Νίκανδρ., *Θηρ.* 239-241: *αἱ δὲ χαμηλαὶ | πομφόλυγες ὡς εἴ τε περιφλύκταιναι ἀραιαὶ | οἷα πυρικμήτοιο χροὸς πλαδῶσιν ὑπερθεν* Γαλην., *Π. κρᾶσ.* 1, 4 [I 530, 17-531, 1 K. = σ. 14, 15-16 Helmr.]: *εἶτα φλύκταιναι ὡσπερ πυρίκαυστοι ἐπανίσταντο*, κ.ἄ.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

τοῖς δ' ὑπὸ τούτων [sc. τῶν πρηστήρων] πληγεῖσι συμβαίνει ἔπαρσις τοῦ τόπου, ὀδύνη σφοδρά, ὡς ἐκ πυρός φλύκταιναι, ἰχώρων ῥύσεις.

σ. 55, 1-3: *βοηθοῦνται δὲ οἱ ὑπὸ τούτων [sc. τῶν πρηστήρων] δεδηγμένοι ἀνδράχνη καὶ ἀλφίτω καταπλασσομένοι ἢ ἀμπέλου φύλλα σὺν μέλιτι ᾧ ὥστε προσφέρειν τάριχον ὠμὸν καὶ οἶνον ἀκρατέστερον, καὶ ἐμεῖν κέλευε.*

Πὰ τὴν κατανόηση τοῦ παραπάνω χωρίου πρέπει νὰ παρατεθεῖ τὸ ἀντίστοιχο κείμενο τοῦ Φιλουμένου, στὸ ὁποῖο καταγράφονται τὰ ἴδια ἀκριβῶς θεραπευτικὰ *βοηθήματα*: βλ. Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 19, 2 [CMG X/1/1, σ. 26, 8-11] (ἀπὸ τὸν Ἀπολλώνιο Μῦ): *πρὸς μὲν πρηστήρας ἀνδράχνη¹¹⁰⁷ καὶ ἀλφίτοις καταπλάσσειν, ἢ ἀμπέλου φύλλα ἐφθὰ μετὰ μέλιτος, ἐσθίειν δὲ τάριχον ὠμὸν καὶ πίνειν ἀκρατέστερον οἶνον καὶ κελεύειν ἐμεῖν.*

Στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο λοιπὸν πρέπει:

α') Νὰ τεθεῖ κόμμα ὕστερα ἀπὸ τὸ *καταπλασσομένοι*, ἀφοῦ ἐκεῖ τελειώνει ἡ καταγραφή τοῦ πρώτου καταπλάσματος.

β') Νὰ ἀπαλειφθεῖ ἡ ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τῆ λέξη *φύλλα*, ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι δοτ. ἐνικ., ὅπως σημειώνει ἐσφαλμένα ἡ ἐκδ., ἀλλὰ ὄνομαστ. πληθ. (τουλάχιστον ὅπως παραδίδεται). Σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 296-298, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 50, 21-23.

Σημειῶνω τέλος ὅτι ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου ποὺ παρατέθηκε παραπάνω, μᾶς γίνεται ἀπολύτως κατανοητὸ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ τελευταίου μέρους (*ὥστε ... κέλευε*) τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου: ὡστόσο ἡ ἀποκατάστασή του, μὲ βάση τὸν Φιλούμ., προϋποθέτει ἀρκετὰ μεγάλη ἐπέμβαση (προφανῶς ὁ συμπιλητὴς προσάρμοσε ἱκανοποιητικὰ τὴ σύνταξη μόνον στὸ πρῶτο τμήμα τοῦ χωρίου, ἐνῶ, γιὰ λόγους ἀδιευκρίνιστους γιὰ μᾶς, στὸ δεύτερο τμήμα του

1107. Βλ. παραπάνω, σ. 152 (*ἀνδράχνη* cod.: *ἀδράχνη* Wellm.).

προέκυψε ή παρατηρούμενη άσυνταξία)¹¹⁰⁸. Πάντως για τή βελτίωση του χωρίου θά ήταν δυνατόν να διατυπωθεί και ή ακόλουθη σκέψη: Άν τὸ λανθασμένο (στὰ παραπάνω συμφραζόμενα) ὥστε προέκυψε ἀπὸ τὸ ἐφθά καὶ ἂν τὸ προσφέρειν διορθωθεῖ σὲ πρόσφερε δέ, προκύπτει ή ακόλουθη ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου (e.g.):

... σὺν μέλιτι ἐφθά, πρόσφερε δὲ τάριχον ὠμὸν καὶ οἶνον ἀκρατέστερον, καὶ ἐμείν κέλευε.

Μὲ τή διόρθωση τοῦ προσφέρειν σὲ πρόσφερε (δὲ) δηλώνεται τόσο ή χορήγηση τοῦ (ὠμοῦ) τάριχου ὅσο καὶ τοῦ (ἀκρατέστερου) οἴνου, καὶ ἔτσι δὲν ἀπαιτεῖται ή ὕπαρξη τοῦ ἐσθίειν καὶ τοῦ πίνειν πού ὑπάρχουν στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου· ἐπίσης μὲ τή διόρθωση τοῦ προσφέρειν σὲ πρόσφερε προκύπτει ρῆμα καὶ στήν προτελευταία πρόταση τοῦ χωρίου σὲ ἀντιστοιχία μὲ τήν τελευταία πρόταση (πρόσφερε ... κέλευε).

σ. 55, 5-10: *περὶ ἀκοντιτῶν. οἱ δὲ ἀκοντῖται ὄφεις μέλανες μὲν εἰσι τὴν χροϊάν, ἰσομεγέθεις δὲ τοῖς πρηστήρσι, τὴν δὲ κεφαλὴν προμήκεις. τοῖς τοίνυν ἐκ τούτου δεδηγμένοις ὀδύνη ὡς <ἀπὸ> τιτρώσης βελόνης ἔπεται καὶ νηγματώδης, καὶ ἰχώρες δὲ λεπτότατοι ἀπορρέουσι. διατείνουσι δὲ τὸ μήκιστον ἡμέρας θ'.*

Στὴν ἔκφραση τοῖς τοίνυν ἐκ τούτου πού προέρχεται ἀπὸ τὸ κεφ. *περὶ ἀκοντιτῶν*, πιθανότατα, τὸ ἐκ τούτου πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐκ τούτων, ἐπειδὴ τόσο στὸν τίτλο τοῦ κεφ. ὅσο καὶ στὸ κείμενο χρησιμοποιεῖται μόνο πληθ. ἀριθμ. Πρβ. καὶ τὴ φράση τοῦ ἴδιου κεφ., σ. 55, 11: *βοηθοῦνται δὲ ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τῶν πρηστήρων λελεγμένοις βοηθήμασι*¹¹⁰⁹. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 312-313, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 54, 33-34.

σ. 55, 11-14: *βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ ἀκοντιτῶν δεδηγμένοι] ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τῶν πρηστήρων λελεγμένοις βοηθήμασι. κατάντλει δὲ τὸ δῆγμα ὕδατι θερμῷ πολλῷ. καὶ καταπλαστέον δὲ ἀλεύρω κριθίνῳ μετὰ ὄξους ἐψημένῳ. ποτιστέον δὲ οἶνον κεκραμένον μετὰ θερμοῦ {ἤ} ὄξους.*

Τὸ χωρίο αὐτὸ δὲν παρουσιάζει κανένα ἀπολύτως πρόβλημα· συνεπῶς οὔτε ὁ ὀβελισμὸς τοῦ διαζευκτικοῦ ἤ¹¹¹⁰ οὔτε καμιὰ ἄλλη ἐπέμβαση ἀπαιτεῖται. Ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἤ συνηγορεῖ τὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενο τοῦ χωρίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνεται σαφὲς ὅτι ὁ ἐμπρόθ. προσδ. *μετὰ θερμοῦ* ἀφορᾷ τὴ χρήση τοῦ θερμοῦ ὕδατος (*ὑδατι θερμῷ*), γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος ἀμέσως παραπάνω, δηλ.:

1108. Ἐκτὸς καὶ ἂν ή άσυνταξία αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα ἰδιαίτερα μεγάλης ἀντιγραφικῆς ἀπροσεξίας.

1109. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 45.

1110. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 14: «*ἤ delevi*».

βοηθοῦνται δὲ ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τῶν πρηστήρων λελεγμένοις βοηθήμασι. κατάντλει δὲ τὸ δῆγμα ὕδατι θερμῷ πολλῷ. καὶ καταπλαστέον δὲ ἀλεύρω κριθίνῳ μετὰ ὄξους ἐψημένῳ. ποτιστέον δὲ οἶνον κεκραμένον μετὰ θερμοῦ ἢ ὄξους.

Βλ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία, Φιλούμ., Π. ιοβ. 21, 5 [CMG X/1/1, σ. 28, 8-10]: καὶ τὸ δῆγμα ὕδατι ψυχρῷ καταντλητέον, τοῖς δὲ παλαιότεροις γλυκὴν δοτέον μετὰ θερμοῦ πολλοῦ· Γαλην., Θεραπ. μέθ. 12, 3 [X 829, 13-14 K.]: μεθ' ὕδατος ψυχροῦ δοτέον τὸν οἶνον· εἰ δὲ μηδὲν τῶν τοιούτων εἶη, μετὰ θερμοῦ, κ.ἄ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 5, 97 [CMG VIII/2, σ. 87, 3-5]: καὶ εἰ μὲν εἶη θέρους ἢ χωρίον φύσει θερμὸν ἢ κατάστασις θερμῆ, μεθ' ὕδατος ψυχροῦ, εἰ δὲ τὰ ἐναντία, μετὰ θερμοῦ, δοτέον τὸν οἶνον 5, 135 [CMG VIII/2, σ. 112, 1-3]: λουστέον τὴν κεφαλὴν πολλῷ θερμῷ ὕδατι γλυκεῖ εὐκράτῳ καὶ τὰς χεῖρας δὲ καὶ τοὺς πόδας καταντλητέον πολλῷ τῷ θερμῷ. Βλ. ἀκόμη τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ὅπου ὑπάρχει μόνον ὁ ἐμπρόθ. προσδ. μετὰ θερμοῦ, Ἰερόφ., Πῶς ὀφείλ. διαιτ. [II 462, 6-8 Delatte]: εὐώδη καὶ ἀνισάτα κονδίτα καὶ λεπτοὺς οἶνους πίνειν μετὰ θερμοῦ, μὴ παλαιούς, μὴ χροακούς· πρβ. καὶ Αἴλ. Προμ., Δυναμ. 31, 9 [σ. 106, 19 Crism.]: παρέχε μετὰ ψυχροῦ κοτύλας γ'¹¹¹¹.

σ. 55, 29-31: κατάπλασσε δὲ τὴν πληγὴν κεδρία σὺν ἀλσί καὶ κρομμύοις σὺν ὄξει κατ(απλαττε)αντλῶν πρότερον ὄξει θερμῷ.

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Ἀναγράφονται δύο καταπλάσματα, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα συντίθεται ἀπὸ κεδρίαν καὶ ἄλας, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀπὸ κρεμμύδια καὶ ξύδι· συνεπῶς μετὰ τὸ ἀλσί πρέπει νὰ τεθεῖ κόμμα πρὸς διάκριση τῶν δύο αὐτῶν θεραπευτικῶν ὑποδείξεων καὶ εὐκολότερη κατανόηση τοῦ χωρίου.

β') Τὸ δεύτερο κατάπλασμα πρέπει νὰ ἐφαρμοσθεῖ, ἀφοῦ προηγούμενως γίνεи κατάντλησις τῆς πληγῆς μὲ θερμὸ ξύδι. Τὸ παραδεδομένο κείμενο κατάπλαττε ἀντλῶν¹¹¹² εἶναι προβληματικό, ἀφοῦ τὸ ἀντλῶ δὲν ἔχει τὴ σημασία πού προφανῶς ἀπαιτεῖται στὸ προκείμενο χωρίο. Ὁ Schmidt στὴ θέση τῆς παραδεδομένης γραφῆς προτείνει τὴ μετ. καταντλῶν, ἐνῶ ὁ Rohde ὀβελίζει τὴ γρ. κατὰπλαττε. Ἡ ἐκδ., ἀσπαζόμενη προφανῶς τὴν ἄποψη τοῦ Schmidt, ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα μὲ ὀβελισμό τμήματος τοῦ ρ. κατὰπλαττε καὶ τὴ συνένωσή του

1111. Σὲ προηγούμενο δημοσίευσμά μου εἶχα ἐπίσης ἀπορρίψει τὸν ὀβελισμό καὶ εἶχα προτείνει τὴν συμπλήρωση τοῦ ἐμπρόθ. προσδ. μὲ τὴ γεν. ὕδατος· βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 45. Ὡστόσο ἡ προσθήκη αὐτή, ἂν καὶ ὀρθὴ νοηματικά, προφανῶς δὲν εἶναι ἀπαραίτητη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παραδείγματα πού παρατίθενται.

1112. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 30: «κατὰπλαττε ἀντλῶν V: καταντλῶν Schmidt: κατὰπλαττε del. Rohde».

μέ τῆ μετ. ἀντλῶν, μέ ἀποτέλεσμα τῆ δημιουργία τῆς μετ. κατ{απλαττε}αντλῶν (προφανῶς δέχεται ὅτι καί γιά τὸ δεύτερο φάρμακο, πού ἐπίσης εἶναι κατάπλασμα, ἐννοεῖται τὸ κατάπλασσε πού ὑπάρχει στήν ἀρχή τοῦ χωρίου). Ἀντί ὅμως τοῦ λάθους, τὸ ὁποῖο ὑποθέτει ἡ ἐκδ. (ἀλλά καί οἱ μνημονεύομενοι προγενεστεροί τῆς μελετητές), θεωρῶ πιθανότερο ὁ γραφέας νά διέπραξε σύγχυση ἀνάμεσα σέ δύο διαδοχικές λέξεις (ἐγκλιτ. τύπο ρήματος καί μετ.), σύνθετες μέ τὴν ἴδια πρόθεση (κατά).

Μέ βάση τίς παραπάνω σκέψεις πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νά ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς:

κατάπλασσε δὲ τὴν πληγὴν κεδρία σὺν ἀλσί, καὶ κρομμύοις σὺν ὄξει κατάπλαττε <κατ>αντλῶν πρότερον ὄξει θερμῶ.

Πά τὴν ἐνδεχόμενη ἔνσταση ὅτι μέ τῆ διόρθωση αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται σέ δύο διαδοχικές συνταγές τὸ ἴδιο ρῆμα (κατάπλασσε, -ττε)¹¹¹³ πρβ. τὰ ἀκόλουθα χωρία, στὰ ὁποῖα ἐντοπίζεται παρόμοια χρήση ρήματος (κατάχριε), Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 1 [XII 407, 11-12 K.]: *ἡ μνόχοδα καὶ λίβανον ... κατάχριε προφοινίσσων, ἡ σῦκα ξηρὰ κεκαυμένα κατάχριε μετ' ἐλαίου ὁμοίως λειώσας αὐτόθι [XII 409, 3-4 K.]: ἡ χελώνης θαλασσίας αἵματι κατάχριε, ἐπαινεῖται ἡ ἵπποποτάμου δέρμα καύσας κατάχριε, κ.ἄ.¹¹¹⁴.*

Πά θεραπευτικὴ ὑπόδειξη, στήν ὁποία πρὶν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ καταπλάσματος ἀπαιτεῖται κατάντλημα καί στήν ὁποῖα οἱ δύο αὐτὲς λέξεις, πρῶτ' συνθετικὸ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ πρόθ. κατά, βρίσκονται ἡ μία ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλλη, βλ. Γαλην., Π. αἰτ. συμπτ. 1, 8 [VII 142, 15-16 K.]: *ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἀφικνεῖται καταντλῶν καὶ καταπλάττων αὐτήν* [Γαλην.], Π. ἀρίστ. αἰρέσ. 23 [I 169, 8-10 K.]: *τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ πυρὸς καταντλήσεσι καὶ καταπλάσμασι τοῖς τὰς ἐσχάρας ἀποστήναι δυναμένοις ἰώμεθα* Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 6, 34 [CMG IX/2, σ.

1113. Πρέπει νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἐναλλαγὴ τῶν -σσ/-ττ- (κατάπλασσε, -ττε) ἀπαντάται στὰ χφφ. καί διατηρεῖται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες: βλ. ἐνδεικτικὰ Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 8 [XII 484, 10-12 K.]: *μήκωνος ἀγρίας καὶ ὑοσκυάμου φύλλα μετ' ἐλαίου κατάπλασσε· ἄλλο. συκῆς ἀκρέμονας ἢ τῶν φύλλων τὰ ἀπαλὰ τρίψας μεθ' ὕδατος κατάπλαττε*· 9, 3 [XIII 263, 7-9 K.]: *συλλέεινε καὶ οὕτω κατάπλαττε ... γλοιοῦ ποιωὺν πάχος κατάπλασσε*· 9, 7 [XIII 314, 7 κ.έ. K.]: *κατάπλαττε τοῖς πρὸς αἰμορροΐδας ἀναγεγραμμένοις ... κηκίδα τὴν ξανθὴν ἐψησας καὶ λειώσας κατάπλασσε, κ.ἄ.*

1114. Ἀνάλογα παραδείγματα ἐντοπίζονται σέ ἰατρικὰ κείμενα, κυρίως φαρμακολογικοῦ περιχομένου, μέ ἰδιαίτερα μεγάλη συχνότητα· μάλιστα μερικὲς φορές τὸ ἴδιο ρῆμα ἐπαναλαμβάνεται σέ περισσότερες ἀπὸ δύο διαδοχικές καί συντομότατες συνταγές: βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 1 [XII 646, 4-9 K.]: *... πρὸς ἤχους καὶ βόμβους καὶ συριγμοὺς καὶ ἐμπνευματώσεις, ὄξος δριμύ χλιαίνων ἔνσταζε. ἔλαιον καὶ ὄξος χλιαίνων ἔνσταζε. μέλι Ἀττικὸν θερμὸν ἔνσταζε. δάφνινον ἔλαιον ὡσαύτως, πράσου χυλὸν μετὰ γάλακτος γυναικείου ἢ ροδίνου ἐγχυμάτιζε. σικίου ἀγρίου τὸν καρπὸν χυλίσας ἢ φύλλα δι' ὀθονίου ἔνσταζε.*

73, 5-6]: *εἰ δὲ φλεγμαῖνοι συμπεπτικὸν ἐπιβάλωμεν κατάπλασμα καταντλή-
μασι πρότερον χρώμενοι, κ.ἄ.*¹¹¹⁵.

σ. 55, 31: *ἐσθιέτω δὲ [sc. ὁ δηχθεὶς ὑπὸ τοῦ μυάγρου] ῥαφανίδας πλείστας καὶ
ὔδωρ πολὺ πiónτα ἐμεῖν.*

Στὸ χωρίο αὐτό, καὶ εἰδικότερα στὸ δεύτερο μισό του, διαπιστώνεται κάποια
συντακτικὴ ἀταξία, ἀφοῦ δὲν εἶναι σαφὴς ἡ ἐξάρτηση τοῦ ἐμεῖν. Ἄν διατηρήσου-
με τὸ ἀπαρέμφατο, τότε εἶναι ἀπαραίτητο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἄλλες ἀνάλογες
περιπτώσεις, νὰ προστεθεῖ στὸ κείμενο ἓνα ρῆμα, ὅπως τὸ *παραίνει* ἢ *κέλευε* ἢ
ἀνάγκασον. Σημειώνω ὅτι αὐτὸ τὸ ἐμετικὸ φάρμακο τὸ ἔχω ἐντοπίσει νὰ παρα-
τίθεται σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἀπὸ τὸν Φιλούμενο (στὸ κεφ. πὺν ἀφορᾷ τὸν κερά-
στην), βλ. Π. *ιοβ.* 18, 4 [CMG X/1/1, σ. 25, 25-26]: *καὶ δοτέον ῥεφανίδας ὠμὰς καὶ*
ὔδωρ πολὺ πiónτας ἀναγκάζειν ἐμεῖν. Μὲ βάση λοιπὸν τὸ παραπάνω χωρίο προ-
τείνω τὸ ἐξεταζόμενο κείμενο νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

*ἐσθιέτω δὲ [sc. ὁ δηχθεὶς ὑπὸ τοῦ μυάγρου] ῥαφανίδας πλείστας, καὶ ὔδωρ
πολὺ πiónτα <ἀναγκάζε> ἐμεῖν*¹¹¹⁶,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «(αὐτὸς πὺν δαγκώθηκε ἀπὸ μύαγρο) ἄς τρώει παρὰ
πολλὰ ρεπάνια¹¹¹⁷, καὶ ἀφοῦ πιεῖ πολὺ νερό, ἀναγκάζε τον νὰ κάνει ἐμετό».

Πὰ τὴ χρήση τοῦ ρ. *ἀναγκάζω* στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο καὶ σὲ παρόμοια συμ-
φραζόμενα βλ. σ. 68, 38: *ἀνάγκασον ἐμέσαι*· σ. 73, 21: *ἀναγκάζειν ἐμεῖν*· σ. 76, 11-
12: *καὶ ἐμεῖν ἀνάγκάζε*· σ. 77, 7-8: *ἀνάγκασον ἐμεῖν*. Ἡ ἔκφραση *ἀνάγκάζε* (κτλ.)
ἐμεῖν εἶναι πάρα πολὺ συχνὴ στὰ ἱατρικὰ κείμενα, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο σ' αὐτὰ
στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γιὰ ἰοβόλα ἢ δηλητήρια· βλ. ἐνδεικτικὰ Γαλην., Π.
ἀντιδ. 2, 7 [XIV 138, 8-11 K.· 140, 17 K.· 141, 4-6 K.· 142, 1-2 K.· 143, 1-2 K.· 144,

1115. Πρβ. καὶ ΓΑΛΗΝ., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 1, 1 [XII 418, 3-4 K.]: *κατασχάσας κατάχριε* [sc. τὸν τόπον] *σηπίας τῷ μέλανι*· ΟΡΕΙΒ., *Ἰατρ. συν. ἐκλ.* 104, 1 [CMG VI/2/2, σ. 283, 25-26]: *σκωρίαν
μολύβδου ἐν οἴνω αὐστηρῶ λεάνας καὶ καταχρίσας κατάπλασσε ἐπάνω φύλλα σεύτλου, κ.ἄ.*
ἀκόμη πρβ. ΑΕΤ., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 16 [σ. 272, 4-6 Ζερβ.]: *ἐὰν δὲ ῥαγῶσιν αἱ φλυκτίδες καὶ ἔλκος γέ-
νηται, ὀξάλμη κατάντλει· καὶ κριθὰς κατακαύσας καὶ λεάνας κατάπλασσε.* Πὰ τὴν παραπάνω
ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Παρατηρήσεις*, σ. 45-47.

1116. Πὰ τὴν ἐναλλαγὴ τῶν ὑποκ. σὲ προτάσεις τῆς ἴδιας περιόδου βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο
ἔργο, σ. 50, 21-25: *βοηθοῦνται δὲ κοινῶς οἱ ὑπ' αὐτῶν πεπληγμένοι πηλῶ <ἢ> βολβίτω ...*, ἢ
αὐτὸν τὸν σήσαμον μεθ' ὕδατος λειώσας κατάπλασσε [sc. σὺ = ὁ γιατρός]· σ. 51, 35-52, 1: *λαβῶν*
[sc. σὺ = ὁ γιατρός] *τὸν ἐν τοῖς οὐροδόχοις ἀγγείοις <ρύπον> τὸν πόνον ἔχοντα κατάχριε <τὰς*
πληγὰς> (supplevi) ... *ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ὕδρηρά καλαμίνθη ... ἀναισθήτους ποιεῖ, ... καὶ ἡρυγ-
γίου ρίζαν ... πότιζε*· σ. 53, 2-4: *ῥεφανίδας ἀγρίας πότιζε σὺν οἴνω· καὶ χυλὸν δὲ ῥεφάνου εἰ τις*
μάλιστα μασησάμενος νῆστις ἐπιπτύσει σκορπίῳ, ἀναιρεῖ αὐτόν· σ. 71, 25-26 (: *θεραπεύονται*
[corregxi: -εύεται ed.] ... *δίδου ... κατάπλαττε*)· σ. 73, 1-7 (: *θεραπεύονται ... ἐμείτωσαν ...*
δίδου), κ.ἄ. πολλά. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 288, καὶ παρακάτω, σ. 380.

1117. Πὰ τὴ σημασίᾳ τοῦ οὐσ. *ῥαφανίς* βλ. ὅσα σημειώνονται παραπάνω, σ. 230, ὑποσημ. 845.

3-6 K.· 146, 14 K.]· 2, 8 [XIV 147, 10-12 K.]· Γαλην., *Πρὸς Γλαύκ. θεραπ.* 1, 15 [XI 59, 16-17 K.]· [Διοσκουρ.], *Π. δηλητ.*, προοίμιον [σ. 7, 10 Spr.]: ἢ μεθ' ὕδατος ἐμείν ἀναγκάζοντας· 1 [σ. 15, 14-15 Spr.]: δεῖ οὖν πρὸ τοῦ παρακολουθῆσαι τι τοιοῦτον ἀναγκάζειν ἐμείν· 23 [σ. 33, 5-6 Spr.]: οἷς [sc. σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δηλητηριασθεῖ ἀπὸ μύκητες] εὐθέως βοηθεῖν δεῖ κοινῶς, ἀναγκάζοντας ἐμείν δι' ἐλαίου, κ.ἄ. πολλά. Μὲ πολὺ μικρότερη συχνότητα ἐντοπίζονται οἱ συνώνυμες ἐκφράσεις κέλευε ἐμείν¹¹¹⁸ καὶ ποίει ἐμείν¹¹¹⁹. πρβ. καὶ παραινεῖν χρῆσθαι ἐμέτω¹¹²⁰. Διαφορετικὰ τὸ ἐμείν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐμείτω (δηλ.: ἐσθιέτω ... καὶ ... ἐμείτω)· πρβ. σ. 68, 19: πινέτω καὶ ἐμείτω, καὶ σ. 73, 1: πινέτωσαν καὶ ἐμείτωσαν.

σ. 56, 12-15: θεραπευθήσονται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ πελιάδος πληγέντες] οὖρω σαπρῶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγχυματιζόμενοι ἢ οὖρω ἀφθόρου παιδὸς ἢ ἄλμη ὁμοίως, καταντλήσει δὲ τῆς κεφαλῆς, ἢ ὀποβάλαμον μετὰ μέλιτος Ἀττικοῦ ἔγχριε <ἦ> καὶ εὐφόρβιον ὁμοίως μίξας ἔγχριε.

Τὰ θεραπευτικὰ βοηθήματα ποὺ ἀναγράφονται στὸ χωρίο αὐτὸ παρουσιάζουν στενὴ ἐξάρτηση μὲ ὅσα περιέχονται σὲ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ ὁμόθεμου κεφ. τοῦ Φιλουμένου. Ἡ προβληματικὴ καταγραφή τους στὸ ἔργο τοῦ Ἀωννύμου καθίσταται σαφῆς ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν δύο κειμένων, τὰ ὁποῖα παρατίθενται ἀμέσως παρακάτω:

Φιλούμ., *Π. ιοβ.* 28, 1
[CMG X/1/1, σ. 33, 14-18]:
θεραπεύονται
δὲ οὖρω μὲν σαπρῶ
τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγχυματιζόμενοι
ἢ ἄλμη,

ἢ οὖρω ἀφθόρου παιδὸς
καταντλήειν αὐτῶν
τὴν κεφαλῆν

Ἀών. [Αἴλ. Προμ.], *Π. ιοβ.* καὶ
δηλητ. 23 [σ. 56, 12-15 Ihm]:
θεραπευθήσονται
δὲ οὖρω σαπρῶ
τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγχυματιζόμενοι
ἢ οὖρω ἀφθόρου παιδὸς
ἢ ἄλμη ὁμοίως,

καταντλήσει δὲ
τῆς κεφαλῆς,

1118. Βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 55, 3: καὶ ἐμείν κέλευε· βλ. ἀκόμη Φιλουμ., *Π. ιοβ.* 19, 2 [CMG X/1/1, σ. 26, 10-11]: πίνειν ἀκρατέστερον οἶνον καὶ κελευεῖν ἐμείν, καὶ 21, 5 [CMG X/1/1, σ. 28, 6]· ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Γλαύκ. θεραπ.* 1, 13 [XI 41, 2-3 K.], κ.ἄ.

1119. Βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 74, 28-29: ἀπεμείν τε πολλάκις ποίει· βλ. ἀκόμη ΟΡΕΙΒ., *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 3, 7 [CMG VI/3, σ. 403, 3]: ... πίνειν διδοὺς θερμὸν ὕδωρ ἢ ὑδρέλαιον ἐμείν ποίει. Σημειώνω ὅτι ἐδῶ καταγράφονται μόνον ὅσες ἐκφράσεις χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴ δῆλωση τῆς προτροπῆς γιὰ ἔμετο καὶ παρουσιάζουν ἰδιαίτερη ὁμοιότητα μὲ αὐτὴ ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ.

1120. Βλ. ΣΩΡ., *Γυν.* 2, 15 [CMG IV, σ. 74, 27-75, 1]: Μνησίθεος (ἀπ. 38 Hohenstein = 18 Bertier) δὲ δις τῆς ἡμέρας ἐμέτω χρῆσθαι παραινεῖ, καὶ ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 8, 57 [CMG VIII/2, σ. 500, 12-13]: εἰ δὲ καὶ τὰ σιτία ἀπεπτα ἔτι ἐν τῇ γαστρὶ ἐμπλέοι, ἐμέτω χρῆσθαι παραινεῖν.

καὶ ἐγχυματίζειν
τὰ ὄμματα,
ἢ καὶ ὀποβάλαμον
μετὰ μέλιτος Ἀττικοῦ
ἢ καὶ εὐφόρβιον
ὁμοῦ μίξας ἔγχριε.

ἢ ὀποβάλαμον
μετὰ μέλιτος Ἀττικοῦ ἔγχριε
<ἦ> καὶ εὐφόρβιον
ὁμοίως μίξας ἔγχριε.

Πρὸς ἀποκατάσταση λοιπὸν τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Στὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Π. ἰοβ. καὶ δηλητ., ἐνῶ καταγράφονται τὰ συστατικά τῶν ἐγχυμάτων (οὔρον σαπρὸν ... ἢ οὔρον ἀφθόρου παιδὸς ἢ ἄλμη) καὶ τοῦ ἐγχρίσματος (ὀποβάλαμον μετὰ μέλιτος Ἀττικοῦ), δὲν μνημονεύεται τὸ συστατικὸ τῆς καταντλήσεως. Σημειῶνῶ ὅτι, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ κατάντησιν, πάντοτε, ἀπὸ ὅσο κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστώσω, καταγράφεται τὸ συστατικὸ αὐτοῦ τοῦ θεραπευτικοῦ βοηθήματος· αὐτὸ ἰσχύει τόσο στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο ὅσο καὶ γενικά, βλ. σ. 45, 28: καταντλήσει τῇ διὰ θερμοῦ ὕδατος καὶ ὀξυκράτου· σ. 50, 4: κατάντλει τοίνυν τοὺς τόπους ἐλαίῳ θερμῷ ὡς πλείστῳ· σ. 54, 9-10· σ. 55, 12 καὶ 26-27, καὶ σ. 58, 26· ἐπίσης ἐνδεικτικὰ βλ. Γαλην., Θεραπ. μέθ. 7, 4 [X 466, 4-5 K.]: τὴν δι' ἀψινθίου καὶ ὠμοτριβοῦς ἐλαίου κατάντησιν· 11, 15 [X 783, 4-5 K.]: καὶ τῆς δι' ἐλαίου καταντλήσεως· Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 2 [XII 674, 3-4 K.]: ὄξει ζεστῷ καταντλήσας, κ.ἄ. Ἐπισημαίνω ἀκόμη ὅτι ἡ συνήθης ἔκφραση μὲ τὴν ὁποία δηλώνεται ἡ συζητούμενη θεραπευτικὴ ἐνέργεια εἶναι κατάντησις δι(ὰ) ...¹¹²¹. Τέλος σημειῶνῶ ὅτι τὰ καταντλήματα τῆς κεφαλῆς εἶναι ἀρκετά (λάδι, νερό, κρασί κτλ.), ὅποτε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθεῖ ποιὸ ἀπὸ αὐτὰ συνιστᾶται στὴν προκειμένη περίπτωση. Βέβαια στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου δηλώνεται τὸ κατάντημα (εἶναι τὸ οὔρον ἀφθόρου παιδός), τὸ ὁποῖο ὁμως στὸν Ἄνώνυμο [Αἴλ. Προμ.:] καταγράφεται ὡς ἔγχυμα¹¹²².

β') Πρέπει ἐπίσης νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ διαζευκτικοῦ ἢ —πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ τελευταίου φαρμάκου— εἶναι ἐντελῶς περιττή¹¹²³· γιὰ τὴν προσθήκη αὐτὴ ἡ ἐκδ. ἐπικαλεῖται τμῆμα ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου ποῦ παρατίθεται παραπάνω (ἢ καὶ ὀποβάλαμον μετὰ μέλιτος Ἀττικοῦ ἢ καὶ εὐφόρβιον ὁμοῦ μίξας ἔγχριε), χωρὶς ὁμως νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν οὔτε τὴ σύνταξη στὸ εὐρύτερο χωρίο τοῦ γιατροῦ αὐτοῦ, οὔτε φυσικὰ καὶ τὴν ἀπόκλιση στὸ νόημα.

1121. Βλ. παραπάνω, σ. 170-173, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο τοῦ Φιλουμ., σ. 11, 10-12, ὅπου καὶ σχετικὰ παραδείγματα.

1122. Στὴ διαπίστωση αὐτὴ δὲν ὀδηγοῦμαστε ἀπλῶς ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα στίξη στὴν ἔκδοση, ἀλλὰ ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὴ συντακτικὴ δομὴ τοῦ παραδεδομένου κειμένου.

1123. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 14: «ἦ addidi ex Ph.».

Ἔτσι τὸ χωρίο τοῦ Ἀωνύμου [Αἴλ. Προμ.:] πρέπει νὰ μεταφρασθεῖ (φυσικὰ χωρὶς τὴν προσθήκη τοῦ ἦ): «... ἢ ἔγχριε ὀπὸ βαλσάμου (ἀναμειγμένον) μὲ Ἄττικὸ μέλι· ἔγχριε καὶ εὐφόρβιο, ἀφοῦ τὸ ἀναμίξεις κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο [sc. μὲ Ἄττικὸ μέλι]»· δηλ. στὸ χωρίο αὐτό, ὅπως εἶναι παραδεδομένο, γίνεται λόγος γιὰ δύο *ἔγχρισματα*· ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὅτι μετὰ τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ *ἔγχρισματα* αὐτὰ ἐπαναλαμβάνεται ἢ προστακτ. *ἔγχριε*¹¹²⁴. Ἀντίθετα ἢ μετάφραση τοῦ χωρίου τοῦ Φιλουμένου εἶναι ἢ ἀκόλουθη: «... ἢ καὶ ὀπὸ βαλσάμου μὲ Ἄττικὸ μέλι ἢ καὶ εὐφόρβιο ἀφοῦ τὰ ἀναμίξεις ὅλα μαζί, ἔγχριε [sc. τὰ μάτια]»· δηλ. στὴν περίπτωση αὐτὴ γίνεται λόγος μόνο γιὰ ἓνα *ἔγχρισμα* ποῦ συνιστᾶται νὰ σκευασθεῖ μὲ δύο ὑλικά (*ὀποβάλαμον, Ἄττικὸν μέλι*) ἢ προαιρετικὰ καὶ μὲ τὴν προσθήκη τρίτου (*εὐφόρβιον*). Συνεπῶς τὸ ἐκδιδόμενο κείμενο, στὸ σημεῖο τοῦ αὐτοῦ, πρέπει νὰ παραμείνει ὡς ἔχει, καὶ νὰ μεταφρασθεῖ ὅπως προτείνεται παραπάνω· διαφορετικὰ ἢ ἐκδ. θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἐξομοιώσει πλήρως μὲ τὸ κείμενο τοῦ Φιλουμένου, τὸ ὁποῖο ἐπικαλεῖται γιὰ τὴν προσθήκη τῆς (δηλ. ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσθήκη, θὰ ἔπρεπε νὰ διορθώσει καὶ τὸ *ὁμοίως σὲ ὁμοῦ*)¹¹²⁵.

Λαμβάνοντας λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τὰ παραπάνω πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς¹¹²⁶:

θεραπευθήσονται δὲ οὖρω σαπρῶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγχυματιζόμενοι ἢ οὖρω ἀφθόρου παιδὸς ἢ ἄλμη ὁμοίως, καταντλήσει δὲ τῆς κεφαλῆς <δι(ἀ)...> ἢ ὀποβάλαμον μετὰ μέλιτος Ἄττικοῦ ἔγχριε· καὶ εὐφόρβιον ὁμοίως μίξας ἔγχριε,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «θὰ θεραπευθοῦν (αὐτοὶ ποῦ ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ πελιάδα), ἂν τὰ μάτια τους καταβρεχθοῦν μὲ παλαιὸ οὔρο (σάπιο), ἢ μὲ οὔρο ἀφθοροῦ κοριτσιοῦ ἢ ὁμοίως μὲ ἀλατόνερο, καὶ μὲ κατάβρεξη τοῦ κεφαλιοῦ τους <μὲ ...> ἢ ἄλειφε (στὰ μάτια τους) ὀπὸ βαλσάμου (ἀναμειγμένο) μὲ Ἄττικὸ μέλι· ἄλειφε καὶ εὐφόρβιο, ἀφοῦ τὸ ἀναμίξεις κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο [sc. μὲ Ἄττικὸ μέλι]».

σ. 56, 28-32: *περὶ ἀγαθοδαίμονος. ὁ δὲ ἀγαθοδαίμων ὄφρις ἐστὶ τὸ μὲν μῆκος πήχους, τὸ δὲ χρῶμα τέφρας μελαντηρίας, περιγραφὰς καὶ διατυπώσεις ἔχων ὡσεὶ φολίδας, τὰ δὲ κατὰ τὴν γαστέρα ἠρέμα πως ὑπόλευκα. ἔστι δὲ οὐ μόνον ἀνθρώπων <ἀβλαβῆς>, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θηρίων. λέγεται <δὲ> εἶναι ἀναιρετικὸς.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ ἐντοπίζονται τὰ ἀκόλουθα προβλήματα:

α') Πιθανότατα ἢ ἔκφραση τὸ δὲ χρῶμα τέφρας μελαντηρίας πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὸ οἶον ἢ οἶον τὸ τῆς. Βλ. Στέφ., [Εἰς Μάγν.] Π. οὔρ. 13, 4: τοῦ δὲ φαιοῦ τὸ βαθύτερον λέγεται πελιδνόν, χρῶμα ἔχον οἶον τὸ τῆς μολύβδου,

1124. Δηλ.: *ἢ ὀποβάλαμον μετὰ μέλιτος Ἄττικοῦ ἔγχριε· καὶ εὐφόρβιον ὁμοίως μίξας ἔγχριε.*

1125. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 47.

1126. Ἄν καὶ εἶναι προφανῆς ἢ μεγάλη διατάραξη τοῦ κειμένου, οἱ βελτιωτικὲς ἐπεμβάσεις προτείνονται προσαρμοσμένες, κατὰ τὸ δυνατόν, στὴν παραδεδομένη μορφή του.

καὶ Θεόφ., Π. οὐρ. 6, 15: τὸ δὲ πελιδνὸν βαθύτερόν ἐστι τοῦ φαιοῦ, ὡς μόλιβδος. Πρβ. καὶ τὴν ἀκόλουθη ἔκφραση, στὸ ἴδιο τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο: ... διατυπώσεις ἔχων ὡσεὶ φολίδας· ἀκόμη Σχόλ. εἰς Νικάνδρ. Θηρ. 145d [σ. 86, 13-15 Crugn.]: ἐπανθεὶ δὲ ἐνίοις ἢ χροιά, τοῖς μὲν ὁποῖον δὲ λίθος, τοῖς δὲ χλωρόν, ἄλλοις δὲ οἶον ἢ ἐν ψάμμω δίαίτα χρώμα περιποιεῖ· Σχόλ. εἰς Ἀράτ. Φαινόμε. 367, 23-24: λαγωγὸς ... χρώμα μόνον οὐρανοῦ παρεχόμενον οἶον γλαυκίζον, κ.ἄ.

β') Τὸ μεγαλύτερο ὁμως πρόβλημα ἐντοπίζεται στὶς δύο τελευταῖες προτάσεις τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου, δηλ.: ἔστι δὲ οὐ μόνον ἀνθρώπων <ἀβλαβής>, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θηρίων. λέγεται <δὲ> εἶναι ἀναιρετικός¹¹²⁷, ὅπου τὸ νόημα τῶν προτάσεων αὐτῶν, ὅπως εἶναι ἐκδεδομένες, σαφῶς ἀντιφάσκει: «δὲν προκαλεῖ βλάβη [sc. ὁ ἀγαθοδαίμων] ὄχι μόνο στοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ στὰ ἄλλα ζῶα. Λέγεται ὁμως ὅτι προξενεῖ θάνατο». Ἀφοῦ ὁμως τὸ δῆγμα τοῦ ἀγαθοδαίμονος δὲν προκαλεῖ βλάβη, κατὰ μείζονα λόγο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προκαλέσει θάνατο. Ὁ ἀγαθοδαίμων φαίνεται ὅτι πράγματι δὲν εἶναι ἐπικίνδυνο ζῶο, καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο οἱ θηριακοὶ δὲν τὸν συμπεριέλαβαν στὰ σχετικὰ συγγράμματά τους¹¹²⁸. Κατὰ τὸν Φιλούμενο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πλήξεως ἀπὸ ἀγαθοδαίμονα εἶναι ἕνας ἀπλὸς τοπικὸς πόνος, Π. ἰοβ. 29 [CMG X/1/1, σ. 34, 4]: τοῖς μὲν ὑπὸ τοῦ ἀγαθοδαίμονος [sc. πεπληγόσιν] ὀδύνη κατ' ἰδίαν [sc. παρακολουθεῖ]. Ἡ πληροφορία αὐτὴ συμφωνεῖ μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς πρώτης ἀπὸ τὶς δύο ἐξεταζόμενες προτάσεις, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ὁ ἀγαθοδαίμων εἶναι ἀβλαβής γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ζῶα. Συνεπῶς ἡ πρόταση λέγεται <δὲ> εἶναι ἀναιρετικός πού ἀκολουθεῖ ἢ πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ ἢ ὀρθότερα, ἀντὶ γιὰ τὸ δὲ νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὸ οὐκ καὶ νὰ ἀπαλειφθεῖ ἢ τελεία ὕστερα ἀπὸ τὴν γεν. θηρίων, ἀφοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποκαθίσταται ἡ λογικὴ τοῦ νοήματος. Ἔτσι, δὲν εἶναι ἀπαραίτητη ἡ προτεινόμενη ἀπὸ τὴν ἐκδ. προσθήκη τοῦ ἀντιθ. συνδ. δέ, ἀφοῦ πλέον στὴ δευτέρη πρόταση δὲν ἐκφράζεται διαφορετικὴ (ἢ ἀντίθετη) ἄποψη ἀπὸ ὅ,τι στὴν πρώτη.

Συνεπῶς τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

περὶ ἀγαθοδαίμονος. ὁ δὲ ἀγαθοδαίμων ὄφρις ἐστὶ τὸ μὲν μῆκος πήχεος, τὸ δὲ χρώμα <οἶον (τὸ τῆς)> τέφρας μελαντηρίας, περιγραφὰς καὶ διατυπώσεις ἔχων ὡσεὶ φολίδας, τὰ δὲ κατὰ τὴν γαστέρα ἡρέμα πῶς ὑπόλευκα. ἔστι δὲ οὐ μόνον ἀνθρώπων <ἀβλαβής>, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θηρίων λέγεται <οὐκ> εἶναι ἀναιρετικός¹¹²⁹,

1127. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 32: «post ἀνθρ. add. ἀβλαβής Rohde ex cap. sequ. | δὲ addidi».

1128. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 29 [CMG X/1/1, σ. 34, 1-3]: ἀγαθοδαίμων καὶ τυφλίας, καὶ τούτων ὁμοίως τὰ σημεῖα οὐ παράκειται τῆς ιδέας παρὰ τοῖς θηριακοῖς.

1129. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τελευταία περίοδο ἔστι δὲ οὐ μόνον ἀνθρώπων <ἀβλαβής>, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θηρίων λέγεται <οὐκ> εἶναι ἀναιρετικός τοῦ χωρίου αὐτοῦ πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι θεωρῶ πῶς ἡ προτεινόμενη ἀποκατάσταση καθιστᾷ πλέον τὸ νόημα ἀπολύτως σαφές. Γιὰ τὴν

καί νά μεταφρασθεῖ: «Σχετικά μέ τόν ἀγαθοδαίμονα. Ὁ ἀγαθοδαίμων εἶναι φίδι πού ἔχει μῆκος ἕναν πήχυ, ἐνῶ τὸ χρῶμα του εἶναι ὅπως τῆς τέφρας ἀπὸ μαύρη βαφή¹¹³⁰, ἔχοντας μέρη καὶ σχήματα σὰν φολίδες, ἐνῶ ἡ περιοχὴ τῆς κοιλιᾶς του εἶναι κάπως πιὸ ὑπόλευκη. Δὲν προκαλεῖ βλάβη ὄχι μόνο στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ λέγεται ὅτι καὶ στὰ ἄλλα ζῶα δὲν προξενεῖ θάνατο».

σ. 57, 1-2: τοῖς δὲ ὑπὸ ἀγαθοδαίμονος δηχθεῖσιν, εἰ τύχοι τὸ ζῶον βοηθῶν ἑαυτῷ πλήξαι, <...> σπογγίσας ἄλμη χλιαρᾶ, ἀσβέστου καὶ ἐλαίου κατάχρισον.

Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου αὐτοῦ πρέπει νά γίνουν οἱ ἀκόλουθες δύο ἐπεμβάσεις:

α') Στὴν πρόταση *εἰ τύχοι τὸ ζῶον βοηθῶν ἑαυτῷ πλήξαι* ἔχει προφανῶς ἐκπέσει τὸ ἀντικείμενο τοῦ ἀπαρεμφ. *πλήξαι* ἢ ἐκδ. σημειώνει χάσμα στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπόμενης προτάσεως¹¹³¹, ἐνῶ τὸ χάσμα πρέπει νά ἐντοπισθεῖ μᾶλλον στὸ τέλος τῆς προηγούμενης, πρὶν ἀπὸ τὸ κόμμα. Ἐπίσης ἡ ἐκδ. θεωρεῖ ὅτι ἡ πρόταση *εἰ τύχοι τὸ ζῶον βοηθῶν ἑαυτῷ πλήξαι* εἶναι πλήρης συντακτικὰ καὶ νοηματικὰ, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἡ σύνταξη καὶ τὸ νόημα ἀποκαθίστανται μόνο μέ τὴν προσθήκη τῆς αἰτίας. τῆς ἀόρ. ἀντωνυμίας *τινα* μετὰ τὸ *πλήξαι*.

β') Τὸ ρ. *καταχρίω* (*κατάχρισον*) φέρεται στὸ ἐκδεδομένο κείμενο νά συνδέεται μέ τις δύο γεν. *ἀσβέστου καὶ ἐλαίου*. Εἶναι σαφές ὅμως ὅτι ἡ *ἄσβεστος* καὶ τὸ *ἐλαιον* εἶναι τὰ δύο ὑλικά μέ τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύεται νά γίνει ἡ ἐπάλειψη τῆς περιοχῆς τοῦ δῆγματος, καὶ γι' αὐτὸ στὸ σχολιαζόμενο σημεῖο τοῦ κειμένου ἀπαιτεῖται ἐμπρόθ. προσδ. τοῦ μέσου, ὅπως ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ συνήθης σύνταξη τοῦ *καταχρίω* σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα¹¹³². Βλ., π.χ., Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 1 [XII 407, 12-13 K.]: *ἢ σῦκα ξηρὰ κεκαυμένα κατάχριε* [sc. τὰς ἀλωπεκίας] *μετ' ἐλαίου*. αὐτόθι [XII 408, 10-11 K.]: *ἢ κροκοδείλου κόπρου δραχμὰς στ', νάπυος δραχμὰς δ', μετ' ὄξους δριμέος κατάχριε* [sc. τὰς ἀλωπεκίας]. 1, 2 [XII 435, 14 K.]: *ἀνεμώνης τὸ ἄνθος τρίψας μετ' ἐλαίου κατάχριε* [sc. τὰς ἀλωπεκίας]. 1, 8 [XII 469, 10-11 K.]: *ἢ λιθαργύρω καὶ ἀσβέστῳ ἴσοις μετ' ὄξους καὶ ἐλαίου κατάχριε* [sc. τοὺς ἀχώρας]. Ὁρειβ., Βιβλ. πρὸς Εὐστάθ. 7, 40 [CMG VI/3,

ἀποψη ὅτι στὴν ἐν λόγῳ περίοδο θὰ ἀρκοῦσε ἡ προσθήκη μόνο τῆς ἀρνήσεως, δηλ.: *ἔστι δὲ οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θηρίων λέγεται <οὐκ> εἶναι ἀναιρετικός*, καὶ ὅτι τὸ <οὐκ> ἀναιρετικός ἐννοεῖται «κατὰ πρόληψιν» καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἔχω ἐντοπίσει κάποιο παράλληλο στὰ σχετικά κείμενα.

1130. Γιὰ τὴν *μελαντηρίαν* βλ. DURLING, *Medical Terms*, σ. 233, λ. «μελαντηρία, ἢ, *black pigment*, also used internally as a *drug*».

1131. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 2: «*lac. statui*».

1132. Τὸ πρόβλημα στὸ χωρίο τὸ εἶχε ἐντοπίσει ἤδη ὁ Rohde: βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 2: «*ἀσβέστου V: ἀσβέστῳ Rohde | ἐλαίου V: ἐλαίῳ Rohde*». Ἡ Ihm ὅμως ἐπέλεξε νά διατηρήσει στὸ κείμενο τὴν προβληματικὰ παραδεδομένη γραφή.

σ. 237, 11]: *τρίβων μετ' ὄξους καταχρίειν* [sc. τὰ σῦκα]· Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 4, 7 [CMG IX/1, σ. 328, 20-21]: *τὰ δὲ στίγματα ἐξελεῖς τὸ προστετηκὸς τῇ ἀμίδι μετὰ δριμυτάτου ὄξους καταχρίων, ἢ ἀσβέστου μέρος α', νίτρου ὀπτοῦ πυρροῦ τὸ L' σὺν ὕδατι ἐν ἡλίῳ κατάχριε*, κ.ἄ. Πρβ. καὶ Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 5, 124 [III 92, 14-16 Wellm.]: <ποιεῖ> [sc. ὁ Ἄσσιος λίθος] *καὶ ποδαγρικοῖς ἐν καταπλάσμασι μετ' ἐρεγμοῦ, καὶ σπληνικοῖς μετ' ὄξους καὶ ἀσβέστου*, κ.ἄ.¹¹³³.

Πὰ νὰ ἀπαλειφθοῦν λοιπὸν τὰ συντακτικὰ καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τὰ νοηματικὰ προβλήματα, τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

τοῖς δὲ ὑπὸ ἀγαθοδαίμονος δηχθεῖσιν, εἰ τύχοι τὸ ζῶον βοηθῶν ἑαυτῷ πληξάι <τινα>, σπογγίσας ἄλμη χλιαρᾶ, <μετ'>¹¹³⁴ ἀσβέστου καὶ ἐλαίου κατάχρισον¹¹³⁵,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ τὸν ἀγαθοδαίμονα, ἂν συμβεῖ τὸ ζῶο ὑπερασπιζόμενο τὸν ἑαυτό του νὰ δαγκώσει κάποιον, ἀφοῦ τοὺς σπογγίσεις [sc. στὸ σημεῖο τοῦ δήγματος] μὲ χλιαρὸ ἀλατισμένο νερό, ἐπάλειψέ τους μὲ ἀσβέστη καὶ λάδι».

1133. Στὰ ἱατρικὰ κείμενα ἐντοπίζονται καὶ ἄλλες συντάξεις τοῦ *καταχρίω*: α') *καταχρίω* + αἰτιατ. + αἰτιατ., βλ. [ΓΑΛΗΝ.], *Π. εὐπορ.* 2, 26 [XIV 483, 11 K.]: *ἔπειτα μάνναν ὡσὺ τὸ λευκὸν ἀναλαβῶν κατάχρισον* [sc. τὸ βύβλινον βύσμα] = ΟΡΕΙΒ., *Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 4, 115 [CMG VI/3, σ. 489, 18-19]· *ΙΠΠΙΑΤΡ.* (HIPPOCRATES) 69, 7 [CHG I 271, 10-11 O.-H.]: *βλάχρον φρύξας καὶ τρίψας μετ' ἄλδος καὶ ἐλαίῳ παλαιῷ δεύσας κατάχριε* [sc. τὰ λεπριῶντα]· *ΙΠΠΙΑΤΡ.* (HIPPOCRATES) 1114 [CHG II 109, 22-23 O.-H.]: *περὶ τοῦ ποιῆσαι φάλιον ἵππον. κατάχρισον ζεστὸν ἐρεγμὸν καθόλου, ἢ γογγύλας καθεψήσας κατάχριε* [sc. τὸν ἵππον], καὶ β') *καταχρίω* + δοτ. + αἰτιατ., βλ. *ΙΠΠΙΑΤΡ.* (HIPPOCRATES) 74, 5 [CHG I 284, 24 O.-H.]: *κατάχρισον* [sc. τὸ ἄρθρον] *τῷ φαρμάκῳ μὴ λίαν ζεστῷ*· 118 [CHG I 379, 21-22 O.-H.]: *εἰ δὲ μὴ, τῷ φαρμάκῳ κατάχρισον* [sc. τὴν λέπραν] *καὶ τὴν λοιπὴν θεραπείαν πρόσφερε*· 119 [CHG I 380, 5-10 O.-H.]: ... *εἶτα κατάχρισον* [sc. τὸν ἵππον?] *τῷ νίτρῳ*· *ΙΠΠΙΑΤΡ.* (EXCERPTA) 27, 27 [CHG II 280, 8-9 O.-H.]: *καὶ εἰθ' οὕτως λῦσον τὴν φασκίαν καὶ κατάχρισον αὐτὸ* [sc. τὸ κλάσμα τοῦ ποδός] *μαλάγματι τούτῳ*, καὶ 125, 3 [CHG II 300, 13-14 O.-H.]: *ΓΕΩΠ.* 8, 36 [σ. 227, 9-11 Beckh]: *αὐτὸ* [sc. τὸ κεράμιον] *κατάχρισον πῖττη*, κ.ἄ.

1134. Ἡ προσθήκη αὐτὴ δὲν θὰ ἐπιβαλλόταν, ἂν ἡ ποσότητα τῶν δύο ὑλικῶν ποὺ ἀκολουθοῦν ἀναγραφόταν σὲ πτώση αἰτιατ., δηλ. ἂν τὸ κείμενο εἶχε τὴν ἀκόλουθη μορφή: ... *ἄσβεστον καὶ ἐλαίον κατάχρισον* (: «ἐπάλειψε [sc. πᾶν στὴν πληγὴ] ἀσβέστη καὶ λάδι»)· καὶ στὶς δύο περιπτώσεις βέβαια τὸ νόημα τοῦ χωρίου παραμένει ἀκριβῶς τὸ ἴδιο. Πὰ τὴ σύνταξη τοῦ *καταχρίω* μὲ αἰτιατ. βλ. στὴν προηγούμεν. ὑπόσημ. Βλ. καὶ τὴν ἐπόμεν. ὑπόσημ.

1135. Διαφορετικὰ θὰ μπορούσε νὰ υιοθετηθεῖ ἡ πρόταση τοῦ Rohde (βλ. ὑπόσημ. 1132), καὶ τὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ χωρίου νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως: ... *σπογγίσας ἄλμη χλιαρᾶ ἀσβέστῳ καὶ ἐλαίῳ κατάχρισον*. Πάντως ὅσον ἀφορᾶ τὴν πρόταση αὐτὴ, δηλ. τίς προτεινόμενες ἀπὸ τὸν Rohde διορθώσεις τῶν δύο γενικῶν στὶς ἀντίστοιχες δοτικές, σημειῶνῶ ὅτι θεωρῶ πιθανότερο νὰ ἐξέπεσε πρὶν τὴ γεν. *ἀσβέστου* ἢ *πρόθ. μετά*, παρὰ νὰ ἔγιναν ἀλλαγές στὴν πτώση καὶ στὸν τονισμό δύο διαδοχικῶν οὐσιαστικῶν. Οὔτε φυσικὰ ἐπιβάλλονται οἱ διορθώσεις αὐτὲς, ἐπειδὴ στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο ἐντοπίζεται τὸ ἀκόλουθο χωρίο, σ. 59, 19-20: *μὴ γενομένης διαίρεσεως σπόγγιζε ἄλμη χλιαρᾶ καὶ ἐλαίῳ ἀπόχρισον*. Εἶναι σαφές ὅτι πλησιέστερη παλαιογραφικὰ πρὸς τὸ παραδεδομένο κείμενο εἶναι ἡ δίορθωση τῶν ὑπὸ συζήτησης γενικῶν σὲ αἰτιατικές καὶ ὄχι σὲ δοτικές.

σ. 57, 5-6: *ἔπεται δὲ [sc. ὁ τυφλίας] καὶ ἐπερχόμενος δάκνει καὶ ἄπαξ καὶ δίς, εἰ ἐπιτύχη.*

Τὸ *ἔπεται* ἀποτελεῖ διόρθωση (προφανῶς ὀρθή) τοῦ Schmidt ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *ἔρπεται*¹¹³⁶. Τὸ κείμενο ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι προβληματικό· συγκεκριμένα λείπει τὸ ἀντικείμενο τοῦ *ἔπεται*, τὸ ὁποῖο τουλάχιστον νοηματικὰ συνδέεται καὶ μὲ τὶς ἐνέργειες ποὺ δηλώνουν τὰ δύο ρήματα (*ἐπερχόμενος* καὶ *δάκνει*) ποὺ ἀκολουθοῦν. Μὲ βάση τὶς σκέψεις αὐτὲς πιστεύω ὅτι τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

ἔπεται δὲ [sc. ὁ τυφλίας] <τοῖς ἀνθρώποις>¹¹³⁷ καὶ ἐπερχόμενος δάκνει καὶ ἄπαξ καὶ δίς, εἰ ἐπιτύχη,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ὁ τυφλίας ἀκολουθεῖ τοὺς ἀνθρώπους καί, ἀφοῦ τοὺς ἐπιτεθεῖ, τοὺς δαγκώνει καὶ μία καὶ δύο φορές, ἂν μπορέσει».

σ. 57, 11-12: *ὁ βασιλίσκος τὸ ζῶον ἐστὶ μὲν κατὰ τὸ μέγεθος παλαιστῶν τριῶν, ὀξυκέφαλον, ξανθὸς τὴν χροιάν, δύναμιν δὲ ἔχει ὑπὲρ τὰ ἄλλα ἔρπετά.*

Τὸ *ξανθὸς* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *ξανθόν* [sc. τὸ ζῶον], ὅπως δηλ. καὶ τὸ προηγούμενο *ὀξυκέφαλον*. Ἐξ ἄλλου σὲ ὀλόκληρη τὴν παράγραφος στὴν ὁποία ἐντάσσεται καὶ τὸ παραπάνω χωρίο, γίνεται λόγος γιὰ τὸ ζῶον (βλ. καὶ τὴ φράση μὲ τὴν ὁποία τελειώνει ἢ ἐν λόγῳ παράγραφος, σ. 57, 16: *αὕτη τοῦ ζῴου ἢ δύναμις*)¹¹³⁸.

σ. 57, 29: *ἀντιπαθῆς δὲ τῷ κινάδῃ ἐστὶν ἡ κατοικίδιος γαλλία*

Ἡ λέξη *γαλλία* εἶναι ἀνύπαρκτη καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *γαλῆ*. Βλ. καὶ σ. 58, 10: *ἡ μυγαλῆ ἀπεικάζεται μὲν κατὰ μὲν τὴν χροιάν τῇ κατοικιδίῳ γαλῆ*. Βλ. ὅμως ὅσα σημειώνει ἡ Ihm, *Der Traktat*, σ. 39, ὅπου τοὺς τύπους *γαλῆ* καὶ *γαλλία* τοὺς συμπεριλαμβάνει στὴν ἐνότητα ποὺ τιτλοφορεῖ «*Verschiedene Wortstämme*»· ἂν ὅμως γιὰ ἄλλες λέξεις ποὺ καταγράφονται μαρτυροῦνται διπλοὶ ἢ καὶ περισσότεροι τύποι, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ οὖσ. *γαλῆ*, ἀφοῦ, ἀπ' ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω, ὁ τ. *γαλλία* εἶναι ἀμάρτυρος (ἐντοπίζεται δύο μόνο φορές στὸ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.*, ὅπου πιθανότατα προῆλθε ἀπὸ λάθος)¹¹³⁹.

1136. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 6: «*ἔπεται Schmidt: ἔρπεται V*».

1137. Φυσικὰ ὁ τυφλίας, ὅπως καὶ ἄλλα ἰοβόλα, ἐπιτίθενται καὶ σὲ ζῶα (βλ. *Ἱππιατρικά*), στὸ προκείμενο χωρίο ὅμως ἐπιβάλλεται ἡ συμπλήρωση *τοῖς ἀνθρώποις*, διότι τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, ὅπως καὶ ὅλα τὰ παρόμοια μὲ αὐτό, θέμα τους ἔχουν τὰ ἰοβόλα καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ αὐτά, μὲ σκοπὸ κυρίως τὴν προφύλαξη ἢ τὴν θεραπεία τους.

1138. Τὰ ἐπιθ. δηλ. προσδιορίζουν τὸ ζῶον (οὐδ.) καὶ ὄχι τὸν βασιλίσκον (ἄρσ.). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 295, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 49, 31-33. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Παρατηρήσεις*, σ. 47.

1139. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 296, ὑποσημ. 1059.

σ. 58, 1: *εἰσὶ δὲ* [sc. οἱ πάρουροι] *τῷ μὲν χρώματι χαλκίζοντες.*

Ἡ δοτ. *χρώματι* ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Wellmann, μὲ βάση τὰ ἀντίστοιχα χωρία τοῦ Φιλουμένου¹¹⁴⁰ καὶ τοῦ Ἀετίου¹¹⁴¹, τὴν ὁποία υἰοθετεῖ καὶ ἡ ἐκδ.¹¹⁴². Ὡστόσο ἡ γρ. *σώματι* τοῦ χφ. V δὲν δημιουργεῖ κανένα πρόβλημα στὴν κατανόηση τοῦ χωρίου, ἀφοῦ τὸ *χαλκίζοντες* μπορούμε ἀβίαστα νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἀποτελεῖ τὸ χρῶμα ὁλόκληρου τοῦ σώματος τῶν παρούρων· οὔτε τὸ *χαλκίζοντες* εἶναι δυνατόν νὰ σημαίνει κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ χρῶμα¹¹⁴³. Ἐπίσης τὰ εὐρύτερα συμφραζόμενα στὰ χωρία τοῦ Φιλουμένου καὶ τοῦ Ἀετίου εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο χωρίο τοῦ Ἄωνύμου¹¹⁴⁴. Ὑπὲρ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητη ἡ υἰοθετούμενη διόρθωση, καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση κανένα οὐσ. στὴ θέση αὐτὴ (οὔτε τὸ *χρῶμα* οὔτε τὸ *σῶμα*), συνηγορεῖ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, σ. 55, 19-20: *ὁ δὲ μύαγρος ὄφεις τὸ μήκιστον εὐρίσκεται πήχεος ἑνός, κατερράντισται δὲ ῥανίσι πελιδναῖς* (ἡ τελευταία πρόταση ἀναφέρεται στὸ χρῶμα τοῦ μύαγρου, χωρὶς καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ νὰ δημιουργεῖται κάποια ἀσάφεια ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῶν οὐσ. *σῶμα* ἢ *χρῶμα*)¹¹⁴⁵.

σ. 58, 5-8: *ὁ σπαθίουρος ἐν τοῖς κατὰ τὴν Χαλκίδα τόποις εὐρίσκεται. ἔστι δὲ ζῶον πλατυκέφαλον ἐκ πάχους ἐπὶ λεπτότητα ἠγμένον. ἔστι δὲ καὶ ἡμιερέθιστον ἢ οὐκ ἀναιρεῖ δὲ οὗτος δάκνων, ἀλλὰ μόνον φλεγμονὰς ἐπιφέρει.*

Ἡ προβληματικὴ πρόταση *ἔστι δὲ καὶ ἡμιερέθιστον* παραδίδεται κατὰ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο καὶ στὸν Φιλοῦμ., Π. *Ιοβ.* 32, 2 [CMG X/1/1, σ. 35, 22]: *ἔστι δὲ μναιρέθιστον*, ὅπου τὸ *μναιρέθιστον* διορθώνεται ἀπὸ τὸν Wellmann σὲ *μυσι ἔχθιστον*, ἐνῶ στὸν Ἀέτιο ἔχει ὡς ἀκολούθως, *Λόγ. Ιατρ.* 13, 32 [σ. 286, 12-13 Ζερβ.]: *καὶ τοὺς μῦς ἐσθίει*. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο χωρίο ὁ Schmidt ὑποθέτει ὅτι ἡ γρ. *μιερέθιστον* πρέπει ἴσως νὰ διορθωθεῖ σὲ *εὐερέθιστον*¹¹⁴⁶. Ἴσως ὁμως πλησιέστερη πρὸς τὴ χφ. παράδοση¹¹⁴⁷ καὶ τὸ νόημα τοῦ κειμένου

1140. Βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. *Ιοβ.* 32, 1 [CMG X/1/1, σ. 35, 16]: *οὔτοι δὲ χρώματι <οἱ> μὲν εἰσι χαλκίζοντες, <οἱ δὲ μελανίζοντες ...>*.

1141. Βλ. ΑΕΤ., *Λόγ. Ιατρ.* 13, 32 [σ. 286, 4-7 Ζερβ. = IHM, *Der Traktat*, σ. 105]: *περὶ παρώου καὶ σπαθίουρου. ... τῷ δὲ χρώματι οἱ μὲν εἰσι χαλκίζοντες, οἱ δὲ μελανίζοντες ...*

1142. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.: «*χρώματι* Wellmann, cf. Phil. et Aet.: *σώματι* V».

1143. Σημειῶνω βέβαια ὅτι σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα συνήθως παραδίδονται τὰ οὐσ. *χρῶμα*, βλ. σ. 53, 21: *τῷ χρώματι δὲ μέλαν (ῥαγίον)*· σ. 56, 29-30 (*ἀγαθοδαίμων*), ἢ *χροιά*, βλ. σ. 54, 30-31: *χροιὰν δὲ ὑπόπυρρον (πρηστήρες)*, σ. 57, 4-5 (*τυφλίας*), κ.ἄ.

1144. Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ὅτι στὰ χωρία τοῦ Φιλουμένου καὶ τοῦ Ἀετίου καταγράφονται διαφορετικὰ χρώματα τοῦ ἴδιου ζῶου, ὄχι ὁμως καὶ στὸν Ἄωνύμο [Αἰλ. Προμ.].

1145. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Παρατηρήσεις*, σ. 47-48.

1146. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 7: «*μιερέθιστον* V: *μυσι ἔχθιστον* Wellmann apud Phil. (*μναιρέθιστον*); fort. fuit *εὐερέθιστον* Schmidt».

1147. Ἐπίσης λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν παράδοση τοῦ ἀντίστοιχου χωρίου τοῦ Φιλουμένου.

είναι ή αποκατάσταση του χωρίου ως ακολούθως:

ἔστι δὲ καὶ μυσὶ <εὐε>ρέθιστον ...,

ἐνῶ γιὰ περισσότερα βλ. παραπάνω, σ. 205-206, στὰ σχετικὰ μὲ τὴ διόρθωση τοῦ ἀντίστοιχου χωρίου τοῦ Φιλουμ., σ. 35, 21-22.

σ. 58, 12-15: *τοῖς τοίνυν ὑπὸ ταύτης [sc. τῆς μυγαλῆς] δηχθεῖσιν αἱ τρώσεις ἐμφερεῖς εἰσὶ τεσσάρων <γὰρ> στίχων τρώσεις ὀραθήσονται αἷμά τε ἐκκρίνεται ἰχωροειδές, τὸ γὰρ ζῶον τῇ σήψει ἐκτείνει.*

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Περιγράφεται ἡ ἀποτύπωση τῶν δοντιῶν τῆς μυγαλῆς στὸ σημεῖο τοῦ ἀνθρώπινου σώματος ποὺ ἔχει δαγκωθεῖ, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἐπίδραση τοῦ δηλητηρίου τοῦ ζώου αὐτοῦ· κατὰ τὸν ἀρχαῖο συγγραφέα ἡ μυγαλὴ ἐπιφέρει τὸν θάνατο μὲ τὸ δῆγμα τῆς, προκαλώντας *σήψιν*. Συνεπῶς τὸ παραδεδομένο ἐκτείνει ποὺ διατηρεῖται καὶ στὴν ἔκδοση πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *κτείνει*¹¹⁴⁸. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 58, 31-59, 2, ὅπου περιγράφονται διάφορα συμπτώματα πρόδρομα τῆς σήψεως ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ σήψη ποὺ προκαλεῖται ὡς συνέπεια τοῦ δῆγματος τῆς μυγαλῆς· εἰδικότερα βλ. σ. 59, 2: *πρὸς δὲ τούτοις καὶ σηπόμενά τινα ἐκπίπτει*. Πρβ. ἀκόμη Φιλούμ., Π. *ιοβ.* 33, 4 [CMG X/1/1, σ. 36, 21]: *βοηθοῦνται δὲ καὶ οὗτοι [sc. οἱ ὑπὸ μυγαλῆς δηχθέντες], ἐπειδὴ καὶ σήψει κινδυνεύουσιν*, ἐνῶ αὐτολεξεῖ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου ἐντοπίζεται καὶ στὸν Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 16 [σ. 271, 18 Ζερβ.]. Εἰδικότερα ὅσον ἀφορᾶ τὴ γρ. *κτείνει* καὶ *ἐκτείνει* πρέπει νὰ ἐπισημάνω ὅτι ἡ δευτέρα ἐντοπίζεται στὸν Φιλούμενο (ἀπὸ τὸ μοναδικὸ χφ. Ρ ποὺ παραδίδει τὸ ἔργο του), Π. *ιοβ.* 33, 2 [CMG X/1/1, σ. 36, 11-14]: *τοῖς οὖν ὑπ' αὐτῆς [sc. τῆς μυγαλῆς] δηχθεῖσιν αἱ τρώσεις ἐμφανεῖς γίνονται — τεσσάρων γὰρ στίχων τρώσεις ὀραθήσονται— αἷμά τε ἐκκρίνεται <πρῶτον καθαρὸν>, μετ' ὀλίγον δὲ ἰχωρῶδες· τὸ γὰρ ζῶον σήψει ἐκτείνει [cod.: κτείνει corr. Wellm. coll. Aetio]*, ἐνῶ ἡ ὀρθὴ γρ. *κτείνει*, τὴν ὁποία προκρίνει καὶ ὁ Wellmann στὴν ἔκδοση τοῦ Φιλουμένου ὑπάρχει στὸν Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 16 [σ. 271, 11-13 Ζερβ.]: *τοῖς οὖν ὑπ' αὐτῆς [sc. τῆς μυγαλῆς] δηχθεῖσιν αἱ δῆξεις ἐμφανεῖς γίνονται· τεσσάρων γὰρ στοίχων δῆξεις ὀραθήσονται· αἷμά τε ἐκκρίνεται πρῶτον καθαρὸν, μετ' ὀλίγον δὲ ἰχωρῶδες· τὸ γὰρ ζῶον σήψει κτείνει*¹¹⁴⁹.

1148. Ἴσως τὸ λάθος προέκυψε ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ *ἐκκρίνεται* ποὺ προηγεῖται.

1149. Ἡ ἐκδ. γνωρίζει τὰ χωρία αὐτά, προφανῶς ὅμως δὲν κατανοεῖ τὴ νοηματικὴ διαφοροποίηση ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ συζητούμενες γραφές, καὶ ἔτσι ἀδυνατεῖ νὰ τὰ ἀξιολογήσει καὶ ἀκολούθως νὰ προβεῖ στὴν ὀρθὴ ἐπιλογή γιὰ βελτίωση τοῦ κειμένου. Γιὰ τὴν *σήψιν* ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ οὖρο φιδιοῦ ὡς αἰτία θανάτου βλ. καὶ Αἰλιαν., Π. *ζῶων ἰδιότ.* 16, 41: *καὶ ἀφιέναι ἐξ αὐτῶν [sc. τῶν ὄφρων τῆς Ἰνδικῆς] οὖρον, ὅπερ οὖν, ἐὰν κατὰ τινος ἐπιστάξῃ σώματος, σήψιν ἐργάζεται παραχρήμα*.

β') Ἐπίσης μετὰ τὸ ὁραθήσονται πρέπει μᾶλλον νὰ τεθεῖ κόμμα, καὶ μετὰ τὸ ἰχωροειδὲς ἄνω στιγμῇ.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

τοῖς τοίνυν ὑπὸ ταύτης [sc. τῆς μυγαλῆς] δηχθεῖσιν αἱ τρώσεις ἐμφερεῖς
εἰσὶ τεσσάρων <γάρ> στίχων τρώσεις ὁραθήσονται, αἷμά τε ἐκκρίνεται
ἰχωροειδές· τὸ γὰρ ζῶον τῆ σήψει {ἐ}κτείνει,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ αὐτὴν [sc. τῆ μυγαλῆ] οἱ δαγκωματιῆς εἶναι παρόμοιες [sc. μετὰ τὴν διάταξιν τῶν δοντιῶν τῆς]: ἐπειδὴ θὰ εἶναι ὁρατὰς οἱ δαγκωματιῆς τεσσάρων σειρῶν (δοντιῶν), καὶ ἐκρέει αἷμα ποὺ ὁμοιάζει μὲ ἰχῶρα· γιὰ τὸ ζῶο σκοτῶνει προκαλώντας σήψη».

Σημειῶνω τέλος ὅτι, ἀφοῦ τὸ κείμενο, ὅπως παραδίδεται, εἶναι κατανοητό, περιορίζομαι μόνον στὴν παραπάνω ἀπολύτως ἀπαραίτητη διόρθωση τοῦ ἐκτείνει σὲ κτείνει, ἀποφεύγοντας τὴν ἐξομοίωσίν του μὲ τὸ σὲ κάποια σημεῖα διαφορετικὸ ἢ πληρέστερο κείμενο τοῦ Φιλομένου ἢ τοῦ Ἀετίου¹¹⁵⁰.

σ. 58, 15-17: εἰώθασι δὲ καὶ φλύκταναι ἐπανίστασθαι ὡς ἀπὸ πυρός, †πυρῶδες καταρρέον ἢ κυανοῦν† παρακολουθεῖ δὲ τοῖς πεπληγμένοις [sc. ὑπὸ μυγαλῆς] καὶ πνευμάτωσις.

Στὸ παραπάνω χωρίο πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς συντακτικῆς τάξεως καὶ τοῦ νοήματος πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες διορθώσεις:

α') Τὸ πυρῶδες πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ πυρ<ρ>ῶδες («ξανθοκόκκινο», «ἐρυθρό»). Ἐξ ἄλλου εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἐπίθ., ὅπως καὶ τὸ ἐπόμενο μὲ τὸ ὁποῖο συνδέεται διαζευκτικὰ, ἀναφέρεται στὸ χρῶμα τοῦ ἐκκρίματος, τὸ ὁποῖο εἶναι πυρρῶδες ἢ κυανοῦν· προφανῶς ὁ γραφέας παρασύρθηκε στὸ λάθος αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀμέσως προηγούμενη γεν. πυρός. Πρβ. Γαλην., Π. εὐχυμ. καὶ κακοχυμ. I [VI 751, 13-16 K. = CMG V/4/2, σ. 390, 15-17]: οὐδενὸς εἶδον αἷμα χρῆστον ἐκκριθέν, ὁποῖον ἐκ τῶν ὑγιεινῶν σωμάτων ὁρᾶται κενούμενον, ἀλλ' ἦτοι πυρρότερον ἢ μελάντερον ἢ ὀρρωδέστερον ἢ δριμύ, καὶ Π. τῶν πεπονθ. τόπ. 2, 10 [VIII 121, 6-8 K.]: καὶ γὰρ ἐρυθρὸν ἐνίστε καὶ ξανθὸν καὶ πυρρὸν ἀφρῶδες τε καὶ μέλαν καὶ πελιδνὸν φαίνεται [sc. τὸ πτύελον].

β') Τὸ καταρρέον πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ καταρρέ<ει ὑγρ>όν. Βλ. καὶ Γαλην., Ὑπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Ἀφορισμ. 2, 44 [XVIII/A', σ. 159, 2-4 K.]: ἐκεῖνοι μὲν γὰρ μόνονι πτάρνυνται τῶν οὕτω διακειμένων, οἷς δακνῶδες ἐστὶν τὸ καταρρέον ὑγρόν.

Μὲ τίς δύο παραπάνω προτάσεις αἶρεται τὸ πρόβλημα ποὺ ἐπισημαίνει ἡ ἐκδ., καὶ τὸ χωρίο ἀποκαθίσταται ὡς ἐξῆς:

1150. Ὅπως π.χ. ἡ γρ. ἐμφερεῖς (Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.]) — ἐμφανεῖς (Φιλοῦμ., Ἀέτ.).

*είώθασι δὲ καὶ φλύκταιναι ἐπανίστασθαι ὡς ἀπὸ πυρός, πυρ<ρ>ῶδες καταρ-
ρέ<ει ὑγρ>ὸν ἢ κυανοῦν, παρακολουθεῖ δὲ τοῖς πεπληγμένοις καὶ πνευμάτωσις,*

ἐνῶ πρέπει νὰ μεταφρασθεῖ: «συνήθως προκαλοῦνται καὶ φλύκταινες, παρόμοιες μὲ ἐκεῖνες ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴ φωτιά, (ἀπὸ τὶς ὁποῖες) ρέει ὑγρὸ ἐρυθρὸ ἢ κυανοῦν· σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ [sc. ἀπὸ μυγαλῆ] παρατηρεῖται καὶ συλλογὴ ἀέρα (στὴν κοιλιακὴ χώρα)»¹¹⁵¹.

σ. 58, 21-24: *βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ ὑπὸ μυγαλῆς πληγέντες] μετὰ τὰ κοινὰ βο-
ηθήματα· δάφνης ἀπαλὰ φύλλα σὺν οἴνω λεανθέντα δίδου πιεῖν, ἢ εὐζώμου ἢ με-
λιλώτου ἢ πάνακος ρίζαν ἢ κισσοῦ καρπὸν λευκὸν ἢ ἀβροτόνου, ἢ σισυμβρίου ἢ
ρόδων φύλλων ἢ νάρδου ἢ κνήκου. ἕκαστον τούτων πότιζε λεῖα μετ' οἴνου.*

Τὰ προβλήματα ποὺ ἐντοπίζονται στὸ χωρίο αὐτὸ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

α') Μὲ τὴν πρώτη φράση τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου δηλώνεται ὅτι σὲ ὄσους ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ μυγαλῆ εἶναι ὠφέλιμα ἀρχικὰ τὰ φάρμακα ποὺ χρησιμο-
ποιοῦνται γενικὰ (*κοινὰ βοηθήματα*) γιὰ ὄσους ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ τὰ ἰοβόλα
ζῶα· ἂν ὑπάρξει ἀνάγκη ὅμως ὁ γιατρός ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιή-
σει καὶ τὰ ἀκόλουθα, προφανῶς αὐτὰ ποὺ ἔχουν κάποια ἐξειδικευμένη δράση
κατὰ τῆς μυγαλῆς (δηλ. στὰ *κοινὰ βοηθήματα* προστίθενται καὶ τὰ ὅσα θὰ κα-
ταγραφοῦν στὴ συνέχεια). Εἶναι σαφὲς ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὸ οὐσ. *βοηθήματα* ἔχει
ἐκπέσει κάποια λέξη, μὲ τὴν ὁποία εἰσάγονται αὐτὰ τὰ ἐπὶ πλέον φάρμακα ποὺ
ἀκολουθοῦν· πιθανότατα λοιπὸν πρέπει νὰ προστεθεῖ τὸ ἐπίρρ. *οὕτως*, ὅπως
προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμ., Π. *ιοβ.* 33, 4 [CMG X/1/1,
σ. 36, 21-22]: *βοηθοῦνται δὲ καὶ οὗτοι [sc. οἱ δηχθέντες ὑπὸ τῆς μυγαλῆς], ἐπειδὴ
καὶ σήψει κινδυνεύουσιν, μετὰ τὰ κοινὰ βοηθήματα, οὕτως*, τὸ ὁποῖο
τροποποιεῖ ἐν μέρει ὁ Ἀέτ., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 16 [σ. 271, 18-19 Ζερβ.]: *βοηθοῦνται δὲ
οὗτοι, ἐπειδὴ σήψει κινδυνεύουσι, μετὰ τὰ προειρημένα κοινὰ βοηθήμα-
τα, τοῖς τοιούτοις· βλ. ἀκόμη στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 72, 4: βοηθοῦνται
δὲ [sc. οἱ λαβόντες μηκώνιον] οὕτως· πρβ. σ. 51, 35: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ σκορ-
πιόπληκτοι] ἀπλοῖς βοηθήμασι τοῖσδε*. Σημειώνω ἀκόμη ὅτι τὸ *οὕτως* ὑπάρχει
στὶς περισσότερες σχετικὲς ἐκφράσεις τοῦ ἐξεταζόμενου ἔργου (*θεραπεύονται
δὲ οὕτως, θεράπευε δὲ οὕτως, βοηθοῦνται δὲ οὕτως*)¹¹⁵².

β') Πιθανότατα στὸ τμήμα τοῦ χωρίου *ἢ εὐζώμου ... ἢ κνήκου* ἔχει γίνει, προ-
φανῶς ἀπὸ δυσκολία κάποιου ἀντιγραφέα κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ προτύπου
του, ἐναλλαγὴ τῶν πτώσεων ἀπὸ αἰτιατ. σὲ γεν.: τὸ λάθος αὐτὸ ἐξηγεῖται, ἀπὸ τὸ
ὅτι αὐτὸς εὐκόλα μποροῦσε νὰ ἐκλάβει τὸ τελικὸ ν ὡς υ. Ἡ σκέψη ὅτι π.χ. μὲ τὴν

1151. Πρβ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 48-49.

1152. Πρβ. καὶ παρακάτω, σ. 330-331, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 59, 18-20 (*θεραπευτέον οὕτω*),
καὶ σ. 383, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 69, 26.

ἐκφραση ἢ εὐζώμου ἢ μελίλωτου ἢ πάνακος ρίζαν ὑποδεικνύεται ἢ χρήση τῆς ρίζας τριῶν φυτῶν (καὶ ὅτι κάτι ἀνάλογο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς λοιπὲς ἐκφράσεις, δηλ. ἢ κισσοῦ καρπὸν ἢ ἀβροτόνου καὶ ἢ σισυμβρίου ἢ ρόδων φύλλων ἢ νάρδου ἢ κνήκου), δὲν τεκμηριώνεται γιὰ ὅλα τὰ ἀπλᾶ φάρμακα ποὺ καταγράφονται στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο. Ἀντίθετα, ὑπὲρ τῆς προτεινόμενης διορθώσεως βλ. Φιλούμ., Π. Ιοβ. 33, 4 [CMG X/1/1, σ. 36, 21-37, 3]: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ δηχθέντες ὑπὸ μυγαλῆς] καὶ οὗτοι ... μετὰ τὰ κοινὰ βοηθήματα, οὕτως· δάφνης ἀπαλὰ¹¹⁵³ φύλλα σὺν οἴνῳ ἐκλεανθέντα δίδου πιεῖν, καὶ λίαν ὠφελεῖ ἢ ἀβρότονον καθεψηθὲν δι' οἴνου πότιζε, καὶ ἔρπυλλον καὶ εὐζωμον ὁμοίως, καὶ χαλβάνην διεις οἴνῳ πότιζε, καὶ κυπαρίσσου τὰ ἀπαλὰ σφαιρία μετ' ὄξους, καὶ κυκλάμινον μετ' ὄξυμέλιτος, καὶ πύρεθρον σὺν οἴνῳ, καὶ 33, 8 [CMG X/1/1, σ. 37, 21-23]: βοηθοῦνται δὲ οἱ δηχθέντες [sc. ὑπὸ μυγαλῆς] ... πίνοντες ἢ πράσιον ἢ εὐζωμον ἢ κνήκον ἡμερον ἢ σισύμβριον ἢ ἀβρότονον.

γ') Ἐπίσης μὲ βάση τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου αὐτοῦ εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ λεία πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ λείον (: ἕκαστον ... λείον)¹¹⁵⁴.

Συνεπῶς τὸ χωρίο στὸ σύνολό του πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

βοηθοῦνται δὲ μετὰ τὰ κοινὰ βοηθήματα <οὕτως>· δάφνης ἀπαλὰ φύλλα σὺν οἴνῳ λεανθέντα δίδου πιεῖν, || ἢ εὐζωμον ἢ μελίλωτον ἢ πάνακος ρίζαν ἢ κισσοῦ καρπὸν λευκὸν ἢ ἀβρότονον ἢ σισύμβριον, ἢ ρόδων φύλλα ἢ νάρδον ἢ κνήκον. ἕκαστον τούτων πότιζε λείον μετ' οἴνου,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ὑστερα ἀπὸ τὰ βοηθήματα ποὺ εἶναι κοινὰ (γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἰοβόλο ζῶο), τοὺς εἶναι ὠφέλιμα τὰ ἀκόλουθα· δώσε τους νὰ πιοῦν τρυφερὰ φύλλα δάφνης πολτοποιημένα μὲ κρασί, ἢ εὐζωμο ἢ μελίλωτο ἢ ρίζα πάνακα ἢ λευκὸν καρπὸν κισσοῦ ἢ ἀβρότονο ἢ σισύμβριο ἢ φύλλα τριαντάφυλλου ἢ νάρδο ἢ κνήκο· κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ πολτοποιημένο μὲ κρασί δίνε το ὡς ποτό».

σ. 59, 17-18: *περὶ δακετῶν ζῶων μέλλοντες ἀναγράφειν τὴν ἀρχὴν ποιούμεθα ἐκ τῶν ἀνθρωποθήκτων. καὶ γὰρ ἢ τούτων δῆξις οἶδεν οὐ σμικρὰ βλάπτειν.*

Στὴν τελευταία πρόταση τοῦ παραπάνω χωρίου ἐντοπίζεται νοηματικὸ πρόβλημα, ἀφοῦ ὡς ὑποκ. τοῦ οἶδεν φέρεται τὸ οὐσ. δῆξις (!). Πιθανότατα τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

... καὶ γὰρ τὴν τούτων δῆξιν οἶδ<αμ>εν οὐ σμικρὰ βλάπτειν.

Ἐπὲρ τῆς διορθώσεως τοῦ οἶδεν σὲ οἶδ<αμ>εν συνηγορεῖ τὸ ποιούμεθα ποὺ προηγεῖται· ἀκολούθως ἀπαιτεῖται ἢ γρ. ἢ ... δῆξις νὰ διορθωθεῖ σὲ τὴν ... δῆξιν,

1153. <τὰ> ἀπαλὰ Wellm.· βλ. παραπάνω, σ. 206.

1154. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 49.

καὶ τὸ χωρίο στὸ σύνολό του νὰ μεταφρασθεῖ: «σκοπεύοντας νὰ γράψουμε γιὰ τὰ ζῶα ποὺ δαγκώνουν, κάνουμε ἀρχὴ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους· γιατί βέβαια γνωρίζουμε ὅτι τὸ δάγκωμά τους [sc. τῶν ἀνθρώπων] δὲν προκαλεῖ μικρὴ βλάβη».

Πρβ. καὶ Γαλην., *Πρὸς Πίσ. π. τῆς θηρ.* 9 [XIV 240, 2-3 K.]: οὐκ ὀλίγα τῶν παθῶν ἀγωνιστικῶς θεραπεύεσθαι οἶδαμεν· Ἄετ., *Λόγ. Ιατρ.* 9, 35 [σ. 360, 13-14 Ζερβ.]: ἄκρως δ' οἶδαμεν ποιοῦν πρὸς ἀμφοτέρα τὸ αἶρινον ἄλευρον συνεψούμενον Παλλάδ., *Σχόλ. εἰς Ἱπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ'* 5, 25 [II 147, 30-31 Dietz]: οἶδαμεν καὶ ἀπὸ τοῦ στομάχου καὶ τῶν ἐντέρων ἄρχεσθαι ῥίγος, καὶ Μελέτ., *Π. τῆς τοῦ ἀνθρ. κατασκ.* (προοίμιον) [σ. 24, 7-8 Cramer]: οὐ μόνον δὲ τῆς ψυχικῆς καὶ ζωτικῆς καὶ φυσικῆς δυνάμεως ἐπιστατεῖν αὐτὸν οἶδαμεν¹¹⁵⁵.

σ. 59, 18-20: τοὺς τοίνυν ἀνθρωποδῆκτους θεραπευτέον· μὴ γενομένης διαίρεσεως, σπόγγιζε ἄλμη χλιαρᾶ καὶ ἐλαίῳ ἀπόχρισον.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ προκειμένου χωρίου εἶναι σαφές ὅτι ὁ συγγραφέας προαναγγέλλει τὰ φάρμακα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν θεραπεία τῶν ἀνθρωποδῆκτων, ἐνῶ μὲ τὴν πρώτη πρόταση, ὅπως εἶναι ἐκδεδομένη, φαίνεται σὰν νὰ ἐπισημαίνει ἀπλῶς ὅτι οἱ ἀνθρωπόδηκτοι πρέπει νὰ θεραπεύονται, παραλείπεται δηλ. τὸ ἐπίρημα μὲ τὸ ὁποῖο δηλώνονται προεξαγγελτικά οἱ θεραπευτικὲς ὑποδείξεις ποὺ θὰ παρατεθοῦν στὴ συνέχεια. Γιὰ νὰ ἀρθεῖ αὐτὴ ἡ νοηματικὴ ἀταξία ὕστερα ἀπὸ τὸ θεραπευτέον πρέπει νὰ προστεθεῖ πιθανότατα τὸ οὕτω(ς). Βλ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸ ἴδιο κείμενο, σ. 68, 35: θεραπεύονται δὲ οὕτως· σ. 73, 1: καὶ οὗτοι θεραπεύονται οὕτως· σ. 74, 14: θεράπευε δὲ αὐτοὺς οὕτως· σ. 76, 5: θεραπεύονται δὲ οὕτω· σ. 76, 20: θεράπευε δὲ οὕτως· σ. 76, 31: θεράπευε δὲ οὕτως· σ. 71, 17· σ. 73, 28, καὶ σ. 75, 21· πρβ. καὶ σ. 72, 4: βοηθοῦνται δὲ οὕτως¹¹⁵⁶.

Συνεπῶς τὸ ἐξεταζόμενο κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

τοὺς τοίνυν ἀνθρωποδῆκτους θεραπευτέον <οὕτω>· μὴ γενομένης διαίρεσεως, σπόγγιζε ἄλμη χλιαρᾶ καὶ ἐλαίῳ ἀπόχρισον¹¹⁵⁷,

1155. Σὲ ὅλα τὰ χωρία αὐτὰ τὸ οἶδαμεν συντάσσεται μὲ ἀπαρέμφ., ὅπως δηλ. καὶ στὸ ἐξεταζόμενο.

1156. Πρβ. καὶ τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα, σ. 57, 8-9: διὸ θεραπεύονται τοῖς ἀναλογούσιν ἐπὶ τῶν τοιούτων παθῶν βοηθήμασιν· σ. 59, 11-12: διὸ καὶ ἐπὶ τούτων χρηστέον τοῖς αὐτοῖς βοηθήμασι τοῖς ἐπὶ τῆς μυγαλῆς· σ. 74, 6: καὶ οὗτοι θεραπεύονται δὲ τοῖς αὐτοῖς πᾶσι τοῖς ἐπὶ μυκῆτων εἰρημένους. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 328, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 58, 21-24 (βοηθοῦνται δὲ ... <οὕτως>).

1157. Τὸ ἀποχρίω, ἐνῶ στὰ λεξικά (LSJ, GI) καταγράφεται μὲ τὴν σημασίαν «ἀποξέω», «ἀφαιρῶ», στὸ προκειμένο χωρίο φαίνεται νὰ ἔχει τὴν ἐντελῶς ἀντίθετην σημασίαν, δηλ. «ἐπιχρίω», «ἀλείφω». Ἡ σημασία αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου: «αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους θεράπευέ τους κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο· ἂν δὲν ἔχει σιχθεῖ τὸ δέρμα [sc. στὸ σημεῖο τοῦ δαγκώματος], καθαρίζε το μὲ ἓνα σφουγγάρι, βουτηγμένο σὲ

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Αὐτοὺς λοιπὸν ποὺ ἔχουν δαγκωθεῖ ἀπὸ ἄνθρωπο πρέπει νὰ τοὺς θεραπεύεις κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο· ἂν δὲν ἔχει γίνεи σκίσιμο (τοῦ δέρματος), σπόγγιζε (τὴν περιοχὴ) μὲ χλιαρὸ ἀλατόνερο καὶ ἄλειψέ την μὲ λάδι».

σ. 59, 24-28: *ἐπὶ δὲ τῶν κόλπων [sc. τῶν ἀνθρωποδῆκτων] μελικράτῳ κλύζε, καὶ καύσας σπόγγον Ἀφρικανὸν μέλιτι μίξον καὶ <ἐπι>τίθει {καὶ} δεσμεύσας ἐπιτηδεῖως, λύε διὰ τῆς τρίτης ἢ ἐβδόμης, τερεβινθίνην ἀναλαβὼν <ὡς> μάλαγμα ἐπιτίθει· ἢ χαλκάνθην <...> καὶ μέλιτι ἀναλαβὼν καὶ ποιήσας †ἐφθῆν† ἐπιτίθει. καὶ οὕτως ἀνακαθάρας ἀπούλου.*

Τὸ παραπάνω χωρίο εἶναι πράγματι ιδιαίτερα προβληματικὸ στὴν παράδοσή του, ὡστόσο ἡ ἐκδ. δὲν φαίνεται νὰ ἔχει κατανοήσει τὸ σύνολο τῶν προβλημάτων ποὺ συνδέονται μ' αὐτό, ἐνῶ κάποιες προτάσεις τῆς μᾶλλον δὲν βελτιώνουν οὐσιαστικὰ τὸ κείμενο, καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπαραίτητες. Εἰδικότερα:

α') Ὁ ὀβελισμὸς τοῦ *καὶ* πρὶν ἀπὸ τὸ *δεσμεύσας*¹¹⁵⁸ δὲν εἶναι ἀπαραίτητος· ἀρκεῖ νὰ στίξει κάποιος μετὰ τὸ *τίθει* μὲ κόμμα ἢ ἄνω στιγμὴ· πρβ. *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 13, 1 [σ. 264, 11-12 Ζερβ.]: ... *ἐπιτίθει· καὶ δῆσον ἐπιδέσει τῇ ἐπὶ <τῶν> (addidi) κόλπων ῤηθσομένη καὶ ἐπίλυε διὰ τρίτης.*

β') Ὅσον ἀφορᾷ τὸ φάρμακο ποὺ ἀκολουθεῖ αὐτὸ ἐκδίδεται μὲ τρόπο ποὺ ἐπιτρέπει κάποιον νὰ τὸ ἐκλάβει ὡς συμπληρωματικὸ τοῦ προηγούμενου, ἐνῶ φυσικὰ πρόκειται γιὰ ἓνα σκεύασμα διαφορετικὸ· πρόκειται γιὰ τὸ ἀκόλουθο: *τερεβινθίνην ἀναλαβὼν <ὡς> μάλαγμα ἐπιτίθει.* Ἀλλὰ καὶ ἡ σύνθεση τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ παρουσιάζεται προβληματικῆ· καταγράφεται μόνον ἓνα ὕλικό, ἢ τερεβινθίνη ποὺ πρέπει νὰ διαλυθεῖ καὶ νὰ τεθεῖ ὡς *μάλαγμα*. Ἐπειδὴ ὅμως στὸ χφ. V ἀντὶ *τερεβινθίνην* (ποὺ εἶναι γραφὴ διορθωμένη ἀπὸ τὴν ἐκδ.) παραδίδεται ἡ γεν. *τερεβινθίνης*, ἐπειδὴ ὁ Φιλούμενος καὶ ὁ Ἀέτιος παραδίδουν τὸ φάρμακο αὐτὸ νὰ συντίθεται ἀπὸ δύο ὕλικά, τὴν *σμύρναν* καὶ τὴν *τερεβινθίνην*¹¹⁵⁹, καὶ τέλος ἐπειδὴ στὸ μὲν κείμενο τοῦ Φιλουμένου δηλώνεται ὅτι πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἴση ποσότητα τῶν ὕλικῶν, ἐνῶ ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ἀετίου λείπει ἡ σχετικὴ ἀναφορά (ὡς ἐννοουμένη); πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως, οὕτως ὥστε νὰ διατηρηθεῖ ἡ παραδεδομένη γρ. *τερεβινθίνης*:

<ἢ σμύρναν μετὰ> *τερεβινθίνης ἀναλαβὼν <ὡς> μάλαγμα ἐπιτίθει.*

χλιαρὸ ἀλατόνερο, καὶ ἄλειψέ το μὲ λάδι». Τὴ σημασία αὐτὴ τοῦ *ἀποχρίω* τὴν ἔχω ἐντοπίσει μόνο στὰ *Ἱππιατρικά*· βλ. *Ἱππιατρ.* (HIPPIATR. (HIPPI. BER.) 5, 3 [CHG I 41, 7-9 O.-H.]: *τούτου [sc. τοῦ ἵππου] τοίνυν αἷμα ἀπὸ τοῦ τένοντος λάμβανε, καὶ μίξας αὐτὸ θέρους μὲν ὄξει καὶ ἐλαίῳ, χειμῶνος δὲ οἴνῳ, τούτῳ τὸ σῶμα ὄλον ἀπόχριε* 22, 8 [CHG I 105, 18-19 O.-H.]: *ἀπόχριε δὲ καὶ πᾶν τὸ σῶμα οἰνελαίῳ* 101, 9 [CHG I 350, 21 O.-H.]: *ἀλείμασι θερμοῖς ἀπόχρισον* 129, 33 [CHG I 392, 2 O.-H.], κ.ἄ. πολλά.

1158. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 25: «καὶ deleti».

1159. Γιὰ τὰ σχετικὰ χωρία βλ. λίγο παρακάτω.

Βλ. *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 13, 1 [σ. 264, 12-13 Ζερβ.]: ἡ *σμήρναν τερεβινθίνη ἀναλαβὼν ἐπιτίθει ὡς μάλαγμα*, καὶ *Φιλούμ., Π. ἰοβ.* 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 13-15]: τοὺς δὲ ἀνθρωποδέκτους προχρίσας ἐλαίῳ μαράθρου ρίζαν <λειώσας> μετὰ μέλιτος, ἄχρι ἂν καθαρθῇ τὸ ἔλκος, χρωῶ, εἶτα σμήρναν καὶ τερεβινθίνην ἴσα ἀναλαβὼν ὡς μάλαγμα ἐπιτίθει. Πρβ. καὶ *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 16, 53 [σ. 75, 18 Ζερβ.]: ἀγαθὸν δὲ [sc. ἐστὶ] καὶ *τερεβινθίνη μετὰ σμήρνης καὶ κρόκου καὶ μέλιτος*.

γ') Τὸ χωρίο, ὅπου καταγράφεται τὸ ἀμέσως ἐπόμενο φάρμακο, ἐκδίδεται ὡς ἀκολουθῶς: ἡ *χαλκάνθη* <...> καὶ μέλιτι ἀναλαβὼν καὶ ποιήσας ἔφθῆν ἐπιτίθει. Εἶναι σαφὲς ὅτι ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς ἔχουν ἐκπέσει λέξεις¹¹⁶⁰ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἔχει διαταραχθεῖ ἡ σειρά κάποιων λέξεων. Ἡ ἴδια θεραπευτικὴ ὑπόδειξη μὲ ὀρισμένες φραστικὲς διαφοροποιήσεις, ἀλλὰ χωρὶς προβλήματα στὴν παράδοσή της, ἐντοπίζεται καὶ στὰ ἀντίστοιχα κεφφ. τοῦ Φιλουμένου καὶ τοῦ Ἀέτιου· πρόκειται γιὰ τὰ ἀκόλουθα δύο χωρία, τὰ ὁποῖα φυσικὰ πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν γιὰ τὴν ἀποκατάσταση αὐτοῦ ποῦ ἐξετάζεται ἐδῶ, βλ. *Φιλούμ., Π. ἰοβ.* 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 15-17]: ἡ *χάλκανθον κεκαυμένην μέλιτι ἐφθῶ ἀναλαβὼν ὡς κολλούριον ἐντίθει, καὶ οὕτως ἀνακαθάρας παρακόλλα*, καὶ *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 13, 1 [σ. 264, 13-14 Ζερβ.]: ἡ *χαλκὸν κεκαυμένον λεάνας καὶ μέλιτι καθεψήσας, ἀναλαβὼν ὡς κολλούριον ἐπιτίθει· καὶ ὅταν ἀνακαθάρης, παρακόλλα*, καὶ πιθανότατα τὸ χωρίο νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἑξῆς:

ἡ χαλκάνθη <κεκαυμένην λεάνας> καὶ μέλιτι ἐφθῶ ἀναλαβὼν καὶ ποιήσας <κολλούριον>, ἐπιτίθει.

Ὅσον ἀφορᾷ τὶς συμπληρώσεις αὐτὲς πρέπει νὰ διευκρινίσω ὅτι θεωρῶ πιθανότερη τὴν συμπλήρωση *χαλκάνθη <κεκαυμένην λεάνας>* (μὲ βάση τὸν Ἀέτιο) καὶ ὄχι ἀπλῶς *χαλκάνθη <κεκαυμένην>* (Φιλούμενος), ἐπειδὴ ἡ ἔκφραση *καὶ μέλιτι ἀναλαβὼν* προϋποθέτει πιθανότατα τὴν ὑπαρξὴ τῆς μετοχῆς καὶ στοὺς ἐκπεσόντες κείμενο (*λεάνας ... καὶ ἀναλαβὼν καὶ ποιήσας ... ἐπιτίθει*). Ἐπίσης, ἂν καὶ τὸ *ἐφθῆν* συμφωνεῖ κατὰ τὸ γένος, τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴν πτώση μὲ τὸ *χαλκάνθη*, δὲν πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι πρέπει νὰ συναφθεῖ μὲ τὸ οὐσ. αὐτό, κυρίως ἐπειδὴ ἡ *χαλκάνθη* (ἢ *χάλκανθος*) χαρακτηρίζεται στὰ ἰατρικὰ κείμενα ὡς *κεκαυμένη* καὶ ὄχι ὡς *ἐφθῆ*¹¹⁶¹. τὸ *ἐφθῶς* ἀποτελεῖ συνήθως χαρακτηρισμὸ τοῦ *μέλιτος*· τέλος γιὰ τὴν μνεία τῆς *χαλκάνθου* καὶ τοῦ *μέλιτος* σὲ φάρμακα (ὅπου τὸ μέλι εἶναι τὸ ὑλικὸ μὲ τὸ ὁποῖο ἀναμιγνύεται ἢ *χάλκανθος*) βλ. [Γαλην.], *Π. εὐπορ.* 2, 5 [XIV 415, 17-18 K.]: ἡ *χάλκανθον ἀναλαμβανομένην μέλιτι ἐφθῶ ἐπίθης*. *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 6, 91 [CMG

1160. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 27: «lac. statui».

1161. Δὲν ἔχω ἐντοπίσει κανένα χωρίο στὰ ἐκδεδομένα ἰατρικὰ κείμενα, ὅπου ἡ *χαλκάνθη* νὰ χαρακτηρίζεται ὡς *ἐφθῆ*, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σχετικὴ περιγραφή τοῦ Διοσκοπούρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 5, 98 [III 68, 9-69, 7 Wellm.].

VIII/2, σ. 235, 24]: *καὶ χαλκάνθος ἀναλαμβανομένη μέλιτι ἐφθῶ*, κ.ἄ.¹¹⁶². Ἡ σκέψη ὅτι τὸ *κεκαυμένην* ἐνδεχομένως ἔχει ἀντικατασταθεῖ στὸ κείμενο μὲ τὴν περίφραση *ποιήσας ἐφθῆν* πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ, ἐπειδὴ δὲν ἐντοπίζεται κάποιο παράλληλο. Ἐξ ἄλλου, ἂν ἴσχυε κάτι τέτοιο, ἀπὸ τὸ κείμενο θὰ παραλειπόταν ἡ ὑπόδειξη τῆς μορφῆς ποὺ ἔπρεπε νὰ λάβει τὸ ἀναγραφόμενο φάρμακο, ἀφοῦ ἡ μετ. *ποιήσας* δὲν θὰ ἦταν πλέον δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ δηλωθεῖ κάτι τέτοιο, καὶ οὔτε ὑπάρχει στὸ κείμενο ἄλλη σχετικὴ ἔκφραση. Ἡ θέση ὁμως τῆς μετ. αὐτῆς, καθὼς καὶ ἡ μαρτυρία τῶν χωρίων τοῦ Φιλουμένου (*ποιήσας κολλύριον*) καὶ τοῦ Ἀετίου (*ποιήσας κολλύριον*), τὰ ὁποῖα μνημονεύθηκαν παραπάνω, συνηγοροῦν γιὰ τὴν προσθήκη μετὰ τῆ μετ. *ποιήσας* τῆς αἰτιατ. *κολλύριον*, ὅπως δηλ. ἐντοπίζεται τὸ οὐσ. αὐτὸ στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο (*ποιήσας <κολλύριον>*)¹¹⁶³.

δ') Μετὰ τῆ γεν. *ἐβδόμης* εἶναι προτιμότερο νὰ τεθεῖ ἄνω στιγμῆ.

Ὑστερα ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

*ἐπὶ δὲ τῶν κόλπων μελικράτῳ κλύζε, καὶ καύσας σπόγγον Ἀφρικανὸν μέλιτι μίξον καὶ <ἐπι>τίθει, καὶ δεσμεύσας ἐπιτηδεῖως λυε διὰ τῆς τρίτης ἢ ἐβδόμης <ἢ σμύρναν μετὰ> τερεβινθίνης ἀναλαβῶν <ὡς> μάλαγμα ἐπιτίθει ἢ χαλκάνθην <κεκαυμένην λεάνας> καὶ μέλιτι ἐφθῶ ἀναλαβῶν καὶ ποιήσας <κολλύριον> ἐπιτίθει. καὶ οὕτως ἀνακαθάρας ἐπούλου*¹¹⁶⁴,

1162. Μιὰ δευτέρη οικονομικότερη ἀποκατάσταση τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου εἶναι ἡ ἀκόλουθη: *ἢ χαλκάνθην {καὶ} μέλιτι ἐφθῶ ἀναλαβῶν καὶ ποιήσας <κολλύριον> ἐπιτίθει* ὡστόσο ὑπὲρ τῆς πρώτης προτάσεως συνηγοροῦν τὰ ἀντίστοιχα χωρία δύο συγγραφέων ποὺ παραδίδουν παρόμοια κείμενα καὶ ἐξαρτῶνται μεταξύ τους, ἐνῶ στῆ δευτέρη πρόταση ἀφ' ἐνὸς παραλείπεται ὁ προσδιορισμὸς τῆς *χαλκάνθης* (δηλ. *κεκαυμένη*) καὶ ἀφ' ἑτέρου πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ τὸ *καὶ*. Ἡ ἀπλῆ μνεία τῆς *χαλκάνθης* δὲν ὑπονοεῖ πάντοτε ὅτι πρόκειται γιὰ *κεκαυμένην*, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. ὕλ. *ἰατρ.* 5, 98 [III 68, 9-69, 7 Wellm.], ὅπου μάλιστα σχετικὰ μὲ τὸ *ἐφθῶν χαλκανθῆς* ἐπισημαίνεται ὅτι (σ. 69, 6-7) *πρὸς δὲ ἰατρικὴν <χρῆσιν> ἀσθενέστατον ἢ πείρα δεικνύει* (ἄρα νομιμοποιούμαστε νὰ συμπεράνουμε ὅτι, ὅταν αὐτὸ τὸ φαρμακευτικὸ ὕλικὸ καταγράφεται χωρὶς κάποιοι ἰδιαιτέροι χαρακτηρισμοί, δὲν ἔχει σημασία ποιά *χαλκάνθη* θὰ χρησιμοποιηθεῖ, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ κάποιο συγκεκριμένο εἶδος τῆς, αὐτὸ δηλώνεται).

1163. Πὰ τὴν ἔκφραση *ποιήσας κολλ(ο)ύριον* βλ. [ΓΑΛΗΝ., Π. εὐπορ. 2, 4 [XIV 412, 2-3 K.]: ἄλλο· ἐκ κόπρου τῆς σαύρας ποιήσας κολλύριον σὺν ὕδατι προστίθεται 2, 5 [XIV 418, 4 K.]: ἀναλαβῶν μέλιτι καὶ κολλύρια ποιήσας 2, 26 [XIV 481, 10 K.]: 3 [XIV 498, 8 K.]: ΟΡΕΪΒ., *ἰατρ. συν. ἐκλ.* 54, 20 [CMG VI/2/2, σ. 219, 31]: *καὶ ποιήσας κολλύρια λεπτὰ ὑποτίθει*· Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 3, 45 [CMG VI/3, σ. 423, 4-5], κ.ἄ.· ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., *Θεραπ.* 3, 3 [II 95, 12 Puschm.]: *καὶ κολλούρια ποιήσας ἐνθες εἰς τὸν πόρον τῆς ἀκοῆς*, καὶ 9, 3 [II 425, 1 Puschm.]: ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 6, 95 [CMG VIII/2, σ. 244, 13]: *κολλύριον ποιήσας ἐντίθει εἰς τοὺς μυκτῆρας* 16, 18 [σ. 21, 27 Ζερβ.]: ΠΑΥΛ. ΑΠΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 23 [CMG IX/1, σ. 189, 27-190, 1]: *κολλούρια ποιήσας ἐνθες εἰς τὴν ἀκοήν*· ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPOCRATES), *BER.* 2, 20 [CHG I 24, 17-18 O.-H.]: *ποιήσας κολλύρια ἐπιμήκη*, κ.ἄ.· ΓΕΩΠ. 20, 9 [σ. 519, 8 Beckh]: *καὶ ποιήσας κολλύρια χρωῶ*, κ.ἄ.

1164. Ἡ *Ihm* διορθῶνται τὸ παραδεδομένο *ἐπούλου* σὲ *ἀπούλου*, χωρὶς νὰ ὑφίσταται κανεὶς λόγος γι' αὐτὸ, ἀφοῦ τὰ ρήματα εἶναι συνώνυμα (βλ. *LSJ*, στὰ λ.) καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ δύο

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ὅταν ὑπάρχουν κοῖλα ἔλκη¹¹⁶⁵ καθάριζε τα μὲ μελίκρα-
το¹¹⁶⁶, καὶ ἀφοῦ κάψεις ἀφρικανικὸ σπόγγο, ἀνάμιξέ τον μὲ μέλι καὶ τοποθέτησέ
τον (πάνω σ' αὐτά) καί, ἀφοῦ τὰ ἐπίδεσεις καλά, λύσε τα κατὰ τὴν τρίτη ἢ τὴν
ἕβδομη ἡμέρα (ἕστερα ἀπὸ τὴν ἐπίδεση)· ἢ ἀφοῦ διαλύσεις σμύρνα μαζὶ μὲ τε-
ρεβινθίνη, βάλε τὴν ὡς μάλαγμα· ἢ ἀφοῦ τρίψεις καμένη χαλκάνθη¹¹⁶⁷ καὶ τὴν
ἀνακατέψεις μὲ βρασμένο μέλι καὶ παρασκευάσεις κολλύριο, βάλε το ὡς ἐπί-
θεμα. Καὶ ἀφοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο καθαρῖσεις (τὸ ἔλκος), ἐπούλωσέ το [=
ἄφησέ το νὰ ἐπούλωθεῖ]».

σ. 59, 32-60, 3: *περὶ ὑδροφόβου. πρὸς ὑδροφόβον παρεχόμενον <...> ἡμέραν
παρ' ἡμέραν ἐπὶ ἡμέρας μβ' προσμίγων τῷ φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν, τηρῶν ἀκα-
τούλωτα τὰ ἔλκη. χρῶ δὲ κἂν θέλῃς ξηρὸν ἐπὶ τῶν ἔλκῶν. <...> ἔστι δὲ ἀριστο-
λοχίας στρογγύλης, γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης ἀνὰ δραχμὰς η', ἀναλάμβανε
μέλιτι Ἀττικῷ {ἢ πεπέρεως λευκοῦ δραχμὰς δ'}. τοῦτο ποιεῖ καὶ πρὸς ἡπατικούς.
δίδου μετὰ γλυκέος.*

Πρὶν ἐκτεθοῦν κάποιες προτάσεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ παραπάνω
χωρίου, καὶ γιὰ νὰ γίνεи κατανοητό, πῶς κατὰ πᾶσα πιθανότητα προέκυψαν τὰ
προβλήματα του, πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ ἀκόλουθα: Τὸ φάρμακο γι' αὐτοὺς
ποὺ πάσχουν ἀπὸ ὑδροφοβία καὶ καταγράφεται ἐδῶ παρουσιάζει ἰδιαίτερα
στενὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο κείμενο τοῦ Φιλουμένου· ὁ συμπληρητὴς
ὁμως τοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενου ἔργου (ἢ ἔστω τοῦ ἔργου στὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία
μᾶς ἔχει παραδοθεῖ) παρέθεσε ἓνα μόνον τμήμα τῆς σχετικῆς ἀναγραφῆς τοῦ Φι-
λουμένου, χωρὶς νὰ φροντίσει προφανῶς νὰ κάνει τίς ἀπαραίτητες ἐπεμβάσεις,
γιὰ νὰ διαμορφώσει τὸ κείμενό του, ὥστε αὐτὸ νὰ παρουσιάζεται ὡς αὐτοτελὲς
νοηματικὰ καὶ συντακτικὰ. Γιὰ νὰ γίνουν κατανοητὰ τὰ ὅσα ἐκτίθενται παρα-
πάνω, παρατίθενται στὴ συνέχεια σὲ παράλληλες στήλες τὰ δύο κείμενα:

στὰ ἰατρικὰ κείμενα· ἐξ ἄλλου στὴν ἔκδοσή της σὲ ὄχι λίγες περιπτώσεις διατηρεῖ διαφορετικοὺς
(διπλοὺς) τύπους τῆς ἴδιας λέξεως, βλ. *Der Traktat*, σ. 39. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 296, ὑπόσημ. 1059.

1165. Γιὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ κόλπου βλ. ΓΑΛΗΝ., *Πρὸς Γλαύκ. θεραπ.* 2, 10 [XI 125, 1-3 K.]: *ὅταν δ'*
ἐπὶ πλέον ἀκόλλητον ἢ τὸ δέρμα τοῖς ὑποκειμένοις σώμασι, κόλπον ὀνομάζουσι τὸ τοιοῦτον πάθος
= ΟΡΕΙΒ., Ἱατρ. συν. 44, 12 [CMG VI/2/1, σ. 125, 28-29] = ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., Ἐπιτ. ἱατρ. 4, 48 [CMG IX/1,
σ. 368, 24-25], καὶ αὐτόθι [CMG IX/1, σ. 368, 27-371, 3], ὅπου περιγράφονται τὰ συμπτώματα τῆς
δημιουργίας κόλπου καὶ ὑποδεικνύεται ἡ χειρουργικὴ καὶ ἡ διὰ φαρμάκων θεραπεία του. ΟΡΕΙΒ.,
*Ἱατρ. συν. 44, 12 [CMG VI/2/1, σ. 125, 27-129, 4], κ.ά. Βλ. καὶ DURLING, *Medical Terms*, σ. 208, λ.*
«κόλπος (2): fistulous ulcer which spreads under the skin».

1166. Δηλ. μὲ μίγμα μελιτος καὶ γάλακτος.

1167. *Χάλκανθον* (τό) = *χάλκανθος* (ὄ, ἦ) = *χαλκανθές* (τό) = *χαλκάνθη* (ἦ) [Λατιν. *sutorium*
atramentum], εἶναι ἡ μέλαινα χρωστικὴ οὐσία τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσαν οἱ γραφεῖς καὶ οἱ
σκυτοτόμοι. Βλ. *LSJ*, στὸ λ. *χάλκανθον*, καὶ *GI*, στὰ λ. *χαλκανθές, χαλκάνθη, χάλκανθον* (ὄπου καὶ
χάλκανθος, ὄ, ἦ).

Φιλούμ., Π. ιοβ. 10, 1-2

[CMG X/1/1, σ. 14, 1-13]:

ἀντίδοτοι θηριακαὶ <καὶ>

ἔμπλαστροι

ποιοῦσαι καὶ πρὸς ἄλλα.

ἀντίδοτος πρώτη, ποιοῦσα κοινῶς

πρὸς πάντα τὰ ἔρπετὰ θηρία

καὶ τοὺς

λυσσοδήκτους, παρὰ πολλοῖς διὰ

τεσσάρων¹¹⁶⁸ καλουμένη, δίδεται τοῦ

φαρμάκου καρύου Ποντικοῦ τὸ

μέγεθος, σκορπιοπλήκτοις μὲν

μετ' οἴνου αὐστηροῦ

ἄπαξ τῆς ἡμέρας,

εἰ δ' ἐπιτείνου ἢ ὀδύνη, δίδου καὶ δίσ,

πρὸς δὲ λυσσοδήκτους δίδου

μεθ' ὕδατος ἡμέραν παρ'

ἡμέραν

ἐπὶ ἡμέρας μβ', προσμίγων

τῷ φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν,

τηρῶν καὶ

τὰ ἔλκη ἀκατούλωτα.

χρῶ δὲ εἰ βούλει

ξηρῶ αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῶν ἔλκῶν.

ἔστι δὲ ἀριστολοχίας στρογγύλης,

γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης

ἀνὰ δραχμὰς η'· ἀναλάμβανε

μέλιτι Ἀττικῷ ἢ νησιωτικῷ.

ἐὰν δὲ προσβάλης

πεπέρεως λευκοῦ

δραχμὰς δ',

ποιεῖ καὶ πρὸς ἥπαतिकούς

θαυμαστῶς μεθ' ὕδρομέλιτος,

ἐν δὲ τοῖς παροξυμοῖς

μετὰ γλυκέος.

Ἀνών. [Αἴλ. Προμ.], Π. ιοβ. καὶ

δηλητ. 35 [σ. 59, 32-60, 3 Ihm]:

περὶ ὕδροφόβου.

πρὸς ὕδροφόβον παρεχόμενον

<...> ἡμέραν παρ' ἡμέραν

ἐπὶ ἡμέρας μβ', προσμίγων

τῷ φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν,

τηρῶν

ἀκατούλωτα τὰ ἔλκη.

χρῶ δὲ κἂν θέλης

ξηρὸν ἐπὶ τῶν ἔλκῶν.

<...>

ἔστι δὲ ἀριστολοχίας στρογγύλης,

γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης

ἀνὰ δραχμὰς η'· ἀναλάμβανε

μέλιτι Ἀττικῷ.

{ἢ πεπέρεως λευκοῦ

δραχμὰς δ'}.

τοῦτο ποιεῖ καὶ πρὸς ἥπαतिकούς.

δίδου μετὰ γλυκέος.

1168. διὰ τεσσάρων scripsi: διατεσσάρων Wellm..

Από τή σύγκριση τῶν παραπάνω κειμένων καθίσταται σαφές ὅτι τὰ προβλήματα τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου προέκυψαν πιθανότατα ἀπό τήν κακή χρήση τοῦ κειμένου τοῦ Φιλουμένου ὡς πηγῆς ἔτσι:

α') Στήν ἔκφραση πρὸς ὑδροφόβον παρεχόμενον ἢ μετ. παρεχόμενον πρέπει νὰ ὀφείλεται στήν ὑπαρξη τῆς λέξεως φάρμακον πού ἐντοπίζεται στό κείμενο τοῦ Φιλουμένου (δίδεται δὲ τοῦ φαρμάκου), πού προφανῶς ἔχει παραλειφθεῖ ἀπό τὸν Ἀνώνυμο [Αἴλ. Προμ.], στό χωρίο τοῦ ὁποῖου δίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι πρὶν ἀπὸ τήν ἐν λόγῳ ἔκφραση ἔχει ἐκπέσει κείμενο.

β') Τὸ προσμίγων πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ προσμί<σ>γων. Βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 1 [XII 405, 6-7 K.]: ταῦτα ξηρὰ λειούσθω καὶ προσμισγομένου μέλιτος ἱκανοῦ· 3, 1 [XII 640, 13-14 K.]: ἔνιοι δὲ καὶ λίβανον προσμισγοῦσι τῷ οἴνω, κ.ἄ. Ὁρειβ., Ἱατρ. συν. 7, 26 [CMG VI/1/1, σ. 233, 22-23]: ἄμεινον δὲ καὶ ταῖς ρίζαις καὶ τῷ σπέρματι προσμίσειν ἀνήσου καὶ πετροσελίνου· αὐτόθι [CMG VI/1/1, σ. 236, 17-18], κ.ἄ. Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 6, 10 [CMG VIII/2, σ. 148, 5]: δίδου πίνειν τὰ μὲν πρῶτα μέλι προσμίσειν 7, 32 [CMG VIII/2, σ. 281, 8], κ.ἄ. Βλ. καὶ LSJ, στό λ. (προσ)μίσειν. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 290, τήν παρατήρηση στό χωρίο, σ. 48, 18-24.

γ') Τὸ κενὸ πού σημειώνει ἡ ἐκδ. πρὶν ἀπὸ τήν ἔκφραση ἡμέραν παρ' ἡμέραν¹¹⁶⁹ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ σὺν ὕδατι μὲ βάση τὸ χωρίο σ. 48, 18-24 τοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενου ἔργου, ὅπου παρατίθεται τὸ ἴδιο φάρμακο (καὶ μᾶλλον ὄχι μεθ' ὕδατος, ὅπως παραδίδεται στό ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου¹¹⁷⁰).

δ') Στήν πρόταση χρῶ δὲ κἂν θέλης ξηρὸν ἐπὶ τῶν ἐλκῶν τὸ ξηρὸν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ξηρῶ· βλ. καὶ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου.

ε') Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὸ κείμενο πάλι τοῦ Φιλουμένου ὅπως ἐπίσης καὶ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς ἐκφράσεως ἔστι δὲ σὲ παρόμοια συμφραζόμενα (δηλ. πρὶν ἀπὸ τήν ἀναγραφή τῆς συνθέσεως φαρμάκων) μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε μὲ ἀσφάλεια τὴν ἀποψη ὅτι δὲν συντρέχει κανεὶς λόγος ὥστε νὰ σημειωθεῖ χάσμα πρὶν ἀπὸ τήν ἔκφραση αὐτή, οὔτε φυσικὰ ἀπαιτεῖται ἡ διόρθωση τοῦ ἔστι σὲ ἔτι, ὅπως ὑποθέτει ὁ Schmidt¹¹⁷¹.

στ') Γιὰ τήν ἔκφραση ἔστι δέ, μετὰ τήν ὁποία πρέπει νὰ τεθεῖ ἄνω στιγμῆ, βλ. παρακάτω σ. 346, τήν παρατήρηση στό χωρίο, σ. 60, 25-29: ἔστι δέ· πίσεως Βρυττίας ..., καὶ σ. 178-180, τήν παρατήρηση στὸν Φιλούμ., Π. ἰοβ. 10, 2 [CMG X/1/1, σ. 14, 9-10].

ζ') Τέλος ὅσον ἀφορᾷ τὴ φράση ἢ πεπέρεως λευκοῦ δραχμᾶς δ', τήν ὁποία ἡ ἐκδ. ὀβελίζει¹¹⁷², ἐνῶ διατηρεῖ στό κείμενο τήν ἀμέσως ἐπόμενη, πρέπει νὰ ἐπι-

1169. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 33: «lac. statui».

1170. Πρέπει πάντως νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ἔκφραση μεθ' ὕδατος (μετὰ ὕδατος) ἐντοπίζεται στα κείμενα μὲ πολὺ μεγαλύτερη συχνότητα ἀπὸ ὅτι ἡ ἔκφραση σὺν ὕδατι.

1171. Βλ. κριτ. ὑπόμν. σ. 60, στίχ. 1: «lac. statui | ἔστι V: fort. ἔτι Schmidt».

1172. Βλ. κριτ. ὑπόμν. σ. 60, στίχ. 2: «ἢ πεπέρεως λευκοῦ δραχμᾶς δ' delevi».

σημάνω ὅτι ἡ ἐνέργειά της αὐτὴ ὀφείλεται μᾶλλον στὸ ὅτι δὲν ἀντιλήφθηκε ὅτι ἡ χρῆση τοῦ ἐν λόγῳ φαρμάκου ἀπὸ τοὺς ἡπατικούς συνδέεται ἀκριβῶς μὲ τὴν προσθήκη στὴ σύνθεσή του τοῦ λευκοῦ πεπέρεως. Συνεπῶς ἢ πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ ὀλόκληρη ἡ φράση ἢ πεπέρεως λευκοῦ ... μετὰ γλυκέος ἢ πρέπει νὰ γίνῃ κάποια ἐπέμβαση, ὥστε αὐτὴ νὰ ἀποκτήσῃ νόημα καὶ νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ διατήρησή της στὸ κείμενο. Ἄν λοιπὸν τὴ διατηρήσουμε (ἀποκλείοντας τὴν πλήρη ἐξομοίωσή της μὲ τὸ κείμενο τοῦ Φιλουμένου), ἡ οἰκονομικότερη λύση ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προτείνει κάποιος εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ἢ <μετὰ> πεπέρεως λευκοῦ δραχμὰς δ' τοῦτο ποιεῖ καὶ πρὸς ἡπατικούς· δίδου μετὰ γλυκέος.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω ἐπὶ μέρους συμπεράσματα τὸ σύνολο τοῦ ἐξεταζομένου χωρίου πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

περὶ ὑδροφόβου. πρὸς ὑδροφόβον παρεχόμενον <σὺν ὕδατι> ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπὶ ἡμέρας μβ' προσμί<σ>γων τῷ φαρμάκῳ λύκιον Ἰνδικόν, τηρῶν ἀκατούλωτα τὰ ἔλκη. χρῶ δὲ κἂν θέλῃς ξηρῶ ἐπὶ τῶν ἐλκῶν. ἔστι δέ· ἀριστολοχίας στρογγύλης, γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης ἀνά δραχμὰς η', ἀναλάμβανε μέλιτι Ἀττικῶ· ἢ <μετὰ> πεπέρεως λευκοῦ δραχμὰς δ' τοῦτο ποιεῖ καὶ πρὸς ἡπατικούς· δίδου μετὰ γλυκέος,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Σχετικὰ μὲ αὐτὸν ποὺ πάσχει ἀπὸ ὑδροφοβία. Χορηγούμενο μὲ νερὸ σὲ ὑδροφοβικὸ μέρα παρὰ μέρα ἐπὶ σαράντα δύο ἡμέρες, ἀναμιγνύοντας [sc. ὁ γιατρός] στὸ φάρμακο ἰνδικὸ λύκιο καὶ διατηρώντας τὰ ἔλκη ἀνοικτά¹¹⁷³. Καὶ ἂν θέλεις, χρησιμοποίησέ το στὰ ἔλκη ὡς σκόνη· ἡ σύνθεσή του εἶναι ἡ ἐξῆς: στρογγυλὴ ἀριστολοχία, γεντιανή, δαφνίδες, σμύρνα, ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα ὀκτῶ δραχμῆς, ἀνάμιξέ τα μὲ ἄττικὸ μέλι· ἢ μὲ προσθήκη τεσσάρων δραχμῶν λευκοῦ πιπεριοῦ αὐτὸ ὠφελεῖ καὶ τοὺς ἡπατικούς· νὰ τὸ χορηγῆς μὲ γλυκὸ κρασί».

σ. 60, 14-16: ἄλλο παρεχόμενον ἐπὶ πάντων τῶν ὑδροφοβικῶν· ῥάκος ἐκ καταμηνίων ὕδατι ἀνακλύσας πάνυ καὶ μάλιστα τὸ πρῶτως ἐκ παρθενίας ἐκκριθὲν [...] τάδε ὑπὸ πολλῶν.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Τὸ καταγραφόμενο θεραπευτικὸ βοήθημα συνίσταται προφανῶς στὴ χρῆση τοῦ αἵματος τῶν ἐμμήνων, καὶ μάλιστα τῶν πρώτων ἐμμήνων παρθένου. Ὅπως ὅμως εἶναι ἐκδεδομένο τὸ κείμενο, προκύπτει ὅτι τὸ ῥάκος¹¹⁷⁴ δὲν καταβρέχεται μὲ αἷμα ἀλλὰ μὲ νερό.

1173. Δηλ. μὴν ἀφήνοντάς τα νὰ ἐπουλωθοῦν.

1174. Τὸ ῥάκος στὴν ἰατρικὴ δηλώνει τεμάχιο ὑφάσματος, συνήθως λινοῦ, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ποικιλοτρόπως (εἴτε ὡς ἀπλὴ γάζα, εἴτε ἐμποτισμένο μὲ οἶνον ἢ μὲ διάφορα μῦρα, ἔλαια, εἴτε κεκαυμένον κτλ.).

β') Ὑστερα ἀπὸ τὸ ἐκκριθὲν ἡ ἐκδ. σημειώνει χάσμα, τὸ ὁποῖο δηλώνεται καὶ στὸ χφ. V¹¹⁷⁵, ἐκδίδει ὁμως τὸ ἐκκριθὲν μὲ βαρεῖα, δεχόμενη προφανῶς ὅτι τὸ κείμενο τῆς ἀναγραφόμενης θεραπευτικῆς ὑποδείξεως συνεχίζεται καὶ ὅτι τὸ ἐκκριθὲν εἶναι τὸ οὐδέτερο μετοχῆς· ἂν ὁμως ἰσχύει αὐτό, ἡ μόνη λέξη τοῦ κειμένου μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ συναφθεῖ εἶναι τὸ *ράκος* (!). Ὡστόσο καθίσταται εὐκόλα ἀντιληπτό, ὅπως ἤδη ἐπισημάνθηκε, ὅτι στὸ προκείμενο χωρίο γίνεται λόγος γιὰ τὴν θεραπευτικὴν χρῆσιν τοῦ αἵματος τῶν πρώτων ἐμμήνων παρθένου. Λαμβάνοντας λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ὅλα τὰ παραπάνω θεωρῶ ὅτι τὸ ὕδατι πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *αἵματι*, ἐνῶ ἡ μετ. *ἐκκριθὲν* πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ σὲ *ἐκκριθέν[τι]*. Γιὰ τὴν χρῆσιν τῶν πρώτων ἐμμήνων παρθένου βλ. καὶ Ἀλέξ. Τραλλ., *Θεραπ.* 12 [II 581, 12-13 Puschm.]: *κόρης παρθένου τὸ πρῶτον ἐκ τῶν καταμηνίων ῥάκος μολυνθὲν ἐπίχριε καὶ οὐ ποδαγριώσεις ποιήσας οὕτως ποτέ*, ἐνῶ γιὰ τὴν χρῆσιν γενικὰ τῶν ἐμμήνων βλ. *Ἱππιατρ.* (Hipp. Cant.) 99, 3 [CHG II 241, 20-23 O.-H.]: *τὸ δὲ θηλυκὸν λεγόμενον συκάμινον πάθος καὶ τισιν ἀθεράπευτον νομιζόμενον θεραπεύσεις, εἰ ἀπὸ τῶν καταμηνίων γυναικὸς αἱμάτων λαμβάνων ἐπαλείφεις*.

γ') Ἐπειδὴ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τοῦ *βοηθήματος* αὐτοῦ, ἡ θεραπευτικὴ δράση του θὰ ἐπιτευχθεῖ, ἀφοῦ αὐτὸ τεθεῖ πάνω στὸ δῆγμα, στὸ ἐκπεσὸν κείμενο πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ προστακτ. *ἐπιτίθει*. Προκρίνεται ἡ προστακτ. *ἐπιτίθει* [sc. σύ] καὶ ὄχι *ἐπιτιθέσθω* [sc. τὸ φάρμακον], ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι ἡ συνήθης σύνταξις στὸ κεφ., στὸ ὁποῖο εἶναι ἐνταγμένο τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο· βλ. σ. 60, 3 (*δίδου*), 60, 6 (*περίχριε*), 60, 8 (*σύχχριε*), 61, 10 (*ἐπίβαλε*), 61, 15 (*ἐπιτίθει*), κ.ἄ.

δ') Στὸ εὐρύτερο ὁμως συμπληματικὸ ἔργο, στὸ ὁποῖο εἶναι ἐνσωματωμένο καὶ τὸ σχολιαζόμενο *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.*, τὸ ἐν λόγῳ φάρμακο εἶναι ἐνταγμένο στὸ κεφ. *ατιδ'* = 1314 [λε']¹¹⁷⁶, τὸ δεύτερο φάρμακο τοῦ ὁποῖου ἐπιγράφεται: *πρὸς ὑδροφόβους θαυμαστόν*. Τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο φάρμακο εἶναι τὸ τρίτο μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἰσάγεται μὲ τὴν δήλωσιν *ἄλλα*, καὶ τὸ πέμπτο ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφ. Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι τὸ *τάδε* ποὺ παραδίδεται στὸ τέλος τῆς ἀναγραφῆς τοῦ πέμπτου φαρμάκου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σχετίζεται ἀποκλειστικὰ μὲ αὐτό¹¹⁷⁷, ἀλλὰ ὅτι ἀναφέρεται καὶ στὰ τέσσερα προηγούμενα σκευάσματα¹¹⁷⁸. Ἄν ἡ σκέψις αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε τὸ *ἐπιτίθει* εἶναι ἡ τελευταία λέξη τῆς περιγραφῆς τῆς πέμπτης

1175. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 15: «post ἐκκριθὲν spatium circ. sex lit. V».

1176. Ὁ ἀριθμὸς *λε'* προέρχεται ἀπὸ τὴν *Ihm*, ἡ ὁποία ἀριθμεῖ ἐκ νέου τὰ κεφ. τοῦ *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.*, χωρὶς νὰ μνημονεῦει τὴν ἀρίθμησή τους στὸ συνολικὸ συμπληματικὸ σύγγραμμα, στὸ ὁποῖο εἶναι ἐνταγμένο τὸ ἔργο αὐτό.

1177. Ἐκτὸς βέβαια καὶ ἂν πρόκειται γιὰ λάθος (*τόδε*).

1178. Ἐπισημαίνω ἀκόμη ὅτι στὸ ἴδιο κεφ. τὸ ὄγδοο φάρμακο χαρακτηρίζεται (σ. 60, 20) *ποτὸν παράδοξον* καὶ τὸ δέκατο τέταρτο (σ. 61, 1) *ἐπιτηδεϊότατον*.

θεραπευτικής υποδείξεως, καὶ κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὴ συνέχεια τοῦ χάσματος δηλωνόταν ἢ ἐπιδοκιμασία ἀπὸ τοὺς γιατροὺς τῆς ἀποτελεσματικότητος τῶν ἐν λόγῳ φαρμάκων· συνεπῶς ἐδῶ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ καὶ τὸ ρ. ἐπαινεῖται. Σχετικὰ μὲ τὴν πρότασι αὐτὴ βλ. τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα, Γαλην., *Πρὸς Γλαύκ. θεραπ.* 1, 12 [XI 40, 3-5 K.]: τοῦ διὰ τῶν ἐχιδνῶν φαρμάκου πίνειν διδόναι καὶ τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἐπαινεῖται πυρετούς = Ὁρειβ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 6, 13 [CMG VI/3, σ. 193, 6-8] = Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 5, 84 [CMG VIII/2, σ. 63, 21-23] = Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 2, 22 [CMG IX/1, σ. 101, 15-17]· Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 1, 1 [XII 409, 3-4 K.]: ἡ χελώνης θαλασσίας αἷματι κατάχριε, ἐπαινεῖται· *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 5, 13 [XIII 838, 13-15 K.]: ξηρὸν ἐκ τῶν Γάλλου, πολύχρηστον πρὸς πτερύγια. ... λειοῖς χρῶ, ἐπαινεῖται· *πρβ.* καὶ Ὑγιειν. 5, 7 [VI 342, 2-3 K. = CMG V/4/2, σ. 147, 28-29]: μήτε τὴν ἐπαινουμένην ὑπὸ πάντων σεμίδαλιν· *Θεραπ. μέθ.* 12, 8 [X 869, 1-2 K.]· *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 3, 1 [XII 609, 16-610, 1 K.]: *περὶ ὧν ἐξῆς ἐρῶ τὰς ἐπαινουμένας μεγάλως* [correxī coll. transl. lat.: «magnifice laudatas»: -λας ed.] ὑπὸ τῶν ἐνδόξων ἰατρῶν πρότερον διεξελθῶν ὠτικὰς δυνάμεις· *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 2, 2 [XIII 489, 12 K.]· 2, 5 [XIII 503, 1-3 K.], κ.ά.

Λαμβάνοντας λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ὅλα τὰ παραπάνω προτείνω τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἄλλο παρεχόμενον ἐπὶ πάντων τῶν ὑδροφοβικῶν· ῥάκος ἐκ καταμηνίων αἷματι ἀνακλύσας πάνυ, καὶ μάλιστα τῷ πρώτῳ ἐκ παρθενίας ἐκκριθέν[τι, ἐπιτίθει. ἐπαινεῖται] τάδε ὑπὸ πολλῶν,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἄλλο ποὺ χρησιμοποιεῖται¹¹⁷⁹ σὲ ὅλους τοὺς ὑδροφοβικούς· ἀφοῦ καταβρέξεις πολὺ ἓνα τεμάχιο ὑφάσματος μὲ αἷμα, καὶ μάλιστα μὲ αὐτὸ ποὺ ἐκκρίθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ παρθένα, βάζε το ὡς ἐπίθεμα. (Τὰ φάρμακα) αὐτὰ ἐπαινοῦνται ἀπὸ πολλοὺς».

σ. 60, 17-19: ἄλλο· ἀσφάλτου λεπτοτάτης δίδου οὐγγίας ς', οἶνω ἀκράτῳ †πυρέσσω τιμῶι† ἄλλο· κλυστήρ πρὸς ὑδροφόβους· ῥόδων δραχμὰς β', καστορίου δραχμὴν α', ὕδατος τὸ ἱκανὸν κλύζε.

Πιθανότατα ὅσον ἀφορᾷ τὴν χορήγησι τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ ὁ γιατρός κάνει μιὰ διάκρισι ἀρκετὰ συχνὴ στὰ ἰατρικὰ κείμενα, δηλ. κάποια φάρμακα συνιστᾶται νὰ χορηγοῦνται μὲ κρασί σὲ ἀπύρετους ἀσθενεῖς, ἐνῶ σὲ ἐμπύρετους μὲ νερὸ ἢ μὲ κάποιο παρόμοιο ὑγρὸ (π.χ. ὑδρόμελι). Πὰ τὴν χορήγησι λοιπὸν τοῦ ἴδιου φαρμάκου σὲ πυρέσσοντες ἀσθενεῖς μὲ νερὸ καὶ σὲ ἀπύρετους μὲ κρασί βλ. Γαλην., *Π. κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ.* 6, 9 [XI 889, 8 κ.έ. K.]: *περὶ ἵππου-*

1179. Ἔτσι μᾶλλον πρέπει νὰ μεταφρασθεῖ τὸ παρεχόμενον, ἀφοῦ δὲν πρόκειται γιὰ φαρμακευτικὸ πόμα (πότημα) ἀλλὰ γιὰ ἐπίθεμα.

ριδος. ...αίμορραγίας τε τὰς ἐκ ρινῶν ὠφελεῖ καὶ κατὰ τὴν γαστέρα ροώδη πάθη, σὺν τινι τῶν αὐστηρῶν οἴνων πινόμενος, καὶ δι' ὕδατος, ἂν πυρέττοντες τύχωσιν· Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 7, 3 [XIII 63, 16-18 K.]: δίδεται πρὸς δύναμιν ἡλικὸν Αἰγυπτίας κυάμου μέγεθος, πυρέσσουσιν ἐν ὕδατι, ἀπυρέτοις ἐν οἴνῳ εἰς νύκτα· 7, 5 [XIII 93, 10 K.]· πρβ. ὄ.π. 9, 5 [XIII 304, 6-7 K.]: δίδου ἀπυρέτοις μετ' οἴνου, πυρέσσουσι μεθ' ὑδρομέλιτος· Π. ἀντιδ. 2, 8 [XIV 151, 6-7 K.]· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 9, 31 [σ. 346, 15-16 Ζερβ.]: ἀπυρέτοις μετ' οἴνου, πυρέσσουσι δὲ μεθ' ὑδρομέλιτος· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 7, 12 [CMG IX/2, σ. 317, 17-18]: δίδου δὲ ἀπυρέτοις μετ' οἴνου, πυρέσσουσι δὲ μεθ' ὑδρομέλιτος, κ.ἄ. Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω πιθανότατα στὸ ἀκατανόητο πυρέσσω τιμῶι πρέπει νὰ ὑποκρύπτεται ἡ ὑπόδειξη ὅτι τὸ φάρμακο σὲ ὅποιους ἔχουν πυρετὸ πρέπει νὰ χορηγεῖται μὲ νερό, δηλ. πυρέσσουσι δὲ ὕδατι¹¹⁸⁰. συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

ἄλλο· ἀσφάλτου λεπτοτάτης δίδου οὐγγίας ς' οἴνῳ ἀκράτῳ, πυρέσσουσι δὲ ὕδατι¹¹⁸¹. ἄλλο· κλυστήρ πρὸς ὑδροφόβους· ρόδων δραχμὰς δ', καστορίου δραχμὴν α', ὕδατος τὸ ἰκανὸν κλύζε,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἄλλο [sc. φάρμακο γιὰ τοὺς ὑδροφοβικούς]· νὰ χορηγεῖς ἕξι οὐγγιᾶς πάρα πολὺ ἀραιωμένης ἀσφάλτου¹¹⁸² μὲ ἀνέρωτο κρασί, σὲ ὅποιους ὁμως ἔχουν πυρετὸ μὲ νερό. ἄλλο· κλύσμα γιὰ ὄσους πάσχουν ἀπὸ ὑδροφοβία ...».

σ. 60, 20-25: ποτὸν παράδοξον ἔχον καὶ ἔμπλαστρον τὸ πρώτως ὑφέν· ἔστι δὲ πόμα τοῦτο, ἐν ᾧ πλείστοι ἐθεραπεύθησαν· καρκίνων ποταμίων τέφρας μέρη ι', γεντιανῆς μέρη ε', λιβανωτοῦ μέρος α' κόψας δίδου κοχλιάριον ἐπὶ ἡμέρας μ'. εἰ δὲ [...] προδηχθεῖς β' παρέχε. καῦσον δὲ καρκίνους ζῶντας ἐπὶ χύτρας, ἄχρισ ἂν τεφρωθῶσιν ἡλίου ὄντος ἐν λέοντι, σελήνης δὲ ἐν τριγώνῳ.

1180. Τὸ οὐσ. τιμὸς («μάδημα τῶν τριχῶν») δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὰ λεγόμενα στὸ χωρίο αὐτό, ὅπως μᾶς ἔχει παραδοθεῖ, καὶ ἴσως προέκυψε ἀπὸ κάποια παρανόηση. Διαφορετικὰ θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι τουλάχιστον πρὶν ἀπὸ τὴν δοτ. τιμῶι ἔχει ἐκπέσει κείμενο, πιθανὸν ἀρκετὰ μεγάλης ἐκτάσεως, ὅπου ἦταν ἐνταγμένο τὸ οὐσ. αὐτό (ποὺ στὰ ἰατρικὰ ἔργα συνήθως δηλώνει ἐνέργεια ὄσων πάσχουν ἀπὸ ἐμπύρετα νοσήματα, παραφροσύνη κ.ἄ.).

1181. Αὐτὴ εἶναι ἡ οικονομικότερη ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου· βέβαια στὰ χωρία ποὺ παρατίθενται παραπάνω ἐντοπιζοῦνται οἱ ἐκφράσεις σὺν οἴνῳ, ἐν οἴνῳ, μετ' οἴνου, σὺν ὕδατι κτλ., τὴν ἴδια ὁμως συντακτικὴ λειτουργία ἔχει καὶ ἡ ἀπλή δοτ. (οἴνῳ, ὕδατι)· ἐπίσης ἡ ὑπόδειξη στὸ τέλος τοῦ φαρμάκου ὅτι πρέπει σὲ ὄσους ἔχουν πυρετὸ νὰ χορηγεῖται μὲ νερό, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ἀβίαστα ὅτι ἡ χορήγησή του μὲ ἄκρατον οἶνον ἐνδείκνυται σὲ ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν πυρετὸ. Συνεπῶς μιὰ ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου, ὅπως ἡ ἀκόλουθη: ... <ἀπυρέτοις σὺν> οἴνῳ ἀκράτῳ, πυρέσσουσι δὲ <σὺν> ὕδατι, πιστεύω ὅτι δὲν πρέπει νὰ υἰοθετηθεῖ.

1182. Ἀσφαλτος ὀνομάζεται εἴτε ἓνα εἶδος πετρελαίου εἴτε ἡ πίσσα, τὸ κατράμι· βλ. ΔΙΟΣΚΟΡ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 73 [I 72, 13-73, 22 Wellm.]. Βλ. καὶ DURLING, *Medical Terms*, σ. 83, λ. «ἄσφαλτος, ἢ asphalt, bitumen»).

Στὸ προκείμενο χωρίο πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατήρησεις:

α') Ἡ πρώτη πρόταση τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἐπιτρέπει πιθανότατα δύο ἐρμηνεῖες: εἴτε ὅτι τὸ φάρμακο ποὺ ἀναγράφεται ἀμέσως παρακάτω εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθεῖ ταυτόχρονα καὶ ὡς *ποτὸν* καὶ ὡς *ἐμπλαστρον* (φυσικὰ μὲ τὴν κατάλληλη ἐπεξεργασία)¹¹⁸³, εἴτε ὅτι στὴν ἐνότητα αὐτὴ καταγράφονται ἓνα *ποτὸν* καὶ ἓνα *ἐμπλαστρον*· στὴ συνέχεια ὁμοῦ τοῦ χωρίου γίνεται λόγος μόνο γιὰ τὸ *ποτὸν*, χωρὶς νὰ καταγράφεται ἄλλο φάρμακο ποὺ χρησιμοποιεῖται ὡς ἐμπλαστρο, καὶ χωρὶς ἐπίσης νὰ ὑποδεικνύεται διαδικασία μὲ τὴν ὁποία τὰ καταγραφόμενα ὑλικά θὰ ἀποκτοῦσαν ἐμπλαστώδη ὑφή. Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι μεταξὺ τῆς ἐκφράσεως *σελήνης δὲ ἐν τριγώνῳ* καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπόμενης ἐνότητας ἐμπλάστρων ἔχει ἐκπέσει κείμενο, ὅπου καταγραφόταν ἡ σύνθεση τοῦ ἐμπλάστρου, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος στὴν πρώτη φράση τοῦ χωρίου ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ, ὅποτε στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ σημειωθεῖ χάσμα.

Θὰ μπορούσε βέβαια νὰ σκεφθεῖ κάποιος ὅτι τὸ ἐδῶ προαναγγελλόμενο ἐμπλαστρο δὲν σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸ χωρίο ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ ποτό, ἀλλὰ ὅτι καταγράφεται στὴν ἀμέσως ἐπόμενη ἐνότητα φαρμάκων, ἢ ὁποία φέρεται νὰ ἔχει τὸν δικό της ἰδιαίτερο τίτλο: *ἐμπλαστροι πρὸς τοὺς λυσοδοήκτους, αἵτινες ἐπιτιθέμεναι <...> τοῦ ποτοῦ παρεχομένου τοῦ τῶν καρκίνων* καὶ ὅτι ἡ σχέση τῶν δύο αὐτῶν φαρμακευτικῶν σκευασμάτων συνίσταται ἀπλῶς στὴ συνδυασμένη χρῆση τους (*ποτὸν παράδοξον ἔχον καὶ ἐμπλαστρον τὸ πρῶτως ὑφέν*)¹¹⁸⁴. Βέβαια, ὅπως εἶναι ἐκδεδομένη ἡ πρόταση *ἐμπλαστροι πρὸς τοὺς λυσοδοήκτους ...*, εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ὀδηγήσει στὸ παραπλανητικὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλα τὰ ἐμπλαστρα ποὺ καταγράφονται στὴ σχετικὴ ἐνότητα χρησιμοποιοῦνται σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πόση τοῦ ποτοῦ *τοῦ τῶν καρκίνων*¹¹⁸⁵, ὡστόσο, ἐπειδὴ ἡ ὑπὸ συζήτησης πρόταση παραδίδεται πλημμελῶς, εἶναι πάρα πολὺ πιθανὸν στὸ ἐκπεσὸν κείμενό της, μεταξὺ ἄλλων, νὰ κατονομαζόταν τὸ πρῶτο ἐμπλαστρο, τὸ ὁποῖο αὐτὸ μόνο σχετίζεται μὲ τὴ χορήγηση τοῦ ποτοῦ¹¹⁸⁶, δηλ.

1183. Ἡ διπλὴ χρῆση τοῦ ἴδιου σκευάσματος, ἄλλοτε μὲ τὴν ἴδια καὶ ἄλλοτε μὲ διαφορετικὴ ὑφή καὶ μορφή, δὲν εἶναι σπάνια στὴν ἀρχαία ἱατρικὴ· βλ. ἐνδεικτικὰ στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 48, 12-17: χρῆση τοῦ ἀναγραφόμενου σκευάσματος ὡς πόματος (*πάρεχε ... σὺν ὄξει πίνειν*) καὶ ὡς χρίσματος (*χρίε δὲ καὶ τὸ πλῆγμα ἐξ αὐτοῦ*)· σ. 59, 33-35: πόμα (*παρεχόμενον*) καὶ σκόνη (*χρῶ δὲ ... ξηρῶ [correxī: -ὸν ed.] ἐπὶ τῶν ἐλκῶν*), κ.ἄ.· βλ. ἐπίσης Φιλοῦμ., *Π. Ιοβ.* 10, 1-2 [CMG X/1/1, σ. 14, 3-13], ὅπου τὸ ἴδιο σκευάσμα χρησιμοποιεῖται ὡς πόμα (*δίδου μεθ' ὕδατος*) καὶ ὡς σκόνη (*χρῶ δὲ εἰ βούλει ξηρῶ αὐτῶ*).

1184. Τὸ ρ. *ὑφίημι* πιθανότατα ἐδῶ ἔχει τὴ σημασία «ἀφήνω/φέρω πρὸς τὰ κάτω», «καταβιβάζω», «θέτω ὑποκάτω», «ἐγκαταλείπω» καὶ ἄλλες παρόμοιες· ἔτσι ὡς *ἐμπλαστρον τὸ πρῶτως ὑφέν* πρέπει προφανῶς νὰ νοηθεῖ αὐτὸ ποὺ ἀκολουθεῖ ἀμέσως παρακάτω.

1185. Πάντως στὶς καταγραφόμενες ὑποδείξεις χρήσεως ὄλων τῶν ἐμπλάστρων τῆς ἐν λόγω ἐνότητας (κατὰ τὴν ἔκδοση) δὲν σημειώνεται πουθενὰ ἡ χορήγηση τοῦ ποτοῦ αὐτοῦ.

1186. Βλ. τὴν παρατήρηση στὸ ἀμέσως ἐπόμενο χωρίο.

ή φράση τοῦ ποτοῦ παρεχομένου τοῦ τῶν καρκίνων νὰ μὴν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ τίτλου τῆς οικείας ἐνότητας, ἀλλὰ φράσεως ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἀναγραφή τοῦ πρώτου ἐμπλάστρου. Ἐν λοιπὸν ἰσχύει τὸ ἐνδεχόμενο αὐτό, τότε ἡ ἔκφραση καὶ ἐμπλαστρον τὸ πρώτως ὑφέν δὲν παρουσιάζει πλέον κανένα πρόβλημα, καὶ τὸ νόημα ὀλόκληρης τῆς φράσεως κατὰ πᾶσα πιθανότητα εἶναι τὸ ἀκόλουθο: «ποτὸ μὲ παράδοξη δρᾶση τὸ ὁποῖο συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ἐμπλαστρο τὸ πρώτο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ καταγράφονται παρακάτω (δηλ. στὴν ἐνότητα τῶν ἐμπλάστρων)». Πάντως ἡ χρήση τοῦ ποτοῦ φαίνεται ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀνεξάρτητη, δηλ. ὄχι ἀπαραίτητα συνδεδεμένη μὲ τὴν χρήση (τοῦ) ἐμπλάστρου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν φράση: ἔστι δὲ πόμα τοῦτο, ἐν ᾧ πλείστοι ἐθεραπεύθησαν.

β') Ὅσον ἀφορᾷ τὸν χρόνο χορηγήσεως τοῦ φαρμάκου καὶ τὴν δοσολογία του πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι στὸ ἐξεταζόμενο κείμενο γίνεται ἡ ἀκόλουθη διάκριση: Ἐν αὐτὸς ποὺ δαγκώθηκε ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο, λάβει ἀμέσως τὸ φάρμακο, τότε πρέπει ἐπὶ σαράντα ἡμέρες νὰ λαμβάνει ποσότητα ἐνὸς κοχλιαρίου· ἂν ὅμως γιὰ κάποιον λόγο ἀργοπορήσει τὴν λήψη του, τότε πρέπει νὰ λαμβάνει διπλάσια ποσότητα, δηλ. δύο κοχλιάρια, προφανῶς γιὰ τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα (ἀφοῦ δὲν δηλώνεται κάτι διαφορετικόν). Συνεπῶς τὸ κενὸ (V, φ. 483r, πέντε περίπου γραμμῶν κατὰ τὴν ἐκδ.¹¹⁸⁷) πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ, ἔτσι ὥστε μὲ τὸ προδηχθεῖς νὰ σχηματίζεται περιφραστικὸς ἐγκλιτικὸς τύπος τοῦ προδάκνομαι, δηλ. [εἶη] προδηχθεῖς. Βλ. καὶ λίγο παρακάτω, στὴν ἴδια ἐνότητα συνταγῶν, ὅπου ἐντοπίζεται μιὰ ἀκριβῶς ἀνάλογη προτροπή, τὸ πρώτο μέρος τῆς ὁποίας (δηλ. ἡ ὑποθετικὴ πρόταση) σχεδὸν ταυτίζεται φραστικὰ μὲ τὴν ἀντίστοιχη πρόταση τοῦ χωρίου ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ, σ. 60, 10-13: ἄλλο· καρκίνων ποταμίων κεκαυμένων ἐπὶ κληματίδων λευκῶν ἀμπέλου μέρη β', γεντιανῆς μέρος α' δίδου ἐν οἴνῳ λευκῷ κυάθους γ', ξηρὸν κοχλιάρια γ' ἐπὶ ἡμέρας γ', ἀφ' ἧς ἐδήχθη· εἰ δὲ εἶη προδεδηγμένος, ἐπὶ πλείονας ἡμέρας πάρεχε¹¹⁸⁸.

γ') Ἡ φράση καῦσον δὲ καρκίνους ζῶντας ἐπὶ χύτρας ἄχρις ἂν τεφρωθῶσιν, ἐπειδὴ γίνεται λόγος γιὰ τοὺς καρκίνους ποὺ μνημονεύθηκαν παραπάνω ὡς πρώτο καὶ βασικὸ συστατικὸ τοῦ ποτοῦ, πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἑξῆς: καῦσον δὲ <τοὺς> καρκίνους ... Σημειῶνω ἐπίσης ὅτι ἡ φράση αὕτη φαίνεται ἀσύνδετη μὲ τὴν λοιπὴ περιγραφή τοῦ φαρμάκου, ἀφοῦ βρίσκεται ὕστερα καὶ ἀπὸ τὴν ὁδηγία γιὰ τὴν δοσολογία καὶ τὸν τρόπο χορηγήσεώς του. Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ιδιαίτερο τρόπο προετοιμασίας ἐνὸς συστατικοῦ, κάτι ποὺ ὁ συγγραφέας δὲν ἤθελε νὰ παρεμβάλλει κατὰ τὴν ἀπαρίθμηση τῶν ὑλικῶν· ἔτσι προσέθεσε τὴν διευκρίνιση αὕτη στὸ τέλος τοῦ φαρμάκου. Τόσο ὑπὲρ τῆς προ-

1187. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 23: «post δὲ spatium circ. quinque litt. V».

1188. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 49.

σθήκης τοῦ ἄρθρου ὅσο καὶ γιὰ τὴ σκέψη ποὺ διατυπώνεται γιὰ τὴ θέση τῆς προτάσεως ποὺ ἀφορᾷ τὸν τρόπο καύσεως τῶν καρκίνων βλ. Γαλην., Π. κρᾶσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 11, 1 [XII 356, 18-357, 6 K.]: ἦν δὲ λοπάς ἐρυθροῦ χαλκοῦ, καθ' ἧς ἐπιτιθεῖς [sc. ὁ Αἰσχυρίων] ζώντας τοὺς καρκίνους ἕκαιε ἄχρισ οὐ τεφρωθῶσιν, ὡς εὐκόλως λειοῦσθαι. οὗτος ὁ Αἰσχυρίων εἶχεν αἰεὶ παρεσκευασμένον ἔτοιμον ἐπὶ τῆς οἰκίας τὸ φάρμακον, ὥρα θέρους καίων τοὺς καρκίνους, μετὰ τὴν τοῦ κυνὸς ἐπιτολήν, ἠνίκα λέοντι ἡλιος ἦν, ἢ σελήνη δὲ ὀκτωκαιδεκαταία· βλ. καὶ Αἰτ., Λόγ. ἰατρ. 2, 175 [CMG VIII/1, σ. 217, 17-22]¹¹⁸⁹.

Ἵστερα λοιπὸν ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ποτὸν παράδοξον¹¹⁹⁰ ἔχον καὶ ἔμπλαστρον τὸ πρῶτως ὑφέν· ἔστι δὲ πόμα τοῦτο, ἐν ᾧ¹¹⁹¹ πλείστοι ἐθεραπύθησαν· καρκίνων ποταμίων τέφρας μέρη ι', γεντιανῆς μέρη ε', λιβανωτοῦ μέρος α' κόψας δίδου κοχλιάριον ἐπὶ ἡμέρας μ'· εἰ δὲ [εἴη] προδηχθεῖς, β' πάρεχε. καῦσον δὲ <τοὺς> καρκίνους ζώντας ἐπὶ χύτρας, ἄχρισ ἂν τεφρωθῶσιν ἡλίου ὄντος ἐν λέοντι, σελήνης δὲ ἐν τριγῶνῳ,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ποτὸ μὲ παράδοξη δρᾶση, ποὺ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ἔμπλαστρο, τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ καταγράφονται παρακάτω. Τὸ ποτὸ μὲ τὸ ὁποῖο θεραπεύθηκαν πάρα πολλοὶ εἶναι αὐτό· δέκα μέρη τέφρας ποταμίστων καβουριῶν, πέντε μέρη γεντιανῆς, ἓνα μέρος λιβανωτοῦ, ἀφοῦ τὰ πολτοποιήσεις, δίνε ἓνα κοχλι-

1189. Σημειῶνω ὅμως ὅτι στὸν Γαληνὸ (καὶ στὸν Λέτιο ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ αὐτόν) καταγράφεται πρῶτα ἢ σύνθεση τοῦ φαρμάκου, ἀκολούθως ὁ τρόπος καύσεως τῶν καρκίνων καὶ τέλος ὁ τρόπος χορηγήσεώς του· στὸ Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. δεύτερος ἐντοπίζεται ὁ τρόπος χορηγήσεως καὶ τελευταῖος ὁ τρόπος καύσεως. Πιθανότατα ἢ παρατηρούμενη αὕτη διαφοροποίηση νὰ εἶναι συνέπεια τοῦ μὴ ἐπιμελημένου τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀνώνυμος [Αἰλ. Προμ.]; ἐνσωματώνει κείμενα ἄλλων συγγραφέων στὸ ἔργο του (ὅπως τεκμηριώνεται καὶ ἀπὸ ἄλλες περιπτώσεις).

1190. Σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση ποτὸν παράδοξον βλ. καὶ ΙΠΠΙΑΤΡ. (HIPPOCR.) 129, 54 [CHG I 398, 21-22 O.-H.]; κατασκευὴ προποτίσματος παραδόξου ποιούντος πρὸς ζῶων ἀνάληψιν. Πρέπει ὅμως νὰ ἐπισημάνω ὅτι σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα ἢ «ἀνεξήγητη», ἢ «ἀπρόβλεπτη» δρᾶση τῶν φαρμάκων δηλώνεται συνήθως μὲ τὴν ἔκφραση παραδόξως ποιεῖ· βλ. ΦΙΛΟΥΜ., Π. ἰοβ. 14, 8 [CMG X/1/1, σ. 18, 12]: χρῶ ὡς παραδόξως ποιούντι· Αἰλ. Προμ., Δυναμ. 54, 3 [σ. 140, 3 Crism.]: ποιεῖ παραδόξως· ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 5, 2 [XIII 798, 2-3 K.]: δυσραχίτις [sc. ἔμπλαστρος] παραδόξως ποιούσα ἐπὶ τῶν κόλπων τῶν περιτετυλωμένων· Αἰτ., Λόγ. ἰατρ. 1, 318 [CMG VIII/1, σ. 120, 21-22]: ἐντίθεται [sc. ἡ ρίζα τοῦ περιστερεῶνος ὀρθοῦ] τῇ σύριγγι ὡς κολλύριον καὶ ποιεῖ παραδόξως· 5, 120 [CMG VIII/2, σ. 97, 26-27]: παραδόξως δὲ ποιεῖ καὶ τὸ τῆς βερονίκης θυμιάμα ὑποθυμιάμενον ὁμοίως· 5, 131 [CMG VIII/2, σ. 106, 14]· 6, 49 [CMG VIII/2, σ. 190, 27-28], κ.ἄ.

1191. Τὴν ἔκφραση ἐν ᾧ/ἐν ἧ σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα (ὅπου ἀναμενόμενη θὰ ἦταν ἢ ἔκφραση δι' οὐ/ἧς) τὴν ἔχω ἐντοπίσει δύο ἀκόμη φορές· βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 9, 6 [XIII 311, 9-10 K.]: πρὸς φίμους καὶ τὰ ἐν ἔδρα [sc. φάρμακον], ἐν ᾧ Ἀσταίνος ἐθεραπύθη, καὶ Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 2, 7 [XIII 507, 6-8 K.]: ἄλλη [sc. ἔμπλαστρος] ἄφρα λεγομένη ... ἐξιπωτική, ἐν ἧ ἄρθρα ἐθεραπύθη.

άριο¹¹⁹² ἐπὶ σαράντα ἡμέρες. Ἄν ὅμως (ὁ ἄνθρωπος) ἔχει δαγκωθεῖ πῶς πρὶν¹¹⁹³, δίνε του δύο (κοχλιάρια). Τὰ καβούρια νὰ τὰ ψήσεις στὴ χύτρα ζωντανά, μέχρις ὅτου ἀποτεφρωθοῦν, ὅταν ὁ ἥλιος βρίσκεται στὸν λέοντα καὶ ἡ σελήνη στὸ τρίγωνο».

σ. 60, 25-29: *ἔμπλαστροι πρὸς τοὺς λυσοδοήκτους, αἵτινες ἐπιτιθέμεναι <...> τοῦ ποτοῦ παρεχομένου τοῦ τῶν καρκίνων ἔστι δὲ πίσσης Βρυτίας λίτραν α'ς'', ὄξους δριμυτάτου ξέστην α', ὀποάνακος οὐγγίας δ'. προλείου τὸν ὀποάνακα τῷ ὄξει, εἶτα ἔψησον τὴν πίσσαν μετὰ τοῦ λοιποῦ ὄξους καὶ ἔψει ἀμολύντως καὶ ἀπόθου εἰς πυξίδα καὶ χρῶ.*

Τὸ χωρίο αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐνότητας, ὅπου παρατίθενται διάφορα ἔμπλαστρα γιὰ τοὺς λυσοδοήκτους, ἢ φράση ὅμως *ἔμπλαστροι πρὸς τοὺς λυσοδοήκτους, αἵτινες ἐπιτιθέμεναι <...> τοῦ ποτοῦ παρεχομένου τοῦ τῶν καρκίνων* μὲ τὴν ὁποία εἰσάγεται ἢ ἐν λόγῳ ἐνότητα εἶναι προβληματικὰ παραδεδομένη¹¹⁹⁴, ἐπειδὴ: α') ἀπὸ τὰ ὅσα λέγονται λίγο παραπάνω (σ. 60, 20: *ἔμπλαστρον τὸ πρῶτως ὑφέν*)¹¹⁹⁵, καθίσταται σαφὲς ὅτι τὸ ἔμπλαστρο πὸς συνδυάζεται μὲ τὸ ποτὸ τὸ τῶν καρκίνων εἶναι μόνον ἓνα, προφανῶς αὐτὸ πὸς τὴν ἐνότητα τῶν ἐμπλάστρων παρατίθεται πρῶτο, ἐνῶ ἀντίθετα ἀπὸ τὴν εἰσαγωγικὴ φράση, ὅπως εἶναι παραδεδομένη, ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ ὑποθέσει κάποιος ὅτι ὅλα τὰ ἔμπλαστρα χορηγοῦνται σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἐν λόγῳ ποτό, καὶ β') μετὰ τὸ πέρασ αὐτῆς τῆς εἰσαγωγικῆς φράσεως, ἀκολουθεῖ ἡ ἔκφραση *ἔστι δέ [sc. ἡ σύνθεσις]*, χωρὶς κάποια ἄλλη δήλωση πρὶν ἀπὸ αὐτὴν πὸς νὰ ἀφορᾶ εἶτε τὴν ὀνομασία τοῦ ἐμπλάστρου ἢ τὴν θεραπευτικὴ δρᾶση του κτλ., ὅπως εἶναι ἢ συνήθης πρακτικὴ καὶ ὅπως συμβαίνει γιὰ ἄλλα ἔμπλαστρα τῆς ἴδιας ἐνότητας (τὰ ἐπόμενα σαφῶς διαχωρίζονται ἀπὸ αὐτὸ μὲ τὴν ἐνδειξη *ἄλλο*)¹¹⁹⁶.

Ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς ἐπισημάνσεις λοιπὸν προκύπτει ὅτι μετὰ τῆς μετ. *ἐπιτιθέμεναι* καὶ τῆς ἔκφρασεως *τοῦ ποτοῦ παρεχομένου* ἔχει ἐκπέσει κείμενο ἀρκετὰ μεγάλῃς ἐκτάσεως¹¹⁹⁷ καὶ ὅτι πιθανότατα σ' αὐτὸ τὸ ἐκπεσὸν κείμενο συμπεριλαμβανόταν καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ πρῶτου ἐμπλάστρου ἢ τὸ ὄνομα τοῦ εὐρετῆ

1192. Τὸ *κοχλιάριον*, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι δηλώνει τὸ «κουτάλι», ἀποτελεῖ καὶ μέτρο ὑγρῶν· βλ. [ΓΑΛΗΝ.], *Π. μέτρ. καὶ σταθμ.* 7, 12 [XIX 760, 8 K. = Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 229, 1]: *τὸ κοχλιάριον δηνάριον ἢτοι στάγιον ἐν ἡμισυ*, καὶ [ΓΑΛΗΝ.], ὁ.π. 10, 19 [XIX 769, 5 K. = Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 235, 9]: *κοχλιάριον ἔχει δραχμὴν α'*, κ.ἄ.

1193. Δηλ. πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα χορηγήσεως τοῦ φαρμάκου.

1194. Βλ. τὴν παρατήρησιν στὸ ἀμέσως προηγούμενο χωρίο.

1195. Συμπληρωματικὰ ἐπισημαίνω ὅτι τὰ δύο τελευταῖα σκευάσματα τῆς ἐνότητας αὐτῆς δὲν εἶναι ἔμπλαστρα ἀλλὰ *ξηρία*.

1196. Δὲν ἔχω ἐντοπίσει περίπτωση φαρμάκου, ἢ σύνθεσιν τοῦ ὁποίου νὰ παρατίθεται χωρὶς κάποια προηγούμενη σχετικὴ δήλωση.

1197. Ἐννοῶ ἀρκετῶν λέξεων, μᾶλλον ὄχι περισσότερο ἀπὸ δύο σειρές. Ἡ ἐκδ., κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 25, σημειώνει ἀπλῶς: «lac. statui».

του. Τὸ ἔμπλαστρο τὸ ὁποῖο καταγράφεται πρῶτο ταυτίζεται μὲ ἐκεῖνο ποῦ ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων (στὸν Γαληνὸ) ἀποδίδει στὸν Μένιππο, χωρὶς ὁμῶς νὰ σημειώνει κάποια ιδιαίτερη ὀνομασία του, βλ. Γαλην., Π. ἀντιδ. 2, 11 [XIV 172, 14-173, 3 K.]: *Μενίππου πρὸς λυσοδοήκτους, ἧ [sc. ἐμπλάστρω] ἐχρήσατο Πέλοψ. πίσης Βρυττίας λίτραν α', ὀποάνακος οὐγγίας δ', ὄξους ξέστην ἕνα. διάλυε τὸν ὀποάνακα καὶ [ἐν leg.] ὄξους κνάθοις δ', καὶ τὸ λειπόμενον ὑγρὸν μετὰ τῆς πίσης ἔψε, καὶ ὅταν ἀναλωθῆ ἐπίβαλλε τὸν ὀποάνακα, καὶ τήρει μὴ ἀναξέση· καὶ ὅταν εὖ ἔχη, ἐμπλάσας ποιεῖ σπλήνια εὐμεγέθη, καὶ κατὰ τοῦ δήγματος ἐπιτίθει. δεῖ δὲ τὸ ἔλκος παραφυλάττειν ἐπὶ ἡμέρας μ'. Ἀλλὰ ὁ Γαληνὸς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ ἐμπλαστικὸν φάρμακον (= ἔμπλαστρον) τὸ διὰ τῆς Βρυττίας πίττης, χρησιμοποίησε καὶ ὁ δάσκαλός του Αἰσχρίων ὁ Ἐμπειρικός, βλ. Π. κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 1, 1 [XII 357, 10-14 K.]: *ἐχρήτο δὲ καὶ κατ' αὐτοῦ τραύματος [sc. τῶν λυσοδοήκτων] τῶ διὰ τῆς Βρυττίας πίττης ὀποάνακος τε καὶ ὄξους ἐμπλαστικῶ φαρμάκω, μίαν λαμβάνοντι πίττης λίτραν, ἕνα δὲ ὄξους δριμυτάτου ξέστην Ἰταλικόν, ὀποάνακος δὲ τρεῖς οὐγγίας. Τὸ ἴδιο σκεύασμα παραθέτει τρεῖς φορὲς καὶ ὁ Ἀέτιος, μνημονεύοντας ὡς πηγὴ τοῦ τὸν Γαληνὸ (φάρμακον τὸ Γαλήνειον, Γαληνοῦ φάρμακον) καὶ χαρακτηρίζοντάς το ὡς τὸ διὰ Βρυτ(τ)ίας πίσης φάρμακον¹¹⁹⁸. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἐμπλάστρου ὡς τὸ διὰ τῆς Βρυττίας πίσης φάρμακον ἀλλὰ καὶ ἡ καταγραφή μόνο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ εὐρετῆ του ἐντοπίζονται πρὶν ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. μ.Χ.¹¹⁹⁹, εἶναι ἀδύνα-**

1198. Βλ. Αετ. Λόγ. ἰατρ. 2, 172 [CMG VIII/1, σ. 217, 27-29]: *ἐχρήτο δὲ καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ τραύματος [sc. τῶν λυσοδοήκτων] τῶ διὰ τῆς Βρυτίας πίσης φαρμάκω, μίαν μὲν λαμβάνων τῆς πίσης λίτραν, ὄξους δὲ δριμυτάτου α' ξέστην, ὀποάνακος δὲ οὐγγίας γ', ἐνῶ τις δύο ἄλλες φορὲς μνημονεύει καὶ τὴν πηγὴν του, 6, 24 [CMG VIII/2, σ. 165, 22-28]: *εὐδόκιμον δ' ἐπ' αὐτῶν [sc. τῶν λυσοδοήκτων] φάρμακον τὸ Γαλήνειον τὸ διὰ τῆς Βρυττίας πίσης· ἔστι δὲ τοῦτο· πίσης Βρυττίας λίτρα α', ὀποάνακος οὐγγίαι γ', ὄξους κοτύλαι β'· μέρει τινὶ τοῦ ὄξους τὸν ὀποάνακα λείου, τὸ δὲ λοιπὸν βαλὼν σὺν τῇ πίσει, ἔψε ἕως δαπανηθῆ τὸ ὄξος καὶ ἐπίχρει τῶ λειωθέντι ἐν τῇ θυίᾳ ὀποάνακι καὶ ἐνώσας ἀναλάμβανε καὶ ἐμπλάσας ἐπιτίθει τῶ τραύματι χρώμενος αὐτῶ ἡμέρας μ' ἢ καὶ ξ'. οὐκ ἑάσει γὰρ συνουλωθῆναι τὸ ἔλκος· ἡ τρίτη ἀναφορὰ τοῦ Αετίου στὸ φάρμακο εἶναι πολὺ συντομότερη, 12, 49 [σ. 81, 12-16 Κωστομ.]: *κάλλιστον δὲ ἐπ' αὐτῶν ἔστι καὶ τὸ διὰ τῆς βρυττίας πίσης Γαληνοῦ φάρμακον τὸ πρὸς τοὺς λυσοδοήκτους ἀναγεγραμμένον. ἔχει δὲ οὕτως· πίσης βρυττίας λίτρα α', ὀποάνακος οὐγγίαι γ', ὄξους δριμυτάτου λίτρα α'. σκεύαζε ὡς ἐπὶ τῶν λυσοδοήκτων προεῖρηται ἐν τῶ ἔκτω λόγῳ.***

1199. Σίγουρα τὸ φάρμακο αὐτὸ εἶχε συντεθεῖ ἄρκετὰ παλαιότερα, ἀφοῦ, ὁ Μένιππος, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων (1ος αἰ. μ.Χ.) κατονομάζει ὡς εὐρετῆ του, ὑπῆρξε προγενέστερος τοῦ Ἀσκληπιάδη (γιὰ τὸν Μένιππο βλ. καὶ στὴν Εἰσαγωγή, σ. 102). Ἡ δράση τοῦ Αἰσχρίωνα τοποθετεῖται στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.· ἐπειδὴ ὁμῶς τὸ ἐν λόγω φάρμακο μαρτυρεῖται ἤδη ἄρκετὰ πρὶν ἀπὸ τὸν Αἰσχρίωνα, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ ὑπαρξὴ καὶ τῆς εἰδικῆς ὀνομασίας του πρὶν ἀπὸ τὸν γιατρὸ αὐτόν (ἀφοῦ μάλιστα εἶναι γνωστὸ ὅτι πολλὰ φάρμακα ὄφειλαν τὴν ὀνομασίαν τους στὸ βασικὸ συστατικὸν τους, τὸ ὁποῖο στὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι ἡ Βρυττία πίσις).

τον να αποφασίσει κάποιος με ποιά από τις δύο εκφράσεις τὸ ἐν λόγῳ ἔμπλαστρο μνημονευόταν στὸ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.*

Ἐπίσης ἂν τὸ γεγονός ὅτι τὸ ποτὸ καταγράφεται πρῶτο, ἐνῶ ἡ σύνθεση τοῦ ἔμπλαστρου ἀκολουθεῖ, ὑποδηλώνει καὶ τὴ σειρά τῆς χρήσεως τῶν δύο φαρμάκων, τότε τὸ κενό, πού ὑπάρχει μετὰ τὴ μετ. *ἐπιτιθέμεναι*, πρέπει μᾶλλον νὰ συμπληρωθεῖ κατὰ τὸ δεύτερο μέρος του μετὰ τὸ *ἤδη*, ἐνῶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ δράση τοῦ ἐνός προϋποθέτει τὴ χορήγηση τοῦ ἄλλου φαρμάκου μᾶς κατευθύνει στὴ συμπλήρωση τοῦ ὑπόλοιπου κενοῦ μετὰ τοῦ ρ. *ἐπιτίθεμαι* (τὸ ἴδιο ρῆμα χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ ἄλλο ἔμπλαστρο τῆς ἴδιας ἐνότητος).

Δυστυχῶς πρόταση γιὰ τὴν ἀποκατάσταση ὁλόκληρου τοῦ κενοῦ μετὰ τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθεῖ, ἐπειδὴ ἡ ἐξεταζόμενη φράση διαμορφώθηκε προφανῶς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα τοῦ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.* (δὲν ἐντοπίζεται δηλ. ἄλλου)· συνεπῶς μπορούμε νὰ εἰκάσουμε μετὰ σχετικὴ βεβαιότητα μόνο τὸ περιεχομένον τῆς, νὰ προτείνουμε τὴ μερικὴ e.g. ἀποκατάστασή τῆς ὡς ἑξῆς:

ἔμπλαστροι πρὸς τοὺς λυσοδοήκτους, αἵτινες ἐπιτιθέμεναι <... e.g.: Μενίππου/τὸ διὰ τῆς Βρυττίας πίσης¹²⁰⁰ πρὸς λυσοδοήκτους¹²⁰¹ ἐπιτιθέμενον ἤδη> τοῦ ποτοῦ παρεχομένου τοῦ τῶν καρκίνων· ἔστι δέ· ...

καὶ νὰ μεταφράσουμε: «ἔμπλαστρα γιὰ λυσοδοήκτους, τὰ ὅποια, ὅταν τοποθετοῦνται ὡς ἐπιθέματα <... (ἔμπλαστρο) τοῦ Μενίππου/τὸ παρασκευαζόμενο μετὰ Βρυττία πίση γιὰ τοὺς λυσοδοήκτους, τὸ ὅποιο τοποθετεῖται, ἀφοῦ προηγουμένως> χορηγεῖται τὸ ποτὸ πού παρασκευάζεται ἀπὸ τὰ καβούρια· ἡ σύνθεσή του εἶναι ἡ ἀκόλουθη· ...».

Ἔτσι ἀποκτᾶ λειτουργικὴ θέση καὶ νόημα καὶ ἡ ἔκφραση *ἔστι δέ¹²⁰²*.

σ. 60, 30: ἄλλο· *κυνέαν καύσας ἕως ἀνθρακιά γένηται.*

Τὸ *κυνέαν*, πού ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς ἐκδ. ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *κυναίαν*, πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *κυνείαν¹²⁰³*. Τὸ οὐσ. *κυνέα* ἐντοπίζεται μία μόνο φορὰ στὸν Διοσκουρίδην ὡς ἐναλλακτικὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ *κυνοκράμβη*, ἀπὸ τὸν

1200. Δηλ. *Μενίππου ἢ τὸ διὰ τῆς Βρυττίας πίσης*.

1201. Τὸ γεγονός ὅτι στὸν τίτλο τῆς ἐνότητος δηλώνεται ὅτι καταγράφονται ἔμπλαστρα γιὰ λυσοδοήκτους δὲν σημαίνει ὅτι ἀποκλείεται ἡ ἐπανάληψη τῆς ἴδιας δηλώσεως κατὰ τὴν ἀναγραφή τῶν ἐπὶ μέρους ἔμπλαστρων τῆς ἐνότητος αὐτῆς, κάτι πού ἐξ ἄλλου διαπιστώνεται σὲ τέσσερις ἀκόμη περιπτώσεις· βλ. σ. 60, 35: ἄλλο, *χωρὶς ὑδροφοβικοῦ πάθους ἀποθεραπεύουσα τοὺς λυσοδοήκτους*· σ. 61, 1: ἄλλο *πρὸς λυσοδοήκτους ἐπιτηδεύτατον*· σ. 61, 5: ἄλλη *ἔμπλαστρος πρὸς λυσοδοήκτους*, καὶ σ. 61, 9: ἄλλη *ἔμπλαστρος πρὸς λυσοδοήκτους*.

1202. Γιὰ τὴ χρήση τῆς ἐκφράσεως *ἔστι δέ* καὶ τὶς κατὰ περίπτωσιν σημασίες τῆς βλ. παραπάνω, σ. 178-180.

1203. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.: «*κυνέαν scripsi: κυναίαν V*».

ὅποιον ὅμως δὲν ἀναγράφεται καμιὰ θεραπευτικὴ δράση τοῦ ἐν λόγῳ φυτοῦ σὲ περιπτώσεις δηγμάτων ἰοβόλων ζώων· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 4, 190RV [Π 337, 10-338, 3 Wellm.]: *κυνέα ἢ κυνοκράμβη ... δύναμιν δὲ ἔχει ὃ τε καυλὸς καὶ τὰ φύλλα πινόμενα κοιλίας κινητικὴν λαχανεύομενα, καθεψομένων τε τὸ ὕδωρ ἄγει χολὴν καὶ ὕδατῶδη*. Ἀντίθετα φαίνεται μᾶλλον βέβαιο ὅτι τὸ παραδεδομένο κυναίαν προέκυψε ἀπὸ ἐσφαλμένη ἀνάγνωση τοῦ *κυνείαν* [sc. κόπρον]. Χρήση τῆς *κυνείας κόπρου* γιὰ ἴαση πληγῶν ποῦ προέρχονται ἀπὸ ἰοβόλα μαρτυρεῖται, ἀπὸ ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω, στὴν περίπτωση τῆς μυγαλῆς¹²⁰⁴, καὶ ἐπὶ πλέον ἀνάμεσα στὶς θεραπευτικὲς ιδιότητες τῆς κόπρου αὐτῆς περιλαμβάνεται καὶ ἡ *διαφορητικὴ καὶ ξηραντικὴ* δράση τῆς γενικὰ ἐπὶ τῶν ἐλκῶν¹²⁰⁵. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ χρήση τῆς κόπρου ἄλλων ζώων ὡς ἀποτρεπτικὴ ἰοβόλων καὶ ἐπίσης ὡς δραστικὴ τόσο σὲ δῆγματα ἰοβόλων ὅσο καὶ κατὰ δηλητηρίων φαρμάκων· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 80 [I 161, 24-162, 2 Wellm.]: *ιδίως δὲ ἄρρενος βοὸς βόλβιτον ... διώκει δὲ καὶ κώνωπας θυμιαθέν· αὐτόθι [I 162, 1-9 Wellm.]: αἰγῶν δὲ σπύραθοι ... ἐψηθεῖσαι δὲ μετ' ὄξους ἢ οἴνου ἐπιτίθενται πρὸς ἐρπετῶν δῆγματα· αὐτόθι [I 163, 2-4 Wellm.]: ἢ δὲ τοῦ ἐξ ἀγέλης ὄνου ποηφάγου ἄφοδος*

1204. Βλ. *ΙΠΠΙΑΤΡ.* (HIPPOCRATES) 87, 3 [CHG I 315, 6-8 O.-H.]: *ἐπὶ δὲ τὴν πληγὴν* [sc. τοῦ ζώου ποῦ δαγκώθηκε ἀπὸ μυγαλῆ] *κόπρον κυναίαν κατάπλασσε. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων ὠφέλιμον.*

1205. Πὰ τὴν *κυνείαν κόπρον* καὶ τὶς γενικὲς θεραπευτικὲς ιδιότητές τῆς βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. κρᾶσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 10, 2 [XII 291, 10-292, 19 K.]: γιὰ τὴν *κυνείαν κόπρον* ὡς συστατικὸ διαφόρων φαρμάκων βλ. στὸν ἸΔΙΟ, Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 6, 7 [XII 954, 7-8 K.· 955, 7-10 K.· 956, 3-6 K.]: 9, 1 [XIII 234, 17 K.], κ.ἄ.· ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 2, 111 [CMG VIII/1, σ. 192, 25-193, 7] (γενικὰ γιὰ τὴν *κυνείαν κόπρον*): 8, 49 [CMG VIII/2, σ. 475, 6-9], κ.ἄ.· ΠΑΥΛ. ΑΙΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 27 [CMG IX/1, σ. 204, 19-20]: 7, 17 [CMG IX/2, σ. 366, 17], κ.ἄ. Σημειῶνω ἀκόμη ἐδῶ ὅτι στὴν ἔκδοση τοῦ Δυναμεροῦ τοῦ Αἰλίου Προμώτου ἐντοπίζεται ἡ γραφὴ *κυνέα*, βλ. Δυναμ. 114, 5 [σ. 224, 31-32 Crism.]: *πρὸς ἐλκωθέντας* [sc. πύλωπας?]. *κυνέα λευκὴ ὄξει λειωθεῖσα καὶ καταχρισμένη ποιεῖ ἄκρωσ*, ὅπου τὸ *κυνέα* ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς Crismani ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *κυνεία*, εἶναι ὅμως βέβαιοι ὅτι καὶ στὴν περίπτωση αὐτῆ καταγράφεται ἡ *κυνεία* (κόπρος). Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τὸ φυτὸ *κυνοκράμβη/κυνέα* συνηγορεῖ πρῶτον ἡ χφ. παράδοση καὶ δεύτερον ὁ χαρακτηρισμὸς *λευκὴ*. Τὸ *κυνεία* τοῦ χφ. Μ (τοῦ βασικοῦ χφ. ποῦ παραδίδει τὸ Δυναμερόν) φυσικὰ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἀνάγνωση *κυνεία*, ἐνῶ ἡ *κυνοκράμβη/κυνέα* σὲ κανένα χωρίο δὲν χαρακτηρίζεται *λευκὴ*: ἀντίθετα ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς εἶναι γνωστὸς ὅσον ἀφορᾷ τὴν *κυνείαν κόπρον*, στὰ σχετικὰ κείμενα μάλιστα περιγράφεται καὶ τὸ εἶδος τοῦ φαγητοῦ (ὄστοφαγεῖν) τῶν κυνῶν, ὥστε ἡ *κόπρος* τους νὰ ἔχει χρῶμα λευκόν. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο σκεῦασμα, χρησιμοποιούμενο γιὰ τὸ ἴδιο νόσημα (δηλ. τοὺς πολύποδες) ἐντοπίζεται καὶ σὲ ἄρκετους ἄλλους γιαιτροὺς, μὲ τρόπο ποῦ δὲν ἐπιτρέπει καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν πρόκριση τῆς ἀναγνώσεως *κυνεία*: βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. ἀπλ. φαρμ. 1, 150 [III 208, 15-16 Wellm.]: <κόπρος> (add. Wellm.) *κυνεία λευκὴ ὄξει λειοτριβηθεῖσα καὶ διαχρισμένη ἢ ἐγχυματιζομένη ποιεῖ ἄκρωσ* [sc. πρὸς πολύπους προελκωθέντας]· ΟΡΕΙΒ., Ἰατρ. συν. ἐκλ. 12, 1 [CMG VI/2/2, σ. 190, 2-3]· ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 6, 92 [CMG VIII/2, σ. 240, 5-6]: *ἄλλο τοῦ αὐτοῦ* [sc. τοῦ Ἀπολλωνίου Μυός] *πρὸς τοὺς ἠλκωμένους πόλυπας καὶ ὄζαινας. κυναίαν κόπρος λευκὴ ὄξει λειωθεῖσα καὶ διαχρισμένη ποιεῖ ἄκρωσ*, καὶ *ΙΠΠΙΑΤΡ.* (HIPPOCRATES) 13, 2 [CHG II 150, 27-151, 1 O.-H.]: *καὶ ἡ κυναίαν κόπρος ἢ λευκὴ ὄξει λειωθεῖσα καὶ ἐπιχρισμένη ποιεῖ ἄκρωσ* [sc. πρὸς πολύποδας τοὺς ἐν ρισὶ καὶ ὄζαινας καὶ ἤλους].

ξηρά χυλισθεισα εν οϊνω και ποθεισα σκορπιοπλήκτοις σφόδρα βοηθεϊ· αὐτόθι [I 163, 8-9 Wellm.]: και ἡ τῶν ἀλεκτοριδων δὲ [sc. κόπρος] ταῦτὰ ποιεῖ, ἐνδεέστερον μέντοι, πλὴν ἰδίως πρὸς μύκητας θανασίμους¹²⁰⁶.

σ. 60, 35-37: ἄλλο, χωρὶς ὑδροφοβικοῦ πάθους ἀποθεραπεύουσα τοὺς λυσοδοήκτους· ποιεῖ δὲ και πρὸς χοιράδας· κηροῦ δραχμὰς ν', <...> φρυκτοῦ, λιθαργύρου, νίτρου ἀνὰ δραχμὰς ν', τερεβινθίνης λίτραν ζ''. ῥῆσε και παρακόλλα.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουιν οἱ ἀκόλουθεσ παρατηρήσεισ:

α') Τὸ ἄλλο, μὲ τὸ ὁποῖο εἰσάγεται τὸ φαρμακευτικὸ σκεῦασμα, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεωσ λανθασμένο, ὅπωσ προκύπτει τόσο ἀπὸ τὴ μετ. ἀποθεραπεύουσα πὸ ἐπεται (ἄλλο ... ἀποθεραπεύουσα), ὅσο και ἀπὸ τὸ γεγονὸσ ὅτι τὸ σκεῦασμα πὸ ἀκολουθεῖ εἶναι ἔμπλαστροσ (ἡ) (ἔτσι ἐξ ἄλλου ἐξηγεῖται και ἡ μετ. ἀποθεραπεύουσα), πὸ καταγράφεται στὴν ἐνότητα ἡ ὁποῖα τιτλοφορεῖται: ἔμπλαστροι πρὸσ τοὺσ λυσοδοήκτους ... Πιθανότατα τὸ λάθοσ προέκυψε εἶτε ἀπὸ σύγχυση λόγω τῆσ ἐναλλαγῆσ στὸ κεφ. 35 [σ. 59, 32-61, 24 Ihm], στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται και τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, τῶν τριῶν τύπων ἄλλο, ἄλλη, ἄλλα, εἶτε ἐπειδὴ ὁ γιατρὸσ εἶχε κατὰ νοῦν τὸ οὐσ. φάρμακον, ἀφοῦ ἡ συνηθέστερη δήλωσῃ γιὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἀναγραφή τοῦ ἐνὸσ σκευάσματοσ στὸ ἐπόμενό του εἶναι ἄλλο [sc. φάρμακο] (ὅπου τὸ φάρμακον μπορεῖ νὰ ἔχει πολὺ εὐρὺ νοηματικὸ περιεχόμενο). Βλ. και παρακάτω στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 60, 38: ἄλλο, τὸν ἰὸν ἐκ[κρίνουσα] και ἐκτίλλουσα <τὸν> τῶν ὀδόντων ἐπίπαγον¹²⁰⁷. Βλ. ἀκόμη Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 6, 6 [XII 942, 10-13 K.]: ἄλλο διὰ χελιδόνων ἄνευ βήσασα στοματικὸν διάχριστον, ὁ Ἀσκληπιάδησ ἔγραψε κατὰ λέξιν οὕτωσ· ἄλλη, ποιεῖ και συναγχικοῖσ. χελιδόνων ἀγρίων κεκαυμένων τῆσ σποδοῦ ...¹²⁰⁸. Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 6, 14 [XIII 928, 1 K.]: ἄλλο. ἡ δι' ἁλῶν [sc. ἔμπλαστροσ] ἄλλωσ, κ.ἄ. Συνεπῶσ μὲ βάση τὰ παραπάνω ἡ γρ. ἄλλο πρέπει μᾶλλον νὰ παραμείνει στὸ κείμενο ὡσ ἔχει.

β') Πρὶν ἀπὸ τὴ γεν. φρυκτοῦ, ἡ ἐκδ. σημειῶνει χάσμα¹²⁰⁹, ἐπειδὴ θεωρεῖ προφανῶσ ὅτι ἔχει ἐκπέσει τὸ οὐσ. πὸ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο αὐτό. Στὰ ἐκδεδομένα ἱατρικὰ κείμενα ἔχω ἐντοπίσει τὸ φρυκτόσ νὰ χαρακτηρίζεται ἀρκετὰ οὐσιαστικά, ὅπωσ τὰ ἄλσ, ἐρέβινθοσ, κύμινον, λινόσπερμον, ξηρόμυρον, ὄροβοσ, τερμινθίνη, τυρόσ, φάβα, ἴσωσ και κάποια ἄλλα. Συνεπῶσ εἶναι μᾶλλον παρα-

1206. Βλ. και ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεισ, σ. 49-50.

1207. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου αὐτοῦ βλ. παρακάτω, σ. 350-351, τὴ σχετικὴ παρατήρησῃ.

1208. Δηλ. στὸ κείμενο τοῦ Γαληνοῦ ἡ μετάβαση στὴν ἀναγραφή τοῦ ἐπόμενου φαρμάκου γίνεται μὲ τὴ δήλωσῃ ἄλλο, ἐπειδὴ ὁμοσ πρόκειται γιὰ στοματικὴν δύναμιν ἡ ἐπαγγελία και ἡ σύνθεσίσ τῆσ εἰσάγονται μὲ τὸ ἄλλη.

1209. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 36: «lac. statui».

κινδυνευμένο να προταθεί οποιαδήποτε συμπλήρωση του χάσματος (άφου δὲν ἐντοπίσθηκε σὲ ἄλλον συγγραφέα τὸ ἴδιο ἢ παρόμοιο σκεύασμα). Πρὸς ἀποφυγὴ δηλώσεως χάσματος ἔχω ἐξετάσει καὶ τὰ ἀκόλουθα δύο ἐνδεχόμενα, τὸ *φρυκτοῦ* 1) νὰ πρέπει νὰ συναφθεῖ μὲ τὴ γεν. *λιθαργύρου* καὶ 2) νὰ σχετίζεται μὲ τὸ προηγούμενο *κηροῦ*, δηλ. γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ φαρμάκου νὰ ἀπαιτοῦνται δύο μορφές τοῦ κηροῦ, κανονικὴ καὶ *φρυκτῆ*. Στὰ ἱατρικὰ κείμενα ὅμως δὲν ἐντόπισα οὔτε τὴν ἔκφραση *λιθάργυρος φρυκτός* οὔτε *κηρός φρυκτός*¹²¹⁰. Βλ. ὅμως τὰ δύο ἀκόλουθα χωρία, ὅπου ἐντοπίζεται μόνον ἡ γεν. *φρυκτοῦ*, χωρὶς νὰ προσδιορίζει κάποιο ὁμοίопτω οὐσιαστικό, καὶ ἡ ὁποία στὴ λατινικὴ μετάφραση συνδέεται μὲ τὴ γεν. *ρήτινης* (*resinae*), Γαλην., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 5, 3 [XII 842, 18-843, 2 K.]: *κηροῦ λίτραν α', ἰοῦ ξυστοῦ οὐγγίας στ', φρυκτοῦ λίτρας β', ἐλαίου κυάθους δ' ...* (λατιν. μετάφρ.: «*cerae lib. j, aeruginis rasae sexuncem, resinae frictae lib. duas ...*»), καὶ αὐτόθι [XII 843, 5-6 K.]: *κηροῦ λίτρας β', φρυκτοῦ λίτραν α', ἰοῦ ξυστοῦ οὐγγίας δ' ...* (λατιν. μετάφρ.: «*cerae lib. ij, resinae frictae lib. j, ...*»). Δυστυχῶς δὲν ἔχω ἐντοπίσει κάποιο χωρίο, ὅπου νὰ παρέχεται ἡ διευκρίνιση ὅτι τὸ *φρυκτός* (-όν), ὅταν χρησιμοποιεῖται μόνο του (οὐσιαστικοποιημένο;), δηλώνει τὴν *φρυκτὴν ῥητίνην*. Σημειῶνω ὅμως ὅτι καὶ στὸ *Δυναμερὸν* τοῦ Αἰλίου Προμώτου ἐντοπίζεται μνεῖα τῆς *φρυκτῆς* στὸ χωρίο, 54, 11 [σ. 140, 24 Crism.]: *φρυκτῆς δραχμάς ις'*, πὺ ἀπὸ τὴν ἐκδ. μεταφράζεται ὡς ἀκολούθως: «16 dracme di resina abbrustolita». Εἶναι λοιπὸν εὐνόητο, ὅτι, ἂν ἰσχύει κάτι τέτοιο, τότε ἡ δήλωση τοῦ χάσματος εἶναι περιττὴ¹²¹¹.

γ') Ἡ ἐκδ. «διορθώνει» τὸ παραδεδομένο *ρήσσει καὶ παρακολλᾶ* [sc. τὸ φάρμακο] σὲ *ῥήσσει καὶ παρακόλλα* [sc. σὺ = ὁ γιατρός]¹²¹². Πρόκειται ὅμως γιὰ ἐπέμβαση ἢ ὁποία πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ, ὅπως προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὰ χωρία πὺ παρατίθενται στὴ συνέχεια, καὶ στὰ ὁποία ἐντοπίζεται τόσο τὸ *ῥήσσει* ὅσο καὶ τὸ *κολλᾶ* πὺ χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἴδια σημασία ὅπως τὸ σύνθετο *παρακολλᾶ*, ἐνῶ σὲ κάποια ἄλλα χωρία ἐντοπίζονται ἐπίσης ὡς συνώνυμα τὰ *ρ. ἐπουλεῖ, ἀπουλεῖ, κατουλοῖ* (πρβ. καὶ τὰ *ἀποθεραπεῖ, ἀποκαθιστᾶ τελείως*)· βλ. Γαλην., Π. *συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 6, 11 [XIII 914, 12-13 K.]: *ἐπιτεθὲν τὸ σπληνίον ἐπισπᾶται, πυοποιεῖ, ῥήσσει, κολλᾶ καὶ καθόλου ποιεῖ ἐπὶ πάντων τῶν πυρिकाύτων* Ὁρειβ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 3, 13 [CMG VI/3, σ. 65, 19-20]: *καὶ ἐξιποῖ καὶ ῥήσσει καὶ λεπτύνει καὶ κολλᾶ* [sc. ἡ Πόλητος γεράνιος]· Ἰατρ. *συν. ἐκλ.* 92, 6 [CMG VI/2/2, σ. 271,

1210. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀμφίβολο ἂν θὰ ἀπέμεινε κάτι ἀπὸ τὸ κερὶ, ἂν αὐτὸ ψηνόταν (γιὰ τὴν ἀκρίβεια: «καβουρντιζόταν»).

1211. Σημειῶνω πάντως ὅτι ἡ *φρυκτὴ ῥητίνη* χρησιμοποιεῖται συχνὰ ὡς συστατικὸ φαρμάκων· ἐνδεικτικὰ βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 8, 5 [XIII 187, 3 K.]· 9, 2 [XIII 251, 5-6 καὶ 14 K.]· 9, 3 [XIII 258, 12 καὶ 17 K.]· 9, 8 [XIII 317, 5-6 K.]· 10, 2 [XIII 342, 6 K.], κ.ἄ.

1212. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 37: «*ῥήσσει scripsi: ῥήσσει V | παρακόλλα scripsi: παρακολλᾶ V*».

14]: τοῦτο [sc. τὸ ῥηκτικόν] ῥήσσει καὶ ἀπουλοῖ Ἀλέξ. Τραλλ., *Θεραπ.* 2, 7 [Π 117, 29-31 Puschm.]: πάνυ γάρ ἐστι [sc. τὸ διὰ γύρεως] διαφορητικόν καὶ παρηγορικόν, ῥήσσει, καθαίρει, ἀποκαθιστᾶ τελείως Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 15, 17 [σ. 103, 11-12 Ζερβ.]: ἐπισπᾶται [sc. ἡ ἀνίκητος Κρίτωνος], ῥήσσει, ἀνακαθαίρει, κολλᾷ· πρβ. καὶ 2, 168 [CMG VIII/1, σ. 214, 5-6]: πυοποιεῖ γάρ [sc. τὰ γῆς ἔντερα] ἐπισπᾶται, ῥήσσει, ἐπουλεῖ 15, 15 [σ. 79, 1-2 Ζερβ.]: καὶ τὰ μὲν διαφορεῖ, τὰ δὲ ῥήσσει, ἀναπληροῖ, κατουλοῖ [sc. ἡ διὰ τῆς Ὀνοθούρεως ἔμπλαστρος]· αὐτόθι [σ. 82, 17 Ζερβ.]: παρακολλᾷ, καθαίρει, σαρκοῖ [sc. ἡ διὰ τοῦ ἡλιοτροπίου ἔμπλαστρος Πόλλητος]· 15, 18 [σ. 107, 5-6 Ζερβ.]: ῥήσσει καὶ ἐπουλεῖ [sc. ἡ ῥηκτικὴ ἔμπλαστρος Ὀρειβασίου], κ.ἄ. πολλά.

Ὑστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται, δηλ.:

ἄλλο, χωρὶς ὑδροφοβικοῦ πάθους ἀποθεραπεύουσα τοὺς λυσοδοήκτους, ποιεῖ δὲ καὶ πρὸς χοιράδας· κηροῦ δραχμᾶς ν', φρυκτοῦ, λιθαργύρου, νίτρου ἀνὰ δραχμᾶς ν', τερεβινθίνης λίτραν S''· ῥήσσει καὶ παρακολλᾷ,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἄλλο (ἔμπλαστρο), τὸ ὁποῖο θεραπεύει ἐντελῶς τοὺς λυσοδοήκτους, στοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχει¹²¹³ τὸ ὑδροφοβικὸ πάθος, ὠφελεῖ ὁμως καὶ στὶς χοιράδες¹²¹⁴. πενήντα δραχμῆς κηριοῦ, καμένη (ρητίνη;), λιθάργυρο, νίτρο, ἀπὸ τὸ κάθε ἓνα πενήντα δραχμῆς, μισὴ λίτρα τερεβινθίνης. (Τὸ φάρμακο) καθαρίζει καὶ ἐπουλώνει (τὸ δῆγμα)».

σ. 60, 38: ἄλλο, τὸν ἰὸν ἐκ[...] καὶ ἐκτυλοῦσα <τὸν> τῶν ὀδόντων ἐπίπαγον

Ἡ φράση αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγικὴ δήλωση τοῦ σκευάσματος πὺ κα-
ταγράφεται στὴ συνέχεια καὶ παραδίδεται ἐξαιρετικὰ προβληματικά. Ἐκτὸς ἀπὸ
τὴν προσθήκη τῆς ἐκδ., πρέπει νὰ γίνουν καὶ οἱ ἀκόλουθες τρεῖς παρατηρήσεις:

α') Πὰ νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ προτεινόμενη συμπλήρωση στὸ κενὸ τοῦ ἐξετα-
ζόμενου χωρίου πρέπει νὰ σημειωθεῖ προηγουμένως ὅτι τὸ φάρμακο αὐτό, ἂν καὶ
εἰσάγεται μὲ τὴ δήλωση ἄλλο¹²¹⁵, εἶναι μία ἔμπλαστρος ἐνταγμένη στὴν ἐνότητα (σ.
60, 25 κ.έ.) ἔμπλαστροι πρὸς τοὺς λυσοδοήκτους ... γι' αὐτὸν τὸν λόγο καὶ στὴν ἀρχὴ
τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου ἐντοπίζεται μετ. γένους θηλ. (βλ. καὶ παρακάτω, σ. 348).

β') Τὸ ἐκ[στὸ χφ. V —μέρος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς λέξεως, τὴν ὁποία ὁ ἀντιγραφῆας
προφανῶς δὲν μποροῦσε νὰ ἀναγνώσει καὶ γι' αὐτὸ ἄφησε τὸ ἀντίστοιχο κενό¹²¹⁶—
μᾶς ὀδηγεῖ κατὰ τὴν ἄποψή μου στὴ μοναδικὴ συμπλήρωση πὺ ἐναρμονίζεται μὲ

1213. Δηλ. δὲν ἔχει ἐκδηλωθεῖ.

1214. Πὰ τὸν ὀρισμὸ τῶν χοιράδων βλ. ΓΑΛΗΝ., *Θεραπ. μέθ.* 13, 5 [X 881, 7-12 K.].

1215. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο εἰσάγεται στὴν ἴδια ἐνότητα καὶ ἡ ἀμέσως προηγούμενη
ἔμπλαστρος, σ. 60, 35: ἄλλο, χωρὶς ὑδροφοβικοῦ πάθους ἀποθεραπεύουσα τοὺς λυσοδοήκτους.
Βλ. καὶ ἀμέσως παραπάνω, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 60, 35-37.

1216. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.: «post ἐκ spatium circ. quattuor lit. V».

τὰ συμφραζόμενα, δηλ. στὴ μετ. ἐκ[κρίνουσα]. Ὑπὲρ τῆς προτάσεως αὐτῆς βλ. καὶ 61, 5-8: ἄλλη ἔμπλαστρος πρὸς λυσοοδήκτους, ἧτις δι' οὖρων ἐκκρίνει τὸν ἰόν ... ὄψει γὰρ ἐν τῇ ὑποστάθμῃ τοῦ κυνὸς τὸν ἰόν ἐκκριθέντα.

γ') Ἡ ἐπόμενη ἐπέμβαση στὸ χωρίο ἀφορᾷ τὴ μετ. ἐκτυλοῦσα ποὺ παραδίδεται στὸ χφ. V καὶ διατηρεῖται ἀπὸ τὴν ἐκδ. Τὸ ἐκτυλώω («σκληρύνω», «κάνω κάτι ἐντελῶς σκληρό»· πρβ. καὶ τῦλος) ὅμως δὲν ἔχει νοηματικὴ σχέση μετὰ τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, ἀφοῦ μετὰ τὸ ρῆμα αὐτὸ δὲν δηλώνεται καμιά θεραπευτικὴ ἐνέργεια ἢ δράση. Π' αὐτὸν τὸν λόγο ἢ μετ. ἐκτυλοῦσα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐκτίλλουσα (δηλ.: «ἀφαιροῦσα», «ἀπομακρύνουσα»). Σχετικὰ μετὰ τὴν προτεινόμενη διόρθωση βλ. καὶ σ. 61, 11-12: ἄλλη [sc. ἔμπλαστρος] ἐκτίλλουσα γενναίως τὴν τῶν ὀδόντων φθοροποιὸν οὐσίαν καὶ θεραπεύουσα μέχρις ἀπουλώσεως.

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἄλλο· τὸν ἰόν ἐκ[κρίνουσα] καὶ ἐκτίλλουσα <τόν> τῶν ὀδόντων ἐπίπαγον¹²¹⁷,

δηλ.: «ἄλλο [sc. φάρμακο = ἔμπλαστρο], τὸ ὁποῖο κάνει τὸ δηλητήριο νὰ ἀποβληθεῖ καὶ ἀπομακρύνει τὴν ὕλη ποὺ ἔχει πῆξει γύρω ἀπὸ τὰ δόντια».

σ. 61, 14-15: ἐπὶ δὲ τῆς χρείας χρῶ [sc. τῇ ἐμπλάστρῳ] μετὰ κηρωτῆς <...> κυπρίνου, καὶ προλούσας ἐπιτίθει.

Ἡ ἐκδ. σημειώνει ὅτι ἔχει ἐκπέσει κείμενο ἀνάμεσα στὶς λέξεις κηρωτῆς καὶ κυπρίνου¹²¹⁸. σίγουρα ὅμως στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν ὑφίσταται χάσμα, ἀρκεῖ τὸ κυπρίνου νὰ διορθωθεῖ σὲ κυπρίνης, καὶ τὸ χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἐπὶ δὲ τῆς χρείας χρῶ μετὰ κηρωτῆς κυπρίνης, καὶ προλούσας ἐπιτίθει.

Γιὰ τὴν κυπρίνην κηρωτὴν βλ. ἐνδεικτικὰ Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 2 [XII 669, 7 K.]: ἡ κηρωτὴ ῥοδίνῃ ἢ κυπρίνῃ πηγάνῳ ἀναληφθεῖσα· αὐτόθι [XII 672, 16 K.]· 9, 2 [XIII 255, 9-10 K.], κ.ἄ.· Ὀρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 33 [CMG VI/2/2, σ. 197, 11]· 69, 3 [CMG VI/2/2, σ. 232, 16-17], κ.ἄ.· Ἀέτ., Λόγ. Ἱατρ. 6, 3 [CMG VIII/2, σ. 130, 17-18]· 8, 49 [CMG VIII/2, σ. 474, 16]· 16, 67 [σ. 101, 27 Ζερβ.], κ.ἄ.· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. Ἱατρ. 3, 30 [CMG IX/1, σ. 212, 5]· 3, 64 [CMG IX/1, σ. 280, 27-28]· 3, 77 [CMG IX/1, σ. 298, 17]: μετὰ κηρωτῆς κυπρίνης, κ.ἄ.¹²¹⁹.

σ. 61, 18-21: ξηρίοις δὲ τοιοῖσδε χρῶ ἐσχαρωτικοῖς οὖσι· νίτρου ὀπτοῦ, κράμβης κεκαυμένης, στυπτηρίας, μίσυος ἀνὰ δραχμᾶς η', θείου ἀπύρου {ἀνὰ} δραχμᾶς β', σανδαράχης, ἀσβέστου ἀνὰ δραχμᾶς δ' λειώσας ξηρῶ χρῶ.

1217. Ἐπίπαγος εἶναι ἡ στερεὰ οὐσία ποὺ ἐπικάθηται γύρω ἀπὸ ἓνα σῶμα, ἐπὶ τοῦ προκειμένου γύρω ἀπὸ τὰ δόντια· βλ. LSJ, στὸ λ.

1218. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 14: «lac. statui».

1219. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 50.

Ὁ παραδεδομένος ἐμπρόθ. προσδ. ἀνά δραχμάς β', τὸν ὁποῖον ἡ ἐκδ. ὀβελίζει μᾶλλον ἐσφαλμένα, προϋποθέτει ὅτι πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ἀναγράφονταν δύο τουλάχιστον φαρμακευτικὰ ὑλικά· βλ. π.χ. σ. 48, 22-23: ἀριστολόχης, γεντιανῆς, δαφνίδων, σμύρνης ἀνά δραχμάς η'· σ. 53, 9-10· σ. 54, 20-24. Βλ. καὶ σ. 294, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 49, 6-13, καὶ σ. 306-307, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, 52, 39-40. (Γιὰ περισσότερα σχετικά παραδείγματα βλ. παραπάνω, σ. 184, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο τοῦ Φιλομ., σ. 18, 9-14). Ἐπισημαίνω ἐπίσης ὅτι στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο στὶς ἄλλες περιπτώσεις τὰ φαρμακευτικὰ ὑλικά ἀναγράφονται ἀνὰ τέσσερα ἢ ἀνὰ δύο, καὶ στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ δήλωση τῆς ποσότητάς τους μὲ τὴν ἔκφραση ἀνά δραχμάς ...· γι' αὐτὸ θεωρῶ ὅτι κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καὶ στὸ σημεῖο τοῦ κειμένου, ὅπου ἐντοπίζεται τὸ πρόβλημα. Πιθανότατα λοιπὸν ἀντὶ τοῦ ὀβελισμοῦ ποὺ προτείνει ἡ Ihm¹²²⁰ τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

... στυπτηρίας, μίσσος ἀνά δραχμάς η', θείου ἀπύρου, <...> ἀνά δραχμάς β', σανδαράχης, ἀσβέστου ἀνά δραχμάς δ', λειώσας ξηρῶ χρῶ.

σ. 61, 28-35: διαγινώσκειται τοίνυν [sc. εἰ ἐγκαταλέλειπται τι τοῦ ἰοῦ ἐν τῷ σώματι τοῦ δηχθέντος] τούτῳ τῷ τρόπῳ· κάρυα βασιλικά λαβὼν λείωσον καὶ ποιήσας ὡς φάρμακον, κατάπλασσον τὸ ἔλκος [sc. τῶν λυσοδοήκτων], καὶ τῇ ἐξῆς [sc. ἡμέρᾳ] ἐπιλύσας παράθες ἐν βρώσει ὄρνιθι. καὶ εἰ μὲν ἔχει τι ἐγκατάλειμμα τοῦ ἰοῦ τὸ ἔλκος, οὐχ ἄψεται. εἰ δὲ καὶ ὑπὸ λιμοῦ βιασθὲν φάγοι, ἀπόλλυται. τοῦτο δὲ ποιεῖ ἄχρις ἂν φαγοῦσα ἡ ὄρνις μὴ ἀποθάνῃ. ὅταν δὲ τοῦτο γένηται, τότε εἰς οὐλὴν ἄγε τὸ ἔλκος· οὐ γὰρ ἔστι τι ἐν τῷ σώματι τοῦ ἰοῦ. οὕτω ποιῶν οὐχ ἁμάρτοις.

Στὸ παραπάνω κείμενο πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Πιθανότατα τὸ ὡς πρὶν ἀπὸ τὸ φάρμακον πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ, ἐπειδὴ στὸ προκείμενο χωρίο χρησιμοποιεῖται ὁ γενικὸς χαρακτηρισμὸς φάρμακον, χωρὶς νὰ δίνεται ὁδηγία νὰ παρασκευασθεῖ κάποια ἰδιαίτερη μορφή φαρμάκου. Γιὰ τὴν ἔκφραση ποιῶ φάρμακον βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 1, 5 [XIII 394, 16-18 K.]: ταῦτα δ' ἄνευ τῆς λιθαργύρου ποιῆσαι φάρμακον ἐμπλαστὸν οὐ δύναται (πρόκειται γιὰ φάρμακο ποὺ ὡς πρὸς τὴν ὑφή καὶ τὴ χρήση του εἶναι παρόμοιο μὲ αὐτὸ ποὺ περιγράφεται στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο): Ἱππιατρ. (Hipp. Ber.) 51, 5 [CHG I 229, 13-14 O.-H.]: ῥοδοδάφνης, ἀσφάλτου, νίτρου, ἀξουγγίου παλαιοῦ ἀνά οὐγγίας γ' συμμίξας καὶ φάρμακον ποιήσας χρῶ· 52, 13 [CHG I 234, 18-19 O.-H.]: καὶ ἐκ τούτων φάρμακον ποιήσας, ἐπίχρισον. Ἀντίθετα τὸ ὡς χρησιμοποιεῖται ὅταν πρέπει νὰ δοθεῖ ὁδηγία γιὰ τὴν κατασκευή κάποιας συγκεκριμένης μορφῆς φαρμάκου· βλ. Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 1, 204 [III 228,

1220. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: «ἀνά delevi».

22-229, 2 Wellm.]: *ρόαξ ὀξειας λέπη λειᾶ σὺν ὄξει ἐπιπλασθέντα· ἄν δὲ ἐνδοτέρω ὤσιν* [sc. αἱ αἰμορροΐδες], *ὡς μαζίον ποιήσας ἐντίθει· Ὀρειβ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 35* [CMG VI/3, σ. 78, 4-5]: *μίξας ὁμοῦ πάντα καὶ ποιήσας ὡς ἀνακόλλημα, καταβρέχων ὀθόνιον ἐπιτίθει· Ἱππιατρ. (Hipp. Par.) 331* [CHG II 56, 1-2 O.-H.]: *ταῦτα πάντα λειώσας καὶ ὡς πάστιλλον ποιήσας ἐν προποτίσμασι δίδου, κ.ἄ.*

β') Στὸ χωρίο αὐτὸ συνιστᾶται τὸ κατάπλασμα ποῦ σκευάζεται ἀπὸ τὰ βασιλικὰ κάρυα νὰ τεθεῖ πάνω στὴν πληγὴ, καὶ ἀφοῦ παραμείνει ἐκεῖ μέχρι τὴν ἐπόμενη μέρα νὰ λυθεῖ καὶ νὰ δοθεῖ σὲ μιὰ ὄρνιθα νὰ τὸ φάει. Τὸ ἐπιλύσας λοιπὸν τοῦ κειμένου κανονικὰ προϋποθέτει μιὰ ἐνέργεια, τὴν ἐπίδεση, γιὰ τὴν ὁποία ὁμως δὲν γίνεται καθόλου λόγος στὸ κείμενο, ὅπως εἶναι ἐκδεδομένο. Γι' αὐτὸ δὲν ἀποκλείεται μετὰ τὴν ἔκφραση *κατάπλασσον τὸ ἔλκος* νὰ ἔχει ἐκπέσει τὸ ἀκόλουθο κείμενο, μὲ τὸ ὁποῖο δηλωνόταν αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ ἐνέργεια, δηλ.: *δεσμεύσας ἐπιτηδεΐως*, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ ἴδιου ἔργου, σ. 59, 24-26: *ἐπὶ δὲ τῶν κόλπων μελικράτῳ κλύζε, καὶ καύσας σπόγγον Ἀφρικανὸν μέλιτι μίξον καὶ <ἐπι>τίθει καὶ δεσμεύσας ἐπιτηδεΐως λῦε διὰ τῆς τρίτης ἢ ἐβδόμης*. Βλ. ὁμως Φιλοῦμ., Π. Ιοβ. 5, 8 [CMG X/1/1, σ. 10, 13-14]: *ἄλλο· ἄνηθον ξηρὸν κατακαύσας πλήρωσον τὸ δῆγμα, καὶ πεμπταῖον λύσας εὐρήσεις καθαρὸν*.

γ') Ἡ μετ. βιασθὲν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ βιασθεῖσα, ἀφοῦ ὑποκείμενό της εἶναι ἡ ὄρνις· βλ. καὶ λίγο παρακάτω, στὸ ἴδιο χωρίο: *ἄν φαγοῦσα ἢ ὄρνις*¹²²¹.

δ') Τὸ ἔστι (τι ἐν τῷ σώματι) πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐστι.

ε') Στὴν τελευταία φράση *οὕτω ποιῶν οὐχ ἀμάρτοις* ἀπαιτεῖται ἡ προσθήκη τοῦ ἄν πρὶν ἀπὸ τὸ ἀμάρτοις, ὥστε νὰ προκύψει ἡ ἀπαιτούμενη δυνατ. εὐκτ., δηλ.: *οὕτω ποιῶν οὐκ<ἄν> ἀμάρτοις*. Πρβ. καὶ τὶς ἀκόλουθες ἀνάλογες ἐκφράσεις, Γαλην., Π. φυσ. δυν. 1, 5 [Π 11, 2-3 K. = Gal. scr. min. III 108, 15-17]: *ἦν δὲ καὶ ὕλην τοῦ ζώου καλῶν, ... οὐκ ἄν ἀμάρτοις*· 2, 9 [Π 135, 9-10 K. = Gal. scr. min. III 109, 11-12]: *τὸ δ' ἐτέρῳ τὴν μέλαιναν εἰκάζων, οὐκ ἄν ἀμάρτοις*· Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 6, 3 [XII 913, 3 K.]: *πάντως μὲν δύο καὶ τρεῖς ποτε* [sc. οὐγγίας ὁμφακίου] *μίξας, οὐκ ἄν ἀμάρτοις*· Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 12, 42 [σ. 72, 13 Ζερβ.]: *καὶ ζύμην ὀλίγην ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ μίξας, οὐκ ἄν ἀμάρτοις*· 12, 67 [σ. 117, 21-22 Ζερβ.]: *τῇ τε οὖν γεύσει κρίνων τὸ φάρμακον, οὐκ ἄν ἀμάρτοις, κ.ἄ.*¹²²².

1221. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 51. Ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ ἔργου στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔγραψε βιασθὲν, ἔχοντας κατὰ νοῦν τὸ οὐσ. πτηνὸν ἢ κάτι ἀνάλογο (πάντως οὐδ. γέν.), πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθεῖ ἀπίθανη, ἀφοῦ στὴν ἀμέσως ἐπόμενη πρόταση, ἀλλὰ καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸ χωρίο, ἐντοπιζεται μόνο τὸ θηλ. οὐσ. ὄρνις· βλ.: *παράθες ἐν βρώσει ὄρνιθι ... βιασθεῖσα* [sc. ἡ ὄρνις] (ἡ διορθωμένη γραφή) ... *φαγοῦσα ἢ ὄρνις*.

1222. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 50-51.

Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

διαγινώσκειται τοίνυν τούτω τῷ τρόπῳ· κάρνα βασιλικά λαβὼν λειώσον καὶ ποιήσας {ὡς} φάρμακον, κατάπλασον τὸ ἔλκος [sc. τῶν λυσσοδήκτων] <δεσμεύσας ἐπιτηδείως?>, καὶ τῇ ἐξῆς [sc. ἡμέρα] ἐπιλύσας παράθες ἐν βρώσει ὄρνιθι. καὶ εἰ μὲν ἔχει τι ἐγκατάλειμμα τοῦ ἰοῦ τὸ ἔλκος, οὐχ ἄψεται. εἰ δὲ καὶ ὑπὸ λιμοῦ βιασθεῖσα φάγοι, ἀπόλλυται. τοῦτο δὲ ποιεῖ ἄχρισ ἄν φαγοῦσα ἢ ὄρνις μὴ ἀποθάνῃ. ὅταν δὲ τοῦτο γένηται, τότε εἰς οὐλὴν ἄγε τὸ ἔλκος· οὐ γὰρ ἐστὶ τι ἐν τῷ σώματι τοῦ ἰοῦ. οὕτω ποιῶν οὐκ <ἄν> ἀμάρτοις,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «διαπιστώνεται λοιπὸν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο (ἄν ἔχει παραμείνει κάποιο ὑπόλειμμα τοῦ δηλητηρίου στὸ σῶμα αὐτοῦ ποῦ δαγκώθηκε ἀπὸ λυσσασμένο σκύλο)· ἀφοῦ πάρεις καρύδια λιώσε τα καὶ ἀφοῦ παρασκευάσεις φάρμακο, βάλ' το ὡς κατάπλασμα πάνω στὴν πληγὴ <καὶ ἐπίδεσέ το κατάλληλα?>, καὶ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, ἀφοῦ τὸ λύσεις, δώσε νὰ τὸ φάει μιὰ ὄρνιθα. Καὶ ἄν μὲν στὴν πληγὴ ὑπάρχει κάποιο ὑπόλειμμα τοῦ δηλητηρίου, (ἢ ὄρνιθα) δὲν θὰ τὸ ἀγγίξει. Ἄν ὅμως πιεζόμενη ἀπὸ τὴν πείνα τὸ φάει, θὰ ψοφήσει. Αὐτὸ (δηλ. αὐτὴ τὴ δοκιμασία) νὰ τὸ κάνεις μέχρις ὅτου, ἀφοῦ τὸ φάει (ἢ ὄρνιθα), δὲν θὰ ψοφήσει. Ὅταν συμβεῖ αὐτό, τότε φρόντισε γιὰ τὴν ἐπούλωση τοῦ ἔλκουσ· γιατί δὲν ὑπάρχει (πλέον στὸ σῶμα) κάτι ἀπὸ τὸ δηλητήριο. Ἐνεργώντας ἔτσι, δὲν θὰ ἀποτύχεις».

σ. 61, 36-39: πρὸς λυκοβρώτους ἔμπλαστρος. ἀλὸς κοινοῦ δραχμὰς β', πηγάνου δραχμὴν α', ἰοῦ δραχμὴν α', κόπρου [...] < <...>, κηροῦ δραχμὰς ν', ροδίνου κοχλιάριον α'. ταῦτα λειώσας καὶ ἐνώσας τὴν κηρωτὴν ἐπίβαλε τοῖς ξηρίοις καὶ χρῶ.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Τὰ κενά, αὐτὸ ποῦ δηλώνεται στὸ χφ. V¹²²³ καὶ ἐκεῖνο ποῦ ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὴν ἐκδ.¹²²⁴, πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν ὡς ἀκολουθῶς: κόπρου [ὑαίνης] δραχμὰς <ιβ'>]. Ἡ πρόταση αὐτὴ βασίζεται στὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Αἰλ. Προμ., Δυναμ. 55, 1 [σ. 128, 6-8 Crism.]: πρὸς λυκοβρώτους. ἀλὸς κοινοῦ δραχμὰς β', πηγάνου δραχμὴν α', ἰοῦ δραχμὴν α', κόπρου ὑαίνης δραχμὰς ιβ', κηροῦ δραχμὰς η', ροδίνου κοτύλη<ν> μία<ν> (correcti)· ταῦτα συμμίξας καὶ ἐψήσας κατάπλασον.

β') Ἡ ἔκφραση ροδίνου κοχλιάριον α' εἶναι ἀποτέλεσμα ἀκατανόητης «διορθώσεως» τῆς ἐκδ.¹²²⁵, ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ροδίνου κοτλ α'. Ἐπιση-

1223. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 37: «post κόπρου spatium circ. septem lit. V».

1224. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 37: «lac. statui».

1225. Βλ. κριτ. ὑπόμν.: «38 κοχλ scripsi: κοτλ V».

μαίνω ὅτι ἡ γρ. *κοτύλη<ν> μία<ν>* ὑπάρχει καὶ στὸ χωρίο τοῦ Δυναμεροῦ τοῦ Αἰλίου Προμώτου, τὸ ὁποῖο παρατέθηκε ἀμέσως παραπάνω¹²²⁶.

γ') Εἶναι προφανές ὅτι στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο γίνεται διάκριση τῶν συστατικῶν τοῦ ἐμπλάστρου σὲ *τηκτὰ* (: *ταῦτα λειώσας*) καὶ σὲ *ξηρά*, καὶ ὑποδεικνύεται πρῶτα ἡ ἐπεξεργασία τῶν *τηκτῶν* καὶ ἀκολούθως ἡ ἀνάμιξή τους μὲ τὰ *ξηρά* (: *ἐπίβαλε τοῖς ξηρίοις* [sic]). Ὁ τρόπος αὐτὸς σκευασίας φαρμάκων ἐντοπίζεται ιδιαίτερα συχνὰ στὰ ἰατρικὰ συγγράμματα· βλ. Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 3 [XII 594, 10-11 K.]: *τοῖς ξηροῖς λειοτάτοις τὰ τηκτὰ ἐπικαταχέων μάλασσε καὶ χρώ*· 9, 3 [XIII 259, 13-14 K.]: *τὰ δὲ τηκτὰ τήκεται καὶ ψύχεται καὶ τοῖς ξηροῖς ἐπιβάλλεται*· *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 4, 14 [XIII 753, 11 K.]: *καὶ ψύξας τὰ τηκτὰ καὶ ξύσας οὕτως μίγνυε τοῖς ξηροῖς*· 6, 14 [XIII 933, 4 K.], κ.ἄ.· Ὀρειβ., *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 3, 72 [CMG VI/3, σ. 87, 5]: *τὰ τηκτὰ τήκεται καὶ τοῖς ξηροῖς ἐπιβάλλεται καὶ ἀνακόπτεται*· Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 6, 51 [CMG VIII/2, σ. 195, 3]: *τοῖς ξηροῖς λειοτάτοις τὰ τηκτὰ ἐπίχεε καὶ μάλασσε*· 6, 68 [CMG VIII/2, σ. 219, 16-17]· 15, 7 [σ. 27, 15-16 Ζερβ.], κ.ἄ.· Ἱππιατρ. (Hipp. Cant.) 31, 2 [CHG II 166, 25-26 O.-H.]: *τὰ τηκτὰ τήξας ἐπίβαλλε τοῖς ξηροῖς*, κ.ἄ. Ἀπὸ τὰ παραπάνω παραδείγματα καθίσταται σαφές ὅτι τὸ παραδεδομένο *ταῦτα* δὲν ἔχει θέση στὸ κείμενο, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἀναφέρεται στὸ σύνολο τῶν καταγραφόμενων ὑλικῶν· ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα ὅμως προκύπτει ὅτι δηλώνει ὑποχρεωτικὰ ἓνα μόνο μέρος τῶν ὑλικῶν, δηλ. αὐτὰ ποὺ τήκονται (*ταῦτα λειώσας καὶ ἐνώσας*). Τὰ ὑπόλοιπα ὑλικά εἶναι ἐκεῖνα ποὺ βρίσκονται σὲ στερεὰ κατάσταση, καὶ εἶναι προφανῶς ἀποξηραμένα. Συνεπῶς, χωρὶς ἀμφιβολία, τὸ *ταῦτα* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *τηκτὰ* καὶ νὰ προστεθεῖ τὸ ἄρθρο, δηλ. *<τὰ> τηκτὰ (... τοῖς ξηροῖς)*.

δ') Ἡ ἐπέμβαση ποὺ πρέπει νὰ γίνῃ στὴ γρ. *ξηρίοις* εἶναι μικρότερη, ἀφοῦ πρέπει ἀπλῶς αὐτὴ νὰ διορθωθεῖ σὲ *ξηροῖς*. Ἀπὸ τὰ ἰατρικὰ κείμενα προκύπτει ὅτι τὸ οὐσ. *ξηρίον* δὲν χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὰ ξερὰ συστατικὰ ἐνὸς φαρμάκου, τὸ ὁποῖο ὕστερα ἀπὸ τὴν τελικὴ ἐπεξεργασία τοῦ συνόλου τῶν συστατικῶν του μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει πλέον ξερὴ σύσταση, ἀλλὰ χαρακτηρίζει ἓνα φάρμακο σὲ ξερὴ κατάσταση (σκόνη)¹²²⁷. βλ. [Γαλην.], *Π. εὐπόρ.* 3 [XIV 495, 7-8

1226. Σημειώνω ἐπίσης ὅτι στὰ δύο χωρία, τοῦ Ἀνωνύμου [Αἴλ. Προμ.] καὶ τοῦ Αἰλίου Προμώτου, διαπιστώνεται μία μόνο διαφορὰ στὴν ποσότητα ἐνὸς ὑλικοῦ: κατὰ τὸν πρῶτο γιατρὸ ἀπαιτοῦνται *κηροῦ δραχμᾶς ν'*, ἐνῶ κατὰ τὸν δεύτερο *κηροῦ δραχμᾶς η'* (προφανῶς ἡ μία ἀπὸ τὶς δύο ἀναγραφές εἶναι λανθασμένη, πιθανότατα αὐτὴ τοῦ Αἰλίου Προμώτου, ἀφοῦ οἱ ὀκτώ «δραχμῆς» τοῦ κεραιοῦ, δηλ. τὰ δέκα ἕξι γραμμάρια, εἶναι μάλλον πολὺ λίγες γιὰ νὰ παρασκευασθεῖ *κηρωτή*, δεδομένου μάλιστα ὅτι καὶ ἡ ποσότητα τῶν λοιπῶν ὑλικῶν εἶναι πολὺ μικρὴ).

1227. Βλ. DURLING, *Medical Terms*, σ. 247, λ. «ξηρίον, τό, (sic): *desiccative powder for putting on wounds*».

K.]: λειώσας πάντα ὁμοῦ ἔχε <ὡς> (addidi) ξηρίον (λατιν. μετάφρ.: «aridum medicamentum confice»). αὐτόθι [XIV 515, 9-10 K.]: ἡ βόλβιτον ξηρόν καύσας καὶ ποιήσας ξηρίον ἐξ αὐτοῦ δὸς πιεῖν αὐτόθι [XIV 523, 7 K.], κ.ἄ. Ὀρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 48, 9 [CMG VI/2/2, σ. 207, 20]: ἡπατικὸν ξηρίον χρονίαις διαθέσεσιν 117, 2 [CMG VI/2/2, σ. 291, 17]: ξηρίον πρὸς τὰ λυσοσόδηκτα· Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 148 [CMG VI/2/2, σ. 105, 7], κ.ἄ. Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 6, 65 [CMG VIII/2, σ. 212, 19]: ξηρίον λεπτυντικὸν τριχῶν 6, 92 [CMG VIII/2, σ. 238, 15]· 8, 31 [CMG VIII/2, σ. 445, 1]· 12, 68 [σ. 128, 6-7 Κωστομ.]· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἱατρ. 3, 3 [CMG IX/1, σ. 136, 5]: καὶ τὸ διὰ τοῦ χάρτου ξηρίον 4, 43 [CMG IX/1, σ. 362, 11]· 5, 3 [CMG IX/2, σ. 9, 19-22]: ξηρίον ἐσχαρωτικὸν τῶν λυσοσοδήκτων. ἀλῶν ὀρυκτῶν δραχμᾶς κ', χαλκίτεως δραχμᾶς ις', σκίλλης δραχμᾶς ις', πηγάνου χλωροῦ δραχμᾶς δ', ἰοῦ ξυστοῦ δραχμᾶς δ', πρασίου σπέρματος δραχμῆν α'· χρῶ πρῶτον ξηρῶ, ἵνα ἐσχαρωθῆ [sc. τὰ δήγματα], εἶτα μετὰ ρόδινου (ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ διαφαίνεται ὅτι τὸ ξηρίον εἶναι φάρμακον ξηρόν, δηλ. σκόνη, τὸ ὁποῖο εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ στὴν κατάστασιν στὴν ὁποία παρασκευάζεται ἀλλὰ καὶ σὲ μαλαγματώδη, ὅταν ἀναμιχθῆ μὲ ρόδινο [ἔλαιον ἢ μῦρον])· 7, 13 [CMG IX/2, σ. 327, 13]· 7, 16 [CMG IX/2, σ. 346, 1]¹²²⁸, κ.ἄ. πολλά.

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθῆ ὡς ἀκολούθως:

πρὸς λυκοβρώτους ἔμπλαστρος. ἀλὸς κοινοῦ δραχμᾶς β', πηγάνου δραχμῆν α', ἰοῦ δραχμῆν α', κόπρου [ύαίνης] δραχμᾶς <ιβ'>, κηροῦ δραχμᾶς ν', ροδίνου κοτύλην α'. <τὰ> τηκτὰ λειώσας καὶ ἐνώσας, τὴν κηρωτὴν¹²²⁹ ἐπίβαλε τοῖς ξηροῖς καὶ χρῶ.

καὶ νὰ μεταφρασθῆ: «Ἐμπλαστρο γι' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δαγκωθῆ ἀπὸ λύκο. (Συντίθεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα·) δύο δραχμῆς κοινοῦ ἀλατιοῦ, μία δραχμῆ πηγάνου, μία δραχμῆ πρασινάδας (σκουριάς) χαλκοῦ, δώδεκα δραχμῆς κοπριάς ὕαινας, πενήντα δραχμῆς κηριοῦ, μὴ κοτύλη ροδελαίου. Τὰ ὑλικά ποὺ τήκονται

1228. Πρβ. ὁμως ΠΑΛΛΑΔ., Σχόλ. εἰς Ἱπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ' 3, 15 [II 93, 19-22 Dietz]: ξηρόν δὲ λέγει ἀντὶ τοῦ ξηρίον θές. ...εἶτα ὡς τινος ἐρωτῶντος, καὶ ποῖά εἰσι τὰ ξηρία, λέγει ὡς κηκίς καὶ στυπτηρία. τὰ δὲ λοιπὰ οὐκ ἔχουσι στυπτηρία.

1229. Τὸ κηρωτὴν ὑπάρχει στὸ κείμενο, στὸ σημεῖο αὐτό, ἐπειδὴ χαρακτηρίζει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀναμίξεως τῶν τηκτῶν συστατικῶν τῆς ἐμπλάστρου, μετὰ τῶν ὁποίων τὸ κερὶ βρῖσκεται μὲ τὴ μεγαλύτερη ποσότητα (κηροῦ δραχμᾶς ν'). Σημειῶν ὁμως ὅτι ἡ τελευταία περίοδος τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου θὰ ἦταν σαφέστερη νοηματικά, ἂν εἶχε τὴν ἀκόλουθη μορφή: ... τὰ τηκτὰ λειώσας καὶ ἐνώσας εἰς κηρωτὴν ἐπίβαλλε τοῖς ξηροῖς καὶ χρῶ (: «τὰ ὑλικά ποὺ τήκονται, ἀφοῦ τὰ λειώσεις καὶ τὰ ἐνώσεις σὲ κηρωτὴ, ρίξε τα πάνω στὰ ξερὰ καὶ χρησιμοποίησε (τὸ ἐμπλαστρο)»).

ἀφοῦ τὰ λειώσεις καὶ τὰ κάνεις μιὰ μᾶζα, τὴν κηρωτὴ (ποῦ προκύπτει) ρίξε τὴν πάνω στὰ ξερὰ καὶ χρησιμοποίησε (τὸ ἔμπλαστρο)».

σ. 62, 1-4: *πρὸς αἰλουροδῆκτους. φασούλια βρέξας λείωσον εὖ [...] προσμίξας ὀλίγου μέλιτος κατάπλασον τοῦ [...] μόνους τοὺς τόπους, τοὺς δὲ μὴ ἔχοντας ἐσχάρας δίχα μέλιτος κατάπλασον.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες τρεῖς βελτιωτικὲς ἐπεμβάσεις:

α') Πιθανότατα τὸ δηλούμενο κενὸ τοῦ κειμένου μεταξὺ τοῦ εὖ καὶ τοῦ προσμίξας¹²³⁰ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὶς λέξεις *μάλα καί*. Σχετικὰ μὲ τὴ συμπλήρωση αὐτὴ συνηγορεῖ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ὅπου ἀναγράφεται τὸ ἴδιο φάρμακο, ἀπὸ τὸν Αἴλ. Προμ., *Δυναμ.* 45, 2 [σ. 128, 9-11 Crism.]: *πρὸς αἰλουροδῆκτους. φασούλιον προβρέξας λείωσον εὖ μάλα καὶ προσπλέξας ὀλίγον μέλιτος κατάπλασον τοὺς ἐσχαρωμένους τόπους, τοὺς δὲ οὐκ ἔχοντας <ἐσχάρας> (addidi) δίχα μέλιτος* βλ. ἐπίσης 29, 5 [σ. 100, 26 Crism.]: *πολύγονον λειώσας εὖ μάλα*, καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο ἀπὸ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 63, 17: *ἀρσενικὸν εὖ μάλα λειωθὲν μετὰ ὕδρομέλιτος*, ἐνῶ γιὰ τὴν πάρα πολὺ καλὴ πολτοποίηση ἢ κονιορτοποίηση συστατικῶν φαρμάκων βλ. [Γαλην.], *Π. εὐπορ.* 3 [XIV 573, 8-9 K.]: *ἢ κηκίδας καύσας λείωσον καλῶς καὶ μίξας στέαρ χοίρειον ... Ἀλέξ. Τραλλ., Θεραπ.* 1, 3 [I 455, 2-3 Puschm.]: *λαβῶν συμύρνης μέρος ἕν, ἀλὸς ἄνθους μέρος ἕν, λείωσον ἐπιμελῶς καὶ ποιήσας γλοιοῦ πάχους ... Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 11, 12 [σ. 572, 18-19 D.-R.], καὶ 15, 19 [σ. 114, 1 Zerb.]. [Ἀνών./Phil. Chr.], *Τίς ἢ ἐν ἀποκρύφ. τάξ.* [II 418, 17 Berth.-R.]: *ταύτην βαλῶν ἐν θυεῖα λείωσον εὐτόνωρς*. [Ἀνών.], *Π. χρυσοχ.* [II 324, 2 καὶ 7-8 Berth.-R.]. Πρβ. τὴν ἀντίθετη ὁδηγία, [Ἀνών.], *Π. μαργαρ.* [II 368, 18-19 Berth.-R.]: *λαβῶν σκαμωνίαν, λείωσον ἰσχνῶς πάνυ*, κ.ἄ.

β') Ἡ ὑπόδειξη ὅτι τὸ φάρμακο ποῦ παρασκευάζεται ἀπὸ φασόλια πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται χωρὶς μέλι στὰ δαγκώματα, στὰ ὁποῖα δὲν ἔχει δημιουργηθεῖ ἐσχάρα, τεκμηριώνει τὴ σκέψη ὅτι ἡ ἀμέσως προηγούμενη ὑποδεικνύμενη χρῆση τοῦ ἴδιου φαρμάκου ἀφοροῦσε τὰ δαγκώματα, στὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἤδη ἐσχάρα, ὅποτε τὸ]μόνους ἴσως ἀποτελεῖ τὸ μὴ ὀρθὰ διαβασμένο ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα τελευταῖο τμῆμα τῆς μετ. ἐσχαρω]μένων¹²³¹.

Μὲ βάση λοιπὸν τὶς σκέψεις ποῦ ἐκτέθησαν, τὸ χωρίο τοῦ *Δυναμεροῦ*, τὸ ὁποῖο παρατέθηκε παραπάνω, καὶ τὸ κενὸ ποῦ δηλώνεται στὸ χφ. V, πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο κείμενο στὸ σύνολό του πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

1230. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 2: «post εὖ spatium circ. decem lit. V».

1231. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ σχετίζεται μὲ τὴ συμπλήρωση τοῦ δευτέρου χάσματος τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 3: «post τοῦ spatium circ. decem lit. V».

πρὸς αἰλουροδέκτους. φασούλια βρέξας λείωσον εὖ [μάλα καὶ] προσμίξας ὀλίγου μέλιτος¹²³² κατάπλασον (e.g.: τού[των]¹²³³ μὲν ἐσχάρω]μένους) τοὺς τόπους, τοὺς δὲ μὴ ἔχοντας ἐσχάρας δίχα μέλιτος κατάπλασον,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Γιὰ αἰλουροδέκτους. Ἄφου μουσκέψεις φασόλια, πολτοποιήσε τα πάρα πολὺ καλὰ καί, ἀφου τὰ ἀναμίξεις μὲ λίγο μέλι, κατάπλασε τὰ (δαγκωμένα) μέρη αὐτῶν [sc. τῶν αἰλουροδέκτων], ἐφ' ὅσον σ' αὐτὰ ἔχει δημιουργηθεῖ ἐσχάρα, ἐκεῖνα ὅμως ποὺ δὲν ἔχουν ἐσχάρα κατάπλασέ τα (μὲ τὰ πολτοποιημένα φασόλια) χωρὶς μέλι».

σ. 62, 5-11: πρὸς κροκοδειλοβρώτους. χρῶ γύρεως οὐγγίας γ', ψιμίθης οὐγγίαν α', λίθου ἀργυροῦ οὐγγίας β', κηροῦ οὐγγίας ιβ', ἐλαίου τὸ ἀρκοῦν. λείσου τὴν γῦριν καὶ τὸ ψιμίθιον καὶ τὴν λιθάργυρον, καὶ τήξας τὸν κηρὸν σὺν τῷ ἐλαίῳ κατάχρεε κατὰ τῶν ξηρῶν καὶ λειώσας χρῶ.

εἰ δὲ καὶ μοτοῦ δέοιτο τὸ πάθος, ροδίνῳ †ἐξ αὐτοῦ ἀναλύσας† χρῶ. εἰ δὲ καὶ φλεγμαῖνοι ...

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Ἡ παράδοση τοῦ χρῶ στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου εἶναι προβληματική, ἐπεὶδὴ τὰ οὐσιαστικά ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ φέρονται ὡς ἀντικείμενά του ἐκφέρονται μὲ αἰτιατ. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ προβλήματος θεωρῶ πιθανότερα τὰ ἀκόλουθα δύο ἐνδεχόμενα: πρῶτον μετὰ τὸ χρῶ νὰ ἔχει ἐκπέσει κείμενο, καὶ ἴσως ἡ συμπλήρωση νὰ πρέπει νὰ περιορισθεῖ μόνο στὴ δοτ. τούτῳ (: χρῶ <τούτῳ>, δηλ. τὸ σκεῦασμα ποὺ ἔπεται), καὶ δεύτερον τὸ χρῶ, ποὺ εἶναι καὶ ἡ τελευταία λέξη τῆς ἀναγραφῆς τοῦ φαρμάκου, νὰ πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ πάντως

1232. Σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση προσμίξας ὀλίγου μέλιτος, ὅπως καὶ μὲ τὴ συνώνυμή της προσπλέξας ὀλίγον μέλιτος ποὺ ὑπάρχει στὸ ἀντίστοιχο χωρίο στὸ Δυναμερὸν τοῦ Αἰλίου Προμώτου, σημειῶν ὅτι ἐντοπίζονται καὶ οἱ δύο συντάξεις τοῦ ρήματος (προσμίγνυμι μὲ γεν. ἀλλὰ καὶ μὲ αἰτιατ.)· βλ. γιὰ τὴν πρώτη σύνταξη βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 6, 8 [XII 973, 1 K.]: μιγνύναι δὲ μέλιτος ὀλίγον· ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., Π. πυρετ. 7 [I 423, 13 Puschm.]: μίξον αὐτοῖς μέλιτος ὀλίγου κ.ἄ., ἐνῶ γιὰ τὴ δεύτερη βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 2, 2 [XII 578, 2-3 K.]: μίσγων τινὶ αὐτῶν μέλιτος ὀλίγον· 8, 4 [XIII 174, 10-11 K.]: μίξας ὀλίγον μέλιτος [ΓΑΛΗΝ., Π. εὐπορ. 1, 10 [XIV 374, 4 K.]: μίξον ὀλίγον μέλιτος, κ.ἄ. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ προσμίγνυμι (προσμίσγω) μὲ αἰτιατ. βλ. ἀκόμη ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 4, 8 [XII 794, 3 K.]: πρόσμιγε μήκωνος ἀπαλῆς φύλλα· 6, 6 [XII 934, 1 K.]: τούτοις πρόσμιγε μέλιτος κοτύλην μίαν· ΑΕΤ., Λόγ. ἰατρ. 6, 91 [CMG VIII/2, σ. 235, 20-21]: καὶ ὄξος δριμύτατον πρόσμιγε, κ.ἄ. Συνεπῶς τὸ ὀλίγου μέλιτος πρέπει νὰ παραμείνει στὸ κείμενο ὡς ἔχει, καὶ ἡ πιθανὴ συμπλήρωση <μετ' > ὀλίγου μέλιτος, τὴν ὁποία ἡ Ihm σημειώνει στὸ κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 2, δὲν εἶναι ἀπαραίτητη.

1233. Προτιμῶ τὴ λύση αὐτή, ἐπεὶδὴ ἔτσι διατηροῦνται ἀφ' ἐνός τὸ του[(πρὶν ἀπὸ τὸ δεύτερο χάσμα) καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ἄρθρο τοὺς πρὶν ἀπὸ τὴ γρ. τόπους. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἐντελῶς σαφές ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο τοῦ Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. παρουσιάζει κάποιες δευτερεύουσες διαφορὲς ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Δυναμεροῦ.

ή ύπαρξη τοῦ πρώτου *χρῶ* φαίνεται μάλλον περιττή, ἀφοῦ μάλιστα τὸ *χρῶ*, ὡς προτροπή γιὰ τὴ χρήση κάποιου φαρμάκου, ἐντοπίζεται κυρίως μετὰ τὴν ἀναγραφὴ τῆς συνθέσεως καὶ τῆς σκευασίας του¹²³⁴. Γι' αὐτὸ, ἔστω καὶ μὲ ἐπιφύλαξη, προκρίνω τὸ δεύτερο ἐνδεχόμενο. Βλ. καὶ τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ *Δυναμ.* στὴν ἐπόμενη παράγραφο.

β') Ἐσφαλμένως ἡ ἐκδ. ἀποσυνδέει τὴν τελευταία πρόταση ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ καὶ τὴν ἐκδίδει ὡς πρώτη τῆς ἐπόμενης παραγράφου. Εἶναι σαφές ὅτι στὴν πρόταση αὐτὴ καταγράφεται μία ἐπὶ πλέον θεραπευτικὴ χρῆση τοῦ ἐμπλάστρου ποῦ καταγράφηκε ἀμέσως παραπάνω. Σχετικὰ βλ. καὶ Αἴλ. Προμ., *Δυναμ.* 45, 3 [σ. 128, 12-15 Crism.]: *πρὸς κροκοδιλοβρώτους. γύρεως οὐγγίας γ', ψιμυθίου οὐγγίαν α', λιθαργύρου οὐγγίας κ', κηροῦ δραχμὰς ιβ', ἐλαίου τὸ ἀρκοῦν. λείου τὴν γῦριν καὶ τήξας τὰ τηκτὰ ἐπίβαλλε κατὰ τῶν ξηρῶν καὶ χρῶ, εἰ βούλει καὶ μοτὸν ποιῶν. ἐπὶ δὲ τῇ φλεγμονῇ ὑδρελαίῳ χρῶ καὶ ὕστερον κηρωτῇ.*

γ') Ἐπίσης ἡ ἐκδ. θέτει τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀναλύσας ἀνάμεσα σὲ σταυρούς, μὴν κατανόωντας τὸ νόημα τῶν εὐρύτερων συμφραζομένων. Στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο ὁμως, ἀφοῦ καταγραφεῖ τὸ φάρμακο *πρὸς κροκοδιλοβρώτους*, μὲ τὴ φράση *εἰ δὲ ... χρῶ* σημειώνεται καὶ μιὰ ἐπὶ πλέον χρῆση του, ἡ ὁποία δηλώνεται σαφῶς. Συνεπῶς τὸ κείμενο στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα στὴν παράδοσή του, καὶ φυσικὰ οἱ σταυροὶ πρέπει νὰ ἀπαλειφθοῦν. Πρβ. καὶ στὸ ἐπόμενο κεφ. τοῦ ἴδιου ἔργου, ὅπου ἀναγράφεται ἓνα ἔμπλαστρο *πρὸς παντὸς θηρίου βρώσεις*: ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ βασικὴ χρῆση του ἐπισημαίνεται, σ. 62, 28-29: *γίνεται δὲ καὶ ἔμμοτος σὺν τῷ ροδίνῳ*¹²³⁵.

Ἦστερα λοιπὸν ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

πρὸς κροκοδιλοβρώτους. {χρῶ} γύρεως οὐγγίας γ', ψιμμίθης¹²³⁶ οὐγγίαν α', λίθου ἀργυροῦ οὐγγίας β', κηροῦ οὐγγίας ιβ', ἐλαίου τὸ ἀρκοῦν. λείου τὴν γῦριν καὶ τὸ ψιμμίθιον καὶ τὴν λιθάργυρον, καὶ τήξας τὸν κηρὸν σὺν τῷ ἐλαίῳ κατάχεε κατὰ τῶν ξηρῶν καὶ λειώσας χρῶ. εἰ δὲ καὶ μοτοῦ δέοιτο τὸ πάθος, ροδίνῳ ἐξ αὐτοῦ ἀναλύσας χρῶ. εἰ δὲ καὶ φλεγμαῖνοι ...

ἐνῶ ἡ τελευταία περίοδος του πρέπει νὰ μεταφρασθεῖ: «... Ἄν τὸ πάθος [sc. τὸ δῆγμα ἀπὸ κροκόδειλο, ἢ πληγῆ] χρειάζεται καὶ ἐπίδεση¹²³⁷, ἀφοῦ διαλύσεις ἓνα

1234. Γιὰ τὴ χρῆση καὶ τὴ θέση αὐτῆ τοῦ *χρῶ* βλ. παραπάνω, σ. 276, ὑποσημ. 1003.

1235. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 51.

1236. *ψιμμίθης* [*ψιμμίθιον*? βλ. λίγο παρακάτω, στὸ ἴδιο χωρίο (*ψιμμίθιον*), καθὼς καὶ τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ *Δυναμεροῦ*.

1237. Βλ. DURLING, *Medical Terms*, σ. 239, λ. *μοτός*, ὁ· πρβ. ἐπίσης σ. 152, λ. *ἔμμοτον*, τό.

μέρος από αυτό [sc. από τὸ φάρμακο πού ἤδη αναγράφηκε] μὲ ροδέλαιο, χρησιμοποίησέ το¹²³⁸».

σ. 62, 12-15: πάντες γὰρ οἱ ἐν τῷ τόπῳ ὄντες αἴλουροι συντρέχουσι φυσικῇ τιμωρίᾳ πρὸς τὸν βλαβέντα ὑπὸ τοῦ κροκοδείλου κατ' αὐτοῦ ἀπουρήσαι. ἀπουρήσαντα δὲ σῆψιν ἀπεργάζονται τῷ μορίῳ καὶ κίνδυνον καὶ θάνατον.

Εἶναι προφανές ὅτι τὸ ἀπουρήσαντα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἀπουρήσαντες [sc. οἱ αἴλουροι]¹²³⁹.

σ. 62, 20-21: κηκίδων οὐγγίας β', ἀριστολόχης {οὐγγίας β'} στρογγύλης οὐγγίας γ', δικτάμνου Κρητικοῦ οὐγγίας β' ...

Στὸ χωρίο αὐτὸ, ἀντὶ τοῦ προτεινόμενου ἀπὸ τὴν ἐκδ. ὀβελισμοῦ¹²⁴⁰, τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

κηκίδων οὐγγίας β', ἀριστολόχης <μακρᾶς> οὐγγίας β', στρογγύλης οὐγγίας γ', δικτάμνου Κρητικοῦ οὐγγίας β'.

Βλ. καὶ τὸ ἴδιο φάρμακο πού παρατίθεται ἀπὸ τὸν Αἴλ. Προμ., Δυναμ. 45, 4 [σ. 128, 19-20 Crism.]: κηκίδων οὐγγίας β', ἀριστολοχίας μακρᾶς οὐγγίαν α' καὶ στρογγύλης οὐγγίας γ', δικτάμνου οὐγγίας β'. Ἐπισημαίνω ἀκόμη ὅτι στὴ σύνθεση φαρμάκων ἀρκετὲς φορὲς μνημονεύονται καὶ τὰ δύο εἶδη τῆς ἀριστολοχίας ὡς συστατικά τοῦ ἴδιου σκευάσματος· βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 2, 22 [XIII 557, 5-6 K.]: ἀριστολοχίας μακρᾶς δραχμᾶς στ', ἀριστολοχίας στρογγύλης δραχμᾶς δ'· 5, 9 [XIII 820, 9-10 K.]: ἀριστολοχίας μακρᾶς οὐγγίας δ', καὶ στρογγύλης οὐγγίας δ'· Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 209, 1-2 K.]: ἀριστολοχίας μακρᾶς δραχμᾶς δ', καὶ στρογγύλης, ὄξυμυρσίνης καρποῦ ἀνά δραχμᾶς γ'· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 3, 117 [CMG VIII/1, σ. 306, 9-10]: ἀριστολοχίας μακρᾶς δραχμᾶς β', καὶ στρογγύλης δραχμᾶς β'· Παῦλ. Αἰγίν., Ἐπιτ. ἰατρ. 7, 11 [CMG IX/2, σ. 312, 11-12]: ἀριστολοχίας μακρᾶς οὐγγίας δ' καὶ στρογγύλης οὐγγίας δ', κ.ἄ.¹²⁴¹.

σ. 63, 3-9: πρὸς κόρεις. λαβὼν ῥοδοδάφνην καὶ ἀβρότονον ἀπόξεσον ἐλαίῳ καὶ προσμίξας κηροῦ μικρόν, χρίσον οὗς βούλει τόπους. ἄλλο· κόρεις φονεύει <...> καὶ ἡ ἄλμη δὲ στερεωτάτη [...] ἐλαίου παλαιοῦ χρισμένου, οὐκ ἐᾷ [...] καὶ τὸ ῥεφάνινον ἔλαιον. ἄλλο· [...] μετὰ τιθυμάλλου καὶ ὄξους λειούμενος φονεύει [...] ἢ τραγεία σὺν ἀβροτόνῳ καὶ ὄξει ἀναιροῦσι κόρεις.

1238. Προφανῶς γιὰ νὰ καταβρέξεις τὸν ἐπίδεσμο (τὴ γάζα), πρὶν ἐπιδέσεις τὴν πληγή.

1239. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 51.

1240. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 22 [= 21]: «οὐγγίας β' delevi».

1241. Πρβ. καὶ ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 7, 3 [XIII 73, 3 K.]: πεπέρεως μακροῦ δραχμᾶς ἡ' καὶ λευκοῦ δραχμᾶς ε' S'· 8, 5 [XIII 185, 13-14 K.]: πεπέρεως λευκοῦ οὐγγίαν α' S'· καὶ μακροῦ οὐγγίαν α' S'· 9, 4 [XIII 276, 10 K.]: πεπέρεως λευκοῦ δραχμᾶς ε' καὶ μακροῦ δραχμᾶς ε'· αὐτόθι [XIII 277, 1-2 K.]: πεπέρεως λευκοῦ δραχμᾶς ιβ' καὶ μακροῦ δραχμᾶς ι', κ.ἄ.

Τὸ χωρίο αὐτὸ παραδίδεται πάρα πολὺ προβληματικὰ¹²⁴², καὶ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διατυπωθοῦν τεκμηριωμένες βελτιωτικὲς προτάσεις. Μόνο τὸ τελευταῖο κενὸ ποὺ δηλώνεται στὸ χφ. V μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ μὲ βεβαιότητα ὡς ἀκολούθως:

ἄλλο· [...] μετὰ τιθυμάλλου καὶ ὄξους λειούμενος φονεύει. [καὶ χολή ταυρεία] ἢ τραγεία σὺν ἀβροτόνω καὶ ὄξει ἀναιροῦσι κόρεις.

Ὑπὲρ τῆς συμπληρώσεως αὐτῆς βλ. τὸ φάρμακο πρὸς κόρεις ποὺ παρατίθεται στὰ Γεωπ. 13, 14 [σ. 399, 9-11 Beckh]: καὶ χολὴν ταύρου ἢ τράγου ὄξει δριμεῖ μίξας, ἀλειφε τὴν κλίνην καὶ τοὺς τοίχους [sc. καὶ ἀναιρεῖ τὰς κόρεις].

σ. 63, 10-12: πρὸς ψύλλας. ψύλλας ἀναιρεῖ· τιθυμάλλου σπέρμα σὺν κυμίνω αἵματι ἀποζέσας ἐπίρραινε τὸν οἶκον.

Στὶς περιπτώσεις ποὺ διάφορα σκευάσματα ἀρχίζουν μὲ ἐκφράσεις παρόμοιες μὲ τὴν ψύλλας ἀναιρεῖ τὰ φαρμακευτικὰ ὑλικά καταγράφονται στὴ συνέχεια πάντοτε σὲ πτώση ὀνομαστ., ὅπως π.χ. σ. 63, 2: ἄλλο· μυῖας φυγαδεύει ἐξ οἰκίας χαλκάνθη θυμωμένη· σ. 63, 6: ἄλλο· κόρεις φονεύει <...> καὶ ἡ ἄλμη δὲ στερεωτάτη· σ. 63, 17: μυῖας ἀποκτείνει ἀρσενικόν ...· βλ. ἀκόμη Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 12, 3 [CMG X/1/1, σ. 16, 16-17]: μυῖας δὲ ὄλλυσιν ἐλλέβορος λευκὸς λείος σὺν γάλακτι φυραθεῖς ..., κ.ἄ. Ἡ σύνταξη ὁμως τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι μετὰ τὸ ἀναιρεῖ ἔχει πιθανότατα ἐκπέσει τὸ οὐδ. τῆς δεικτ. ἀντων.· σημειώνω ὅτι στὸ χωρίο αὐτὸ ὑπάρχουν δύο ρήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτο (ἀναιρεῖ) δηλώνει τὴ δράση τοῦ σκευάσματος, ἐνῶ τὸ δεῦτερο τὴν ἐνέργεια τοῦ προσώπου (ἐπίρραινε)· γι' αὐτὸ τὸ κείμενο πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

πρὸς ψύλλας. ψύλλας ἀναιρεῖ <τοῦτο>· τιθυμάλλου σπέρμα σὺν κυμίνω αἵματι ἀποζέσας ἐπίρραινε τὸν οἶκον.

σ. 63, 31-34: ἄλλο [sc. πρὸς κώνωπας]· χύτραν πολυόπον πάνυ κατασκευάσας καὶ ἑμβάλων† λύχνον λάβρως ἀνάπτων, ἐπιτίθει κατ' αὐτοῦ τὴν χύτραν κατακέφαλα ἐναποκλείων τὸν λύχνον. καὶ πάντες ἐκεῖ διαδραμόντες φλέγονται τὰς πτέρυγας.

Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου αὐτοῦ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ ἀκόλουθα:

α') Στὸ κεφ. πρὸς κώνωπας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται καὶ τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, γίνεται λόγος γιὰ τὴν προφύλαξη ἀπὸ τὰ κουνούπια, τὴν παρεμπόδιση τῆς εἰσόδου τους στὴν οἰκία καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἢ τὴν ἐξολόθρευση ὄσων βρι-

1242. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στοὺς στίχ. 6-8: «6 lac. statui | post δὲ στερεωτάτη spatium circ. sedecim lit. V | 7 post ἔξ spatium circ. sex lit. V | 8 post ἄλλο spatium circ. novem lit. V».

σκονται ἤδη μέσα σ' αὐτήν. Τὴν ἀπομάκρυνση τῶν κουνουπιῶν ἀφοροῦν τρία σκευάσματα ποὺ προηγοῦνται τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο ἐξετάζεται ἐδῶ· στὰ δύο ἀπὸ αὐτά, προκειμένου νὰ δηλωθεῖ τὸ σημεῖο ὅπου καίγεται ἢ τοποθετεῖται τὸ διωκτικὸ τῶν ἐντόμων, χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση *ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου*¹²⁴³. Τὴν ἐξολόθρευση τῶν κουνουπιῶν ποὺ ἔχουν εἰσέλθει στὴν οἰκία ἀφορᾶ ἓνα ἐπόμμενο σκευάσμα, αὐτὸ δηλ. ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ. Θεωρῶ λοιπὸν ὅτι τὸ πρόβλημα ποὺ σημειώνει ἡ ἐκδ. στὸ σχετικὸ χωρίο προέκυψε ἀπὸ τὴν παράλειψη σ' αὐτὸ τῆς ἐκφράσεως *ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου*, ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας τῆς μνείας τῆς στὰ δύο προηγούμενα συντομώτατα σκευάσματα, ἐνῶ μὲ τὴν προσθήκη τῆς ἀπαλείφεται κάθε συντακτικὴ καὶ νοηματικὴ ἀταξία ἀπὸ τὸ σημεῖο τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, ὅπου ἡ ἐκδ. θέτει σταυροῦς.

β') Μιὰ δευτέρη παρατήρηση στὸ ἴδιο χωρίο ἀφορᾶ τὴ μετ. *ἀνάπτων*· πρόκειται γιὰ «διόρθωση» τῆς ἐκδ. ἀντὶ τῆς παραδεδομένης γρ. *ἀνάπτοντα* (ὅπως προκύπτει τόσο ἀπὸ τὴν αὐτοψία τοῦ χφ. V, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ κριτ. ὑπόμν. τῆς ἐκδόσεως, στὸν στίχ. 32). Προφανῶς αὐτὴ ἡ μετ. ἐνεστ. δὲν ἔχει τὸ ἴδιο ὑποκείμενο μὲ τὶς μετ. *κατασκευάσας* καὶ *ἐμβαλῶν* ποὺ προηγοῦνται καὶ εἶναι χρόνου ἀορίστου. Ἀντίθετα ὀρθὴ εἶναι ἡ παραδεδομένη γρ. *ἀνάπτοντα*, ἡ ὁποία συνάπτεται μὲ τὴν αἰτιατ. *λύχνον*¹²⁴⁴.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς τὸ παραπάνω κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἄλλο [sc. πρὸς κώνωπας]· χύτραν πολύοπον πάνυ κατασκευάσας, καὶ ἐμβαλῶν <ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου> λύχνον λάβρως ἀνάπτοντα, ἐπιτίθει κατ' αὐτοῦ τὴν χύτραν κατακέφαλα, ἐναποκλείων τὸν λύχνον, καὶ πάντες ἐκεῖ διαδραμόντες φλέγονται τὰς πτέρυγας,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἄλλο [sc. σκευάσμα κατὰ τῶν κουνουπιῶν]· ἀφοῦ κάνεις σὲ μιὰ χύτρα πάρα πολλὰς ὀπές, καὶ ἀφοῦ βάλεις στὸ μέσον τῆς οἰκίας λύχνο ποὺ καίει ἔντονα, τοποθέτησε ἐπάνω του ἀνάποδα τὴ χύτρα, περικλείοντας ἐντελῶς τὸν λύχνο, καὶ ὅλα (τὰ κουνούπια) σπεύδουν ἐκεῖ καὶ καίγονται τὰ φτερά τους»¹²⁴⁵.

σ. 64, 6-7: *τὰ δὲ [sc. δηλητήρια] ἐν ὁποῖς ὡς μηκόνιον, τὰ δὲ ἐν ρίζαις ὡς ἀκόνιτα*

Ἡ γρ. *ἀκόνιτα* πρέπει μᾶλλον νὰ διορθωθεῖ σὲ *ἀκόνιτον*, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ δηλητήριο ποὺ γενικὰ στὴν ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία δηλώνεται πάντοτε μὲ ἐνικ. ἀριθμ., ὅπως ἐπίσης καὶ στὸ οἰκεῖο κεφ. τοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενου ἔργου,

1243. Βλ. σ. 63, 25: *ἄλλο· βόλβιθον βοδὸς ἀγελαίας ὑπόκαυσον ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου καὶ διώξεις [sc. τοὺς κώνωπας], καὶ σ. 63, 29-30: ἄλλο· λαβῶν σπόγγον ὄξει ἀποβρέξας κρέμα ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου ἢ πρὸς κεφαλῆς· καὶ πάντας ἐλευθερώσεις τοὺς ἐν οἴκῳ. Ἀκόμη βλ. σ. 62, 39-63, 1: *ἐν μέσῳ παρατιθῆς τοῦ οἴκου*.*

1244. Τὸ ρ. *ἀνάπτω* στὸ προκείμενο χωρίο εἶναι ἀμετάβατο· βλ. καὶ LSJ, στὸ λ.

1245. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 52.

σ. 67, 33 κ.έ.: [νγ'] *περί άκονίτου*. Βλ. επίσης τὰ χωρία τὰ αντίστοιχα μὲ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο στὸν [Διοσκουρ.], *Π. δηλητ.*, προοίμιον [σ. 14, 7-8 Spr.]: *ρίζων δὲ χαμαιλέων, άκόνιτον, θαψία, έλλέβορος*, καὶ τὸν Παῦλ. Αἰγιν., *Έπιτ. ιατρ.* 5, 30 [CMG IX/2, σ. 27, 6-7]: *ρίζων δὲ χαμαιλέων, άκόνιτον, θαψία*. Μόνο στῆ λατινική γραμματεία ἐντοπίζονται οἱ τύποι *aconitum* καὶ *aconita*, ὅπου ὁμως ὁ πληθ. ἀριθμ. χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἀπλῶς τὸ άκόνιτον¹²⁴⁶. παρόμοια πρακτική ἰσχύει καὶ γιὰ ἄλλα δηλητήρια, π.χ. τὸ κώνειον (*cicuta*, -ae)¹²⁴⁷.

σ. 64, 9-10: τὰ δὲ [sc. δηλητήριά ἐστιν] *έν άτμοῖς, ὡστε από τούτων χείρων ή άναδιδομένη [...]*.

Ἡ ἐκδ. σημειώνει ὅτι μετὰ τὸ *άναδιδομένη* ὑπάρχει στὸ χφ. V κενὸ ἐννέα περιπόου γραμμάτων¹²⁴⁸. Ὁ ὑπολογισμὸς αὐτὸς ὁμως πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μᾶλλον αὐθαίρετος, ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ τέλος στίχου, ὅπου, ὅπως εὔκολα μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κάποιος ἀπὸ τὴν αὐτοψία τοῦ χφ., ἄλλοτε ἀφήνεται κενὸ μερικῶν γραμμάτων, ἐνῶ ἄλλοτε κάποιοι στίχοι προεκτείνονται στὸ δεξιὸ περιθώριο· τέλος σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις οἱ τελευταῖες λέξεις γράφονται συντομογραφημένες (καὶ ὄχι μόνο στὴν κατάληξή τους).

Στὰ εὐρύτερα συμφραζόμενα στὰ ὁποῖα ἐντάσσεται τὸ παραπάνω χωρίο, γίνεται λόγος γιὰ τὰ διάφορα εἶδη τῶν δηλητηρίων, τὰ ὁποῖα (σ. 64, 3-5) *διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων παρά τε τὴν ὕλην <καὶ τὴν ποιότητα> καὶ τὴν ποσότητα καὶ τὸν τρόπον τῆς ένεργείας, καὶ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς*. Κάποιες δηλητηριώδεις οὐσίες βρίσκονται σὲ σπέρματα, ἄλλες σὲ καρπούς, ἄλλες σὲ ὄπους κτλ. Στὸ προκείμενο χωρίο γίνεται λόγος γιὰ τὶς δηλητηριώδεις οὐσίες ποὺ ἀναδίδονται κατὰ τὴν ἐξαέρωση κάποιων ὑγρῶν. Π' αὐτὸ πιστεύω ὅτι τὸ δηλούμενο χάσμα στὸ χφ. V πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἀκολούθως:

τὰ δὲ [sc. δηλητήριά ἐστιν] *έν άτμοῖς, ὡστε από τούτων χείρων ή άναδιδομένη [άτμῖς]*.

Ἐπὲρ τῆς συμπληρώσεως αὐτῆς βλ. Παῦλ. Νικ., *Π. νοσημ.* 94, 23 [σ. 183 Ier. Bio]: *ἄχρισ άναδιδομένης άτμίδος*· Φίλων, *Π. μέρ. διαταγμ.* 1, 72: *πολλῆς δ' άναδιδομένης ὡς εἰκὸς άτμίδος*· Ἰω. Στοβ., *Άνθολ.* 1, 31, 6 = Ἄρειος Δίδ., *Φυσ.* 11: *ύετούς μὲν γίνεσθαι τῆς άναδιδομένης από τῆς γῆς άτμίδος*· Ἰω. Φιλόπ., *Εἰς Άριστοτ. Άναλυτ.* ὕστ. Π 12 [CAG XIII/3, σ. 395, 22]: *άτμίδας έκ γῆς άναδίδοσθαι*· *Εἰς Άριστοτ.*

1246. Βλ. π.χ. PLIN., *Nat. hist.* 22, 18 [III 446, 4-5 Ian-Mayh.], ὅπου ἡ ἐκφραση *contra toxica et aconita*, μεταφράζεται, JONES, *Pliny*, τ. 6, σ. 307: «it is more efficacious than any other remedy for aconite and other poisoning».

1247. Βλ. π.χ. PLIN., *Nat. hist.* 28, 161 [IV 330, 1 Ian-Mayh.]: *privatim vero aconita et cicutas*, μεταφράζεται, JONES, *Pliny*, τ. 8, σ. 113: «especially however aconite et hemlock».

1248. Βλ. κριτ. ὑπόμν.: «10 post *άναδιδομένη spatium circ. novem lit. V*».

Μετεωρολ. Α 4 [CAG XIV/1, σ. 62, 16]: ὅταν οὖν πολλῆς ἐκ τῶν ὑγρῶν σωμαίων ἀναδιδομένης ἀτμίδος· αὐτόθι [CAG XIV/1, σ. 62, 24-25]: ὅταν ἐκ τῆς ἀπὸ τῶν ὑδάτων πολλῆς ἀναδιδομένης ἀτμίδος· Ὀλυμπιόδ., *Εἰς Ἀριστοτ. Μετεωρολ. Π 4* [CAG XII/2, σ. 177, 5-6]: οὗ ἡ ἀναδιδομένη ἀτμίς βραχυτάτη οὖσα· ὁ.π. [CAG XII/2, σ. 196, 33]: παχύνει τὴν ἀναδιδομένην ἀτμίδα πολλὴν οὖσαν· Ἰω. Γαληνός, *Ἐξήγ. Ἡσιόδ. Θεογ.* 775 [σ. 349, 19 Flach]: ἡ ἀναδιδομένη ἀτμίς, καὶ Μιχ. Ψελλός, *Ἐκ τοῦ «ἐμελλεν ἄρα»* 61, 34-35: ἀλλὰ καὶ ἀτμίς ἀναδίδεται, κ.ἄ.

σ. 65, 4-7: ἐξαίφνης αὐτῷ [sc. τῷ ὑγιεινῶς διακειμένῳ]¹²⁴⁹ συνεδρεύη συμπτώματα ποικίλα, οἶον βήξ, ἀναγωγὴ δυσώδους αἵματος, εἰ τύχοι δύσκολος ἀπούρησις ἢ πόνος ἢ πύρωσις σφοδρὰ ἢ ναρκώδης συναίσθησις ἢ παλμός ἢ νυγμός <ἢ> συνολκὴ ἢ φλυκταίνωσις

Ἡ ἐκδ. «διορθώνει» τὸ παραδεδομένο λυγμός σὲ νυγμός μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἀετίου¹²⁵⁰. Τὸ οὖσ. νυγμός δηλώνει πόνου πού μοιάζει μὲ τίμημα (νυγματώδες ἄλγος)¹²⁵¹, ὁ πόνος ὅμως μνημονεύθηκε ὡς σύμπτωμα λίγο πρὶν. Ἀντίθετα ἡ παραδεδομένη γρ. λυγμός («λόξυγκας»)¹²⁵² δηλώνει ἓνα σύμπτωμα πού ἐντάσσεται μεταξὺ ἄλλων ὁμοειδῶν (παλμός¹²⁵³, λυγμός, συνολ-

1249. Ὁ ὁποῖος ὅμως ἔχει λάβει κάποιο δηλητήριο.

1250. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 7: «νυγμός scripsi sec. Aet.: λυγμός V» (πρόκειται γιὰ χωρίο ἀπὸ κεφ. τοῦ δέκατου τρίτου λόγου τοῦ Ἀετίου, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Ζερβό· πρβ. ΙΗΜ, *Der Traktat*, σ. 116).

1251. Γιὰ τὸν ὄρισμό τοῦ νύγματος βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συστ. ἰατρ. 5 [I 239, 2-4 K. = CMG V/1/3, σ. 66, 13-15]: ὡσαύτως δὲ τῷ ῥήγματι τὸ τραῦμα συνεχείας ἐστὶν ἐν σαρκὶ λῦσις, οὐκ ἐκ διαστάσεως, ἀλλ' ἐντομῆς. εἰ δ' ὀξὺ καὶ λεπτὸν εἴη τὸ τιτρώσκον, ὀνομάζεται νύγμα καὶ νύξις.

1252. Βλ. ΓΑΛΗΝ., Ὑπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Π. διαίτ. ὀξ. 4, 65 [XV 846, 8-9 K. = CMG V/9/1, σ. 329, 1-3]: τὰς λύγγας εἰώθασι καὶ λυγμοὺς ὀνομάζειν· εἰσὶ δὲ κινήσεις τινὲς τοῦ στομάχου σπασμώδεις· γίνεσθαι δὲ φασι δι' ἄμετρον κένωσιν ἢ πλήρωσιν, καὶ Ὑπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Ἀφορισμ. 5, 4 [XVII/B', σ. 787, 7 K.]: ὅτι δὲ καὶ λυγμός σπασμός ἐστὶ τοῦ στομάχου κατὰ τὸν Ἱπποκράτην γινώσκομεν δῆπου, κ.ἄ.

1253. Βλ. ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ. ΘΗΡ. 744c [σ. 269, 14-270, 2 Crugn.]: καὶ γὰρ παλμός ἐστὶν ἡ τῶν νεύρων καὶ τῆς καρδίας καὶ τῶν φλεβῶν νοσησάντων κίνησις. παλμός μὲν οὖν ἐξ ἀρρώστου σώματος, σφυγμός δὲ ἐξ εὐρώστου· ΓΑΛΗΝ., Π. αἰτ. συμπτ. 2, 2 [VII 159, 18-19 K.]: ὁ δὲ παλμός ἐστὶ διαστολὴ παρὰ φύσιν, ἐν ἅπασι δὲ γίνεταί τοις μορίοις, ὅσα γε διαστέλλεσθαι πέφυκεν· Π. τρόμ. καὶ παλμ. καὶ σπασμ. καὶ ῥίγ. 4 [VII 588, 17-589, 1 K.]: ἀλλὰ καὶ παλμός, ἴσως φῆσει τις, ὡσαύτως τῷ τρόμῳ κινήσις ἐστὶν ἀβούλητός τε καὶ ἀκούσιος ἐπαιρομένων τε καὶ καταφερομένων τῶν παλλομένων μερῶν· [ΓΑΛΗΝ.], Ὅρ. ἰατρ. 207 [XIX 403, 9-17 K.]: Παλμός ἐστὶν ἔπαρσις καὶ εὐρεσις [lege: ὑφρσις] σώματος εἰκόντος καὶ μὴ ἀντιτυποῦντος ὑπὸ πνεύματος γινόμενος, οὐκ αἰεὶ παρακολουθῶν, ἀλλὰ κατὰ χρόνους τινὰς γινόμενος (ἀκολουθοῦν τρεῖς ἀκόμη ὀρισμοί)· ΛΕΩΝ, Σύν. ἰατρ. 2, 20 [σ. 125, 14-16 Ergm.]: καὶ ὁ παλμός δῆλός ἐστι καὶ γίνεταί μᾶλλον ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τοῖς βλεφάροις ὑπὸ ψύξεως πολλῆς καὶ παλαιῶν πνευμαίων, κ.ἄ. Πρβ. καὶ ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 56 [CMG IX/1, σ. 267, 28-268, 2]: ἡ σατυρίασις παλμός ἐστὶ τοῦ αἰδοίου φλεγμονώδει τινὶ διαθέσει τῶν σπερματικῶν ἀγγείων ἐπόμενος μετ' ἐντάσεως· καὶ εἰ μὴ παύσαιτο ὁ παλμός, κατασκήπτειν εἴωθεν εἰς πάρεσιν τῶν σπερματικῶν ἀγγείων ἢ σπασμόν, καὶ ἀπόλλυνται ὀξέως οἱ σπασθέντες.

κή¹²⁵⁴), καὶ τὰ ὅποια θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ συμπεριλάβουμε ὑπὸ τὸν γενικὸ χαρακτηρισμὸ «σπασμοί» (οἱ σπασμοὶ στὶς ποικίλες μορφές τους εἶναι ἓνα σύμπτωμα ποὺ παρατηρεῖται σὲ ὄλους ἐκείνους ποὺ ἔχουν λάβει κάποιον δηλητήριο)¹²⁵⁵. Βλ. καὶ Γαλην., Π. αἰτ. συμπτ. 2, 1 [VII 147, 1-148, 1 K.]: *σπασμὸς δὲ καὶ τρόμος καὶ παλμὸς καὶ ῥίγος καὶ φρίκη, καὶ λυγμὸς καὶ βήχης, ἐρυγαί τε καὶ πταρμοὶ καὶ σκορδινισμοὶ καὶ χάσμαι καὶ τρισμοὶ κοινὸν μὲν ἅπαντα γένος ἔχει κίνησιν πλημμελῆ· διενήνοχε δ' ἀλλήλων ἐνὶ μὲν καὶ πρώτῳ μάλιστα τῷ τὰ μὲν αὐτῶν ἔργα φύσεως εἶναι βιαίως ἀναγκαζομένης κινεῖσθαι πρὸς τινος αἰτίου νοσηροῦ, τὰ δὲ νοσώδεσιν ἔπεσθαι διαθέσειν, οὐδὲν εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν συμπραττούσης φύσεως· ἔνια δὲ ὑπ' ἀμφοῖν ἐνεργούντων γίνεσθαι, τοῦ τε νοσήματος ἅμα καὶ φύσεως*. Ὁρειβ., Ἱατρ. συν. 10, 18 [CMG VI/1/2, σ. 60, 3-6]: *ὁμως χρηστέον ταῖς μὲν διαδέσειν ἐπὶ τῶν μετὰ ῥίγους ἐπισημαιομένων καὶ ἀλγούντων καὶ σπωμένων καὶ ῥευματιζομένων καὶ αἱμορραγούντων καὶ παλμῶν καὶ λυγμῶν καὶ ἐμπνευματώσεων καὶ ἀγρυπνιῶν* Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἱατρ. 4, 57 [CMG IX/1, σ. 382, 23-25]: *παρέπεται δὲ τοῖς ἔλμινθας στοργγύλας ἔχουσι δηγμὸς ἐντέρων καὶ κοιλίας καὶ βήχης μικραὶ διερεθίζουσαι ξηραί, τισὶ δὲ καὶ λυγμὸς, ὕπνοι τε μετὰ παλμῶν καὶ ἀλόγων ἐξαναγκάσεων. Γὰρ τοὺς λόγους αὐτοὺς θεωρῶ ὅτι ἡ γραφὴ τοῦ χφ. V εἶναι ἡ ὀρθή, καὶ τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ:*

... ἡ ναρκώδης συναίσθησις ἡ παλμὸς ἡ λυγμὸς <ἡ> συνολκὴ ἡ φλυκταίνωσις,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἡ αἴσθησις νάρκης ἡ τρεμούλιασμα¹²⁵⁶ ἡ λόξυγγας ἡ σύσπασσις ἡ δημιουργία φλυκταίνων».

σ. 65, 14-16: *ἐμέτους εὐθέως παραληπτέον* [sc. οἱ δηλητήριοι εἰληφότες], *οἶον δι' ἐλαίου θερμοῦ ἢ ὑδρελαίου ἢ ὑδρομέλιτος. <...> προσπλακέντος αὐτῷ [...]* καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τούτων [sc. τῶν δηλητηρίων εἰληφότων] *παύσοιτο τὰ συμπτώματα, μετρίως χρῆσόμεθα τῇ ἀναληπτικῇ ἀγωγῇ.*

Στὸ παραπάνω χωρίο:

α') Ἡ ἐκδ. ἐσφαλμένως θέτει τελεία ὕστερα ἀπὸ τὸ ὑδρομέλιτος καὶ δηλώνει χάσμα ἀνάμεσα στὴ λέξη αὐτὴ καὶ στὴν ἐπόμενη¹²⁵⁷, ἀποσυνδέοντας ἔτσι τὸ τελευταῖο ἐμετικὸ βοήθημα (δι' ἐλαίου θερμοῦ ἢ ὑδρελαίου) ἢ ὑδρομέλιτος ἀπὸ τὴν ἔκφραση προσπλακέντος αὐτῷ ποὺ ἀκολουθεῖ· ὅπως θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια, δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος ποὺ ὑποδεικνύει ὅτι ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει ἐκπέσει κείμενο.

1254. Βλ. ΟΡΕΙΒ., Ἱατρ. συν. 45, 15 [CMG VI/2/1, σ. 168, 25-26]: *ἔστι μὲν οὖν συνολκὴ σωματῶν φύσει καμπτομένων καὶ ἐκτεινομένων.*

1255. Σχετικὰ παραδείγματα βλ. παρακάτω, σ. 377-378, στὴν παρατήρησις στὸ χωρίο, σ. 68, 9-11.

1256. Γὰρ τὴ σημασία αὐτὴ τοῦ παλμοῦ βλ. LSJ, στὸ λ.

1257. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 15: «Iac. statui».

β') Τὸ πραγματικὸ πρόβλημα τοῦ κειμένου ἐντοπίζεται στὸ δηλούμενο ἀπὸ τὸν γραφέα χάσμα¹²⁵⁸, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὴ γεν. *νίτρον λείου*, καὶ μετὰ τὸ *λείου* νὰ τεθεῖ ἄνω τελεία, ἀφοῦ ἔπεται ἡ ἀναγραφή καὶ ἄλλης θεραπευτικῆς ὑποδείξεως (ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ φράση ποὺ ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ χάσμα: *καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τούτων ...*).

Μὲ βάση τὰ παραπάνω τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἐμέτους εὐθέως παραληπτέον [sc. οἱ δηλητήριον εἰληφότες], οἶον δι' ἐλαίου θερμοῦ ἢ ὑδρελαίου ἢ ὑδρομέλιτος προσπλακέντος αὐτῷ [νίτρον λείου]. καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τούτων παύσοιτο τὰ συμπτώματα ...

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἀμέσως πρέπει νὰ προκληθοῦν ἔμετοι [sc. σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν λάβει κάποιο δηλητήριο], γιὰ παράδειγμα μὲ τὴν πόση θερμοῦ λαδιοῦ ἢ νεροῦ καὶ λαδιοῦ ἢ μελόνερου, στὸ ὁποῖο ἔχει ἀναμιχθεῖ καὶ τριμμένο νίτρο· καὶ ἂν βέβαια τοὺς σταματήσουν τὰ συμπτώματα ...».

Ἡ πρόταση αὐτὴ στηρίζεται στὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Παύλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 6, 29 [CMG IX/2, σ. 25, 17-19 καὶ σ. 26, 8-9]: *αὐτίκα τοίνυν μηδὲν ἀναβαλλόμενους ἔλαιον θερμὸν καθ' αὐτὸ ἢ καὶ μεθ' ὕδατος προσφέροντας ἐμείν ἀναγκάζειν [sc. τοὺς ὁποιοῦν εἰληφότας δηλητήριον] ... ποιεῖ δὲ καὶ τὸ νίτρον λείον σὺν ὑδρομέλιτι.*

σ. 65, 23-25: *χρῆ δὲ καὶ σιτία παντοδαπὰ διδόναι [sc. τοῖς δηλητήριον εἰληφόσι] καὶ εἰς κόρον. ἢ γὰρ συνεμεθήσεται τῇ τροφῇ τὸ φάρμακον καὶ τελέως ἐκριφήσεται τοῦ σώματος ἢ συμπλακήσεται. τὸ μὲν οὖν συμπλακήσεται τῇ τροφῇ †ἀμβλυτέραν ἴσχοι†.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες τρεῖς παρατηρήσεις:

α') Τὸ *καὶ (εἰς κόρον)* πρέπει μᾶλλον νὰ ὀβελισθεῖ. Ἡ ἔκφραση ποὺ ἐντοπίζεται σὲ παρόμοια συμφραζόμενα εἶναι, ἀπ' ὅσο κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστώσω, πάντοτε ἢ *εἰς κόρον* βλ. ἐνδεκτικὰ Εὐτέκν., *Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ.* 537-566 [σ. 81, 23-24 Παπαθωμ.]: *ἐσθίειν εἰς κόρον δίδου* Ὁρειβ., *Ἱατρ. συν.* 3, 2 [CMG VI/1/1, σ. 70, 9]: *εἰς κόρον ἐσθίειν* Ἀλέξ. Τραλλ., *Ἐπιστ. π. ἐλμ.* [II 593, 22 Puschm.]: *δίδου πάντα εἰς κόρον* Ἀέτ., *Λόγ. ἱατρ.* 2, 240 [CMG VIII/1, σ. 238, 25]: *εἰς κόρον ἐσθίειν* Ἱππιατρ. (Hipp. Ber.) 2, 12 [CHG I 19, 14-15 O.-H.]: *τροφὰς προσάγειν παντοίας εἰς κόρον*, κ.ἄ.

β') Τὸ *τὸ μᾶλλον* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ <τοῦ>το.

γ') Πρὶν ἀπὸ τὸ *συμπλακήσεται* πρέπει νὰ προστεθεῖ ὁ ὑποθ. σύνδ. *εἰ*.

δ') Ἡ τελευταία παρατήρηση ἀφορᾷ τὴν θεραπευτικὴν τρόπον τινὰ δρᾶση τῆς λήψεως ὑπερβολικῆς τροφῆς. Ἡ τροφή αὐτὴ εἴτε θὰ ἀναγκάσει τὸν ἄνθρωπο

1258. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 15: «post αὐτῷ spatium circ. undecim lit. V».

νά κάνει έμετό, όποτε ταυτόχρονα θα έμεσει και τó δηλητήριο, είτε θα άναμιχθεί με τó δηλητήριο. Στην τελευταία περίοδο τού έξεταζόμενου κειμένου δηλώνεται άκριβώς τó αποτέλεσμα τής άναμίξεως αúτης: τó δηλητήριο θα παραμείνει βέβαια στο στομάχι, ή δράση του όμως θα έξασθενήσει και συνεπώς θα βλάψει λιγότερο τόν άνθρωπο. Γι' αúτò μετά τó *ίσχοι* προτείνεται ή προσθήκη τής αίτ. *δύναμιν*. Ύπέρ τής συμπληρώσεως αúτης βλ. και τó άκόλουθο χωρίο τού Όρειβ., Βιβλ. πρòς Εύνάπ. 3, 63 [CMG VI/3, σ. 430, 23-25]: *και páλιν παντοδαπά σιτία λαβόντας εις κόρον αúθις έμειν' ή γάρ συνεκκενωθήσεται τó φάρμακον ή επικραθέν άμβλυτέραν έξει δύναμιν*.

Λαμβάνοντας λοιπόν ύπ' όψιν τά όσα έκτέθηκαν παραπάνω, προτείνω τó κείμενο, και ειδικότερα ή τελευταία περίοδος του, να έκδοθει ως άκολουθως:

χρή δέ και σιτία παντοδαπά διδόναι {και} εις κόρον' ή γάρ συνεμεθήσεται τή τροφή τó φάρμακον και τελέως έκριφήσεται τού σώματος ή συμπλακήσεται. <τού>το μέν ούν, <εί> συμπλακήσεται τή τροφή, άμβλυτέραν ίσχοι <δύναμιν>,

και να μεταφρασθει: «Πρέπει όμως να χορηγούνται και κάθε είδους τροφές κατά κόρον· γιατί τó δηλητήριο ή θα έμεθει μαζί με τήν τροφή και θα άποβληθει έντελώς από τó σώμα ή θα άναμιχθεί (μ' αúτην). Αúτò λοιπόν (δηλ. τó δηλητήριο), αν άναμιχθεί με τήν τροφή, έχει ήπιότερη δράση (= βλαπτική δράση)».

σ. 65, 28-34: (28) *έτι δέ κύστιν έκταράττοντος [sc. τού δηλητηρίου], έγκαθίσμασι χρηστέον θερμῷ ύδατι και ύδρελαίῳ ... (32) έπί δέ τήν έπιφάνειαν ήδη δεδραμηκότος, έμβροχῶν <ταίς> δια γλυκέος έλαίου θερμοῦ, πυρίαις τε και καταπλάσμασι τοίς δια γύρεως και τήλεως ...*

Ή γεν. *έμβροχῶν* πρέπει να διορθωθεί σε *δοτ.*¹²⁵⁹, δηλ.:

χρηστέον ... έμβροχαίς.

Βλ. σε όλόκληρο τó παραπάνω χωρίο τήν πώση τών ούσιαστικῶν πού έξαρτώνται συντακτικά από τó *χρηστέον*: *έγκαθίσμασι ... (έμβροχαίς) ... πυρίαις ... καταπλάσμασι*¹²⁶⁰. Τó ίδιο ισχύει και για τά ευρύτερα συμφραζόμενα, σ. 65, 28-66, 1.

σ. 66, 2-5: *χρή δέ πταρμικοίς χρήσθαι τοίς δια στρουθίου και πεπέρεως δια ρινεγχύτου ένιεμένους ή χυλῷ σεύτλου ή κυκλαμίνου ή σικύου άγρίου, και όσφραντά δέ προσάγειν λεία τριβέντα μετ' όξους.*

Στò χωρίο αúτò πρέπει να γίνουν οί άκόλουθες παρατηρήσεις:

1259. Έξ άλλου ή ίδια ή Ihm μετά τή διορθούμενη γραφή συμπλήρωσε τó άρθρο *ταίς*.

1260. Βλ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 53.

α') Ἡ δοτ. *χυλῶ* ἀποτελεῖ «διόρθωση» τῆς ἐκδ. ἀντὶ τῆς παραδεδομένης γεν. *χυλοῦ*¹²⁶¹. Πρόκειται ὅμως γιὰ ἀτυχή ἐπέμβαση, ἀφοῦ τὸ διὰ δὲν ἀφορᾶ μόνο τὰ διὰ *στρουθίου* καὶ *πεπέρεως* ἀλλὰ προφανῶς καὶ τὰ (διὰ) *χυλοῦ* *σεύτλου* ἢ (διὰ) *κυκλαμίνου* ἢ (διὰ) *σικύου ἀγρίου*, τὰ ὁποῖα ἐπίσης χρησιμοποιοῦνται (εἴτε μόνον τοὺς εἴτε σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλα) ὡς πταρμικά (εἴτε *ρίνέγχυτα* εἴτε *ὄσφρα-ντά*)· βλ. γιὰ τὸν *χυλὸ* α') τοῦ *τεύτλου* (*σεύτλου*) βλ. Γαλην., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 2 [XII 585, 12-13 K.]: *τεύτλων ἀφεψήματος ἢ χυλοῦ*, κ.ἄ.· β') τοῦ *κυκλαμίνου* βλ. αὐτόθι [XII 586, 6-7 K.]: *κυκλαμίνου χυλοῦ*· αὐτόθι [XII 590, 3 K.]: *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 6, 3 [CMG VIII/2, σ. 130, 27], κ.ἄ.· γ') τοῦ *σικύου* βλ. Γαλην., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 2 [XII 584, 7-8 καὶ 10-11 K.]: *σικύου ἀγρίου ρίζης*· αὐτόθι [XII 585, 11-13 K.]: *σικύων ἀγρίων φύλλων χυλὸς ἐγχεῖται ταῖς ρίσιν, αὐτὸς τε καθ' ἑαυτὸν καὶ μετὰ τεύτλων ἀφεψήματος ἢ χυλοῦ*, κ.ἄ.¹²⁶².

β') Ὅσον ἀφορᾶ τὴν διόρθωση ἀπὸ τὴν ἐκδ. τῆς παραδεδομένης γρ. *λειοτριβέντα* σὲ *λεῖα τριβέντα*¹²⁶³ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ἔκφραση ποῦ προκύπτει δὲν ἐντοπίζεται στὰ ἰατρικά κείμενα. Ἐπίσης οὔτε ἡ παραδεδομένη μετ. *λειοτριβέντα* (παρ' ὅλο ποῦ γραμματικὰ εἶναι ὀρθή) μαρτυρεῖται σὲ ἄλλο χωρίο στὰ κείμενα αὐτά¹²⁶⁴, ἀλλὰ κυρίως ἡ προστακτ. τοῦ ρήμ. *λειοτριβέω* (δηλ. *λειοτριβεῖ*), καθὼς καὶ κάποιοι ἄλλοι ἐγκλιτικοὶ τύποι του, ὅπως καὶ τὸ ἀπαρέμφ. *λειοτριβεῖσθαι*. Ἀντίθετα, σὲ ὅλα τὰ χωρία τῆς ἀρχαίας ἰατρικῆς γραμματείας, ὅπου χρησιμοποιεῖται μετ. τοῦ *λειοτριβέω* γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ πολτοποίηση κάποιων φαρμακευτικῶν ὑλικῶν, ἐντοπίζεται ὁ παθητικὸς τ. *λειοτριβηθεῖς*. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς πιστεύω ὅτι τὸ *λειοτριβέντα* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *λειοτριβ<ηθ>έντα*. Βλ. Φιλοῦμ., Π. *ιοβ.* 7, 6 [CMG X/1/1, σ. 12, 1-2]: *πράσα καὶ κρόμμυα καὶ σκόροδα, ποτὲ μὲν λειοτριβθέντα καταπλασσέσθω*· Διοσκουρ., Π. *ὑλ. ἰατρ.* 1, 125 [I 115, 5-6 Wellm.]: *μετὰ ἐλαίου τὰ κελύφη [sc. τῶν Ποντικῶν καρῦων] κεκαυμένα καὶ λειοτριβθέντα*· Π. *ἀπλ. φαρμ.* 1, 169 [III 216, 20-21 Wellm.]: *ἢ ἀμόργη καὶ μέλι καὶ λιθάργυρος, ἴσα λειοτριβθέντα καὶ ἐψηθέντα*· Σωρ., *Γυν.* 2, 5 [CMG IV, σ. 56, 3-4]: *ἢ φοίνικες λείοι μετὰ ἄρτου καὶ ὄξυκράτου λειοτριβθέντες*, κ.ἄ.

1261. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 4: «*χυλῶ* scripsi: *χυλοῦ* V».

1262. Βλ. καὶ τὰ πταρμικά ποῦ καταγράφονται ἀπὸ τὸν ΑΡΕΤ., Ὁξ. *νοῦσ. θερ.* 1, 2 [CMG II, σ. 100, 26-27]: *καὶ τῶν ἄλλων τῶν πταρμικῶν κρέσσον πεπέριος, ἔλλεβόρου, στρουθίου, εὐφορβίου, καὶ Χρον. νοῦσ. θερ.* 1, 2 [CMG II, σ. 145, 25-26]: *εἶδη δὲ πταρμικῶν μὲν πέπερι, στρουθίου ἢ ρίζα, κάστορος [τοῦ] ὄρχις, τὸν ΓΑΛΗΝ., Π. *συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 2 [XII 590, 2-4 K.]: πταρμικά. πεπέρεως λευκοῦ, ἔλλεβόρου λευκοῦ, καστορίου, εὐφορβίου, στρουθίου, κυκλαμίνου χυλοῦ ξηροῦ ἴσα προερεθίσας πτερῶ ἐμφύσα, καὶ τὸν ΑΕΤ., *Λόγ. ἰατρ.* 6, 3 [CMG VIII/2, σ. 130, 25-28]: καὶ πταρμικά προσάγειν ταῖς ρίσιν δι' ἔλλεβόρου λευκοῦ καὶ στρουθίου καὶ πεπέρεως καὶ καστορίου καὶ ταῖς ρίσιν ἐγχείειν ἐλατήριον μετὰ γάλακτος ἢ κυκλαμίνου χυλὸν ἢ αὐτὴν τὴν ρίζαν ξηρὰν λείαν ἐμφυσᾶν.*

1263. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 5: «*λεῖα τριβέντα* scripsi: *λειοτριβέντα* V».

1264. Ἀλλὰ καὶ γενικὰ στὰ ἐκδεδομένα ἀρχαῖα κείμενα.

Ἡ ἀποκαταστημένη λοιπὸν μορφή τοῦ χωρίου πρέπει νὰ ἔχει ὡς ἐξῆς:

χρῆ δὲ πταρμικοῖς χρῆσθαι τοῖς διὰ στρουθίου καὶ πεπέρεως διὰ ῥινεγχύτου ἐνιεμένοις, ἢ χυλοῦ σεύτλου, ἢ κυκλαμίνου, ἢ σικύου ἀγρίου, καὶ ὄσφραντὰ δὲ προσάγειν λειοτριβ<ηθ>έντα μετ' ὄξους.

σ. 66, 17-21: πρὸς δὲ τὰ {κατὰ} μετὰ ψύξεως ἀναιροῦντα [sc. δηλητήρια] ἄλλα σὺν ὄξομέλιτι διδόμενα ἄγαν ὠφελεῖ. πρὸς δὲ τὰ μεθ' ἑλκώσεως ἀναιροῦντα οἶνον μίξας μέλιτι σὺν ἐλαίῳ δίδου ὡς πλείστον. καὶ τὸ κίτρον δὲ προεσθιόμενον παντὶ θανασίμῳ δηλητηρίῳ ἀντιπαθὲς {γάρ} ἐστίν. Ἀφρικανὸς μάρτυς αὐτόπτης γεγνηώς ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Στῆ φράση πρὸς δὲ τὰ {κατὰ} μετὰ καταψύξεως ἀναιροῦντα [sc. δηλητήρια] ὁ ὀβελισμὸς εἶναι περιττός¹²⁶⁵. ἀρκεῖ νὰ ἀλλάξουν θέση οἱ προθ. κατὰ καὶ μετὰ. Ἐξ ἄλλου ὁ συνήθης ὄρος γιὰ τὴ δράση τῶν δηλητηρίων ποὺ ἐπιφέρουν τὸν θάνατο μετὰ πάγωμα τοῦ σώματος εἶναι κατάψυξις καὶ ὄχι ψύξις· βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενον ἔργο, σ. 72, 18-19: καὶ κατηφεῖς γίνονται [sc. οἱ πίνοντες τὴν ρίζαν τοῦ μανδραγόρου] καὶ καταψυχθέντες εἰς βαρὺν ὕπνον καὶ καρῶδη καταφέρονται· ἐπίσης βλ. Γαλην., Π. κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 3, 6 [XI 551, 17-552, 1 K.]: ἐπεὶ τό γε κώνειον οὐ μόνον οὐ καταψύξει τοὺς ψάρας οὐδ' ἀναιρεῖ καθάπερ ἡμᾶς· πρβ. καὶ 10, 2 [XII 258, 16-18 K.]· [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 17 [σ. 28, 8-9 Spr.]: μήκωνος δὲ ὁποῦ ποθέντος παρακολουθεῖ καταφορὰ μετὰ καταψύξεως· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 43 [CMG IX/2, σ. 32, 15-16]: μήκωνος δὲ ποθέντι ὁπῶ παρακολουθεῖ καταφορὰ μετὰ καταψύξεως¹²⁶⁶.

β') Ἡ ἐκδ. θεωρεῖ ὅτι ὁ τ. ἄλλα εἶναι (1) στὸ σχολιαζόμενον χωρίο (σ. 66, 17) ὄνομαστ. πληθ. (ἄλλα διδόμενα), ἐνῶ (2) στὸ εὐρετήριο ὄνομαστ. ἐνικ., βλ. στὸ λ. ἄλα(ς). Ὡστόσο ὁ τ. ἄλα ὡς ὄνομαστ. οὐδετ. δὲν ἐντοπίζεται σὲ κανένα, τουλάχιστον ἐκδεδομένο, κείμενο· μαρτυρεῖται μόνον ὡς αἰτιατ. ἐνικ. τοῦ οὐσ. ἄλς, ἄλός, ὁ· βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 5, 5 [XII 866, 5 K.]: ἄλα ὄρυκτὸν μέλιτι φυράσας (πρόκειται γιὰ αἰτιατ. ἐνικ. τοῦ οὐσ. ἄλς)· αὐτόθι [XII 891, 12 K.]: ἄλας περίπασσε (πρόκειται γιὰ αἰτιατ. πληθ. τοῦ οὐσ. ἄλς ἢ γιὰ αἰτιατ. ἐνικ. τοῦ οὐδ. ἄλας)· Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 4, 7 [CMG VI/1/1, σ. 104, 4]: τὸν δ' ἄλα μέτριον ἐμβάλλειν· 4, 9 [CMG VI/1/1, σ. 107, 18-19]: τὸν δ' ἄλα ἱκανὸν καταπάσσειν, κτλ.¹²⁶⁷.

1265. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 17: «κατὰ delevi».

1266. Βλ. ὁμως στὸ κεφ. γιὰ τὸ κώνειο στὸν ΟΡΕΙΒ., Ἰατρ. συν. 11, Κ 47 [CMG VI/1/2, σ. 114, 24], καὶ στὸν ΠΛΥΛ. ΑἰΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 42 [CMG IX/2, σ. 32, 3] (ψύξις).

1267. Εἶναι προφανῶς ἐντελῶς ἐσφαλμένο νὰ υἱοθετεῖ κάποιος ἀμάρτυρους τύπους, ἐνῶ ὑπάρχει δυνατότητα τὰ προβλήματα τοῦ κειμένου νὰ ἀντιμετωπισθοῦν μετὰ βάση παράλληλα χωρὶα εἴτε τοῦ ἴδιου τοῦ ἔργου εἴτε ἄλλων παρομοίου περιεχομένου. Ἐπισημαίνω ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ

Συνεπῶς τὸ ἐσφαλμένο ἄλλα ... διδόμενα πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ σὲ ἄλλας ... διδόμενον. Βλ. καὶ λίγο παραπάνω, σ. 46, 8: ἡ ἄλλας σὺν πίσση ὕγρᾳ λειωθέν¹²⁶⁸.

γ') Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρόταση καὶ τὸ κίτρον δὲ προεσθιόμενον παντὶ θανασίμῳ δηλητηρίῳ ἀντιπαθὲς {γάρ} ἐστίν, θεωρῶ πιθανότερο νὰ πρόκειται γιὰ δύο προτάσεις, καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν πρώτη ἔχει ἐκπέσει τὸ ρῆμα, ὅποτε δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ὁ ὀβελισμὸς τοῦ γάρ ἀπὸ τὸν Rohde¹²⁶⁹, τὸν ὁποῖον υἱοθετεῖ ἡ ἐκδ. Ὡς πιθανότερη θεωρῶ τὴ συμπλήρωση τοῦ χωρίου μὲ τὸ ρ. βοηθεῖ. Γιὰ τὴν προσθήκη τοῦ βοηθεῖ, καὶ γενικὰ γιὰ τὴ μορφή τῶν δύο τελευταίων προτάσεων, βλ. καὶ τὴ φράση μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει τὸ κεφ. προφυλακτικὰ δηλητηρίων ἀπλᾶ βοηθήματα, στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται καὶ τὸ κείμενο ποῦ ἐξετάζεται ἐδῶ (σ. 66, 7-8): τὰ προφυλακτικὰ βοηθήματα ἀντιπαθῶς ἔχοντα πρὸς τὰ δηλητήρια βοηθεῖ¹²⁷⁰.

δ') Τὴν τελευταία πρόταση τοῦ παραπάνω χωρίου ὁ Rohde τὴ χωρίζει ἀπὸ τὸ προηγούμενο κείμενο μὲ ἄνω τελεία¹²⁷¹, ἐνῶ ἡ Ihm μὲ τελεία· ἔτσι προκύπτει μιὰ πρόταση χωρὶς ρῆμα καὶ χωρὶς αὐτὸ νὰ ἐννοεῖται εὐκόλα (οὔτε ὅμως καὶ ἡ νοηματικὴ σύνδεση τῆς προτάσεως αὐτῆς μὲ τὰ προηγούμενα εἶναι σαφῆς καὶ ὁμαλή). Συνεπῶς ὅποιαδήποτε στίξη τοῦ κειμένου καὶ ἂν γίνεи ἀποδεκτὴ, ἡ φράση Ἀφρικανὸς ... βασιλέως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελεῖ μόνη τῆς ἡμιπερίοδο ἢ περιόδο. Π' αὐτὸ πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὰ προηγούμενα μὲ τὸ ὤς, καὶ ἡ στίξη νὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Ihm. ἐνῶ στὴ σ. 39 τῆς Εἰσαγωγῆς τῆς («Verschiedene Wortstämme») κάνει λόγο γιὰ δύο μόνον τύπους τοῦ οὐσ. ποῦ σχολιάζεται ἐδῶ («τὸ ἄλλα (66.17, τὸ ἄλλας (46.8)»), στὸ Εὐρετήριο τῆς ἐκδόσεως (σ. 156) συμπεριλαμβάνει καὶ τὸν τύπο ἄλλς (τὸν ὁποῖο συνδέει μὲ σχετικὲς ἀναφορὲς σὲ δέκα ὀκτῶ χωρία) Ἐτσι τὴν πτώση ἄλλας τῆς φράσεως, σ. 50, 9: ἡ ἄλλας σὺν ὀξομέλιτι κατὰπλασσε, τὴν ἐκλαμβάνει προφανῶς ὡς αἰτιατ. πληθ., ἀφοῦ ἡ σχετικὴ παραπομπὴ καταγράφεται στὸ λ. ἄλλς· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ χωρίο, σ. 52, 6: ἡ ἄλλας μετὰ σταφίδων ἐπιτίθει (οἱ ὑπόλοιπες παραπομπὲς ποῦ περιλαμβάνονται στὸ λ. αὐτὸ ἀφοροῦν πτώσεις τοῦ οὐσ. ἄλλς). Ἀπὸ τὰ παραπάνω καθίσταται σαφῆς ὁ ἀμέθοδος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἡ ἐκδ. ἀντιμετωπίζει τὸ κείμενο. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 296, ὑπόσημ. 1059.

1268. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι καὶ στὸν Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 5, 6 [CMG X/1/1, σ. 10, 7]: ἄλλας λείον (καὶ σὲ ἄλλα δύο χωρία) μαρτυρεῖται τὸ οὐσ. ἄλλας (οὐδ.), ἀλλὰ καὶ οἱ πτώσεις ἄλός, ἀλί, ἀλῶν, ἄλσιν, οἱ ὁποῖες προέρχονται κανονικὰ ἀπὸ τὸ ἀρσ. ἄλλς, ἀλλὰ ὁ ἐκδότης τοῦ Φιλομένου Μ. Wellmann, προφανῶς ἐπειδὴ στὸ ἐν λόγω ἔργο μαρτυρεῖται μόνον ἡ ὄνομ. ἄλλας, τό, τίς θεωρεῖ πτώσεις αὐτοῦ τοῦ οὐδ. οὐσ., καὶ τίς καταγράφει στὸ σύνολό τους στὸ λ. ἄλλας.

1269. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: «γάρ del. Rohde». Βλ. καὶ ROHDE, Aelius Promotus, σ. 282 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 401]: «γάρ wohl zu streichen».

1270. Κατὰ δεύτερο λόγο στὸ σχολιαζόμενο χωρίο θὰ μπορούσε νὰ προταθεῖ ἡ διόρθωση (ἄγαν) ὠφελεί. Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Διοσκοῦρ., Π. ἕλ. ἰατρ. 1, 115 [I 109, 8 Wellm.]: δύναμιν δὲ ἔχει [sc. τὰ κίτρια] ποθέντα ἐν οἴνῳ ἀντενεργεῖν θανασίμοις.

1271. Βλ. ROHDE, Aelius Promotus, σ. 282 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 401].

... ἀντιπαθὲς γάρ ἐστιν, <ὡς> Ἀφρικανός [sc. φησὶ ἢ μαρτυρεῖ ἢ ἱστορεῖ],
 μάρτυς αὐτόπτης γεγωνῶς ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως¹²⁷².

Βλ. καὶ στὸ ἴδιο τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 57, 22: Δημόκριτος δὲ ἱστορεῖ
 ὡς καὶ αὐτόπτης τοῦ ζώου γεγωνῶς, ταῦτα. Σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὡς
 σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα βλ. Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 15, 3 [CMG X/1/1, σ. 19, 10-
 11]: μᾶλλον δὲ κατὰ <τὰ> νῶτα, ὡς καὶ Νίκανδρος μαρτυρεῖ οὕτως: Γαλην., Π.
 Ἴπποκρ. καὶ Πλάτων. δογμ. 2, 3 [V 224, 12-13 K. = CMG V/4/1/2, σ. 114, 8-9]: ὡς
 αὐτὸς ὁ Χρῦσιππος ἔργῳ μαρτυρεῖ· στὸν ἴδιο, Ὑπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Ἐπιδημ. Α' 3,
 5 [XVII/A', σ. 278, 9-10 K. = CMG V/10/1, σ. 139, 22]: μέμνησο τοιγαροῦν, ὡς ἡ
 πείρα μαρτυρεῖ· Ὀρειβ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 143 [CMG VI/3, σ. 104, 12]: δριμύ
 γάρ ἐστι καὶ ἔλκοι, ὡς καὶ ὁ Γαληνὸς μαρτυρεῖ· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 26
 [CMG IX/1, σ. 203, 12]: ὅσα περὶ τράχηλον, ὡς μαρτυρεῖ Γαληνός, κ.ἄ.

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω τὸ σύνολο τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου πιθανό-
 τατα πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

πρὸς δὲ τὰ μετὰ καταψύξεως ἀναιροῦντα [sc. δηλητήρια] ἄλας σὺν ὄξο-
 μέλιτι¹²⁷³ διδόμενον ἄγαν ὠφελεί. πρὸς δὲ τὰ μεθ' ἑλκώσεως ἀναιροῦντα
 οἶνον μίξας μέλιτι σὺν ἐλαίῳ δίδου ὡς πλεῖστον. καὶ τὸ κίτρον δὲ προεσθιόμενον
 παντὶ θανασίμῳ δηλητηρίῳ <βοηθεῖ>· ἀντιπαθὲς γάρ ἐστιν, <ὡς> Ἀφρικα-
 νός, μάρτυς αὐτόπτης γεγωνῶς ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Κατὰ τῶν δηλητηρίων ποὺ προκαλοῦν θάνατο μὲ κατά-
 ψυξη (τοῦ σώματος) ὠφελεί πάρα πολὺ ἀλάτι ποὺ χορηγεῖται μὲ ὀξύμελι¹²⁷⁴.

1272. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἡ μετ. γεγωνῶς δὲν ἔχει τὴ σημασία γιὰ τὴν ὁποία κάνει λόγο
 ὁ E. ROHDE, Γέγονε in der Biographica des Suidas, *RhM* 33 (1878) 161-220 καὶ 638· ὅ.π. 34 (1879)
 620-622 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 114-184]. Ἐξ ἄλλου στίς περιπτώσεις ποὺ καταγράφει ὁ
 Γερμανὸς φιλόλογος καὶ στίς ὁποῖες τὸ γεγωνῶς δηλώνει τὴν περίοδο ἀκμῆς κάποιου προσώπου
 τὰ συμφραζόμενα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά. Ἀντίθετα στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο εἶναι λογικότερο
 νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ φράση μάρτυς αὐτόπτης γεγωνῶς ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως — ἄσχετα ἀπὸ τὴ
 συγχρονιστικὴ ἀξία της — παραπέμπει σὲ κάποιον συγκεκριμένο συμβάν, προφανῶς στὴν ἀποτροπὴ
 τῆς δηλητηρίασεως τοῦ Ἀντιγόνου, γεγωνῶς τοῦ ὁποίου αὐτόπτης μάρτυρας ὑπῆρξε ὁ Ἀφρικανός.
 Ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., Π. πυρετ. 5 [I 379, 1-4
 Puschm.]: ἐνδέχεται δ' εἶναι καὶ γέροντα νοσεῖν τριταῖον, ἅπαν τὸ εἶδος τοῦ γνησίου τριταίου καὶ πᾶσαν
 τὴν κίνησιν διαφυλάττοντα. ἐγὼ γοῦν αὐτόπτης ἐγενόμην τούτων ἐπὶ τινος γέροντος, ὃς ἤμει ξανθὴν
 χολήν. Βλ. καὶ ROHDE, Aelius Promotus, σ. 269 [= RODHE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 386] (: «Africanus, der
 ein Zeitgenosse eines Königs Antigonus heisst»). Γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ Ἀντιγόνου βλ. ROHDE, Aelius
 Promotus, σ. 282, ὑπόσημ. 1 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 401, ὑπόσημ. 1], ὅπου ὁ συγγραφέας
 ἐκφράζει τὴν ἄποψη ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Ἀντίγονο, γιὸ τοῦ Ἀριστοβούλου καὶ κυβερνήτη τῆς Ιου-
 δαίας, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ βασιλέως καὶ ποὺ τὸ 38 π.Χ. θανατώθηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Μὲ
 τὸν Rohde συμφωνεῖ καὶ ὁ M. WELLMANN, Africanus (7), *RE* I/1 (1893) 715-716.

1273. Ὁξύμελιτι| Ὁξύμελιτι?

1274. Δηλ. μίγμα ὄξους καὶ μέλιτος.

Ἐναντίον ἐκείνων (τῶν δηλητηρίων) ποὺ ἐπιφέρουν θάνατο προξενώντας ἔλκη νὰ χορηγεῖς ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερο κρασί, ἀφοῦ τὸ ἀναμίξεις μὲ μέλι καὶ λάδι. Καὶ τὸ κίτρο, ὅταν προτρώγεται¹²⁷⁵, δρᾷ κατὰ παντὸς θανατηφόρου δηλητηρίου· γιατί εἶναι ἀντιφάρμακο, ὅπως λέει ὁ Ἀφρικανός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε αὐτόπτης μάρτυρας στὴν περίπτωση τοῦ βασιλιᾶ Ἀντιγόνου»¹²⁷⁶.

σ. 66, 25-30: ἀντίδοτος ἄφθαρτος καλουμένη, ἦν ἐδεξάμην παρὰ Πολυείδου θηριακοῦ ἐν Κυρήνῃ· καρύων βασιλικῶν οὐγγίας β', ἰσχάδων τὸ ἐντὸς οὐγγίας β', σησάμου οὐγγίαν α' κόπτε κατ' ἰδίαν ἕκαστον, καὶ ὁμοῦ λιπαίνων ἐλαίῳ λευκῷ καὶ ποιήσας <...> καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος δίδου ἔν· καὶ οὐ μὴ ἄψηται αὐτοῦ καθόλου θανάσιμον φάρμακον· τινὲς δὲ {καὶ} προσμίγουσι καὶ πηγάνου οὐγγίας δ'.

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Ἡ ἔκφραση τὸ ἐντὸς πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ τοῦ ἐντός· σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 306, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο σ. 52, 33-34.

β') Ἡ ἐκδ. ὀρθὰ σημειώνει χάσμα μετὰ τὴ μετ. ποιήσας¹²⁷⁷. Τὸ ἴδιο ἀντίδοτο ἐντοπίζεται καὶ στὸν Σ. Ἰούλιο Ἀφρικανό, Κεστοὶ 2, 7 (ἀπὸ τὸ κεφ.: πρὸς τὸ μὴ δηλητηρίῳ ἀλίσκεσθαι): ... καὶ ποιεῖν σφαιρία καρύου Ποντικοῦ μέγεθος καὶ λαμβάνειν ἐκάστης ἡμέρας ἔν¹²⁷⁸. Ἄν καὶ συνήθως σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα ἐντοπίζεται ἡ ἔκφραση ποιῶ ἢ ἀναπλάττω τροχίσκους¹²⁷⁹, στὸ προκείμενο χωρίο τὸ ἐν (δίδου ἐν) μᾶς κατευθύνει στὴν ἐπιλογή τῆς γρ. σφαιρία, αὐτῆς δηλ. ποὺ ὑπάρχει στὸν Σ. Ἰούλιο Ἀφρικανό.

γ) Τὸ προσμίγουσι πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ προσμί<σ>γουσι· βλ. καὶ παραπάνω, 290, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 48, 18-24, καὶ σ. 336, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 59, 32-60, 3.

Πιθανότατα λοιπὸν τὸ σχετικὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἑξῆς:

ἀντίδοτος ἄφθαρτος καλουμένη, ἦν ἐδεξάμην παρὰ Πολυείδου θηριακοῦ ἐν Κυρήνῃ· καρύων βασιλικῶν οὐγγίας β', ἰσχάδων τοῦ ἐντὸς οὐγγίας β', σησάμου οὐγγίαν α' κόπτε κατ' ἰδίαν ἕκαστον, καὶ ὁμοῦ λιπαίνων ἐλαίῳ

1275. Ὅταν τρώγεται πρὶν ἀπὸ τὴ λήψη δηλητηρίου, δηλ. ὅταν τρώγεται ἀπὸ κάποιον προληπτικὰ σὲ περίπτωση ὑπονοίας γιὰ δηλητηρίασή του. Βλ. καὶ σ. 67, 18-19: ἄλλο. κιτρίου, πηγάνου, πεπέρεως <ἴσα> (supplevi)· ταῦτα ἐσθιόμενα ἅπασαν ἐπιβουλήν δηλητηρίων ἀνατρέπει.

1276. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 53-55.

1277. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 28: «lac. statui».

1278. Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ ΑΕΤ., Λόγ. ἱατρ. 12, 1 [σ. 13, 12-13 Κωστομ.]: ἀνάπλασε σφαιρας ἐχούσας καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος καὶ δίδου.

1279. Βλ. π.χ. ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 205, 17-18 Κ.]: καὶ ποιῶν τροχίσκους καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος δίδου μετ' οἰνομέλιτος· ΑΕΤ., Λόγ. ἱατρ. 11, 29 [σ. 580, 6-7 D.-R.]: ἀναλάμβανε μέλιτι ἐφθῶ καὶ ἀνάπλασε τροχίσκους· αὐτόθι [σ. 578, 14-15 D.-R.]: λείου ὕδατι καὶ ἀναλαβῶν τροχίσκους καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος καὶ δίδου, κ.ἄ.

λευκῶ καὶ ποιήσας <σφαιρία>¹²⁸⁰ καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος δίδου ἔν, καὶ οὐ μὴ ἄψηται αὐτοῦ καθόλου θανάσιμον φάρμακον. τινές δὲ {καὶ} προ- σμί<σ>γουσι καὶ πηγάνου οὐγγίας δ'.

σ. 67, 5: ἄλλη [sc. ἀντίδοτος πρὸς δηλητήρια] Ἀντιγόνου τοῦ Νικαέως¹²⁸¹ ἦν ἐκέκτητο καὶ Θεόδωρος ὁ Μακεδών.

Πιθανότατα ἢ μᾶλλον ἀδόκιμη καὶ ἀσυνήθιστη σὲ παρόμοια συμφραζόμενα ἔκφραση ἦν ἐκέκτητο («τὴν ὁποία εἶχε στὴν κατοχὴ του ...») πρέπει νὰ διορθω- θεῖ σὲ ἢ ἐκέχρητο ... («τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσε καὶ ὁ Θεόδωρος ὁ Μακεδών»). Ἐξ ἄλλου τὸ ἦν ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Rohde ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ἦ¹²⁸². Γιὰ τὴν ἔκφραση ἦ ἐκέχρητο καὶ τὶς διαφορὲς παραλλαγές της¹²⁸³ βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 1, 1 [XII 384, 15-16 K.]: ὥστε καὶ τὴν δίαιταν αὐτοῦ γινώσκεις, ἦ μὴν ἤδη τριῶν ἢ τεττάρων ἐκέχρητο· 3, 1 [XII 625, 1-2 K.]: ὠτική ἐκ τῶν Γάλλου ἢ χρώμαι· 7, 2 [XIII 17, 5 K.]: ἀρτηριακὴ ἢ Βλάστου ἢ χρώμαι· αὐτό- θι [XIII 31, 6-8 K.]: ἀρτηριακὴ ... ἢ χρώμαι ἐκ τῶν Ἀπολλωνίου καὶ Ἀλκιμίων- νος· Π. ἀντιδ. 2, 8 [XIV 147, 7 K.]: ταύτη Νικομήδης ὁ βασιλεὺς ἐχρήτη· αὐτό- θι [XIV 147, 13-14 K.]: ἀντίδοτος Κωδίου Τούκου, ἢ καὶ Κρατερὸς ἐχρήσατο· Ἄετ., Λόγ. ἰατρ. 2, 111 [CMG VIII/1, σ. 192, 25-26]· 15, 15 [σ. 88, 21-89, 1 Zerb.]· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 4, 5 [CMG IX/1, σ. 326, 30-31], κ.ἄ.¹²⁸⁴.

σ. 67, 14-17: ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] πρὸς πάντα καθόλου καὶ πρὸς πάσας δόσεις φαρμάκων· ἀριστολοχίαν ἀρεχε ἀπογεύεσθαι τοῖς ὑπονοοῦσι καὶ ἦν τι πικρᾶς ἀντι- λάβωνται ποιότητος, οὗτοι κατὰ φύσιν ἔχουσιν. εἰ δὲ γλυκείας, φαρμακείαν <...>.

1280. Στὰ χωρία ἐκεῖνα τῶν ἰατρικῶν συγγραμμάτων, ὅπου ἀναγράφονται μόνον οἱ δόσεις τῶν φαρμάκων (π.χ. καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγεθος) καὶ ὄχι ἡ μορφή πού θὰ ἔχουν οἱ δόσεις αὐτές (τροχίσκοι, κολλούρια, σφαιρία, κυάμινα μεγέθη κτλ.), πρόκειται γιὰ φάρμακα πού μετὰ τὴ σκευ- ασίαν τοὺς συνήθως δὲν ἔχουν στερεὰ ἢ ἐντελῶς στερεὰ μορφή· βλ. π.χ. ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὰ Ἰππιατρ. (HIPP. BER.) 42, 5 [CHG I 212, 19-21 O.-H.]: ταῦτα πάντα λειώσας καὶ ποιήσας καρύου Ποντικοῦ μέγεθος μετὰ οἴνου ξέστου ἑνὸς διὰ κέρατος ἔγχει (προπότισμα), καὶ Ἰππιατρ. (HIPP. PAR.) 1106 [CHG II 108, 25-109, 1 O. - H.]: ἐγχυματίσωμεν ὅπου Κυρηναϊκοῦ ὅσον καρύου Ποντικοῦ μέγεθος δι' οἴνου κοτυλῶν γ', ἐγχεῖν δὲ διὰ ρινῶν (φάρμακο γιὰ πιθανὰ ἐσωτερικὰ τραύματα)· πρβ. καὶ Ἰππιατρ. (EXC. LUGD.) 169 [CHG II 307, 9-10 O.-H.]: καὶ ποιῶν καρύου Ποντικοῦ τὸ μέγε- θος, δίδου μεθ' ὕδατος κυάθους γ' (ἀντίδοτος).

1281. Γιὰ τὸν Ἀντίγονο τὸν Νικαέα βλ. ROHDE, Aelius Promotus, σ. 270, ὑποσημ. 4 [= ROHDE, Kleine Schriften, τ. 1, σ. 387, ὑποσημ. 4]. Βλ. καὶ στὴν Εἰσαγωγή, σ. 76, ὑποσημ. 175.

1282. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ., καὶ ROHDE, Aelius Promotus, σ. 283 [= ROHDE, Kleine Schriften, τ. 1, σ. 402]. Βλ. καὶ τὴν ἀμέσως ἐπόμενη ὑποσημ.

1283. Γιὰ τοὺς διαφόρους τύπους τοῦ ρ. χρώμαι σὲ σχέση μετὰ τὴν παράθεση καὶ χρῆση ἰα- τρικῶν συνταγῶν βλ. καὶ FABRICIUS, Pharmakologen, σ. 109-110 (: «Die Formel ψ (ἦ) χρώμαι und ähnhliches»), καὶ σ. 174-179 (: «ψ (ἦ) χρώμαι und verwandte Formeln»).

1284. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 55-56.

Πιθανότατα τὸ χάσμα πού ἡ ἐκδ. ἐντοπίζει μετὰ τὴν αἰτίατ. *φαρμακείαν*¹²⁸⁵ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἑξῆς:

... *φαρμακείαν* <δεῖ ὑπονοεῖν>,

δηλ.: «... πρέπει κάποιος νὰ ὑποψιασθεῖ δηλητηρίαση».

Πρβ. καὶ Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 5, 113 [CMG VIII/2, σ. 95, 4-5]: *εἰ δὲ καὶ σφοδρὸν τὸν κίνδυνον ὑπονοεῖς ἔσεσθαι*¹²⁸⁶.

σ. 67, 18-19: ἄλλο· *κιτρίου, πηγάνου, πεπέρεως· ταῦτα ἐσθιόμενα ἅπασαν ἐπιβουλήν δηλητηρίων ἀνατρέπει.*

Στὸ προκείμενο χωρίο δὲν ὑποδεικνύεται ἡ ἐναλλακτικὴ βρώση τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ ἀπλᾶ φάρμακα, γιατί τότε δὲν θὰ ἀπαιτοῦνταν γεν. πτώση ἀλλὰ αἰτίατ., ὅπως π.χ. στὸ χωρίο: σ. 67, 15: *ἀριστολοχίαν παρέχε ἀπογεύεσθαι τοῖς ὑπονοοῦσι* [sc. πιεῖν δηλητήριον]. Ἐπίσης πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν ἀπαρίθμηση διαφόρων ἀπλῶν φαρμάκων, πού δὲν ἀποτελοῦν συστατικὰ ἐνὸς σύνθετου σκευάσματος, ἀλλὰ χορηγοῦνται τὸ κάθε ἓνα χωριστά, ἀφ' ἐνὸς δὲν γίνεται λόγος γιὰ ποσότητά τους, ἢ γίνεται ὄχι γιὰ τὸ κάθε ἓνα χωριστά ἀλλὰ συνολικὰ κατὰ τὴ δήλωση τοῦ τρόπου χορηγήσεώς τους (καὶ πρόκειται, ἀπὸ ὅσο ἔχω διαπιστώσει, πάντοτε γιὰ ἴση ποσότητα), καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀκολουθεῖ σχετικὴ ἔκφραση πού δηλώνει αὐτὴ τὴν ἀνεξάρτητη χρῆση τοῦ κάθε φαρμάκου· βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 58, 22-24, ὅπου τὴν ἀπαρίθμηση ἐννέα ἀπλῶν φαρμάκων ἀκολουθεῖ ἡ φράση: *ἕκαστον τούτων πότιζε λείον* [correxī: *λεῖα* ed.]¹²⁸⁷ *μετ' οἴνου*. ἐπίσης βλ. Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 15, 12 [CMG X/1/1, σ. 20, 18-21]: *πότιζε δὲ* [sc. τοῖς ὑπὸ φαλαγγίων πεπληγῶσι] *ἄβροτόνου <τὸ>*¹²⁸⁸ *σπέρμα καὶ ἄνηθον καὶ ἀριστολοχίαν καὶ ἐρέβινθον ἄγριον καὶ κύμινον Αἰθιοπικὸν καὶ κεδρίδας λείας καὶ πλατάνου φλοιδὸν καὶ τὸ σπέρμα τῆς τριφύλλου πόας, ἐκάστου κατ' ἰδίαν ...*: τὰ βοηθήματα αὐτὰ καταγράφονται καὶ ἀπὸ τὸν [Διοσκουρ.], *Π. ἰοβ.* 21 [σ. 81, 6-10 Spr.], ὅπου ἡ πρόταση πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἔχει ὡς ἀκολουθῶς (σ. 81, 9-10): *τούτων δὲ ἐκάστου διδόναι κατ' ἰδίαν δραχμάς β' μετ' οἴνου κοτύλης α'.* Ἀντίθετα ἢ γεν. μετὰ τὴν ὁποία ἐκφέρονται τὰ τρία οὐσιαστικὰ πού δηλώνουν τὰ φαρμακευτικὰ ὑλικά μᾶς ὑποχρεώνει νὰ δεχθοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ συνδυασμένη χρῆση τους, καὶ συνεπῶς ὅτι στὸ ἀρχικὸ κείμενο καταγραφόταν ἡ ποσότητά τους, ἢ ὁποία μᾶλλον ἦταν ἡ ἴδια καὶ γιὰ τὰ τρία¹²⁸⁹. τὸ χωρίο δηλ. πρέπει νὰ εἶχε τὴν ἀκόλουθη μορφή:

1285. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 17: «lac. statui».

1286. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 56.

1287. Γιὰ τὴ διόρθωση αὐτὴ βλ. παραπάνω, σ. 329, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 58, 21-24.

1288. Ὁ Wellmann ἀνακάλεσε τὴν προσθήκη τοῦ αὐτῆ· βλ. στὴν ἐκδ. τοῦ Φιλομένου (σ. 40).

1289. Ἐκτὸς καὶ ἂν πρόκειται γιὰ τὴ δημιουργία τριῶν διαδοχικῶν λαθῶν στὴν ἴδια πρόταση,

ἄλλο· κίτριου, πήγανου, πεπέρεως <ἴσα>· ταῦτα ἐσθιόμενα ἅπασαν ἐπιβουλήν δηλητηρίων ἀποτρέπει¹²⁹⁰.

Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 263-264, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 44, 21-23.

σ. 67, 23-28: νάρδου Συριακῆς, ζιγγιβέρεως Τρωγοδυτικῆς, κρόκου ἀνὰ δραχμὰς ε', κασσίας ἐρυθρᾶς, κινναμώμου ἀνὰ δραχμὰς δ', κόστου λευκοῦ δραχμὰς β', σχοίνου ἄνθους δραχμὰς ι', λιβάνου δραχμὴν α', ρόδων ἄνθη ξηρῶν δραχμὰς δ', πεπέρεως μέλανος δραχμὰς δ', <...> οὐγγίας γ', σκορδίου δραχμὰς πέντε, πολίου δραχμὰς δ', χαμαΐδρουος δραχμὰς γ', ἀριστολοχίας δραχμὰς γ', κόστου δραχμὴν α', νήσσης ἄρρενος αἵματος, κηροῦ <ἀνά> δραχμὰς ε', κόψας ...

Πρὶν ἐκτεθοῦν οἱ προτάσεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ παραπάνω χωρίου, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι γι' αὐτὲς ἔχει ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν τὸ κείμενο τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ἴδιου φαρμάκου καὶ ἀπὸ τὸν Αἰλ. Προμ., *Δυναμ.* 44, 2 [σ. 126, 7-11 Crism.]: νάρδου Συριακῆς, σμύρνης τρωγλίτιδος, κρόκου ἀνὰ δραχμὰς στ', κασσίας ἐρυθρᾶς, κινναμώμου ἀνὰ δραχμὰς δ', κόστου λευκοῦ δραχμὰς β', σχοίνου ἄνθους δραχμὰς γ', λιβάνου ἄρρενος δραχμὴν α', ἄνθους ρόδων ξηρῶν δραχμὰς δ', πεπέρεως μακροῦ δραχμὴν α' καὶ τριόβολον, σκορδίου δραχμὰς ε', πολίου δραχμὰς δ', χαμαΐδρουος δραχμὰς γ', ἀριστολοχίας δραχμὰς γ', κόστου δραχμὴν α', νήσσης ἄρρενος αἵματος ξηροῦ δραχμὰς ε', κόψας ...¹²⁹¹.

Στὸ χωρίο αὐτὸ λοιπὸν πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Τὸ ζιγγίβερι, ἂν καὶ κατὰ τὸν Ὀρειβάσιο, εἶναι φυτὸν γεννώμενον ἐν τῇ Τρωγλοδυτικῇ Ἀραβίᾳ¹²⁹², στὰ ἰατρικὰ κείμενα καταγράφεται πάντοτε χωρὶς τὸ ἐπίθ. ποὺ δηλώνει τὸν τόπο ὅπου φύεται. Ἀντίθετα τὸ ἐπίθ. Τρωγλοδυτικὸς χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ χαρακτηρίσει μόνον ἓνα εἶδος σμύρνης. Ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες

δηλ. τὸ ἀρχικὸ κείμενο θὰ πρέπει νὰ εἶχε τὴν ἀκόλουθη μορφή: ἄλλο· κίτριον, πήγανον, πέπερι· ταῦτα ..., ὅποτε μᾶλλον δὲν θὰ ὑποδεικνυόταν καὶ ἡ συνδυασμένη βρώση τους. Καὶ πάλι ὁμως ἡ προσθήκη, γιὰ νὰ εἶναι ἀπολύτως σαφῆς, κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐκτενέστερη: ἄλλο· κίτριον, πήγανον, πέπερι· ταῦτα ἐσθιόμενα <καθ' ἕκαστον> ἅπασαν ... Βλ. καὶ παραπάνω, 372, ὑποσημ. 1275.

1290. Καταγραφή ἀνάλογη μὲ αὐτὴν ἐντοπίζεται στὸ ἀκόλουθο χωρίο, ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 8 [XIV 146, 17-147, 2 Κ.]: Ἀπολλωνίου Μυός. πήγανον φύλλα κ', κάρνα βασιλικὰ β', ἄλδος χόνδρον α', ἰσχάδας β'· ταῦτα νήσσει ἐσθίειν δίδου, καὶ κωλύει βλάπτεσθαι ὑπὸ τῶν θανασίμων.

1291. Στὴν ἀναγραφὴ αὐτῆ τοῦ *Δυναμεροῦ* ἐντοπίζονται οἱ ἀκόλουθες διαφορὲς σὲ σχέση μὲ τὸ ἀντίστοιχο φάρμακο τοῦ Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.: α') μετὰ τὴν ἔκφραση νάρδου Συριακῆς στὸ *Δυναμ.* παραλείπεται ἡ γραφὴ ζιγγιβέρεως β') λιβάνου ἄρρενος (*Δυναμ.*) — λιβάνου (Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.)· γ') ἄνθους ρόδων ξηρῶν (*Δυναμ.*) — ρόδων ἄνθη ξηρῶν (Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.)· δ') πεπέρεως μακροῦ δραχμὴν α' καὶ τριόβολον (*Δυναμ.*) — πεπέρεως μέλανος δραχμὰς δ' <...> οὐγγίας γ' (Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.)· ε') νήσσης ἄρρενος αἵματος ξηροῦ δραχμὰς ε' (*Δυναμ.*) — νήσσης ἄρρενος αἵματος κηροῦ <ἀνά> δραχμὰς ε' (Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.).

1292. Βλ. ΟΡΕΙΒ., Ἱατρ. συν. 11, Ζ 2 [CMG VI/1/2, σ. 103, 30-31]: ζιγγίβερι ἰδίον ἐστι φυτὸν γεννώμενον ἐν τῇ Τρωγλοδυτικῇ Ἀραβίᾳ πλεῖστον.

περιπτώσεις, τὸ ἐπίθ. αὐτὸ ἔχει τὴ μορφή *Τρωγλοδυτικός* καὶ ὄχι *Τρωγοδυτικός* (ὅπως τὸ ἐκδίδει ἡ *Ihm*)¹²⁹³. Γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς σμύρνης ὡς *Τρωγλοδυτικῆς* (σπανιότερα *Τρωγλίτιδος*) ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ μορφή αὐτῆ τοῦ ἐπίθ. βλ. Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 1, 64 [I 57, 12-13 Wellm.]: *πρωτεύει δὲ ἡ Τρωγλοδυτικῆ* [sc. σμύρνα], *καλουμένη ἀπὸ τῆς γεννώσης αὐτὴν χώρας* Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 6, 6 [XII 938, 11 K.]: *σμύρνης Τρωγλοδυτικῆς* Ὁρειβ., *Ἰατρ. συν.* 12, Σ 35 [CMG VI/1/2, σ. 143, 22]: *πρωτεύει δ' ἡ Τρωγλοδυτικῆ καλουμένη* αὐτόθι [CMG VI/1/2, σ. 143, 24]· *Σύν. πρὸς Εὐστάθ.* 2, 56 [CMG VI/3, σ. 47, 16]· *Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 2, 196 [CMG VIII/1, σ. 225, 23-24]· 3, 115 [CMG VIII/1, σ. 304, 13]· 8, 31 [CMG VIII/2, σ. 442, 11]: *μετὰ σμύρνης τρωγλίτιδος*, κ.ἄ. *Κυραν.* 2, 3, 23 [σ. 118 Kaim.], κ.ἄ. Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ ἐπισημάνω ὅτι τὸ *ζιγγίβερι* μαρτυρεῖται μόνον ὡς γένους οὐδεν., ὁπότε τὸ *Τρωγλοδυτικῆς* τοῦ κειμένου (κατὰ τὴν ἔκδοση) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συνάπτεται μὲ αὐτό. Ἄρα εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ ἐν λόγω ἐπίθ. ἔχει ἐκπέσει φαρμακευτικὸ ὑλικὸ θηλ. γένους, καὶ τὸ μόνον τέτοιο ὑλικὸ ποῦ ἐντοπίζεται στὰ ἱατρικὰ κείμενα, χαρακτηριζόμενον ἀπὸ τὸ ἐν λόγω ἐπίθ., εἶναι ἡ *σμύρνα*¹²⁹⁴.

β') Ἡ ἔκφραση *ρόδων ἄνθη ξηρῶν* εἶναι λανθασμένη, ἐπειδὴ ἡ ποσότητα *δραχμᾶς δ'* προσδιορίζει ἄμεσα τὰ ἄνθη, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖται γεν. πτώση (*ἀνθέων*).

γ') Μετὰ τὴν ἔκφραση *πεπέρεως μέλανος δραχμᾶς δ'* ἡ ἐκδ. ὀρθὰ ἐντοπίζει χάσμα¹²⁹⁵. σ' αὐτὸ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὁ σύνδ. *καί*, ἀφοῦ προφανῶς ὁ γιατρὸς σημειώνει ὅτι ἀπὸ τὸ πιπέρι ἀπαιτοῦνται τέσσερις δραχμῆς καὶ τρεῖς οὐγγιές (βλ. τὸ χωρίο τοῦ *Δυναμεροῦ*, ποῦ καταγράφεται λίγο παραπάνω).

δ') Μετὰ τὴν ἔκφραση *νήσσης ἄρρενος αἵματος κηροῦ* ἡ ἐκδ. ἐντοπίζει χάσμα καὶ τὸ συμπληρώνει¹²⁹⁶. Τὸ *κηροῦ* ὁμως ἀποτελεῖ λάθος, πιθανότατα παρανόληση τοῦ ἀντιγραφέα, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *ξηροῦ*, στὸ ὁποῖο καὶ πρέπει νὰ διορθωθεῖ. Μὲ τὴ διόρθωση αὐτὴ δὲν ὑπάρχει πλέον λόγος νὰ σημειωθεῖ στὸ κείμενο χάσμα καὶ φυσικὰ οὔτε ἀνάγκη γιὰ συμπλήρωση. Βλ. καὶ Γαλην., *Π. ἀντιδ.* 2, 3 [XIV 123, 14 K.]: *ξηροῦ τε νήσσης αἵματος* (ὡς συστατικὸ ἀντιδότου).

Συνεπῶς, ὕστερα ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

νάρδου Συριακῆς, ζιγγιβέρεως, <σμύρνης> Τρωγ<λ>οδυτικῆς, κρόκου ἀνά δραχμᾶς ε', κασσίας ἐρυθρᾶς, κινναμώμου ἀνά δραχμᾶς δ', κόστου λευκοῦ δραχμᾶς β', σχοίνου ἄνθους δραχμᾶς ι', λιβάνου δραχμῆν α', ρό-

1293. Βλ. ΕΚΑΤΑΙΟΣ, ἄλ. 25 Jacoby: *ἀπὸ γὰρ τῆς Τρωγλοδυτικῆς*, καὶ [ΚΑΛΛΙΣΘ.], *Διήγ. Ἀλεξ.* (rec. α) 3, 34, 4, 3: *καὶ μύρραν Τρωγλοδυτικῆν*.

1294. Γιὰ σχετικὲς παραπομπές βλ. λίγο παραπάνω.

1295. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 26: «lac. statui».

1296. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 28: «ἀνά addidi».

δων ἀνθέων ξηρῶν δραχμὰς δ', πεπέρεως μέλανος δραχμὰς δ' <καί> οὐγγίας γ', σκορδίου δραχμὰς πέντε, πολίου δραχμὰς δ', χαμαΐδρνος δραχμὰς γ', ἀριστολοχίας δραχμὰς γ', κόστου δραχμὴν α', νήσσης ἄρρενος αἵματος ξηροῦ δραχμὰς ε', κόψας ...

σ. 68, 9-11: οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ [sc. τῶν πεποκότων ἀκόνιτον] ταραχώδεις γίνονται καὶ ὕφαιμοι, καὶ τρόμος καὶ παλμὸς κατὰ τὸ σῶμα ὅλον.

Τὸ οὐσ. παλμὸς ἀποτελεῖ «διόρθωση» τῆς Ihm, μὲ βάση κείμενο τοῦ Διοσκουρίδη, ἀντὶ τῆς παραδεδομένης γρ. σπασμὸς. Ὡστόσο πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἀφ' ἑνὸς ὅτι τὸ ἐν λόγῳ διοσκουρίδειο κείμενο δὲν υἰοθετεῖται ἀπὸ τὸν ἐκδ. καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι σ' αὐτὸ δὲν ἐντοπίζεται ἡ λέξη παλμὸς¹²⁹⁷. Ἄσχετα πάντως ἀπὸ τὰ παραπάνω ἢ προτεινόμενη διορθωση δὲν εἶναι ἀπαραίτητη¹²⁹⁸. Ἐξ ἄλλου ὁ σπασμὸς εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ συμπτώματα αὐτῶν ποῦ ἔχουν λάβει κάποια δηλητηριώδη οὐσία· βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 72, 1 (μηκῶνιον): ἐπὶ τέλει δὲ σπασμὸς· σ. 74, 4 (χαμαιέων): διαστροφή προσώπου ἢ σπασμὸς· σ. 74, 12 (θρομβωθὲν γάλα): θλιβόμενοι δὲ σπασμῶ κρατοῦνται· ἐπίσης βλ. [Διοσκουρ.], Π. δηλητ., ὅπου ἡ λέξη παλμὸς δὲν ἐντοπίζεται οὔτε μία φορά, 14 [σ. 26, 6 καὶ 13-14 Spr.] (σαρδονία πόα): παραφορὰν διανοίας ἐπιφέρει καὶ σπάσματα ... καθόλου δέ, ὡς πρὸς σπασμὸν, ὅλην τὴν θεραπείαν δεῖ ποιεῖσθαι· 19 [σ. 29, 11-12 Spr.] (φαρικόν): ἐπιφέρει δὲ παράλυσιν ποθὲν μετὰ παρακοπῆς καὶ σπασμοῦ· 25 [σ. 34, 14 Spr.] (αἷμα ταύρειον): μετὰ σπασμοῦ ἰσχυροῦ. Τέλος πρβ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸν Φίλουμ. Π. ἰοβ. 1, 3 [CMG X/1/1, σ. 4, 17] (ὑδροφοβία): συμπίπτει δὲ μετὰ σπασμῶν· 14, 3 [CMG X/1/1, σ. 17, 15] (σκορπιόπληκτοι): ἔμετοι, λυγμοί, σπασμοί· 15, 8 [CMG X/1/1, σ. 20, 3] (φαλαγγιόδηκτοι):

1297. Βλ. τὸ σχετικὸ κριτ. ὑπόμν. τῆς Ihm στὸν στίχ. 10: «παλμὸς scripsi coll. Diosc. eur. Π 141, 22 codd. FM». Βλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 141 [III 309, 22 Wellm.] (κριτ. ὑπόμν.): «in fine add. ὁπὸν μήκωνος σὺν σφέκλῃ ξηρᾷ (ξη F) σὺν ὄξει χρίειν σημεία δὲ ἀκόνιτου· τρέμει τὸ σῶμα καὶ ἄλλεται καὶ ὀγκοῦται καὶ πελιοῦται F (del. M²)» (προφανῶς ἡ Ihm θεωρεῖ ὅτι στὸ ἄλλεται λανθάνει τὸ οὐσ. παλμὸς).

1298. Πὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ τρόμου, τοῦ σπασμοῦ καὶ τοῦ παλμοῦ βλ. α') γιὰ τὸν τρόμον ΓΑΛΗΝ., Π. τρόμ. καὶ παλμ. καὶ σπασμ. καὶ ρίγ. 3 [VII 586, 6-7 K.]: ὁ τρόμος μὲν οὖν γίνεται τῆς ὀχούσης καὶ κινούσης τὸ σῶμα δυνάμειος ἄρρωστίας· β') γιὰ τὸν σπασμὸν βλ. 8 [VII 638, 17-639, 6 K.]: πασῶν γὰρ τῶν καθ' ὀρμὴν κινήσεων ἐπιτελουμένων διὰ τῶν μυῶν, ὅταν ἐπὶ τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς ἀνελκόμενοι συνεπισπάσωνται τῶν μορίων ἕκαστον εἰς ὃ καταπεφύκασιν, ἐπειδὴν γένηται τι πάθος εἰς τὰσιν αὐτοῦς ἄγον, ἀκολουθεῖ τούτῳ κίνησις, ὁμοία μὲν τῇ κατὰ φύσιν, ἀβούλητος δέ, καὶ καλεῖται τὸ πάθος σπασμὸς· γ') γιὰ τὸν παλμὸν βλ. 4 [VII 588, 17-589, 1 K.]: ἀλλὰ καὶ παραπάνω, σ. 364, ὑποσημ. 1253, ἐνῶ γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς «ἀβούλητες» κινήσεις βλ. 2 [VII 585, 18-586, 6 K.]: ἀλλ' ἢ γε διὰ τῶν μυῶν τε καὶ τῶν νεύρων γινομένη [sc. κίνησις] καθ' ἣν καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὰ σκέλη κινούμεν, ἐν τρόμοις καὶ σπασμοῖς καὶ ρίγσει νοσώδεσιν, ἐνίοτε δὲ καὶ τοῖς παλμοῖς φαίνεται. πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα παθήματα πλημμελεῖς κινήσεις εἰσὶ τῶν αὐτῶν ὀργάνων, ἀφ' ὧν ὑγιαίνοντων αἱ καθ' ὀρμὴν ἐπιτελοῦνται κινήσεις.

σύντασις ἰγνύας εἰοκῦια σπασμῶ¹²⁹⁹, καὶ 16, 3 [CMG X/1/1, σ. 22, 1] (ἀσπιδόδηκτοι): πρὸς τέλει δὲ σπασμός.

σ. 68, 12-14: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ πεποκότες ἀκόνιτον] λαμβάνοντες πράσιον, ὀρίγανον, χαμελαίαν, πήγανον, ἀψίνθιν, ἀβρότονον. ταῦτα ὑφέν [...] ¹³⁰⁰ τῶν φύλλων λεάνας μετὰ μέλιτος δίδου πιεῖν μετὰ οἴνου.

Στὸ προκείμενο χωρίο ἀναγράφεται ἓνα πόμα πού δρᾷ κατὰ τοῦ ἀκονίτου. Τὰ καταγραφόμενα ὑλικά πού ἀποτελοῦν συστατικά τοῦ φαρμάκου εἶναι στὸ σύνολό τους φυτὰ καὶ πρέπει πιθανότατα νὰ πολτοποιηθοῦν, ἀφοῦ προηγουμένως ἀφαιρεθοῦν τὰ φύλλα τους (μὲ ἄλλα λόγια, νὰ πολτοποιηθεῖ ὅλο τὸ μέρος τοῦ φυτοῦ, κορμός, κλαδάκια, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φύλλα)· αὐτὸ τουλάχιστον μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσουμε ἀπὸ τὴν τελευταία φράση πού παραδίδεται πλημμελῶς. Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὰ παραπάνω καθὼς καὶ τὴν ἔλλιπῶς παραδεδομένη γρ. ὑφέν¹³⁰¹ [...] προτείνω ὡς πιθανὴ τὴν ἀκόλουθη συμπλήρωση τοῦ χωρίου:

... ταῦτα, ὑφεμ[ένων] τῶν φύλλων, λεάνας μετὰ μέλιτος δίδου πιεῖν μετὰ οἴνου,

καὶ τὴν ἀκόλουθη μετάφραση: «... αὐτά, ἀφοῦ ἀφαιρεθοῦν τὰ φύλλα τους, ἀφοῦ τὰ πολτοποιήσεις μὲ μέλι, δίνε νὰ τὰ πιοῦν μὲ κρασί».

Πιθανότατα ἡ ἔλλιπής αὐτὴ μετοχὴ σχετίζεται μὲ τὴ δυσκολία τοῦ γραφέα νὰ διαβάσει τὸ τελευταῖο τμήμα τῆς σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μὴ κατανοητὸ ἴσως γι' αὐτὸν νόημα τοῦ χωρίου, καὶ γι' αὐτὸ ἄφησε στὸ σημεῖο αὐτὸ κενὸ (ὅπως ἐξ ἄλλου κάνει καὶ σὲ πάρα πολλὰ σημεία τοῦ χφ.)¹³⁰².

σ. 68, 17-18: καὶ ἡ σιδήρου σκωρία καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου <...>.

Τὸ χάσμα πού ὀρθᾶ διαπιστώνεται στὸ τέλος τοῦ παραπάνω χωρίου πιθανότατα πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἀκολούθως:

καὶ ἡ σιδήρου σκωρία καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου <βοηθεῖ>.

1299. σύντασις <περὶ τὰς ἰγνύας> Wellm.: γιὰ τὴ μὴ ἀναγκαιότητα τῆς προσθήκης βλ. παραπάνω, σ. 189-190, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου.

1300. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 18: «post ὑφέν spat. circ. septem lit. V»· ὁ ὑπολογισμὸς τῶν γραμμάτων ἀπὸ τὴν Ihm εἶναι προφανῶς λανθασμένος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν αὐτοψία τοῦ χφ.

1301. Ἡ Ihm τονίζει τὴ γρ. ὑφέν σάν νὰ πρόκειται γιὰ λέξη πού παραδίδεται ἀκέραια, κάτι πού προφανῶς δὲν ἰσχύει.

1302. Ἡ παράλειψη τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς μετ. ὑφεμ[ένων], καὶ εἰδικότερα τῆς καταλήξεως -ων (σύμφωνα φυσικὰ μὲ τὴν προτεινόμενη συμπλήρωση), δὲν πρέπει νὰ συνδιασθεῖ μὲ τὸ ἄρθρο τῶν πού ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ, τουλάχιστον στὴν παρούσα περίπτωση, ὁ γραφέας ὄχι μόνο δὲν παραλείπει κείμενο ἀσυνείδητα ἐξ αἰτίας τῆς ὁμοιότητας, ἀλλὰ ἀντίθετα καθιστᾷ σαφές ὅτι δὲν διαβάζει κάτι, ἀφήνοντας τὸ κατὰ προσέγγιση ἀντίστοιχο κενό.

Βλ. καὶ τὴν πρώτη πρόταση τῆς ἐνότητος, ὅπου καταγράφονται τὰ φάρμακα κατὰ τῆς πόσεως τοῦ ἀκονίτου, σ. 68, 12: *βοηθοῦνται δὲ λαμβάνοντες πράσιον, ὀρίανον, χαμελαίαν ...*¹³⁰³.

σ. 68, 18-20: *ἄλλο· ζωμόν μοσχείων λιπαρῶν κρεῶν ὡς πλείστα σὺν πηγάνῳ πινέτω καὶ ἐμείτω, ὡς Ἐπαινέτης ὁ ριζοτόμος.*

Τὸ ὡς πλείστα πρέπει νὰ διορθωθεῖ μάλλον σὲ ὡς πλείστον, ἐπειδὴ δὲν ἀναφέρεται στὰ κρέατα ἀλλὰ στὸν ζωμόν. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση αὐτὴ καὶ στὰ ἀκόλουθα χωρία τοῦ ἴδιου ἔργου· βλ. σ. 50, 4: *κατάντλει τοίνυν τοὺς τόπους θερμῷ ἐλαίῳ ὡς πλείστῳ* σ. 66, 18-19: *οἶνον μίξας μέλιτι σὺν ἐλαίῳ δίδου ὡς πλείστον* σ. 68, 36-37: *βάλε οἶνον γλυκὺν ὡς πλείστον* σ. 69, 26: *γάλα συνανακόψας γλυκεῖ δίδου πιεῖν ὡς πλείστον* σ. 71, 18-19: *καὶ οἶνον δίδου γλυκὺν ὡς πλείστον* σ. 75, 4-5: *ἢ γάλα ὄνειον ... δίδου δὲ πιεῖν ὡς πλείστον*. Σὲ ὅλα τὰ παραπάνω χωρία ἡ ἐξεταζόμενη ἔκφραση εἶναι ἑναρμονισμένη μὲ τὸ γένος τοῦ οὐσ. στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται (ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη δεχθοῦμε τὴν ἐπιρρηματικὴ χρῆση τῆς, πάλι θὰ ἔπρεπε νὰ διορθώσουμε τὸ σχολιαζόμενο χωρίο)¹³⁰⁴.

σ. 68, 29-31: *συμβαίνει δὲ ἅμα τῷ ληφθῆναι [sc. τὸ τοξικόν] τὸ μὲν ὄλον σῶμα βαρύνεσθαι, τὴν δὲ γλῶσσαν παχύνεσθαι καὶ τὰ χεῖλη μετ' οἰδήματος πλείστου <...> ἀναχρέμπτει τε καὶ πτύει ξηρὰ καὶ ῥήσεται τὰ οὖλα.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα, παρὰ τὴν ἀντίθετη ἄποψη τῆς ἐκδ.¹³⁰⁵. Ἡ φαινομενικὴ ἀσυνταξία τοῦ ὀφείλεται στὸ ἰδιαίτερα συχνὰ παρατηρούμενο φαινόμενο στὰ ἱατρικὰ κείμενα, σὲ διαδοχικὲς προτάσεις νὰ ἀλλάζει ἡ σύνταξη (: ἡ ἀπρόσωπη νὰ γίνεται προσωπικὴ ἢ ἡ παθητικὴ νὰ γίνεται ἐνεργητικὴ ἢ σὲ διαδοχικὲς προτάσεις νὰ ἀλλάζει τὸ ὑποκείμενο). Βλ. (γιὰ τὴ σύνταξη): σ. 77, 3-5: *ληφθὲν οὖν [sc. τὸ ποτὸ ποὺ παρασκευάζεται ἀπὸ σάρκα φρύνου] πυρετὸν καὶ ἄχροϊαν ποιεῖ ἐμπύρησι δὲ τὰ ἄκρα. πολλῶ δὲ ἄσθματι κρατούμενος [sc. ὁ πιών] εἰς δύσπνοϊαν ἐκτρέπεται. γίνεται δὲ καὶ τὸ στόμα δυσῶδες, κ.ἄ. πολλά.* Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ, ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται (χωρὶς τὸ ὑποτιθέμενο κενό):

συμβαίνει δὲ ἅμα τῷ ληφθῆναι [sc. τὸ τοξικόν] τὸ μὲν ὄλον σῶμα βαρύνεσθαι, τὴν δὲ γλῶσσαν παχύνεσθαι καὶ τὰ χεῖλη μετ' οἰδήματος πλείστου, ἀναχρέμπτει τε καὶ πτύει ξηρὰ, καὶ ῥήσεται τὰ οὖλα,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ταυτόχρονα μὲ τὴ λήψη [sc. τοῦ τοξικοῦ] συμβαίνει ὁλόκληρο τὸ σῶμα νὰ γίνεται βαρὺ, ἡ γλῶσσα καὶ τὰ χεῖλη νὰ πρήζονται μὲ πάρα

1303. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 56.

1304. Πρβ. σ. 71, 5-6: *ἐπὶ πλέον δὲ τοὺς ζωμούς δίδου ποιεῖν.*

1305. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 31: «lac. statui».

πολύ μεγάλο οίδημα, ό άνθρωπος βήχει και βγάξει ξηρά πτύελα, και σχίζονται τὰ ούλα του».

Για την άλλαγή τών ύποκειμένων μέσα στην ίδια περίοδο βλ. ακόμη, στο έδω έξεταζόμενο έργο, σ. 54, 10-11: *λιπαίνεται δέ κηρωτή μαλακή όλον τὸ σῶμα, κατάπλασσε δέ βολβῶ ἢ πολυγόνω· επίσης Παῦλ. Νικ., Π. νοσημ. 17, 5-7 [σ. 74 Ier. Bio]: μαρμαρυγαί πρό τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῖς [sc. τοῖς σκοτωματικοῖς] ἀποφέρονται καί σκοτοδινίαί, καί τήν κεφαλὴν κατακλίνουσι καθάπερ οἱ νυστάζοντες 27, 7-9 [σ. 88 Ier. Bio]: παρέπεται δέ αὐτοῖς [sc. τοῖς ὑδροφόβοις] λυγμός, καί φόβος γίνεται παντός ὕδατος· συνέλκονται δέ οὔτοι καί καί σπῶνται καί κνίζουσι καί δάκνουσιν ἑαυτούς, κ.ά.¹³⁰⁶. Βλ. καί παραπάνω, σ. 317, ὑποσημ. 1116.*

σ. 68, 32-34: *καί βοᾶ [sc. ὁ εἰληφῶς τοξικόν] τοῖς ὀφθαλμοῖς λοξὸν βλέπων, τρύζει δέ καί τοὺς ὀδόντας καί {συνε}σπᾶται συνεχέστερον.*

Ὁ ὀβελισμὸς τοῦ *συνε* προτάθηκε ἀπὸ τὸν Schmidt¹³⁰⁷ καί υἰοθετήθηκε ἀπὸ τὴν έκδ. Ἄν ὅμως θεωρήσουμε πιθανὸν ὅτι τὸ λάθος προέκυψε ἀπὸ σφάλμα τοῦ γραφέα, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ ρῆμα μὲ τὴν αὐξησὴ του, ἢ πιθανότερα ἐπηρεάσθηκε ἀπὸ τὸ *συνεχέστερον*, τότε ὁ ὀβελισμὸς πρέπει νὰ περιορισθεῖ ὡς ἑξῆς:

... *συνε}σπᾶται συνεχέστερον.*

Πρβ. Γαλην., Π. τῶν ἐν σφυγμ. αἰτ. 4, 20 [IX 195, 7-8 K.]: *πειρᾶται ἢ δύναμις ἐπισπᾶσθαι συνεχέστερον*, καί Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 18 [CMG IX/1, σ. 164, 11]: *ἐπειδὴ τὰ παραλυθέντα μόρια ἢ συσπᾶται ἢ χαλᾶται*¹³⁰⁸.

σ. 69, 1-4: *ἢ ρόδιον ἔλαιον διανοίξας τὸ στόμα [sc. τῶν εἰληφῶτων τοξικόν] ἔνσταξον ἢ μηλοκυδῶνια ἢ κοινὰ ἢ κοκκύμηλα μεθ' ὕδατος ἐψήσας δίδου ροφεῖν, ἢ χαλβάνην καί οἶνον δίδου, καί τὸ σπέρμα τῆς γογγύλης σὺν οἴνω πίνειν. ταῦτα ἐπὶ ἰκανὰς ἡμέρας ἐστὶ τὰ διδόμενα, ἔστ' ἂν δυνήσεται ἐστᾶναι.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Προφανῶς στὴν τελευταία πρόταση τοῦ χωρίου αὐτοῦ, δηλ. στὴ φράση *ταῦτα ἐπὶ ἰκανὰς ἡμέρας ἐστὶ τὰ διδόμενα, ἔστ' ἂν δυνήσεται ἐστᾶναι*, ὑπάρχει κάποιο πρόβλημα στὴν παράδοση· εἶναι σαφές ὅτι τὸ *τὰ* πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ.

β') Στὸ πρῶτο τμήμα του, στὸ ὁποῖο καταγράφονται τὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα συνιστώμενα θεραπευτικὰ σκευάσματα, ἡ ἐντολὴ γιὰ τὴ χορήγησή τους ἀντιστοιχεῖ στὴν προστακτ. *δίδου*, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τελευταῖο φάρμακο, ὅπου αὐτὴ δὲν παραδίδεται· βλ.: [...] *ἢ μηλοκυδῶνια ἢ κοινὰ ἢ κοκκύμηλα μεθ' ὕδατος ἐψήσας δίδου ρο-*

1306. Βλ. καί ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 56-57.

1307. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 34: «*συνε*- del. Schmidt».

1308. Βλ. καί ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 57.

φεῖν, || ἢ χαλβάνην καὶ οἶνον δίδου, || καὶ τὸ σπέρμα τῆς γογγύλης σὺν οἴνῳ πίνειν. Κατὰ τὴ συνήθη πρακτικὴ σὲ τέτοιου εἴδους κείμενα, ἢ ἴδια ἐντολὴ ἐπαναλαμβάνεται γιὰ κάθε φάρμακο, ἀκόμη καὶ ἂν αὐτὰ καταγράφονται διαδοχικά, τὸ ἓνα στὴ συνέχεια τοῦ ἄλλου· βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο κείμενο, σ. 71, 17-20: ἔλαιον μετ' οἴνου ἀνακόψας δίδου πιεῖν, || ἢ ὀπὸν Κυρηναϊκὸν μετ' οἴνου ἢ σίλφιον δίδου πιεῖν, || ἢ καὶ οἶνον δίδου γλυκύν, καὶ σ. 76, 20-23: ἰσχάδας μετ' οἴνου τρεῖς δίδου κόψας, || καὶ συνεψήσας γλυκύν μετὰ γάλακτος δίδου πιεῖν πολύν, || ἢ φοίνικας ἀποβρέξας οἴνῳ καὶ συνεψήσας δίδου, || ἢ νίτρον ὁμοίως μετ' ὕδατος ἀνέσας [V: ἀλέσας Ihm] δίδου, || ἢ γάλακτος βοείου <...> μετ' ἐλαίου δίδου¹³⁰⁹. Στὶς ἐκφράσεις αὐτὲς ἐνδέχεται νὰ παραλείπεται τὸ ἀπαρέμφατο ποὺ πολλὲς φορὲς συνδέεται μὲ τὴν προστακτ. δίδου καὶ δηλώνει τὸν τρόπο χορηγήσεως τοῦ φαρμάκου (π.χ. πιεῖν/πίνειν, ῥοφεῖν, ἐσθίειν κτλ.), τότε ὅμως ὁ τρόπος τῆς χορηγήσεως καθίσταται ἐντελῶς σαφὴς ἀπὸ τὴν κατάσταση (ρευστὴ ἢ στερεά) τοῦ φαρμάκου.

Λαμβάνοντας λοιπὸν ὑπ' ὄψιν αὐτὴ τὴ συνήθη πρακτικὴ, πιστεύω ὅτι τὸ δίδου πρέπει μᾶλλον νὰ προστεθεῖ καὶ στὸ σημεῖο τοῦ κειμένου ποὺ ἀφορᾷ καὶ τὸ τέταρτο ἀπὸ τὰ φάρμακα ποὺ καταγράφονται στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, τὸ ὁποῖο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποκαθίσταται ὡς ἀκολουθῶς:

ἢ ῥόδιον ἔλαιον διανοίξας τὸ στόμα ἔνσταξον, ἢ μηλοκυδώνια ἢ κοινὰ ἢ κοκκύμηλα μεθ' ὕδατος ἐψήσας δίδου ῥοφεῖν, ἢ χαλβάνην καὶ οἶνον δίδου, καὶ τὸ σπέρμα τῆς γογγύλης σὺν οἴνῳ <δίδου> πίνειν. ταῦτα ἐπὶ ἰκανὰς ἡμέρας ἐστὶ {τὰ} διδόμενα, ἔστ' ἂν δυνήσεται ἐστάναι,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἢ ἀφοῦ ἀνοίξεις τὸ στόμα [sc. αὐτῶν ποὺ ἔχουν λάβει τοξικὸ] στάξε μέσα ῥόδινο ἔλαιο, ἢ ἀφοῦ βράσεις μὲ νερὸ κυδώνια ἢ κοινὰ μῆλα ἢ κοκκύμηλα δώσε νὰ πιοῦν (τὸ ἐκχύλισμα), ἢ δίνε τους χαλβάνη μὲ κρασί, καὶ ἐπίσης δίνε τους νὰ πιοῦν σπέρμα γογγύλης μὲ κρασί. Αὐτὰ χορηγοῦνται γιὰ πολλὲς ἡμέρες, ἕως ὅτου ἐπιτύχουν νὰ σταματήσουν (τὴ δράση τοῦ τοξικοῦ)».

σ. 69, 9-11: λέγεται δὲ τοῦτο [sc. τὸ ἐφήμερον] εὔρημα εἶναι Μηδείας, ὃ καὶ ἐσκεύασεν ἐν Ἀθήναις βουλομένη θεῖναι Θησεῖ.

Ἐπειδὴ ἡ ἔκφραση βουλομένη θεῖναι Θησεῖ εἶναι προβληματικὴ (σημασία τοῦ τίθημι ποὺ νὰ ἐναρμονίζεται μὲ τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου αὐτοῦ δὲν ἔχω ἐντοπίσει), πιθανότατα τὸ θεῖναι πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ δοῦναι, δηλ.:

λέγεται δὲ τοῦτο εὔρημα εἶναι Μηδείας, ὃ καὶ ἐσκεύασεν ἐν Ἀθήναις βουλομένη δοῦναι Θησεῖ (sc. πιεῖν).

1309. Βλ. καὶ τὰ ἀνάλογα παραδείγματα, ποὺ καταγράφονται στὶς σ. 316, ὑπόσημ. 1113-1114, στὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 55, 29-31. Γιὰ τὴν κριτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου, σ. 76, 20-23, βλ. παρακάτω, σ. 406-408.

Πρβ. καὶ Ἀθην., Δειπνοσ. 14, 11, 620a = Νῦμφις, ἀπ. 9 Jacoby: καὶ βουλόμενον τοῖς θερίζουσιν δοῦναι πιεῖν.

σ. 69, 14-15: θεραπεύονται δὲ οἱ τοιοῦτοι [sc. οἱ λαβόντες ἐφήμερον] λαμβάνοντες· γάλα οἴου δῆποτε ζῶου ἐπιπολύ ...

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἄνω τελεία μετὰ τὸ λαμβάνοντες πρέπει νὰ ἀπαλειφθεῖ· τὸ γάλα εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς μετοχῆς.

σ. 69, 21-25: περὶ δορυκνίου. τὸ πότημα λευκὸν ἐστὶ καὶ γλυκὺ· τοῖς δὲ λαμβάνουσιν εὐθὺς παρακολουθεῖ ἄση, ὑπτιασμός, ἀπορία, δηγμός, ἄλγημα στομάχου, λυγμός, καρδιωγμός, στρόφος εἰλεώδης, ἔμετος μετὰ τῆς αἵματος, καὶ διὰ κοιλίας μυζώδη, καὶ τηνεσμάδης ἐπίτασις.

Σὲ περίπτωσι πόσεως δορυκνίου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα συμπτώματα, παρατηρεῖται καὶ ἔμετος, στὸν ὁποῖον περιέχεται αἷμα· συμβαίνει δηλ. ταυτόχρονα μὲ τὸν ἔμετο καὶ ἀναγωγὴ αἵματος. Τὴν ἀπλούστερη ἐπέμβασι γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τοῦ χωρίου ἀποτελεῖ ὁ ὀβελισμὸς τοῦ ἄρθρου τοῦ, δηλ.:

... ἔμετος μετὰ {τοῦ} αἵματος¹³¹⁰,

δηλ.: «ἔμετος στὸν ὁποῖο περιέχεται αἷμα».

Πρβ. καὶ Ἴπποκρ., Ἐπιδημ. Ε' 1, 24 [V 224, 4 L.]: πρὸ δὲ τοῦ ἐμέτου τοῦ αἵματος· Ἀφορισμ. 7, 79 καὶ 80 [IV 604, 8 L.]: ἐπὶ αἵματος ἐμέτω· Νίκανδρ., Θηρ. 435-436: ἔμετον ... | ... αἱματόεντα· Γαλην., Ὑπόμν. εἰς Ἴπποκρ. Ἀφορισμ. 2, 37 [XVIII/A', σ. 140, 10-11 K.]: τὸν ἔμετον τοῦ αἵματος, κ.ἄ.

Μιὰ δευτέρη συνθετότερη διορθωτικὴ πρότασι, ἡ ὁποία ὁμως ὑποστηρίζεται ἀπὸ δύο παράλληλα χωρία, εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

... ἔμετος μετὰ {τοῦ} αἵματος <ἀναγωγῆς>.

Βλ. καὶ [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 6 [σ. 21, 6-9 Srg.]: δορυκνίου δὲ ποθέντος, ὃ ἔνιοι στρύχνον μαυικὸν ἐκάλεσαν, παρακολουθεῖ ὡσπερ γάλακτος ποιότης ἐν τῇ γεύσει, καὶ λυγμοὶ συνεχεῖς, γλώττης τε ὑγρότης, καὶ αἵματος ἀναγωγὴ ἄθροα = Παῦλ. Αἰγίν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 50 [CMG IX/2, σ. 35, 24-26]¹³¹¹.

1310. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 57-58. Ἡ χασμωδία ποῦ δημιουργεῖται μὲ τὸν ὀβελισμό δὲν εἶναι κάτι ἀσυνήθιστο· ἀντίθετα ἐντοπίζεται συχνὰ ἀκόμη καὶ στὶς νεότερες κριτικὲς ἐκδόσεις τῶν ἰατρικῶν κειμένων· βλ. Αετ., Λόγ. ἰατρ. 1, 148 [CMG VIII/1, σ. 73, 5]: μετὰ ὄξους 1, 156 [CMG VIII/1, σ. 74, 4-5]: μετὰ ἀλφίτων 2, 3 [CMG VIII/1, σ. 155, 22]: μετὰ ἀσβέστου, κ.ἄ.· ΠΑΥΛ. Αἰγίν., Ἐπιτ. ἰατρ. 1, 14 [CMG IX/1, σ. 13, 20-21]: μετὰ ἀνέσεως 1, 39 [CMG IX/1, σ. 26, 23]: μετὰ οἴνου 1, 43 [CMG IX/1, σ. 28, 29]: μετὰ ἀλῶν 1, 74 [CMG IX/1, σ. 53, 21]: μετὰ ἐλαίου, κ.ἄ.

1311. Ἡ προσθήκη τῆς γεν. ἀναγωγῆς προτείνεται νὰ γίνῃ μετὰ τῆ γεν. αἵματος, ἐπειδὴ ἡ ἔκφρασι αἵματος ἀναγωγῆ εἶναι πολὺ συνηθέστερη ἀπὸ ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία οἱ λέξεις αὐτὲς βρίσκονται μὲ ἀντίστροφη σειρὰ.

σ. 69, 26: *θεραπεύονται δέ· γάλα συνανακόψας ...*

Προφανώς τὸ χωρίο πρέπει νὰ διορθωθεῖ ὡς ἐξῆς:

θεραπεύονται δέ <οὔτω>· γάλα συνανακόψας ...

Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 330-331, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 59, 18-20 (ὅπου ἀναπτύσσεται λεπτομερῶς ἡ ἀναγκαιότητα τῆς προσθήκης αὐτῆς).

σ. 69, 30-34: *περὶ ἰξίας. τοῖς δὲ τὸν ἰξίαν λαβοῦσι τὰ αὐτὰ παρακολουθεῖ καὶ τοῖς τὸν χαμαιλέοντα· περισσότεραι δὲ λεκίθοις ῥῶν ἐμφερεῖς ἀποκρίσεις. ἔστι δὲ βοτάνη ἢ μὲν λευκὴ, ἢ δὲ μέλαινα. λέγεται δὲ ὠκιμοειδὲς διὰ τὴν πρὸς τὴν ὁσμὴν ἐμφέρειαν.*

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Ἡ αἰτιατ. τὸν ἰξίαν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ τὴν ἰξίαν· ἐξ ἄλλου ἢ ἴδια ἢ ἐκδ. στὸν τίτλο τοῦ κεφ. ἐκδίδει τὸ οὐσ. ὡς θηλ. (καὶ ἐντελῶς ἀκατανόητα στὴν ἐξεταζόμενη φράση, τὴν πρώτη τοῦ ἴδιου κεφ., τὸ ἐκλαμβάνει ὡς ἄρσ.)¹³¹². Βλ. καὶ Θεόφρ., Π. φυτ. ἰστ. 3, 7, 6: *ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἰξία* (μνημονεύει τὸ φυτὸ αὐτὸ σὲ ἔργα του συνολικὰ δέκα τέσσερις φορές ὡς θηλ. γέν.). Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ., Πίναξ [σ. 54 Παπαθωμ.]: *περὶ ἰξίας*, καὶ ὁ.π. ἐνότ. 270-311 [σ. 69, 24-25 Παπαθωμ.]: *μὴ μὲν οὖν ποτέ σε τῆς ἰξίας τὸ δολερὸν {ποτε} ὅλως διαλάθοι ποτόν*, καὶ λίγο παρακάτω, στὴν ἴδια ἐνότ. [σ. 70, 21 Παπαθωμ.]: *θεραπευθεῖ μὲντ' ἂν ὁ βλαβεῖς ὑπὸ τῆς ἰξίας·* Σχόλ. εἰς Νικάνδρ. Ἀλεξ. 279b 5-7 [σ. 114 Geym.]: *ἡ ἰξία γένος ἐστὶ τῆς σίλφης ... ποθὲν δὲ τὸ φάρμακον τοῦτο·* Γαλην., Π. ἀντιδ. 2, 7 [XIV 140, 15-141, 3 K.]: *πρὸς ἰξίαν. τοῖς δὲ τὴν ἰξίαν πεπωκόσι*¹³¹³. Βλ. καὶ Scrib. Larg., *Compos.* 192 [σ. 89, 19 Scon.]: *Ixia, quam quidam chamaeleonta vocant*¹³¹⁴.

β') Πιθανότατα ὕστερα ἀπὸ τὴν αἰτιατ. ἐμφέρειαν πρέπει νὰ προστεθεῖ ἡ δοτ. ὠκίμω, ὥστε νὰ δηλωθεῖ μὲ σαφήνεια μὲ ποιὸ φυτὸ ἡ ἰξία ἔχει παρεμφερῆ ὁσμὴ, δηλ.:

1312. Ὁ Rohde ἐπισημαίνει τὴν ἐναλλαγὴ τοῦ γένους τοῦ ἐξεταζόμενου οὐσ. στὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Ἄνω νύμου [Αἴλ. Προμ.], χωρὶς ὅμως κάποιο σχετικὸ σχόλιο· βλ. Aelius Promotus, σ. 284 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 403]: «*Περὶ ἰξίας* (so, obwohl gleich darauf: τὸν ἰξίαν)».

1313. Βλ. καὶ ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 47 [CMG IX/2, σ. 34, 10 κ.ε.]: *περὶ ἰξίας. ἰξίας δὴ, ἣ τις καὶ οὐλόφονον καλεῖται, ...*, ὅπου τὸ δεῦτερο ἰξίας πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἰξία. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ὑπαρξὴ στὰ λεξικά δύο χωριστῶν λημμάτων, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἰξία εἶναι φυτὸ ἀβλαβές, καὶ ὁ ἰξίας δηλητηριώδες, εἶναι μᾶλλον ἐσφαλμένη καὶ ὀφείλεται στὸ ὅτι σὲ ἄρκετὰ χωρία δὲν εἶναι σαφὲς τὸ γένος τοῦ οὐσ. (π.χ. στὴν αἰτιατ. ἐνικ., ὅταν δὲν συνοδεύεται ἀπὸ ἄρθρο ἢ ἐπίθ. ἢ μετ.)· ἡ σύγχυση αὐτὴ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι στὸ ἴδιο κείμενο (ἢ ἀκόμη καὶ στὴν ἴδια περίοδο) συμβαίνει τὸ ἐν λόγῳ οὐσ. νὰ ἐντοπίζεται ὡς ἄρσ. καὶ ὡς θηλ. Ὡς ἄρσ. γένους ἐντοπίζεται (μὲ συνέπεια) τὸ ὑπὸ συζήτησης οὐσ. μόνον στὸν [ΔΙΟΣΚΟΥΡ., Π. δηλητ. 21 [σ. 31, 3-4 Spr.]: *περὶ ἰξίου. ἰξίας δέ, ὅς οὐλόφονον καλεῖται.*

1314. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 58.

ἔστι δὲ βοτάνη ἢ μὲν λευκή, ἢ δὲ μέλαινα. λέγεται δὲ ὠκιμοειδὲς διὰ τὴν πρὸς τὴν ὀσμὴν ἐμφέρειαν <ὠκίμω>.

Βλ. Σχόλ. εἰς Νικάνδρ. Ἀλεξ. 279b 6 [σ. 114 Geym.]: τῇ δὲ ὀσμῇ ἐν τῇ πόσει ὅμοιον [sc. τὸ φάρμακον = ἡ ἰξία] ὠκίμου σπέρματι [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 21 [σ. 31, 3-5 Spr.]: *περὶ ἰξίου. ἰξίας δέ, ὅς καὶ οὐλόφονον καλεῖται, ἐν τῷ πίνεσθαι οἶόν τι ὠκίμω κατὰ τὴν ὀσμὴν καὶ κατὰ τὴν γεῦσιν ἐμφαίνει· Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 4, 28 [Π 191, 7-8 Wellm.]: ὠκιμοειδὲς ... φύλλα μὲν ἔχει ὠκίμω ὅμοια· Σχόλ. εἰς Νικάνδρ. Θηρ. 637a [σ. 238, 18-19 Crugn.]: ἔστι δὲ [sc. τὸ ἔχιον] ὠκιμοειδὲς ὠκίμω γὰρ παραπλήσια ἔχει τὰ φύλλα· Ὁρειβ., Ἰατρ. συν. 11, Ε 15 [CMG VI/1/2, σ. 101, 35-36]: ἔρινον (οἱ δ' ὠκιμοειδὲς) ... φύλλα δ' ἔχει ὠκίμω ὅμοια¹³¹⁵. Πρβ. ἐπίσης Νικάνδρ., Ἀλεξ. 279-280: ἰξίον δέ σε μή τι δόλω παρὰ χεῖλεσι πῶμα | οὐλόμενον λήσειεν ὃ τ' ὠκιμοειδὲς ὄδωδε, καὶ Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 270-311 [σ. 69, 26-70, 1 Παπαθωμ.]: τὴν μὲν γὰρ ὀσμὴν προσοικεῖναι τοῦτο [sc. τῆς ἰξίας τὸ δολερὸν ποτὸν] τῷ ὠκίμω δοκεῖ.*

σ. 70, 2-5: ἡ ἀψινθᾶτον οἶνον δίδου [sc. τοῖς τὴν ἰξίαν λαβοῦσι] ἢ ῥητίνην μετὰ οἴνου ἢ κλωνάρια πηγάνου ἀπαλὰ κόψας δίδου μετὰ οἴνου, ἢ νάρδον ὁμοίως ἢ καστόριν ἢ ὄλ[...] ἢ ὀπὸν Κυρηναϊκὸν ἢ ὀρίγανον, ἢ τυρὸν ἀπαλὸν δίδου φαγεῖν, ὥστε ὑπὲρ μέτρον κορεσθῆναι.

Πιθανότατα τὸ ὄλ[...] ¹³¹⁶ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ σὲ ὄλ[ύνθους]. Οἱ ὄλυνθοι συνιστῶνται ἀπὸ τὸν ψευδο-Διοσκουρίδη σὲ περίπτωση δηλητηριάσεως ἀπὸ αἷμα ταύρου, βλ. Π. δηλητ. 25 [σ. 35, 2-4 Spr.]: *τούς τε ὄλυνθους, πλήρεις ὄντας τοῦ ὀποῦ, σὺν ὄξυκράτῳ [sc. διδόναι τοῖς λαβοῦσι αἷμα ταύρειον] = Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 56 [CMG IX/2, σ. 38, 12-13].*

σ. 70, 15-18: *θεραπεύονται δὲ οὗτοι [sc. οἱ λαβόντες φαρικὸν] λαβόντες νάρδον ἢ κρόκον ἢ ἵπποσέλινον καὶ Ἴριν ἢ κρίνου ρίζαν. κατάπλασσον δὲ καὶ τὴν κεφαλήν. ἢ ἄλευρα κριθίνα σὺν τοῖς πιτύροις ἔψησον ὠμηλύσει ἢ μετὰ πηγάνου καὶ ὄξους. καὶ κατάπλαττε ὁμοίως τὴν κεφαλήν.*

1315. Πρβ. καὶ τὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες πάντοτε δηλώνεται τὸ φυτὸ (ἢ τὸ μέρος τοῦ φυτοῦ) ποῦ εἶναι ἐμφερὲς ἢ παραπλήσιον ἢ ὅμοιον μὲ τὸ ὠκιμον· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 3, 35 [Π 46, 13-47, 1 Wellm.]: *καλαμίνθη· ἢ μὲν τις ὀρεινοτέρα ἐστίν, ἔχει δὲ φύλλα ὅμοια ὠκίμω· 3, 43 [Π 55, 7-8 Wellm.]: ἄκινος ἢ ἄκονος πόα ἐστὶ ... παραπλήσιος ὠκίμω· 4, 141 [Π 284, 13-285, 1 Wellm.]: φύλλα δὲ ἔχει [sc. ὁ ἔχινος] ὠκίμω ὅμοια· 4, 174 [Π 324, 4-5 Wellm.]: ἄνθος δὲ [sc. ἔχει τὸ πυκνόκομον] τῷ τοῦ ὠκίμου ἐμφερές· 4, 189 [Π 336, 15 Wellm.]: ἔχει [sc. ἡ λινοζωστὶς] τὸ φύλλον ὅμοιον ὠκίμω· 4, 190 [Π 338, 6-7 Wellm.]: ἔχει [sc. τὸ ἡλιοτρόπιον τὸ μέγα] τὰ φύλλα ὠκίμω παραπλήσια· Ὁρειβ., Ἰατρ. συν. 11, Η 3 [CMG VI/1/2, σ. 104, 11-13]: ἡλιοτρόπιον τὸ μέγα ... ἔχει τὰ φύλλα ὠκίμω παραπλήσια· ΠΑΥΛ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 7, 3 [CMG IX/2, σ. 190, 8]: ἄκινος ὠκίμω παραπλήσιος οὔσα, κ.ἄ.*

1316. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 4: «post ὄλ spatium circ. septem lit. V».

Στὸ παραπάνω κείμενο πρέπει νὰ γίνουιν οἱ ἀκόλουθες δύο παρατηρήσεις:

α') Στὸ πρῶτο μέρος τοῦ χωρίου αὐτοῦ καταγράφονται πέντε φυτικά ὑλικά πού δροῦν θεραπευτικά σὲ ὄσους ἔχουν πιεῖ φαρικόν, ὅταν τρώγονται (λαβόντες) ἐναλλακτικά. Ἡ φράση ὁμως *κατάπλασσον δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν* πού ἀκολουθεῖ φαίνεται ἄσχετη μὲ τὰ συμφραζόμενα στὰ ὁποῖα εἶναι ἐνταγμένη, ἀφοῦ δὲν δηλώνεται τὸ σκεῦασμα (ἢ τὰ σκευάσματα) πού πρέπει νὰ καταπλασθεῖ. Πιθανότατα ὁμως τὰ ἴδια ἀπλᾶ φάρμακα, τῶν ὁποίων συνιστᾶται ἡ βρώση, ἐνδείκνυται νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ὡς καταπλάσματα¹³¹⁷. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν πιστεύω ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὸ *κατάπλασσον δὲ* πρέπει νὰ προστεθεῖ τὸ *τούτοις*¹³¹⁸.

β') Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ χωρίου, *ἢ ἄλευρα κριθίνα ... ὁμοίως τὴν κεφαλὴν*, καταγράφεται ἓνα ἄλλο βοήθημα, τὸ ὁποῖο μὲ βάση τὴν ἐκδεδομένη μορφὴ τοῦ κειμένου, καὶ κυρίως ἐξ αἰτίας τῆς τελείας μετὰ τὴ γεν. ὄξους, δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωση ὅτι καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ πρὸς βρώση ἀπὸ ἐκείνους πού ἔλαβαν φαρικό, ἐνῶ μὲ τὴν τελευταία πρόταση (*καὶ κατάπλαττε ὁμοίως τὴν κεφαλὴν*) φαίνεται ὡς νὰ ὑποδεικνύεται καὶ μιὰ δεύτερη χρῆση τοῦ ὡς καταπλάσματος. Προφανῶς ὁμως ἡ ἐκδ. ἔχει ἀντιληφθεῖ λανθασμένα τὸ περιεχόμενο τοῦ χωρίου, ἐπειδὴ τὸ ὑπὸ συζήτηση σκεῦασμα δὲν ἔχει διπλὴ θεραπευτικὴ ἐφαρμογή, ὅπως δηλ. συμβαίνει μὲ τὰ ἀπλᾶ φάρμακα πού καταγράφονται στὸ πρῶτο μέρος τοῦ χωρίου, ἀλλὰ πρόκειται μόνο γιὰ ἓνα κατάπλασμα· μὲ τὸ ὁμοίως ἐπισημαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ὅπως καὶ τὸ ἀμέσως προηγούμενο. Συνεπῶς ἡ τελεία μετὰ τὴ γεν. ὄξους πρέπει νὰ ἀπαλειφθεῖ. Ὑπὲρ τοῦ ὅτι τὸ τελευταῖο σκεῦασμα εἶναι μόνο κατάπλασμα βλ. καὶ [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 19 [σ. 30, 1-2 Spr.]: *δεῖ δὲ καταπλάσσειν τὴν κεφαλὴν αὐτῶν* [sc. τῶν λαβόντων φαρικόν] *ξυρήσαντες κριθίνῳ ἀλεύρῳ σὺν πηγάνῳ λείῳ καὶ ὄξει*¹³¹⁹. πρβ. καὶ τὰ παρόμοια καταπλάσματα πού καταγράφονται ἀπὸ τὸν Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 2, 2 [XII 568, 6-10 K.]: *καταπλάσμασι δὲ χρῶ κριθίνῳ ὠμηλύσει, ἐχούσῃ ἴριν κεκομμένην, ἢ πηγάνου σπέρματι ὁμοίως, ἢ μαράθρου ρίζῃ ὁμοίως, ἢ τῇ ὠμηλύσει δι' ὄξυμέλιτος γενομένη, ἢ μιγέντος ἀλφίτου καὶ γλήχωνος*.

1317. Γιὰ τὴ διπλὴ χρῆση τοῦ ἴδιου σκευάσματος βλ. παραπάνω, σ. 341, ὑπόσημ. 1183.

1318. Τὸ *τούτοις* βέβαια δὲν ἀναφέρεται στοὺς ἀνθρώπους πού ἔλαβαν φαρικόν, ἀλλὰ στὰ καταγραφόμενα ἀπλᾶ φάρμακα πού πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ὡς κατάπλάσματα. Πρβ. καὶ παραπάνω, σ. 323, ὑπόσημ. 1133, τὰ σχετικὰ μὲ τὶς συντάξεις τοῦ *καταχρίω*.

1319. Βλ. καὶ ΠΑΥΛ. ΑἴΓΙΝ., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 53 [CMG IX/2, σ. 36, 27-28]· ἐπίσης βλ. Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 150 [III 311, 20-22 Wellm.]: *τοῖς δὲ φαρικόν πιούσιν ἄκρατος πολὺς ἀρμόζει σὺν ἀψινθίῳ ἢ κινναμώμῳ, γλυκὺς πολὺς, νάρδος Κιλικία σὺν οἴνῳ, ἴρις ἀγρία ὁμοίως, πήγανον σὺν κριθίνῳ ἀλεύρῳ καὶ ὄξει*, ὅπου προφανῶς πρῶτα καταγράφονται τὰ βοήθημα πού λαμβάνονται ἀπὸ τὸ στόμα καὶ ἀκολουθοῦν τὸ κατάπλασμα.

γ') Τὸ ὠμηλύσει ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς ἐκδ., ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ὠμῆ λύσει¹³²⁰. Βέβαια ἡ διόρθωση εἶναι ὀρθή, ἐξ ἴσου ὀρθή ὅμως εἶναι καὶ ἡ παραδεδομένη γραφή, καὶ συνεπῶς δὲν ἀπαιτεῖται καμιά διόρθωση· βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 5, 5 [XII 862, 17-863, 1 K.]: ἢ καὶ ἐπιθέματα διὰ τῶν χωρὶς ὑδάτων, ὡς τὰ δι' ὠμῆς λύσεως Ὀρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 59, 2 [CMG VI/2/2, σ. 223, 38-39]: καταπλαστέον ὠμῆ λύσει μετὰ κυμίνου· 63, 7 [CMG VI/2/2, σ. 228, 13-14], κ.ἄ. Ἄετ., Λόγ. Ἱατρ. 9, 20 [σ. 315, 4-5 Ζερβ.]: καὶ τὰ σπλάγχνα δὲ καταπλάσσειν τῇ ὠμῆ λύσει ὠφελιμώτατον· 11, 32 [σ. 120, 23 D.-R.]: καταπλάσμασι διὰ τῆς ὠμῆς λύσεως· 12, 7 [σ. 34, 17-18 Κωστομ.], κ.ἄ. Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. Ἱατρ. 3, 21 [CMG IX/1, σ. 170, 4-5]: προκαταπλασσομένων τῶν μοριῶν μετὰ τῶν ὑποχονδριῶν ὠμῆ λύσει· 3, 49 [CMG IX/1, σ. 260, 6-7]: καὶ ἡ τέφρα τῶν χαλκείων καταπλαττομένη σὺν ὠμῆ λύσει δι' ὄξυμέλιτος, κ.ἄ.

Συνεπῶς τὸ κείμενο αὐτὸ πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς:

θεραπεύονται δὲ οὗτοι λαβόντες νάρδον ἢ κρόκον ἢ ἵπποσέλινον καὶ ἶριν ἢ κρίνου ρίζαν. κατάπλασσον δὲ <τούτοις> καὶ τὴν κεφαλὴν. ἢ ἄλευρα κρίθινα σὺν τοῖς πιτύροις ἔψησον ὠμῆ λύσει ἢ μετὰ πηγάνου καὶ ὄξους καὶ κατάπλαττε ὁμοίως τὴν κεφαλὴν,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Αὐτοῖ [sc. ποὺ ἔχουν πιεῖ φαρικό] θεραπεύονται, ἂν φᾶνε νάρδο ἢ κρόκο ἢ ἵπποσέλινο καὶ ἶριδα ἢ ρίζα κρίνου. Μὲ αὐτὰ κατάπλασσε καὶ τὸ κεφάλι τους. Ἡ κρίθινο ἀλεύρι μὲ τὰ πίτυρά του ψῆσε το μὲ ὠμήλυση¹³²¹ ἢ μὲ πήγανο καὶ ξύδι καὶ κατάπλασσε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο [δηλ. ὅπως καὶ μὲ τὰ προηγούμενα ὑλικά] τὸ κεφάλι».

σ. 70, 20-23: *σμίλαξ δὲ ἐστὶ φυτὸν ἐν τῇ Καλαβρίᾳ {ἀφώμενον} καὶ †'Ελείη† <...> ὅπου ὁ Ἡρακλῆς, ὡς φασὶ, περιεκάη. ἔστι δὲ ὅμοιον ἐλάτῃ <δι'> οὐ σκευάζεται πόμα ἀναιρετικὸν †ἔστι δὲ πάντα ὀξύτατα† εὐθέως γὰρ ἀποκλείει τὴν φάρυγγα.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Ἀντὶ τοῦ ὀβελισμοῦ ἀπὸ τὴν Ihm τοῦ ἀκατανόητου ἀφώμενον πρέπει νὰ υἰοθετηθεῖ ἡ διόρθωσή του ἀπὸ τὸν Rohde σὲ *φυόμενον*¹³²². ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κάποιος, ἢ μετ. *φυόμενος*, -η, -ον, ἐντοπίζεται σὲ πολλὰ περιγραφὰς φυτῶν καὶ σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα στὸ Π. ὕλ. Ἱατρ. τοῦ Διοσκουρίδη, βλ. Π. ὕλ. Ἱατρ. 2, 159 [I 224, 12 Wellm.]: *πέπερι δένδρον ἱστορεῖται φυόμενον ἐν Ἰνδία*· 3, 45 [II 59, 8-9 Wellm.]: *τὸ δ' ἐν Μακεδονίᾳ φυόμενον* [sc. πήγανον] *παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα ποταμόν*· 4, 30 [II 193, 1-2 Wellm.]: *ἔστι δὲ* [sc. ἡ καλαμάγρωστις]

1320. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 17: «ὠμηλύσει scripsi: ὠμῆ λύσει V: ὠμῆ λύσει Wellmann».

1321. Δηλ. χονδροκοπανισμένο ἀλεύρι ὠμοῦ σιταριοῦ (ἢ κριθαριοῦ): βλ. καὶ DURLING, *Medical Terms*, σ. 343, λ. «ὠμήλυσις, ἢ, *bruised meal especially of wheat*».

1322. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: «ἀφώμενον delevi: *φυόμενον* Rohde». Βλ. ROHDE, *Aelius Promotus*, σ. 284 [= ROHDE, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 404]: «*φυόμενον?*».

κτηνῶν βρωθεῖσα ἀναιρετική, καὶ μάλιστα ἢ ἐν Βαβυλῶνι παρὰ ταῖς ὁδοῖς φυομένη· 4, 162 [II 307, 15-16 Wellm.]: τοιοῦτος δ' ἐστὶν ὁ ἐν τῷ Ἐλικῶνι καὶ Παρνασσῶ καὶ <ἐν> Αἰτωλίας φυόμενος [sc. μέλας ἔλλέβορος]· ἐπίσης βλ. στὸν ἴδιο, Π. ἀπλ. φαρμ. 1, 111 [III 295, 5 Wellm.]: ἀγρώστεως τῆς ἐν Παρνασσῶ φυομένης¹³²³.

β') Τὸ Ἐλεῖη τίθεται ὀρθὰ ἀπὸ τὴν ἐκδ. ἀνάμεσα σὲ σταυρούς, ἐπειδὴ κρίθηκε ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπάρχει πρόβλημα στὴν παράδοση τοῦ κειμένου. Ἀπὸ παλαιότερους μελετητὲς θεωρήθηκε ὅτι δηλώνει τὸν τόπο ὅπου περιεκάη ὁ Ἡρακλῆς, καὶ προτάθηκαν διάφορες διορθώσεις τοῦ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆς¹³²⁴. Ἄν ὅμως πράγματι ὕστερα ἀπὸ τὸ Ἐλεῖη ἔχει ἐκπέσει κείμενο, ὅπως σημειώνει ἡ Ihm¹³²⁵ —κάτι ποὺ πιθανότατα συμβαίνει—, τότε δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ τοπωνύμιο αὐτὸ συνδέεται μὲ τὸν θάνατο τοῦ Ἡρακλῆ, ἀλλὰ ἐνδέχεται ἡ δήλωση τοῦ ἐπίμαχου τόπου νὰ ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ ἐκπεσόντος κειμένου. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Διοσκουριδῆ (Π. ὕλ. ἰατρ. 4, 79 [II 241, 3-4 Wellm.]) αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ σμίλακος εἶναι δένδρο ἐν Ἰταλίας καὶ ἐν Ναρβωνίᾳ τῆ κατὰ τὴν Σπανίαν φυόμενον, ἴσως τὸ Ἐλεῖη πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ Ἐλέα (ἢ Καλαβρία τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου εἶναι περιοχή τῆς νότιας Ἰταλίας καὶ ἡ Ἐλέα ἐπίσης πόλη τῆς Ἰταλίας, στὴν περιοχή τῆς Λουκανίας), καὶ στὸ κενὸ νὰ συμπληρωθεῖ ἡ ἔκφραση καὶ Οἴτη (ὄχι νὰ διορθωθεῖ τὸ Ἐλεῖη σὲ ἐν Οἴτη, ὅπως πρότεινε ὁ Dindorf).

γ') Ἡ ἔκφραση ἔστι δὲ πάντα ὀξύτατα, τὴν ὁποία ἡ ἐκδ. θέτει ἀνάμεσα σὲ σταυρούς, πρέπει μᾶλλον νὰ διορθωθεῖ σὲ ... πάντη ὀξύτατον (τὸ ὀξύτατον ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Rohde ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ὀξύτατα)¹³²⁶. Πρβ. Πλάτ., Τίμ. 56b: καὶ ὀξύτατον ὄν πάντη πάντων, καὶ [Πλάτ.], Ἐπιν. 984d: καὶ ὀξύτατον ὀρώντας πάντη.

Μὲ βάση τίς παραπάνω προτάσεις τὸ σχολιαζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

σμίλαξ δὲ ἐστὶ φυτὸν ἐν τῇ Καλαβρία φυόμενον καὶ Ἐλέα <καὶ Οἴτη>, ὅπου ὁ Ἡρακλῆς, ὡς φασι, περιεκάη. ἔστι δὲ ὁμοιον ἐλάτῃ· <δι> οὐ σκευάζεται πόμα ἀναιρετικόν· ἔστι δὲ πάντη ὀξύτατον· εὐθέως γὰρ ἀποκλείει τὴν φάρυγγα,

1323. Ὡς συνώνυμη, προκειμένου γιὰ φυτὰ, χρησιμοποιεῖται καὶ ἡ μετ. γεννώμενος, -η, -ον, βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, προοίμιον [I 2, 6-7 Wellm.]: τὸ εὐφόρβιον φησιν [sc. ὁ Νίγερ] ὁπὸν εἶναι χαμελαίας γεννωμένης ἐν Ἰταλίᾳ· 1, 13 [I 17, 7-8 Wellm.]: κασσίας δὲ ἐστὶ πλείονα εἶδη περὶ τὴν ἀρωματοφόρον Ἀραβίαν γεννωμένα· 1, 15 [I 21, 16-18 Wellm.]: δολίζουσι δὲ τινες τὸ ἄμωμον τῆ λεγομένη ἄμωμίδι ... γεννωμένη δὲ ἐν Ἀρμενίᾳ· 1, 19 [I 24, 5 Wellm.]: γεννώμενον [sc. τὸ βάλσαμον] ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, κ.ἄ.

1324. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: «Ἐλεῖη V: ἐν Οἴτῃ Dindorf Jacques: Οἴταιη J. G. Schneider».

1325. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20: «lac. statui».

1326. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 22: «πάντα V: πάντων Rohde | ὀξύτατα V: ὀξύτατον Rohde».

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ὁ σμίλακας εἶναι φυτὸ ποὺ εὐδοκιμεῖ στὴν Καλαβρία καὶ στὴν Ἑλέα καὶ στὴν Οἶτη, ὅπου, ὅπως λέν, ὁ Ἡρακλῆς τυλίχθηκε στὶς φλόγες. Εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ ἔλατο· ἀπὸ αὐτὸ παρασκευάζεται ποτὸ ποὺ προκαλεῖ θάνατο· ἡ δράση του εἶναι πάρα πολὺ ὀξεῖα, ἐπειδὴ ἀμέσως ἀποφράσσει τὸν φάρυγγα»¹³²⁷.

σ. 70, 23-24: τὸ δὲ δραστικὸν αὐτοῦ [sc. τοῦ σμίλακος] <...> ἀντιπαθὲς οἶνος ἄκρατος πολὺς πινόμενος καὶ ἐμούμενος.

Στὸ χωρίο αὐτό, ἀντίθετα ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐκδ.¹³²⁸, δὲν ὑπάρχει κανένα χάσμα, ἀφοῦ οὔτε στὸ νόημα οὔτε στὴ σύνταξη ἐντοπίζεται κάποιο πρόβλημα· συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται, δηλ.:

τὸ δὲ δραστικὸν αὐτοῦ ἀντιπαθὲς οἶνος ἄκρατος πολὺς πινόμενος καὶ ἐμούμενος,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀποτελεσματικὸ ἀντιφάρμακο πρὸς αὐτὸν [sc. τὸν σμίλακα] εἶναι ὁ ἄκρατος οἶνος ποὺ πίνεται σὲ μεγάλες ποσότητες καὶ ἐξεμεῖται».

Πρβ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 1, 172 [CMG VIII/1, σ. 78, 17-18]: καὶ πρὸς πάντα τὰ κακοῆθη ἔλκη δραστικῶς ἀνθίσταται 6, 7 [CMG VIII/2, σ. 135, 19]: τῶν δὲ δραστικωτέρων καθαρτηρίων εὐδοκιμεῖ Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 7, 3 [CMG IX/2, σ. 216, 27]: δραστικὸν ἐστὶ βοήθημα· αὐτόθι [CMG IX/2, σ. 269, 14-15]: δραστικὸν ἰκανῶς φάρμακον εἰς ἅπαντα τὰ ρώδη παθήματα¹³²⁹.

σ. 71, 4: θεραπεύονται δὲ [sc. οἱ λαβόντες κανθαρίδας] τούτῳ γλήχωνα χλωρὸν λεάνας ...

Πιθανότατα τὸ τούτῳ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ τούτοις, ἀφοῦ τὰ ὑποδεικνυόμενα θεραπευτικὰ σκευάσματα ποὺ ἀκολουθοῦν εἶναι πέντε¹³³⁰. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 328-329 καὶ σ. 330-331, τὶς παρατηρήσεις στὰ χωρία σ. 58, 21-24, καὶ σ. 59, 18-20, ἀντίστοιχα.

σ. 71, 9-11: ἄλλο· γάλακτι διὰ κλυστήρος κλύζε [sc. τοὺς λαβόντας κανθαρίδας]. ἐκλυομένου δὲ αὐτοῦ δίδου γάλα θερμὸν {καὶ παραίνει ἐμεῖν} ἢ ἀμπέλου κλῶνας χλωροὺς καὶ ἀπαλοὺς κόψας δίδου μετὰ γλυκέος ἢ μέλιτος.

Ὁ ὀβελισμὸς τῆς ἐκφράσεως καὶ παραίνει ἐμεῖν γίνεται μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τῶν Ἀλεξιφαρμάκων τοῦ Νικάνδρου¹³³¹. Ὡστόσο στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο

1327. Μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀσφυξία καὶ τὸν θάνατο.

1328. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 23: «Iac. statui».

1329. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 58-59.

1330. Προτιμῶ τὴ διόρθωση αὐτή, θεωρώντας τὸ παραδεδομένο τούτῳ πλησιέστερο στὸ τούτοις, καὶ ὄχι στὸ ἐξ ἴσου ὀρθὸ νοηματικὰ οὗτω.

1331. Βλ. κριτ. ὑπόμν.: «10 καὶ παραίνει ἐμεῖν delevi sec. Nic.». Βλ. καὶ ΝΙΚΑΝΔΡ., Ἀλεξ. 139-144:

ή επέμβαση αυτή όχι μόνο δεν επιβάλλεται για κανένα λόγο, αλλά αντίθετα ο μη όβελισμός της υποστηρίζεται από τὰ ακόλουθα επιχειρήματα: α') Ὁ ἔμετος ἐνδείκνυται γενικά για τὴν ἀποβολὴ τῶν δηλητηρίων ἀπὸ τὸ στομάχι. β') Στὸν δέκατο τρίτο λόγον τοῦ Ἀετίου, ὁμότιτλο κεφ. (13, 50: πρὸς τοὺς καθαρίδας εἰληφότας), στὸ ἴδιο σημεῖο παραδίδεται ὡς ἀντίστοιχο τοῦ παραίνει ἐμεῖν ἢ προστακτ. ἐμείτω¹³³². γ') Ὑστερα ἀπὸ τὴν πόση γάλακτος, στὴν περίπτωση ἑνὸς ἄλλου δηλητηρίου, τοῦ ὑδραργύρου, ἀκολουθεῖ ἐπίσης ἡ θεραπευτικὴ ὑπόδειξη τοῦ ἐμέτου στὸ ἀκόλουθο χωρίο, [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 28 [σ. 37, 3-4 Spr.]: δοκεῖ δὲ αὐτοὺς [sc. ποὺ ἔχουν πιεῖ ὑδράργυρο] ὠφελεῖν γάλα πολὺ πινόμενον· ἐμείτωσαν δὲ καὶ οὗτοι. Συνεπῶς ἡ ὑπαρξὴ στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο τῆς προτροπῆς για ἔμετο πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὀρθή, καὶ ὁ ὀβελισμὸς νὰ ἀπορριφθεῖ. Ἐξ ἄλλου ὄχι μόνον αὐτὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀμέσως προηγούμενη θεραπευτικὴ ὑπόδειξη ἀφορᾷ ἐμετικὸ σκεῦασμα, βλ. σ. 71, 5-8: ζωμοῖς δὲ χρῶ χυρῶν κρεῶν ἢ χηνῶν ζωμεθέντων. ἐπὶ πλέον δὲ τοὺς ζωμοὺς δίδου πιεῖν μέχρις οὗ πρὸς ἔμετον ὀρμήσας καὶ καθήσας τοὺς δακτύλους ἐμείτω, ἔτι τοῦ ληφθέντος παρακεμιμένου καὶ μήπω ἐπικρατήσαντος ἢ ἀνάδοσιν ἐσχηκότος.

σ. 71, 17: θεραπεύεται δὲ οὕτως

Τὸ θεραπεύεται πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ θεραπεύονται για δύο λόγους: α') Ἐπειδὴ λίγο παραπάνω στὸ ἴδιο κεφ. γίνεται λόγος για τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμφανίζονται τοῖς τὸ κώνειον πεποκόσι, καὶ προφανῶς αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ πρέπει νὰ θεραπευθοῦν. β') Ἐπειδὴ σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα τὸ ρῆμα αὐτὸ ἐντοπίζεται στὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν περιπτώσεων σὲ πληθ. ἀριθμ.¹³³³, δηλ. θεραπεύονται, βλ. σ. 68, 35· σ. 69, 14 καὶ 26· σ. 70, 15· σ. 71, 4· σ. 73, 1· σ. 74, 6· σ. 76, 5, καὶ μία φορὰ θεραπευθήσονται, βλ. σ. 56, 12¹³³⁴. Στὸν πληθ. ἀριθμ. χρησι-

πολλάκι δ' ἐν κλυστήρι νέον γάλαος οἰὸς ἀμέλας | κλύζε, τὰ δ' ἤλιθα γαστρὸς ἀφόρδια κεινώσειας | ἄλλοτ' ἄλυσθαίνοντι ποθὲν γάλα πῖον ἀρήξει· | ἢ ἐ σὺ γ' ἀμπελόεντα γλυκεῖ ἐνὶ καυλέα κόψαις | χλωρά, νέον πετάλοισι περιβρίθοντα κολούσας· | ἢ ἐ μελισσῶν καμάτω ἐνὶ παῦρα μορύξαις.

1332. Βλ. Αετ., Λόγ. ἱατρ. 13, 50 [IHM, Der Traktat, σ. 127]: ἐκλύσεων δὲ καὶ δήξων γιγνομένων δίδου συνεχῶς γάλα βόειον νεόβδαλον πίνειν καὶ ἐμείτω, ἢ ἀμπέλου βλαστήματα κόψας δίδου μετὰ γλυκέος κεκραμένου.

1333. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παρακάτω, βλ. σ. 71, 25: θεραπεύεται δὲ [sc. ὁ πίων κώνειον] (βλ. ὁμως στὸ ἴδιο κεφ., σ. 71, 15: ἔπεται τοῖς τὸ κώνειον πεποκόσι)· σ. 73, 28: θεραπεύεται δὲ οὕτως (βλ. ὁμως στὸ ἴδιο κεφ., σ. 73, 25: παρέπεται τοῖς τὸ κόριον ἢ ψύλλιον λαβοῦσι), καὶ σ. 75, 21: θεραπεύεται δὲ οὕτως (βλ. ὁμως στὸ ἴδιο κεφ., σ. 75, 17: τοῖς λιθάργυρον πεποκόσι ταῦτα παρακολουθεῖ). Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς περιπτώσεις πιστεύω ὅτι εἶναι ἴδιες μὲ αὐτὴ ποὺ ἐξετάζεται στὸ προκείμενο χωρίο, καὶ γι' αὐτὸ πρέπει ἐπίσης νὰ διορθωθοῦν. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι χωρίο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτει σαφῶς ὅτι ὑποκ. τοῦ θεραπεύεται εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ τσιμηθήκη ἀπὸ ἰοβόλο ἢ ποὺ ἔλαβε κάποιον δηλητήριο δὲν ἔχω ἐντοπίσει στὴ σχετικὴ γραμματεία.

1334. Ἐπισημαίνω ἀκόμη καὶ τὶς παρακάτω περιπτώσεις, στίς ὁποῖες τὸ θεραπεύω χρησιμοποιοῖται σὲ ἐνικ. ἀριθμ., ἀλλὰ τότε πρόκειται για προστακτ. (ὑποκ. σύ = ὁ γιατρός), τῆς ὁποίας

μποιείται επίσης τὸ βοηθῶ, δηλ. στὸν τύπο βοηθοῦνται· βλ. σ. 50, 21· σ. 51, 35· σ. 54, 8· σ. 55, 11 καὶ 25· σ. 58, 21· σ. 59, 3· σ. 68, 12· σ. 72, 4. γ') Ἡ σκέψη ὅτι τὸ θεραπεύω ἐνδεχομένως δὲν ἀναφέρεται στοὺς νοσοῦντες ἀλλὰ στὸ δηλητήριο (δηλ. θεραπεύω/-ομαι τὸ κώνειον ἢ τὸν ὑοσκύαμον κτλ., μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐξουδετερώσεώς τους), πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ, ἐπειδὴ τέτοια σημασία τοῦ ρήματος δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ· ἐπὶ πλέον σημειώνω ὅτι, ὅταν τὸ θεραπεύω συνδέεται μὲ διάφορα κυρίως πόσιμα ὑλικά, τότε δηλώνει τὴ διαδικασία τῆς ἀποβολῆς ἀπὸ αὐτὰ τῶν συστατικῶν ἐκείνων ποὺ μολύνουν τὴν καθαρότητά τους καὶ σὲ κάποιες περιπτώσεις τὰ καθιστοῦν ἐπικίνδυνα (καὶ ὄχι τὴν ἐξουδετέρωση αὐτῶν τῶν ἴδιων τῶν ἐν λόγῳ ὑλικῶν)¹³³⁵. βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 76 [I 151, 23 Wellm.]: ὕειον δὲ καὶ ἄρκειον [sc. στέαρ] θεραπεύεται οὕτως· αὐτόθι [I 152, 14-15 Wellm.]: τράγειον δὲ [sc. στέαρ] καὶ προβάτειον, ἔτι δὲ καὶ ἐλάφειον θεραπεύεται οὕτως· αὐτόθι [I 153, 11 Wellm.]: τὸ δὲ ταύρειον θεραπευτέον οὕτως. Βλ. καὶ τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα ἀπὸ τὰ Γεωπ. 2, 7 [σ. 48, 14-15 Beckh]: τὸ δὲ φαῦλον ὕδωρ θεραπεύομεν οὕτως· 5, 47 [σ. 164, 20 Beckh]: καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν [sc. τῶν ὀμφακίζουσῶν σταφυλῶν] γλεῦκος θεραπεύειν οὕτως· 6, 6 [σ. 177, 13 Beckh]: καὶ τοὺς ἀσθενεῖς οἴνους θεραπεύει· 7, 4 [σ. 189, 16-18 Beckh] (τίτλος): πῶς ἔστι θεραπεῦσαι καὶ μόνιμον ποιῆσαι τὸν οἶνον τῆς ἐπιπολῆ βραχείσης σταφυλῆς· 7, 27 [σ. 210, 14-15 Beckh] (τίτλος): οἶνον ἀπὸ ἰοῦ θηρίου βλαβέντα θεραπεῦσαι· 9, 22 [σ. 252, 14 Beckh] (τίτλος): ἔλαιον ταγγὸν θεραπεῦσαι· 9, 23 [σ. 253, 4 Beckh] (τίτλος): δυσῶδες ἔλαιον θεραπεῦσαι.

σ. 71, 25-28: θεραπεύεται δὲ σελίνῳ μετ' οἴνου παλαιοῦ· ἢ πέπερι μετ' οἴνου ἀκράτου λεῖον, ἢ ἀψινθίου μετὰ ἀκράτου, ἢ κινάμμωμον σὺν ἀκράτῳ δίδου πιεῖν,

ὅμως τὸ ἀντικ. εἶναι σὲ πληθ. ἀριθμ. καὶ δηλώνει πάντοτε τοὺς νοσοῦντες· βλ. σ. 73, 14: θεράπευε δὲ τούτους [sc. τοὺς εἰληφότας θανασίμους μύκητας]· σ. 74, 14: θεράπευε δὲ αὐτούς οὕτως [sc. αὐτοὺς ποὺ στὴν κοιλία τους ἔχει θρομβωθεῖ γάλα]· σ. 76, 20: θεράπευε δὲ οὕτως [sc. τοὺς λαβόντας βούπρηστιν]· σ. 76, 31: θεράπευε δὲ οὕτως [sc. τοὺς καταπόντας βδέλλας]· σ. 77, 33: θεράπευε δὲ καὶ τούτους [sc. τοὺς εἰληφότας τι λαγωῦ θαλασσίου]. Βλ. ἀκόμη σ. 72, 22: θεραπεύειν δὲ <χρή> τοὺς τοιοῦτους [sc. τοὺς πίνοντας ρίζαν μανδραγόρου]· πρβ. καὶ σ. 70, 2: θεραπεία δὲ ἐπὶ τούτων [sc. τῶν λαβόντων ἰξίαν], καὶ 77, 6: θεραπεία δὲ τούτων [sc. αὐτῶν ποὺ ἤπιαν ποτὸ ποὺ σκευάζεται ἀπὸ φρῦνο]. Συμπληρωματικά σημειώνω ὅτι ἄλλες ἐκφράσεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες: σ. 59, 18-19: τοὺς τοίνυν ἀνθρωποδῆκτους θεραπευτέον <οὔτω> (supplevi), καὶ σ. 59, 11-12: διὸ καὶ ἐπὶ τούτων χρηστέον τοῖς αὐτοῖς βοηθήμασι. Βλ. ἐπίσης ΕΥΤΕΚΝ., Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 594-610 [σ. 83, 28-29 Παπαθωμ.]: ἀλλὰ θεραπεύει ταῦτα πάντα [sc. τὰ συμπτώματα] σμύρνα σταθμιζομένη τὴν ὀλκὴν εἰς ὀβολοὺς δύο ..., χωρὶς στὸ ὅποιο εἶναι σαφὲς ὅτι ὑποκ. τοῦ ρήματος εἶναι τὰ καταγραφόμενα θεραπευτικά βοηθήματα, ἐνῶ ἀντικ. τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμφανίζονται σὲ ὄσους ἔχουν πιεῖ λιθάργυρο.

1335. Ἔτσι ἡ ἔκφραση π.χ. θεραπεύω (τὸ) κώνειον μὲ βάση τὰ παραπάνω θὰ σήμαινε ὅτι ἀφαιρῶ ἀπὸ τὸ κώνειο κάθε ξένη πρὸς αὐτὸ πρόσμιξη, καθιστώντας το ἀπολύτως καθαρὸ.

ἢ καστορίου καὶ πηγάνου καὶ ἡδυόσμου. κατάπλαττε δὲ τὴν κοιλίαν ἔξωθεν τοῖς θερμαίνουσι.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Τὸ θεραπεύεται νὰ διορθωθεῖ σὲ θεραπεύονται· σχετικὰ βλ. ἀμέσως παραπάνω, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο σ. 71, 17.

β') Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ γεν. ἀψίνθιον πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ αἰτιατ.· βλ. τὴ σύνταξη σὲ ὀλόκληρη τὴ δευτέρη ἡμιπερίοδο τοῦ χωρίου: (δίδου πιεῖν) ... πέπερι ... ἢ ἀψίνθιον ..., ἢ κινάμωμον (ἀφοῦ καὶ τὰ τρία ἀποτελοῦν ἀντικείμενα τοῦ πιεῖν)¹³³⁶.

γ') Ἡ ἔκφραση ἢ καστορίου καὶ πηγάνου καὶ ἡδυόσμου ἀποτελεῖ, κατὰ τὸ ἐκδεδωμένο κείμενο μία αὐτοτελῆ συνταγή, χωρὶς ὅμως νὰ δηλώνεται οὔτε ἡ ποσότητα τῶν τριῶν συστατικῶν τῆς (κάτι ποῦ εἶναι ἀπαραίτητο, ἀφοῦ ἐκφέρονται κατὰ γεν.)¹³³⁷ οὔτε ὁ τρόπος χορηγήσεως τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ, κάτι ποῦ γίνεται γιὰ ὅλα τὰ προηγούμενα τῆς ἴδιας παραγράφου. Ἄν λοιπὸν διατηρηθοῦν οἱ γενικὲς αὐτές, τότε πρέπει νὰ προστεθεῖ στὸ κείμενο ἡ ποσότητα τῶν φαρμάκων καὶ ἐπίσης ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον αὐτὰ χορηγοῦνται. Ἐπειδὴ ὅμως στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ συνιστώμενα βοηθήματα δὲν καταγράφεται ἡ ποσότητά του, εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσει κάποιος ὅτι τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ τρία ἀπλᾶ φάρμακα ποῦ μνημονεύονται στὴ φράση ἢ καστορίου καὶ πηγάνου καὶ ἡδυόσμου. Ἔτσι ἀντὶ τῆς διατηρήσεως τῶν γενικῶν καὶ τῆς ἐπεμβάσεως, γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος παραπάνω, θεωρῶ προτιμότερη τὴ διόρθωσή τους σὲ αἰτιατικὲς¹³³⁸, μὲ προσθήκη μόνο τοῦ ποτοῦ ποῦ συνοδεύει τὴ χορήγησή τους. Ἡ πρόταση αὐτὴ ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι ἡ ἴδια θεραπευτικὴ ὑπόδειξη ἐντοπίζεται καὶ στὸν Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 42 [CMG IX/2, σ. 32, 9-10]: ἢ ἀψίνθιον μετὰ πεπέρεως κοινοῦ καὶ καστορίου καὶ πηγάνου καὶ ἡδυόσμου σὺν οἴνω¹³³⁹.

Συνεπῶς τὸ ἐξεταζόμενο κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

θεραπεύονται δὲ [sc. οἱ κώνειον πεποκότες] σελίνω μετ' οἴνου παλαιοῦ· ἢ πέπερι μετ' οἴνου ἀκράτου λεῖον, ἢ ἀψίνθιον μετὰ ἀκράτου, ἢ κινάμωμον σὺν ἀκράτῳ δίδου πιεῖν· ἢ καστόριον καὶ πηγάνον καὶ ἡδυόσμον <μετὰ ἀκράτου¹³⁴⁰ (δίδου πιεῖν)>· κατάπλαττε δὲ τὴν κοιλίαν ἔξωθεν τοῖς θερμαίνουσι,

1336. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 59.

1337. Σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 263-265, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 44, 21-23.

1338. Εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ συμβεῖ σύγχυση τοῦ τελικοῦ ν μὲ τὸ υ.

1339. Ἡ γεν. καστορίου κακῶς συνδέεται μὲ τὸ προηγούμενο σκευάσμα, ὁπότε καὶ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ αἰτιατ. Τὸ ἐν λόγῳ χωρίο παραδίδεται καὶ στὸν ψευδο-ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗ, Π. δηλητ. 11 [σ. 25, 5-6 Spr.] μὲ τὴ μορφή ποῦ τὸ ἐντοπίζουμε στὸν Ἀνώνυμο [Αἰλ. Προμ.], ὁ Sprengel ὅμως τὸ διορθώνει μὲ βάση τὸν Παῦλο Αἰγινήτη.

1340. Προτιμῶ τὴν ἔκφραση μετὰ ἀκράτου (καὶ ὄχι σὺν ἀκράτῳ), ὄχι μόνον ὡς γενικὰ συνη-

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Θεραπεύονται [sc. αὐτοὶ ποὺ ἔχουν πιεῖ κώνειο] μὲ σέλινο καὶ παλαιὸ κρασί· ἢ δώσε τους νὰ πιοῦν πιπέρι λυωμένο μὲ ἀνέρωτο κρασί, ἢ ἀψίνθιο μὲ ἀνέρωτο κρασί, ἢ κινάμωμο μὲ ἀνέρωτο κρασί· ἢ δώσε τους νὰ πιοῦν καστόριο καὶ πήγανο καὶ δυόσμο μὲ ἀνέρωτο κρασί· τοποθέτησε στὴν κοιλιὰ τους καταπλάσματα ποὺ θερμαίνουν ἐξωτερικά».

σ. 71, 30-32: τὸν δὲ τῆς μήκωνος ὁπὸν οὐδεὶς ἂν ὑγιαίνουντι διδοὺς λάθοι διὰ τε τῆς γεύσεως ιδιότητα καὶ πικρίαν καὶ τὴν τῆς ὀσμῆς βαρύτητα καὶ διὰ τὸ μὴ ὀλίγον, ἀλλὰ πληθὸς τι διδόσθαι.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει πρὶν τὴ γεν. τῆς γεύσεως νὰ προστεθεῖ τὸ ἄρθρο τὴν, δηλ.: ... διὰ τε <τὴν> τῆς γεύσεως ... καὶ τὴν τῆς ὀσμῆς ... καὶ διὰ τὸ μὴ ὀλίγον, καὶ τὸ χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

τὸν δὲ τῆς μήκωνος ὁπὸν οὐδεὶς ἂν ὑγιαίνουντι διδοὺς λάθοι διὰ τε <τὴν> τῆς γεύσεως ιδιότητα καὶ πικρίαν καὶ τὴν τῆς ὀσμῆς βαρύτητα καὶ διὰ τὸ μὴ ὀλίγον ἀλλὰ πληθὸς τι διδόσθαι,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Κανεὶς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ξεφύγει τὴν προσοχὴ χορηγώντας σὲ ὑγιῆ (ἄνθρωπο) τὸν ὁπὸ τῆς μήκωνος ἐξ αἰτίας τῆς ἰδιάζουσας γεύσεώς του καὶ τῆς πικρότητας καὶ τῆς βαριάς ὀσμῆς του καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι δίνεται ὄχι λίγος (ὁπὸς)¹³⁴¹ ἀλλὰ κάποια μεγάλη ποσότητα».

σ. 72, 8-10: εἶτα λαβὼν ῥάκος βραχὲν ἐλαίῳ θερμῷ τοῖς ἄκροις ἐπιτίθει † ἢ ἐπὶ θερμῷ ἐλαίῳ † χάλασον τὰ ἄκρα, ἕως ἂν τῇ θέρμῃ ἀναλυθῇ τὸ πεπηγὸς αἶμα.

Τὸ πρόβλημα τοῦ χωρίου δὲν ἐντοπίζεται στὰ σημεῖα, ὅπου ἡ Ihm θέτει σταυρούς, οὔτε ἡ φράση ἢ ἐπὶ ἐλαίῳ θερμῷ εἶναι στὸ σύνολό της προβληματικὴ σὲ σχέση μὲ τὸ κείμενο στὸ ὁποῖο εἶναι ἐνταγμένη. Τὸ πρόβλημα σαφῶς περιορίζεται μεταξὺ τῶν λέξεων ἐπὶ καὶ θερμῷ, ὁπότε τὸ συζητούμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ:

εἶτα λαβὼν ῥάκος βραχὲν ἐλαίῳ θερμῷ τοῖς ἄκροις ἐπιτίθει· ἢ ἐπὶ <...> θερμῷ ἐλαίῳ χάλασον τὰ ἄκρα, ἕως ἂν τῇ θέρμῃ ἀναλυθῇ τὸ πεπηγὸς αἶμα,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Ύστερα, ἀφοῦ πάρεις ἓνα κομμάτι (λινουῦ) ὑφάσματος ποὺ ἔχει μουσκευθεῖ μὲ ζεστὸ λάδι, τοποθέτησέ το στὰ ἄκρα (τοῦ σώματος)· ἢ <...> χαλάρωσε τὰ ἄκρα (τρίβοντάς τα) μὲ ζεστὸ λάδι, μέχρις ὅτου μὲ τὴ θερμότητά του διαλυθεῖ τὸ πηγμένο αἶμα».

θέστερη, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο ὁ ἐμπροθ. προσδ. μὲ τὴν πρόθ. μετὰ ἐντοπίζεται τρεῖς φορές: μετ' οἴνου παλαιοῦ, μετ' οἴνου ἀκράτου καὶ μετὰ ἀκράτου.

1341. Δηλ. πρέπει νὰ δίνεται, γιὰ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὸς, θανατηφόρος.

Ἰδιαίτερα πιθανὸ ὅμως πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ τὸ ἐνδεχόμενον αὐτὸ τὸ προβληματικὸ ἐπὶ νὰ ἔχει προέλθει ἀπὸ διπλογραφία (ἀπὸ τὸ προηγούμενον ἐπιτίθει), ὅποτε μὲ τὸν ὀβελισμόν του τὸ κείμενον ἀποκαθίσταται πλήρως, δηλ.:

εἶτα λαβὼν ῥάκος βραχὲν ἐλαίῳ θερμῷ τοῖς ἄκροις ἐπιτίθει· ἢ {ἐπὶ} θερμῷ ἐλαίῳ χάλασον τὰ ἄκρα, ἕως ἂν τῇ θερμῇ ἀναλυθῇ τὸ πεπηγὸς αἷμα.

καὶ ἡ μετάφρασί του εἶναι ἡ ἐξῆς: «... ἢ χαλάρωσε τὰ ἄκρα (τρίβοντάς τα) μὲ ζεστὸ λάδι, μέχρις ὅτου μὲ τῇ θερμότητά του διαλυθεῖ τὸ πηγμένον αἷμα».

Ὑπὲρ τοῦ ὅτι μεταξὺ τοῦ ἐλαίῳ καὶ τοῦ χάλασον ... δὲν ὑφίσταται κανενὸς εἶδους χάσμα συνηγορεῖ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἀκόλουθων χωρίων, Γαλην., Θεραπ. μέθ. 12, 3 [X 822, 6-7 K.]: *τεθλασμένης τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῷ πλήθει τῆς τρίψεως ἐλαίῳ χαλαστικῷ χρηστέον* 14, 7 [X 964, 15-16 K.]: *συνούσης δὲ ὀδύνης ὑπαλείφειν τὸ μόριον ἐλαίῳ χαλαστικῷ*· γενικὰ γὰρ τὰ χαλαστικά βλ. 13, 6 [X 894, 7-11 K.]: *τηνικαῦτα γὰρ ἢ τῶν θερμαινόντων μετρίως, ἃ δὴ καὶ χαλαστικά προσαγορεύομεν, ἀρμόττει χρήσις, ἅμα μὲν ἀραιούσα τὰ μεμυκῶτα τοῦ σώματος, ἅμα δὲ λεπτύνουσα τὸ φυσῶδες πνεῦμα καὶ διαφοροῦσα τὸ γεγεννημένον ἤδη τῆς φλεγμονῆς, κ.ἄ.*¹³⁴².

σ. 72, 17-21: *τῶν δὲ πινόντων τὴν ρίζαν ταύτην [sc. τοῦ μανδραγόρου] οἱ μὲν νωθροὶ καὶ παρειμένοι καὶ ἔκλυτοι καὶ κατηφεῖς γίνονται καὶ καταψυχθέντες εἰς βαρὺν ὕπνον καὶ καρῶδη καταφέρονται. ἀνακαλούμενοι δὲ μόλις ὑπακούουσι, καὶ πάλιν συντόμως καταπίπτουσι. τινὲς δὲ αὐτῶν θερμοὶ μὲν οὐδαμῶς γίνονται. τὴν δὲ διάνοιαν ἐπιταραχθέντες λήθαργοι γίνονται.*

Στὸ χωρίον αὐτὸ περιγράφονται τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμφανίζονται σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν πιεῖ τὸ δηλητηριῶδες ἐκχύλισμα τῆς ρίζας τοῦ μανδραγόρα. Σὲ ὅλες τις περιπτώσεις ἡ παθολογικὴ κατάστασις στὴν ὁποία περιπίπτουν ὅσοι ἔχουν λάβει τὸ ἐν λόγῳ δηλητηριῶδες πόμα δηλώνεται εἴτε μὲ κάποιον ἐπίθ. (νωθροί, ἔκλυτοι, κατηφεῖς, θερμοί) εἴτε μὲ μετ. (παρειμένοι) εἴτε μὲ ἐμπρόθ. προσδ. (εἰς βαρὺν ὕπνον καὶ καρῶδη)· μόνο τὸ τελευταῖον καταγραφόμενον σύμπτωμα (τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐμφανίζεται σὲ ὅλους τοὺς δηλητηριασμένους) δηλώνεται μὲ τὸ οὐσ. λήθαργοι (γίνονται). Δεδομένου ὅτι ὑποκ. τοῦ ρ. γίνονται εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία τὸ τινὲς (δὲ αὐτῶν), ἀναμενόμενο θὰ ἦταν νὰ ὑπάρχει στὸ κείμενον ἐπίθετο, κατηγορούμενον στὸ τινὲς. Μὲ βάση λοιπὸν τὸ νόημα τοῦ χωρίου καὶ ὅσα ἐπισημάνθησαν παραπάνω τὸ λήθαργοι πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ληθαργικοί, καὶ ἀντὶ γιὰ τελεία μετὰ τὸ οὐδαμῶς γίνονται νὰ τεθεῖ κόμμα· τὸ κείμενον δηλ. τῆς προτάσεως νὰ λάβει τὴν ἀκόλουθον μορφή:

1342. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 59-60.

... τινές δὲ αὐτῶν θερμοὶ μὲν οὐδαμῶς γίνονται, τὴν δὲ διάνοιαν ἐπιταραχθέντες λήθαργ<ικ>οὶ γίνονται¹³⁴³.

σ. 72, 22-26: *θεραπεύειν δὲ <χρή> τοὺς τοιούτους [sc. τοὺς πίνοντας τὴν ρίζαν τοῦ μανδραγόρου] κορίου σπέρματι μετὰ θερμοῦ ὕδατος ἢ τοῖς δυναμένοις τὴν κάτω κοιλίαν ἐκλύειν· τοὺς δὲ ὑπὸ τοῦ ὕπνου κατεχομένους [...] ποτίζειν <σὺν> ὕδατι ψυχρῷ ὀριγάνην λείαν, ἀλφίτου π[...] ἐπιπάττοντας, διδόναι δὲ καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὸ ὄπιον εἰρημένα βοηθήματα.*

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Στὸ πρῶτο κενὸ¹³⁴⁴ πιθανότατα δηλωνόταν ἡ κατάσταση τοῦ βαρέως ὕπνου καὶ καρῶδους, στὸν ὁποῖο περιπίπτουν κάποιοι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔχουν λάβει κώνειο καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐπανερχονται δύσκολα· βλ. καὶ Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 5, 45 [CMG IX/2, σ. 33, 18]: *δυσανακλήτως δὲ αὐτῶν ἐχόντων ... λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὰ παραπάνω, καθὼς καὶ τὴ σύνταξη ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ προσέγγιση κενὸ ποὺ δηλώνεται στὸ χφ. V, θεωρῶ πιθανὸν ὅτι τὸ χάσμα πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἀκολουθῶς: τοὺς δὲ ὑπὸ τοῦ ὕπνου κατεχομένους [σφόδρα χρή μὲν] ποτίζειν <σὺν> ὕδατι ψυχρῷ ὀριγάνην λείαν ...*

Μὲ τὸ σφόδρα δηλώνεται ἀκριβῶς ἡ κατάσταση τοῦ ὕπνου, μὲ τὴν προσθήκη τοῦ *χρή* ἀναπληρώνεται ἡ ἔλλειψη τοῦ ρήματος ποὺ διαπιστώνεται στὴν ἡμιπερίοδο *τοὺς δὲ ὑπὸ τοῦ ὕπνου ...* (ἕως τὸ τέλος τοῦ χωρίου), ἐνῶ τὸ μὲν ἀντιστοιχεῖ στὸ (διδόναι) δὲ ποὺ ὑπάρχει λίγο παρακάτω.

β') Τὸ δεύτερο δηλούμενο κενὸ τῶν ἑξὶ ἢ ἑπτὰ γραμμάτων¹³⁴⁵ πιστεύω ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ παρὰ μόνον μὲ τὴν αἰτ.. *π[αιπάλην]*. Σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση *ἀλφίτου (-των) παιπάλη*¹³⁴⁶ βλ. Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 2, 1 [XII 502, 11-15 K.]: *ἀνδράχνης φύλλα κόψας καὶ καθ' αὐτὰ καὶ μετὰ παιπάλης ἀλφίτων κατάπλασσε. ἄλλο· κυπάρισσον ἀπαλὴν λείαν καὶ καθ' ἑαυτὴν καὶ μετὰ παιπάλης ἀλφίτων κατάπλασσε. ἄλλο· στρύχνον καὶ καθ' ἑαυτὸ καὶ μετὰ παιπάλης ἀλφίτων κατάπλασσε. [Ἄνων.], [Διάγν. π. ὄξ. καὶ χρον. νοσημ.] 12, 3 [σ. 88, 1 Garof.]: ἢ παιπάλης ἀλφίτων Ὅρειβ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 75, 6 [CMG VI/2/2, σ. 244, 34]: *λεαινόμενοι ἐπιμελῶς μετὰ παιπάλης ἀλφίτου Ἱππιατρ. (Hipp. Cant.) 39, 3 [CHG II 171, 20-21 O.-H.]: ἢ τρύγα οἴνου πρόσφατον μετὰ παιπάλης ἀλφίτων.**

Μὲ βάση τὰ παραπάνω πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

1343. Ἐξ ἄλλου ἡ ἔκφραση *λήθαργοι γίνονται* (οἱ ἄνθρωποι) εἶναι παντελῶς ἀδόκιμη.

1344. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 24: «post κατεχομένους spatium circ. undecim lit. V».

1345. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 25: «post π spatium circ. sex lit. V».

1346. Ὡς *παιπάλη* χαρακτηρίζεται τὸ πάρα πολὺ λεπτὸ ἀλεύρι, ἢ ἄχνη· βλ. *LSJ*, στὸ λ.

θεραπεύειν δὲ <χρή> τοὺς τοιοῦτους [sc. τοὺς πίνοντας τὴν ρίζαν τοῦ μανδραγόρου] κορίου σπέρματι μετὰ θερμοῦ ὕδατος ἢ τοῖς δυναμένοις τὴν κάτω κοιλίαν ἐκλύειν· τοὺς δὲ ὑπὸ τοῦ ὕπνου κατεχομένους [σφόδρα χρή μὲν] ποτίζειν <σύν>¹³⁴⁷ ὕδατι ψυχρῷ ὀριγάνην λείαν, ἀλφίτου π[αιάλην] ἐπιπάττοντας, διδόναι δὲ καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὸ ὄπιον εἰρημμένα βοηθήματα,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Αὐτοὺς [sc. ποὺ ἔχουν πιεῖ τὴ ρίζα τοῦ μανδραγόρα] πρέπει νὰ τοὺς θεραπεύει κάποιος μὲ σπέρμα κορίου καὶ ζεστό νερὸ ἢ μὲ ἐκεῖνα (τὰ φάρμακα) ποὺ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ προκαλοῦν διάρροια· ἐκείνους ὅμως ποὺ ἔχουν καταληφθεῖ ἀπὸ βαθὺ ὕπνο πρέπει νὰ τοὺς δίνει νὰ πιοῦν τριμμένη ρίγανη μὲ κρύο νερό, πασπαλίζοντάς το μὲ λεπτὸ ἀλεύρι· πρέπει ἀκόμη νὰ τοὺς χορηγεῖ καὶ τὰ ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα ποὺ ἔχουν εἰπωθεῖ κατὰ τοῦ ὀπίου (= γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τοῦ ὀπίου)».

σ. 73, 3-6: ἢ σέλινον λεάνας μετ' ἐλαίου δίδου [sc. τοῖς λαβοῦσι ὑοσκύαμον], ἢ κνίδης καρπὸν· καὶ τὰ πέταλα ἐφθὰ ἐν γάλακτι δίδου ἐσθίειν, ἢ κυχόριον καὶ καρδαμίδας δίδου ἐσθίειν· ἢ ραφάνου ρίζαν ἢ νάπυος ὁμοίως ρίζαν ἐσθίειν ἢ μετ' οἴνου ὁμοίως πίνειν.

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Πρὶν ἀπὸ τὸ ἐσθίειν (τρίτο) πρέπει —μὲ βάση ὅσα ὑποστηρίχθηκαν παραπάνω (σ. 380-381)— νὰ προστεθεῖ τὸ δίδου¹³⁴⁸.

β') Πιθανότατα τὸ δεύτερο ὁμοίως (πίνειν) δὲν ἔχει θέση στὸ κείμενο (ἴσως γράφτηκε ἀπὸ λανθασμένη ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου ἐπιρρήματος ποὺ προηγεῖται), καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ.

Μὲ βάση λοιπὸν τίς παρατηρήσεις αὐτὲς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ:

ἢ σέλινον λεάνας μετ' ἐλαίου δίδου [sc. τοῖς λαβοῦσι ὑοσκύαμον], ἢ κνίδης καρπὸν καὶ τὰ πέταλα ἐφθὰ ἐν γάλακτι δίδου ἐσθίειν, ἢ κυχόριον καὶ καρδαμίδας δίδου ἐσθίειν· ἢ ραφάνου ρίζαν ἢ νάπυος ὁμοίως ρίζαν <δίδου> ἐσθίειν ἢ μετ' οἴνου {ὁμοίως} πίνειν,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: « ἢ ἀφοῦ λιώσεις σέλινο μὲ λάδι δώσε [sc. σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν λάβει ὑοσκύαμον], ἢ καρπὸ τσουκνίδας καὶ τὰ φύλλα βρασμένα μέσα σὲ γάλα δώσε νὰ τὰ φᾶνε, ἢ δώσε νὰ φᾶνε κυχόριο καὶ καρδαμίδες· ἢ δώσε νὰ φᾶνε ρίζα ρεπανιοῦ ἢ ὁμοίως ρίζα σιναπιοῦ ἢ νὰ τίς πιοῦν μὲ κρασί¹³⁴⁹».

1347. Ἴσως πρόκειται γιὰ μὴ ἀπαραίτητη προσθήκη.

1348. Μὲ τὴν ἀποκατάσταση αὐτὴ κάθε προτεινόμενο φάρμακο ἀποκτᾶ, κατὰ κάποιον τρόπο, αὐτοτέλεια στὴ διατύπωσή του· βλ.: ἢ σέλινον λεάνας μετ' ἐλαίου δίδου [sc. τοῖς λαβοῦσι ὑοσκύαμον], ἢ κνίδης καρπὸν καὶ τὰ πέταλα ἐφθὰ ἐν γάλακτι δίδου ἐσθίειν, ἢ κυχόριον καὶ καρδαμίδας δίδου ἐσθίειν. ἢ ραφάνου ρίζαν ἢ νάπυος ὁμοίως ρίζαν <δίδου> ἐσθίειν ἢ μετ' οἴνου {ὁμοίως} πίνειν.

1349. Προφανῶς πολτοποιημένες.

σ. 73, 9-10: *τοῖς τοῦς μύκητας εἰληφόσι παρακολουθεῖ πνευμάτωσις, πόνος στομάχου, μικροψυχία, περίψυξις· εἶτα πνιγμός, οἷς δὲ ἔμετος καὶ διάρροια.*

Στὸ πρῶτο τμήμα τοῦ χωρίου αὐτοῦ (τοῖς τοῦς μύκητας ... πνιγμός) καταγράφονται τὰ συμπτώματα πού ἐμφανίζονται γενικὰ σὲ ὄλους, ὅσοι ἔχουν φάει μύκητες, ἐνῶ στὸ ὑπόλοιπο τμήμα του γίνεται λόγος γιὰ δύο ἀκόμη συμπτώματα τὰ ὁποῖα προφανῶς δὲν παρατηροῦνται πάντοτε σὲ περίπτωση βρώσεως μυκήτων. Γι' αὐτὸ πιθανότατα τὸ οἷς πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ <ἐνί>οις, δηλ.:

τοῖς τοῦς μύκητας εἰληφόσι παρακολουθεῖ πνευμάτωσις, πόνος στομάχου, μικροψυχία, περίψυξις· εἶτα πνιγμός, <ἐνί>οις δὲ ἔμετος καὶ διάρροια,

καὶ τὸ χωρίο νὰ μεταφρασθεῖ: «σ' αὐτοὺς πού ἔχουν φάει μύκητες συμβαίνει δύσπνοια, πόνος τοῦ στομάχου, λιποθυμία, ψύξη (τοῦ σώματος) καὶ ἀκολουθῶς πνιγμός· σὲ κάποιους ὅμως (συμβαίνει) ἔμετος καὶ διάρροια».

Παρόμοια διάκριση τῶν συμπτωμάτων ἐντοπίζεται σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις πού ἀφοροῦν εἴτε δῆγματα ἰοβόλων εἴτε πόση δηλητηριωδῶν οὐσιῶν εἴτε ἄλλα νοσήματα· βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 51, 5-7: *τοῖς τοίνυν ὑπὸ ἀσκαλαβῶτου δηχθεῖσι παρακολουθεῖ ... οἰδησις, πελιότης, τισὶ καὶ νομὴ μετὰ ἐσχαρώσεως· σ. 53, 38-39: ἔτι τε καὶ τρόμος ἐν ὄλω τῷ σώματι καὶ ὠχρίασις καὶ ἀγρυνία, τισὶ δὲ καὶ κνησμός· βλ. ἀκόμη Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 14, 2 [CMG X/1/1, σ. 17, 8-15]: τοῖς δὲ μὴ ἐλαφρῶς τυπτομένοις [sc. τοῖς ὑπὸ σκορπίου πληγεῖσι] τοιαῦτά τινα παρακολουθεῖ· καῦσος {καὶ} περὶ τὴν πληγὴν ..., ἐνίοις <δὲ καὶ> συνεχεῖς ἐρυγαί, γλώσσης πάχος καὶ σκληρότης· 15, 6 [CMG X/1/1, σ. 19, 21-23]· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 13, 18 [σ. 272, 19-20 Ζερβ.]: ἐξ οὗ [sc. τοῦ δῆγματος κάποιου γένους ἀραχνῶν] ἐρύθημα καὶ δυσουρία παρακολουθεῖ, ἐνίοτε δὲ καὶ πνιγμός· Παῦλ. Αἰγίν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 38 [CMG IX/2, σ. 30, 20-23]: τοῖς δὲ τὸν χαμαιλέοντα τὸν μέλανα προσενηνεγμένοις ... εἶτα σπασμὸς ἐμπίπτει καὶ ἔμετοι φλεγματώδεις καὶ ἀφρώδεις, τισὶ δὲ καὶ λυγμὸς μετὰ ἀφωνίας καὶ προσώπου διαστροφή· Παῦλ. Νικ., Π. νοσημ. 65, 5-6 [σ. 145 Ier. Bio]: παρακολουθεῖ δὲ τοῖς τοιοῦτοις [sc. τοῖς δυσεντερικοῖς] ποικίλη ἀπόκρισις ... ποτὲ καὶ ἀμφοτέρα ἀληγμάτων καὶ στρόφων, τισὶ καὶ πυρετοὶ παρακολουθοῦσιν, κ.ἄ.¹³⁵⁰.*

σ. 73, 20-21: *ὁ δὲ Ἐπαινέτης ταῦτα παραδίδωσι πρὸς μύκητας· νίτρον μετ' ὄξους κεκραμμένον καὶ χαλκοῦ ἄνθους μετὰ μελικράτου καὶ ἀναγκάζειν ἐμεῖν.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ ὁ Ἐπαινέτης προτείνει δύο ἐμετικά φάρμακα, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνίσταται ἀπὸ νίτρο ἀναμειγμένο μὲ ξύδι, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀπὸ «ἄνθος χαλκοῦ»¹³⁵¹ καὶ μελίκρατο. Συνεπῶς τὰ δύο ἐμετικά πρέπει νὰ διακρι-

1350. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 60.

1351. Ὡς ἄνθος χαλκοῦ χαρακτηρίζονται τὰ μόρια πού ἐκπίπτουν ἀπὸ τὸν χαλκό, καθὼς

θοῦν μεταξύ τους με κόμμα (ὅπως εἶναι ἡ συνήθης ἐκδοτική πρακτική), ἐνώ ἡ ἔκφραση *χαλκοῦ ἄνθος* πρέπει, γὰρ λόγους συντακτικούς, νὰ διορθωθεῖ σὲ *χαλκοῦ ἄνθος*. βλ. καὶ τὸ ἀμέσως προηγούμενο φάρμακο: *νίτρον μετ' ὄξους* ...

Πὰ τὸ *νίτρον μετ' ὄξους* ὡς ἐμετικό σὲ περιπτώσεις δηλητηριάσεων βλ. Γαλην., *Π. ἀντιδ.* 2, 7 [XIV 140, 9-11 K.]: *δοτέον δὲ ... καὶ νίτρον λεανθὲν μετ' ὄξους* (μύκητες)· ἀκόμη Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 5, 113 [III 84, 8-9 Wellm.]: *καὶ πρὸς μύκητας σὺν ὄξυκράτῳ ποθὲν ἀρμόζει* [sc. τὸ νίτρον]· πρβ. καὶ Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 55 [CMG IX/2, σ. 37, 19-21]: *θαυμαστῶς δὲ ὠφελοῦνται* [sc. οἱ λαβόντες μύκητας] *κονίαν κληματίνην ἢ ἐξ ἀχραδίνων ξύλων μετ' ὄξυκράτου καὶ ἀλῶν καὶ νίτρον πίνοντες*. Πὰ τὸ *χαλκοῦ ἄνθος* ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐμετική χρήση του πρβ. [Διοσκουρ.], *Π. δηλητ.* 23 [σ. 33, 15 Spr.]: *καὶ χαλκοῦ ἄνθος σὺν ὄξει* [sc. βοηθεῖ δὲ αὐτοῖς (= ὄσους ἔχουν δηλητηριασθεῖ ἀπὸ μύκητες)]· Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 55 [CMG IX/2, σ. 37, 27]· Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 5, 76 [III 46, 1-2 Wellm.]: *κινεῖ δὲ* [sc. ὁ κεκαυμένος χαλκός] *καὶ ἐμέτους μετὰ ὕδρομέλιτος ποθεῖς*¹³⁵².

σ. 74, 2-5: *τοῖς μὲν οὖν τὸν χαμαιλέοντα τὸν μέλανα εἰληφόσι παρέπεται γλώσσης οἴδημα, στομάχου δῆγμα, κοιλίας βορβορυγμός, παρακοπή, ἄγνοια, διαστροφή προσώπου ἢ σπασμός, ἔμετος ἀφρώδης, τοῖς δὲ τὸν λευκὸν πελίωσις, πληγμός καὶ ἅ τοῖς εἰληφόσι μύκητας*.

Προφανῶς στὸ χωρίο αὐτὸ τὸ πληγμός πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ πνιγμός, ἐπειδὴ ὁ πληγμός —οὐσ. με ἐξαιρετικά σπάνια χρήση ὡς ἰατρικὸς ὄρος— σημαίνει τὴν πλῆξιν, τὸ χτύπημα. Ἐντοπίζεται μία ἀκόμη φορά στὸν Ἀλέξ. Τραλλ., *Θεραπ.* 12 [II 579, 25-27 Puschm.]: *καὶ θαυμάσεις, ὡς οὔτε πόνος οὔτε ἄλλο κινδυνῶδες οὐδὲν παρακολουθήσει, καθάπερ ἐπὶ πολλῶν ὀρώμεν πληγμοὺς ἐπακολουθοῦντας τῶν ποδῶν παυσαμένων τοῦ ρευματίζεσθαι*, ὅπου ὁ Puschmann (τ. 2, σ. 578) μεταφράζει τὸν ὄρο αὐτὸν ὡς «Schlagflüsse», δηλ. «ἀποπληξίες». Ὑπὲρ τῆς προτεινόμενης διορθωτικῆς προτάσεως συνηγορεῖ καὶ ἡ παραπεμπτική ἔκφραση ποὺ βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου, κατὰ τὴν ὁποία σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ὑποστῆ δηλητηρίαση ἀπὸ *λευκὸν χαμαιλέοντα* ἐμφανίζονται τὰ ἴδια συμπτώματα με ἐκείνους ποὺ δηλητηριάσθηκαν ἀπὸ μύκητες (ἅ τοῖς εἰληφόσι μύκητας). Πράγματι, στὸ χωρίο, ὅπου περιγράφονται τὰ συμπτώματα τῶν δηλητηριασμένων ἀπὸ μύκητες, μεταξύ αὐτῶν μνημονεύεται καὶ ὁ πνιγμός (ἀλλὰ ὄχι ὁ πληγμός), βλ. σ. 73, 9-10: *τοῖς τοὺς μύκητας εἰληφόσι παρακολουθεῖ πνευμάτωσις, πόνος στομάχου, μικροψυχία, περίψυξις· εἶτα πνιγμός, <ἐνί>οις (correxī)¹³⁵³ δὲ ἔμετος καὶ διάρροια*. Ἐπιπρόσθετα σημειώνω ὅτι ὁ πνιγμός, δηλ. εἴτε ἡ δυσχέρεια στὴν ἀναπνοὴ εἴτε ἡ παντελής ἀπόφραξη τῶν

αὐτὸς ψύχεται, ἢ ἓνα εἶδος σκουριάς· βλ. DURLING, *Medical Terms*, σ. 336-337, λ. χαλκοῦ ἄνθος.

1352. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, *Παρατηρήσεις*, σ. 60-61.

1353. Πὰ τὴν διόρθωση αὐτὴ βλ. παραπάνω, σ. 396, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο.

αεροφόρων ὁδῶν, εἶναι συχνό, καὶ σὲ περιπτώσεις ἀρκετῶν δηλητηρίων, μοιραῖο σύμπτωμα· βλ. σ. 74, 32-33 (συμπτώματα ὄσων ἔχουν λάβει ψιμμίθιον καὶ ἄλλες δηλητηριώδεις οὐσίες): ... οὐλα λευκά, πνιγμός· σ. 74, 37 (συμπτώματα ἐκείνων ποὺ ἔχουν λάβει ψίλωθρον): ... ἔγκαυσις στομάχου καὶ πνιγμός· σ. 75, 20 (συμπτώματα αὐτῶν ποὺ ἔχουν πιεῖ λιθάργυρον): ... ἰσχυρία καὶ ἐπὶ τέλει πνιγμός¹³⁵⁴. Ἐπίσης βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 4, 83 [II 244, 12 Wellm.]: βρωθεῖσα δὲ [sc. ἡ βοτάνη ποὺ ὀνομάζεται Κολχικόν] κτείνει κατὰ πνιγμὸν ὁμοίως τοῖς μύκησιν· 4, 96 [II 254, 11-12 Wellm.]: ποθέντες μέντοι οἱ νεαροὶ πάπποι πνιγμὸν ἐπιφέρουσιν· 5, 116 [III 86, 15-16 Wellm.]: ποθεῖσα δὲ [sc. ἡ γύψος] κτείνει τῷ κατὰ πνιγμὸν τρόπῳ· [Διοσκουρ.], Π. δηλητ., προοίμιον [σ. 12, 11-13 Sprg.]: καὶ τὸ πνίγεσθαι δὲ οὐ μόνον ἐπὶ μυκῆτων ὁρᾶται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ αἵματος ταυρείου καὶ γάλακτος καὶ ἀκονίτου καὶ γύψου καὶ ψιμυθίου· [Γαλην.], Π. εὐπορ. 1, 17 [XIV 389, 1-2 K.]: ἐπὶ δὲ τυρωθέντος γάλακτος καὶ διὰ τοῦτο πνιγμὸν ἐπάγοντος πιτύαν ἐν οἴνῳ διεῖς πότιζε.

σ. 74, 6-7: θεραπεύονται δὲ [sc. οἱ τὸν χαμαιλέοντα εἰληφότες] τοῖς αὐτοῖς πᾶσι τοῖς ἐπὶ μυκῆτων εἰρημένοις. καὶ οὗτοι χρήσθωσαν σεῦτλα.

Προφανῶς τὸ σεῦτλα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ σεῦτλοισ (ὡς ἀντικ. τοῦ χρήσθωσαν). Βλ. παρόμοιες συντάξεις στὸ ἴδιο κείμενο: σ. 46, 26: τῇ ἐμπλάστρω χρῶ· σ. 53, 14-15: χρῶ ὡς καὶ τῇ προγεγραμμένη [sc. ἀντιδότῳ]· σ. 56, 20-21: χρῶ τοῖς βοηθήμασι τοῖς πρὸς ἐχεοδήκτους λελεγμένοις· σ. 61, 16-17: χρῶ περισσοτέρᾳ κηρωτῇ καὶ ὀλίγῳ φαρμάκῳ μέχρις ἀπουλώσεως· σ. 61, 20-21· σ. 65, 16· σ. 71, 5· βλ. ἀκόμη σ. 46, 1: χρηστέον σκορόδοις λείοις· σ. 59, 11-12: διὸ καὶ ἐπὶ τούτων χρηστέον τοῖς αὐτοῖς βοηθήμασι τοῖς ἐπὶ τῆς μυγαλῆς, κ.ἄ.

σ. 74, 15-16: ἢ καῦσον σίλφιον, ἢ ὀποπάνακος, ἢ πάνακα μετὰ ὄξους δίδου [sc. τοῖς εἰληφόσι θρομβωθὲν γάλα].

Προφανῶς ἡ ἀσύντακτη γεν. ὀποπάνακος πρέπει νὰ διορθωθεῖ, ὥστε καὶ τὰ τρία μνημονευόμενα φαρμακευτικὰ ὑλικά νὰ εἶναι σὲ πτώση αἰτιατ. ὡς ἀντικείμενα τοῦ δίδου. Γιὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ λοιπὸν ἡ συντακτικὴ ἀταξία στὸ χωρίο αὐτὸ τὸ ὀποπάνακος πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ὀπό<ν> πάνακος, καὶ τὸ κείμενο νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἢ καύσας σίλφιον ἢ ὀπό<ν> πάνακος ἢ πάνακα μετὰ ὄξους δίδου¹³⁵⁵,

1354. Ἔτσι θεωρῶ ὅτι τὸ ἐνδεχόμενο ἐπιχείρημα τῆς lectio difficilior δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχύει στὴν παρούσα περίπτωση.

1355. Αὐτὴ εἶναι ἡ οἰκονομικότερη πρόταση· ἴσως ὁμως νὰ εἶναι ὀρθὴ καὶ ἡ ἀκόλουθη συμπλήρωση: ... ἢ ὀπὸν πάνακος ἢ <καὶ αὐτὸν τὸν> πάνακα. Σὲ κάθε περίπτωση ὁμως αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς τελευταίας θεραπευτικῆς ὑποδείξεως. Πρβ. καὶ παραπανω, σ. 265-267, τὴν παρατήρησιν στὸ χωρίο, σ. 44, 35-37. Βλ. καὶ τὴν ἐπόμενη ὑπόσημ.

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ἡ ἀφοῦ κάψεις σίλφιο ἢ ὄπὸν πάνακα ἢ (τὸν ἴδιο) τὸν πάνακα¹³⁵⁶ χορήγησέ τα μὲ ζύδι».

σ. 74, 16-19: *πιτύαν* [...] *δίδου* [sc. τοῖς εἰληφόσι θρομβωθὲν γάλα] *ἄπασαν σὺν ὄξει. ἱστορίας δέ ἐστιν ἐπάξιον διηγῆσασθαι. ἔξωθεν μὲν γὰρ τοῦ σώματος ὑπάρχον τὸ γάλα πηγνυσθαι* [...] *βληθεῖσα δὲ ἔνδον τοῦ σώματος διαχέει.*

Τὰ δύο προβλήματα τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἐντοπίζονται στὰ ἰσαριθμα χάσματα ποῦ σημειώνονται στὸ χφ. V ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀντιγραφέα:

α') Μετὰ τὴν αἰτιατ. *πιτύαν*¹³⁵⁷ στὸ χφ. δηλώνεται χάσμα δέκα περίπου γραμμάτων¹³⁵⁸. Ὑποθέτω ὅτι ἡ *πιτύα* ποῦ πρέπει (ἢ ποῦ μπορεῖ) νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχεται γενικὰ ἀπὸ κάθε ζῶο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα χωρία, βλ. [Γαλην.], *Π. εὐπορ.* 1, 17 [XIV 389, 1-2 K.]: *ἐπὶ δὲ τυρωθέντος γάλακτος καὶ διὰ τοῦτο πνιγμὸν ἐπάγοντος πιτύαν ἐν οἴνῳ διεῖς πότιζε*. Ὀρειβ., *Ἱατρ. συν. ἐκλ.* 130 [CMG VI/2/2, σ. 297, 17]: *βοηθεῖ δὲ πινομένη πιτύα πολλάκις μετ' ὄξους* [Διοσκουρ.], *Π. δηλητ.* 26 [σ. 35, 13-15 Spr.] = Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 5, 57 [CMG IX/2, σ. 38, 22-23]: *οἷς* [sc. τοῖς λαβοῦσι γάλα ἐμπυτιασθέν] *βοηθοῦντας προσφέρειν δεῖ ὥσπερ ἀντίδοτον πυτίαν σὺν ὄξει, πολλάκις ἀναγκάζοντας πίνειν.* Ἡ παραπάνω σκέψη πιστεύω ὅτι ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 163 [III 315, 9-12 Wellm.]: *γάλακτος δὲ θρομβωθέντος ὠφελίμως δίδοται ... πυτία λαγωοῦ ἢ νεβροῦ ἢ ἐρίφου ἢ ἄρνός ἢ δορκάδος ἢ βουβάλου ἢ μόσχου σὺν ὄξει* (ὅπου ἀναγράφονται οἱ πυτίες ἐπτὰ διαφορετικῶν ζώων)¹³⁵⁹. Π' αὐτὸ στὸ κενὸ μετὰ τὴ γρ. *πιτύαν* πιθανότατα δὲν δηλωνόταν τὸ εἶδος τῆς *πιτύας* (*αἰγεία, βοεία, λαγωοῦ, ἐλάφου* κτλ.), ἀλλὰ ἡ θεραπευτικὴ δράση της, δηλ. ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὰ χωρία τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη καὶ τοῦ Παύλου Αἰγινήτη, τὰ ὁποῖα παρατέθηκαν ἀμέσως παραπάνω (ὥσπερ ἀντίδοτον)¹³⁶⁰.

1356. Δηλ. τὸ ἴδιο τὸ φυτὸ, προφανῶς πολτοποιημένο, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ κατάποσή του· βλ. καὶ παραπάνω, σ. 378, τὸ χωρίο, σ. 68, 12-14.

1357. Τὸ οὐσ. αὐτὸ στὶς ἐκδόσεις ὀρθογραφεῖται ὡς *πιτύα* καὶ *πυτία*: βλ. *LSJ*, στὸ λ. Πὰ τὸν τύπο *πιτύα* ἐνδεικτικὰ βλ. Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἱατρ.* 2, 19 [I 128, 1 Wellm.]. 2, 75 [I 150, 9-151, 7 Wellm.] (λ. *πιτύα*): ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 5, 46 [CMG IX/2, σ. 34, 3]. ΓΕΩΠ. 12, 24 [σ. 373, 1 Beckh], κ.ἄ. γιὰ τὸν τύπο *πυτία* βλ. ἐνδεικτικὰ Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 1, 14 [III 156, 22 Wellm.]. ΟΡΕΙΒ., *Ἱατρ. συν.* 15, 2 [CMG VI/1/2, σ. 291, 1]. ΑΕΤ., *Λόγ. ἱατρ.* 2, 105 [CMG VIII/1, σ. 190, 5-9]. ΠΑΥΛ. ΑἰΓΙΝ., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 1, 47 [CMG IX/1, σ. 31, 6], κ.ἄ.

1358. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 16: «post *πιτύαν* spatium circ. decem lit. V».

1359. Βλ. ἀκόμη [Διοσκουρ.], *Π. δηλητ.* 25 [σ. 35, 4 Spr.]: *καὶ πυτία ἄπασα σὺν ὄξει* (σὲ περίπτωσι δηλητηριάσεως ἀπὸ ταύρειον αἶμα).

1360. Πὰ τὴν ἔκφραση *ὥσπερ ἀντίδοτον* βλ. ἀκόμη ΑΘΗΝ., *Δειπνοσ.* 4, 5, 130c: *ἐπινομεν σὺν εὐμαρῶς ὥσπερ ἀντίδοτον* = *Δειπνοσ.* (ἐπιτ.) [τ. 2/1, σ. 33, 36 Peppink]. ΕΠΦ., *Πανάρ.* [τ. 2, σ. 59, 14 Holl]: *δι' ὄφρεως ὥσπερ ἀντίδοτον τοῖς τότε δεδηγμένοις ἐργαζομένοις*, ἐνῶ γιὰ τὴν ἔκφραση ὡς *ἀντίδοτον*

β') Ὅσον ἀφορᾶ τὸ δεύτερο κενό, πού ἐπίσης δηλώνεται στὸ *χφ.*¹³⁶¹, πιθανότατα πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὴν ἔκφραση *τοῦτο ποιεῖ* (δηλ.: *πήγνυσθαι <τοῦτο ποιεῖ>*). Πὰ τὴ σύνταξη τοῦ *ποιῶ* μὲ ἀπαρέμφ. βλ. Ἄρετ., *Π. αἰτ. καὶ σημ. χρον. παθ.* 1, 8 [CMG II, σ. 48, 20]: *γνάθων τὰ λεπτὰ ποιεῖ ὁδοῦσι προσιζάνειν* [Ἄνων.], *Π. τροφ.* 9 [σ. 249, 12-13 Erm.]: *γάλα ψυχρὸν τοὺς μὲν ἔχοντας ψυχρὰν διάθεσιν τῆς κοιλίας ὀξύνειν ποιεῖ* Ἄετ., *Λόγ. ἰατρ.* 1, 81 [CMG VIII/1, σ. 49, 20-21]: *ὄθεν τὰ ἐκ θώρακος καὶ πνεύμονος ὑγρὰ παχέα καὶ γλίσχρα ῥαδίως ἀναπτύεσθαι ποιεῖ* [sc. ἢ γλήχων]· 2, 168 [CMG VIII/1, σ. 213, 29-30]: *λίθους τοὺς ἐν κύστει θρύπτει, καὶ κατὰ βραχὺ ἐξουρεῖσθαι ποιεῖ*¹³⁶², κ.ἄ.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω πιστεύω ὅτι τὸ *χωρίο* πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

*πιτύαν [ὡς ἀντίδοτον]*¹³⁶³ *δίδου ἄπασαν σὺν ὄξει. ἱστορίας δέ ἐστιν ἐπάξιον διηγήσασθαι. ἔξωθεν μὲν γὰρ τοῦ σώματος ὑπάρχον τὸ γάλα πήγνυσθαι <τοῦτο ποιεῖ>* [sc. ἢ *πιτύα*], *βληθεῖσα δὲ ἔνδον τοῦ σώματος διαχέει,*

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Δίνε ὡς ἀντίδοτο ὀλόκληρη *πιτύα* μὲ *ξύδι*. Ἀξίζει νὰ διηγηθεῖ κάποιος τὴν ἱστορία [sc. τῆς δράσεώς της]. Γιατί ὅταν τὸ γάλα βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ σῶμα, αὐτὴ [sc. ἢ *πιτύα*] τὸ κάνει νὰ πῆξει, ὅταν ὁμως αὐτὴ εἰσέλθει στὸ σῶμα, τὸ διαλύει [sc. τὸ θρομβωμένο γάλα πού ἀποφράσσει τοὺς πνευματικούς πόρους]».

σ. 74, 20-22: *τοῖς δὲ τὸ αἷμα ταύρειον εἰληφόσι δίδου ἔρινεοῦ καρπὸν ἐν ὄξει μετὰ τοῦ ὀξυκράτου, ἢ νίτρου μετ' οἴνου δίδου ὁμοίως, ἢ [...] δραχμὴν α' καὶ κράμβης σπέρμα τὸ ἴσον μίξας δίδου μετ' ὄξους*

Στὸ *χωρίο* αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α') Μετὰ τὴν πρόταση *δίδου ἔρινεοῦ καρπὸν ἐν ὄξει μετὰ τοῦ ὀξυκράτου* πιθανότατα ὑπάρχει χάσμα, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἐξῆς: *ἔρινεοῦ καρπὸν ἐν ὄξει <ἢ>*, καὶ πιθανότατα τὸ ἄρθρ. *τοῦ* πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ. Ἡ πρόταση αὐτὴ βασίζεται στὸν συνδυασμὸ τῶν δύο παρακάτω ἀντίστοιχων *χωρίων* τοῦ Διοσκουρ., *Π. ἀπλ. φαρμ.* 2, 162 [III 315, 3-6 Wellm.]: *ταυρείου <δὲ> αἵματος*

[ANON.], *Συναγ. λέξ.* [I 356, 28-29 Bachm.]: *ἐξ ὧν ἰατροὶ τὰ πολλὰ τὴν θηριακὴν σκευάζουσιν, ὡς ἀντίδοτον τούτοις.*

1361. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 18: «post *πήγνυσθαι spatium circ. duodecim lit. V*».

1362. Πρβ. καὶ ΑΡΙΣΤΟΤ., *Μετεωρολ.* 4, 8, 384b: *ταῦτα δὲ παχύνοντα καὶ πηγνύντα ποιεῖται τὴν ἐργασίαν αὐτῶν* ΑΛΕΞ. ΑΦΡΟΔ., *Ἰατρ. ἀπορ. καὶ φυσ. προβλ.* 1, 151 [I 50, 28-29 Ideler]: *ποιεῖ* [sc. τὰ ὑποκείμενα καὶ συναγόμενα περιπτώματα] *τὰς τρίχας πηγνυμένας* ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤ., *Ὑπόμν. εἰς πρὸς Ἐφεσ. ἐπιστ., Ὅμ. ΙΑ'* [PG 62, 85]: *ἢ ἀγάπη ἀνοικοδομεῖ, καὶ τὸ συγκολλᾶσθαι ἀλλήλοισ καὶ συμπήγνυσθαι καὶ ἀρμόζεσθαι, τοῦτο ποιεῖ.*

1363. Προτείνω τὴ συμπλήρωση ὡς (ἀντίδοτον) ἀντὶ ὥσπερ (ἀντ.) ἐξ αἰτίας τοῦ κενοῦ τῶν δέκα περίπου γραμμάτων πού δηλώνεται στὸ *χφ.* (ἂν καὶ ἀπὸ διάφορες ἐνδείξεις προκύπτει ὅτι ὁ γραφέας ἀφήνει κενὰ μόνο κατὰ προσέγγιση).

ποθέντος βοηθοῦσιν δλυνθοι σὺν ὄξει ποθέντες καὶ καθ' ἑαυτούς, ὄξος, νίτρον σὺν σιλφίῳ, πυτία ἐρίφου ἢ λαγωῦ μετ' οἴνου, νίτρον δραχμὴ α' μετ' οἴνου, κράμβης σπέρμα σὺν ὄξει, καὶ τοῦ [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 25 [σ. 35, 1-5 Spr.]¹³⁶⁴: διδόναι δὲ ... τοὺς τε ὀλύνθους, πλήρεις ὄντας τοῦ ὀποῦ, σὺν ὄξυκράτῳ· καὶ νίτρον δὲ καθ' ἑαυτὸ ὠφελεῖ· καὶ πυτία ἅπασα σὺν ὄξει, καὶ σιλφίου ρίζῃ ἢ τῷ ὀπῶ· ὁμοίως καὶ κράμβης σπέρμα ...¹³⁶⁵. Βλ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ὅπου τὸ καταγραφόμενο φάρμακο συνιστᾶται νὰ χορηγηθεῖ μὲ ὄξύκρατο, ὄξος κτλ. (δηλ. περίπου ὅπως καὶ στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο), Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 49 [CMG IX/1, σ. 260, 14-15] = Ἀρχιγ., ἀπ. 20 Brescia (σ. 10, 23-24): πότιζε δὲ ὀβολὸν μετὰ ὄξυκράτου ἢ ὄξους σκιλλητικοῦ ἢ ὄξυμέλιτος. Πὰ τὴν ἔκφραση δίδου ἐν ὄξει βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 6, 9 [XII 997, 17 K.]: ἐν ὄξει δριμεῖ δίδου· 9, 2 [XIII 241, 10 K.]: δίδου ἐν ὄξυμέλιτι σκιλλητικῶ· βλ. ἐπίσης τὶς παρόμοιες ἐκφράσεις δίδου ἐν ὕδατι ἢ ὄξυκράτῳ ἢ μελικράτῳ ἢ ὄξυμέλιτι ἢ οἴνῳ· πρβ. καὶ τὴν ἔκφραση πινόμενος (-η, -νον) ἐν ὄξει (κτλ.), Ὅρειβ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 9, 23 [CMG VI/3, σ. 292, 13-14] = Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 4, 99 [CMG VI/3, σ. 480, 18]: πινόμενος [sc. καππάρεως τῆς ρίζης ὁ φλοιός] ἐν ὄξει ἢ ὄξυμέλιτι, κ.ἄ.

β') Ἡ γεν. νίτρον πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ αἰτιατ. νίτρον ὡς ἀντικείμενο τοῦ δίδου (νίτρον ... δίδου).

Δυστυχῶς γιὰ τὸ χάσμα ποῦ δηλώνεται στὸ χφ. V¹³⁶⁶, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθεῖ κάποια ὑπόθεση γιὰ συμπλήρωσή του (ἔστω e.g.).

Συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολουθῶς:

τοῖς δὲ τὸ αἷμα ταύρειον¹³⁶⁷ εἰληφόσι δίδου ἐρινεοῦ καρπὸν ἐν ὄξει <ἢ> μετὰ {τοῦ} ὄξυκράτου, ἢ νίτρον μετ' οἴνου δίδου ὁμοίως, ἢ [...] δραχμὴν α' καὶ κράμβης σπέρμα¹³⁶⁸ τὸ ἴσον μίξας δίδου μετ' ὄξους.

1364. Τὸ χωρίο αὐτὸ ἐντοπίζεται καὶ στὸν ΠΑΥΛ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 56 [CMG IX/2, σ. 38, 12-16].

1365. Ἡ πρόταση αὐτὴ εἶναι ἢ κατὰ τὴ γνώμη μου ἢ οἰκονομικότερη γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Βλ. ὁμως τὸ ἴδιο σκεῦασμα ποῦ συνιστᾶται ὁμοίως σὲ περίπτωση πόσεως ταυρείου αἵματος ἀπὸ τὸν ΓΑΛΗΝ., Π. ἀντιδ. 2, 7 [XIV 143, 4-5 K.]: ἢ ἐρινεῶν καρπῶν τρίψας μετ' ὄξους δίδου. Πρβ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία, ὅπου μετὰ τὸν ἐμπροθ. προσδ. ἐν ὄξει ἀκολουθεῖ ἢ μετ. τρίψας, [ΓΑΛΗΝ.], Π. εὐπορ. 2, 8 [XIV 430, 12-13 K.]: ἀρτεμισίαν τὴν βοτάνην ἐν ὄξει τρίψας· αὐτόθι [XIV 430, 17 K.]: σανδαράχην ἐν ὄξει τρίψας· ΣΧΟΛ. ΕἰΣ ΝΙΚΑΝΑΡ. ΑΛΕΞ. 534a 1-2 [σ. 184 Geym.]: οἴνου τρύγα ὀπτὴν ἐν ὄξει τρίψας δίδου πιεῖν, κ.ἄ.

1366. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 21: «post ἢ spatium circa sedecim lit. V».

1367. τὸ αἷμα ταύρειον] fort. {τὸ} ταύρειον αἷμα vel τὸ ταύρειον αἷμα?

1368. Πὰ τὸ χωρίο ἢ [...] δραχμὴν α' καὶ κράμβης σπέρμα τὸ ἴσον, καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴ δυνατότητα διατηρήσεως τῆς αἰτιατ. στὴν ἔκφραση κράμβης σπέρμα, βλ. ὅσα σημειώνονται παραπάνω, σ. 264-265.

σ. 75, 3-5: *ποιεῖ δὲ κοινῶς ἐπὶ πάντων τῶν εἰρημένων* [sc. τῶν ψιμμίθιον ἢ ψιλωθρον ἢ γῦψον ἢ ὑδράργυρον εἰληφότων]· *ἔλαιον [...]* *δίδου ἄχρις ἂν ἐμέσῃ, ἢ γάλα ὄνειον* {ἢ} *ἀπογραῖσας φύρασον μέλιτι, δίδου δὲ πιεῖν ὡς πλείστον.*

Στὸ χωρίο αὐτό:

α') Στὸ τέλος τῆς πρώτης προτάσεως πρέπει προφανῶς νὰ προστεθεῖ τὸ *ταῦτα*, πού εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν εἰσαγωγή στὴν παράθεση τῶν φαρμάκων πού ἀκολουθεῖ. Βλ. καὶ ὅσα σημειώνονται παραπάνω, σ. 361, σχετικὰ μὲ τὴν προσθήκη τῆς δεικτ. ἀντων. *τοῦτο* στὸ χωρίο, σ. 63, 10-12. Πρβ. καὶ σ. 302, τὸ χωρίο, σ. 51, 35-37· σ. 328, παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 58, 21-24· σ. 330-331, παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 59, 18-20· σ. 388, παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 71, 4, καὶ σ. 389-390, παρατήρηση στὸ χωρίο σ. 71, 17.

β') Ὑστερα ἀπὸ τὸ *ἔλαιον* στὸ χφ. V ὑπάρχει κενὸ ἐννέα περίπου γραμμάτων¹³⁶⁹, ὅπου προφανῶς δηλωνόταν κάποια ιδιότητα ἢ κατάσταση τοῦ *ἐλαίου* τὸ ὁποῖο συνιστάται νὰ χορηγηθεῖ ὡς ἐμετικό· τὸ κενὸ αὐτὸ πιθανότατα πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἐξῆς: *ἔλαιον [πολὺ θερμόν]*. Βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 65, 14: *ἐμέτους εὐθέως παραληπτέον, οἶον δι' ἐλαίου θερμοῦ*, καὶ σ. 75, 10-11: *πάντα δὲ μετ' ἐλαίου πολλοῦ, ἄχρις ἂν ἐμετος ἀκολουθήσῃ*. Βλ. ἀκόμη [Διοσκουρ.], Π. δηλητ., προοίμιον [σ. 7, 9-10 Spr.]: *προσφέρειν δεῖ ἔλαιον θερμόν ... ἐμεῖν ἀναγκάζοντα*· Γαλην., Πρὸς Γλαύκ. θεραπ. 1, 15 [XI 55, 11-14 K.]: *εἰ δὲ μηδ' οὕτως, αὐθις αὐτοῖς ἔλαιον θερμόν ὅτι κάλλιστον δοτέον. εἴωθε δὲ πολλάκις τοῦλαιον οὐκ εἰς ἐμετον μόνον ὀρμᾶν*· Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 335-363 [σ. 73, 18-19 Παπαθωμ.]: *ναὶ μὴν καὶ ἔλαιον τούτῳ θερμόν ἐπιτρεπτέον, ὥστε πίνειν, εἶτα πρὸς ἐμετον ἄγειν δεῖ*· Σχόλ. εἰς Νικάνδρ. Ἀλεξ. 360a 1-2 [σ. 134 Geym.]: *ἐλαίον φησι θερμόν λαβὼν βιάζου πᾶν ἐμεῖν*· Ὁρειβ., Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 3, 7 [CMG VI/3, σ. 403, 5-6]: *μηδ' οὕτως δὲ δυναμένων* [sc. ἐμεῖν], *ἔλαιον θερμόν πινέτωσαν*· Ἀλέξ. Τραλλ., Π. πυρετ. 3 [I 341, 17 Puschm.]: *εἰ δὲ μηθ' οὕτως* [sc. δύναιντο ἐμεῖν] *αὐθις αὐτοῖς ἔλαιον θερμόν ὡς ὅ,τι κάλλιστον δίδοναι*· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 9, 28 [σ. 336, 7-8 Ζερβ.] = Παῦλ. Αἰγίν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 44 [CMG IX/1, σ. 240, 24-25]: *εἶτα ποτιστέον ἔλαιον θερμόν ἢ ζωμούς λιπαρούς, ἵνα πάλιν ἐμέσωσιν*· Γεωπ. 16, 19 [σ. 465, 5-6 Beckh]: *ἀνακλιθέντι ὑπτίῳ ἔλαιον θερμόν ... ἐγχυτέον*, κ.ἄ.

γ') Ἡ τελευταία παρατήρηση ἀφορᾷ τὸν ὀβελισμό ἀπὸ τὴν *Ihm* τοῦ διαζευκτικοῦ ἢ. Πιστεύω ὅτι πρόκειται γιὰ ἐσφαλμένη ἀντιμετώπιση τοῦ κειμένου. Τὸ πιθανότερο εἶναι μετὰ τὸ *ἢ* νὰ ἔχει ἐκπέσει κείμενο, καὶ ἀκριβέστερα λέξη πού δηλώνει ἐναλλακτικὰ τὸ εἶδος τοῦ γάλακτος πού πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ. Σὲ περιπτώσεις δηλητηριάσεων, τίς ὁποῖες ἔχω ἐντοπίσει, προτείνονται ἐναλλακτικὰ τὸ *όνειον* ἢ τὸ *βόειον γάλα*· βλ. [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 5 [σ. 21, 2-3 Spr.]

1369. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 3: «post ἔλαιον spatium circ. novem lit. V».

(έφημερον): ἀκριβῶς δὲ βοηθοῦνται οἱ {τὸ} (delendum) ὄνειον ἢ βόειον γάλα θερμὸν πίνοντες· Γαλην., Π. ἀντιδ. 2, 7 [XIV 138, 15-16 K.] (μηκύνειον): ἀρμόσει δὲ καὶ γάλα πίνειν ὄνειον ἢ βόειον· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 42 [CMG IX/2, σ. 32, 9] (περὶ κωνείου): ἐν οἷς διδόναι γάλα βόειον ἢ ὄνειον· πρβ. καὶ 5, 48 [CMG IX/2, σ. 35, 15-16] (περὶ ἐφημέρου): ἀκριβῶς δὲ βοηθοῦνται τὸ βόειον γάλα θερμὸν πίνοντες· Ἱππιατρ. (Hipp. Cant.) 74 [CHG II 213, 14-15 O.-H.] (περὶ κωνείου): γάλα ὄνειον ἢ βόειον ἐγχυμάτιζε, ἐνῶ σὲ ἀλγήματα τοῦ στομάχου (δὲν καθορίζεται ἡ αἰτιολογία τους, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται κάποια δηλητηριώδης οὐσία) ἐπίσης συνιστῶνται τὸ ὄνειον ἢ τὸ βόειον γάλα· βλ. Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 6 [III 244, 10-11 Wellm.]: πρὸς δὲ τὰ ἀλγήματα τοῦ στομάχου ποιεῖ γάλα ... βόειον ἢ ὄνειον· [Γαλην.], Π. εὐπορ. 1, 10 [XIV 373, 3-8 K.]: πρὸς πόνον στομάχου. τὰ δὲ ἀλγήματα τοῦ στομάχου πραῦνει καὶ μαλάσσει, ἐφ' ὧν δυσφορία τις ἢ ἀπορία τρέπεται, γάλα βόειον ἢ ὄνειον· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 9, 42 [σ. 384, 23 Ζερβ.] (δυσεντερικοί): γάλακτος ὄνειου ἢ βοείου παραλαμβανομένου, κ.ἄ.

Τὸ παραπάνω χωρίο λοιπόν, μὲ βάση τις προτεινόμενες βελτιωτικὲς προτάσεις, πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἑξῆς:

ποιεῖ δὲ κοινῶς ἐπὶ πάντων τῶν εἰρημένων <ταῦτα>· ἔλαιον [πολὺ θερμὸν] δίδου ἄχρις ἂν ἐμέση, ἢ γάλα ὄνειον ἢ <βόειον> ἀπογραῖσας φύρασον μέλιτι, δίδου δὲ πιεῖν ὡς πλείστον,

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «Γιὰ ὅλους, ὅσοι μνημονεύθηκαν [sc. αὐτοὺς ποὺ ἔχουν λάβει ψιμύθιο, ψίλωθρο, γῦψο καὶ ὑδράργυρο], ἔχουν κοινὴ ὠφέλεια αὐτά· δίνε πολὺ θερμὸ λάδι, μέχρις ὅτου (ὁ ἄνθρωπος) κάνει ἔμετο, ἢ ἀφοῦ ἀφαιρέσεις τὸ «καϊμάκι» ἀπὸ γάλα ὄνειο ἢ βόειο, ἀνάμιξέ το μὲ μέλι, καὶ δίνε νὰ πιεῖ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο».

σ. 75, 9-11: τὰ μὲν οὖν ὑγρά πινέτω, τὰ δὲ ξηρὰ ἐσθιέτω, ἦτοι τὰ ἕτερα, πάντα δὲ μετ' ἐλαίου πολλοῦ

Ὁ Rohde ὀβέλισε τὴν ἔκφραση ἦτοι τὰ ἕτερα, προφανῶς μὲ βάση τὸ σκεπτικὸ ὅτι ἀποτελεῖ ἐπεξήγηση κάποιου γραφέα (ἢ χρήστη τοῦ χφ. V) στὴν ἔκφραση τὰ δὲ ξηρά¹³⁷⁰, ἐνῶ ἡ ἐκδ. πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ παραμείνει στὸ κείμενο. Πιθανότατα ὁμως ἡ πρόταση τοῦ Rohde πρέπει νὰ γίνε ἀποδεκτὴ.

σ. 75, 27-28: ἡ δὲ σαλαμάνδρα ζῶν ἐστὶν ὁμοιον ἀσκαλαβώτου, παχύτερον δὲ σαύρας

Τὰ προβλήματα τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἐντοπίζονται σὲ μιὰ ἐσφαλμένα παραδεδομένη πτώση οὐσ., καὶ σὲ μιὰ μᾶλλον ἄστοχη ἐπέμβαση τῆς ἐκδ., δηλ.:

1370. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 10: «ἦτοι τὰ ἕτερα del. Rohde».

α') Ἡ γεν. *ἀσκαλαβώτου* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *δοτ. ἀσκαλαβώτη*. Σχετικὰ μὲ τὴ σύνταξη τοῦ ἐπιθ. *ὄμοιος* μὲ *δοτ.* βλ. στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 50, 35: *ἔοικε δὲ* [sc. ὁ ἀσκαλαβώτης] *τὸ μὲν εἶδος σαύρα ἡλιακῆ*· σ. 53, 21-22: *ὄμοιον* [sc. τὸ ραγίον] *ραγί σταφυλῆς μελαίνης*· σ. 53, 28: *τὸ δὲ μυρμήκιον ὁμοίωται μύρμηκι μεγάλῳ*· σ. 56, 6-7: *ἡ πελιάς τὸ θηρίον ὁμοίωται* {καὶ} *κατὰ τὴν χροιάν τῷ τῆς πελιάδος τραχήλῳ*· σ. 58, 10-11: *ἡ μυγαλῆ ἀπεικάζεται μὲν κατὰ τὴν χροιάν τῆ κατοικιδίῳ γαλῆ, κατὰ δὲ τὸ μέγεθος μυτῆ*· πρβ. καὶ σ. 55, 6-7: *ἰσομεγέθεις δὲ* [sc. οἱ ἀκοντῖται] *τοῖς πρηστῆρσι*. Πρβ. ἐπίσης *Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Θηρ.* 282-319 [σ. 18, 11-13 Παπαθωμ.]: *τὴν μέντοι κίνησιν ὁ αἰμόρρους ἐστίν ... παραπλήσιος τῷ κεράστῃ*· 384-395 [σ. 22, 24-25 Παπαθωμ.]: *ἔστι δὲ ἡ αὐτὴ καὶ παραπλησία τὴν ιδέαν ἢ σκυτάλη τῆ ἀμφισβαίνῃ*· 759-768 [σ. 42, 16 Παπαθωμ.]: *εἰσὶ δὲ οἱ κεφαλοκροῦσται παραπλήσιοι τῆ φαλλαίνῃ, κ.ἄ.*

β') Ἡ δευτέρα παρατήρηση ἀφορᾷ τὴ γρ. *παχύτερον*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ διορθωσὴ τῆς ἐκδ. ἀντὶ τῆς παραδεδομένης *ταχύτερον*¹³⁷¹ πού εἶναι καὶ ἡ ὀρθή. Ἐξ ἄλλου ἀμέσως παρακάτω στὸ κείμενο γίνεται λόγος γιὰ τὴ διάβαση τοῦ ζῶου μέσῳ τῆς πυρᾶς. Βλ. καὶ Ἀέτ., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 56 [σ. 290, 18-19 Ζερβ.]: *ἡ σαλαμάνδρα ἔστι ζῶον ὄμοιον ἀσκαλαβώτῃ ταχύτερον*¹³⁷² *δὲ τῆς φαρμακίτιδος σαύρας*. Πρβ. καὶ τὴν περίπτωση τῆς *ἀμφισβαίνης*, ἡ κίνηση τῆς ὁποίας εἶναι βραδύτερη ἀπὸ ἐκείνην τοῦ *χερσύδρου*· *Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Θηρ.* 372-383 [σ. 22, 6-8 Παπαθωμ.]: *καὶ τὴν κίνησιν βραδυτέραν τὴν ἀμφίσβαιναν τοῦ χερσύδρου ὡς ἔστι μάνθανε*. Συνεπῶς τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἡ δὲ σαλαμάνδρα ζῶόν ἐστίν ὄμοιον ἀσκαλαβώτῃ, ταχύτερον δὲ σαύρας.

σ. 76, 13-17: *περὶ βουπρήστεως. ἄμα τῷ ληφθῆναι προσβάλλει τῷ στόματι νίτρον· ἡ κοιλία δὲ ὑποδάκνεται, καὶ ὁ στόμαχος μετὰ πόνου καὶ ἐμπρήσεως ὄλου τοῦ κύτους τῆς κοιλίας ὡς ἐπὶ ὑδρωπικῶν <...> ἀποφράσσεται δὲ αὐτοῖς καὶ ὁ οὐρητικὸς πόρος καὶ ἡ κύστις ἐμψοφεῖ.*

Στὸ παραπάνω χωρίο:

α') Ἡ πρόταση *ἄμα τῷ ληφθῆναι προσβάλλει τῷ στόματι νίτρον* παρουσιάζει συντακτικὸ καὶ νοηματικὸ πρόβλημα. Τὸ κεφ. γιὰ τὴν βούπρηστιν ἀρχίζει μὲ τὴν καταγραφή τοῦ συμπτώματος ἐκείνου, πού γίνεται ἀντιληπτὸ ἀμέσως μετὰ τὴ

1371. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 27: «*παχύτερον*] *ταχύτερον* V: *ταχύτερον* c. nota et in marg. ἴσως πᾶ A».

1372. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ κριτ. ὑπόμν. τοῦ Ζερβοῦ τὰ χφφ. πού εἶχε ὑπ' ὄψιν του παραδίδουν τὴ γρ. *ταχύτερον*, ἐνῶ «*τραχύτερον* V». Συνεπῶς εἶναι τουλάχιστον ἀκατανόητος ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐκδ., ἐκδίδοντας τὸ ἐν λόγω κεφ. προκρίνει τὴ γρ. *τραχύτερον*· βλ. Ιημ, *Der Traktat*, σ. 137, καθὼς καὶ τὸ σχόλιό της, ὁ.π., σ. 138. Ἐξ ἄλλου ὁ χαρακτηρισμὸς *τραχύς* (ἢ *τραχύτερος*) δὲν ἐντοπίζεται στὰ παρόμοια συγγράμματα κατὰ τὴν περιγραφή κανενὸς ἰοβόλου.

λήψη τοῦ δηλητηρίου αὐτοῦ, δηλ. τῆς αἰσθήσεως ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει φάει κάτι τὸ ὁποῖο περιέχει νίτρο πού μυρίζει ἄσχημα. Γιὰ τὴν κατανοήση τοῦ περιεχομένου τῆς προτάσεως αὐτῆς βλ. [Διοσκουρ.], *Π. δηλητ.* 3 [σ. 18, 8-9 Spr.]: *τοῖς δὲ βούπρηστιν πεπωκόσι δοκεῖ κατὰ τὴν γεῦσιν ὁμοίον τι βρωμῶδει νίτρω*· πρβ. καὶ Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 32 [CMG IX/2, σ. 28, 13-14]: *τοῖς δὲ βούπρηστιν πεπωκόσι δοκεῖ κατὰ τὴν γεῦσιν ὁμοίον τι βρωμῶδει συναισθάνεσθαι*¹³⁷³.

β') Ἐπίσης ἡ ἐκδ. σημειώνει χάσμα μεταξὺ τῶν λέξεων *ύδρωπικῶν* καὶ *ἀποφράσσεται*¹³⁷⁴, ἐνῶ φυσικὰ τὸ παραδεδομένο κείμενο στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα. Εἰδικότερα πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στὸ ἐν λόγω χωρίο καταγράφονται τὰ συμπτώματα πού παρουσιάζονται μετὰ τὴν πόση τῆς βουπρήστεως, καὶ τὰ ὁποῖα συνίστανται σὲ δακνώδη πόνο στὴν κοιλιά καὶ τὸ στομάχι καὶ ταυτόχρονα σὲ πόνο καὶ πρήξιμο ὁλόκληρης τῆς κοιλιακῆς χώρας, εἶναι δηλ. παρόμοια μὲ ἐκεῖνα πού ἐμφανίζονται στοὺς ὑδρωπικούς.

Γιὰ τὴ φλεγμονή πού παρατηρεῖται στὴν κοιλιά στοὺς ὑδρωπικούς καὶ γιὰ τοὺς δακνώδεις πόνους βλ. Ἀλέξ. Τραλλ., *Θεραπ.* 10 [Π 441, 15-20 Puschm.]: *συμβαίνει δὲ καὶ ἐπίσχεσις τῆς γαστρὸς διὰ τὸ τὴν φλεγμονὴν τοῦ σπλάγγχνου ἀνικμᾶσθαι τὴν τῆς γαστρὸς ὑγρότητα. κύστεως δὲ γε καὶ μεσεντερίου καὶ ἴδια ἔσται σημεῖα τὸ τὴν γαστέρα μᾶλλον διαρροίαις ἀλίσκεσθαι καὶ φθοραῖς συνεχέσι καὶ δῆξεσι τῶν ἐντέρων· καὶ γὰρ ἔπονται δῆξεις χολῆς ἐκκρινομένης*· βλ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ὅπου μνημονεύονται ὁ στόμαχος καὶ ἡ κοιλιά, ὅπως καὶ στὸ ἐξεταζόμενο κείμενο, Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 48 [CMG IX/1, σ. 255, 13-15]: *συνιστάμενος [sc. ὁ τυμπανίας ὕδερως] ἀπὸ τε τῶν περὶ τὸν στόμαχον καὶ τὴν κοιλίαν καὶ τὸ κῶλον ἐμπνευματώσεων καὶ πυρετῶν*¹³⁷⁵ *χρονίων*. Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι ἡ μνεῖα τῶν ὑδρωπικῶν ἐδῶ δὲν γίνεται γιὰ κανέναν ἄλλο λόγο, παρὰ μόνο γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ ὁμοιότητα τῶν συμπτωμάτων καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, καὶ φυσικὰ καμιά ἔνδειξη δὲν συνηγορεῖ γιὰ ὑπαρξὴ χάσματος στὸ κείμενο¹³⁷⁶.

Ὑστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

1373. Πιθανότατα γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ὡς ἀντιφάρμακο χορηγεῖται νίτρο διαλυμένο μὲ νερό· βλ. σ. 76, 22: *ἡ νίτρον ὁμοίως μεθ' ὕδατος ἀνέσας (V: ἀλέσας Ihm) δίδου*, καὶ ΓΑΛΗΝ., *Π. ἀντιδ.* 2, 7 [XIV 141, 8-9 K.]: *νίτρον ἐρυθροῦ δραχμᾶς δ' λεάνας καὶ μίξας ὕδατι δίδου πίνειν*.

1374. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 16: «lac. statui».

1375. Στὸ χωρίο αὐτὸ ἡ φλεγμονή καὶ ἡ αὐξημένη θερμότητα τῆς περιοχῆς δηλώνεται μὲ τὴν ἐκδήλωση τοῦ χρονίου πυρετοῦ.

1376. Ἐπίσης ἡ ἀπόφραξη τοῦ οὐρητικοῦ πόρου καὶ ἡ ἀδυναμία οὐρήσεως συντελεῖ στὸ πρήξιμο τῆς κοιλιακῆς χώρας (ὑπογάστριο), σύμπτωμα πού ἐπίσης παρατηρεῖται στοὺς ὑδρωπικούς· πρβ. [ΑΝΩΝ.], [Διάγν. π. ὄξ. καὶ χρον. νοσημ.] 45, 2 [σ. 226, 11-14 Garof.]: *τῶν δὲ ὑδρώπων τυμπανίτη μὲν συνεδρεῦει ... ἐξοίδησις γαστρὸς*.

περὶ βουπρήστεως. ἄμα τῷ ληφθῆναι προσβάλλει τῷ στόματι <τι οἶον βρωμῶδες>¹³⁷⁷ νίτρον· ἢ κοιλία δὲ ὑποδάκνεται καὶ ὁ στόμαχος μετὰ πόνου καὶ ἐμπρήσεως ὄλου τοῦ κύτους τῆς κοιλίας ὡς ἐπὶ ὑδρωτικῶν ἀποφράσσεται δὲ αὐτοῖς καὶ ὁ οὐρητικὸς πόρος καὶ ἡ κύστις ἐμψοφεῖ,

καὶ νὰ μεταφραστεῖ: «Σχετικὰ μὲ τὴ βούπρηστη. Ἀμέσως μόλις λάβει κάποιος (τὴ βούπρηστη), αἰσθάνεται στὸ στόμα του κάτι σὰν νίτρο πού βρωμάει. Ἡ κοιλία του ἀλγεῖ μὲ πόνο δακνώδη καὶ τὸ στομάχι του (ὁμοίως), μὲ πόνο καὶ φλεγμονή ὅλης τῆς περιοχῆς τῆς κοιλίας¹³⁷⁸ ὅπως (συμβαίνει) στοὺς ὑδρωτικούς. Φράσσεται ὁ οὐρητικὸς πόρος τους, καὶ ἡ κύστη κάνει θόρυβο ἐσωτερικά».

σ. 76, 20-23: θεράπευε δὲ [sc. τοὺς εὐληφότες βούπρηστιν] οὕτως· ἰσχάδας μετ' οἴνου τρεῖς δίδου κόψας, καὶ συνεψήσας γλυκὺν μετὰ γάλακτος δίδου πιεῖν πολὺν, ἢ φοίνικας ἀποβρέξας οἴνω καὶ συνεψήσας δίδου, ἢ νίτρον ὁμοίως μεθ' ὕδατος ἀλέσας δίδου, ἢ γάλακτος βοείου μετ' ἐλαίου δίδου ἄχρις ἐμέσῃ χαλάσας τοὺς δακτύλους

Στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες δύο παρατηρήσεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἢ μία ἀφορᾶ τὴν υπεράσπιση παραδεδομένης γραφῆς καὶ ἢ δευτερῆ τὸν ἐντοπισμὸ χάσματος στὸ κείμενο, κάτι πού δὲν ἀντελήφθη ἢ ἐκδ.:

α') Ἡ διόρθωση ἀλέσας τῆς *Ihm* δὲν εἶναι ἀπαραίτητη¹³⁷⁹. Ἡ παραδεδομένη γρ. ἀνέσας εἶναι ἀπολύτως ὀρθή· τὸ ἀνίημι (= «διαλύω») ἐντοπίζεται πολλὰς φορές σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα¹³⁸⁰. βλ. [Γαλην., Π. εὐπορ. 2, 5 [XIV 416, 4-5 K.]: ... ἐκάστων τὸ ἴσον μέρος κόψας καὶ μετὰ ναρδίνου μύρου ἀνέσας κατάχριε· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 2, 3 [CMG VIII/1, σ. 156, 18-19]: ἄμα πάντα λειότατα ποιήσας ξηράνας ἀπόθου· ἐπὶ δὲ τῆς χρείας ἀνέσας ὕδατι καὶ συμφυράσας τῇ γῆ χρῶ· 8, 6 [CMG VIII/2, σ. 408, 24-25]: ἐπὶ δὲ τῆς χρείας ἀνέσας ὕδατι κατάχριε, κ.ἄ. πολλά. Εἰδικὰ γιὰ τὴ διάλυση τοῦ νίτρον μὲ νερὸ κατὰ τὴν παρασκευὴν φαρμάκων βλ. Διοσκουρ., Π. ἀπλ. φαρμ. 2, 48 [III 263, 13-14 Wellm.]: νίτρον διαλύσας δι' ὕδατος θερμοῦ· Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 1 [XII 622, 8 K.]: νίτρον διεῖς ὀλίγῳ ὕδατι· Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 7, 26 [CMG VI/1/1, σ. 241, 1-2]: καὶ νίτρον τετηκότος ἐν ὕδατι, καὶ 8, 15 [CMG VI/1/1, σ. 264, 15]: νίτρον ὕδατι διειμένον, κ.ἄ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 3, 151 [CMG VIII/1, σ. 324, 10]: νίτρον ὕδατι διειμένον, κ.ἄ.¹³⁸¹.

1377. Ἡ αἰτιατ. *νίτρον* δὲν ἐπιτρέπει νὰ συμπληρώσουμε τὸ κενὸ ἀκριβῶς μὲ τὴν ἐκφραση πού ὑπάρχει στὸ παράλληλο χωρίο.

1378. καὶ ἐμπρήσεως ὄλου τοῦ κύτους τῆς κοιλίας (: καὶ φλεγμονή ὅλης τῆς περιοχῆς τῆς κοιλίας) βλ. ΓΑΛΗΝ., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 3, 3 [XII 693, 13-14 K.]: θρομβούμενον γὰρ [sc. τὸ αἷμα] ἐν κοιλίαν καὶ ἐντέροις ἐμπρησιν κατασκευάζει (λατιν. μετάφρ.: «inflammationem facit»).

1379. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 22: «ἀλέσας scripsi: ἀνέσας V».

1380. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 169-170, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο τοῦ ΦΙΛΟΥΜ., σ. 11, 5-6.

1381. Ἐξ ἄλλου, ὅπως εἶναι διατυπωμένο τὸ ἐξεταζόμενο κείμενο, εἶναι σαφέστατο ὅτι ἡ ἐπε-

β') Ἡ δεύτερη παρατήρηση ἀφορᾷ τὴν πρόταση ἢ γάλακτος βοείου μετ' ἐλαίου δίδου, στὴν ὁποία ἐντοπίζεται πρόβλημα μᾶλλον στὸ τέλος τῆς. Ἡ ὑπαρξη τῆς γεν. γάλακτος βοείου μᾶς ὑποχρεώνει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἀκολουθοῦσε ἡ καταγραφή τῆς ποσότητας τοῦ γάλακτος αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ χορηγηθεῖ μαζὶ μετὰ τὸ λάδι ὡς ἐμετικό. Διαφορετικὰ ἡ ἔκφραση γάλακτος βοείου (ὡς ἐξαρτώμενη ἀπὸ τὸ δίδου) πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ αἰτιατ. (στὴν ἴδια δηλ. πτώση ποὺ βρίσκεται καὶ τὸ νίτρον ποὺ προηγεῖται). Πιθανότερο ὅμως θεωρῶ ὅτι στὸ τέλος τῆς ἐξεταζόμενης προτάσεως ἐξέπεσε κείμενο, ὅπου γινόταν λόγος γιὰ τὴν ποσότητα τοῦ γάλακτος ποὺ ἔπρεπε νὰ πιεῖ ὁ ἄνθρωπος σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὸ λάδι, ὥστε νὰ τοῦ προκληθεῖ ἔμετος. Ἐπειδὴ συνήθως προκειμένου γιὰ ἐμετικό ἢ σχετικὴ σύσταση εἶναι νὰ πιεῖ ὁ πάσχων ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερη ποσότητα, θεωρῶ πάρα πολὺ πιθανὴ τὴ συμπλήρωση ὡς πλείστον. Τὸ χωρίο δηλ. πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς:

... ἀνέσας, ἢ γάλακτος βοείου μετ' ἐλαίου δίδου <ὡς πλείστον>,

δηλαδή: «... ἢ δίνε ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερη ποσότητα βοείου γάλακτος μαζὶ μετὰ λάδι».

Βλ. καὶ Ἱπποκρ., Π. ἐντ. παθ. 9 [VII 188, 15-16 L.]: τρωγέτω δὲ καὶ τῆς ὀριγάνου τῆς ἀπαλῆς ὡς πλείστον Γαλην., Π. τροφ. δυν. 3, 14 [VI 685, 5-6 K. = CMG V/4/2, σ. 347, 11-12]: ὡς πλείστον ἔμβαλλε τῶν ἀλῶν Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 1 [XII 414, 4-5 K.]: ἔπειτα ῥητίνη πιτυῖνη ὡς πλείστον τῆς τέφρας ἀναλαβῶν Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 4, 9 [XIII 730, 7-8 K.]: καὶ λεπίδος ἐρυθροῦ χαλκοῦ ὡς πλείστον ἀναλαβῶν κηρωτῆ μυρσίνη Π. ἀντιδ. 1, 4 [XIV 23, 14-16 K.]: ὁμολογεῖται πᾶσιν, ὡς πλείστον μέλιτος ἐκ τῶν ἀνθέων αὐτῆς [sc. τῆς κυτίσου] αἰ μέλιτται δρέπονται, κ.ἄ.

Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν εὐρύτερων συμφραζομένων προκύπτει σαφῶς ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δεχθοῦμε ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκφραση ἢ γάλακτος βοείου πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ τὸ μετὰ ποὺ ὑπάρχει στὸν ἀμέσως προηγούμενο ἐμπρόθ. προσδ. μεθ' ὕδατος, ἢ, ἀπαλείφοντας τὸ κόμμα μετὰ τὸ ἀλέσας [ἀνέσας], νὰ θεωρήσουμε ὅτι τὸ ἢ γάλακτος βοείου ἀποτελεῖ τὸ ἐναλλακτικὸ διαλυτικὸ ὑγρὸ τοῦ νίτρον. Μιὰ τέτοια ἀντιμετώπιση τοῦ κειμένου ἀποκλείεται γιὰ δύο λόγους, α') ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἔκφραση ἢ γάλακτος βοείου ἀκολουθεῖ ὁ ἐμπρόθ. προσδ. μετ' ἐλαίου, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συναφθεῖ μετὰ κανέναν ἄλλον ὄρο τῆς προτάσεως παρὰ μόνον μετὰ τὴν ἐν λόγῳ ἔκφραση, καὶ δεύτερον ἂν τὸ βόειον γάλα ἀποτελοῦσε τὸ ἄλλο διαλυτικὸ τοῦ νίτρον, θὰ ἔπρεπε νὰ καταγράφεται μετὰ τὸν ἐμπρόθ. προσδ. μεθ' ὕδατος (δηλ.: ἢ νίτρον ὁμοίως μεθ' ὕδατος ἢ

Ξεργασία τοῦ νίτρον γίνεται μετὰ νερό, καὶ μετὰ τὸ νερὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀλεσθεῖ τὸ νίτρο, μόνον νὰ διαλυθεῖ. Ἔτσι πρέπει νὰ νοηθεῖ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ χωρίου τοῦ ΑΛΕΞ. ΤΡΑΛΛ., Θεραπ. 2 [II 47, 28 Puschm.]: νίτρον τρίψας μεθ' ὕδατος ποταμίου χρώ. Ἡ ἀπορριπτεὰ διόρθωση τῆς Ιημ θὰ εἶχε νόημα, μόνον ἂν τὸ παραπάνω χωρίο εἶχε τὴν ἀκόλουθη μορφή: ἢ νίτρον ἀλέσας, ὁμοίως μεθ' ὕδατος δίδου.

γάλακτος βοείου ανέσας). Επιπροσθέτως σημειώνω ότι δὲν ἔχω ἐντοπίσει χωρίο, ὅπου μνημονεύεται ἡ δυνατότητα τὸ νίτρο νὰ διαλυθεῖ μὲ γάλα. Φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο οἱ ἀλλοιώσεις πού ἔχει ὑποστῆ τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο νὰ εἶναι πολὺ μεγαλύτερης ἐκτάσεως ἀπὸ αὐτὲς πού θίγονται ἐδῶ.

σ. 76, 25-28: *περὶ βδελλῶν. περὶ τῶν καταπινομένων τῆς νυκτὸς τοῖς ἀπὸ ποταμοῦ πίνουσι, συμβαίνει συγκατασύρεσθαι βδέλλας τῷ καταπινομένῳ ὕδατι, αἱ δὲ προσκαθίζονται τοῖς κατὰ τὰ παρίσθμια τόποις.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ τὸ *περὶ* πού παραδίδεται μετὰ τῆ γεν. βδελλῶν πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ καὶ νὰ τεθεῖ ἄνω τελεία ὕστερα ἀπὸ τὸ *καταπινομένων*, καὶ νὰ ἐκδοθεῖ:

περὶ βδελλῶν {περὶ} τῶν καταπινομένων. τῆς νυκτὸς τοῖς ἀπὸ ποταμοῦ πίνουσι συμβαίνει συγκατασύρεσθαι βδέλλας τῷ καταπινομένῳ ὕδατι, αἱ δὲ προσκαθίζονται τοῖς κατὰ τὰ παρίσθμια τόποις,

καὶ νὰ μεταφραστεῖ: «Σχετικὰ μὲ τις βδέλλες πού καταπίνονται. Σ' αὐτοὺς πού πίνουν τῆ νύχτα ἀπὸ ποτάμι συμβαίνει μαζὶ μὲ τὸ νερὸ πού (κατα)πίνουν νὰ συμπαρσύρονται καὶ βδέλλες, οἱ ὁποῖες προσκολλῶνται στὴν περιοχή τῶν ἀμυγδαλῶν».

Ἐπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ τίτλος τοῦ κεφ. εἶναι *περὶ βδελλῶν τῶν καταπινομένων* καὶ ὄχι ἀπλῶς *περὶ βδελλῶν* (ὅπως δέχεται ἡ ἐκδ.) συνηγορεῖ καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἀντίστοιχου κεφ. στὸν Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 57 [Ihm, *Der Traktat*, σ. 140]: *περὶ καταπόσεως βδελλῶν, βατράχου καὶ ἀσκαλαβώτου.*

σ. 76, 31-33: *θεράπευε δὲ [sc. αὐτοὺς πού ἔχουν καταπιεῖ βδέλλες] οὕτως· εὐθέως δίδου ὀξύκρατον, ἢ χιόνος πόμα, ἢ κρυστάλλου τοῦ νεοπαγοῦς, ἢ ἄλμην, {ἢ ἄκρατον} ἢ θαλάσσιον ὕδωρ θερμάνας ἐν ἡλίῳ δίδου πιεῖν, παραμίξας καὶ ἀλὸς ἄνθους*

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες δύο παρατηρήσεις:

α') Ἡ γεν. ἄνθους εἶναι σαφὲς ὅτι πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ αἰτιατ. ἄνθος (ἀντικ. τῆς μετ. παραμίξας).

β') Ἡ ἔκφραση *ἢ ἄκρατον* δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ὀβελισθεῖ¹³⁸² (δυστυχῶς ἡ ἐκδ. δὲν σημειώνει τίποτε σχετικὸ στὰ σχόλιά της)¹³⁸³. ἐπισημαίνω ὅτι λίγο παραπάνω, στὸ ἴδιο ἔργο (σ. 70, 23-24), ἡ λήψη τοῦ ἄκρατου οἴνου καὶ ὁ ἔμετός του συνιστῶνται ὡς ἀποτελεσματικὸ θεραπευτικὸ βοήθημα σὲ περίπτωσι πόσεως τοῦ δηλητηρίου πού παρασκευάζεται ἀπὸ σμίλακα.

σ. 76, 35-77, 2: *περὶ φρύνου. φρύνου δὲ ἐστὶν εἶδη δύο· ὁ μὲν γὰρ κωφός, ὁ δὲ οὐ. ἔστι δὲ ὁ μὲν κωφός ἀναιρετικός· οὗτος γὰρ κείμενος ἐπὶ τῶν καλάμων λείχων τὴν δρόσον <...>, δι' οὐ σκευάζεται ποτόν.*

1382. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 32: «ἢ ἄκρατον delevi».

1383. Ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸ ὅτι καταγράφεται ἀνάμεσα σὲ δύο ὑλικά, τὴν ἄλμην καὶ τὸ θαλάσσιον ὕδωρ, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν ἄκρατον.

Πρὶν ἀπὸ τῆ διατύπωση τῆς διορθωτικῆς προτάσεως γιὰ τὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ σημειωθεῖ α') ὅτι ἡ γρ. *λείχων* ἀποτελεῖ διορθωση τῆς *Ihm*, μὲ βάση τὸν Ἀέτιο, ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *χυλῶν* (καὶ τοῦ *χυλοῖ* ποῦ πρότεινε ὁ Rohde)¹³⁸⁴, καὶ β') ὅτι ἡ ἐκδ., ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὴν παρούσα μορφή τοῦ κείμενου, ὀρθὰ σημειώνει χάσμα μετὰ τὸ οὖσ. *δρόσον*, ἐντοπίζοντας προφανῶς τὴν ἔλλειψη ρήματος στὴν πρόταση αὐτή¹³⁸⁵.

Πιθανότατα ὅμως ἀπὸ τὸ χωρίο δὲν ἔχει ἐκπέσει κείμενο· ἀπλῶς ὁ συμπλητῆς τοῦ *Π. Ιοβ. καὶ δηλητ.*, ἐπιφέροντας στὸ κείμενο τῆς πηγῆς του, κατὰ τὴν ἐνσωμάτωση τοῦ χωρίου στὸ ἔργο του, κάποιες φραστικές τροποποιήσεις (ὅπως ἄλλωστε διαπιστώνεται ὅτι κάνει καὶ ἄλλοῦ), ἔγραψε (ἴσως ἐξ αἰτίας ἀπροσεξίας) δύο μετοχές ἀντὶ μιᾶς μετοχῆς καὶ ἐνὸς ρήματος. Ἡ σκέψη αὐτὴ βασίζεται στὸ ἀκόλουθο, ἀκριβῶς ὁμοιο, χωρίο τοῦ *Λετ., Λόγ. Ιατρ.* 13, 55 [*Ihm, Der Traktat*, σ. 141]: *περὶ τοῦ πόσα εἶδη φρύνου. φρύνου δὲ εἰσὶ εἶδη δύο· ὁ μὲν γάρ ἐστι κωφός, ὁ δὲ οὐ· ἔστι δὲ ὁ κωφός ἀναιρετικός· οὗτος δὲ νέμεται ἐπὶ τῶν καλάμων, λείχων τὴν δρόσον· δι' οὗ σκευάζεται καὶ τὸ δηλητήριο.* Προτιμώντας λοιπόν, ἀντὶ τοῦ χάσματος, τὴ διορθωση τοῦ *χυλῶν* ὄχι σὲ *λείχων* ἀλλὰ σὲ *λείχει*¹³⁸⁶, προτείνω ἢ τελευταία φράση τοῦ χωρίου νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

οὗτος γὰρ κείμενος ἐπὶ τῶν καλάμων λείχει τὴν δρόσον· δι' οὗ σκευάζεται ποτόν,
καὶ νὰ μεταφρασθεῖ ὡς ἐξῆς: «... αὐτὸς καθισμένος πάνω στὰ καλάμια γλύφει τὴ δροσιά· ἀπὸ αὐτόν [δηλ. ἀπὸ τὴ σάρκα του] παρασκευάζεται ποτό [= τὸ δηλητήριο]».

Βλ. καὶ Νικάνδρ., *Ἀλεξ.* 567-570: *ἦν γε μὲν ἐκ φρυνοῖο θερειομένου ποτόν ἴσχη, | ἢ ἔτι καὶ κωφοῖο λαχειδέος ὅς τ' ἐνὶ θάμνοις | εἶαρι προσφύεται μορόεις λιχμώμενος ἔρσην, | τῶν ἦτοι θερβείας μὲν ἄγει χλόον ἤυτε θάψου ..., καὶ Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 567-593 [σ. 82, 16 κ.έ. Παπαθωμ.].*

σ. 77, 12-14: *πειρῶ δὲ γυμνάζειν αὐτόν [sc. τὸν πιόντα φρύνον] ἐπιμελῶς καὶ τρίψει καὶ περιπάτοις ἄσιτον ὄντα ἐκάστης ἡμέρας. γίνεται δὲ ἔργον σφοδρότατον βοήθημα.*

1384. Βλ. κριτ. ὑπόμν. σ. 77, στίχ. 1: «*λείχων* scripsi ex Aet.: *χυλῶν* V: *χυλοῖ* Rohde».

1385. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στή σ. 77, στίχ. 2: «lac. statui».

1386. Ἡ πρόκριση τοῦ ρ. *λείχω* στὸ προκείμενο χωρίο θεωρῶ ὅτι εἶναι ὀρθή, καὶ ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ ἔγραψε ὁ ἀρχαῖος γιατρός. Ἡ διορθωση *χυλοῖ* (*τὴν δρόσον*) θὰ εἶχε, κατὰ τὴ γνώμη μου, νόημα, μόνον ἂν ὁ *χυλός* αὐτὸς χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴν παρασκευὴ δηλητηρίου. Τὸ σχετικὸ δηλητήριο ὅμως παρασκευάζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν φρύνον· ἡ περιγραφή γιὰ τὸ ποῦ αὐτὸς κάθεται καὶ τί κάνει, ἀποτελοῦν ἀπλῶς ἀναγνωριστικὰ χαρακτηριστικὰ του. Ὑπὲρ τοῦ ὅτι συστατικὸ τοῦ δηλητηρίου εἶναι ὁ ἴδιος ὁ φρύνος βλ. ΠΑΥΛ. ΑἴΓΙΝ., *Ἐπιτ. Ιατρ.* 5, 36 [CMG IX/2, σ. 29, 26 κ.έ.]: *φρύνος δὲ ἢ ἔλειος βάτραχος προσενεχθεῖς ...*

Ἡ τελευταία φράση τοῦ χωρίου αὐτοῦ εἶναι ὄχι μόνο δυσνόητη νοηματικά ἀλλὰ καὶ συντακτικὰ προβληματική. Πιθανότατα λοιπὸν πρὶν ἀπὸ τὸ ἔργον πρέπει νὰ προστεθεῖ τουλάχιστον τὸ ἄρθρο τό:

... γίνεται δὲ <(τοῦτο) τὸ> ἔργον σφοδρότατον βοήθημα,

καὶ τὸ χωρίο νὰ μεταφρασθεῖ: «ἡ ἐνέργεια αὐτῆ [sc. ἡ γυμναστική καὶ τὰ ὑπόλοιπα] ἀποβαίνει πάρα πολὺ ἀποτελεσματικὸ θεραπευτικὸ μέσο [sc. γι' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν πιεῖ τὸ δηλητήριο ποὺ παρασκευάζεται ἀπὸ φρῦνον]».

σ. 77, 17-18: †τίνα† τοῖς βατράχους καταφαγοῦσι παρέπεται ἀνορεξία, στόματος ὄξυγρασμός ...

Φυσικὰ τὸ κείμενο δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα· ἀντίθετα πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ χωρὶς τοὺς σταυροὺς καὶ μὲ ἄνω τελεία ὕστερα ἀπὸ τὸ παρέπεται, δηλ.:

τίνα τοῖς βατράχους καταφαγοῦσι παρέπεται· ἀνορεξία, στόματος ὄξυγρασμός ...

καὶ νὰ μεταφρασθεῖ: «ποιὰ εἶναι τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμφανίζονται σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν φάει βατράχους· ἀνορεξία, ...»¹³⁸⁷.

σ. 77, 19-20: θεράπευε δὲ καὶ τούτους οἴνω. πότιζε δὲ τοῖς θερμαίνουσι πᾶσιν, ὁπῶ Κυρηναϊκῶ, σιλφίω, κυμίνω, πεπέρι καὶ τοῖς ἀνάλογον.

Τὸ ἀκατανόητο καὶ τοῖς ἀνάλογον πρέπει μὲ βάση τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἑξῆς:

... πεπέρι καὶ <τοῖς τού>τοῖς ἀνάλογον,

καὶ ὁλόκληρο τὸ χωρίο νὰ μεταφρασθεῖ: «καὶ αὐτοὺς [sc. ὄσους ἔχουν φάει βατράχους] θεράπευέ τους μὲ κρασί. Δίνε τους νὰ πιοῦν ὅλα ὅσα θερμαίνουσι, (π.χ.) κυρηναϊκὸ ὀπὸ, σίλφιο, πιπέρι καὶ ὅ,τι ἔχει δράση ἀνάλογη μ' αὐτά».

Πρβ. καὶ σ. 65, 27-28: κρόμμου, ῥαφανίδας καὶ τὰ τούτοις ἐμφερῆ· ἐπίσης Γαλην., Τέχν. ἰατρ. 25 [I 373, 11-12 K. = σ. 353, 14-15 B.]: καὶ τούτοις ἀνάλογον ἐπὶ τῶν λοιπῶν τριῶν συζυγιῶν Π. αἰτ. συμπτ. 3, 12 [VII 268, 11-12 K.ex.]: ἢ τῶν ἄλλων ὅσα τούτοις ἀνάλογόν ἐστιν Π. κρίσ. 3, 4 [IX 723, 12-13 K. = σ. 180, 16-17 Alex.]: ὅσα τ' ἄλλα τούτοις ἀνάλογον εἰς τάχος κρίσεως συντελεῖ Ὑπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Π. φύσ. ἀνθρ. 1, 28 [XV 73, 4-5 K. = CMG V/9/1, σ. 39, 12-13]: τὸ δὲ τούτοις ἀνάλογον ἴστε κάπὶ τῶν ὑπὸ φλέγματος ἢ χολῆς μελαίνης ἐνοχλουμένων γινόμενον Ὅρειβ., Ἰατρ. συν. 44, 23 [CMG VI/2/1, σ. 147, 23]: καὶ πᾶσα ἢ ταύταις ἀνάλογος 48, 19 [CMG VI/2/1, σ. 271, 1]: ἀνάλογον δὲ τούτοις, κ.ἄ.¹³⁸⁸.

1387. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 61.

1388. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 61. Ἡ συμπλήρωση καὶ <παντὶ τού>τοῖς ἀνάλογον, τὴν ὁποία θὰ μπορούσε ἴσως νὰ σκεφθεῖ κάποιος, δὲν προτείνεται, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἀμέσως

σ. 77, 25-26: τῶν δὲ εἰληφότων τι δι' αὐτοῦ [sc. τοῦ θαλασσίου λαγωῦ] πε-
λιδνὸν τὸ χρώμα καὶ χλωρὸν γίνεται ...

Στὸ χωρίο αὐτὸ γίνεται λόγος γιὰ τὰ συμπτώματα ὄσων ἔχουν καταπιεῖ κά-
ποια ποσότητα θαλασσίου λαγωῦ. Ἡ ἔκφραση τῶν δὲ εἰληφότων τι δι' αὐτοῦ,
καὶ ειδικότερα ὁ ἐμπρόθ. προσδ. δι' αὐτοῦ, φαίνεται μᾶλλον ἀκατανόητη (: «τὸ
χρώμα αὐτῶν ποῦ ἔχουν πάρει κάτι μέσῳ αὐτοῦ γίνεται ...»). Πιθανότατα τὸ δι'
αὐτοῦ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐξ αὐτοῦ, δηλ.: «τὸ χρώμα αὐτῶν ποῦ ἔχουν λά-
βει κάτι [= κάποιο τμήμα] ἀπὸ αὐτὸν¹³⁸⁹ γίνεται ...». Πρβ. Εὐτέκν., Παράφρ. Νι-
κάνδρ. Ἀλεξ. 465-494 [σ. 79, 4-5 Παπαθωμ.]: ὥστε τὸν ἐκ τοῦ λαγῶ ποτὸν οὕτω
ὀλέθριον τυγχάνοντα ...· ἐπίσης Νικάνδρ., Ἀλεξ. 567: ἦν γε μὲν ἐκ φρυνοῖο θε-
ρειομένου ποτὸν ἴσχη, καὶ Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 567-593 [σ. 82, 16-17
Παπαθωμ.]: ἐπειδὴν δὲ πῆ τις ἐκ φρύνου φάρμακον κατεσκευασμένον, κ.ἄ. Τὸ δι'
αὐτοῦ θὰ εἶχε θέση στὸ κείμενο μόνο σὲ συμφραζόμενα ὅπως, στὸ χωρίο, σ. 77,
2: δι' οὗ [sc. τοῦ φρύνου] σκευάζεται ποτόν¹³⁹⁰.

σ. 77, 33-35: θεράπευε δὲ καὶ τούτους [sc. τοὺς καταπιόντας λαγῶν θαλάσ-
σιον] πρῶτον ἐλ<λ>εβόρω καθαίρων, ἢ σκαμωνία, ἢ γάλακτι βοεῖω, <ἢ> ἐψησας
μαλάχης κλάδους μετ' ἐλαίου, ἢ πίσσης ὑγρᾶς ὅσον <...> καταπιεῖν.

Πιθανότατα τὸ χάσμα ποῦ σημειώνει ἢ ἐκδ.¹³⁹¹ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἐξῆς:

... ἢ πίσσης ὑγρᾶς ὅσον <ἔξεστι> καταπιεῖν,

καὶ τὸ χωρίο νὰ μεταφρασθεῖ: «ἢ τόση ποσότητα ὑγρῆς πίσσης [= ρητίνης] ὅση
μπορεῖ νὰ καταπιεῖ [sc. ὁ ἄνθρωπος]».

Πρβ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 7, 1 [XIII 11, 13-14 K.]: ἢ τὸν Σκυβελί-
την ἔξεστι πίνειν· ἀκόμη [Λουκιαν.], Χαρίδ. 25: ὅσον ἔξεστι κάλλιστα κατασκευ-
άζειν, καὶ Ἱππιατρ. (Hipp. Par.) 921 [CHG II 91, 17-18 O.-H.]: δίδου αὐτῷ πιεῖν
θερμὸν ὕδωρ καὶ φαγεῖν ἀκέραιον, ὅσον δύναται τρώγειν¹³⁹².

παραπάνω, στὴν ἔκφραση μὲ τὴν ὁποία ὑποδεικνύεται ἡ χρήση γενικὰ τῶν θερμαινόντων βο-
ηθημάτων, ὑπάρχει ἡ δοτ. πᾶσιν. Ἐπίσης ἡ ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου ὡς καὶ <τοῖς τοιού> τοῖς
ἀνάλογον πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ, ἀφοῦ ἡ σημασία τῆς ἀντων. τοιούτοις θὰ ἦταν ταυτόσημη μὲ
ἐκείνη τῆς γρ. ἀνάλογον. Σημειῶνω τέλος ὅτι ἀπὸ τῆς διατύπωσης τῆς παραπάνω θεραπευτικῆς
προτροπῆς καθίσταται σαφές ὅτι τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ὑποδεικνυόμενα θερμαντικὰ ἀπλᾶ φάρμα-
κα συνιστάται νὰ χορηγηθεῖ μόνο του (πρόκειται προφανῶς γιὰ ἐναλλακτικὴν χρήση τους).

1389. Κατὰ κάποιον τρόπο εἴτε τρώγοντάς το εἴτε πίνοντας δηλητήριο ποῦ παρασκευάζεται
ἀπὸ μέρος (-η) τοῦ σώματός του· βλ. ΚΥΡΑΝ. 3, 3, 7-8 [σ. 194 Kaīm.]: καὶ τοὺς θαλάσιον λαγῶ
φαγόντας, καὶ 4, 28, 20 [σ. 265 Kaīm.]: τοὺς λαγῶ θαλάσιον πεπωκότας· ΣΧΟΛ. Εἰς ΝΙΚΑΝΔΡ.
ΑΛΕΞ. 465b 6 [σ. 163 Geym.]: θανάσιμος δὲ βρωθεῖς [sc. ὁ θαλάσιος λαγῶς].

1390. Ἄν δηλ. τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο εἶχε τὴν ἀκόλουθη μορφή: τῶν δὲ εἰληφότων τι δι' αὐτοῦ
παρασκευασμένον φάρμακον ...

1391. Βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 35: «lac. statui».

1392. Βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 61-62.

σ. 78, 1-2: Ἐπαινέτης ταῦτα παραδίδωσι πρὸς τοὺς θαλάσσιον λαγῶν πεποκότας· χηνὸς αἷμα πολλὴν πίνειν ἐν ὄξει κοτύλης α'.

Τὸ πολλὴν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ πολύ, ὅπως ἤδη πρότεινε ὁ Rohde· βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 2.

Σημειῶνω τέλος καὶ τὶς ἀκόλουθες δύο παρατηρήσεις, οἱ ὁποῖες γιὰ διαφορετικούς λόγους ἢ κάθε μία τους κρίθηκε ὅτι πρέπει νὰ προταθοῦν μὲ ἐπιφυλάξεις (γιὰ τὴν πρώτη δὲν εἶμαι πεπεισμένος γιὰ τὴν ἀναγκαιότητά της, ἐνῶ γιὰ τὴ δεύτερη δὲν θεωρῶ ἐπαρκῆ τὴν τεκμηρίωσή της):

σ. 47, 35-36: ἄλλη θηριακὴ προλαμβανομένη καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς πληγῆς παρεχομένη, πάγχρηστος καλουμένη ...

Στὸ χωρίο αὐτὸ ἴσως μετὰ τῆ γρ. προλαμβανομένη πρέπει νὰ προστεθεῖ τὸ τε, δηλ.:

προλαμβανομένη <τε> καὶ ... παρεχομένη ...

Ἵπὲρ τῆς πιθανῆς αὐτῆς προσθήκης βλ. καὶ Γαλην., Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 204, 14-16 K.]: καὶ ἄλλην τινα πολυμίγματον ἅπασι τοῖς θανάσιμοις ἀρμόττουσαν, ὡς φησι, προλαμβανομένην τε καὶ ἐπιλαμβανομένην· πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ ἐδῶ ἐξεταζόμενου ἔργου, σ. 67, 20-21: ἄλλη ἀντίδοτος μάλιστα πρὸς θανάσιμα, καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν [sc. τὸ θανάσιμον φάρμακον] διδομένη καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν· ἐπίσης σ. 66, 7-8: τὰ προφυλακτικὰ βοηθήματα ... βοηθεῖ οὐ μόνον προλαμβανόμενα, ἀλλὰ καὶ ἐπιλαμβανόμενα· βλ. ἀκόμη Γαλην., Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 206, 1-2 K.]: Ἄλλη ἀντίδοτος, ποιοῦσα πρὸς πάντα τὰ θανάσιμα, καὶ προλαμβανομένη, καὶ ἐπιλαμβανομένη, καὶ [Γαλην.], Εἰσαγ. ἢ Ἰατρ. 15 [XIV 762, 17-18 K.]: ἢ δὲ θηριακὴ πρὸς πάντα καὶ προλαμβανομένη [correxī coll. transl. lat.: «theriace adversus omnia et prius et post sumitur» : προσλ- ed.] καὶ ἐπιδιδομένη.

σ. 75, 24-25: ἡ κύπρου βλαστοὺς καὶ [...] κόψας ὁμοῦ μετ' οἴνου δίδου [sc. τοῖς λιθάργυρον πεποκόσι], καὶ περιστερῶν ἀγρίων ἀφόδευμα σὺν ἄρτω καὶ οἴνω.

Ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ ἔχει παραλειφθεῖ κείμενο, ὅπως ἐξ ἄλλου δηλώνεται καὶ στὸ χφ. V¹³⁹³. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο φάρμακα (ἡ κύπρου ... δίδου) ποὺ καταγράφονται στὸ χωρίο ἐντοπίζεται στὸν Νίκανδρο, Ἄλεξ. 609-610: κύπρου τε βλαστεῖα νεανθέα, πολλάκι σίδης | πρωτόγονον κυτίνιοιο πόροις ἀνθήμονα καρπὸν· βλ. καὶ Εὐτέκν., Παράφρ. Νικάνδρ. Ἄλεξ. 594-610 [σ. 84, 9-11 Παπαθωμ.]: ἀλλὰ μὴν καὶ κύπρου τῆς βοτάνης βλαστοὺς, καὶ τὰ πρὸ τῶν ροιῶν ἄνθη ἐπ' αὐτοῦ γιγνώμενα τοῦ φυτοῦ τῆς ροιᾶς, καὶ τοῦ κυτίνου τοῦ εὐάνθοῦς

1393. Βλ. καὶ κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 24: «... | post καὶ spatium circ. quattuor lit. V».

καρπὸν σὺν οἴνῳ καὶ ταῦτα τῷ νοσοῦντι [sc. τῷ λιθαργύρῳ πεποκότι] δίδου. Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω προτείνω τὶς ἀκόλουθες e.g. συμπληρώσεις τοῦ κειμένου:

α') μὲ βάση τὸ δηλούμενο κενὸ στὸ χφ.:

ἢ κύπρου βλαστοὺς καὶ [ἄνθη] κόψας ὁμοῦ μετ' οἴνου δίδου, καὶ περιστερῶν ἀγριῶν ἀφόδευμα σὺν ἄρτῳ καὶ οἴνῳ.

Ἡ συμπλήρωση αὐτὴ εἶναι ἑναρμονισμένη μὲ τὸ κενὸ τῶν τεσσάρων περιπέτου γραμμάτων, σημειῶν ὅμως ὅτι δὲν ἔχω ἐντοπίσει θεραπευτικὴ δράση τῶν ἀνθῶν τοῦ κύπρου γιὰ ὅσους ἔχουν δηλητηριασθεῖ ἀπὸ λιθάργυρο (ἢ ἀπὸ κάποιο ἄλλο δηλητήριον).

β') μὲ βάση τὸ πληρέστερο κείμενο τοῦ Νικάνδρου καὶ τοῦ Εὐτεκνίου:

ἢ κύπρου βλαστοὺς καὶ [ἄνθη ῥοιᾶς καὶ κυτίνου καρπὸν] κόψας ὁμοῦ μετ' οἴνου δίδου, καὶ περιστερῶν ἀγριῶν ἀφόδευμα σὺν ἄρτῳ καὶ οἴνῳ.

Ἡ συμπλήρωση αὐτὴ δὲν ἀντιστοιχεῖ βέβαια στὸ κενὸ ποῦ δηλώνεται στὸ χφ., ὡστόσο δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι τὰ δηλούμενα στὸ χφ. κενὰ ἀντιστοιχοῦν σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις στὸ κείμενο ποῦ παραλείπεται. Γι' αὐτὸ θεωρῶ πιθανότερη αὐτὴ τῆ δεύτερη ἀποκατάσταση.

Ἐν κατακλείδι πρέπει νὰ γίνουν δειγματοληπτικὰ καὶ τρεῖς ἀκόμη παρατηρήσεις ποῦ ἀφοροῦν τῇ χρήσῃ τῶν κριτικῶν συμβόλων καὶ τὴν ἀντίστοιχη διατύπωση τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος¹³⁹⁴:

σ. 49, 19: *τροφαῖς δὲ χρηστέον δριμυτέραις, εὐαναδότοις ...*

Τὸ εὐαναδότοις ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς ἐκδ. ἀντὶ τοῦ λανθασμένου εὐαδότοις τοῦ χφ. V (ἢ διόρθωση ἔγινε μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου· βλ. κριτ. ὑπόμν.). Ἡ ἐπέμβαση αὐτὴ ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ δηλωθεῖ σαφῶς στὸ κείμενο ὡς ἐξῆς: *εὐ<αν>αδότοις*.

σ. 66, 33: *καὶ ἀπ' οὐδενὸς πήματος θηρίου*

Ἀντὶ πήματος στὸ χφ. V παραδίδεται *πήμα*: συνεπῶς στὸ κείμενο ἔπρεπε νὰ δηλωθεῖ ἡ ἐπέμβαση καὶ νὰ γραφτεῖ: *πήμα<τος>*.

σ. 77, 9-15: *ἢ ρίζας καλάμων λιμνίων, ὅπου αὐτοὶ οἱ φρῦνοι νέμονται, κόψας μετ' οἴνου δίδου πιεῖν, <ἢ τὴν ἐκεῖ φυομένην κύπειρον ὁμοίως μετ' οἴνου δίδου πιεῖν.> ἢ θαλασσίας χελώνης αἶμα μετὰ πιτύας λαγωῦ καὶ κυμίνου δίδου μετ' οἴνου. πειρῶ δὲ γυμνάζειν αὐτὸν ἐπιμελῶς καὶ τρίψεσι καὶ περιπάτοις ἄσιτον ὄντα ἐκάστης ἡμέρας. γίνεται δὲ <(τοῦτο) τὸ> (addidi) ἔργον σφοδρότατον βοήθημα. {ἢ τὴν ἐκεῖ φυομένην κύπειρον ὁμοίως μετ' οἴνου δίδου πιεῖν.}*

1394. Πὰ τὶς παρατηρήσεις ποῦ ἀκολουθοῦν βλ. καὶ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Παρατηρήσεις, σ. 62-63.

Ἡ ἐκδ., μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο κείμενο τοῦ Ἀετίου, μεταφέρει τὴ φράση *ἢ τὴν ἐκεῖ φουομένην κύπειρον ὁμοίως μετ' οἴνου δίδου πιεῖν* ἀπὸ τὸ τέλος τῆς παραγράφου μετὰ τὴ φράση *κόψας μετ' οἴνου δίδου πιεῖν*, θέτοντάς τιν ἐν γωνιώδεις ἀγκύλες σὰν νὰ πρόκειται γιὰ προσθήκη, καὶ ἀκόμη, ἐνῶ μεταφέρει τὴν ἐν λόγῳ φράση, ταυτόχρονα τὴ διατηρεῖ καὶ στὸ σημεῖο, ὅπου προφανῶς ἀντιγράφηκε ἀπὸ λάθος, καὶ τὴν ὀβελίζει. Στὸ κριτ. ὑπόμν. σημειώνει, ἐντελῶς ἀδόκιμα, γιὰ τὴ μεταφερόμενη φράση: «10 ἢ ... πιεῖν huc transposui, cf. Aet.», καὶ γιὰ τὴν ἴδια φράση ὡς ὀβελιζόμενη: «14 ἢ ... πιεῖν hinc transposui, cf. Aet.». Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιον δηλώνει τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου ἢ ἐκδ. σίγουρα δὲν εἶναι ὁ ὀρθότερος, ἀφοῦ ἡ φράση *ἢ τὴν ἐκεῖ φουομένην κύπειρον ὁμοίως μετ' οἴνου δίδου πιεῖν* μεταφερόμενη στὴ σωστὴ θέση τῆς, δὲν ἀπαιτεῖται νὰ τεθεῖ ἀνάμεσα στὰ σύμβολα τῆς προσθήκης, ἀλλὰ οὔτε καὶ ταυτόχρονα νὰ διατηρηθεῖ στὴ λανθασμένη θέση καὶ νὰ ὀβελισθεῖ. Ἀντίθετα, ἡ φράση αὐτὴ πρέπει νὰ μεταφερθεῖ ἐκεῖ, ὅπου κρίνεται ὅτι εἶναι ἡ ὀρθὴ θέση τῆς χωρὶς κανένα κριτικὸ σύμβολο, νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνεται στὴ λανθασμένη θέση καὶ στὸ κριτ. ὑπόμν. νὰ σημειωθεῖ: «ἢ ... πιεῖν haec verba, post σφοδρότατον βοήθημα tradita, huc transpostavi coll. Aetio»¹³⁹⁵.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ χωρίο, σ. 67, 5 κ.έ.¹³⁹⁶.

1395. Βλ. ὅμως Μ. L. West, *Κριτικὴ τῶν κειμένων καὶ τεχνικὴ τῶν ἐκδόσεων, Ὅπως ἐφαρμόζονται στοὺς Ἑλληνες καὶ Λατίνους συγγραφείς*, μετάφρ. Γ. Μ. Παράσογλου, Ἀθήνα 1989, σ. 110-111.

1396. Ἀπὸ τὰ λάθη τοῦ Εὐρητηρίου σημειῶνω ἐδῶ μόνο μερικά, π.χ. τὸ λ. «Ἀντίγονος» νὰ χωρισθεῖ ἐν δύο ξεχωριστὰ λήμματα: «Ἀντίγονος βασιλεὺς 66, 21» καὶ «Ἀντίγονος Νικαεὺς 67, 5»· νὰ προστεθεῖ στὴν οἰκεία θέση τὸ λ. «Δημόκριτος 57, 22»· τὸ λ. «ἀκόνιτον» νὰ προταχθεῖ τοῦ λ. «ἀκοντίτης»· νὰ προστεθεῖ στὴν οἰκεία θέση τὸ λ. «μοτὸς 62, 10», κ.ἄ. Ἐπίσης πρέπει νὰ διορθωθοῦν τὰ λήμματα, *ἄλα(ς), ἰξία(ς), περισσοσαρκισμός* κ.ἄ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙ ΙΟΒΟΛΩΝ ΖΩΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ Χ. Χ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗ

ΣΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΥΤΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ τοῦ κειμένου τοῦ Φιλουμένου, οἱ ὁποῖες ἔχουν σημειωθεῖ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Χ. Χ. Χαριτωνίδη (†1954) στὰ περιθώρια τοῦ προσωπικοῦ ἀντιτύπου του ποῦ σήμερα ἀπόκειται στὸ Σπουδαστήριον Κλασικῆς Φιλολογίας καὶ Ἀρχαίας Ἱστορίας (Τομέας Κλασικῶν Σπουδῶν) τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης¹³⁹⁷. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καθαυτὸ διορθώσεις καταγράφω καὶ τὰ χωρία ποῦ σὲ κάποιες περιπτώσεις ἐπικαλεῖται ὁ Χαριτωνίδης εἴτε σημειώνοντάς τα στὰ περιθώρια εἴτε ὑποδεικνύοντάς τα μὲ ὑπογραμμίσεις, ὅταν αὐτὰ παρατίθενται στὸ κριτ. ὑπόμν. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ γραφῆς ποῦ προκρίνει (ἔστω καὶ μὲ ἐπιφύλαξη) καὶ ὁμοίως μνημονεύονται στὸ κριτ. ὑπόμν. Τέλος σημειῶνω ὅτι γιὰ ὅλες τὶς προτάσεις τοῦ Χαριτωνίδη διατυπῶν ἓνα σύντομο σχετικὸ σχόλιο.

σ. 4, 13: καὶ στυγνότερός ἐστι] καὶ στυγνότερον <...>?

Ὁ Χαριτωνίδης διερωτᾶται μήπως ἡ παραδεδομένη γρ. *στυγνότερος* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *στυγνότερον* καὶ ἀκολουθῶς νὰ σημειωθεῖ χάσμα, δηλ.: ... *πονηρὸν βλέπει* [sc. ὁ λυσσῶν κύων] καὶ *στυγνότερον* <...> ἐστὶ τοῦ *συνήθους*. Ὡστόσο κανεὶς λόγος (γραμματικὸς, συντακτικὸς, παλαιογραφικὸς) δὲν ὑπαγορεύει τὴν ἐπέμβαση αὐτή, οὔτε ἐπίσης ἐντοπίζεται παρόμοια περιγραφή τοῦ λυσσασμένου σκύλου στὰ σωζόμενα σχετικὰ συγγράμματα.

σ. 7, 3: ὑπὸ τῆς βροχῆς] ἐμβροχῆς?

Ὁ Χαριτωνίδης διατυπώνει ὑποψία γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς γρ. *ἐμβροχῆς* (καὶ ἐνώνει μὲ γραμμὴ τὸ *βροχῆς* τοῦ κειμένου μὲ τὸ *ἐμβροχῆς* τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη, τὸ ὁποῖο μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Wellmann στὸ κριτ. ὑπόμν.).

Τὸ ἐν λόγω χωρίο τοῦ ψευδο-Διοσκουρίδη εἶναι τὸ ἀκόλουθο, Π. *ιοβ.* 2 [σ. 62, 12-13 Spr.]: *διαφυρώμενοι μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς ἐμβροχῆς ἀνευρύνουσι τὰ τραύματα*. Ἡ διόρθωση αὐτὴ ὅμως δὲν εἶναι ἀπαραίτητη· βλ. Ὀρειβ., *Ἱατρ. συν.* 5, 32 [CMG VI/1/1, σ. 151, 12-14]: *ἐν τῷ τὸ ποτὸν ἀθροῦν πίνειν μετὰ τὸν σίτον τὸν στόμαχον εὐρύτερον γίνεσθαι, καὶ μάλιστα τὸ ἄνωθεν, καὶ τὴν κοιλίαν διατείνεσθαι καὶ τὴν βροχὴν ἅμα συμβαίνειν τῶν σιτίων*. Βλ. καὶ LSJ, στὰ λ. *βροχή* καὶ *ἐμβροχή*.

¹³⁹⁷ Μερικὲς ἀπὸ τὶς διορθώσεις αὐτὲς ἔχουν δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν Χαριτωνίδη· βλ. CHARITONIDES, *Miscellanea*, σ. 229.

σ. 7, 26: *Εύπατορίου*] *Εύπατορείου*

Σχετικά με τις γραφές αυτές σημειώνω ότι στα ιατρικά κείμενα έντοπιζεται μόνον η πρώτη, δηλ. η γρ. *Ε(ε)ύπατόριος* πού υπάρχει και στη σχολιαζόμενη έκδοση· βλ. ένδεικτικά Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 6, 10 [XIII 909, 3-5 K.]: *και μετὰ ταύτην* [sc. τὴν θηριακὴν] *ἄλλη πάλιν, ἧς πρόγραμμά ἐστι τοιοῦτον, Εὐπατόριος θηριακὴ*· πρβ. καὶ Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἱατρ.* 4, 41 [II 198, 13 Wellm.]: *εὐπατόριος· πόα ἐστὶ φρυγανώδης ...*, καὶ ὁ.π. 3, 105RV [II 116, 11 Wellm.]: *πράσιον, οἱ δὲ εὐπατόριον*· βλ. καὶ *LSJ*, στὸ λ. *εὐπατόριον* (v.l. *-ιος*).

σ. 9, 15: *ὡς μάλαγμα ἐπιτίθει*] *ὡς μάγμα ἐπ.*

Ὁ Χαριτωνίδης προτείνει νὰ διορθωθεῖ ἡ γρ. *μάλαγμα* σὲ *μάγμα*. Ἡ διόρθωση αὐτὴ ὅμως συνιστᾶ ἀνεπιτυχή πρόταση, ἡ ὁποία δὲν πρέπει νὰ υἱοθετηθεῖ γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους: α') Ἡ ἀμφισβητούμενη ἀπὸ τὸν Χαριτωνίδη γραφὴ παραδίδεται καὶ στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἄετ., *Λόγ. ἱατρ.* 13, 1 [σ. 264, 12-13 Ζερβ.]: *ἡ σμύρναν τερεβινθίνην ἀναλαβὼν ἐπιτίθει ὡς μάλαγμα*. β') Τὰ οὖσ. *μάλαγμα* καὶ *μάγμα* εἶναι σχεδὸν συνώνυμα καὶ δηλώνουν σκευάσματα πού ἐφαρμόζονται ἐξωτερικά· βλ. *LSJ*, στὸ λ. *μάλαγμα* («*emolient*») καὶ στὸ λ. *μάγμα* («*thick unguent; also of a plaster*»). γ') Τὸ οὖσ. *μάλαγμα* ἔχει εὐρύτερο νοηματικὸ περιεχόμενον, δηλώνοντας ὄχι μόνον τὸ *μάγμα*, ἀλλὰ καὶ κάθε ἄλλο παρόμοιο βοήθημα πού καταπλάσσεται· βλ. Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 8, 5 [XIII 177, 12-15 K.]: *καλοῦσι μὲν οἱ πλείστοι τῶν ἱατρῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ὡσπερ ὁ Ἀσκληπιάδης καὶ ὁ Ἀνδρόμαχος, ἅπαντα τὰ ἐξωθεν ἐπιτιθέμενα, κᾶν συνάγῃ στύφοντα κᾶν σκληρύνῃ, μαλάγματα*· πρβ. καὶ *Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.* 7, 1 [XIII 946, 1-2 K.]: *μαλάγματα καλοῦσιν οἱ ἱατροὶ τὰ τῶν ἐσκληρυσμένων σωματῶν παρὰ φύσιν μαλακτικά*. δ') Στὰ ιατρικά κείμενα έντοπιζεται τρεῖς φορές μόνον ἡ ἔκφραση *ὡς μάλαγμα ἐπιτίθει*· βλ. Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.* 8, 4 [XIII 172, 13-14 K.]: *ἡ ἀκακίας καὶ στυπτηρίας μηλείας ἴσα, κηρωτῆς τῷ διπλῷ ἀναλαβὼν, ὡς μάλαγμα ἐπιτίθει*· Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 4, 33 [CMG IX/1, σ. 354, 13-14]: *καρδαμώμου καὶ τήλεως <τὸ?> τετραπλοῦν, σὺν μέλιτι ὡς μάλαγμα ἐπιτίθει*· τὸ τρίτον εἶναι τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενον χωρίο τοῦ Φιλουμένου. Ἀντίθετα ἡ ἔκφραση *ὡς μάγμα ἐπιτίθει* δὲν έντοπιζεται σὲ κανένα κείμενον.

σ. 11, 3: *προεβλήθησαν*] *προ<σ>εβλήθησαν*

Πρὸς ὑποστήριξη τῆς ὀρθῆς αὐτῆς διορθώσεως ὁ Χαριτωνίδης καταγράφει καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸ ἴδιο κείμενον, σ. 12, 2-3: *ποτὲ δὲ καέντα προσβαλλέσθω τοῖς δῆγμασιν*· σ. 14, 11-12: *ἐὰν δὲ προσβάλλῃς πεπέρεως λευκοῦ*, καὶ σ. 15, 4: *πρόσβαλε λείον τὸν χαμαιλέοντα*.

Τὸ *προσβάλλω* χρησιμοποιεῖται πολὺ συχνὰ στὰ ιατρικά κείμενα, καὶ ἰδιαιτέρως στὰ φαρμακολογικά, ὅταν γίνεται λόγος κυρίως γιὰ τὴν ἐπὶ πλέον ἢ σὲ δεύτερον χρόνον προσθήκη κάποιου ὑλικοῦ· βλ. ένδεικτικά Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 10, 2

[CMG X/1/1, σ. 14, 11-12]: ἐὰν δὲ προσβάλῃς πεπέρεως λευκοῦ, κ.ἄ. Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. ἰοβ. καὶ δηλητ. 9 [σ. 46, 30-32 Ihm]: εἶτα τὰ ἄλλα [sc. ὑλικά] ὑστερον πρόσβαλε· Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 1, 2 [XII 433, 8-9 K.]: πρόσβαλε ὡς λειοτάτου ὑοσκυάμου ὀξύβαφον· Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν. 2, 11 [XIII 516, 12-13 K.]: ἔπειτα πρόσβαλε κηρόν· 6, 17 [XIII 942, 1 K.]: πυκνῆς τε ὑελώδους πρόσβαλε ἀσφάλτου, κ.ἄ. πολλά.

σ. 13, 17: δραχμαῖοι] δραχμαῖοι

Πρόκειται γιὰ ὀρθή διόρθωση· βλ. καὶ σ. 21, 8-9: ἀνάπλασσε καππάρεως χυλοῦ δραχμαῖους τροχίσκους. Βλ. ἀκόμη Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ. 2, 2 [XII 589, 17 K.]: ποίει τροχίσκους διδραχμαῖους· 5, 5 [XII 876, 10 K.]: δραχμαῖους τροχίσκους ποιήσας χρῶ· Π. ἀντιδ. 2, 17 [XIV 203, 13-14 K.]: ἀνάπλασσε τροχίσκους {ἀνά} (delevi) δραχμαῖους καὶ δίδου· Ὀρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 53, 9 [CMG VI/2/2, σ. 215, 28-29]: πλάσσε δὲ τροχίσκους τριωβολιαῖους καὶ ἄλλους δραχμαῖους· 81, 3 [CMG VI/2/2, σ. 256, 32]: πλάσσε τροχίσκους δραχμαῖους· πρβ. καὶ Ἱατρ. συν. 8, 47 [CMG VI/1/1, σ. 300, 20-21]: σφαίρας ἀνάπλαττε δραχμαῖας· Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 6, 16 [CMG VIII/2, σ. 157, 19-20]: πλάσας τροχίσκους δραχμαῖους· 9, 31 [σ. 348, 4 Ζερβ.]: ποίει τροχίσκους δραχμαῖους καὶ δίδου ἓνα ἐν παραξυσμῶ· πρβ. καὶ 9, 4 [σ. 282, 6 Ζερβ.]: πλάσσε δραχμαῖα [sc. καταπότια?] καὶ χρῶ.

σ. 17, 18-19: συκῆς ὀπὸς εἰς τὸ δῆγμα ἐνσαχθεῖς] ἐν<τ>αχθεῖς

Πρβ. καὶ σ. 40, 17: συκῆς ὀποῦ σταλαγμοὺς τέσσαρας ἢ πέντε. Βλ. καὶ Charitonides, Miscellanea, σ. 229.

Ἵπὲρ τῆς διορθώσεως αὐτῆς βλ. ἀκόμη στὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, τὸ ἀκόλουθο χωρίο, ὅπου καταγράφεται ἡ ἴδια ἀκριβῶς θεραπευτικὴ ὑπόδειξη, σ. 15, 26-27: συκῆς ὀπὸς ἐνσταζόμενος τοῖς δῆγμασιν· ἐπίσης βλ. [Διοσκουρ.], Π. ἰοβ. 23 [σ. 82, 5-7 Spr.]: τοῖς δὲ ὑπὸ σκορπίου πληγεῖσι παραχρήμα μὲν ἀκριβῶς βοηθεῖ συκῆς ὀπὸς εἰς τὰ τραύματα ἐνσταχθεῖς· Ὀρειβ., Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ. 2, 1 K 38 [CMG VI/3, σ. 365, 11-12]: καὶ τοῖς τρήμασι δὲ τῶν ὀδόντων ἐνσταχθεῖσα [sc. ἢ κέδρος] τὰ μὲν ἀλγήματα πραῦνει = Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 1, 189 [CMG VIII/1, σ. 85, 7-8], καὶ Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἱατρ. 5, 8 [CMG IX/2, σ. 13, 6-7]: καὶ τούτοις δὲ [sc. τοῖς ὑπὸ σκορπίου πληγεῖσι] βοηθεῖ παραχρήμα μὲν συκῆς ὀπὸς ἐνσταχθεῖς ἐν τοῖς τραύμασιν.

σ. 18, 11: προσμίγε ὀλίγον μέλιτος] πρόσμιγε

Ἡ διόρθωση τοῦ τόνου ἀπὸ τὸν Χαριτωνίδη εἶναι ὀρθή· βλ. καὶ [Γαλην.], Π. εὐπορ. 1, 5 [XIV 346, 6-7 K.]: πρόσμιγε ὑοσκυάμου φύλλα· Ἀλέξ. Τραλλ., Π. πυρετ. 6 [I 403, 15 Puschm.]: πρόσμιγε μέλιτος ὀλίγον· Θεραπ. 1, 15 [I 563, 23-24 Puschm.]: εἶτα κόψας καὶ σήσας τοῖς ἄλλοις πρόσμιγε, καθὼς κ.ἄ.

σ. 21, 13: <αί δέ> χελιδονία] χελιδόνια

Πιθανότατα πρέπει να υιοθετηθεί ή διόρθωση του Χαριτωνίδη.

σ. 21, 18: τῶν χελιδονίων εἰσὶν ὁμοίαι] χελιδόνων

Κατὰ τὸν Wellmann ἡ γεν. πληθ. χελιδονίων προέρχεται ἀπὸ τὸ οὐσ. χελιδόνιον, τό (βλ. τὸν Index verborum τῆς ἐκδόσεως, σ. 69, στὸ λ.). Ὁ Χαριτωνίδης ὁμως θεωρεῖ ὀρθότερη τὴ γραφὴ χελιδόνων, δηλ. τὴ γεν. πληθ. τοῦ οὐσ. χελιδόν, ἢ, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τοῦ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἄετ., Λόγ. ἱατρ. 13, 22 [σ. 281, 4-5 Ζερβ.]: αἱ δὲ χελιδοναῖαι [!], μείζους ἐνὸς πήχεος εὐρίσκονται, καὶ χροιάν ὁμοίαν χελιδόνι ἔχουσιν. Παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν φαίνεται νὰ ὑφίσταται οὐσιαστικὸς λόγος γιὰ νὰ υιοθετηθεῖ ἡ προτεινόμενη διόρθωση.

σ. 21, 25: χασμαί] χάσμαι

Ἡ παρατήρηση τοῦ Χαριτωνίδη εἶναι ὀρθή, πρόκειται ὁμως ἀπλῶς γιὰ παρανόηση τοῦ Wellmann· σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 152. Βλ. καὶ LSJ, λ. χάσμη.

σ. 23, 20-21: ἢ πεφωσμένοις ἀλσὶν μετὰ ὑσσώπου

Κατὰ τὸν Χαριτωνίδη στὸ πεφωσμένοις πρέπει νὰ τεθεῖ ὑπογεγραμμένη (πεφωσμένοις). Ὡστόσο, ἀπ' ὅσο κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστώσω, τὸ ρῆμα φάγω = φάζω καὶ εἰδικότερα ὁ παρακείμενος (καὶ ἡ μετοχὴ του) ἐκδίδονται χωρὶς ὑπογεγραμμένη.

σ. 24, 17: ἀλκιβιάδιον βοτάνην] ἀλκιβιάδειον β.

Ἡ γρ. ἀλκιβιάδιος ἐντοπίζεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Φιλουμένου, δύο ἀκόμη φορές στὸν Ἄετ., Λόγ. ἱατρ. 1, 5 [CMG VIII/1, σ. 32, 10-11]: τῆς δὲ ὄνοχειλου τε καὶ ἀλκιβιαδίου καλουμένης ... παραπλησία μὲν ἐστὶ τῇ ἀλκιβιαδίῳ, ὁ ὁποῖος ἀντλεῖ τὸ χωρίο αὐτὸ ἀπὸ τὸν Γαληνό, ὅπου ὁμως ἡ συζητούμενη γραφὴ ὀρθογραφεῖται μὲ -ει-· βλ. Γαλην., Π. κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 6, 1 [XI 813, 2-8 K.]: τῆς δὲ ὄνοχειλους τε καὶ Ἀλκιβιαδείου καλουμένης ... παραπλησία μὲν ἐστὶ τῇ Ἀλκιβιαδείῳ. Ὡς ἀλκιβιάδειος ἐντοπίζεται ἡ ὀνομασία τοῦ βοτάνου καὶ στοὺς λοιποὺς γιатρὸς πὸ τὴ μνημονεύουν (Διοσκουρίδης, Ὀρειβάσιος, Παῦλος Αἰγινήτης, Σχολ. Νικάνδρ. Θηρ.). Συνεπῶς ἡ παραδεδομένη γραφὴ πρέπει νὰ διορθωθεῖ κατὰ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Χαριτωνίδη.

σ. 24, 25: πρὸς ἐχεοδήκτους] ἐχιοδήκτους?

Γιὰ τὴ γρ. ἐχεοδήκτοι βλ. καὶ σ. 25, 20· σ. 26, 27· σ. 32, 1, καὶ σ. 40, 15. Ἐπίσης βλ. Charitonides, Miscellanea, σ. 229.

Στὰ χωρία πὸ ἐπεσήμανε ὁ Χαριτωνίδης πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα: σ. 24, 29· σ. 32, 12-13 καὶ 15· σ. 33, 6. Ἐπισημαίνω πάντως ὅτι στίς ἐκδόσεις υιοθετοῦνται καὶ οἱ δύο ὀρθογραφῆσεις τῆς λέξεως (μάλιστα καὶ στὴν ἔκδοση τοῦ ἴδιου ἔργου)· βλ. ἐνδεικτικὰ α') ἐχεόδηκτοι, Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἱατρ. 1, 16

[I 22, 8 Wellm.]: *πινόμενος δὲ* [sc. ὁ κόστος] *ἐχεοδήκτοις βοηθεῖ* 2, 108 [I 183, 11 Wellm.]: *ἐχεοδήκτα καὶ ἀνθρωπόδηκτα θεραπεύει* [sc. ὁ ὄροβος]· Ὀρειβ., *Ἰατρ. συν. ἐκλ.* 118 [CMG VI/2/2, σ. 292, 25-293, 34]: *πρὸς ἐχεοδήκτους* (passim)· Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 13 [CMG IX/2, σ. 17, 5-6]: *φάρμακον ἐπιτετευγμένον ἐπὶ τῶν ἐχεοδήκτων*, κ.ἄ. β') *ἐχιόδηκτοι*, Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 1, 13 [I 18, 10 Wellm.]: *ἐχιοδήκτοις βοηθεῖ πινομένη* [sc. ἡ κασσία]· 3, 90 [II 105, 7 Wellm.]: *καὶ ἐχιοδήκτοις βοηθεῖ μετ' οἴνου πινόμενα* [sc. τὸ σπέρμα, οἱ καυλοὶ καὶ τὰ φύλλα τῆς ἀπαρίνης], κ.ἄ. Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 10 [σ. 47, 36-37 Ihm]: *ποιοῦσα* [sc. ἡ θηριακὴ] *ἐχιοδήκτοις, θηριοδήκτοις*· Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 1, 5 [CMG VIII/1, σ. 32, 11-12]: *καὶ ἐχιοδήκτοις ἰκανῶς ἀρμόττει* [sc. ἡ ἀλκιβιάδειος βοτάνη] *καταπλαττομένη*· *Ἱππιατρ.* (Hipp. Ber.) 86, 6 [CHG I 310, 14-15 O. – H.]: *θεραπευθήσονται μέντοι* [sc. οἱ ὑπὸ σκορπίου πληγέντες] *ὁμοίως τοῖς ἐχιοδήκτοις*· *Γεωπ.* 12, 30 [σ. 378, 4-5 Beckh]: *καὶ ἐχιοδήκτοις καταπλασσόμενα καὶ τρωγόμενα καὶ λυσοδήκτοις βοηθεῖ* [sc. τὰ σκόρδα], κ.ἄ.

σ. 25, 6: *πήχεος*] *πήχεως*

Καὶ οἱ δύο ὀρθογραφίαι τῆς γεν. αὐτῆς ἐντοπίζονται πολλές φορές στὰ ἀρχαῖα κείμενα, ὅποτε θεωρῶ ὅτι δὲν ὑφίσταται ἀνάγκη διορθώσεως. Βέβαια συνηθέστερος εἶναι ὁ τύπος *πήχεως*, ὡστόσο ὄχι λίγες φορές διατηρεῖται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες ἡ γεν. *πήχεος*· βλ. ἐνδεικτικὰ Ροῦφ., *Π. ὄνομ. ἀνθρ. μορ.* 77 [σ. 143, 8 D. – R. = σ. 45 Kow.]: *ἀπόφυσιν εἶναι τοῦ πήχεος* [-ως Kow.]· *Σωρ., Π. σημ. καταγμ.* 20 [CMG IV, σ. 158, 7]: *περὶ πήχεος καὶ κνήμης*· Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], *Π. ἰοβ. καὶ δηλητ.* 24 [σ. 56, 23 Ihm]: *ἔλλοψ ὄφρις ἐστὶ τῷ μήκει πήχεος*, κ.ἄ.

σ. 25, 7-8: *λελεπτισμένος*] *λελεπτυσμένος*

Ἡ γραφὴ *λελεπτισμένος* ὀφείλεται σὲ παρανάγνωση τοῦ Wellmann ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *λελεπτυσμένος*· βλ. παραπάνω, σ. 152. Ὡς συνέπεια τοῦ λάθους αὐτοῦ ὁ Γερμανὸς φιλόλογος δέχεται ὅτι πρόκειται γιὰ μετοχὴ παρακειμένου τοῦ ρ. *λεπτίζω* (βλ. στὸν Index verborum τῆς ἐκδόσεως, σ. 56, στὸ λ.)· ὁ Χαριτωνίδης ὀρθὰ συσχετίζει τὴ μετ. αὐτὴ μὲ τὸ ρ. *λεπτύνω*, βλ. Charitonides, *Miscelanea*, σ. 229. Σχετικὰ μὲ τὴ γραφὴ αὐτὴ ὅμως δὲν ἀπαιτεῖται περαιτέρω σχολιασμός, ἀφοῦ ὁ κώδικας παραδίδει τὸν ὀρθὸν τύπο.

σ. 26, 9: *καὶ ἀλφίτοις καταπλάσσειν*] *καὶ ἀλφ. καταπ{λ}άσσειν*

Ὁ Χαριτωνίδης ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *καταπλάσσειν* προτείνει τὴ διόρθωσή του σὲ *καταπάσσειν* (τὸ αἰτιολογικὸ τῆς διορθώσεώς του παραμένει ἀδιάγνωστο).

Ἡ πρόταση αὐτὴ ὅμως δὲν εἶναι ὀρθή, ἐπειδὴ στὸ προκείμενο χωρίο γίνεται λόγος γιὰ καταπλάσματα ποὺ τίθενται πάνω στὸ δηγμά τῶν πρηστήρων· βλ. σ. 26, 8-10: *πρὸς μὲν πρηστήρας ἀνδράχνη* [P: ἀδρά- ed.] *καὶ ἀλφίτοις καταπλάσσειν, ἢ ἀμπέλου φύλλα ἐφθὰ μετὰ μέλιτος*. Ἀντίθετα τὸ *καταπάσσω* ση-

μαίνει ὅτι πασπαλίζω κάποιο μέρος τοῦ σώματος μὲ φάρμακο ξερό, σὲ μορφὴ σκόνης. Ἀπὸ τὸ εὐρύτερο χωρίο ὅμως στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται καὶ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο καταπλάσσειν καθίσταται σαφὲς ὅτι τὰ προτεινόμενα σκευάσματα εἶναι καταπλάσματα. Ἐξ ἄλλου τὸ ἴδιο φάρμακο καταγράφεται ὡς κατάπλασμα καὶ ἀπὸ τὸν Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 18 [σ. 55, 1-4 Ihm]: βοηθοῦνται δὲ οἱ ὑπὸ τούτων [sc. τῶν πρηστήρων] δεδηγμένοι ἀνδράχνη καὶ ἀλφίτω καταπλάσσόμενοι, ἢ ἀμπέλου φύλλα [-λλα ed.] σὺν μέλιτι ... τὰ δὲ καταπλάσματα συνεχῶς ἐναλλαττέσθωσαν. Βλ. ἐπίσης *LSJ*, στὰ λ. καταπλάσσω καὶ καταπάσσω, καὶ *Durling, Medical Terms*, σ. 195, λ. καταπαστός καὶ καταπλάσσω.

σ. 26, 16: πήχεος] πήχεως

Βλ. παραπάνω, τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 25, 6.

σ. 28, 25: λειποθυμία] λιποθυμία

Βλ. καὶ *Charitonides, Miscellanea*, σ. 229. Ὡστόσο ἡ γραφὴ τοῦ κειμένου εἶναι ἀποτέλεσμα παραναγνώσεως τοῦ *Wellmann*, ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *λειποθυμία* (σχετικὰ βλ. παραπάνω, σ. 152).

Σχετικὰ μὲ τὶς ὑπὸ συζήτηση γραφὲς ἐπισημαίνω ὅτι στίς ἐκδόσεις ἐντοπίζονται καὶ οἱ δύο. Χαρακτηριστικὰ σημειώνω ὅτι ὁ *I. L. Heiberg*, ἐκδότης τοῦ συγγράμματος τοῦ Παύλου Αἰγινήτη στὸ *CMG*, υἱοθετεῖ μόνο τὸν τύπο *λειποθυμία*: βλ. ἐνδεικτικὰ Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἱατρ.* 2, 59 [*CMG IX/1*, σ. 125, 8-126, 20]: *περὶ λειποθυμίας* (passim)· 6, 88 [*CMG IX/2*, σ. 133, 22-23]: *ἰδρώς καὶ λειποθυμία*, κ.ἄ. Ἀντίθετα ἡ *A. M. Ieraci Bio*, στὴν πρόσφατη ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Παύλου Νικαίου, διατηρεῖ τὴ γραφὴ *λειποθυμία*: βλ. ἐνδεικτικὰ, Παῦλ. Νικ., Π. *νοσημ.* 31 [σ. 92-95 *Ier. Bio*]: *περὶ λειποθυμίας* (passim)· 63, 4-5 [σ. 142 *Ier. Bio*]: *λειποθυμία πολλή παρακολουθεῖ*· 67, 5 [σ. 147 *Ier. Bio*]: *ἐφίδρωσις καὶ λειποθυμία*, κ.ἄ.

σ. 29, 25: τῶν τρήσεων ἐμφανῶν οὐσῶν] τρώσεων

Πρὸς ὑποστήριξη τῆς προτάσεώς του ὁ *Χαριτωνίδης* ἐπικαλεῖται τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενο ἔργο, βλ. σ. 28, 24: ἀπὸ τῆς τρώσεως· σ. 36, 12: αἱ τρώσεις ἐμφανεῖς γίνονται· σ. 36, 13: τρώσεις ὄραθήσονται· σ. 39, 21: προφανῆ εἶναι τὴν τρώσιν. Βλ. καὶ *Charitonides, Miscellanea*, σ. 229.

Ἐπισημαίνω ὅτι ἡ γρ. *τρήσις* ἐντοπίζεται μία φορὰ ἀκόμη στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 27, 20-21, ἐνῶ σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα δὲν ἔχω ἐντοπίσει τὸ οὐσ. *τρήσις*, ἀλλὰ τὸ *τρώσις*, καὶ αὐτὸ δύο μόνο φορές στὸ ὁμόθεμο τμήμα τοῦ ἔργου τοῦ Ἄνων. [Αἴλ. Προμ.], Π. *ιοβ. καὶ δηλητ.* 30 [σ. 58, 12-14 Ihm]: τοῖς τοίνυν ὑπὸ ταύτης δηχθεῖσιν αἱ τρώσεις ἐμφορεῖς εἰσὶ τεσσάρων <γάρ> στίχων τρώσεις ὄραθήσονται. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως πιστεύω ὅτι στὰ δύο χωρία τοῦ Π. *ιοβ.* ἡ γραφὴ *τρήσις* εἶναι δυνατὸν νὰ διατηρηθεῖ στὸ κείμενο, ἀφοῦ σ' αὐτὰ γίνεται λόγος γιὰ τὶς ὁπὲς ποὺ προκλήθηκαν ἀπὸ τὸ δῆγμα καὶ ἀπὸ τὶς ὁποῖες ρεεῖ αἷμα.

σ. 36, 11: *τετραστιχίαν ὀδόντων*

Ὁ Χαριτωνίδης διορθώνει τὴ γρ. *τετραστιχίαν* σὲ *τετραστοιχίαν*, παραπέμποντας στὸ ἀμέσως προηγούμενο *διστοιχίαν*.

Βλ. ἀκόμη Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 16 [σ. 271, 9-10 Ζερβ.]: *ὀδόντας λεπτούς, καὶ τούτους ἐν διστοιχίᾳ ὄντας καθ' ἑκατέραν γενύωσιν [leg. γένυν], ὥστε τετραστοιχίαν ὀδόντων ἔχειν*. Βλ. καὶ *LSJ*, στὰ λ. *τετραστιχία* καὶ *τετραστοιχία* (ἀπὸ ὅπου ὁμως προκύπτει ὅτι στὰ συμφραζόμενα αὐτὰ θὰ μπορούσαν νὰ διατηρηθοῦν καὶ οἱ δύο γραφές).

σ. 37, 8: *σίδια] σιδία*

Ἡ γρ. *σίδια* τῆς ἐκδόσεως εἶναι ὀρθή. Βλ. ἐπίσης *LSJ* καὶ *GI*, στὸ λ., *σίδιον* πρβ. καὶ λ. *σίδη*.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΥ, ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΔΙΟΡΘΩΝΟΝΤΑΙ

Καταγράφονται τὰ χωρία τοῦ ἔργου *Περὶ ἰοβόλων ζώων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς βοηθημάτων* τοῦ Φιλουμένου, τὰ ὅποια σχολιάζονται κριτικά στὸ βιβλίο αὐτό. Οἱ παραπομπές στὰ διορθούμενα χωρία γίνονται σὲ σελίδα καὶ στίχο τῆς ἐκδόσεως τοῦ Μ. Wellmann.

σ. 4, 2-4: 154	σ. 20, 14-15: 208-209
σ. 4, 17-18: 154-155	σ. 20, 18-21: 190-191
σ. 5, 2-8: 155-156	σ. 21, 1-3: 191-192
σ. 5, 11-15: 156-158	σ. 21, 3-4: 192
σ. 6, 13-17: 158-159	σ. 21, 12-14: 193
σ. 6, 18-19: 159	σ. 23, 2-3: 193-194
σ. 7, 2-4: 159-160	σ. 23, 21-22: 194
σ. 8, 8-9: 160-161	σ. 24, 25-26: 180
σ. 9, 12: 161-164	σ. 25, 19-20: 194
σ. 9, 20-22: 165	σ. 26, 8-9: 195
σ. 9, 26-27: 165-166	σ. 26, 23-25: 195
σ. 10, 8-9: 166-167	σ. 27, 11-12: 195-196
σ. 10, 18-19: 167-169	σ. 27, 19-21: 196-197
σ. 11, 5-6: 169-170	σ. 27, 24-25: 198
σ. 11, 10-12: 170-173	σ. 29, 9-11: 198
σ. 11, 16-19: 173-175	σ. 30, 7-8: 199
σ. 11, 23: 175	σ. 30, 18-19: 199-200
σ. 11, 26-12, 3: 175	σ. 30, 20-22: 200-201
σ. 12, 7-9: 175-176	σ. 30, 25-26: 201
σ. 13, 15-17: 176-177	σ. 31, 5-6: 201-202
σ. 13, 21-24: 177-178	σ. 31, 13-14: 202-203
σ. 14, 9-10: 178-180	σ. 31, 20-22: 203-204
σ. 14, 13-15: 180	σ. 33, 2-4: 204-205
σ. 14, 25-28: 181	σ. 34, 14-15: 209-210
σ. 15, 16-20: 182-183	σ. 35, 21-22: 205-206
σ. 18, 9-14: 183-188	σ. 36, 22-23: 206
σ. 19, 5-7: 188	σ. 37, 15-16: 206-207
σ. 19, 14-15: 188-189	σ. 38, 21-23: 207
σ. 20, 3: 189-190	σ. 39, 19-20: 207-208

Πρβ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία τοῦ Π. Ιοβ., στὰ ὅποια ἐπισημαίνονται κάποιες ἐκδο-
τικές ἀστοχίες τοῦ Wellmann:

σ. 3, 18-19: 210
σ. 6, 17: 210
σ. 6, 18: 210
σ. 6, 22: 210
σ. 7, 5: 210
σ. 7, 14: 211
σ. 10, 10: 211
σ. 14, 9: 211
σ. 15, 12-13: 211

σ. 16, 23: 211
σ. 17, 16-17: 211
σ. 20, 26: 211
σ. 21, 4: 211
σ. 22, 9: 211
σ. 22, 23: 211
σ. 30, 7: 211
σ. 35, 22: 212
σ. 37, 8-9: 212

Βλ. καὶ τὰ ἑξῆς χωρία τοῦ Παραρτήματος, γιὰ τὰ ὅποια προτείνονται διορθώσεις
ἀπὸ τὸν Χ. Χ. Χαριτωνίδη:

σ. 4, 13: 417
σ. 7, 3: 417
σ. 7, 26: 418
σ. 9, 15: 418
σ. 11, 3: 418-419
σ. 13, 17: 419
σ. 17, 18-19: 419
σ. 18, 11: 419
σ. 21, 13: 420
σ. 21, 18: 420
σ. 21, 25: 420

σ. 23, 20-21: 420
σ. 24, 17: 420
σ. 24, 25: 420-421
σ. 25, 6: 421
σ. 25, 7-8: 421
σ. 26, 9: 421-422
σ. 26, 16: 422
σ. 28, 25: 422
σ. 29, 25: 422
σ. 36, 11: 423
σ. 37, 8: 423

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΩΝΥΜΟΥ
[ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ;], ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΔΙΟΡΘΩΝΟΝΤΑΙ

Καταγράφονται τὰ χωρία τοῦ ἔργου *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων* τοῦ Ἀνωνύμου [Αἴλ. Προμ.];, τὰ ὅποια σχολιάζονται κριτικά στὸ βιβλίο αὐτό. Οἱ παραπομπές στὰ διορθούμενα χωρία γίνονται σὲ σελίδα καὶ στίχο τῆς ἐκδόσεως τῆς S. Ihm.

σ. 43, 17-18: 262	σ. 50, 21-23: 296-298
σ. 43, 32-33: 262	σ. 50, 27-30: 298-299
σ. 44, 6-7: 263	σ. 50, 30-32: 299-300
σ. 44, 21-23: 263-265	σ. 51, 3: 300-301
σ. 44, 35-37: 265-267	σ. 51, 5-7: 301-302
σ. 44, 37-45, 2: 267-270	σ. 51, 27-29: 302
σ. 45, 6-7: 270-271	σ. 51, 35-37: 302
σ. 45, 26-27: 271-272	σ. 52, 10-11: 303-304
σ. 45, 30-32: 272-274	σ. 52, 17-18: 304-305
σ. 46, 22-26: 274-276	σ. 52, 19-20: 305-306
σ. 46, 27-34: 276-278	σ. 52, 33-34: 306
σ. 47, 3-7: 278-280	σ. 52, 39-40: 306-307
σ. 47, 18-22: 280-282	σ. 53, 5-8: 307-309
σ. 47, 35-36: 412	σ. 53, 7: 284
σ. 47, 38: 282	σ. 53, 39-54, 2: 309-310
σ. 48, 1-4: 282-283	σ. 54, 8-9: 310
σ. 48, 9-10: 283-284	σ. 54, 27-28: 311-312
σ. 48, 12-14: 284	σ. 55, 15-16: 312
σ. 48, 15: 284-285	σ. 54, 33-34: 312-313
σ. 48, 16: 283	σ. 55, 1-3: 313-314
σ. 48, 18-24: 285-290	σ. 55, 5-10: 314
σ. 48, 29-30: 290	σ. 55, 11-14: 314-315
σ. 48, 37: 284	σ. 55, 29-31: 315-317
σ. 48, 39-40: 290-292	σ. 55, 31: 317-318
σ. 49, 6-13: 292-295	σ. 56, 2-3: 312
σ. 49, 31-33: 295	σ. 56, 12-15: 318-320
σ. 50, 4-6: 295	σ. 56, 28-32: 320-322
σ. 50, 11-14: 295-296	σ. 57, 1-2: 322-323

- σ. 57, 5-6: 324
σ. 57, 11-12: 324
σ. 57, 29: 324
σ. 58, 1: 325
σ. 58, 5-8: 325-326
σ. 58, 12-15: 326-327
σ. 58, 15-17: 327-328
σ. 58, 21-24: 328-329
σ. 59, 13-15: 312
σ. 59, 17-18: 329-330
σ. 59, 18-20: 330-331
σ. 59, 24-28: 331-334
σ. 59, 32-60, 3: 334-337
σ. 60, 14-16: 337-339
σ. 60, 17-19: 339-340
σ. 60, 20-25: 340-344
σ. 60, 25-29: 344-346
σ. 60, 30: 346-348
σ. 60, 35-37: 348-350
σ. 60, 38: 350-351
σ. 61, 14-15: 351
σ. 61, 18-21: 351-352
σ. 61, 28-35: 352-354
σ. 61, 36-39: 354-357
σ. 62, 1-4: 357-358
σ. 62, 5-12: 358-360
σ. 62, 12-15: 360
σ. 62, 20-21: 360
σ. 62, 23: 282
σ. 63, 3-9: 360-361
σ. 63, 10-12: 361
σ. 63, 31-34: 361-362
σ. 64, 6-7: 362-363
σ. 64, 9-10: 363-364
σ. 65, 4-7: 364-365
σ. 65, 14-16: 365-366
σ. 65, 23-25: 366-367
σ. 65, 28-34: 367
σ. 66, 2-5: 367-369
σ. 66, 17-21: 369-372
σ. 66, 25-30: 372-373
σ. 67, 5: 373
σ. 67, 7: 284
σ. 67, 14-17: 373-374
σ. 67, 18-19: 374-375
σ. 67, 23-28: 375-377
σ. 68, 9-11: 377-378
σ. 68, 12-14: 378
σ. 68, 17-18: 378-379
σ. 68, 18-20: 379
σ. 68, 29-31: 379-380
σ. 68, 32-34: 380
σ. 69, 1-4: 380-381
σ. 69, 9-11: 381-382
σ. 69, 14-15: 382
σ. 69, 21-25: 382
σ. 69, 26: 383
σ. 69, 30-34: 383-384
σ. 70, 2-5: 384
σ. 70, 15-18: 384-386
σ. 70, 20-23: 386-388
σ. 70, 23-24: 388
σ. 71, 4: 388
σ. 71, 9-11: 388-389
σ. 71, 17: 389-390
σ. 71, 25-28: 390-392
σ. 71, 30-32: 392
σ. 72, 8-10: 392-393
σ. 72, 17-21: 393-394
σ. 72, 22-26: 394-395
σ. 73, 3-6: 395
σ. 73, 9-10: 396
σ. 73, 20-21: 396-397
σ. 74, 2-5: 397-398
σ. 74, 6-7: 398
σ. 74, 15-16: 398-399
σ. 74, 16-19: 399-400
σ. 74, 20-22: 400-401
σ. 75, 3-5: 402-403
σ. 75, 9-11: 403
σ. 75, 27-28: 403-404
σ. 75, 24-25: 412-413
σ. 76, 13-17: 404-406
σ. 76, 20-23: 406-408

σ. 76, 25-28: 408

σ. 76, 31-33: 408

σ. 76, 35-77, 2: 408-409

σ. 77, 12-14: 409-410

σ. 77, 17-18: 410

σ. 77, 19-20: 410

σ. 77, 25-26: 411

σ. 77, 33-35: 411

σ. 78, 1-2: 412

Πρβ. καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία στὰ ὅποια ἐπισημαίνονται κάποιες ἐκδοτικές ἀστοχίες τῆς Ihm:

σ. 49, 19: 413

σ. 66, 33: 413

σ. 77, 9-15: 413-414

σ. 67, 5 κ.έ.: 414

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΩΡΙΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ,
ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΠΑΡΑΤΙΘΕΝΤΑΙ Ή ΜΝΗΜΟΝΕΥΟΝΤΑΙ

Διευκρινίζεται ότι στον πίνακα αυτόν περιλαμβάνονται και συγγραφείς, τὰ ἀποσπασματα τῶν ὁποίων δὲν ἔχουν ἐκδοθεῖ, ἔχουν ὁμως καταγραφῆ καὶ ἀριθμηθεῖ (προκαταρκτικὰ γιὰ μελλοντικὴ ἐκδοσὴ τους)· αὐτὸ ἰσχύει π.χ. γιὰ τοὺς Ἡροφιλείους γιатρούς. Δὲν ἀποδελτιώνονται χωρὶα τοῦ Φιλουμένου καὶ τοῦ Ἀνωνύμου [Αἴλ. Προμ.], τὰ ὁποῖα μνημονεύονται μὲ ἀφορμὴ διάφορες διορθώσεις, παρὰ μόνον ὅσα ἀξιολογούνται γιὰ τὴ σύνθεση τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου.

ΑΕΤΙΟΣ Ο ΑΜΙΔΗΝΟΣ

Λόγ. ἰατρ.

1 [CMG VIII/1, σ. 5, 18-19]: 54

1, 5 [CMG VIII/1, σ. 32, 10-11]: 420
[CMG VIII/1, σ. 32, 11-12]: 421

1, 81 [CMG VIII/1, σ. 49, 20-21]: 400

1, 133 [CMG VIII/1, σ. 67, 24-68, 1]:
192

1, 148 [CMG VIII/1, σ. 73, 5]: 382(1310)

1, 156 [CMG VIII/1, σ. 74, 4-5]:
382(1310)

1, 172 [CMG VIII/1, σ. 78, 17-18]: 388

1, 189 [CMG VIII/1, σ. 85, 7-8]: 419

1, 262 [CMG VIII/1, σ. 106, 9]: 197

1, 318 [CMG VIII/1, σ. 120, 21-22]:
343(1190)

2, 3 [CMG VIII/1, σ. 155, 22]: 382(1310)
[CMG VIII/1, σ. 156, 18-19]: 406

2, 47 [CMG VIII/1, σ. 170, 13-14]: 185-
186

[CMG VIII/1, σ. 170, 19-21]: 186

2, 105 [CMG VIII/1, σ. 190, 5-9]:
399(1357)

2, 111 [CMG VIII/1, σ. 192, 25-193, 7]:
347(1205)

[CMG VIII/1, σ. 192, 25-26]: 373

2, 114 [CMG VIII/1, σ. 194, 22]: 235(857)

2, 168 [CMG VIII/1, σ. 213, 29-30]: 400
[CMG VIII/1, σ. 214, 5-6]: 350

2, 172 [CMG VIII/1, σ. 217, 27-29]: 345
(1198)

2, 175 [CMG VIII/1, σ. 217, 17-22]: 343

2, 196 [CMG VIII/1, σ. 225, 23-24]: 376

2, 240 [CMG VIII/1, σ. 238, 25]: 366

3, *πίναξ* [CMG VIII/1, σ. 259, 56-57]:
235(857)

3, 80 [CMG VIII/1, σ. 292, 8-9]: 285
(1033, 1034)

3, 84 [CMG VIII/1, σ. 293, 9-10]: 306

3, 102 [CMG VIII/1, σ. 297, 25]: 102
(363)

3, 115 [CMG VIII/1, σ. 305, 6-7]: 246
[CMG VIII/1, σ. 304, 13]: 376

3, 117 [CMG VIII/1, σ. 306, 9-10]: 360

3, 151 [CMG VIII/1, σ. 324, 10]: 406

3, 167 [CMG VIII/1, σ. 343, 1-2]: 169
(682), 272(993)

3, 182 [CMG VIII/1, σ. 354, 1]: 235(857)

4 [CMG VIII/1, σ. 356, 1-3]: 140(559)

4, 25 [CMG VIII/1, σ. 369, 13-14]: 171
(685)

4, 30 [CMG VIII/1, σ. 373, 29]: 118(460)

- 4, 51 [CMG VIII/1, σ. 392, 23-393, 4]: 140
 5 [CMG VIII/2, σ. 6, 1]: 139(554)
 5, 72 [CMG VIII/2, σ. 45, 21]: 186(725)
 5, 78 [CMG VIII/2, σ. 52, 19-56, 2]: 139
 5, 84 [CMG VIII/2, σ. 63, 21-23]: 339
 5, 95 [CMG VIII/2, σ. 82, 1-4]: 132
 5, 97 [CMG VIII/2, σ. 87, 3-5]: 315
 5, 113 [CMG VIII/2, σ. 95, 4-5]: 374
 5, 118 [CMG VIII/2, σ. 96, 6-97, 7]: 139
 5, 120 [CMG VIII/2, σ. 97, 14-98, 18]:
 139
 [CMG VIII/2, σ. 97, 26-27]: 343(1190)
 [CMG VIII/2, σ. 97, 27-28]: 57(49)
 5, 123 [CMG VIII/2, σ. 100, 9-101, 18]:
 139
 [CMG VIII/2, σ. 100, 27-101, 3]: 140
 5, 124 [CMG VIII/2, σ. 101, 19-102, 9]:
 140
 5, 126 [CMG VIII/2, σ. 103, 1-10]: 140
 5, 128 [CMG VIII/2, σ. 103, 25-104, 7]:
 140
 5, 129 [CMG VIII/2, σ. 104, 8-105, 7]:
 140
 5, 130 [CMG VIII/2, σ. 105, 8-24]: 140
 5, 131 [CMG VIII/2, σ. 105, 25-106, 21]:
 140
 [CMG VIII/2, σ. 106, 14]: 343(1190)
 5, 132 [CMG VIII/2, σ. 106, 22-107, 10]:
 140
 5, 133 [CMG VIII/2, σ. 109, 8-10]: 118
 (459)
 [CMG VIII/2, σ. 109, 9]: 118(460)
 5, 134 [CMG VIII/2, σ. 110, 22-23]: 161
 (643)
 5, 135 [CMG VIII/2, σ. 112, 1-3]: 315
 6, 3 [CMG VIII/2, σ. 130, 17-18]: 351
 [CMG VIII/2, σ. 130, 25-28]: 368(1262)
 [CMG VIII/2, σ. 130, 27]: 368
 6, 7 [CMG VIII/2, σ. 135, 19]: 388
 6, 10 [CMG VIII/2, σ. 148, 5]: 336
 6, 13 [CMG VIII/2, σ. 153, 12-15]: 118
 (459)
 6, 16 [CMG VIII/2, σ. 157, 19-20]: 419
 6, 24 [CMG VIII/2, σ. 165, 22-28]: 345
 (1198)
 [CMG VIII/2, σ. 165, 22-23]: 180
 [CMG VIII/2, σ. 166, 12-14]: 179
 6, 27 [CMG VIII/2, σ. 172, 3-4]: 278
 (1012)
 6, 28 [CMG VIII/2, σ. 174, 23]: 118(460)
 6, 49 [CMG VIII/2, σ. 190, 27-28]: 343
 (1190)
 6, 51 [CMG VIII/2, σ. 195, 3]: 355
 6, 65 [CMG VIII/2, σ. 212, 19]: 356
 6, 66 [CMG VIII/2, σ. 214, 3-4]: 285
 6, 68 [CMG VIII/2, σ. 219, 16-17]: 355
 6, 88 [CMG VIII/2, σ. 232, 4]: 176
 6, 91 [CMG VIII/2, σ. 235, 20-21]: 358
 (1232)
 [CMG VIII/2, σ. 235, 24]: 332-333
 6, 92 [CMG VIII/2, σ. 238, 15]: 356
 [CMG VIII/2, σ. 240, 5-6]: 347(1205)
 6, 94 [CMG VIII/2, σ. 242, 15]: 197(758)
 6, 95 [CMG VIII/2, σ. 244, 13]: 333(1163)
 7 [CMG VIII/2, σ. 253, 29]: 142(570)
 7, 32 [CMG VIII/2, σ. 281, 8]: 336
 7, 40 [CMG VIII/2, σ. 291, 16]: 289
 7, 79 [CMG VIII/2, σ. 326, 12-13]: 179
 7, 100 [CMG VIII/2, σ. 350, 3-5]: 90(267)
 7, 101 [CMG VIII/2, σ. 353, 14]: 118(462)
 7, 107 [CMG VIII/2, σ. 372, 2-6]: 142
 7, 114 [CMG VIII/2, σ. 386, 16-18]: 180
 7, 117 [CMG VIII/2, σ. 397, 26-398, 1]:
 169
 8 [CMG VIII/2, σ. 400, 1]: 140(560)
 8, 6 [CMG VIII/2, σ. 408, 24-25]: 406
 8, 14 [CMG VIII/2, σ. 420, 12-13]: 176
 8, 25 [CMG VIII/2, σ. 434, 14-15]: 301
 8, 31 [CMG VIII/2, σ. 442, 11]: 376
 [CMG VIII/2, σ. 444, 13]: 118(462)
 [CMG VIII/2, σ. 445, 1]: 356
 8, 35 [CMG VIII/2, σ. 448, 25-449, 1]: 176
 [CMG VIII/2, σ. 449, 18]: 118(462)
 8, 42 [CMG VIII/2, σ. 458, 6-7]: 160

- 8, 48 [CMG VIII/2, σ. 469, 8-471, 26]: 140
[CMG VIII/2, σ. 471, 22-23]: 180
- 8, 49 [CMG VIII/2, σ. 472, 23 κ.έ.]: 140
[CMG VIII/2, σ. 474, 16]: 351
[CMG VIII/2, σ. 475, 6-9]: 347(1205)
[CMG VIII/2, σ. 475, 21-26]: 142(569)
[CMG VIII/2, σ. 476, 4-7]: 177(705)
- 8, 56 [CMG VIII/2, σ. 496, 13]: 169
- 8, 57 [CMG VIII/2, σ. 500, 12-13]: 318
(1120)
- 8, 60 [CMG VIII/2, σ. 508, 11]: 309(1098)
- 8, 63 [CMG VIII/2, σ. 63, 5-6]: 71(144)
[CMG VIII/2, σ. 513, 7-9]: 180
- 8, 66 [CMG VIII/2, σ. 523, 12]: 118(462)
- 8, 73 [CMG VIII/2, σ. 537, 17-18]: 118
(459)
- 8, 75 [CMG VIII/2, σ. 545, 13-14]: 118
(460)
[CMG VIII/2, σ. 545, 14-15]: 118(462)
- 8, 76 [CMG VIII/2, σ. 550, 8-13]: 287
(1037)
[CMG VIII/2, σ. 550, 21]: 309(1098)
- 9 [σ. 273, 1-2 Ζερβ.]: 141(561)
- 9, 3 [σ. 279, 29-281, 2 Ζερβ.]: 141
- 9, 4 [σ. 282, 6 Ζερβ.]: 419
- 9, 5 [σ. 283, 22-23 Ζερβ.]: 184
- 9, 7 [σ. 285, 21-286, 14 Ζερβ.]: 141
- 9, 12 [σ. 296, 19-299, 2 Ζερβ.]: 141
- 9, 19 [σ. 310, 21 κ.έ. Ζερβ.]: 141(562)
[σ. 311, 21-313, 10 Ζερβ.]: 141
- 9, 20 [σ. 313, 11-315, 10 Ζερβ.]: 141
[σ. 315, 4-5 Ζερβ.]: 386
- 9, 21 [σ. 315, 11-316, 14 Ζερβ.]: 141
- 9, 23 [σ. 317, 9-321, 9 Ζερβ.]: 133(529)
[σ. 318, 13-321, 9 Ζερβ.]: 141
- 9, 25 [σ. 325, 4-20 Ζερβ.]: 141
- 9, 28 [σ. 336, 5 Ζερβ.]: 71(144), 118(461)
[σ. 336, 7-8 Ζερβ.]: 402
- 9, 31 [σ. 346, 15-16 Ζερβ.]: 340
[σ. 347, 23 Ζερβ.]: 71(144), 118(461)
[σ. 348, 4 Ζερβ.]: 419
- 9, 33 [σ. 352, 16-354, 22 Ζερβ.]: 141
- 9, 35 [σ. 360, 13-14 Ζερβ.]: 330
[σ. 362, 3 Ζερβ.]: 118(461)
[σ. 362, 4-5 Ζερβ.]: 281(1023)
- 9, 42 [σ. 384, 23 Ζερβ.]: 403
- 11, 12 [σ. 572, 18-19 D.-R.]: 357
[σ. 573, 12-13 D.-R.]: 284
- 11, 13 [σ. 575, 2 D.-R.]: 309(1098)
- 11, 20 [σ. 105, 4-106, 2 D.-R.]: 140
- 11, 29 [σ. 114, 27 D.-R.]: 74(163)
[σ. 578, 14-15 D.-R.]: 372(1279)
[σ. 580, 6-7 D.-R.]: 372(1279)
- 11, 32 [σ. 120, 23 D.-R.]: 386
- 11, 35 [σ. 581, 32-33 D.-R.]: 305
- 12, 1 [σ. 10, 12-13 Κωστομ.]: 278(1011)
[σ. 13, 12-13 Κωστομ.]: 372(1278)
- 12, 7 [σ. 34, 17-18 Κωστομ.]: 386
- 12, 37 [σ. 66, 4-5 Κωστομ.]: 172
- 12, 39 [σ. 67, 17-19 Κωστομ.]: 179
- 12, 42 [σ. 72, 13 Κωστομ.]: 353
- 12, 49 [σ. 81, 12-16 Κωστομ.]: 345(1198)
- 12, 63 [σ. 104, 5-6 Κωστομ.]: 169
- 12, 65 [σ. 111, 13-15 Κωστομ.]: 180
- 12, 66 [σ. 115, 3 Κωστομ.]: 106(394)
- 12, 67 [σ. 115, 17-19 Κωστομ.]: 179
[σ. 117, 21-22 Κωστομ.]: 353
[σ. 122, 14-19 Κωστομ.]: 287(1037)
- 12, 68 [σ. 128, 6-7 Κωστομ.]: 356
- 13, 1 [σ. 264, 2-265, 4 Ζερβ.]: 53(24)
[σ. 264, 11-12 Ζερβ.]: 331
[σ. 264, 12-13 Ζερβ.]: 332, 418
[σ. 264, 13-14 Ζερβ.]: 332
[Ihm, *Der Traktat*, σ. 111]: 62(79)
- 13, 6 [σ. 271, 19-20 Ζερβ.]: 206
- 13, 7: 62(18)
- 13, 9 [Ihm, *Der Traktat*, σ. 83]: 108(408)
- 13, 11 [σ. 268, 4-5 Ζερβ.]: 262
- 13, 12 [σ. 268, 6-10 Ζερβ.]: 271
[σ. 268, 9-10 Ζερβ.]: 171
[σ. 268, 10-16 Ζερβ.]: 273
[σ. 268, 17-20 Ζερβ.]: 174
[σ. 268, 19-20 Ζερβ.]: 174(695)
[σ. 269, 17-20 Ζερβ.]: 176

- 13, 13 [σ. 270, 4-8 Ζερβ.]: 182
 13, 16 [σ. 271, 8-9 Ζερβ.]: 210
 [σ. 271, 9-10 Ζερβ.]: 423
 [σ. 271, 11-13 Ζερβ.]: 326
 [σ. 271, 11 Ζερβ.]: 206(791)
 [σ. 271, 16-17 Ζερβ.]: 62(80)
 [σ. 271, 18-19 Ζερβ.]: 328
 [σ. 271, 18 Ζερβ.]: 326
 [σ. 272, 4-6 Ζερβ.]: 317(1115)
 13, 18 [σ. 272, 19-20 Ζερβ.]: 396
 13, 19 [σ. 277, 3 κ.έ. Ζερβ.]: 262(966)
 13, 20 [σ. 278, 4-6 Ζερβ.]: 188
 [σ. 279, 14 Ζερβ.]: 310
 [σ. 279, 23-280, 2 Ζερβ.]: 104(385)
 13, 22 [σ. 280, 22-281, 2 Ζερβ.]: 193
 [σ. 281, 4-5 Ζερβ.]: 420
 [σ. 282, 5-6 Ζερβ.]: 61(72)
 13, 23 [σ. 283, 3-4 Ζερβ.]: 196
 [σ. 283, 5-7 Ζερβ.]: 193
 [σ. 284, 3-4 Ζερβ.]: 278(1011)
 13, 24 [σ. 285, 16-19 Ζερβ.]: 195
 13, 25: 197(757), 198
 13, 28: 147(588)
 13, 29 [30]: 202(773)
 13, 32 [σ. 286, 4-7 Ζερβ. = Ihm, *Der Traktat*, σ. 105]: 325(1141)
 [σ. 286, 11-13 Ζερβ.]: 205
 [σ. 286, 12-13 Ζερβ.]: 206, 325
 13, 34 [σ. 287, 7-8 Ζερβ.]: 296
 13, 35 [σ. 287, 15-17 Ζερβ.]: 209
 13, 36 [σ. 288, 10 Ζερβ.]: 200(763)
 [σ. 288, 11-14 Ζερβ.]: 200
 [288, 15-16 Ζερβ.]: 52(17)
 13, 37 [σ. 289, 8-10 Ζερβ.]: 300(1068)
 13, 50 [Ihm, *Der Traktat*, σ. 127]: 389
 13, 55 [Ihm, *Der Traktat*, σ. 141]: 409
 13, 56 [σ. 290, 18-19 Ζερβ.]: 404
 13, 57 [Ihm, *Der Traktat*, σ. 140]: 408
 13, 121 [Wellmann, *Die pneumatische Schule*, σ. 33]: 109(410)
 13, 125: 140
 15, 2 [σ. 9, 4-5 Ζερβ.]: 278(1012)
 15, 3 [σ. 11, 17-18 Ζερβ.]: 161(643)
 15, 7 [σ. 27, 15-16 Ζερβ.]: 355
 15, 11 [σ. 33, 21-22 Ζερβ.]: 302
 15, 14 [σ. 63, 17-18 Ζερβ.]: 291(1047)
 15, 15 [σ. 79, 1-2 Ζερβ.]: 350
 [σ. 82, 17 Ζερβ.]: 350
 [σ. 88, 21-89, 1 Ζερβ.]: 373
 15, 17 [σ. 103, 11-12 Ζερβ.]: 350
 15, 18 [σ. 107, 5-6 Ζερβ.]: 350
 15, 19 [σ. 114, 1 Ζερβ.]: 357
 15, 20 [σ. 119, 7-8 Ζερβ.]: 180
 15, 27 [σ. 124, 5-11 Ζερβ.]: 50(12)
 16, 18 [σ. 21, 27 Ζερβ.]: 333(1163)
 16, 23 [σ. 30, 13-33, 30 Ζερβ.]: 138
 16, 24 [σ. 34, 1-35, 27 Ζερβ.]: 138
 [σ. 34, 16-17 Ζερβ.]: 169(682)
 16, 36 [σ. 54, 9-11 Ζερβ.]: 277
 16, 37 [σ. 54, 15-56, 6 Ζερβ.]: 138
 16, 38 [σ. 56, 7-28 Ζερβ.]: 138
 16, 40 [σ. 58, 9-11 Ζερβ.]: 277
 16, 48 [σ. 66, 23-24 Ζερβ.]: 303
 16, 53 [σ. 75, 18 Ζερβ.]: 332
 16, 67 [σ. 100, 4-6 Ζερβ.]: 278(1011)
 [σ. 101, 27 Ζερβ.]: 351
 16, 75 [σ. 123, 3-126, 4 Ζερβ.]: 138
 16, 89 [σ. 136, 30 Ζερβ.]: 156, 189(735)
 16, 106 [σ. 144, 18-19 Ζερβ.]: 180
 16, 115 [σ. 152, 13-153, 10 Ζερβ.]: 138
 16, 117 [σ. 154, 1-155, 20 Ζερβ.]: 139
 [σ. 154, 1-23 Ζερβ.]: 139(552)
 [σ. 154, 24 κ.έ. Ζερβ.]: 139(552)
- ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 [Εἰς Ψαλμ.] [PG 27, 429]: 181(715)
- ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΝΑΥΚΡΑΤΙΤΗΣ
 Δειπνοσ.
 4, 5, 130c: 399(1360)
 7, 90, 312d: 60(67), 65(104)
 7, 95, 314c: 53(26)
 7, 95, 314d: 67(120)
 9, 2, 366d: 60(67)
 14, 11, 620a: 382

- 15, 27, 681b: 54(30)
 15, 28, 681d: 57(48)
Δειπνοσ. (ἐπττ.)
 [τ. 2/1, σ. 33, 36 Peppink]: 399(1360)
 [τ. 2/1, σ. 141, 36-37 Peppink]: 65(104)
 [τ. 2/1, σ. 141, 37-38 Peppink]: 60(67)
 [τ. 2/1, σ. 143, 11-14 Peppink]: 53(27)

ΑΙΛΙΑΝΟΣ, ΚΛΑΥΔΙΟΣ

Π. ζώων ιδιότ.

- 1, 57: 54
 3, 32: 53(28)
 4, 21: 209
 4, 31: 209
 4, 33: 85(242)
 4, 57: 52(17)
 6, 8: 209
 6, 51: 82(226)
 8, 7: 57(49)
 10, 49: 54
 15, 13: 196
 16, 41-42: 51(16)
 16, 41: 326(1149)
 16, 42: 52(20)
 17, 15: 55(33)
 17, 40: 262(966)

ΑΙΛΙΟΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

- Τερ. λόγ. α'* [σ. 276, 2-3 Jebb]: 159

ΑΙΛΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

Δυναμ.

- 15, 1 [σ. 70, 1-2 Crism.]: 282
 16, 14 [σ. 74, 30-76, 1 Crism.]: 305
 19, 3 [σ. 82, 5 Crism.]: 307
 29, 5 [σ. 100, 26 Crism.]: 357
 30, 7 [σ. 102, 29-30 Crism.]: 307
 31, 9 [σ. 106, 19 Crism.]: 315
 37, 2 [σ. 116, 18 Crism.]: 282(1024)
 40, 3 [σ. 122, 2-3 Crism.]: 188(729)
 43-45 [σ. 124, 6-128, 25 Crism.]: 251(912)
 44 [σ. 126, 1-15 Crism.]: 252(913)
 44, 2 [σ. 126, 7-11 Crism.]: 375
 45 [σ. 128, 5-23 Crism.]: 252(914)

- 45, 2 [σ. 128, 9-11 Crism.]: 357
 45, 3 [σ. 128, 12-15 Crism.]: 359
 45, 4 [σ. 128, 19-20 Crism.]: 360
 52, 1 [σ. 134, 29 Crism.]: 282(1024)
 54, 3 [σ. 140, 3 Crism.]: 343(1190)
 54, 11 [σ. 140, 24 Crism.]: 349
 54, 13 [σ. 140, 31-32 Crism.]: 282(1024)
 55, 1 [σ. 128, 6-8 Crism.]: 354
 58, 2 [σ. 146, 29-30 Crism.]: 302
 62, 2 [σ. 152, 19 Crism.]: 305
 65, 1 [σ. 156, 15 Crism.]: 264(969)
 94, 11 [σ. 184, 22-23 Crism.]: 264(969)
 96, 23 [σ. 192, 19-24 Crism.]: 106(394)
 96, 24 [σ. 192, 26-27 Crism.]: 307
 107, 4 [σ. 212, 21-22 Crism.]: 101(344)
 114, 5 [σ. 224, 31-32 Crism.]: 347(1205)
 119, 11 [σ. 232, 22-27 Crism.]: 102(363)
 124, 2 [σ. 236, 24-26 Crism.]: 102(363)
 128, 5 [σ. 244, 25-29 Crism.]: 142(568)
 129, 3 [σ. 246, 16-19 Crism.]: 142(568)
 129, 8 [σ. 248, 31-250, 2 Crism.]: 142(568)
 130, 7 [σ. 248, 28-29 Crism.]: 264(969)
Ίατρ. φυσ. και άντιπαθ.
 1374 [σ. 776, 15-16 Wellm.]: 132

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΦΡΟΔΙΣΙΕΥΣ

Ίατρ. άπορ. και φυσ. προβλ.

- 1, 151 [I 50, 28-29 Ideler]: 400(1362)
 3, 2, 17 [σ. 3, 4-6 Usener]: 288

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΥΝΔΙΟΣ

Περί ζώων

- άπ. 2: 85(242)
 27: 85(243)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΤΡΑΛΛΙΑΝΟΣ

Θεραπ.

- 1, 3 [I 455, 2-3 Puschm.]: 357
 [I 455, 12 Puschm.]: 176
 [I 455, 15 Puschm.]: 176
 1, 15 [I 563, 23-24 Puschm.]: 419
 1, 17 [I 611, 1 Puschm.]: 186(725)
 2 [II 47, 28 Puschm.]: 406(1381)
 2, 7 [II 117, 29-31 Puschm.]: 350

- 3, 3 [II 95, 12 Puschm.]: 333(1163)
 5, 4 [II 155, 6 Puschm.]: 120(477)
 5, 5 [II 205, 3 καὶ 13 Puschm.]: 120(478)
 [II 207, 24 Puschm.]: 120(478)
 6, 5 [II 277, 11-17 Puschm.]: 102(363)
 8, 2 [II 347, 14 Puschm.]: 169
 [II 357, 6 Puschm.]: 309(1098)
 9, 3 [II 425, 1 Puschm.]: 333(1163)
 10 [II 441, 15-20 Puschm.]: 405
 12 [II 579, 25-27 Puschm.]: 397
 [II 581, 12-13 Puschm.]: 338
 [II 523, 10-12 Puschm.]: 179

Ἐπιστ. π. ἐλμ.

[II 593, 22 Puschm.]: 366

Π. πυρετ.

3 [I 341, 17 Puschm.]: 402

5 [I 379, 1-4 Puschm.]: 371(1272)

6 [I 403, 10-18 Puschm.]: 120(475), 184

[I 403, 15 Puschm.]: 419

7 [I 409, 1 Puschm.]: 120(478)

[I 421, 12 Puschm.]: 120(478)

[I 423, 13-14 Puschm.]: 185

[I 423, 13 Puschm.]: 358(1232)

[I 433, 18-21 Puschm.]: 119(474)

[I 433, 26-27 Puschm.]: 90(267)

ΑΝΔΡΕΑΣ Ο ΚΑΡΥΣΤΙΟΣ

ἀπ. 18 von Staden: 65(104)

20 von Staden: 66(107)

21 von Staden: 65(105)

45 von Staden: 65(104)

ΑΝΔΡΟΜΑΧΟΣ Ο ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ

Θηριακὴ δι' ἐχιδνῶν:

Γαλην., Π. ἀντιδ.1, 6

[XIV 33, 1-6 K.] = σ. 8, 5-10 Heitsch:

87 (251)

[XIV 33, 7-34, 6 K.] = σ. 8, 11-28

Heitsch: 87(252)

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ

ἀπ. 113 (dub.) Tecusan: 80(212)

114 (dub.) Tecusan: 80(212)

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ΣΤΩΙΚΟΣ

ἀπ. 62 von Arnim: 159

ΑΝΩΝΥΜΟΣ [ΑΙΔΙΟΣ ΠΡΟΜΩΤΟΣ;]

Π. ιοβ. καὶ δηλητ.

6 [σ. 45, 20-22 Ihm]: 65(102)

9 [σ. 46, 22-34 Ihm]: 78(189)

10 [σ. 47, 17-22 Ihm]: 80(208)

14 [σ. 51, 12-14 Ihm]: 61(71)

27 [σ. 57, 22-32 Ihm]: 52(23)

30 [σ. 58, 18-19 Ihm]: 62(77)

[σ. 58, 31-59, 4 Ihm]: 108(407)

34 [σ. 59, 16-31 Ihm]: 53(24)

[σ. 59, 28-31 Ihm]: 62(77)

50 [σ. 66, 19-21 Ihm]: 115(442)

51 51 [σ. 66, 25-30 Ihm]: 82(221)

[σ. 67, 5-13 Ihm]: 76(175)

53 [σ. 68, 18-20 Ihm]: 73(158)

56[σ. 69, 5-16 Ihm]: 87(250)

[σ. 69, 12-13 Ihm]: 109(415)

[σ. 69, 13 Ihm]: 62(77)

63 [σ. 71, 24-28 Ihm]: 73(158)

64 [σ. 72, 2-3 Ihm]: 73(158)

65 [σ. 72, 26-28 Ihm]: 73(158)

66 [σ. 72, 34-35 Ihm]: 73(158)

67 [σ. 73, 20-23 Ihm]: 73(158)

70 [σ. 74, 7-8 Ihm]: 73(158)

71 [σ. 74, 24-25 Ihm]: 73(158)

72 [σ. 75, 12-15 Ihm]: 73(158)

74 [σ. 75, 34-36 Ihm]: 111(424)

79 [σ. 77, 22-23 Ihm]: 73(158)

[σ. 78, 1-5 Ihm]: 73(158)

[ΑΝΩΝΥΜΟΣ]

Π. χρυσοχ. [II 324, 2 καὶ 7-8 Berth.-R.]:

357

[ΑΝΩΝΥΜΟΣ]

Π. μαργαρ. [II 368, 18-19 Berth.-R.]:

357

[ΑΝΩΝΥΜΟΣ]

Γέν. Ἀράτ. καὶ βίος (Vita I)

[σ. 8, 25-9, 5 Mart.]: 63(91)

- [σ. 8, 28-29 Mart.]: 62(83)
- [ΑΝΩΝΥΜΟΣ]
Γέν. Αράτ. ποιητ. (Vita II)
 [σ. 11, 14-12, 1 Mart.]: 62(83)
 [σ. 11, 14-12, 3 Mart.]: 63(91)
- [ΑΝΩΝΥΜΟΣ]
Αράτ. γέν. (Vita IV)
 [σ. 20, 10-16 Mart.]: 63(91)
 [σ. 21, 2-3 Mart.]: 62(83)
- [ΑΝΩΝΥΜΟΣ]
[Διάγν. π. όξ. και χρον. νοσημ.]
 6, 18 [σ. 46, 19-21 Garof.]: 169
 12, 3 [σ. 88, 1 Garof.]: 394
 45, 2 [σ. 226, 11-14 Garof.]: 405(1376)
- [ΑΝΩΝΥΜΟΣ]
Π. τροφ. 9 [σ. 249, 12-13 Erm.]: 400
- [ΑΝΩΝΥΜΟΣ]
Π. τροφ. δυν. [II 474, 4-8 Delatte]: 120
 (481)
- [ΑΝΩΝΥΜΟΣ]
Π. χυμ., βρωμ. και πομ. [II 281, 7 κ.έ.
 Ideler]: 120(480)
- [ΑΝΩΝΥΜΟΣ/PHILOSOPHUS CHRISTIANUS]
Τίς ή έν αποκρύφ. τάξ. [II 418, 17
 Berth.-R.]: 357
- [ΑΝΩΝΥΜΟΣ]
Συναγ. λέξ. [I 356, 28-29 Bachm.]: 399
 (1360)
- ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ
 άπ. 1 Schn.: 58(54)
 2-3 Schn.: 58(51)
 5 Schn.: 57(48)
 6 Schn.: 57(49)
 8 Schn. (dub.): 66(112)
 10 Schn.: 57(48)
 11 Schn.: 57(48), 58(51), 59(65)
 12 Schn.: 58(51), 66(111)
 13 Schn.: 58(52), 74(165)
- 15 Schn.: 59(59)
 16 Schn.: 59(59)
 17 Schn.: 59(65)
 18 Schn.: 59(65)
 21 Schn.: 59(65)
- ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ Ο ΜΥΣ
 άπ. 30 von Staden: 81(214), 98(327)
 31 von Staden: 81(215), 98(328)
 38 von Staden: 81(216), 116(447)
 39 von Staden: 81(216)
 40 von Staden: 81(216)
 41 von Staden: 81(216)
 42 von Staden: 81(216)
 43 von Staden: 81(216)
 44 von Staden: 81(216)
 45 von Staden: 81(216)
- ΑΠΠΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ
'Ρωμ./έμφ. 2, 11, 81: 285
- ΑΡΕΙΟΣ ΔΙΔΥΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ
Φυσ., άπ. 11: 363
- ΑΡΕΤΑΙΟΣ Ο ΚΑΠΠΑΔΟΚΗΣ
Π. αίτ. και σημ. χρον. παθ.
 1, 8 [CMG II, σ. 48, 20]: 400
Όξ. νούσ. θερ.
 1, 2 [CMG II, σ. 100, 26-27]: 368(1262)
Χρον. νούσ. θερ.
 1, 2 [CMG II, σ. 145, 25-26]: 368(1262)
 1, 3 [CMG II, σ. 153, 25-26]: 71(142)
 [CMG II, σ. 153, 25]: 88(255)
- ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Ο ΣΤΑΓΕΙΡΙΤΗΣ
 άπ. 343 Rose: 52
 368 Rose: 52(17)
Μετεωρολ.
 4, 8, 384b: 400(1362)
Π. ζώα ιστ.
 2, 8, 502b 10: 209
 3, 4, 515a 12: 190(736)
 7, 21, 575b 6-8: 189(734)
- ΑΡΧΙΓΕΝΗΣ Ο ΑΠΑΜΕΥΣ
 άπ. 20 [σ. 10, 23-24 Brescia]: 401

ΑΣΚΛΗΠΙΟΔΟΤΟΣ ΤΑΚΤΙΚΟΣ

Τακτ. 5, 2: 203

ΒΩΛΟΣ Ο ΜΕΝΔΗΣΙΟΣ [ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ]

Φυσ. και μυστ.

[II 48, 5 Berth.-R.]: 176

[II 48, 21 Berth.-R.]: 176

[II 52, 13 Berth.-R.]: 176

ΓΑΛΗΝΟΣ Ο ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΣ

Θεραπ. μέθ.

114(436)

4, 5 [X 282, 9 K.]: 297

7, 2 [X 507, 3 K.]: 172

7, 4 [X 466, 4-5 K.]: 319

7, 11 [X 515, 18-516, 1 K.]: 192

11, 15 [X 783, 4-5 K.]: 319

12, 3 [X 826, 6-7 K.]: 171, 393

[X 829, 13-14 K.]: 315

12, 8 [X 869, 1-2 K.]: 339

13, 5 [X 881, 7-12 K.]: 350(1214)

13, 6 [X 894, 7-11 K.]: 393

14, 7 [X 964, 15-16 K.]: 393

14, 12 [X 986, 3-5 K.]: 91(282), 99(335)

Π. αίρεσ. τοῖς εἰσαγ.

114(436)

4 [I 73, 15-16 K. = Gal. scr. min. III 8, 4-6]: 161(643)

Π. αίτ. συμπτ.

1, 8 [VII 142, 15-16 K.]: 316

2, 1 [VII 147, 1-148, 1 K.]: 365

2, 2 [VII 159, 18-19 K.]: 364(1253)

[VII 160, 18-161, 1 K.]: 160

3, 12 [VII 268, 11-12 K.]: 410

Π. ἀνατ. ἐγγχ. 9, 3 [II 721, 9-10 K.]: 158

Π. ἀντιδ.

1, 1 [XIV 1, 2-8 K.]: 54(31)

[XIV 2, 3-6 K.]: 70(136)

[XIV 2, 6-7 K.]: 70(137)

[XIV 2, 7-12 K.]: 70(138)

[XIV 2, 12-13 K.]: 70 (139)

[XIV 2, 14-3, 2 K.]: 87(249)

[XIV 3, 13-16 K.]: 70(140)

[XIV 4, 18-5, 11 K.]: 113(433)

1, 2 [XIV 1, 8-2, 3 K.]: 86(247)

[XIV 5, 12-13, 16 K.]: 113(434)

[XIV 6, 17-7, 1 K.]: 74(161)

1, 3 [XIV 13, 17-20, 15 K.]: 113(434)

1, 4 [XIV 20, 16-27, 10 K.]: 113(434)

[XIV 23, 14-16 K.]: 407

1, 5 [XIV 27, 11-31, 10 K.]: 113(434)

[XIV 31, 13-32, 9 K.]: 86(247)

1, 6 [XIV 32, 11-42, 8 K.]: 86(247)

[XIV 33, 1-6 K.] = σ. 8, 5-10 Heitsch:
87 (251)

[XIV 33, 7-34, 6 K.] = σ. 8, 11-28
Heitsch: 87(252)

1, 7 [XIV 42, 9-15 K.]: 90(269)

1, 13 [XIV 64, 6-66, 7 K.]: 114(435)

1, 15 [XIV 89, 13-90, 2 K.]: 94(304)

[XIV 89, 14-17 K.]: 86(247)

[XIV 90, 6 K.]: 94(305)

[XIV 90, 14-91, 4 K.]: 94(306)

[XIV 91, 11-93, 8 K.]: 95(307)

[XIV 96, 18 K.]: 192

1, 16 [XIV 101, 8 K.]: 265

1, 17 [XIV 103, 1-105, 5 K.]: 106(392)

2, 1 [XIV 106, 9-107, 3 K.]: 88(257), 91
(270)

[XIV 107, 4-115, 4 K.]: 91(277)

[XIV 108, 9-109, 13 K.]: 80(212)

[XIV 111, 7-8 K.]: 283(1026)

[XIV 111, 9-112, 7 K.]: 88(257)

[XIV 112, 8-114, 3 K.]: 90(267)

[XIV 114, 3-115, 1 K.]: 79(198)

[XIV 114, 10-11 K.]: 309(1098)

[XIV 115, 1-4 K.]: 72(148)

2, 2-5 [XIV 115, 5-135, 9 K.]: 95(312)

2, 3 [XIV 123, 14 K.]: 376

[XIV 124, 11-126, 5 K.]: 294(1051)

2, 4 [XIV 126, 6 κ.ε. K.]: 93(298)

[XIV 126, 10-127, 15 K.]: 93(299)

[XIV 127, 17-128, 1 K.]: 94(300)

[XIV 128, 2-3 K.]: 93(299)

[XIV 128, 4-129, 8 K.]: 93(299)

- 2, 6 [XIV 135, 10 κ.ε. K.]: 98(326)
 2, 7 [XIV 138, 8-11 K.]: 317
 [XIV 138, 15-16 K.]: 403
 [XIV 138, 6-146, 16 K.]: 98(327)
 [XIV 140, 9-11 K.]: 397
 [XIV 140, 15-141, 3 K.]: 383
 [XIV 140, 17 K.]: 317
 [XIV 141, 4-6 K.]: 317
 [XIV 141, 8-9 K.]: 405(1373)
 [XIV 142, 1-2 K.]: 317
 [XIV 143, 1-2 K.]: 317
 [XIV 143, 4-5 K.]: 401(1365)
 [XIV 143, 14-15 K.]: 81(214)
 [XIV 144, 3-6 K.]: 317-318
 [XIV 144, 12-145, 8 K.]: 51(15)
 [XIV 146, 14 K.]: 318
 2, 8 [XIV 146-147 K.]: 98(328)
 [XIV 146, 17-152, 3 K.]: 100(340)
 [XIV 146, 17-147, 2 K.]: 81(215),
 375(1290)
 [XIV 147, 3-12 K.]: 255(932)
 [XIV 147, 7 K.]: 373
 [XIV 147, 10-12 K.]: 318
 [XIV 147, 13-14 K.]: 373
 [XIV 150, 3-151, 7 K.]: 98(328)
 [XIV 150, 3-12 K.]: 71(145)
 [XIV 150, 12-16 K.]: 72(146)
 [XIV 151, 6-7 K.]: 340
 [XIV 151, 8-152, 3 K.]: 293(1051)
 2, 9-10 [XIV 155, 10-167, 13 K.]: 92(290)
 2, 9 [XIV 152, 4-155, 9 K.]: 100(341)
 [XIV 154, 6-7 K.]: 289
 [XIV 154, 9-12 K.]: 70(140)
 2, 10 [XIV 158, 5-12 K.]: 79(199)
 [XIV 158, 13-159, 3 K.]: 79(200)
 [XIV 159, 1 K.]: 308(1095)
 [XIV 159, 4-9 K.]: 79(202)
 [XIV 160, 3-161, 3 K.]: 80(212)
 [XIV 161, 4-12 K.]: 79(203)
 [XIV 161, 13-162, 7 K.]: 79(204)
 [XIV 163, 3-18 K.]: 78(191)
 [XIV 163, 18-164, 18 K.]: 91(279)
 [XIV 164, 18-165, 12 K.]: 89(263, 265)
 2, 11 [XIV 161, 13-162, 7 K.]: 79(204)
 [XIV 168, 1-175, 12 K.]: 102(356)
 [XIV 168, 1-3 K.]: 100(342)
 [XIV 169, 1-6 K.]: 214(807)
 [XIV 169, 15-170, 4 K.]: 174(693)
 [XIV 170, 11-18 K.]: 77(186)
 [XIV 170, 19-171, 5 K.]: 79(206)
 [XIV 171, 16-17 K.]: 78(192)
 [XIV 172, 14-173, 3 K.]: 345
 [XIV 173, 13-174, 10 K.]: 77(185)
 [XIV 174, 10-13 και 14-16 K.]: 77(185)
 [XIV 174, 17-175, 12 K.]: 101(344)
 2, 12 [XIV 175, 13-180, 3 K.]: 103(364)
 [XIV 175, 14-15 K.]: 102(357)
 [XIV 176, 17-177, 1 K.]: 102(363)
 2, 13 [XIV 180, 4-183, 5 K.]: 103(373)
 [XIV 180, 4-5 K.]: 103(365)
 [XIV 180, 10-14 K.]: 96(318)
 [XIV 181, 12-182, 2 K.]: 58(52), 74
 (165)
 [XIV 182, 13-18 K.]: 96(319)
 2, 14 [XIV 182, 3-8 K.]: 74(164)
 [XIV 183, 6-190, 18 K.]: 104(384)
 [XIV 183, 6-186, 9 K.]: 69(132)
 [XIV 183, 9-10 K.]: 103(374)
 [XIV 183, 11-18 K.]: 97(322)
 [XIV 184, 1-12 K.]: 58(54)
 [XIV 186, 10-187, 13 K.]: 74(163)
 [XIV 187, 14-188, 9 K.]: 97(323)
 [XIV 189, 7-190, 3 K.]: 79(207)
 2, 15 [XIV 191, 1-201, 7 K.]: 96(315)
 [XIV 191, 2-3 K.]: 86(247)
 [XIV 191, 6-10 K.]: 95(313)
 [XIV 193, 3 K.]: 54
 [XIV 193, 5 K.]: 208
 2, 17 [XIV 201, 8-207, 17 K.]: 76(177)
 [XIV 201, 9-10 K.]: 77(183)
 [XIV 201, 15-203, 2 K.]: 69(130)
 [XIV 203, 2-14 K.]: 79(196)
 [XIV 203, 5-14 K.]: 280
 [XIV 203, 12-13 K.]: 283(1026)

- [XIV 203, 13-14 K.]: 419
 [XIV 204, 3 K.]: 76(178)
 [XIV 204, 11-12 K.]: 76(178)
 [XIV 204, 14-16 K.]: 412
 [XIV 205, 6-206, 1 K.]: 72(147)
 [XIV 205, 8 K.]: 77(179)
 [XIV 205, 17-18 K.]: 372(1279)
 [XIV 206, 1-2 K.]: 412
 [XIV 207, 18-209, 13 K.]: 88(258)
 [XIV 207, 18-208, 7 K.]: 89(259)
 [XIV 208, 5-7 K.]: 90(266)
 [XIV 208, 7 K.]: 308(1095)
 [XIV 209, 1-2 K.]: 360
- Π. διαφ. σφυγμ.*
 4, 10 [VIII 748, 10-14 K.]: 164(659)
- Π. εύχυμ. και κακοχυμ.*
 114(436)
 1 [VI 751, 13-16 K. = CMG V/4/2, σ. 390, 15-17]: 327
- Π. Τπποκρ. και Πλάτων. δογμ.*
 2, 3 [V 224, 12-13 K. = CMG V/4/1/2, σ. 114, 8-9]: 371
 9, 6, 7 [V 763, 3-4 K. = CMG V/4/1/2, σ. 574, 12]: 186(725)
- Π. κράσ.*
 114(436)
 1, 4 [I 530, 17-531, 1 K. = σ. 14, 15-16 Helmr.]: 313
- Π. κράσ. και δυν. άπλ. φαρμ.*
 114(436)
 2, 5 [XI 474, 3-4 K.]: 159
 3, 6 [XI 551, 17-552, 1 K.]: 369
 6, 1 [XI 813, 2-8 K.]: 420
 6, 9 [XI 889, 8 κ.έ. K.]: 197, 339
 7, 10 [XII 5, 13-14 K.]: 114
 8, 13 [XII 84, 11 κ.έ. K.]: 192
 9, 1 [XII 175, 5-6 K.]: 47(3)
 [XII 175, 5-8 K.]: 114
 9, 3 [XII 217, 7-9 K.]: 114
 10, 1 [XII 250, 16-251, 5 K.]: 68(126)
 10, 2 [XII 268, 18-269, 4 K.]: 114
 [XII 299, 7-8 K.]: 235(857)
- [XII 299, 17-18 K.]: 235(857)
 10, 2 [XII 258, 16-18 K.]: 369
 [XII 291, 10-292, 19 K.]: 347(1205)
 11, 1 [XII 328, 8-10 K.]: 286(1036)
 [XI 356, 18-357, 6 K.]: 343
 [XI 357, 10-14 K.]: 345
- Π. κρίσ.*
 1, 19 [IX 635, 17-18 K. = σ. 122, 21-23 Alex.]: 161(643)
 3, 4 [IX 723, 12-13 K. = σ. 180, 16-17 Alex.]: 410
- Π. προγν. σφυγμ.*
 1, 1 [IX 213, 4-6 K.]: 200(764)
 1, 6 [IX 263, 9-10 K.]: 200(764)
- Πρός Γλαύκ. θεραπ.*
 1, 11 [XI 37, 8 K.]: 192
 1, 12 [XI 40, 3-5 K.]: 339
 1, 13 [XI 41, 2-3 K.]: 318(1118)
 1, 15 [XI 55, 11-14 K.]: 402
 [XI 59, 1 K.]: 192
 [XI 59, 16-17 K.]: 318
 2, 6 [XI 105, 18 K.]: 172
 2, 10 [XI 125, 1-3 K.]: 334(1165)
- Πρός Πίσ. π. τής θηρ.*
 1 [XIV 211, 6-16 K.]: 114(435)
 2 [XIV 214, 18-215, 4 K.]: 70(137)
 5 [XIV 231, 1 K.]: 54
 [XIV 232, 7-18 K.]: 114(435)
 8 [XIV 233, 6 κ.έ. K.]: 75(170)
 [XIV 234, 13-15 K.]: 196(756)
 9 [XIV 240, 2-3 K.]: 330
 12 [XIV 255, 10 κ.έ. K.]: 114(435)
 [XIV 260, 11-15 K.]: 89(261)
 [XIV 260, 15-261, 5 K.]: 94(304)
 [XIV 261, 1-5 K.]: 95(308)
 [XIV 261, 5-18 K.]: 112(428)
 [XIV 261, 18-262, 5 K.]: 112(426)
 [XIV 262, 5-7 K.]: 114(435)
 13 [XIV 262, 12 κ.έ. K.]: 112(429)
 14 [XIV 270, 11-15 K.]: 87(252)
 15 [XIV 270, 16-277, 15 K.]: 87(252)
 [XIV 270, 17-271, 2 K.]: 86(248)

- 16 [XIV 283, 16-284, 14 K.]: 70(140)
 19 [XIV 291, 10 K.]: 308(1095)
Προτρ. 13 [I 35, 13-36, 2 K. = CMG
 V/1/1, σ. 146, 15-18]: 180(710)
Π. σπέρμ. 2, 5 [IV 633, 1-2 K.]: 160
Π. συνθ. φαρμ. κ. γέν.
 114(436), 162(646)
 1, 4 [XII 384, 2-3 K.]: 289(1044)
 [XIII 377, 12-13 K.]: 175(700)
 1, 5 [XIII 394, 16-18 K.]: 352
 1, 12-19 [XIII 409, 14-457, 8 K.]: 277
 (1009)
 1, 13 [XIII 416, 9-17 K.]: 68(126)
 1, 14 [XIII 425, 17-18 K.]: 289(1044)
 1, 16 [XIII 441, 9-10 K.]: 98(325)
 1, 18 [XIII 453, 7-8 K.]: 289
 2, 2 [XIII 489, 12 K.]: 339
 [XIII 496, 4-6 K.]: 289(1044)
 2, 5 [XIII 503, 1-3 K.]: 339
 2, 7 [XIII 507, 6-8 K.]: 343(1191)
 2, 11 [XIII 516, 6-15 K.]: 274(998)
 [XIII 516, 12-15 K.]: 275
 [XIII 516, 12-13 K.]: 419
 2, 14 [XIII 524, 18-525, 1 K.]: 169
 [XIII 533, 2 K.]: 277(1009)
 2, 17 [XIII 537, 17-18 K.]: 291(1047)
 2, 22 [XIII 557, 5-6 K.]: 360
 3, 2 [XIII 564, 10 K.]: 172
 [XIII 580, 11 K.]: 171
 [XIII 584, 8-9 K.]: 172
 3, 8 [XIII 640, 5 K.]: 192
 3, 9 [XIII 643, 14-17 K.]: 289(1044)
 [XIII 650, 9-11 K.]: 93(296)
 4, 3 [XIII 672, 10-12 K.]: 289
 4, 6 [XIII 715, 13-716, 19 K.]: 274(998)
 4, 7 [XIII 716, 1-4 K.]: 275
 [XIII 727, 4-6 K.]: 289(1044)
 [XIII 716, 1-4 K.]: 275
 4, 9 [XIII 730, 7-8 K.]: 407
 4, 13 [XIII 738, 16-739, 4 K.]: 274(998)
 4, 14 [XIII 753, 11 K.]: 355
 5, 1 [XIII 779, 5-6 K.]: 178
 5, 2 [XIII 780, 16-781, 15 K.]: 106(393)
 [XIII 798, 2-3 K.]: 343(1190)
 5, 3 [XIII 787, 12-789, 1 K.]: 106
 [XIII 800, 14 K.]: 297
 5, 4 [XIII 802, 1-10 K.]: 105
 [XIII 802, 6-7 K.]: 192
 [XIII 802, 15-803, 9 K.]: 105
 [XIII 804, 6-17 K.]: 105
 5, 9 [XIII 820, 9-10 K.]: 360
 5, 10 [XIII 822, 16-18 K.]: 185
 [XIII 820, 14-823, 18 K.]: 96(316)
 [XIII 821, 3-7 K.]: 96(316)
 [XIII 823, 5-8 K.]: 289
 5, 12 [XIII 832, 11 K.]: 307(1093)
 [XIII 835, 8-9 K.]: 101(349)
 5, 13 [XIII 838, 13-15 K.]: 339
 [XIII 839, 1-3 K.]: 142(569)
 [XIII 839, 3-7 K.]: 142(569)
 5, 14 [XIII 844, 8-9 K.]: 197
 [XIII 847, 4 K.]: 282(1025)
 5, 15 [XIII 855, 16-18 K.]: 180
 6, 2 [XIII 870, 5-6 K.]: 289
 [XIII 877, 14-879, 15 K.]: 106
 [XIII 879, 1-2 K.]: 106(394)
 6, 10 [XIII 909, 2-6 K.]: 93(296)
 [XIII 909, 3-5 K.]: 418
 [XIII 912, 3-6 K.]: 179
 6, 11 [XIII 914, 12-13 K.]: 349
 6, 12 [XIII 918, 2-3 K.]: 289
 6, 14 [XIII 928, 1 K.]: 348
 [XIII 933, 4 K.]: 355
 6, 17 [XIII 942, 1 K.]: 419
 7, 1 [XIII 946, 1-2 K.]: 418
 7, 9 [XIII 995, 5-996, 8 K.]: 86(247)
 7, 12 [XIII 1027, 2-4 K.]: 289
 [XIII 1029, 15-16 K.]: 169
 7, 16 [XIII 1057, 11-12 K.]: 289
Π. συνθ. φαρμ. κ. τόπ.
 114(436), 162(646)
 1, 1 [XII 384, 15-16 K.]: 373
 [XII 405, 6-7 K.]: 336
 [XII 408, 10-11 K.]: 322

- [XII 407, 11-12 K.]: 265, 316
 [XII 407, 12-13 K.]: 322
 [XII 409, 3-4 K.]: 316, 339
 [XII 414, 4-5 K.]: 407
 [XII 416, 12-13 K.]: 265
 [XII 417, 14-16 K.]: 305
 [XII 418, 7-9 K.]: 306(1088)
 [XII 418, 3-4 K.]: 317(1115)
 [XII 418, 8-9 K.]: 305
 [XII 423, 5 K.]: 297
 1, 2 [XII 432, 5 K.]: 265(971)
 [XII 432, 7-8 K.]: 265
 [XII 433, 8-9 K.]: 419
 [XII 435, 14 K.]: 322
 1, 5 [XII 458, 3 K.]: 192
 1, 8 [XII 468, 5 κ.έ. K.]: 162(647)
 [XII 469, 10-11 K.]: 265(971), 322
 [XII 477, 4 K.]: 285(1033, 1034)
 [XII 484, 10-12 K.]: 316(1113)
 [XII 484, 16-17 K.]: 264
 [XII 490, 8-9 K.]: 284
 2, 1 [XII 502, 8-9 K.]: 269(983)
 [XII 502, 11-15 K.]: 394
 [XII 533, 18 K.]: 272
 [XII 553, 3-5 K.]: 175(700)
 [XII 557, 5-6 K.]: 184
 2, 2 [XII 568, 6-10 K.]: 385
 [XII 570, 8-9 K.]: 265
 [XII 573, 5-576, 5 K.]: 163(653)
 [XII 578, 2-3 K.]: 358(1232)
 [XII 584, 7-8 και 10-11 K.]: 368
 [XII 585, 11-13 K.]: 368
 [XII 585, 12-13 K.]: 368
 [XII 585, 16-17 K.]: 265
 [XII 586, 6-7 K.]: 368
 [XII 589, 17 K.]: 419
 [XII 590, 2-4 K.]: 368(1262)
 [XII 590, 2-3 K.]: 263
 [XII 590, 3 K.]: 368
 2, 3 [XII 594, 10-11 K.]: 355
 3, 1 [XII 609, 16-610, 1 K.]: 339
 [XII 622, 8 K.]: 406
 [XII 623, 2 K.]: 79(201)
 [XII 625, 1-2 K.]: 373
 [XII 626, 15 K.]: 306
 [XII 634, 14-15 K.]: 306
 [XII 640, 13-14 K.]: 336
 [XII 646, 4-9 K.]: 316(1114)
 [XII 649, 4-5 K.]: 305
 [XII 661, 5 K.]: 176
 3, 2 [XII 669, 7 K.]: 351
 [XII 672, 16 K.]: 351
 [XII 673, 13-14 K.]: 176(701)
 [XII 674, 3-4 K.]: 319
 [XII 676, 10-11 K.]: 176(701)
 3, 3 [XII 680, 8 K.]: 281(1023)
 [XII 693, 13-14 K.]: 406(1378)
 4, 7 [XII 730, 15 K.]: 269(983)
 [XII 733, 13-14 K.]: 184
 [XII 736, 13-14 K.]: 308
 [XII 737, 15 K.]: 308
 [XII 739, 5 K.]: 308
 [XII 741, 17-742, 8; K.]: 78(193)
 [XII 743, 11-13 K.]: 264
 [XII 744, 3-6 K.]: 142(569)
 [XII 744, 10 K.]: 184
 [XII 745, 18 K.]: 308(1096)
 [XII 747, 3-4 K.]: 308(1096)
 [XII 749, 11-12 K.]: 308(1096)
 [XII 762, 1-10 K.]: 142(572)
 [XII 762, 11-17 K.]: 142(572)
 4, 8 [XII 790, 10-803, 8 K.]: 163(653)
 [XII 791, 17-792, 1 K.]: 266
 [XII 794, 3 K.]: 358(1232)
 [XII 795, 11-12 K.]: 265
 [XII 802, 3-4 K.]: 303
 5, 1 [XII 814, 3-4 K.]: 304(1080)
 5, 3 [XII 842, 18-843, 2 K.]: 349
 [XII 843, 5-6 K.]: 349
 [XII 846, 9 K.]: 295
 [XII 846, 16 κ.έ. K.]: 162(647)
 5, 5 [XII 855, 17-19 K.]: 266
 [XII 862, 17-863, 1 K.]: 386
 [XII 866, 5 K.]: 369

- [XII 866, 13-15 K.]: 269(983)
 [XII 875, 6-7 K.]: 301
 [XII 876, 10 K.]: 419
 [XII 891, 12 K.]: 369
 [XII 893, 8-9 K.]: 289
 6, 1 [XII 903, 3 K.]: 267
 6, 3 [XII 913, 3 K.]: 353
 6, 6 [XII 934, 1 K.]: 358(1232)
 [XII 938, 11 K.]: 376
 [XII 942, 10-13 K.]: 348
 [XII 946, 1 K.]: 307(1093)
 [XII 946, 3 K.]: 307(1093)
 [XII 946, 11-12 K.]: 308
 6, 7 [XII 954, 7-8 K.]: 345(1205)
 [XII 955, 7-10 K.]: 345(1205)
 [XII 956, 3-6 K.]: 345(1205)
 [XII 957, 1-8 K.]: 142(569)
 6, 8 [XII 973, 1 K.]: 358(1232)
 6, 9 [XII 997, 17 K.]: 401
 [XII 988, 10-13 K.]: 302(1074)
 [XII 1006, 6-7 K.]: 267
 7, 1 [XIII 11, 13-14 K.]: 411
 7, 2 [XIII 17, 5 K.]: 373
 [XIII 19, 16-17 K.]: 307(1093)
 [XIII 31, 6-8 K.]: 373
 [XIII 51, 5-6 K.]: 308
 [XIII 51, 6 K.]: 309(1098)
 [XIII 52, 6 K.]: 79(201)
 [XIII 53, 4 K.]: 79(201)
 [XIII 55, 6-7 K.]: 169
 7, 3 [XIII 63, 16-18 K.]: 340
 [XIII 64, 7-9 K.]: 91(282)
 [XIII 65, 12-66, 9 K.]: 93(292)
 [XIII 66, 4-7 K.]: 93(292)
 [XIII 68, 4-8 K.]: 93(293)
 [XIII 69, 5-6 K.]: 307
 [XIII 73, 3-4 K.]: 308
 [XIII 73, 3 K.]: 360(1241)
 7, 5 [XIII 92, 8 K.]: 269(983)
 [XIII 93, 10 K.]: 340
 [XIII 103, 7-104, 6 K.]: 105(389)
 [XIII 103, 12-13 K.]: 188(729)
 [XIII 104, 7-105, 5 K.]: 105(387)
 7, 6 [XIII 113, 18 K.]: 176
 8, 2 [XIII 133, 6-7 K.]: 284
 [XIII 133, 12 K.]: 284
 8, 3 [XIII 159, 4-7 K.]: 185
 [XIII 166, 17-167, 1 K.]: 185
 8, 4 [XIII 172, 13-14 K.]: 418
 [XIII 174, 10-11 K.]: 358(1232)
 8, 5 [XIII 177, 12-15 K.]: 418
 [XIII 184, 6-15 K.]: 101(344)
 [XIII 185, 5-7 K.]: 169
 [XIII 185, 13-14 K.]: 360(1241)
 [XIII 187, 3 K.]: 349(1211)
 [XIII 187, 4-5 K.]: 269(983)
 8, 7 [XIII 198, 10-12 K.]: 93(294)
 [XIII 199, 11-15 K.]: 93(294)
 [XIII 203, 13-14 K.]: 99(335)
 [XIII 203, 15-16 K.]: 308
 [XIII 205, 6 K.]: 309(1098)
 [XIII 205, 7-206, 1 K.]: 93(295)
 8, 10 [XIII 221, 2-3 K.]: 178
 9, 1 [XIII 234, 17 K.]: 347(1205)
 9, 2 [XIII 241, 10 K.]: 401
 [XIII 251, 5-6 και 14 K.]: 349(1211)
 [XIII 255, 9-10 K.]: 351
 9, 3 [XIII 258, 12 και 17 K.]: 349(1211)
 [XIII 259, 13-14 K.]: 355
 [XIII 259, 18-260, 9 K.]: 103(376)
 [XIII 263, 7-9 K.]: 316(1113)
 [XIII 263, 7 K.]: 235(857)
 9, 4 [XIII 276, 10 K.]: 360(1241)
 [XIII 277, 1-2 K.]: 360(1241)
 [XIII 279, 4 K.]: 308
 [XIII 280, 3-4 K.]: 307
 [XIII 281, 14-15 K.]: 307
 9, 5 [XIII 288, 12-14 K.]: 302(1074)
 [XIII 304, 5-6 K.]: 185
 [XIII 304, 6-7 K.]: 340
 9, 6 [XIII 310, 15-311, 2 K.]: 74(163)
 [XIII 311, 9-10 K.]: 343(1191)
 9, 7 [XIII 314, 7 κ.ε. K.]: 316(1113)

- 9, 8 [XIII 316, 17-18 K.]: 171(685), 172 (687)
[XIII 317, 5-6 K.]: 349(1211)
- 10, 1 [XIII 330, 8 K.]: 308(1095)
[XIII 331, 1 K.]: 308
- 10, 2 [XIII 342, 6 K.]: 349(1211)
[XIII 347, 16 K.]: 306
- Π. συστ. ιατρ.*
114(436)
- 5 [I 239, 2-4 K. = CMG V/1/3, σ. 66, 13-15]: 364(1251)
- Π. τοῡ προγιν.*
- 8 [XIV 646, 14-15 K. = CMG V/8/1, σ. 116, 5-6]: 161
- Π. τρόμ. και παλμ. και σπασμ. και ρίγ.*
- 2 [VII 585, 18-586, 6 K.]: 377(1298)
- 3 [VII 586, 6-7 K.]: 377(1298)
- 4 [VII 588, 17-589, 1 K.]: 364(1253), 377(1298)
- 8 [VII 638, 17-639, 9 K.]: 377(1298)
- Π. τροφ. δυν.*
114(436)
- 2, 51 [VI 638, 5 K. = CMG V/4/2, σ. 317, 3]: 297
- 3, 14 [VI 685, 5-6 K. = CMG V/4/2, σ. 347, 11-12]: 407
- Π. τῶν ἐν σφυγμ. αἰτ.*
4, 20 [IX 195, 7-8 K.]: 380
- Π. τῶν πεπονθ. τόπ.*
114(436)
- 2, 10 [VIII 121, 6-8 K.]: 327
- 4, 11 [VIII 292, 6-8 K.]: 91(282), 99(335)
- 4, 8 [VIII 265, 3-4 K.]: 161
- 6, 5 [VIII 421, 6-422, 2 K.]: 114
- Περὶ τῶν συνεκτικῶν αἰτίων:* 114(436)
- Περὶ τῶν τῆς ἱατρικῆς μερῶν:* 114(436)
- Π. φυσ. δυν.*
- 1, 5 [II 11, 2-3 K. = Gal. scr. min. III 108, 15-17]: 353
- 2, 9 [II 135, 9-10 K. = Gal. scr. min. III 109, 11-12]: 353
- Π. χρ. μορ.*
- 7, 5 [III 524, 13-14 K. = II 381, 4-5 Helmr.]: 160
- Τέχν. ἱατρ.*
- 25 [I 373, 11-12 K. = σ. 533, 14-15 B.]: 410
- Υγιειν.*
- 4, 7 [VI 282, 1-2 K. = CMG V/4/2, σ. 124, 21-22]: 179
- [VI 288, 9-10 K. = CMG V/4/2, σ. 127, 23-24]: 180
- 5, 7 [VI 342, 2-3 K. = CMG V/4/2, σ. 147, 28-29]: 339
- 5, 9 [VI 335, 1-2 K. = CMG V/4/2, σ. 147, 28-29]: 309(1098)
- Υπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Ἀφορισμ.*
- 2, 37 [XVIII/A', σ. 140, 10-11 K.]: 382
- 2, 44 [XVIII/A', σ. 159, 2-4 K.]: 327
- 5, 4 [XVII/B', σ. 787, 7 K.]: 364(1252)
- Υπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Ἐπιδημ. Α'*
- 3, 5 [XVII/A', σ. 278, 9-10 K. = CMG V/10/1, σ. 139, 22]: 371
- Υπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ'*
- 6, 6 [XVII/B', σ. 337, 1-2 K. = CMG V/10/2/2, σ. 344, 25-26]: 66(113)
- Υπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Π. ἀγμ.*
- 2, 14 [XVIII/B', σ. 445, 7-8 K.]: 172(687)
- 2, 18 [XVIII/B', σ. 450, 18-451, 1 K.]: 172(687)
- 2, 66 [XVIII/B', σ. 512, 11-15 K.]: 189(734)
- Υπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Π. ἄρθρ.*
- 3, 99 [XVIII/A', σ. 633, 5-6 K.]: 189
- 3, 101 [XVIII/A', σ. 639, 18-640, 1 K.]: 189
- 3, 113 [XVIII/A', σ. 660, 12-13 K.]: 189
- Υπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Π. διαίτ. δξ.*
- 2, 18 [XV 547, 5-6 K. = CMG V/9/1, σ. 178, 13-14]: 161
- 4, 65 [XV 846, 8-9 K. = CMG V/9/1, σ. 329, 1-3]: 364(1252)
- Υπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Π. φύσ. ἀνθρ.*
- 1, 28 [XV 73, 4-5 K. = CMG V/9/1, σ. 39, 12-13]: 410

2, 13 [XV 156, 2-3 K. = CMG V/9/1, σ.
79, 25-26]: 160

[ΓΑΛΛΗΝΟΣ]

Εισαγ. ἢ Ἱατρ.

3 [XIV 682, 3-5 K.]: 54

15 [XIV 762, 17-18 K.]: 412

Λέξι. βοτ. [II 389, 10-11 Delatte]: 283(1026)

Ὅρ. ἱατρ.

207 [XIX 403, 9-17 K.]: 364(1253)

219 [XIX 408, 12-13 K.]: 160

290 [XIX 427, 1-2 K.]: 189

Π. ἀρίστ. αἰρέσ.

114(436)

23 [I 169, 8-10 K.]: 316

Π. ἐπιδέσμ.

43 [XVIII/A', σ. 799, 12 K.]: 278

62 [XVIII/A', σ. 808, 3-4 K.]: 278

94 [XVIII/A', σ. 820, 15-16 K.]: 278

Π. εὐπορ.

114(436)

1, 1 [XIV 321, 1-16 K.]: 163(653)

1, 3 [XIV 343, 8-350, 14]: 163(653)

1, 4 [XIV 338, 15 K.]: 197

1, 5 [XIV 342, 2-3 K.]: 278(1012)

[XIV 346, 6-7 K.]: 419

1, 10 [XIV 373, 3-8 K.]: 403

[XIV 374, 4 K.]: 358(1232)

1, 17 [XIV 387, 14-388, 1 K.]: 51(15)

[XIV 389, 1-2 K.]: 398, 399

2, 4 [XIV 412, 2-3 K.]: 333(1163)

2, 5 [XIV 415, 17-18 K.]: 332

[XIV 416, 4-5 K.]: 406

[XIV 418, 4 K.]: 333(1163)

2, 6 [XIV 422, 5-7 K.]: 284(1030), 305

2, 8 [XIV 430, 12-13 K.]: 401(1365)

[XIV 430, 17 K.]: 401(1365)

2, 19 [XIV 454, 10-11 K.]: 281(1023)

2, 21 [XIV 460, 10-11 K.]: 176

2, 26 [XIV 479, 11 K.]: 185

[XIV 481, 10 K.]: 333(1163)

[XIV 483, 11 K.]: 323(1133)

[XIV 485, 15-16 K.]: 161

3 [XIV 495, 7-8 K.]: 355

[XIV 498, 8 K.]: 333(1163)

[XIV 515, 9-10 K.]: 356

[XIV 523, 7 K.]: 356

[XIV 573, 8-9 K.]: 357

[XIV 573, 17-18 K.]: 208

Π. θηρ. πρὸς Παμφ.

[XIV 307, 16-308, 3 K.]: 106(395)

Π. μέτρ. καὶ σταθμ.

7, 12 [XIX 760, 8 K. = Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 229, 1]: 344(1192)

8, 29 [XIX 764, 6 K. = Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 231, 19]: 309(1099)

10, 19 [XIX 769, 5 K. = Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 235, 9]: 344(1192)

15, 16 [XIX 779, 18 K. = Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 243, 9]: 309(1099)

ΓΕΩΠΟΝΙΚΑ

2, 7 [σ. 48, 14-15 Beckh]: 390

5, 47 [σ. 164, 20 Beckh]: 390

6, 6 [σ. 177, 13 Beckh]: 390

7, 4 [σ. 189, 16-18 Beckh]: 390

7, 7 [σ. 193, 15-16 Beckh]: 272(993)

7, 27 [σ. 210, 14-15 Beckh]: 390

7, 37 [σ. 214, 18 Beckh]: 282(1025)

8, 36 [σ. 227, 9-11 Beckh]: 323(1133)

9, 22 [σ. 252, 14 Beckh]: 390

9, 23 [σ. 253, 4 Beckh]: 390

12, 14 [σ. 360, 8 Beckh]: 235(857)

12, 22 [σ. 370, 16-20 Beckh]: 122(490)

12, 24 [σ. 373, 1 Beckh]: 399(1357)

12, 25 [σ. 374, 3-5 Beckh]: 122(491)

12, 29 [σ. 377, 7-9 καὶ 14-16 Beckh]: 122
(492)

12, 30 [σ. 378, 2-5 καὶ 12-15 Beckh]: 122
(493)

[σ. 378, 4-5 Beckh]: 421

13, 4-15 [σ. 387, 12-402, 20 Beckh]: 122
(486)

13, 14 [σ. 399, 9-11 Beckh]: 361

14, 22 [σ. 425, 16-17 Beckh]: 161

15, 2 [σ. 440, 11-13 Beckh]: 303

- 16, 19 [σ. 465, 4-10 Beekh]: 122(487)
 [σ. 465, 5-6 Beekh]: 402
 16, 20 [σ. 465, 11-466, 6 Beekh]: 122(488)
 17, 11 [σ. 475, 1-6 Beekh]: 122(489)
 20, 9 [σ. 519, 8 Beekh]: 333(1163)
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ
Π. έαυτ. [PG 37, 1398]: 284-285
- ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ Ο ΑΒΑΗΡΙΤΗΣ
άπ. 300 (7a) Jacoby: 52(23)
- ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ
Κ. Άριστοκρ. 56: 272(993)
- ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΣ
άπ. 89 [SVF, τ. 3]: 291(1048)
- ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ
Βίοι φιλοσ. 5, 43: 53(26)
- ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ
Ιστ. Βιβλιοθ.
 1, 87, 6: 54
 13, 69, 5: 203
- ΔΙΟΚΛΗΣ Ο ΚΑΡΥΣΤΙΟΣ
άπ. 167 Wellm. = 206a van der Eijk: 54
 (30)
 168 Wellm. = 240 (dub.) van der Eijk:
 55(33)
- ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ Ο ΑΝΑΖΑΡΒΕΥΣ
Π. έλ. ιατρ.
 1, προοίμιον [I 2, 6-7 Wellm.]: 387(1323)
 1, 3 [I 8, 13 κ.έ. Wellm.]: 283
 1, 6 [I 11, 4 Wellm.]: 85
 1, 8 [I 13, 22 Wellm.]: 85
 1, 13 [I 17, 7-8 Wellm.]: 387(1323)
 [I 18, 10 Wellm.]: 421
 1, 14 [I 20, 8-9 Wellm.]: 85
 1, 15 [I 21, 16-18 Wellm.]: 387(1323)
 1, 16 [I 22, 8-9 Wellm.]: 230
 [I 22, 8 Wellm.]: 420-421
 1, 19 [I 24, 5 Wellm.]: 387(1323)
 1, 28 [I 33, 5 Wellm.]: 297
 1, 30 [I 34, 8-9 Wellm.]: 85
- 1, 39 [I 40, 1-2 Wellm.]: 297
 1, 61 [I 56, 16-18 Wellm.]: 85
 1, 64 [I 57, 12-13 Wellm.]: 376
 1, 72 [I 70, 15-16 Wellm.]: 221(823)
 [I 70, 18 Wellm.]: 221(824)
 [I 70, 18 καὶ 22-23 Wellm.]: 85
 [I 70, 22-23 Wellm.]: 221, 234
 1, 73 [I 72, 13-73, 22 Wellm.]: 340(1182)
 1, 74 [I 74, 2-5 Wellm.]: 239
 1, 77 [I 76, 11-77, 15 Wellm.]: 265(972)
 [I 77, 9-10 Wellm.]: 231
 [I 77, 10-11 Wellm.]: 231(849)
 [I 78, 3-4 Wellm.]: 266
 1, 78 [I 78, 8-9 Wellm.]: 239
 1, 92 [I 85, 4-5 Wellm.]: 85
 1, 99 [I 91, 6 Wellm.]: 281(1023)
 1, 106 [I 99, 14-16 Wellm.]: 85
 1, 115 [I 109, 8 Wellm.]: 85, 370(1270)
 1, 125 [I 114, 3-5 καὶ 7-8 Wellm.]: 85
 [I 114, 20-115, 7 Wellm.]: 309(1099)
 [I 115, 5-6 Wellm.]: 368
 1, 128 [I 118, 21-22 Wellm.]: 85, 226,
 226(838)
 [I 119, 21-22 Wellm.]: 226(838)
 [I 120, 9 Wellm.]: 226(838)
 2, 9 [I 125, 7-8 Wellm.]: 197
 2, 10 [I 125, 15-17 Wellm.]: 213
 [I 125, 19-25 Wellm.]: 213(805)
 2, 11 [I 125, 26-126, 1 Wellm.]: 227
 [I 126, 1-2 Wellm.]: 227(839)
 2, 19 [I 128, 1 Wellm.]: 399(1357)
 2, 25 [I 130, 7-10 Wellm.]: 223
 2, 28 [I 131, 9-12 Wellm.]: 214
 2, 31 [I 132, 2-4 Wellm.]: 235
 2, 49 [I 135, 12-13 Wellm.]: 220
 [I 135, 14-136, 1 Wellm.]: 232
 2, 50 [I 137, 5-6 Wellm.]: 231
 2, 60 [I 139, 14-16 Wellm.]: 85
 2, 70 [I 144, 10-11 Wellm.]: 217
 [I 144, 24-145, 4 Wellm.]: 217(812)
 [I 145, 14 Wellm.]: 217(812)
 [I 145, 21-22 Wellm.]: 217(812)

- 2, 73 [I 147, 22-148, 3 Wellm.]: 218
 2, 75 [I 150, 9-151, 7 Wellm.]: 399(1357)
 [I 150, 9-10 Wellm.]: 229
 2, 76 [I 151, 23 Wellm.]: 390
 [I 152, 14-15 Wellm.]: 390
 [I 153, 11 Wellm.]: 390
 [I 156, 4-5 Wellm.]: 184
 2, 80 [I 161, 24-162, 2 Wellm.]: 347
 [I 162, 1-9 Wellm.]: 347
 [I 162, 2 Wellm.]: 235(857)
 [I 162, 8-9 Wellm.]: 234
 [I 163, 2-4 Wellm.]: 347
 [I 163, 8-9 Wellm.]: 348
 2, 81 [I 165, 8 Wellm.]: 192
 2, 85 [I 169, 3-4 Wellm.]: 216
 [I 169, 9-17 Wellm.]: 216(809)
 [I 169, 16-17 Wellm.]: 85
 2, 108 [I 182, 13-15 Wellm.]: 165
 [I 183, 1 Wellm.]: 165
 [I 183, 10-11 Wellm.]: 227
 [I 183, 11 Wellm.]: 421
 2, 112 [I 187, 3-6 Wellm.]: 229
 2, 120 [I 193, 8-10 Wellm.]: 233
 2, 136 [I 207, 10-11 Wellm.]: 292
 2, 149 [I 215, 13-14 Wellm.]: 222
 [I 215, 14-15 Wellm.]: 222(827)
 2, 151 [I 216, 12-13 Wellm.]: 215(808)
 2, 152 [I 218, 9-219, 12 Wellm.]: 216(810)
 [I 218, 9-219, 1 Wellm.]: 215
 [I 219, 1-2 Wellm.]: 216
 2, 159 [I 224, 12 Wellm.]: 386
 [I 224, 17-20 Wellm.]: 224
 2, 171 [I 238, 15-239, 1 Wellm.]: 79(201)
 3, 3 [II 5, 11-13 Wellm.]: 214, 224
 3, 4 [II 7, 18-20 Wellm.]: 225
 [II 8, 3-10 Wellm.]: 225(836)
 3, 24 [II 35, 2-6 Wellm.]: 232(850)
 [II 35, 5 Wellm.]: 232
 3, 27 [II 37, 8-9 Wellm.]: 222
 [II 37, 9-38, 2 Wellm.]: 222(826)
 3, 29 [II 39, 8-9 Wellm.]: 222
 3, 31 [II 41, 3 Wellm.]: 223
 3, 35 [II 46, 13-47, 1 Wellm.]: 384(1315)
 [II 47, 9 Wellm.]: 220, 223
 [II 48, 1 Wellm.]: 221(821)
 [II 48, 6 Wellm.]: 221(821)
 3, 39 [II 52, 8-9 Wellm.]: 55(32)
 3, 43 [II 55, 7-8 Wellm.]: 384(1315)
 3, 45 [II 57, 9-10 Wellm.]: 224
 [II 58, 12 Wellm.]: 197
 [II 59, 8-9 Wellm.]: 386
 3, 48 [II 63, 10-11 καὶ 15 Wellm.]: 85-86
 3, 56 [II 69, 10-70, 1 Wellm.]: 86
 3, 60 [II 72, 11-12 Wellm.]: 86
 3, 70 [II 81, 3-5 Wellm.]: 218(815)
 [II 81, 4-5 Wellm.]: 223
 [II 81, 7-8 Wellm.]: 218
 3, 79 [II 93, 13-14 Wellm.]: 230
 [II 93, 14-15 Wellm.]: 231(847)
 3, 80 [II 95, 16 Wellm.]: 215(808)
 [II 95, 16-19 Wellm.]: 86
 [II 96, 10-11 Wellm.]: 185
 3, 82 [II 98, 14-16 Wellm.]: 83(232)
 [II 99, 5-7 Wellm.]: 83(232)
 3, 90 [II 105, 7 Wellm.]: 421
 3, 99 [II 111, 13-14 Wellm.]: 86
 3, 104 [II 115, 9 Wellm.]: 208
 [II 115, 9-12 Wellm.]: 209
 [II 116, 1-4 Wellm.]: 228
 3, 105RV [II 116, 11 Wellm.]: 418
 3, 109 [II 120, 13-14 Wellm.]: 267
 4, 24 [II 189, 6-8 Wellm.]: 212(803)
 4, 28 [II 191, 7-8 Wellm.]: 384
 4, 30 [II 193, 1-2 Wellm.]: 386-387
 4, 41 [II 198, 13 Wellm.]: 418
 4, 79 [II 241, 3-4 Wellm.]: 387
 4, 83 [II 244, 12 Wellm.]: 398
 4, 96 [II 254, 11-12 Wellm.]: 398
 4, 141 [II 284, 13-285, 1 Wellm.]: 384
 (1315)
 4, 148 [II 291, 12-13 Wellm.]: 186(725)
 4, 160 [II 305, 5-6 Wellm.]: 185
 4, 162 [II 307, 15-16 Wellm.]: 387
 4, 174 [II 324, 4-5 Wellm.]: 384(1315)

- 4, 189 [II 336, 15 Wellm.]: 384(1315)
 4, 190 [II 338, 6-7 Wellm.]: 384(1315)
 4, 190RV [II 337, 10-338, 3 Wellm.]: 347
 5, 6 [III 8, 23-9, 2 Wellm.]: 224
 [III 8, 23-9, 1 Wellm.]: 225(833)
 5, 13 [III 15, 14-16 Wellm.]: 239
 5, 14 [III 16, 4-5 Wellm.]: 212(803)
 5, 15 [III 16, 7-8 Wellm.]: 236, 236(863)
 5, 76 [III 46, 1-2 Wellm.]: 397
 5, 79 [III 49, 4 κ.ε. Wellm.]: 279
 5, 98 [III 68, 9-69, 7 Wellm.]: 332(1161),
 333(1162)
 5, 107 [III 78, 6-8 Wellm.]: 238
 [III 78, 6 Wellm.]: 238
 5, 109 [III 80, 18-81, 2 Wellm.]: 227(840)
 [III 80, 18-20 Wellm.]: 228
 [III 80, 18-19 Wellm.]: 227
 [III 80, 20-81, 1 Wellm.]: 231
 5, 113 [III 84, 8-9 Wellm.]: 397
 5, 116 [III 86, 15-16 Wellm.]: 398
 5, 117 [III 87, 3-4 Wellm.]: 219
 [III 87, 5-6 Wellm.]: 220(817)
 5, 120 [III 89, 11-13 Wellm.]: 219
 5, 124 [III 92, 14-16 Wellm.]: 323
Π. άπλ. φαρμ.
 114(436)
 1, 14 [III 156, 22 Wellm.]: 399(1357)
 [III 157, 2-3 Wellm.]: 172(687)
 1, 29 [III 162, 3-4 Wellm.]: 172(687)
 1, 73 [III 180, 2-3 Wellm.]: 192
 1, 90 [III 186, 14 Wellm.]: 235(857)
 1, 111 [III 295, 5 Wellm.]: 387
 1, 150 [III 208, 15-16 Wellm.]: 347(1205)
 1, 169 [III 216, 20-21 Wellm.]: 265(971),
 368
 1, 174 [III 219, 7-8 Wellm.]: 208
 1, 179 [III 220, 9-10 Wellm.]: 215
 1, 195 [III 225, 2-3 Wellm.]: 217
 1, 200 [III 227, 9 και 228, 1-2 Wellm.]:
 197
 1, 204 [III 228, 22-229, 2 Wellm.]: 352-
 353
 2, 6 [III 244, 10-11 Wellm.]: 403
 2, 48 [III 263, 13-14 Wellm.]: 406
 2, 114 [III 296, 25-26 Wellm.]: 165
 2, 120-168 [III 299, 25-317, 8 Wellm.]:
 86
 2, 120 [III 300, 1-3 Wellm.]: 214
 [III 300, 10-25 Wellm.]: 217
 [III 300, 14-15 Wellm.]: 215
 [III 300, 15 Wellm.]: 220
 [III 300, 19 Wellm.]: 237
 [III 300, 20-21 Wellm.]: 216
 [III 300, 23-24 Wellm.]: 220
 2, 122 [III 301, 9-12 Wellm.]: 217
 [III 301, 9-11 Wellm.]: 225
 [III 301, 16-17 Wellm.]: 226
 [III 302, 4-5 Wellm.]: 224
 [III 302, 5 Wellm.]: 224
 [III 302, 7 Wellm.]: 233
 [III 302, 17-18 Wellm.]: 222
 2, 123 [III 303, 1-3 Wellm.]: 227, 228
 [III 303, 1-2 Wellm.]: 221
 [III 303, 3-4 Wellm.]: 220
 [III 303, 4-5 Wellm.]: 235
 [III 303, 6-7 Wellm.]: 231
 [III 303, 7-8 Wellm.]: 239
 [III 303, 9-10 Wellm.]: 228
 [III 303, 16 Wellm.]: 232
 2, 124 [III 303, 19-20 Wellm.]: 239
 [III 303, 24-304, 2 Wellm.]: 236
 2, 125 [III 304, 3-4 Wellm.]: 239
 2, 126 [III 304, 7-22 Wellm.]: 237(865)
 [III 304, 16-17 Wellm.]: 238
 [III 304, 18 Wellm.]: 208, 229, 231
 2, 127 [III 305, 1-20 Wellm.]: 237(865)
 [III 305, 8 Wellm.]: 226
 [III 305, 14-15 Wellm.]: 237
 [III 305, 17 Wellm.]: 227
 [III 305, 19-20 Wellm.]: 238
 2, 114 [III 296, 25-26 Wellm.]: 165
 2, 128 [III 305, 23 Wellm.]: 240
 [III 306, 1 Wellm.]: 240
 [III 306, 2-3 Wellm.]: 240

- 2, 131 [III 306, 14-15 Wellm.]: 238
 2, 141 [III 309, 22 Wellm.]: 377(1297)
 2, 145 [III 310, 20 Wellm.]: 225(833)
 2, 147 [III 311, 12 Wellm.]: 225(833)
 2, 150 [III 311, 20-22 Wellm.]: 385(1319)
 2, 162 [III 315, 3-6 Wellm.]: 400
 2, 163 [III 315, 9-12 Wellm.]: 399
 3, 164 [III 315, 18 Wellm.]: 226

[ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ]

Π. δηλητ.

προοίμιον

- [σ. 7, 9-10 Spr.]: 402
 [σ. 7, 10 Spr.]: 318
 [σ. 12, 11-13 Spr.]: 398
 [σ. 14, 7-8 Spr.]: 363
 1 [σ. 15, 14-15 Spr.]: 318
 3 [σ. 18, 8-9 Spr.]: 405
 5 [σ. 21, 2-3 Spr.]: 402-403
 6 [σ. 21, 6-9 Spr.]: 382
 11 [σ. 25, 5-6 Spr.]: 391(1339)
 14 [σ. 26, 6 και 13-14 Spr.]: 377
 17 [σ. 28, 8-9 Spr.]: 369
 19 [σ. 29, 11-12 Spr.]: 377
 [σ. 30, 1-2 Spr.]: 385
 21 [σ. 31, 3-5 Spr.]: 384
 [σ. 31, 3-4 Spr.]: 383(1313)
 23 [σ. 33, 5-6 Spr.]: 318
 [σ. 33, 15 Spr.]: 397
 25 [σ. 34, 14 Spr.]: 377
 [σ. 35, 1-5 Spr.]: 401
 [σ. 35, 2-4 Spr.]: 384
 [σ. 35, 4 Spr.]: 399(1359)
 26 [σ. 35, 13-15 Spr.]: 399
 28 [σ. 37, 3-4 Spr.]: 389
 Π. ιοβ.
 προοίμιον [σ. 55, 17-56, 2 Spr.]: 278(1011),
 279(1015)
 1 [σ. 59, 1-4 Spr.]: 84(235)
 [σ. 59, 3-4 Spr.]: 155(625)
 2 [σ. 59, 15-16 Spr.]: 156(628)
 [σ. 61, 8-9 Spr.]: 158
 [σ. 62, 12-13 Spr.]: 160, 417

- 3 [σ. 64, 16-17 Spr.]: 160(641)
 4 [σ. 67, 3-5 Spr.]: 189(733)
 7 [σ. 68, 11-12 Spr.]: 207(796)
 8 [σ. 69, 4-5 Spr.]: 206(790)
 15 [σ. 72, 9-11 Spr.]: 56(41)
 18 [σ. 74, 1-4 Spr.]: 55(35)
 19 [σ. 74, 9 Spr.]: 272
 [σ. 74, 13-14 Spr.]: 173(691)
 [σ. 74, 14-75, 5 Spr.]: 279(1015)
 [σ. 75, 13-14 Spr.]: 175(698)
 [σ. 77, 10 Spr.]: 173(690)
 [σ. 77, 16-78, 1 Spr.]: 56(39)
 20 [σ. 80, 7-10 Spr.]: 182(717)
 21 [σ. 81, 5-10 Spr.]: 191
 [σ. 81, 6-10 Spr.]: 374
 23 [σ. 82, 5-7 Spr.]: 419
 27 [σ. 85, 13 Spr.]: 235(857)
 [σ. 86, 15-87, 1 Spr.]: 282(1025)
 [σ. 87, 1-7 Spr.]: 55(36)
 33 [σ. 90, 5-8 Spr.]: 279(1015)

ΕΚΑΤΑΙΟΣ Ο ΑΒΔΗΡΙΤΗΣ

ἀπ. 25 Jacoby: 54, 376(1293)

ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑΣ

Πανάρ. (Π. αἰρέσ.) [τ. 2, σ. 59, 14 Holl]:
 399(1360)

ΕΡΑΣΙΣΤΡΑΤΟΣ Ο ΙΟΥΛΙΗΤΗΣ

ἀπ. 278A Garof.: 56(43)
 278B(b) Garof.: 55(35)
 279 Garof.: 56(39)
 280a Garof.: 57(44)
 280b Garof.: 57(44)
 280c Garof.: 56(41), 57(44)
 281 Garof.: 233
 281a Garof.: 56(42), 199(761)
 281B Garof.: 55(36), 56(42)
 282 Garof.: 56(37), 57(46)
 283 Garof.: 179

ΕΡΕΝΝΙΟΣ ΦΙΛΩΝ ΒΥΒΑΙΟΣ

ἀπ. 2, 90 Jacoby: 54

ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ Ο ΤΑΡΣΕΥΣ

Π. εύρέσ. 3, 9: 272(993)

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙCUM GENUINUM

α 1384, 6-7: 67(122)

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙCUM MAGNUM

168, 12-14: 67(122)

ΕΥΔΗΜΟΣ

ἀπ. 41 Tecusan: 84(236)

42 Tecusan: 84(236)

43 Tecusan: 84(236)

115 Tecusan: 69(132), 84(234)

253 Tecusan: 84(235)

266 Tecusan: 84(237)

274 Tecusan: 84(235)

316 Tecusan: 84(237)

317 Tecusan: 84(237)

ΕΥΣΕΒΙΟΣ Ο ΠΑΜΦΙΛΟΥ

Εύαγγ. προπ.

1, 10: 54

2, 1: 54

Εἰς τὸ κ. Λουκ. 24 [PG 24, 537]: 181(715)

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἄλωσ. Θεσσαλ. [σ. 128, 26 Kyriakidis]: 272(993)*Παρεκβ. εἰς Ὅμ. Ἰλ.*

A 473 [I 212, 10-11 van der Valk]: 291(1048)

Γ 385 [I 672, 15 van der Valk]: 54

N 829 [III 562, 15-16 van der Valk]: 313

T 140-144 [IV 294, 8 van der Valk]: 272(993)

Ψ 726 [IV 824, 14-15 van der Valk]: 190 (736)

ΕΥΤΕΚΝΙΟΣ ΣΟΦΙΣΤΗΣ

Παράφρ. Νικάνδρ. Ἀλεξ.

Πίναξ [54 Παπαθωμ.]: 383

270-311 [σ. 69, 26-70, 1 Παπαθωμ.]: 384

[σ. 69, 24-25 Παπαθωμ.]: 283

[70, 21 Παπαθωμ.]: 383

335-363 [σ. 73, 18-19 Παπαθωμ.]: 402

465-494 [σ. 79, 4-5 Παπαθωμ.]: 411

537-566 [σ. 81, 23-24 Παπαθωμ.]: 366

567-593 [σ. 82, 16-17 Παπαθωμ.]: 411

[σ. 82, 16 κ.έ. Παπαθωμ.]: 409

594-610 [σ. 83, 28-29 Παπαθωμ.]: 389 (1334)

[σ. 84, 9-11 Παπαθωμ.]: 412-413

Παράφρ. Νικάνδρ. Θηρ.

80-96 [σ. 8, 22-24 Παπαθωμ.]: 268

[σ. 9, 5-6 Παπαθωμ.]: 169

282-319 [σ. 17, 31-18, 1 Παπαθωμ.]: 196

[σ. 18, 11-13 Παπαθωμ.]: 404

372-383 [σ. 22, 6-8 Παπαθωμ.]: 404

384-395 [σ. 22, 24-25 Παπαθωμ.]: 404

759-768 [σ. 42, 16 Παπαθωμ.]: 404

ΖΩΠΥΡΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

ἀπ. 267a Deichgr.: 71(145), 72(146)

267b Deichgr.: 72(147)

267c Deichgr.: 72(148)

ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ Ο ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΣ

ἀπ. 209 Deichgr. = 6 Guard. (σ. 107): 58(52)

209, 26-32 Deichgr. = 6 Guard. (σ. 107): 74(165)

209, 33-37 Deichgr. = 6 Guard. (σ. 107): 74(164)

210a Deichgr. = μαρτ. 26 Guard. (σ. 158): 74(161)

210b Deichgr. = 37 Guard. (σ. 158-159): 74(163)

232 Deichgr. = 27 Guard. (σ. 140): 74(166)

ΗΡΟΦΙΛΟΣ Ο ΧΑΛΚΗΔΟΝΙΟΣ

ἀπ. 16a von Staden: 136(544)

ΗΡΩΔΙΑΝΟΣ, ΑΙΔΙΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

Π. καθολ. προσωδ. [τ. III/1/1, σ. 44, 13-14 Lenz]: 85(243)*Π. κλίσ. ὄνομ.* [τ. III/2/2/1, σ. 742, 4-5 Lenz]: 85(243)

ΗΕΥΧΙΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

Λέξ. δ 1148 (διαμάττειν): 159

ΘΕΜΙΣΤΙΟΣ

Π. φιλ. 282a 2: 54

ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΧΡΥΣΟΒΑΛΑΝΤΗΣ [NONNOS]

Σύν. ἐν ἐπιτ. ἰατρ.

- 1-4 [τ. 2, σ. 368-372 Bernard]: 121
 261-271 [τ. 2, σ. 294-325 Bern.]: 121
 273 [τ. 2, σ. 332-335 Bern.]: 121
 275 [τ. 2, σ. 340-342 Bern.]: 121
 276 [τ. 2, σ. 342-343 Bern.]: 121
 277 [τ. 2, σ. 344 Bern.]: 121
 278 [τ. 2, σ. 344-346 Bern.]: 121
 279 [τ. 2, σ. 348 Bern.]: 121
 280 [τ. 2, σ. 350 Bern.]: 121
 281-283 [τ. 2, σ. 350-356 Bern.]: 121

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΠΡΩΤΟΣΠΙΘΑΡΙΟΣ

Π. οὐρ. 6, 15: 321

ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ Ο ΕΡΕΣΙΟΣ

*ἀπ. 178 Wimmer: 53(26)**Π. φυτ. ἰστ. 3, 7, 6: 383**Χαρακτ. 16, 10: 159*

ΓΕΡΟΦΙΛΟΣ

Πῶς ὀφείλ. διαίτ. [Π 462, 6-8 Delatte]:

315

ΙΩΒΑΣ Β'

ἀπ. 102 Jacoby: 83(231)

ΙΟΥΛΙΟΣ ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ, ΣΕΕΤΟΣ

Κεστοί (ἀπ.):

2, 7 Vieillefond: 115(441), 372

3, 21-33 Vieillefond: 115(442)

3, 32 Vieillefond: 235(857)

7, 1 Vieillefond: 146(585)

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ Α'

Νεαρά 17 [III 121, 28 Schöll-Kroll]:

272 (993)

ΙΠΠΙΑΤΡΙΚΑ

Ἰππιατρ. (Hipp. Ber.)

2, 12 [CHG I 19, 14-15 O.-H.]: 366

2, 20 [CHG I 24, 17-18 O.-H.]: 333(1163)

5, 3 [CHG I 41, 7-9 O.-H.]: 330(1157)

22, 8 [CHG I 105, 18-19 O.-H.]: 330(1157)

26, 7 [CHG I 127, 17-19 O.-H.]: 169

33, 2 [CHG I 165, 5-6 O.-H.]: 172(687)

42, 5 [CHG I 212, 19-21 O.-H.]: 373(1280)

47, 1 [CHG I 222, 5-6 O.-H.]: 172

47, 3 [CHG I 222, 25-26 O.-H.]: 172

51, 5 [CHG I 229, 13-14 O.-H.]: 352

52, 13 [CHG I 234, 18-19 O.-H.]: 352

66, 4 [CHG I 260, 9-10 O.-H.]: 269(983)

69, 7 [CHG I 271, 10-11 O.-H.]: 323(1133)

74, 5 [CHG I 284, 24 O.-H.]: 323(1133)

86, 6 [CHG I 310, 14-15 O.-H.]: 421

87, 3 [CHG I 315, 6-8 O.-H.]: 347(1204)

100, 8 [CHG I 347, 5-6 O.-H.]: 172

101, 9 [CHG I 350, 21 O.-H.]: 330(1157)

118 [CHG I 379, 21-22 O.-H.]: 323(1133)

119 [CHG I 380, 5-10 O.-H.]: 323(1133)

129, 33 [CHG I 392, 2 O.-H.]: 330(1157)

129, 54 [CHG I 398, 21-22 O.-H.]: 343
(1190)

141 [CHG I 427, 9-10 O.-H.]: 285

Ἰππιατρ. (Hipp. Cant.)

4 [CHG II 127, 17-18 O.-H.]: 269(983)

10, 12 [CHG II 144, 11 O.-H.]: 172

11, 13 [CHG II 149, 18-20 O.-H.]: 264
(969)13, 2 [CHG II 150, 27-151, 1 O.-H.]:
347(1205)

31, 2 [CHG II 166, 25-26 O.-H.]: 355

39, 3 [CHG II 171, 20-21 O.-H.]: 394

41, 3 [CHG II 173, 3 O.-H.]: 171(685)

69, 2 [CHG II 200, 20 O.-H.]: 172(689)

71-72 [CHG II 205, 13-212, 21 O.-H.]:
121, 122(485)71, 18 [CHG II 209, 25-210, 3 O.-H.]:
287(1037)

[CHG II 210, 13 O.-H.]: 235(857)

71, 23 [CHG II 211, 19-24 O.-H.]: 105
(390)71, 25 [CHG II 212, 1-5 O.-H.]: 62(81),
167(675)

74 [CHG II 213, 14-15 O.-H.]: 403

80, 2 [CHG II 217, 6 O.-H.]: 171(685)

99, 3 [CHG II 241, 20-23 O.-H.]: 338

- 108, 1 [CHG II 248, 23-25 O.-H.]: 175
(700)
Ἱππιατρ. (Hipp. Par.)
- 29 [CHG II 32, 11-13 O.-H.]: 264(969)
- 331 [CHG II 56, 1-2 O.-H.]: 353
- 277 [CHG II 53, 1-2 O.-H.]: 269(983)
- 921 [CHG II 91, 17-18 O.-H.]: 411
- 1106 [CHG II 108, 25-109, 1 O.-H.]:
373(1280)
- 1114 [CHG II 109, 22-23 O.-H.]: 323
(1133)
Ἱππιατρ. (Addit. Lond.)
- 36 [CHG II 261, 5 O.-H.]: 172(689)
Ἱππιατρ. (Exc. Lugd.)
- 27, 27 [CHG II 280, 8-9 O.-H.]: 323
(1133)
- 84 [CHG II 294, 31-32 O.-H.]: 284
- 125, 5 [CHG II 300, 13-14 O.-H.]: 323
(1133)
- 169 [CHG II 307, 9-10 O.-H.]: 373(1280)
- ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ Ο ΚΩΟΣ
Αφορισμ. 2, 42 [IV 482, 7-8 L.]: 132
7, 79 καὶ 80 [IV 604, 8 L.]: 382
Ἐπιδημ. Ε' 1, 24 [V 224, 4 L.]: 382
Ἐπιδημ. ΣΤ' 6, 3 [V 324, 3-6 L.]: 120
Π. ἀρχ. ἰητρ. 12, 26 [I 610, 7 L.]: 313
Π. γυν. 109 [VII 426, 15 L.]: 292
Π. ἐντ. παθ. 9 [VII 188, 15-16 L.]: 407
- ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ
Ἀρεοπαχ. 52, 2: 274
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΑΚΤΟΥΑΡΙΟΣ
Π. διαγν. παθ.
2, 2 [II 426, 10 Ideler]: 197
[II 427, 29 Ideler]: 197
[II 428, 12-13 Ideler]: 197
Π. ψυχ. πνεύμ.
1, 12 [I 333, 27 Ideler]: 197
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΑΛΗΝΟΣ
Ἐξήγ. Ἡσιόδ. Θεογ. 775 [σ. 349, 19 Flach]:
364
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΛΛΑΛΑΣ
Χρονογρ. 12, 22 [σ. 224, 33-38 Thurn]:
142(572)
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΟΒΑΙΟΣ
Ἀνθολ. 1, 31, 6: 363
1, 38, 3: 194(750)
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΠΟΝΟΣ
Εἰς Ἀριστοτ. Μετεωρολ.
Α 4 [CAG XIV/1, σ. 62, 16]: 364
[CAG XIV/1, σ. 62, 24-25]: 364
Εἰς Ἀριστοτ. Ἀναλυτ. ὕστ.
Π 12 [CAG XIII/3, σ. 395, 22]: 363
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ
Εἰς ἄγ. Ἰγνάτ. [PG 50, 587]: 181(715)
Εἰς Ψαλμ. ρα' [PG 55, 640]: 181(715)
Ἵπόμν. εἰς πρὸς Ἐφεσ. ἐπιστ., Ὅμ. ΙΑ'
[PG 62, 85]: 400(1362)
- ΙΩΣΗΠΟΣ, ΦΛΑΒΙΟΣ
Ἰουδ. ἀρχ. 3, 27: 203
- ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ
Ἰαμβ. 195, 23-24: 285(1034)
- [ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΗΣ Ο ΟΛΥΝΘΙΟΣ]
Διήγ. Ἀλεξ. (rec. α)
1, 13, 6, 3: 202
3, 34, 4, 1: 288
3, 34, 4, 3: 376(1293)
- ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ
Ἐκλογ. προφ. 11, 1: 274
- ΚΟΣΜΑΣ ΙΝΔΙΚΟΠΛΕΥΣΤΗΣ
[*Χριστ. τοπογρ.*] 2, 62: 203
- ΚΡΑΤΕΥΑΣ Ο ΡΙΖΟΤΟΜΟΣ
ἀπ. 1 Wellm.: 72
2 Wellm.: 72
5 Wellm.: 73, 292
7 Wellm.: 73
10 Wellm.: 73
- ΚΤΗΣΙΑΣ Ο ΚΝΙΔΙΟΣ
ἀπ. 451 (*Ἰνδικά*): 54

ΚΥΡΑΝΙΔΕΣ

- 1, 7, 17-20 [σ. 50 Kaim.]: 115(438)
 1, 16, 33 [σ. 82 Kaim.]: 90(267)
 1, 21, 68 [σ. 95 Kaim.]: 115(438)
 1, 24, 100-110 [σ. 110 Kaim.]: 115(438)
 2, 3, 23 [σ. 118 Kaim.]: 376
 2, 4, 23-26 [σ. 121 Kaim.]: 115(438)
 2, 5, 25-26 [σ. 124 Kaim.]: 115 (438)
 2, 11, 25-28 [σ. 135 Kaim.]: 115(438)
 2, 24, 1-3 [σ. 155 Kaim.]: 115(438)
 2, 27, 3-4 [σ. 159 Kaim.]: 115(439)
 2, 39, 25 [σ. 175 Kaim.]: 197
 2, 42, 3-4 [σ. 182 Kaim.]: 115(439)
 3, 3, 7-8 [σ. 194 Kaim.]: 411(1389)
 3, 6, 6 [σ. 196 Kaim.]: 115(438)
 3, 31, 3-4 [σ. 217 Kaim.]: 115(439)
 3, 47, 4 [σ. 233 Kaim.]: 115(439)
 3, 48, 6 [σ. 234 Kaim.]: 115(439)
 3, 51, 5-7 [σ. 238 Kaim.]: 115(439)
 3, 53, 5-7 [σ. 241 Kaim.]: 115(439)
 4, 28, 20 [σ. 265 Kaim.]: 411(1389)
 4, 40, 3-5 [σ. 274 Kaim.]: 115(439)
 4, 62, 2-7 [σ. 287 Kaim.]: 115(439)

ΚΥΡΙΑΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Εἰς Ἡσαΐαν [PG 70, 977]: 183

ΛΕΩΝ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΣ

- Σύν. Ιατρ.*
 2, 20 [σ. 125, 14-16 Erm.]: 364(1253)
 4, 1 [σ. 153, 5-6 Erm.]: 246
 4, 11 [σ. 157, 25-27 Erm.]: 246
 5, 22 [σ. 185, 1-2 Erm.]: 246
 7, 10 [σ. 209, 24-26 Erm.]: 246

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ΣΑΜΟΣΑΤΕΥΣ

Συμπ. 9: 285(1034)

[ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ]

- Λούκ.*
 38: 159
 47: 159
Χαρίδ. 25: 411

ΜΑΓΙΚΟΙ ΠΑΠΥΡΟΙ

4, 3089: 203

ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ

Π. διαφ. ἀπόρ. 48, 135: 203

ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Π. τῆς τοῦ ἀνθρ. κατασκ.
προοίμιον [σ. 24, 7-8 Cramer]: 330
 1 [σ. 57, 17-18 Cr.]: 202(774)

ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ

Ἐκ τοῦ «ἔμελλεν ἄρα» 61, 34-35: 364

ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ Ο ΚΟΛΟΦΩΝΙΟΣ

Ἄλεξ.
 139-144: 388(1331)
 193: 67(122)
 279-280: 384
 458: 67(122)
 567-570: 409
 567: 411
 609-610: 412
Θηρ.
 80-81: 266
 87-90: 268
 239-241: 313
 286-287: 196
 377-395: 67(122)
 435-436: 382
Ὀφιακά
 ἀπ. 31 Gow – Scholfield: 54

ΝΟΥΜΗΝΙΟΣ ΗΡΑΚΛΕΩΤΗΣ

ἀπ. 589 Lloyd-Jones – Parsons: 60(67)
 590 Lloyd-Jones – Parsons: 60(68)
 591 Lloyd-Jones – Parsons: 60(68)
 592 Lloyd-Jones – Parsons: 60(68)
 593 Lloyd-Jones – Parsons: 61(71, 72)
 594 Lloyd-Jones – Parsons: 61(72)

ΝΥΜΦΙΣ ΗΡΑΚΛΕΩΤΗΣ

ἀπ. 9 Jacoby: 382

ΞΕΝΟΦΩΝ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ

Ἀπομν. 2, 1, 13: 272(993)

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΣ

Ερμ. ἀποκαλύψ. [σ. 230, 6-7 Hoskier]:
 181(715)

ΟΛΥΜΠΙΟΔΩΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

Εἰς Ἄριστοτ. Μετεωρολ.

Π 4 [CAG XII/2, σ. 177, 5-6]: 364

[CAG XII/2, σ. 196, 33]: 364

[*Εἰς Πλάτ. Φαίδ.*] 5, 2: 181(715)

ΟΡΕΙΒΑΣΙΟΣ ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΣ

Ἰατρ. συν.

1, 4 [CMG VI/1/1, σ. 9, 9-10]: 180(711)

3, 2 [CMG VI/1/1, σ. 70, 9]: 366

4, 7 [CMG VI/1/1, σ. 104, 4]: 369

4, 9 [CMG VI/1/1, σ. 107, 18-19]: 369

5, 2 [CMG VI/1/1, σ. 115, 13-14]: 186
(725)5, 25 [CMG VI/1/1, σ. 143, 26-28]: 116
(444)

5, 32 [CMG VI/1/1, σ. 151, 12-14]: 417

6, 22 [CMG VI/1/1, σ. 180, 3-5]: 116(444)

6, 31 [CMG VI/1/1, σ. 184, 25-26]: 189
(735)

[CMG VI/1/1, σ. 185, 4-5]: 292

7, 5 [CMG VI/1/1, σ. 205, 28-29]: 189
(735)

7, 9 [CMG VI/1/1, σ. 211, 16-17]: 189

7, 26 [CMG VI/1/1, σ. 233, 22-23]: 336

[CMG VI/1/1, σ. 236, 17-18]: 336

[CMG VI/1/1, σ. 241, 1-2]: 406

8, 2 [CMG VI/1/1, σ. 250, 26 κ.έ.]: 186(725)

8, 3 [CMG VI/1/1, σ. 253, 25 κ.έ.]: 186(725)

8, 15 [CMG VI/1/1, σ. 264, 15]: 406

8, 39 [CMG VI/1/1, σ. 290, 9-10]: 206(786)

8, 44 [CMG VI/1/1, σ. 293, 24]: 192

8, 45 [CMG VI/1/1, σ. 295, 11-296, 4]: 142

8, 46 [CMG VI/1/1, σ. 296, 26]: 190

8, 47 [CMG VI/1/1, σ. 297, 29-30]: 306

[CMG VI/1/1, σ. 300, 20-21]: 419

9, 12 [CMG VI/1/2, σ. 12, 25-26]: 164(657)

9, 23 [CMG VI/1/2, σ. 24, 29]: 171(685)

9, 27 [CMG VI/1/2, σ. 30, 11-12]: 116(444)

9, 48 [CMG VI/1/2, σ. 37, 2-3]: 116(444)

10, 3 [CMG VI/1/2, σ. 46, 15]: 169(682),
272(993)

10, 13 [CMG VI/1/2, σ. 58, 18]: 235(857)

10, 17 [CMG VI/1/2, σ. 59, 22-23]: 161
(643)

10, 18 [CMG VI/1/2, σ. 60, 3-6]: 365

10, 22 [CMG VI/1/2, σ. 64, 11-12]: 117
(452)

11, B 11 [CMG VI/1/2, σ. 94, 14]: 295

11, E 15 [CMG VI/1/2, σ. 101, 35-36]: 384

11, Z 2 [CMG VI/1/2, σ. 103, 30-31]:
375(1292)11, H 3 [CMG VI/1/2, σ. 104, 11-13]:
384(1315)11, K 47 [CMG VI/1/2, σ. 114, 24]: 369
(1266)12, Σ 35 [CMG VI/1/2, σ. 143, 22]: 376
[CMG VI/1/2, σ. 143, 24]: 37615, 1 A [CMG VI/1/2, σ. 242, 8-9]: 116
(445)

[CMG VI/1/2, σ. 244, 28]: 116(445)

15, 1 E [CMG VI/1/2, σ. 252, 25-26]:
116 (445)15, 2 [CMG VI/1/2, σ. 291, 1]: 399(1357)
[CMG VI/1/2, σ. 292, 5-8]: 116(444)

24, 26 [CMG VI/2/1, σ. 7, 28]: 200(764)

25, 1 [CMG VI/2/1, σ. 50, 10-11]: 198
44, 12 [CMG VI/2/1, σ. 125, 27-129, 4]:
334(1165)

[CMG VI/2/1, σ. 125, 28-29]: 334(1165)

44, 20 [CMG VI/2/1, σ. 141, 24-25]: 161
(643)44, 23 [CMG VI/2/1, σ. 147, 23-24]: 172
(687)

[CMG VI/2/1, σ. 147, 23]: 410

[CMG VI/2/1, σ. 147, 26]: 301

44, 27 [CMG VI/2/1, σ. 155, 13]: 172

[CMG VI/2/1, σ. 156, 17]: 172

45, 15 [CMG VI/2/1, σ. 168, 25-26]: 365
(1254)

45, 18 [CMG VI/2/1, σ. 174, 18-19]: 189

45, 29 [CMG VI/2/1, σ. 184, 28-190, 36]:
140

46, 1 [CMG VI/2/1, σ. 213, 27]: 172

46, 8 [CMG VI/2/1, σ. 218, 7-8]: 171

- 46, 20 [CMG VI/2/1, σ. 227, 9-11]: 161
 47, 6 [CMG VI/2/1, σ. 251, 23-24]: 173
 (690)
 47, 10 [CMG VI/2/1, σ. 255, 30-31]: 173
 (690)
 48, 19 [CMG VI/2/1, σ. 271, 1]: 410
 50, 9 [CMG VI/2/2, σ. 60, 29-30]: 160
 50, 53 [CMG VI/2/2, σ. 69, 27-28]: 285
 (1034)
Γατρ. συν. έκλ.
 12, 1 [CMG VI/2/2, σ. 190, 2-3]: 347(1205)
 15, 1 [CMG VI/2/2, σ. 190, 22-23]: 269
 (983)
 [CMG VI/2/2, σ. 198, 8]: 192
 31, 5 [CMG VI/2/2, σ. 196, 19]: 263
 31, 6 [CMG VI/2/2, σ. 196, 20-21]: 264
 33 [CMG VI/2/2, σ. 197, 11]: 351
 34, 5 [CMG VI/2/2, σ. 197, 32-33]: 309
 (1098)
 34, 9 [CMG VI/2/2, σ. 198, 8]: 192
 48, 9 [CMG VI/2/2, σ. 207, 20]: 356
 53, 4 [CMG VI/2/2, σ. 214, 34-36]: 180
 53, 9 [CMG VI/2/2, σ. 215, 28-29]: 419
 54, 20 [CMG VI/2/2, σ. 219, 31]: 333
 (1163)
 59, 2 [CMG VI/2/2, σ. 223, 38-39]: 386
 63, 1 [CMG VI/2/2, σ. 227, 11]: 117(453)
 [CMG VI/2/2, σ. 227, 11-12]: 117(455)
 63, 7 [CMG VI/2/2, σ. 228, 13-14]: 386
 69, 3 [CMG VI/2/2, σ. 232, 16-17]: 351
 74, 2 [CMG VI/2/2, σ. 241, 8-9]: 179
 75, 6 [CMG VI/2/2, σ. 244, 34]: 394
 75, 12 [CMG VI/2/2, σ. 245, 26-27]: 179
 81, 3 [CMG VI/2/2, σ. 256, 32]: 419
 87, 10 [CMG VI/2/2, σ. 265, 26]: 172
 89, 13 [CMG VI/2/2, σ. 268, 22-23]: 169
 92, 2 [CMG VI/2/2, σ. 271, 8]: 278
 92, 6 [CMG VI/2/2, σ. 271, 14]: 349
 104, 1 [CMG VI/2/2, σ. 283, 25-26]: 317
 (1115)
 [CMG VI/2/2, σ. 283, 27]: 301
 105, 12 [CMG VI/2/2, σ. 285, 19-21]: 180
 117-126 [CMG VI/2/2, σ. 291, 1-295,
 31]: 116, 116(446)
 117, 2 [CMG VI/2/2, σ. 291, 17]: 356
 117, 3 [CMG VI/2/2, σ. 291, 21 κ.έ.]: 305
 117, 6 [CMG VI/2/2, σ. 292, 11-12]: 165
 117, 8 [CMG VI/2/2, σ. 292, 17-20]: 116
 (447)
 117, 9 [CMG VI/2/2, σ. 292, 21]: 272
 118 [CMG VI/2/2, σ. 292, 25-293, 34]: 421
 123, 2 [CMG VI/2/2, σ. 295, 3-5]: 266(973)
 127-135 [CMG VI/2/2, σ. 295, 32-299,
 3]: 116, 116(447)
 128, 2 [CMG VI/2/2, σ. 296, 28]: 71(144),
 117(454)
 130 [CMG VI/2/2, σ. 297, 17]: 399
 [CMG VI/2/2, σ. 299, 2]: 117(453)
 135, 1 [CMG VI/2/2, σ. 299, 2]: 117(453)
 146, 17 [CMG VI/2/2, σ. 304, 35-37]:
 74(163)
Σύν. πρὸς Εὐστάθ.
 1, 29 [CMG VI/3, σ. 24, 23-24]: 169(682),
 272(993)
 2, 56 [CMG VI/3, σ. 47, 16]: 376
 2, 58 [CMG VI/3, σ. 50, 11]: 309(1099)
 3, 13 [CMG VI/3, σ. 65, 19-20]: 349
 3, 14 [CMG VI/3, σ. 67, 3-5]: 117(452)
 [CMG VI/3, σ. 67, 20-21]: 117(452)
 3, 19 [CMG VI/3, σ. 71, 9-11]: 169
 3, 28 [CMG VI/3, σ. 75, 6]: 176
 3, 35 [CMG VI/3, σ. 78, 4-5]: 353
 [CMG VI/3, σ. 79, 15-16]: 269(983)
 3, 42 [CMG VI/3, σ. 81, 29-30]: 286(1036)
 3, 67 [CMG VI/3, σ. 85, 16-23]: 101(344)
 3, 72 [CMG VI/3, σ. 87, 5]: 355
 3, 75 [CMG VI/3, σ. 87, 16-25]: 142
 3, 88 [CMG VI/3, σ. 92, 2]: 306
 3, 116 [CMG VI/3, σ. 98, 8-10]: 142
 3, 135 [CMG VI/3, σ. 101, 24 καὶ 102, 4]:
 179
 3, 136 [CMG VI/3, σ. 102, 16]: 179
 3, 137 [CMG VI/3, σ. 102, 23-24]: 179
 3, 139, [CMG VI/3, σ. 103, 12-13]: 180

- 3, 143 [CMG VI/3, σ. 104, 12]: 371
 3, 148 [CMG VI/3, σ. 105, 7]: 356
 3, 164 [CMG VI/3, σ. 107, 27]: 192
 6, 13 [CMG VI/3, σ. 193, 6-8]: 339
 6, 38 [CMG VI/3, σ. 206, 12-17]: 139
 6, 41 [CMG VI/3, σ. 207, 10-18]: 140
 7, 11 [CMG VI/3, σ. 218, 32-33]: 269(983)
 7, 16 [CMG VI/3, σ. 222, 2-3]: 171(685)
 7, 22 [CMG VI/3, σ. 227, 23]: 172
 7, 40 [CMG VI/3, σ. 237, 11]: 322
 7, 45 [CMG VI/3, σ. 238, 23-24]: 172(688)
 7, 47 [CMG VI/3, σ. 239, 9]: 171
 8, 4 [CMG VI/3, σ. 247, 27-28]: 278(1012)
 8, 5 [CMG VI/3, σ. 248, 1-10]: 140
 8, 7 [CMG VI/3, σ. 249, 27-30]: 140
 8, 9 [CMG VI/3, σ. 250, 24]: 117(455)
 8, 10 [CMG VI/3, σ. 250, 28-251, 4]: 140
 8, 12 [CMG VI/3, σ. 251, 12-252, 5]:
 116(448)
 8, 16 [CMG VI/3, σ. 253, 24-254, 14]: 140
 9, 4 [CMG VI/3, σ. 276, 18-20]: 286(1036)
 9, 23 [CMG VI/3, σ. 292, 13-14]: 401
 9, 35 [CMG VI/3, σ. 298, 28]: 171(685),
 172(687)
 9, 45 [CMG VI/3, σ. 305, 10-28]: 138
 9, 46 [CMG VI/3, σ. 306, 1-12]: 138(551)
 9, 47 [CMG VI/3, σ. 306, 13-19]: 138(551)
 9, 48 [CMG VI/3, σ. 306, 20-307, 7]:
 138(551)
 9, 49 [CMG VI/3, σ. 307, 8-15]: 138(551)
 9, 50 [CMG VI/3, σ. 307, 16-29]: 138(551)
 9, 51 [CMG VI/3, σ. 308, 1-11]: 138(551)
 9, 52 [CMG VI/3, σ. 308, 12-16]: 138(551)
 9, 53 [CMG VI/3, σ. 308, 17-24]: 138(551)
 9, 54 [CMG VI/3, σ. 308, 25-309, 7]:
 138(551)
 9, 55 [CMG VI/3, σ. 309, 8-29]: 138
 (551)
 9, 61 [CMG VI/3, σ. 312, 27-313, 3]: 286
 (1036)
Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.
 2, 1 K 38 [CMG VI/3, σ. 365, 11-12]: 419
- 3, 7 [CMG VI/3, σ. 403, 3]: 318(1119)
 [CMG VI/3, σ. 403, 5-6]: 402
 3, 25 [CMG VI/3, σ. 412, 31]: 269(983)
 3, 31 [CMG VI/3, σ. 415, 11-12]: 171(685)
 3, 38 [CMG VI/3, σ. 419, 40]: 172
 3, 45 [CMG VI/3, σ. 423, 4-5]: 333(1163)
 3, 56 [CMG VI/3, σ. 427, 29-30]: 172(688)
 3, 63-73 [CMG VI/3, σ. 430, 16-432,
 27]: 117(449)
 3, 63 [CMG VI/3, σ. 430, 16-20]: 51(15)
 [CMG VI/3, σ. 430, 23-25]: 367
 3, 71 [CMG VI/3, σ. 432, 3-9]: 53(24)
 [CMG VI/3, σ. 432, 7-8]: 165
 3, 72 [CMG VI/3, σ. 432, 11-12]: 305
 3, 73 [CMG VI/3, σ. 432, 31]: 117(455)
 [CMG VI/3, σ. 433, 1-2]: 117(450)
 [CMG VI/3, σ. 433, 9-11]: 117(451)
 4, 10 [CMG VI/3, σ. 443, 3-4]: 285(1033)
 4, 51 [CMG VI/3, σ. 456, 30-31]: 176
 4, 66 [CMG VI/3, σ. 461, 24-25]: 301
 4, 99 [CMG VI/3, σ. 480, 18]: 401
 4, 102 [CMG VI/3, σ. 483, 21]: 171(685)
 4, 111 [CMG VI/3, σ. 487, 21-22]: 235(857)
 4, 115 [CMG VI/3, σ. 489, 18-19]: 323
 (1133)
 4, 127 [CMG VI/3, σ. 494, 6-9]: 143(577)
Π. μέτρ. καὶ σταθμ.
 23 [Hultsch, *Metrol. script.*, τ. 1, σ. 245,
 23: 309(1099)
- ΟΣΤΑΝΗΣ
 ἄπ. 23 Bidez-Cumont: 132
- ΠΑΛΑΤΙΝΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ
 9, 125: 75(172)
- ΠΑΛΛΑΔΙΟΣ
Σχόλ. εἰς Ἴπποκρ. Ἐπιδημ. ΣΤ'
 3, 15 [II 93, 19-22 Dietz]: 356(1228)
 3, 22 [II 98, 20-22 Dietz]: 246
 5, 25 [II 147, 30-31 Dietz]: 330
 6, 4 [II 162, 13-20 Dietz]: 120(479)
- ΠΑΠΥΡΟΣ: P. Oxy. 19.221 (= Pack²
 1327): 67(122). Βλ. καὶ Μαγικοί πάπυροι

ΠΑΥΛΟΣ Ο ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

Ἐπιτ. λατρ.

- 1, 3 [CMG IX/1, σ. 9, 24]: 180(711)
 1, 14 [CMG IX/1, σ. 13, 20-21]: 382(1310)
 1, 39 [CMG IX/1, σ. 26, 23]: 382(1310)
 1, 43 [CMG IX/1, σ. 28, 29]: 382(1310)
 1, 47 [CMG IX/1, σ. 31, 6]: 399(1357)
 1, 52 [CMG IX/1, σ. 34, 17-18]: 169(682),
 272(993)
 1, 74 [CMG IX/1, σ. 53, 21]: 382(1310)
 2, 11 [CMG IX/1, σ. 86, 10-11]: 196
 2, 20 [CMG IX/1, σ. 100, 10]: 192
 2, 22 [CMG IX/1, σ. 101, 15-17]: 339
 2, 35 [CMG IX/1, σ. 109, 22]: 119(469)
 2, 52 [CMG IX/1, σ. 121, 11-15]: 140(556)
 2, 59 [CMG IX/1, σ. 125, 8-126, 20]: 422
 3, 2 [CMG IX/1, σ. 133, 15-16]: 176
 3, 3 [CMG IX/1, σ. 136, 5]: 356
 3, 16 [CMG IX/1, σ. 160, 5]: 119(469)
 3, 18 [CMG IX/1, σ. 163, 19-20]: 289(1044)
 [CMG IX/1, σ. 164, 11]: 380
 3, 19 [CMG IX/1, σ. 167, 12]: 278(1011)
 3, 21 [CMG IX/1, σ. 170, 4-5]: 386
 3, 22 [CMG IX/1, σ. 182, 23-24]: 302
 (1074)
 [CMG IX/1, σ. 184, 24-25]: 278(1011)
 3, 23 [CMG IX/1, σ. 189, 27-190, 1]: 333
 (1163)
 3, 24 [CMG IX/1, σ. 195, 17-18]: 269(983)
 3, 26 [CMG IX/1, σ. 202, 10-11]: 302
 [CMG IX/1, σ. 203, 12]: 371
 3, 27 [CMG IX/1, σ. 204, 19-20]: 347
 (1205)
 3, 30 [CMG IX/1, σ. 212, 5]: 351
 3, 32 [CMG IX/1, σ. 217, 30]: 119(467)
 3, 37 [CMG IX/1, σ. 225, 27]: 119(469)
 3, 42 [CMG IX/1, σ. 237, 27]: 302(1074)
 3, 44 [CMG IX/1, σ. 240, 4-6]: 119(466)
 [CMG IX/1, σ. 240, 24-25]: 402
 3, 48 [CMG IX/1, σ. 255, 13-15]: 405
 3, 49 [CMG IX/1, σ. 260, 6-7]: 386
 [CMG IX/1, σ. 260, 14-15]: 401
 3, 50 [CMG IX/1, σ. 261, 25-26]: 119(466)
 3, 56 [CMG IX/1, σ. 267, 28-268, 2]: 364
 (1253)
 3, 58 [CMG IX/1, σ. 269, 16-17]: 305
 [CMG IX/1, σ. 269, 20-21]: 264
 3, 59 [CMG IX/1, σ. 271, 5]: 171(685),
 172(687)
 [CMG IX/1, σ. 272, 23-24]: 271
 3, 64 [CMG IX/1, σ. 280, 27-28]: 351
 3, 68 [CMG IX/1, σ. 285, 27-28]: 278(1011)
 3, 77 [CMG IX/1, σ. 298, 17]: 351
 [CMG IX/1, σ. 298, 22-28]: 286(1036)
 3, 78 [CMG IX/1, σ. 312, 14-15]: 235(857)
 3, 79 [CMG IX/1, σ. 310, 3-4]: 172
 3, 80 [CMG IX/1, σ. 312, 4-6]: 291(1047)
 4, 5 [CMG IX/1, σ. 326, 30-31]: 373
 4, 7 [CMG IX/1, σ. 328, 20-21]: 323
 4, 12 [CMG IX/1, σ. 332, 2-3]: 303
 4, 20 [CMG IX/1, σ. 341, 4-5]: 302
 4, 29 [CMG IX/1, σ. 351, 17]: 171(685)
 4, 33 [CMG IX/1, σ. 354, 12-14]: 303
 [CMG IX/1, σ. 354, 13-14]: 418
 4, 43 [CMG IX/1, σ. 362, 11]: 356
 4, 44 [CMG IX/1, σ. 362, 27-28]: 171
 4, 48 [CMG IX/1, σ. 368, 24-25]: 334(1165)
 [CMG IX/1, σ. 368, 27-371, 3]: 334
 (1165)
 4, 57 [CMG IX/1, σ. 382, 23-25]: 365
 5, 1-66 [CMG IX/2, σ. 3-41]: 118(464)
 5, 1 [CMG IX/2, σ. 5, 16-18]: 263
 [CMG IX/2, σ. 5, 21-22]: 262
 5, 3 [CMG IX/2, σ. 9, 19-22]: 356
 [CMG IX/2, σ. 10, 21-23]: 279(1015)
 5, 4 [CMG IX/2, σ. 11, 12-13]: 166
 5, 6 [CMG IX/2, σ. 12, 1-2]: 189(733)
 5, 8 [CMG IX/2, σ. 13, 6-7]: 419
 5, 9 [CMG IX/2, σ. 14, 17]: 108(409)
 5, 12 [CMG IX/2, σ. 15, 3 κ.ε.]: 108(409)
 [CMG IX/2, σ. 15, 4]: 206
 [CMG IX/2, σ. 15, 15-16]: 172
 5, 13 [CMG IX/2, σ. 16, 4-5]: 193
 [CMG IX/2, σ. 16, 10-12]: 302(1074)

- [CMG IX/2, σ. 17, 5-6]: 421
 [CMG IX/2, σ. 17, 9-14]: 108(409)
 5, 17 [CMG IX/2, σ. 19, 26-27]: 201
 5, 18 [CMG IX/2, σ. 20, 9-11]: 57(44)
 5, 19 [CMG IX/2, σ. 20, 21-24]: 75(170)
 [CMG IX/2, σ. 21, 15-16]: 279(1015)
 5, 20 [CMG IX/2, σ. 21, 23-25]: 55(35)
 5, 24 [CMG IX/2, σ. 22, 16-23]: 58(54)
 5, 26 [CMG IX/2, σ. 23, 7-20]: 53(24)
 5, 28 [CMG IX/2, σ. 24, 23-26]: 88(257)
 [CMG IX/2, σ. 24, 26-25, 3]: 70(140)
 [CMG IX/2, σ. 24, 26]: 119(467)
 5, 30 [CMG IX/2, σ. 27, 6-7]: 363
 5, 32 [CMG IX/2, σ. 28, 13-14]: 405
 5, 36 [CMG IX/2, σ. 29, 26 κ.έ.]: 409(1386)
 5, 38 [CMG IX/2, σ. 30, 20-23]: 396
 5, 42 [CMG IX/2, σ. 32, 3]: 369(1266)
 [CMG IX/2, σ. 32, 9-10]: 391
 [CMG IX/2, σ. 32, 9]: 403
 5, 43 [CMG IX/2, σ. 32, 15-16]: 369
 5, 45 [CMG IX/2, σ. 33, 18]: 394
 5, 46 [CMG IX/2, σ. 34, 3]: 399(1357)
 5, 47 [CMG IX/2, σ. 34, 10 κ.έ.]: 383(1313)
 5, 48 [CMG IX/2, σ. 35, 15-16]: 403
 5, 50 [CMG IX/2, σ. 35, 24-26]: 382
 5, 53 [CMG IX/2, σ. 36, 27-28]: 385(1319)
 5, 55 [CMG IX/2, σ. 37, 19-21]: 397
 [CMG IX/2, σ. 37, 27]: 397
 5, 56 [CMG IX/2, σ. 38, 12-16]: 401(1364)
 [CMG IX/2, σ. 38, 12-13]: 384
 5, 57 [CMG IX/2, σ. 38, 22-23]: 399
 6, 29 [CMG IX/2, σ. 25, 17-19 και 26, 8-9]: 366
 6, 34 [CMG IX/2, σ. 73, 5-6]: 316-317
 6, 44 [CMG IX/2, σ. 85, 3-5]: 158
 6, 73 [CMG IX/2, σ. 114, 8-9]: 156
 6, 85 [CMG IX/2, σ. 127, 6-7]: 198
 6, 88 [CMG IX/2, σ. 133, 22-23]: 422
 6, 90 [CMG IX/2, σ. 142, 13]: 173(690)
 [CMG IX/2, σ. 142, 25-26]: 304(1080)
 6, 105 [CMG IX/2, σ. 159, 9-11]: 202(774)
 7, 3 [CMG IX/2, σ. 189, 17-18]: 88(257)
 [CMG IX/2, σ. 190, 8]: 384(1315)
 [CMG IX/2, σ. 216, 27]: 388
 [CMG IX/2, σ. 269, 14-15]: 388
 7, 4 [CMG IX/2, σ. 277, 14]: 190
 7, 11 [CMG IX/2, σ. 293, 1-298, 18]: 119
 (465)
 [CMG IX/2, σ. 296, 8-9]: 308(1095)
 [CMG IX/2, σ. 298, 7-18]: 292-293
 [CMG IX/2, σ. 308, 5-8]: 71(144),
 199(468)
 [CMG IX/2, σ. 312, 11-12]: 360
 7, 12 [CMG IX/2, σ. 317, 17-18]: 340
 [CMG IX/2, σ. 318, 18-21]: 143(579)
 [CMG IX/2, σ. 319, 4-9]: 143(580)
 7, 13 [CMG IX/2, σ. 327, 13]: 356
 7, 16 [CMG IX/2, σ. 346, 1]: 356
 3, 17 [CMG IX/2, σ. 364, 6]: 278
 [CMG IX/2, σ. 366, 17]: 347(1205)
 7, 18 [CMG IX/2, σ. 369, 23-24]: 169
 7, 19 [CMG IX/2, σ. 376, 12]: 278
 [CMG IX/2, σ. 377, 5-6]: 169
 [CMG IX/2, σ. 379, 27]: 235(857)
 7, 24 [CMG IX/2, σ. 396, 10-12]: 74(163)
- ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΚΑΙΟΣ
Π. νοσημ.
 1, 32-33 [σ. 51 Ier. Bio]: 180(711)
 2, 2 [σ. 52 Ier. Bio]: 180(711)
 17, 5-7 [σ. 74 Ier. Bio]: 380
 24, 23 [σ. 85 Ier. Bio]: 119(472)
 27 [σ. 88-89 Ier. Bio]: 119(470)
 27, 7-9 [σ. 88 Ier. Bio]: 380
 31 [σ. 92-95 Ier. Bio]: 422
 44, 29 [σ. 114 Ier. Bio]: 119(471, 472)
 51, 44-45 [σ. 123 Ier. Bio]: 119(472)
 63, 4-5 [σ. 142 Ier. Bio]: 422
 65, 5-6 [σ. 145 Ier. Bio]: 396
 67, 5 [σ. 147 Ier. Bio]: 422
 94, 23 [σ. 183 Ier. Bio]: 363
 116, 20-21 [σ. 207 Ier. Bio]: 119(472)
 123, 34-35 [σ. 214 Ier. Bio]: 132
- ΠΛΑΤΩΝ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ
Τίμ. 56b: 387

[ΠΛΑΤΩΝ]

Ἐπιν. 984d: 387

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Ο ΧΑΙΡΩΝΕΥΣ

Ἀντών. 71: 75(168)

Δημ. 20: 68(126)

Εἰς τὰ Νικάνδρ. Θηρ., ἀπ. 113-115 (σ. 72-73): 67(121)

Π. πρώτ. ψυχρ. 950 B-C: 160

Πρὸς ἡγεμ. ἀπαίδ. 782A: 272(993)

ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ, ΙΟΥΛΙΟΣ

Ὀνομαστ. 2, 145-146: 198

7, 110: 313

ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ Ο ΤΥΡΙΟΣ

Ὀμ. ζητήμ. 15, 668: 183

ΠΡΑΞΑΓΟΡΑΣ Ο ΚΩΣ

ἀπ. 118 Steckerl: 122(494)

119 Steckerl: 122(494)

120 Steckerl: 122(494)

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ, ΚΛΑΥΔΙΟΣ

Ἀποτελ. 4, 9, 10: 54

ΡΟΥΦΟΣ Ο ΕΦΕΣΙΟΣ

Π. ὄνομ. ἀνθρ. μορ.

77 [σ. 143, 8 D.-R. = σ. 45 Kow.]: 421

85 [σ. 144, 7 D.-R. = σ. 48 Kow.]: 198

[ΡΟΥΦΟΣ]

Ὀνομ. κ. ἀνθρ. 58 [σ. 235 D.-R.]: 198

ΣΟΥΔΑ

α 3745 Adler (Ἄρατος): 63(84)

α 3910 Adler (Ἄριστογένης Θάσιος): 64 (93)

β 481 Adler (Βῶλος, Δημόκριτος, φιλόσοφος): 50(12)

β 482 Adler (Βῶλος Μενδήσιος, Πυθαγόρειος): 50(12)

μ 194 Adler (Μαριανός): 68(123)

π 2277 Adler (Πρίαπος): 279(1013)

φ 634 Adler (φῶδες): 313

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

Ἐξήγ. εἰς Γαλην. πρὸς Γλαύκ. Θεραπ. [I 287, 10-11 Dietz]: 160

[Εἰς Μάγν.] Π. οὔρ. 11, 5: 155(627)

13, 4: 320

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ

Ἔθν., λ. Κορόπη: 67(122)

ΣΤΡΑΒΩΝ, ΓΕΩΓΡΑΦΟΣ

Γεωγρ. 10, 5, 19: 288

16, 4, 12: 262(966)

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑ

1418: 291(1048)

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΑΠΟΛΛΩΝ. ΡΟΔ. ΑΡΓΩΝ.

167: 291(1048)

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΑΡΑΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

367, 23-24: 321

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΝΕΦΕΛΑΙΣ

18a: 154

173: 301(1071)

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ ΕΙΔΥΛΛΙΑ

10, 1-3d (Βουκαῖος): 67(120)

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ ΝΕΚΡΙΚΟΥΣ ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ

(: Χάρων καὶ Ἑρμῆς) 77, 20, 2 [σ. 261 Rabe]: 181(715)

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΝΙΚΑΝΔΡΟΥ ΑΛΕΞΙΦΑΡΜΑΚΑ

65a 2-3 [σ. 53 Geym.]: 56(37)

279b 5-7 [σ. 114 Geym.]: 383

279b 6 [σ. 114 Geym.]: 384

312d 5-9 [σ. 123 Geym.]: 122(494)

360a 1-2 [σ. 134 Geym.]: 402

398a 2-4 [σ. 143 Geym.]: 122(494)

465b 6 [σ. 163 Geym.]: 411(1389)

534a 1-2 [σ. 184 Geym.]: 401(1365)

537a 9-11 [σ. 186 Geym.]: 65(105)

570g 12-15 [σ. 196 Geym.]: 59(59)

588a 3-5 [σ. 201 Geym.]: 122(494)

594a 2-4 [σ. 203 Geym.]: 59(59)

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΝΙΚΑΝΔΡΟΥ ΘΗΡΙΑΚΑ

2d [σ. 35, 6 Crugn.]: 54

52d [σ. 55, 1 Crugn.]: 54

- 118b [σ. 76, 15 Crugn.]: 54
 145d [σ. 86, 13-15 Crugn.]: 321
 150a [σ. 88, 5 Crugn.]: 54
 237a [σ. 114, 23-115, 2 Crugn.]: 60(68)
 257b [σ. 121, 13-15 Crugn.]: 60(68)
 491b [σ. 197, 2-6 Crugn.]: 66(112)
 519 [σ. 203, 15-16 Crugn.]: 60(68)
 637a [σ. 238, 15-16 Crugn.]: 60(67)
 [σ. 238, 18-19 Crugn.]: 384
 715a [σ. 262, 8-10 Crugn.]: 57(48)
 744c [σ. 269, 14-270, 2 Crugn.]: 364(1253)
 747 [σ. 270, 11-16 Crugn.]: 82(225)
 760b [σ. 274, 4-6 Crugn.]: 82(223)
 764a [σ. 276, 1-2 Crugn.]: 82(223)
 805-812 [σ. 286, 5-7 Crugn.]: 54
 858-859 [σ. 299, 5-6 Crugn.]: 57(48)
 932 [σ. 316, 1-5 Crugn.]: 84(241)
 [σ. 316, 1-2 Crugn.]: 84(239)
- ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΟΜΗΡΟΥ *ΙΛΙΑΔΑ*
 Ο 688b [IV 139, 2 Erbse]: 183
- ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ F ΟΡΕΙΒΑΣΙΟΥ *ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΩΝ (LIV. INC.)*
 13 [CMG VI/2/2, σ. 100, 16]: 138
- ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ R² ΟΡΕΙΒΑΣΙΟΥ *ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΩΝ*
 43, 36 [CMG VI/2/1, σ. 100, 1]: 163(655)
- ΣΩΡΑΝΟΣ Ο ΕΦΕΣΙΟΣ
Γυν.
 1, 3 [CMG IV, σ. 6, 23-24]: 180(711)
 2, 5 [CMG IV, σ. 56, 3-4]: 368
 2, 14 [CMG IV, σ. 72, 25-26]: 160-161
 2, 15 [CMG IV, σ. 74, 27-75, 1]: 318(1120)
 4, 25 [CMG IV, σ. 150, 25-27]: 189(735)
Π. σημ. καταγγ. 20 [CMG IV, σ. 158, 7]:
 421
- ΣΩΣΤΡΑΤΟΣ
 άπ. 1 Wellm.: 83(228)
 2 Wellm.: 82(223, 224)
 3 Wellm.: 82(223, 224)
 4 Wellm.: 82(225)
 5 Wellm.: 82(226)
- ΥΠΕΡΕΙΔΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ
Κ. Άριστ. αγ. β', άπ. 19: 54
- ΦΙΛΙΝΟΣ Ο ΚΩΟΣ
 άπ. 140 Deichgr.: 64, 65(99)
 141 Deichgr.: 64
 142 Deichgr.: 64, 64(98)
- ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ
Περὶ μουσικῆς: 291(1048)
- ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ, ΦΛΑΒΙΟΣ
Εἰκόνες 2, 33, 3: 285
- ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΣ
Π. ιοβ.
 1, 4 [CMG X/1/1, σ. 5, 2-4]: 84(235)
 4, 15 [CMG X/1/1, σ. 9, 6-10]: 76(174)
 [CMG X/1/1, σ. 8, 31-9, 1]: 76(174)
 5 [CMG X/1/1, σ. 9, 11-10, 15]: 53(24)
 5, 1 [CMG X/1/1, σ. 9, 12]: 108(402, 403)
 5, 2 [CMG X/1/1, σ. 9, 17-19]: 62(76)
 5, 5-6 [CMG X/1/1, σ. 10, 1-11;]: 81(216)
 5, 6 [CMG X/1/1, σ. 10, 6]: 116(447)
 5, 7 [CMG X/1/1, σ. 10, 11-12]: 76(134)
 6, 1-2 [CMG X/1/1, σ. 10, 18-22]: 62(76)
 6, 1 [CMG X/1/1, σ. 10, 17-18]: 108(404)
 [CMG X/1/1, σ. 10, 18-19]: 64(97)
 8 [CMG X/1/1, σ. 13, 21-24]: 111(422)
 10, 6 [CMG X/1/1, σ. 14, 25-15, 14]: 78
 (189)
 13 [CMG X/1/1, σ. 16, 24-26]: 61(70)
 14, 8 [CMG IX/1/1, σ. 18, 9-14]: 120(476)
 16, 9 [CMG X/1/1, σ. 22, 24-26]: 60(69)
 17, 8 [CMG X/1/1, σ. 24, 11-15]: 108(406)
 17, 9 [CMG X/1/1, σ. 24, 17-19]: 82(220)
 17, 10-11 [CMG X/1/1, σ. 24, 20-28;]:
 81(216)
 17, 12 [CMG X/1/1, σ. 24, 28-25, 4]: 56(42)
 19, 1-2 [CMG X/1/1, σ. 26, 8-13]: 81(216)
 20, 3 [CMG X/1/1, σ. 26, 27-27, 1]: 81(216)
 [CMG X/1/1, σ. 27, 1-2]: 61(75)
 21, 6 [CMG X/1/1, σ. 28, 12-14]: 62(76)
 22, 3 [CMG X/1/1, σ. 28, 25-29]: 57(44)

- 23, 3 [CMG X/1/1, σ. 30, 1-7]: 81(216)
 23, 4 [CMG X/1/1, σ. 30, 7-9]: 62(76)
 24, 3 [CMG X/1/1, σ. 30, 24-25]: 52(17)
 27, 3 [CMG X/1/1, σ. 33, 2-4]: 109(413)
 31, 3 [CMG X/1/1, σ. 35, 11-13]: 56(43)
 32, 3 [CMG X/1/1, σ. 36, 3-5]: 81(216)
 33, 3 [CMG X/1/1, σ. 36, 17-20]: 62(76)
 33, 5-6 [CMG X/1/1, σ. 37, 3-14]: 81(216)
 33, 7 [CMG X/1/1, σ. 37, 14 κ.έ.]: 108(403)
 34 [CMG X/1/1, σ. 37, 25-38, 2]: 109(414)
 35, 2 [CMG X/1/1, σ. 38, 13 κ.έ.]: 108(403)
 35, 3-4 [CMG X/1/1, σ. 38, 23;/26-28]:
 81(216)
 36, 1-3; [CMG X/1/1, σ. 39, 2 κ.έ.]: 76
 (134)
 37, 3 [CMG X/1/1, σ. 40, 7-13]: 62(76)
 37, 4 [CMG X/1/1, σ. 40, 16-18]: 108(405)
- ΦΙΛΩΝ Ο ΙΟΥΔΑΙΟΣ
Π. βίου Μωϋσ. 2, 180: 202
Π. κληρον. 273-274: 202
Π. μέρ. διαταγμ. 1, 72: 363
- ΦΩΤΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
Λέξ. φ 637 (φαλάγγια): 54
Βιβλιοθ. 221, 179b 26: 54
 265, 493a 12: 272(993)
- ANONYMUS BAMBERGENSIS
 σ. 411, 12-17 Sudhoff = σ. 66, 3-6 Stoll:
 136(544)
- ANONYMUS SANGALLENSIS
 137(547)
- ARS MEDICINAE
 σ. 418, 3-419, 4 Laux: 136(546)
 σ. 419, 5-14 Laux: 136(546)
- BYZANTIUS
Liber Byzantii:
 άπ.: 130(513), 132
- CAELIUS AURELIANUS
Cel. pass.
- [προοίμιον] [CMG VI/1/1, σ. 24, 19-23]:
 110(419)
 1, 4 [CMG VI/1/1, σ. 44, 30-31]: 110(419)
 [CMG VI/1/1, σ. 46, 22-23]: 110(419)
 2, 4 [CMG VI/1/1, σ. 142, 4-6]: 110(419)
 2, 25 [CMG VI/1/1, σ. 226, 15-17]: 110
 (420)
 3, 9-16 [CMG VI/1/1, σ. 350, 1-374, 25]:
 110(417)
 3, 9 [CMG VI/1/1, σ. 350, 11-12]: 66(107)
 3, 11 [CMG VI/1/1, σ. 354, 7-24]: 84(236)
 3, 13 [CMG VI/1/1, σ. 356, 5-20]: 84(236)
 3, 15 [CMG VI/1/1, σ. 366, 23-33]: 84(236)
 3, 17 [CMG VI/1/1, σ. 376, 12-15]: 110
 (418)
- [INITIA MEDICINAE]
 στίχ. 9-35 [σ. 48-49 Firpo]: 136(546)
 στίχ. 38-48 [σ. 49 Firpo]: 136(546)
 στίχ. 54-57 [σ. 52 Firpo]: 137(547)
- IUSTINUS, MARCUS IUNIANUS
Epit. Hist. Phil. Pomp. Trogi 36, 4, 3-4
 [σ. 250, 10-13 Seel]: 69(127)
- LIBER PASSIONALIS
 άπ.: 130(513)
- PHILUMENUS
 άπ. 1-4 (Λατιν.) [Puschmann, *Nachträge
 zu Alexander Trallianus*, σ. 16-72]:
 141, 142(568)
 άπ. 2: 179(709)
- PLINIUS SECUNDUS, C.
Nat. hist.
 11 (κατάλ. πηγών) [I 39, 21-23 Ian-
 Mayh.]: 58(50)
 11, 87-88 [II 310, 14-311, 7 Ian-Mayh.]:
 58(51)
 20, 86 [III 327, 24-25 Ian-Mayh.]: 59(65)
 20, 253 [III 375, 13-23 Ian-Mayh.]: 283
 (1026)
 21, 116 [III 418, 4-18 Ian-Mayh.]: 59(65)

- 22, 18-19 [III 445, 18-446, 11 Ian-Mayh.]: 59(65)
- 22, 18 [III 446, 4-6 Ian - Mayh.]: 74(166)
[III 446, 4-5 Ian - Mayh.]: 363(1246)
- 22, 31 [III 449, 14-450, 2 Ian-Mayh.]: 58(51), 59(65)
- 22, 59 [III 458, 12-14 Ian-Mayh.]: 58(51), 66(111)
- 24, 167 [IV 109, 14-16 Ian-Mayh.]: 58(51)
- 25, 77-79 [IV 141, 8-142, 9 Ian-Mayh.]: 83(232)
- 28, 161 [IV 330, 1 Ian-Mayh.]: 363(1247)
- 29, 20-21 [IV 375, 3-11 Ian-Mayh.]: 84(237)
- 30, 145 [IV 473, 3-7 Ian-Mayh.]: 50(12)
- 26 [σ. 24, 17 Scon.]: 179(709)
- 27 [σ. 24, 22-25, 3 Scon.]: 179(709)
- 28 [σ. 25, 13 Scon.]: 179(709)
- 30 [σ. 25, 20-22 Scon.]: 179(709)
- 31 [σ. 26, 1-2 Scon.]: 179(709)
- 32 [σ. 26, 10 Scon.]: 179(709)
- 34 [σ. 26, 18 Scon.]: 179(709)
- 37 [σ. 27, 11 Scon.]: 179(709)
- 61 [σ. 36, 7-8 Scon.]: 179(709)
- 63 [σ. 37, 4 Scon.]: 179(709)
- 75 [σ. 41, 20 Scon.]: 179(709)
- 82 [σ. 44, 2 Scon.]: 179(709)
- 192 [σ. 89, 19 Schon.]: 384
- 202 [σ. 93, 14 Scon.]: 179(709)
- 205 [σ. 94, 22 Scon.]: 179(709)
- 206 [σ. 94, 29 Scon.]: 179(709)
- 209 [σ. 97, 11 Scon.]: 179(709)
- SCRIBONIUS LARGUS
- Compos.*
- 10 [σ. 18, 27 Scon.]: 179(709)
- 22 [σ. 22, 14 Scon.]: 179(709)
- 23 [σ. 23, 10 Scon.]: 179(709)
- 24 [σ. 23, 18-19 Scon.]: 179(709)
- TACITUS, CORNELIUS
- Annal.*
- 4, 3: 84(237)
- 4, 8-11: 84(237)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Περιλαμβάνονται τὰ ὀνόματα τῶν γιατρῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὅταν μνημονεύονται ἀποσυσχετισμένα ἀπὸ τὰ χωρία τῶν ἔργων τους (διαφορετικὰ καταγράφονται στὸν Πίνακα τῶν χωρίων).

- Ἀβάσκαντος, γιατρός στὸ Λούγδουνο τῆς Γαλατίας: 49(8), 102(358)
- Ἀβικέννας, Ἄραβας γιατρός: 107, 151. Βλ. καὶ *ibn-Sina*.
- Ἀγαθίνος ὁ Λακεδαιμόνιος, Πνευματικὸς-Ἐκλεκτικὸς γιατρός, 110(417), 135, 136(544), 137
- Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός, γιατρός: 50(12), 54, 57(49), 61, 61(72), 61(74), 62, 62(76), 77, 78, 79, 80, 81), 71, 71(142), 72, 72(151), 88, 88(255), 104, 108, 117-118, 117(456, 457), 120(480), 123(495), 132, 133, 133(529), 138, 138(550), 139, 139(552, 554, 555), 140(559, 554), 141, 141(564), 142, 142(570, 572), 144, 147(588), 150, 151(605), 153, 165(664), 167, 174(694, 695), 177(705), 188, 193, 194, 195, 197, 198(760), 200(763), 202, 202(773), 203, 205, 206, 207, 207(795), 210, 210(800), 255, 255(930, 933), 258, 261(959, 960), 271, 272(993), 274(999), 277, 287(1037), 300(1069), 310, 311, 325, 325(1144), 327, 327(1150), 331, 332, 333, 343(1189), 345, 345(1198), 364, 364(1250), 389, 409
- Ἀθήναιος ὁ Ἀτταλεύς, Πνευματικὸς γιατρός: 136(544), 163-164
- Ἀθήναιος ὁ Ναυκρατίτης, γραμματικὸς κ.ἄ.: 52(17), 60(67)
- Αἰλιανός, σοφιστής: 57, 67, 82, 83(227), 83(231), 85
- Αἴλιος Γάλλος, *praefectus Aegypti* καὶ γιατρός (:): 77(182), 78-80, 78(194), 80(208), 91(275, 281), 94, 94(301), 102(353), 104(379), 280, 280(1019)
- Αἴλιος Γάλλος, *praefectus Aegypti*: 78(194) [πρόταση γιὰ διάκριση ἀπὸ τὸν προηγ.].
- Αἴλιος Προμῶτος Ἀλεξανδρεὺς, γιατρός: 111, 111(424), 132, 243-259 (*passim*)
- Αἰσχρίων, Ἐμπειρικὸς γιατρός, 243(871), 251(911), 345, 345(1199)
- Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος, ζωολόγος: 83, 83(227), 83(231), 84-85, 84(238, 241)
- Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανός, γιατρός: 71, 71(142), 88, 88(255), 119-120, 138, 141, 141(564, 567), 142(572), 144, 144(582), 151(605), 363(650), 183, 185, 187, 187(726), 188(729)
- Ἄλιεύς (εὐρετῆς φαρμάκου): 105
- Ἄνδρέας ὁ Καρύστιος, Ἡροφίλειος γιατρός: 65-66, 65(103, 104), 67, 92(288), 103(368), 110(417)
- Ἄνδρόμαχος ὁ νεώτερος, ἀρχιατρός τοῦ Νέρωνα: 71(141), 72, 72(147, 148), 76(176), 78, 78(190), 79, 80(211), 81, 88, 88(257), 89, 89(263, 264), 90-93, 90(267, 268), 91(278, 280), 95(310), 100(339), 102(360), 163, 234(855)

- Ἀνδρόμαχος ὁ πρεσβύτερος, ἀρχιατρός τοῦ Νέρωνα: 49, 71(141), 86-88, 86(246), 88(255), 89, 89(264), 90-93, 95(308), 106, 109, 109(411), 111, 112, 114, 114(435), 117, 117(455, 457), 119
- Ἄνδρων, γιατρός: 143
- Ἀντίγονος ὁ Νικαεύς, γιατρός: 49(7), 76, 76(175), 254, 255(932), 373(1281), 414 (1396). Βλ. ἐπίσης Ἀντίγονος γραμματικός καὶ Ἀντίγονος ὑπομνηματιστῆς *Θηριακῶν* Νικάνδρου.
- Ἀντίγονος γραμματικός, ὑπομνηματιστῆς *Θηριακῶν* Νικάνδρου: 67, 67(122), 76(175)
- Ἀντίγονος, ὑπομνηματιστῆς *Θηριακῶν* Νικάνδρου: 76(175). (Προτείνεται ἡ ταύτισή του μὲ τὸν γραμματικό).
- Ἀντίοχος Η΄ ὁ Φιλομήτωρ, βασιλιάς τῆς Περγᾶμου: 68(125), 69, 69(128), 77(181), 83-84, 104(381)
- Ἀντίπατρος (γενικά ὡς ὄνομα γιατρῶν): 80(209)
- Ἀντίπατρος, γιατρός (φαρμακολόγος): 70, 71(141), 80, 80(209), 80, 80(209, 211), 91(271), 92(283) [πιθανὸν ταυτίζεται μὲ τὸν ἐπόμεν.]
- Ἀντίπατρος, γιατρός: 80, 80(209)
- Ἄντυλλος, Πνευματικός γιατρός: 136, 136(544), 137
- Ἄντωνίνος ὁ Κῶος, γιατρός: 49(7), 101(345)
- Ἄντώνιος Μούσας, Μεθοδικὸς (:) γιατρός: 104, 104(386), 143, 143(577)
- Ἀνώνυμος [Αἴλιος Προμῶτος], γιατρός: 52, 61, 61(70), 61(74), 62, 62(77), 64, 65, 76, 80, 81, 108, 109(416), 111, 147(588), 150, 150(603), 153, 163, 163(650), 167, 168, 174(695), 177, 178(706), 191, 191(743), 205(785), 206, 207, 211, 243-414 (passim)
- [Ἀνώνυμος] (Garof.): 88(255), 129(504), 140(557)
- [Ἀνώνυμος] (συγγρ. τοῦ Π. χυμ., βρωμ. καὶ πομ.): 120
- [Ἀνώνυμος] (συγγρ. τοῦ Π. τροφ.): 120
- Ἄπελλῆς, γιατρός: 99, 99(333)
- Ἀπολλόδωρος (γενικά), γιατρός: 59(65)
- Ἀπολλόδωρος (ὁ ιολόγος), γιατρός: 47(2), 57-59, 57(47, 49), 58(51, 54), 59(58, 65), 66, 66(112), 67, 74, 74(165), 83, 83(228), 103(369), 104(380), 257(939)
- Ἀπολλόδωρος ὁ Κιτιεύς, γιατρός: 59(65)
- Ἀπολλόδωρος ὁ Ταραντῖνος, γιατρός: 59(65)
- Ἀπολλοφάνης ἀπὸ τῆ Σελεύκεια Πιερία (Συρία), γιατρός: 58, 66, 66(109, 112)
- Ἀπολλώνιος ἀρχιστράτωρ, γιατρός (:): 101(349). Βλ. καὶ τὸ ἐπόμεν. λ.
- Ἀπολλώνιος, ἀρχιατρός τοῦ αὐτοκράτορος [διόρθ. τοῦ Wellmann]: 101(349)
- Ἀπολλώνιος, Κλαύδιος, γιατρός: 101(349)
- Ἀπολλώνιος ὁ Μεμφίτης, Ἐμπειρικός γιατρός: 104(382, 383)
- Ἀπολλώνιος ὁ Μῦς, Ἡροφίλειος γιατρός: 71(145), 80-81, 80(213), 81(214), 98(328), 99, 99(329), 116(447), 150, 150(600), 164, 215, 217, 218, 219, 234, 235, 237, 239-240, 246, 246(889), 313
- Ἀπολλώνιος ὁ Περγαμηνός, γιατρός: 84 (236), 116(448), 150(600)
- Ἀραβᾶς Θεβαῖος, γιατρός: 102
- Ἄραβες (γιατροί): 123(495), 144
- Ἄρατος ἀπὸ τοὺς Σόλους τῆς Κιλικίας (Σολεύς), ἐποποιός: 51, 51(14), 62-63, 62(82), 63(90), 245(888)
- Ἄρειος ὁ Ταρσεύς, Μεθοδικὸς γιατρός: 154(618)
- Ἀρεταῖος ὁ Καππαδόκης, Πνευματικός γιατρός: 140(557)
- Ἀρίσταρχος ὁ Ταρσεύς, γιατρός: 105, 105 (388)
- Ἀριστογένης ὁ Θάσιος, γιατρός: 62, 64, 64 (92), 243(869)
- Ἀριστόνικος, γραμματικός: 254

- Ἀριστόξενος ὁ Ἡροφίλειος, γιατρός: 110 (417)
 Ἀριστοτέλης ὁ Σταγειρίτης, φιλόσοφος: 51, 52, 52(17), 57(48)
 Ἀριστοφάνης, κωμικός ποιητής: 88(255), 122(494)
 Ἄρπαλος, γιατρός: 92
 Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐρασιστράτειος (Σιδήτης), γιατρός: 110(417)
 Ἀρχίβιος, γιατρός: 91(282) [διαφορετικὸ πρόσωπο ἀπὸ τὸν ἐπόμενον]
 Ἀρχίβιος, γιατρός (στὴν Αὐλὴ τῶν Σελευκιδῶν): 91(282)
 Ἀρχιγένης ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια (Ἀπαμεύς), Πνευματικὸς γιατρός: 59, 61(73), 71, 71(141), 72, 88, 108-109, 108(401), 406, 409), 109(410), 117(457), 118(464), 128, 130, 130(509), 131, 131(517, 518), 133, 136(544), 137, 143, 150, 161, 161(645), 162, 162(649), 163(653), 164, 218, 218(814), 226, 251, 252(916), 253, 254(928), 256(936)
 Ἀσκληπιάδαιοι (γιατροί): 110(417)
 Ἀσκληπιάδης, Ἄρτόριος, γιατρός: 110 (417)
 Ἀσκληπιάδης ὁ Βιθυνός, γιατρός: 91(282), 110(417, 419)
 Ἀσκληπιάδης ὁ Φαρμακίων (ἢ Φαρμακευτὴς ἢ νεώτερος), γιατρός: 50, 58, 63, 65(106), 69, 69(132), 71, 71(141, 145), 72, 72(146), 74, 77, 78, 78(193), 79, 81, 81(214, 215), 83, 88(257, 91(282), 95(310), 96, 97-105, 97(324), 98(328), 101(345), 102(355, 360), 103(366, 376), 104(382), 105(388), 109, 109(416), 116(447), 117(457), 142(572), 143, 147(588), 345, 345(1199)
 Ἄτταλος Γ΄ Φιλομήτωρ, βασιλιάς τῆς Περγᾶμου, 68-69, 68(124)
 Ἄφρικανός, γιατρός: 115(442), 253, 371 (1272)
 Ἄφροδᾶς (Ἄφρόδας), γιατρός: 88-89, 88(256), 88(258), 90, 90(266), 91, 91(273), 95(310), 100(339)
 Βακχυλίδιος, γιατρός: 111(424), 252(915), 254, 255(932)
 Βάφουλλος, γιατρός: 49(7), 77
 Βελχιόνιος, γιατρός: 49(7), 79(205), 102
 Βῶλος [ἀντὶ Ὀρος]: 50(12). Βλ. καὶ Ὀρος ὁ Μενδήσιος.
 Γάϊος ὁ Ἡροφίλειος, γιατρός: 110(417)
 Γαληνὸς ἀπὸ τὴν Πέργαμο, γιατρός: 50, 50(12), 58, 63, 69, 70, 71, 73(155), 74, 74(162), 76, 77, 77(183), 78, 78(190), 80(208), 81(215), 86, 86(246), 87, 88, 88(258), 89, 90, 90(269), 91, 91(282), 92, 93, 95, 96, 97, 98, 98(326), 102(355), 104, 105, 106, 107(399), 112, 112-114, 112(430), 113(433), 114(435, 436), 118(464), 123(495), 129, 130, 133, 142(568), 145, 147(588), 141(645), 162, 163, 163(650, 653, 656), 164, 196, 249, 261(959, 961), 265(971), 280, 282(1025), 293(1051), 343(1189), 345, 348(1208)
 [Γαληνός]: 163
 Γρηγόριος, γιατρός: 111(424), 252(915), 254, 255(932)
 Δαμοκράτης ὁ Ἀθηναῖος, γιατρός: 71, 71(141), 86(247), 88(257), 93, 93(299), 94-96, 94(302), 95(308, 313), 96(314), 100(339), 293(1051)
 Δημήτριος ὁ Ἀπαμεύς, Ἡροφίλειος γιατρός: 110(417)
 Δημήτριος, ἀρχιατρός Μ. Αὐρηλίου: 111-112, 111(425), 113
 Δημήτριος ὁ Φαληρεύς: 67(122)
 Δημήτριος ὁ Χλωρός, γραμματικὸς, ὑπομνηματιστὴς *Θηριακῶν* Νικάνδρου: 67, 67(122)
 Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης, ἀτομικὸς φιλόσοφος: 52, 52(23), 110(417)
 Διεύχης ὁ Ἀθηναῖος, γιατρός: 60
 Διοκλῆς ὁ Καρύστιος, γιατρός: 47, 54, 54(29), 55(33)

- Διονύσιος (γενικά): 78(193)
 Διονύσιος ὁ Μιλήσιος, Μεθοδικὸς γιατρός (φαρμακολόγος): 78(193)
 Διονύσιος ὁ περιηγητής: 88(255)
 Διονύσιος ὁ χειρουργός: 78(193)
 Διοσκουρίδης ὁ Ἀναζαρβεύς, γιατρός: 49, 55(32), 59, 59(56), 67, 85-86, 85(244), 135, 139(555), 143, 147(588), 150(602), 154(618), 165(622), 209, 212-240 (passim), 258, 266, 283(1026), 420
 [Διοσκουρίδης]: 55(35), 56, 56(38, 42), 57, 57(44), 67, 84, 86, 86(245), 123(495), 147(588), 150, 153, 155(625), 156, 156(628), 158, 158(634), 160, 160(640, 641), 175, 190, 206, 207, 210, 257(939), 385, 399, 417
 Διοφάντης χειρουργός: 102(360). Βλ. ἐπίσης Διόφαντος, γιατρός, καὶ Διόφαντος ἀπὸ τὴ Λυκία.
 Διόφαντος, γιατρός: 102(360), 103(371)
 Διόφαντος ἀπὸ τὴ Λυκία, γιατρός: 102(360), 103(371)
 Δίφιλος ὁ Λαοδικεύς: 67, 67(120)
 Δωρόθεος Ἡλιουπολίτης, γιατρός: 97, 97(321), 103(375), 104(378)
 Ἐμπειρικοὶ (γιατροί): 136
 Ἐπαίνετος (Ἐπαινέτης), γιατρός: 73, 73(155), 253, 253(923), 396
 Ἐπαφρόδιτος ὁ Καρχηδόνιος, γιατρός: 77(187), 102
 Ἐρασίστρατος ὁ Ἰουλιήτης (Κεῖος), γιατρός: 55, 55(34, 35), 56, 56(38, 42), 57, 57(44), 118(464), 149, 232, 233, 257(939)
 Ἐρμᾶς ὁ θηριακός (ἀπὸ διόρθ.), γιατρός: 111, 111(421), 150
 Ἔρμος (Ἐρμῆς), γιατρός: 177(705)
 Εὐδημος, Μεθοδικὸς γιατρός: 69, 69(131), 83-84, 83(233), 110(417), 150, 155
 Εὐκλείδης Παλατιανός, γιατρός: 49(7), 92(284)
 Εὐνάπιος σοφιστής: 117
 Εὐριπίδης, τραγικὸς ποιητής: 88(255)
 Εὐσέβιος, ἐκκλησιαστικὸς ιστορικός: 54
 Εὐστάθιος, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης: 88(255)
 Εὐτέκνιος σοφιστής: 67, 196, 413
 Εὐφορβος, γιατρός: 83(232)
 Εὐφορίων, ἐπικὸς ποιητής: 253
 Ζήνων ὁ Ἡροφίλειος, γιατρός: 77(188)
 Ζήνων ὁ Λαοδικεύς, γιατρός: 77-78, 77(188), 78(189, 190), 92(285), 101(348), 150, 274, 274(997), 276
 Ζωῖλος, γιατρός: 49(8). Βλ. καὶ τὸ ἐπὶ μ. λ.
 Ζωῖλος (ὁ ὀφθαλμικός): 49(8)
 Ζώπυρος ὁ Ἀλεξανδρεύς, Ἐμπειρικός γιατρός: 49, 71-72, 71(143), 77(183), 91(276), 100, 100(338), 109(411), 119
 Ἡλιόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, τραγικὸς ποιητής: 50, 51(13)
 Ἡλιόδωρος, συγγρ. Π. μέτρ. καὶ σταθμ.: 249
 Ἡρακλείδης ὁ Ταραντῖνος, Ἐμπειρικός γιατρός: 58, 59, 73-74, 73(159), 74(162, 165), 76(176), 97, 101(347), 103(369, 370)
 Ἡρᾶς ὁ Καππαδόκης, γιατρός: 69, 69(130), 72, 72(147, 148), 76-77, 76(176), 77(183), 79, 79(207), 88, 88(258), 90, 91(280), 101(351, 352)
 Ἡρόδοτος, Πνευματικὸς γιατρός: 129(504), 136, 136(544), 143, 143(575)
 Ἡρόφιλος ὁ Χαλκηδόνιος, γιατρός: 77(188)
 Ἡρωδιανός, γραμματικὸς: 85, 88(255)
 Θεμίσιων ὁ Λαοδικεύς, Μεθοδικὸς γιατρός: 110(417), 143, 155
 Θεόδωρος ὁ Μακεδών, Πνευματικὸς γιατρός: 75-76, 75(171), 150, 163(656), 252(916), 254, 255(932), 373
 Θεόπομπος, ιστορικός: 253
 Θεοφάννης Χρυσοβαλάντης [Νόννος], γιατρός: 119, 121, 121(482, 483), 147(588), 150, 153, 255(933)

- Θεόφραστος ὁ Ἐρέσιος, φιλόσοφος: 47, 53, 53(25), 82(223)
- Θεσσαλὸς ὁ Τραλλιανός, Μεθοδικὸς γιατρός: 128, 134
- Θέων, γραμματικὸς, ὑπομνηματιστὴς *Θηριακῶν* Νικάνδρου: 67, 67(122), 88(255)
- Ἰκέσιος, Ἐρασιστράτειος γιατρός: 106, 106(393), 143, 143(576)
- Ἰόβας Β', βασιλιάς Μαυριτανίας: 83, 83(230, 231, 232)
- Ἰουβενάλης, Λατῖνος ποιητὴς: 109
- Ἰούλιος Ἀφρικανός, Σέξτος, χρονογράφος: 115, 115(440), 146, 146(585), 372
- Ἰουνίας, γιατρός: 143
- Ἰπποκράτης ὁ Κῶος, γιατρός: 110(417), 143
- Ἰωάννης Ἀκτουάριος, γιατρός: 88(255)
- Ἰωάννης Ἀλεξανδρεύς (Φιλόπονος): 113(431), 123(495)
- Ἰωάννης Καντακουζηνός, αὐτοκράτορας: 88(255)
- Ἰωάννης Μαλάλας, χρονογράφος: 142(572)
- Ἰωάννης Χρυσόστομος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως: 88(255)
- Καίλιος Αὐρηλιανός, Μεθοδικὸς γιατρός: 134. Βλ. καὶ λ. *Caelius Aurelianus*
- Κέλσος, Α. Κ., ἱατρικὸς συγγραφέας: 81
- Κικέρων, Μ. Τ., φιλόσοφος κτλ.: 99(332)
- Κλεοπάτρα Ζ', βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου: 68(125), 75, 75(167)
- Κλεόφαντος, γιατρός: 71, 71(141), 80(211)
- Κλέων, φαρμακολόγος: 111(424), 253
- Κλώδιος Τοῦσκος: 99(331). Βλ. καὶ Κώδιος Τοῦσκος.
- Κουρεὺς ἀπὸ Βιθυνίας: 103(376)
- Κρατερός, γιατρός: 99, 99(332)
- Κρατεύας ὁ ριζοτόμος, γιατρός: 49, 72-73, 72(153)
- Κράτης, γιατρός: 49(7), 75, 75(172), 150. Βλ. καὶ τὸ ἐπὶ μ. λ.
- Κράτης, γιατρός (Παλατ. Ἀνθ.): 75(172)
- Κράτης, γραμματικὸς: 254
- Κράτιππος, κυνοτρόφος: 101(347)
- Κρίτων, γιατρός: 105-106, 105(391), 274(998)
- Κώδιος Τοῦσκος, γιατρός: 49(7), 77(187), 99, 99(331)
- Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, αὐτοκράτορας, 88(255), 121
- Λατῖνοι (γιατροί): 59, 59(58), 69, 72
- Λεύκιος ὁ καθηγητὴς, γιατρός: 116(447)
- Λέων ἰατρός: 88(255), 119(473)
- Λύκος ὁ Μακεδῶν, γιατρός: 163(656)
- Λύκος ὁ Νεαπολίτης, Ἐμπειρικὸς γιατρός: 118(464)
- Μάγνος, ἀρχίατρος: 112, 112(427)
- Μάγνος ὁ Ἐφέσιος, Πνευματικὸς γιατρός: 91(282), 110(417), 112(427)
- Μανουὴλ Φιλῆς: 88(255)
- Μαντίας ὁ Ἡροφίλειος, γιατρός: 245(888)
- Μαριανὸς Μάρσου, συντάκτης ἔμμετρης μετάφρασης *Θηριακῶν* Νικάνδρου: 68, 68(123)
- Μαρῖνος, γιατρός: 163(656)
- Μάρκελλος ὁ Σιδήτης, γιατρός: 128(497), 130, 130(510), 143, 143(580), 144(581)
- Μᾶρκος ὁ καθηγητὴς, γιατρός: 116(447)
- Μαυρίκιος: 88(255)
- Μεθοδικοὶ (γιατροί): 127, 127(496), 134, 135
- Μελέτιος, μοναχὸς καὶ γιατρός: 119(473)
- Μενεκράτης, Τ. Κ., γιατρός: 86(247)
- Μενέλαος, γιατρός: 49(7)
- Μένιππος, γιατρός: 49(7), 345, 345(1199)
- Μη(ι)νουκιανός, γιατρός: 78, 92
- Μιθρέας, γιατρός: 101(346)
- Μιθριδάτης ΣΤ' Εὐπάτωρ, βασιλιάς τοῦ Πόντου: 68(125), 69-71, 69(134), 71, 71(142), 72, 80(211), 86, 95(309), 99, 99(334), 109, 109(411), 118(464), 119, 123(495)
- Μιχαὴλ Ψελλός, βυζ. λόγιος: 88(255)

- Μναςέας, Μεθοδικός γιατρός: 142(568), 143, 143(574, 578)
- Μοσχίων ὁ διορθωτής, γιατρός: 234(855)
- Νειλεύς, γιατρός: 92(288). Βλ. καὶ τὸ ἐπόμε. λ.
- Νείλος Ἀντιπάτρου, γιατρός: 49(8), 92(288)
- Νίγερ· βλ. *Sextius Niger*
- Νίγρος· βλ. *Sextius Niger*
- Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος, ποιητὴς καὶ γιατρός (:): 57, 59, 60, 60(67), 61, 63, 66-68, 66(114), 67(122), 76(175), 83, 84, 118(464), 147(588), 150, 150(599), 153, 196, 196(754), 257(939), 258, 268(982), 388, 413
- Νικήρατος, γιατρός: 49(8), 96(314)
- Νικόλαος ὁ θηριακός (ἀπὸ διόρθ.): 168, 168(676)
- Νικόλαος Μυρεψός, γιατρός: 246
- Νικόστρατος, γιατρός: 70, 71(141), 89-90, 89(259, 262, 264), 91(274), 92(286)
- Νίκων ὁ Ἀκραγαντίνος, γιατρός: 245(888)
- Νουμήνιος ὁ θηριακός, γιατρός: 58, 60-61, 60(66), 61(70, 72, 73), 117(457), 150, 253
- Ξενοκράτης ὁ Ἀφροδισιεύς, γιατρός: 70, 71(141), 89, 89(260, 263, 264, 265), 92(286), 95(308)
- Ὅμηρος: 50
- Ὁράτιος, ποιητὴς: 99(332)
- Ὁρβανὸς Ἰνδός, γιατρός: 49(7)
- Ὁρειβάσιος Περγαμηνός, γιατρός: 71, 71(142), 72, 72(151), 88, 88(255), 115-117, 115(443), 117(455), 128, 138, 139, 139(552), 140, 141, 142, 142(568, 572), 144, 150, 151(605), 153, 166, 172(688), 266(973), 272(993), 285(1033), 286(1036), 375, 420
- Ὁρφεύς: 50, 50(11)
- Ὁσάνης, Πέρσης μάγος: 132
- Παλλάδιος, γιατρός: 120
- Παμμένης, ἀστρολόγος: 52
- Πάμφιλος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, γραμματικὸς καὶ γιατρός (:), σχολιαστὴς Ὀφιακῶν Νικάνδρου: 67(122)
- Παῦλος ὁ Αἰγινήτης, γιατρός: 53(24), 71, 71(142), 72, 72(151), 81, 88, 88(255), 108, 108(406), 118-119, 118(463), 123(495), 142(572), 147(588), 150, 153, 165, 190(741), 196, 272(993), 292, 293(1051), 294, 294(1052), 391(1339), 399, 420, 422
- Παῦλος Νικαῖος, γιατρός: 71, 71(142), 84(236), 88, 88(255), 119, 132, 140(557)
- Πέλοψ, γιατρός: 102(355)
- Πλίνιος, Γ., φυσιολόγος: 50(12), 57-58, 58(51), 59, 66, 67, 67(112), 69(133), 74, 283(1026)
- Πλούταρχος ἀπὸ τῆ Χαϊρώνεια, βιογράφος καὶ φιλόσοφος: 67, 67(122), 75, 83(231)
- Πνευματικοὶ (γιατροί): 127, 127(496), 134, 135
- Πολέμων, συγγρ. *Φυσιολογικῶν*: 144(584)
- Πόλυβος, γιατρός: 110(417)
- Πολυείδης, γιατρός (θηριακός): 81-82, 81(217, 218), 150, 254
- Πολύειδος· βλ. Πολυείδης
- Πολύϊδος· βλ. Πολυείδης
- Πραξαγόρας ὁ Κῶος, γιατρός: 122(494)
- Ραζῆς, Ἀραβας γιατρός: 107· βλ. καὶ *ar-Rāzī*
- Ροῦφος ὁ Ἐφέσιος, γιατρός: 106-108, 106(396), 107(399), 123(495), 135, 198
- Σεραπίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, γιατρός: 143
- Σιμίας Μηδίου ὀχλαγωγός, γιατρός: 96-97, 96(317), 103(367, 372)
- Σκριβώνιος Λάργος, γιατρός: 48(4), 147(588), 274(999)
- Σοῦδα: 62(82), 63, 64, 68(123), 131, 279

- Στέφανος ὁ Βυζάντιος, : 67(122)
 Στέφανος φιλόσοφος: 88(255), 243(869)
 Στράτων ὁ Βηρύτιος, γιατρός: 61(74), 234(855)
 Στράτων ὁ Ἐρασιστράτειος (θηριακός), γιατρός: 61-62, 61(74), 62(76, 77, 78, 79, 80, 81), 150, 167, 167(675), 230, 231, 233, 234(855), 252(916), 253
 Στράτων ὁ Λαμψακηνός: 245(888)
 Σχολιαστὴς Ἰσραήλ. *Ἰατρ. συν.*: 138
 Σωρανός ὁ Ἐφέσιος, Μεθοδικὸς γιατρός: 84, 84(236), 109-110, 109(412, 416), 110(419), 119(466), 128, 130, 134, 150, 252, 252(916), 253, 256(936),
 Σώστρατος, γιατρός: 58(54), 59, 67, 82-83, 82, 82(222, 823), 83(227), 104(380)
 Ὑβριστὴς Ὁξυρρυγγίτης, γιατρός: 104(383)
 Φαυστίνος, γιατρός: 143, 143(579)
 Φιλάργιος, γιατρός: 119(473)
 Φιλήμων ὁ Βυζάντιος: 144, 144(584). Βλ. καὶ Φίλων ὁ Βυζάντιος.
 Φιλίνος ὁ Κῶος (θηριακός;), Ἐμπειρικὸς γιατρός: 64-65, 64(94, 97), 65, 65(102), 150, 167, 168, 252(916), 254
 Φίλιππος (γενικὰ ὡς ὄνομα γιατρῶν): 100(337)
 Φίλιππος ὁ Μακεδῶν (Φίλιππος Ε'): 68(125), 91(282), 100, 100(337),
 Φιλόξενος, γιατρός: 274(998)
 Φιλούμενος, Πνευματικὸς γιατρός: 56, 56(38, 42), 57, 57(44, 45), 60, 61, 61(70, 72, 74), 62, 62(77, 80), 64, 65(102), 67, 75, 75(172), 76, 78, 81, 82, 82(219), 84, 108, 108(406, 409), 109, 109(416), 111, 111(423), 116(447), 120, 123(495), 127-240 (passim), 133(529), 243, 254, 254(928), 258, 266, 267(979), 268, 269(985), 270, 273, 274, 274(999), 275, 277, 285, 287, 288, 290(1046), 291, 298, 300(1068), 306(1088), 309, 309(1100), 313, 314, 317, 318, 319, 320, 325, 325(1144, 1147), 326, 327, 327(1150), 331, 332, 333, 334, 336, 337, 370(1268), 374(1288), 378(1299), 420. Βλ. ἐπίσης *Iflīmūn* καὶ *Filāmūn*.
 Φίλων ὁ Βυζάντιος: 144(584). Βλ. καὶ Φιλήμων ὁ Βυζάντιος.
 Φιλωνίδης ὁ Σικελός, γιατρός: 164, 243(869)
 Φώτιος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 54, 88(255)
 Χαρίδημος ὁ Ἡροφιλεῖος, γιατρός: 110(417)
 Χάρμης ἀπὸ τῆ Μασσαλία, γιατρός: 79(197), 93-94, 93(299), 95(311)
 Χαρίτων ὁ ὄχλαγωγός, γιατρός: 103(366)
 Ὠρος ὁ Μενδήσιος: 50, 50(12). Βλ. καὶ Βῶλος.
 Ὠρος, Αἰγύπτιος θεός: 50(12)
 Ὠρος, βασιλιάς τῆς Ἀσσυρίας: 50(12). Βλ. καὶ *Ogus*.
 Aemilius Macer, γιατρός: 59, 59(57), 82(223)
 Anonymus Bambergensis: 136
 Aristoteles: 52(17). Βλ. καὶ Ἀριστοτέλης.
 Byzantius, γιατρός: 132
 Caelius Aurelianus, Μεθοδικὸς γιατρός: 84, 84(236), 110, 110(419). Βλ. καὶ Καίλιος Αὐρηλιανός.
 Celsus, A. C., ἰατρικὸς συγγραφέας: 59(58). Βλ. καὶ Κέλσος.
 Dionysius chirurgus: 78(193). Βλ. καὶ Διονύσιος.
 Faustinus, γιατρός: 143. Βλ. καὶ Φαυστίνος.
 Filāmūn: 144, 144(584). Βλ. ἐπίσης Φιλήμων καὶ Φιλούμενος.
 Gargilius Martialis, γιατρός: 69(133)
 Hicesius, γιατρός: 143. Βλ. καὶ Ἰκέσιος.
 Hunain ibn Ishāq, Ἀραβας γιατρός καὶ μεταφραστής: 107

- Ibn abī Usaibī' a, ιστορικός της ιατρικής: 107, 113(432)
- Ibn an-Nadīm, Άραβας γιατρός: 107
- Ibn al-Mubārak, Άραβας γιατρός: 107
- Ibn Sina, Άραβας γιατρός: 107, 151. Βλ. και Άβικέννας.
- Iflīmūn: 144, 144(584). Βλ. επίσης Φιλήμων και Φιλούμενος.
- Marcellus Empiricus, γιατρός: 59(58)
- Marcellus (Sidetes), γιατρός: 143. Βλ. και Μάρκελλος Σιδήτης.
- Mnaseas, γιατρός: 143. Βλ. και Μνασέας.
- al-Mubaššir ibn Fatik, Άραβας γιατρός: 107, 107(399)
- Musas, γιατρός: 143. Βλ. και Άντώνιος Μούσας.
- Orus Assyriorum rex: 50(12). Βλ. επίσης Ώρος ό Μενδήσιος και Βώλος.
- Philinus, γιατρός: 64(98). Βλ. και Φιλίνος ό Κώος.
- [Plinius, Caecilius Secundus]: 69(133)
- Plinius Secundus, φυσιοδίφης, 59, 59(58). Βλ. και Πλίνιος.
- ar-Rāzī, γιατρός: 107. Βλ. και Ραζής.
- Samonicus, Q. S., γιατρός: 59(58)
- Scribonius Largus, γιατρός: 59(58), 67, 78(193). Βλ. και Σκριβώνιος Λάργος.
- Sextius Niger, γιατρός: 59, 59(56, 57), 67, 110(417)
- Servius, σχολιαστής Verg. *Georg.*: 64(98)
- Solinus: 64(98) [διορθ. σε Philinus]. Βλ. και Φιλίνος ό Κώος.
- Theodorus Priscianus, γιατρός: 133
- Tullius Bassus, γιατρός: 110(417)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΜΕΛΕΤΗΤΩΝ

Περιλαμβάνονται τὰ ὀνόματα τῶν νεότερων μελετητῶν, ἔργα ἢ ἀπόψεις τῶν ὁποίων ἔχουν ἀξιοποιηθεῖ στο ἀνά χεῖρας βιβλίον.

- Βοσκός, Α. Γ.: 59(65) (1342), 396(1350), 397(1352), 410(1387, 1388), 411(1392), 413(1394)
- Ζερβός, Σ.: 108(408), 141(565), 165(664), 194(751), 197(757), 198(760), 202(773), 207(795), 210, 261(959, 960), 364(1250), 404(1372)
- Κωστομοίρης, Γ. Α.: 261(959)
- Μαυρουδῆς, Αἰμ. Δ.: 52(18), 64(92, 93), 65(103), 66(109), 68(124), 69(128, 133, 134), 71(143), 72(150), 75(167, 171), 76(176), 78(194), 80(213), 91(282), 99(330), 100(337), 103(376), 106(393), 108(401), 109(410, 411), 117(457), 131(518), 143(573, 578, 579, 580), 153(616), 154(622), 162(649), 164(660), 166(669), 175(697), 181(714), 188(732), 194(749), 201(767), 206(788), 207(792), 218(814), 243(869), 247, 251(910), 261(962), 262(965, 967), 263(968), 266(974), 271(987), 278(1010), 280(1018), 295(1055), 296(1057), 298(1062), 299(1064), 302(1074, 1076), 305(1084), 310, 314(1109), 315(1111), 320(1125), 317(1115), 324(1138), 325(1145), 328(1151), 329(1154), 342(1188), 348(1206), 351(1219), 353(1221, 1222), 359(1235), 360(1239), 362(1245), 367(1260), 372(1276), 373(1284), 374(1286), 379(1303), 380(1306, 1308), 382(1310), 383(1314), 388(1329), 391(1336), 393
- Λασκαράτος, Ίω.: 48(4)
- Οἰκονομάκος, Κ.: 66(114)
- Παξιμαδάς, Σ. Α.: 77(180)
- Παπαδημητρίου, Νόννα Δ.: 48(4)
- Σακελλαρίδου-Σωτηρούδη, Α.: 117(457)
- Χαριτωνίδης, Χ. Χ.: 152(610, 612), 177, 183(719), 214(806), 266, 266(976), 267, 268(980), 417, 417(1397), 306(1088), 417, 417(1397), 418, 419, 420, 421, 422, 423. Βλ. καὶ Charitonides.
- Χουλιαρᾶ-Ραῖου, Έλ.: 48(4)
- Adler, A.: 64(93)
- Allbutt, T. Clifford: 48(4), 59, 59(58, 62), 129, 129(508), 130(509), 134, 134(536), 243, 243(871), 244, 244(874), 245(885)
- Ameling, W.: 75(167)
- André, J.: 59, 59(64), 283(1026, 1027)
- von Anternach, Ioannes Guinter: 141(567)
- von Arnim: 59(56)
- Bandini, A. M.: 247(894)
- Bardong, K. : 122(494)
- Bassi, A.: 247(893), 248(896)
- Beccaria, A.: 132(520), 136(546)
- Benedum, J.: 105(391)

- Bernard, I. S.: 121(484)
 Boudon-Millot, V.: 86(246), 112(430), 114(435)
 Bowie, E.: 94(302)
 Calabrò, G. L.: 261(960)
 Calame, C.: 50(11)
 Canar, P.: 146(585)
 de' Cavalieri, P. F.: 146(585, 586), 247(892), 248(896, 897)
 C. E. R.: 151(607)
 Charitonides, Ch. Ch. F.: 152(611, 612), 153(616), 204(779), 226(837), 417(1397), 419, 420, 421, 422. Βλ. και Χαριτωνίδης.
 Cohn, L.: 73, 73(155, 157), 76(175)
 Colonna, A.: 67(122)
 Costomiris, G.-A.: 118(458), 251(911), 257(938)
 Crismani, D.: 188(729), 244, 244(884), 245(887), 252(914, 916), 307(1092), 347(1205)
 Crugnola, A.: 66(112)
 Damschen, G.: 67(122)
 Darenberg, Ch.: 251(911)
 Deichgräber, K.: 59(56), 64, 64(96, 97, 98), 65(99), 71(145), 72(147, 148), 74(160, 165), 75(171, 172), 78(190), 92(288), 96(314), 97(324), 98(328), 101(350), 102(354, 355), 142(568)
 Denniston, J. D., 178(706)
 Diehl, E.: 51(13)
 Diels, H. A.: 52, 146(585), 148(590), 151, 151(605), 173, 173(692), 175, 175(696, 699), 247(895), 248(896)
 Dilg, P.: 50(9)
 Diller, H.: 60(66, 67), 61(72, 73), 64(94, 98), 65(99), 81, 81(218), 82, 100(337), 118(463), 128(497), 130, 130(510), 133, 135, 135(539), 138(550, 551), 139(553), 140(557, 558), 143(575), 148(590)
 Dindorf: 387, 387(1324)
 DNP-Gruppe Kiel: 50(11)
 Durling, R. J.: 185(723), 245(888), 283(1026, 1027), 322(1130), 334(1165), 340(1182), 355(1227), 359(1237), 386(1321), 396(1351)
 Edelstein, L.: 127(496)
 van der Eijk, Ph.: 55(33)
 Ensslin: 68(123)
 Fabricius, G.: 50(10), 71(145), 72(147, 148), 74(162), 76(176, 177), 79(196), 86(246, 247), 88(258), 90(268), 91(277, 278), 92(290), 93(291), 94(302), 95(307, 312), 96(315), 97(324), 98(327, 328), 105(391), 108(401), 161(645), 162(647), 163(651, 652), 373(1283)
 Fantuzzi, M.: 62(82), 63(90), 66(114)
 Fasbender, H.: 128, 128(501), 138(550)
 Felber, H.: 50(12)
 Festa, N.: 247(894)
 Fichtner, G.: 261(961)
 Firpo, L.: 136(546)
 Fischer, K.-D.: 72(152), 130(511, 513), 132(523), 247
 Fornato, S.: 60(66, 67), 61(73)
 Fortenbaugh, W. W.: 53(25)
 Froehner, R.: 61(74), 116(447), 129(508), 148(590), 150(600, 601)
 Fuchs, R.: 64(93), 94(303), 129, 129(507), 134, 134(535), 138(550), 139(553), 245(888), 251(911), 255(932), 257(938)
 Fündling, J.: 83(230)
 Garofalo, I.: 55(35), 61(74)
 Garzya, A.: 117(456)
 Geyer: 69(134)
 Gossen, H.: 73(159), 75(172), 76(176), 82(222), 83(229), 96, 96(317), 99(332), 106(396), 107, 107(397), 111(421)
 Gow, A. S. F.: 57(49), 59, 59(63), 67(122)
 Green, M. H.: 109(412)
 Guardasole, A.: 73(159), 74(161, 165)

- Haeser, H.: 94(303), 128, 128(500), 129(507),
134, 134(531), 139(553), 243, 243(870),
244, 244(880), 257(938)
- Hahn, J.: 104(386)
- von Haller, A.: 139(553)
- Hanson, A. E.: 109(412)
- Harles, Ch. F.: 161(645)
- Hecker, J. F. K.: 134, 134(533), 135(540),
139(553)
- Heisckel, E.: 137(547)
- Hercher, H.: 53(28)
- Holste, Th.: 50(9)
- Hunger, H.: 246
- Ieraci Bio, A. M.: 246
- Ihm, S.: 48(4), 53(24), 61(74), 62(77), 78,
79), 66(114), 71(145), 72(153), 73(155),
76(175), 80(208), 97(324) 98(328),
99(331), 106(396), 108(408), 109(412,
416), 133, 133(528), 147(588), 243(869),
244, 244(881), 882, 883), 247(895),
250(906), 252(915), 253, 253(917, 918,
919, 922, 923), 254, 254(924, 925, 927,
928, 929), 255, 255(932, 933), 256,
256(934), 257, 257(938), 258, 259,
262, 262(964), 274(999), 276(1005),
280(1021), 282, 283(1027), 284(1028),
293(1051), 295, 296, 296(1059), 297, 309,
309(1100), 311, 311(1104), 322(1132),
324, 325(1141), 333(1164), 338(1176),
352, 358(1232), 364(1250), 367(1259),
369(1267), 377, 377(1297), 378(1301),
386, 389(1332), 402, 404(1372),
405(1373), 406, 406(1381), 409
- Ilberg, J.: 107, 107(398)
- Jacoby, F.: 83(230), 105(391)
- Jacques: 387(1325)
- Jacques, J.-M.: 66(114), 244, 244(877)
- Johnston, S. I.: 50(11)
- Jones, W. H. S.: 363(1246, 1247)
- Kahle, E.: 71(142)
- Kind, F. E.: 55(35), 61(74, 75), 62(78),
72(153), 80(211), 99(332), 101(347),
105(391), 109(412), 111(424), 118(464),
128(497), 150(599), 151(607), 153(616),
167(675), 168, 168(677), 223(830), 226
(837)
- Knaack, G.: 62(82), 63, 63(87, 88), 63(90),
64(98), 251(911), 257(938)
- Kollesch, J.: 71(143), 102(361)
- Kranz, W.: 52
- Kroll, W.: 66(114), 67(116, 117, 118, 122),
112 (427), 115(440), 128(497)
- Kudlien, F.: 61(74), 77(188), 78(194), 79
(196), 89(260), 127(496)
- Kühn, C. G.: 97(328), 101(346), 261(959)
- Labisch, A.: 127(496)
- Laux, R.: 136(546), 137(547)
- Leven, K.-H.: 54(29), 55(34), 57(47), 64(94),
65, 65(101), 80(213)
- Lloyd-Jones, H.: 61(72, 73)
- Lobel, E.: 67(122)
- Lucia, R. de: 115(443)
- Ludwig, W.: 62(82), 63, 63(89, 90)
- Maas, P.: 63
- MacKinney, L. C.: 246
- Maltese, E. V.: 245(887)
- Marasco, G.: 65(103), 69(134), 71(143),
75(167), 83(233), 86(246)
- Marganne, M.-H.: 67(122)
- Martini A.: 247(893), 248(896)
- Masullo, R.: 141(564), 151(605)
- Mazzini, I.: 246
- Meineke, A.: 51(13)
- Mehl, A.: 68(124), 69(128)
- Mercati, I.: 146(585, 586), 247(892), 248
(896, 897)
- Mercurialis, H.: 251(911), 257(938)
- Meyer-Steineg, Th.: 135(540)
- Meyerhof, M.: 107(399), 113(432),
- Mewaldt, J.: 112(430)
- Montanari, F.: 67(122)

- Mørland, H.: 130, 130(513), 131, 131(514), 515, 516, 517
- Morel, W.: 48(4), 129(506), 148(590)
- Nestle, W.: 52(19)
- Neuburger, M.: 135(540)
- Nutton, V.: 54(29), 55(34), 61(74), 64(94), 65, 65(100, 103), 66(109), 71(143), 73(155, 159), 77(188), 80(213), 83(233), 86(246), 90(268), 92(288), 97(324), 102(355), 104(386), 106(396), 112(430), 117(456), 122(494), 127(496), 244, 244(879), 245(888), 251(911), 255(933), 256, 256(935, 936)
- Oder, E.: 50(12), 52(19), 84(238, 239, 240), 85(242, 243), 207, 207(793)
- Olivieri, A.: 132, 285(1033)
- Olshausen, E.: 69(134)
- van Ophuijsen, J. M.: 53(25)
- Oser-Grote, C.: 108(401)
- Parsons, P.: 61(72, 73)
- Peri, V.: 146(585)
- Pormann, P. E.: 118(463)
- Possevinus, A.: 243(871), 251(911), 257(938)
- Probst, C.: 106(396)
- Puschmann, Th.: 128, 128(502), 129(503), 134, 134(532), 139(553), 141(564, 565, 567), 142(568), 188(729), 397
- Raeder, I.: 292(1050)
- Regenbogen, O.: 53(25)
- Reus, W.: 109(412)
- Riess: 76(175)
- Rist, J.: 115(440)
- Robbins, F. E.: 151(607)
- Roeder: 50(12)
- Rohde, E.: 52, 52(21), 61(73), 73, 76(175), 244, 244(872, 874), 246(889), 247(895), 248(899), 250, 251, 251(910, 911), 255(932, 933), 257(938), 315, 315(1112), 321(1127), 322(1132), 323(1135), 370, 370(1269, 1271), 371(1272), 373(1281, 1282), 383(1312), 386, 386(1322), 387, 387(1326), 403, 403(1370), 409, 409(1384)
- von Rohden: 78(194)
- Röhr, J.: 66(113), 244, 244(876), 245(885), 251(911)
- Rostagno, E.: 247(894)
- Salazar, C. F.: 244(883), 261(962)
- Scarborough, J.: 48(4)
- Schlange-Schöningen, H.: 114(435)
- Schmidt: 315, 315(1112), 324, 324(1136), 325, 325(1146), 336, 336(1171), 380, 380(1307)
- Schneider, J. G.: 387(1324)
- Schneider, O.: 48(4), 57(49), 59, 59(58, 60, 65), 61(73), 66(112), 67(115), 99(331), 251(911), 255(933), 257(938)
- Scholfield, A. F.: 53(28), 57(49), 59, 59(63), 67(122)
- Schröder, H. O.: 115(443)
- Sconocchia, S.: 48(4), 244, 244(878), 251(911), 257(938)
- Sébastien, B.: 52, 52(22), 244, 244(883), 251(911), 261(962),
- Sezgin, F.: 108(400), 144, 144(582, 584)
- Sickenberger: 115(440)
- Sideras, A.: 106(396), 107(399)
- Sigerist, H. E.: 246
- Sonderkamp, J. A. M.: 121(483)
- Spoerri, W.: 83(230)
- Sprengel, K.: 128, 128(498), 129(503), 134, 134(530), 139(553), 391(1339)
- von Staden, H.: 65(103), 71(145), 77(188), 80(213), 98(328), 116(447), 133, 133(526), 136(543, 544), 164(658)
- Stähelin: 75(167)
- Stamatu, M.: 85(244), 89(260)
- Stein, M.: 112(430)
- Steinschneider, M.: 144(584)
- Stevenson, H.: 132(519, 521)
- Stoll, U.: 136(543)

- Sudhoff, K.: 129, 129(506), 135(540), 136 (543), 148(590)
- Tecusan, M.: 78(193), 80(209)
- Théodoridès, J.: 133, 133(525), 146(585), 148(590)
- Tieleman, T.: 112(430), 122(494), 127(496)
- Tomsen, H.: 106(396)
- Toral-Niehoff, I.: 115(437)
- Touwaide, A.: 48(4), 59(58), 66(114), 69 (134), 72(153), 76(176), 85(244), 86(245, 246), 89(260), 112(430), 113(432), 114 (436), 115(443), 117(456), 118(463, 464), 127(496), 133, 133(527), 146(585), 148(590)
- Ullmann, M.: 107, 107(399), 108, 108(400), 113(431), 123(495), 151(604)
- Vogt, S.: 94(302)
- Volk, R.: 121(482)
- Voss, B. R.: 115(440)
- Watson, G.: 50(9), 57(47), 66(114), 68(124), 69 (128, 134), 71 (141, 143), 73(159), 75(167), 76(176), 77(183, 184, 188), 78(190, 193, 194), 80(209, 211, 212, 213), 82(222), 83(228, 233), 85(244), 86(246), 87(249), 88(256), 89(260, 264), 90(268), 92(284, 287, 288), 93(297), 94(302), 97(321, 324), 98(328), 99(330, 331, 332, 333), 100(337), 101(349), 102(358), 103(366), 104(382, 383), 105(391), 106 (395), 109(410), 111(425), 112(427), 113 (433), 115(443), 117(451, 456), 118(463)
- Weidlich, Th.: 66(113), 244, 244(873), 245(885, 888), 247(890)
- Wellmann, M.: 47(1), 54(29), 55(33, 34, 35), 57, 57(47), 59, 59(56, 57, 58, 61), 60(67), 61(74), 62(78, 80, 82), 64, 64(92, 95, 97), 65(102, 103), 66, 66(108, 109, 110, 112), 67(120, 122), 69(128), 72(153, 155), 78(193, 194), 80(209, 213), 82, 82(223), 83(227, 228, 229, 233), 84(238, 239, 241), 85(242, 243, 244), 86(246), 88(256), 89(260), 90(268), 91(282), 93(297), 94(302), 97(321, 322, 324), 99(333), 101(345, 349), 102(358, 360), 103(366), 104(383, 386), 105(388), 102(358, 360), 103(366), 108(402, 403), 109(410, 416), 111(425), 116(447, 448), 117(456), 127(496), 129, 129(503, 504, 505, 506, 507, 508), 130, 133, 133(525), 134, 134(537), 135, 135(538, 539), 138(550, 551), 143(575), 146(585, 586), 147(588), 148(590), 151, 153, 153(614, 616), 154(619, 621), 155, 155(624, 625), 156, 156(628), 157, 157(629, 632), 158, 158(634), 159, 160, 160(640), 161, 161(645), 162, 162(649), 165, 167, 167(674, 675), 168, 168(676), 169, 170, 170(684), 173, 174(694), 175, 176, 177, 177(705), 181, 182, 182(717), 183(719), 184, 185(722), 186, 187(727, 728), 188, 189, 189(733), 190, 190(737), 191, 192, 193, 195, 196(755, 756), 198, 199, 200, 201(769), 202, 202(770, 771), 205, 205(281), 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213(804), 224(832), 228(841, 842), 232(851), 244, 244(875), 248(896), 257(938), 266(977), 275(1001), 277, 290(1045), 291, 298, 313(1107), 325, 325(1142, 1146), 329(1153), 335(1168), 370(1268), 371(1272), 374(1288), 378 (1299), 386(1320), 417, 420, 421
- Wendel, C.: 67(122)
- West, M. L.: 414(1395)
- Wilcken, U.: 68(124), 69(128)
- Wissowa, G.: 99(331)
- Wöhrle, G.: 53(25)
- Wunderlich, C. A.: 112(427), 128, 128(499), 134, 134(534), 139(553)
- Zervos, S.: 120(480)
- Ziegler, K.: 50(11)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΙΩΑΝΝΑΝ